

**D. Dionysii Carthusiani, In omnes Beati Pauli epistolas
commentaria, : cui quidem in componendis sacrarum
literatum libris uix alter similis successit. Cum gratia et
priuilegio.**

<https://hdl.handle.net/1874/402296>

ZACH. I. IRA MAGNA EGO IRASCOR SUPER GETES. ET SAGITAS MEAS COMPLEBO IN EIS DEV 32.

D· DIONYSII

CARTHUSIANI, IN OMNES
BEATI PAULI EPISTOLAS

Commentaria, cui quidem in com-
ponendis sacram literarum
libris uix alter similis
successit.

CVM GRATIA ET PRIVILEGIO.

Ex altera recognitione.

Coloniæ apud Petrum Quentell.
ANNO M. D. XXXIII.
Mense Septembri.

CONVERTE NOS DEVS SALVATORIS NR: ET AVERTE IRA TVAM A NOBIS PSAL 84

CAROLVS DVX GEL-

DRIAE ET IVLIAE, COMESQVE ZVTPHANIAE,

Gruningenium, Couordia, Drenthia, & Dominus eximis

Dominis Theologis Coloniensis. S.

Vm nihil utinam quam esse magis proprium, & dignius officio nostro existi
mauerimus, V.P. quām totis semper viribus conari, ut fidei Christianæ
nedum cultus in uigore suo perseveret & crescat, sed etiam doctrina
eius sincera permanens & libera, perfectam teneat sui fulgoris poten-
tiam, qua & hæreticorum nebulas discutere, & a mula eorum fulgura
atque incendia possit extinguere & obscurare. Intelligentes itaque nō
admodum multos ante annos fuisse Dionysium quendam à Rickel, ui-
rum sanctimonia uitæ admirabilem, & sacrarum literarum scientia, ul-
tra communem fortis humanæ facultatem, uehementer exercitatum,
qui in oppido nostro Ruremunda, sacri ordinis Carthusiani monachus cum esset, plurima ibi
conscriptissime opera ad reipublicæ Christianæ bonum ualde conductentia, dicitur. Referente
scilicet id nobis & indicante, pio ac religioso patre Lamberto Pascuali Carthusianorum apud
Confluentinos rectore primario, alijsq; pluribus viris doctis. Operæ pretium esse duxiimus
uestris illud eruditis excellētissimis indicare, rogantes ut conquista eius opera iam dicta, uobis
exhiberi faciat, & doctrinarum uestrarum solita diligentia examinetis, proq; utilitate religi-
onis Christianæ & stigmatis, ipsa, approbantes autoritate uestra quæcunque digna sunt, ut in
publicum edita legantur, ad Christianæ fidei, iam apud plurimos (proh dolor) uacillantes, ro-
bur & reparandum & confirmandum. Eorum enim per Typographos & editionem mox fieri
ad limas & approbationes uestrarum mirum in modum cupimus, sperantes in hoc negotio rem si-
eri utilem & acceptabilem Christo domino, qui uos ad ecclesiæ suæ sanctæ custodiam & defen-
sionem in doctrina perfecta & uita sancta, sanos & longæuos conseruet. Datum ex oppido no-
stro Arnhem, die uigesima secunda Februarij. Anno. &c. XXX.

VT pñssimè principis petitioni more gereremus, quando & id studiofissimis quibus-
que lectoribus arbitrati sumus gratissimum, uisum est nobis, ut ex innumeris à præ-
mentarij in Paulinas epistolas primum omnium prodirent in lucem, ut filii place-
bunt, & reliqua postea & derentur.

Decanus & magistris facultatis facræ
theologiæ generalis studij Coloniensis.

Gelria terra ferax, miserum spes, regia tellus
Pollens nobilibus magnanimitijs uiris.

S ILLVSTRISSIMO PRINCIPIOS

OPTIMO QVE CHRISTIANAE FIDEI ET RELIGIO-

nis assertori, Carolo, Gelriæ & Iuliæ duci, Zutphaniæ comiti, Gronin-
gi, Phrysiæq; Groningenensis, Couordiaæ, Drenthiæq; domino,

Lampertus Pascualis Carthusianorum apud

Confluentiam Prior, S. D.

Quidem patrum nostrorū Colonienſium, publico nomine ſucepti iampridē negotiū huius, quo Dionyſij nostri doctiſſimi ampliſſimiq; Theologij, primā pa- ramus æditionem, plurimum feliciter me p̄ficitte arbitror illuſtrissime prin- ceps, quod mea illud recommendatione, p̄cipue factum eſſe uidetur, ut eum benigno animo, nedum in ſuum patrocinij ſucepterit clementia tua, ſed & au- toritatis ſuā diligētia ſtatiſ adhibita, ſedulo curare incepit, ut Theologoy,

Colonienſium lima & examinatione correctus & approbatuſ q̄ emē datifſim⁹ prodiret in lu- cem. In hoc ſclicet functa, ueri & diligentis officio patroni, qui clientum ſuo & fortunas deſen- dere, iniurias ubiq; propulsare, & honori conſulere pro uiribus ſolet. Nam & Dionyſius ipſe ha- ctenus tuæ clementia non ſatis cognitus q̄uis eſſet, tamen ad primū recommendationis noſtre in diſciplinam, uifus tibi eſt, iure quo dām ſuo, patrocinij tui officium iſtud ſibi ueluti debitum exige re, potius q̄ implorare, uipote qui ſub tua celebri iſta diſtione, ſacra religionis noſtræ inſtituta profeſſuſ, tanq; ſtella quaē dā lucidiflma, inter cæteros uitæ ſanctimonias, & ſacrarum literarum doctriña effulgēs, tam multa bene ſcribendi facultatem, diuini numinis benignitate aſſecutus ſit, ut poſt ædita eius opera, tibi diſtioniq; omni tuæ, non parum inde ſplendoris ac gloriae acceſſuſ eſſe ſperes, imo non dubites. Quandoquidē ex eorum lectione, & ueritas Euangeliū plu- rimum eluciſabitur, & Christianę religionis nerui (iam miſerū in modum & uehementer effe minati) ſuum robur & firmamētum recipere magna ex parte poſſint. Ex qua tam ſancta, uereq; Christiana ſpe fiduciāq; tua, quid aliud nobis exiſtimare liſet, q̄ eam opinionem eſſe uerillimā, quaē de tua clementia iamduđū apud omnes bonos habetur, ſi quenq; alium, te ſclicet eſſe prin- cipem rei publica Christianæ bono natum, & diuina quadam prouidentia, ex tam multis, ma- gnisq; periculis eruptum, conſeruatūq; hactenus uelut alterū Dauid, qui cum ab omnipo- ten- ti deo ad hoc destinatus eſſet, ut erigeret gloriam domus Iſraēl, & eriperet eos de manu Phili- ſinorum, cæterorumq; hostium omnium, ab ipſa adolescentia per omnes uirtutū gradus, mi- rabili rerum euentu iactatus, aspera multa pertulit, aduersis rerum immersabilis undis, omnia fortiffimo ferens animo, ſeipſo ſemper maior ac melior euafit. Nam cum eſſet filius Iſai, priuati cuiusdam uiri Bethlehemitæ, & minimus natu, & paruulus adhuc, propter innatas ac inditas fi- bi uirtutes, à dño deo electus in regem, & per Samuelē prophetam in medio fratrū ſuo & inun- datus eſt, p̄fratere ſuo Eliab de quo ait dñs ad Samuelē: Ne respicias uultū eius & altitudinem ſtaturæ eius, qm̄ abieci eū; nec iuxta intuitū hominis ego iudico! Homo eñ uidet ea quē parēt, deus autē intuetur cor. Et tu princeps clementiſſime, liſet ab antiquiſſimo, generoſiſſimoq; re- gū ſtemmate tam paternam q̄ maternam habeas originē, nonne tamen in ipſo ſtatiſ uiuēdi primordio, id eſt, pueritia tua, ita ſuppeditatus, ita humiliatus, & ueluti abieciſt uifti, ut nulla major dominandi aliquādo, & recipiendæ hæreditatis, diſtioniq; paternę ſpes reliqua ſuperer- ſet tibi publice nato principi, q̄ ipſi Dauid homini priuato erat regnum illud ſuum poſſidendi. Diuino uidelicet numine ſic diſponente, ut ad fortiffiſi sanctiſſimiq; regis exemplū, ab ipſis fe- re incunabulis mox eſformareris tu, cuius uita quandā ubiq; imaginem eius per ſe latura eſſet. Nam ſi paulo propius in traspicere uelimus ea quaē per omnē uitæ curſum, & ante & poſtrece ptam diſtioni paternæ poſteſtatē, uel egeris, uel ſuſtinueris, uidebūtur quendā ueluti renatum Dauid referre. Omnia eñ periculis, criminis, perſecutionibus, horrida ſcatēt, omnia rursus ſubi- tam quandā & desperatam, uel uictoriā, uel ſalutem habēti; & cum in trāquillo iam ſepe res eſſe uideretur, ſubita quaē dā tempeſtas exorta, cōturbat omnia. In qua tu liſet huc illucq; iactatus, incōcūſum animi robur tamē ſeruans, Dauid te prudentiſſimū, & rebus labātibus ubiq; p̄ſentē, continuo atq; indeſſo fortitudinis officio p̄ficitisti. Et cum pacē optares, pa- cem quæreres ſemper, bellum tamē ſaſe coactus eſſe ſuſcipere, ut uerillimum hoc eſſe in te ap- pareat quod quidam cecinit:

Pax odiū uirtutis habet, nam pace tabescit   Virtus amans bellū, uitij ſinfesta malignis.
Diuina ſiquidē diſpoſitione ſic factum eſt, ad exercendū quod in diſiderat incredibile hoc, & ſoli- dum fortitudinis, ſemperq; inuitū robur, ut ſic uirtutū tuarum neruos uel coactus inſēderes, & in publica luce, ante omniū oculos ſpectacula quaē dā egregia, fortiffiſoꝝ facinorum omni- bus principiis in exemplū, non personatus, ſed tua ipſius facie notiſſimus ageres potius q̄ ede- res, ut recte aptiſſimeq; de tua clemētia dicere poſſim illud, quod de Dauid ſacra cōmemorat hi- ſtoria: Vidi filiū Iſai fortiffiſimū robore, uirum bellicosum, prudentē uerbis, pulchrū aspectu, & dñs eſt cum eo. Ex omnibus enim iſtis ueluti naufragijs, per uarios caſus, per infinita pene rerū diſcrimina, admirabili quaē animi prudētia & fortitudine enataſti ac emerſisti ad hāc iuſtam

I N D E X.

- Et consideremus inuicē in prouocatione charitatis & bonorum operum   Heb. 10.134.e
- Charitas fraternitatis maneat in uobis   Heb. 13.139.d
- Non quae sua sunt singuli considerantes   Phil. 2.95.d
- VII. ¶ De timore.
- Noli altum sapere, sed time   Rom. 11.27.d
- Nam principes non sunt timori boni operis   Rom. 13.30.d
- Timeo autē ne sicut serpens Euam seduxit   2 Cor. 11.72.a
- Timeo enim ne forte cum uenero   2 Cor. 13.75.b
- Timeo nos ne forte sine causa, & cetera   Galat. 4.81.c
- Cū metu & tremore uestrā salutē operamini   Phil. 2.96.b
- Et ego in infirmitate, & timore & tremore   1 Cor. 2.39.a
- Timeamus ergo, ne forte relata, & cetera   Heb. 4.127.b
- Voluntarie enim peccantibus nobis   Heb. 10.134.f
- Seruiamus deo placētes cum metu & re.   Heb. 12.139.c
- Subiecti inuicem in timore Christi   Ephe. 5.92.a
- VIII. ¶ De humilatione contra superbiā.
- Dico enim per gratiā quae data est mihi   Rom. 12.29.b
- Non efficiamur inanis gloriae cupidi   Galat. 5.83.f
- Ipsi gloria in ecclesia & in Christo Iesu   Ephe. 3.89.a
- Nihil per contentionē, neq; per inanē gloriā, sed in humiliātate superiores inuicem & cetera   Phil. 2.95.c
- Si quis existimat se aliquid esse cum nihil   Galat. 6.84.a
- Scientia inflat, charitas uero edificat   1 Cor. 8.47.b
- Si quis alterx docet, & nō acquiescit sanis sermonibus domini nostri Iesu Christi, & ei quae secundum pietatem est doctrinæ, superbis, nihil sciens   1 Tim. 6.116.a
- Tanq; nō uenturus sim ad uos, sic inflati sunt 1. cor. 4.42.d
- IX. ¶ De patientia & tribulationibus iustorum ac electorum.
- Gloriamur in tribulationibus, sc̄iētes quod tribulatio patientiam operatur   Rom. 5.12.e
- Benedicite persecutib; uos, benedicte & nolite. Romanorum   12.30.a
- Maledicimur & benedicimus   1. Cor. 4.42.c
- In omnibus tribulationem patimur, sed   2. Cor. 4.66.a
- In omnibus exhibeamus nosmetipſos   2. Cor. 6.67.e
- Propter qd peto ne deficiatis in tribulatione Ephe. 3.88.d
- Et uos imitatores nostrifaciētis, & dominici ex cipiētes uerbum in tribulatione multa   1. Thess. 1.104.d
- Quia uobis donatum est pro Christo   Phil. 1.95.c
- Libenter enim suffertis insipientes   2. Cor. 11.72.e
- Nam & ipsi sc̄itīs fratres introitum nostrum ad uos, quia non inanis fuit, sed ante passi multa, & contumelias affecti   1. Thess. 2.104.f
- Nam cū apud uos essemus, p̄dicabamus   1. Thess. 3.104.f
- Patiētes estote ad omnes. Videte & cetera   1. Thess. 5.108.c
- Et omnes qui uolūt pie uiuere in Christo   2. Thess. 3.119.c
- Patientia uobis necessaria est   Heb. 10.135.c
- Rememoramini autem pristinos dies, in quibus illuminati magnū certamen sustinuistis passionū. Hebræorum   10.135.b
- Ita ut nosipſi in uobis gloriemur   2. Thess. 1.109.a
- Alij autem distenti sunt   Heb. 11.137.c
- Ideoque & nos tantam habentes impositam nubē. Hebreorum   12.137.e
- Exeamus ergo ad eum extra castra   Heb. 13.140.a
- Puto enim quod deus nos apostolos nouissimos ostendit tanquam morti destinatos, quia spectaculum & cetera   1. Cor. 4.42.b
- Non enim uolumus ignorare, & cetera   2. Cor. 1.62.e
- Nam & cum uenissimus Macedoniam, nullam requiem habuit caro nostra, sed omnem tribulationē passi sumus foris pugnē, intus timoris, & cetera   2. Cor. 7.68.e
- X. ¶ De iustitia.
- Redde ergo omnibus debita, cui tributū   Rom. 13.30.e
- Probauerunt enim Macedonia & cetera   Rom. 15.34.f
- Vnusquisq; in qua uocatiōe uocatus est permaneat. Corinthiorum   7.45.f
- Mea defensio apud eos, qui me   1. Cor. 6.49.b
- Nolite iugum ducere cum infidelibus   2. Cor. 6.68.a
- Si enim uoluntas prompta est   2. Cor. 8.69.c
- ideo enim hæc absens scribo, & cetera   2. Cor. 13.75.e
- Opus autem suum probet unusquisq;   Calat. 6.84.a
- Nolite ergo effici participes eorum   Ephe. 5.91.d
- Et ne quis supergrediatur   1. Thess. 4.106.c
- Qui enim iniuriam facit, recipiet, & cetera   Col. 3.103.b
- Si quis autē suorū, & maxime domesticorū   1. Tim. 5.105.b
- Nemo militans deo, implicat se negotijs   2. Tim. 2.108.a
- Fidelis sermo & de his uolo te confirmare   Titum 3.121.f
- Impossibile est enim eos qui semel sunt, &c.   Heb. 6.129.b
- Propter quod remissas manus, & soluta genua erigite, & gressus rectos facite pedibus uestris   Heb. 12.135.c
- Liberati autē à peccato, servi facti estis iustitię Rom. 5.15.d
- XI. ¶ De prudentia, & uitio imprudentiæ.
- Qui enī secundum carnem sunt, quae carnis Rom. 8.18.c
- Animalis autem homo non per cipit ea quae sunt spiritus dei   1. Cor. 2.39.f
- Itaq; qui existimat se stare, uideat ne cadat   1. Cor. 10.30.d
- Laudo autē uos fratres, q; per omnia me   1. Cor. 11.51.e
- Omnia autē honeste, & secundū ordinem   1. Cor. 14.58.a
- Erationabile obsequium uestrum   Rom. 12.28.f
- Quae secundum faciem sunt, uidete   2. Cor. 10.71.c
- An non cognoscitis uosmetipſos?   2. Cor. 13.75.d
- Videte autē qualib; literis scripsi uobis manu galat. 6.84.c
- Videte itaq; qmodo caute ambuleris   Ephe. 5.61.f
- Videte ne quis uos decipiat per philosophiā & inanem fallaciam, secundum traditionem hominum.   Coſſonsium   2.101.b
- In sapientia ambulate ad eos qui foris sunt Colos. 4.103.d
- Misimus Timotheū fratrem nostrum & ministrū 1. Thes. falonicisum   3.105.f
- O Timothee, depositum custodi   1. Tim. 6.117.a
- Formam habes sanorum uerborum, quae à me auditæ in fide & dilectione in Christo Iesu   2. Tim. 1.117.f
- Et quae audisti à me per multos testes, &c   2. Tim. 2.118.a
- Mali autem homines, & seductores proficient in peius errantes & in errore mittentes   1. Tim. 3.119.d
- Vnde fratres sancti, uocationis coelestis participes considerate apostolū, & pontificē confessionis   Heb. 3.126.c
- Nemo uos educat inanibus uerbis   Ephe. 5.91.c
- Prouidentes bona, non tantum coram deo Rom. 12.30.b
- XII. ¶ De la pientia & insipientiū culpa.
- Inuicibilis enim ipſius, à creatura, & cetera   Rom. 1.5.a
- Volo uos sapientes esse in bono   Rom. 16.35.c
- Non enim misit me Christus baptizare, sed euāgelizare, non in sapientia uerbi, ut non euācuetur   1. Cor. 1.37.c
- Sapientiam autē loquimur inter perfectos   1. Cor. 2.39.b
- Si quis uidetur inter uos sapiens esse in hoc seculo 1. Corinthiorum   3.41.d
- Siquis autem ignorat, ignorabitur   1. Cor. 14.58.a
- Nos uero omnes reuelata facie dominigloriam speculan tes in eandem imaginem   2. Cor. 3.65.d
- Quoniam deus qui dixit de tenebris lumen splēdescere 2. Corinthiorum   4.55.f
- Itaq; nos ex hoc neminē nouimus, & cetera 2. Cor. 5.67.b
- Det uobis spiritum sapientiæ & reuelationis in agnitio nem   Ephe. 1.55.f
- Secundum diuitias gratiæ eius, quae superabundat in nobis in omni sapientia & prudentia   Ephe. 1.55.b
- Huius rei gratia, ego Paulus uinctus Iesu Christi pro uobi gentibus   Ephe. 3.87.c
- Veruntamen existimo omnia detrimentum esse, propter eminentem scientiam domini nostri, &c.   Phil. 3.97.b
- Si tamen permanetis in fide fundati & stabiles, & immobiles à spe euāgeliū quod audistis, &c   Col. 1.100.c
- Vt consolētur corda ipsorum instructi in charitate, & in omnes diuitias plenitudinis   Col. 2.100.f
- Verbum Christi habitet in uobis abundanter, in omni sapientia   Col. 3.102.f
- Propheta

I N D E X

- Prophana autem & vaniloquia deuita 2.Ti. 2.fo.119.d
 Quemadmodum autem Iamnes & Mambres restiterunt
 Mosita & hi resistunt &c. 2.Tim.3.fo.119.b
- xiii. ¶ De obedientia
 scimus autem quoniam quæcumq[ue] loquitur, his qui i
 lege sunt loquitur Ro.3.fo.9.c
 Sicut enim per inobedientiam unius hominis, peccatores
 constituti sunt multi, ita per, &c. Ro.5.fo.14.b
 An nescitis quoniam cui exhibetis uos, seruos ad obedi-
 endum serui estis eius cui obedistis? Roma.6.fol.15.b
 Omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit
 Roma.13.30.c
- Vestra enim obedientia in omnem locum diuulgata est,
 Roma.16.35.e
- Obsecro autem uos fratres, nostis. 1.Cor.16.61.d
 Viscera eius abundantius in uobis sunt, reminiscentis o-
 mnium uestrum obedientiam 2.Cor.7.69.b
 O insensati Galatae, quis uos fascinavit ueritati non obe-
 dire? Gala.3.79.a
 Currebatis bene, quis uos impedituit ueritati non obe-
 dire? Gala.5.82.d
 Nescitis quia modicum fermentum totam massam cor-
 rumpit? 1.Cor.5.43.a
 Modicum fermentum tota massam corrumpit. Gala.5.82.e
 Itaq[ue] charissimi mei, sicut semper obedistis non in præ-
 sentia mea tantum, sed multo &c. Phil.2.96.b
 Scitis enim quæ præcepta dederim uobis per dominum
 Iesum 1.Theff.4.106.c
 Itaq[ue] fratres state, & tenete traditiones quas didicistis si-
 ue per sermonem siue per epistolam 2.Thef.2.110.d
 Confidimus autem de uobis fratres in dñō, qm̄ quæcumq[ue]
 præcepimus & facitis & facietis 2.Thef.3.110.f
 Si quis non obedierit uerbo nostro per epistolā, hunc no-
 tate 2.Thef.3.fol.111.
 Hoc præceptum commando tibi Timothee secundum
 precedentes in te prophetias 1.Tim.1.112.a
 Præcipe hæc & doce, nemo adolescentiam tuam conte-
 mnat 1.Tim.4.114.e
 Qui bene præsunt presbyteri, duplice honore digni habe-
 antur 1.Tim.5.115.c
 Præcipio tibi coram deo qui uiuiscat omnia, & Christo
 Iesu qui testimonium reddidit. 1.Tim.6.116.d
 Sunt enim multi & inobedientes Tit.1.fo.120.e
 Hæc loquere & prophetare cum omni imperio & argue.
 Tit.2.121.d
 Admone illos principibus & potestatibus subditos esse,
 dicto obedire, ad oē opus bonū para. Tit.3.121.d
 Multam fiduciā habēs in Christo Iesu. Philemoni.122.c
 Propterea abundantius oportet nos obseruare ea que au-
 diuimus Hebr.2.124.f
 Et quidem cum esset filius dei, didicit ex his quæ passus
 est, obedientiam Hebr.5.128.c
 Deinde patres quidam carnis nostræ habuimus eruditio-
 res & reuerebamur eos Hebr.12.138.b
 Laudo autem uos fratres quod per omnia memores mei
 esitis 1.Cor.11.51.c
- xiii. ¶ De pietate, misericordia, & elemosyna
 Gaudete cum gaudentibus Ro.12.30.a
 Si esturit inimicus, ciba illum Roma.12.30.c
 Infirmum autem in fide assumente, non in disceptationib[us]
 cogitationum Roma.14.31.d
 Debemus autem nos firmiores, imbecillitates infirmoru[m]
 sustinere & nō nobis placere Ro.15.33.b
 Commendo autem uobis Phœben sororem nostram, q[ui]
 est in ministerio ecclesiæ Roma.16.35.b
 De collectis autem quæ fiunt in sanctis 1.Cor.16.63.c
 Si quis autem contristauit me, non me contristauit, sed
 ex parte, ut non onerem uos 2.Cor.2.63.f
 Quia secundum uirtutem testimoniū illis reddo.
 2.Cor.8.69.c
- Nam de ministerio quod fit in sanctos, ex abundanti est
 mihi scribere uobis 2.Cor.9.70.b
 Ut in am sustinetis modicum quid insipientiæ meæ
 2.Cor.11.71.f
- Alter alterius onera portate Gal.6.84.a
 Qui furabatur, iam non furetur Ephe.4.90.e
 Necessarium autem existimau[em] Epaphroditum fratrem
 & cooperatorem Phil.2.106.e
 Rogamus autem uos fratres, corripite inquietos, conso-
 lamini pusillanimes 1.Thef.5.108.c
 Non enim iniustus est deus, ut obliuiscatur operis vestri
 & dilectionis Heb.6.129.e
 Nam & uincit compassi estis Heb.10.135.b
 Hospitalitatem nolite obliuisci. Heb.13.139.e
 Beneficentia & cōmuniōis nolite obliuisci. Heb.13.140.b
 Exerce temetipsum ad pietatem: nam corporalis exerci-
 tatio ad modicum 1.Tim.4.104.d
 xv. ¶ De temperatia, sobrietate, & corporis castigatiōe,
 fratres, debitores sumus, non carni, ut secundum carnem
 viuamus Roma.8.19.f
 Obsecro itaq[ue] uos fratres per misericordiam dei, ut exhi-
 beatis corpora nostra hostiam. Roma.12.28.c
 Et carnis curam ne feceritis in desiderijs Roma.13.31.c
 Qui autem infirmus est holus manducet Ro.14.31.d
 Bonum est non manducare carnem, & non biberi uīnu[m]
 Rom.14.32.f
 Castigo corpus meum & in seruirutem redigo, ne forte
 cum alijs prædicauerit &c. 1.Cor.9.49.e
 In omnibus exhibeamus nosmeripsos sicut dei ministros
 in multa patientia 2.Cor.6.67.e
 Has igitur habentes promissiones charissimi, mundem⁹
 nos ab omni inquinamento 2.Cor.7.68.d
 Spiritu ambulate & desideria carnis non perficietis.
 Gal.5.63.a
- In quibus aliquando ambulastis secundum seculū mun-
 di huius Eph.2.86.d
 Hoc igitur dico & testificor in domino, ut iā amplius nō
 ambuletis sicut & gentes Eph.4.90.b
 Multi enim ambulant, quos sāpe dicebā uobis, nunc autē
 flens dico, inimicos crucis &c. Phil.3.107.e
 Mortificate ergo membra uestra Col.3.102.c
 Hæc est em̄ uoluntas dei sanctificatio 1.Theff.4.106.c
 Igitur non dormiamus sicut & cœteri. 1.Thef.5.108.b
 Te ipsum castum custodi 1.Tim.3.115.e
 Ministerium tuum imple. 2.Tim.4.119.e
 Ne quis fornicator, aut prophanus ut Esau, qui proptee
 unam escam, uendidit primo. Heb.12.138.b
 Nolite inebriari uino, in quo est luxuria Ephe.5.91.f
 xvi. ¶ Contra uitia carnis
 Et seruerunt creaturæ potius quam creatori. Romanorum.5.8
 Non ergo regnet pēccatum in uestro mor. Roma.6.15.b
 Qui autem in carne sunt deo placere non possunt.
 Roma.8.19.c
- Non in comedationibus & ebrietatibus Rom.13.31.b
 Omnino auditur inter uos fornicatio, & talis fornicatio
 qualis nec inter gentes 1.Cor.5.42.c
 Esca uenteri, & uenter escis: deus autem & hunc & hauc
 destruet 1.Cor.6.44.b
 Manifesta autem sunt opera carnis, &c. Gal.5.63.c
 Fornicatores & adulteros iudi. Heb.13.119.d
 Fornicatio autem & omnis immunditia, aut avaritia nec
 nominetur in uobis Ephe.5.91.c
 Non enim uocavit nos deus in immunditiam, sed in san-
 ctificationem 1.Theff.4.106.d
 xvii. ¶ De fortitudine & cōstantia cordis, & sp̄iā p̄lio,
 Certus sum enim, quia neq[ue] mors, neq[ue] vita, neq[ue] angeli,
 neq[ue] archangeli, &c. Roma.8.21.f
 Itaq[ue] fratres mei dilecti stabiles estote & immobiles ad-
 undantes in ope dñi semper scientes 1.Cor.1.61.b
 lam

I N D E X

- Iam non simus parvuli fluctuantes, & circumferamur
omni uento doctrinæ, in nequitia hominum.
- De cetero fratres confortamini in domino, & in potentia
virtutis eius.
- Permanete in fide fundati & stabiles & immobiles aperte
euangelij
- Sicutigitur accepistis Christum Iesum dominum nostrum in
ipso ambulate.
- Induti loricam fidei & charitatis, & galeam spem salu-
tis.
- Rogamus autem uos fratres per aduentum domini nostri Iesu
Christi, ut non circa moueamini
- Fidelis autem dominus est qui confirmabit uos, & custodiet
a malo
- Tu ergo fili mi, confortare in gratia quæ est in Christo
Iesu.
- Quæ domus sumus nos, si fidutiam in gloriam specie-
que, &c.
- Doctrinis uarijs, & peregrinis no-
- In carne enim ambulantes, non tamen secundum carnem
militamus.
- xviii. ¶ Contra avaritiam, & de liberalitate.
- Avaritia nec nominetur in uobis
- Sed quæ mihi fuerunt lucra, haec arbitratus sum propter
Christum detrimenta.
- Qui à ueritate priuati sunt, existimantium quæstum esse
pietatem
- Sint mores sine avaritia, contenti præsentibus.
- Omnis enim quæ sua sunt querunt, non quæ Iesu Christi.
- xix. ¶ De conuersationis exemplo seruando, &
scandalis uitandis.
- Si autem tu iudeus nominaris &c.
- Ne ponatis offendiculum fratri, &c.
- Vnusquisque uestrum proximo suo placeat in bonum ad
ædificationem.
- Rogo autem uos fratres, ut obseruetis eos quidiffensio-
nes & offendicula, &c.
- Quidam autem cum conscientia usq; nunc idoli, quasi
idolothytum manducant
- Omnia mihi licent, sed non omnia expe-
- Omnia ad ædificationem fiant.
- Ideo abdicamus occulta dedecoris.
- Nemini dantes ullam offensionem.
- Capite nos.
- Deuitantes hoc ne quis nos uituperet in hac plenitudine
- Omnia autem charissimi propter uestrarum ædificationem.
- Quod si inuicem mordetis & comeditis, uidete ne ab in-
uicem consumamini.
- Omnis sermo malus ab ore uestro non procedat.
- Et ut honeste ambo ad eos q; foris
- Propter quod consolamini inuicem, & ædificate alteru-
trum.
- Denunciamus autem uobis fratres in nomine domini nostri Ie-
su Christi, ut subtrahatis uos &c.
- Exemplum esto fidelium in uerbo, in conuersatione, in
charitate, in fide, in castitate.
- In omnibus temetipsum præbe exemplum bonorum o-
perum in doctrina.
- Vt cōicatio fidei tuae euidens fiat.
- Omnia sustinemus, ne quod offendiculum demus euangeli-
gio Christi.
- Modestia uera nota sit omnibus hominibus.
- xx. ¶ Exhortatio ad pacem atq; concordiam,
& contra dissensionem & contentionem.
- Quæ pacis sunt sectemur
- Deus autem patientia & solatij det uobis idipsum sapere.
- Oblecro autem uos fratres per nomē domini nostri Iesu Chri-
sti, ut idipsum dicatis omnes.
- Et ego fratres non potui loqui uobis
- In pace autem uocauit nos deus
- Si quis autem uestrum contentiosus est, nostalem con-
suetudinem non habemus.
- Non enim est dissensiōis deus, sed pacis
- Et quicunque hanc regulam sequuti fuerint, pax super il-
los.
- Tantum digne euangelio Christi conuerit.
- Si qua ergo consolatio in Christo, si qd solatiū charitatis,
si qua societas spiritus &c.
- Veruntamen ad quod peruenimus, ut idem sapiamus, &
in eadem permaneamus
- Enodium rogo, & Syntychen deprecor idipsum sapere
in domino
- Et pax Christi exultet in cordibus uestris, in qua & uo-
cati estis
- Noli uerbis cōtendere. Ad nihil enim utile est, nisi ad sub-
versionem audi.
- Stultas autem questiones, & genealogias, & contentio-
nes, & pugnas legis deuita.
- Estate sicut ego, quia & ego sicut uos.
- xxi. ¶ Contra temeraria & inordinata iudicia.
- Propter qd inexcusabillis es o homo
- Alius enim credit manducare se omnia, qui autem infir-
mus est
- mihi autem pro minimo est, ut a tuo.
- Quid enim mihi de his qui foris sunt iu.
- Audet aliquis uestrum habens negotium aduersus alre-
rum, &c.
- Quod si nos metipos dijudicaremus, non utiq; iudicare-
mur
- Ab his autem qui videbantur esse aliquid, quales aliqui fu-
erint, &c. nihil mea interest
- Nemo ergo uos iudicet in cibo, aut potu, aut in parte di-
ei festi
- Nescitis quod hi q; in stadio currunt, omnes quidē currūt
tamē unus accipit brauii.
- Aemulamini autem charismata meliora
- Cum essem parvulus, loquebar ut parvulus, sapiebam
cum autem factus sum uir
- Sic & uos quoniam aemulatores estis spirituum ad ædifi-
cationem
- Adiuuantes autem exhortamur ne in vacuum gratiam
dei recipiatis
- Potens autem est deus omnem gratiam abundare facere
in uobis.
- Bonum autem aemulamini in bono semper, & non tan-
tum cum præsens sum
- Veritatem autem facientes, in charitate
- Erat is enim aliqui tenebræ, nunc aut lux in dño. Ut filii lu-
cis ambulate
- Fructus autem spiritus est charitas, gaudium, pax, pati-
entia &c.
- De cetero ergo fratres rogamus uos, & obsecramus in
domino
- Quapropter intermittentes inchoa.
- Non quodiam acceperim, aut iam perfectus sum
- Perfectores autem est solidus cibus, eorum qui pro consue-
tudine ex ercitatos habent sensus
- Perficientes sanctificationem in timore
- Fratres nolite pueri effici sensibus, sed malitia parvulū
estote,
- Nunc uero liberati à peccato, &c,

I N D E X.

- Nescitis quoniam corpora uestra membra sunt Christis
1. Cor. 6,44.c
- Primus homo de terra terrenus, secundus homo de celo
coelestis
1. Cor. 15,60.d
- Christo confixus sum cruci: uiuio autem iam non ego, ni
vit nero in me Christus
Gala. 2,78.f
- De cætero nemo mihi molestus sit, ego enim stig mata,
& cetera
Gala. 6,84.e
- Salutat uos Epaphras qui est ex uobis.
Col. 4,103.f
- Nostra autem conuersatio in celis est
Ph. 3,97.f
- Vos testes estis & deus, quam sancte, & iuste, & sine que-
rela, uobis qui credidistis affui.
1. Thess. 2,105.b
- Omnis enim uos filii lucis estis & filii diei. 1. Thess. 5,108.a
- Non enim dedit nobis deus spiritum timoris, sed uirtutis
& dilectionis
2. Timo. 2,117.d
- Sit uos sine querela & simplices filii dei, sine reprehensione
in medio nationis prauæ
Phi. 2,96.c
- Propter quam causam admoneo te, & resuscites gratiam
dei quæ est in te per impo.
2. Timo. 1,117.c
- xxiii. De correptione fraterna & iusta.
- Nolite communicare operibus infructosis tenebrarum,
magis autem redarguite
Ephe. 5,91.c
- Rogamus autem uos fratres, corripite inquietos, conso-
lamini
1. Thess. 5,108.c
- Quod si quis non obedierit uerbo nostro per epistolam
hunc notate
2. Thess. 3,111.a
- Seniorem ne increpaueris, sed obsecra ut patrem.
1. Timo. 4,114.f
- Peccantes coram hominibus argue, ut & cæteri timorē
habeant
1. Timo. 5,115.d
- Testificor coram deo & Christo Iesu, qui iudicaturus est,
uiuos & mortuos & cetera
2. Timo. 4,119.e
- Omnis enim scriptura diuinitus inspirata, utilis est ad ar-
guendum
2. Timo. 3,119.d
- Hæc loquere & exhortare, & argue cum omni imperio.
Titum 2,121.d
- Seruum autem domini non oportet litigare, sed mansu-
cum esse ad omnes
2. Timo. 2,118.f
- Argue, obsecra, increpa in omni patientia & doctrina.
2. Timo. 4,119.e
- Etenim cum deberetis magistri esse propter tempus tur-
sum indigetis ut doceamini
Hebr. 5,128.f
- Quis est filius quem nō corripiat pater &c. Omnis autem
disciplina
Hebr. 12,129.b
- Oportet enim episcopum sine crimine esse, & cætera, ut
potens sit exhortari in doctrina
Titii. 1,120.d
- Quam ob causam increpa eos dure, ut sani sint in fide
Ibidē f
- xxiv. De temptatione
- Negatatem Christum sicut quidam eorum tentau-
runt.
1. Cor. 10,50.c
- Deus autem pacis conterat Satanam sub pedibus ueltris
uelociter
Roma. 16,33.c
- Nam eiusmodi pseudo apostoli sunt operari subdoli, trâf-
fe, & cetera
2. Cor. 11,72.d
- Et ne magnitudo reuelationum &c.
2. Cor. 12,74.c
- Caro enim concupiscit aduersus spiritum
Gal. 5,83.a
- Nolite locum dare diabolo
Ephe. 4,90.e
- Quoniam non est nobis collectatio aduersus carnem
Ephe. 6,93.b
- Nos autem fratres desolati à uobis ad tempus horæ aspe-
ctu, non corde
1. Thessa. 2,105.e
- Propterea & ego amplius non sustinens
1. The. 3,105.f
- Omnis autem disciplina in præsenti quidem uidetur non
esse gaudij sed moeris
He. 12,133.c
- In eo enim in quo passus est Christus & tentatus, potes-
tis & eis qui tentantur auxiliari
Heb. 2,125.c
- Habentes ergo pontificem magnum, qui penetravit co-
los Iesum, teneamus confessionem
Heb. 4,123.a
- ¶t non circumueniamur à Satana
2. Cor. 2,64.b
- Non
- Non coronabitur nisi qui legitime cer.
2. Timo. 2,118.b
- xxv. De oratione.
- Spiritus adiuuat infirmitatem nostram
Roma. 8,20.c
- Si ore lingua, spiritus meus orat
1. Cor. 14,17.b
- Orationi instantes
Roma. 12,29.f
- Per omnem orationem & obsecrationem orantes omni
tempore in spiritu
Ephe. 6,93.d
- In omni oratione & obsecratione, cum gratiarum actiōe
peritiones uestræ innotescant apud deum
Phil. 4,93.c
- Orationi instate, uigilantes in ea &c.
Coloss. 4,103.c
- Sine intermissione orate
1. Thessa. 5,108.d
- Obsecro igitur primo omnium fieri obsecrationes, orati-
ones, postulationes, gratiarum actiones.
1. Timo. 2,112.c
- Qui in diebus carnis suæ p̄ces &c.
Heb. 5,128.d
- Vnde & salvare imperpetuum potest accedens per semet
ipsum ad deum
Heb. 7,131.d
- Introiuit in ipsum ccelum, ut appareat nunc uultui dei p̄
nobis
Heb. 9,33.c
- xxvi. De spirituali gloriatione, & consola-
tione interna, & contra inanem gloriam
- Gloria autem & honor & pax omni operanti bonum
Rom. 2,7-2
- Gloriamur in tribulationibus
Roma. 5,12.c
- Deus autem spei replet uos omni gaudio
Ro. 15,34.2
- Nemo ita gloriatur in hominibus
1. Cor. 3,41.d
- Non est bona gloriatio uestra
1. Co. 5,43.2
- Deus qui consolatur nos in omni tribulatiōe.
2. Co. 1,62.c
- Gaudeo igitur in uobis
Roma. 16,33.c
- Scientes ergotimorem domini uademos
2. Cor. 5,67.2
- Prædictimus enim quod in cordibus nostris. 2. Cor. 7,68.d
- Notam autem uobis facimus fratres gratiā, 2. Co. 8,69.b
- Nos autem non in immensum gloriamur sed secundum
mensuram regulæ qua mensus est nobis, 2. Co. 10,71.d
- Iterum dico ne quis putet me insipientem esse
2. Corinthiorum 11,72.d
- Libenter igitur gloriabor in infirmitibus meis
1. Corinthiorum 12,74.d
- Gaudemus enim q̄n nos infirmi sumus
2. Cor. 13,75.c
- Mihi autem absit gloriari nisi in cruce,
Galat. 6,84.2
- Quid em dum omni modo siue per oc.
Phil. 1,94.f
- Sed eti⁹ immolor supra sacrificium &c.
Phil. 2,96.d
- De cætero fratres mei gaudete in domino,
Phi. 3,96.f
- Gaudete in domino semper iterum dico
Phi. 4,68.b,
- Quam enim gratiarum actionem possumus deo retribus
ere pro uobis?
1. Thessa. 3,105.a
- Propter quod consolamini inuicem,
1. Thess. 5,108.b
- Quæ enim est nostra spes aut gaudium?
1. Thessal. 2,105.e
- Gaudium enim magnum habui
Philem. 122.c
- xxvii. De coacta loquacitate & curiosita-
tem, & ociositatem
- Non enim in sermone est regnum dei
1. Cor. 4,42.d
- Corrumput bonos mores coll. prava
1. Co. 15,59.f
- Fidelis autem deus, quia sermo noster, &c.
2. Cor. 1,63.c
- Propter quod depONENTES mendacium, loquimini verita-
tem unusquisq; cum proximo suo
Eph. 4,90.d
- Sed implemini spiritu sancto, loquentes uobis meti p̄sis
in hymnis, psalmis & cantici spūlibus,
Ephe. 5,92.a
- Rogauit te ut denūciaries quibusdam &c.,
1. Tim. 1,3.c
- Simul autem & ociose diligunt circuiri domos, non solit
ociose, sed & uerbose & curiose agentes
1. Tim. 5,115.c
- Nam & cum essemus apud uos, hoc
2. Thessa. 3,3.a
- Ineptas autem & aniles fabulas deuita
1. Tim. 4,114.d
- Verbum sanum irreprehensibile
Titum 2,121.b
- Formam habens sanorum uerborum
2. Tim. 1,117.f
- Deuitans prophanas uocum nouitates.
1. Timo. 6,117.a
- xxviii. De reformatione interna, & gratia-
rum actione, & quibusdam spiritualibus exer-
citijs, atq; de ordinatiōe omnium ad
ultimum finem
- Nolite cōformati huic seculo, sed refor-
† Roma. 12,29.f
- Expus

I N D E X.

- Expurgate vetus fermentum
Sive ergo manducatis, sive bibitis, &c.
Sive enim mente excidimus deo,
Renouamini autem spiritu mentis uestræ. Ephe. 4.9. c
Properea nolite fieri imprudentes
De cætero fratres quæcunq; sunt uera &c. Phil. 4.10. d
Igitur si consurte existis cum Christo Col. 3.11. b
Semper gaudete, sine intermissione orate, in omnibus gra-
tias agite
Christus mortuus est pro nobis 1.Thef. 5.10. d
Per ipsum ergo offeramus hostiam, &c. He. 13.14. a
Qui de tantis periculis eripuit nos &c. 2.Cor. 1.63. a
Omnia enim propter uos, ut gratia &c 2.Cor. 4.6. b
xxviii. ¶ De originali peccato, eius transfusione
¶ De comparatione imo & eminentiagra.
tia Christi ad culpam Adæ. 1.Thef. 5.10. d
Per Iesum Christum nunc reconciliationem accepimus
propterea sicut Roma. 5.13. d
Scimus enim quia lex spiritualis est Roma. 7.16. f
Eramus natura filii iræ, sicut &c. Ephe. 2.87. d
Quandoquidem per hominem mors, & per hominem
resurrectio mortuorum 1.Cor. 15.58. e
Nam quod impossibile erat legi, &c. Rom. 3.17. f
xxx. ¶ De tristitia laudabili & mala ac
differenti.
Veritatem dico in Christo Iesu non men. Ro. 9.22. a
Statui autem hoc ipsum apud me, ne iterū in tristitia ue-
nirem ad uos 2.Cor. 2.63. c
Quoniam etsi contrista ui uos in epistola 2.Cor. 7.63. c
In oib; exhibuisti uos incontamina 2.Cor. 7.69. a
Infirmatus est autem Epaphroditus, &c. Phil. 2.95. c
Et hoc ipsum scripsi uobis, ut cum uene.
Nolumus autem ignorare uos fratres 1.Thef. 4.10. f
xxx. ¶ Exhortatio ad laborem profelici
rate æterna.
Existimo em q; non sunt condigne passiones. Ro. 8.19. f
Et hoc scientes tempus, quia hora est iam. Roma. 13.31. a
Sicut scriptum est: quod oculus nō uidit 1.Cor. 2.29. d
Videmus nunc per speculum, &c. 1.Cor. 13.56. c
Propter quod nō deficiamus, sed licet is qui foris est noster
homo corruptatur, tamen is qui intus 2.Cor. 4.66. c
Scimus enim, quoniam si terrestris domus nostra. 2.Cor. 5.66. d
Bonum autem facientes non deficiamus Gala. 6.84. c
Propter quæ oia detrimentum feci & arbi Phil. 5.97. b
Gratias agentes deo & patri, qui dignos Col. 1.99. b
Igitur si consurte existis cum Christo, quæ sursum sunt quæ
rite ubi Chrs est in dextera dei sed. Col. 3.102. b
Certa bonum certamen fidei 1.Tim. 6.16. d
Scio cui credidi, & certus sum, &c. 2.Ti. 1.117. f
Labora sicut bonus miles Christi Iesu
Ego em iam delibor, & tempus resol.
Apparuit enim gratia dei salvatoris
Ingredimur enim in requiem eius.
Abrahæ nang promittens deus
Non enim habemus hic manentem ciuitatem:
xxxii. ¶ De desiderio dissolutionis ad ex-
istendum cum Christo.
Scimus enim quod omnis creatura ingemiscit & parti-
rit usq; adhuc Roma. 8.20. b
Infelix ergo homo, quis me liberabit de corpo. Ro. 7.17. d
Ex parte enim cognoscimus, & ex parte 1.Cor. 13.56. b
Nam & qui sumus in hoc tabernaculo 2.Cor. 5.66. e
Mili autem uiuere Christus est, & mori lucrum. Phil. 1.95. a
Iuxta fidem defuncti sunt omnes isti non acceptis repro-
missionibus sed à longe aspicientes Heb. 11.36. c
xxxiii. ¶ Contra idolatriam.
Dicentes enim se sapientes esse stultifacti Ro. 1.5. b
De his autem quæ idolis sacrificantur scimus, quia omnes
Scientiam habemus Neg.
- Negidololatriæ efficiamini! 1.Cor. 10.50. c
Scitis autem, quoniam quæm gætes essetis &c. 1.Co. 12.54. a
Sed tunc quidem ignorantes deum &c. Gal. 4.81.
xxxiii. ¶ Contra diuersa uitia hominum
& de peccatis eorum.
Inexcusabiles sunt quia quum cognouissent deum &c.
Roma. 1.5. b
Causati enim sumus Iudeos & Graecos &c. Roma. 3.9. a
Si is qui frater nominatur inter uos est fornicator, aut a-
varus, &c. 1.Cor. 5.43. c
Nolite errare neq; fornicari &c. 1.Cor. 6.44. b
Non sumus concupiscentes malorum 1.Cor. 10.50. b
Irascimini & nolite peccare Ephe. 4.90. d
Quidam quidem & propter inuidiam, &c. Phi. 1.94. c
Nunc autem & uos deponite omnia, iram, & cætera
Col. 4.102. d
Scientes hoc, q; iusto non est lex posita 1.Ti. 1
Spūs aut manifeste dicit q; in nouissimis 1.Ti. 4.11. e
Hoc autem scitote, quod in nouissimis temporibus insta-
bunt tempora periculosa 2.Tim. 3.119. a
Omnia munda mundis, &c. Titum. 1.120. f
xxxv. ¶ Exhortatio ad diuersas uitutes
Neq; exhibeatis corpora uelstra Roma. 6.15. c
rogo autem uos fratres, imitatores &c. 1.Cor. 4.42. d
Hoc itaq; dico fratres, tempus breve est 1.Cor. 7.46. d
Vigilate & state in fide, &c. 1.Cor. 16.61. d
Sed in omnibus exhibeamus nos, &c. 2.Cor. 6.67. c
De cætero autem gaudete fratres, 2.Cor. 13.76. e
Obsecro itaq; ego uictus in domino. Ephe. 4.89. a
Omnia autem facite sine murmurationibus. Phil. 2.96. c
Induite ergo uos sicut electi dei Col. 3.103. c
rogamus autem uos fratres, ut abunde, 1.Thessa. 4.105. e
Semper gaudete, sine intermissione orate, in omnibus gra-
tias agite
Iuuenilia autem desideria, fuge, sectare. 2.Timo. 2.18. f
Dicant autem & nostri bonis operibus præesse ad usus,
necessarios Titum. 2.122. a
sectare uero iustitiam, pietatem, &c. 1.Tim. 6.116. c
xxxvi. ¶ De synagoga ac uarijs gratiæ donis
Circuncisio quidem prodest si legem, &c. Rom. 2.9. a
Quid ergo Iudæo amplius est, aut quæ utilitas circuncisi-
onis? Roma. 3.8. c
Hi sunt Israelitæ, quorum adoptio est filiorum. Ro. 9.23. a
Dico ergo: Nunquid deus repulit populū suū Ro. 11.26. e
Nolo enim uos ignorare fratres quoniam patres nostri
sub nube fuerunt. 1.Cor. 10.99. f
Nos natura Iudæi, & non ex gente, &c. Gala. 2.75. d
Dico enim Christum Iesum ministrum fuisse circuncisio-
nis Roma. 15.33. e
Videte Israel secundum carnem 1.Cor. 10.50. f
Nos enim sumus circumcisio, qui spiritu dei seruimus, &
gloriamur Phil. 3.97. a
Multipharie multis q; modis &c. Heb. 1.133. a
Habuit quidem & prius iustificationes Heb. 9.132. a
xxxvii. ¶ De ecclesia
Illa quæ sursum est Hierusalem, libera est, quæ mater no-
stra
Christus caput est ecclesie, ipse sal. Gala. 4.81. a
Hæc tibi scribo fili Timothee sperans me. 1.Timo. 2.114. a
Et Moles quidem fidelis erat in tota & cætera.
Hebr. 3.126. e
Vos enim etsis templum dei uiui 2.Cor. 6.68. b
Non enim accessistis ad tractabilem & cætera.
Hebr. 12.138. c
xxxviii. ¶ De efficacia & argumentis præ-
dicationis euangelicæ legis & de miraculis
Pauli
Nolo autem uos ignorare fr̄es, q; sepe &c. Ro. 1.4. a
Scripsi autem audacius uobis fratres Roma. 11.34. b
Et ego cum uenissim ad uos fratres 1.Cor. 2.59. a
Def

I N D E X.

- Dei enim sumus adiutores 1.Cor.3.40.c
 Non sum liber, non sum apostolus, nonne Christum Iesum dominum nostrum uidi? 1.Cor.9.4.s.b
 Notum autem uobis facio fratres Euangeliū 1.Cor.15.5.s.a
 Dico autem gratias qui semper triūphat nos 2.Cor.2.64.c
 Qui idoneos nos fecit ministros, &c. 2.Cor.13.54.f
 Quod si etiam opertum est Euangelium nostrum, in his quæ percunt 2.Cor.4.65.e
 Nam si is qui uenit alium Christum prædicat, quem non prædicauimus 2.Cor.11.72.b
 Nihil enim minus feci ab his qui sunt supra 2.Cor.12.74.e
 Scire autem uolo uos fratres Phil.1.94.d
 Scientes fratres dilecti à deo electionē 1.Theff.1.104.c
 Exhortatio enim nostra nō de errore 1.Theff.1.105.a
 Quomodo nos effugiemus, si tantam neglexerimus salutem? Heb.2.129.a
 Quomodo uero prædicabūt, nisi mittantur? Rom.10.25.f
 Euangelium enim peruenit ad uos Col.1.99.c
 XXXIX. q De gētiūm uocatione, & Iudæorū exēcutione, de finali quoque eorum conuersione ad Christum.
 Vasa misericordia præparauit in gloriam Rom.9.24.a
 Testimoniū em perhibeo illis q̄ emulatiōnē Rom.10.25.a
 Quid ergo? Quod quārebāt Israēl, non est Rom.11.27.a
 Dico enim gētes super misericordia honorare deū. Rom.15.33.e
 Et nō sicut Moyses ponebat uelamen 1.Cor.3.65.f
 Propter quod memores estote Ephe.2.86.f
 Sicut nunc reuelatiū est sanctis apostolis eius Ephe.3.57.f
 Iudei qui & dominū occiderunt Iesum 1.Theff.2.10.d
 XL. q De diuerſis donis gratiā gratum facientis, & etiam gratis datā ecclesiā tempore gratiā sub Euangelica lege.
 Habentes autē donationes secundū gratiam Rom.12.29.c
 Certus sum autē fratres mei, &c. Rom.1.34.b
 In omnibus diuites facti estis in illo, &c. 1.Cor.1.36.f
 Nec sitis, quia templum dei estis, &c. 1.Cor.3.41.c
 Et hec aliquādo qdē fuistis, sed abluti estis 1.Cor.6.44.d
 De spiritualibus aut nolo uos ignorare 1.Cor.12.54.a
 Aemulaminis spiritualia, magis autem 1.Cor.14.56.e
 Deo aut̄ gratias q̄ dedit nobis uictoriā, &c. 1.Cor.15.61.b
 Qui autem cōfirmat nos uobiscum in Christo, & qui unxit nos deus 2.Cor.1.63.d
 Si autem uos Christi, ergo Abrahā semē estis secundum promissionem hāredes Galat.3.30.e
 Quoniam autem estis filii dei, misit deus spiritum filii sui in corda Galat.4.81.a
 Quicunq̄ autē spiritu dei aguntur, &c. Rom.8.19.a
 Nos autem fratres secundum Isaac promissionis filij sumus Galat.4.82.a
 XLI. q De excellētis supernorum charismatum Christifidelibus cōfessorum, præsertim in primiū ecclesia.
 Benedictus deus & pater dñi nostri Iesu, &c. Ephe.1.84.f
 Deus autem qui diues est in misericordia, propter nimia charitatem suam Ephe.2.86.d
 Unicuique autem nostrum data est gratia secundū mensuram donationis Christi Ephe.4.89.c
 Facti estis forma omnibus creditibus in Macedonia & Achaia. 1.Theff.1.106.d
 Ideo & nos gratias agimus deo sine intermissione, & cetera 1.Theff.2.105.c
 Superabundauit autem gratia domini nostri cum fide & dilectione 1.Tim.1.112.a
 Qui nos liberauit & vocauit 2.Tim.1.117.e
 Qui dedit semetipsum pro nobis, ut nos redimeret ab omnī iniquitate Tit.2.121.d
 Eramus enī & nos aliquando insipientes, &c. Tit.3.121.e
 Habemus altare de quo edere non habent potestatē, qui tabernaculo deseruunt Heb.13.139.e
 XLII. q De prædestinatione & præsciētia dei.
 Scimus autem, quoniam diligentibus deum, omnia cooperantur in bonum Rom.8.21.a
 Non autem q̄ exciderit uerbum dei Rom.9.23.f
 O altitudo diuitiæ sapientiæ & scientiæ dei Rom.11.28.c
 Videte enim uocationē uestram fratres 1.Cor.1.39.c
 Elegit nos in ipso ante mūdi cōstitutionē Ephē.1.35.a
 Ipsius enim sumus factura, creati in Christo Iesu in operibus bonis Ephē.2.86.f
 Deus enim est qui operatur in uobis Phil.2.96.c
 In magna aut domo nō solū sunt uasa aurea 2.Tim.2.118.c
 XLIII. q De iustitia dei, & rigore diuini iudicij cōtra iniquos.
 Reuelatur enim ira dei de cōculo super omnem iniquitatem Rom.1.4.c
 Qui reddet unicuique secundum opera eius Rom.2.9.c
 Est aut̄ deus verax, omnis autē homo mēdax Rom.3.8.c
 Vnusquisq; a utē propriā mercedē accipiet 1.Cor.3.40.d
 Omnes enim nos manifestari oportet ante tribunal Christi 2.Cor.5.66.f
 Omnes enim stabimus ante tribunal Christi Rom.14.32.b
 Deus enim personā hominis nō accipit Galat.2.77.d
 Iustum est apud deū retribuere 2.Theff.1.109.b
 Quorundam hominum peccata manifesta sunt præcedentia ad iudicium 1.Tim.5.115.e
 Propter qd̄ offensus fui generationi huic Heb.3.126.f
 Terribilis aut̄ qdā expectatio iudicij, & ignis Heb.10.134.f
 Oia autē nuda & aperta sunt oculis eius Heb.4.127.f
 Fidelis permanet, negare seipsum nō potest 2.Tim.2.118.c
 Qui & illuminabit abscondita tenebra, & 1.Cor.4.41.f
 XLIV. q De ineffabili misericordia dei super genus humanum, & pia hominum redemptiōne per Christum.
 Iustificati gratis per gratiam ipsius, & per redemptiōnem Rom.3.9.f
 Qui tradit⁹ est ppter delicta nīa, & resurrexit Ro.4.12.c
 Ut quid em̄ Chrs. cum adhuc infirmi essemus secundū tēpus pro impijs mortuus es? Rom.5.13.a
 Existimantes hoc, quoniam si unus pro omnibus mortuus 2.Cor.5.67.b
 Qui dedit semetipsum pro peccatis nostris, ut eriperet. Galatarum 1.76.b
 Christus nos redemit de maledicto legis Galat.3.79.c
 Ipse em̄ est pax nostra, qui fecit utraq; unum Ephe.2.87.a
 Quia in ipso cōplacuit omnem plenitudinē Col.1.100.b
 Et uos cum mortui essetis in delictis Col.2.101.d
 Fidelis sermo, & omni acceptiō dignus 1.Tim.1.112.a
 Vnus em̄ deus, & un⁹ mediator dei & hoīm. 1.Tim.2.112.f
 q De eadem re.
 Eum autē qui modico quam ab angelis minoratus est. Hebræorum 2.125.d
 Chrs. afflēns pōtifex futuro⁹ bonor⁹ Heb.9.133.b
 Nihil igitur dānationis est his, qui sunt in, &c. Rom.3.17.f
 Tradidi em̄ uobis in primis, quod & accepi 1.Cor.15.8.b
 Memor esto dominum Iesum Christū resurrexisse à mortuis 2.Tim.2.118.b
 Vbi uenit plenitudo tēporis, misit deus filiū Galat.4.81.f
 Scitis enim gratiā domini nostri Iesu Christi, quoniam, & cetera 3.Cor.8.69.d
 Vbi præcursor pro nobis introiuit Iesus secundū ordinem Melchisedec Heb.6.130.a
 Quod aut̄ ascēdit, qd̄ est, nisi q̄a descēdit, &c. Ephe.4.89.c
 Qui cū in forma dei esset, nō rapinā arbitratus Phil.2.95.c
 Et manifestū magnū est pietatis sacramentū 1.Tim.3.xlv. q Quod Christus est caput ecclesiæ, nō solū militantis sed eriā triūphantis, & de mystica ecclesiæ unitate, atq; excellētia Christi.
 Dico enī per gratiā quæ data est mihi, &c. Rom.12.29.b
 Sicut enī corpus unum est, & mēbra habet 1.Cor.12.54.f
 Nō est Iudex neq; Græcus, nō est seruus Galat.3.80.e
 † ij Susci-

Suscitans illum à mortuis, & constituens Crescamus in illo, qui est caput Christus Christus caput est ecclesie Qui est imago dei inuisibilis, & cætera Quia in ipso habitat ois plenitudo diuinitatis Non enim angelis subjecit deus orbem terræ Fidelis est em⁹ qui fecit illū, sicut & Moses, &c. Heb. 3.126. d

xvi. ¶ De diuinitate & eminentia unige-
niti filii dei.

Loquutus est nobis deus in filio Viuus est enim sermo dei & efficax Christus Iesus heri & hodie ipse, & in secula Qui est super oia deus benedictus in secula Qui cu⁹ in forma dei esset, nō rapinā arbitratus

xvii. ¶ De insufficiencia & in efficacia legis Mo-
saicae ad saluandum sine fide & gratia Christi.

Ex operibus legis nō iustificabitur ois caro Quid ergo dicemus inuenisse Abrahā patrē Quanto tempore hæres parvulus est Vtq; ad legem enim peccatum erat in mundo An ignoratis fratres? Scientibus em⁹ legē loq̄i Lex enim spūs uitæ in Christo Iesu liberabit Omnia mihi licent, sed nō omnia expeditū

xviii. ¶ De perfectione & eminentia Euangeli-
cæ legis, supra legem veterem.

Nam si ministratio dñationis in gloria est Reprobatio quidem fit præcedētis mandati Nunc autem inclius sortitus est ministerium

xlix. ¶ De insufficiencia & inacceptibilitate sa-
crificiorum legalium, & efficacia sacrificij E-
uangelicæ legis.

Vmbram enim habens lex bonorę futuorę Tabernaculū em⁹ factū est primitū, in q; erant

l. ¶ Adhuc de insufficiencia, imperfectiōe ipsius legis,
& cessatione legalium tempore nouę legis.

Ascendi Hierosolymam cum Barnaba O insensati Galatae, quis uos fascinavit Scimus autem quoniam bona est lex, &c.

li. ¶ De cessatione circūcisionis, aliarumq; obser-
uantiarum legalium tempore Euāgelij promulgati.

State, & nolite iterū iugo seruitutis cōtineri Quicunq; em⁹ volunt placere in carne, hi cogūt Dico aut̄ quanto tempore hæres parvulus est Peccatum enim uobis non dominabitur, non enim estis

Romanorum 6.15. c

lii. ¶ De sacerdotio & pontificio Christi, & de e-
minentia Melchisedec, qui fuit Christi figura, &
qualiter Abraham decimatus est Leui.

Habētes ergo pōtificē magnū, qui penetravit Heb. 4.129. a Omnis autem pontifex ex hominibus assumptus, & cæ-
terā

Heb. 5.128. b Hic est Melchisedec rex Salē, a cōdico dei Capitulum autem super ea quæ dicuntur

liii. ¶ Quibus uirtutibus debeat esse ornati, qui
in sacrī ordinib; constituti sunt: ut episcopi,

sacerdotes, diaconi. Fidelis sermo, si q; episcopatū desiderat, &c. 1. Tim. 3.113. d

Huius rei gratia reliqui te Cretę, ut ea q; defūnt Tit. 1.120. d Aduersus presbyteros, accusationē noli recipere 1. Tim. 5.115. d

liiiii. De institutione & communione sacramen-
ti Eucharistie, & quām damnable sit illud in-
digne accipere.

Vt prudentib; loquar, uosip̄si iudicate quæ dico Corinthiorum 10.50. c

Ego em⁹ accepi à dñō qđ & tradidi uobis 1. Cor. 11.53. a

lv. ¶ Qualiter coniugati debeant inuicem se habe-
re, & de conuersatione continentiae virginalis
ac uidualis.

De quibus autem scripsisti mihi 1. Cor. 7.44. c

I N D E X.
Ephe. 1.86. a Ephe. 4.90. a Ephe. 5.92. b Col. 1.99. f

Mulieres uiris suis subditæ sint sicut dñs Ephe. 5.92. a
Mulieres subditæ estote, sicut &c. Col. 3.103. a
Honorable connubium omnibus, & thorus immacula-
tus Heb. 13.129. d

lvi. ¶ De quibusdam documentis pertinentibus
generaliter ad uiros & mulieres, & de instru-
ctione ad uiduas pertinentem.

Volo autē uos scire, q; omnis uiri caput 1. Cor. 11.51. e
Mulieres in ecclesijs taceat, nō em⁹ permittit 1. Cor. 14.37. f

Similiter autem & mulieres in habitu ornato, cum uere-
cundia 1. Tim. 2.113. b

Uiduas honora, quæ ueræ uiduæ sunt 1. Tim. 5.115. a
Lvi. ¶ Qualiter parētes habere se debeant ad so-
bolem suam, & contra, qualiter etiam domi-
nise gerent erga suos seruos.

Fili⁹ obedite parentibus uestris in domino Ephe. 6.92. a
Nec enim debent fili⁹ parentibus thesaurizare, sed paren-
tes fili⁹ 2. Cor. 13.75. a

Parentibus non obedientes Rom. 1.5. b

Mutuam uicem reddere parētibus 1. Tim. 5.115. a

Servi obedite dominis carnalibus Ephe. 6.92. f

Servi obedite per omnia dominis carnalibus Col. 3.103. b

Quicunq; sunt sub iugo serui, &c. 1. Tim. 6.115. f

Seruos subditos dominis suis esse in omnibus placentes.

ad Titum 2.121. c

Lviii. ¶ Qualiter superiores habere se debent ad
subditos & eccl̄trario & de aliquibus documē-
tis ad prælatos spectantibus

Rogamus autem uos fratres, ut noueritis 1. Thess. 5.108. b

Itaq; qui hæc spernit, non hominem 1. Thess. 4.106. d

Qui bene presunt presbyteri, duplii honore 1. Tim. 5.115. c

Mementote præpositorum uestrorum Heb. 13.129. d

Excipite illum cum omni gaudiō in domino Phil. 2.66. f

Dum uenio, attende lectioni, exhortationi 1. Tim. 4.114. e

Manus cito nemini imposueris 1. Tim. 5.115. b

Tu uero uigila 2. Tim. 4.119. f

Hæc commone, testificans coram deo 2. Tim. 2.118. c

Tu autem a secessus es meā doctrinā 2. Tim. 3.119. c

Pra dicta uerbum, insta opportune 2. Tim. 4.119. c

Exemplum fidelium in uerbo 1. Tim. 4.114. c

Seniore ne increpaueris 1. Tim. 5.114. f

Tu autem loquere quæ decēsanam doctrinā Tit. 2.121. a

Hæc proponens fratribus bonus eris, &c. 1. Tim. 4.114. c

Lix. ¶ De adūtu Antichristi; ac de die iudicij cos-
porum glorificandorum.

Nec terreamini per spiritum 1. Thess. 2.109. c

De temporibus autē & momētis, &c. 1. Thess. 5.107. d

Lx. ¶ De resurrectione generali futura.

Si quis autem spiritū Christi non habet Rom. 8.18. c

Deus uero & dominum suscitauit 1. Cor. 6.44. c

Scientes quoniam qui suscitauit Iesum 2. Cor. 4.66. b

Christus in uobis non infirmatur 2. Cor. 13.75. c

Si credimus quod Iesu mortuus est 1. Thess. 4.106. f

Lxi. ¶ De fideli probatione, declaratione, & di-
ueritate resurrectionis future, ac dobitibus cos-
porum glorificatorum.

Si autem Christus prædicatur q; resurrexit 1. Cor. 15.53. d

Lxii. ¶ De feruida charitate beati Pauli.

Optabam enim ego ipse anathema esse Rom. 9.22. b

Voluntas quidem cordis mei Rom. 10.25. a

Nam cum liber essem ex omnibus 1. Cor. 9.49. b

Et hac confidentia uolui prius, &c. 2. Cor. 1.63. b

Cum uenissim autem Troadem, &c. 2. Cor. 2.64. b

Epistola nostra uos estis scripta in cordibus 2. Cor. 3.64. d

Charitas enim Christi urget nos 2. Cor. 8.67. b

Ecce tertio hoc paratus sum 2. Cor. 15.74. f

Cōfidens hoc ipsum, quia qui cōpīt in uo-
lo 1. Phil. 1.94. d

Spero autem in domino Iesu 1. Phil. 1.95. d

Eadem uobis scribere, mihi quidem, &c. 1. Phil. 4.95. f

Volo autem uos scire, quale sollicitudinē Col. 2.100. f

Igitur

I N D E X.	
Igitur & sic scripti uobis	2.Cor.7.69.a
Facti sumus paruuli in medio uestris	1.Theff.2.105.b
Gratias ago deo meo cui seruo	2.Tim.1.117.c
Zenam legisperitum & Apollo	Tit.3.122.a
Propter charitatem obsecro	Philemo.122.c
LXXXII. q De humilitate, patientia & persecutioni-	bus beati Pauli.
Nouissime autem omniū tāquam abortiuo	1.Cor.15.58.b
Ipse autem Paulus obsecro uos	2.Cor.10.71.a
An quero hominibus placere	Galat.1.76.e
Negi enim aliquando fui mis in sermone	1.Theff.2.105.a
Fidelis sermo & omni accēptione dignus	1.Tim.1.112.a
Propter quod placebo mihi in infirmitatib⁹	2.Cor.12.74.c
Ministri Christi sunt, & ego	2.Cor.11.73.a
Qui nunc gaudeo in passionibus	Col.1.100.c
Ideo omnia sustineo propter electos	2.Tim.2.118.c
Nemo moueat in tribulationibus istis	1.Theff.3.105.f
Ecce hoc quod auersi sunt à me omnes	2.Tim.1.117.f
Alexander æterius multa mihi	2.Tim.4.120.a
LXXXIII. q De supererogatione, rectitudine, & syn-	ceritate apostoli Pauli.
Quid uultis in uirga ueniam ad-	1.Cor.4.42.e
Ex sinceritate sicut ex deo	2.Cor.2.64.d
Incipimus iterum nosmet ipsos?	2.Cor.3.64.d
Si quis confidit Christi se esse	2.Cor.10.71.c
Aut nunquid peccatum fecit?	2.Cor.11.72.b
Quid est enim quod minus habuisti?	2.Cor.12.74.f
Exhortatio enim nostra non de errore	1.Theff.2.105.a
LXXV. De raptu & uisionib⁹ beati Pauli, & de per-	fectione eius in omni uirtute.
Veniam autem ad iustitiones	2.Cor.12.73.d
Scio & humiliari, scio & abundare	Phil.4.98.c
LXXVI. q De magnitudine misericordiae apostolo	defuper facta, & dealiquib⁹ actibus eius cit-
ca exordium suæ conuersationis.	
Gratias ago ei qui me confortauit in Christo	1.Tim.1.
Auditis enim conuersationem meam	Galat.1.76.f
	Deinde post annos XIII. iterum ascendit Galat.2.77.b LXVII. q Quām humiliter & frequēter a postolu-
	lus rogauit orari pro se à suis discipulis, de aliis quibus actibus.
	Obsecro igit̄ uos fratres per dominū nostrū Rom.15.35.a
	Orantes pro me, ut detur mihi sermo Eph.6.93.e
	Orantes simul & pro nobis Col.4.103.c
	De cætero fratres orate pro nobis 2.Theff.2
	Amplius autem deprecor uos hoc facere Heb.13.140.b
	Veniam autem ad uos 1.Cor.16.61.c
	Ego autem testem deum invoco 2.Cor.1.63.d
	Festina ante hyemem uenire 2.Tim.4.120.b
	Cum misero ad te Atteman & Tychicum Tit.3.122.a LXXXVIII. q De personis salutantibus ac salutaris in eis epistolis.
	Salutate Priscam & Aquilam Rom.15.35.e
	Salutant uos ecclesie Asiae 1.Cor.16.61.e
	Salutant uos omnes sancti 2.Cor.13.75.f
	Salutat uos Epaphras Col.4.103.f
	Salutat te Epaphras concaptius Phil.1.22.e
	Salutate omnes praepositos uestris Heb.3.140.c
	Salutat uos oēs sancti, maxime qui de cœsarib⁹ Phil.4.99.a
	Salutatio mea manu Pauli 2.Theff.3.111.a LXXIX. q Laudatio & glorificatio dei omnipotens.
	Ei autem potens est uos confirmare Rom.15.35.e
	Fidelis deus per quem uocati estis 1.Cor.1.27.a
	Benedict⁹ deus & pater domini nostri Iesu Christi. 2.Co-
	rinhictum 1.61.b
	Dominus autem spiritus est 2.Cor.3.65.c
	Ei autem qui potens est omnia facere Eph.3.88.e
	Regi autem seculorum immortali, inuisibili 1.Tim.1.112.b
	Qui omnes homines uult saluos fieri 1.Tim.2.112.e
	Quem suis temporibus ostendet beatus 1.Tim.6.116.d
	Vnus deus & pater omnium Eph.4.89.c

F I N I S.

S R R A T A Designat autem numerus primus folium, līcra subsequens locum Felli; secundus

autem numerus lineam, deinde sequitur uera lectio.

Folio 4. F. linea 54. sciri 6. E. 27. perhibetur 14. F. 56. quia uetus 16. D. 3. ratio naturalis 17. E. 29. sic 22. A. 16. perhibente 23. C. 40. seruens 26. C. 55. non. Eadem linea considerandum 42. B. 20. uicis. ibidem C. linea 60. ad 45. D. 8. abeuntem 56. F. 45. donum 61. C. 48. expedire. ibidem D. linea 14. emendat 66. F. 45. notitiam 59. B. 38. facta. ibidem D. linea 5. sollicitudine 71. E. 36. qui 74. F. 40. signa tamen 76. D. 15. aliqui. ibidem linea 58. qui 78. C. 41. condizerant. ibidem E. linea 36. preuaricatorem 79. F. 48. exilium 80. F. 57. seruientes 82. A. 3. monstrem. ibidem D. linea 3. sic 88. D. 13. contemptores 90. A. 16. per 91. F. 50. fructuissimā 99. A. 18. sunt. ibidem C. linea 43. speratam 100. B. 26. tub 101. C. 47. corpus 105. B. 35. affuimus 114. E. 23. tuis. ibidem linea 30. prophetiam 118. C. 54. que. ibidem D. linea 12. nequam 119. A. 11. purgati. ibidem C. linea 45. eti 121. A. 11. ad. ibidem linea 24. uiros. ibidem linea 58. speratam 124. A. 5. meus. ibidem linea 32. fit. ibidem D. linea 4. Tu. ibidem linea 33. mittuntur 126. A. 6. habui. ibidem linea 22. autem. ibidem D. linea 7. quam. ibidem linea 19. uniuertur. ibidem linea 53. iurauerat. ibidem linea 54. præter 150. D. 2. sine 131. C. 47. sine iureuando, seu iuramento diuino 133. A. 7. remissione. ibidem linea 42. emendationē 125. F. 50. ab Antichristo 126. B. 28. in. ibidem E. linea 35. quando 127. A. 6. egressu. ibidem linea 7. celebratione. ibidem B. linea 20. occurribus. ibidem C. linea 41. eti 128. A. infidelitati 129. A. 18. tremere. ibidem E. linea 33. obseruatoribus 140. B. 14. permittar. ibidem linea 36. ouium.

T iii BLEN.

SELENCHVS

ET INDEX CAPITVM, NVME-
ris arithmeticis qui paragraphos
præcedunt, respondens.

A	Nrchristus quando, quomodo & quare uenturus, si-	50
A	multe de interitu ipsius	59
A	Auaritiae uitium quantum fugiendum, diligenda uero li-	18
B	beralitas	
C	Apud utriusque ecclesiam, militantis scilicet & triumphan-	44
C	tis Christus, deinde unitate ecclesiae mystica, atque di-	66
C	gnitatis Christi excellentia	18
C	Charismatum supernorum fidelibus collatorum, præsentim	27
C	in primatu a ecclesia, præconia & excellentia	45
C	Charitatem quantam, & unde Paulus sanctus habuerit	3
C	Charitatis præconia, sine qua etiam uirtus æternæ nihil	3
C	meritorium	6
C	Circucisio quædam spiritualis laude digna, alia non: deinde gra-	55
C	tia varijs donis collatis olim synagogæ Iudeorum	26
C	Circuncisionis interitus aliarumque obseruantiarum lega-	1
C	lium tempore Euangeli	
C	Coniugatorum ac uiduæq; institutio quædam probat uite	56
C	Coniugio iuncti quomodo se habere ad inuicem debeat,	9
C	detrius virginum ac uiduæq; continentia pio consilio	55
C	Conuersationis exempli bonum alijs præbendum: deinde	20
C	scandalio uitando	19
C	Correptione iusta ac fraterna quomodo exhibenda & susci-	57
C	pienda	23
D	Desiderium dissolutionis, regnandi scilicet cum Christo,	1
D	pierate quadam optandum	22
D	Divinitatis ac eminentiæ filij dei unigenitiæ uerbi incar-	46
D	nati præconia	
D	Dona diuersa tam gratum facientis gratiæ, quam gratis	9
D	date collata fidelibus sub Euangelicæ legis gratia	40
E	Cœlestis fidelium præconia ac dona gratiæ respectu	34
E	olim synagogæ	27
E	Eucharistia sacramenti institutor quis, quomodoq; acci-	14
E	piendum, quantæ etiam damnationi subiaceat in-	42
E	dignus accipiens	
F	Felicitatem æternam magno conatu nascendam esse	29
F	Fidei excellètia, ueritas, laus, effectus & diffinitio eius	4
F	Fortitudinis, stabilitatis atque constantiæ cordis præco-	68
F	nia, deinde prælio spirituali, qua etiæ diligentia hac am-	
F	plessa	17
G	Gentium uocatio, Iudæorumque quorundam accedit excep-	31
G	catio, & de finali Iudæorū conuersione ad Christū	39
G	Gloriatio quædam spiritualis secunda omnibus, quedam	
G	uero uana & inanis, que fugienda quasi bestia inse-	
G	ctiuæ omnis boni operis, de interna etiam quadam	
G	consolatione	26
G	Gratiarum actio Pauli pro donis gratiæ à deo collatis fi-	
G	delibus	2
H	Hæmilitas, patientia ac persecutiones multæ beati Pau-	63
H	li apostoli	
H	Humilitatis sanctæ exemplar, sanctandum omnibus &	
H	excellentia eius, deinde superbia ac pestifera iactantia	
H	& uana gloriola	8
I	I Dololatrarum cœcitas ac demætia execranda quæta	33
I	Iudicia temeraria & inordinata, quanta opera euitada	21
I	Institutæ dei æquitas, rigor quoq; iudicij dei omnibus me-	
I	tuenda ut iniquis	43
I	Institutæ que & mater, uirtutum celsitudo, quantaq; ope-	
I	ra diligenda	10
L	Laudes de omnibus beneficijs sibi & suis præstitis disci-	58
L	pulis deo cupit beatus Paulus, gratas toto corde a-	
L	gens deo, de omnibus erga se miserationibus cui etiæ	
L	gloriam & honorem benedictionēq; exoptat	
L	ab omnibus	69
L	Legis Euangelicæ eminentia ac laus præ veteri lege	48
L	Legis Mosaicæ impotentia ad saluandum sine fide & gra-	
L	sia Christi	47
	Lex Mosi qmmodo cessare debuit data lege Euangelica	50
M	Isericordia dei mirada benignitas super genus huma-	
M	num, deinde pñissima redēptione facta per Christum	
M	dominum	44
M	Misericordia magnitudo data desuper Paulo, quidam in	
M	exordio conuersonis suo geserit	66
O	Obedientia uera ac simplex quo præmio digna	18
O	Otiositas, loquacitas ac curiositas uitada quasi uitiorum	
O	multorum principia	27
O	Oratione omni tempore opportuno instandum	25
O	Orationes Pauli pro suis discipulis	3
O	Orationum suffragia quantopere pro se suisq; discipulis	
O	poposcerit beatus Paulus, quamq; humiliter hoc fe-	
O	cerit	67
O	Ordinibus sacris deputatos, quonam uirtutum ornatu pol-	
O	lere deceat	55
P	Præiactio cordis quo studio operâ dandum, simulacrum	
P	in diffusionem & contentionem inuectiva	20
P	Parentum erga filios, filiorum erga parentes, seruorum	
P	quoq; erga dominos qualis esse debeat uita, domi-	
P	norumq; cura erga seruos	57
P	Patiëtia, tribulatio & persecutio iustorum quomodo am-	
P	plectenda	9
P	Peccatum originale quomodo trãsussum in posteros o-	
P	mnes inficiens, de que eminentia gratiæ Christi ad	
P	illud	29
P	Peccato omnes olim obnoxios, & etiam modo nemine	
P	diu immunem posse ab illo dici	34
P	Pietate nihil prius habendū, simul ac de laude misericor-	
P	dig ac eleemosynarum, adhortatio quoq; ad hęc	14
P	Prædestinationis & præscientiæ dei profunditas multa	42
P	Prædicationis Euangelicæ legis efficacia quanta, deinde	
P	stantia & miraculis beati Pauli in prædicando	38
P	Profectus spiritualis quædopere querendus, & de laude ue-	
P	ræ perfectionis	23
P	Prudentia laus, uitiumq; imprudentiæ cæcæ	11
P	Personarum salutatarum salutantiumq; quarundam in	
P	Paulinis Epistolis	68
R	Raptus ac uisiones, perfectionesq; in omni uirtute bea-	
R	ti Pauli apostoli	65
R	Reformatio interna quonam modo amplectenda, deinde	
R	gratiarum actione ac alijs exercitijs spiritualibus,	
R	quo eritam cuncta finaliter ordinanda	26
R	Resurreccio futura generalis quomodo fieri & quādo	60
R	Resurrectionis futuræ diuersitas, quæ uer dotes conglori-	
R	ficandorum corporum	61
S	Acerdotij ac pontificij Christi eminentia, secundū ordi-	
S	nem Melchisedec, & quomodo sacerdos Christus, &	
S	Abraham quomodo decimatus est Leui, Melchise-	
S	dec laus	52
S	Sacrificioq; legalium impotentia, ac reprobatio, simulac-	
S	de præconijs atq; potentiæ legis nouæ sacrificiorum	49
S	Salutationis formulæ & de uerbis contentis in eis	6
S	Sapiëtia laude digna, que & habentes se laude dignos fa-	
S	cit, & quæta culpa huic oppositæ insipientiæ	18
S	Sinceritas, rectitudo & supererrogatiōes beati Pauli apo-	
S	stoli	64
S	Spes, deinde excellètia & promptitudine eius in actu	5
S	Supernorum ac prælatorum vigilantia erga subiectos &	
S	ecclorario, subditi etiam quomodo instituedi à præ-	
S	positis in conuersationibus bonis	58
T	Emperantiæ, sobrietati, corporisq; castigationi ma-	
T	gno studio insistendum	15
T	Tentationum quædam fugienda, quædam etiam pie to-	
T	leranda	24
T	Timor quomodo tenendus & abiiciendus, lausq; timoris	
T	boni	7
T	Tristitia quædam laudabilis, quædam uitiosa: sed & quæ-	
V	dam indifferens	30
V	Irritum actibus semper insistendum	15
V	Vitia carnis quanto studio fugienda	16

INDEX EPISTOLARVM E PAVLO DESVM

PTARVM PRO SACRAE MISSAE OFFICIO SECUNDVM

ordinarium ecclesiae Coloniensis, Parisiensis & Romanus denotatae

per P.R. quando non conueniunt.) Quarum exordia

finesq; denotantur suis in locis his dictionibus in
margine, EPIST. FINIS.

¶ Dominica prima aduentus.

Epiſtola, Scientes quia Sed induimini, Roma. 13.31.a
Dominica secunda, Quæcumq; ſcripta, uitute ſpirituſi. Roma. 15.33.e
Dominica tertia, Sic nos existimet. Laus erit, i. Co. 4.41.e
R. Gaudete in dño. Intelligentias ueſtras. Phil. 4.9b
Sabbato, Rogamus uos, Aduentus ſui 2.Theſ. 2.11.d
Dominica quarta, Gaudete in Intelligentias ueſtras Phil. 4.9b

¶ In uigilia Natiuitatis.

Epiſtola, Paulus seruus Iesu Christi domini nostri, Roma. 1.2.a
Prima missa, Charissimi Apparuit. Hæc loquere et. Titum. 2
Secunda missa, Apparuit benignitas. Spem uitæ Tit. 3.
Tertia missa, Multipharie. Annuiti Heb. 1
Dominica intra octa. Quanto tempore, Et hæres per deū Gala. 4.80.f
Circuncisio. Priusquam ueniret præfinitum tempus ap. Gala. 3.80.d
R.P. Apparuit gratia, Hæc loquere, & ex. Titum. 2
¶ In uigilia Epiphaniæ & quarta feria intra octa.
Epiſtola, Scimus quoniā quæ, Qui ex fide est domini noſtri Iefu Christi Roma. 3.5.9.c
¶ Dñica prima post Epip. quā alij intra octa. uocat
Epiſtola Obſecro uos per misericordiam, Alterius men. Roma. 12.19.e
Dominica secunda post Epiphaniæ. Habentes donatiōes humiliibus conſentientes Roma. 11.13.20.c
Feria quarta, Audisti dispensationem hominem perfec. Col. 1.100.d
Dominica tertia post Epiphaniæ, Nolite esse prudentes. In bono malum Roma. 12.30.a
Feria quarta. Fidelis sermo. In ſecula ſeculorum amen. 1.Tim. 1
Dominica quarta post Epiphaniæ, Nemini quicquam Est dilec. Roma. 13.30.f
Feria quarta Sicut per unius. In uitam æternā. Ro. 3.14.b
Dominica quinta post Epiphaniæ Induite uos, Deo & pa- tre Coloff. 3.102.e
Feria quinta, Nolite erubescere teſtifiſe, & dilectiōe. 1.Tim. 1
¶ Dominica Septuagesimæ.

Epiſtola, Nescitis quod hi. Petra autem erat Christus 1.Cor. 9.49.c
Feria quarta. Festinamus ingredi, Auxilio opportuno Heb. 4
Dominica Sexagesimæ, Libenter ſuffertis. Virtus Christi 2.Cor. 12.72.e
Feria quarta, Recogitate. Et uiuemus, Heb. 12
Dominica quinquagesimæ, Silinguis. Maior autem ho- rum est charitas 1.Cor. 13.55.e
Dominica quadragesimæ, Hortatum uos. Omnia poſſu. 2.Cor. 6.67.d
Sabbato quadragesimæ, Rogamus uos Iefu. C. ſeru. 1.Theſ. 5.108.c
Dominica secunda quadragesimæ, Rogamus uos & ob- ſeruamus In ſancti. 1.Theſ. 4.106.c
Dominica tertia quadragesimæ. Eſtote imitatores iust. Eph. 5.105.c
Dominica quarta quadragesimæ. Scriptum eſt quoniam Christus

Christus nos liberavit Gal. 4.81.f
Dominica in paſſione Christus aſſiſtens pontiſex. Eter. hære. Heb. 9
Dominica Palmarum Hoc ſentite. Iefus Ch̄s in gloria ē. Phil. 2.95.d
Cœna domini, Conue. uobis. Ut non cum 1.Cor. 1.52
Sabbato ſancti Paſchæ, Si confi. Cum ipſo in gloria Coloff. 3.102.b

¶ In die ſancto Paſchæ.

Epiſtola, Expurgate uetus, ſynceritatis & ueritatis 1.Cor. 5.43.a
Feria quarta poſtocta. paſchæ. Obedite p. In oꝝ. Heb. 13
Feria quarta poſt. Do. poſt paſcha. Omnes & diſi. alt. 1.Theſ. 5.105.a

¶ In uigilia Ascensionis à Romana ecclie ſeruatur.

Epiſtola, Vnicuiq; noſtrum ple. Christi Ephe. 4
Feria quarta intra octauam ascensionis. Vidimus Iefum confessionis noſtræ Heb. 2
Sabbato quatuor tempore: R. Iuſtificati igitur dat. ē noſ. Roma. 5.12.d

¶ In festo ſanctissimæ Trinitatis.

Epiſtola, O altitudo diuinitarum. ſeculorum amen. Roma. 13.22.c
R. Gaudete perfe. eſtore, oībus uobis amen. 2.Cor. 13.75.e
P. Gratiā domini noſtri, uſq; in finem epiftolæ ibidē.
Corporis Christi, Ego accépi, nō diu. cor. 1.Co. 11.53.2

¶ Dominica prima poſt Trinitatem.

Feria quarta Mortificate mem, in omnibus Christus Coloff. 4.102.c
Feria quarta, Heb. 5. Omne qd; canq; Retributionē he. Col. 3
Dominica quarta Existimo enim quod redemptiōe cor. Roma. 8.19.f
Feria quarta Induite uos gratias agentes deo e.p. Col. 3.102.e

Feria quarta, Heb. 5. Obſecro primum in fide & ueritate, 1.Timo. 2
Dominica ſexta, Quicunq; baptizati, uiuentes autē deo. Roma. 6.14.e

Feria quarta, Habemus gratiam, ipſe & in ſecula. Heb. 12.13
Dominica septima Humanum dico, uita æterna Roma. 6.15.d

Feria quarta, Nihil dānationis, uita & pax Ro. 8.5.17.e
Dominica octaua, Debitores ſumus, cohæredes autem Christi Roma. 8.18
Feria quarta commendat ſ. cha. glo. in deo Ro. 9.13.b
Dominica nona, Non ſumus concupiſcentes ut poſſi. iſ ſuſtinere 1.Cor. 10.50.c

Feria quarta, Nescitis quoniam cui, ſeruifacti eſti iuſt. Roma. 6.15.d
Dominica decima, Scitis quoniam cum gen. prout uult 1.Cor. 17
Feria quarta, Non omnis caro eadem, deinde quod ſpirituale 1.Cor. 15.50.a
Dominica undecima, Notum uobis facio, in me uacua non fuſit 1.Cor. 15.55.a

Feria quarta, Nescitis quoniam cor, In corpora ueftra 1.Cor. 6.44.c
Dominica duodecima, Fidutiam talem iuſtitia in glo. 2.Cor. 3

I N D

E X

2.Cor.3.64.f	Inuentio crucis Conf. de uobis. Et ego mon.	Gala.5.
Feria quarta Non prædicamus, manifestetur. 2.Co.4.55.f	6.fol.82.e. ¶ 84.d	
Dominica decima tertia Abrahæ dictæ sunt, dare cred.	Rog. ec. Hoc sentire in gloria dei patris. Phil.2.95.d	
	Commemoratio Pauli, Notum uobis facio Clarificabat	
Feria quarta Scimus quoniam fiter. Manifestos nos esse.	deum Galat.1.76.f	
	Gala.3.79f	
Dominica quartadecima Spiritu ambulate Cum uitis & con.	Romana ecclesia finit. Coram deo non mentior.	
	2.Corinthiorum 5.66.d	
Feria quarta Nolite iugum duc. In timore dei. 2.Co.6.68.a	Laurent. Qui parce seminat Iustitiae uestræ. 2.Corinthiorum 9.70.c	
Dominica decima quinta Si spiritu uiuimus Domesticos fieri	Exaltatio crucis Christus factus est. Est dei patris Phil.2.95.f	
	Galat.5.83.f	
Feria quarta Gratias agamus Principatum tenens	Matth. Vnicuique nostrum data plenitudinis Christi. Ephe.4.89.c	
	Collos.1.99.c	
Dominica decima sexta Obsecro uos ne . Secula seculorum amen	Symeonis & Iudæ. Scimus quoniam di. domino nostro Roma 8.21.a	
	Ephe.3.88.d	
Feria quarta Videte ne quis Oia delicta Colloſſ.2.101.b	Macha Sancti per fidem. Testifica. fidei probati. Heb.11.	
Dominica decima septima Obsecro uos ego. Et in oībus	¶ Pro communi sanctorum. ¶ Apostolorum. Benedictus deus Superab. in nobis Ephe.1.84.f	
	Ephe.4.89.a	
Sabbato quatuor temporum Tabernaculum Redempti one inuenta	Iam non estis hospites. In spiritu sancto Eph.2.87.d	
	Hebr.9	
Dominica decima octaua Gratias ago deo meo In die ad	¶ Martyris.	
	1.Corinthiorum 1.36.c	
Feria quarta Mortificate mem. Et in omnibus Christus	Testificate coram deo Aduentus eius. 2.Timo.4.119.c	
	Collos.3.102.c	
Dominica decima nona Renouamini , necessitatem pa.	Memor esto dominum Iesum Persecutionem. 2.Timo.3.	
	Ephe.4.90.c	
Feria quarta State & tenete Et pat. Christi. 2.Thessa.3.	& 3.fol.119.c	
Dominica uicesima Videte itaq in ti. Christi Ephe.5.91.f	Nemo militans Cum gloria coel. 2.Timo.4.118.b	
Feria quarta Denuntiamus uobis def. benefacientes	¶ Martyrum.	
	2.Thessa.ultimo	
Dominica uicesima prima Confortamini in domino, qd est uerbum dei	Sancti per fidem Probati inueniuntur Hebr.11	
	Ephe.6.93.a	
Feria quarta Finis pc. est charitas, q me cōfi. 1.Timo.1.	Rememoramini pri. Ex fide uiuit Hebraeorum 10	
Dominica uicesima secunda Confidimus in d. repleti fru.	Spectaculum sancti Charissimos mo. 1.Cor.4.42.b	
	Phil.1.94.c	
Feria quarta Obsecro primum fieri, In fide & ueritate	Benedictus deus Et consolacionis 2.Corinthiorum 1.62.b	
	2.Timo.2	
Dominica uicesima tertia, Imitatores mei, sibi subiçere omnia Finis secundum re. In libro uitæ	¶ Confessorum.	
	Phi.3.97.c	
Feria quarta Noli erubescere In fide & dilectione.	Doctrinis uarijs Promeretur deua. Hebraeorum,12.139.c	
	2.Timo.1	
Dominica uicesima quarta Non cessamus pro. Et remissi onem peccatorum	¶ Confessorum.	
	Collos.1.99.c	
Feria quarta Nolo enim uos ignorare , In secula seculorum amen	Plures sancti sunt sa. Se offerendo. Hebraeorum 7.131.d	
	Roma.11.27.f	
Dominica uicesima quinta, quarta feria Gratias ago deo qui credi.	Omnis pontifex Or. Melchisedech. Hebraeorum 5.128.c	
	2.Theſſal.1	
¶ Epistolæ de sanctis ex Paulo.	¶ Virginum.	
Andrea, Corde creditur ad iustitiam, uerba eorum	De uirginibus præcep. Corpore & spiritu .1.Corinthiorum 7.46.b	
	Qui gloriatur in domino Exhibere Christo. 2.Corinthiorum 10.¶ 11.71.c	
	Dominus mihi astitit In secula seculorum amen	
	2.Timo.4.110.a.	
	¶ Defunctorum.	
	Nolumus uos ignorare, In uerbis istis . 1.Theſſa.4.106.f	
	Si Christus prædicatur in suo ordine. 1.Corinthiorum 15.58.d	
	Ecce mysterium dico Dedit no. uict. 1.Corinthiorum 15. folio 60,f	

F I N I S.

DIONYSII A RICKEL

CARTHUSIANI IN OMNES BEATI PAVLI
EPISTOLAS ENARRATIO.

¶ PRO OE M I V M.

Vdite me, quoniā de rebus magnis loquuturus sum, & aperiētur labia mea vt recta prædicent. Iusti sunt oēs sermones mei. Deus sublimis & benedictus, qui oīa in sapientia fecit, qui dixit de tenebris lumen splendescere, qui ad suūp̄ius similitudinē atq; imaginē condidit genus humanū propter adipiscendā vitā æternā, quā cōsistit in hoc, vt cognoscamus verę deū, & quē misit Iesum Christū, ordinatissimo quodā processu & conuenientissimo modo reduxit perditū homīn̄ genus, ad felicitatē amissam. Primo quippe ab exordio mundi multiplicarie, multisq; modis loquutus est hoībus per prophetas & patriarchas. At vbi venit t̄pis plenitudo, misit (sicut pmisit) vni-

Prover 8
Psal. 103.
2 Cor. 4
Gen. 1.
Johan. 17
Hebr. 1.
Galat. 4
Johā. 3
Acto. 5
Lucæ. 1.
Johan. 1.
Roma 8
Jehan. 8
Johan. 3
March. 9
Lucæ. 19
Acto. 8
Acto. 9
1 Timo. 1.

genitū filiū suū, vt saluare mundus p ipsum. In quo quū cōsummata fuissent oīa quā de eo pñnciata erāt per os sanctoꝝ, qui à seculo sunt, prophetarꝝ eius: paucis elapsis diebus misit electis & veris Israelit̄, sanctis apostolis, alijs quoq; quibusdā primitiū ecclesiā psonis, parecletū spm sanctū, qui corda eorū omniū veritatū notitia, omniū gratiā & decore, omniūq; virtutū sanctitate impleuit. Ipsi népe primitias sp̄s receperūt, quēadmodū Chrus passioni iam proximus sp̄o pondisse describit. Parecletus sp̄s sanctus, quem mitter pater in noīe meo, ille vos docebit oīa. Insup reparator, saluator & medicus pditorꝝ, agnus dei q tollit piacula mundi, q venit quærere & saluare qd̄ perire, demonstrare volēs cunctis hoībus artis suæ industriā pietatis suæ liberalitatē, & operatiōis suæ potentia: quendā languidissimū, imp̄issimūq; curare aggressus est. Qui quū vastasset ecclesiā, viros & fœminas trahēs ad mortē, & demum ad aliā vrbē trāsiret, vt in ea oēs Christianos caperet, & ad principes sacerdotū duderet: in ipso itinere immēla dei misericordia admonitus est atq; correctus, & tanta mox sapientia illustrat, tāta ḡra decorat, tāta donoꝝ sp̄s sancti plenitudine perfundi, vt de ipso actor & fons ḡr̄ protestet: Vas electionis est mihi iste. Vnde & ipse ḡras referēs deo: Fui (inq) blasphemus & cōtumeliosus: sed ideo misericordiā cōsequutus sum, vt in me primo ostenderet Chri-

Acto. 9
1 Timo. 1.

stus virtutē suā, & omnē patientiā, ad informationē credentiū. Itaq; propter profunditatem & excellētiā epistolaꝝ Pauli, merito in eius psona dicit, qd̄ modo pro themate est assumptū: Audite me, qm̄ de rebus magnis loquuturus sum, &c. In qbus vt i q verbis primo monemur ad sollicitā aduententiā scripturas sancti apostoli. Deinde ratio huius admonitiōis annexit, qm̄ de sublimibus rebus tractat. Quām enī sublimia sint, de qbus in libro epistolaꝝ apostoli agitur, in processu clarebit. Praeterea ne putemus hanc sublimitatem esse verbalem ac friuoram, subditur: Et aperientur labia mea, vt recta prædicent.

¶ De veritate, firmitate, ac certitudine Christianæ sapientiæ. Articulus primus.

Scio hominē in Ch̄o raptū vsq; ad tertīū ccelū, & scio qm̄ raptus est in paradisum, &

1. Cor. 12

audiuit arcana verba, q nō licet homini loqui. Hēc de scipio assert sanctus atq; diuinus ap̄lus. Sed dicet ei aliquis: Tu de teipso testimoniū phibes: testimoniū tuum nō est

Johan. 8

verꝝ. Ad qd̄ r̄ndere potest ap̄lus verbis salvatoris, dicētis: Et si ego testimoniū perhibeo de me ipso, testimoniū meū verꝝ est, quia nō sum solus, sed ego, & q misit me Chrus. De-

2. Cor. 12

niq; ipse testimoniū phibet de me, qm̄ opera q dedit mihi, testanf me verꝝ esse famulū dei. De

Corinthiis, in q

his enī operibus miraculosis scribit ap̄lus his qbus mentiri nō potuit, puta

1. Cor. 2

cōspectu patrata sunt: Signa (inquit) apostolatus mei facta sunt sup vos, in omni patientia, in

2. Cor. 2

signis & prodigiis & virtutibus. Itēq; Prædicatio mea fuit nō in p̄suasibilibus hūanæ sapien-

2. Cor. 2

tiae verbis, sed in ostensione sp̄s & virtutis: vt fides vestra nō sit in sapientia hominū, sed in

Hebr. 2

virtute dei. Hēc sunt Christianæ fidei supnaturalia argumenta, de qbus alibi ait ap̄lus: Qūo

Hebr. 2

effugiemus, si tantā neglexerimus salutē, q in nos cōfirmata est, cōtestante deo signis & por-

2. Cor. 2

tentis, & virtutibus, & sp̄s sancti distributionibus: Quā autē fuerint magnalia ista apostoli

Acto. 2. 1. 6

opera, in actibus ap̄loꝝ & plenius edoceſ. Deniq; testimoniū perhibet paulo Chrus, q ait: Vas

Acto. 9

electionis est mihi iste. Sed & princeps apostoloꝝ insine secundae suæ canonicae glorioſum

2. Petri. 3

testimoniū phibet Paulo: Charissimus (inquiens) frater noster Paulus, secundū datā fibi sapi-

Acto. 8. 9. 15

entia scripsit vobis in epistolis, in quibus sunt quādā difficilia intellectu. Lucas quoq; Euau-

14. 15. 16. 17. 20

gelista quid protestet de Paulo, in actibus apostoloꝝ recolitur. Proinde ipsa tam subitanea

Pauli, couerſio, nōne euidentissimū signū est veritatis suæ doctrinæ? Ex crudelissimo perse-

Quatore mutatus repete est in fidelissimū pdicatorē, & in omni catholica fidei theoria, om-

linguaꝝ notitia, imd̄ in omni sanctitate & iustitia copiosissimē adimpletus est intra tri-

A duum

D. DIONYSII A RICKEL CARTHUSIANI.

Galat. 1. duum quo erat non vidēs, nec vescens, nec cū homine loquens. Vnde constat verissimū esse D
 quod ipse ait ad Galatas: Notū vobis facio euangeliū qđ euangelizatū est à me, ga non est se-
 cundū hominē. Neq; eī ego ab homine accepi illud, neq; didici: sed per reuelationem Iesu
2. Eoz. 12 Christi. Hinc ergo firmissime credimus sancto aplo de semetipso testanti, qđ raptus fit in ter-
 tiū cœlū, audieritq; in contemplatione illa extatica verba archana. Ex quo innotescit fidem
 Christianā nō humana rationi, sed increata veritati inniti, & in diuino ac supnaturali lumi-
 ne stabiliri. Propter qđ tāta est certitudo & firmitas eius, vt nec angelo credendū esset si quip
Col. 2
1. Tim. 3 piam cōtra eā proferret. Ideo nanc̄ ait apl̄us: Licet angelus de cœlo euangelizet vobis præ-
Bala. 1. ter id qđ audit̄is, anathema sit. Imò qđ certū est, deū non esse confirmatorē aut testē falsitatis,
Darc. vlt. tam certū est fidē apostolicā esse à deo. Ipse eī per infinita miracula dignatus est eā confir-
Darc. 16 mare, quēadmodū de apl̄is scriptū est: Illi aut̄, pfecti pdicauerunt vbiq; domino cooperan-
 te, & sermonē confirmante sequentibus signis. Quę vtiq; signa in suo effectu, videlicet in cō-
 uerione mundi ad tam supernaturem & arduā legem atq; incōprehensibile fidem sufficien-
 ter relucēt: nec opus est ea repetere, quāuis vbertim repetita fint ad instructionē humanā. Ex
 his innotescit v̄ez esse quod expositores dicere solent: videlicet qđ scripture seu libri epistola-
Psal. 43 rum Pauli præ cæteris scripturis in tribus & forte in pluribus p̄eminēt. Scilicet in profundis-
Roma. 11. tate sentētia, in fidei assertione, & in spei subleuatione, seu gratiæ cōmendatione. Quēadmo-
v. Tim. 6 dū eī in ipsum pelagus lucis diuinæ, ineffabili & excellentissimo modo absorptus erat in ra-
Acto. 22 ptu præfato, sic rediens profundissime est loquutus. Et quia nō solū à spū sancto, sed etiam ad
i. Tim. 1. pedes Gamalielis instructus fuit in lege & prophetis: ideo ad fidē probandā conuenientissi-
Johan. 15 ma & copiosissima introduxit testimonia, ex prophetis & lege. Postremo, sicut in semetipso E
Roma. 3 specialiter expertus erat misericordiam saluatoris, sic præ cæteris gratiæ dei specialius cōmē-
 davit, ostendens eam nō esse ex meritis, nec aliquę proprijs viribus posse saluari. Sicq; totam
 spem nostram erexit ad clementiam creatoris: quatenus in sola bonitate ipsius speremus, eius
 gratiam incessabiliter inuocantes.

¶ De prologo Hieronymi super epistolas Pauli. Arti. II.

Secundū Hieronymū quę ritur primo, cur post euangelia, quę legē perficiunt, in qui-
 bus p̄cepta, consilia atq; exempla viuendi plenissime proponūtur, scriptit Apostolus
 istas epistolas. Cuiusrationē assignat Hieronymus, scilicet vt in exordio nascentis seu
 primitiæ ecclesiæ nouis causis emergentibus, tam p̄sentia qđ futura vitia extirparet,
 inutiles quęstiones excluderet, contra haereticos quoq; armaret ecclesiastis: sequens in hoc ve-
 stigia prophetar̄, qui post scriptā Mosi legem libros scripserunt: quatenus rediuua populi
 refrenarent peccata, virtutes instruerēt, & ad cultū diuinū auditores inducerent suppliciorū
 cōminatione, beneficioz diuinoz cōmemoratione, præmiorūq; sponsione. ¶ Deinde quę-
 ritur de causa numeri epistolaz. Decem eīn scriptit ecclesiis, quatuor vero discipulis, sicut pa-
 rebit. Huius ratio est, vt ostendat vtriusq; restamēti plenā esse concordiā, summāq; vtriusq;
 legis in hāz epistolaz scripture, includi. Per decē quippe figuratur testamentū antiquū, pro-
 pter decalogū mandator̄ Mosi datū. Per quatuor vero signatur testamentū nouū, propter
 quatuor euangelia. Decē itaq; scriptit epistolas ad ecclesiastis, vt demonstret se nō discordare à
 Mose. Quatuor vero misit discipulis, quoniā eadē est materia euangelioz & epistolaz: vide F
 licet documēta & opera Christi. Porro epistolā ad Hebræos quidā dixerunt non esse Pauli,
 sed Lucæ vel Barnabæ vel Clementis, eo qđ cōtra cæteraz consuetudinē epistolaz titulo ca-
 reat, facundior̄q; sit. Hoc autē à sanctis doctribus reprobatur. Tacuit eīn apl̄us in illius epi-
 stolaz principio nomen suū, ne Hebræi nomine suo auditō, ipsam epistolā spernerent atque
 rejicerent: quoniā Paulus apud eos habebatur suspectus, tanq; legis destructor. Prætere am-
 rū non est, qđ eloquentior fuit in ideomate proprio, id est Hebræo, qđ alieno, vt pote Græco,
 quo scripta sunt epistolaz cæteræ. Nā & gratia perficit naturā, secūdū dispositionem ipsius.
 Vnde donū linguaꝝ seu gratia sermonis magis perficit apostolū in ideomate proprio, qđ ali-
 eno. ¶ De ordine quoq; epistolaz inquiritur, cur epistola ad Romanos cæteris præordinet,
 cum ante cæteras nō fuerit ædita? Quod ideo factū est, quoniā ista epistola cæteris est pro-
 fundior: V el, quia Romani monarchiam orbis tenebant: V el, quia in ista epistola cōtra pri-
 mū peccatū, quod est superbia, disputat. In ecclesia eīn Romanoz, mixti erant cōuersi ex Iu-
 daismo & gentilitate, & hi inter se contendebant de dignitate: & quidā eoz proprijs meritis
 se purabant saluādos. Hor̄ ergo errorē atq; superbiam reprobās sanctus apostolus, reuocat
 eos ad vnitatem, humilitatem, ac pacē: ostendens Iudæos legem scriptam, Gentiles vero le-
 gem naturalem transgressos. Postremo omniū epistolatum generalis intentio, principalisq;
 finis est, ad plenam obseruantiam euangelicaz doctrinaz, ac per hoc ad vitā æternā, inducere.
 Singulaz quoq; epistolaz proprias sortiuntur materias, ac proprium finem.

FINIS PROOEMII.

¶ Expo-

A

¶ positio primi capituli Epistolæ ad Romanos.

Articulus tertius.

Aulus seruus Christi Iesu vocatus apostolus, segregatus in Euangeliū dei, quod ante promiserat per prophetas suos in scripturis sanctis de filio suo, &c. In hac epistola, sicut in conscriptione epistolæ fieri solet, præmittit salutationem, & primo exprimit personā salutantē. i. seipsum, dicēdo. Paulus seruus Christi le-

Epistola in vi
gilia nati.

su. In hoc autem quod ait, Paulus, commendat personā suam à nomine. Cū vero adiungit, seruus, commendat eam à conditione. Commendat quoque eam à dignitate, cum dicit, vocatus apostolus. Commendat etiam eam ab officio, subdens, segregatus in Euangelium dei.

Origenes
Acto. 13

¶ Itaque l. Paulus, qui secundū Origenem binominis erat (ad quod allegat illud actuum, Saulus, qui & Paulus) secundum alios primo appellatus est Saulus, deinde post conuersationē dictus est Paulus. i. parvus seu modicus. Sic enim secundum Augustinū & Bedam ex humilitate vocavit se ipsum. Secundum Hieronymū autem dictus est Paulus à Sergio Paulo, quē cōuertit, l. seruus.

Augustinū.
Seda

seruitute spontanea non coacta, seruitute charitatis non puri timoris. De seruo enim qui seruit solo timore aut solo mercedis intuitu, ait saluator: Seruus non manet in domo in æternum. Et ite: lá non dicā vos seruos, sed amicos meos. Loquēdo autem de seruitute amoris, electi sunt ser-

Hierony.
Johan. 3
Johan. 18

ui, quā deo obediunt. Itaque l. seruus Iesu Christi, cui seruire, regnare est, & sicut beata Agatha dixit: Summa ingenuitas siue nobilitas est, Christi seruū existere, atque sub eius dominio permanere, l. vocatus apostolus.

Agustini.
Heracl.

Vocatus inquam à deo, non ab hominibus, i. per gratiam dei ad apostolatū promotus, atque à deo immediate in apostolū consecratus. Unde de seipso hoc modo scribit: Paulus apostolus, nō ab hominibus, neque per hominem, sed per Iesum Christū, & deum patrem. Nemo quippe assumit sibi honorem, sed qui vocatur à deo tanq; Aaron. Puto autem quod ait, vocatus apostolus, ex humilitate, quasi dicere nolens, existens apostolus: sed, vocatus, i. ab hominibus sic estimatus & dictus, quamvis ego meipsum non arbitrer dignum apostoli nomine. Ideo namq; alio loco fatetur: Ego sum minimus apostolorum, qui nō sum dignus vocari apostolus. Vocatur quoque Paulus per excellentiam quandā apostolus, non propter authoritatem,

Gala. 1.

sed p̄dicationis efficaciam seu generalitatē, iuxta quod ait: Plus omnibus laboravi, l. segregatus in Euangeliū dei, i. ab alijs separatus, quatenus euangelicā legē annuntiem. Dicitur autem segregatus, i. à grege infidelium Iudeoꝝ diuisus mente seu fide, loco & corpore. De quibus lo-

Ibidē.

quitur: Non acquieui carni & sanguini. Vel, segregatus, à grege apostolorum & aliorum discipulorum, secundū quod aiebat sp̄s sanctus: Segregate mihi Paulū & Barnabā in opus ad quod assumpsi eos. Ab his segregatus est corpore, non mentis vniōne. Denique nomine dei, hoc loco intel-

Hebræ. 1.

ligitur deus pater. Subditur enim, quod scilicet Euangeliū lante, videlicet à principio mundi, maxime tamen à tempore Moysi, vel etiā Abraham, promiserat, ex suapietate, non hominū merito, l. p̄ prophetas suos in scripturis sanctis, i. libris à prophetis cōscriptis l. de filio suo l.

Gala. 1.
Acto. 13

vñigenito, naturali ac vero, non adoptiuo. Adam autem propheta erat, similiter Enoch & Noe. Scripturā vero Enoch allegat Iudas apostolus. Et quāuis liber Enoch non inter scripturas sanctas reputetur, sed inter apocrypha, eo quod peruersi aliqua inconuenientia libro illi miscuerint,

Amos. 3.

Certū est tamen librū illū secundū quod ab Enoch a dictis est, sacrā fuisse scripturā. Et forsitan plures sancti ante diluvium scripsierunt de Christo. Moyses quoque & Iosue memoriam faciunt libri iū

Act. 10.
2. Regnū.

stog, quem constat esse vetustū, de Euangelio Christi saltē mystice seu figuratiue loquentem. Hinc etiā Iudeoꝝ magistri testantur, quod oēs prophetæ nō sunt loquuti nisi super dies Messiae.

Act. 10

Propter quod Petrus in actis de Christo loquens, Huic (inquit) oēs prophetæ testimonium perhibent. Et ite: Omnes (ait) prophetæ à Samuele prænuntiauerūt dies istos. Sed & ipse saluator

Acto. 3.
Luc. v. 1.

sic loquitur: Oportet impleri omnia quae scripta sunt in lege Moysi & prophetis & psalmis de me. De lege autem & Euangeliō Christi promissum legimus: Lex à me exiit, & iudiciū meū in lucem populos requiescat. Et alius propheta: Ecce dies veniūt dicit dñs, & feriam domui Israel

Esa. 50.

factū nouum, &c. l. qui (filius) factus, i. natus l. est ei, scilicet deo patri, ut pote ad honorem & gloriā eius, Lex semine, i. posteritate l. David, prophetæ ac regis, secundū carnē l. assumptam. De qua dicit: Verbū caro factū est, i. secundū naturā humanā, quā assumpsit ex virgine

Hier. 31.

benedicta, ex David progenie orta. Immediatum autem semen corporis Christi, erat purissimus sanguis sacratissimæ virginis. Si vero sumatur semen pro solito semine, quod ceteræ matres in generatione ministrant, videlicet pro superfluo illo naturæ coagulato, impuro quod sanguine: sic non est natus ex semine virginis Mariæ, quæ cum mūdissima fuerit, tale semen non p̄buit. Sed neque ex semine David, nisi mediate, nō immediate.

Jobā 1.

¶ Cut autem apostolus dicit Christū ex semine David factū secundū carnem, & non potius natū, imo & alibi loquitur: Misit deus filiū suum factum ex muliere, cū tamen ab Euangelista dicatur: Quod ex tenascetur sanctū, vocabitur filius dei. Et Esaias: Parvulus natus est nobis. Et respondendum, quod video, ut ostendat humanam

Esa. 4.

Christi generationem non fuisse naturali & solito modo, sed supernaturali quodam spiritus sancti artificio, iuxta illud propheticum: Nouum creabit dominus super terram. Mulier cur-

Luc. 1.

cū dabit

cundabit virum. Et illud: Spiritus sanctus superueniet in te. Veruntamē aduertendū, q̄ licet Christus secundū carnē factus seu natus sit ex semine David, atq; ex felicissima virgine, nō tam simpliciter & absolute conceditur, q̄ Christus fit creatus vel creatura, quoniā nō subsistit in esse creato, nec per generationem temporalē adeptus est nouam subsistētiā. Et etiam ne videamur aliquo modo communicare Arrianis, ceterisq; hæreticis, qui Christū dixerūt esse puram creaturam. Ipse equidē est verus creator ac deus, & verbū quod erat in principio, per quod facta sunt om̄ia. Cum ergo sancti doctores legūtur Christum vocare creaturam, expōnēdi sunt sapienter. ¶ Præterea Christus filius dei patris, dicitur factus secundum carnem ad gloriam patris, quia ob id incarnatus, & in mundo conuersatus est, ut nomē dei patris hominibus reuelaret, eosq; ad cultum ipsius induceret, iuxta illud: Ego non quæro gloriam meam Jobā. i. sed glorifico patrem meum. Et alibi Iohānes ait: Pater manifestauit nomē tuum hominibus, Opus cōsummaui quod dedisti mihi ut facerē. Circa hūc locum sic ait Origenes: Factus est autem filius dei sine dubio, quod prius nō erat secundum carnē, secundum diuinitatē vero erat prius, & nō erat, quando non erat. ¶ Postremo, sciendum q̄ in Christo sunt duæ ḡnations seu nativitates, videlicet diuina & humana, sed vna dūtaxat filiatio. Ḡnatio em̄ concernit naturam quæ in Christo duplex consistit, filiatio vero personā quæ non est nisi vna in Christo. Nihilominus Christus vere est filius virginis, quia ex ea veraciter natus, qui prædestinatus est filius dei in virtute secundum spiritum sanctificationis ex resurrectione mortuorum Iesu, Christi domini nostri. Verba hēc difficultatibus plena sunt. Deniq; de ipsa prædestinatione multa dici possent, quæ infra tangētur. Nunc vero breuiter percurrendo, sciendum, q̄ diuina prouidentia vniuersa complectitur, ita quod deus gloriosus & sapiens omnium rerum atq; de medijs ad finis adeptionē requisitis prouidit. Quēadmodū vero intellectualis creatura ceteris rebus est sublimior; sic prouidentia dei, nobiliori modo ei ascribitur; ita q̄ prouidentia mentis diuinæ respectu intellectualium creaturarum prædestinatione dicitur. Est enim Augustin. prædestinatione (secundū Augustinum) præordinatio alicuius ad gloriam, seu præparatio gratiae in præsenti, & gloria in futuro. In quantum itaq; deus quosdam ad supernaturalem beatitudinem præordinavit, & media perueniendi ad eam dare decreuit ac præparauit, dicitur eos prædestinasse seu præmisisse. Prædestinatione em̄ est quædā præmissio, talis autē prædestinatione dilectionē ac electionē secundum modū nostrā cōceptionis præsupponit, & inde procedit. Prædestinatione igitur antecessionē quādam prædestinatis ante prædestinatum & gratium donū includit. Cum ergo sit ita, mīrū videretur quomodo nūc sanctus apostolus dicat filium dei prædestinatū in virtute, &c. Vnde (vt fertur) Origenes corrigit literam, loco prædestinati ponēs, destinatum, quia (vt ait) prædestinatione est nondum entis, destinatio vero est entis. Filius autē dei est ens & ternū. Aliqui quoq; sic secernūt textum. Qui prædestinatus (vt ibi sit punctus) est filius dei in virtute. Sicquē prædestinatus nominaliter sumitur, & est sensus: Qui filius existens prædestinatus secundum humanā naturam, est filius dei vnigenitus. Joban. 10 secundum naturam diuinā, in virtute, id est, in diuina potentia, quæ sibi & deo patri communis est. Veruntamē quoniam litera nostra habet, qui prædestinatus est, considerādum qualiter Haymo. hoc ipsum intelligi debeat. Haymo ergo ita exponit. Qui. i. Christus, filius, seu dei secundum quod homo prædestinatus est, id est, eius humanitas prædestinata est & præordinata sine suis meritis, vt esset filius dei in virtute, hoc est, assumpta à verbo existente in eadem virtute diuinitatis cum patre, & esset vnta illi in vnitate personæ. Quod vero subiungitur, secundū spiritum sanctificationis, refert Haymo ad illud quod dictū est, qui factus est ex semine David, secundum carnem, vt sit sensus: Filius dei factus est homo ex semine David, secundum spiritum sanctificationis, i. secundū operationē spiritus sancti hominis sanctificati. Ipse em̄ operatus est hanc superbenedictam verbi incarnationē seu humanationē. Nā quamuis facta sit à tota sup̄gloriosissima trinitate, tribuitur tamē spiritui sancto. Vnde in symbolo legitur: Qui cōceptus est de spiritu sancto. Incarnatio etenim verbi, est opus summæ pietatis. Pietas autē appropriatur spiritui sancto. Quod vero mox sequitur, ex resurrectione mortuorum refert Haymo ad illud quod dictum est. Prædestinatus est filius dei, eritq; sensus, q̄ ipse sit filius dei cui natura humana vnta est, manifestatum est ex resurrectione mortuorum domini nostri Iesu Christi, hoc est, eorum qui simul cum Christo surrexerunt. De quibus scribit Matthæus Matt. 27 Multa sanctorum corpora, qui dormierant, surrexerunt, & venientes in sanctam ciuitatem, apparuerunt multis. Per hoc enim quod Christus secum mortuos surgere fecit, tanquam ex præclaro miraculo, patuit eum esse verum filium dei, de cuius passione cecinerunt prophetæ. Luce. 24 Quamuis autem expositio ista sit vera atque catholica, videtur tamen à verbis literæ nō nihil aliæ. Ambrosius vero refert prædestinationem hanc filij dei ad manifestationem hominibus factam, qua ab æterno præscitum est, vt in tempore manifestaretur esse filius dei in virtute. Sed vt maneamus in ipso textus tenore atq; contextu quantum possibile est, aduerten-

A dum, q̄ esse prædestinatum, competit Christo seu filio dei secundum q̄ homo. Dictum est enim q̄ prædestinatio est æterna præordinatio horum quæ per gratiam fiunt in tempore. Quod autem homo est deus, & deus homo, in tempore factum est per gratiam vniuersitatis, non tamen per gratiam habitualem. Et hoc utique ab æterno fuit præordinatum. Quamvis ergo non concedatur simpliciter, Christus factus est filius dei, sensus enim est, q̄ persona qua Christus est, factus est filius dei, eo q̄ fieri referatur ad rem secundū q̄ in se est: hoc tamen conceditur, Christus prædestinatus est filius dei esse, quoniam prædestinari conuenit rei, prout est in apprehensione ordinantis. Persona autem seu hypostasis verbi apprehendi potest, prout in humana natura subsistit. Sed (ut dictum est) prædestinatio ista ascribitur Christo ratione naturæ assumptæ. Nam antecessio, & donum gratuitum Christo conuenient ratione humanitatis dumtaxat. Sic ergo Johā. t. exponenda est litera, Qui filius dei, scilicet Christus, in duabus naturis subsistens, secundum q̄ homo, prædestinatus est, hoc est sola gratia seu dei benevolentia sine proprijs meritis præelectus est, non solum ut sit caput ecclesiæ, & à principio suæ conceptionis in virgine, confirmatus esset in bono & comprehensor perfectus: verum etiam ut esset filius dei, nō adoptiuus, sed naturalis, in virtute, id est diuina potestate, per quam prædestinatio ista effectum sortita est, seu ad actum deducta, secundum spiritum sanctificationis, i. per spiritum sanctum, quoniam operatione spiritus sancti facta est incarnationis Christi, iuxta illud: Quod natum est in ea, de spiritu sancto est. Incarnationis autem est prædestinationis effectus. Secundum spiritum, inquam, Matth. t. sanctificationis, ex resurrectione mortuorum, hoc est secundum spiritum sanctum, per cuius sanctificantem gratiam spiritualiter mortui reuiuiscent, qui vocantur mortui, domini nostri Iesu Christi, quoniam merito eius, gratiam spiritus sancti recipiunt atq; salvantur, L per quē, L 2 Cor. t. Iesum Christū, L accepimus, L ego Paulus, ceterisq; apostoli à summa trinitate, L gratiam, L Johan. s. id est primitias spiritus sancti, seu diuinorum munera supernaturalem infusionem. Eph. 4

B ¶ Gratia autem proprie sumpta, est donum seu habitus supernaturalis, à solo creatore per creationem infusus, essentiam rationalis creaturæ immediate perficiens, eamq; in esse diuino ac meritorio statuens. Hæc est gratia gratum faciens, quæ à virtutibus, fructibus ac donis spiritus sancti distinguitur, L & apostolatum, L id est potestatem seu authoritatem, præcipuumq; commissiōnem ac legationem prædicandi Euangelium Christi, L ad obediendum fidei, L id est, ad hoc, ut eos quibus euangelizamus, hortemur, & faciamus obedire fidei Christianæ, videlicet naturali ratione postposita, intellectum suum humiliter subdant incomprehensibilibus & supernaturabilibus testimonij fidei. Vnde inferius ait Apostolus: In captiuitatem redigens omnem intellectum in obsequium Christi. Hæc autem accepimus facere, L in omnibus gentibus, L id est ubiq; terrarum, non solum in una aut paucis nationibus, ut impleremus quod de nobis prædictum propheta: In omnem terram exiuit sonus eorum. Hinc enim Chrūs aiebat apostolis: Eritis mihi testes in omni Iudea & Samaria, & usq; ad ultimum terræ. Qui etiam per Esaiam de apostolis loquitur: Mittam ex eis qui saluati fuerint, ad gentes, in mare, in Aphricam & Lydiā, tenentes sagittam, in Italiam & Græciam, ad insulas longe, & annuntiabunt gloriam meam gentibus. Omnia vero hæc fecimus L pro nomine eius, L i. pro nomine Christi glorificando ac dilatando, ut omnes conuertantur ad ipsum. Denique de Romanis, qui erant Italici, subdit. L In quibus, L i. inter quas gentes, ad quas missi sumus, L estis & vos, L Romani L vocati Iesu Christi, L i. vocati à deo per inspirationem & gratiā ad fidem catholicam, ut si sit Iesu Christi, pertinendo ad oves seruosq; eius. ¶ In Euangeliō scriptum est, quemadmodum Chrūs vocauerit ad se duodecim discipulos, eos appellans apostolos, quibus & ait: Nonne ego vos duodecim elegi, quomodo ergo nunc dictum est, apostolos accepisse apostolatum à deo trinitate per Iesum Christum? Et respondendum, q̄ apostolatus, qui est gratia gratis data, & gratia gratum faciens, sunt quidem à deo & etiam à Chrō, secundum quod deus est authoritatue, primo & principaliter. A Chrō autem, secundum quod mediator est dei & hominum, sunt mediate & executive, seu dispositiue, & quodammodo instrumentaliter. Per Chrō enim seu per meritum eius, omnia diuinarum munera gratiarum nobis præstantur, secundum quod ipse testatur: Quicquid petieritis patrem in nomine meo, dabit vobis. Propter quod in conclusionibus orationum ecclesiæ communiter dicitur: Per dominum nostrum Iesum Chrm. L omnibus q; sunt Romæ dilectis dei, L i. à deo æternaliter præamatis. Ipse enim prior dilexit nos, L vocatis sanctis, L i. fidelibus per diuinæ vocationis gratiam sanctificatis, qui etiam veraciter sancti appetiuntur, L gratia, L de qua nunc factus est sermo, quæ est principium omnis actionis meritoriae, ponens anima in esse spirituali & grato, L vobis & pax, L interna, quæ est tranquillitas mentis, & quies in debita interiorum ordinatione consistens, de qua propheta: Non est (inquit) pax impijs dicit dominus. Et in psalmo: Pax multa diligentibus legem tuam, præstetur & infelix vobis, L à deo patre nostro, qui est pater Chri per naturam, & pater noster per gratiæ infusionem, sive adoptionem, de quo Chrūs in Euangeliō: Ascendo ad patrem meum, & patrem vestrum. Cum ergo sit pater noster, cum omni fiducia ab eo gratiam postulare debemus, quia Matth. 7
Johan. 14
1. Johā. 4
Esa. 32
Psalm. 113
Johan. 10

C FINIS.

Heb. 10 vt indulgentissimus pater libenter tribuet & genis, mendicisq; filijs quicquid rationabiliter pe-
tunt ac iugiter. Ideo nanq; in Euangelio ait saluator: Si vos cum sitis mali, nos tis bona data da
Luc. 11 re filijs veltris, quanto magis pater vester celestis dabit spiritum bonum potentibus se? L & do
2. Pet. 1 mino Iesu Christo. Ex hoc arguitur, Christum esse verum deum, cum nullus sit author aut
Johan. 14 dator pacis interna & gratia, nisi deus omnipotens. Sequitur quoq; dei patrem & Christum
Eloq. 45 esse vnu ac idem causale principium pacis & gratiae, quoniam solus creator est causa huius pacis
& gratiae. Vnde constat veriusq; esse eandem deitatem, eademq; virtute & operationem, iux-
Job. 3 ta illud: Quaecunq; facit pater, haec & filius similiter facit. Et idem rite sentitur de spū sancto,
qui hic non exprimitur, quemadmodum patre & filio nominatis, intelligitur tanquam amor, & nexus,
osculumq; amboq;. ¶ Præmissa persona scribentis, & eis quibus scribitur cōmemoratis, forma
quoq; salutationis præhabita, sequitur narratio. L Primū quidem. I. ante cetera quæ dictu-
rus sive acturus sum. Vel, primum, i. præcipue, L gratias ago deo meo, L simplici in essentia, &
Sap. 6 trino in personis, qui licet sit omnium deus ratione creationis, est tamen specialiter deus meus,
Ero. 15 propter singularem charitatem & pietatem eius super me. Et item propter præcipuam spem,
dilectionem, ac cultum quibus ei inhæreo, dicens cum Psalmista: Deus cordis mei & pars mea
Psal. 72 deus in æternum. Solet autem apostolus (& ita fieri decet) à gratiarum actione incipere, L per
Iesum Christum, L secundum q; homo est, & dei ac hominum mediator, ita q; Christus est mi-
hi causa gratias agendi deo meo, quoniam beneficia eius, & omnia quæ ipse pro nobis fecit ac
pertulit, excitant & obligant me ad gratias deo altissimo referendas, quia tanta bona hominibus E
p Christū largitus est, L pro oībus vobis. I. i. propter beneficia dei vobis collata. Vel, pro om-
nibus vobis, i. pro vestro profectu atq; salute, quatenus me pro vobis gratias referente, augea-
tur in vobis salus & gratia Christi. Vel, pro omnibus vobis, supplendo vestrū imperfectū. Vel,
pro omnibus vobis, i. in persona omnium vestrum seu vice vestra, L quia fides vestra annun-
tiatur in vniuerso mundo, i. in multis ac principalibus finibus mundi. Romani em, quoniam
toti mundo præsidebant, famosissimi erant, & ideo fides eoz per omnia ora fidelium volita-
bat. Dixerunt enim alii ecclisia gentium. Ecce Roma, quæ est caput ac domina mundi, fidē suscep-
pit. Sicq; confirmabantur in fide exemplo fidei Romanorum. In his verbis commendatur no-
bis charitas sancti apostoli, qui de proximorum salute sicut de propria exultauit & gratias retu-
lit. Ita & nos agere cōpetit, ut scilicet gratias deo agamus, cum audimus & scimus proximos
nostros spiritualiter prosperari. Vnde infra scriptum est: Gratias agentes deo pro omnibus
semper. Afferit quoq; Apostolus se gratias agere de fide Romanorum, quoniam fides funda-
Eph. 5 mentum est vniuersarum virtutum. In fide tamē includit cetera dona gratiae dei. L Testis enim
Hebreo. 11 mihi est deus, cui seruio, L cultu latræ, L in spiritu meo, i. in superioribus viribus animæ meæ,
videlicet in intellectu, credendo, orando, contemplando, & voluntate sperando, amando, &
cetera bona opera agendo, L in Euangelio filij eius, L quod alijs prædicto, cui obedio, & pro
quo multa sustineo. Euangelium autem filij dei seu Christi, est annuntiatio bona, & sancta do-
ctrina, quam Christus primo edocuit, & per apostolos alijs nuntianit. Hoc loco sicut & alias
sæpe iurat apostolus, quatenus melius sibi credatur. Quod fecit propter infirmitatem eorum
Matth. 5 quibus loquebatur. Nec tamen fecit contra illud saluatoris in Euangelio: Ego dico vobis, nou-
Iude. 1 iurare omnino. Et iterè: Sit sermo vester, est est, non non. Vnde & Iacobus dicit: Ante omnia
Joco. 5 nolite iurare. His enim verbis prohibetur iuratio falsa, cōsulitur iurationis dissuasio, permitti-
tur iuratio necessaria. Propter quod Christus adiecit: Quod amplius est, à malo est, nō dixit, ma-
lum est, sed à malo est, i. ab imperfectione vel incredulitate eius, propter quæ iuratio adhibet.
Imò iuratio debite circumstantia, est actus virtutis, quæ latræ nuncupatur. Vnde scriptus
Deu. 6 est: Dominū deum tuū timebis, & per nomen eius iurabis. Et in psalmo: Laudabunt omnes q;
Psalm. 62 iurant in eo. Huius itaq; rei testis est mihi deus, L q; sine intermissione, L i. omnibus congruis
horis seu aptis temporibus, L memoriam vestri facio, L i. vestri reminiscor, & coram deo me-
Luz. 12 mor sum vestri, L semper, i. in omni tempore conuenienti, iuxta quæ sensum ait saluator: Oper
tet semper orare, & non desicere, L in orationibus meis. ¶ Ex isto elucescit, q; interdum licet
& expedit ut vnu alijs manifestet dilectionem, solicitudinem, & laborem, quibus pro ipso affi-
citur & fatigatur, non ad accipiendum humanum fauorem, aut temporalem mercedem, sed
ut alijs ex hoc ad meliora prouocetur, atq; de proximo suo melius sentiat & confidat. Quod
Pro. 8 tunc maxime fieri deber, cum vnu de alio sinistre aut impie suspicatur, L obsecrans, L hoc est,
Phil. 1 per sacrorum commemorationem orans, sicut quum dicitur: Per passionem tuam libera nos,
L si quo modo, L id est, ut aliquo modo, L tandem aliquando, L post multa & longa deside-
ria, L prosperum iter habeam in voluntate dei, L hoc est secundum diuinæ voluntatis bene-
placitum. Non enim aliud absolute oro aut appeto, nisi diuina voluntate supposita, semper
Matth. 6 dicens: Fiat voluntas tua, L veniendi ad vos, L ò Romani. Nam & ideo creditur Paulus Cæsa-
rem appellasse, &c. quatenus occasionem haberet veniendi Romā. L Desidero enim vos vide-
Act. 25 re, ut aliquid vobis impariar gratiae spūalis, L i. gratiam mihi collatam, vobis communicem,
instruēdo

A instruendo vos plenius de euangelica lege, & disponendo corda vestra per meam exhortationem ad abundantiora dona spiritus sancti, quae admodum Petrus monet: Vnusquisque sicut accipit gratiam in alterutru illa administrantes, sicut boni dispensatores multiformis gratiae dei. Non enim debet homo (præsertim prælatus, prædicator, aut doctor) talerum sibi concessum abscondere, quia ut in Ecclesiastico habetur: Sapientia abscondita & thesaurus inuisus, quæ veritas in vtrisque. 1. Petri. 4
 " Lad confirmandos vos in veritate fidei, & obseruatione euangelicæ legis, Matth. 25
 " Lid est simul consolari in vobis. Ecclesiastes 4: 1. hoc est, ad hoc cupio vobis gratiam impartiri, ut ex vestra confirmatione, ego quoque in vestro profectu consoler & gaudeam, quoniam sicut de vera imperfectione contristor, ita de vera pfectione iucundor, 2. Corin. 7
 " hoc est, per communem ac mutuam fidem nostram, que est fides catholica, in qua fundatur, & ex qua oritur consolatio, qua unus fidelium de profectu & bono alterius consolatur. Hæc quippe consolatione fundatur in hoc quod credimus, & speramus simul ad æternam felicitatem pertingere. Acto. 16
 " quitur autem de fide formata quæ per dilectionem opatur, non de fide informi. Gala. 5
 " ignorare fratres, quæ sepe proposui venire ad vos. Phil. 1 si tamen deus permittet, & prohibitus sum 1. Cor. 9
 " impeditus, velex diuina revelatione vetitus sum ab executione propositi mei, 2. Thess. 12
 " cum presentे scribo epistolam. Impeditus autem fuit Apostolus per captiuitatem, seu aliam occupationem, 1. Cor. 11 Vel propter Romanorum petram nondum permisit eum Christus pergere Romam, quomodo in Actibus legitur: Vt eti sunt Paulus & sui à spiritu sancto loqui verbum dei in Asia, & non permisit eos spiritus Iesu. Postea tamen predicauit Paulus in Asia. Ideo autem proposui venire ad vos, 1. Cor. 9 ut aliquem fructum habeam in vobis. 1. Cor. 9 i. spiritualē profectum in vobis producam, 2. Thess. 12
 B vosque in gratia dei ac bonis opibus fructificare faciam, & etiam ut vobis predicando maius meritum in presenti, maiusque premium in futuro acquiram, quæ omnia finaliter refero ad gloriam dei sublimis ac omnipotentis, 1. Cor. 11 sicut & in ceteris gentibus. 1. Cor. 11 quibus predicauit, fructum aliquem habeo, 1. Cor. 11 Grecis, 1. Cor. 11
 " qui naturali ingenio pollent, & philosophia invenientes fuerunt, 1. Cor. 11 ac Barbaris. 1. Cor. 11 hoc est, hominibus duris, & quasi sine lege viuentibus. Omnes autem Latinos, Hebreos, & Grecos, barbari appellantur, 1. Cor. 11 lantur, 1. Cor. 11 sapientibus & insipientibus. 1. Cor. 11 i. fidelibus & infidelibus, doctis & indoctis, unum verum deum noscuntibus, & idola venerantibus, 1. Cor. 11 debitor sum. 1. Cor. 11 predicare eis Euangeliū regni & celestis, non propter eos merita, aut dona ab eis recepta, sed ex commissione diuina, & propter beneficia misericordia diuinatus condonata, quæ ordinant ad hoc, ut omnibus predicent. Gratiae enim gratis datæ ordinant ad proximum, 1. Cor. 11 ita quod in me promptum est. 1. Cor. 11 i. sic quod ego ob hanc obligationem, magis tamen ex charitate paratus sum, 1. Cor. 11 & vobis qui Romæ estis euangelizare,

¶ Prosecutio expositionis huius capituli ab eo loco, quo dicitur: Non enim erubesco Euangelium.

Articulus quartus.

M Erito dixi me esse paratum euangelizare & vobis Romanis. 1. Corint. 15 Non enim erubesco euangelium dei; Acto. 3 hoc est, non confundor publicè annuntiare crucem, & passionem ac cætera mysteria Christi, quæ in Euangeliō describuntur, atque à reprobis irritantur. Luce. 9 Paratus sum namque pro nomine Iesu contumeliam pati, quoniam ipse ait: Qui me erubuerit, & meos sermones, hunc filius hominis erubescet cum venerit in regno suo. Psalm. 110 Huic consonat illud Psalmista: Et loquebar in testimonij tuis in conspectu regum, & non confundebar. Johann. 6 Ratio huius subiicitur: Datt. 14 Virtus enim dei est in salutem omni credenti. Datt. 15 hoc est, Euangeliū Christi omni credenti per fidem formatam ac perseverantem, Datt. 15 Iudeo primum. Datt. 15 Hoc est, ex Iudeo conuersis, videlicet primitiæ ecclesiæ, quæ ex Iudeo constabat. Nam & Christus dicebat: Non sum missus nisi ad oves, quæ perierunt domus Israel, hoc est, ad synagogam primo, ac principaliter missus sum. Ideo Paulus aiebat Iudeo: Vobis oportebat primum loqui verbum dei. Acto. 3 Deinde & Graeco. Infra. 3 hoc est, ex gentilitate conuersis valet Euangeliū. Per Graecos quasi à digniori Gentiles significat. Repulsa enim prædicatione Apostolorum à Iudeo, iusta facta est transmigratio ad Gentiles, secundum quod Paulus testatur: Quia repulisti illud, & indignos vos iudicatis æternæ vitæ, ecce conuertimur ad Gentes. Secundum Haymonem, Euangeliū dicitur virtus dei, quoniam Christum, dei virtutem annuntiat. Secundum Ambrosium vero dicitur virtus dei, quoniam valet ad indulgentiam peccatorum, & ad operationem miraculorum. Quod autem Euangeliū sit virtus dei proficiens in salutem omni credenti, deinceps declaratur: Iustitia enim dei in eo reuelatur ex fide in fidem. Johann. 3 Hæc iustitia dei, quæ reuelatur seu manifestatur in Euangeliō, sicut in scriptura veraci, vel in Iudeo & Graeco, sicut in subiecto iustificato, tripliciter intelligi potest. Primo, de increata iustitia creatoris, quæ est ipsius deus sanctus & iustus. In Euangeliō quippe increata dei patris iustitia declaratur, sive describitur, quomodo scilicet maluit unigenitum suum pati & mori, quam peccata manere inulta. Romans. 8 Et quomodo Christus per viam iustitiae mundum redemit, quomodo etiam pater omne iudicium praestit Christo, & per ipsum iudicaturus est omnes, daturusque singulis quod merentur. Nunc tamen potissimum loquitur sanctus Apostolus de iustitia dei omnipotentis, Johann. 3

qua infideles ut impi iustificati sunt gratis. Sed cum hoc ad misericordiam dei pertineat, mixtus videtur, quoniam illud iustitia ascribatur. Et respondendum secundum Anselmum, quod tanta est benignitas dei, ut iustum sit eum etiam indignis & impiis misereri ac parcere, sicut, ut huiusmodi actu attenditur iustitia ex parte bonitatis diuinæ secundum seipsum acceptam. Misericordia quoque in eo attenditur, ex parte bonitatis diuinæ ad indignos relata. Secundum exponit de iustitiadei creata, quā ipse causat in nobis, per quā iustificamur formaliter, quia per eam deus iustificat nos gratis. Per fidem sine operibus legis. Dando enim animæ fidem & gratiam, confert iustitiam, per quam anima iustificatur. Hæc iustitia in Evangelio reuelatur, & in Christianorum cordibus manifestatur. Tertio exponitur, de fidelis ac vera diuinæ promissionum adimplitione, qua deus in ecclesia & in Evangelio adimpleuit, quod in veteri testamento prædictum, atque in populo synagogæ præsignauit. Hæc iustitia in Evangelio reuelatur, Christo testante: Oportet impleri omnia quæ scripta sunt in lege & prophetis & psalmis de me. Et alibi: Vnum iota non peribit de lege, donec omnia fiat. De prædicta iustitia dei secundo modo accepta, alio loco dicit Apostolus, loquens de Iudeis: Ignorantes dei iustitiam & suam volentes statuere, iustitiae dei non sunt subiecti. Et rursus: Inueniar in illo non habes meam iustitiam, quæ ex lege est, sed quæ ex fide. Unde per Prophetam dominus ait: Propè est iustitia mea ut reueletur. Erat namque veteri lege velata, sed in Evangelio est reuelata. De qua iustitia dicit Salvator: Qui crediderit & baptizatus fuerit, saluus erit. Et alibi: Fides tua te saluam fecit. Itemque: Qui credit in me, habet vitam æternam. Quælibet iustitia dei nunc prædicta reuelatur ex fide in fidem, hoc est ex fide prophetarum & patriarcharum, in fide Apolorum atque Ecclesiæ, quæque illi crediderunt futuræ, isti crediderunt impletum. Vnde: Ex fide, hoc est, ex actu fidei unius articuli, in fidem, id est, in actum fidei alterius articuli. Omnia namque testimonia fidei sunt connexa, & vnum ex alio magis credibile redditur Abacuc. secundum & quodammodo declaratur, magisque planum, ac rationale iudicatur. Sicut scriptum est: Iustus autem ex fide viuit. Hoc allegat Apulus ad probandum, quod iustitia dei reuelatur in Evangelio, vel in Christiano ex fide in fidem. Sed cum fides sit una (iuxta illud: Vnum dominus, una fides, vnum baptismus) quomodo nunc dicitur ex fide in fidem, quasi sint fides diuersæ. Et respondeatur: Numeratur autem & diuerificatur ex parte subiectorum, in eodem tamē fides non est nisi vna numero, sicut & charitas. Unde ut dictum est per fidem intelligitur actus fidei, qui diuerificatur. Authoritas vero ab Apolo introducta habetur in Abacuc, ubi legitur: Ecce qui incredulus est, non erit recta anima eius in semetipso. Iustus autem ex fide viuet. Cui concordat illud quoque Esaiæ: Qui incredulus est, infideliter agit. Et in Ecclesiastico inducitur: Qui timet eum dominum, credite illi, & non euacuabitur merces vestra. Nullus etenim propriè iustus est, nisi referat opera sua ad ultimum finem, qui est supernaturalis felicitas. Hunc autem finem non agnoscimus nisi per fidem, quæ in omni actu meritorio dirigit rationem. Idcirco in fide oculi tui respiciunt fidem. Porro, quod ex fide sit salus iustitiae & credentium, declarat conscienter Apostolus ex opposito. Reuelatur enim ira dei. hoc est, iusta vltio diuinæ iustitiae, de ccelo per revelationes cœlestes ab angelis factas, qui hominibus diuinam distinctionem ac vltionem, seu penas inferni reuelauerunt. Vel, ira dei de ccelo, id est, dei cceli, seu dei cœlestis. De quo canitur: Laudate dominum de cœlis. Vel, dei iudicis, de ccelo venturi ad iudicandum vivos ac mortuos. Vel dicitur ira dei reuelari de cœlo, quia in die nouissimo, cceli ardentes (secundum Petrum apostolum) & angeli cum iudice venientes, offendunt iram dei contra iniquos. Itaque reuelatur ira, indignatio, detestatio dei, super omnem impietatem (qua peccatum in deum) & iniustitiam, qua peccatum in proximum, hominum, puerorum, eorum, videlicet, qui veritate dei quæ agnoscent, hoc est, diuinorum notitiam seu diuinam iustitiam, quæ frequenter veritas nominatur, in iniustitia detinetur. i.e. iniuste viuedo apud se retinet, non procedentes in actum virtutum. Iacobus sum, sed ipsam veritatem ab operis executiōe retrahunt atque abscondunt, quibus competit illud scienti bonum & non facienti, peccatum est illi. Et illud: Melius erat non cognoscere viam iustitiae, quam post agnitionem retrorsum reuerti. Hoc loco incipit loqui Apostolus contra peccata gentilium Idoiolatraru. De hac reuelatione irae dei super impietatem & iniustitiam hominum, ipse dominus per Prophetam protestatur: Visitabo super orbis mala, & contra impios iniquitatem ipsorum, & requiescere faciam superbiam infidelium, & arrogatiæ fortium humiliabo. Job. 35. Insup causa punitionis istorum subiungitur: quia quod notum est dei, hoc est, per naturalem rationem de deo scire potest, videlicet quod deus sit iustus & sapiens, approbans bona, & reprobans mala, & quod ipsi soli sit cultus perfectissimus, vptotè honor latræ, exhibetdus manifestum est in illis. hoc est, genitilibus notum fuit. Deus enim illis manifestauit per influentiam luminis naturalis, per quod anima rationalis ex creaturis intelligit creatorem. De quo lumine scriptum est: Psalmus 4. Signatum est super nos lumine vultus tui domine. Vnde Origenes ait: Notum dei est hoc quod Origenes ex mundi huius dispositione & naturali ratione esse qui possumus. Ignotum vero dei est, ratio substantia eius, quæ omnem latet creaturam, similiter & mysterium humanæ liberationis. Pluribus

- A** Pluribus autem modis deus reuelauit hominibus veritatē, videlicet per sapientię infusionem, per angelicā revelationē, per sanctoꝝ instructionē, per naturalē rationē. Secundū Damascenū quod omnibus naturaliter inserta est cognitio existēdi deū. Nunc tamē agit apostolus de revelatiōe quæ sit per naturalē rationē, quæ ex creaturis ascēdit ad creatoris notitiā, subditur nāq; In uisibilia em̄ ipſius. i. diuina natura incorpore a ſimplex & inuisibilis, & perfeſtiones eius, q̄ naturaliter ſciri poſſunt, videlicet iuſtitia, potētia, prouidētia, &c. quæ dicuntur inuisibilia dei, q̄ naturaliter ſint vñ in deo, & ipsa diuina eſſentia, tñ ſecundū rationē diuertitur, diuersimode significatur, & per diuerſa cognoscitur. Hęc ergo inuisibilia dei, à creatura mūdi. i. ab hoīe qui inter creaturas huius ſenſibilis mūdi primatū ſortif, de quo dñs dicebat: Prædicate euangelium omni creaturā. i. omni homini, p ea quæ facta ſunt (i. per res creatas) intellecta. i. intel lectualiter cōtēplata. Oportet em̄ inuisibilia dei intellectuali, puro oculo intueri, Lcōſpi ciūt. i. agnoscitur. Vel per ea quæ facta ſunt intellecta, i. per creatarite cōſiderata. Lſem pitema q̄ virtus eius. i. æterna p̄tās dei, & diuinitas ab hoīe cōſpiciūt, p ea quæ facta ſunt, nō vñiq; p ſpecie, vel qd ſint, ſed q̄a ſunt, & qd nō ſunt. Cū em̄ omnis creatura ſit quidam radius ſui creatoris, & omnis eſſe etus ſit quædā participata ſimilitudo ſue cauſa (qm̄ vnum quodq; producit ſibi ſimile) certum eſt quod ex naturis creatarum aliquo modo cognoscatur increata natura. Vidētes quippe philosophi ordinē ēē in rebus, & qd vñ procedit, cauſatur & gubernatur ab alio, perueniunt ad notitiā vnius priimi, ſummiq; entis, qd oportuit eē aternū, perfectū & independēs. Ex vniiformi quoq; motu cœleſtiū corporū, & ſtabili cōſiſtētia mūdi atq; gubernatiōe inferiōrū à ſuperioribus perpēderūt eſſe in vniuerso vñ quēdā ſummu prouiforē, dominatore ac principem. Quām multa aut̄ vera, profunda, ac mira agnouerint Plato cū ſuis, & Aristotiles cū peripateticis de inuisibilia dei, de ſempiterna virtute ac diuinitate ipſius, patet in libris eoz. Sed & Proclus Platonicus in Elementatione ſua theolio ca de deo atq; diuinis ſubtiliſſime loquitur, q̄uis in multis aberret. Prædictis aut̄ verbis apoloſti cōſonat illud quoq; Sapiētis: A magnitudine ſpeciei creature poterit creator hoīe co gnoscibiliter videri. Omnia eſſi (vt Salomon ait) propter ſeipſum opatus eſt dñs. s. vt in creaturis diuina maiestas atq; perfectio relucerēt, ſicq; ex cōſideratiōe creature, incitaretur homo ad cōtēplationē, amore, ac reuerētiā creatoris. Hinc ſcriptū eſt: Fecit deus ope ſua vi timeatur. Et ite: Leuate in excelsum oculos vestros, & videte q̄s creauit hęc. In tātum igitur cognouerūt deū, ita vt ſint inexcusabiles de ſuis peccatis, p̄ſertim de idololatria. Nō enim excusat eos ignorātia. Quia cū cognouiffent deū, p naturalē rationē, ſecundū modū p̄actū lñō ſicut deū glorificauerūt, ſerviendo ei cū debita reuerētia, aut grās egerūt, ideo pro be nefiſijs ſuis, ſed euanuerūt, hoc ē, inaneſ effecti ſunt, in cogitationib; ſuis, vanis ac ſtuo lis, glorificātes & magnipēdētes ſeipſos, & obſcuratū, luce gratiā priuatū, & ſplēdore diuina ſapiētia deſtitutū, Lest inſipiēs cor eoz, impletūq; eſt caligine vitiorū, propter vanitatē cogitationū ſuaḡ. Vnde ſcriptū eſt: V̄e qui cogitatis inutile. Et alibi admonet dñs: Auferte malū cogitationū vestrā ab oculis meis. Per Salomonē quoq; ſapiētia dei Christus dñs cō testatur: Ego (inquiēs) ſapiētia habito in cōſilio, & eruditis inter ſum cogitationib; Dicentes eſſe em̄ ſe eſſe ſapiētēs, i. ſeipſos de ſua ſapiētia iаſtant, atq; in ſeipſis, non in fonte ſapiētiae gloriātes, ſtulti facti ſunt, corā deo ſeu diuino iudicio, qui ſtulta fecit ſapiētia huius mūdi. Qui em̄ ſcientiā creature, & naturalē ſapiētia diuinog; nō ordinat ad ſalutare ac ſupnatūlem ſapiētia, & dei honorē, veraciter ſtultus eſt, tanq; cōrra ordinē rege faciēs & cōtra cēſurā æternā ſapiētia agēs. Propter quod ſcriptū eſt: ſtultus factus eſt omnis homo à ſciētia ſua. Et ite: ſapiētia tua & ſciētia tua decepit te. Errurus: V̄e q̄ ſapiētia eſtis in oculis vestris. Sed videtur hęc de philoſophis verificari non poſſe. Cū em̄ quidā interrogasset Pythagoram an ſapiētia eſſet, dixit ſe ſapiētē nō eſte, ſed philoſophū. i. ſapiētia amatorē. Et eius exēplo, poſte ri eius ſe nō vocauerūt ſapiētēs ſed philoſophos. Et respondēdū, q̄ licet nō dicerēt ore, corde tamē dicebāt ſe ſapiētēs, pauciflamin forſan exceptis, qui nec idola coluerūt. De quibus modo nō agitur. Et mutauerūt gloriam incorruptibilis dei, in ſimilitudinē imaginis corruptibilis hominis. i. cultū, honorē & gloriā immortali ac inuariabili deo impendendā, exhibuerunt imaginib; ſtatuis ſeu idolis hominū mortuorū, & volucrū, & quadrupedū & ſerpentiū. Quām veſt̄ fit hoc, in libro ſapiētia prolixe deſcribit: Qūo etiā populus ludox; tāto errori ſubiacuit, talpasq; ac vespertiliones adorauit, Eſaias atq; Ezechiel prosequuntur. Quidā autē gētiliū ipſas imaginatiōes, qdā vero res ſignificatas p imagines coluerūt. Propter qdū id ē, propter idololatriā iā p̄dictā, quæ omnis peccati origo efficit. Luxta illud ſapiētis: Infandorū idolare cultura, omnis mali cauſa eſt, & principiū & finis, Ltradicidit illos deus, nō effectiue, ſed pmissive, gratiā ſuā iuſtissime ſubtrahēdo, Lin defideria cordis eoz, i. in inordinatos appetitus, & cōcupiſcētias carnis, videlicet Lin immūditā luxuriq; vel potius Sodomitice māculae, Lvt cōtumelijs. Hoc eſt, actibus ipſi naturae iniuriosis, nocivis atq; cōtrarijs, afficiant corpora ſua in ſemetiſpis. Hoc eſt, in eodem ſexu atq; ſuppoſito, committendo peccata cōtra naturam. Vel, in ſemetiſpis, i. adiuicem. Nam & qui fornicatur, peccat in corpus ſuum.

Hier. 9.16 L qui commutauerunt veritatem dei, in mendacium. I.i. diuinitatem, honorem, & gloriam, "
 Timo. 1 soli vero omnipotentiꝝ deo ascribenda, & exhibenda, transtulerunt ad deos falsos seu idola, D
 Deuter. 4 L & coluerunt, & seruierūt creaturæ. L vcs idolis suis L potius q̄ creatori, q̄ est (deus) benedictus "
 Sapix. 13 in secula, Amen. L Ecce quāta pueritas. Hæc traditio impioꝝ in desideria cordis eoz, est gra- "
 Psalm. 80 uissima peccata, quā deus in pueris infligit. Et est peccata dāni, cui in inferno correspondet care- "
 Psalm. 80 tia beatifica fruitionis. Vnde dñs ait in Psalmo: Dimisi eos secundū desideria cordis eoz, ibunt "
 in adiuventionibus suis. Vnū nāq; p̄ctn̄ trahit ad aliud, idemq; p̄ctn̄ est p̄ctn̄, & causa pecca- "
 ti, seu culpa, & peccata culpa. Nam homo vnū cōmittēdo p̄ctn̄ meret à deo relinquī, atq; in ali- "
 ud prolabi. Et quanto aliquis seipsum erigit altius, inaniusq; extollit, tanto meretur profundius "
 Esa. 3 cadere. Maximè quoq; qui tam sapientes sunt in proprijs oculis, merentur relinquī, in tātum, "
 Eph. 5 vt vitia carnis incident, quæ sunt præcipue bestialia atque turpissima. Vnde iam subditur: "
 Osee. 4 L Propterea tradidit illos deus in passione signominia. Id ē, in innominabilia vitia carnis, quæ "
 sunt p̄ctā contra naturā. Ignominia em̄ dicit quasi sine nomine dignitatis, qm̄ talia scelera non "
 faciliter explicant. Prosequit tamen Apostolus species tanti facinoris. L Nam fœminæ eorum "
 inimutauerunt naturalem vsum, in eum vsum qui est contra naturam, L hoc est, organo sui se- "
 xus, qui ordinatur ad conceptionem prolis, abusi sunt, ita vt fœmina fœminæ misceretur. "
 Esa. 24 L Similiter autē & masculi relictō naturali vsu fœminæ. I.i. legitima seu naturali commixtione "
 ac copula cū muliere, L exarserunt (igne libidinis) in desiderijs suis. L turpissimis L in inuicem "
 Psalm. 17 scilicet L masculi in masculos turpitudinem operantes. L polluendo se mutuo varijs modis. Sed "
 Ezech. 16 & si masculus fœminę commisceatur alio modo, loco, seu organo, quam natura concessit con- "
 Dñbēc. 1 tra naturam peccatur, L & mercedem quam oportuit erroris sui in semetipsis recipentes. Sic "
 construenda & intelligenda est litera. Prædicti Idololatriæ ac Sodomitici recipentes à deo p- "
 missive, à seipſis aut causaliter, recipiētes (inquit) & sustinentes in semetipsis. I.i. in propria natura "
 mercedē sui erroris. I.i. retributione seu premiū suæ idololatriæ. I.i. traditione & lapsu in passio- "
 nes ignominia. quā mercedē oportuit, vel decuit eos recipere secundum dictamē ac ordinē di- "
 uinę iustitiae, qua vitia vitijs proportionabiliter puniunt. Vnde quēadmodū iactantia propriæ "
 sapientiæ meruit, vt in Idololatriam caderent, sic idololatria propter grauissimā suam defor- "
 mitatem meruit, vt innominabilia carnis peccata inciderēt. L Et sicut non probauerunt, L hoc "
 est, non putauerunt nec opere ostenderunt, L deum habere in notitia. actus humanos, id est, "
 Job. 22. 21 & stimauerunt deum nō cognoscere peccata hominum, dicentes illud Job: Deus excelsior ece- "
 Ezech. 10 lo est, nec nostra cōsiderat, & circa cardines cōeli perambulat. Et illud Ezechielis: Dereliquit "
 2. Timo. 3 dominus terram, & dominus nos non videt, L tradidit illos deus in reprobum sensum. L hoc est, "
 in intellectum puerum, priuādo eos lumine gratiæ ac vera sapiæ, quatenus, sicut circa diuinum "
 intellectum errauerunt, sic in suo intellectu puniretur. Tales sunt omnes qui diuinā proudetiā "
 Psalm. 93 negant. De quibus ait Psalmista: Dixerunt, non videbit dominus, nec intelliget deus Iacob. Et "
 Sophonias: Dicūt non faciet dominus bene, & non faciet male. Contra quos dominus loqui- "
 Amos. 5. tur per Amos prophetam: Cognoui multa scelera vestra, & fortiora peccata vestra. Vel sicut: Si "
 cut non probauerunt, hoc est, non curauerunt deum habere in notitia, id est, cognoscere deum, "
 veraciter, tradidit illos in reprobum sensum, excēcando corda ipsorum permisive, ita quod "
 eis conuenit illud propheticum: Sapientes sunt vt faciant mala, bene autem facere nescierunt, "
 Hiere. 4 L vt faciant ea quæ non conueniunt, L hoc est, quæ deo, rationi, atq; ecclesiæ contrariant. Hec "
 dictio, vt, non tenetur hoc loco causaliter, sed concomitanter. Non em̄ idcirco tradidit illos in F "
 Nota reprobum sensum directe vt faciat mala, sed operatio mali consecuta est traditionem, seu de- "
 relictionem ipsorum prædictam. Sicq; frequenter in libro isto accipitur. Sic ergo tradidit illos "
 deus, L repletos omni iniquitate, L hoc est, omni peccato. Peccatum enim iniquitas est, id est, "
 Ioben. 3 contra iustitiam secundum Iohannem. ¶ Præterea, ponit partes seu species iniquitatis, L ma- "
 litia, L qua alter alteri dānum inferre conatur L fornicatione. L hoc est, illegitimo cū muliere con- "
 cubitu, L auaritia. L hoc est, inordinato appetitu temporalium rerum L nequitia. L id est, pueri- "
 tate, seu temeritate nepharia, L plenos inuidia, L quæ est tristitia de bono alterius, L homicidij, "
 contentionē, dolo, malignitate, L hoc est, voluntate igne malitiæ inflammata, L susurrones, L "
 Levit. 19 hoc est, discordiæ seminatores, contra quos Moyses præcipit: Non eris susurro in populo. Et "
 Ecc. 28 Ecclesiasticus ait: Susurro & bilinguis maledictus, multos enim turbauit pacem habentes, "
 L detractores. L hoc est, aliorum famam denigrantes, de eorum defectibus inordinate loquen- "
 Sapix. 14 do, vel falsa imponendo, L deo odibiles, L quantum ad culpam. Odio enim deo sunt impie- "
 Eccles. 10 & impietas eius. Vnde Ecclesiastes ait: Si mordeat serpens in silentio, nihil minus eo habet, "
 Psalm. 100 qui occulte detrahit. Agendum est ergo, quod ait vir sanctus: Detrahentem secreto proximo "
 suo, hunc persequebar, L cōtumeliosos. I.i. verbis vel actibus iniuriantes. Quod valde iniquum "
 Ecc. 23 est iuxta illud: Homo assuetus in verbis improprijs, omnibus diebus vita sua non dirigetur, "
 L superbos, L appetendo honores, L elatos, L nolendo habere & qualem aut superiorē, L inuēto- "
 res malos, L excogitando nouos errores, aut culpas, L parentibus non obediētes, insipientes. L "
 male "

male sentiendo de rebus diuinis Lincōpositos(moribus)sine affectione. I. i. tepidos, carentes
zele iustitiae, & charitatis seruore, Labiq; fœdere. I. i. obseruatione pacti, societatis, & amici-
tiae. Vnde scriptum est: Qui dissoluit pactū, nunq; effugiet, L sine misericordia. I. i. crudeles.
A Viscera nanc; impio; crudelia. In talibus adimpletur quod Iacobus ait: Iudicium sine miser-
cordia fiet ei, qui non fecerit misericordiam.

¶ Expositio secundi capl. Propter qd inexcusabilis es o homo. Arti. V.

V oniam itaq; digni sunt morte æterna, non solum qui peccata prædicta commit

Ezech. 12
Prover. 12
Jacobi. 2

tunt, sed etiā quicq; consentiūt, vel quū possint nō impedirent. Propter hoc in-
excusabilis es (a peccato) o homo omnis qui iudicas. I. i. damnas seu reprobas alium

non secundum ordinem æquitatis, ac regulas iuris, sed inordinato iudicio.

Roman. 1
Ecc. 21
Luc. 12
1. Reg. 20

L In quo em̄ alterum iudicas(hoc modo) te ipsum condemnas. I. i. damnatione dignum ostē-
dis, ac profiteris. Iuxta quem sensum scriptum est: Dum maledicit impius diabolum, maledi-
cit ipse animam suam. Vnde ait saluator: ore tuo te iudico serue nequam. Et alibi: Hoc tuum
est iudicium, quod ipse decreuisti. Veruntamē quoniam sacra scriptura frequenter hortatur
nos ad iudicandum, iuxta illud Prophetæ: Indicabo tibi homo quid sit bonum, aut quid dñs

Dieb. 6
1. Corin. 2

requirat a te facere iudicium. Et infra dicit Apostolus: Spiritualis homo omnia iudicat. Frequē-
ter quoq; prohibet nos iudicare, p̄sertim in hoc libro epistolaq; Pauli: Ad agnoscendū ergo

quo hæc oia intelligi debeat, scire op̄z, q̄ iudicij p̄priū sumptū, est actus virtutis, vc; determi-
natio iuris seu definitio iusti. Talis at determinatio iuris, ē actus iustitiae, ideo iudicij ē actus

iustitiae, tāq; inclinat̄ & disponētis iudicatē vt dignus atq; idoneus sit ad iudicādū. Actus nāq;
virtutis ex virtute procedit. Nec potest bene iudicare de operibus virtutis, qui habitum vir-

tutis nō habet. Vnde castus bene iudicat de ptinentibus ad castitatem, & fortis de his quæ ad
fortitudinem ptinēt. Iudicij tñ est actus rationis seu prudentiæ tanq; dirigentis atq; senetiā

proferentis. Inquantū itaq; iudicij procedit ex quadam cōnaturalitate iudicantis ad iudica-
ta requirit habitum virtutis in iudicante. Quoniam ergo iudicium actus iustitiae est, in tñm li-

citum pethibet, inquantū ex iustitia ori. Ad hoc aut q̄ iudicium sit actus iustitiae tria sunt ne-
cessaria. Primo vt procedat ex inclinatiō virtutis, nō ex imperu passionis aut suspitionis. Se

cundo, vt procedat ex autoritate præsidentis. Tertio, vt proferat scdm re clam rōne pru-
dentiae. Quodcūq; horū defuerit, erit inordinatū, illicitumq; iudicij. Si eten primū defuerit,

vocat peruersum; si scdm, dicit usurpatū; si tertii desit, temerariū appellat. Vnde Chrysostom⁹

mus sup Marthæum: Qui in magnis peccatis sunt, eos iudicare nō debet qui in eisdē peccatis
aut certe minoribus sunt. Ethoc scdm Thomam potissime verū est, qñ p̄ctā prælati, aut iudi-

cia publica sunt, & qñ non est necesse iudicare de alia rōne offici. Si vero p̄ctā occulta sint, &
necesse sit iudicare rōne iniuncti offici, potest cum timore ac humilitate iudicare siue argue-

re. Si aut p̄ctā sint manifesta, & nihilominus iudicare oporteat, debet primo intra se p̄cōnitē-
re. Nobis vero diligenter pensandū est illud sancti Ambrosii: Iudicet de errore, & culpa alte

C riū, qui in seipso nō habet quod iudicet, ne cum de alio iudicat, in seipsum ferat sñiam. De p-

dictis ergo inordinatis iudicij intelligenda sunt loca scripturæ, in quibus vetat iudicium. Si-
cut cum dicit: Nolite iudicare, & nō iudicabimini. Poteſt autē & debet quilibet nostrum iudi-

care, reprobare, & castigare seipsum. In communi quoq; possumus iudicare de actibus atque
generibus hominum secundum doctrinam & determinationem scripturæ. Vt, q̄ omnī ho-

mīda damnabitur, & omnis superbia sit peccatum. ¶ Duo vero sunt in quibus secundum

Augustinum vitare debemus iudicij. Primo, quum ignoramus quo animo aliquid fiat. Id-

circō de occultis ac dubijs iudicare prohibemur. Secundo, dum ignoramus qualis futurus sit
qui iudicandus videtur. Et quia hoc semper ignoramus, non debemus absolute personam al-

terius iudicare, p̄sertim cum ignoremus, an dignus sit amore, an odio, possitq; omni mo-
mento a deo tangi, compungi, p̄cōnitere, & purificari. De actibus tamen manifestis, & que

animo bono fieri nequeunt, iudicare permittimur, compatiendo potius q̄ spēnendo. ¶ De-

niq; iudicium duplex est, scilicet discretionis, quo inter bonum & malum discernitur, & re-
munerationis, quo de præmio sententiat. Ho; iudicio; vtrūq; laudabile est, seruatis circū-

stantijs & conditionibus debitiss. De iudicio quippe discretionis dominus loquit per Prophe-

tiam: Si separaueris pretiosum a vili, quasi os meum eris. De quo in lob habet: Iudicij eligat-

mus, & inter nos videamus quid sit melius. Itemq; : Nunquid qui non amat iudicium potest
sanari? Iudicium autem remunerationis est duplex, videlicet approbatōis, quantū ad bonos

& reprobationis, quantum ad malos. Sciendum quoq; qud Paulus hoc loco ad literam lo-

quitur contra ecclesiam Romanorum quæ ex Iudeis & Gentibus collecta erat, qui se mutuo
iudicabant. Iudæus enim iudicauit Gentilem de transgressione legis naturalis. Gentilis ve-

ro Iudæum de prævaricatione legis diuinæ. Quilibet vero istorum secundum Apostolum
inexcusabilis est. Cuius ratio subditur: Eadem enim agis, L Hoc est, similia, vel eadem ge-

nere aut specie tu iudæe operaris, L quæ (in Gentili) iudicas. L id est redarguis atq; cōdemnas.

Vel eadē

Hiere. 15
Job. 34
Ibidem

l. Corinth. 4

Matthæ. 7

CAP.II. D. DIONYSII A RICKEL CARTHUSIANI.

Vel eadem agis tu gentilis quæ in Iudeo iudicas. Hoc generaliter accipi potest de uno quoque nostrum, qui de illo pectore alii iudicant, quod ipse in seipso non corrigit. Quod cōsequenter declarat Apostolus. Scimus enim per naturalem rationem, vel supernaturalem illuminationem, quoniam iudicium dei est sit in istius in eos, id est aduersus eos quae talia agunt. Id est in inuidem temerariem iudicant, sicut iam dictum est. Tales enim reprobant deum. Circa quod Origenes sic ait: Illud hoc loco videtur ostendi, quod solius dei sit, secundum veritatem iudicium, quae corda hominum nosse et metus secreta dinoscere solius est dei. Sunt enim quædam quae committuntur ope quidem malo, animo autem non malo, ut si quis (verbi causa) hominem non voluntate occiderit. Alia vero fiunt opere bono, sed animo non bono, ut si quis misericordia opus non pro dei mandato, sed ut laudem ab hominibus faciat. Hoc tamen non est sic accipendum, quasi iudicia hominum non sint iusta & vera, sed quod non sunt tam vniuersaliter vera & iusta, nec adeo certa, maxime subtracta illuminatio diuina. Existimas autem hoc oportet omnem quod iudicas. Inordinate eos qui talia agunt (id est memorata pectus committunt) & facis ea quae in alijs iudicas, quia tu effugies iudicium dei. Hoc est, damnatos suam & iusta tormenta. Quasi dicat: Noli hoc estimare. Loquitur apostolus interrogative: An diuitias bonitatis eius. Id est plenitudinem seu abundantiam pietatis diuinae, & patientiae quae non statim vlciscitur illata sibi in iuriam & longanimitatem. Quia diu iniquorum conuersio expectatur ut indulgentiam consequatur, iuxta illud prophetæ: Propterea expectat dominus ut misereatur vestri. Non enim vult mortem peccatoris, sed ut conuertatur & viuat. Patientia autem cum sit virtus moralis, passionem tristitiae ordinans, non propriè competit deo, nisi per similitudinem opis. An ergo ista contemnit, quod ex pia dilatione ultionis diuinae peiorat, peccando securius, & concessa penitentia tempore expendit. Propter 28 Quasi dicat: Mirum est, si tantum pietate & gratia dei non pensas, neque honoras. Hanc contemnit, quando in actibus prauis Quemadmodum scriptum est, de ingrato ac impi: Dedit illi deus locum penitentiae & ille abutitur eo in supbia. Ignoras quoniam benignitas dei ad penitentiam te adducit? Id est, hoc merito ignorare non debes, quod misericordia dei te patienter ac longanimenter sustinet, quantum in se est. Psalms 89 instigat, & dicit te ad penitentiam pagendam. Per inspirationem enim angelicam ac diuinum instinctum ad Sapiens 11 monent iniqui conuerti ad dominum. Unde Sapiens: Misereris (inquit) omnes domini & dissimulas pectus hominum, propter penitentiam. Deinde ostendit apostolus quod homo meret incidere, non attendendo bonitatem longanimitatis ac patientiae dei, quod pie prestat per penitentiam nostram. Secundum duritiam autem tuam, per obsecrationem ac penitentiam qua diuinæ inspirationi resistis, nec verbo dei mentem tuam aperis, & impenitentes cor tuum (quod de pristinis malis non dolet, nec futura vitare molitur) thesaurizas. Id est, multiplicas tibi iram, id est, distractam vindictam exercitam in die irae & reuelationis iusti iudicij dei. Hoc est, in die nouissimo, in quo deus maxime iratus videbitur, & secreta producet in lucem. Tunc enim regnabit abscondita tenebrae, & manifestabit consilia cordium. Hinc scriptum est: Cor dum male habebit in nouissimo. Et de pectore indurato dominus ait per prophetam: Scio quod durus es tu, & neruus ferreus eruix tua, & frons tua ænea. Quod reddet unicuique secundum operam sua. Iuxta illud apocalypsis: Ecce venio cito, & merces mea mecum est, dare unicuique secundum operam sua. Hoc noui & veteris testameti scriptura concorditer clamat. Unde in Ecclesiaste scribit: Cuncta quae sunt adducuntur deus in iudicium pro omni errato, sive bonum sive malum. Et Hieremias prophetat: Domine cuius oculari aperti sunt super oculos filios Adae, ut reddas unicuique secundum vias suas. In his autem atque filiis locis scripture per vias seu opera, intelligendi sunt quatuor actus humani, tam interiores quam exteriores, vel cogitatio, affectio, locutio, operatio. Cōsequenter ostenditur in specie, quod dicebat in genere. His quidem qui secundum patientiam boni operis, gloriæ & honoris. Sic legenda est littera. Deus reddet sanguinis secundum operam sua. His quidem qui sunt boni operis, id est bonæ vita, secundum patientiam dei, quod ex operibus concorditer expectavit, & ita bene vesti sunt patientia dei, reddet pro proprio, gloriæ, id est beatitudinem sive latitudinem, vel claram cum laude notitiam, clarificando eos in cordibus aliorum, & honoris. Id est reverentia exhibitione in signum virtutis ipsorum. Nam & deus honorabit eos constitudo eos secundum in regno coelorum & incorruptionem. Id est immortalitatem, impassibilitatem, atque perpetuam securitatem, his in qua quarelibus vita æternam. Id est referentibus cuncta quae ad ultimum finem seu veram felicitatem quae est vita æterna, non ad tempore commodum aut laudem humanam. Unde ait salvator: Primus quarebit regnum dei. Et apostolus: Quod sursum sunt quarebites. Hoc modo exponit littera ista conciter. Videat quoque sic posse exponi. His quod secundum patientiam boni operis sunt, id est opera bona patienter egrediunt, & per patientiam custodierunt, dabit gloriæ & honoris. Propter quod dicit salvator: In patientia vestra possidebitis alias vestras. Videlicet his qui secundum patientiam ambulauerunt, id est patienter conuersati sunt, retrahet deus boni operis, id est pro bono ope gloriæ & honoris tanquam dignam mercedem. His autem qui sunt lex contentione (id est insimillitigant & pacis iura violant vel deo resistere satagit) & quod non accipiunt veritatem, id est iustitiam seu sanctæ doctrine quam admonentem conuerti ad deum) creditur a iniurianti. Hoc est, vanis erroribus ac falsis dogmatibus, quam contra dicit apostolus ad hebreos: Doctrinis varijs & peregrinis nolite abduci. His itaque supueniet litera (id est diuina ultio) & indignatio. Id est detestatio qua iudex æternus eos contemnet. Tribulatio corporis & angustia metis, venientem qua m,

A quam hæc, Lin omnē animā hominis operantis malum. Nisi peccanteat. Nam & corporis poe-
 na redundat in animā & econuerso. Iudæi primū. i. p̄cipue, quoniā propter legē diuinā ei
 traditā grauius peccauit, & fortius punietur, & Græci. Si p̄ Græcos intelligat gens illa spe-
 cialis, tunc Græcus post Iudæū exprimet, quia præ ceteris gentibus magis peccauit atq; puni-
 tus est, eo q; in naturali philosophia & subtilitate ingenii præ fulgebat. Vbi em̄ maius donū sci-
 entiæ, ibi p̄uaricator grauiori subiacet culpæ & poenæ. Si vero per Græcū intelligentur Gentil-
 ies cōmuniter, tunc post Iudæum ponit Græcus, quoniā minus peccauit loquēdo in genere &
 ceteris paribus. His verbis Apostoli consonat illud Proverbiorū, quod ex persona æternæ sapi-
 entiæ dicitur: Quia vocavi & renuisti, & increpatiōes meas neglexisti, ego q; q; in interitu ve-
 stro ridebo, cū irruerit repentina calamitas, & interitus quasi tempestas ingruerit, quando ve-
 nerit super vos tribulatio & angustia. Hoc loco Ap̄lus contentiosos redarguit. Vnde & Iacobus apostolus dicit: Si zelū amaz habetis, & cōtentiones sunt inter vos, nolite gloriari, & mēdaces esse aduersus veritatem. Deniq; tanta est culpa cōtentionsis, ut propter ipsam corporalis exer-
 citatio reprobet, dicente dño per prophetā: Ecce ad lites & cōtentiones ieunatis. Nunq; tale est ieuniū qd elegit. Gloria aut & honor, de qbus iā dictū est, & pax. i. tranquillitas mē-
 tis, seu securitas ab impugnatione hostili, dabunt pro p̄mio Omni operanti bonū. Ex charita te, Iudæo primum. i. p̄cipue: quia in genere plus alijs meruerunt Iudæi ad Christum con-
 uersi, videlicet sancti apostoli, ac primitiva ecclesia, & Græco. i. gentilibus. Non est enim acceptio personaæ apud deū. i. deus in iudicando non attendit personam, & ea quæ non ha-
 bent rationem meriti sive demeriti, sed sola opera pensar, & vnumquēq; secundū merita sua iu-
 dicat. Propter quod asserebat Petrus: In veritate cōperi quoniam non est persona acceptor
 deus, sed in omni genere qui timet deū, & operatur iustitiā, acceptus est illi. Et per prophetam dominus loquitur: Vnumquēq; iuxta vias suas iudicabo. Ad hanc perfectionem hortatur nos sermo diuinus per Moysen dicens: Iuste iudicabis, nec confideres personā pauperis, neq; ho-
 nonores vultum potentis. Porro, q; apud deum non sit persona acceptio, sed iustum iudiciū,
 probat. Quicunq; eñ sine lege. Scripta atq; Mosaical peccauerūt, videlicet non habendo legem. i. gentiles qui peccatum commiserunt, non quia legem scriptam transgresi sunt, quia nec eam habuerunt, sine lege peribunt. i. non propter huius legis præuaricationē damna-
 buntur, sed propter hoc, q; legem naturalem non seruauerūt cū fide saluatoris saltem implicata ut plenius ostendetur. Cū eñ dicat Ambrosius: Peccatū est præuaricatio legis diuinæ, queri potest, q; aliquis peccare valeat sine lege. Et respondendum, q; in definitione Ambrosij, per legem diuinā intelligitur quælibet lex data à deo, à quo constat naturalē legē fluxisse, datumq; esse. Et quicunq; in lege (scripta) peccauerūt, eam non obseruādo sicut Iudæi, per legē i. ex ipsa lege scripta, vel propter legis transgressionem iudicabuntur. i. iudicio reprobato-
 nis. Vnde Christus aiebat Iudæis: Etit qui accusat vos Moyses, in quo speratis. Non eñ audi-
 tores legis, diuinitus datae, iusti sunt apud deū, nisi obediant legi, ideo subditur, sed facto res legis. i. qui legis mandata adimplent, iustificabunt. i. iusti erunt ac reputabunt apud deū. Nam & fides sine operibus mortua est. Et in Euangelio Christus testatur: Omnis qui au-
 dit verba hæc, & non facit ea, assimilabitur viro stulto, qui ædificauit domū suā supra arenam. Et alibi: Beati qui audiunt verbū dei, & custodiunt illud. Ipsi ergo impletio legis per grām, ex qua procedit impletio, iustificat hominem, est q; iustificatio eius. Deniq; q; ipsa obseruatio le-
 gis iustificet, elucescit ex hoc. Cum eñ gentes, i. gentiles, q; legē. Scriptam seu Moysi, nō habent, quia nō tenebant ad eā. Naturaliter. i. ex naturalis rationis dictamine, adiuti tamē lumine gratiæ, sine qua nemo vñquā saluatus est. Non eñ ex puris naturalibus quisq; sal-
 uatur, cū salus nostra sit supernaturalis felicitas, scilicet visio per speciē, ad quā sine fide, charita-
 te & gratia dei nullus viator pertingit. Ea quæ legis sunt faciunt. i. legem scriptā obseruant,
 quantū ad p̄cepta moralia decalogi, quæ sunt de dictamine rationis naturalis, Leiusmodi
 gentes. Legē (Mosaicam) non habētes, ipsi sibi sunt lex. i. propria ratio est eis pro lege, qui ostendūt. bene viuendo. Opus legis, quod à lege scripta p̄cipitur fieri aut vitari. Scriptum in cordibus suis. i. intellectui naturali impressum, ita q; ratio dictat eis, quod dictat ratio scripta.
 Dum eñ non faciunt alteri quod sibi nolūt fieri, (quod vtq; naturalis ratio dictat) implet ea quæ iubet lex scripta. Nam & secundū apostolū: Qui diligit proximū, legem implevit. Hi ergo qui naturaliter agunt ea quæ legis sunt, sibi sunt lex, quod declarat ap̄lus per effectum, videlicet per cōscientiæ testimoniū. Subditur eñ. Testimoniū boni vel mali reddente illis cōscien-
 tia ipsorum, quæ ex naturali iudicio rationis reprobat malū, & approbat bonū. Recalcitat eñ quodāmodo operi vitioso, consentitq; actui virtuoso, & inter se inuicem cogitationū accusantium aut etiam defendantium. More Græcorū ponit genitiū pro ablativo, ut sit sensus: cogitationibus se inuicē accusantibus. i. peruersis cogitationibus quæ malos accusant, etiā defendantibus, i. cogitationibus bonis, quæ bonos excusant atq; defendant. His, inquam, cogitationibus testimonium damnationis vel salutis redditibus illis, id est, p̄dictis gentilibus.

Ista cogitationes accusantes ac defendentes, hoc est malae ac bonae examinatur, disjudicatur & declaratur coram naturali iudicatorio hominis, quasi coram iudice per prima agibiliū principia naturaliter inserta & cognita, sicut est illud: Quod tibi vis fieri, fac alteri. Quāuis autem testimoniū istud modo reddat cōsciētia, tamē in futuro extremo iudicio clarius phibebit. Tunc nāq̄ quilibet cōscius erit sibi de proprijs bonis ac malis. Idcirco subiungit: Lin die cū iudicabit deus occulta hominū. I.i. in die iudicij quādo aperientur libri cōsciētiae, Secundū euāgelium meū. I.i. secundū quod ego euāgeliō ac p̄dico. Euāgelium em̄ est Christi tanq̄ authoris. Iohānis vero, Matthæi, Lucæ, & Marci tanq̄ scriptorū, Pauli autē & aliorū apostolorū, tanq̄ prædicatorū. Quod vero mox subditur, per lesūm Christū. Referri potest ad illud quod dictum ē: Iudicabit deus, &c. quia per Christū hominē exercebit illud iudiciū, ita q̄ ipse, vt homo erit executor iudicij. Pater em̄ nō iudicat quēquam, sed iudicū om̄ne dedit filio. Vel ad ille quod dictū est, secundū euāgeliū meū. Per Christū em̄ factū est euāgeliū Pauli, sicut superius ait: Per quē accepimus gratiā & apostolatū. Potest quoq̄ ita exponi. Testimonium illis reddēte cōsciētia ipsorū. i.cōsciētia opere, nec solū consciētia opere, sed & consciētia cogitationum inter se inuicē accusantiū aut defendētū, iuxta sensum præhabitū. Dicit autem glossator, q̄ in die iudicij cogitationes accusabūt animā, vel defendēt, nō quā tūc erūt, sed quā nūc sunt in nobis, quāe quādam notā, atq̄ signacula relinquuntur in corde nostro, velut in cāra, quā in occulto nūc pectoris posita, tūc reuelari dicūtur per Christū. Sed cōtraire huic videt, Anselmus quod ait Anselmus & alij sancti, quod etiā certū est. s. q̄ in die iudicij erit in reprobis cōsciētia vrens atq̄ remordēs, in electis vero cōsciētia bonae fiduciae. Om̄niū em̄ opa cunctis patēbunt. Sciēdū ergo, q̄ cogitationes quāe nūc sunt, tūc accusabūt vel defendēt p̄ modū meriti sive demeriti. Cogitationes vero quāe tūc erūt, accusabūt aut defendēt non p̄ modū meriti vel demeriti, quia non erit tūc locus merēdi, aut demerēdi, cū via sit finita, sed tanq̄ signa præteritoꝝ meritoꝝ aut demeritoꝝ. Et sic glossator saluatur per distinctionē. ¶ Cōsequēter apostolus Iudeos aggreditur, probas eos, quātum ad aliquid, deteriores gētilibus. Quo em̄ plura beneficia atq̄ auxilia cōtra peccatum receperūt, eo grauius peccauerūt in eodem gñie culpꝝ, quia quo status sublimior, eo ruina est maior. Deniq̄ excellentia status Iudeorū fuit in hoc, quod legē diuinam, præcepta mōralia, iudicialia ac cārimonialia, diversaꝝ alia gratiaꝝ munera receperunt. Vnde Moyses loquebatur: Quāe est alia gens sic inclīta, vt habeat crīmonias, iustaꝝ iudicia & vniuersam legē, vt populus tuus Israel? Ipsī vero ingratī deo fuerunt. Propter quod dñs cōqueritur p̄ prophetā: Filios (inquiens) enutriui & exaltaui, ipsi autem spre-
Gene. 49. uerūt me. His ergo nunc ait apl̄us: Si autem (i. quia) tu Iudeus cognominaris, à Iuda patriar-
1. Para. 15. cha, q̄ inter frēs suos fortissimus erat, vt dicit scripture: Primo siqdē appellati sunt Hebræi ab
Gene. 11. Heber in quo remāsit lingua Hebraica, quāe ante cōstructionē turris Babylonicae omnibus e-
Gen. 32. 35. rat cōmuniſ, iuxta illud: Erat autem terra labij vnius. Postmodū dicti sunt Israelitæ à Iacob ḡ vo-
3. Reg. 12. catus est Israel. Tertio dicti sunt Iudei à Iuda. Hoc tamē nomine specialiter vocabantur duze tribus. Nā Israel dictæ sunt aliæ decē tribus à tempore separatiōis suæ à domo Dauid, L. & re-
quiescis. I.i. persistis, Lin lege. Mosaica nō euagādo per diuersos errores more gentiliū, L. &
gloriaris in deo. I.i. in cognitiōe ipsius, L. & nostri volūtātē eius. Ex doctrina legis ac prophe-
tiaꝝ, L. & probas. I.i. approbas seu cōmendas, L. vtiliora. I.i. pfectiora & viciniora saluti, Lin-
structus p̄ legē. In qua diuersi gradus pfectiōis docent, L. cōfidis. I.i. psumis & x̄stimas, L. te-
ipm̄ ducē eē cācorū. I.i. tāta pfectiōis vt alijs spūaliter excēcatis possis viā virtutis ostēdere, Eosq̄ in via dei pcedere, atq̄ ad rectū finē pducere. Cōfidiſ q̄q̄ te, L. lumē (esse) eoꝝ q̄ in te-
nebris. Ignorātiꝝ, L. sunt. I.i. tāta gratiaꝝ ac sciētiaꝝ vt ignorātes valeas illustrare, L. eruditoreꝝ
insipiētium. I.i. diuinoꝝ cognitione carētum. S. infidelū, q̄s Iudei s̄ pe cōuerterūt ad deum
Heb. 5. L. magistrū infantium. Hoc est paruulorū seu imperfectorū, qui solidū cibū capere nō valen-
tes, expertes sunt sermonis iustitiaꝝ, L. habentē formā. I.i. pfectionē alijs exēplarē, L. sciētiaꝝ
in agēdis, L. & veritatis in lege. I.i. in credēdis ac speculatiūis. Porro qđ subditur, interrogatiue, admiratiue & increpatiue intelligēdū est. Qui ergo aliū doces, te ipsum nō doces. I.i.
cum alium docere præsumas, cur te ipsum nō doces? Et mihi est q̄ te ipsum nō doces. Et male agis, eo q̄ te ipsum nō doceas. Simili modo legēda sunt quāe sequuntur. Qui p̄dicas nō furūt ac mōchationē, subtrahēdo à lege sensum de Christo ac mysticū intellectū. Qui abo-
minaris idola. I.i. idolatriaꝝ cultū, L. sacrilegiū facis. I.i. furtū atq̄ abusum rei sacraꝝ. Aliqua
Watt. 15. em̄ diuino cultui deputata proprijs vībus applicabāt Iudei, q̄a auarissimi erāt sacerdotes, scri-
bæ ac pharisei. Nā diuina p̄cepta suis sup̄stitionis traditiōibus irrita fecerūt, vt euāgeliū lo-
quitur. Qui in lege. I.i. de legis acceptiōe, L. gloriaris. Dicēdo: Quāta audiuimus & cogno-
uimus ea: Et: Nō fecit taliter om̄ni nationi, L. per præuaricationē legis deū in honoras. Nō ex-
Psal. 77. hibēdo ei reuerētiā debitā, obediēdo mādatis ipsius. Nomē em̄ dei p̄ vos. I.i. occasione ve-
stri, L. blasphematur inter gētes. I.i. à gētibus p̄fidis, quāe vidētes vestrā pueritātē deum ve-
strum

strum blasphemāt, & stimātes eū iniustū, q tales seruos asserit elegisse, sicut scriptum est in Eze-
 chiele, vbi prædicta verba habentur secundū translationē septuaginta interpretū. Nostra autē
 translatio talis est. Ingressi sunt ad gētes, & polluerūt nomē meū. Et sicut Ezechiel ista dicebat Ezech. 36.
 de Iudeis sibi contemporaneis, ad q̄ missus erat, sic Paulus h̄c applicat de Iudeis sui temporis.
 ¶ Subinde ostendit apostolus grauitatem excessus Iudeorum ex cōdītione circūcisionis. Cir-
 cūcīsio nāq̄ erat signū iustitiae, & q̄dam professio legis seruandæ, iuxta illud apostoli ad Gala-
 tas: Testificor om̄i homini circūcidēti se, q̄ debitor fit vniuersit̄ legis. Quēadmodū ergo nunc Galat. 3.
 prodest professio vitæ claustralī, si regula obseruetur, si vero regula omittat, plurimū obest, &
 peccatū grauat, sic de circūcisione erat tpe veteris testamēti. Hoc est q̄ ait apostolus: L Circū-
 cīsio quidē prodest, ad gratiā promerendā, videlicet tpe veteris testamēti, nō aut euāgelio di-
 uulgato, L si legē obserues. Si aut̄ præuaricator legis (Mosaicæ) sis, circūcīsio tua (carnalis) prē-
 putium facta est. L. i. præputio similiſ, nō plus valens q̄ illud. L Si ergo præputium, (i. gētilis in-
 circūcisus) iustitias legis, L. i. præcepta moralia, q̄ sunt de dictamine rationis naturalis, L custo-
 diat, L cum fide & cultu vnius dei, vt tactum est, L nonne præputiū illius in circūcisionem repu-
 tabitur? L. i. tantum sibi proficiet ad salutē, vt tibi d̄ Iudea circūcīsio tua? Quasi dicat, ita. Cu-
 stodiendo em̄ iustitias legis modo præfato, spūaliter circūciditur, & filius Abrahā reputat. L Et Dat. 3.
 B iudicabit qd ex natura est præputium. L. i. gentilis præputiū naturaliter habēs ex gētilibus or-
 tus & in p̄putio natus, L legē consummās. L hoc est, iustitias legis scriptæ adimplens ex naturali
 dictamine rōnis. Iudicabit inquam, i. sui cōparatione iudicio dānationis dignū ostendet, L te Matt. 12.
 (Iudea) qui per literam, (i. legis scripturam) & circūcisionem præuaricator legis es. L. i. nec per
 scripturam sacram, neq̄ per circūcisionis significationem à peccato retraheris, à quo gētilis re-
 trahitur per legem naturalē sine circūcisione ac litera scripturar̄. Quid aut̄ gentilis iuste vi-
 uens melior est Iudeo circūcīsio iniuste viuente, & eum condēnet, probat apostolus, eo q̄ du-
 plex sit circūcīsio, scilicet spūalis & carnalis. Quarum prima facit spūalem Iudeum, secūda car-
 nalem. Vnde propheta: Omnes (inqt) gentes habent præputium, om̄is aut̄ domus Israel incir-
 cūsi sunt corde. Ad spūalem vero circūcisionē admonet Moses. Circūcidite, inquiens, præ-
 putium cordis vestri, & ceruicem vestrā ne induretis amplius. Et quantū caro est inferior spū, Hiere. 9.
 tantum circūcīsio carnalis & carnalis Iudeus inferiores sunt spūali circūcisione atq̄ Iudeo. Ait Deute. 10.
 itaq̄. L Nō em̄ q̄ in manifesto, L. i. qui circūcīsio est carne, & pōt hominibus signum Iudaismi Genes. 17.
 ostēdere. L Iudeus est solū & vere, Iudeus em̄ interpretat cōfītēs, qd cōpetit nō solū circūci-
 so. L neq̄ qua in manifesto circūcīsio in carne, L. i. circūcīsio illa exterior pelliculā tollēs, est cir-
 cūcīsio pfecta ac vera, L sed q̄ in abscondito. L. i. q̄ corde circūcīsio est, q̄ circuncīsio hoīes latet, Dat. 6.
 deoq̄ patet, L Iudeus est vere ac spūaliter confitēs dño cōfessione laudis diuinæ. L Et circū-
 cīsio cordis (i. circūcīsio spūalis facta) in spū, L hoc est, secundū spūalem intellectū scripture ve-
 teris testamenti, L nō litera. L. i. nō secundū sensum literalem ipsius. Vel, in spū, i. virtute spūs san-
 cti, nō litera, i. literalibus cultris legis, L cuius, L videlicet spūalis circūcisionis, L laus nō ex homi-
 nibus, L q̄ in interiora tueri nō valent, neq̄ de eis certū quippiā iudicāt, L sed ex deo est. L q̄ in-
 spector est cordis, & spūalem circūcisionē, qua vitia p̄scinduntur, cōmendat potius q̄ carnale, Philip. 3.
 qui ab exordio seculi multos saluavit sine corpali circūcisione, neminem vero sine circūcisione i. Regū. 6.
 spūali. His verbis apostoli cōsonat, qd de carnalibus Iudeis ait Iohānes in Appcalypsi: Dicūt se i. Eoz. 10.
 Iudeos esse, & non sunt, sed sunt synagoga satanæ. Psal. 7. 43.
Apoc. xxii. 15.

¶ E lucidatio cap. tertij, f. Quid ergo amplius est Iudeo. Arti. VI.

Declarato in quibus Iudei deteriores erāt gētilibus, nūc ostēdit in q̄bus eos p̄cellat. Psal. 75. 147
 Mouet aut̄ & soluit quēstionē, quā ex præinductis consūrgit. L Quid ergo amplius Johan. 1.
 est Iudeo, aut̄ q̄ vtilitas circūcisionis? L. i. si tanta est vilitas atq̄ in q̄tas Iudeos, vt Psal. 77. 105.
 eis præferātur gētiles, sicut iā patuit, qd ergo amplius, i. maius aut̄ dignius est Iudeo Ezech. 2.
 circūcīsio, q̄ gentili incircūcīsio, aut̄ q̄ vtilitas fuit circūcisionis? Omnia ista referēda sunt ad tps le Johan. 8.
 gis scriptæ, non euāgelicæ. Et respondet. L Multum, L melius est Iudeo secūdum statū prio-
 rem q̄ gentili, solam naturalē legem habenti, L per omnē modū, L in genere, f. in omnibus q̄ Psal. 10.
 ad salutem requirūtur. L Primum quidem, L melius est Iudeis, L q̄ acredita, L hoc est, ex speciali Ezech. 2.
 gratia tanquam amicis & familiaribus, administrata ac data, L sunt illis eloquia dei. L. i. scriptu-
 ræ sacræ legis ac prophetarum. Nec obstat, q̄ quidam eoz non crediderunt sicut subiungit Johan. 8.
 L Quid em̄ obest prædictæ prærogatiæ Iudeor̄, L si quidam illoz non crediderunt, L elo-
 quis dei, de mysterijs Christi. L Nunquid incredulitas illoz fidem dei. L. i. fidem diuinā quam Eccl. 35.
 alii habuerunt de deo, L euacuauit, L inanem effecit. Vel, fidem, i. fidelitatem dei de adimplē-
 do quod promisit, euacuauit, i. ab opere impedivit. L Absit, L V niuscuiusq̄ em̄ malitia in seip-
 sum redundat. ¶ Insuper q̄ hominū incredulitas fidelitatem dei nō euacuet probat apostolus. Matt. 22.
 L Est autem deus verax, L in suispius natura, in opere, atq̄ sermone, quoniam invariabile esse Johan. 3. 7. 8.
 habet, & omnia iuste dispensat, impletq̄ veraciter quicquid promittit simpliciter. Aliqua au- Apoc. 19.
 tem promittit sub conditione, quæ non semper implentur, L omnis autem homo mēdax. L. i. Psal. 115.

D. DIONYSII A RICKEL CARTHUSIANI.

CAP. III

- Psal. 38** à vero atq; incōmutabili eē deficiens, vanitati subiectus, & p cōsequens peccare potēs & mētiri **Roma 8.** ac falli. Quod intelligendū est de om̄i viatore secūdum legē cōmunē. Vnde ait psalmista: Ve-
Psal. 11 runtamē vniuersa vanitas om̄is homo viuēs. Et rursus: Ego dixi in excessu meo, om̄is homo
Nume. 23 mendax. In Numeris q̄q; scriptū est: Nō est deus vt homo, vt mentiatur, neq; vt filius homi-
Psal. 50 nis, vt mutetur, sicut scriptum est, vt iustificeris in sermonibus tuis, & vincas cum iudicaris.]
2. Reg. 11 Hoc allegat apl̄us ad ostendendū, q̄ deus sit verax, implēdo promissa. Hęc em̄i verba loquutus
Proue. 8. est David, homicidio, adulterioq; patratis, vt sit sensus. Ego David tibi soli peccauī, & malum
Genef. 22 corā te feci, vt tu dñe deus iustificeris. i. iustus & verax agnoscari, nō in fringēdo nec omittē-
Psal. 143 do propter mea facinora, tuā promissionē, qua mihi pollicitus es, q̄ ex semine meo humanam
2. Reg. 7 naturā assumeres, ex q̄ cōstat, te verum esse in promissis, & vincas. i. p̄ualeas alijs cū iudicaris ab
2. Reg. 11. eis, nō debere promissionē tuā mihi de Ch̄o factā implere propter scelera mea. Cū em̄i David
1. Iherc. 18 vxorem V̄tia violasset & cognouisset, eiusq; virg occidisset, multi dicebāt p̄dictā promissionē
Psal. 10 euacuatā, qm̄ non deceret Ch̄m de homicida & adultero nasci. Cū ergo deus huius dicti op-
Esa. 5. positū fecit, preualuit istis. Hunc sensum intendit hoc loco apostolus: Possunt q̄q; p̄dicta
Job. 7. verba adhuc tribus modis exponi, sicut in expositione libri psalmoꝝ induxi, sed hoc loco iste
Job. 74. sufficiat. Sciendū vero q̄ hęc dictio, vt, secundū hęc sensum tenetur cōsecutiue, nō aut causali-
Job. 74. ter, q̄ nō ideo David peccauit, vt deus iustificaretur, sed ex eius peccato occasionaliter cōse-
Psal. 10 cū manifestatio diuinæ iustitiae iuxta modū expōsum. Sed qm̄ ex p̄dictis verbis David,
Esa. 5. q̄būs ait: Malum coram te feci, vt iustificeris, &c. q̄dam sumperūt occasionē erroris, dicentes,
Job. 74. q̄ nostra peccata atq; mendacia directe faciunt ad gloriā dei, videlicet ad manifestationē diui-
Job. 74. nae veritatis atq; iustitiae, & p consequēs, q̄ deus vellet nos peccare & mētiri, quatenus cōpara-
Job. 74. tione nostri iustior ac verior, imo solus iustus ac verus appareret, & vt misericors agnoscere, **E**
Job. 74. dum nobis ignoscere. Hoc sanctus apostolus reprobat ducendo ad inconueniens. Ait ergo.
Job. 74. L Si aut iniquitas nostra iustitiam dei commēdat. i. directe & p se cōmendabilem seu laudabilē
Job. 74. facit, vt aliq; asserunt, L qd dicemus: L. i. qd respōdere poterimus ad ea que sequuntur ex hoc:
Job. 74. Primo em̄i sequeretur deū esse iniustū, q̄ peccata vlciscitur. Ideo subdit. L Nunq; iniucus est
Job. 74. deus qui infert iram: L. i. poenā pro culpa, L Secundū hominē dico. Absit. I. hoc est, sic ego ē
Job. 74. non assero, sed secundū carnales hoc seq̄tur. Quod em̄ per se facit ad gloriā dei, nō est punien-
Job. 74. dum, sed p̄miandū vt bonū, q̄a per se ordinatur ad finē laudabilē. Si ergo iniquitas nostra per
Job. 74. se facit ad gloriā dei, iniustus est deus q̄ vindicat eam p̄ tornēta. L Alioq; quo iudicabit deus
Job. 74. hunc mundū. L. i. hoies peregrinātes in terra. Si em̄i iniustus est deus, nō poterit mundū hunc
Sapiē. 1. iuste iudicare, q̄a iustitia maxime spectat ad iudicē, prout sapiens dicit: Diligite iustitiam, q̄ iudi-
Psal. 91 catis terram. Quod aut non sit deus iniustus, elucescit ex verbo psalmista. Qm̄ rectus dñs deus
2. Para. 19 noster, & nō est iniquitas in eo. Vnde Iosaphat aiebat: Nō est apud dñm deū nostrū iniquitas, nec
2. Datt. 19 personar; acceptio, neq; acceptio muneꝝ. Deus quippe gloriosus & fortis est ipsa essentia bo-
Luc. 18 nitatis, mēsura & causa totius æqtatis, ideo culpa ei placere nō potest. Quod cōfirmat aposto-
Luc. 18 lus, subdēns, L Si em̄i veritas (i. æquitas) dei in meo mendacio. L. i. per meū peccatū, Labunda-
Luc. 18 uit. L. i. quantū ad sui manifestationē directe creuit, clariusq; innotuit, & hoc Lin gloriam ipsi-
Luc. 18 us. L. i. ita q̄ ex meo peccato p̄ se glorioſior, perfectiorq; appetat, L qd adhuc & ego tanq; pec-
Luc. 18 cator iudicor. L. i. cur nunc vſq; iniustus existimor. Tanquam dicat. Si sic eset nō essem repu-
Luc. 18 tandus iniucus, q̄a non displiceret deo iniquitas mea, vt dictum est. Deinde destruit p̄memō-
Luc. 18 ratum errorem ducēdo ad aliud inconueniēs. L Et nō sicut blasphemamur, L hoc est, si nostra
Luc. 18 peccata directe ordinātur ac operantur ad glorificationē diuinæ iustitiae, sicut illi dixerunt, cur
Luc. 18 ira non est sicut nobis blasphemē imponitur, L & sicut aiunt nos qdā dicere, L id est, sicut p̄seu-
Luc. 18 do apostoli affirmāt me, aliosq; veros apostolos p̄dicare illud qd sequitur, L faciamus mala,
Luc. 18 vt veniant bona, q̄rum. L p̄seuoapostolox, q̄ nobis ista imponunt, L dānatio iusta est, L quia
Esa. 1. mortaliter peccant. Qm̄ em̄i apostolus ait inferius. Vbi abundauit delictū, abundauit & gratia,
Roma. 5. & nūc simile aliq;d dixit, allegando verba psalmista: Alij q̄q; apostoli talia p̄dicauerūt. Ex his
Dionysius. moti sunt æmuli apostolox dicētes, q̄ p̄dicaret peccata esse patrāda & continuanda, quate-
Dionysius. nus ex hoc sequerentur bona, videlicet glorificatio seu manifestatio diuinæ æquitatis ac pietati-
Dionysius. s. Pr̄terea aduertendum, q̄ cū peccatū fit auersio mētis à deo, & recessus ab ordine, secūdum
Dionysius. deo iniuria, & directe inhonoratur deus, nō glorificatur. Veruntamē qm̄ tanta est bonitas
Dionysius. dei, vt non permitteret malū, nisi p̄nosceret aliud bonū inde venturꝝ, & tāta est virtus eius,
Dionysius. q̄ malum om̄ino impediret, nisi aliq;d bonū ex malo elicere posset. Pr̄terea malum culpe in-
Dionysius. directe atq; per accidens. s. pr̄ter propriā conditionē, & pr̄ter peccantis intentionē ordina-
Dionysius. tur, & valet ad declarationē diuinæ iustitiae, secundum q̄ deus per poenā ordinat culpā, in quo
Dionysius. diuina sapientia atq; iustitia manifeste refulget. Quemadmodum etiam ex crudelitate tyran-
Dionysius. norum pr̄ter intentionem ipsoꝝ, manifestauit deus patientiam atq; constantiam martyꝝ.
Dionysius. Nam declarauit apostolus Iudeos excellentiores fuisse gentilibus pro tempore legis scriptꝝ,
Dionysius. nunc

An nunc sciscitur, an etiam tempore euangelicæ legis Iudæi excellant gentiles. L Quid ergo? I re-
 stat, L præcellimus (nos Iudæi) eos? L. i. g̃t̃iles ad fidē cōuersos. L Nequaq. L o quis aut̃ apl̃us
 de vtroq; populo isto in genere. Certū est em̃, q; in speciali loquēdo ipsi beati apostoli qui erāt
 Iudæi, & primitias sp̃us receperūt c̃teris eminebat. L o quid vero in generali, ões pares sunt
 in gr̃a Euāgeliū, sicut clarius ostēdet. Cur aut̃ nō excellat Iudæi gentiles, annexit. L Causati em̃
 sumus. L. i. rationabiliter declaramus, L Iudæos & Gr̃acos. L. i. g̃t̃iles ões sub peccato esse
 quia Iudæi trāsgr̃essi sunt legē scriptā, g̃t̃iles legē naturalē, L sicut scriptū est in psalmo, quan-
 tū ad sensum. L Quia nō est iustus quisquā. L iustitia meritoria, proprijs viribus, L nō est intelli-
 gens ea quæ dei sunt, p̃ fidem formatā sine lumine gratiæ, L nō est requirens deum per opera
 sancta, propria potestate. L Omnes (isti iam dicti) declinauerūt. L à deo atq; iustitia, L simili inu-
 tiles (i. vani) facti sunt. L non pertingendo ad vltimū finem, seu verā felicitatē, L nō est qui fa-
 ciat per se sine auxilio gratiæ, L bonū. L. i. opus meritoriũ L nō est vscq; ad vnum. L. i. omnino
 nullus est: Vel, nō est vscq; ad vnu, i. non est aliis præter Christū deum & hominē, qui sub pec-
 cato nō fuit, & ea quæ placuerunt patri, semper effecit. L Sepulchrū patens est guttur eoꝝ. L. i.
 simile monumēto aperto, qm̃ sicut ex tali sepulchro ascendit sc̃tor cadaveris, sic ex ore istoꝝ
 procedunt verba mortua atq; fctetia, L linguis suis dolose agebāt. L alios decipiendo, vel so-
 phistica & adulatoria verba loquēdo. Vnde ait scriptura: Qui sophistice loquitur, odibilis est,
B in omni re defraudabitur. Non est illi data gratia à deo, omni em̃ sapiētia defraudatus est. Quo
 contra de electis Iudæis scriptū est: Reliquæ Israel non facient iniquitatem, nec loquent men-
 dacium, & non inuenietur in ore eorum lingua dolosa, L venenum aspidum. L. i. verba vene-
 nata ac detractoria, seu odium insanabile, L sub labijs eoꝝ, L quia parati sunt talia verba euome
 re, aliosq; inficere. L Quorum os maledictione, L hoc est verbis maledicis ac blasphemis, L &
 amaritudine. L. i. sermonibus pungitiuis L plenum est: Veloce pedes eorum. L sp̃iales, puta af-
 fectus, & etiam corporales, vt currant L ad effundendum sanguinem L innocentem. L Contri-
 tio, L hoc est sp̃ialis destructio, temporalis punitio, seu omnis boni dissipatio, L & infelicitas
 id est miseria, L in vijs. L. i. operibus Leorum. L Committeo em̃ mala prædicta, amittunt esse
 gratuitum, sp̃iale ac meritorium, & tanquam inane ac nihilum reputantur à deo, & miseri sunt
 tanquam æterna damnatione condigni, L & viam pacis. L. i. opera bona, per quæ ad veram pa-
 cem pertingitur: Vel, viam pacis, i. pacem huius viæ & gratiæ perducentem ad plenam pacem
 patræ, L non cognoverunt L per approbationem ac imitationē, L nō est timor dei ante oculos
 eorum. L. i. deum nō metuunt, nec oculis cordis sui diuinū proponūt timorē, sed inanissima se-
 curitate resoluūt. Multi arbitrātūtū apostolū, allegatam scripturā sumptissime ex psalmo, in quo
 prædicta verba conscripta sunt, sed secundum Hieronymum ita non est. Aduertendum ergo
 q; cum Hieronymus in prologo quintidecimi libri sui super Esaiam dixisset, Christū & Euāge-
 listas atq; apostolos ea dūtaxat verba scripturæ ex translatione septuaginta interpretū allega-
 re, quæ cū Hebraica veritata concordant, virgo Christi Eustochium sc̃mina religiosa atq; do-
 c̃tissima, obiecit Hieronymo quod apostolus ad Romān. octo versus allegarit ex psal. 13, quæ
 in Hebræo nō habētur, videlicet, Sepulchrū patens est guttur eoꝝ, vscq; ad id inclusiue, nō est ti-
Cmor dei ante oculos, &c. & videtur apostolus ex translatione septuaginta interpretū allegasse,
 velex psal. illo qd̃ in Hebræo nō habet. Ad hāc obiectionē stupefactus, pallidusq; effectus Hie-
 ronymus (prout ipse testatur) quasi à fortissimo pugile c̃sus vnius diei spacio postulato, & p-
 lustrata scriptura respōdit, q; tota pene epistola ad Romanos de veteri testamento constructa
 est. Præmemoratū quoq; testimoniū octo versuum ex psalmis & Esaia cōtextum est. Nā duo
 primi versus, videlicet: Sepulchrū patens est guttur eoꝝ, linguis suis dolose agebant, in quinto Psal. 5
 psalmo habentur. Quod aut̃ subiūgitur: Venenū aspidū sub labijs eoꝝ, in psalmo centesimo Psal. 13
 tricesimonono legit, qui incipit: Eripe me dñe ab homine malo. Porrò quod subdit: Quorum
 os maledictione & amaritudine plenū est, ex nono sumptum est psalmo. Alij vero tres versus:
 Veloce pedes eoꝝ, ad effundendum sanguinem, &c. ex quinque simonono capitulo Esaiae ac
 cepti noscuntur, vbi sic legitur: Pedes eoꝝ ad malū currunt, & festināt vt effundāt sanguinem
 innocentē, vastitas & contritio in vijs eoꝝ, & viam pacis nescierunt. Ultimus vero versiculus
 .s. Non est timor dei ante oculos eoꝝ, in principio psalmi tricesimi quinti habetur, quo dicitur
 Dixit iniustus vt delinquat in semetipso, non est timor dei ante oculos eius. Apostolus tñ alle-
 gat pluraliter, quia pluribus loquebat. Itaq; prædicti versus nec in Hebræo, nec in septuaginta
 interpretibus habētur quantū ad psalmū tertium decimum, sed in æditione vulgata. Lyra ta-
 men afferit p̃dicta ex psalmo decimotertio allegata, sed cōsentendū est verbis Hieronymi, qui
 etiā ait, q; Gr̃aci expositores exponēdo psalmū. 13. p̃dictos versus veru prænotat neq; expo-
 nunt. L Scimus aut̃ quoniam quæ cūq; lex loquitur, his q; in lege sunt loquīf. L Ex hoc multi af-
 firmant præinductā scripturā ad Iudæos & populum pertinere, q; soli sub lege Moysi erant, de
 qua nunc tractat apl̃us. Sed obuiat, q; apostolus istā scripturā inducit ad ostendendū q; Iudæi
 & Gr̃aci omnes sub peccato fuerunt, & quod nunc protinus subditur. L Ut omne os obstru-
 tur &

tur & subditus fiat omnis mūdus deo. D
 1. Regn. 2. Est igitur sensus: Scimus aut̄ nos apostoli spiritu sancto
 edocti, sacrasq; scripturas cæteris clarius intelligētes, quoniam quæ cūq; lex, i. veteris testamē-
 ti scriptura loquitur, his, qui in lege Moyſi sunt loquuntur primo ac principaliter, quæ admodū ait
 2. Matt. 15. saluator: Non sum misius nisi ad oves quæ perierunt domus Israel. Hoc dicit apl̄us retundēdo
 Iudæos superbiā. s. ne dicerēt scripturā prædictā nō pertinere ad eos, sed ad gētiles dūtaxat.
 Psal. 62. Itaq; lex dicit hæc etiā de Iudæis, vt omne os p̄sumptuosum obstruat. i. vt nec gētilis neq; Iu-
 Baruch 1. dæus præsumat se inaniter excusare ac iustificare, eo q̄ testāte scriptura, omnes peccato obno-
 Eccles. 7. xij sint. Et subditus fiat omnis mūdus. i. omnis homo, Iudæus & Græcus, deo, cognoscēdo pro-
 priam vilitatē & culpā, cōfugiēdo q̄q; ad diuinā pietatē ac gratiā, quasi nō potes aliter salua-
 3. Joban. 15. ri. Præterea lex vetus tribus modis accipitur. Primo cōmuniter. s. pro toto testamēto antiq;
 Psal. 68. fac̄q; includit oēs libros canonicos veteris testamēti, & ita sumit, dū ait saluator: Vt impleat
 Psal. 34. sermo, q̄ in lege eorū scriptus est. Quia odio habuerūt me gratis. Hoc em̄ habet in psalmo: Si-
 4. Joban. 10. militer cū Chrūs ait Iudæis: In lege v̄fa scriptū est: Ego dixi dī es tuis. Secūdo accipit proprie-
 Psal. 81. tate scripturae seu quinq; libris Moyſi, vt cum dicitur: Oportet impleri omnia quæ scripta
 5. Luce. 24. sunt in lege, & prophetis, & psalmis de me. Tertio sumitur stricte pro p̄ceptis cærimoniali-
 Galat. 2. bus, vt cū subditur, l. q̄ ex operibus legis. i. ex obseruatiōe cærimonialū præcepto legi,
 Heb. 10. videlicet sacrificiōe, circūcisionis, & solēnitatū custodia, l. nō iustificabit omnis caro. i. ho-
 mo, l. coram illo. s. deo, vt acceptus sit ei per talia. Impossibile etem̄ est sanguine hircorum &
 vitulorum auferri peccata, aut gratiā adipisci. Nō em̄ gratiā cōferebāt, nec meritoria erāt ex se
 seu opere operato, sed ex fide & deuotioē obseruatiū. i. rōne operis operatis. Op̄a vero p̄ce-
 pto & moralium iustificabāt, nō tamē sine fide Chri & gratia dei. Per legē em̄ (scriptā) cogni-
 tio peccati. i. ex ip̄la lege cognoscitur qd̄ sit malū, nō aut̄ vitatur virtute legis, sed p̄ gratiam
 dei. Hoc aut̄ nō est sic intelligēdū, quasi ante legislationē nescierint hoies quæ op̄a essent vi-
 tiosa, sed q̄a nō ita perfecte cognoscēbātur peccata secūdum gradus & species suas. ¶ Deinde
 6. Galat. 5. ostēdit hominem iustificari sine operibus legis, ex perfectione fidei christiana. l. Nunc aut̄ l.
 7. Esaias. 56. id est, tēpore gratiæ, atq; euāgelicæ legis, l. iustitia dei. i. iustificatio, quam deus clemēter &
 gratiōe efficit in nobis peccata tollēdo & gratiam infundēdo, l. sine lege. i. Mosaicæ legis
 obseruatiōe, l. manifestata est l. in gētibus ad fidē cōuersis, p̄ diuersa miracula, qbus deus de-
 8. Actoz. 10. clarauit fidē eorū sibi eē acceptā, quis nō obseruauerint lege, quæ admodū in Actib⁹ legitur:
 9. Johā. 5. Quod deus in signo visibili dedit spiritū sanctū Cornelio Centurioni gētili, & his q̄ erāt cum
 eo, iustitia inquā, l. testificata. i. p̄nuntiata ac testimoniu habēs, l. à lege. i. ex libris Moyſi,
 in qbus multa de Christo, & eius iustificatiōe, quā facit in nobis, prædicūtur verbis & signis,
 10. Tero. 3. l. & prophetis. l. qui de eadē re manifestius vaticinati sunt, & de futura in nobis gratia prædi-
 11. Petri. 1. xerūt secūdum principē apostolog. De missione em̄ spū sancti deus per Iohelem prædictis:
 12. Iohelis. 2. Effundā de spū meo sup omnē carnē. Propter qd̄ Petrus de Chri loquens: Huic, inqt, omnes
 13. Actoz. 10. Effundā de spū meo sup omnē carnē. Propter qd̄ Petrus de Chri loquens: Huic, inqt, omnes
 14. Ephe. 3. prophetæ testimoniū phibēt remissionē percipere peccatorū p̄ nomē eius, omnes qui credūt
 15. Actoz. 15. in eum. l. Iustitia aut̄ dei. i. nobis à deo collata est, l. per fidē (formatā) Iesu Christi. i. per si-
 16. Barth. 9. dem catholicā. l. cuius obiectū & causa est Chrūs. Fides em̄ est fundamentum iustitiae. Vnde
 17. Luc. 7. 8. 18. Actoz. 13. Chrūs frequēter in euāgeliō loquitur: Fides tua te saluū fecit, l. in omnes (Iudæos) & super oēs.
 18. Actoz. 15. gentiles, l. qui credunt in eum. l. hoc est in Christum per fidem formatam, secundum quod
 19. Actoz. 10. in actibus dicitur: In hoc omnis qui credit, iustificatur. Et rursus: Deus fide purificās corda eo-
 20. Esaias. 14. rum. l. Non enim est distinctio l. Iudæi & Græci, tempore euāgelicæ legis, quantum ad iu-
 21. 2. Marsi. 16. stificationem prædictam, quia non est personarum acceptor deus. Et sicut saluator aiebat:
 22. Psal. 13. Qui crediderit & baptizatus fuerit, saluus erit. l. Omnes em̄ (prædicti) peccauerūt. l. & ergo nō
 23. 1. Lox. 1. proprijs meritis, sed gratia dei iustificantur, suntq; consimiles in peccato ac spūali inopia, si-
 24. 2. Lox. 10. cut subiungitur, l. & egent gloria dei. l. hoc est, miseratiōe diuina, videlicet gratia, per quam
 25. Esaias. 52. deus gloriōsus apparet, q̄ ex sua liberrima bonitate saluat electos, ita vt nullus in seipso valeat
 26. 3. Ibidē. gloriari, sed omne bonum domino ascribatur, l. iustificati. l. ab iniustitia culpa, l. gratis. l. fine
 27. 4. Johan. 2. præcedētibus meritis, l. per gratiam ipsius. l. dei quæ est causa formalis nostra iustificationis,
 28. 5. Lox. 5. sicut albedo est causa formalis albefactionis parietis, l. per redemptionem quæ ē in Chri le-
 29. 6. Hebr. 9. su. l. i. per passionē & sanguinē Chri, in quo est redemptio nra sicut in causa efficiente. Ita q̄
 30. 7. passio eius est causa instrumentalis effectiva ac meritoria nostræ salvationis. Vnde de eo scri-
 8. Apocal. 1. ptum ē: Qui dilexit nos, & lauit nos à peccatis nostris in sanguine suo. Et Esaias ait: Domin⁹
 9. Esaias. 53. posuit in eo iniuriam omnium nostrum. Et: Ipse peccata multorum tulit, l. quem. l. vide-
 10. 1. Johan. 2. licet Chri, l. proposuit. l. i. nobis manifeste exhibuit, l. deus. l. pater seu trinitas, l. propitia-
 11. 2. Lox. 5. torem. l. i. reconciliatorem ac mediatorem, l. per fidem. l. mediante qua consequimur fructū
 12. dominicae passionis, seu gratiā dei, l. in sanguine ipsius. l. i. merito effusionis sanguinis Chri-
 13. Esaias. 53. sti. Vnde in Esaiā propheta scriptum ē: Dominus posuit in eo iniuriam omnium nostrū.
 14. 3. Iohannes. 2. Et Iohannes ait: Aduocatum habemus apud patrem, Iesum Christum iustum, & ipse ē pro-
 15. 4. Ibidē. pitatio pro peccatis nostris. Sic iam deus proposuit Christum propitiatorem finaliter, Lad-
 16. osten-

A oftenſionē iuſtitiae ſuæ. i. quatenus ſe iuſtū maniſtaret implēdo ſua promiſſa, nec deſerē-
 do peccata impunita, imd̄ in Ch̄o quodāmodo vindicās ea, quēadmodū Eſaias ait: Propter
 ſcelus populi mei pculiſſi eū. Et Ch̄rūs in psalmo: Quæ nō rapui, tūc exolutebā. Propoſuit q̄q; Job. 14
 & ſic Ch̄m propitiatorē ex parte nři, propter remiſſionē p̄cedētiū delictor̄. i. peccato- Ela. 13
 rū quæ Ch̄fi aduētum p̄cesserūt. Vel, propter remiſſionē delictor̄ p̄cedētiū. i. hominū, Psalm. 68
 qui ante Ch̄fi incarnationem fuerūt, & tenebātur in lymbo inferni, propter reatū originalis
 peccati. Per Ch̄fi vero paſſionē redēpti, atq; educti ſunt, iuxta illud Zacharia: Tu q̄q; in san- Dic̄t. 7
 guine teſtamēti tui emiſſisti viñtos tuos de lacu, in q̄ non ē aqua. Delictor̄ in qua exiſtētiū, Zacher. 9
 in ſuſtētatione. i. in pia atq; longanimi patiētiā, dei. i. q̄ nō ſi atim vltus ē ea, ſed clemēter
 ignouit. Vel, p̄cedētiū hominū exiſtētiū in ſuſtētatione dei, q̄ eos in lymbo ſuſtētavit ac
 coſeruauit ſine pena ſenſuſ. Vtrāq; vero ſuſtētationē deus exhibuit, Ad oſteſionem iuſtitiae
 eius. i. propriæ & quitatis vel iuſtitiae, quā cauſat in nobis, in hoc tpe euāgelicæ legiſ, Lvt
 fit ipſe deus, Iuſtus. in operibus ſuīs, & à Christianis iuſtus cognoscat, tanq; author iuſti- Psal. 144
 tie nře, & iuſtificās eū qui exſide ē Ieſu Ch̄fi. i. quēcūq; in Ch̄m credētē, q̄ in deo rena- Psalm. 10.
 tuſ & ſpūaliſ effeſtus ē virtute fidei nō iuſtitia legiſ. Ex p̄inductis oſtēdit aplū vanitatē ia- FINIS.
 ftatiæ Iudeoꝝ. Vbi eſt ergo gloriatio tua? d̄ Iudeoꝝ. i. quoniā deus proposuit Christum
 propitiatorē per fidē ad oſteſionē ſeu maniſtationē ſuæ iuſtitiae (ſecūdum intelligētiā p̄- Salat. 6.
 induſtam) vbi iam eſt d̄ Iudeoꝝ vana gloriatio tua, qua de iuſtitia legiſ p̄fumens, te gētibus
 p̄ſerebas, easq; ſpernebas, & fine lege tua eas nō poſſe ſaluari putabas? Exclusa (i. ablata) L. Coz. 1.
 eſt. gloriatio iſta. Per quam legē? an per legē, factore? i. p̄ legē Mosaicā? Nō. vti- Augustini.
 q; Illa eñ nō ſaluauit p̄ ſe, ſed per legē fidei. i. p̄ legē euāgelicā, quæ ſaluat per fidē fine ope- Actoꝝ. 1.
 ribus legiſ. Appellatur aut̄ lex Moysi, lex factore, p̄ſertim quātū ad p̄cepta c̄erimonia- Galat. 5.
 lia. Sic quippe erat iugū grauifſimū, laborioſiſimis atq; innumeris obſeruatijs plenū. De quo
 Petrus in persona fideliū Iudeoꝝ loquēs teſtatur: Quod neq; nos neq; patres noſtri portare
 potuimus. Secūdum Auguſtinum autē lex Moysi dicitur factore, quia minando imperabat,
 ſed gratiā faciēdi nō p̄ſtabat. Lex vero euāgelica vocatur lex fidei, quoniā opera mādat,
 & credēdo gratiā faciēdi acquirit. Arbitramur eñ. nos aplū à ſpiritu ſancto inſtructi, Lho- Actoꝝ. 1.
 minē. quemcūq; in Ch̄m credētem, iuſtificari per fidē, charitate formata, ſine operi- Galat. 5.
 bus legiſ, c̄erimoniaib⁹ ac iudiciaib⁹. Triplicia nāq; erāt p̄cepta veteris teſtamēti,
 videlicet moralia, iudicia, c̄erimonia. P̄cepta aut̄ c̄erimonia, quoniā ſiguratiua e- Matt. 10.
 rant & pro ſtu illo ſolū accōmoda, ceſſauerunt veritate veſtiēte ac reſerata. i. Ch̄o paſſo ac
 p̄dicator, iudicia vero p̄cepta ſicut fine periculo in nouo teſtamēto omittūt (Dum- Apoca. 12
 modo à nullo Ch̄fiano p̄lato ſeu princiþe authoritatē iſtituēdi habēte p̄cipiāt) ſic fine Apoca. 12
 periculo obſeruātur, ſi à ſuperiori iſtituātur, & Ch̄fianor̄ regimini cōgruant. Nō eñ ſo- Actoꝝ. 10
 lum figuralia extiterūt. P̄cepta aut̄ moralia, quæ ordinātur ad bonos mores, & de actibus
 virtutū immediate donātur, nō ſolū manēt in nouo teſtamēto, ſed etiam per euāgelica Ch̄fi
 confilia perficiuntur, & ad ſalutē requirātur, iuxta illud: Si viſ ingredi ad vitā, ſerua mādata. Romān. 8
 Deniq; hoīem iuſtificari fine operibus legiſ per fidē, declarat aplū. An Iudeoꝝ deus tan- 1. Timo. 2
 tum? i. nunquid Iudeoꝝ dūtaxat eſt deus creator & ſalus, principium & finis? Nonne &
 gētium? ipſe creator & deus eſt? Imd̄ & gentium. Sicut ergo omniū deus eſt, ſic omnes
C uno modo iuſtificat, puta per fidem. Et ſicut omnes proceſſerūt ab ipſo, ſic omnes reducūtur & 1. Corin. 10
 conuertuntur ad ipsum, per vnum atq; eundem propitiatorē ac mediatorē dei & hominum Joha. 14
 Ieſum Ch̄m. Ideo ſubditur: Quoniamquidem vnuſ eſt deus qui iuſtificat circūciſionem. id ē, Iudeoꝝ circūciſos, Lex fidei ſaluatoris, hoc ē, per fidē de Ch̄o, & qui iuſtificat, p̄-
 putum. i. incircūciſos gētiles, per fidē eandem. Eadem eñ fides eſt fidelium noui ac ve- Heb. 9
 teris teſtamēti, quāmuſ tēpora ſint mutata, & fides ſit modo magis explicita. Quod equidē
 illi credebant futurum, nos credimus factum. Ipſe quoq; habitus fidei (quæ eſt virtus theolo- Matt. 5
 gica) eſt vnuſ in ſpecie in om̄ibus fidelibus, qui vñquam fuerūt, ſunt & erunt, propter forma- Amb. 8
 lem vnitatem obiecti, quod eſt veritas prima, propter quod credimus om̄ibus quæ cadūt ſu-
 fide. Patet ergo quia id quod ait ex fide & per fidē, ſit idē in re, quis in ipſo modo loquēdi vi-
 deatur diſtinctio. Apoſtolus nāq; frequeñter mutat propositiones, & modū loquutiōis in eo-
 dem ſenſu. Quoniā vero ex p̄dictiſ atq; ſimiſibus verbiſ imponebāt Iudeoꝝ Paulo, qđ eſſet
 legiſ deſtructio, propterea ſe excuſans, adiecit. Legē ergo (Mosaicam) deſtruimus per fi- Heb. 4
 dem; & euāgeliū vt nobis imponitur. Absit. Sed legē ſtatuumus. i. approbamus ac ro-
 boramus pro ſtu ac tēpore. Cū ergo lex vetuſ fuerit via ac diſpoſitio ordinata ad euāgelicā
 legē, nō dicitur deſtrui ſed impleri ac perfici euāgelica lege ſuperueniēte; ceſſat tamē quantū
 ad modū prioris obſeruatiꝝ. Vnde Ambroſius dieit: Nō deſtruitur lex, cum impleta ſecun- Heb. 4
 dum ſpiritum, ceſſat ſecundum literam. Quia hic ſcilicet in nouo teſtamēto gratia fidei eſt
 qua implevit lex, quæ ſine fide eſſet infirma. Firmatur eñ lex, quoniā c̄erimonia ſpūaliſ- mitte-
 ter impletur. Et quod minus in moralibus cōtinebat, in Euāgeliō additur. Et quod tūc pro-

i. Corio. 13 mittebat futurę, fides aduenisse testat: Tollit autem litera occidēs, & moralia literaliter manent ac perficiuntur. Propter quod ait saluator: Non veni soluere legem, sed adimplere.
Matt. 5 ¶ Explanatio capituli quarti, videlicet: Quid ergo dicemus inuenisse Abraham.

Articulus septimus.

Dicitur Eclarata insufficientia legis ad salutem per rationē, iam idem ostendit per exemplum & ait: L. Quid ergo dicemus I., i. si iuxta preinducta circumcisio & p̄putium, seu lumen & d̄us & Gētilis communiter atque & qualiter iustificant per fidem, quid tunc dicemus? Inuenisse Abraham patrē nostrū secūdum carnē? I. i. secūdum carnis originem, à quo ego Paulus & ceteri Israelitæ secūdum carnalē propagationē descendimus. V. et secūdū carnē, i. ex opibus legis carnalibus, s. circūcisione, & sacrificijs; Quasi dicat: Ad quid profuit ei obseruatio carnalium operum legis, videlicet, impletio ceremonialium preceptorum? Quid autem ad hoc r̄nderi oporteat, ex sequētibus innoteat. R̄ndendum est enim, quod nō sit pfecte & vere iustificatus ex opibus legis. L. Si enim Abraham ex opibus legis, p̄dictis carnalibus, iustificatus ē, iustitia vera ac meritoria, habet gloriam. I. verā beatitudinē pro mercede, sed non habet eam. Lapud deum. L. hoc ē, à deo & corā eo, quoniam propria virtute non gratia dei iustificatus esset. Et quia hoc consequēs impossibile ē, ergo & illud ex quo infertur, videlicet quod Abraham iustificatus sit ex opibus legis. V. et sic & melius. Si Abraham ex operibus legis iustificatus ē, habet gloriam, i. dignus ē laude ac p̄mio pro sua iustitia, sed non apud deum, quia iustitia talis non fecit eum dignum vita & terrena. Ex parte enim opis operati, non erant p̄fata opera legis meritoria, nec ipsa lex gratiam contulit, per quam iustificantur obseruatores ipsius, sicut lex nova quae gratiam confert propter sacramenta quae includit, quae sunt signa & causa gratiae iustificantis. Operantur quippe quod significant, quod sacramentis veteris testamenti non competit. Deinde probat auctoritate scripturæ, quod Abraham iustificatus ē per fidem non p̄ opa legis, L. Quid enim scriptura dicit: Credidit Abraham deo, promittenti sibi per angelum propagationem innumerabilium filiorum, instar stellæ. Et alibi: In semine tuo benedicentur omnes gentes, L. & reputatum ē illi ad iustitiam. L. hoc ē, merito fidei huius iustificatus ē corā deo, & dignus effectus ē vita & terrena, per actum interiorem fidei suæ, secundum quod actus ille etiam ex charitate imperati processit. L. Et autem qui operatur, merces non imputatur secundum gratiam sed secundum debitum. Et vero qui non operatur, credenti aut in eum, qui iustificat impium reputatur fides eius ad iustitiam secundum propositum gratiae dei. L. Hucusque litera cohaeret. & condepnet, quae difficultatibus plena ē. ¶ Porro secundum beatum Ambrosium, introducenda, continuanda, & exponenda ē ita. Iam dixit Apostolus: Abraham non ex operibus sed ex fide iustificatus. Ex quo sequi videtur, fidem sine operibus sufficere ad salutem, contra quod tamen dominus ait: Non omnis qui dicit mihi, domine, domine, intrabit in regnum celorum sed qui facit voluntatem patris mei. Et iterum: Si vis (ingrati) ingredi ad vitam, serua mādata. Iacobus quoque apostolus testatur: Quid proderit, si quis dicat fidem se habere, opera autem ipsa nō habeat? Fides si nō habet opera, mortua est in seipso. Hinc etiam pauloante dixit apostolus: Non auditores legis, sed factores legis iustificabūtur. ¶ Hanc obiectionē soluit Apostolus, dicens: Et autem qui operatur, id ē, qui tempus & opportunitatē habet opandi, merces non imputatur, id ē, p̄mio non confertur, scđm gratiam fidei tantum. I. non gratis sine opibus p̄mio consequitur. (In tali enim fides sine opibus mortua ē) sed scđm debitum operationis ad quam ex divino mandato tenetur, merces ei imputatur ac datur. Nam sine opibus salvare non potest. Quod si operari neglexerit, damnabitur. Et autem qui non operatur, id ē, opportunitatē seu tempus & locum operandi non habet, credēti autem in eum, qui iustificat impium, hoc est, in Christum qui peccatori gratia cognoscit, gratiamq; infundit, ante cuius infusionē p̄cedēt veniam promereri nō potest de condigno, reputatur fides eius. I. actus fidei suæ interior, sine ope exteriore ad iustitiam, ita quod sufficit ei ad salutē, ut in latrone. Bona enim voluntas seu p̄paratio animi ad opus reputat ei proximum gratiae dei nobis oblatum, qui taliter voluit nos saluare, in quo patet virtus ac sufficiētia fidei. Per hoc vero quod ait: Credēti in eum, certum ē Apostolum loqui de fide formata, quae p̄ dilectionem fertur in deum, & operatur si opportunitas adfit. Hac expositio procedit de opibus ipsam fidem sequentibus, atque ex ea nascentibus. Secundo exponitur de operibus p̄cedentibus fidem, contra illos qui asserebant merito p̄cedentium operum legis, se gratiam fidei esse adeptos. Quo dato, gratia non reputabitur secundum viam & ordinem gratiae, sed secundum debitum meriti p̄cedētis. Quo concessio, gratia iam non erit gratia. Quoniam ergo hoc consequēs impossibile ē, constat quod gratiam fidei, seu ipsam fidem nullus meretur. Ait ergo: Et autem qui operatur aliqua bona ante fidem merces non imputatur secundum gratiam, sed secundum debitum, hoc ē, si p̄mio ei datur pro bonis quae fecit, hoc non erit gratis, sed ex debito meriti p̄cedētis, sic quod fidē p̄cedēt merita, cum tamē fides sit omnis meritorij actus principium, omniumq; virtutū fundamentum. Et autem qui nō operatur opera legis ceremonialia atque carnalia, vel quae cunq;

- A quæcūq; alia ante fidē, sicut gentilis, credēti aut̄ per fidē formatā in eum qui iustificat impiū .i. in Christū, reputatur fides eius ad iustitiā, secundū sensum prætactū, & hoc secundū propositū gratiæ dei .i. secundū gratuitū atq; benignū dei decretū, q̄ ita decreuit vt onere legis ablato, homines, fide iustificent atq; saluētur. Tertio exponitur secundū quosdā q̄ ex verbis apostoli tam rationem inducūt. Illud qd cōceditur alicui, quēadmodū merces operati, nō cōceditur ei p̄ viā grā, sed debiti. Iustitia vero de q̄ sermo ē, cōcedit p̄ viā grā, sicut iā patuit, q̄ Abrahā iustificatus est p̄ fidē sine opib; legis, ergo iustitia hēc nō ē ex opib; legis. Hēc aut̄ expositio irresoluta videſ & satis ambigua. Simili em̄ rōne posset ostēdi, q̄ iustitia noui testamēti nō effet ex operibus euangelicā legis, quæ tamen iustificant, habitumq; iustitiae inducunt, vel augent siue perficiunt etiam ex parte operis operati, virtute sacramentorū Christi. Posset em̄ sic argui. Quod conceditur alicui, sicut merces operanti, nō cōceditur ei per viam gratiæ, sed debiti: sed iustitia nouæ legis conceditur per viam gratiæ. Quid em̄ habes, qd non accepisti? Nō ergo est ex operibus nouæ legis. Deniq; charitas agens & ceteræ virtutes p̄ charitatem agētes, merentur gratiam ampliorem in præsenti, gloriamq; in futuro, & redditur eis merces ista. Nihilominus reditio huius mercedis est secundum viam gratiæ, & secundum viam debiti, secundum diuersos respectus. Cum em̄ prima infusio gratiæ sit solum gratuita, omnia bona quæ p̄ gratiam illā merentur, gratuita p̄miantur per coparationē ad gratiam primā. Satisfeci forsan lectori in expositione præsentis loci, sed non mihi p̄fisi, q̄ profunditatem verborū istorū intelligere non valleo, neq; connexionem eorū cum præcedentibus atq; sequentibus plene concipio. Consolatus tamē est me sermo, quem ex ore viri doctissimi sacræ theologiæ professoris condigni audiui, qui dixit. In epistolis Pauli habet elephas ubi submergatur, quāto magis pulex, vt sum ego. Vñ in similibus locis comedā quantum possum, qd aut̄ residuum fuerit, igne comburā, sanctorū & catholicorū doctorū expositionem sequens, & ea contentus. Nō em̄ quisquam mortalium penetrare valet profunditatem epistolarum diui Pauli apostoli. Præmissa autem probat apostolus authoritate psalmista, subiungens, L sicut & David dicit beatitudinem hominis. I.i. illum eē beatum, seu beatitudinem esse illius in via per spem, & in patria per speciem, L cui (homini) deus accepto. I.i. tempore gratiæ, de quo legitur: Ecce nunc tempus acceptabile. Vel, accepto. i. acceptanter, gratis & pie, L fert (i.donat & ingerit) iustitiam. Hoc est remissionem peccati, & gratiæ atq; virtutum infusionem, L sine operibus, legalibus & humanis, quæ p̄ se nequaq; sufficiunt ad gratiā promerendam. Nec em̄ potest peccator per seipsum resurgere, sed indiger p̄ueniri ab eo, de quo legitur: Alleuat dñs omnes q̄ corruunt. Et ite: Dñs erigit elisos. Nec obstat illud Augustini. Qui creauit te sine te, nō iustificabit te, sine te. Hoc em̄ ideo dicitur, q̄ deus requirit à nobis, vt faciamus quod in nobis est, disponendo nos ad gratiam eius. Deinde ponit verba psalmista, L Beati quoq; remissæ sunt iniquitates, L originales, actuales seu personales in baptismo, in quo originale peccatum deletur quantum ad reatum culpe, q̄a quod ante baptismum erat culpa & pena, post baptismum tantum est pena, quæ dicitur fomes peccati, quæ etiam in baptismo per gratiam sacramēti debilitatur, sed non penitus tollitur. Peccatum autē originale formaliter unum est, materialiter plura ratione sui effectus. Quatuor em̄ vulnera in primis animæ. Propter quod ait psalmista: Ecce em̄ in iniqtatibus cōceptus sum. Actualia vero peccata per cordis contritionē dimittuntur quantū ad culpā, L quoq; tecta sunt peccata. L hoc est ab oculis dei abscondita, ita q̄ nō vlciscitur, nec imputat ea, sed auertit faciem suā ab eis, ac si nunq; fuissent. Ideo sequitur. L Beatus vir, cui nō imputavit (nec imputat) dñs peccatum, L sed prorsus ignoscit, sicut per Esaiam promisit: Delebo vt nubem iniquitates tuas, & quasi caliginem peccata tua. Applicans aut̄ apostolus scripturā hanc ad propositum suum, adiecit. L Beatus ergo hēc, L de qua loquitur David, L in circūcisione tantum manet. I.i. in solis Iudeis locum habet, an etiā in præputio. I.i. gentilibus incircūcis. Et hoc ideo quero. L Dicimus em̄ quia reputata est Abrahā fides ad iustitiam, L sicut nunc ex Genesi allegatum est. L Quomodo ergo. i. in quo statu, reputata est Abrahā fides ad iustitiam, in circūcisione. L hoc est pro statu & tempore circūcisionis sue, L an in præputio. I.i. tempore circūcisionem suam præcedente. Et responderet. L Non in circūcisione, sed in præputio, L quod cōsequēter declarat. L Et signū accepit circūcisionis. I.i. ipsam circūcisionem accepit deo iubente pro signo distinctivo inter ipsum & posteros suos fideles, ac inter infideles, & etiam pro signo fidei sua quam habuit ante circūcisionem. Circūcisio quippe fuit quādam protestatio fidei, definitur q̄ sic. Circūcisio est signum distinguens Israēl à gentibus. Patet ergo q̄ non frustra circūcisionem accepit, quāmvis per eam iustificatus non sit ex parte operis operati, sed operis operantis, videlicet fidei devotionis ac obedientiæ, per quæ abundantiorem iustificationem adeptus est, quām ante habuerat. Vnde dominus loquebatur: Circumcidetis carnem præputij vestri, vt sit signum fidelis mei inter me & vos. Sic ergo accepit signum circūcisionis, quod est, L signaculum. I.i. indicium, L iustitiae fidei. I.i. quæ per fidem habetur, L quæ est in præputio. I.i. in Abrahā, vel ceteris gentilibus iustis, sicut in Iob tempore præputij. Nā Abraham ante circūcisionē suā iustus fuit, & cre

1. Cor. 6.
Gen. 27.
Intra. 8.
Galat. 2.1. Cor. 4.
Ephesi. 4.

1. Petri. 2.

Exodi. 12.
Esaiae. 43.
2. Cor. 6.Psal. 144.
Psal. 145.
Augustinus
Psal. 31.
Matt. 3.
Lucæ. 7.

Psal. 50.

Esaiae. 4.
Actop. 5.
Esa. 44.
Psal. 31.

Genes. 27.

Gene. 17.

Hebre. 11.
Galat. 5.

D. DIONYSII A RICKEL CARTHUSIANI.

CAP. III. & credidit deo, sicut iā dictū est; L. vt sit pater, L. spūalis & imitatiōe cōdignus, L. omniū credē-
 Psal. 3 tium, L. nō ludicrō dūtaxat, L. per p̄putium, L. i. in statu p̄putij. Quia p̄ fidem quam in p̄pu- D
 Psal. 104 tio habuit, meruit spūalem paternitatē oīm gentiū. V el, omniū credentiū per p̄putiū, L. i. gē-
 Esa. 31 Galat. 3 tilium cū p̄putio ad fidē accedentiū, L. vt reputetur & illis, L. videlicet filijs Abrahæ, L. ad iusti-
 Johān. 8 tiā, L. fides, p̄ quā ip̄m Abraham assequunt̄, sicut & ei reputata est. L. Et sit (Abraham) p̄ circūci-
 Hiere. iii. sionis, L. spūalis, q̄ in vitiōe eradicationē cōficit. i. gētiliū credentiū, L. p̄f. L. inquā, pr̄bēdo exē-
 plū, nō conferēdo iustitiā, L. nō his tantū, L. i. nō solū ad profectū his, L. q̄ sunt ex circūcisione, L.
 carnali, i. Iudæis, L. sed & his q̄ sectant̄ vestigia fidei, L. i. vniuersis fidelibus imitatiōbus fidē L. que-
 est in p̄putio patris nīi Abrahæ, L. i. q̄ erat in Abrahæ, adhuc habēte p̄putiū. V el, q̄ est, i. cōfide-
 ratur in eo nondum circūciso. ¶ Insup manifestat ap̄lus, q̄ Abraham p̄ sit spūalis circūcisionis
 cūctis fidelibus per hoc, q̄d cōsequutus est promissionē h̄reditatis, nō ex operibus, sed meri-
 Benef. 22 to fidei, q̄ ad oēs electos cōmuniter pertinet. L. Nō em̄ p̄ legē (facta est) promissio Abrahæ aut
 Matt. 1 semini eius, L. i. de multiplicatiōe seminis sui. V el, semini eius, i. Ch̄o de semine Abrahæ nato
 Luke. 3 Hebre. 1 secūdū naturā assumptā, L. vt h̄eres eēt mūdi, L. i. vt ip̄se Abrahæ per semē suū, vel in semine suo
 Psal. 81 hoc est p̄ Christū, possideret oēs terminos terræ, oēs q̄ populos seculi. Dictū em̄ est Abrahæ
 Benef. 22 Galat. 3 In semine tuo benedicēt oēstribus terræ. Et iter: Dilataberis ad oriētē & occidētē, &c. Cum
 Gene. 28 em̄ facta est Abrahæ ista promissio, nōdū erat lex data, quam cōstat p̄ Mosen datā. H̄ec vero
 Jobān. 1.7 promissio maxime adimpta est in Ch̄o filio Abrahæ, q̄ de seipso testat: Data est mihi om̄is
 Matt. 28 potestas in cœlo & in terra. Ad quem pater in psalmo: Postula, inquit, à me & dabo tibi gentes
 Psal. 2 Hebre. 11 h̄reditarem tuā, & possessionē tuā terminos tētra, L. sed p̄ iustitiā fidei, L. i. procedētē ex fi- E
 Hebre. 9 de, q̄ erat in Abraham. Pro hac nāq̄ iustitia seu merito eius, aqua est Abrahæ p̄reinducta pro-
 Gene. 22 missio, sicut in Genesi leḡit: L. Si em̄ q̄ ex lege (hi tantū) h̄eredes sunt, L. i. si soli Iudei legē scri-
 Ibidem ptam habentes, h̄ereditatem seu gratiam benedictionis Abrahæ repromissam adispicuntur,
 Lex inanita (i. frustrata) est fides, L. Abrahæ deo credētis, q̄ ei p̄dixit. In semine tuo benedi-
 cētur omnes familiae terræ, L. abolita (hoc est euacuata atq̄ ablata) est promissio L. dei Abrahæ
 Hebre. 10 facta de h̄ereditatione mūdi, & benedictione omniū gentiū seculi. Pr̄terea promissionē p̄z-
 fatam nō esse ex lege sed fide, ostendit apostolus ex legis imperfectione. L. Lex em̄ iram ope-
 4. Reg. 22 ratur, L. i. p̄cēna obnoxii facit legis transgressorē. Nā temporales p̄cēnas determinat, & pr̄uari-
 Johan. 15 titiam culpæ q̄ erat ante, sic q̄ trāsgressorem efficit grauiorē. Propter q̄d in euangelio dī: Ser-
 Luke. 12 Psal. 118 uis q̄ cognouit voluntatē dñi sui, & nō fecit, vapulabit multis. L. Vbi em̄ nō est lex, nec pr̄ua-
 ricatio. L. Si acceperimus legē cōmuniter pro quacūq; lege, videlicet naturali, scripta veleuāge
 lica, certum est sine lege nō esse p̄uaricationē, cū pr̄uaricatio fit trāsgressio legis. Si aut̄ sumptē
 rimus legē hoc loco, pro lege scripta, dicendū erit, q̄ vbi non est lex, nō est pr̄uaricatio adeo
 grauis. Qm̄ lex occasionaliter auget peccatū, prouocat irā, nec tribuit gratiā, sicut ex dictis cla-
 rius elucescit. L. Ideo ex fide, L. i. merito fidei, nō per opa legis, h̄eredes effecti sunt diuinæ pro-
 missionis oēs, q̄ Abrahæ fidē sectati sunt, L. vt secundū gratiā (dei, non secundū iustitiā legis),
 2. Corin. 12 firma sit promissio, L. facta Abrahæ, & semini eius. Firma inquā existat atq̄ salubriter exhibeat,
 2. Cor. 1 omni semini, L. i. vniuersis fidelibus. L. Nō ei q̄ ex lege est solū, L. i. nō tantū Iudeis, carnalibus
 Eccl. 11.11. Abrahæ filijs, sed & ei q̄ ex fide est Abrahæ, L. i. cūctis q̄q; gentilibus Abrahæ fidē sequentibus. F
 Matt. 3 Si em̄ ista promissio fundaret in lege q̄ occasionaliter operā, & prouocat iram, nō haberet sta-
 bilitatem, q̄a lege trāgressa retractaret. Nunc vero q̄a fundatur in fide viri constantis, videlicet
 Abrahæ, magis tñ in gratia dei, permanet firma omni semini Abrahæ, L. qui est pater, L. spūalis
 Gene. 17 seu exemplaris institutor ad fidē, L. omniū nostrū (i. cunctōe credentiū) sicut scriptum est.
 Hebre. 11 in Genesi, quantum ad sensum. L. Quia patrem, L. spūalem vt dictū est, L. multa & gētū posui, L.
 id est, institui, L. te ante deum, L. i. corā deo, videlicet meipso, L. cui credidisti, L. loquētib⁹ per
 angelum in persona dei q̄ viuiscat mortuos, L. corporaliter, animas corporibus reuniendo, &
 Johan. 3 spūaliter, gratiā peccatoribus cōferendo. Vnde scriptū est: Pater suscitat mortuos & viuiscat,
 Infra 6. ca. Ephē. 1 L. & vocat, L. à nō esse ad esse, L. ea q̄ nō sunt, L. i. creanda, L. tanq̄ ea q̄ sunt, L. i. sicut existētia vocā
 tur ad aliqd. Sic em̄ deo imperāte, dicēte seu vocante producūtur multa ex nihilo, L. tam facile
 ac obedienter, ac si ex piacenti aliq̄ fierent, atq̄ iam essent. V el sic, vocat, ad fidem & gratiā, ea
 quæ nō sunt, i. gentiles, q̄ coram deo quasi nihil fuerūt, q̄a spūaliter mortui erāt, quemadmodū
 in Esaiā scribitur: Omnes gentes quasi non sint, sic sunt coram eo, & quasi nihilum & inane re-
 putatae sunt ei, tanq̄ ea q̄ sunt, i. sicut vocavit Iudeos, q̄ propter legē & gratiā dei aliqd erant,
 Esaiā 11. spūaliter coram deo vivētes. L. Qui (Abraham) cōtra spēm (naturæ) in spēm (gratiæ) credit, L.
 Gene. 22 credēs posse impleri per gratiam, quod erat impossibile per naturā, vt scilicet ip̄se iam vetulus
 de infēcunda ac sterili cōiuge sua filiū procrearet, L. vt fieret pater multarum gentium, L. eū per
 Benef. 15 fidei in sequentium, L. secundum quod dictum est ei, L. à deo per angelum. L. Sic erit semē tuum
 Eccl. 11. fīcūt stellæ cōeli (in multitudine) & sicut arena quæ est in littore maris, L. i. p̄ multitudine nume-
 3. Reg. 4. Heb. ii. rati nō poterit, Qm̄ quis hoc aliquo modo videatur impletum in carnali semine Abrahæ, quia
 & Mo-

A & Moyses filiis Israel aiebat: Et si hodie sicut stellæ cœli plurimi; verius tamē atq; perfectius in spūali semine eius. i. in gētium conuersione, & fideliū multiplicatione impletur, præsertim cum tursus Moyses dicat populo Iudeo: Te elegit dñs, nō quia cūctas gētes numero vince batis, cū sitis omnibus populis pauciores. Vel hoc quod dicitur, Sicut stellæ cœli, refertur ad Daniel. 12 bonos, qui stellis cōparātur propter lumen gratiæ, decorē virtutū, & quoniam alios verbo & operatione illi strant, ipsamq; ecclesiā ornat, quēadmodū stellæ cœli. Propter qđ in alia epi stola ait Apostolus: Inter quos lucetis sicut luminaria mudi. Quod vero adiungitur, Et sicut arena maris, referri pōt ad malos terrenis rebus infētos. L. Et non ē est Abrahā, L. infirmatus in fide. ex consideratione naturalis impossibilitatis, L. nec considerauit. L. cum superflua im moratione seu finali sistentia, L. corpus suum (iam) emortuū à virtute generatiua, L. cū iam se re cētum ēēt anno, & emortuā vulvam Saræ. L. i. ad actū ḡnationis ineptam. Desierant em ei muliebria fieri, sine quibus naturaliter nō sit cōceptio. ¶ Videtur his obuiare, quod in Genesi legitur Abraham post mortē Saræ Cethuram duxisse, atq; multos de ea filios genuisse, Gene. 17. elapsis plus q̄ triginta septē annis à tpe ḡnationis seu promissionis Isaac. Sara quippe decem annis iunior fuerat eo. Cum ergo ipsa defuncta sit cētum triginta septē annis expletis, certum est Abraham plus q̄ cētum, triginta septē anno, fuisse, quando Cethuram sumpsit uxorem. Quomodo ergo emortuū erat corpus eius cum cētenarius circiter fuit? Cōmuniter respon detur, q̄ emortuū erat quātū ad vetulam, non quātū ad iuniorē quæ facilius cōcipit anu, propter dispositionē virtutis passiuæ. L. In re promissione etiā dei. L. sibi facta de ḡnatione Isaac. & innumerabili multitudine seminis sui, L. nō h̄esitauit diffidētia. L. propter rei nouitatē, L. sed cōfortatus est fide, dans gloriā deo. L. i. deū glorificans atq; collaudans tanq; omnipotētem ac verum, & ista implere valētem, L. & plenissime sciens. L. etiam p naturalē rationē, L. quia quæcūq; promisit deus potēs est & facere. L. Alias ēēt in promissō improvidus, & in exequēdo infirmus, L. ideo & reputatū est illi ad iustitiam. L. q̄ sic confortatus est in fide, nec h̄esitauit diffidētia. Quod autem Abraham aliquo modo considerauit, corpus suum & Saræ ēē emortuū, patet ex eo quod dicebat. Putasne cētenario nascetur filius, & Sara nonagenaria pariet? Verum, vt dixi, non sistebat finaliter in cōsideratione huiusmodi, sed in cōsideratione virtutis diuinæ. Ex prædictis aut̄ verbis dubitasse videtur. Respondeat cōmuniter, q̄ nō dubitādo, sed admirando h̄ec dixit. Veruntamē videtur adhuc cōrriari, quod per Esaiam dominus loquitur Israeli: Pater tuus primus peccauit. Quod nō solū quidā præcipui Iudeorum magistri, sed sanctus quoq; Hieronymus exponit de Abraham, q̄ peccauit ex incredulitate ridentiū atq; dicēdo verba inducta. Sed sicut in expositione Esaiæ audens non eram quantum ad hoc, sequi Hieronymū, ita nec modo, nec etiam nego. Apostolus em apertissime cōtestatur, q̄ non h̄esitauit diffidētia, & ideo reputatum sit ad iustitiam. Vnde verbum Esaiæ exponi potest de primo parente, videlicet Adam, quem constat in paradiſo peccasse. L. Non est autē scriptum tantum propter ipsum. L. Abraham istud scilicet, L. quia reputatum est illi ad iustitiam L. quod tam firmiter credidit, L. sed & propter nos. L. id est, ad nostram consolationē ac instructionē, vt imitemur fidē ipsius, L. quibus reputabitur. L. ad iustitiam imitatio fidei Abra ha, L. credētibus in eum qui suscitauit à mortuis Iesum Christum dominum nostrū. L. id est, in deū patrē seu sanctā trinitatē, vel quācūq; diuinā personā. Cuilibet nācūq; diuinā personā at tribui potest suscitatio actiua Christi, imò ipse vt deus suscitauit seipsum, vt homo est. Et qui credit in vnā diuinā personam, credit in tres. L. Qui (Christus) traditus est propter delicta nostra. L. i. morti expofitus, vt mudi peccata auferret. Traditus est autē à patre, iuxta illud: Proprio filio suo non pepercit, sed pro nobis omnib; tradidit illum. Saltē permisive tradidit quoq; seipsum, secūdum quod per prophetam dicitur: Tradidit in mortē animam suam. Sed & Iudas tradidit eum, L. & resurrexit propter iustificationē nostram. L. hoc est, vt virtute suæ resurrectionis gratiam iustificantem nobis conserret, & suę corporalis resurrectionis exemplo nos ad spiritualē resurrectionē induceret, quatenus tandem etiam corporaliter, feliciterq; resuscitemur ab ipso, quando reformabit corpore humilitatis nostræ configuratum corpori claritatis suæ. Resurrexit ergo propter iustificationē nostram, id est, vt iustificemur gratiam recipiēdo & iuste viuēdo. Non tamē iustificatio nostra est tota ratio, finisq; totalis resurrectionis Christi. Resurrexit nācūq; propter proprii corporis glorificationem, & suę humanitatis reassociationē, quantū ad partū eius redintegrationē. Deniq; resurrexit propter iustificationē nostram, quia ad hoc resurrexit, vt corpore resumpto appareat nunc vultui dei pro nobis, ostendens patri latus & vulnera, quatenus merito eius, gratia impleamur diuina. Quāvis autem traditus fit Christus, non solū propter delicta nostra, sed etiā propter iustificationem nostram. (Nam & propter vtrūcūq; surrexit) traditio tamen seu passio attribuitur delicto, vt mors naturæ, corresponeat morti culpa, & resurrectio iustificationi, vt corporis glorifica tio corresponeat nouæ atq; cœlesti conuersationi.

¶ Declaratio cap. quinti, videlicet. Iustificati ergo ex fide. Arti. VIII.

Postq;

Postquam Ap̄lus abstulit causam atq; materiā discordiæ Romanorū, iam eos inuitat ad verā pacē, & ait: Iustificati ergo i. iusti à deo effecti, Lex fide, i. p fidei formatæ infusionē. Vel: Iustificati, i. verā iustitiā operati, ex fide, i. p habitū fidei, vel intus in aīa iustificati fine ope exteriori, ex fide, i. interiori fidei actu credēdo, vc; ex charitate, & nō per opa legis, neq; per opa pcedētia fidē. L pacē habeamus ad dē. l. i. deo humiliter subditi

Ephe. 2 Tace. 4 simus, & nostrā volūtāte diuinæ ordinationi in om̄ibus subiiciamus, quieti atq; trāquilli existē

Sala. 2 Datt. 5 tes in deo. Beati em̄ pacifici, qm̄ filij dei vocabunt. Hinc em̄ loquit scriptura: Acquiesce deo &

Zob. 22 habeto pacē, & p hoc habebis fructus optimos. Hac est spūalis diuinæ pax, de qua dixerunt

Luce. 2 Psalm. 118 angeli: Pax hoībus bonæ voluntatis. Et Dauid: Pax multa diligētibus legē tuam, quæ nō com-

Elaig. 48 petit impijs, iuxta illud Esaiæ: Nō est pax impijs dicit dñs: Per Iesum Ch̄m dñm nostrum.

Timo. 2 ta p Christum, secūdum quod mediator est dei & hoīm, præstantur hominibus. Ideo subditur:

Hebrei. 13 L Per quem tanq; per mediatorē, & causam meritoriā L accessum. L hoc est, ingressum. L habe-

Psalm. 83 mus p fidē. L tanq; per fundamētum totius spiritualis ædificij. Accedētem nempē ad deū oportet credere L in gratiam istam. l. i. ad dona & munera spiritus sancti, videlicet ad alias pfectiōes

Sapiæ. 8 seu beneficia dei, L in qua (gratia) stamus. L mēte ad diuina erecta atq; celestia diligēte, nō in ter-

Job. 38 renis iacēte vilibusq; immersa. Primo em̄ deus cum fidem infundit, donat simul tempore alias

Psalm. 88 virtutes ac dona spiritus sancti. Fides tamē præ cedit secūdum viam generatiōis & ordine na-

Roman. 8 turæ, cu m sit fundamētum virtutum. Et ita per fidem, accessum habemus ad alia bona. Fide au-

Johan. 1 tem infusa, per eandem accedimus ad deum, vt gratiam ampliorem mereamur, quatenus pro-

Hieronymi fisciscamur de virtute in virtutem, i. de bono in melius profiendo quotidie, L & gloriamur.

Psalm. 29 spirituali lēxitali, in spe gloriæ. l. i. in certa expectatiōe felicitatis æternæ quæ est gloria, L filio-

rum dei. l. i. oīm beatoz deo fruētum, qui deo perfectissimè similatur. De quibus scriptum est

Job. 10 in Job: Vbi eras cum me laudarēt astra matutina, & iubilarēt om̄es filij dei? Et in Psalmo: Qm̄

Psalm. 88 quis in nubibus equabit dño, similis erit domino in filijs dei? Possunt tamē per filios dei intelligi

Roman. 8 om̄es electi ad vitam æternam præordinati. Et certe, hoc merito esse debet nobis indeficiens ra-

Johan. 1 tio gloriādi, qud spem habemus acquirēdi beatitudinem sempiternam. Vnde nihil Christia-

Psalm. 29 no felicius, cui promittitur regna cceloz. L Non solum autem L gloriamur in spe gloriae cre-

Job. 1 dētes videre bona dñi in terra viuētum, L sed & gloriamur in tribulatiōibus. l. i. in aduersis, in

Datt. 5 persecutiōibus, tentatiōibus, ac ægrotatiōibus, quēadmodum per Iacobum inducit: Om̄e gau-

Luc. 6 dium existimate fratres, cum in diuersas tentationes incideritis. Et Saluator: Gaudete (ingt) &

Acto. 14 exultate in illa hora, qm̄ merces vestra copiosa est in ccelo. Debemus em̄ gaudere de hoc qd su-

Acto. 1 mus in via pueniēdi ad deum. Sed hæc est via salutis, multipliciter tribulari. Per multas quippe

Psalm. 13 tribulatiōes oportet nos intrare in regnum ccelorum. Et merito in tribulatiōibus gloriamur,

Job. 1 l. sciētes quod tribulatio patiētiam operat. L hoc est, actum patiētiae efficit in anima. l. sufferē-

Datt. 5 tiam, tanq; obiectum mediatum virtutis quæ patiētia nominat. Si enim nō esset tribulatio, nec

Sapiæ. 3 patiētia. Habitum quoq; patiētiae firmat in anima. Patiētia quippe cum sit virtus moralis im-

Job. 1 mediate versatur circa passionem animæ, puta tristitia quā ordinat. Deinde respicit actum, vi-

Job. 1 delicet ipam aduersitatistolerātiā, quā accidēter & occasionaliter inducit, seu efficit tribula-

Job. 1 tio. Frequēs nāq; tribulatio cōfert animæ cōsuetudinem, patiētiam exercēdi, & ita fit anima in

Psalm. 24 priorum peccatoz purgatiōe sufferre, L patientiā autem l. id est, aduersitatum æquanimis tolere

Ela. 49 rātia operat, L probationē. l. boni assuefactionē seu probā exercitationē, vel vitiōe expurga-

Job. 13 tionē, etiā quoad poenę ablationē. Sicut em̄ interior dolor sive cōtritio aufert culpā, sic aduersi-

Job. 13 tatis pessio poenā, L probatio vero l. operat vel efficit L spem. l. i. actū spei, vc; certā & actua-

Job. 13 lem expectationē felicitatis futuræ. Qui em̄ ita probatus est, fiducialiter p̄fstat vitā æternā,

Psalm. 24 iuxta illud Saluatoris: Beati q; persecutionē patiunt propter iustitiā, qm̄ ipsoz est regnum cœ-

Ecc. 7 lōz. Et illud Sapiētis: Tanq; aurū in fornace probavit electos dñs, & in tpe erit respectus eozi.

Job. 13 Porro habitus spei, quæ est virtus theologica, à solo deo per creationē infundit, sed actus eius

Job. 13 procedit partim ex meritis. L Spes autē nō cōfundit. l. i. sperantem non fallit, nec bono spera-

Psalm. 24 to defraudat, sic q; erubescientiam tollit. Vnde ait scriptura: Nullus speravit in dño, & confusus

Ela. 49 est. Et Psalmista: Eterū vniuersi qui sustinent te, non confundent. Per Esaiam quoq; dominus

Job. 13 loquit: Ego dñs super quo nō cōfundent om̄es qui expectāt eum. Oportet aut̄ firmiter inui-

Job. 13 labiliterq; sperare, vt dicamus cū sancto Job: Etiam si occiderit me, in ipso sperabo. Quod aut̄

Job. 13 spes nō cōfundat, sed impleat, patet per hoc, L quia charitas dei, l. quæ est virtus theologica su-

Job. 13 pernaturalis, summa ac diuinissima, qua deum proximumq; diligimus, mādata implemus vnu-

Job. 13 cum deo efficimur, & quicquid petierimus, obtinemus, L diffusa l. id est, late ac liberaliter fusa,

Job. 13 Lest in cordibus nostris l. præsertim in voluntate, quæ est charitatis subiectum, L per spm san-

2. Cor. 1.5 ctum. l. i. à spiritu sancto, cui appropriat bonitas, liberalitas, clementia, cōicatio, & per conse-

Roman. 8 quens charitatis insulso, L qui datus est nobis. l. à patre & filio, imō & à seipso, tanq; pignus, &

arra fe

IN EPIS. AD ROMA.ENARRATIO. Art. VIII. Fo. XIII.

A arra felicitatis & ternæ. Ipse enim sp̄s sanctus est dator ac donū, proceditq; à patre ac filio p mo
dū donabilis, qm̄ ipse est charitas seu amor patris & filii. Amor aut̄ est primū donum gratuitū
in quo oia dona donant̄. Itaq; sp̄s sanctus datur electis, nō solū in suo dono, sed etiā in seipso,
quia per charitatem habet, & est in nobis, nouo, specialiū modo. Propter qd ait salvator: Ego ro
gabo patrem & aliū paracletū dabit vobis, vt maneat vobiscū in æternum, sp̄m veritatis. Et in
actis ap̄lorū legit, q per impositionē manus ap̄lorū dabat sp̄s sanctus. Vnde secundū beatum
Thomā in prima parte & sup primū suaq; psona diuina dicit̄ esse alicuius dupliciter. Primo,
ratione originis, & ita est eius à quo procedit. Sicq; filius & sp̄s sanctus sunt patris, & sp̄s san
ctus est filii. Secundo, rōme fruitionis seu coionis, & sic est eius à quo habet. i. intellectualis creatu
ræ, q libere frui p̄t psona diuina. Sic ergo sp̄s sanctus datus est nobis, & est noster. ¶ Deinceps
ap̄lus tangit nostræ iustificationis motiuū, prosequitur qq; nf & recōciliationis modum, & ait.
¶ Ut quid em̄. i. propter quid aliud, nisi vt sp̄s sanctus nobis donec̄, charitas dei in cordibus
nostris diffundat, & spes impleatur. ¶ Chrūs, cū adhuc infirmi. i. vulneribus aīæ sauciati, p̄ce
nis & culpis astricti. Essemus secundū tēpus. i. anteq; ab eo liberaremur ac purgaremur. ¶ pro
imp̄is. i. pro nobis iniustis & miseris. mortuus est. ¶ Vel illud, secundū tēpus, refertur ad id
qd sequitur, mortuus est, vt sit sensus: Mortuus est, secundū tēpus. i. p triduū sepulturæ, tanquā
dicat: Hoc magnū est valde atq; mirabile, q Chrūs pro nobis infirmis ac imp̄is mori dignatus
est, cum ipse sit virtus dei & sanctus sanctorum. Causam vero cur istud ita mirabile sit, subdit.
¶ Vix em̄. i. raro & difficulter pro iusto à morte eruendo, ¶ quis morit. ¶ Pauci em̄ sunt q
B amore seu vice iusti mori dignarent̄. Et merito dixi, vix, & nō absolute nequaq; vel non, ¶ nam
pro bono. i. pro hoie iusto forsan quis audeat mori. i. contingere fit (raro tñ) vt quis pro
iusto mori cōsentiat, sed vt quis pro impio mori velit, non inuenit, aut certe rarissime. Ambro
sius (inter iustū & bonū distinguēs, vt iustus dicatur q in virtutibus exercitatus est, & in obser
vatione iustitiae strenuus atq; fæuerus, bonus vero dicat hō simplex & innocēs, nondū sic exer
citatus) ita exponit: Vix em̄ pro iusto, sic accepto, quis morit. Nā quis melior sit eo, q hoc mo
do bonus vocat, qm̄ tñ non sine rigore & fæueritate se habet, causa eius minus miserabilis, seu
miseratione minus cōdigna iudicat. Et veraciter dixi, pro iusto quēpiā vix velle mori. Nā pro
bono. i. pro pio, innocēte & simplici forstā qs audeat mori, eo q causa eius miserabilior repu
tetur tanq; q nullū offendit. Cū ergo hoc raro inueniat, certū est q vix aliḡs pro iusto mori ac
quiescat. Cū igit̄ Chrūs pro imp̄is mori dignatus sit, recte subiugit. ¶ Cōmedat aut̄. i. cōmen
dabilē siue laudabilē ostēdit. ¶ deus. pater vel trinitas, ¶ charitatē suā in nobis. i. quā habet ad
nos, & qua diligit nos, p effectū suae eximiae pietatis, ¶ qm̄ cū adhuc p̄ctōres essemus. i. iugo vi
tiorū subiecti, & vinculis peccatorū irretiti, nec ab originali p̄ctō redēpti. secundū tēpus. ¶ Chri
passiōne pcedens. i. anteq; Chrūs mortuus fuit pro nobis. Loquis em̄ ap̄lus in psona generis hu
mani, cuius multa indiuidua tēpus passionis Christi pcesserunt, & tunc erant, in quoq; persona
hoc dicit ap̄lus: Vel, secundum tempus. i. triduo sepulturæ, ¶ Chrūs pro nobis mortuus est. i. i.
mori dignatus, vt mortificati carne, viuificatiq; spū seruiamus illi in sanctitate atq; iustitia. In
quo resulget inestimabilis charitatis dei patris ad nos, iuxta illud Iohannis: Sic deus dilexit mū
dum, vt filiū suū vñigenitū daret. Et ap̄lus: Propter nimiā (inquit) charitatem suā, qua dilexit
nos, deus pater filiū suū misit. ¶ Multo igit̄ magis iustificati nūc in sanguine ipsius. i. quia Chri
stus pro nobis mortuus est, cū adhuc iniqui eramus, infirmi & p̄ctōres, multo amplius nunc fa
cta nostra recōciliatione ac liberatiōe iustificati. i. à vitiis expurgati, grām̄q; adepti p effusionē
sanguinis Chri. salvi erimus ab ira. i. à dānatione æterna, ¶ per ipsum, ¶ videlicet Christum,
seu merito eius. Amplius em̄ est impium iustificare, q iustificati à pena eruere. ¶ Si (pro quia)
em̄ cū inimici essemus. i. deo propter iniquitatē odibiles, rebelles, & natura filij ira, etiā pro
pter peccatū originale. ¶ recōciliati sumus deo. i. ad eius amicitiā reuocati, deleta videlicet cau
sa inimicitiae, puta peccato, ¶ p mortē filij eius, multo magis recōciliati (iā) salvi erimus. Non so
lū ab ira p̄dicta, sed etiā consequendo vitā æternā. ¶ in vita ipsius. i. p gloriosem vitā Christi,
seu virtute Chri. glorificati. Si em̄ potuit p suā mortē nos iustificare, certissimū est, q iam viuēs
possit nos beatificare, p̄sertim cū vñ ordinet ad aliud. s. iustificatio ad beatificationē. ¶ Quāri
potest, cū dei dilectio sit inuariabilis & æterna, q̄o dicimur deo recōciliari, & q̄o eramus eius
inimici, & postmodū facti sumus amici. Et respondendū, q deus oēs electos ante mundi con
stitutionē dilexit, eosq; immutabiliter diligit secundū rationē p destinationis diuinæ, nō autē se
cundū rationē p̄sentis iustitiae. Dicimur ergo deo reconciliari p Christū, inquantū p eius pas
sionē ablata nobis est culpa, per quā dispuicimus deo, secundū rationem & ordinē suā iustitiae
ad nos cōparat̄. Vel respondendū, q deus inuariabiliter diligit electos per respectū ad bonū
gratiae & gloriae, qd eis dare disposuit. Odit aut̄ eos quantū ad culpā, iuxta illud: Odisti omnes
qui operant iniquitatē. Et ita dicunt ei reconciliari, cū culpa auferit, & pena finit. Vnde Sapiēs
dicit: Diligis dñe omnia quæ fecisti, & nihil odisti eorū quæ fecisti. Idem ipse ait & alibi quoq;
Odio sunt deo impius & impetas eius. Hæc em̄ atq; similia nullam mutationem ponūt in deo

C sed in

Ephes.

Johan. 14

Acto. 8

Psal. 6

i. Cor. 15

i. Pet. 3

Daniel. 9

i. Corin. 10

Ela. 57

EPIST.

Johā. 3

i. Johā. 4

2. Cor. 4

i. Pet. 3

Luc. 1

Johā. 3

Ephe. 2

2. Corin. 5

Augustin.

Ephe. 2

Deu. 4

Col. 2

Psal. 5

Sapiē. 11

Sapiē. 14

sed in creatura, q̄ ad creatorē aliter & aliter se habet. L Non solū aut̄ hoc modo salui erimus in futuro, L sed & gloriā in deo. I. nūc q̄q̄ in p̄senti exilio exultamus p̄ spem in deo. I. i. in cōtēplatiōe ac dilectiōe ipsius, gaudētes de hoc, q̄ tādē aliquādo videre eū speramus p̄ spe ciem. Et ita futurā iucunditatē & gloriā in p̄senti peregrinatiōe qdāmodo inchoamus. Gloriāmūr aut̄ in deo, L per dñm nostrū Iesum Ch̄m. I. qui est nobis via & ostiū accedēdi ad deū, cuīs etiā merito datur nobis gloriatio ista, & ex cōsideratione passionis suæ & alioꝝ beneficioꝝ speramus & exultamus in deo, qui tāta nobis p̄ Christū largitus est, L per quē nūc (.i. tēpore gratiæ) recōciliationē (cū deo) accepimus. Propterea sicut p̄ vnū hominē. I. f. Adam, primū nostrū parētē, L peccatū (originale) in hūc mūdū. I. i. homines in mūdo hoc habitatēs, Gene. 3. I. intravit & p̄ peccatū mors corporalis, q̄ cōsequuta est culpā. Quāuis em̄ mors sit natura lis homini, cōsiderādo naturā corpis sui ex cōtrarijs cōpositā, tñ si nō peccasset, mortē nō in currisset ex dono gratiæ seu virtute originalis iustitiae. Et sic cōsiderādo supernaturālē insti tutionē hominis, mors culpā sequuta ē, nō naturā, L & ita in om̄es homines mors pertrāsit. I. Sicut em̄ om̄es nati sunt sine originali iustitia, sic etiā immortalitate, iustitiā illā cōcomitāte, priuātur, L in quo (vno homine. f. Adam) oēs peccauerūt. I. nō actualiter, sed virtualiter, origi niale peccatū incurrēdo, qd̄ eis imputaſt̄ in culpā, inquātum aliq̄ modo erāt in primo parē te, & idē cū ipso. Erāt aut̄ in ipso sicut in primo principio gn̄ationis humanaꝝ. Et sicut multa mēbra sunt in vno corpe, & multa indiuidua in vna specie, sic qdāmodo oēs eramus in pri mo parēte secūdū corpulētā substātiā, seu materialē propagationē. Porro originalis iustitia E sic data erat primo parenti, vt trāsfunderetur in posteros. Ideo primo parēte hac iustitia de stituto, posteri eius iuste priuātur eadē, nec tñ fit eis iniuria, q̄a nec primo parenti, nec eis ista iustitia naturaliter debebat aut cōpetebat, sed nec beatifica visio dei, qua merebantur priuari, propter huius iustitiae priuationē. Ab eo aut̄ qd̄ dicit, In quo oēs peccauerunt, excipiēdus est Chrūs homo, qui nō naturali ordine, aut p̄ cōcupiscētiā genitus ē. Merito aut̄ dixi oēs pec casse in vno. L Vsq; ad legē em̄. I. vsq; ad dationē legis Mosaicæ scilicet, à principio mūdi, Heb̄. 10. actuales: Vel, vsq; ad legē scriptā inclusiue, peccatū erat in mūdo, in gñe humano, tā originale quām Actoꝝ. 15. nō potuit, sicut lex gratiæ, propter qd̄ aiebat Ap̄lus ad Iudæos: Per Iesum remissio pecca toꝝ annūciatur vobis ab om̄ibus, qbus nō potuistis in lege Moysi iustificari. L Peccatū aut̄ nō imputabāt, cū lex nō esset. I. H̄ec Augustinus & alijs ita exponūt. Peccatū quodcūq; nō im putabatur. I. ignorabatur, nec p̄ctū esse reputabāt ab hominib⁹ excēcatis, in qbus ratio na turalis fuerat vitijs obfuscata, imputabatur tñ à deo. Videtur aut̄ posse exponi hoc modo, q̄ p̄ctū nō imputabatur à deo hominib⁹, nō q̄ penitus nō imputabāt, sed q̄a nō imputabatur tā grauiter cū lex scripta nō esset. Erat em̄ tūc magis excusabile, q̄ post legislationē, iuxta quē sensum in p̄cedēti cap. dixit ap̄lus: Vbi nō est lex, nec p̄uaricatio. L Sed regnauit (.i. p̄ualuit) mors corporalis, vel mors culpæ originalis, quæ est ipsa carētia originalis iustitiae debite in esse: Vel, mors lymbi infernalis quæ dici p̄t dilatio vitæ beatæ, atq; detētio in lacu gehennæ, Lab Adam vsq; ad Moysen. I. inclusiue, videlicet quousq; Chrūs aduenit. I. tā tpe legis nat ualis, q̄ Mosaicæ, L etiam in eos q̄ nō peccauerūt. I. p̄ctō actuali, seu propria volūtate, vt sunt paruuli aī annos discretionis defuncti: Vel, in eos q̄ nō peccauerūt mortaliter, si q̄ tales fuerūt, Hier. 1. vt sanctificati in vtero. f. Hieremias, &c. Oēs em̄ hi propter reatū originalis peccati mortem corporalē ptulerūt, atq; in limbo tenebantur, donec pro ip̄is Chrūs satisfecit, liberādo eos ab originalis culpe reatu. Magis vero regnauit mors aī Moysen q̄ post. Per legē em̄ Moysi 2. Tūmo. 1. multi retrahēbātur à morte culpe, cōperūtq; cognoscere vitam post hāc vitam, & resurre ctionē futurā, & ita mortē tēporalē minus q̄ ante timebāt. ¶ Porro, Saluator regnū mortis de struxit, & suā passiōis exēplo nos cōtra mortis timorē armavit, ipsamq; mortē tēporalē, eter Deb. 2. nā vitę cōstituit ianuā, propter qd̄ ait p̄ prophetam: De manu mortis liberabo eos, de morte redimā eos. Ero mors tua ò mors, morsus tuus ero inferne. Et ap̄lus: Vt p̄ mortē liberaret e os, qui p̄ totā vitā timore mortis erāt obnoxij seruituti. Sic ergo regnauit mors in eos q̄ non peccauerūt, Lin similitudinē p̄uaricatiōis Adæ. I. i. propter assimilationē originalis culpe, qua similes Adæ fuerunt. Quæ vtiq; originalis culpa erat in Adam p̄uaricatio actualis, L q. (.i. Adam) est forma futuri. I. i. figura Ch̄ri q̄ tpe Adæ erat vēturus vt iudicaret in mūdo, nūc ve ro vēturus est vt iudicet mundū. Dicitur aut̄ Adam figura Ch̄ri, qm̄ sicut Adam est principiū om̄iū hominū quantū ad propagationē ac eē naturæ; sic Chrūs quantū ad infusionē gratiæ seu eē spirituale. Secūdo, qm̄ sicut Adam formatus est de limo terræ supnaturali virtute ac or dinet, sic Chrūs natus est de virginē spiritus sancti obumbratione. Item, sicut de latere Adæ dormiētis sublata est costa, vnde formata est Eua, ita de latere Ch̄ri moriētis fluxerūt sacra menta qbus formatur ecclesia. Sed hāc causa ad primā reducit. ¶ Post hāc ostēdit q̄ Chrūs potētior erat ad saluādū, q̄ peccatū Adæ seu Adam ad perdēdū. L Sed nō sicut delictū (Adæ Sapiꝝ. 7. se habuit) ita & donum. I. i. gratia Ch̄ri se habet, sed excellit. Sapientia nanc; vicit malitiam. L Si

A Si em̄ in vnius delicto. i. in originali Ad̄ p̄ctō L multi mortui sunt. l vitā gr̄e amittendo & necessitatē moriendi incurrēdo. Hi scilicet in q̄s transfusum est originale p̄ctm̄ L multo magis gr̄a dei & donū. sp̄s sancti Lingr̄a. i. p singularē ac summā gr̄am, virtutū p̄fectionē, ac me ritū. vnius hois Iesu Ch̄ri. qui est deus & hō. in plures. i. in multis abundauit. nō in plures numero. Peccatū em̄ Ad̄ in oēs transiuit. (Per hoc nō oportet includi virginē matrē) sed gratia dei p̄ Christum transit in oēs electos. Erat aut̄ in Christo gr̄a vniōnis, q̄ nō est quid cre atū, sed deus gratiose, siue gratuite vniens sibi in vnitate psonali humanā naturā Christi. Estq̄ in eo gratia capit̄is, p̄ quam influit dībus suis membris, seu cunctis fidelibus, quia de plenitudine eius accepimus oēs. Et ita gratia dei nobis p̄ gr̄am Christi infundit, & abundat in multis. Gra tia tñ immediate à deo creatur, sed Christus p̄ suā gratiā plenitudinē est causa meritaria, & me diator p̄ quē deus gr̄am nobis largitur. L Et nō sicut p̄ vnum peccatū, ita & donum. i. nō sic factum est p̄ donum gratiā Ch̄ri, quēadmodū factū est p̄ vnum originale p̄ctm̄ Ad̄, sed dispar est effectus peccati Ad̄, & gr̄a Christi. Nā iudicium. quidē. i. s̄nia dei processit Lex vno. peccato originali Ad̄. in cōdēnatiōne. leor̄, in q̄s illud p̄ctm̄ transfundit. s. vt diuina visi one priuentur propter illud p̄ctm̄, nisi eis aliter succurratur. L gratia autem Christi procedit Lex multis delictis in iustificationē. i. non solū vnu ac originale, sed oia etiā actualia peccata, delendo iustificat, formalē ponens animā in esse sp̄uali ac meritorio, ita vt impleatur vniuersis virtutibus & donis sp̄s sancti. Peccatum ergo Ad̄ nō inficit alios, nisi vno p̄ctō directe & im mediate, videlicet originali. Donum vero gratiā Christi oia auferit peccata, & plurima tribuit bona. L Si em̄ in vnius delicto. i. si propter originale primi parentis p̄ctm̄ L mors corporalis regnauit. in oībus peccato originali infectis, L p̄ vnum. L videlicet Adā, à quo culpa ista cōtrahitur, L multo magis abundantia gratiā & donationis. i. remissionis peccator̄. V el, do nationis. i. virtutū quæ simūl cū habituali gratia infundunt, L & iustitiæ. i. operationis bonæ L accipientes. L fideles à deo, à quo est omne donū optimum, & omne datū pfectum, L in vita æterna. i. beatitudine cōsummata L regnabunt p̄ vnum Iesum Christū, L per quē ad cōleste re gnum pducuntur. Oēs autē beati regnant in patria pfectissime sup seipso, seruientes deo sine rebellionē, cui seruire regnare est. Oia quoq; inferiora & dñmones subiecti sunt eis. Vnde tentur loquētes ad Christū: Fecisti nos deo nostro regnum & sacerdotes, & regnabimus sup terrā. Et alibi legit: Iudicabunt nationes & dñhabuntur populis. L Igitur sicut p̄ vnius. i. f. Ad̄ delictū originale, qđ etiā erat actuale & psonale, qđ ad ip̄m Adā processit s̄nia dei L in oēs hoies. L hoc p̄ctō infectos. L in cōdemnationē. leor̄, vt dictū est, L sic & p̄ vnius. L videlicet Ch̄ri L iustitiā. i. iustā sanctificationē, atq; sanctissimā cōversationē prodit sententia dei, L in oēs hoies in iustificationē vita. L ipsor̄. i. in remissionē peccator̄, & infusionē virtutum. Quia per meritum Christi oēs iustificati atq; saluati sunt, quātum est ex parte salvatoris. Aliqui tamē obiciem ponunt saluti & gr̄e, aliqui quoq; priuātū applicatione virtutis & meriti gratiā. Propter qđ à beatitudinis adeptione impediuntur, vt pueri nō baptizati. Eo itaq; modo oēs per Ch̄fū iustificātur, sicut oēs in eo bñdicuntur. L Sicut em̄ p̄ inobedientiā vnius hois. i. per transgres sionē primi parentis, L p̄ctōres cōstituti sunt multi. L originale ab ipso trahēdo, vel eius inobedientiā assequendo, L ita & p̄ vnius. i. f. Christi L obedientiā, L q̄ factus est pro nobis obediens vsc̄ ad mortem, q̄ loquit̄: Sicut mādatū dedit mihi pater, sic facio, L iusti cōstituent̄ multi. L per ip̄m, veniā percipiendo & gr̄am, imitādo eius iustitiā. Chrūs em̄ passus est pro nobis, nobis relinquent exemplū, vt sequamur vestigia eius. ¶ Declarata abundatiā & sufficientia gratiā Ch̄ri, ostendit aplūs insufficientiā legis, vt tota spes hoim constituantur in Christo, atq; ad eius pietatem omnes cōfugiant. L Lex autē. L scripta, data per Moysen L subintravit. L post legē naturalē, naturaliç rationis obtenebrationē, L vt abundaret delictū. L Hac dictio, vt, tenet hoc loco cōsecutivē, non causalt. Ex legis quippe latione cōsequuta est multiplicatio iniquitatis, & aggrauatio eius. Primo, qm̄ quanto post legē p̄ctm̄ magis cognoscēbatur, tanto grauius erat p̄ctm̄. Secundo, quia post legē erant multa illicita, qua ante licita erāt. Tertio, quia lex peccata prohibendo, ostēdit peccata, sicq; cōcupiscentia prouocabatur, quia nitimur in vetitū semper, cupimusq; negata. Quarto, qm̄ non p̄stabat auxiliū gratiā, qua vitātū p̄ctā. Hanc autē insufficientiā voluit deus esse in lege, vt oēs ad Christum configurerent, eius cupiendo aduentum nec in proprijs viribus habendo fiduciā. L Vbi aut̄ abundauit delictū, L videlicet in Iudeis sub lege cōstitutis, qbus data est lex, vt abundaret delictum in eis, L supabundauit & gr̄a. L Ch̄ri, qui factus est sub lege, natus ex populo Iudeor̄. Propter qđ ait: Salus ex Iudeis est. Et alibi: Non sum missus nisi ad oues q̄ perierunt, domus Israel. Deniq; apostoli, q̄ primitias sp̄s sancti rece perunt, & primitua ecclesia, cui maximā gr̄am contulit Christus, ex populo fuerant Iudeor̄. Ad hoc aut̄, & eo tenore supabundauit gratia, vbi abundauit delictum, L vt sicut regnauit peccatū in mortē. i. suo infelici dominio atq; demerito pduxit, imo & introduxit in mortē damnationis æternæ, priuationemq; gratiā, q̄ est mors animæ in p̄senti. Peccatū em̄ gr̄am auferit, & p̄cā inducit, L ita & gratia dei L regnet. L in nobis L per iustitiā. i. iustitiæ exercitatio-

Johann. 10. nē, ita ut habitus gratia tendat in actū, sic q̄ p̄ducat, in vitā aeternā. q̄ est merces iustitiae, & cōsummatio L p̄ Iesum Ch̄m dñm nostrū fine cuius auxilio nil boni valemus. Insup videmus in multis impleri qd̄ hic ait apl̄us: Frequenter em̄ q̄ grauius peccauerūt, post cōuerstationem suā feruētiores sunt cæteris, & ita in q̄z cordibus abundauit malitia, abūdat & ḡfa. Malū nā q̄ occasionaliter causa ē boni, inquātū recordatio p̄teritiae iniqtatis facit hominē seipsum magis despicer, dānationē aeternā amplius formidare, misericordiā dei plenius admirari, ardētiusq̄ diligere. Vnde saluator in euāgelio protestat: Cui plus dimittit, plus diligit. Istud tamē nō semp contingit, quia & absolute loquēdo, & cæteris paribus, innocēs plus tenetur deum amare, plusq̄ amatur à deo, q̄ peccator conuersus, secūdum Thomam.

Luc 7 ¶ Expositio Cap. VI. videlicet Quid ergo dicemus, permanebimus in p̄ctō? Art. IX.

Romaū 5 **R** Emouet sanctus apl̄us in huius capituli exordio, quēdā errorē, q̄ ex prædictis sumpsit originē. Quidā em̄ pueri audiētes dixisse apl̄im, vbi abūdauit delictū, supabūdat & gratia, asseruerūt, atq̄ apostolū id docuisse dixerūt, q̄ permanēdū esset in vitīs, & abundāter peccandū, vt postmodū gratia superabundet. Hoc reprobās ait: L Quid ergo dicemus? .i. si iuxta p̄dicta superabundat gratia, vbi abūdauit malitia, an hoc dicēdū est quod sequitur. s. L Manebimus in p̄ctō? .i. an p̄seuerandū est nobis ad tēpus in vitīs, vt quidā nos dicere arbitran̄, L vt ḡfa abunderet? in nobis postea L Absit. .i. ita dicēdū non est. Cuius ratio subinfertur. L Qui em̄ mortui sumus (ipſi) p̄ctō? .i. vitīs mortificati, & à p̄ctō liberati p̄ pretiū sanguinis Ch̄ri, p̄ gratiā baptismi, p̄ p̄cēnitētē sacramētū. Mortuū ēē p̄ctō, est à p̄ctō ēē eēceptū, vel secūdū virtutū habitus opari, L quo adhuc (.i. ite) viuemus in illo? .i. opabimur oga tenebrae, & cōsentiemus suggestioni peccati; Tanq̄ dicat. Nec decet nec licet, nec expedit nos taliter recidiuare. Nā sicut in naturalibus nō est redditus à morte in E

Actor. 2 **Elaic. 26** **EPIST.** vitā, sic in moralibus nō est naturaliter regressus a morte culpæ ad vitā ḡfæ. Vtrūq; tñ interdū cōtingit p̄ om̄nipotētiā atq̄ clemētiā creatoris. ¶ Deinde docet apl̄us quo mortui sumus ipſi p̄ctō. L An ignoratis fr̄s? .i. merito scire debetis, L q̄a quicūq̄ baptizati sumus, .i. à vitīs loti in sacro baptismatis fonte, L in Ch̄ro Iesu. .i. in institutiōe, fide & opatione Christi.

Datt. 28 Chr̄us em̄ baptismū instituit, dicens: Docete oēs gētes, baptizātes eas, in nomine p̄ris & filij & spiritus sancti. Ipse q̄y fidē trinitatis edocuit, principaliter q̄ baptizat, sed m̄ q̄ deus. Sic em̄ purgat à culpa. Sacerdos vero minister ē eius, L in morte ipsius. .i. merito mortis eius, seu p̄ virutē suā passionis à qua baptismus efficiētiā habet, L baptizati sumus. L Vel in morte eius. i.

2. Cor. 4 in similitudine mortis Ch̄ri baptizati sumus, quatenus sicut Ch̄rus semel mortuus ē carne, & semp viuit sp̄u, sic nos p̄ baptismū semel mortui iniqtati, deinceps semp viuam̄ iustitiae. Tri na nāq̄ imersio signat tridū sepulturæ seu mortis, eleuatio aut̄ resurrectionē ei⁹ post tridū

Coloff. 2 Huic secūdæ expositiōi cōsonat l̄fā sequēs: ostēdēs em̄ quo i morte Ch̄ri baptizati dicamur, adiecit. L Cōsepulti em̄ sumus cū illo. .i. Ch̄ro sepulto assimilati sumus, vel p̄ fidē cū eo sepul-

ti, & hoc L p̄ baptismū. .i. in ipso baptismo. Mersio em̄ baptizādi in aqua designat sepulturā Ch̄ri sub terra, L in mortē. p̄ctō. i. ad p̄ctō destructionē, vc̄t moriamur p̄ctō L vt quo surrexit Ch̄ri à mortuis. .i. à loco atq̄ cōsortio cadaue. mortuo. Ip̄e em̄ solus fuit iter mortuos

Psal. 87 liber, cuius caro nō vedit corruptionē, L p̄ gloriā. .i. maiestatē seu magnā potētiā, seu glorio sam efficiētiā L patris. Nō em̄ hūana, sed diuina virtute surrexit. Pōt q̄q̄ p̄ gloriā patris intelligi verbū dei qd̄ hūanā naturā assump̄it, & Ch̄m hoīem, im̄ sc̄ip̄im, sc̄dm q̄ hō est, susci-
Psal. 15 tavit. Scriptū est em̄: Gloria patris, filius sapiēs. De hac gloria p̄pis seu filio dei scriptū ē: Reue labif gloria dñi, & videbit oīs caro salutare dei infi, L ita & nos in nouitate vitæ ambulemus. i.

Psal. 102 id ē, pristinis vitīs extirpatis sp̄ualiter reformemur, & Christiformiter cōuersemur, q̄tenus renouēt vt aquilæ inuenētus n̄fa, refloreatq̄ & reuiuiscat, vegetet, crescat, ac perficiatur q̄tide

Psal. 127 sp̄us noster in splēdore ḡfæ dei. L Si em̄ cōplantati facti sumus similitudini mortis eius. .i. si moræ plantæ seu arboris eradicati fuerimus à similitudine p̄cedētiū vitiorū, & facti fuerimus cōplantati, i. firmiter inhārētes, & cōfirmati similitudini mortis eius. i. vestigii dñic̄e passio-

nis, cōformādo nos passionibus Ch̄ri, moriēdoq̄ culpæ, sicut ipse mortuus ē p̄cēnis peccati, L simul & resurrectiōis erimus. .i. tūc etiā cōplātabimur similitudini resurrectiōis Ch̄ri, am̄ bulādo in nouitate vitæ, quæ p̄ Ch̄ri resurrectionem figurat. Mors nēpe & resurrectio Ch̄ri

nō solū sunt res, sed etiā sacramēta seu signa. Mors ergo Ch̄ri significat veteris ac vitiosæ cōuersatiōis occisionē. Resurrectio vero sp̄ualē mētis renouationē. In baptismo autē morimur pristinę vitæ. i. actibus vitiorū. Si ergo i hac vitiorū mortificatiōe māserim⁹, nō redeundo ad

Timo. 2 vitia, tūc resurrectiōi Ch̄ri similes erimus cœlestē cōversationē habēdo in terra, quēadmodū dicit apl̄us: Si cōmortui sumus, & cōiuicemus L hoc sciētes q̄ verus hō noster. .i. q̄libet nostrū secūdū vitiosam ac veterē cōversationē, L simul crucifixus est. .i. simul cū Ch̄ro affixus ē cru-

ci p̄ præfigurationē & obligationē. Per hoc em̄ q̄ crucifixus est Ch̄rus, præmonstratū est q̄ quilibet nostrū si velit saluari, debeat Christū sequi, tollēdo crucē suā quotidie. Ad hoc quo-

Luc 9 q̄ obligat nos crucifixio Christi domini nostri, quoniam non est seruus maior domino suo.

Vel

Johann. 13

A Vel, vetushō nōstrū. i. quilibet nostrū secundū originale peccatū à veteri Adā contractū, simul crucifixus est. i. huic peccato mortificatus, quia in Chīi passione liberati sumus ab isto peccato ita vt non imputem nobis in culpā, nec propter ipsum obligemur ad p̄cenā dāni, videlicet diuinæ visionis carentiā. L. vt destruāt corpus peccati. L. i. q̄tenus caro nostra multis p̄ctis maculata destruāt, non q̄tū ad esse naturæ, sed q̄tū ad esse culpæ, quemadmodū alibi ait Ap̄lus: Mortificate mēbra vestra, q̄ sunt sup terrā. Et Christus: Si oculus tuus scandalizat te, erue eū & projice abs te. Hinc etiā à Sapiente dicit: Verte impios, & nō erūt, L. vt vltra nō seruiamus p̄ctō. L. i. nō vincamur à malo, nō succubamus tentationi, nec ratio nostra subdat iniquitati, sed eā sibi subiuncta. Vnde scriptū est: Omnis qui facit peccatum, seruus est peccati. Et Petrus: Iniqui sunt serui corruptionis. A quo em̄ quis superatus est, huius & seruus est. Alij, quos legi, ita exponunt. Vetus hō nōstrū. i. fomes peccati, simul crucifixus est. i. Christi crucifixione & eius passionis virtute debilitatus est. Vel, vetus hō nōstrū. i. cōuersatio vitiosa (De quo hoie Ephesēis ait ap̄lus: Exuite veterē hominē) simul crucifixus est. i. morte Chīi deleta est, vt destruāt corpus. i. vniuersitas atq; cōgeries peccati. De quo corpore saluator: Si oculus tuus (inquit) fuerit nequā, totū corpus tuū tenebrosum erit. i. operæ tuorū cōgeries L. Qui em̄ mortuus est, L. p̄ctō. i. à p̄ctō liberatus. V. q̄ mortuus est. i. cōfiguratus morti Chīi, p̄ susceptionē baptismatis, L. iustificatus est à peccato. L. i. liber factus ab eo, nec subiacet vitio. Baptismus em̄ aufert p̄cenā & culpam. L. Si autē mortui sumus cum Chīo. L. i. passionibus eius cōformati, & ita mortui culpæ, q̄uo Chīs mortuus est p̄cenā, videlicet sine reciduo, L. credimus q̄a simul etiā viuemus cū illo. L. nō solum vita B grā in p̄senti, sed etiā vita gloriæ in futuro, L. scientes. L. per fidem certissimā. De qua sciētiā ait Iob: Scio q̄ redēptor meus viuit, L. q̄ Chrūs resurgens ex mortuis, iā non morit. L. i. de cætero nō morietur, sicut Origenes fertur dixisse, q̄ Chrūs secundo pro dæmonibus passurus est. Surrexit em̄ non solū ad immortalem, sed etiā ad impossibilem vitā. L. mors. L. corporalis L. illi vltra nō dominabit, L. p̄ualendo vitæ eius corporali, seu animā separando à corpore, & multo minus mors gehennæ dñata est Christo. L. Quod em̄ mortuus est p̄ctō. L. i. nostros peccatorū demerito, & propter expiationē vitiorū nōrū, iuxta illud Threnorū: Chrūs dñs captus est in peccatis nostris. Et illud Esaīe: Attributus est propter scelera nra, L. mortuus est semel in die parases, de qua die dñs per prophetā loquit: Auferā iniquitatē terræ illius in die vna. Tunc em̄ deus abstulit p̄ctā ecclesiā, q̄ est terra Chīi, per meritū passionis ipsius, L. q̄ aūt viuit. L. post resurrectionē, L. viuit deo. L. i. ad gloriā dei. L. Ita & vos. L. ò Romani, im̄ quicunq; fideles, L. existimate vos (ipso) mortuos quidē esse p̄ctō. L. i. liberatos à vitis merito saluatoris, L. viuentes aūt deo. L. i. deiformiter atq; deifice. L. ad gloriā dei, operādo diuina, cōfēplando atq; amādo cœlestia. Viuere equidē deo aliud nihil est, nisi operari ea, q̄ deo sunt placita & diuinæ vitæ vtcūq; assimilari, L. in Chīo Iesu. L. dño nostro. i. per grām Christi, & p̄manēdo in ipso, tanq; in mediatore, saluatore & capite. Ipse em̄ proficitur: Si quis in me non manserit, mittet foras sicut palmes, & arescat. L. Nō ergo regnet. L. i. virtutibus nō p̄ualeat, nec rationē subiūciat, L. peccatū. L. actuale, vel fomes peccati, q̄ dicitur p̄ctm causaliter, quia inclinat ad culpā, & q̄uis transeat reatu, p̄manet tamen actu, inquantum est p̄cena & virtuosæ exercitationis, spūalisq; pugnæ materia, L. in vestro mortali corpore. L. procliuo ad vitia, de quo scriptū est: Corpus qd corruptif, aggrauat animā, L. vt obediatis concupiscentiis eius. L. i. carnalibus desiderijs, seu somitis inclinationibus C cōsentiantis. Hoc nanq; p̄poste est & peruersum, vt sensualitas rōni p̄ualeat, aut caro dominet spūi. Propter qd in Eccō legit: Post cōcupiscētias tuas nō eas; & à voluptate auertere. L. Sed ne q̄ exhibeat mēbra vestra arma iniquitatis p̄ctō. L. i. mēbris corporis vestris seu organis nolite abuti, extendendo ea ad mala, nec fiant arma iniquitatis. i. instrumenta culpæ, p̄ctō. i. ad executionē peccati, q̄ à deo collata sunt vt sint instrumēta virtutū, q̄tenus aīa p̄ corporis mēbra tendat in actū virtutū exteriorē, L. sed exhibete vos deo. L. i. ad dei obsequiū vos aptate, & anias verstras deo p̄ sanctā obedientiā immolate, q̄tenus sicut totū qd habetis & estis, à deo receperistis, sic totū ei reddatis, seruiendo ei mēte & corpe, L. tanq; ex mortuis viuētes. L. i. sicut à morte culpæ ad vitā grā suicitati, L. & mēbra vestra (exhibete) arma iustitiæ, L. exercēdo p̄ ea actus virtutum & opera æquitatis. L. deo. L. i. ad dei honorē ac laudē. L. Peccatū em̄ vobis nō dñabit, L. necessitate imponēdo, dñmodo ad Chīi grām cōfugiatis. Vel, p̄ctm. i. fomes p̄cti vobis nō dñabit, trahēdo vos ad p̄ctm mortale. Rep̄issa nāq; & diminuta est inclinatio somitis. Per grām Chīi, ita vt stantes in grā gratū faciēte possint omne p̄ctm mortale vitare, q̄ nō p̄nt adulti, q̄ grā carent. Sicut nec grā hñtes vitare p̄nt oīa venialia saltem diu. Sicut em̄ in istis sensualitas non est rōni pfectæ subiecta, propter qd interdū venialit̄ peccant, ita in illis nō est ratio deo subiecta cū debito ordine vltimi finis, idcirco diu viuere nequeunt sine mortali, L. non enim estis sub lege. L. Mosaica, q̄ bona p̄cepit, & mala prohibuit, grām vero adimplendi non p̄stitit, L. sed sub grā. L. euangelicæ legis & Christi. Ideo p̄ctm vobis non dñabitur, si feceritis qd in vobis est. ¶ Circa hoc mouet ap̄lus qd vidit moueri posse ab alijs. L. Quid ergo? Irestat. L. Peccabimus, qm̄ nō sumus sub lege. L. veteri, L. sed sub gratia. L. i. an hoc licet vt gratia dei abutamur, ideo peccādo se

curius, quia à minis & p̄cenis téporalibus legis liberati sumus. L Absit! Hoc em̄ vile atq; p̄ D
 uersum eēt, sicut oī ēdūt sequētia. L An nescitis, qm̄ cui exhibuistis vos seruos ad obediēdū. L
 id est, cui vos spōte subiecistis, L serui estis eius cui obedistis. L hoc palā est. Ad rationē em̄ ser
 ui ptinet obteperare mādato alterius L siue peccati ad mortē. L i. si exhibuistis vos seruos pec
 caro, serui estis peccari ad mortē culpæ in via, & ad mortē p̄cenæ in gehēna. Ad h̄c em̄ pdu
 cit seruitus culpæ, L siue obeditioñis ad iustitiā. L i. si exhibuistis vos seruos obediētia diu
 noꝝ mādatoꝝ, facti estis serui obediētia huius ad iustitiā. L i. ad hoc vt iusti sitis. L Gratias aūt
 z. Lop. io (refero) deo. L cui de om̄i bono agēda est grāz actio, L q̄ si uisitatis. L aī vestrā cōuerſionē L ser
 ui peccati, obedistis aūt ex corde. L i. aio prōpto atq; spontaneo, L in eā formā doctrinæ. L i.
 Joha. 18 in institutionē euāgelicæ disciplinæ, operādo secūdū p̄cepta & cōfilia Ch̄ri, L in qua L doctri
 na seu forma, L traditi estis. L scholæ Ch̄ri siue ecclesiaz, vt tenēdo hāc formā sitis filij ac disci
 puli Ch̄ri & ecclesiaz. L Liberati aut à p̄ctō. L nō solū per Ch̄ri passionē, sed etiā p̄ diligentem
 FINIS. L vitiogē euitationē, quæ tñ euitatio vobis p̄ gratiā Ch̄ri cōfertur, L serui facti estis iustitiā. L i.
 Joha. 18 iustitiā subiecti estis, implēdo p̄cepta iustitiā. Sed q̄a doctrina seu iussio proportionanda est
 EPIS. capacitatē discipulorꝝ ac subditorꝝ, idcirco infirmis seu impfectis proponit aplūs p̄ceptū faci
 le & humanū. L Humanū dico, propter infirmitatē carnis vestræ. L i. leue & naturali rōni cō
 sonū do vobis p̄ceptū, & hoc propter vestrā impfectionē & carnis vestræ fragilitatem pro
 pter quæ nō potestis p̄ceptū p̄fectionis seu solidū capere cibū. L Deinde ponit p̄ceptū. L Si
 Heb. 3 inquit. L i. spūlibus p̄ctis, L ad iniquitatē progrediēdo de vno p̄ctō in aliud, iuxta illud cu
 iusdā sapiētis; P̄ctōr adiūciet ad peccādū. Et illud Apocalypsis. Qui in sordibus est, sordescat
 Ecc. 3 adhuc. Vnde p̄ Esaiā ait scripture; Vx q̄ trahitis iniquitatē in funiculis vanitatis, & q̄si vinculū
 Apoca. 22 plaustrī p̄ctm. Tales sunt p̄seuerātes in malo, qm̄ (teste Gregorio) p̄ctm qđ statim p̄ p̄cenitē
 Eliaç. 1 S. Grego. tiā nō deletur, suo pondere trahit ad aliud, L ita nunc L agnita veritate, L exhibete. L i. p̄bete
 & date, L mēbra v̄a seruire iustitiā. L i. virtutibus vniuerſis, manibus dādo eleemosynā, p
 dibus eundo ad ecclesiā, oculis p̄ctā deflēdo, auribus verbū dei audiēdo, ore deū laudādo, L in
 sanctificationē. L i. vere & plene proficiatis in grā dei, in sanctitate & om̄i p̄fectione, quēad
 Apoca. 22 modū in Apoca, habet: Sanctus sanctifice adhuc. Vñ p̄ Moysen dñs p̄cepit: Sancti estote,
 Leuitic. 11 qm̄ ego sanctus sum dñs deus v̄t. Et rursus: Perfectus, & absq; macula eris cū dño deo tuo. Ec
 Deuter. 8 ce saluberrimū documētū, rationabilissimūq̄ p̄ceptū, à q̄ nemo excusare se p̄t. Quid em̄ tā
 vile ac erubescibile, vt q̄ post nostrā cōuerſionē simus pigriores, negligētores ac frigidio
 Romaū. 9 res in obsequio dei, q̄ olim eramus in servitute diaboli, carnis & mūdi; Laborādū ergo est no
 bis, vt vere ac plene cōuertamus mores nō nos. Sed q̄a hoc adimplere nō est volētis neq; currē
 Trenor. 5 tis, sed dei miserētis, dicamus cū Hieremia: Cōuerte nos dñe, & cōuertemut. L Cū em̄ serui es
 setis peccati. L obediendo concupiscētijs & passionibus vestrīs, L liberi siuistis iustitiā. L i. dñō
 iustitiā caruistis, & spoliati eratis bono iustitiā, atq; extranei à rectitudine & quitatis, nō ob
 tēperando mādati diuinis, qđ veræ libertati maxime derogat. Liberaliter seruit, qui volū
 tate dñi libēter facit, ideo ad peccādū liber est, q̄ seruus est peccati. Iustitiā q̄q; libere seruit, q
 amat & delectat in ea, H̄c est vera libertas. L Quē ergo fructū. L i. profectū seu vtilitatē L ha
 buistis tūc in illis. L qñ scelerate vixistis, L in qbus nūc erubescitis? L i. in aētibꝝ vitiosis ac tur
 pibus, de q̄q; p̄petratōe verecūdamini modo ad deū cōuersi, atq; diuinitus illustrati, ac per F
 Ezech. 43 hoc inhonestatē peccati agnoscētes; P̄ctōr nāq; post suā cōuerſionē erubescit de malis, in q
 Ezecl. 36 bus aliquā gloriabat, quēadmodū scriptū est: Erubescite & cōfundimini sup vijs v̄is, dicit dñs
L Nā finis. L i. merces finalis, L illoꝝ turpiū vitiogē, L mors est. L i. ēterna dānatio. Vel, mors
 istatēp̄oralis, est finis. L terminus illoꝝ, q̄a post mortē hāc nō possunt imp̄n talia agere, pro
 pter qđ eos delectatio breuis est. L Nūc vero liberati à peccato, L per Christi passionē, tanq̄ per
 Thess. 4 per causam meritoria vniuersalem, per propriam quoq; p̄cenitētiam seu baptismū, tanq̄ per
 Matth. 5 causam meritoriam particularem, per gratiā aūt infusione, formaliter, L serui aūt facti deo. L
 obediēdo eius p̄ceptis, seu acquiescēdo eius consilijs, L habetis fructū vestrū. L i. profectū seu
 p̄fectionē vobis cōgruentē, L in sanctificationē. L aīaꝝ v̄aꝝ, ita q̄ fructus iste ē sanctificatio
 vestrā, seu puritas animā. Vnde ait dñs: Beati mūdo corde, qm̄ ipsi deū videbūt, L finē vero. L
 id est, finale, consummatumq̄ p̄mūnū habetis, L vitā & ternā. L quæ erit tota merces vestrā
 Dicte. 6 Ad hūc fructū seu cordis puritatē, om̄ia exercere debemus, semp solliciti coram diuino con
 spectu habere cor mūdum, in quo. L i. in habēdo cor mūdum, consistit summa viæ huius perfe
 Prove. 12 ctio, quia vt Salomon ait: Qui diligit cordis munditiā, amicū habebit regē. Vita aūt & ter
 Johan. 17 (quæ est visio dei in patria) est finis ultimatus, ad quē etiā ipsa puritas animā viatricis dispo
 nit ac ordinatur. L Post hāc ostendit Apostolus, q̄ finis illorum, vt pote vitiorum, est mors
 atq; damnatio animā. L Stipēdia em̄ peccati. L hoc est, retributio debita, quæ pro p̄ctō infligi
 Gene. 3 tur, est mors téporalis & & eterna. Ex originali em̄ p̄ctō processit mors corporalis in p̄c
 Sapiæ. 1 Sapiæ. 7 nā illius p̄cti. Propter qđ legitur in libro Sapientiæ: Deus mortē nō fecit. Inuidia q̄q; diaboli
 mors

A mors introiuit in orbē terrarū. Prop̄tō aut̄ actuali mortali, infligitur mors æterna, quæ vti-
 " q̄ est à deo, cū sit iusta p̄cena, sicut scriptū est; Mors & vita ab ipso sunt L gratia aut̄ dei. *i. ex*
 " gratia seu p̄ gratiā dei datur iustis pro p̄mio, L vita æterna. Nō hoc dicit merita excludēdo,
 sed vt insinuet q̄ principaliter ascribēdū sit gr̄e dei, q̄ etiā p̄miat vltra condignū. Electi em̄ p̄
 gratiā merētur vitā æternā. Vnde tā meritū q̄ p̄mīo nostrū primo & maxime depēdet at-
 " q̄ procedit ex pietate dei, & gr̄e eius quā efficit in nobis. Hęc aut̄ vita æterna, L in Ch̄fo Iesu
 " dño n̄o. tanḡ in obiecto, & causa effectiua principali secūdū diuinā eius naturā, sicut in pa-
 tre & spū sancto. Tota em̄ superbenedicta trinitas, est causa efficiēs & obiectū vittæ æternæ. *i. Johān. 57.*
 beatitudinis electorū. ¶ Porro in Iesu Ch̄fo (i. per eū) datur nobis gratiose vita æterna, quia
 (sicut iam s̄p̄ius dixi) om̄ia dona nobis per Christū hominē conferuntur.

¶ Expositio capituli septimi. f. An ignoratis fratres. *Arti. X.*

N capituli huius exordio probat Apostolus cessationē legis Mosaicæ per exēplū. L An
 " ignoratis fr̄es. O vos Romani fideles, an nescitis quæ dicā? Et scio q̄a non ignoratis ea
 " L (Scientibus em̄ legē loquor). *i. vobis Romanis in Christū credētibus, q̄ partim fui-*
stis sub lege Moysi, & estis ex Iudaismo Christiani effecti, propter quod legē Moysi, *Acrop. 18*
scitis, partim vero gētiles fuistis, atq̄ sub ciuili lege vixistis, & ideo legē hāc nescitis: Barbari
verō q̄ legib⁹ nō regunt, nullā hāc legū nouerūt. An inquā nescitis, L quia lex, Mosaica, &
*civilis, L dñatur in homine. *i. hominē obligat ad obseruatiā legis, L quāto tēpore. *i. quām-**
*diu L viuit. *L hoc est, vigorē ac statū sortitur lex ipsa. Si aut̄ lex p̄fectior, priorē euacuās, sup-**
B ueniat, cessat lex prima, nec amplius obligat, sicut cessavit lex Moysi superueniente lege Chri-
*sti. Huius rei exēplū subiungitur. *L Nā quā sub viro est mulier *L id est, sc̄emina legitime ma-**
*ritata & viro subiecta, iuxta illud: Sub viri potestate eris, L viuēte viro alligata est legi. *L viti,**
quia tenetur ei debitū reddere, nec p̄t ab eo discedere. Mulier em̄ potestate corporis sui nō ha-
*bet, sed vir. *L Si aut̄ mortuus fuerit vir eius, liberata est à lege viti. *L intantū vt si vir eius resur-**
*geret, non teneretur eum recipere, nisi ex condescētia quadā, vt dicitur: *L Igitur viuente vi-**
*ro, vocabitur adultera si fuerit cū alio viro. *L vxorato vel nō vxorato. *L Si aut̄ mortuus fuerit**
*vir eius. *L morte naturali aut certe ciuili ante copulā, *L liberata est à lege. *L hoc est à iure, *L vi-***
*ri, vt nō sit adultera si fuerit cū alio viro. *L Poteſt em̄ nubere cui placuerit, tantū nubat in dño.**
 ¶ Præterea applicat præinductā similitudinē Apostolus ad propositū de cessatione legis scri-
 " pta. *L Itaq̄ fr̄es mei, & vos mortificati estis legi. *i. à debito & vigore Mosaicæ legis soluti,** *Solat. 3.*
*L per corpus Ch̄fi. *i. per ea quā verbū dei fecit, assumpsit, & pertulit in corpore Christi, vi-**
delicet per Christi incarnationē, per corporis sui in cruce expansionē, veletiā p̄ incorpora-
*tionē qua Christo incorporati, vñ estis cū ipso effecti, L vt sitis. *L vos L alterius (f. Christi)**
*qui ex mortuis resurrexit. *i. esse vestrū ac vitā ad Christi gloriā ordinatis, nec vobisip̄sis, sed**
ei viuatis, nō sequēdo desideria propria, sed Christi mandata, nec infistendo priuato amorī,
sed divinæ charitati. Qui si abnegat semetip̄sos, cordialiter dicūt illud psalmistæ: Non nobis *Psal. 13*
*domine non nobis, sed nomini tuo da gloriā, L vt fructificetis deo, *L i. opera virtuosa agatis** *Matth. 3*
ad gloriā dei. Om̄is em̄ arbor quā non facit fructū bonū excidetur, & in ignē mittetur. Qui *Johān. 15.*
*aut̄ manet in me (ait Christus) hic fert fructū multū. *L Insuper manifestat legē iam esse euā-**
*cuatam ex consideratione status qui erat sub lege. *L Cum em̄ essemus in carne. *L hoc ē, in car-**
nalibus & c̄rimonialibus operibus legis, seu vitijs carnis, tēpore legis antiquæ, L passiones
*peccatorū. *L id est, passiones seu sensitivæ partis inordinatæ motiones interiores, L quā per le-**
*gem erāt. *i. ex iuſſione aut prohibitione legis ex occasione, in nobis incitabātur, L operabā**
*tur in mēbris nostris. *L i. ad opa praua induxerūt mēbra nostra, vt oculus p̄ res varias fornica-**
 C retur, manus aliū c̄ederet, lingua mētiret, L vt fructificaret morti. *i. opa morti cōgrua, eter-*
*naq̄ morte digna patrarēt, L nunc autē (f. tpe gratiæ) soluti sumus à lege mortis. *L hoc est, ab* *2. Lop. 2.*
obligatione & obseruatiōe Mosaicæ legis, quā noīatur lex mortis, q̄a ex occasione mortem
*spiritualē inferebat, augēdo culpā ratione transgressionis præcepti, & incitando concupiſ-*Ero. 11**
*centiam. *V el, quia transgressoribus suis temporalē intulit mortē, sicut per Moysen s̄p̄ius**
*dicitur: Qui fecerit hoc vel hoc, morte moriatur, L in qua (lege) detinebamur. *L i. ad cuius ob* *Deuter. 21*
seruantia obligati eramus, vsq̄ ad publicationē euāgelicæ legis, nunc vero soluti sumus, L ita *Heb. 10*
*vt seruiamus (deo) in nouitate spūs. *L i. in spirituali renouatione mētis, quēadmodū scriptum**
*est: Renouamini spū mētis vñz. *V el, in nouitate spūalis intelligētiz, L & nō in vetustate lite-** *Ephes. 4.*
*ra. *L i. obseruatiōs literalibus seu c̄rimonialibus veteris testamēti. Litera em̄ occidit, spū au-**
*tem viuiscitat. *¶ Quoniam vero veterē legē, voçauit legē mortis, ne q̄s ex hoc erroris occasi-**
nem eliciat, vt Manichæi dicētes legē Moysi data à dñe mone, remouet Aplus talē errorem. *Diere. 10.*
*L Quid ergo dicemus? *L si ita est vt dixi, L lex p̄ctm̄ est. *L i. antūc dicēdū sit, q̄ lex sit vitiosa,**
*peccatiq̄ causa per se. *L Absit. Sed p̄ctm̄ nō cognoui nisi p̄ legē. *L i. hoc magis tenēdū affir-**
mo, q̄ lex sit bona, qm̄ ordinatur ad bonum. f. ad discernēdū inter bonum & malum, inter
*virtutes & vicia, quatenus mala vitētur, & bona agātur. Ideo ait, peccatum nō cognoui esse************

Ephes. 20 peccatum, saltēm ita perfecte atq; communiter, nisi per legem, hoc est, legis instructionem. **D.**
 Nā cōcupiscētiā carnalē & inordinatā nesciebā (ēē p̄ctm) nisi lex diceret: Nō cōcupisces. **L**
 Loquīs aut̄ Ap̄lus in p̄sona generis humani, p̄fertim eoz in quibus nō naturalis sic obtenebra-
 ta fuerat vitijs, vt inter bonum & malum partū aut nihil discernerēt. Quoē multi putabant co-
 gitationes non procedētes in actum prauum, & simplicem fornicationē, atq; similia quædam
Isaias. 5. nō esse peccata. De quibus Propheta: V̄e qui dicitis bonum malum, & malum bonum, ponē-
Exodi. 10. testenebras lucē, & lucem tenebras. His ergo oñdit lex, quid sit culpabile. Nam & ipsi ignorā-
 rent cōcupiscentiā, nisi lex diceret: Non concupisces. Ad vitādum aut̄ p̄ctm requiritur pecca-
 ti cognitio, ideo lex potius retrahit à p̄ctō, quā sit causa ipsius. Est tamē occasio peccati per ac-
 cidēs ex parte nostri, qui sicut naturaliter appetimus libertatem, ita communiter inclinamur,
 ac nitimur in vitiū, ne nostra libertas videatur arceri. **L** Occasione autē accepta, p̄ctm p̄ mā
 datum. **L** hoc est, concupiscentiā seu fomes peccati, imd & dæmon tentator occasiōnē peccādi,
 seu impugnādi accipiens ex mandato legis, quæ concupiscentiā prohibebat. Ex tali em̄ man-
 dato irritabat & prouocabat concupiscentiā. Dæmon quoq; videns homini datam legem, cœ-
 pit fortius eum inuadere atq; tentare, sic q̄ p̄ctm **L** operatum est in me. **L** hoc est, ad operandū
 induxit me. **L** Omnē cōcupiscentiā **L** lege prohibitā, ita q̄ cōcupiscentiā mala processit in opus.
L Sine lege em̄ **L**. i. lege nōdū accepta, vel eius cognitiōe nōdū adepta **L** p̄ctm mortuum erat. **L**
 hoc est, fomes peccati nō ita viguit, sed erat debilior, quia nō tātū excitatus vt postea, nec tm̄
 impugnabat à dæmone, minus q̄q; imputabat à deo. **L** Ego aut̄ viuebā sine lege aliquādo. **L**
 Scire oportet q̄ apostolus loqūs in persona hominis cōiter. Vnde non oia q̄ dicit ad eos-
 dem referātur. Nūc ergo loqūs in persona hominis, q̄ ad tēpus vixit ante legē Mosaicā,
 & ad tps ei subiacuit, dicit: Ego aut̄ viuebā vita grā, vel simpliciter, vel respectiue, i. carendo
 p̄ctō mortali, vt minus peccādo sine lege scripta, aliqñ. i. anteq; data est lex scripta. Tunc em̄
 vt dictū est minus viguit fomes. **L** Sed cū venisset mandatū. **L** legis, i. postquam lex data ē mi-
 hi, **L** p̄ctm reuixit. **L** i. fomes seu eius effectus (videlicet culpa) in sole scere, rebellare, vigere, **L**
 cōcepit. **L** Ego aut̄ sp̄ualiter, **L** mortuus sum. **L** sub lege peccato reuixiſcēte in me, **L** & inuen-
 tum est mihi. **L** i. ad incommodū meum, **L** mandatū legis, **L** quod **L** ordinatū ac datū, **L** erat
 ad vitam **L** gratiæ in pr̄senti, vitamq; gloriæ in futuro **L** hoc esse ad mortē **L** culpæ in via, at-
 q; ad mortē dānationis in gehenna. Cuius ratio atq; declaratio subditur: **L** Nam peccatū **L**
 hoc est, concupiscentiā seu fomes, **L** occasione accepta per mandatū **L** secundū sensum iā præ-
 inductū, seduxit me. **L** i. rationē mēa subuertit, vt potius inhāteret bono commutabili & ca-
 duco q̄ summo & increato, **L** & per illud. **L** i. hanc seductionem, illicitumq; consensum, **L** loc-
 cedit **L** me, inducēs me ad delectationē mortiferam, seu culpā mortale, que tollit charitatem,
2. Corin. 5. in qua animæ vita consistit. **¶** Pr̄terea ex pr̄dictis infert apostolus: **L** Itaq; lex qdē **L** scri-
Isidorus. pta est, **L** sancta. **L** quia prohibet vicia, pr̄cipitq; honesta. **Vnde secūdum Isidorum:** Lex est
Zecūt. 29. iussio sancta, iubēs honesta, **L** & mandatum legis, est **L** sanctum. **L** hoc est, ad diuinū cultum
 directē ordinatū, non ad agendum p̄ctm, quis homo ex fomitis corruptione ex occasione
 mouetur ad vitium auditō legis pr̄cepto, **L** & iustum **L** quoniam docet & imperat vnicuiq;
 dare quod suum est, & iniustitiam dignē vlciscitur, **L** & bonum **L** quia ad vltimum finē, qui
 optimus est, dirigit. Hinc ait psalmista: Lex domini immaculata conuertēs animas, &c. Et
Psal. 18. Salomon: Mandatum lucerna est, & lex lux, & via vitæ increpatio disciplina. **¶** Ex his infert
Prover. 6. Apostolus quod sequi videtur, & tamen secundum veritatem non sequitur. **L** Quod ergo bo-
 num est. **L** id est, legis mandatum in se bonū consistens, **L** mihi factum est mors. **L** i. causa spi-
 ritualis necis. Dixit em̄ mandatum esse ad mortem, & permādatum reuixisse p̄ctm. **L** Absit. **L**
 hoc est, istud non sequitur: Quāmuis em̄ per mandatum reuixerit culpa, hoc tamē non per se
 neq; ex iniustitia legis, sed malitia hominis, bono ex occasione abutētis. Ideo additur: **L** Sed
 p̄ctm. **L** i. concupiscentiā vel fomes, **L** vt appareat p̄ctm. **L** id est, sciatur eē illicita; vel vt p̄ctm
 intus latens, foras erumpat ac pateat, **L** per bonū. **L** hoc est, per legē nō directe sed ex occasio-
 ne, **L** operatum est mihi mortē. **L** i. ad mortale p̄ctm induxit me, priuās me gratia dei animā
 viuificāte. Dato quippe mandato magis inflammata est concupiscentiā mala, magisq; prouo-
 cata est contra hominē tētatoris inuidia atq; suggestio, **L** vt fiat supra modū, **L** consuetū, &
 ultra mensurā, **L** peccās p̄ctm. **L** i. concupiscentiā nos peccare faciēs, ita q̄ concupiscentia fa-
 cit magis peccare sub lege q̄ ante, **L** per mandatū. **L** occasione, sicut expositū est. Vel sic, vt fi-
 at supra modū peccās p̄ctm p̄ mandatū. **L** i. actuale p̄ctm ex fornicationē nascēs, quo deū offendim⁹
 modū excedat per mandatum. Nam idem peccatum lege accedēre grauius ē quām ante, &
 quod ante erat tantummodo peccatum seu culpa, postmodum etiam pr̄uaricatio est, hoc ē
 diuinæ legis transgressio. Propterea sit supra modū peccans peccatum, quia diuersis de cau-
 sis displaceat deo, & varijs modis aduersatur iustitia. Deinde manifestat Apostolus legem
Johan. 8. esse spiritualem, hoc est, carnales atque illicitas concupiscentias prohibentem. **L** Scimus e-
Actoꝝ 7. nim quia lex spiritualis est. **L** quia & data est à spiritu sancto per spiritum angelicum, quate-
 nus le-

IN EPI. PAV. AD ROMA. ENARRA. Arti. X. Fo. XVII.

A nus lege accepta viueret hō scdm spm, nō scdm carnē. L ego aut carnalis sum. l carnaliter vi- uēs, passionū inclinatōes sequēdo. Loqtur aut Apls (sicut iā dictū est) in psona hois ghaliter Nūc erī loqtur in psona eius, in q̄ inuenit peccās pctm supra modū homini. s. q legē trāsgre- dif. Quasi dicat: Quāmuis ego carnalis sim, nihilominus lex spūalis ē: Itaq̄ carnalis sum, l v̄e Gene. 3
 nūdatus. l. i. dānatiōi seu dēmonis potestati ac iuri, vel miseræ seruituti expositus atq; obno- xiū factus, l sub pctō, primi parētis q seipsum & posteritatē suā vēdit hosti, faciēdo qd ille proposuit. V el potius, sub pctō actuali & proprio. i. pctō meo & demerito, sicut p Esaiam dñs profitetur: Ecce in iniqtatibus vestris vēditi estis. Et dictū est Achab: V x nūdatus es vt fa- ceres malū corā dho. V ēdit nāq; se homo libero arbitrio, & recipit pro p̄fio vile bonū ab ad- uersario suo. L Quod em̄ operor. l inquātum carnalis, videlicet sensualitatē sequēdo, l nō in- telligo. l. i. nō verē considero, nec recte attēdo. Nullus em̄ respic̄ies ad malū operāl, secūdum Diony. p̄roper. 21
 Dionysiu. V nde malū nec agitur neq; appetit, nisi sub rōne boni. Propter qd Salomon ait: Omnis viri viarecta sibi videſ. V el, non intelligo. i. intus nō lego tale malū, tanq; rationi conſo- num. l Non em̄ qd volo bonū. l. i. actū virtuosum, quē secūdum rationis dictam ē volo & ap- probo. L hoc ago. l quia carnalitati, vitisq; succumbo, l sed qd odi malū. l. i. pctm qd secū- dum rationis cēsuram detestor, l illud facio. l passionibus cedēs & sensualitatē cōsenties. l Si aūt qd nolo. l secūdum rationē, l illud facio. l secūdum sensualitatē, l cōsentio legi qm̄ bona psal. 8
 est. l. i. legē approbo, qd illa prohibet, ratio mea malū eē cognoscit. l Nūc aūt. l hoc ē, istis sic stantibus, l iam ego non operor illud. l malū, inquātum homo seu rationalis creatura, cu- ius est via abhorre, virtutes diligere, & deprecari ad optima, l sed qd habitat in me pecca- tū. l. i. fomes peccati seu cōcupiscētia firmiter radicata in me causa mali impellēdo ad ipsum. 2. Mat. 16
 B tanq; dicat: Nō vt rationalis, sed vt brutalis seu bestijs similis ago. hoc malū, qd ratio repro- bat. l Ad hoꝝ intellegētiā pleniorē habēdā, oportet aduertere q Apls assumit hoc loco plo- nam duoḡ hoim, s. interioris & exterioris. V el potius duplicitis hois. i. eiusdē, scdm duplicitem portionē ipsius. Est em̄ in hoie duplex pars, videlicet intellectua & sensitua, seu rō & sensua- litas, q aliter appellans spūs & caro, homo interior atq; exterior. Ratio aut cōperit homini, se- cūdū propriā hois diffinitionē, sensualitas vero secundū id q cū brutis cōicat. Idcirco qd agit & vult, scdm rationem, hoc dicit proprie velle & agere. Hoc em̄ agit & vult secūdum qd hō. Quod vero agit aut appetit scdm sensualitatē, seu partē sensitua sine rōnis aduertētia seu cō- sensu, nō dicit proprie agere siue appetere, qd non agit nec appetit illud inquantū homo, sed vt iūmētis cōicans. Sicq; apparelt qd homo dicit agere qd tñ non agit, sicut iam dixit Apls: Quod nolo facio, & iā ego non operor illud. l Deniq; non ita intelligendū est, qd ait: lā ego non operor illud, sed qd habitat in me pctm, qd hō nequaq; operet illud, vel à vitio excusat, sed quia nō agit illud, vt hō bñ dispositus. l Scio em̄. l p̄ experiētiā reluctanceis sensualitatis cō- tra rationē, l qd non habitat in me, hoc ē, in carne meā. l v̄c in hoie exteriori & p̄te sensitua l bonū. l. i. virtus seu habitus ad bonū inclinās, sed potius ad oppositū. Per hoc aūt qd ait, hoc est in carne mea, insinuat qd in parte intellectua habitet bonū, puta synderesis, q remurmurat malo, & tēdit in bonū. Ideo subdit: l Nam velle adiacet mihi. l. i. scdm hoiem interiorē incli- nor ad bona, & volo honesta, l pficere aut bonū. l. i. ope adimplere, l nō inuenio. l in me, qm̄ fine grā illud nō valeo, maxime ppter rebellionē sensualitatis. l Nō em̄ qd volo bonū, hoc fa- cio, sed qd nolo malū, hoc ago. Si aut qd nolo, illud facio, iā nō ego operor illud, sed qd habi- tatio in me pctm. l Hec iā p̄habita atq; exposita sunt. Ex his infert apls legē scriptā eē bonam qm̄ rō naturalis ei cōsentit. l Inuerio igī legē, volēti mihi facere bonū. l. i. cū bona agere cu- pio, inuenio legē tā naturalē qd scriptā cōsonā mihi bona volēti. Ex qd sequit legē esse bonam, l qm̄ mihi malū. l. i. pronitas ad peccādū, l adiacet. l. i. in prōptu ē. Pronior em̄ sum ad ma- la qd ad bona, propter corruptionē naturae. Tanq; dicat: Ideo volo bonū, & erigo me contra me ipm, qm̄ cerno me ad mala, p̄cliuē, cui proclivitati cupio resistere. l Condelector em̄. l. i. cōsentio, & delectabiliter afficio, l legi dei. l volēs qd pficere, nolēs qd prohibet, l scdm inte- riore hoiem. l. i. scdm rationis iudiciū. Nā & lex naturalis legi diuine cōcordat, pficere qd ad p̄cepta moralia. Lex qd p̄cepta tā diuina qd hūana, est qdā determinatio vel renouatio, seu explicatio legis naturalis, & comparat ad eā sicut conclusio ad p̄missas. V nde p̄cepta dicū- tur eē de conclusionib, non de primis principijs. Intētio aut p̄ceptorum moralium est, homi- nem iustæ ordinare quantū ad deū, & quantū ad proximū. Hec vero p̄cepta determinan- tur dupliciter, scilicet p̄ p̄cepta cārimonialia, quā assignat speciales modos colendi deum & per p̄cepta judicialia, quā assignat aptum modū seruandi iustitiam inter homines. Hac Datt. 12
 itaq; duo genera p̄ceptorum, non sunt de naturali dictamine rationis, sed ex institutione vim habent, nec sunt eadem vbiq; & semper, sed variantur apud diuersos, secūdum exigētiā personarum, locorum ac tēporum. l Video aut aliam legem. l à lege dei, cui ratio cōelecta tur, l in membris meis. l. i. in carne mea mortali, vitiata ac fragili, vtpote somitem peccari, qui primo respicit carnem, & membrum generationis, & ex carnis contactu deriuatur ad animā,

Danimam, q̄ cito corpori copulatur, L repugnantem legi mentis meæ. I. i. legi naturali ac diuinæ cordi meo inscriptæ, L & captiuantē me. I. i. subiūcientem p̄ cōsuetudinē mialam, & cōsensum Gene. 8 Lin legē peccati quæ est in mēbris meis. Id ē, sibi ipsi existenti in corpore membris, quæ vniuersa infecta sunt pronitate ad malum. Captiuat ergo lex membroꝝ hominē in se, dum rōnē p̄trahit, & tener in opibus ad quæ fomes inclinat. Lex autē dicit à ligando, vel à legitima latione. Gene. 3 Quoniā ergo fomes hominem in malo ligat, recte lex dicit. Et etiā quia legitime factum est, vt caro repugnaret spiritui, quādo spūs inobediens extitit creatori. Homo em̄ in paradiſo aī Gen. 1.2. p̄ctū existēs, sic conditus fuit, vt quādiu ip̄e p̄ rationē esset subditus deo, sensualitas subdita esset rationi, & caro spiritui, ita vt nec languor esset in anima, nec inordinata concupiscentia, aut passio in sensualitate, stante subiectione rationis sub deo, & vt homo in tali conditione faciliter posset p̄stere, data & concreata erat ei originalis iustitia, quæ erat rectitudo seu retinaculum quoddā habituale tenēs rationē sub deo, sensualitatē sub ratione, & carnē sub aīa. Vnde de rōne p̄ inobediētiā à deo auersa, mox orta ē rebellio sensualitatis, & carnis aduersus spiritū. Et dispositio ad hāc rebellionē inclinās, vocat fomes peccati, lex q̄q̄ membroꝝ. ¶ Præterea, ex cōsideratione tātē miseriae, cui subiectus est homo, exclamat Aplus: Infelix ego homo priuatus felicitate originalis iustitiae, multisq̄ corruptiōibus & vitiis plenus, L q̄s me liberabit de corpe mortis huius. I. i. de corpe isto mortali, qđ obligat ad mortē naturę, inclinat ad mortem culpæ, exponitq̄ periculis mortis æternæ, quatenus anima mea huic vitæ subtracta, ad patiā triā redeat & deo libere p̄fruat, secureq̄ viuat. Et r̄ndet: Grā dei. I trinitatis L p̄ Iesum Ch̄m dominum nostrū. L p̄ quē grā dei nobis infundit ac p̄stā. Hāc ergo liberationē desiderabilem 2. Cor. 5 anima à corpe facit deus effectiue, grā dei formaliter, Ch̄rus homo meritorie. ¶ Sed cum Ephes. 5 alibi dicat aplus: Nolumus expoliari, sed supuestiri. Et: Nemo carnē suā vnq̄ odio habuit, q̄uo Phile. nūc cupit liberari à corpe. Etr̄ndendū, q̄ liberatio ista intelligi p̄ dupl̄: Primo p̄ separationē anima à corpe. Sicq̄ Aplus & alijs sancti optauerūt à corpe liberari, p̄ mortē temporalē desideratione orauit Psalmista: Educ (inquiens) de custodia animam meam ad confitendum noī Psalm. 41 mini tuo. Et iterum: Heu mihi quia incolatus meus prolongatus est. Et: Quando veniam, & apparebo ante conspectum dei: Secundo, intelligi p̄t per separationē corporis à mortalitate, cāterisq̄ afflictionibus, & miserijs, & peccatis. Si autem optant electi liberari à corpore mortis in die iudicij, s. vt resurgent in corpos glorificato, non passibili & misero. Tunc enim liberabūtur corpora sanctoꝝ ab om̄ib⁹ malis p̄dictis. Vnde Apostolus non ait simpliciter, de corpore, sed de corpore mortis, & ita nolumus finaliter expoliari, sed ad tempus, quatenus in resurrectione futura superuestiamur impassibili corpore, quod erit ornamētum, nō onus. Ex dictis cōcludit Aplus: Igitur ego ip̄e mente. I. i. secundū rationē L seruio legi dei, carni aut. I. i. secundum carnis & fomitis inclinationem, seruio L legi peccati. L quæ est in mēbris. Si in suis ipsius persona hoc dicit Apostolus, referendum est ad p̄ctā venialia ac minutissima, qbus forte interdum non caruit, vel ad statum quem habebat sub lege Mosaica. Seruire autem legi p̄ ecclati, est inclinationibus fomitis consentire.

¶ Explanatio capituli octauij, scilicet: Nihil ergo nunc damnationis est, &c.

Articulus vñdecimus.

Roman. 7 Eclarata in p̄cedenti caplo cessatione legis Moysicæ, iam docet Christo, & euāgeli F cæ legi iugiter inhērendum, & ait: Nihil ergo nunc. I. i. tempore grā L dānatiōis. I. i. hoc est, obligationis ad p̄cēnā gehēnā L est his qui sunt in Ch̄ro Iesu. L per fidem & charitatem, qbus ip̄e loquitur: Manete in me, & ego in vobis, L qui non secundum Johā 13 carnem ambulant. I. i. carnis desiderijs non acquiescunt, neq; carnaliter viuunt sed carnē cum Gal. 5 vitijs & concupiscentijs crucisfigunt. In fonte nanq; baptismatis, dimissa sunt eis p̄ctā vniuersa. Edar. 1 fa. Si aut postea non peccauerunt manendo in Ch̄ro, proferunt fructum multum, & ita nō tantum pro vitijs satisfaciunt, sed insuper gloriam ampliorē merent. L Lex em̄ spūs vitæ. I. i. lex euangelica, quæ nominat lex spūs, quia à spū sancto est data, Christianorumq; cordibus ab ip̄a impressa. Dicitur quoq; lex vitæ, quoniam mentem viuiscitat, per grām quam sacrā noua legis distribuit, Lin Christo Iesu. I. i. per Ch̄m L liberauit me à lege peccati & mortis. L hoc ē, à cōsensu, cōsuetudine, & actu culpæ, ac p̄cēnā pro culpa infligendā. Poteſt quoq; per legem peccati, lex scripta intelligi, ed q̄ ex occasione auxerit culpam ac p̄cēnam, quēadmodum in superioribus vberitatem expositum est. Proinde declarat Apostolus, quomodo lex Christi, quæ ē lex spiritus vitæ, liberet à lege peccati & mortis. L Nam quod impossibile erat legi L scriptæ & sacramentis ip̄sius, non continentibus, nec conferentibus gratiam, L in quo infirmabatur. L hoc Matth. 16 est, in qua impossibilitate atque inefficacia infirma, & ad saluandum impotens erat lex ipsa, L per carnē. I. i. per obseruatiōes & iustificatiōes carnales, quæ nō purificat animā. Sacramēta em̄ legalia corporaliter tñ mundabant quasdā inabilitates, seu irregularitates ab exteriori inductas, & ab ingressu templi, atq; similibus impedientes, tollendo. Vel, per carnē, hoc est, per fo- mitem

IN EPIST. AD ROMA. ENARRA. Arti. XI. Fo. XVIII.

A mitem carnis, quam lex occasionaliter icitauit non directe diminuit, L deus. L pater, L filii suū
 " mittēs in mūdū, p incarnatiōis mysteriū, nō p localē descēsum, L in similitudinē carnis pec
 " cati. i. in corpe mortali atq̄ passibili, qd licet fuerit veraciter veraq̄ caro, nō tamē veraciter
 erat caro peccati, sed similitudinariæ. Per peccatas em̄i quas p̄tulit, similis erat carni peccatrici.
 Venit itaq̄ Chr̄us in veritate carnis, nō aut̄ in veritate carnis peccati, sed in similitudine eius
 " L. & de pctō dānauit pctm̄. i. pater mittēs sic filii, dānauit. i. deleuit, destruxit, dimisit pec
 " catū tā originale q̄ actuale, de pctō. i. p pctm̄ factū, L in carne. L Ch̄ri, nō à Christo, sed à dia
 bolo eiusq̄ ministris qui Ch̄r̄m occiderūt. Per hoc em̄i q̄ Chr̄us iniuste occisus ē, s̄oggerente
 diabolo, amisit diabolus ius qd habebat in nobis, & ita mors Ch̄r̄o iniquē illata om̄e peccatū
 deleuit. V el, dānauit pctm̄, actuale, nascēs de pctō. i. somite peccati. V el, peccatū de pctō. i.
 fomitē peccati, procedētē de pctō originali Adx. V el sic, & melius secūdū Ambroſiū, de pec
 cato. i. de ſeipſo, prout factus eſt hostia pro pctō n̄o, dānauit. i. deleuit, pctm̄ mūdi quod
 cūq; in catne. i. in corporis ſui paſſione. Ipſe em̄i portauit pctā noſtra in corpe ſuo ſup lignum,
 Iuxta hūc ſenſum ſacrificia legi pro peccatis oblata dicebātur pctā, ſecūdū quod de ſacer
 dotibus veteris teſtamēti dñs ait per Oſeam: Peccata populi mei comedēt. Sic quoq; aquam
 cum periculo vitæ allatam David ſanguinē appellauit, dices: Absit à me, vt ſanguinē viroꝝ
 istorum bibam. Hæc itaq̄ fecit deus, L vt iuſtificatio legis. i. in lege promissa, nō aut̄ p legē
 exhibita. Lex em̄i gratiā iuſtificantē ſpoſondit, non contulit, L implereſt in nobis. L qui in ba
 priſmo alijsq; ſacramētiſ gratiā iuſtificantē in lege p̄figuratā ac p̄nunciata recipimus, L q̄
 non ſecūdū carnē ambulamus, ſed ſecundū ſpiritum. L hoc eſt, nō carnaliter ſed ſpūaliter in
 huius vi & exilio cōuersamur, tendētēs ac properātēs ad patriā per opa virtuosa. De hac legi
 B promiſſione aiebat Apoſtolus loquēs de Iudeis: Et nos annuntiamus vobis eā que ad patres
 noſtri ſacta eſt repremiſſio, quoniam hanc deus iimpluit ſiliſi veſtris. Hinc etiam Petrus in
 ſua Canonica: De qua ſalute exquifirunt atq; ſcrutati ſunt prophetæ, qui de futura in vobis
 gratia prophetauerūt, quibus reuelatum eſt, quia non ſibi pſis, vobis aut̄ miniftrauerūt ea, q̄
 nunc nuntiata ſunt vobis. ¶ Pro intelletu loci huius intricati atq; diſſicilis aduerſedū, q̄ ne
 mo vñquā ſaluatus eſt, niſi per fidē & gratiā Chriſti. Ipſe em̄i eſt caput omniū electorū, mē
 bra aut̄ neceſſe eſt capiti couniri, vt vitā paticpēt. Propter quod Petrus diſſerebar: Nec em̄i
 nomē aliud ſub cōelo datū eſt hominibus, in quo oporteat vos ſaluos fieri. Paſſio nāq; Chri
 ſti hoc fecit futura, quod fecit impleta. ¶ Porr̄d hæc ſalus aliter applicatur hominibus poſt
 Chriſti paſſionem, & aliter ante. Tūc em̄i applicabatur per fidē formatā, nūc vero applica
 tur etiā per ſacramēta gratiā cōtētiua, effectiua & cauſatiua. Poſte aut̄ aliiquid mouere vel
 agere, anteq; ſit in effectu, videlicet ſecundū quod eſt in apprehēſione animæ, & diſpoſitione
 cauſe efficiētis, quēadmodū finis mouet agentē. Ad hoc aut̄ q̄ aliqd agat & moueat i genere
 cauſe efficiētis, oportet vt ſit, & effe ctum pcedat, eo q̄ cauſa effectiua nō ſit ſuo effectu poſte
 rior. ſacramēta ergo veteris legi & fides Chriſti vēturi habere nō poterāt quēlibet effectū
 dñicæ paſſionis, quē nūc habēt ſacramēta ac fides euāgelicæ legi, quæ operātūr virtute paſſionis
 dñicæ iam impletæ. Et ideo gratiā operantur, & à reatu originalis peccati abſoluūt, q̄
 rum nullū ſacramēta legi facere poterāt. Vnde om̄es patres pro tūc deſcēderūt in lymbū in
 ferni. Nā licet p fidē & gratiā dei, virtute paſſionis Ch̄ri, & merito eius futuro abſolverētū
 à peccata, & culpa actualiū pctōꝝ, nō tamē à reatu originalis peccati. Ex q̄ innotescit, q̄ paſſio
 C Ch̄ri fortius agit impleta, q̄ egit impleda. Quēadmodū em̄i ſacramēta nouæ legi, ſunt cauſæ
 instrumētales n̄ræ ſalutis & gr̄æ qm̄ agūt virtute & merito paſſionis dñicæ, ſunt q̄ vaſa medi
 cinalia ſpūaliū vnguētorū cōtētiua, aiaꝝ languores curātia, ſic humanitas ſeu paſſio Chriſti,
 eſt cauſa instrumētales, effectiua & meritoria n̄ræ ſalutis & gr̄æ. V trūq; vero eſt instrumētu
 diuinitatis Ch̄ri. Diuinitas nāq; eſt cauſa efficiens principalis, q̄ agit p humanitatē aſſumptā,
 ſicut p instrumētu cōiunctū. Per ſacra vero, ſicut p instrumēta ſeparata, quēadmodū medic⁹
 eſt cauſa sanitatis efficiens principalis. Manus aut̄ eſt cauſa instrumētales coniuncta, ignis
 vero quo medicina paraf, eſt cauſa instrumētales ſeparata. Cauſa aut̄ instrumentalis cū eſt in
 effectu, vel cū cauſa eius principalis iam eſt, fortius opatur quām ante. Hinc ergo ait Aplus,
 q̄ deus miſit ſiliū ſuū de pctō dānū ſuū, vt iuſtificatio legis impleta in nobis, qd imposſi
 bile erat legi, iuſtificare nō valēti, in q̄ lex infirmabat ſeu debilis erat. Et hoc modo conſtruē
 da eſt litera. Qd aut̄ iuſtificatio legis nō niſi in ſpiritualibus impleatur hominibus, liquet.
 L Qui em̄i ſecundū carnē ſunt. i. qui carnaliter viuſit, qui vtiq; attēdunt ſeipſos ſecundū eſſe ſuū
 carnale ac ſenſitū, nō ſecundū eſſe ſpūale ac intelletū, L quaꝝ carnis ſunt, ſapiunt. L hoc eſt,
 carnalia ſenſibilita, gaſtā, ac tēporalia cum ſenſualitatis ſapore attēdunt. L Qui vero ſecundū
 ſpiritum. i. ſpiritualiter conuersantes, & eſſe ſuum ſupremū, in quo trinitatis imago relucet,
 paſſantes L quaꝝ ſunt ſpiritus ſentiū. i. ſpiritualia atq; diuina ſaporofe intelligunt, delectabi
 liter p̄fiant, ſolicite implet, in talibus iugiter occupant. L Nā prudentia carnis. i. carnaſis ac
 ſecularis prudētia, L mors eſt. i. mortale pctm̄, inſerēs moriē culpæ in via, mortē p̄ pena in
 gehēna.

Johā. 1.

Coloff 2
Johā. 4.
Ambr.
Heb. 9.
1. Petri. 4

Q ſee. 4
2. Reg. 22.
Hebræ. 7.

Galat. 3.
Acto. 13
1. Petri. 2.
Gene. 49.

Ephē. 1.
Coloff. 2.
Actop. 4.

Gala. 4.
Hier. 2.
Galat. 2.

gehenna. Dicitur aut̄ prudētia carnis hoc loco, p̄ quam homo sibi in bonis carnalibus ac mun- D
 danis finē constituit, & ad talis finis adeptiōe op̄a sua cautē disponit. H̄ec prudētia, non ē ve-
 ra prudētia, sed appellat̄ prudētia propter apparentē similitudinē, quam habet cum vera pru-
 dētia. Vnde ait Saluator: Filiū huius seculi prudētiores filii lucis in generatione sua sunt. Et Ia-
 cobus: Non ē ista sapia (i.e. prudētia) à deo sed terrena, animalis & diabolica, L̄ prudētia aut̄ spūs. „
 hoc ē, vera ac spūialis prudētia quæ op̄a hoīs conueniēter disponit in ordine ad vltimum finē,
 est L̄ vita & pax. „ i. causa vitæ & pacis, in presenti inchoatiue, in futuro pfecte. Nunc em̄ effi-
 cit in nobis vitam pacem q̄ gratiæ, in patria vero meretur (vel potius adipiscitur) pacē & vitā
 gloriæ. Non distinguit Apl̄us iam inter prudētiam & sapiam. Propriē enim ad sapiam spectat.
 Jaco. 3 Ipūalia sapere. De hac ergo spūiali prudētia, intelligēdum ē illud Iacobii: Quę desursum ē sapiē-
 tia, primū quidē pudica ē, deinde pacifica, modesta, suafiblis, bonis consentiēs. Sciēdum quo-
 q̄; quod pax directē ac propriē, est charitatis effectus, iuxta illud in Psalmo: Pax multa diligē-
 tibus legē tuam. Est etiam pax effectus iustitiae, tanquā remouētis impedimēta pacis. Propter
 quod p̄ Esaiam dicitur: Erit opus iustitiae pax. Nunc vero dicitur pax ē effectus prudētiae, tan-
 quām dirigētis affectus nostros in viam pacis, L̄ qm̄ sapia carnis inimica ē deo. „ i. diuinæ volū „
 tati atq; sapię verę cōtraria. Ecce nūc loco prudētiae ponit sapiam. Ex quo certū est, quod inter
 sapiam & prudētia nō distinguit, L̄ legi em̄ dei non ē subiecta. L̄ sapia ista carnalis mundana ac „
 vana, q̄a nec credit, nec agit, quæ lex diuina tradit ē credēda siue agēda. Propter quod ait Sal-
 uator: Consiteor tibi pater, quia abscondisti h̄ec à sapiētibus & prudētibus, & reuelasti ea par- E
 uulis. Et Hieremias: Sapiētes sunt vt faciat mala, bene aut̄ facere nescierunt, L̄ nec em̄ potest. „
 diuine legi ēē subiecta sapia ista. Vnū nāq̄ oppositor, nō subiçif alteri, sed repugnat. Lex aut̄ „
 diuina docet vltimum finē ēē cōstiruēdū in deo. H̄ec vero in bonis carnalibus. L̄ Qui aut̄ in car- „
 ne sunt. „ i. carnałr viuūt, atq; in sensibilibus bonis final' fuit, L̄ deo placere non possunt. „ in- „
 quātum hm̄oi. Possunt tamē conuersti, & deo recōciliari. Huic dicto consonat illud Saluatoris:
 Matth. 6 Nemo pōt duobus dñis seruire. L̄ Vos autē. „ ð veraciter Christifideles L̄ in carne non estis. „
 „ Lox. 6 hoc ē, in rebus ac virtijs carnis non detinemini, sed spūlia atq; diuina exquiritis, conuersationē „
 Philip. 3 habētes in ccelis, L̄ sed in spiritu. „ i. in spū sancto estis, p̄ charitatē & gratiam, & propter spūa- „
 1. Corin. 3 lem regenerationē, qua estis ex aqua & spū sancto renati. V el estis in spiritu v̄ro. „ i. scdm̄ rōnis „
 Johā. 5 iudiciū viuitis, iuxta quod scriptum ē: Redite preuaricatores ad cor, L̄ fit̄ spūs dei. „ i. spiritus „
 Ela. 4 sanctus L̄ habitat. „ i. manet L̄ in vobis. „ p̄ gratiam gratūfaciētē, quēadmodum loquitur Chri- „
 stus: Ego rogabo patrē, & alium paracletū dabit vobis, vt maneat vobiscū in æteruū. Rursusq; „
 Joh. 14 ibidē ait: Spiritus sanctus apud vos manebit, & in vobis erit. L̄ Si quis autē spiritū Ch̄ri nō habet. „ i. „
 cuius anima non habita à spū sancto, qui ē spiritus Ch̄ri, quia ab ipso procedit, ab eoq; datur ac „
 mittitur, sicut ip̄e protestat: Cum venerit paracletus, quē ego mittā vobis à p̄e. Et iterum: Il- „
 le de meo accipiet. Et ad hoc designādum, insufflauit in discipulos suos, & dixit: Accipite spi- „
 ritum sanctum. Quis autē habet spiritum sanctum, nisi quietus & humilis, simplex & iustus? „
 Scriptum est em̄: Sup quē requiescat spiritus meus, nisi sup quietū & humilem? Et iterum: Spi- „
 ritus sanctus disciplinę effugiet sicutum, & auferet se à cogitationibus, quæ sunt sine intellectu „
 1. Joh. 16 hic non est eius. „ i. ad membra Ch̄fi non p̄tinet scdm̄ plentē iustitiam, & merito quis inter- „
 2. Joh. 20 Ela. 66 dum p̄tineat scdm̄ p̄destinationē æternam ac numero, sicut & Paulus cum Stephanum lapida- „
 3. Sapiē. 1 Acto. 8 F „
 4. Ephe. 3 Deinde pandit Apostolus, quid vtilitatis consequant̄ fideles ex inhabitacione spiritus „
 5. Matt. 28 sancti. „ Si aut̄ Christus in vobis ē. Per fidē & charitatē (sicut & alibi legitur) Christum p̄ si- „
 dem habitare in cordibus vestris. Et Saluator ip̄e: Ego (inquit) vobiscum sum cunctis diebus „
 6. Johā. 10 L̄ corpus quidē mortuum ē propter p̄ctm. „ i. caro vestra mortalis ac fragilis, necessitati moriē „
 7. Acto. 3 di subiecta ē propter originale peccatum, L̄ spiritus vero. „ i. anima v̄ra L̄ viuit. „ per gratiam, „
 8. Job 19 L̄ propter iustificationē. „ i. p̄ iustitiae exercitationē. Bona em̄ opatio, vita ē aniz. „
 9. Ela. 26 Hinc ait Saluator: Ego veni, vt vitā habeāt, & abundātius habeāt. L̄ Quod si spūs eius. „ i. spiri- „
 10. Johā. 10 turus dei p̄is, L̄ qui suscitauit Iesum, Christum à mortuis habitat in vobis. „ persequenter v̄sq; in „
 11. Acto. 3 finē vitæ p̄sentis, ita vt in gratia decedat, L̄ qui suscitauit Iesum Ch̄fim à mortuis. „ i. deus pa- „
 12. Job 19 sicut Iob aptissimē profitetur: Credo quod redēptor meus viuit, & in nouissimo die de terra „
 13. Ela. 26 surrecturus sim, & rursum circūdabor pelle mea. Per Esaiam quoq; dñs afferit: Vident mortui „
 14. 1. Timo. 6 mei, imperfecti q̄ mei resurgēt, L̄ propter inhabitantē sp̄m eius in vobis. „ i. virtute & grā spūs „
 15. Galā. 6 sancti. V el propter benignitatē qua facit sp̄m sanctū habitare in mētibus vestris. V el, ppter „
 16. Job 19 meritu q̄d cōsecuti estis ex inhabitatiōe & grā spūs sancti, iind̄ ppter vtrūq; istoq; simul, vc3, p- „
 17. Ela. 26 ppter miām dei & op̄a v̄ra bona suscitabunt corpora v̄ra, ad btām ac impassibilē vitā. Ex p̄dictis „
 18. 1. Timo. 6 infert Apl̄us, q̄ fideles obtēperare tenent rōni nō sensualitati, spiritui nō carni. L̄ Ergo (ð)frēs „
 19. Galā. 6 debitores sumus non carni vt scdm̄ carnē viuamus. „ i. q̄uis aliquo modo obligemur carni, vc3, p- „
 20. vt ei necessaria ministre sumus in victu atq; vestitu, nō tñ sic ei obligati sumus, vt eius concupisce- „
 21. tijs acqui-

A tibi acquiescamus, carnaliterque vivamus. Si enim secundum carnem vixeritis, moriemini. morte
 culpe in hoc seculo, & morte perpetua in inferno. Si autem spiritus, i.e. gratia spiritus sancti: vel, spiritus, i.e.
rōnis virtus iudicio facta, i.e. opera carnis mortificaueritis, i.e. destruxeritis & abieceritis tangē
venena, quēadmodū in Ecclesia facta, p̄cipit: Quasi à facie colubri fuge p̄ctim, i.e. viuetis, vita chari-
tatis & gratiae in ecclesia militante, vita quoque fruitionis & gloria in ecclesia triūphante. Huic do-
cumento naturalis cōsonat ratio. Media nāq; disponēda sunt secundū exigētiam finis. Cū ergo
caro sit anīmæ instrumentū, & ordine ad sp̄m sicut ad finē regenda est secundū exigētiam anīmæ
seus sp̄s, s. vt anīmæ seruiat, rationi obediatur, illisq; actibus occupetur per q̄ sp̄s tendit & redit ad
creatore. Qui autem secundū carnem conuersat, peruerit hunc ordinē, dominā ancillæ subiiciens,
finē medio postponens, & seipsum bestiis viliorē ac deteriorē constituens. Quicunq; enim sp̄s
dei aguntur, i.e. à sp̄u sancto regunt, eius instinctu ducunt, eius seruore impellunt ad bona, hi
filii sunt dei, per grām adoptantē ac filiale amorem. Vnde in canonica Iohannis scribitur: Vi-
dete qualē charitatē dedit nobis deus pater, vt filii dei nominemur & simus. Quēadmodū autē
deus omnipotē mouet ceteras creaturas ad proprias operatiōes, naturaleq; finē, per quendā
vniversale influxū seu generalē gubernationem, secundūq; Proclus author libri de causis affir-
mat: Causa prima regit res oēs, p̄terq; q̄ cōmisceatur eis. Sic rationalē creaturā mouet ad finē
supernaturalē per specialē gubernationē ac inspirationē, q̄ prouidentia appellat. Electos vero
singulariter mouet ac regit, prouidēs eis non solū sufficienter, sed etiam efficaciter de oībus ne-
B cessariis ad salutē, ita vt grām dei suscipiant, eiusq; inspirationi acquiescat. Idcirco dicuntur po-
 tius agi q̄ regi vel moueri à sp̄u sancto, vt magnitudo gratiae insinuetur. Ad actū em̄ meritorū
 nō solū exigitur gratia habitualis, sed insup necessaria est quēdā actualis motio sp̄s sancti vo-
 luntatem excitantis. Propter qđ propheta dicebat: Dñe, oīa opera nostra operatus es in nobis
 Portò cū motio ista sive influxus, actio & instinctus sp̄s sancti sit penitus supernaturalis, indi-
 get anima supernaturalibus quibusdā habitibus, p̄ quos aptetur ac disponatur ad huius motio-
 nis facilem susceptionē. Hi vero habitus, sunt septē dona sp̄s sancti, q̄ sunt dispositiones habi-
 tuales ac supernaturales à deo immediate p̄ creationē infusae, quibus redditur aīa facilē mobilis à
 sp̄u sancto in ordine ad supernaturalē finem, quae est vita æterna. Hæc dona à virtutibus reali-
 ter distinguuntur, easq; in dignitate excedunt, theologicis demptis virtutibus. Per hæc dona di-
 rigiunt anima à sp̄u sancto, ita vt audiat eum sicut magistrū. Vnde ait Psalmista: Sp̄s tuus bo-
 nus deducet me in terrā rectā. Qui itaq; sic aguntur sp̄u dei, hi sunt filii dei. Quicūq; autē in gra-
 tia est, habet hæc dona secundū aliquē gradū, & agitur à sp̄u sancto quantū requirit status salu-
 tis, videlicet ad obseruatiā p̄ceptoꝝ. Deinde ponitur ratio cur morituri simus, si secundū carnē
 vixerimus. Non enim accepistis sp̄m seruitutis iter, in timore, i.e. iam tpe gratiae, non est vobis
 datus sp̄s, quo seruiatis deo seruiliter quasi inuite, videlicet timore p̄cēnā, vt oīm tpe legis q̄
 cōminione p̄cēnā induxit homines ad seruendum, sed accepistis sp̄m adoptionis filiorū
 dei, i.e. sp̄m cuius gratia hoīes adoptant in filios dei, Lin quo clamamus, ore vel corde, Abba
 pater. Duo sunt noiā, vñā Hebreū, alterꝝ Latinū significantia idem. Et est sensus: In hoc sp̄u
 vocamus ex charitate, tanq; filii adoptiui dei patrē fiducialiter atq; affectuose dicentes: Pater no-
C ster q̄ es in coelis. Glossa p̄ sp̄m seruitutis intelligit sp̄m sanctū, à quo cordibus iudiciorū incusus
 est timor p̄cēnā, quo seruiliter seruierunt. Nā & timor seruilis in quantum est timor, à sp̄u san-
 cto est. Sic em̄ retrahit à p̄ctō & disponit ad grām. Quantū vero ad seruilitatē suam nec bonus
 est, neq; à sp̄u sancto. Dicitur ergo sp̄s sanctus, sp̄s seruitutis, rōne sui effectus, q̄a facit seruire
 quantum ad hoc receperunt q̄ eius dono gratis dato seruierunt timore p̄cēnā. Per sp̄m vero
 adoptionis intelligit glossa eundē sp̄m sanctū per grām adoptantē. Vnde Augustinus: Cauē
 (inquit) ne ex eo q̄ ait, sp̄m seruitutis, & sp̄m adoptionis, diuersum intelligas sp̄m, cum sit vñus
 atq; idem sp̄s, qui in trinitate dicitur sp̄s sanctus. Quod etiā Aþlus ostendit dicens, iterū, sed
 propter diuersa opera dissimiliter noiatur. Huic dicto cōcordat qđ de sp̄u subditur. Ipse em̄
 sp̄s testimonium reddit spiritui nostro, q̄ sumus filii dei. Quod certū est dici de sp̄u sancto,
 videturq; dictū de eodē sp̄u, de quo nunc agitur. Quidā vero p̄ sp̄m intelligunt donū sp̄s san-
 cti, vt sp̄s adoptionis dicatur donum filialis timoris, qui nos efficit filios dei. Sp̄s vero seru-
 uitutis intelligatur donum timoris seruilis, videlicet ipse timor seruilis. Hæc em̄ secundū Augu-
 stiniū est breuis differentia legis & euangelij, timor & amor. Lex vetus appellata est lex timo-
 ris, quoniā cōminione p̄cēnā induxit ad bonā, nec p̄stitit grām obediendi per charitatem.
 Porro lex euangelica, est lex amoris. Agit em̄ (gratiā conferendo) seruire deo amore iustitiae.
 Non est autē sic intelligendū, quin multi in veteri testamento acceperunt sp̄m adoptionis filio-
 rum dei. Omnes em̄ electi habuerūt hūc sp̄m, sed nō ex lege, neq; p̄ legē, magis autē ex deo per
 fidē, qua crediderunt in Christū ventus, ad cuius grām cōfugerunt, legis insufficientiā cognos-
 centes, propriamq; infirmitatem pensantes. Videtur quoque per sp̄m hoc loco posse intelligi
 sp̄s rationalis creatus, videlicet anima nostra. Quamvis autē quilibet nostrum acceperit hunc
 sp̄m suum, quando creata, corporiꝝ infusa est anima sua, dicimur tamen sp̄m istum recipere

CAP. VIII. of D. DIONYSII CARTHUSIANI

vel amittere, qđ aliquā nouā dispositio ei confertur vel auferit, quē admodū aliquis dicit cōcipere spm̄ deuotū, vel perdere animā seruentē, iuxta quē sensum dñs ait: Auferā cor lapideū de carne vestra, & dabo vobis cor carneū. Qui ergo sub lege seruerunt timore, accipiebū dicunt spm̄ seruitutis, i. animā seruentē in timore. Qui vero sub grā seruunt charitate, accipiūt spm̄ adoptionis, i. animam habentē gratiā adoptionis, in quo spū clamant corde deuoto, Abba, pater. Huic vero consonat quod alibi ait Apostolus: Nō dedit nobis deus spm̄ timoris, sed virtutis & dilectionis. Quod autē in spū sancto clamamus, Abba pater, & deum vere patrē vocemus, hinc constat. Ipse em̄ spū sanctus testimonium perhibet spū nostro, i. testificatur anima nostrā, eamq; recognoscere facit per inspirationē internā, vel reuelationē apertā, L qd simus filii dei. I adoptiū, stando in charitate & gratia. ¶ Testificatio ista multis modis intelligi potest. Primo per manifestā & clarā reuelationē spū sancti, siue fiat immediate ab ipso, siue per angelā, sicq; agnoscit homo per certitudinē se esse in gratia & filiatione diuina, sicut Paulus & ceteri apostoli, imd & multi perfecti ita sciuerunt se esse in gratia. Ad quos maxime pertinet qd alio loco dicit Ap̄lus: Nos nō spm̄ huius mundi accepimus, sed spm̄ qui ex deo est, vt sciamus quē à deo donata sunt nobis. Hoc modo agnouit Abrahā se esse filiū dei, cū ei dñs promisit qd decederet in senectute bona. Ezechias quoq; certissime dixit: Memento dñe quomodo ambulauerim corā te in veritate & in corde perfecto. Secūdo fit testificatio ista p quandā bonā fiducia cōsolatoria ī infusionē, vt cū homo nimiū anxiat̄ an placeat deo, & subito sentit se consolari & quasi certificari; sic autē oēs virtuosi & boni scire possunt se esse filios dei, nō quidē certo, sed cōiecturaliter & probabiliter. Tertio fit p propriā cōversationis & conscientiā diligentē discussionē vt cū homo nō habet remorsum mortalis peccati, & cū debita diligētia custodit mandata, audit̄ verbū dei libēter. Ista sunt probabilia signa filiationis diuinae, imd & p destinationis, secūdū qd ait saluator: Qui ex deo est, verbū dei audit. Et Iohānes in sua canonica: Si cor nostrum nō reprehēderit nos, fiduciā habemus ad deū. Et rursus: Qui seruat verbum Ch̄ri, vere in hoc charitas dei perfecta est. Deniq; sicut vita naturē cognoscit ex vitalibus actibus ac naturalibus motibus aīz, sic vita grā ex bonis operibus, seu mādatorib; custodia cōprobat, qd vt Gregorius Grego. ait: Exhibitio operis, probatio est charitatis. Cū ergo spū sanctus facit nos bene agere, atq; in dei obsequio promptos & agiles esse, tūc vtq; testimoniu p̄hibet spū nostro, qd filii dei sumus. Huic ergo dictō apostoli nō repugnat quod scriptū est: Sunt iusti atq; sapiētes, & opera eoz in manu dei sunt: & tamen nescit homo, virū amore an odio dignus sit, sed oīa in futurū seruant̄ incerra. Et qd ait beatus Iob: Si venerit ad me, nō videbo eū: & si recesserit à me, nō intelligā. Itemq; Si simplex fuero, hoc ipsum ignorabit aīa mea. Hæc em̄ atq; similia ideo asseruntur, qd de lege cōmuni & humano processu seu via, nō potest homo agnoscere p certitudinē se esse filiū dei p gratiā adoptionē. ¶ Postremo, melius atq; facilius potest quis scire se esse in grā & esse filiū dei secundū plenē iustitiā, qd esse prēdestinatū, vel in gratia permansu. Vnde hoc certo agnoscit non potest, nisi per reuelationē diuinā. L Si autē filii dei iam sumus per grā ad optante, L & hāredes. Erimus in patria p gloriā beatificantē. Filii em̄ adoptiū debet aliquā pars hāreditatis paternā. Erimus autē L hāredes quidem, nō cuiuscūq; sed L dei, L eternaliter possidendo bona dñi in terra viuentū, quā oculus non vidit, nec auris audit. Maxime tamen ista beatorib; hāreditas est ipsa diuinitas, quā est obiectalis beatitudo indiuisibilis in se, quā tota habetur à singulis, à nullo aut totaliter, & ita diuiditur secundū qd diuersimode participatur, quā diuersitas est ex parte recipientiū, quoī vñus alio clarius conspicit deū. De hac hāreditate fertur in psal. Dñs pars hāreditatis mea. Et: Satiabor cū apparuerit gloria tua. Per Esaīā qd dñs loquitur: Sunt tollā te super altitudinē terrā, & cibabo te hāreditate patris tui Iacob. Ceterā hāreditates terminant̄ in morte. Hæc autē à morte sumit exordiū, iuxta illud: Cum dederit dilectiū suis somnū, ecce hāreditas dñi, L cohāredes aut̄ Ch̄ri. L i. beatitudinis Christi cōsortes, atq; participes erimus. Ipse est em̄ principalis hāres, & nos simul cū ipso diuinā beatitudinem cōsequemur. Quo autē merito, subditur: L si tamen cōpatimur. L i. Christi passionibus cōfigurēmur, baiulādo crucē nostrā, & sequēdo vestigia eius. Ad hūc finem L vt & simul glorificemur. L i. glorioſi efficiamur cum Christo glorificato, quemadmodū ipse profitetur: Pater, quos dedisti mihi, volo vt vbi sum ego, & illi sint mecum, vt videant claritatem meam.

¶ Prosequutio expositionis p̄sentis capituli. Arti. XII.

EPIST. **H**ortatur nos insuper sanctus Apostolus, ut Christo cōpatiamur, quatenus conglomerificemur, eo q̄ pr̄mium incōparabiliter maius sit merito. Existimo em̄. i. agnosco ego qui de talibus veraciter iudico. Dicit aut̄, existimo, non quasi incertus aut dubitans, sed sobrium modū loquendi seruans ac edocens, ne immoderati simus in aſſerēdo. Lq̄ non ſunt condignæ. i. & quāles, ſufficientes ac proporcionatæ ſecundū rigorem iuſtitiæ, L. paſſiones, l. id est perſequiōnes, tentationes, labores L. huius temporis. i. quas in hoc breui vitæ huius curriculo ſuſtinemus, L. ad futuram gloriam. f. vitam æternam promerendā L. quæ reuelabitur in nobis. i. clare & corā omnibus nobis p̄deſtinatis p̄eſtabitur. Vnde ſalua-
tores:

tor: Cū feceritis (ait) oīa quā p̄cepta sunt vobis, dicite, Serui inutiles sumus. Hāc em̄ gloria, est
 beatifica visio diuinæ essentia plena mentis in deo laetitia, status omniū bonorū aggregatione
 perfectus, cōsummata aīa & corporis glorificatio sempiterna, ad quā promerendā tēporales
 passiones cōdignæ nō sunt. Sed videtur cōtrariū, quia secundū doctores hō in charitate stans
 meretur de cōdigno vitā æternā. Et r̄ndendū, q̄ passiones seu opera charitatis cōsiderantur du-
 pliciter. Primo secundū qđ procedunt à libero arb. vel acceptant ab eo, sic q̄ nō merentur vitā
 æternam de condigno etiā habitu charitatis adiuncto. Secundo, prout sp̄s sanctus liberat ar-
 bitriū mouens est huius processionis vel acceptationis principiū, & ita est meritū de condigno
 eo q̄ principiū meriti eiusdē rōnis existat cum p̄mio. Aplūs vero loquif de passionibus primo
 modo. Quod aut̄ gloria ista nobis fīstanda sit, probat. Nam expectatio creaturæ. i.e. creature
 expectans, videlicet hō viator. Dicit em̄ hō oīs creature, iuxta illud: Prædicate Euāgeliū omni
 creature. Primo, propter coionē, q̄a cū omni ḡne creature in aliq̄ cōuenit. Secundo, propter
 excellentiā, qm̄ oīa corporalia, ppter ip̄m creata sunt, L. reuelationē filiorū dei expectat. i. ma-
 nifestationē beatitudinis electorū in patria. s. sui ipsius felicitatē & glorificationē cū ingenti desi-
 derio p̄stolat, dicens q̄tidie: Quē admodū desiderat ceruus ad fontes aquarū, ita desiderat anima
 mea ad te deus. Nūc quippe filiū dei sumus, & nondū apparuit qđ erimus. Scimus, cū apparuerit
 filīs ei erimus, q̄a videbimus eū sicuti est. Nūc ergo expectamus hāc apparitionē, q̄tenus mēte
 & corpore glorificati declaremur seu agnoscamus esse filiū dei p̄ similitudinē gloriae. L. Vanitati
 em̄. i. instabilitati, mortalitati, multisq̄ p̄cenis L. creature subiecta est. i. hō, quē admodū ait
 scriptura: V erunt̄ vniuersa vanitas, oīs hō viuēs, L. nō volēs. i. nō spōte, q̄a inuitus hāc patit
 B Vel, nō volēs. i. propter originale p̄ctū, q̄ nō est nostra volūtate cōmissum, cuius p̄cenas cogi-
 mur tolerare, L. sed propter eū q̄ subiecit ēa in spe. i. propter diuinā iustitiā subiectus est hō va-
 nitati huic, clementer tñ, q̄a in spe liberationis futuræ, L. q̄a & ipsa creature, L. videlicet hō L. libe-
 rabitur L. in futura resurrectiōe L. à seruitute corruptiōis. i. corruptiōe ista seruili & corpali, vel
 magis proprie à seruitute corruptiōis. i. solicitudinibus vitæ p̄sentis, videlicet à cura quā redi ve-
 stitū & victū, acaliam qbus hāc corruptibilis vita sustentat, eīq̄ seruī. Liberabit aut̄, ptingendo
 L. in libertatē gloriae. i. in dominiū & securitatē felicitatis. Vel in gloriōsam libertatē L. filiorū
 dei. i. electorū seu beatorū in patria, q̄ deo p̄fecte assimilant, & plena dilectionē incessabiliter cō-
 iunguntur. Hāc aut̄ cōsequēter declarat aplūs. L. Scimus em̄ q̄ oīs creature ingemiscit & partu-
 rit v̄sq̄ adhuc. L. Hoc duobus modis exponit. Primo de omni hōie mōrali, q̄ dicit ingemisce-
 re, suspirādo ad patriā, & propter vitā huius angustias frequenter gemēs & flēs in hac valle la-
 chrymarū, & parturire. i. cū dolore operari. v̄sq̄ adhuc, q̄a à principio mūdi v̄sq̄ in p̄senstē p̄pus
 ita fecit, & v̄sq̄ ad mortē, sinēq̄ seculi durabit gemitus iste & parturitio. Secundo exponit ḡna-
 liter de principalibus partibus huius mūdi sensibilis. s. elemētis atq̄ cōlestib⁹ orbibus, q̄ dicunt
 ingemiscere & parturire metaphorice, sicut cāpus dicit exultare, & pratū ridere. Vnde p̄ gemi-
 tu eōrū intelligit inclinatio, vel appetitus eōrū ad statū perfectiorē. Per parturitionē aut̄ mutua
 ḡnatio & corruptio q̄tū ad elemēta, vel cōtinua circūolutio q̄tū ad cōlestia corpora. Ex qbus
 elicit, q̄ secundū intētionē aplū corpora cōlestia & elemēta in fine seculi glorificatis electis, iudi-
 cōq̄ peracto, innouabunt, ita q̄ elemēto & trāsmutatio, & cōlestiū corporū motus cessabunt,
 C ampliori q̄b lumine vestient. Terra em̄ (vt fertur) in supficie lucida erit vt vitrū, aqua sicut cri-
 stallus, aer vt cōclū, ignis vt stellæ. Quātitas aut̄ melioratiōis cōlestiū corporū nota est ei q̄ da-
 turus est ēa. V erunt̄ de mēsura decoratiōis solis & lunę scriptū est: Erit lux lunę sicut lux solis,
 & lux solis septemp̄lē sicut lux septē dieb⁹. Tūc em̄ tāta erit lux lunę, q̄ta nūc est lux solis, corpora
 q̄q̄ beatorū septies clariora erūt (vt dicit) sole. Hoc tñ scdm̄ beatū Thomā, nec rōne, nec autho-
 ritate probatur, quis certissime verē eē sciamus, qđ veritas ait: Fulgebunt iusti sicut sol in regno
 p̄ris eōrū. Mihi p̄terea, semp̄ saluo meliori iudicio, videī, q̄ sicut p̄sens locus, q̄ dī, Scimus q̄ oīs
 creature ingemiscit & parturit, exponit de p̄dictis corporibus, sic supiora ab eo loco, q̄ dictum
 est. Nā expectatio creature de eisdem possit exponi, p̄sertim cū aplū dicēdo. Expectatio crea-
 turæ reuelationē filiorū dei expectat, & ipsa creature liberabitur à seruitute corruptionis in li-
 bertatē gloriae filiorū dei, manifeste videatur distinguere inter creaturā & filios dei adoptiōis,
 de qbus pdixit, s. hoīes p̄destinatos. Erit igitur sensus, Expectatio creature elemētalis atq̄ cō-
 lestis reuelationē filiorū dei, i. manifestā glorificationē hoīm electorū expectat, secundum q̄ ex
 diuina ordinatiōe inclinat ad quādā clarificationē, quā i fine seculi sortitura ē filiū dei reuelatis
 Nō em̄ innouabunt corpora elemētaria atq̄ cōlestia, nisi corporibus electorū glorificatis, vel
 simul cū illis. Merito aut̄ expectat. Vanitati em̄. i. mutabilitati vel trāsmutatiōi creature p̄redi-
 cta subiecta est, nō volēs. i. nō ex seipsa aut p̄pria inclinatiōe, loquēdo de ea prout ordinata est
 à deo ad statū p̄seclū parificandū statui electorū post finale iudiciū, sed propter eū q̄ subiecit ēa
 in spe. i. ex ordinatione diuina subiecta est huic vanitati, ppter hoīem, vt ei deserviat. Corpora
 em̄ cōlestia propter ḡnationē inferiorū, maxie hoīm, mouent, & in ḡnationibus mixtorū ele-
 mēta concurrūt. Hāc aut̄ subiectio facta est in spe p̄memorata melioratiōis seu clarificationis
 D 2 elemen

Luc. 17

Johā. 5
Darc. 16Gene. 2
Psal. 411. Johā. 5
Pbil. 3Psal. 38
Eccles. 1.
Gene. 3

Barth. 6

Esaic. 32

Tbre. 1

Psal. 9

Apo. 21

Esa. 30

Barth. 13

Eccles. 1.

Gene. 1.
Psal. 8

elementalium atque celestium, quae & ipsa creatura cœlestis & elementalis liberabit à seruitute corruptionis, i. à statu sua variabilitatis, & à transmutatione ac motu, quibus corruptibilibus istis deseruit. ¶ Deinde ait apostolus. Non solum aut illa, i. non tamen ois predicta creatura ingemiscit ac parturit, sed & nos ipsi apostoli Christi, quibus hoc minus convenire videt. Primitias spiritus habentes, i. abundantiorē grām spiritus sancti sortiti, & ipsi intra nos gemimus, cordiaſt suspirantes supernā p̄fliſ. 12. Hierusalē, cupientes dissolui, atque a presentis vita æruminis transferri. Adoptionē filiorum dei, i. cōsummatā seu plenā adoptionis filiationē, videlicet primū electorum in prīa, expectantes non solū aīz glorificationē, sed & redēptionē corporis nři, i. liberationē corporis nři à mortalitate, p̄fliſ. 13. Osee. 13. poenitatis atque miserijs, quibus modo vehemēter affligit. Propter quod David ait: Sit uirtus in te aīa mea q̄ multipliciter tibi caro mea. ¶ Præterea non inaniter hanc beatitudinē expectamus. Spe enim salvi facti sumus, i. actu spei, tangimerto, liberati sumus à culpa, & digni effecti gloria. Actus nanq̄ virtutis saluat hoc modo. Velsic, Spe salvi facti sumus, i. p̄ passionē ac meritū Christi iam beati & salvi sumus in spe, quis nondum beati sumus in re. Idcirco certissime p̄stolamur felicitate predictā. Spes autem, i. res sperata, q̄ videt. i. id p̄sens atque obtenta est, non est spes, i. non cadit sub spe, nec amplius speratur. Quasi dicat, Spes ista non est de visibilibus & p̄sentibus bonis, Hebræ. 9. sed est certa expectatio futuræ & inuisibiliumq̄ bonorum. Nam & fides (q̄ virtus de inuisibilibus est) Heb. 11. est substantia regni sperandarum. Ideo additur. Non quod videt quis, quid sperat? i. quod iam in promptu habet, & p̄sentialiter ac visibiliter adest, non magis speratur, sed potius possidebit. Si autem, i. q̄a q̄ non videmus, i. spūalia & futura bona speramus, p̄ patientiam expectamus, i. longian- Phil. 1. miter ea p̄stolamur non cedendo aduersis, nec importune volentes dissolui. Vel, per patientiam, i. per aduersitatū tolerantiā expectamus hanc consolationē. Nam tribulatio excitat nos ad futuræ consolationis actualem fiduciā. ¶ Deinde docet apostolus, q̄ non humana, sed diuina virtute ac ope ad predictam felicitatē pertingimus. Similiter autem, i. sicut per patientiam expectamus bona futura adiuti gratia dei, simili modo pie ac gratiore, spū adiuuat infirmitatē nostram. Locus iste usq; ad illud, Scimus quoniam diligentibus deum, dupliciter exponi potest. Primo, de spū sancto. Secundo de spū angelico. Primo sic, Spiritus sanctus adiuuat infirmitatē nostrā, i. in opib; los infirmitatibus spūalibus plenos, illuminando intellectum, accendendo affectum. Nam quid oremus sicut oportet nescimus. Videtur huic contrarum. Aliqua enim sunt ex sua ratione honesta, virtuosa, & ad salutē necessaria, ut dilectio dei & proximi, humilitas, pax, Matth. 22. patientia. Talia scimus esse petenda a deo. Scimus quoq; quō sint petenda, videlicet indefinitē, & in noīe Christi ad gloriā dei. Deniq; Christus nobis p̄fixit, quid & quō orare oporteat, dicens: Matth. 6. Sic ergo orabitis, Pater noster qui es in cœlis. Aduertendū est itaq; quia (ut refert Valerius) opinio Socratis fuit, non debere nos ab immortalibus dñis aliquid determinate postulare, quoniam ipi melius scirent q̄ nos, quid nobis expediat. Hoc autem sancti doctores reprobāt, propter duo. Primo, quia (ut tactū est) quædā sunt per se ad salutē necessaria, honesta, & nobis p̄cepta. Talia ergo debemus petere determinate. Secundo, qm̄ orando aliquid determinate mens nr̄a pro illo magis accendit, sicq; capacior sit eius qd poscit. Desideriū enim aperit capacēq; facit affectum oratū. Quædā vero sunt indifferētia, q̄ possunt saluti obesse sicut prodesse, ut sanitas corporis, cessatio tentatiōis, & multa hmoi. Talia non debemus determinate petere, nisi sub cōditione beneplaciti dei. Quia ergo in talibus sepe decipimur, orātes q̄ non proficiunt ad salutē, eo q̄ incertæ sint prouidētæ nostræ, sicut & Paulus apostolus qui orauit stimulū carnis sibi auferri. Idcirco in Jaco. 4. 2. digemus dirigi a spū sancto in petitione talium, ne petamus saluti contraria, vel aliter q̄ oportet. De his puto iam loqui apostolū, iuxta quē sensum etiā a Sapiente scriptū est. Quis poterit cogitare quid velit deus? & sensum tuū dñi quis sciet, nisi tu dederis sapientiā, & miseris sp̄m tuū de cœlis? Si autem predicta verba apostoli vniuersaliter dicta sunt, exponēda erūt hoc modo, Quid oremus. i. qd decēs a dño postulemus? Oratio enim est petitio decentiū a deo secundū Damascenū, sicut oportet cum circūstantijs debitiss, nescimus propria virtute, sed noua illustratione egemus. Ideo subditur, sed ipse spū. sanctus postulat pro nobis, i. postulantes nos efficit vere salubria, p̄ gemib; inenarrabilib; i. suspirijs tam excessiūs, tā pro liberatione p̄sens exilij, q̄ pro adeptiōe cœlestis paradisi, ut plene nequeāt explicari. Dicitur autem deus aliqd agere, non q̄ ipse immediate sic agit, sed quia facit nos sic agere, prout legitur in Exodo: Dñs dixit ad filios Israel, Iam nūc depone ornatū tuū, ut sciam qd faciā tibi. Abraham q̄q; dixit: Nunc cognoui, q̄ timeas dñm, i. scire & cognoscere faciā. Qui autem scrutat corda, i. quālibet diuina persona in teriora cordis conspiciens, scit qd desideret spū. i. approbat & exaudit qd spū sanctus desi derare nos facit. Quod enim ex immediata spū sancti inspiratione precamur, dñs placet & exauditur ab eo, imd a spū sancto. Idē enim spū orare nos facit, & orantes exaudit, i. q̄a secundū deū postulat, i. qm̄ spū sanctus facit nos postulare quæ deo sunt placita, i. pro sanctis, i. pro nobisipsis & alijs p̄ordinatis ad vitā. Secundo exponitur sic, Spū angelicus adiuuat infirmitatem nostrā dñ mones coercendo, grāz opē impetrādo, & nobis fidei tangi p̄ssim custos ac diligens, assistēdo. Nam qd oremus sicut oportet, nescimus, secundū sensum p̄tractū, sed ipse spū angelicus

A gelicus postulat pro nobis, oratioes nras offeres dno, sicut Tobiae Raphael aiebat: Qm̄ orabas cū lachrymis, ego obtuli orationē tuam deo. Et in Apoc. dicit: Data sunt ei incēla multa, vt daret ea de orationibus sanctorū sup altare aureū, qd est āī thronū dei: gemitibus inenarrabilibus & i. vehementissimis qbusdā affectibus. Gemitus autē proprius sumptus nō competit angelo, sed metaphorice tñ, sicut de deo legit. Tactus dolore cordis intrinsecus, &c. Qui autē scrutat cor da, i. deus q corda scrutat, non inquirēdo qd nescit, sed inspiciēdo qd nouit, scit quid desideret spūs angelicus prona salutē, qā secundū deū postulat pro sc̄is. Nā cū sit deo beatifice, inseparabilēq vnitus, nūl cupit, nisi q̄ coplaceat dno. ¶ Deinceps ostendit aplūs proprietatē eorū, qui eternā beatitudinē obtinebunt. Scimus autē qm̄ diligētibus deū lcharitate infusa & supnaturali ac pseuerati Lomnia. tā bona q̄ mala, prospera & aduersa, lcooperant lfinalē l in bonū felicitatis eternæ, qā per h̄c aliquo mō proficiscunt ad dñm. Bona em̄, i. opa virtuosa cooperant eis in bonū directe, mala vero indirecte. Nā vbi abundauit iniqtas, abundauit & ḡfa. Ideo scriptū est de viro iusto: Oia q̄cunq̄ faciet, prosperabunt. S̄e pe em̄ cōtingit, vt quo se grauius peccasse ppndūt, eo humiliores & feruētiōes reddant, lhis q secundū propōsitū l voluntatis diuinæ, vel secūdū rōnē pdestinatiōis eternæ, l vocati sunt sc̄ti. l. i. deo operāte ad sanctorū p̄tinēt sortē. Vel, secūdū propōsitū, i. diuinæ mētis decretū vocati sunt sancti. i. ad grām sanctifīcantē deducti sunt, ita vt re & noie veraciter sancti dicant, grām̄q̄ pseuerantē ac finalē, (q̄ solis electis p̄st at) ad ipsicant, l Nā quos p̄sciuit. l. i. ab eterno p̄nouit ad vitā, & p̄ approbationē, sicut ad Moysen loquit: Scio te ex noīe, l & p̄destinavit. l. i. in sua eterna dispositiōe p̄misit atq̄ p̄ordinavit l cōformes fieri. l p̄ grām adoptiōis l imaginis filij sui. l. i. filio suo naturali q̄ est imago patris sui, cū sit imago bonitatis paternæ, cādor eternæ lucis, & speculū sine macula dei maiestatis. Filiatio em̄ ad optiua electorū, est similitudo filiatiōis naturalis diuinæ. Cōformant̄ ergo p̄destinati filio dei cū fiunt filij adoptiui, qā per grām gratū facientē & cetera dona spūs sancti sortiūt quādā supnaturalē assimilationē cū deo p̄fe, cuius filius est imago. Assimilant̄ q̄q̄ & filio, q̄ est verbū, veritas, & sapia p̄is cū natura eorū, intellectualis diuinorū cōteplatiōe p̄ficit. Potest q̄q̄ referri cōformatiō ista ad filiū secundū naturā eius assumptā. Sic em̄ p̄destinati sunt cōformes fieri imaginis filij dei, vt sint cohāredes Ch̄ri, & sicut portauerūt imaginem terreni, sicut portet imaginē cōcelestis, l vt sit ipse l filius dei l primogenitus in multis fratribus. l. i. inter p̄destinatos fideles (q̄ frēs eius sunt secūdū naturā assumptā) primatū tenēs, ordinē dignitatis, tanq̄ caput eorū, & ius primogeniturae possidēs h̄ereditatē p̄is abūdantius p̄cipiendo, eāq̄ alijs distribuendo. Dicit etiā Ch̄rus primogenitus mortuorū, qm̄ propria p̄tā surrexit, & erat pri- mus impassibilis resurgēs. Porrō vt vniogenitus, non habet frēs, sic em̄ est vnicus filius, verusq̄ deus, sed vt primogenitus, frēs habet, q̄ ipse naturā assumpsit & sux gloriæ participes erunt. Vnde ad Heb. habet: Nō cōfundit eos frēs vocare, dices: Narrabo nomē tuum fratribus meis. Nā & in Euāgeliō loquēs: Dilecte discipule, Vade (ingrē) dic fratribus meis. Hoc autē sciēdū, q̄ p̄sciētia nō sumit hc sicut cōiter sumit, vt dū reprobi dicūtur p̄sciti, vc̄ prout p̄destinationi opponit, sed sumit iā prout est q̄si via siue p̄ambulū ad p̄destinationē. Cū em̄ deus nil agat casu aut ignorāter, oportet notionē secūdū ordinē rōnis p̄cedere p̄destinationē. Ad insinuandū ergo q̄ deus nō eligit nisi p̄cognitos, ait aplūs; Nā q̄s p̄sciuit, & p̄destinavit. Quz autē bona p̄rāde stinationē sequant, ostēdit aplūs. Quos autē p̄destinavit, l ab eterno, l hos & vocavit, l ad statū salutis, ad fidē & grām, vel p̄ inspirationē internā, vel p̄ instructionē angelicā, vel p̄ p̄predicationē humānā. l Et q̄s vocavit, hos & iustificavit, l indulgētiā cōferēdo, & grām infundendo. l Quos autē iustificavit, illos & glorificavit, l exaltādo eos in gloria. Quodā em̄ iā magnificauit hoc mō, alios magnificabit. Itaq̄ p̄destination grām p̄parat, respicitq̄ ḡfā bonū finale. Vocatione grām offert & retrahit à malo. Iustificatio grām cōfert, & respicit bonū ḡfā initiale. Magnificatio grām cōsummat in gloria, & cōcernit futurū bonū felicitatis eternæ. Hosq̄ cōtuor, p̄destinatio est in deo, alia tria in nobis sunt. Si ergo p̄destinatus es, quis auertaris à deo & fugias, tñ vocaris: quis pecces, tñ iustificaris: quis moriaris, tñ ad impassibilem vitam transfereris. l Quid ergo dicemus ad h̄c: l. i. q̄uo ista satis mirari, q̄uo tantā grām satis laudare poterim? l Si deus pro nobis l est, nosq̄ defendit, sicut est pro p̄destinatis, l qs cōtra nos: l. i. qs nobis nocere valebit? Nullus vtiq̄, qā oia cooperabunt nobis in bonū. Si em̄ tentemur à dēmone, si insectemur à mūdo, p̄ dei grām oia fiunt nobis materia meritorū. Imō si corpus occidat, aīa p̄ patiētā coronat. Ideo S. Iob ait: Pone me iuxta te, & cuius vis manū pugnet cōtrame. l Qui deus p̄ inter alia bñficia sua nobis impēsa, l etiā proprio filio suo lincarnato l non pepercit l liberādo eum à mortis angustia, sed pro nobis oībus tradidit illū, l manibus aduersariorū permīssive, electis vero dedit eū effectiue, iuxta qd scriptum est: Parvulus natus est nobis, & filius datus est nobis. l Secundum beatū Thomā in tertia parte deus tradidit Christū triplici modo. Primo, qā ab eterno p̄ordinavit p̄ Christi passionē mundū esse saluādū. Secundo, qm̄ inspiravit ei volūtate patiēdi pro nobis, & ita voluit Christū pati p̄ modū p̄cepti, cui filius libētissime abediuit. Tertio permīssive, vt dictū est, l q̄uo nō etiā cū illo oia nobis donauit. l p̄ locū à Phl. 2. maiori

Tob. 12.
Apo. 8.Gen. 6.
Sapie. 6.Judith. 13.
EPIST.
Sap. 10.Roma. 1.
Psal. 1.Exo. 33.
Ephe. 1.
Col. 1.
1. Cor. 1.
Heb. 1.
Sap. 7.Johan. 1.
Johan. 14.
1. Cor. 1.
1. Cor. 15.Apo. 1.
Col. 1.
Ephe. 1.
Apo. 2.
Heb. 2.
Psal. 21.
Johan. 21.

Sap. 3.

Ela. 41.

2. Petri.

1. Johan. 2.
Darr. 10.
Job. 17.

Ela. 9.

maiori concluditur quod quia filii suū sibi coeternum, consubstantiale & coequalē dedit no
Psalm. 90 bis, etiā cetera oīa minorā filio suo præstiterit nobis, quantū ad salutē requiritur. Angelos em
Psalm. 8 dedit nobis in cōcives atq; custodes, oīa corporalia subiecit fidelibus, omnē grām in præsentī,
Psalm. 83 omnē gloriā in futuro dare paratus est, sicut & filius cōtestatur: Si quid petieritis patrē in nōe
Johann. 16 meo dabit vobis, vt gaudiū vestrū sit plenū. Oīa verba hæc diuinā apostoli affectuissima atq;
dulcissima sunt, & tota cordis intentione ac deuotione pēsanda. Quis accusabit aduersus ele-
cōtos dei? Quasi dicat. Nullius accusatio poterit eis corā deo nocere in hora mortis, vel in die
Apo. 12 iudicij. Possunt tñ iā fraterne accusari à proximis, & paterne corrigi à prælatis. Hinc em scrip-
tū est: Proiectus est draco magnus, serpēs antiquus accusator fratrū nostrorū. Quod autem nemo
2. Cor. 6 poterit eos accusare, patet, qm̄ L. deus est qui iustificat leos, idcirco Quis est q; condēnet?
1. Pet. 2 eos, an Chrs̄ Iesus q; mortuus est pro eis saluādis, L. imō qui & resurrexit. tertia die, L. qui &
est ad dexterā dei, residens. Chrs̄ secundū diuinā naturā dicitur esse à dextris patris. i. in sum-
Matt. 28 mo honore, & patris æ qualitate. Secundū humanitatē vero est ad dexterā patris. i. in potio-
Apo. 3 ribus bonis eius. Vnde ipse ait: Ego vici & sedi cū patre meo in throno eius, L. qui etiā interpel-
Johann. 17 lat pro nobis. Vt mediator dei & hominū. Scriptū est em: Aduocatū habemus apud patrē, le-
1. Timo. 2 sum Christiūstū. Secundū quosdā Chrs̄ interpellat pro nobis, nō voce, sed miserationē ac re-
presentatiōe, dū indefinēter naturā quā pro nobis assumpfit, & dirā mortē quā pertulit, patris
Bernard. vultui offert. Vt em ait Bernardus: Mater ostēdit filio pectus & vbera, filius ostēdit patri latus
& vulnera: nec p̄t esse repulsa, vbi tot cōcurrūt amoris insignia. Verunt̄ cū ad Heb. dicat aplūs
Heb. 7 Christus sempiternū habet sacerdotiū, vnde & salutare potest in ppetuū, accedēs p semetiū
ad deū, semp viuens ad interpellandū pro nobis, nō videtur cur Ch̄o, vt mediatori, nō cōpe-
Augustini. rat voce interpellare pro nobis. Deniq; oratio est explicatio desiderij, & interpres ac nuntia
volūtatis. Secundū Augustini quoq; illud licet orare, qd licet desiderare. Cū ergo Chrs̄ no-
strā salutē desideret, & ob id patri latus ac vulnera representet, vt nostri misereat, cur nō voce
explicit hæc voluntatē pro nobis orādo. Et cū ipse magis cupiat nostrā salutē, q; aliquis beato-
rū, cur nō orat vocaliter, eo modo q; virgo Maria, vel ceteri sancti. Si aut̄ ideo dicat non orare
vocaliter, quia nō est opportuna in patria vocalis oratio, eadē rōne hac virgo beata oraret vo-
caliter, nec Ch̄s in hoc seculo orasset voce pro nobis. Itaq; cū deus tantā nobis charitatem
ostēderit & tanta bona p Christū largitus sit, Quis ergo nos separabit à charitate? Actuali vel
habituali L. Ch̄s: Secundū vtrāq; eius naturā. Nungd L. tribulatio (corporis), an angustia? i.
.i. afflictio mētis, L. an famēs, an nuditas, L. i. vestimētō & inopia, L. an psequitio, L. quā est de lo-
loco ad locū, L. an periculū, L. apparatus mortis, L. an gladius, L. i. mors ipsa. Tāq; dicat, Null-
lum horū separare nos poterit. Sicut scriptū est in psona iustorū seu martyrū aduersa patien-
Psalm. 43 tiū. s. pœnas p̄tactas. Qm̄ propter te, i. propter tui amore, & quia corā hoībus te cōfite-
Matt. 10 mur, nec à iustitiā tūx via recedere volumus. Vel, propter te, finaliter, i. vt te deū pro p̄mio
ac quiramus, L. mortificamur tota die. i. assidue tribulamur, atq; p quotidianas psequitioēs &
aduersitatis ad mortē deducimur. Vel certe q; nosipso quotidie mortificamus orando, legen-
do, abstinēdo, cōtra proprias cōcupiscētias p̄eliando, propriā voluntatē fraudādo, & in cæte-
ris virtutē exercit̄s ac pœnitētā laboribus desudādo, L. estimati, i. à psecutorib; & peruer-
sis hoībus reputati & spreti sumus vt oues occisionis. i. sicut oues q; occidunt, vt lana eorū &
Matt. 10 carnes in vsum occidentiū veniant. Vnde & Ch̄s ait discipulis: Ecce ego mitto vos sicut oues
Johann. 16 in medio luporū. Et alibi: Venit hora vt oīs q; interficit vos, arbitref obsequiū se p̄stare deo.
Gopiat. 10 Sed in his oībus aduersitatibus superamus. Oīa patienter atq; gaudēter sustinēdo, L. pro-
1. Johann. 4 p̄ter eum q; dilexit nos. i. propter amore dei vel Ch̄s, q; prior dilexit nos, & propter benefi-
cium grāe eius, cuius virtute hæc inuictissime patimur. Certus sum enim quia neq; mors, i. n-
timor seu pœna mortis, L. neq; vita, L. amor viuendi, L. neq; angeli, L. qui sunt de infimo cho-
ro infimæ hierarchiæ cœlestis, L. neq; principatus, L. qui sunt de supremo choro eiusdem hierar-
chiae, & p̄ istos subintelligunt archangeli, q; infra hos ordines sunt mediū, L. neq; virtutes, L. i. an
geli de medio ordine secūdæ hierarchiæ, p̄ q; intelligunt p̄tates, q; sunt de infimo ordine hierar-
chiae secūdæ. Numerant̄ aut̄ horū ordinū angeli, q; sunt de quinq; ordinib; angelorū, q; foras
mittunt̄. Alij vero quatuor ordines assistunt, L. neq; instātia, L. i. præsentia bona vel mala, L. ne
q; futura, L. prospera vel aduersa, L. neq; fortitudo, L. i. violetia alicuius, L. neq; altitudo, L. huma-
næ præsumptionis, L. neq; profundū, L. sapiētia secularis, L. neq; creatura alia poterit nos separa-
re à charitate dei, q; est in Ch̄o Iesu dño nostro, L. i. secundū eius doctrinā & voluntatē exhibe-
tur à nobis deo, vt eī toto corde, tota anima, tota fortitudine diligamus. Exhibitio em benefici-
cōs; charitatē accēdit, nec aliquid sic ad amore inducit, sicut q; aliquis scit & experit se ab alio
diligi. Qm̄ ergo deus tantā nobis dilectionē ostendit, tantaq; bñficia contulit, debemus in eius
amore esse immobiles. Hoc dicit Aplūs in psona suis & ap̄lorū aliorū quos sciebat confir-
matos in gratia, ita q; mortaliter peccare nō poterant ab ea hora, qua in die pentecostes primi
2. Thess. 2 tias sp̄us acceperūt. V el si intelligat dictū in psona omniū prædestinatōrū, referendū est quātū
ad sepa

A ad separationē finalem. Nam licet aliquādo per mortale peccatum separantur à deo, finaliter tamen separari nō possunt. Præterea quod de angelis dictum est, non est sic intelligendum, q̄ angeli sancti aliquo modo velint nos separare à charitate dei, sed ideo dictū est, quia etiā p̄ impossibile vellet, tamē non possent. Secundū quē sensum dicit alio loco idem Ap̄lus: Licet an gelus de cœlo euangelizet vobis p̄ter id qđ euangelizamus, anathema sit. Quidā vero per prædicta intelligunt angelos malos, qui nos conant̄ a deo auertere. De quibus ad Ephesios legitur **Eph. 6** Nō est nobis collectatio aduersus carnē & sanguinē, sed aduersus principes & potestates, &c. **Apo. 12** In Apocalypsi quoq; scriptum est: Draco pugnabat & angeli eius.

¶ Declaratio Cap. noni, videlicet: Veritatem dico in Christo, &c.

Articulus decimus tertius,

Q Via in superioribus disputauit Ap̄lus de insufficiencia legis & vitijs Iudæor̄, nunc **Roma. 4** ostēdit charitatem suā ad eos, ne putetur illa ex odio vel contemptu dixisse, & ait: **I. 6. 7** L Veritatē dico in Christo Iesu. Id est, secundum regulam & cēsuram veritatis Chri-
sti, ita quodd̄ mea locutio est secundū beneplacitum Christi, & consona veritati ipsius, qui est mensura, causa & regula vniuersæ veritatis, idcirco non mentior, testimonium prohibente mihi conscientia mea in spū sancto. i. nullum remorsum habente conscientia mea de aliqua falsitate, & hoc in spū sancto, ita q̄ ipse est testis eius quod dico: Iste est modus iurandi Apostoli, iurario nāq; dū rationabilis causa occurrit vel exigit, non solū est licta, sed etiā meritoria, cū sit actus virtutis, quē latrā dicitur. Hoc superius declaratū est plenius. Iudæi autē diffici-
les erāt ad credēdum, ideo iurat Apostolus. Et item vt melius sibi credas, quia quod dicit raru-
“ est atq; mirabile, imò penē incredibile. Quid igitur iurat? L qm̄ tristitia mihi magna est. tā in
“ superiori q̄ in inferiori appetitu, L & dolor cōtinuus cordi meo. L hoc est iugis afflictio atq; cō-
B passio mēti seu anima. L propter excētationē Iudæor̄, sicut patebit. Hæc est tristitia bona ex **Infr. ca. 12**
charitate procedēs, qua alijs cōsolemus in malis culpæ vel pœnæ, ad quam pertinet luctus, de
quo dicitur: Beati qui lugent. ¶ Deinde ostēdit cauſam motiuam, ac materialē huius tristitiae. **Matth. 5**
L Optabam em̄ ego ipse anathema esse à Christo pro fratribus meis, L puta Iudæis. Exposito-
res quidam satis faciliter transeunt in expositione loci huius, qui meo iudicio difficillimus est, si
quis diligenter inspiciat. Sic autē cōmuniter exponūt, Optabam ego ipse anathema, i. separatus
esse à Christo, pro fratribus meis prædictis vt cōuerterentur. i. si fieri posset, vellem ad horam,
sive in hac vita, sive post mortem separari à Christo, vt isti crederent. Sed cū in hac vita nō se-
paretur homo à Christo nisi p̄ culpat, imò per mortale peccatum, si Ap̄lus optasset separari à **Sap. 1.**
Christo in hac vita propter cōversionē Iudæor̄ ad tempus, optasset mortale peccatum incidere,
vt illi grām consequerent, quod certū est dici non posse, præsertim cum secundū eundē Apo-
stolum, nō sint facienda mala, vt bona eueniant. Ideo alijs paulo planius loquentes, afferunt, q̄ **Sup. ca. 3**
optabat ad tempus separari à Christo per dilationē gloriae sibi paratae, ita q̄ optauit diutius ma-
nere in vita præsenti, quatenus Iudæor̄ cōversioni intenderet, iuxta quē modū aiebat ad Phi-
C lipenses: Coartor ē duobus, desiderium habens dissolui, & esse cum Christo, permanere autē **Phil. 1.**
in carne necessariū est propter vos. ¶ Quamuis autē expositiones huiusmodi veræ sint, non ta-
men (vt arbitror) satisfaciunt diligenter scrutanti. Primo, quia Apostolus dicit hæc, ad insinu-
andum singularem affectum suum circa Iudæos, sed prædicto modo optauit etiam pro Gen-
tibus separari à Christo, vt patet ex multis locis epistolaz̄ eius. Secundo, quia Apostolus dicit
hæc, quasi aliquid valde præcipuum, sed prædicto modo velle separari à Christo, non esset ita
præcipuum, cum & alijs multi inferiores sancti hoc ipsum optauerint, sicut beatus Martinus disse-
ruit: Domine, si adhuc populo tuo necessarius sum, non recuso laborem. Tertio, quia nō sequi-
tur, si quis velit differri à gloria sibi parata in cœlo vt alijs proficit, q̄ ideo optet esse anathema à
Christo, absolute loquendo sicut Apostolus loquitur, imò hoc pertinet ad maiorem vniōnem
cum Christo, tam quantum ad meritum, q̄ quantum quo ad gloriam, cum hoc sit eximiā cha-
ritatis dei & proximi opus. Propter quod ad Philippenses idem dicit Apostolus: Vltere in car-
ne, hic mihi fructus operis est. Quarto, quia Apostolus cum esset sobrius in loquendo, præser-
tim in his, quæ ad suam laudem spectabant, declinando videlicet magis ad minus q̄ ad maius,
quemadmodū (secundū Aristotelem) pertinet ad moralem, ideo propter prædictā separatio-
nem tam modicam, seu gloriae dilationem nō absolute dixisset, optabam anathema esse à Chri-
sto. Propterea (vt videtur) aliud nihil insinuat Apostolus verbis prædictis, nisi quod in Exodo
Moyses deo loquutus est, dicens: Aut dimitte populo hanc noxam, aut si nō facis, dele me de
libro quē scripsisti. Cum em̄ non fuerit minor charitas Iudæor̄ in Paulo q̄ Moysē, non mirum
est, si vter q̄ idem optauit. Sed quō intelligenda sint hæc Pauli & Moysei verba, difficile est in-
tueri. Cū etem̄ Chrūs in Euang. dicat: Quid proficit homo si lucret vniuersum mundū, se autē
ipm̄ perdat, & detrimentū sui faciat? Nullus fidelis debet simpliciter velle de libro vitæ deleri,
aut à Christo separari. Quidā ergo dixerūt Moyse p̄dicta verba dixisse ex impetu passionis,
non ex iudicio rationis, sed hoc penitus falsum est. Nec decet hoc dici de viro sancto qui erat

māsuetus super oēs homines q̄ morabantur in terra. ¶ Deniq̄ p̄cēm eius exaudiuit dñs: Ecce, D
 Numer. 17 inquiēs, dimisi iuxta verbū tuū. Et ite & dixit: Qui peccauit delebo eū. Vnde patet Moysen
 Exodi. 32 in dicta oratiōe non peccasse, sed vehemētissime meruisse. Simili rōne ostēditur Paulū nō di
 ſibidē. xisse verba inducta ex impetu passionis. Augustinus vero dicit Moysen protulisse h̄c verba
 Augustini. ex confidētia & familiaritate diuina, vt sit sensus: Quēadmodū certus sum dñs, q̄ non delebis
 me de libro vita, sic peto certificari à te de remissionē culpa populi tui. Simili modo rationa
 biliter dici potest in proposito, q̄ Paulus optauit, & forte vocaliter exorauit anathema esse à
 Ch̄o propter Iudæos, sic orās: Dñe Iesu cōuertere populū hūc, aut si nō facis, aufer me à cōſor
 tio elector̄, i. sicut ex magna familiaritate atq̄ fiducia cordis mei à te certus sum q̄ nō p̄mit
 Hieronym. tes me separari à te, sic oro certificari de conuersione Iudæor̄ ad te. Sic quoq̄ sanctus Hiero
 nymus refert dixisse Paulū simplicē dño. Cū em̄ non exaudiretur solita celeritate pro cuiusdā
 sanatione infirmi, dixit: Vere non comedā, n̄iſi sanaueris tū. Moxq̄ sanatus est & ger. Sic fili
 us aliquis dilectus & amorus dicere solet patri suo, de quo plenē cōfidit. Fac quod peto, vel
 eiſce me domo & h̄reditate tua. Potest etiā (& vt reor melius) dici, q̄ tā Moysi quām Pauli
 verbū sit sermo hyperbolicus, i. per excessum dictus, tñ sine mēdacio. In huiusmodi nāq̄ ser
 monē sensus nō est q̄ per orationē directe importatur, sed qui à loquēte intēditur, q̄ propter
 rationabile causam tali locutione vtitur, eo q̄ res melius significari seu clarius explicari non
 valeat, n̄iſi p̄ excessum. Scit tamē qui loquitur quoq̄ credat. Hoc modo loquēdi se p̄fissime vti
 tur sacra scriptura, vt cū ait Manasses: Peccaui super numerū arenā maris. Et psalmista: Mul
 tiplicati sunt super capillos capitis mei qui oderunt me gratis. Simili sensu scriptū est in libro E
 2. Par. 36 Psalm 68
 Judicū. 20 Iudicū de habitatoribus Gabaa, s. filiis Beniamin, q̄a erāt viri fortissimi, ita ad certū iacentes
 fundis lapidē, vt capillū possent p̄cutere, & nequaq̄ ictus in alterā partē ferretur. Quo aliud
 nihil signatur, n̄iſi q̄ erāt ultra modū boni fundibulari. Apostolus ergo magnitudinē sui de
 siderij, q̄ Iudæor̄ optat salutē plene exprimere nequiens, per hyperbolēn ait: Optabā enim
 ego ipse, i. tā ardēter cōcupiū salutē fratrū meor̄ Iudæor̄, q̄ hunc affectū apertius designare
 nō possum, n̄iſi vt dicā me voluisse separari à Ch̄o secundū modū iā tactū. Et, vt probabiliter
 dicit, Paulus & Moyses aliq̄ modo optabāt deleri & separari, n̄iſi deus p̄ceret populo, videlicet
 secundū dispositionē inferioris partis animæ cōparatæ & affectatæ ad proximos ardentī
 amore, q̄ nescit mēsurā, licet ita nō erat in volūtate superiorē rationē sequēte, quēadmodum
 & salvator orauit auferri à se calicē passionis, quē vtq̄ simpliciter bibere voluit, iuxta illud:
 Matt. 26 Oblatus est q̄a voluit. H̄c tā prolixē prosecutus sum, q̄m multi etiā deuoti ambigere solent,
 Darc. 14 q̄o pr̄x inducta verba debeāt accipi. ¶ Sic ergo optauit esse anathema à Christo pro Iudæis,
 Esai. 51 Infra. 1. L. qui sunt cognati, i. consanguinei, L. mei secundū carnē, i. generationē carnalē, cum sint
 Phil. 3. filii Abrahā sicut & ego, & quidā eor̄ sunt de tribu Beniamin vt ego, L. qui sunt Israelit̄, i. „
 Gen. 32. 15 nati de semine Iacob, q̄ ab angelo dictus est Israel, L. quoq̄ adoptio est filior̄, L. hoc est, ad q̄s „
 2. Cor. 11. pertineret gratia adoptionis filior̄ dei, si vellēt cōuertere, & eor̄ qui ex eis cōuersti sunt, est gra
 tia adoptionis, q̄a excellēter consecuti sunt eā, vt patet in Apostolis, q̄ primicias spiritus ac
 ceperūt, atq̄ in alijs multis de qbus Iacobus aiebat ad Paulū: Vides frater q̄t milia ex Iudæis
 Roma. 8 crediderūt. Vel hoc ideo dicitur, q̄a Iudæi specialiter appellati sunt filii dei. Vnde loquitur dñs F
 Acto. 11 Exodi. 1. Filius meus primogenitus Israel. Et alibi: Factus sum Israeli pater, & Esraim primogenitus
 Hiere. 1. meus, Christus quoq̄ in Euāgelio nominat eos filios regni, quoq̄ etiā est, L. & gloria, i. ma
 Matt. 8 gnificētia op̄e diuinor̄ videlicet miraculor̄, & reuelationū cōflestiū. Patribus em̄ Iudæo
 rum sanctis prophetis collata fuit gratia miraculor̄, & ad eos factæ sunt reuelationes diuinæ,
 Exodi. 20 L. & testamētū, L. vetus, quod specialiter datū est eis, L. & legislatio, i. datio legis scriptæ seu
 decalogus p̄cepto & moralū, L. & obsequiū, i. cultus vniuersi veri dei, q̄ cultus in Iudæis p̄mā
 fit, cōteris nationibus ad idolatriā deuolutis, L. & promissa de aduentu Ch̄ri, & gloria ele
 Roma. 1. ctōr̄, L. quoq̄ patres, L. quoniā ipsi sunt filii patriarchar̄, L. ex quibus, L. est Christus se
 cundū carnē, L. designat in Christo esse aliam naturā quām hūanā. Vnde clarissime subditur „
 L. qui, L. Christus L. est super omnia, L. creata, L. deus bñdictus in secula, Amē, i. sine fine laudā
 dus. In q̄ aptissime destruit h̄eresis Arriji & Fotini, ac omniū Christū esse purā creaturā dicē
 Joh. 3. 5 tium. Nā & in sua canonica Iohānes dicit: Simus in vero filio eius Iesu Christo. Hic est verus
 Hier. 23. deus, & vita æterna. Et Hieremias: Hoc est nomē quod vocabunt eū, dominus iustus noster;
 In Hebræo habetur nomen dñi tetragrammaton, quod nō cōuenit nisi deo vero. Item & in
 Esa. 9. Esaia. Vocabitur nomē eius admirabilis, cōſiliarius, deus, fortis, pater futuri seculi, princeps
 pacis. ¶ Iā dixit Ap̄lus continuū sibi esse dolorē propter exercitationē Iudæor̄, promissa q̄q̄
 diuina ad Iudæos pertinuisse. Ne ergo quis & stimet apostolū sic tristari, quasi totus populus
 Iudæor̄ perierit, vel diuina promissa euacuata sint propter incredulitatē maioris p̄tis popu
 li huius, ideo addit: Nō aūt q̄ exciderit verbum dei, i. ex p̄dictis nō seq̄tur, q̄ diuinæ pro
 missionis sermo inexpletus & irritus māserit. Simile est quod per prophetam dominus ait:
 Egre-

IN EPIS. AD ROMA. ENARRATIO. Art. XIII. Fo. XXIII.

A Egressus de ore meo iustitiae verbum, & non reuertetur ad me vacuum. Quod licet Augustinus exponat de emanatione & missione increati verbi dei, Hieronymus tamen ad literam expo.
 " nec de verbo prophetaliū sermonū de Christo, de quibus nunc sermo. Non enim omnes quietes
 " Israel sunt, i.e. non omnes geniti ex semine Iacob, qui dictus est Israel, sed hi sunt Israelites veri ac
 " spūales, imitādo fidē ac opa Iacob, neque quod semē sunt Abrahā, i.e. carnales filii eius. Oes filii
 Abrahā, i.e. non oes tales digni sunt vocari filii Abrahā, quia non imitantur ei vestigia fide ac morib⁹
 Vnde Saluator ait: Si filii Abrahā es, opera Abrahā facite. Quod quoniam non fecerunt, meruerunt
 " audire: Vos ex patre diabolo es. Hoc autem probat Apostolus auctoritate scripturæ, sed in
 " Isaac vocabitur tibi semen. Hoc dominus dixit ad Abrahā. Et est sensus: Isaac & filii eius sequentes
 fidem eius ac tuam, reputabuntur tibi in filios & haeredes. Ideo enim alibi habetur: Ence ancil-
 lam & filium eius, videlicet Agar & Ismaelem. Non enim haeres erit filius ancille cum filio liberg.
 Promissio ergo impletur in filiis gratiæ, non in filiis naturæ, nisi sint & filii gratiæ, sicut apostoli.
 ¶ Deinceps exponit Apostolus auctoritatem præallegatam, videlicet in Isaac vocabitur tibi se-
 men, id est, non qui filii (sunt) carnis, hoc est, naturali virtute generati ex Agar & Cethura,
 " Lhi filii dei, i.e. ad diuinum cultum electi, ac diuinæ promissionis participes, sed quod filii sunt pro-
 missionis, hoc est, ex Isaac nati secundum diuinum promissum, videlicet quod erant cōsortes benedictio-
 nis primi suorum, ut Iacob & filii eius, estimantur in semine, i.e. vere & digne appellantur filii Abrahā,
 ¶ Deinde ponit formam promissiōis: Promissio enim diuinæ verbū hoc est. Secundum hoc tempore, i.e.
 " eodem die, anno uno elapso, veniā, ad te o Abrahā, & erit Sarah filius, i.e. Sara coiunx tua me
 B cooperatae filiū tūc habebit. Verba sunt angelī loquētis ad Abrahā in persona dei. Sic ergo Isaac
 filius erat promissio, quod diuina virtute sterile matrē visitatae, cōceptus est, sicut erat promissum.
 Allegat autem Ap̄plus has scripturas secundum translationem septuaginta interpretū, qua vtebat ecclesia tpe
 Ap̄los, vsq; Hieronymi tpa. Nostra vero translatione talis est: Reuertes reuertar ad te tempore isto
 " vita comite &c. Non solū haec illi, i.e. diuina promissio, non tamen facta est Saræ, sed & Rebecca,
 " promissionē accepit. Ex uno cōcubitu habēs, in utero filios duos, Isaac & patriarcha, prius nra, i.e.
 vsq; Iacob & Esau. Sicut enim Saræ sterilis diuina virtute concepit, & sicut unus filius Abrahā ele-
 ctus est altero ei postposito, sic unus filius Isaac est electus, altero derelicto. Scriptū est enim
 Depravatus est Isaac per uxorem suam dñm, eo quod esset sterilis, & exaudiuit eum, deditque cōceptū Rebek-
 cae. Ex quibus patet, quod filii non sint electi merito parētū. ¶ Quod autem Rebecca, promissionē habuit
 de speciali gratia unius filiorum, suorum ostendit Ap̄plus: Cum enim nondū nati fuissent, Iacob & Esau,
 " Laut aliqd boni egissent aut mali. Ex quo patet error dicētiū animashomim ante mundū sensi-
 bilē cōditas, & ante vitā p̄sentis seculi bona aut mala egisse, ppter quod iam diuersas gratias atque mi-
 serias cōsequuntur, ut secundū electionē, i.e. liberā unius præ alio acceptationē seu diuinā p̄desti-
 nationē, propositū dei, i.e. diuina voluntas, p̄scientia vel decretū, maneret, ratū, & impleret
 secundum quod erat p̄ordinatū, non ex operibus, i.e. non propter p̄cedētia merita siue demerita, sed
 ex vocante, i.e. ex gratia dei vocatis, dictū est ei, Iputa Rebekca, quia maior seruiet minori.
 i.e. Esau primo egrediēs seruiet Iacob. Hoc enim modo dictū est Rebecca: Duo gentes in utero
 tuo sunt, populusque populū supabit & maior seruiet minori. Veruntur seruitus ista non est imple-
 ta in Iacob & Esau, immo Esau potētor erat & dicitur fratre suo Iacob, sed in posteris eorum imple-
 ta est. Tempore enim David descendētis à Iacob facta est Iudæa descendēs ab Esau, seūes regi Da-
 uid sub tributo. Per haec quod figuratū est, quod populus Iudæorum prior fide seruiturus esset populo
 Christiano, posteriori vocatiōe. Iudæi quippe Capsari nostri sunt, qui nobis libros apportat
 Quid autem seruitus ista, seu reprobatio Esau & platio Iacob, signū erat electionis Iacob ad gloriam,
 & reprobatio Esau ad peccatum, ideo ap̄plus dicta cōfirmat auctoritate prophetica, sicut scriptū
 est: Iacob dilexi, Esau autem odio habui, i.e. reprobavi. Diligere dei, est velle alicui bonū cōferre,
 Odire vero est, grām iuste subtrahere. Quoniam ergo deus p̄destinavit Iacob, ideo dilexit eum ab æter-
 no, sparans ei grām in p̄senti, & gloriam in futuro. Ex opposito autem dicitur Esau odiisse. Quid ergo
 dicemus? Hoc est, si deus sic unū diligit, & aliū odit ac reprobat, quod ex hoc sequitur? Nun-
 quid iniuitas (est) apud deum? Absit, quod rectus dominus deus noster, & non est iniuitas in eo. Ori-
 genes autem qui dixit gratiam conferri vel subtrahi propter merita & demerita p̄cedentia in vita
 priori, sic arguit, Sicut iustus est & equalibus dare & qualia: sic iniustus est, non in aequalibus dare inae-
 qualia. Si ergo nulla merita præcesserunt, iniustus esset unū potius quam alteri gratiam dari. Sed haec
 ratio non conuincit, quia in his quod omnino gratis ac liberaliter dantur, iniuitia locum non ha-
 bet. Quod Saluator noster in Matthæo euidenter testatur, loquens de cultoribus vinearum, &
 murmuranti respondens: Amice non facio tibi iniuriam. Tolle quod tuum est & vade. An non
 licet mihi quod volo faceret? Et hoc ostendit modo Apostolus auctoritate scripturæ, quod in
 Exodus continetur. Apostolus autem non verba, sed sensum allegat, nisi forte secundum aliam
 translationem. Moysi enim dicit dominus loco prædicto. Miserebor, dando grām in vita
 præsenti, cui misereor, in æternā præscientia, & misericordia præstabo, dando gloriam in
 futuro, cui miserebor. Tanquam dicat, Dabo gratiam in præsenti ei, quem ab æterno præ-
 desti.

Exale. 17
 Augustin.
 Hierony.
 Gen. 32
 Gen. 35
 Matth. 5
 Joh. 8

Ibidem.
 Gen. 21

Gala 4
 Gen. 16

Gen. 18
 Matth. 5

Gen. 28
 Genes. 25

Malach. 1

Genes. 22
 Ezech. 14

Ephes. 1

Genes. 27
 Genes. 36
 Deut. 2
 2. Reg. 8

Malach. 4

Deut. 32
 Psalm. 90

Exo. 33
 Ezech. 32

CAP. IX.

D. DIONYSII CARTHVSIANI.

Destinavi, & dabo gloriam in futuro, cui nunc gratiam tribuo. Nostra translatio habet sic: Mi- D
Deuter. 9 serebor cui voluero, & clemēs ero, in quē mihi placuerit. Ex his infert Ap̄lus. L Igitur nō volē-
Johan. 15 tis neq; currētis, sed miserētis est dei. I.i. nō in p̄tātē hoīs volentis, est, velle aliquid meritorē,
Ph̄b. 2 nec est in p̄tātē hominis currētis seu operātis, meritorē operari, sed vtrūq; dep̄det & oritur
Hiere. 10 ex misericordia & gratia dei, sicut alibi dicitur: Deus op̄atur in nobis velle, & p̄ficerē probona
Psalm. 118 voluntate. Cui cōsonat illud Hieremias: Scio dñe quia nō est hominis via eius, nec viri ē vt am-
Judit. 6. bulet, & dirigat gressus suos. Ideo ait Psalmista: Viam mandatoꝝ tuoꝝ eucurri, cum dilataſti
Cantic. 6. cor meum. Cum em̄ finis creationis nostrę sit supnaturalis, s. visio dei p̄ speciē, non possumus
Johan. 6. velle, cogitare, vel facere aliquid meritorium huius finis ex puris naturalibus, sed incessabili gra-
& Ch̄fus ait: Nemo p̄t venire ad me, nisi pater meus traxerit eum. L Dicit em̄ scriptura Pha-
Exo. 9. raoni. I.i. merito dixi deum misereri cui vult, nec esse hominis velle aut op̄ari meritorē. Dicit
enim scriptura, i. deus in scriptura Pharaoni. L Quia in hoc ip̄m excitauit te. I.i. ad hoc velidcir-
Exo. 10. co feci, & posui te, & de somno peccati, quo eras lopitus suscitauit te, nō ad gratiam, sed ad ma-
Exodi. 14. litia tua maiore oñionem, L vt oñiam in te virtutem. I.i. potentiam meam. L percutiendo
Exo. 4. Aegyptum diuersis plagiis, teq; ad ultimū submergedō in maritubro, L & vt annūtieſ nomen
Exodi. 15. meū in viuiera terra. I.i. fama maiestatis mea diuulgetur vbiq; & oñies agnoscant potentiaꝝ
Esaic. 63. meam auditis mirabilibus, quae feci in te. Dicitur aut̄ deus Pharaonem excitasse seu posuisse,
Ergo cui vult miseretur. Per grām deducedō ad gloriā. Hoc cōuenit deo p̄ se, ita vt p̄desti-
natio eius sit causa grāe & gloriaꝝ, L & quē vult indurat. nō influēdo malitiā, sed non conferen-
Encl. 15. do subsidiū. Hoc cōuenit deo p̄ accidēs. s. quia nō remouet prohibēs. Sicut nauta p̄ suam absen-
tiam est causa submersionis nauigātium, & sol p̄ suam elongationē est causa congelationis, nō
impertiendo frigiditatē, sed non influendo calorem, sic deus indurat nō adhibendo gratiam,
Esther. 15. cordis duritiam mollificantem. Porro, reprobatio diuina non est causa culpe, sed p̄cenā
propter culpam. Sumēdo ergo reprobationē diuinā pro ordinatione alicuius ad p̄cenam, sic
secundum ordinem rationis p̄scientia peccatorum reprobationem p̄cedit, quoniam de-
us neminem ordinat ad p̄cenam, nisi quia agnoscit & p̄scit eius malitiam. Sed p̄dicta mi-
carnalibus esse mouendum. L Dicis itaq; mihi. id est, si deus quem vult, indurat, & cui vult, mi-
seretur, videtur q̄ sicut vocatio iusti ita iudicatio reprobri ex diuina voluntate dependeat, vt si
Esther. 6. cut non est ex meritis quod deus miseretur, ita nō erit ex meritis quod reprobatur. F
Esther. 15. ista ita se habeāt, cur vltra inquiritur, cur iste sit bonus, & cur iste malus? Vel, quid ab aliquo re-
quirit, vt bene op̄etur? Vel, cur deus aut̄ alius quisquām cōquerit, de hoc quod quidā impie vi-
Eccl. 43. uunt? L voluntati em̄ eius quis resistit? I.i. cum nullus valeat diuinæ resistere volūtati. Ista ob-
iectio fortis esset, si deus ēēt directa & effectua causa induratōis, sicut ēēt directa & effectua cau-
sa iustificationis. Hoc aut̄ ita non est, sicut iam patuit. Ap̄lus demū r̄ndet ad hoc primo, redar-
guens temeritatem eoꝝ, qui profunda dei scrutari p̄sumunt. L O homo, mortalis in ordi-
ne intellectualium substātiaꝝ nouissimus qui nec teipm̄, nec inferiorate comprehendere potes,
Eccl. 8. Eccl. 43. L tu q̄s es q̄ tñdeas deo; L opa eius impugnādo, intelligēdo, vele eius sermonibus respōsa p̄stā-
Eccl. 8. do. Nullum hoī facere potes. Scriptū est em̄: Intellexi q̄ oīm opeꝝ dei nullā possit homo in-
Sapic. 9. venire rationem. Et in libro Sapic: Difficile iuenimus qua in terra sunt, & quae in prospectu
Eccl. 43. sunt, iuenimus cum labore. Quae autem in cœlis sunt, quis inuestigabit? Hinc ait beatus Iob:
Job. 9. Quis ego sum, vt respondeam deo, & loquar verbis meis cum eo. Et rursus: Si voluerit homo
Ibidē. cum deo contēdere, nō poterit respondere vnum pro mille. L Nunquid dicit figmentum. I.i.
Thren. 4. opus L ei q̄ se finxit, qđ me fecisti sic? I.i. sicut figmētum nō dicit figulo, cur sic fecerit se, q̄a nec
Eccl. 33. seipm̄, nec figulū cōprehēdit, sic homo nō debet dicere incomphēnsibili factori suo, cur ita fe-
Eccl. 29. cisti vñū eligēdo, aliū dimittēdo, plus grāe cōferēdo, seu etiā p̄parando isti, quām mihi. Hoc
Eccl. 43. verbū Ap̄li sumptū videt ex eo q̄ Esaias ait: Vx̄ qui cōtradicit factori suo. Nunquid dicit lutū fi-
gulo, qđ facis? Deinceps ponit Ap̄lus generalē r̄ōnem, cur deus quosdam p̄destinavit, &
Eccl. 43. quosdā p̄scivit, oñitq; p̄positū suū p̄ simile. L An nō habet p̄tātē figulus lutū ex eadē massa? L
hoc ē, ex eodē luto, qđ est iux̄ artis materia L facere, aliud qdem vas in honorē. I.i. ad vñshone
Timo. 2. stos, & in forma decora vt collocetur in mensa, L aliud vero in contumeliam? I.i. sicut figulus
hoc p̄t,

A hoc potest, sic utiqz deus in natura humana potest quosdam producere ad salutem, quosdam ad damnationem. Vnde per Hieremiā testatur: Nūquid sicut sigulus non potero vobis facere domus Israel? Ecce sicut lumen in manu figuli, ita vos in manu mea. Non tamen iniquus est deus, quoniam nulli aliquid debet. Sed cum deus etiam multa bona impēdat peruersis & reprobis (sicut subiungit) patet quod non solum sit nō iniustus, sed etiā pius. Hebre. 13
Psalm. 91
David. 3 L Quod si deus volēs offendere iram. I suam. i. iustā vindictā, L & notā facere potentia suam. I. i. iustitia suæ rigorem, & potestatē in reprobis, in hac vita, vel postea vt in eis reluceat diuina iustitia, sicut in prædestinatis resplendet diuina clemētia, L sustinuit. I tamen in multa patientia. I. i. longanimitate, & multū benigne expectauit p̄ciam puerorum qui sunt, L vasa iræ apta in interitū. I. i. digna morte æterna, quoniam habent in se vitia, propter quæ deus offendit, & iratum se monstrat pœnas infligendo. Et quia impius & damnatio cedit ad gloriā electorū, Aplus subdit: L vt offendet diuitias gloriae suae. I. i. opulentissimā bonitatē suam, & copiosissimam gratiam, descendētem in vasa misericordiae. I. i. in homines misericorditer p̄destinatos L quæ p̄parauit in gloriā. I id ē, p̄ordinauit & condidit ad conquirendā heatitudinem sempiternam. In his verbis declarat Aplus (quātum ab homine capi potest, vel sciri expedīt) quæ sit cōmuniſ rō p̄destinatio-Prover. 16
Eccl. 3 nis & reprobationis diuinæ. Quippe vt Salomon ait: Omnia propter seipsum opatus est dñs. Et in Ecclesiaste: Fecit deus opa sua vt timeatur. Ex quibus eluescit, quod deus p̄pter seipsum finaliter omnia fecit, videlicet vt sua pfectio in creaturis appareat, sic q̄ ex consideratione eaze deus glorificetur, ametur, ac timeat. Ad pfectionem aut̄ diuinæ naturæ, p̄cipue p̄tinent misericordia & iustitia. Opera aut̄ misericordiae faciunt deum amabilem, opa vero iustitiae redunt eum terribilem. Vtraq tamē faciunt eum gloriosum & honorandum. Vt ergo diuina pfectio reluceret in rebus sub ratione misericordie, p̄destinavit deus nō nullos quibus sola pietate p̄parauit gratiam viae, & gloriā patriæ. Voles quoq̄ relucere in creaturis suā iustitiā, quosdā reliquit quos dicit reprobare, quod scđm Augustinū est nolle misereri. Vnde Salomon ait: Fe-Augustini.
Prover. 16
Job. 21 cit deus impium ad diem malum. Et alibi dicit scriptura: In diem pditionis fetuat impius, & ad diem furoris ducetur. Veruntamē quoniam bonitas atq; pfectio dei excellentius representatur, ac splendet in electis, quam in reprobis, ideo p̄destinati, specialiter facti dicunt ad gloriam dei, iuxta illud Esaiae: Omnem qui inuocat nomen meum, in gloriā meam creauit eum. Omnia hæc breuiter tāgit Aplus cum ait, quod deus offendere volens iram & potentia suā sustinuit vasa itæ, vt offendet diuitias gloriae suæ in vasis misericordiæ, hoc ē, in p̄destinatis, de quibus subiungi-Esa. 43
Supra c. 3
Sophon. 1
Osee. 2 tur: L Quos & vocavit. L ad fidē & grām per p̄dicationem Aþlorū, L non solum ex Iudeis, sed etiam ex Gēribus, L ex vtroq; em̄ populo quidam ad Ch̄ri conuersi sunt, L sicut in Osee. L Propheta dicit: Vocabo. L id ē, nominabo. L non plebem meā. L hoc ē. populum Gentilem. L plebem meam. L Nam ante conuersiōnem suam erāt, non plebs mea secundum p̄sentem iustitiā, am, quāmuis secundum æternam p̄destinationem fuerint semper plebs mea, L & non dilectam. L meam. i. eandem plebem, quam tpe suæ Idolatriæ non dilexi, quantum ad culpā, vobabo. L dilectam. L meam. i. mihi dilecta, cum fidem & charitatem habuerint. Tunc enim amici erunt, L & non misericordiā consecutā. L i. gentilitatem, quæ ante Ch̄ri aduentum expers erat gratia dei, vocabo. L misericordiā consecutam. L cum gratiam Ch̄ri receperit. Hoc quod diciatur, misericordiā consecutā, constiuentur ē separati, vt sit sensus, quod plebs gentilis cum fuerit conuersa vocabitur, misericordiā consecuta. L Et erit. L i. continget quod subditur, qd etiā iamdudum constat impletum, L in loco. L id est, in terris gentilium. L ubi dictum est. L à me per seruos meos, L eis: Non plebs mea. L estis. L vos. L ð gentiles quādiu idolis deseruitis. L ibi vobabunt. L ḡtes iste ad fidē conuersa. L filij. L adoptui. L dei viui. L Quotquot em̄ receperunt eū, dedit eis p̄tatem filios dei fieri. ¶ Deinceps declarat Aplus nō omnes Iudeos incredulos esse domino salvatori. L Esaias aut̄ clamat. L id est manifeste prophetat & dicit. L pro Israel. L de saluatione Iudeorum. L Si fuerit numerus filiorū Israel, tanquam arena maris. L id ē, quāmuis populus Israel p̄ multitidine innumerabilis fuerit, L reliquię saluē fient. L id est, aliqui, numero pauci respectu aliorum, saluabuntur credēdo in Ch̄rm, sicut in primitiva ecclesia factum agnoscamus. Quomodo aut̄ saluē fient, adiecit: L Verbum em̄ consummās & abbreviās in ægrate. L hoc ē, doctrina Christi, seu verbum euangeliū, est consummans, id est, obseruātem ad perfectionem pducens, & p̄cepta legis consiliis suis perficiens & abbrevians, id est, breui sermone perfectionem includens innumerabiles legis c̄rimonias, obseruantiasq̄ excludēs in æquitate, hoc est, in approbatione & obseruantione p̄ceptorum moralium, quæ iusta sunt atque eseruanda, cum sint de actibus virtutum, L quia verbum breuiatum. L id est, compendiosum, L Esaias. L c̄t dominus. L Christus. L super terram. L Hoc verbum breuiatum, quod Christus p̄dicit in mundo, est charitatis p̄ceptum, qua deus proximusq̄ diligitor. De quo verbo dicit in Evangelio: In hoc tota lex pendet & prophetæ. Scendum vero, quod Esaias vbi p̄allegata verba inducit, loquitur de impugnatione filiorum Israel à rege Assyriorum, temporibus Ezechiæ regis Iuda, vel Osee regis Israel, vt alij asserunt. Ideo quidam dicit p̄dicta verba

Psalm. 68
Baruch. 3Matt. 12.
Esa. 10Sopho. 2Johan. 1Esa. 10
Gen. 22
Matt. 5.Psalm. 10Matt. 12.Esa. 10

Esaie ad literam intelligenda esse de filiis Israel, euidentibus manum regis Assyriorum. Sed hoc D
 Osee. 1 nō videt, qd Aplushoc loco aptissimè ait, qd Esaias clamat pro filiis Israel qd saluant per Chrm
 quoadmodū Oseas propheta clamat pro gētibus ad fidē cōuersis. ¶ Prēterea, quod adiungit
 Esaie. 10 Esaias: Verbum em̄ cōsummās & abbreviās &c. est rō verbi pdicti de saluatiōe reliquias Israel
 Hierony. p Chrm facta. Hieronymus aut, Augustinus, Ambrosius, & oēs penē doctores catholici expo-
 Augustini. nūt hoc ad literā de verbo euāelicā legis. Ergo saluatio illa nō est intelligēda de tpali & cor-
 Ambrosi. poral liberatiōe a rege Assyriorum, sed de saluatiōe spūali atq; æterna facta p Chrm. Vnde Hie-
 Hierony. ronymus prophetas studiosissimus explanator, exponēdo p̄memorata verba dicit, qd Esaias
 Esaias. 1 descripta particulari, tpali, ac figuratiua liberatiōe Iudeorū à rege Assyriorum, oculum mētis cō-
 Augustini. vertit ad saluationē vniuersalē, spūalem, atq; perfectā per Chrm exhibitā. Et probat hoc sc̄lūs
 Hierony. Hieronymus authoritate Apli, qd presenti caplo probat cōuerzionē reliquias Israel pdicta au-
 Hierony. thoritate Esaiæ. Probatio aut̄ per scripturā nō valet, nisi sc̄dm sensum literalē, vt Augustinus
 Specia. 4 frequēter cōmemorat. Et sicut pdixit Esaias in libro visionū suarū. Nisi dñs Sabaoth. i.
 exercituū vel virtutū, p̄sertim cœlestiū, de quo angeli clamāt: Sanctus, sanctus, sanctus dñs deus
 exercituū. Sc̄dm Hieronymū pro eō qd est Sabaoth, septuaginta interptes ponūt omnipotens,
 quibus cōsonare videt, qd Iohānes in Apocalypsi verba Esaiæ inducēs, sic ait: Requiē nō habe-
 bant, dicentia: Sanctus, sanctus, sanctus dominus deus omnipotens. Itaq; nisi dñs Sabaoth.
 Esaias. 61 L reliquisset nobis Iudeis semen. i. reliquias in Chrm credētes, v̄c sanctos Aplos & cœte-
 ros ex Iudaismo cōuersos, de qbus p Prophetam dicit: Isti sunt semē, cui benedixit dominus,
 Gen. 19 L sicut Sodoma facti essemus, & sicut Gomorrha similes fuissimus. i. penitus dānati essemus
 Hier. 49 propter nostrā incredulitatē, sicut perierūt habitatores Sodomae & Gomorrhæ, cū alijs trium
 Deut. 29 virbiū habitatoribus, s. Adama, Seboim, & Segor. Quidā exponit hēc verba Esaiæ ad līam de lu-
 dēis nō occisis à rege Assyriorum, tpe Ezechia. Sed expositio talis repellit eisdē rōnibus, q-
 bus p̄cedēs. ¶ Mouet p̄terea Apl's dubiū, om̄i admiratiōe dignissimū. Quid ergo dicemus. i. i.
 1. Corin. 6 cum ex verbis Esaiæ iam pateat paucos Iudeorū credidisse, & multos de gētibus, qd mirū appa-
 Ephe. 2 rer, quid ergo dicemus ad hoc. s. L qd gētes que nō sectabant̄ iustitiā. i. gētiles Idololatrię de-
 diti, nō obseruātes iustitiās legis diuinā seu scripta, L apprehenderunt. i. cōsecuti sunt iusti-
 Esaias. 51 tiam, iustitiā autem que ex fide est. i. iustitiā euāelicā legis, que saluat p fidē, nō iustitiā legis
 Mosaice: L Israel vero. i. populus Iudeorū sectādo legē. i. p̄ceptū iustitiā que in cōtri-
 monijs & sacrificijs cōsistebat, vel, legē Moysi, vel, legē iustitiā verē & Chrianā, sectādo. i. ali-
 qualiter imitādo, nō quia lex Chri p̄cessit, sed qd pr̄nuntiata & declarata est eis aliq modo per
 Prophetas, sic p̄ceperūt eā sequi, p̄stolādo eā, & sc̄dm eā aliq mō viuēdo L in legē iustitiā. ve-
 ræ & Chrianā, L non peruenit recipiēdo grām Chri per quā euāelicā adimplei iustitia. De
 Matth. 5 qua dicit Saluator: Nisi abundauerit iustitia v̄a plus q̄ scribarū & pharisaeorū, nō intrabitis re-
 gnū cōcelorum. L Quare? L sic cōtigit: Et r̄ndet Aplus: L Quia nō ex fide, sed quasi ex opibus. L hoc
 est, Iudei qui querebant iustificari non virtute, & merito fidei Christi, sed per opera legis scripta,
 Hebreo. 11 cum tamen sine fide, & gratia Christi, nemo vñquam saluari potuerit, sicut ostensum est.
 Esaias. 8 Offenderunt em̄. i. impegerūt in lapidē offenditionis. i. in Chrm, qd bonis est lapis salutis,
 1. Petri. 2 impījs autem est lapis offenditionis. Quemadmodum enim tendēs in via, & pede in lapidem im-
 pingens impeditur seu retardatur in via à progressu ad terminum v̄z, sic Iudei peccando p
 infidelitatem atq; pr̄sumptionem in Christum impingentes, retrusi atq; impediti sunt à via
 salutis, nec peruererunt ad finē beatū. Dicitur autē Christus lapis, propter cōstatiā firmitatē.
 Esaias. 28 L sicut scriptū est: apud Esaiā: Ecce pono in Sion. i. in pplo Iudeorū, inter q̄s cōuersatus
 Baruch. 3 est Chrus. V elin Hierlm, & in templo vbi frequenter fuit, & docuit, L lapidē offenditionis & petrā
 Esaias. 12 scandali. i. Christū qui occasionaliter factus est Iudei lapis offenditionis. i. peccati, quoniam cō-
 temperunt, blasphemarunt qd eum, quēadmodum Petrus ait in Actibus: Hic ē lapis qui repro-
 batus est à vobis & dificantibus. Factus quoq; est eis petra scādali. i. spiritualis ruinæ. Sape
 Acto. 4 enim Iudei scandalizabantur in verbis atq; operibus Christi, non tamen nisi ex sua mera per-
 Dar. 14 ueritate, dicentes: Ecce, homo vorax, potator vini, amicus publicano, & multa huiusmodi.
 Barth. 11 Galat. 6 L Omnis qui crediderit in eum, L fide p̄ dilectionē operāte L non confundetur, L in æternū,
 Daniel. 2 nec spe sua frustrabitur, sed honorificabit eum Christus cum fuerit suo tribunali oblatus. Hanc
 Johā. 12 etiam scripturam allegat Petrus in prima sua Canonica, dicens: Propter quod continet scri-
 ti. Petri. 2 ptura: Ecce ponam in Sion lapidem summum, angularē. Quod vero Petrus & Paulus adjici-
 unt: Qui crediderit in eum, non confundetur, secundum translationem septuaginta inter-
 pretum allegatur. Loco cuius, translatio nostra sic habet: Qui crediderit, non festinet. Hic est
 Zachar. 1 lapis, qui iuxta Danielis oraculum, excisus est de monte fine manibus, De quo scriptum est
 Esaias. 1 per Zachariam: Super lapidem vnum oculi septem sunt, quia in Christo fuerunt septem
 dona spiritus sancti.

¶ Expositio capituli decimi, scilicet: Fratres voluntas quidem cordis mei &c.
 Articulus decimus quartus.

Ostendit

O Stendit beatus aplūs affectū suū ad populū Iudeorū in p̄cedenti cap. de eoꝝ damnatione tristādo. Iā idē agit pro eoꝝ salute orādo, & ait. L Fratres, Jò vos Christifideles, L volūtas quidē cordis mei .i. desideriū animꝝ meꝝ. Sumis em̄ hoc loco volūtas pro actu volūtatis, L & obſecratio ad deū .i. inuocatio dei p̄ aliqua facra, vt cū dici-
mus: Per incarnationē tuā libera nos. Quod genus orationis est ardētius, & ad impetrandum
magis idoneū, quia nō proprijs, sed rei sacræ innititur meritis, L fit pro illis Incredulis Iudeis
L in salutē, L tanq̄ in finē .i. ad hoc vt saluent. Cur aut̄ pro eis orādū fit, subdit. L Testimoniū em̄
perhibeo illis, q̄ emulationē quidē dei .i. zelū honorandi deū L habent. Nā Christū, eiusq̄
discipulos pesequēdo putāt se deo p̄stare obsequiū, eo q̄ putēt Iesum nō esse Christū, L sed nō
secundū scientiā .i. zelū istū non habēt secundū verā discretionē, cuius ratio sequit. L Ignorā-
tes em̄ iustitiā dei. Cōiter em̄ dicūt doctores, nō esse intelligendū hoc de increata dei iustitia
qua ipse in se iustus est, sed de iustitia quā efficit in nobis p̄ fidē formatā, q̄ iustitia facit dignum
vita æterna, eratq; Iudeis ignota, qm̄ nō putabāt hominē iustificari p̄ fidē Chri sine operibus
legis. Videl tñ etiā de increata dei iustitia posse intelligi. Iustitia quippe vel sapientia aut simili-
lis diuinæ naturæ perfectio dupliciter noscit. Primo, quo ad seipsum: secundo, quo ad suū effe-
ctum. Quāvis ergo Iudei agnouerint iustitiā dei, quo ad seipsum, sciētes deū esse iustū, non ta-
men quo ad hoīes & iustificationes ipsorū. Non em̄ arbitrabantur iustū in cōspectu dei, vel di-
uinæ iustitiae cōgruere, vt homo per fidē & grām sine operibus legis cōſequereſ salutē, cū tamē
hoc iustū sit ex parte dei q̄ adeo bonus est, vt decens & iustū sit eū taliter, tāq; gratiōe saluare,
L & suā quārētes statuere .i. propriā iustitiā allegātes, & in legis carnalibus iustitijs confiden-
tes, seq; proprijs viribus legē posse implere p̄ſumentes, Iustitiā dei nō sunt subiecti, L quia sic
ſentiendo nec deo obediunt, nec ad iustitiā, quā fecit deus in nobis p̄ fidē configiunt, pro eius
cōſuſione rogādo, sed cōtradicūt eidē. L Finis em̄ legis, L scripta, est L Chrūs, L q̄alex vetus dis-
positio erat ad Christū & euangelicam legē, iuxta illud: Lex p̄dagogus noster fuit in Chro,
& ſic Chfs eft ſiniſ ad quē ordinabāt lex ſcripta, dicit etiā ſiniſ terminās legem, q̄tū ad cārimo-
nialia & iudicia. Dicit in ſup ſiniſ cōſummās atq; p̄ſicies legē, & eius promissa exoluēs. Vnde
ait ſaluator: Non veni legē ſoluere, ſed implere. Et alibi q̄q; ait ſcriptura: Lex p̄ Moysen data
eft, veritas p̄ Christū facta eft. Sic ergo ſiniſ legis eft Chrūs valens L ad iustitiā L habitualem &
actualē iustificationē, vel ad iustitiā acquirendā & exercendā Lomini credēti, L tā ſub veteri,
q̄ nouo testamēto. Oēs em̄ fideles per fidē ſaluatoris iustificati ſunt. Quod probat aplūs autho-
ritate Moysi. L Moyses em̄ ſcriptis L in Leuitico atq; Num̄. L qm̄ iustitiā q̄ ex lege eft qui fece
rit homo .i. qui legis p̄cepta ſeruauerit, L viuet in ea .i. merito huius iustitiae moriē tēpora-
lem, quā transgressoribus infligebāt, euadet, & viuet vita naturæ, imd & tēporalia ad vitam ne-
cessaria ſortief. Vnde & Moyses ſepius ait: Fac hoc vel hoc vt bene ſit tibi, & longo viuas tem-
pore in terra quā dñs dederit tibi. Quod aut̄ nō vixerit homo in iusta iustitia virtute legis, vita
gratiæ, patet ex eo qđ per Ezechiēl ait dñs: Dedi eis p̄cepta nō bona, & iudicia in qbus nō vi-
uent. De hoc dicta ſunt multa ſuperius. L Quā aut̄ ex fide eft iustitia .i. de iustitia Chri, q̄ da-
tur p̄ fidē, L dicit ſic L Moyses in Deut. L Ne dixeris in corde tuo .i. nec cogitare p̄ſumas, L q̄s
ascendet in cœlū .i. nemo eft in cœlū ascendere poterit. Noli ſic cogitare, qm̄ L id eft Chri-
ſtū deducere .i. ſic & ſtimare, eft dicere qđ nec Chrūs ascendit, ſicq; eū deducis ad inferos ſicut
& cāteros mortuos, & ita pertineres ad eos, de qbus ait in psalmo: Posuerūt me in lacu inferio-
ri, in tenebris & in umbra mortis. Sed nec dixeris in corde tuo. L Aut quis descendit in aby-
ſum? .i. in infernū ſeu lymbum. Quasi dicas, Nullus descendit. Noli hoc dieere, quia L hoc eft
Christum à mortuis reuocare .i. hoc eſſet dicere, q̄ Chrūs pro hominū liberatione nec mor-
tuus eſſet, nec ad inferos descendisſet. Si em̄ nullus descendit, opus nō fuit Christum mori atq;
descendere. Hāc expofitio glossæ ſumpta ex sanctis doctoribus, Lyra non placet. Ait em̄ cir-
ca hunc locū, q̄ iſta expofitio in nullo concordare videtur cū ſcriptura Deuteronomij allegata
nec cū litera ſequēti. Ipſe ergo expofitum hoc modo, Ne dixeris in corde tuo, quis ascendit in cœ-
lum, negatiue, id eft Christū deducere. i. dicere q̄ nō dū venit in mundū, adductus p̄ obedien-
tiā patris. Aut quis descēdit in abyſum, negatiue loquēdo, hoc eft Christū ex mortuis reuoca-
re. i. dicere q̄ nō fuit mortuus neq; surrexit. Hanc expofitionē probat per literā ſequēti. Quia
ſi cōſitearis in ore tuo dñm Iesum venisse in mundū, & in corde tuo credideris q̄ deus illū ſufci-
tauit à mortuis, ſaluus eris. Hāc probatio bona eſſet, ſi verba iſta immediate iungerentur ver-
bis p̄dictis. Veꝝ, qm̄ interponunt alia verba cōplura, videlicet. Sed quid dicit ſcriptura? Pro-
pe eft verbū in ore tuo, & in corde tuo. Hoc eft verbū ſidei qđ p̄dicamus. Et ſubdit: Quia ſi con-
ſitearis in ore tuo, &c. Ex quo patet insufficiētia probationis. Deniq; q̄tū capio, melior & ver-
bis Moysi cōſonantior eft expofitio glossæ q̄ Lyra. Et (vt veritas certius eluceſcat) ſciendū q̄
Moyses hāc verba inducit ad auferendū impossibilitatē & excuſationē de obſeruātia legis per
ipſum dataꝝ. Sicut nanq; habet translatio nřa, videlicet translatio Hieronymi, Mandatū hoc qđ Hierony.
ego p̄cipio tibi, non ſuprate eſt, nec procul poſitū, nec in cœlo ſitum, ut poſſis dicere: Quis no-

strum valet ascendere in cœlū, ut deferat illud ad nos, neq; trans mare positiū, ut dicas: *Quis ex nobis transire possit mare, sed iuxta est sermo valde in ore tuo & in corde tuo, ut facias illū i. iā vobis data est lex, & in tabulis scripta dixit dei, ideo de eius omissione ac transgressione excusationē non habetis.* Dicit itaq; Lyra, quia Deuteronomiū figura erat nouæ legis, idcirco aplus iam allegat scripturā hanc figurā de noua lege, ad cuius custodiā oēs tenent, videlicet ad excludendū excusationē de suaricatione nouæ legis. Sed huic obuiare videſ qd nunc dicit aplus, Moysen p̄inducta verba dixisse de iustitia fidei. Est ergo pensandū, q̄ scriptura sacra nō semp allegat secundū sensum totale, pfectū, seu integrū, q̄a in eadē autoritate scripturā multe particulares sententiæ includunt, & ita scriptura talis allegari p̄t per determinationē ad sententiās particulares inclusas. Sic agitur in p̄sentī. In p̄dicta em̄i scriptura includit secundū intentio nē Moysi, aliquē posse in cœlū ascendere, & in abyssum descendere. Sed hoc credere p̄tinet ad iustitiā fidei. Ideo bene ait aplus, Moysen ista differuisse de iustitia fidei etiā ad literā, q̄ si qs di xerit impossibilia esse, derogat Ch̄ro, q̄ descēdit ad inferos, & ascēdit in cœlos, ob id Moyses Acto. 1. Deute. 30. Luce. 24. Johān. 5. Hier. 3. Matt. 10. Iohān. 5. EPIS. Dani. 6. Roma. 3. Act. 15. Esal. 28. Ro. 9. Act. 10. Hester. 13. Juditb. 9. Psal. 144. Iohelis. 2. Heb. 11. Iohān. 4. 2. Lop. 12. Dionys. 2. Luc. 21. Esa. 12. Naum. 1. xerit impossibilia esse, derogat Ch̄ro, q̄ descēdit ad inferos, & ascēdit in cœlos, ob id Moyses prohibet dicere, *Quis ascēdit in cœlū?* Sed qd dicit scriptura: *In Deuteronō, de iustitia fidei.* Erit̄, *Prope est verbū* i. sermo salutis, fidei q̄ doctrina, *In ore tuo* ad loquendū, & in corde tuo ad credendū. Iā em̄i deus oībus obtulit verbū salutis, *Hoc est verbū fidei qd pdi camus.* i. verbum istud, qd (teste scriptura) prope est tibi in ore & corde, est verbū Christi, vel scriptū de Christo, quēadmodū ipse in Euānge:lo loquit̄: *De me ille, s. Moyses, scripsit, quod nos apostoli euangelizamus, dicētes.* Quia si cōfitearis, *ð Christiane seu homo quicūq;* in ore tuo dñm Iesum, *esse regē Messiā, & filiū dei corā hoībus, etiā corā infidelibus, si ratio exigit.* V el si solus es corā deo, & in corde, i. in intellectu tuo, qui est fidei subiectum, crederis, fide formata, q̄ deus p̄t vel trinitas illū suscitauit à mortuis, saluus eris, salute perpetua, de qua ait propheta: *V ere in dñō deo nostro salus Israel.* Ch̄rūs em̄i testatur: *Qui me cōfessus fuerit corā hoībus, cōfitebor & ego eū corā patre meo.* Et Iohānes: *Quis est qui vincit mundū, nisi qui credit, qm̄ Iesus est filius dei?* Deinde ostendit Aplus, q̄ vera iustitia habetur Exercetur per fidē. Corde em̄i creditur ad iustitiam, i. corde credendo tendit seu proficit homo ad iustificationis adēptionē vel augmentationē. Credēdo em̄i meretur homo peccati remissionē, gratiæ infusionē, iustitiæ exercitationē. Fides aut̄ informis disponit ad h̄c. Fides vero formata, i. charitati vñta, auget ac perficit ista. Per fidē em̄i habitat Ch̄rūs in cordibus nostris secundū aplm. Secundū Luā quoq; deus fide purificat corda hominū, ore aut̄ cōfessio fit ad salutē, & ternā adipiscendā. Quia (vt dictū est) per cōfessionē Christi p̄dictā meretur hominū, cōfessio quippe oris, est effectus fidei cordis, quēadmodū oratio vocalis, esse qui credit in illū, non cōfundet. Hoc in fine p̄cedentis cap. expositū est. Non em̄i est distin- cōcio ludāi & Grāci, i. gentilis fidelis, quantū ad consequitionē salutis & gratiæ Ch̄ri. In omnī em̄i genere, q̄ timeret deū & opera iustitiae, acceptus est deo, apud quē non est personæ acceptio. Ideo oēs generaliter saluant & iustificant p̄ fidē. Nā idē dñs omniū, rōne generalis dominij, de quo scriptum est: *Dñe rex omnipotens in ditione tua cūcta sunt posita.* Et alibi: *Deus ccelorū, creator aquarū, & dñs totius creaturā,* diues in oēs qui inuocant illum, i. omniū bonorum atq; pulchrorū, ac desiderabiliū opulentia plenus, sufficiens ditare oēs, qui intimo coris affectu eius pietatem implorant, imō indesinēter ditans huiusmodi. Prope em̄i est dñs omnibus inuocantibus eū. Omnis em̄i quicunq; inuocauerit nomen dñi, i. ipsum dñm nomine designatū, saluus erit, modo in spe per grām, postmodū in re p̄ gloriā, si tamen perseverant, ac rationabilē inuocet. Hoc apud Iohelem em̄i scriptū est. Deinceps probat, q̄ adeptio salutis per inuocationē p̄ supponit fidem. Quomodo ergo inuocabūt eum, scilicet deū vel Christū, in quē non crediderunt? Nequaq; inuocatio em̄i fidem p̄ supponit, sicut alibi dicit Aplus: Accedētē ad deū oportet credere. Sed videſ obuiare, qd ait saluator Samaritanus: *V os adoratis qd nescitis.* Et respondētū, q̄ Samaritani nō habuerūt fidē, quæ est virtus theologia, sicut nec hæreticus discredens in uno articulo fidei, nō em̄i receperūt libros prophetarū, propterea nec veraciter adorauerunt. Unde Ch̄rūs adiecit: *Eos qui adorant in spū & veritate adorare oportet.* Aut quō credent ei, scilicet deo, quē nō audierūt, i. de q̄ nihil dictū est eis. Fides em̄i est ex auditu. Nā (teste philosopho) auditus est sensus disciplinæ. Cū ergo fides non habeatur nisi per r̄euelationē alterius, oportet vt primū audiatur, vel per loquitionē internam ab angelo, vel per loquitionē exteriorem ab hoīe. Quomodo aut̄ audient sine p̄dicante? i. annuntiantē. Loquitur aut̄ Aplus de auditu exteriori per hominē, quia hoc modo cōmuniter adducti sunt homines ad fidem. Nihilominus secundū Dionysiū quidā gentiliū solo angelose ministerio ad fidem cōuerſi sunt. Quomodo vero p̄dicabūt, i. qua authoritate vel effica cia p̄dicatiōis officiū assumēt vel exequent̄ hi, p̄ quos alijs cōuertēdi sunt, nisi mittant̄, à deo qui det eis os & sapientiā, miraculorumq; grām. Actus nāq; p̄dicandi p̄supponit authoritatē officij, ideo oportet vt à deo vel eius vice gerente p̄dicator verbi dei mittat. Sicut scriptū est, Quam

- A Quàm speciosi pedes euangelizantiū pacem, euāgelizantiū bona. i. valde deōri sunt pedes & gressus atq; affectus ap̄lōr̄ p̄diciantū reconciliationē mundi factā p̄ Christū, & bona seculi futuri, q̄ oculus non vidit, nec auris audiuit. Hoc ad literā dictū est de p̄dicatione euāgelicæ legis per ap̄lōs, qbus dixit saluator: In quācunq; domū intraueritis, primū dicite, Pax huic domui. Nostra tñ translatio cōtinet sic: Quàm pulchri sup̄ mōtes pedes annūtiantis & p̄dicantis pacē, annūtiantis bonū. Ponit em̄ Esaias singulare loco pluralis. L Sed non oēs obediūt euan gelio. i. annūtationi nr̄e de Christo fidē recipiendo. L Esaias em̄ dicit: Dñe, quis credidit auditui nostro? i. mysterijs Christi, q̄ ego, alijs prophetæ sp̄ sancto audiūmus, & alijs audienda proponimus. Tanq; dicat, Pauci credent. Hoc tamen ad literā de populo Iudæor̄ p̄di cōtū est, quoq; pauci cōuersi sunt. Vnde in Iohāne legit: Cū tanta signa fecisset corā eis Iesus, nō credebant in eū, vt sermo Esaiæ implere f̄ quem dixit. Dñe, quis credidit auditui nostro? L Ergo fides. L est L ex auditu. Itam eius qui in fide instruitur, quē oportet audire p̄dicanter̄ q̄ eius qui p̄dicat, quē oportet audiri. L Auditus aut̄ L qui ad fidē exigitur, est L per verbū Ch̄ri L quod venit ad aures corporis, & aperit aures mentis. Nisi em̄ proponeretur verbū dei, nō esset auditus, fidem dispositiue inducēs. Ipse vero habitus fidei, nō est nisi à deo per creationē. L Sed dico, L interrogādo vt magis apte respondeā. L Nunquid nō audierunt? L p̄dicationē Euāgeliū, qui obediēre noluerūt? Quasi dicat, Vt ieq; audierūt, qđ probat authoritate Psalmistæ. L Et quidē in omnē terram L Iudææ, vel in principales plagas terra L exiuit sonus eoī. i. p̄dicatione ap̄lōr̄, L & in fines orbis terra L exierūt verba eoī, L quia vbiq; p̄dicauerūt apostoli per se ipsos & suos discipulos, vt patet in diuersis legēdis & historijs. Iohānes quippe impleuit Christi ecclesijs Asiam, Petrus Italijā, Andreas Achaiam, Matthæus Aethiopiā, Thomas Indiā, Bartholomæus Armenia, Paulus totū pene orbē. Hinc em̄ scriptū est: Parauit dñs brachiū sanctū suū in oculis omniū gentiū. Et: Viderūt oēs termini terræ salutare dei nostri. L Deinde ostēdit inexcusabilitatē Iudæor̄. L Sed dico, L quā rēdo, L Nunquid Israēl i. populus Iudæor̄ L non cognouit. L Christū & eius doctrinā? Probat aut̄ Ap̄lus qđ vt ieq; cognouerūt. L Primus Moy ses i. prophetæ p̄cipiūs, & eius qđ iam subdit̄ primus assertor, L dicit L in Deut. L Ego ad æmulationē vos adducā, in non gentē, in gentē insipientē, in iram vos mittā. L Translatio Hieronymi talis est, Ego prouocabo eos in eo qui nō est populus, & in gente stulta irritabo illos. Ignis succensus est in furore meo. L Loquitur aut̄ in persona dei, vt sit sensus, Ego ad æmulationē i. inuidiā vos Iudæos adducā, non efficienter, sed permisissime, qđ p̄ prophetā dico. Prophetæ cū errauerit, ego dñs decepi prophetā illū, in non gentē. i. gentiles, ita q̄ eis inuidiebitis cū receperint libros prophetar̄ ac legis, & in Christū crediderint, sicut iā diu cernimus adimpletū, in gentē insipientē. i. idola colentē, qđ est summa stultitia, & diuinor̄ cognitionibus destituta. L Dicunt aut̄ gentiles, nō gens. Primo, qm̄ tēpore suæ idolatriæ nō pertinebant ad deū, nec erāt plebs eius. Secūdo, q̄a ob vitæ suæ utilitatē à Iudæis reputabant̄ vt canes. Nā Chrūs assertit: Non est bonū sumere panē filior̄, & mittere canibus. Et Moys: Proīscietis ea canibus. Vbi p̄ canes significant gentiles. Velsic, Ego ad æmulationē i. inuidiā contra Christū vos inducā in non gentē, in gentē insipientē. i. ita vt derelicti à me propter vestrā malitiam, efficiamini non gens mea, & populus stultus. In itā vos mittā. i. in indignationē & iracundiā cōtra Christū & eius discipulos mitti à dæmone permittā. Vel, in iram. i. in vindictā iustitiæ meæ, videlicet in poenā vobis à Romanis inflictā, mittam vos, effectiue propter peccata in Christū commissa. L Post hāc ostendit Ap̄lus authoritate Esaiæ Iudæor̄ exc̄cationē propter suam cōtra Christū perueritatē, & gentiū illuminationē. L Esaias aut̄ audet. i. audacter se habet p̄nuntiando cæcitatē Iudæor̄, illuminationemq; gentiū. Ex qua p̄nuntiatione imminebat ei persequitio à Iudæis sui tēporis, imò & periculū mortis, L & dicit. L in persona Christi. L Inuentus sum. L per fidem & cōtemplationem, L à gentibus, qui me nō requirebant, quousq; misi ad eos apostolos meos, & ita eos misericorditer p̄ueni, L palā, L nō per speciē, sed per fidē illuminatā, per scripturas & signa. Lapparui his, qui me nō interrogabant. i. p̄dictis gentibus, qui nō sc̄icitarabant ab alijs, quomodo possent venire ad me. L Ad Israēl autem. i. populum Iudæor̄ L dicit. L Esaias cap. p̄memorato in Christi persona. L Tota die. i. assidue eo tempore, quo inter Iudæos cōnuersabar ac docui, L expandi manus meas corporales ac sp̄iales. L ad populum nō credentem & cōtradicentem mihi. L ingratos, perfidos, atq; blasphemos Iudæos, quibus varia beneficia sp̄ualia & corporalia p̄bui, esurientes alendo, & gros sanando, ignorantes docendo, & tandem in cruce pro eoī salute brachia extendendo. Quia hoc loco dicit Apostolus, Israēl, seu Iudeos cognouisse Christū, cōsiderando qđ hoc intelligē dum sit. Quidam igitur dicunt quod legisperiti sciuerunt eum esse Christum, propter miracula & scripturas. Vnde Nicodemus legisperitus dixit: Scimus quia à deo venisti magister. Nemo em̄ p̄t hāc signa facere q̄ tu facis, nisi fuerit deus cū illo. Ex inuidia ergo auerterunt populum, ne crederent eū esse Christū. Glossa vero affirmat Iudeos sic cognouisse, vt nec rōne nec authoritate contradicere potuerint, sed nō vere cognouerunt, ita vt mēti eoī bene sedet. Thomas

dicit (de cuius dicto s̄epe miratus sum), idē dicit Ambrosius, q̄ certe nouerunt eū esse Christū D
 in lege promissum ut hominē, sed nō cognouerūt naturā eius diuinā. Vix cū Petrus apostolus
 Acto. 3 apertissime dicat: Fratres, scio quia p̄ ignorantia peccatis, sicut & principes vestri. Et Paulus
 1 Corin. 2 Si cognouissent (inquit) nunq̄ dñm gloriae crucifixissent. Chrūs quoq; phariseos redarguit, q̄
 Mart. 16 Si cognouissent (inquit) nunq̄ dñm gloriae crucifixissent. Chrūs quoq; phariseos redarguit, q̄
 Dñs. 9 eius aduentū nō cognouerūt ex vaticinio Danielis, q̄ tēpus illud determinauit: Faciē (inquit)
 cclii iudicare nostis, signa autē tempore nō potestis. Vnde secundū Augustinū, diuino modera
 mine factū est, vt prius Christi aduentus esset occultus, qm̄ si manifestus fuisset, nemo illū iudi-
 care aut occidere p̄sump̄isset. Hinc igit̄ puto Iudeos sic agnouisse Christū, sicut cognouerunt
 diaboli, qui à principio nativitatis vsq; ad horā passiōis, nunq̄ habuerūt certā & stabilem de Chri-
 sto notitiā, sed cōiecturalē, nutantē atq; ambigūā. Interdū em̄, visis aliquibus mirabilibus Chri-
 tū dixerunt: Scimus quis sis. Et: Iesu fili dei, qd venisti torquere nos? Interdū vero visis humilita-
 tibus & p̄nibilitatibus eius, estimauerunt eū nō esse Christū. Propter qd morte eius procura-
 Matt. 4 uerunt. Ita Iudei qñq̄ verisimiliter suspicabātur eū esse Christū, vt cū dixerunt: Si tu es Chrūs,
 Joban. 10 dic nobis palā. Quandoq; autē scandalizabātur in verbis, factis ac passionibus Chri-putātes eū
 non esse Christū. Tandē vero, p̄ualente inuidia, & sacerdotū ac legisperitorū persuasione po-
 pulū auertente, pene oēs opinati sunt eū nō esse Christū, dicētes concorditer: Sanguis eius sup
 Matt. 27 nos & super filios nostros. Et: Si nō esset hic malefactor, non tradidissemus eum.
 Joban. 18 ¶ Elucidatio Cap. XI. scilicet, Dico ergo: Nunquid repulit deus
 populum suum? Art. XV.

De reprobatione Iudeorū iam multa cōmemorauit aplūs, ne ergo ex hoc gentiles oc-
 casione acciperēt spēnēndi ac insultandi Iudeos, ostēdit aplūs genus Iudeorū non
 oīno esse abiectū. ¶ Dico ergo, per modū interrogātis, vt alioq; q̄stioni respōdeā.
 ¶ Nunquid repulit deus populu suū? ¶ Nunquid oīno abiecit Iudeos? ¶ Absit. Nā &
 ego. ¶ Paulus aplūs I Israelite sum. natus ex semine Abrahā, de tribu Beniamin, filiū Iacob.
 ¶ Nō repulit. i. nō dimisit, sed gratiōse vocauit L deus plebē suā (Iudaicā) quā p̄sciuit. per ap-
 probationē. i. quā p̄destinavit ad vitā, videlicet aplōs & alia multa milia Iudeorū. Ethoc decla-
 rat aplūs per simile, quod contigit sub Helia. ¶ An nescitis. i. scire & considerare debetis. Lin-
 g. Reg. 19 Helia. i. de Helia propheta, l quid dicit scriptura, quēadmodū interpellat. i. ad iudicādūm
 inuocat L deū. zelo iustitiae, non affectu inuidiae, l aduersus Israel. i. decē tribus idololatriæ
 deditas, dicēs; L Dñe, prophetas tuos occiderūt. tēpore Achab & Iezabel. Quoniā reprehēde
 runt idololatriam eorū, l altaria tua suffoderunt. i. funditus destruxerūt, ne remanerent loca
 cultus diuini. Solebant autē filiū Israel etiā boni, immolare in excelsis seu locis sublimibus cōstru-
 3. Reg. 5 etis illic primo altaribus, l & ego relictus sum solus. l cultor tuus. Putabat nāq; Helias om̄es bo-
 nos in Israel fuisse occisos, p̄serrim prophetas: nesciens quō Abdias procurator Achab abscon-
 disset centū quinquaginta prophetas in speluncis. Spūs em̄ prophetiae, nec semp, neq; de omni
 3. Reg. 18 bus simul illuminat corda prophetarū: quia & donū prophetiae nō inest per modū habitus. Vn
 de cū David dixisset ad Nathan prophetā, quō vellet adificare domū dñi, statim respondit:
 2. Reg. 7 Omnia quē sunt in corde tuo fac. Quod paulo post deus prohibuit. Helisaeus quoq; de muliere
 Sunamite loquens: Anima eius (inqt) in amaritudine est, & dñs celauit me. Propterea dicit Gre-
 gorius, q̄ prophetae ex magno v̄l prophetādi, quādā dixerūt per sp̄m propriū q̄ putabant se
 4. Reg. 4 dicere per sp̄m prophetiae. Hoc tñ de scripturis prophetarū veritatē nō habet: qm̄ nihil scrip-
 tis illuc sp̄m sanctū, l & querūt animā meā. i. vitā meā extinguere querit, lezabelem cū
 suis ministris quererebat Helia occidere. l Sed qd dicit illi. Helia l diuinū responsū. l tollens
 5. Reg. 19 eius errorē. Deinde ponitur responsio dei. l Reliqui mihi. i. ad gloriā nominis mei ab idolola-
 tria p̄seruaui, l septē milia viros. l Hoc dicitur, vel quia tot erant determinate, vel ad designā
 dū vniueritatē bonorū relictorū. Per septenariū em̄ vniueritas, per millenariū vero perfectio
 designatur. Porrò de mulieribus, & his qui infra annū vicesimū erant, deū colentibus, nō sit mē
 Aut. 1 tio secūdūm cōsuetudinem Hebreorū, qui nec pueros nec foeminas soliti sunt numerare. Hi ta-
 men forsan plures fuerunt, q̄ viri: maxime, cū foeminae soleant esse deuotiores viris, l qui non
 curuauerūt genua (sua) ante Baal. l deū Achab & Iezabel. l Sic ergo & in hoc tēpore. l noue le-
 6. Ezecl. 46 gis, & primi adūetus Christi, seu p̄dicationis aplōs, de quo scriptū est: Ecce nūc tēpus accepta-
 bile, l reliquiā. i. aliqui pauci ex multis deo relicti. i. à deo cōseruati, l secūdūm electionē gra-
 tiae. i. per gratiosam electionē, vel per grām ex diuina electiōe procedēte, l salutē facta sunt. l
 2. Ez. 6. i. liberatae, vocatae, & iustificatae per Christū. l Si autē gratia. i. si per gratiā salutē hanc conse-
 quut̄ sunt. l iam nō ex operibus. i. non propter merita propria sunt saluatae. Ideo dicit alibi
 Tit. 3 Aplūs: Non ex operibus iustitiae quā fecimus nos, sed secūdūm suā misericordiā saluos nos fe-
 cit. Et Chrūs: Nō vos me elegistis, sed ego elegi vos. l Alioquin grā iam nō est grā. i. si dicā
 tur salutē facta ista reliquiā per grām & etiam propter merita, tunc grā nō erit gratia, quia nō
 Roma. 4 gratis p̄stat, sed erit debitū. Dictū est em̄ supra: Et qui operatur, merces non imputat secun-
 dum gratiā, sed secundū debitum. l Quid ergo. l restat concludendum ex his: Hoc vtiq; quod
 subditur

A subditur. Quod c̄rebat Israēl, i. cōis & maior pars Iudæor̄, hoc nō est cōsequutus, vide
 licet saluationē verā p̄ Christū, electio aut̄, i. p̄dictio electa reliquæ, consequuta est lgrām
 ista. Ceteri vero Iudæor̄ excæcati sunt corde, sicut scriptū est: Dedit non influendo
 malitiā, sed p̄mittēdo eandē, lillis excæcati Iudæis, deus sp̄m cōpunctionis. i. animū inui
 diosum eos p̄gente ex inuidia Ch̄fi ac Christifidelium, deditq; eis hoc modo oculos interio
 res, vt nō videant, i. rationē obtenebratā, ne Christū & eius mysteria intelligat, & aures
 cordis, vt nō audiāt, obediēter p̄dicationē Euāgelij, vsq; in hodiernū diē. Hæc dictio, vt,
 tenet hic cōsecutiue, nō causaliter. Nostra trālatio cōtinet sic, Audite audītes, & nolite intelli
 gere: & videte visiones, & nolite cognoscere. Excæca cor populi huius &c. Et Dauid dicit
 in psalmo. Fiat mēsa eos corā ipfis inlaqueū, i. mēsa Iudæor̄ illaqueet eos. Quod & factū
 est. Siue p̄ mēsam intelligat sacra scriptura, quā Iudæi carnaliter intelligēdo, laqueo dēmonum
 strangulatur. Siue mēsa, quā Ch̄ri crucifijo fecerūt, offerētes ei acetū & fel. Propter quā men
 sam meruerūt illaqueari. Vnde p̄dictis verbis p̄posuit Dauid in Ch̄fi persona: Et dederunt ini
 escam meā fel &c. Potest q; per mēsam intelligi corporalis mēsa Iudæor̄, q; post Ch̄ri ascē
 sionē cōgregati sunt in Hierusalē, vt pascha celebrarēt & epularētur, & anteq; egredērent, à Ro
 manis obſessi sunt. Quælibet har̄ mēsa facta est eis, & in captionē, qua capti sunt ab inuifi
 bilibus ac visibilibus hostibus, s. dēmonibus q̄tū ad animā: & Romanis q̄tū ad corpora, & in
 scandalū, i. ruinā de uno pctō in aliud, & in retributionē illis, aliaq; pcenaq; ipfis inflictare
 in vltionē sanguinis Ch̄ri. Obscurēt oculi eos (interiores) ne videāt, i. lumine fidei priuē
 tur, ne suū errorē aut Ch̄fi veritatē intelligat, & dorsum eoq; affectum, q more dorsi onera
 cordis portat, semp incurua, à rectitudine iustitiae atq; amore cœlestium ad ista terrena. Vel,
 dorsum eoq; semp incurua, i. seruituti alioq; subiace eos; sicut iā cernimus factū, quia Iudæi vbiq;
 seruiunt alijs. Sic em̄ in psalmo habet: Diuertit ab oneribus dorsum eius. Dico ergo: Nungd Psal. 80
 sic offenderūt excæcati Iudæi, vt caderent, à statu salutis, videlicet vt ex eoq; pctō nulli fe
 quatut vtilitas. Absit. Nō enim permitteret deus mala, nisi aliqua bona cōsequerētur ex eo.
 Sed illoq; delicto, i. Iudæor̄ obstinatio atq; pfidia, salus est gentibus, i. occasionē salutis
 gētilibus p̄buit: quia Iudæis p̄dicationē Ch̄ri, & ap̄lor̄ sp̄nētibus, facta est iusta ad gētes trā
 migratio, prout in actis Paulus Barnabasq; dixerūt: Vobis oportebat primū loqui verbū dñi,
 sed q̄a repulisti illud, ecce cōvertimur ad gētes. Sic em̄ p̄cepit nobis dñs, vt illos æmulētur
 i. quatenus Iudæi imitenf gentiles ad fidē conuersos, exemplo eoq; fidē amplectendo, sicut iā
 particulariter factū est, & circa finē seculi generaliter fieri, cū venerit Helias & restituerit omnia
 Quod si delictū illoq; i. incredulitas Iudæor̄, diuitiæ sunt mūdi, i. occasio spūalium dñi
 tiarū, videlicet cœlestiū gratiaq; gentiliū, sicut iam dictū est, & diminutio eoq; i. si depau
 peratio vel paucitas Iudæor̄ ad fidē cōuersor̄, puta apostoli, diuitiæ (sunt) gentiū, i. instru
 mētales cause, per quas spūaliter ditata sunt gētes, participādo copiosa munera ḡr̄ Christi,
 quāto magis plenitudo eoq; i. omnimoda & plena cōversio Iudæor̄, in fine mūdi futura,
 vtilis tūc erit alijs. Bonū em̄ est potior causa boni, q̄ malū. Vobis em̄ dico gētibus ad fidē cō
 ueris, q̄dū quidē ego sum gentiū apl̄us, i. ad gentiū cōversionē specialiter deputatus. Sicut
 dñs aiebat ad me: Wade, q̄a ad gētes longe mittā te. Hoc aut̄ fuit toto tēpore p̄dicationis meæ,
 ministeriū meū honorificabo, i. apostolatus mei officiū. s. actum p̄dicationis reuerēter im
 plebo, faciendo vltra debitū, intendēdo videlicet nō gentium solū, sed & Iudæor̄ conuersioni
 si quo modo (i. aliquo modo) ad æmulandū fidē meam p̄rouocem, verbis, signis ac mo
 ribus carnē meam, i. Iudæos mihi carnali affinitate cōiunctos, & saluos faciam, dispo
 siue ac instrumētaliter aliquos ex illis. Scio em̄ me nō omnes posse conuertere, cū hoc in fi
 ne mundi futurū sit. Si em̄ amissio, i. perditio, eoq; reconciliatio est mūdi, i. gentiliū occa
 sionaliter, quæ assumptio, i. quis erit fructus elector̄ Iudæor̄ ad fidem, nisi vita ex mor
 tuis, i. spiritualis viuificatio gentium, à morte peccati resurgentium, per p̄dicationem ele
 ctorum Iudæorum, videlicet apostoloq;. Magis em̄ proficere debet electorum assumptio, q̄
 reproborum repulso. Deniq; quod Iudæi quandam habilitatem habeant ad cōuercionem,
 nec de eis desperandum sit, manifestat Apostolus per similitudinem delibationis & massa, ra
 dicis quoq; & rami. Delibatio autem est modicum quid de re aliqua sumptū, ad experientum
 valorem totius. Itaq; ait. Quod si delibatio sancta est, i. si parvus ḡrex ex multitudine Iudæo
 rum ad gratiam dei assumptus, videlicet ordo apostoloq; & alioq; ex Iudaismo creditum,
 sanctus est, & massa, i. tunc etiam tota multitudine poterit sanctificari. Et si radix sancta,
 i. cum ipsi patriarchæ & prophetæ, de quibus velut de radicibus pullulavit plebs Iudæor̄, fue
 rent sancti, & rami, i. nati ex eis poterunt sanctificari. Hæ ergo similitudines intelligendæ
 sunt, quantū ad potentiam seu aptitudinem, non quantū ad actum, quia & delibatio, massa, radix &
 ramus non cōueniunt hominibus, nisi metaphorice. Deinceps apostolus reprimit gentes à
 cōtemptu Iudæorum, eo q̄ gentes per fideles Iudæos cōuersi sint. Quod si, i. quāvis aliqui
 ex ramis, i. populo isto ex patriarchis nato, fracti sunt, i. à fide & gratia patriarchar̄ alie- Datt. 26
 E 3 nati

nati ac mortui, L tu aut̄ gentilis L cū oleaster es̄es. I. propter p̄fā tua, similis oliuæ sylvestri,
D amar̄ ac sterili L insertus. I. diuina miseratioe incorporatus atq; p̄ grām adunatus L es in illis. I.
i. in ramis sanctis ac statib; apostolis, cæterisq; electis Iudeis. V el, in illis. I. loco ramos fra-
ctorum, L & socius radicis. I. collega & cōfors seu particeps patriarchar̄, imitādo fidē ipsor̄,
Psal̄. 11. I. pinguedinis oliuæ. I. socius spūalis opulētia, cōsolatiōis & grāe aplōe seu electore Iude
Petri. 1. orū, q̄b̄ quilibet erat sicut oliua fructifera, in domo dei L factus es. Noli gloriari L inaniter & su
perbe L aduersus ramos fractos, I. infideles Iudeos, q̄si non possent reparari. L Quod si gloria-
ris L cōtra illos inaniter, ecce dico tibi verbū, per qd poteris errorē tuū aduertere, L nō tu radi-
cē. I. plebē Iudaicā L portas, L ea sustentando aut roborādo, L sed radix. I. plebs ista portat
L te, L docēs ac roboras te in via Ch̄i. Gentiles enim ex Iudeis spūaliter nati sunt, recipiēdo per
eos fidē & Euāgeliū Ch̄i, idcirco nō debēt insultare Iudeis. Deinde aplūs soluit obiectionē
gentiliū arguentiū se posse gloriari cōtra ramos fractos, quāvis nō cōtra radices, ramosq; frātes.
L Dicis ergo L tu gentilis, L Fracti sunt rami. I. Iudei à grā exciderūt, L vt ego inserar L secundū
Esa. 7 modū iam declaratū. L Bene. I. ita sit, & vē dicis. Nā L Propter incredulitatē L suā & cordis
obstinationē L fracti sunt, tu aut̄ fide, L virtute & merito fidei tibi cōcessae L stas L corde erectus
ad deū. Verunt̄ L Noli altū sapere. I. superbit, vel de teipso sublimiter qd sentire, p̄ferendo
te illis, q̄si tu tm̄ dilectus sis deo, vt deus pmiserit illos frangi, quatenus tu inseraris. Illi em̄ fracti
sunt directe & p se, propter suā incredulitatē, sed propter tuā insertionē fracti sunt indirecte
& occasionalr̄, L sed t̄ime L iudicia dei, filiali ac casto timore. Hoc qd dictū est, Noli altū sapere,
quidā allegare solēt aduersus studiosos, q̄ libros difficiles & profundos legere solent, nō intelli-
gentes mente apostoli, neq; p̄fantes formā & finē introductiōi horū verborū. Aliqui tamen
Psal. 130 ambulāt in mirabilibus sup se, qbus melius esset circa proprietū vitiōs eradicationē, atq; dñi-
cæ passionis meditationē occupari assidue. Cur aut̄ gentilis cōtra Iudeū superbitē nō debeat,
subdit. Matt̄. 8 Si em̄ deus naturalibus ramis. I. Iudeis filiis prophetar̄ ac patriarchar̄, q̄ ratiōe ori-
ginis videbant̄ specialiter ptinere ad numerū electorū, qui à Ch̄i appellati sunt filii regni, L nō
pepercit, L sed eos propter superbiā dereliquit & spreuit, vide L ne forte nec tibi parcat. L q̄ alie
nigena eras & oleaster. Ex p̄inductis inserti aplūs saluberrimā admonitionē. L Vide ergo L d̄ ḡe
tilis Christiane, i. diligēter cōsideral̄ bonitatē. I. misericordiā L & saueritatē. I. rigorē iusti-
tiae L dei, L vt dicas veraciter cū Psalmista: Misericordiā & iudiciū cantabo tibi dñe. Etrursus:
Psal. 100 V niuerſe via dñi misericordia & veritas, L in eos quidē q̄ crediderūt L peccādo & p̄cēna debi-
tā sustinēdo. I. in Iudeos, vide L saueritatē. I. districtā dei iustitiā, qua illos iuste reliquit, L in
aut̄ ad Christū cōuerso, vide L bonitatē dei. I. clementiā dei, L si pmanseris in bonitate. I. in
bona & virtuosa cōuersatione. L Alioquin & tu excideris à mystico corpore Ch̄i, atq; à ra-
dice ac oliua p̄dictis, erisq; stirps inutilis, & igni traderis. Cū ergo ignorēmus an permāseri si
Johan. 15 mus in bonitate, oportet nos semp̄ esse timoratos atq; sollicitos, attendētes & vigilāter imple-
tes illud Deut. Custodi temetipm, & animā tuā sollicite, & ne obliuiscaris verbō dei tui, cūctis
Deute. 4 diebus vita tua. L Sed & illi, L fracti rami, infideles Iudei L si nō permāserint. L finaliter L in in-
credulitate, inserent. L cōsortio electorū seu radici sua, videlicet patriarchis, & erūt veri filii eoz
nō solū carnali origine, sed fide ac opere, L potēs est em̄ deus, L cui nihil difficile est, L tē in se-
rere illos, L impios iustificādo, ideo desperādū nō est. L Nā si & tu, L gentilis L ex naturali excisus
Esa. 43 es oleastro. I. à cōuersatione vitiosa & sterili liberatus, & p̄ hoc à teipso mutatus, qui eras ole-
aster naturalis per similitudinē, qm̄ in gentilitate natus ac enutritus fuisti, L & cōtra naturā. I.
Matt. 15 solitū cursum naturæ, q̄ nō solet surculū malū inserere arbori bonæ, L insertus. I. intime reco-
pulatus L es L p̄ fidē, charitatē & grām L in bona oliuā. I. oliuæ bonæ, pingui & fructuofz, vi-
delicet sanctis patriarchis atq; apostolis spūali pinguedine, internæ cōsolationis, syncerissimæ
cōtemplationis ac feruidæ dilectionis copiose repletis, L quāto magis hi, q̄ (sunt) secundū natu-
rā. I. Iudei qui sunt naturales rami, vt patuit, L inserētur. I. incorporabūtur L sua oliuæ. I.
Origenes populo suo electo, si nō permāserint in incredulitate. Nēpe (vt ait Origenes) facilius esse videb̄
propriæ arboris ramos sua radicē reddere, q̄ inserere alienos. Si ergo gentiles inserti sunt fidei
apostolorū ac prophetar̄, multo facilius Iudei inseri poterūt, si tamen fecerint, quod in se est.
EPIST. L Nolo em̄ vos ignorare (d̄) fratres mysteriū. I. diuinū secretū, seu occultū dei iudiciū, L hoc
quod subdit, L vt non sitis vobis p̄fisi. I. in proprijs oculis L sapientes, quia cæcitas ex parte. I.
q̄ spūalis excæcatio L contigit in Israēl. I. in populo Iudeorū, quæ cæcitas duratura est, L do-
nec plenitudo gentiū. I. vniuerſitas gentilium p̄destinata, L intraret L statum salutis, & Chri-
tī ouile, L & sic L ingressis gentilibus, L omnis Israēl. I. totus populus Iudeorū L saluus fieret.
Hiere. 33 credendo in Christū. Quod erit circa terminū mundi, p̄dicantibus Helia & Enoch, qui pate-
facta Antichristi nequitia, populum Iudeorū tunc superstitem existente conuerterēt, quem-
admodū per prophetā dñis protestat: Ecce ego mittā vobis Helia prophetā, anteq; veniat dies
dñi magnus & horribilis, & cōuertet cor patrū ad filios, & cor filiorū ad patres, de qua etiā finali
Iudeorū conuersione & longa eorū interim desolatione scriptū est per prophetā; Dies multis
sedebūt

IN EPIS. AD ROMA. ENARRAT. Art. XV. Fo. XXVIII.

A sedebūt filii Israhel sine rege & sine principe, & sine sacrificio, & sine altari, & sine Ephod, & sine Teraphim. Et post haec reuertenſi filii Israhel, & quærerent dñm deum suum, & David regē suum, & pauebunt ad dñm, & ad bonū eius in nouissimo die. Per David autem omnes intelligunt Ch̄m. Esa. 59

¶ Sicut scriptū est apud Esaiā secundū translationē septuaginta. Venient ex Sion i.e. ex populo Iudeorū & nascetur & egredietur Ch̄rus, qui eripiat modo, quantū ad aliquos & auerat in fine mundi cōiter Limpieitate i.e. infidelitatē & cætera vitia ab Iacob i.e. à populo Iudeorū. Et hoc illis à me testamentū i.e. euangelica lex seu firma promissio hæreditatis æternæ dabitur Iudeis à me. Cū abstulerō p̄ctā eorū in fine mundi cū conuertero eos ad Christū. Sic enim alibi scriptū est: Reuertet & miserebitur nři. Deponet omnes iniqtates nřas & projectet in profundū maris omnia p̄ctā nostra. ¶ Porro translatio Hieronymi talis est: Timebunt qui ab occidente nomen dñi, & qui ab ortu, gloriam eius, cum venerit quasi torrens violentus, & venerit Sion redemptor, & eis qui redeunt ab iniqtitate in Iacob. Hoc fœdus meum cum eis. Matth. 7

¶ Secundū Euangeliū quidē i.e. propter euangeliū Ch̄fi, cui contradicunt, sunt Iudei iā Linimici deo & bonis hoībus. Et hoc propter vos id est, ad vestrā vtilitatē, quia (vt dictū est) ideo permisit eos deus excēcari, vt eorum excēatio esset occasio illuminationis gentilium, Luc. 3

¶ Secundū electionē autem i.e. propter gratiā eligentis, sunt quidā eorū: Lincharissimi deo, i.e. singulariter præelecti, sicut Apostoli, propter patres. i.e. vt promissiones factae patriarchis, impletentur, in his electis reliqujs Iudeorū. Vel, secundū electionē, id ē, ob exhibitionē beneficiorū dei eis collatorū, & quia ad cultum dei specialiter deputati fuerunt, sunt charissimi. Et hoc propter patres. i.e. quia de semine patriarcharū sunt. Cur aut propter patres sint charissimi secundū electionē subiungitur: Sine penitentia em̄ i.e. sine variatione propositi & dolore sunt bona dei gratuita & vocatio dei. Quia vocat, vel vocare decreuit, electos ad gratiā, hoc est, deus non penitet de hoc quod aliquibus Iudeorū decreuit atq; promisit salutē conferre. Idcirco sicut, promisit patriarchis conuerzionē Iudeorū, sic fiet. Unde scriptū est: Porro triūphator in Israel penitūdine non flectetur. Neq; em̄ homo est, vt agat penitentiam. Et Iacobus: Apud quēnon est transmutatio, nec vicissitudinis obumbratio. Quod ergo in Genesi ait: Penitent me fecisse hominē, metaphorice dicitur, Sicut & illud: Tactus dolore cordis intrinsecus. Vel, sic: Sine penitentia em̄ hoīis præcedente, sunt dona dei & vocatio ad fidem. Non em̄ propter meritum propriū quisquā ad fidē vocatur, gratiamq; primā fortitur. ¶ Ponit præterea sanctus Apostolus conuenientiā quandā ad declarandū, q; Iudei tandem misericordiā cōsequent. Sicut em̄ aliquando i.e. tpe idololatriæ vestræ, & vos gentiles non credidistis deo, sed idolis. Nunc autem tēpore euangelicæ prædicationis, misericordiā i.e. gratiā dei consecuti estis p̄propter illos, videlicet Iudeorū Lincredulitatem i.e. occasione incredulitatis eorum. Quia illorum damnatio & excisio fuit occasionaliter vestra salus, atq; insertio, sicut ostēsum ē, Actoī. 13

Lita & isti Iudei nunc tēpore gratiæ, non crediderunt in vestrā misericordiā id est, nō crediderunt quod veraciter misericordiā consecuti essetis. Vel non crediderunt, id est, credendo non peruererunt in vestrā misericordiā. i.e. fidē & gratiā à deo vobis clementer exhibitam. Iacob. 2

Consilium acquirendæ occasio. Qm̄ deus, qui nunc misertus est gentibus tandem dignum ducet misereri Iudeis, qui olim fuerunt populus peculiaris. Sic ergo de Iudeis & Gentibus factum est. Conclusit em̄ i.e. esse conuicit, seu cōcludi pmisit deus omnia i.e. genera hoīm. s. Iudeos & Gētiles in incredulitate. Vt terq; em̄ populus multoties idolis deseruiuit, vt oīm misereat id est, quosdam ex omnibus illis conuertat, ac saluet. Haec dictio, vt tenetur hic consecutio, non causaliter, quia non ideo permisit deus illos errare, vt misereretur eis. Sic enim nostra malitia esset directe causa glorificationis, seu manifestatio pietatis diuinæ, & ita placeret deo. Indirecte tamen est causa eius, vt dictum est, secundum quod bonus deus non permetteret mala, nisi bona elicerentur ex malo. Ex consideratione insup mirabilium, quæ de predestinatione, ac reprobatione, & eorū quæ sequuntur ex illis inducta sunt, admirās Aplas, stupēs ac tremēs exclamat: Deuter. 7

O altitudo i.e. sublimis profunditas & profunda sublimitas diuinitat̄. i.e. plenitudinis sapientiae. 1 Timo. 2

quātū ad diuina & supiora, & scīa quātū ad humana ac inferiora dei. oīa cognoscētis. Cuius notitia quis in se vna & simplex cōsistat, multistū noībus designat scđm diuinitatē eorū quæ cognoscunt. Quāta autem sit altitudo sapientiae & scīa dei, ex scriptura aliq; modo innotescit. Ait enim Psalmista: Magnus dñs noster, & sapientia eius nō est numerus. Itē: Mirabilis facta est scīa tua ex me, cōfortata est & nō potero ad eā. Altitudo autē diuinitat̄ sapientiae dei aliud nō est, nisi sapientia dei altissima atq; plenissima, q; incōprehēsibilia sunt iudicia eius. Sive p̄ iudicia dei intelligamus dispositiōes regi seu decreta dei de rebus, scđm qd dispositiōes istae sunt in mēte diuina, sive esse eius diuinitate iustitiae, q; deus iudicādo efficit in rebus. Certū est, q; iudicia ista oīem capacitatē mētis humanæ prorsus excedūt, quæ ad modū sapientia, scīa, & iustitia vnde procedūt. Propter quod scriptū ē: Fortissime, magne & potēs, deus exercituū nomē tibi, magnus cōfilio, & cōprehēsibilis cogitatu. Job quoq; ait: Digne eū inuenire nō possumus. Magnus fortitudine, & iudicio Psal. 47

Psal. 118

Psal. 118

Job. 37

Ecclesiastes. 38

& iustitia, & enarrari non potest. Ideo timebunt eum viri, & nō audebunt contemplari omnes, qui sibi vident sapientes, & (quam) inuestigabiles sunt viae eius, i. processus seu execu-⁹⁹
tiones operum diuinorum, quia nec modū emanationis rerum à deo, nec gubernationis, nec modū beatificationis electorum intelligere possumus. Ideo Salomon dicit: Cunctæ res difficiles, non
Eccles. 9 pōt hō eas explicare sermone. L. Quis em̄ cognovit sensum dñi? L. i. dictamē intellectus diuini
Sapiet. 9 de rebus videlicet, qd deus de creaturis suis facere cogitauit, qd de singulis sentiat, qd de oībus
Esate. 40 intra se iudicet: nescit quoq; homo an amore dignus sit, an odio. Ideo in libro Sapietiae legit:
Eccles. 9 Sensum tuum domine quis sciet, nisi tu dederis sapientiam, & misericordiam spiritum tuum de cœlis?
Sapiet. 9 Aut qd consiliarius eius fuit? L hoc ē, qd dedit deo consilium de dispositiōibus & pductōibus re-¹⁰⁰
rum? Nullus plane, qd nō indiget alicuius auxilio, aut doctrina. L Aut qd prior dedit illi? L hoc ē,
Iohelis. 1. quis aliqd pfectiois cōtulit deo, existēs ante eum, L & retribuet ei? à deo donum condignum?
Esa. 40 Nullus vtq; quia omnia alia habet à deo quicquid habet boni, & sunt. Hoc summis Apl̄us ex eo
1. Lox. 11. quod scriptū est in Esaiā: Quis adiuvuit spiritū dñi, aut quis consiliarius eius fuit, & ostēdit illi?
Cum quo iniit consilium, & instruxit eum &c. L Quoniam ex ipso, & p ip̄m, & in ipso sunt omnia. L
De huius verbi intellectu multa dici possent, sed breuiter dico, qd deus est causa rerum in tripli-
ci genere causandi. Est enim causa efficiēs, causa formalis, formans seu exemplaris, & causa si-
nalis. Dicitur autē causa efficiēs ratione potētiæ, qua cuncta creavit: causa exemplaris, ratione
sapietiae, qua vniuersa disposita & distinxit, causa finalis ratione bonitatis, qua omnia ad seipm
reducit, conseruat, & ad proprios fines inclinat. Quoniam ergo potentia attribuitur patri, sa-
Psalm. 32 piētia filio, bonitas spiritui sancto, idcirco quod dicitur, ex ipso, proprie refertur ad patrē quod
Johā. 1 vero adiūcit, p ip̄m, refertur ad filium. (Omnia enim facta sunt per ipsum) Et quod subditur,
1. Timo. 1. iniō, refertur ad spiritum sanctum, cui ratione clementiae competit res conseruare, perficere,
inclinare ad optimam. Et ita in verbis Apostoli notatur trinitas psonarum, & distinctiva proprie-
tas causalitatis earum. Veruntamē cum vnaquæcūp diuina psona, sit verus creator, perfecta cau-
sa omnium rerum, & vnicuique earum conueniat potentia, sapientia, & bonitas, ideo de qualibet triū psonarum intelligi potest, quoniam ex ipso, & p ip̄m, & in ipso sunt omnia. Nam &
quilibet earum est omnium rerum causa efficiēs creando, exemplaris, secundum æternam ra-
tionem idēam seu speciem producendo, finalis vniuersa propter debitum finem, & maxime
propter ultimum finem, agendo, & conseruando. De hoc primo sententiā aptior locus est.
Lipsi (deo vni ac trino) honor & gloria in secula seculorum, Amen. L Niliustius, nīcūp ad pro-
merendum efficacius, quam vt toto corde optemus deum ab omnibus honorificari & glorifi-
cari, totisq; viribus faciamus hoc ipsum.

¶ Elucidatio capituli duodecimi, scilicet: Obsero itaq; vos fratres &c.

Articulus decimussextus.

EPIS.

Dominiatt. 18 Propterea reductionem Romanoꝝ ad sanctam concordiam, iam instruuntur in moribus.
1. Corin. 7 L Obsero itaq; per sacram aliquod rogo L vos fratres. L videlicet L per misericordiam dei. L
Philem. b. hoc est, per pietatem ac bonitatem diuinam, vt propter dignitatem ac reverentiam eius
1. Corin. 7 acquiescatis petitioni meae. Vel, per misericordiam dei, id est, per effectum diuinæ pie-
tatis, scilicet per gratiam dei, mihi & vobis impensam. Potius autem dicit obsero qd iubeo, quia
Col. 2 ni scribens Apl̄us: Fidutiam (inquit) multam habens imperandi tibi, propter charitatē magis
Psalm. 41. obsecro, L vt exhibeatis. L i. agatis & sponte offeratis dño L corpora vestra L non solū exterio-
F ra vestra, L hostiam viuentem. L i. viuifice mortificatam, & mortifice viuificantam, quatenus cor-
psa vestra fiat hostia p carnalium desideriorum mortificatione seu extirpatione, iuxta illud:
Col. 2 Mortificate membra vestra, quæ sunt sup terram. Et iterum: Quoniam propter te mortifica-
Psalm. 41. mur tota die. Sint vero hostiae viuentes per operationes virtuosas vitam æternam mercantes,
L sancta L carnalibus sordibus expurgata L deo placētem, L i. ad ultimū finē dei cōgloriā, ordi-
nata L rationabile. L i. discretū ac moderatū fit L obsequiū vestrum L qd deo offertis in corpore
vestri castigatiōe, ne caro vltra vires maceret & debilitet, sicq; de cetero opere bonorum instru-
mētum esse nō possit, & ne nimis delicate tractet, aut minus iusto affligat. Cum em̄ corpus sit
animæ instrumētum, regēdum est secundum exigētiā vtilitatem qd animæ, vt tamen affligat in parci-
monia cibi, potus, somni, vestitus, & omniū exteriorum cōsolationum, quātum anima ferre pōt,
sine corpore defectiōe. Idcirco discretio summe necessaria ē, quæ ē mater & custos ac fotrix vit-
tutū. Propterea em̄ scriptū & iussum est. In omni oblatiōe offeres sal. Et Ch̄rus: Habete (inquit)
Barci. 9 in vobis sal. Hinc etiā scriptum est p Hieremiā: Quia plus fecit qd potuit, idcirco perit. Corpo-
ralis igitur exercitatio moderāda est secundum quod expedit profectui animæ in interioribus
fuis. L Et nolite cōformari. L affectu, actu, cōsensu, aut simili mō L huic seclō. L i. mūdanis & vanis
Jaco. 1. hoībus. Amicitia em̄ huius mundi, inimica est deo. Qui ergo voluerit amicus huius mundi fie-
Johā. 3 ri, inimicus dei cōstituet. Ideo monet Iohānes: Nolite diligere mundū, neq; ea qd in mūdo sunt
L sed reformamini. L i. amissam dei similitudinē, rursus ac grite, L in nouitate sensus vestri. L i.
adipi-

A adipiscendo spiritualem atq; internam mentis vestræ innouationem. Deformati enim sumus in primo parete perdido originalem iustitiam, per quam deo assimilabamur, & incurredo originales peccata & vulnera animæ, quibus primo parere lapsi conformamur. Iubemur ergo exuere veterem hoiem cum actibus suis, & induere nouum qui secundum deum creatus est, ut renouetur, sicut aquila iuuetus animæ nostræ, obtinendo quotidie virorē virtutum, & gratiarē cœlestium recentē decorē, sicq; redeamus ad pristinā baptismatis innocētiā, atq; originalis iustitiae conformitatem. Hoc est quod in prima Canonica admonet beatissimus Petrus: Deponētes omne malitiam, quasi modo geniti infantes rationabiles, lac concupiscite, ut in eocrescatis in salutem. Et Hie remias: Innova dies noster sicut à principio. Sic itaq; reformari studete, ut probetis. I.i. experiri mēto discatis & experiri possitis p̄ gustū sp̄s sancti habitatis in vobis. I. quæ sit voluntas dei. I.i. quid deus velit, quid deo complacat, cuius vtiq; voluntas bona est, quia non vult nisi bona, L& beneplacens electis fidelibus & amicis, qui sunt vnu cum deo per vniōnem affectuum, L& perfecta. I.i. sanctissima, & cunctis rebus præstatiōnē. ¶ Aduertēdum autem q̄ voluntas dei quandoq; accipit pro potētia siue actōe volitua existente in deo qua vult, quæ semper impletur. De qua ait p̄ Esaiam: Consilium meum stabit, & omnis voluntas mea fiet. Et Psalmista: Omnia quæ cūq; voluit dñs, fecit. Hæc est voluntas beneplaciti, & secundum hanc acceptiōnē voluntatis diuinæ procedit expositio iā inducta. Scđo, voluntas dei, dicit id quod vult, vel signum voluntatis diuinæ. Sicq; preceptū & cōfiliū, dicunt voluntas dei, quæ semper impletur. Ideo petimus eā impleri, dicentes: Fiat voluntas tua, sicut in cœlo & in terra. Et de hac quacūq; voluntate potest exponi ista, hoc mō: Probetis, p̄ executionē, quæ sit voluntas dei. I.i. iussio, cōsultio, phibitio volūtatis diuinæ, quæ iussio, cōsultio, &c. est bona inquātum cōcernit bona naturæ, & statū incipiētū. Est & beneplacēs deo ac bonis hoibus, prout respicit bona ḡfæ, & statū proficientium. Est quoq; pfecta scđm quod respicit bona gloriæ quæ iubet finaliter appeti, & statū pfectioꝝ. Qui autem sanctam atq; internam vitam ducit, experimētāliter noscit, & gustat quid placeat, & quid displiceat deo. Dum enim remorsum non habet, sed deo solicite deseruit, & delectatur in ipso, omne peccatum detestans, tunc spiritus sanctus perhibet ei testimonium qđ voluntas sua vnitæ & cōcors sit deo. Vnde ait Salvator: Si quis voluerit voluntatē dei facere, cognoscet doctrinam a ex deo sit. ¶ Deinceps iubet Aplus ut omne obsequiū, & exercitiū nostrū internū sit rationabile seu discretum. L Dico enim (i. præcipio) per grām quæ data est mihi, I. hoc est, Apostolica autoritate mihi gratiōe collata, L omnibus qui sunt inter vos. Iudæi & Gentibus ad fidem cōuersis, L non plus sapere, q̄ oportet sapere. I.i. non magis inuestigare, discutere, contemplari diuina mysteria, fidei q̄ arcana, q̄ oportet vel expedit, quā scriptura docet, q̄ intellectus vester capere valet. Propter quod Dionysius & Damascenus testantur: Non est audendum aliquid de supersubstātiali deitate asserere, præter ea quæ nobis in sacris eloquijs tradita sunt. ¶ Deniq; scrutator maiestatis opprimet à gloria, tanq; temerarius & pr̄sumptor. Idcirco collegit: Altiora te ne quæsieris, & fortiora te ne scrutatus fueris, sed quæ præcepit tibi deus, illa cogita semper. Per hæc tñ & similia non prohibeb̄ humilis pscrutatio, profunda & diligēs inquisitio sacræ scripturæ in locis difficilibus, & in his quæ huiusmodi loca concernunt, cum dicat Psalmista: Mirabilia testimonia tua, ideo scrutata est ea anima mea. Sed semper in tali studio innitēdum est auxilio ḡfæ dei. Propter qđ ait idē Psalmographus: Reuelata oculos meos, & cōsiderabo mirabilia de lege tua, L sed sapere ad sobrietatē (i. tēperate) & vnicuiq; vestrum L. t. 2 præcipio sapere, L sicut deus diuisit mēsuram fidei. I.i. secundum modū, quæ fides docet esse seruandum in hoc, ut scilicet vnuquisq; secundum exigētiā sui officij occupet se in perscrutatione diuinoꝝ. Vel, secundum mēsuram fidei. I.i. secundum qualitatē donoꝝ quæ per fidē præstātur. Qui enim maiora dona sapiētia & sciētia receperunt, profundius inuestigare possunt diuina, quām simplices, imò vt asserit Dionysius, quod vni cibus est, hoc alteri est venenum. Dionysius

B tatis diuinæ, quæ iussio, cōsultio, &c. est bona inquātum cōcernit bona naturæ, & statū incipiētū. Est & beneplacēs deo ac bonis hoibus, prout respicit bona ḡfæ, & statū proficientium. Est quoq; pfecta scđm quod respicit bona gloriæ quæ iubet finaliter appeti, & statū pfectioꝝ. Qui autem sanctam atq; internam vitam ducit, experimētāliter noscit, & gustat quid placeat, & quid displiceat deo. Dum enim remorsum non habet, sed deo solicite deseruit, & delectatur in ipso, omne peccatum detestans, tunc spiritus sanctus perhibet ei testimonium qđ voluntas sua vnitæ & cōcors sit deo. Vnde ait Salvator: Si quis voluerit voluntatē dei facere, cognoscet doctrinam a ex deo sit. ¶ Deinceps iubet Aplus ut omne obsequiū, & exercitiū nostrū internū sit rationabile seu discretum. L Dico enim (i. præcipio) per grām quæ data est mihi, I. hoc est, Apostolica autoritate mihi gratiōe collata, L omnibus qui sunt inter vos. Iudæi & Gentibus ad fidem cōuersis, L non plus sapere, q̄ oportet sapere. I.i. non magis inuestigare, discutere, contemplari diuina mysteria, fidei q̄ arcana, q̄ oportet vel expedit, quā scriptura docet, q̄ intellectus vester capere valet. Propter quod Dionysius & Damascenus testantur: Non est audendum aliquid de supersubstātiali deitate asserere, præter ea quæ nobis in sacris eloquijs tradita sunt. ¶ Deniq; scrutator maiestatis opprimet à gloria, tanq; temerarius & pr̄sumptor. Idcirco collegit: Altiora te ne quæsieris, & fortiora te ne scrutatus fueris, sed quæ præcepit tibi deus, illa cogita semper. Per hæc tñ & similia non prohibeb̄ humilis pscrutatio, profunda & diligēs inquisitio sacræ scripturæ in locis difficilibus, & in his quæ huiusmodi loca concernunt, cum dicat Psalmista: Mirabilia testimonia tua, ideo scrutata est ea anima mea. Sed semper in tali stu-

C dio innitēdum est auxilio ḡfæ dei. Propter qđ ait idē Psalmographus: Reuelata oculos meos, & cōsiderabo mirabilia de lege tua, L sed sapere ad sobrietatē (i. tēperate) & vnicuiq; vestrum L. t. 2 præcipio sapere, L sicut deus diuisit mēsuram fidei. I.i. secundum modū, quæ fides docet esse seruandum in hoc, ut scilicet vnuquisq; secundum exigētiā sui officij occupet se in perscrutatione diuinoꝝ. Vel, secundum mēsuram fidei. I.i. secundum qualitatē donoꝝ quæ per fidē præstātur. Qui enim maiora dona sapiētia & sciētia receperunt, profundius inuestigare possunt diuina, quām simplices, imò vt asserit Dionysius, quod vni cibus est, hoc alteri est venenum. Dionysius

D ¶ Quod autem diuersis diuersa data sint dona mensuratē diuisa, diuersos actus habētia, ostendit per simile in corpore humano. L Sicut enim in uno corpe (naturali, organico, aniato) multa mēbra videlicet oculos, manus, pedes, L habemus, omnia autē mēbra non eundem actū habēt, ita multi L. fideles L vnum corpus (mythicum, charitate connexum) sumus in Chro. L capite nostro, à quo motum virtutum, & vitam ḡfæ participamus, sicut à capite cetera mēbra, motum & vitam naturalē recipiunt, L singuli autē (sumus) alter alterius mēbra. L. i. vnuquisq; nostrum est mēbrū alterius mythicum, puta p̄ similitudinē spiritualē. Quoniam sicut vnum mēbrum seruit atq; communicat alteri suam utilitatem, ut oculus videt toti corpori, manus operantur pro sustentatione totius corporis, sic vnu fidelium communicare debet alteri dona sibi concessa. Quēadmodum Petrus hortatur: Vnuquisq; sicut accepit gratiā in alterutrum illam administrātes. Gratia etenim gratis data, quāmuis aliquibus specialiter dentur, ordinantur tamen ad commōdum aliorum. Vnde de diueritate donorum singulis concessōs subiungitur, L Habētes (autē) donationes L. i. sic singuli sumus membra alterius, sed habemus donationes L secundum gratiam, quæ data est nobis, differentes. L. Hoce est, dona distincta secundum gratiam maiorem, vel mino-

1. *Loy. 7* minorē nobis impēsam. Vnusquisq; em̄ suū donū habet à deo, alius quidē sic, alius vero sic, se cundū quod misericordia & gratia dei maior est in vno q̄ in alio. Cetera quippe dona supna D ruralia sive gratuita, mēsurā gratiæ habitualis & primæ, aliq̄ modo sequuntur. ¶ Deinde expli cat dona ista diuersis diuerfimode distributa, l. sive prophetiā, i. reuelationē secretorū, ma xime futuroq; humanā rōnē trāscendētiū, sumus habētes, & hoc l. secūdū rationē, i. secūdū finē & exigētiā, l. fidei, l. catholicæ. Prophetia nāq; ordinat ad fidei roborationē, & proprie rationē prophetia cōfertur diuiuitus, & sic habet à nobis. l. Siue habētes, l. ministeriū, l. ecclēasticū, vt ordinati simus mēbra aliorū, l. in ministrādo, l. eis sacramēta & ecclēsia, l. siue qui docet, l. i. gratiā instruēdi habēs, sit mēbrū alterius, l. in doctrinā, l. i. in exhibitiōe doctrinæ. l. Qui exhortat, l. i. gratiā exhortatiōis sortitus, sit mēbrū aliorū, l. in exhortādo, l. eos ad me liora, l. q̄ tribuit, l. eleemosynam, tribuat l. in simplicitate, l. i. simplici intētione, videlicet ad gloriā dei, nō propter laudē humanā. l. Qui p̄fet, l. i. platus seu princeps, p̄fit subiectis, l. in fo licitudine, l. i. vigilāter & timorate, pp̄dēs illud Sapiētis: ludiciū grauissimū, in his q̄ p̄sunt siet. Si em̄ vnūquēq; nr̄m, iuxta Michæā prophetam, oporteat solicite ambulare cū deo suo, q̄to magis aliorū prælatū, quē vtiq; tāto solicitius cōuersari oportet, quāto pluriū aliorū cōst tutus ē custos. l. Qui misereſ, hoc ē, alijs cōdolet & succurrit, l. in hilaritate, l. cordis hoc faciat, ne suo mēcerore misereſ magis affligat. Vnde de quibusdā scriptū est: Cōsolatores onero si vos oēs. Quo cōtra ait Psalmista: Iucūdus homo q̄ misereſ & cōmodat. Nec obest, q̄d infra dicit Apostolus: Flere cū flētibus. Quāmuis em̄ qui misereſ alijs aliquo modo cōtristet, & lugeat, totū tamē fieri debet, nō in delectiōe spūs, sed in hilaritate, q̄a ad hoc niti debet, vt altius miseriā releuet, eiſp̄ animo lāto subueniat. l. Dilectio, l. dei & proximi, sit l. sine simula tione, l. i. nō ficta, quēadmodū scriptū est: Non diligamus verbo, neq; lingua, sed opere & ve ritate. Simulatores aut & callidi, prouocāt irā dei. l. Simus quoq; odientes malum, l. culpæ in nobisip̄fis & proximis. Naturā vero & gratiam diligamus in om̄ib; bus, l. Adhārētes bono, l. i. virtutibus, seu virtuosis hominibus. Iuxta illud: Cū viro sancto assiduus esto. Et iteq; ait scri ptura: Cū videris sensatū, statim evigila ad illū, l. charitatē fraternitatis inuicē diligētes, l. hoc est, quod fratres se inuicē diligāt. Ne sitis seminatores discordiæ, sed amātes cōmunem charitatem in om̄ib; bus, l. honore inuicē præueniētes, l. ex humilitate. Quilibet em̄ p̄t considera re aliquid boni in alio, q̄ ipse nō habet, vel ex alia rationabili causa p̄t alteri primo reueren tiam exhibere, vel intus in corde, vel foris. Exteriore aut honore inuicē præuenire, maximē p̄tinet ad æquales, & subditos, ac iuniores, & hoc vtiq; multū nutrit charitatē fraternā. Propter q̄d Petrus: Om̄es, inqt, honorate. Et Chrūs in Euangelio: Qui maior est v̄r̄m, sit vester minister. Deniq; scriptum ē: Quanto maior es, humiliata in om̄ib; bus, & inuenies gratiā corā deo & hominibus. Aliqui vero sunt dura ceruice, qui nec honorātes se sciunt rehonorare, nec superioribus suis debitā reuerētiā exhibere. Ista honoratio proximi est actus duliz, q̄ est vir tus, debitam creaturis reuerentia afferes, l. solicitudine nō pigri, l. ad habendā solicitudinē bonam, quē est vigilātia cōrdis in bonis. Vel nō pigri, ad executionē sollicitā veræ & intimæ foli citudinis. Est aut quādā sollicitudo vana atq; superflua, quē versat circa hæc tpalia, de qua Prone. ii. Salomon ait: Expectatio sollicitoꝝ peribit. Et Apl̄us: Nihil, inqt, solliciti sitis, l. Sp̄feruētes, l. Philip. 3 calore diuini amoris, ne charitas refrigerescat in nobis, & euomat nos Chrūs, l. dñs seruētes. l. Apocal. 3 seruitute latrīæ, de qua scriptū est: Dñm deū tuū timebis, & illi soli seruies, l. spe gaudētes. l. i. Dant. 4 de certa expectatione futuræ beatitudinis spiritualiter iucūdantes in deo q̄ vos ad æternā bea titudinem inuitauit. Propter quod gratiæ referēdā sunt ei indefinēter. Nihil em̄ Christiano felicius, cui promittūtur regna cœloꝝ, l. in tribulatione, l. iuste vel iniuste illata, à mundo vel dænone, est ote l. patientes, l. repellendo à vobis passionē tristitia, quoniā scriptū est: Beati qui p̄secutionē patiūtur propter iustitiā. Et alibi habetur; Illi qui iētationes nō suscepérūt in timore dei & pariētia, exterminati sunt. Deniq; om̄es qui volūt piē vivere in Ch̄o, persecutiōne patiēt. Et per multas tribulationes oportet nos ingredi regnū cœloꝝ. Idcirco in tribulationibus, tanq; in optimā via perueniēdi ad deum, oportet nos cordialiter exultare. Ait em̄ Psalmista luxta est dñs his qui tribulato sunt corde. Et dñs: Cū ipso, inquit, sum in tribulatiōe, l. oratiōi instātes, necessitatibus sanctoꝝ, l. i. penurijs seruoꝝ Ch̄i est ote l. cōfiantes. l. hoc est, cōmunia faciētes bona vestra supplendo eoꝝ inopiā. Vnde ad Hebræos dicit Apo stolus: Beneficētia, & cōmunionis, nolite obliuisci, l. hospitalitatem sectantes, l. peregrinos & pauperes recipiēdo gratis in propria domo. Iuxta illud: Egenos vagosq; induc in domum tuam. Itē & illud; Hospitales inuicē sine murmuratione. Hinc alibi dicit Apl̄us: Hospitalitatē nolite obliuisci. Per hāc em̄ placuerūt quidā, videlicet Abraham & Loth, angelis hospitio re ceptis. Iohānes quoq; in sua canonica de q̄dā peruerso cōqueritur. Ipsi nō recipit fratres & eos q̄ recipiūt, prohibet. Ecce quātū amāda, sectāda & cōtinuāda est Christianis virtus hospi talitatis, q̄ tot Aploꝝ testimonijs cōprobatur. Nā & Ch̄s in die iudicij dicturus ē reprobis. Hospes

Hospes sui, & non collegisti me. Ideo ait beatus Iob: Foris non remansit peregrinus, ostium
 meū viatori patuit. L Benedicite. J. i. bona dicite & orate pro L persequētibus vos, bñdicite J
eis, L & nolite maledicere eis. Repetitio, cōfirmationis & m agnæ seriositatis indiciū est. Hoc
 est qd ait saluator: Orate pro persequētibus & calūniantibus vos. Et: Benedicite maledicētibus
vobis. Hoc faciēdo, veraciter sequimur vestigia Chri. De quo Petrus affirmat: Cū maledicere
 tur, nō maledicebat: cū pateretur, nō cōminabatur. Hortor insuper vos. L Gaudere cū gauden
 tibus J. i. cōgratulari his, qui de bonis operibus gaudēt in dño. Nō autē debemus cū perueris &
 vane iucundis gaudere. De qbus scriptū est: Mundus gaudebit, vos autē contristabimini, L flere
 cū flentibus. L condolēdo afflīctis, sicut Iob ait: Flebam quondā sup eo, qui afflīctus erat, & com
 patiebā anima mea pauperi. Veruntamen nō debemus cū omnibus flentibus & qualiter flere.
 Est em̄ fletus aliis inordinatus, quo propter amissionē temporaliū rega quis superflue luget. Sic
 flentibus confiere debemus, compatiendo eoz errori, quatenus cessent sic flere. Alius est fletus
 ordinatus propter p̄ctā, seu gloriæ dilationē. Sic flenti cōflore debemus, quatenus veniam con
 sequat, seu gloriam. Non autē vt fletus talis statim tollatur ab eis, nisi forte p accidens obesset spi
 ritui, inducēdo corporis debilitatē, aut aliud nocumētum. Imō simpliciter gaudendū est de bo
 no fletu alterius. L Idipsum inuicē sentientes J. i. cōformantes vos mutuo in affectu & intelle
 ctu, vt sitis eōformes in dño. L Nō alta sapiētes. L de vobismetipſis. i. non magna p̄sumentes de
 vobis, sicut ait Psalmista: Dñe, non est exaltatū cor meū, neq; ambulaui in magnis, L sed humi
 libus. L cogitationibus estore. L cōsentientes, L vt parua & vilia & stimetis de vobis. L Nolite esse
 prudētes apud vosmetipſos. J. i. in oculis proprijs, reputando vos sapientes, aut ceteris magis
 sensatos. Imō si aliquid sapiētia vel scientia in vobis est, totum deo ascribete, & nolite in vo
 bisipſis inaniter exultare, & simplices spernere. Vnde Salomon dicit: Vidisti hominē sapientē
 sibi videri, magis illo spem stultus habebit. Etitez: Prudētia tuz pone modum. Et rursus alibi
 habetur: Vt qui sapientes estis in oculis vestris, & coram vobismetipſis prudentes, L nulli ma
 lum pro malo reddētes. J Nā & Psalmista fatetur: Si reddidi retribuentibus mihi mala, decidā
 merito ab inimicis meis inanis. Sed nec hoc sufficit, qm̄ Christus ait: Benefacite his qui oderūt
 vos. Et Petrus: Non reddentes malum pro malo, sed ecōtrario benedicentes. In hoc em̄ voca
 ti estis. Hæc impleri nō valent, nisi priuatus amor radicitus extinguitur, & amor diuinus men
 tem prorsus possideat. L Providentes. L hoc est circūspecte seu prouide disponentes ac operā
 tes. L bona, non tantū coram deo, L videlicet in secreto, vel quantū ad cordis intentionē, L sed
 etiam corā omnibus hominibus, L ne quis scandalizetur in vobis, salua tamē veritate, vita, iusti
 tia & doctrina. Vnde alibi dicit Apostolus: Honeste ambuletis ad eos qui foris sunt. Et salua
 tor: Luceat lux vestra coram hominibus. Et: V idete ne scandalizetis vnum ex pusillis istis. L Si
 fieri potest, L quod dicam, L quod ex vobis est. J. i. vestram possibilitatem facite ad hoc, vt sitis
 Iesu omnibus hominibus pacē. L veram ac spūalem L habētes, L non carnalē & secularē. De qua
 ait saluator: Non veni pacē mittere. L Nō vosmetipſos defendētes charissimi, L repercutiēdo
 percutientem, cum dicat saluator: Si quis percusserit te in vnam maxillam, ſbe ei & alteram. L
 quantum ad animi præparationem, L sed date locum ira. J. i. vindicta seu iracundia cedite, ne
 repercutiēdo alium magis prouocetis, vel propriam passionē exerceatis. L Scriptum est em̄
 in Deuteron. L Mihi vindictam cōmittite, L & ego retribuam dicit dñs, J qui facio iudicium
 omnibus iniuriā patiētibus. Nostra translatio talis est: Mea est vltio, & ego retribuam eis, in
 tēpore. L Sed si esurierit inimicus tuus, L qui te odit, L ciba illum L pane spūali ac corporali ſi po
 tes. L Si fit, porum da illi, L & pari ratione, ſi veste eget, operi eum, L hoc em̄ faciens, carbones
 ignis. J. i. materia dilectiōis cōgeres. J. i. cōgregabis, & pones. L sup caput. J. i. in mēte. L ipſius.
 Hoc em̄ extinguere potest rancorē & inflāmare amore. Hoc idē Salomon dicit in proverbijs:
 Ex quo patet error Iudeor̄, dicentiū, q secundū legis intētione inimici ſint odiendi nō ſolum
 quantū ad culpā, ſed etiā quantū ad naturā. Sic em̄ nō eſſet eis benefaciendū, ſed malū faciendū
 Contra qd scriptū est: Cū ceciderit inimicus tuus, ne gaudeas. Sanctus etiā Iob ait: Si gauſus
 ſum ad ruinā eius qui me oderat, & exultaui, eo q inueniſſet eum malū. Sed & Samuel deplan
 xit Saulē hōſtē ſuūlē talē vſq; ad diē mortis ſuꝝ. L Noli vinci. L per impatientiā à malo, ſed
 vince. L per fortitudinē animi. L in bono. J. i. tuabonitate, L malum. L alterius, nō apponēdo ma
 lum malo, ſed quo alter amplius malignatur, eo tu magis pium te p̄beas.

¶ Expositio Cap. XIII. f. Ois anima potestatibus ſublimioribus ſubditasit. Arti. XVII.

E Rudiuſt Apostolus omnes fideles in moribus generaliter capitulo p̄cedenti, iam
 ſpecialiter instruit ſubditos, dicens. L Omnis anima, L hoc eſt, omnis homo existens
 ſub alio. A parte enim ſignificat totum, ſicut & in Actibus ait Lucas: Eramus autem
 vniuersitatem anima in nauि, ducenta septuaginta ſex, L potestatibus ſublimioribus. J. i. in
 potestate conſtitutis, principibus ſecularibus, ſpiritualibus q̄ prelatiſ. Non ſolum bonis & mo
 destis, ſed etiā diſcolis, L ſubditasit. L per obedientiam promptā ac humilem, dummodo ni
 bil p̄cipiant contra deum & iustitiam. Vnde tyrannis obediendum non erat in hiſ, quibus
 impugna

Batt. 25
 Job. 31
 Matt. 8
 Luke. 6
 i. Petri. 2
 Joh. 16
 Job. 30

Psal. 130
 FINIS.
 EPIST.
 1. Regū. 8

Pro. 16
 Pro. 26
 Pro. 23
 Ela. 1
 Psal. 7
 Matth. 5
 i. Pet. 3

i. Thess. 4
 Matth. 5
 Batt. 8
 Matt. 9
 Job. 22
 Batt. 10
 Luc. 12
 Matth. 5

Deu. 32
 Psal. 10
 Matth. 5

Pro. 25
 Matth. 5
 Pro. 24
 Job. 11
 i. Regū. 8
 Hier. 9

Roma. 13
 i. Pet. 3
 Act. 27

2. **Dac.** 7. impugnauerat fidē: & ministri, q̄ eis placebat martyres p̄sequēdo, grauiter peccauerūt; sicut **D**
Esaic. 14. & angeli inferiores, cōsentientes Luciferō. **Nō** est em̄ ptās, nisi à deo. **L** om̄ipotēte à q̄ proces
 fit, atq; depēdet om̄is ptās, creata ac limitata. Quāuis em̄ potestatis abusio seu nocēdi volūtas
Johan. 19. sit ab aīo creato, ipsat̄ ptās à deo profluxit. Propter qd̄ dixit Chrūs Pilato: **Nō** habet es po
Sapiē. 6 restatē aduersus me vllā, nisi tibi datū eēt desuper. Et Sapiēs dicit: Prā bete aures, q̄ cōtinetis
 multitudines, qm̄ data est vobis ptās à deo, & virtus ab altissimo. **L** Quæ aūt à deo sunt, ordi
 nata sunt. **i.** sapiēter & rōnabiliter instituta. Oia nāq; in mēsura, nūero & pōdere cōstituit de
 us. Deniq; sapiētia attingit à fine vsc̄ ad finē fortiter, & disponit vniuersa suauiter. Ad sapiē
Sapiē. 11 tem em̄ ptinet ordinare. **L** Itaq; q̄ resistit potestati. **L** p̄ rebellionē, **L** dei ordinationi, **L** i. rei à
Regū. 8. **Luc.** 10 deo ordinatæ, seu iuri diuino, veletiā deo, **L** resistit **L** quantum in se ē. Vnde deus dixit ad Sa
Exodi. 16 muelē: **Nō** te abiecerūt, sed me. Et Chrūs: Qui vos spernit, me spernit. Moys̄ quoq; ad fili
 os Israel: **Nō** cōtra nos, inquit, est murmur vrm̄, sed cōtra deū. **L** Qui aūt resistit, ipsi abi dā
 nationē **L** æternam, **L** acquirūt **L** peccādo mortaliter. Interdū etiam incurrit damnū tempora
 le. Deinde ostēdit cur superioribus obedīēdum sit, **L** nam principes nō sunt timori boni opis **L**
 hoc ē, ad timorē, his qui bñ agunt, **L** sed mali **L** i. his, qui agūt puerse. Officium em̄ & intētiō
 principis est, subditos iuste disponere, bonos ad meliora prouehere, impios vero restringere
 & punire. Hoc tñ vēz̄ ē de his qui ptāte sibi concessabñ vtuntur. Aliqui vero sunt principes
 mali, qui iustos opprimūt & impios fouent. De quibus p̄ prophetam dñs proficeret: Ipsi re
 gnauerūt, & nō ex me, principes extiterūt, & nō cognoui. Sed nechi inordinate timēdi sunt **E**
Matt. 10. **Esaic.** 41 cum dicat saluator: Nolite timere eos, qui corpus occidūt. **L** Vis aūt nō timere **L** nec causam
 timendi habere, **L** potestatē. **L** i. in ptāte positi principē seu pr̄latū. **L** fac bonū **L** i. iustitiā,
L & habebis laudē ex illa **L** ptāte. **i.** à potestatē habēte laudaberis, si bonus ē. Si vero fit malus,
 habebis laudē ex eo occasionaliter, qm̄ erit tibi causa maioris corona, laudis & gloria. **L** Dei
 em̄ minister est **L** pr̄latus seu princeps, etiam si ignoret. Nā diuinæ dispositioni aliquo mo
 do subseruit, **L** tibi in bonū **L** i. ad tuā vilitatē, quatenus retrahat te à malo, promoueatq; ad
 bonū. **L** Si aūt malefeceris, time **L** potestatē tuā pueritatis vlticē, **L** nō em̄ sine causa gladiū
 portat **L** potestas secularis portat gladiū materialē, ecclesiastica spiritualē. Vtraq; vero habet
 2. **Dac.** 5 iudiciariā potestatē, quæ p̄ gladium designatur, **L** dei em̄ minister est **L** princeps, **L** vindicta in
 iram **L** i. in punitiōnē, seu p̄cēnā infligēdam, **L** ei qui malū agit. **H**ac ē ratio, qua gladiū por
 tat, vt vindicet mala, quatenus culpa ordinetur p̄ p̄cēnam. **L** Ideoq; necessitate **L** i. obligatiōe
 iuris, & propter vim coactiū superioris, videlicet q̄atenemini & potestis ad hoc compelli,
 subditi estote **L** superiori, **L** nō solū propter irā **L** hōc ē, timore p̄cēng, **L** sed etiā propter cō
 sciētiā. **L** mundam habēdam. **i.** amore iustitiae ne habeatis remorsum cōsciētiā, si iniūci obe
 dieritis. Vnde alio loco dicit Aplus: Non ad oculū seruētes, sed sicut dñs. **L** Ideo em̄ **L** s. ad
 profitēdum vestrā subiectionē, **L** & tributa pr̄statis. **L** quod est signū subiectionis, **L** ministri
 Sapiē. 6 enim dei sunt **L** principes, cum sint executores iustitiae diuinæ. Propter quod dicitur per Sa
 piētem: Cum essetis ministri regni eius, &c. **L** in hoc ip̄m seruētes. **L** i. propter tributōs rece
 ptionē ministratēs vobis, defendēdo rem publicā, & pugnando pro vobis. **L** Reddite ergo **L**
 statim cū potestis, omnibus debita: Cui **L** debetis **L** tributū **L** pr̄state, **L** tributū **L** & **L** cui **L**
 debetis, **L** vectigal **L** reddite **L** vectigal **L** Dicitur autē tributū, quod soluit tota patria pro se
 dñs suo. Vectigal aut, quod soluit singularis persona, vt cū negotiator soluit vecturas & p̄
 dagia regū suarum. Vel, vectigal vocatur stipēdiū, quod datur dominis, quādo per terras ve
 huntur, **L** cui timorē **L** debetis, videlicet dñs terreno, vt celesti exhibete, **L** timorē, cui **L** debe
 tis **L** honorē **L** interiorē vele exteriorē, videlicet deo, paretibus, & virtuosis hominibus, date
Dalac. 1. **EPIST.** **L** honorē. Ait em̄ dominus p̄ prophetam: Filius honorat patrē, & seruus timet dñm suū. Si
 ergo pater ego sum, vbi est honor meus? & si dñs ego sum, vbi est timor meus? **L** Nemini q̄c
 quām beatias, nisi vt iniūci diligatis. **L** quia dilectio, quotiescūq; alteri impēdatur, permanet
 iugiter in pr̄cepto. Per dilectionē vero intelligūtur alij actus virtuosi, quos vñus tenetur al
 teri. **L** Qui em̄ diligit proximum, legē impleuit. **L** Ratio quippe diligēdi proximum, est deus. **L**
Erodi. 20 Ergo qui proximū diligit, deū diligit. Qui aūt diligit deū, implet mādata decalogi scripta in
 Deuter. 6 prima tabula, quæ ordinatūt ad charitatē diuinā. Et q̄ diligit proximū, implet mādata decalo
 gi scripta i tabula secūda, q̄ ordinant ad charitatē fraternā. Ergo q̄ diligit proximū, legē ipl
 uit, pr̄sertim quo ad pr̄cepta moralia. Quod declarat apostolus: **L** Nam non adulterabis, **L**
 non occides, nō suraberis, non falsum testimoniū dices, non cōcupisces **L** rem proximi tui. **i.** **L**
 Deuter. 6 p̄ceptū de vitādis, adulterio, homicidio, furto, falso testimonio, concupiscētia rei alienæ, **L**
Mattb. 5 **L** & si quod. **L** i. aliquod **L** aliud est mandatum **L** inclusum vel reducēdum ad ista **L** in hoc ver
 bo instauratur. **L** i. cōprehēditur atq; implet, videlicet: **L** Diliges proximū tuū sicut teipm̄, **L**
Mattb. 7 Qui em̄ sic diligit proximū, sic facit ei quō vult fieri sibi metipsi: cū diligere aliud nihil sit, nisi
 alicui bonum velle. Volūtas aūt procedit in opus si potest: si tñ fuerit vera, vt pfecta volūtas.
 Ideo subditur. **L** Dilectio proximi malū nō ogatur. **L** quia nec habēs eam, peccat mortaliter,
 nec

IN EPIS. AD ROMA. ENARRATIO. Art. XVII. Fo. XXXI.

A nec proximo nocet quādiū eam habuerit. L Plenitudo ergo. i. consummatio perfecta, imple
tio ac finalis perfectio, L legis. antiquæ & nouæ, L est dilectio. dei & proximi, qm̄ omnium
virtutum regina, origo, motrix ac finis est charitas qua deus amatur & proximus. Omnia er-
go præcepta disponunt & referuntur ad plenā obseruationem præcepti charitatis. Propter qd̄
alibi habetur: Finis præcepti est charitas de corde puro, & conscientia bona, & fide non ficta.
Hoc autem pensandum, q̄ licet sint duo ficepta charitatis, in quibus tota lex pendet & prophe-
tæ, vnū tamen frequenter ponitur pro vtroq; quia nec deus sine proximo, nec proximus sine
deo diligitur. Hinc em̄ saluator ait: Hoc est præceptum meum, vt diligatis inuicem, sicut dilexi
vos. Et iterum dicit: Mandatū nouum do vobis, vt diligatis inuicem. Ideo quoq; scriptum est:
Hæc est annuntiatio, quā audistis ab initio, vt diligatis alterutq;. ¶ Deinceps declarat Aposto-
lus, quod actibus charitatis maxime insistendū sit tempore euangelicæ legis, quæ est lex charita-
tis ac libertatis, quemadmodū vetus lex erat lex timoris ac seuitutis, prout prolixè manifestatū
est supra. Ait ergo. L Et hoc scientes tempus. i. conditionem & opportunitatē considerātes
præsentis temporis, quod est tempus gratiæ, de quo scriptū est: Ecce nunc tempus acceptabili-
le, ecce nūc dies salutis, L quia hora est iam. s. tempore isto, imò omni momēto, L nos de som-
no surgere. i. de torpore & negligentia ad opera charitatis procedere, atq; ad vigilantiā mē-
tis ascendere, sicut alibi clamat Apostolus: Surge qui dormis, & exurge à mortuis. Otium autē,
torpor & negligentia, somno cōparantur, qm̄ sicut somnus vitam naturæ abscondit; sic ista vi-
tam gratiæ perimunt. Ad quod spūaliter pertinet illud lona: Quid tu sopore deprimeris? Sur-
ge & inuoca deū tuum. Deniq; nō dormientibus, sed vigilantibus prouenit regnū dei. ¶ Subin
de ponit rationē, cur tempus est à somno surgere. L Nunc em̄, L cum charitatem & grām dei
habemus, L propior. i. vicinior L est L nobis L nostra salus. i. vita æterna, L q̄ cum credidi-
mus, L hoc est, q̄ tunc cū solā fidem habuimus. Qm̄ fides sine operibus nō vnit nos deo, nec per
ducit ad vitam æternam. Vel, cū credidimus. i. q̄ ante Christi aduentū, quia tunc omnes sancti
descenderunt ad lymbū inferni. Nunc vero patesfacta est nobis per Christum ianua felicitatis
æternæ, cui tanto amplius approximamus, quāto eam ardētius desideramus. Ambulamus em̄
ad eam cōtemplando, amādo, & bene agēdo. L Nox. i. tempus infidelitatis & vitiorum, vel
tempus veteris testamēti, quod dicitur nox propter obscuritatē legalium figurarū, & prophe-
talium visionū, quę omnia in noua lege reuelantur. Vnde dicitur ad Hebraos: V mbram habēs
lex futurorū bonorū, non ipsam imaginem rei. Hæc igitur nox L præcessit. i. præteriit & mo-
do nō est, L dies aut. i. claritas euāgelicæ veritatis, splendor gratiæ, & tēpus noui testamenti,
seu beatitudo promissa, L appropinquavit, L quia iam pra sens est in re, vel in spe. Gratia nāq;
& veritas p̄ Iesum Christū facta est. L Abiūciamus ergo opera tenebrarū. i. peccata, quæ exte-
bris ignoratiæ prodeunt, mente deformat, & ad tenebras inferi pertrahunt. Omnis em̄ q̄ agit
male, odit lucem, & nō venit ad lucē, vt non arguātur opera eius, L & induamur L spūaliter L ar-
malucis. i. virtutes & dona spūs sancti, quæ animā roborant & defendunt cōtra infidias dæ-
monū, & contra iacula seu prælia vitiorū. De quibus armis dicit alio loco: Accipite armaturam
dei, vt possitis resistere in die malo, induti loricā iustitiæ, sumētes scutum fidei, & galeam salu-
tis. Hæc ergo agamus L sic, vt die. i. quatenus tēpore gratiæ, s. tēpore isto, L honeste ambule-
mus. i. reuerēter coram deo, & exemplariter corā hominib⁹ couersemur, nemini dantes vī-
lam offensionem, vt nō vituperetur ministerium nostrū. L Non in comedationib⁹ & ebrieta-
tibus. i. frequentibus gulosis atq; superfluis manductionibus & potationibus, fugiēdo vide-
licet vitia gulæ, quæ valde inhonestā sunt. Propter qd̄ ait saluator: Videte, ne grauentur corda
vestra crapula vel ebrietate. Et Esaías: Vx̄ qui cōsurgitis mane ad ebrietatem seſtādam & po-
tandū vsq; ad vesperū, L nō in cubilibus. i. voluptatibus carnis, quæ excentur in cubiculis.
Vnde scriptū est: Vx̄ qui dormitis in lectis eburneis, & lascivitis in stratis vestris, L & impudi-
citis. i. cāteris luxuria vitiis, quæ sunt maxime impudica, ac bestialia, iuxta illud: Fornicatio
& ebrietas auferūt cor, L non in cōtentione. i. lite, L & a mulatione. i. inuidia. Scriptum est
em̄: Vbi zelus & cōtentio, ibi inconstantia, & omne opus prauū. Et alibi Apostolus: Cum sit
inter vos zelus & cōtentio, nonne carnales estis? L sed induimini dñm Iesum. i. brachijs san-
cta dilectionis cōpletimini eum in cordibus vestris, dicētes cū sponsa: Tenui illum, nec dimi-
tam. Vel, induimini dñm Iesum. i. formam cōversationis eius sequimini, vt ipse per charitatē
cōmoretur in vobis, ornet ac vestiat vos. L Et curā carnis. i. prouisionē victus & vestitus, qui-
bus caro sustentatur, L ne feceritis in desiderijs. L superfluis. i. secundū cōcupiscentiam carnis, sed
quantū necessitas exigit, & ratio dictat. Quēadmodū alibi legitur: Habētes victū & quibus te-
gamur, his cōtentī simus. Vnde Salomon: Mendicitatē & diuitias ne dederis mihi: tribue tan-
tū victui meo necessaria. Quid em̄ prodest moriturā hanc carnē, cito futurā vermiū escam, de-
licate nutritre, & nobilē, immortalem q̄ animā, summa trinitatis imagine insignitā, negligere?
¶ Expositio capituli decimiquarti, scilicet. Infirmum autem in fide assumite.

Articulus decimusoctauus.

F

Mani

Roma. 13.

Manifestauit apostolus in superiori capitulo, quomodo inferiores ad superiores se debeant habere, iam docet quomodo superiores se habeant ad inferiores. Agnoscamus vero, q̄ in ecclesia Romanorum (cui scribit apostolus) erant quidā ex iustis, propter quod inter cibos discernebant secūdum legis præcepta. Iſti vocātur infirmi. i. im perfecti in fide catholica. Quia secundum fidēi veritatē, cārimonialia legis cesserāda putantur, post Christi passionē, vt dictum est: Alij erant ex gētilitate conuerſi, & iſti non discernebant t. Tim. 4. in cibis, humano vſui deditis, prout ad Timotheū dicit ap̄lus: Nihil rei ciendum, quod cū gratiarum actione sumitur. Ait ergo: L Infirmum aut̄. i. imperfecte edoctum, L in fide assumite. L i. charitatue instruite, & nolite egrum abijcere vos q̄ perfectiores estis in fide, exemplo Christi, qui ait: Venit filius hominis querere, & saluum facere, quod perierat. Talem ergo assumite, L non in disceptationibus cogitationum. hoc est, nō discutiēdo seu iudicādo secreta cordis eius, quæ soli deo sunt cognita. L Alius em̄ ille, s. qui nouit cēssasse legalia, L credit, id est, fideliter noscit, L māducare se l̄ licite L omnia cibaria, humanae vitę sustētationi apta, ita, vt p̄ceptū legis de discretiōe cibor̄ eū nō obliget. L Qui aut̄ infirmus est l̄ in fide, ita non putās, sed inter cibos discernēs, L holera māducet, L cuius esus semp̄ licitus fuit, ad vitandum conscientiæ scrupulū. Notādū aut̄ qđ legalia seu cārimonialia, q̄uis statim post Ch̄fi passionem mortua erāt, nō tamē mortifera. Nā à tēpore passionis vſq̄ ad euāgeliū publicationem, poterāt sine periculo obseruari, præcipue à Iudeis cōuersis, dummodo nō ponebatur spes salutis in eis, sed firmiter credebatur, qđ sine obseruatiōe eō, sufficeret ad salutē fides & gratia Ch̄ri. Sic nēpe in actibus ap̄loꝝ legūtur apostoli ea seruasse. Idcirco apostolus dicit hunc infirmū in fide, nō satis instructum de cessatione legalium, suo iudicio relinquēdū, donec melius informetur. L Is qui manducat, l̄ indifferēter quēlibet cibū homini aptum, L nō manducantem l̄ hoc modo, sed inter cibos discernētem, L nō spernat, L tanquam iniquum, cum legalia nōdū essent mortifera, L & qui nō māducat, l̄ hoc est, iste inter cibos discernēs, & ab aliis quibus abstineſ, L manducātem, l̄ indifferēter l̄ nō iudicet. L tanquam legis transgressorē, q̄ lex cessavit quantum ad vim obligatiuam. L Deus enim illum, L manducātem, L assumptū ad fidē, sicut & nō māducātem. De his itaq; quæ bono animo fieri possunt & malo, nō iudicemus, sed potius in melius interpretēmur. Præterea probat apostolus quam irrationabile ad gloriā vel irreuerētiā dei bñ agit aut male, & ad eū pertinet iudicare de hoc, nō ad te. L Stabit aut̄, i. erectus erit corde ad deū & bene ager. Hoc est verbū bonae spei, tanq̄ diceret Hoc pie præsumi potest, quod stabit etiam si iam iacere videatur. L Potens ē em̄ deus statuere, i. per gratiam à casu peccati erigere, L illum. L Per hoc ergo quod ait ap̄les, stabit autem, duo docētur. Primū, vt dubia trahamus in melius. Secundum, vt nec impium simpliciter iudicemus, quia nescimus, qualis futurus sit. De hac aut̄ materia, scilicet quomodo iudicare sit licitum vel illicitum, plurima dicta sunt supra. Quæ illic diffuse induxi, ne cogerer eadē ſe p̄petere, sed semper ad illum locum, lectorē remitterem. Adhuc ostendit ap̄lus vitandū esse iudicium inordinatum. Nam alijs iudicat diem, l̄ certum pro exercēda abstinentia eligēdū, diem inquam interpositum, L inter diem, l̄ alium, quo putat nō esse abstinentium, L alius iudicat omnē diem, l̄ in abstinentia expendēdū. Tanquam dicat: Vnus putat certis diebus abstinentium, vt phariseus qui ieunabat bis in sabbato, seu in hebdomada. Alius iudicat singulis diebus abstinentium, vt Iudith, quæ ieunabat cunctis diebus, præter sabbata, neomenias & festa. Et sanctissima illa euāgelica Anna de tribu Aifer, quæ non discedebat de tēplo, die ac nocte seruēs dño, in orationibus atq; ieunijs. Quoniam vero vtrūq; horum bono animo fieri potest seu licite, ideo vñus aliū iudicare nō debet. Vnde subiungit. L Vnusq; in suo sensu id ē, in proprio intellectu, sententia, seu consilio, L abundet, l̄ in bonū, i. quilibet relinquatur suo iudicio in hoc, permittatur qđ agere, qđ secūdum suā conscientiā iudicat melius esse, dummodo tamen non exeat limites rerum quā licēt. L Qui sapit diem, i. certū diem, vel omnem diem discernit seu iudicat abstinentię deputandū, L dño sapit, l̄ hoc ē, ad gloriam dei hoc agit intendēs deo placere. L Et qui māducat, l̄ quēlibet cibum sine discretione legis, vel, qui nō ieunat quotidie, L dño māducat, l̄ i. ad dei honorē hoc facit, cuius dona māducat, L gratias enim agit deo, l̄ omniū bonor̄ datori, pro bñficijs suis. L Et qui non manducat, l̄ i. quemcūq; cibum, sed iuxta legis tenorem inter cibos discernit, vel, om̄i die ieunat, L dño nō māducat, id est, ad gloriam dñi abstineret, L & gratias agit deo. L Et ita vterq; bene facit pro tēpore, sicut ostensum est. Sic ergo agere debemus, om̄ia referēdo ad deum, vt glorificetur ipse in omnibus. Cuius ratio subditur. L Nemo em̄ nostrum, L sibi viuit, finaliter, hoc ē, ad gloriam propria, qm̄ vita naturae & vita gratiæ quā habemus, ad gloriam & laudē dei est ordināda, tanq; ad vl-

- A** ad ultimū finem. L Et nemo nostrū sibi moritur. i. ad propriam laudē, sed ad gloriā dei, quatenus separatus corpore laudet atq; glorificet deū in patria inde sinēter. L Siue eī viuimus, domino. i. ad gloriā dñi. L viuimus, siue morimur, dño in orimur. Siue ergo viuimus, siue morimur, dñi sumus. i. non solum iure creationis & gubernationis, sed per charitatē & cultum deuotissimum, ad dñm pertinemus. Beati qui ita coniuncti deo sunt, vt tota vita, morsq; ipsosq; deum honoret. Ipse eī ait: Qui glorificauerit me, glorificabo eum. Omnia ergo opera nostra interiora & exteriora ad dei gloriā referamus, & propter deū omnia finaliter operemur. L In hoc eī. i. propter hoc. L Chrs mortuus est & resurrexit, vt & viuoꝝ & mortuoꝝ dominet. L In hoc est dominari cognoscatur. Nam ante passionē erat vtiq; viuoꝝ, mortuorumq; dñs, etiam secundum naturā assumptam vt verbo vnitam, quæ à primo instanti vniōnis suæ cum verbo, prælata est omni creaturæ, dominiumq; vniuersale sortita. Propter qd ait saluator: Pater dilit filiū, & omnia dedit in manu eius. Et alibi: Dedisti ei potestate omnis carnis. Veruntamē Chrs dicitur passus, vt omniū dominetur, propter duo. Primo, quoniā sua passione meruit iudicariam potestatem, & generalē dominationē, non obstante qd ante habuerit ista. Non eī incōueniens est, idem alicui propter diuersas causas cōpetere. Secundo, quia post passionē cōpit vbiq; manifestari atq; cognosci dominium Christi. Propter qd ait: Data est mihi omnis potestas in celo & in terra. Potest etiā ita exponi: Vt & viuoꝝ & mortuoꝝ dominetur, i. spūaliter viuos ac mortuos, s. iustos & impios, in suo obsequio occupet. Vnde ipse loquit: Ego si exaltatus fuero à terra, omnia traham ad meipsum. Cum ergo Chrs constitutus sit omniū iudex, L Tu aut̄ iudicande, L quid, L hoc est, qua temeritate, quo fructu iudicas. L sententia diffinitiua, L fratrem tuum? Aut tu quare spernis fratrem tuum? L tanquam peccatorē aut vilem? Vn de scriptum est: Vx qui spernis, nōne & ipse sperneris? Cum fatigatus desieris cōtemnere, contemneris. Et alias propheta: Nungd non pater vnuſ omniū nostrum, nunquid non deus vnuſ creauit nos? Quare ergo despicit vnuſ quisq; nostrū fratrem suum? Male ergo agis ò homo, iudicando, spernendoꝝ proximum. L Omnes enim stabimus ante tribunal Christi. i. coram Christo, sedente in sede iudicaria in die iudicii, tanq; iudicādi ab eo. Tribunal autem est sedes iudicis. Quod vero iam dicitur, q̄ omnes stabimus ante tribunal Christi tanq; iudicandi, intelligendum est vel de iudicio condemnationis vel remunerationis. Scriptura aut̄ frequenter per iudicium, intelligit damnationis iudicium, sicut ibi: Omnis qui credit in eum nō iudicatur. Et: Si nosipſos iudicaremus, non vtiq; iudicaremur. L Scriptum est eī in Eſaia: L Viuo ego, dicit dominus. i. per meipsum, q̄ maiorem per quem iurem, non habeo, L quoniā mihi flectetur omne genu. L cœlestium, terrestriū & infernorum. i. omnia mihi subiicientur, praesertim in die iudicii, L & omnis lingua confitebitur dño, L hoc est, omnis cōscientia cōfitebitur mihi tunc opera sua. Vel, omnis lingua. i. omne genus hominū, cuiuscūq; loquelæ, confitebitur dño, confessioꝝ laudis diuinæ, vel propriæ culpæ. Nostra translatio est talis: In memetipſo iurauit, egredietur de ore meo iustitiae verbū, & non reuertetur, q̄a mihi curuabitur omne genu, & iurabit omnis lingua. Quod licet ad literam dictū videatur de cōuerſione, adoratione & genuflexione omnium gentium in primo Christi aduentu, & tempore prædicationis euangelicæ, Apostolus tamē spū sancto copiosissime adimpletus præsentī loco insinuat, hoc posse intelligi de subiectione & adductione omnium hominum, in secundo Christi aduentu. L Itaq; vnuſquisq; nostrum pro se rationem reddet deo. i. reddere compelletur seu exigetur. Multi tamen nō poterunt rōnem reddere deo de actibus suis, q̄a omnino irrationabiliter vixerunt. Aliqui etiā nō exigentur reddere rōnem, vel q̄a nullam culpam habebunt, & in hac vita satisficerunt, vel quia infideles fuerunt, & iam iudicati sunt, q̄ in die iudicii nō iudicabūtur iudicio discussionis. Nō ergo amplius inuicem iudicemus. L iudicio usurpato vel temerario, L sed hoc iudicate magis, L hoc est bonū & obseruandū esse discernite, L ne ponatis offendiculū. i. occasionem peccati, L fratris. i. proximo, viro vel foemina, L vel scandalum, L hoc est occasionē tristitiae. Cōmuniter aut̄ vnum pro alio sumitur. L Aduertēdum vero, q̄ duplex est scandalum, puta actiuum & passiuum. Scandalum actiuum, est dictū vel factū minus rectū, præbens alteri occasionē ruinæ, & de hoc scandalō nō est dubium, quin sit semp vitandū. Scandalum vero passiuum, est malū seu casus, quē alter incurrit ex dicto vel facto alterius. L De hoc scandalō quæſtio est, an sit semp vitandum. Pro quo sciendum, q̄ scandalū passiuum est duplex. Vnum quod nascitur ex malitia, scādali, q̄ ex sua peruersitate nō vult dicta sua seu facta alterius, quāuis bona, bene interpretari, quod appellatur scandalum phariseoꝝ. Alterum, quod nascitur ex infirmitate vel ignorantia scandalizati, quod dicitur scandalū pusilloꝝ. L Præterea quædā sunt bona spūalia, quædā temporalia, & vtraq; sunt duplicita. Nam spūalium bonoꝝ quædā sunt de necessitate salutis, vt obseruatio præceptoꝝ in omnibus, & cōſilioꝝ in religiosis. Hæc ergo bona nullo modo omitte da sunt, propter quodcumq; scandalum evitandum. Plus eī tenetur homo prouidere propriæ salutis, quam alienæ. Quædam vero nō sunt de necessitate salutis, & hæc ad tempus occultanda vel deferenda sunt propter scandalum pusilloꝝ vitadū, videlicet donec ratio eis reddatur,

& melius informetur. Si vero ratione reddita non acquiescunt, nec cessant scandalizari, non erit scandalum tale amplius ex ignorantia vel infirmitate, sed ex eorum malitia. Propter quod bona ista omittenda non sunt, propter scandalum tale vitandum. Sicut nec Christus vitare curauit scandalum phariseorum. Similiter bonorum temporalium quedam aliquibus committuntur conservanda, ut bona ecclesiae praetatis, bona reipublicae rectoribus, & deposita certis personis. Et quia ad horum conservationem homo tenetur, ideo propter nullius scandalum sunt deserenda. Unde beatus Thomas Cantuarius repetiuit bona ecclesiae cum ingenti scando regis. Alia bona temporalia, sunt nostra, & ista omittenda sunt, vel dabo ea aliis vel non repetendo si alius ea habet, propter vitandum scandalum puerillo. Vel scandalum tale sedandum est bono modo. Non autem propter scandalum ex malitia nascens, dimittenda sunt bona propria temporalia. Daretur enim peruersis libertas, & magna occasio retinendi, aut rapiendi bona aliorum: quod maxime obesset eos salutem. Scio, per rationem, & cōfido in domino Iesu, per gratiam eius, quia nihil commune. i. nullus cibus humanus vita aptus, immundus est, per ipsum. i. per creationem ipsius. Omnia enim per ipsum facta, sunt valde bona. Vel minus dicit, & maius significat, ut sit sensus: Nihil commune per ipsum. i. omnia mundata sunt per eius aduentum. Omnes videlicet cibi apti, in lege prohibiti. Christus enim absolvit a legali prohibitio ciborum, iuxta illud: Quia deus purificauit, tu commune ne dixeris. nisi ei qui existimat quid commune esse. i. aliquem cibum esse immundum propter legis preceptum. Illi, sic existimati, commune. i. immundum. Est, aliquid alimento secundum suam opinionem & conscientiam. Sicut fricare barbam illicitum est ei, qui hoc putat illicitum, quamdiu sic putat, quia contra conscientiam faceret, sifricaret. Si enim propter cibum. i. ob hoc quod quilibet cibum indiscrete manducas, vel ab aliquibus abstines, frater. id est, proximus, tuus contristatur, putas te impie agere, & nescies quid debeat securius facere, cum tamen licite possis alterum hunc eligere, sic & fratri tui contristatione vitare, iam non secundum charitatem ambulas. i. non charitatue te habes, quia non vitas offensam fratri, sed eius saluti praeponis cibum tuum. Non licito cibo tuo. id est, vix vel abstinentia cibi, illud perdere. hoc est, ad mortale peccatum inducere, pro quo Christus, mortuus est, ne videaris premium mortis & sanguinis Christi parvipedere. Non ergo blasphemetur id est, contra dei honorum vituperetur, bonum nostrum. hoc est, fama nostra. Scriptum est enim: Melius est nomine bonum, quam diuinitas multe. Et alibi: Cur habet de bono nomine. Hoc enim magis proderit tibi, quam mille thesauri. Porro, videlicet Ambrosius, qui habet opera bona, si reprehendatur in re minima, bonum suum obfuscatur, & incepit bonum eius blasphemari. Propterea virtuoso vita sunt minima. Ideo autem non debes cibum tuo proximum perdere. Non est enim regnum dei. hoc est, regnatio & inhabitatio dei in anima tua, esca & potus. id est, victus exterior. Esca namque non commendat nos deo. Nec cibus datum naturae, sed concupiscencia immoderata. Ideo subditur, sed iustitia reddens deo, quae dei sunt proximo, quae proximi sunt, & sibi ipsi, quae expediunt, & pax. id est, vera tranquillitas mentis, & gaudium, quod habetur, in spiritu sancto. id est, per gratiam spiritus sancti ex contemplatione & dilectione divinorum. Ista sunt regnum dei, quia per ista regnat deus in nobis. Quemadmodum ait scriptura: Regnum dei intra vos est. Vel sic: Non est enim regnum dei, causaliter, esca & potus, id est, per ista non acquiritur regnum celorum, sed iustitia & pax, & gaudium in spiritu sancto, sunt regnum dei. Quia per talia regnum celorum obtinetur. Qui enim in hoc regno dei, id est, in iustitia, pace & gaudio spirituali, seruit Christo, non scandalizans aliquem propter cibum, seu cibi delectationem, vel aliam irrationalitatem causam, placet deo, quia beneplacitum est domino in populo suo. Et probatus, approbatus, est hominibus, quia exemplaris est ipsis, & laudatur aebis. Itaque quae pacis sunt, id est, ea quae pacem pariunt, souent, conservant, sectemur, & operemur. Beati enim pacifici, quoniam filii dei vocabuntur. In pace namque volunt, & operemur. Caut nos dominus: & non est deus dissensionis sed pacis. Unde per prophetam dominus loquitur: Veritatem tantum & pacem diligite, & quae edificationis sunt. hoc est, ad bonum prouocant, videlicet morum probitate, in uicem custodiamus. quatenus unus, non tantum alium non scandalizet, sed spiritualiter eum edificet. Ideo Noli dominum homo, propter escam. i. amore cibi, destruere opus dei. id est, fratre tuum spiritualiter occidere, seufide & gratiam eius extinguere. Omnia quidem cibaria mundata sunt, & licita, in quantum sunt creature boni dei. sed malum. id est, nocivum, est homini, quae cum cibaria sumere, qui per offendiculum manducat. i. manducare, comedere. Ne autem quis putet simpliciter utile esse vel melius quolibet cibo & potu uti, eo quod omnia mundata sunt, adiecit: Bonum est non manducare carnem, & non bibere vinum. Per hoc enim concupiscencia minoratur, corpus castigatur, & gratia obtinetur, neque manducare & bibere id in quo frater tuus offenditur. i. impedimentum seu obicem proficiendi in via dei incurrit, aut scandalizatur. i. cadit peccando, quod est maius & grauius quod offendere. Potest enim quis pede in aliqd impingere, nec cadere, aut infirmat in se, hanc sit tenet, quod valde penale periculosem est. Deinde hortatur apostolus ad hoc, Tufide quam habes penes temeritatem, hoc est,

IN EPIS. AD ROMA. ENARRATIO. Art. XIX. Fo. XXXIII.

A hoc est, intrate firmiter credis omnes cibos per Christū purificatos seu licitos factos, L habe co
 ram deo .i. sufficiat tibi hanc fidem habere in cordis secreto deo spectante, nec fratri tuo ali-
 ter æstimanti eam ostendas, ne scandalizetur. L Beatus iest iam in spe bene agendo, L q nō iu-
 dicat .i. damnabilem facit L semet ipsum, L alium scandalizando, L in eo quod probat .i. fa-
 ciendo quod licitū esse cognoscit in se, quamvis sit illicitum, propter scandalum evitandū. V el
 sic, Beatus q non iudicat .i. non redarguit semet ipsum in eo quod probat, hoc est approbat .i.
 qui nihil agit contra conscientiam suam. L Qui autē discernit .i. iudicat quosdam cibos vita-
 dos, L si manducauerit L tales cibos, L damnatus est L causaliter .i. peccando mortaliter damna-
 ri promeruit, L quia L manducat L non ex fide, L hoc est, contra id quod secundū fidem & con-
 scientiam suam sentit agendum. L Omne autē quod non est ex fide .i. quod fit contra fidem
 & propter finem contrarium fini, quem edocet fides, L peccatum est, L quia inordinatū & con-
 tra legem diuinam. ¶ Circa hæc duo queruntur. Primo, vtrum ratio seu conscientia errans,
 obliget. Secundo, an quælibet actio infidelium sit peccatum. Et respondēdum ad primum, q
 operatio recipit speciem à termino ad quem, rationem autem boni vel mali moralis sumit ab
 intentione agentis, seu formalī ratione obiecti. Cū ergo ratio dicit aliquid bonum vel malum,
 quamvis ita non sit, tamen si voluntas fertur in id, quod ratio ei proponit sub ratione mali licet
 sit bonū, certum est, quod fertur in illud sub ratione mali, & ideo formaliter peccat. Quēadmo-
 dum putans falsum asterere, mentitur si verum dicat, eo q falsum dicere æstimet. Simile est, si
 quis bonum agat putans illud esse malum, peccat em̄. Ideo ratio seu errans conscientia obligat.
B Non est tamen homo perplexus, i. necessitate peccandi astrictus, quoniam potest errorem ra-
 tionis abijcere. Ad secundū dicendum, q infidelitas, sicut & cætera peccata mortalia, aufert vi-
 tam gratiæ, nō autem tollit bonum naturæ. Quamvis ergo infidelis nō agat aliquid meritorie,
 potest tamē facere opus bonum in genere moris seu bonum morale, ad quod se extendit natu-
 ralis potentia. Et in tali actu nō peccat directe, & per se, vt si honoret parentes, vestiat nudum,
 cibet esurientem. Quicquid vero refert ad finem suæ perfidiæ, in eo peccat, quamvis sit bonū.
 Nam finis peruersus est. Quod ergo nunc ait Apostolus, Omne quod nō est ex fide, peccatum
 est, ad quod glossa adiecit, omnis infidelū vita peccatū est, accipiendū est secundū sensum præ-
 tactum. Et quia qui fidem nō habet, protinus in diuersa peccata collabitur.

¶ Expositio Cap. decimiquinti. l. Debemus autem nos firmiores, &c.

Articulus XIX.

D Ebemus autem nos firmiores, L id est in virtutibus fortiores, L imbecillitates, L hoc
 est defectus & imperfectiones, L infirmorum sustinere .i. & quanimitate ferre & su-
 stentare atq erigere, vt sanentur. Sicut & alibi dicitur: Libenter suffertis insipien-
 tes, cum sitis ipsi sapietes. Et iterum: Alter alterius onera portate. Nā & in corpore
 naturali, membra fortiora (vt nerui & ossa) sustinent teneriora. ¶ Sed quia ex hoc, quod aliquis
 sustinet imperfectionem alterius, tanquam infirmioris, protinus insurgere solet inanis gloria
 qua quis de sua perfectione stultissime gloriatur, & alteri se præponit, ideo optime iunxit apo-
 stolus, L & non nobis placere .i. non habere complacentiam in nobis ad nosipso reflexam,
 nec gloriari in nobis, nec proprium placitum sequi, sed potius displicere nobis in nobis, cū ni-
 hilex nobisipſis habeamus, nisi quod merito inducere debet nobis displicantiam nostri. Vnde
 de reprobis scriptum est: Audaces sibi placētes. Si pensamus proprias imperfectiones & vitia,
 nō placebimus nobisipſis. Et quo nobisipſis magis placemus, eo amplius displicemus deo.
 ¶ Vnusquisq; vestrū proximo suo placeat in bonum .i. ad bonū finē, seu tendēdo in opus
 bonum, L ad ædificationem L ipsius, vt ex nobis sumat profectum. L Etenim Christus L secun-
 dum quod homo, L nō sibi L in se L placuit .i. in seipso gloriatus non est, quasi à seipso aliquid
 habens, nec proprium placitum, sed dei patris voluntatem quæsiuit. Ideo em̄ in Euangelio lo-
 quitur: Descendi non vt faciam voluntatem meam, sed eius qui misit me. Et: Non potest filius
 à se facere quicquam. Et: Ego nō quærō gloriam meam, sed qua placita sunt patri, facio sem-
 per. Et: Non quod ego volo, sed quod tu. Et si Christus, qui non solum caruit omni culpa, sed
 insuper vt homo plenus fuit omni virtute & gratia, sibi pſi non placuit, cur nos miseri defec-
 tibus pleni, nobisipſis placemus? L sed sicut scriptum est L in psalmo, qui ad literam de Chri-
 sti passione conscriptus est. L Improperia, L id est detractiones, opprobria, iniuriæ, L impro-
 perantia tibi, L ð pater æterne, in me. Nam Iudæi improperando mihi, impropereauerunt &
 tibi. Qui enim non honorificat filium, non honorificat patrem, qui misit illum. Improperabat
 autem Iudæi patri & vnigenito filio eius, ac sancto spiritui, ascribētes miracula Christi dæmo-
 nibus, eiusq; vitam impiam esse dicentes. Dixerunt em̄: Nonne bene dicimus nos, quia Sama-
 ritanus es tu, & dæmonium habes? Et alibi: In Beelzebub principe dæmoniorum en̄cit dæmo-
 nia. Hæc itaq; improperia L ceciderunt super me, L hoc est, in mea humanitate habuerūt esse-
 tum, & me hominem occiderunt. Tibi enim nocere non potuerunt. Et hoc ideo passus sum,
 quoniam tuam in omnibus feci voluntatem, increpando vitia Iudæorum. L Quæcūq; em̄ scri-

Act. 10.
2. Corin. 1.

1. Cor. 10.

Tit. 1.

Jaco. 2.

Marc. 16.

Heb. 11.

2. Corin. 11.

Galat. 6.

1. Corin. 4.

2. Petri. 2.

Johā. r

Johā. 8

Ibidem.

Matt. 16

Luc. 22

Johā. r

Psalm. 68

Johā. 8

Matt. 12

Johā. 19

Johā. 17

EPIST. præ sunt. Quasi dicat apostolus: Merito allegauis scripturā istā de Chfo. Quęcūq; em̄ scripta
Grego. sunt, in libris diuinis, præsertim de Chfo, & eius mysterijs, L ad nostrā doctrinā. i. informa
Luce. 21. tionē, L scripta sunt. Nam Chfi actio nostra est instrūctio, L vt per patiētiam in aduersis,
Jacobi. 5. quam verbis & exemplis docet scriptura, dicēdo; In patiētia vfa, possidebitis animas vestras
Et Iacobus: Exemplū accipite longanimitatis & patiētis, prophetas. Ecce beatificamus eos
qui sustinuerūt, L & cōsolationē scripturā, L consolantium animas studiosas ac pias, quo-
niam multa iucunda & delectabilia continent. Vnde primo Machabaeorum Ionathas & alijs
1. Mat. 12. dicebāt: Habemus solatio sanctos libros, L spem habeamus. i. certam fiduciam obtinēdi gra-
2. Timo. 3. tiam in præsenti, & gloriam in futuro. Omnis nāq; scriptura, diuinitus inspirata, utilis est ad
docendū, & arguendū, ad erudiendū in iustitia, vt perfectus sit homo dei, ad om̄ne opus bonū.
Porrò vt hanc gratiam consequamur, orat apostolus: L Deus aut̄ patiētiae dator, conserua-
Psal. 61. tor & remunerator, de quo ait psalmista: Nonne deo subiecta erit anima mea? Ab ipso enim
Psalm. 70. patientia mea. Et: Qoniam tu es patientia mea domine, L & solatijs, id ē, consolationis in-
2. Eoz. 1. fusor, qui consolatur nos in om̄ni tribulatione n̄a, de quo in Tobiae libro dicitur: Post tempe-
Eobie. 3. statem, tranquillum facis, & post fletum, exultationē infundis, L det vobis id ipsum sapere in
Tiere. 32. alterutrum. L hoc ē, idem sentire adiuicem, L secundū Iesum Christū. i. secūdum volunta-
Philip. 28. tem & doctrinā saluatoris, nō secūdum sensum vestrū, vt sitis conformes & eadē sentiētes,
1. Para. 19. iuxta illud: Viriliter agite, confortamini, id ē sapite. Sic etiam multitudinis credentium erat
22. 18. cor vnum, & anima vna. Hanc identitatem nō facit, nisi magna gratia dei, quæ humanarum
Actoz. 4. opinionū, falsitatum, imaginationū & inflationū, diuerfitatē, nebulamq; expellit, & corda
Diony. diuersa in uno veritatis ac sanctitatis splēdore recolligit. Vnde ait beatissimus Dionysius, qđ
1. Eoz. 6. sicut lumē naturæ, ratione suæ defectuostatis, est causa diuerfitatis in assertionibus hominū,
Johan. 21. sic lumē gratiæ à diuerfitate in unitatē reducit, & oēs idem afferere facit, L vt vnanimes. id ē,
Datt. 18. affectu & sensu cōformes, L uno ore, hoc ē, simili vocis laudatione, L honorificetis deum, &
1. Thess. 5. patrē domini nostri Iesu Chri. i. deum patrem, qui est deus Chfi secūdum naturam assum-
Vnde prima ad Thessalonenses ipse ait: Corripite inquietos, cōsolamini pusillanimos, sus-
psal. 17. cipite infirmos, patientes estote ad om̄nes, L sicut & Christus suscepit vos. L sub alis suæ prote-
Johan. 6. ctionis, sanauitq; vos. Qui apud Iohannē ait: Eum qui venit ad me, nō ejiciam foras. Et Elai-
Elaia. 53. as ait: Vere languores nostros ipse tulit, & peccata nostra ipse portauit. Deniq; Suscepit Is-
Luc. 1. rael puerum suum, recordatus misericordiæ suæ. Et David in psalmo: Misit, inquit, de cœlo,
& accepit me, & assumpsit me de aquis multis, L in honorē dei. Hoc ad vtrūq; refertur, quia
& nos debemus suscipere inuicem, & Chrūsus suscepit nos ad honorem & gloriam dei. Quod
autem Chrūsus suscepit nos, ostēdit apostolus, primo de populo Iudeoz. L Dico em̄ Chrm
Iesum ministrū fuisse circūcisionis. i. deo patri seruisse, secūdum formam seruilem, in prædi-
Acto. 1. catione, qua prædicauit Iudeis. Imo & Chrūsus se seruum præbuit ludoz, iuxta illud: Ego
Luc. 22. in medio vestrū sum, sicut qui ministrat. Et alibi: Filius em̄ hominis non venit ministrari, sed
Datt. 20. ministrare. Dicitur ergo Chrūsus minister circūcisionis, i. prædictor atq; apostolus Iudeoz,
Datt. 45. ad quos specialiter missum se perhibet, dices: Non sum missus, nisi ad oues quæ perierūt do-
F mus Israel. Et hoc L propter veritatē dei. i. quia deus ita prædixit, & vt deus verus esse co-
gnoscetur, L ad cōfirmādas. i. approbādas & adimplēdas, L promissiones patrū. i. pro-
missiones diuinæ, patriarchis, prophetisq; factas de Chfo. Velfic: Dico Chrm Iesum mini-
strū fuisse circūcisionis. i. circūcisioni subiectū, ipsam in se recipiēdo, propter veritatē dei, qui
misit filiū suū factū sub lege, ad cōfirmādas promissiones patrum, hoc est, ad ostendendū, qđ
deus datus sit patribus bona promissa, quæ promisit Iudeis, circuncisionem recipientibus.
Galat. 4. Abrahæ em̄ promisit: In semine tuo benedicētur om̄nes gētes. Et ita susceptio Iudeoz quo-
Beneç. 22. dammodo pertinet ad iustitiam, propter præcedētem promissionē. Susceptio vero gentiū
ad misericordiam maxime spectat. Propter quod subditur: L Gentes autē. i. gētiles cōuer-
fos, dico L super misericordia. i. de pietate & gratia sibi impēsa, L honorare deum. i. gra-
tas agere deo, eiq; seruire, L sicut scriptū in psalmo. L Propter hoc cōsitebor tibi in genti-
bus. L Verbum est filij ad patrem dicētis. Propter hoc, quod in psalmo illo huic versiculo p-
mittitur: Deus, qui das vindictas mihi, & subdis populos sub me, &c. consitebor tibi deo pa-
tri, in gētibus. i. gētes faciam tibi cōfiteri cōfessione laudis tuae & culpa suæ, cū per apostolos
conuertero eos ad fidem, L & nomini tuo cantabo. L per ora gentium cōversa, & etiam per
meipsum, secūdū quod homo sum. Ex hoc sequi videtur, quod psalmus ille ad literā de Chri-
sto loquatur. Ap̄l̄os em̄ per verba psalmi huius probat gētes susceptas à Chfo. Probatio ve-
Augustiū. ro nō valet, nisi p sensum literalē, vt Augustinus testatur; Lira tamē exponit psalmum illum
& ver

IN EPIS. AD ROMA. ENARRA. Arti. XIX. Fo. XXXIII.

A & verba h̄c allegata ad literā de David. Et vtiq; nisi psalmus esset excellēter notabilis tāquā mysterijs Ch̄ri redundās, nō toties inueniretur in sacra scriptura expressus. Nō em̄ ut c̄teri psalmi cōmuniter, habetur in libro psalmoꝝ, sed etiā secūdo Regū. Ideo exposui psalmū illū de Ch̄ro loco suo. L. Et iteꝝ dicit. L de gentiū susceptione seu couersione in Esaiā, vel secūdū Bedam, in Canticō Deuteronomij, tamē secundū aliā translationē. L. Latamini gētes. L id ē, gētēs cōuersi, L cū plebe eius. L. i. Iudæis qui erāt populus peculiaris. Nostra trāslatio talis ē. Landate gētes populū eius. L. Et iteꝝ dicit dñs per prophetā in psalmo. L. Laudate oēs gentes ad fidē vocatæ, L dominū & magnificate. L id est, magnifice honorate, & verbis ac factis magnū esse ostēdite, L eū om̄es populi. L hoc est, duodecim tribus Israel. L. Et rursus Esaias ait Erit radix Iesse, & qui exurget regere gētes in ipsum gētes sperabūt. L Nostra trāslatio habet sic: Radix Iesse, qui stat in signū populoꝝ, ipsum gētes deprecabūt. Erit itaq; sensus: Erit radix Iesse, i. Christus de semine Iesse (seu Isai) patris David descendēs. Quāuis aut̄ Christus de Iesse sit natus, & per hoc posterior eo, secundū naturā humanā, est tamē radix illius, quia secundū diuinitatē est origo & fundamentū ipsius Iesse, & qui (i. Chrūs) exurget procedendo in actū. V. exurget à mortuis, regere gētes. i. ecclesiā ex gentibus congregatam quam regit per seipsum, per angelos custodiā, & per pr̄latos, in eū gentes sperabūt, tanquam in saluatorē. L Deus aut̄ spei. L. i. in quo speramus, & à quo spes vera infunditur, L replete vos. L in hac via inchoatiue, L om̄i gaudio spirituali & pace. L hoc est, interna trāquillitate, passionibus extirpatis, L in credēdo. L per fidē formatam. Ita em̄ ex fide formatā procedunt. Orat ergo B apostolus, vt diuina fideliter contemplando, impleamur om̄i gaudio spirituali ac pace, considerando videlicet bonitatē & beatitudinē dei, beneficia quoq; ipsius exhibita & promissa, L vt abundetis in spe. L id est, in actus spei, certius atq; audius expectando felicitatē futurā ex pr̄libatione eius in hac vita. Ex perceptione nempe pr̄sentī munera, certa fit expectatio futuroꝝ, & virtute. L. i. gratia, L spiritus sancti. L vel in virtute, hoc est, efficacia bonae operationis spiritus sancti. i. quā datur à spiritu sancto. L Certus sum autē fratres mei & ego ipse de vobis. L vel per revelationē diuinā, vel per operationē vestrā quam percepī. Quādmodū scriptū est: Ex fructibus eoꝝ cognoscetis eos, L quoniā ipsi pleni estis. L secundū conditionē status vestri, & exigentiam huius viꝫ, vel quantū requiritur ad salutē, L dilectiōe. L dei & proximi. Non tamē simpliciter plenus est aliquis viator dilectione diuina, cū nullus viator possit perfecte implere pr̄ceptū charitatis diuinæ. Et durante vita pr̄senti, quilibet potest in charitate proficere. Et estis, L repleti om̄i scientia. L ad salutē necessaria, nō aut̄ absolute omni scientia, L vt possitis alterutrū monere. L. i. vos mutuo exhortari. Hoc dicit apostolus ne videatur eis scribere, quasi ignarisi & imperfectis, & vt hac laude prouocet eos ad meliora. Veruntamē qm̄ à principio huius epistolæ declarauit discordiā, infirmitatē & imperfectionem Romanoꝝ, miꝫ videtur, quomodo iam dicat eos dilectione & om̄i scientia plenos. Et respō dendū, quod ista nō sunt ad eosdē referēda. Nam quidā eoꝝ valde perfecti erāt, de quibus iā loquitur, alij imperfecti fuerūt, quos superius increpauit & concordauit. ¶ Deinde excusat se de pr̄sumptione. L Audacius aut̄ scripsi vobis fratres. L. i. quāmuis d̄ Romani ita perfecti sitis vt dixi, tamē audacter ex magna fiducia scripsi vobis pr̄sentē epistolā, Lex parte. L id ē, alij quibus vestrū, pr̄cipue. s. imperfectioribus, qui magis informatione hac indigēt. V. elex p̄ te, id est, nō plene sed partim ac breuiter, L tanḡ in memoriā. L. i. ad actualē considerationem eoꝝ, quā habitualiter scitis, L vos reducēs. L & excitans. Scientibus em̄ legē loquor, vt dixi superius. Scribo tamē vobis, vt actualiter memorē sitis eoꝝ, quā scribo. Vnde Salomon: Da sapienti, inquit, occasiōne, & addetur ei sapiētia. Doce iustū, & festinabit accipere. ¶ Cur aut̄ scripsierit, subdit. L Propter gratiā quā data est mihi à deo. L. i. propter apostolatum, vel sa- pientiam mihi diuinitus pr̄stātam, ad hoc, L vt sim minister Iesu Christi in gentibus. L id ē, Christo deseruiam, gentes instruendo, sicut ipse mihi pr̄cepit, sicq; gratiam mihi collatam vobis communicem, L sanctificans. L. i. sanctum ostendens per diuina miracula, L euangelium dei. L id est, euangelicam doctrinam, quam pr̄dico, L vt fiat oblatio. L. i. seruitus gentiū, L vel oblatio, qua gentes seipsas domino offerunt. V. el oblatio, qua ego eas offero, L accepta deo per deuotionē eoꝝ, L & sanctificata. L. i. purgata à vitijs, L in spiritu sancto. L hoc ē, virtute & gratia spiritus sancti. L Habeo ergo gloriam. L id est, cū data sit mihi gratia tāta, ideo habeo gloriam, hoc est, gloriationem internā, non vanam, sed veram, L in Christo Iesu. L. i. secundū voluntatem ipsius, L ad deum. L id est, ad sanctā trinitatis honorem. Ex consideratione em̄ beneficiorum sibi collatorum latabatur apostolus in deo, quod & nos imitari debemus. V. el habeo gloriam. i. meritum gloria dignum, seu apostolicam autoritatē. L Nō enim audeo aliqd eorū loqui qui p̄ me nō efficit Chrūs. L. i. nihil p̄sumo dicere, nisi qd à Ch̄ro p̄cepī Nihil doceo alios qd ipse nō facio, nec maiora affirmo de me in verbo vel facto, quam Ch̄s operet per me, vel q̄ ego efficio virtute Ch̄ri, L in obedientiā gentiū. L. i. ad hoc vt gētes euāgelio dei obedient, Itaq; nō audeo aliqd loqui qd Chrūs nō facit p̄ me, L verbo. L pr̄dicatio-

2. Reg. 22

Esaiā. 66

Deute. 32.

Psalm. 110

Esaiā. 11

Heb. 1.

Psalm. 90

Matt. 18.

Jacobi. 2.

Grego.

FINIS.

Matt. 7.

Matt. 5.

Tim. 3.

Heb. 5.

Rom. 1.

Marci. 4.

Pro. 9.

Heb. 7.

Matt. 28

Actop. 10.

Johan. 12.

1. Cor. 7.

Tim. 2.

1. Tim. 2.

mis, & factis, bonæ conuersationis, Lin virtute signorum, i. minorum miraculorū, & pro "D
digiorum, hoc est, miraculorum maiorū factorum non arte magica, sed Lin virtute spūs san-
cti. Hoc dicit Apostolus contra pseudo apostolos & vt ceteris Apostolis q. cū Christo corpo
raliter sunt cōuersati, probet se parē, non ob propriam laudē, sed vt oēs suam doctrinam verā
agnoscant, diligētiusq. intēdant ac impleant. In tantum ergo operatus est Christus per me,
L ita vt ab Hierlm, vnde cōcepit prēdicatio Aploꝝ, L per circuitum, i. diversis locis & vrbi-
bus, L vsq; ad Illyricum, mare in fine Græciā situm, L repleuerim, i. plenē disseminauerim,
L Euangelium Ch̄ri, hoc ē, Euāgelio Ch̄ri tot gētes impleuerim, conuertēdo eas ad euange-
licam fidē. In quo admiranda ptas spūs sancti apparet, qui p vnum virum, sine humano pr̄fisi-
dio, tantos populos, ad tam supnaturālē, arduam, & incomphēsiblē legē conuertit. Agnoscat
ergo operata diuinitas, habeaturq. semper fides certissima, tanquam à deo firmata ac infinita.
L Sic aut̄, in illis locis Leuāgeliū hoc pdicauī nō vbi nominatus est Chrūs, i. nō illis gētibus, q
bus ab alijs prēdicatus fuerat Chrūs, Ne sup alienum fundamētum, doctrinam ab alijs tradi-
tam, L & disficarem, i. verbum spūalis edificationis adiūcerē. Et in hoc prēdicatio Apostolicō
probatur fuisse laboriosior & efficacior, q. a materia nō fuit disposita, L sed sicut scriptū est, in
Esa. 12 Esaia: Quoniā quibus non est annuntiatum de eo, i. gētes, quibus non erat factus sermo de
Ch̄ro p prophetas, sicut Iudeis, L videbunt Christum & opa eius, oculo fidei, p prēdicatio-
nem apostolicam, L & qui non audierunt, prēdicationē euangeli prius ab alijs Ap̄lis intel-
ligent. Euangelica documēta p prēdicationē Pauli, L propter quod, i. propter occupationē
meā in pdicando his gētibus, L & impediēbar plurimū, i. vehemēter & diu L venire ad vos, L
Romanos L & prohibitus sum, i. impeditus, vel à spiritu sancto vetitus, L vsq; adhuc. Nunc
vero ulterius locum, i. necessariam causam manēdi, seu locum cōuenientē, L non habēs in his
regionibus Græciā, vbi pr̄cipue pdicauī. Iam enim competēter instructi, & reformati
fuerunt, erantq. p ciuitates & loca ordinati episcopi, presbyteri, atq; diaconi, qui sufficerant
supplere vicē Apostoli, L cupiditatē autē, i. desiderium magnum, L habēs veniēdi ad vos ex
multis iam pr̄cedētibus annis. Quoniā em̄ Roma erat caput mundi, sciebat Apostolus, qd cō
uersio Romanog. exemplaris, & vtilis esset toti mundo, ideo penē à principio suae conuersio-
nis optauit prēdicare Romanis. Nam & ideo appellauit Cæsarē, quatenus occasionē haberet
veniēdi Romam, L cum in Hispaniam proficisci cōpero, L vt in ea euangelizem. Optabat
nanq; Apostolus, etiam in occidēte prēdicare Christum, sicut in orientalibus partibus fecerat
L spero quod pr̄teriēs, i. ploca vestra velociter trahiēs, Hispaniam versus, L videam vos, i.
aliquanto tempore apud vos ero. Non em̄ proposuit dlu manere in vrbe, eo quod Petru suffi-
cere sciret ad conuersione Romæ, q tūc cum suis discipulis Romæ sedit, & ploca Italiae disci-
pulos suos misit, L & q vobis Romanis L deducar illuc, i. ad Hispaniā, que tunc erat Romanis,
subiecta, L si vobis, i. pr̄sentia vestra L primum ex parte, L temporis, id est, modico tēpore,
L fruitus, i. delectabiliter vſus, L fuero, L habēdo aliquē fructū in vobis, & de vestro profectu
Matt. 13 lētando. Frequēter sumit Apostolus, frui, communiter. Propriē autē, frui, est summo bono
2. Lçp. 9 inhārere seu vltimo fini. Nunc igitur proficiscar in Hierusalē ministrare sanctis, i. eleemo
synas gētium deferre ecclesiā Hierosolymitanog, quibus pr̄fuit Iacobus, Qui vt or̄nibus cre-
dētibus esent forma Christiana pfectio[n]is, vendiderunt or̄nia sua, & in paupertate voluntaria F
Christo seruierunt. Pro quoꝝ sustētatione Apostoli erant solliciti. Petrus quoꝝ & Iohānes cō
miserunt Paulo & Barnabæ, vt gētes cōuersas inducerēt ad mittēdum eleemo synas Hieroso-
lymitis, quod & diligēter fecerunt. Probauerunt em̄, i. ope ofiderunt & sponte acquieuerūt
L Macedonia & Achaia, i. fideles harum terrarum, quæ sunt partes Græciā, Metropolis au-
tem Macedoniæ, est Philippi, vnde dicuntur Philippenses & Thessalonica. Metropolis vero
Achaia est Corinthus, L collectionē, i. eleemosynarum collationē ac dationē, L aliquam fa-
cere in pauperes sanctorum, i. ad sustētationē sanctorum pauperum, L q sunt in Hierusalē
1. Corin. 9 & erāt ex iudaismo cōuersi. Placuit em̄ eis, L collationē hanc facere, L & debitores sunt eoꝝ, L
hoc est, sanctoꝝ in Hierusalē. Nam si spūaliū eoꝝ & participes facti sunt Gentiles, i. quoni-
am gentes conuersæ spūaliā bona, videlicet fidem, instructionem & sacramenta Christi à lu-
dāis conuersis receperunt, mediate vel immediate debent, id est, tenētur debito necessita-
tis vel debito honestatis, imò vtroq; modo, L & in carnalibus ministrare eis, id est, necessaria
1. Lçp. 16. vitæ corporalis eis pr̄btere. Hoc ergo cum consummauerō, L hoc est, eleemosynas de-
tulero in Hierusalē ad pr̄dictos sanctos, L & assignauero eis fructum hunc, L hoc est, collationē
gētium, eis missam, L proficiscar per vos in Hispaniā. ¶ Queritur, an Paulus pdicauit in
Hispania. Dicunt qdam, q non, sed proposuit, nō aut̄ executus est, supueniēte impedimēto.
Vnde quod nunc dicit, proficiscar in Hispaniam, intelligendum est conditionaliter, s. si deus
permiserit, vel ita conesserit. Allegant aut̄ pro se decretū questione. ii. Quis nesciat, Vbi dicit
quod de apostolis solus Petrus pdicauit in his prouincijs, s. Italia, Gallia, Hispania, Africa &
Sicilia. Isidorus vero in libro de ortu & obitu sanctorum dicit oppositum, asserens Paulum in
Hispa-

A Hispania prædicasse. Hieronymus quoq; in libro de viris illustribus dicit: Paulus in prima satisfactione à Nerone dimissus in partibus occidentis prædicavit. Ad decretum aut̄ diuersimo de responderetur. Lira vero respōdet, quod decreti initētio est, quod nemo prædicauit in prædictis prouincijs, nisi Petrus, vel alij de ordinatione ac missione ipsius. Sed huic nō consonat, quod Paulus s̄e pe testatur, sibi imminere prædicatiōis officium in om̄ibus gētibus, quātū fieri potuit, ratione sui apostolatus, i. mō authoritate sibi commissa. Unde non indiguit ex ordinatione Petri in Hispania prædicare, præsertim cū proposuerit hoc facere ante quam venisset Romam ad Petru. Cōstat etiam sanctū apostolum Iacobum in Hispania prædicasse. Nec potest negari, quin Paulus Roma (quæ est caput Italie) prædicauit, & per consequēs in Italia. Scriptū est em̄ in actibus: Māsit aut̄ biennio toto in suo conducto, prædicās regnū dei, & docēs quæ sunt de dño Iesu Ch̄ro, cum om̄i fiducia sine prohibitione. Melius ergo dici posse opinor, q; decretum ideo asserit solum Petru ex apostolis in his prædicasse prouincijs, quoniam alij apostoli, scilicet Paulus & Iacobus, non diu prædicauerunt in terris præfatis. Scio aut̄ hoc est certe confido, vel per reuelationē agnosco, quoniā veniēs ad vos, in abundātia benedictionis Ch̄ri. id est, in magna plenitudine gratiæ, veniam ita, quod meus aduētus sit vobis multum proficuus, & mihi p̄fī nō parum meritorius. Obsecro igitur vos fratres, hoc est, per rem sacram vos rogo, i. mō per sanctū sanctoꝝ, videlicet per dominum nostrū Iesum Christū & per charitatē spiritus sancti. quam nobis infudit spiritus sanctus, vt adiuuetis me in orationibus vestris pro me. fusis ad deum. i. orādo deum pro me, mihi subueniatis, vt liberet ab infidelibus. i. obstinatis Iudeis, qui sunt in Iudea. ne rapiāt quod affero sanctis, & obsequiū mei oblatio. i. representatio eleemosynaꝝ, quas porto secundū ministerium mihi iniunctum. Accepta. i. placens & grata, fiat in Hierusalē. sanctis illic degentibus, quatenus affectum meum erga ipsos intelligent, vt veniam ad vos in gaudio. spirituali. i. spiritualiter gaudēs, negocijs meis salubriter expeditis, per voluntatem dei. i. divina volūtate annuente ac operante, vt refrigereret vobiscū. i. infimul refrigeriū spirituālis cōsolationis habeamus, vobis ad concordiā reuocatis, & vnoquoq; n̄m de profectu alterius gloriante, deus aut̄ pacis. dator & amator, sit cū om̄ibus vobis, Amen. per gratiosam inhabitationē. Quamuis em̄ ubiq; sit, tamen (vt Salomon ait) Longe est dominus ab impijs. ¶ Declaratio capituli decimosextri & vltimi, f. Commēdo autē vobis.

Acto. 28

i. Cor. 6

Philip. 1

i. Cor. 12

Prover. 15

Articulus. XX.

HVcusq; apostolus instruit Romanos moraliter verbis prædicationis, iā agit idē exemplo operis, proponēs eis personas imitatione dignissimas. Commēdo autē id est, commendabilem dico, laudo, committo, vobis Phœben sororem nostrā spiritualē fide & religione, quæ est in ministerio ecclesiæ quæ est Cenchrīs, id ē, ministrat ecclesiæ, existēti in loco, qui dicitur Cenchrīs. Cenchrīs aut̄ est portus maris Corinthi, Phœbe vero mulier nobilissima erat atq; ditissima, & de suis facultatibus ecclesiā illam nutrituit, vt eam suscipiat in domino. hoc est, secūdum voluntatē dei, & sicut deus requirit, videlicet charitatue, reverenter & pie, digne sanctis. id est, prout decet recipi sanctos & assistatis ei in quocūq; negocio vestri indigerit. Venit em̄ hæc mulier Romā propter certa negotia sua, & forte in curia Cæsarī habuit aliqua expedire, sicq; indiguit auxilio Romanorum. Meruit etiam ipsa, vt sibi subueniretur hoc modo. Etenim ipsa quoq; astitit, i. subuenit, multis. fidelibus & mihi p̄fī. in ecclesia autem Romanorum erant quidā de fa milia imperatoris, iuxta illud: Salutat vos qui sunt ex Cæsarī domo, & isti præcipue pote tant auxiliari fidelibus. Salutate Priscam & Aquilam. virum Priscā, de quibus in actibus habetur, vbi etiam Prisca hæc appellatur Priscilla, & erat ambo valde eruditæ in via dñi. Nā & Apollinē plenius instruxerūt, venerūtq; Romam vt confirmarēt Romanos. Quod secūdū glossam, intelligendū est de om̄ibus, quos hic salutat ap̄lus, scilicet q; venerūt Romā ad confir mandum Romanos in fide & gratia, adiutores meos in Ch̄ro Iesu. hoc est, in prædicatione euangeli Ch̄risti, qui pro anima mea. id est, defensione vita meæ, ceruices suas supponerunt. id est, seipsoꝝ mortis periculo exposuerunt. Debemus em̄ pro fratribus animas ponere. Quibus non solus ego gratias ego, pro beneficijs mihi impensis, qui in Corintho in domo eorum manſi, & operabar cum eis manibus proprijs, sed & cūctæ ecclesiæ gentium, gratias agunt, quoniam mihi gentium apostolo taliter astiterūt. Salutate quoq;, & domesticam eorum ecclesiam. id est, eoz familiam vel congregationē fidelium, in domo eorum existētem. Salutate Ephenetum dilectū mihi. i. familiarē, q; est primitius Asia in Ch̄ri sto. i. ex Asia primo cōuersus, ac regeneratus in Ch̄ro, & sic erat alijs exemplar credulitatis, seufidei. Salutate Mariam, quæ multū laborauit in vobis. i. pro vobis cōcordādis. Nūciauit em̄ Apostolo discordiā Romanorū. Salutate Andronicum & Iuliam, cognatos & captiuos meos. i. de tribu mea existētes, & interdū capti fuerunt pro fide, & multa p̄pessi, vt ego, q; sunt nobiles. nobilitate sanctissimæ cōversatiōis, in aplis. Secūdū Origenem, hi Origenes duo

Philip. 4

Acto. 1

Acto. 8

i. Johani. 3

Acto. 20

CAP. XVI.

D. DIONYSII CARTHVSIANI

- Act. 15 duo viri erāt de numero septuaginta discipulorū, quorum aliqui (vt Sileas) nominant̄ aposto-
li. Sic & isti dicunt̄ nobiles in apostolis. i. inter apostolos, q̄a apostoli dicti sunt rōne discipula-
tus, & validē prædicationis, L q̄ ante me fuerunt in Ch̄o per fidem. L Salutate Ampliatum
dilectissimum mihi in dño. Salutare eos q̄ sunt ex Narcisci domo. i. ad eius familiā pertinet.
Narciscus iste (vt dicit̄) presbyter fuit, & circumeundo cōfirmabat fideles. L Salutate Rufum
electū ad sacerdotium, L & matrem eius carnalem L & meam. L spūalem. Propter præcipuā
huius foeminae sanctitatem, nominat̄ eam matrem. Cætera patent. L Salutate inuicem in oscu-
lo sancto L spūali, charitatuo, quod fit veræ concordia, & internæ dilectionis indicium: nō in
2. Reg. 14 osculo carnali, impudico, adulatorio, simulatorio aut proditorio. Absolon osculabatur popu-
2. Reg. 20 lum adulatorie, Ioah Amasam simulatorie, Iudas Christum proditorie. Erat quippe in primi-
2. Marc. 14 tiua ecclesia consuetudo recipiendi ac salutandi fideles cum osculo oris. Tunc em̄ arsit spūialis
Luc. 22 dilectio, nec erat periculum de carnalitatis mixtura, vt modo. L Rogo autē vos fratres, vt ob-
Pbil. 3 seruetis, L hoc est notetis & discernatis ab alijs, L eos, qui dissensiones L. i. discordias & cōtra-
rias opiniones circa fidei veritatem, L & offendicula L. i. scandala, L præter L. i. cōtra L doctri-
nam Euangelicam, L quam vos didicistis L à Christi discipulis, L faciunt, L inducendo vos ad
mutuam offensionem ac dissensionem, L & declinate ab eis, L non solum mente, sed etiam cor-
Lit. 3 porali recessu, si fieri potest, ne peruer tamini cum peruerfis. L Huiusmodi enī L peruerfi, L Chri-
Psalm. 17 sto domino nostro L non seruiunt, L q̄ talia vitia suis seruis prohibuit, L sed suo ventri, L quē
quarunt implere, cum sint gulosi. L Et per dulces sermones, L hoc est, verba composita atque
placentia, L & benedictiones, L id est falsas laudationes, L seducunt corda innocentium. L id est
inexpertorum & incircumspectorum, qui in se boni sunt sine dolo & felle, putant̄q̄ alios tales
esse, quales ipsi sunt, ideo cito credunt & falluntur. Vnde in proverbiis scriptum est: Innocens
Pro. 14 credit omni verbo, astutus considerat gressus suos. Debetis autem ò Romani ab his declinare.
2 Thess. 2 L Vesta em̄ obedientia, L qua verae fidei & apostolicæ traditioni paretis, L in omnem locū, L
hoc est, per omnes ecclesiās L diuulgata est. L Quoniam enim Romani monarchiam tenebant,
1. Mac. 8 quotidie erat confluxus extraneorum ad Romanum, qui redeentes ad sua, diuulgabant facta Ro-
manorum, & ita fideles venientes Romanum, cum vidissent gratiam Romanorum, reuertentes nun-
fide. Propterea error Romanorum magis omnibus nocuisset, quam aliorum. L Gaudeo igitur
Phil. 1. in vobis, L in cōsideratione gratia vobis concessa, & congratulor vobis, L sed volo vos sapien-
tes esse in bono, L hoc est, in cognitione & operatioe eorū, quæ bona sunt, vt discernatis præ-
Hiere. 15 tiosum à vili, virtutem à vicio, verum à falso, L & simplices, L hoc est ignaros & inexpertos, L in
malō, L vt nec operando experiamini, nec approbando sciatis, nec studiose discatis quæ mala
sunt. L Deus autem pacis conteret. L. i. deinceps L satanam L. i. diabolum, de quo legitur in Iob:
Job. 1. Dixit dominus ad satan. Et in Zacharia: Increpet dominus in te satan, L sub pedibus. L. i. affe-
Zach. 3. Cibis L vestris velociter, L de quibus pedibus in Canticis scribitur: L uici pedes meos, quomo
Cant. 3. do inquinabo eos. Et in psalmo: Non veniat mihi pes superbiae: hoc est, dominus dabit vobis
Psal. 31. virtutem resistendi diabolo, eumq̄ vincendi. Propter quod ait saluator: Ecce dedi vobis pote-
Luc. 10. statem calcandi super omnem virtutem inimici, & nihil vobis nocebit. Itemq̄ in psalmo: Sup-
aspidem & basiliscum ambulabis. L Gratia domini nostri Iesu Christi vobis sc̄um. Salutat vos
Psalm. 90. Timotheus adiutor meus. L in cultura vineæ Christi, Ephesiorum episcopus. Cum quo (secun-
1. Timo. 3. dum Hieronymum) misit apostolus istam epistolam. Alij dicunt, q̄ prædicta Phœbes detulit
Hierony. eam. Et puto q̄ vtrisq; commisit hanc baiulationē, vt si quid vni in via occurseret impedimentum, alter negotium expediret, L & Lucius. L Quidam dicit, & Lucas, exponit q̄ de Luca Euan-
gelista, sed nec textus correctus, nec glossa sic habet, L & Iason & Sofipater, L qui sunt L cognati
mei. L secundum carnem. L Saluto vos ego Tertius. L. i. taliter nominatus, L q̄ scripsi episto-
lam. L hanc L in domino, L hoc est, ad dei honorem, tanquam notarius apostoli, de cuius licetia
ego nominatus vos saluto, & nomen meum hic exprimo, ad perpetuā rei memoriam. L Salu-
tat vos Caius hospes meus. L iam in ciuitate Corinthi vnde mitto præsentem epistolam. Iste
Caius erat Corinthiorum episcopus, ad quem scribit Iohannes apostolus tertiam suam cano-
nicam, laudans eum de virtute hospitalitatis, vnde & Paulus in domo eius manere solebat, L &
Altar, ar-
carius vniuersa eccllesia. L Salutat vos Eraſtus *archarius ciuitatis Atheniensis, secundū
glossam. Dicitur aut̄ Archarius, ab Ἀρχαῖος, qđ est princeps, vel ab arca, quoniā præ erat arcæ cu-
rit odiens eā, in qua ponebant̄ vestigalia & tributa, L & Quartus frater. L Quartus propriū no-
mē est, sicut & Tertius, eratq̄ frater religione, nō natione. L Gratia dñi nostri Iesu Ch̄i cū om-
nibus vobis, Amē. L Ex ardēti amore resumit apostolus qđ prædixit de p̄sentia gratiae Christi.
Phil. 1. L Ei autē, L videlicet deo trinitati, L qui potens est vos cōfirmare. L in omni bono, L iuxta Euan-
gelium meum. L. i. secundū prædicationē meam, L & prædicationem Iesu Christi, L à cuius p̄-
dicatione euangeliū meū nō dissonat. Prædicationē inquā Christi factā L secundū revelationē
mysterij, L. i. in manifestatioe diuini secreti de incarnationē Ch̄i, & redēptione generis hūani.
Vel,

IN PRI. AD CORINT. ENARRA. Arti. XX. Fo. XXXVI.

A Vel secundum quod reuelatum est mihi de isto mysterio. Mysterij dico, L temporibus æter
“ nis taciti. i. ab æterno in deo absconditi. Tempora autem æterna apostolus dicit durationem
præcedētem hunc mundum, quæ aliud nihil est nisi æternitas, quam exprimit apostolus per
æterna tēpora, quia non pōt apprehēdi à nobis, nisi per comparationē ad tēpus infinitū. Vn
“ de & ad Titum dicit: Ante tempora secularia, L quod L mysteriū, L nunc L tēpore nouę legis Titum. 1.
“ in Ch̄fi aduētu, L patefactum est L mūdo L per scripturas prophetarum L ab ipso Ch̄fo decla
ratus. Qui (vt apud Lucam legitur) aperuit illis sensum ut intelligerēt scripturas. Et iterum L
promisit apostolis. Cū venerit ille sp̄us veritatis, docebit vos omnē veritatē. Tūc nāq; appa L
ruerūt fontes aquarum, & reuelata sunt fundamēta orbis terrarum. Quod totū factū est, L se- L
cundum præceptum æterni dei. L Christus em̄ secundū formā serui erat minister trinitatis in
hac reuelatione. Propter quod ait: Sicut mandatum dedit mihi pater, sic facio. Et facta est re L
uelatio ista, L ad obediōne fidei in cunctis gētibus. L hoc est, vt om̄es gentes obediant fidei, L
credendo & operando. Mysterij dico, L cogniti L plenariæ atq; perfectæ, L soli sapiēti deo. L
id est, deo trinitati, qui solus est sapiens per essentiam, cuius tanta est sapiētia ut comparatiōe L
ipsius om̄is sapiētia creata pro nihilo reputetur, sicut in comparatione diuinæ puritatis ecclī Job. 15.
“ dicūtur immūdi, & comparatione alioz solus dicitur esse. Patefacti aut, L per Iesum Ch̄m. L
“ (vt dicitū est) L cui, L sit L honor. L i. debita exhibitiō reuerētiæ, L & gloria. L i. clara cum laude L
notitia, vel vera lētitia, ita vt honor sit ei à nobis, gloria aut in se. Ip̄le em̄ est cū patre & spiri- L
“ tu sancto super om̄ia deus sublimis & benedictus. L Amen. L

IN EPISTOLAM I. AD CORINTHIOS.
PRAEFATIO.

Eccles. 12.
Diony.

B

Erba sapientum sunt quasi stimuli, & quasi clavi in altum defixi. Quēadmodū
iuxta documenta magni, atq; diuini Dionysii in cœlesti Hierarchia, superiorē
angelorum est inferiores purgare, illuminare & perficere, inferiore vero ange- L
lorum est, à superioribus purgari, illuminari ac perfici. (Purgatur autem non
vtiq; à culpa, cū nō sit in eis aliqua macula, sed à dissimilitudine seu luminis mi- L
noratiōe) sic in Ecclesiastica Hierarchia, doctoz ac platoz officiū est, inferio- L
res purgare, illuminare, perficere; inferiorum vero est, à superioribus purgari, illuminari ac p- L
fici. Purgantur vero homines non solum à dissimilitudine, sed etiam à peccatis, illuminantur L
autem, vt veritatem cognoscant, perficiuntur quoq; dum in dei amore proficiunt. Cum ergo L
sapientes vitiosos, & negligētes efficaciter arguant, verba eoz sunt quasi stimuli, quoniam L
corda dura pungunt, penetrant & impellunt. Propter quod per Hieremiam dominus loqui- L
tur; Nūquid non verba mea sunt quasi malleus conterēs petram? Sermo quippe diuinus era- L
dicat, abscindit & ejicit, de cordibus nostris spinas & tribulos vitorē ac passionū, sic q; circū- L
scindit & polit animam nostrā, vt capax sit illustrationis internæ, & perfectionis diuinæ. Et L
quantum ad hoc, verba sapiētum sunt quasi clavi in altum defixi. Itaq; verba sapiētissimi no- L
stri doctoris, magistriq; gētium diuinissimi & gloriosissimi Pauli, in ea quæ iam exponenda L
restat epistola, sunt quasi stimuli. Quia Corinthios de multis excessibus fortiter increpat, bo- L
nos vero commēdat, & secūdum diuersam dispositionē eoz, quibus scribit diuersimode lo- L
quitur, nūc exhortādo, nūc blandiēdo, nūc collaudādo, nūc arguēdo. Porro Corinthus est L
metropolis Achaiae, quæ est pars Græciae, vnde Corinthij dicūtur Achaici. Hi ab Apostolo L
instructi, & cōuersi fuerūt, sed post eius recessum, varijs modis subuersi sunt à philosophis & L
Iudeis. Quo cognito, aplus existēs in Epheso, scribit eis p̄sentē epistolā, mittēs eā per Ti- L
motheū. In qua reuocat eos ad Euāgelicæ fidei veritatē, & christianæ iustitiae puritatem.

Expositio primi cap. Epistolæ ad Corinthios primæ. Art. primus.

M ore solito, iuxta cōsuetudinē scribēdi epistolæ seu literas missiuas, aplus in huius
epistolæ exordio nomē suū præmittit, & alterius secū scribētis, sic q; procedit ad
salutationē, narrationē & cōclusionē, vt fieri solet. Et ait; L Paulus vocatus. L i. ex
diuina p̄destinatiōe assumptus & factus, vel à deo electus, L aplus Iesu Ch̄fi p vo- L
lūtātē dei. L i. à volūtate diuina, tanq; à causa principalis ac libera. Hoc dicit aplus, vt ostendat L
eos deo resistere, q; suo apostolatui cōtradicūt, & etiā, vt demōstret qd ipse nō iniecit seipsum
nec sibi assumptus honorē, vt illi de qbus dñs ait; Ego nō mittebā eos & ipsi currebāt. Et rur- L
sum: Principes extiterūt, & nō cognoui. Quārī pōt, cur Paulus humillimus, in ista ep̄la, cū L
nomen suum commemorasset, statim adiecerit nomina eximia dignitatis, non solitè humili- L
tatis, dicens: Apostolus, non seruus Iesu Christi, & hoc per voluntatem dei, quasi impium
fit aliter opinari. Et respondēdū, q; virtus discretiōis id exigit in plato, vt ita se habeat verbis
& factis circa subiectos, sicut eoz saluti expediēs ē. Oportet aut̄ plātū à subditis timeri, ama- L
ri ac honorari. Cū ergo subiecti ita se habēt circa plātū, nō ē plato necesse, vt verbis seu factis L
autho-

Romans. 12.
Galat. 1

Hiere. 23.
Osee. 8

1. Petri. 2.
Roma. 13.

authoritatem suam ostendat. Cum vero cōtemnitur, ostendere debet collatæ potestatis autho-
ritatem, quatenus subditis timorē, reverentiamq; nominis sui incutiat. Ap̄lus autem Corin-
thijs viluit, quia (vt afferit glossa) contempto Paulo Apostolo, de sapiētibus huius se i-
stibant, quorum vana eloquētia, sapiētiaq; terrena delectabātur. Idcirco Apostolus, vt eo-
rum pr̄æsumptionē argueret, eos quoq; ad suæ personæ reuerētiā inclinaret, cū dixisset Pau-
lus, mox addidit Ap̄lus, &c. quod totū factum ē, nō ad propriam laudē, sed propter illos sa-
lute, & Sosthenes frater. Hūc Sosthenem associat sibi Paulus, quia pro Corinthiōe cor-
rectione multū sollicitus fuit, & eos (vt dicitur) apud apostolum accusavit. Vnde nūc dicitur:
Johan. 4. Sosthenes frater, ad insinuandum q; accusatio illa prodij ex fraterna charitate, nō aliunde.
 Itaq; ego Paulus, & Sosthenes frater sp̄ualis, scribimus: solus tamē Paulus dictauit. Sosthenes
 vero cōsentieō cōscripsit, Ecclesiæ dei. i. cōgregationi fidelium, quæ est Corinthi, i. in
 ciuitate Corinthia, vt pote sanctificatis. i. à virtijs emūdatis, in sacramēto baptismi, ac p̄e-
 nitētis, in Ch̄o Iesu. i. in virtute & gratia saluatoris, vocatis sanctis. i. à deo ad sancti-
 tate adductis atq; electis, cū omnibus qui inuocant. i. ex intimo cordis affectu implorant,
 L. nomē dñi nři Iesu, in om̄i loco ipso. i. vbiq; in prouincia Corinthioꝝ, & nřo. hoc
 est, loco nobis primū concessō. Hic em̄ locus Paulo commissus est, vt habitatores eius cōuerteret.
 Et cū deus vbiq; sit, non solū in tēplo materiali, sed vbiq; inuocādus ē, quatenus veri adoratores adorēt eum in spiritu & veritate. Quia nec confēplatio, neq; oratio exigit locum, aut
 loci determinationē ex necessitate, sed ex quadam decētia, vnde sicut contēplationi beatōe
 deputatur cœlū empyreum ex congruētia, sic ecclesia materialis deputatur orationi fidelium
 ex congruētia quadam. Sed sicut angelus vbiq; fuerit extra cœlū empyreum incessabiliter
 deū contēplatur, ita fidelis vbiq; fuerit, nomē Ch̄i inuocare debet. Et sumitur hic nomē
 pro re nominata. Deinde salutatio ponitur. Gratia, gratūfaciēs (de qua in expositione
 primi capituli Epistolæ ad Romanos dictū est plenius) detur & semp̄ insit, Vobis Corinthijs, &
Roman. 11. pax. i. quies mētis à vitijs inordinato impulsu, L. deo patre nostro, per gratiā
 adoptionis, qui est pater Ch̄i per realē relationē ac relatiuam proprietatē, & pater Christi
 per æternā ac naturale ḡnatiōne, & à dño Iesu Ch̄o, filio patris, qui secūdum diuinā na-
Psalm. 2. turam est vna & eadē causa efficiēs gratiæ & pacis cū patre. Quæ cūq; em̄ facit pater, h̄ec &
Psal. 109. filius similiter facit. Secūdum naturam vero assumptam est causa gratiæ & ceteroꝝ donoꝝ
Johā. 5. gratuitōꝝ instrumētalis ac meritoria. Patre aūt & filio nominatis, datur intelligi sp̄us san-
Johan. 5. ctus q; est amor, nexus & germē amboꝝ. Totius sup̄felicissimæ trinitatis indiuisa ē operatio
Johan. 5. foris transiens, sicut & trium psonaꝝ est vna natura, & vna potestas. Quoniā vero inter Co-
 rinthios erāt aliqui boni laude digni. Apostolus primo agit de bonis, & pro beneficiis dei eis
EPIST. collatis gratias agit, & ait: Gratias ago verbis, factis, atq; affectibus, deo meo, qui licet
1. Thess. 2. sit omniū deus, tāto tamē specialius ac singularius est deus vniuersiq; ipsum colētis, quanto
Actoꝝ 10. ab eo deuotius colitur, ardētiusq; amat. Vnde & princeps theologoꝝ Dionysius in libris
Diony. suis, vix dicere audēs deus meus, sic dicit: Deus, & si fas est dicere, meus. Propterea nō quoru-
 libet, sed pfectoꝝ feruēter amantiū est dicere, Deus meus. Fortiter tamē proficiētes, ex qua-
 dam humili cōfidētia dicere possunt. Deus meus, alij passim nō dicāt. Deus meus nisi in psona
Roma. 1.8 Christi hominis, vel ecclesiæ seu pfectoꝝ. Itaq; gratias ago deo meo, à cuius amore nulla crea-
 tura me potest auellere, semper. i. om̄i hora conuenieti ac debita, iuxta quē modum iube
Luc. 8. mur semp̄ orare, pro vobis quorum imp̄fectum supplere desidero, eo quod diligam vos
 tanq; meipsum, in gratia dei, quæ data est vobis. i. pro omnibus donis sup̄naturalibus, vo-
 bis diuinitus cōdonatis, in Ch̄o Iesu, hoc est per Christū mediatorē, seu merito eius, per
 quē om̄ia dona diuina nobis p̄fstatūr, quia in omnibus spiritualibus diuitijs, diuites fa-
 ius fragilis vitæ, videlicet, quia in his quæ ad salutē requirūtur, abundatis. Secūdū quē sensum
Psal. 33 ait Psalmista: Nihil deest timētibus eum. Vel ideo dicūtur in om̄ibus diuites facti, qm̄ sp̄ualia
 bona quæ nondū fortiti sunt in re, iam habēt in spe. Has aut̄ diuitias explicat ap̄lus in specia-
 li, in om̄i verbo, euāgelicæ p̄ædicationis. Hoc dicit ap̄lus, vel q; donū linguaꝝ receperūt,
Acto. 5. ita vt om̄ibus linguis loquerētur. In primitua em̄ ecclesia, per impositionē manū aposto-
Acto. 8. lorum, dabatur baptizatis donū linguaꝝ. Vel, in om̄i verbo, i. in om̄i modo docendi, & in
Acto. 19. om̄ni sciētia, vera ad salutē necessaria, videlicet in intellectu scripturaꝝ sanctaꝝ, sicut te-
 stimoniū Christi confirmatū est in vobis. i. eo modo diuites facti estis in his sicut, i. prout
Johan. 7. testi moniū Ch̄i cōfirmatū est in vobis, i. promissio seu cōtestatio, qua Chrūs testatus est, se
 ditaturum suos fideles, in vobis impleta est. Ipse em̄ p̄ædixit: Qui credit in me, flumina de-
 vētre eius fluent aquæ viuæ. Hoc aut̄ dixit de sp̄u, quē accepturi erāt credētes in eū. Et alibi:
Johan. 15. Quicq; petieritis patrē in noīe meo, hoc faciā, ita, vt nihil vobis desit in villa ḡfa, necessa-
 ria ad salutē. Vel, q; om̄ia dona ad gratiam gratū facientē p̄tinētia, habetis, & in alijs gratijs
Apo. 27. s. gratis datis, notabiliter abundatis. Virtutes em̄ & dona sp̄us sancti ita connexa sunt, vt ha-
 bens

Abens vnu, cetera q̄q; aliqualiter habeat. Nō th ita pfecti fuersit quin potuerūt p̄ficiēre, p̄fectioresq; fieri, iuxta illud: Omne q fert fructū, purgabit eū pater, vt fructū plus afferat. Itaq; ni hil gr̄e deest vobis L expectātibus reuelationē. i. manifestā apparitionē L dñi nři Iesu Ch̄ri. L in die iudicij, qñ (iuxta Esaiā prophetā) videbit ois caro salutare dei nři. De qua reuelatiōe scriptū est: Ecce venit cū nubibus, & videbit eū ois oculus, & qui eū pupugerūt. Vel, reuelationem Ch̄ri, i. claram visionē eius in patria, q̄ visio est tota merces, de qua ait in Euāgelio: Qui diligit me, diligetur à patre meo, & ego diligā eū, & manifestabo ei meipm, L q̄ cōfirmabit vos, vt pie cōfido. Verbū est bona spei, non absoluta assertiōis, nisi forte ex reuelatione diuina, L vsc̄ in finē. L vitæ p̄sentis inclusione, L sine criminē. i. mortali p̄ctō, ita q̄ grām perseveratiā cōferet vobis, ne peccatis mortaliter, sed in gratia decedatis; ad hoc, vt sine peccato appareatis L in die aduentus dñi nostri Iesu Ch̄ri. i. in die iudicij. Vel, aduentus Christi, intelligit sp̄ualis eius aduentus, quo q̄tidie venit per grām ad electos, prout ipse Ch̄rūs profitetur: Ad eū veniemus & mansiōne apud eum faciemus. Et alibi: Ego sto ad ostiū & pulso. Vel, visitatio eius, qua visitat vnumquemq; in morte. Vnde ait: Vigilate, qa nescitis qua hora dñs vester vēturus est. De hoc aduentu cōminatur quodā loco cuiq; negligēti: Si nō vigilaueris, veniā ad te tanq; fur; & nescies qua hora veniā. Sed & Iacobus dicit: Patientes estote vsc̄ ad aduentū dñi. i. vsc̄ ad mortē. Vnde subiungitur ibidem: Ecce iudex ante ianuā assūtit. Quandocūq; aūt cōfirmamur à deo, Ch̄rūs sp̄ualiter venit ad nos. L Fidelis deus. i. verax in promissis, iuxta illud in psalmo: Fidelis dñs in oībus verbis suis, L per quē (i. à quo) vocati estis. L per inspiratiōnē internā, ac p̄dicationē apostolicā, L in societate. i. ad cōmunionē & participationē gr̄e, & gloriae L filij eius dñi nři Iesu Ch̄ri. L De plenitudine siquidē eius accepimus oēs. Pr̄destinavit em̄ nos cōformes fieri imaginis filij sui, vt alio loco dictū est. Ecce quāta gratia & benevolentia dei sancti & bñdicti, q̄ non solū vocauit nos ad consortiū ap̄loḡ & angeloḡ, sed vñigeniti filij sui. Quotquot em̄ receperūt eū, dedit eis potestatē filios dei fieri. Ideo scriptū est: Maxima & p̄tiosa nobis promissa donauit, vt ph̄z̄ efficiamini diuinæ cōsortes naturæ. Et alibi: Societas nostra sit cū patre & filio eius Iesu Ch̄ro. Ineffabilis prorsus nobilitas societate habere cū deo. Et summa miseria, propter tēporales delicias ac trāitoria bona vilissima atq; caduca, societate hanc deiformē amittere. Nō ergo negligamus grām dei, q̄ data est nobis, sed carnē domemus, affectū purgemus, cōlestib⁹ infatigabiliter intrēdamus. ¶ Hucusq; laudauit aplūs p̄fectos, iam alioshortat ad p̄fectionē illoḡ. L Obsecro aūt. i. per rem sacrā, im̄o per sanctū sanctoꝝ rogo L vos fr̄s, L videlicet L p̄ nomen dñi nostri Iesu Ch̄ri, vt idipm. i. vnu & idē secundū dei voluntatē, L dicatis oēs, L sicut faciunt q̄s iā laudaui, L & nō sint in vobis schismata. i. diuisiones atq; discordiae. Scriptū em̄ est: Diuisum est cor eorū, nūc interibūt. Sed videſ cōtrariū his, quod dñs ait p̄ alium prophetā: Scindite corda vestra, & nō vestimenta vestra. Et r̄ndendū, q̄ loquit de sp̄uali cordis circūcisione, & apertione, qua cor antea durum aperiūt verbo dei, & recipit illud. L sitis aūt p̄fecti. i. p̄fecte seu omnino cōcordes, L in eodē sensu. i. in cognitione practica, vt idē agatis, L & in eadē sc̄ientia. i. in cognitione speculativa, vt idē credatis ac sapiatis. Duæ em̄ sunt partes legis diuinæ, videlicet testimonia & p̄cepta. Testimonia p̄tinent ad credēda, p̄cepta vero ad operāda. Vult ergo aplūs, vt in horū vtroq; cōformes sint. ¶ Hæc hortor & obsecro, L significatū est em̄ mihi de vobis (ð) fratres mei ab his q̄ sunt Cloes. i. q̄ habitant in loco q̄ dicit̄ Cloes. Vel in domo religioꝝ fēminæ Cloes vocatæ, quoꝝ vnu fuerat Sostenes, iam p̄dictus. Secūdū quosdā, Cloes est nomē loci prope Corinthū, secūdū alios vero est nomē mulieris deuotæ, in cuius domo multi fideles manebāt. Isti doluerunt de cōtentione ac schismate Corinthioḡ, dixerūt c̄g Paulo, qđ subdif, L q̄a cōtentioēs inter vos sunt. Sicut subiungit L Hoc aūt dico. i. refero, L q̄ vnuquisq; vestrū dicit. Percepi em̄ verba vestra in propria forma & ideo omniū vestrū verba iā enarrō. Alius em̄ ē vobis dicit. L Ego quidē sum Pauli. i. ad Paulū ptineo, tanq; filius & discipulus eius, qa ab eo baptizatus seu doctus sum. L Ego aūt sum Apollo. i. discipulus eius. Iste est Apollo vir eloquēs & potēs in scripturis, sicut in actib⁹ legit: qui (vt dicit̄) erat Corinthioḡ epūs. Alius dicit, L Ego vero C̄ephā. i. ego ad Petrum pertineo. Alius dicit, L Ego aūt Ch̄ri. sum, tanq; eius seruus atq; discipulus. Qui ita dixerunt, nō errauerūt vt alij. ¶ Cōtentio aūt Corinthioḡ fuit ex hoc, q̄ putabāt sacramētū baptismatis aliqd virtutis habere ex meritis ministri, & ita baptizatus ab vno p̄tulit se baptizato ab alio, prout vnu ministro exzellētor exitit alio. Quilibet etiam noīauit se ab illo, à quo fuerat baptizatus, sic q̄ vnu dicebat, ego sum Pauli. Hi errauerunt, q̄a baptismus nō habet efficaciā, nisi merito Ch̄ri, tanq; à causa meritoria, q̄ tactu sua mūdiſſimā carnis vim regeneratiā cōtulit aquis. Vnde de latere Ch̄ri moriētis dicunt̄ oīa sacramēta fluxisse, qm̄ virtute passionis dñicæ operant̄. Ch̄rūs vero, vt deus, seu tota beatissima trinitas, est causa effectiua & principalis virtutis baptismi, qñ solus deus intus baptizat peccata lauādo seu ablūedo, & grām infundendo, sine cuius infusione nemo iustificat, neq; peccatū dimittit. Vnde quodā loco de Ch̄ro habet: Sup quē videris sp̄m Jobā. i. G descendē

Johan. 18

Esa. 40

Apoc. 1. Johā. 14

Johan. 3

Apoc. 3

Jaco. 2

Matt. 24

Apoc. 3

Johā. 1.

Johā. 1.

Johā. 1.

Johā. 1.

Ro. 8

Johā. 1.

2. Pet. 1

1. Johā. 1.

2. Par. 26

1. Tim. 4

Esa. 22

Johā. 1.

Actoz. 18

Augustin.

i. Pet. 2

Jobā. 1.

Matth. 3. descendētē & manētē super eū, ipse est qui baptizat in spiritu sancto. Et alibi: Ipse baptiza-
 bit vos spiritu sancto & igni. Vnde ut legitur, ad vitandum prædictū Corinthiorum errorē, ec-
 clesia Græcorum mutauit formā baptismi, dicendo baptizo seruus Iesu Christi. ¶ Ad ostendendū
 ergo errorē Corinthiorum, querit apostolus: Diuīsus est Ch̄rūs? I. i. nungd Christus in cor-
 pore suo mystico huiuscmodi diuīsionē admittit & approbat, vt vñus dicitur Pauli, alias
 Capha, & nō potius omnes sint Ch̄ri, & ab ipso Christiani vocētur. Quasi dicit, Nō. Chri-
 stus enī ait: Pater sancte serua eos in nomine tuo, quos dedisti mihi, vt sint vñū, sicut & nos.
 Vel sic: Diuīsus est Ch̄rūs; id est, nunquid Ch̄rūs diuersimode se habet ad suos ministros ba-
 ptistas, aliter operādo in baptismo vnius q̄ alterius? Nūquid Paulus crucifixus est pro vo-
 bis, aut in nomine Pauli baptizati estis? I. i. cū nec Paulus nec aliquis aliis, præter Christum
 pro vñfa salute sit passus, nec in nomine Pauli vel alterius, sed in nomine Ch̄ri baptizati sitis,
 cōstat q̄ nō plus valet baptismus ministratus ab uno ministro Ch̄ri, q̄ alio. Quoniā virtus ba-
 ptismi, est ab ipso qui pro mundi salute occisus est, & in cuius nomine administratur, hic ve-
 ro Ch̄rūs est. Quāuis aut̄ Ch̄rūs dixerit: Euntes docete omnes gētes, baptizantes eas, in nomi-
 ne patris, & filii, & spiritus sancti. Apostoli tamē in primitiva ecclesia ex familiari cōfilio seu
 instinctu spiritus sancti, videlicet vt nomen Ch̄ri magis celebre fieret, quod à Iudæis iugiter
 Acto. 18. blasphemabatur, baptizauerūt in nomine Ch̄ri. Vnde Petrus disseruit: Baptizetur, inquiens, E
 vñus quisq; vestrū in nomine Iesu Ch̄ri. Hoc tamē fecerūt, secundū quod in nomine Christi,
 tota supersancta trinitas intelligitur, videlicet pater vngens, & spiritus sanctus, qui ē vñctio.
 Roma. 6. 3. Johan L Gratias ago deo meo, q̄ neminē vestrū baptizauit, nisi Crispū & Caium. Iste videtur esse
 Crispus archisynagogus, qui (vt in actibus legitur) credidit dño. Caius quoq; iste forsitan ē,
 de quo ad Romanos dixit ap̄lus: Salutat vos. Caius hospes meus: cui (vt ibidē dictū est) Iohā-
 nes tertīa suā misit epistolā, eratq; Corinthiorum episcopus. Itaq; gratias ago, q̄ neminē vñm
 baptizauit, præter hos paucos, qui etiā nō sunt de vestra cōtentione, cū sint viri perfecti. Nō
 quia baptizare sit actus malus, sed I. ne q̄s dicat, q̄ in nomine meo baptizati sitis. I. ne actus
 bonus à me factus, esset vobis occasio mali. Ex quo elucescit, q̄ interdum ab aliquibus bonis
 operibus ex charitate cessandū fit, vt alioq; culpa seu scandalū deuitetur. I. Baptizauit autē &
 Stephanæ domū. I. illius deuotæ matronæ familiā, forte simul cū ea, quæ etiā non contēdit
 vobiscū. Cæterū nescio, si quē aliū vestrū baptizauit. & quia apostolus bonæ memorie erat
 Acto. 9. probabile est, q̄ non baptizauit, nisi prædictos tam paucos: cuius ratio subditur. I. Nō em̄ mi-
 sit me Ch̄rūs baptizare. Id est, principaliter ad baptizandū, cum hoc ab inferioribus & pa-
 rum doctis fieri posit tam perfecte, sicut à perfectionibus, I. sed euangelizare. I. euangelium
 prædicare, quod nō potuit perfecte fieri, nisi à valde perfectis atq; doctissimis. Nō tamē est sic
 Acto. 28. intelligendū quod nūc dixit ap̄lus, nō misit me Ch̄rūs baptizare, quasi ipse, & alij apostoli ne-
 quaq; missi sunt baptizare, cū dicat eis saluator: Docete omnes gentes, baptizantes eas, sed hoc
 ideo dicitur, quia apostoli nō sunt principaliter missi ad baptizandū, videlicet ne baptizan-
 do retardarētur à prædicatione. Ideoq; quēadmodū Christus per seipsum docuit, & p̄ disci-
 pulos baptizauit, vt patet apud Iohannē: sic & apostoli verbo prædicationis instabat, & per
 discipulos suos frequētius baptizabat necessitate aut magna ratiōe exigēte baptizatōis. Itaq;
 misit me Christus euangelizare, I. non in sapientia verbī. I. non in sapientia naturali, seu phi-
 losophica verbis ornata, atq; verbosa, quæ comparatione diuinæ sapientiæ potius est sapien-
 tia nominalis, quam realis, I. vt nō euacuetur. I. hoc ē, incredibilis aut inutilis reputetur, I. crux
 Christi. Id est, fides passionis dominicæ. Naturali em̄ rationi visum est impossibile, incredi-
 bile atq; inutile, vt deus pateretur. Ideo Apostolus fidem crucis Christi nō prædicauit in sa-
 pientia verbī: Velsic, vt nō euacuetur crux Christi, id est, ne fides Christi videatur humanæ
 rationi inniti, & per consequens, facile posse reprobari. Deniq; Christiana doctrina non in-
 diget cultu, & pompa verborum, ne videatur ex humanæ subtilitatis calliditate procedere,
 non ex veritate. Ibi em̄ compōsitione sermonis exquiritur, vbi ipsa se veritas non commēdat.
 I. Verbum em̄. Id est, fides & prædicatio, I. crucis Christi I. pereuntibus quidē. I. mundi
 Romā. 1. huius sapientibus & reprobis, I. stultitia est. I. stulta & irridēda videtur. Sicut de Græcis re-
 Diony. fert Dionysius, quod audita prædicatione fidei Christianæ, lato ore riserunt, I. his autem qui
 salvi fiunt, id est nobis, puta electis, I. virtus dei est. Id est, potens effectus diuinæ potētiæ, p
 quē obtinemus gratiā & gloriā, victoriā quoq; cōtra infidias hostis, iuxta illud: H̄c est vi-
 4. Johan. 1. ctoria quæ vincit mundū, fides nostra. Quis em̄ est qui vincit mundū, nisi qui credit, quoniā
 Iesus est filius dei? ¶ Quod autem verbum crucis pereuntibus, scilicet prudētibus huius seculi
 stultitia sit, probat apostolus. I. Scriptū est em̄. I. in Esaia I. Perdā. I. i. damnabo ego dñs deus,
 Ela. 29. I. sapientiam sapientium. I. i. sapientiam eōs, qui seipso sapiētes reputant in diuinis, videli-
 cet in naturali notitia diuinorum, sicut philosophi, I. & prudentiam prudentiū. Id ē, falsam
 Baruch. 3. prudentiam impiorum, qui in rebus humanis astuti & callidi sunt, vt faciant mala, I. reproba-
 bo. I. i. à prædicatoribus sanctis excludam, & eā in iudicio condemnabo, quia nō fuit subiecta
 simpli-

A simplicitati fidei sanctæ. Hinc enim ait saluator: Cōfiteor tibi pater dñe cœli & terræ, qd abscondisti hæc à sapientibus & prudētibus, & reuelasti ea paruulis. Nostra translatio habet sic, Peribit sapiētia à sapientibus, & intellectus prudentiū abscondet. L Vbi sapiens, huius mundi, quā tū ad diuina naturaliter nota, vbi scribas, i. doctor moralis in lege peritus? L vbi cōquisitor huius seculi? L i. investigator rebus mundanis ac naturaliū artium? Tanq dicat, Ecce q̄ subito oēs isti perierūt, eo q̄ verā ac Christianā sapientiā non receperūt. Hæc verba ex Esaiā sumpta sunt, sic dicēte: Vbi est literatus? vbi verba legis ponderas? vbi doctor paruulus? L Nōne stul tam fecit, i. vanā & falsam ostendit, deus sapientiā huius mundi? L asserendo qd illa negat, videlicet articulos fidei, & agendo qd illa impossibile reputat, vt pote opera supernaturalia ad fidei cōfirmationē, cū tamen naturalis sapientiā dicat, ea nō posse fieri, quæ naturalē entium cur sum excedunt? L Nā quia in dei sapientia, i. secundū deum, seu diuino iudicio, L nō cognouit mundus, i. homo quilibet mundū inhabitans, per sapientiā naturalē, deum, placuit deo per stultitiam p̄dicatiois, i. per p̄dicationē euangelicā, quā mundus fatuā reputauit, L saluos facere credentes, i. electos, conuertendo eos ad fidē & grām per apostolos p̄dicationem. Mundus aut aliquo modo cognouit deū per sapientiam naturalē. Dicitū est enim ad Romanos: Inuisibilis dei, per ea quæ facta sunt, à creatura mudi conspiciunt; sempiterna quoq virtus eius & diuinitas. Nec dubiū quin philosophi multa vera atq subtilia de diuinis cōscripterit, sed quoniā ista cognitione dei erat sine fide & opere meritorio, informis fuit, & deo inaccepta. Idcirco non cognouit mundus deū per sapientiam humanā, in sapientia dei, i. secundū deū, seu acceptiōē diuīnā. Propter quod ait Iohānes: Qui dicit se nosse deū & mandata eius nō custodit, mendax est. Et saluator ad impios: Nescio (inquit) vos, cognitionē qua dicitis mihi, domine dñe, non approbo. Potest quoq per sapientiam dei intelligi & terna sapientia incarnata, in qua mūdus deum nō cognouit, quia nec eā cognouit. Propter qd filius ait: Pater iuste, mundus te non cognouit, Lux quippe in tenebris lucet, & tenebræ eam nō cōprehenderunt. Itaq non cognouit mundus per sapientiā deū cognitione formata ac salutari. Cuius signū vel ratiō est, L Quoniā & Iudæi signa petūt, i. ea q̄ ipsi dicunt per signū aliquod diuinā virtutis quærunt cōfirmari, vt sciant illud esse à deo p̄ experientiā alicuius miraculi, quod sape illiciū est, & ad tentationē dei pertinet. Vnicuiq̄ em sufficere debet assertio dei. Qm̄ aut Iudæi primo legem receperunt in monte Sinai, cū ingenti gloria miraculo, diuinor, assueti erant petere signū, cum aliquid magni dicebat. Vnde & Chro dicebant: Quod signū ostendis nobis? Sic Abrahā, Gedeon, Ezechias & alij multi Iudæos, signa petierunt, sicut & Zacharias pater Iohānis, L & Græcis, p̄serūt philosophi, & multi gentiliū, sapientiā naturalē, quārūt, i. per rationes naturales & demonstratiūas volūt sibi probari, qd dicit. Assueti sunt enim argumētationibus humanis insisterē. Nullus ergo isto, per sapientiā suā deū nouit salubriter, quantū ad ea q̄ concernunt salutē. L Nos autē apostoli, p̄dicamus Christum crucifixū, Iudæis quidē scandalū, i. cōfusionem, & ignominiae causam. Hoc enim ad maximā Iudæos, confusionē pertinet, qd aperte docemus eos Christū in lege promissum, dei unigenitū filiū occidisse, quod est eis & terna ignominia causa. Vel dicitur Chrūs Iudæis scandalū, quoniā fuit eis, & adhuc est, occasio ruendi in culpā & pœna. Nam (vt Euāgelistæ testant) sape scandalizabant in eo. Propter quod dixit: Beatus est, qui nō fuerit scandalizatus in me, L gentibus aut, i. infidelibus, stultitiā, L nā stultū putabat, qd euangelizabatur de Christo, videlicet q̄ deus & tenuis factus esset homo temporalis, quod impossibilis esset mortuus, immēsus in utero clausus, immutabilis de nouo incarnatus, quod virgo peperisset. Hæc omnia fabulosa putabat, qm̄ non potuerūt videre, nec credere voluerunt, in una persona duas perfectas esse naturas, diuinam atq̄ humanam, saluis utriusq; naturalibus proprietatibus. L Ipsa autē vocatis, i. ad fidem, grām, electis, Iudæis atq; Græcis, i. gentilibus, ex quibus tanquam duobus parietibus, in Christo lapide angulari concurrentibus, constructa est sancta ecclesia. His ergo p̄dicamus Christū dei virtutē, & dei sapientiā, i. & hoc eis affirmamus, q̄ Christus sit virtus ac sapientia patris. Ipse enim est virtus & manus & brachium patris, per quē facta sunt oīa. De quo Esaias: Parauit (inquit) dñs brachium sanctū suū in oculis omnī gentium. Præterea secundū utraq; naturam dicitur Chrūs virtus & sapientia patris. Secundum diuinam enim naturam est virtus patris, quia per ipsum omnia facta sunt, iuxta illud Verbo dñi cœli firmati sunt. Et quia potentia patris perfecte atq; plenissime relucet in filio, in hoc nāq; q̄ pater genuit filium sibi consubstantiale, coeternum & coequalē, appetit infinita potentia patris. Dicitur quoq sapientia patris, cum sit verbū mentis paternæ, quoniā enim ab intellectu patris procedit, ea quæ ad intellectū pertinent, appropriata vel propria sunt filio, ideo dicitur veritas & sapientia patris. Et etiam, quia sapientia patris in ipso plene relucet. Est enim filius perfecta expressio sapientiæ patris, conceptus & dictio intellectus paterni. Secundum humanam quoq; naturam vocatur virtus & sapientia patris, propter maximā participationem atq; p̄cipuam relucētiā diuinæ virtutis ac sapientiæ in ipso dei & hominum mediatore. Nam ipse secundum humanam naturam passus est, & toti mundo & ternam vitam

promeruit, & dæmonē stravit, infernū cōfregit, ccelos aperuit. Sapiētia vero dei in Ch̄i incarnatione, passione, & mūdi saluatiōe ineffabiliter manifestat, vt. s. p. dei incarnationē homo deificaretur, p illius humilationē homo exaltaretur, p illius occisionē homo viuificaretur, p illius indebitas p̄cēna homo à debitis p̄cēnis solueretur, p illius charitatē homo repararetur, qui p diaboli inuidiā pditus fuit. Nec potuit peccati enormitas, diuinæ charitatis ardor, diuinæ iustitiae magnitudo, & ternæ beatitudinis dignitas, infernalī p̄cēna acerbitas, humanæ naturæ nobilitas, diuinæ pietatis immētis, subtilius, euidētius aut speciosius declarari, nisi vt ipse met deus, dei vñigenitus filius hominē p suā incarnationē ac mortē redimeret. Longā eēt h̄ec prosequi, ideo legētis cōtēplatiōi istoꝝ pleniorē cōsiderationē cōmittō. Ut enim beatus Thomas in summa cōtra gētiles testat, quāto homo deuotus ac pius incarnationē dei humilius & affectuosius pensat, tāto plures sibi rationes occurrūt huius supsanctissimae incarnationis, quā sapiētibus & prudētibus in propriis oculis abscondūt. Postremo sciēdū q̄ Chrūs secūdū neutrā naturā, dicitur virtus & sapiētia patris formaliter, quasi pater nō ēt potēs & sapiēs, nisi p filiū. Imō pater in seipso potēs & sapiēs est, vel potius virtus & sapiētia, sicut & sp̄s sanctus. Quomodo em̄ generaret filiū potētē ac sapiētē, si ipse in seipso potens nō esset ac sapiēs? Quelibet ergo diuina p̄sona cū sit absolute pfecta, est virtus infinita, & sapiētia vera immēsa, & om̄es simul sunt vna virtus & vna sapiētia absolute accepta. ¶ Quod aut in Ch̄o reuceat virtus & sapiētia dei, declarat ap̄lus: L Quia quod stultū est dei. I. i. quod est hominib⁹. L i. magis sapiētiale, seu sapiētialius factū est, q̄ homo excogitare valeat, vel intelligere, & quod infirmum ē dei. I. i. ad infirmitatem & imperfectionē dei spectare videt, putat laborare, fatigari, occidi fortius ē hominibus. I. i. efficacius ad saluādum, q̄ capere possit homo, omnēq̄ humanā fortitudinē superat, quia cœlestia vincūt terrena. Efficacia rāq̄ & meritum passionis, laboris, totiusq̄ cōuersatiōis Ch̄i, rationi vnitā deitatis, quodāmodo infinita cōsistunt. H̄ec autem sic se habere, patet in prædicitoribus euāgelicæ legis, & in cōuersis per eos ad fidem. Ideo subditur, L Videte. I. i. diligēter per pēdite, L vocationē vestrā. I. i. actiuam & passiuam, L fratres. I. i. à quibus vocati estis ad fidē, & quales vos qui conuersi estis, sitis, L quia nō multi sapiētes secūdum carnem. L hoc est, secūdum humanam sapientiam, L nō multi potētes. L subiectorum multitudine, seu lata dominatione, L nō multi nobiles. L carnis origine, quantum ad proximos parētes, sunt L inter vos. L Hoc intelligi potest tam de prædicatoribus, q̄ de Corinthiis conuersis. Apostoli em̄ & alij primi discipuli, pro maiori parte il literati, simplices, pauperesq̄ fuerunt. Tales em̄ elegit deus in prædicatores & apostolos, ne promulgatio fidei ascriberetur humanæ astutia atq; potētia. Et ne attribueretur om̄ino sim plicitati & ignorantiæ, voluit deus quosdā paucos habere prædicatores literatos, potētes ac nobiles, quales fuerūt, Paulus iste, Nathanael, Manahem, Barnabas, &c. Et similiter illi qui primo conuersi fuerūt, pro magna parte simplices, ignobiles & impotētes fuerūt, L sed quæ stulta sunt mūdi. I. i. illiteratos, quos mundus stultos putauit, L elegit deus. I. s. apostolos & aliios plures, L vt confundat sapientes. L seculi huius, hoc est, eos vere insipientes ostendat, abscondendo eis diuina mysteria. Per ap̄los quoq; victa, in nihilumq̄ redacta ē, horum vana sapientia, sicut & prædixit: Ego dabo vobis os & sapientiā, cui nō poterūt resistere & cōtradi. F

Luc 21. cere om̄es aduersarij vestri. L Et infirma mūdi. L id ē, homines impotētes, L elegit deus, vt cōfundat fortia. I. i. potētes, dum isti impotētes p humilitatē saluātūr, potētes vero cū sua præsumptione damnātūr, L & ignobilia mundi & contemptibilia. I. i. homines ignobiles, à mūdo contemptos, L elegit deus. L ab æterno. I. i. tales prædestinavit ad vitā, L & ea quæ nō sunt. L id est, qui nihil reputabātur, L vt ea quæ sunt destrueret. I. i. illos qui magni habētūr i mūdo, & aliquid esse se putāt, humiliaret, præferendo eis abiectos & inopes, L vt nō glorietur om̄is caro in cōspectu eius. I. i. ne aliquis homo glorietur inaniter in cōspectu diuino aliquid boni, ascribēdo sibimetipſi, quasi sua sapiētia, potētia seu nobilitate saluatus sit, L ex ipso aūt. L id ē, dono & gratia dei, L vos estis. L per fidē & opera bona, L in Ch̄o Iesu. L capite n̄o, L q̄ factus est nobis sapiētia à deo. I. i. datus & missus ē nobis à patre, vt nos illuminaret. Ipse em̄ est lux illuminās omnē hominē, de quo scriptum est: Tempus requirendi dominū cū venerit qui docebit nos iustitiā. Et alibi: Exultate in dño, quia dedit vobis doctorē iustitiā. Ad Christum quoq; pater ait p Esaiā: Dedi te in lucē gētium. Factus ē nobis quoq; Chrūs, L iustitia. I. i. cau sa iustitiæ, satisfaciendo pro nobis p viam iustitiæ, & suo merito nos iustificās. Propter qđ & dictum ē Romanis: Sicut p vnius inobedientiam peccatores cōstituti sunt multi, ita p vnius obedientiā iusti constituentur multi, L & sanctificatio. L quoniam in baptismo mūdauit nos ab om̄i inquinamento, deinde in p̄cēnitētia sacramēto, L & redēptio. L q̄ patiēdo pro nobis, redemit nos. Totū igit̄ bonū, depēdet ac fluit à Ch̄o, L vt. L quēadmodū scriptum ē p Hier. 9 miā prophetā: L Qui gloria, in dño glorieſ. L nō in seipso, nec in aliquo bono sibi cōcesso ibi. L Coz. 10 sistendo, nec in rebus caducis vane exultet, sed solum in dño, laudādo, regatiando, contemplādo

A plando, diligēdo, & bene viuēdo. Sic em̄ in Hieremias legiſt: Nō glorię sapientia sua, & nō glorię fortis in fortitudine sua, & nō glorię diues in diuitijs suis: sed in hoc glorietur q̄ glo-
riatur, scire & nosſe me. Sic gloriabat virgo Christifera: Exultauit (inquiens) spūs meus in deo
ſalutari meo. Et Abacuc prophetas: Ego aut̄ in dño gaudebo, & exultabo in deo ſalutari meo.
¶ Expositio Cap. II. Et ego cum veniſsem ad vos fratres. Arti. II.

Descripto conuenienti modo p̄dicationis euangelicæ, nunc declarat Ap̄lus, se vſum
ſuisse hoc modo, & ait. Et ego cū veniſsem ad vos. ò Corinthij fratres. mei, ad
p̄dicandū vobis Euāgeliū Christi, veni. i. vos accessi atq; affatus sum, L nō in ſub
limitate sermonis. i. nō verbis altis, difficultibus & ornatis, L aut sapientia. i. non in
altitudine naturalis philosophia, L annuntians vobis testimonij Christi. i. ea quę de Christo
credenda ſunt. De q̄bus habetur in psalmo: Testimonia tua credibilia facta ſunt. L Nō em̄ iudi-
caui. i. nō æſtimauſ nec maniſtaui L me ſcire, L quantū ad vſum ſcientiae exteriorē, L aliquid
inter vos. minus capaces, L niſi Iesum Christū, & hūc crucifixū. i. niſi ea q̄ ad humilitatē, imi-
tationē & paſſionē pertinet Christi: quia ſublimia de diuinitate iphus, & profunda eius myſte-
ria vobis non p̄dicaui. Per hoc reprehēduntur p̄ſumptuofi & ſcioli, q̄ vbiq; optant ſuā ſcien-
tiam demonſtrati, & ſtyli decorē ac ſentētiaꝝ profunditatē proponunt, vt docti putent. L Et
ego in infirmitate. i. in infirmitatis ſimilitudine, qua factus ſum infirmis infirmus, proporcio-
nando fortitudinē perfectiōis meæ capacitatē eorū & cōformando me vobis, quantū fieri po-
tuit, L & timore. cordis, nō propter mala mihi imminētia (nō em̄ timui eos q̄ corpus occidūt,
B nec timui deū offendere mortaliter, ſciens me cōfirmatū in bono) ſed propter pericula im-
minentia vobis nōdū perfectis. Timui em̄ ne à diabolo, mūdo & proprijs cōcupiſcētijs falleremini, L & tremore multo. corporis, procedēte ex timore mētis. In tñ em̄ timui corde vt paſſio ti-
moris redūdaret in mēbris, & faceret ea tremere, L fui apud vos & ſermo meus. factus q̄busdā
ſeorsum, L & p̄dicatio mea. oibus vobis palā proposita, L nō fuit L in pſuafibilibus humanae
ſapiæ verbis. i. nō i argumētatione dialektica verboꝝ decore ornata, ſeu pſuafione humana,
q̄fi per talia principaliꝝ velle vos ad credendū inducere, ſeu fidē probare, L ſed. fuit L in oſtēſio-
ne ſpūs. i. in manifestatiōe opeꝝ ſpūs sancti, L & i declaratiōe. virtutis. miraculog. Hoc di-
cit, vel q̄a credētes per p̄dicationē ipfius receperūt ſpī ſanctū in ſigno ſenſibili, ſicut in primi-
tiua ecclēſia ſepe fiebat. Vel, q̄a ſpūs ſanctus p̄ grām ſpecialē atq; miracula oſtēdit p̄dicationē
Pauli eſſe ſalubre, & fidē catholica roborauit. Ideo ſubdit, L vt fides veftra nō fit in ſapiētia ho-
minū. i. nō innata ſuam rationi, nec puteat ab hoībus excogitata & ficta. Errant ergo q̄ ſi-
dem naturalibus ratiōibus demonſtrari poſſe affiſmāt, L ſed in virtute dei. i. diuina potestate
ſtabiliat per certa miracula, ſicq; aeternā veritati innata vt fundamēto. L ſapiētiam aut̄. i. co-
gnitionē ſublimē reꝝ diuinaꝝ, profunda myſteria fidei, & ea q̄ Ch̄ri diuinitatē concernūt, quā
ſapiētia inter vos loqui nō poſſumus, propter imperfectionē & incapacitatē veftrā L loquimur
inter pfectos. i. inter ſapiētēs p̄ modū collatiōis. Vel, inter pfectos ſeu capaces auditores per
modū inſtructiōis. Perfectoꝝ nāq; eſt ſolidus cibus, L ſapiētia vero nō huius ſeculi. i. nō ſe-
cularē ſapiētiam humana ratiōe ſuſſultā, L neq; principū huius ſeculi. i. nec ſapiētiam fallacē
à dæmonibus acquiſitā, vel à philoſophis ſeu terrenis principiibus traditā, L loquimur q̄. prin-
cipes, L deſtruunt. i. cū omni ſua ſapiā pereunt & dabant, L ſed loqmur. i. p̄dicamus L dei
ſapiam. i. Christū, q̄ eſt virtus & ſapiā patris, L in mysterio. i. in ſacro ſecreto ſeu ſacramēto
incarnatiōis, docēdo hāc ſapiam ineffabiliter incarnatā, iuxta illud: Verbū caro factū eſt. Vel,
in mysterio. i. explanādo myſteria eius, q̄bus in veteri teſt. p̄ſignata eſt. Vel, loqmur eā in my-
ſterio. i. ſub quodā occulto velamine, nūc em̄ videmus p̄ ſpeculum in enigmate, L q̄ abscondi-
ta eſt. i. ignota filiis huius ſeculi. Vel hoc ideo dī, q̄a pfecte cōp̄rehēdi non p̄t, L quā p̄deſti-
nit. i. ordinavit ac ſparauit, L deus. pater. ante ſecula. i. i. ab aeterno L in gloriā noſtrā. i.
ad hoc vt p̄ eā conſequamur vitā glorioſam, beatitudinē q̄ aeternā. Ideo em̄ decreuit eā incar-
nari, vt glorificemur p̄ ipsam. Vnde in prouerbijſ ait hāc ſapiā: Ab aeterno ordinata ſum, &
ex antiquis, anteq; terra fieret. Dispoſuit eā pater, vt ipſa ſit obiectū beatitudinis nřā, & ita ſpa-
rauit eā nobis, q̄bus & ſeipm p̄parauit, vt eū feliciter poſſideamus, L q̄ ſapiētia aeternā & incar-
natā, L nemo (i. nullus) principū huius ſeculi. i. dæmonū, vel legiſperitoꝝ ſeu philoſophorū,
L cognouit. cognitiōe certa ac ſtabili. Qūo aut̄ principes & dæmones cognouerūt Christum
in mūdo cōuersantē, & qūo nō, in expositiōe ep̄la ad Rom. arti. 14. diligēter tractatū eſt, idcir-
co nunc p̄termitto. Sed videt, q̄ iſtud nō poſſit exponi de principiibus ſeu legiſperitis Iudeoꝝ
de illis quippe scriptū eſt: Ex principiibus multi crediderūt in eum. Et r̄ndendum, q̄ licet multi
eοꝝ crediderint, tñ cōparatiōe incredulog. paucissimi erāt. Potest etiā dici, q̄ nō permāſerūt
ſtabiles in credendo, maxime tpe paſſionis, L ſi em̄ cognouiffent. principes iſti Christum co-
gnitione certa, L nunq; dñm gloriā. i. Christū, deū veꝝ, & dñm maiestatis L crucifixiſſent. L
Si em̄ dæmones cognouiffent, certe nequaq; ſuggeſſiſſent ad mortem illius, a quo moriente no-
uerunt ſe vincēdos ac ſpoliādos. Similiter hi principes Iudeorum cognouiffent, non procuras-
G 3 ſent

sent à Pilato morte Chri. Per hoc autem quod Christus vocatur hic dicitur gloria manifeste probatur, D
 John. 12. Quod sit verus deus, quoniam nulla creatura pura habet dominium gloriarum, sed sola participatione subiectam. Quod vero ista sapientia nobis aeterno parata, sit abscondita & principibus huius mundi ignota, probat apostolus auctoritate scripturarum. Sed sicut scriptum est per prophetam: Quod oculus corporalis, immo & spiritualis, non vidit. I.e. perfecte non cognovit, nec auris. s. corporis seu spiritualis, laudavit ab hoie puro, nec in cor hominis ascendet. i.e. a corde humano cogitari. Matt. 15. seu cōcipi nequit, immo nec ab affectu hominis capi potest, quia preparavit deus his quod diligunt illumini. i.e. praemium illud aeternum amatoribus dei paratum, videlicet sapientiam increata, diuinitatis frumentum, & cetera bona electis praestata, quae utique omnem notitiam, & affectum hominis in aeternum stimabili superat, nec aliquo modo sciuntur, nisi per revelationem diuinam. Ideo subditur, Nobis autem videlicet a apostolis & prophetis, revelavit deus per spiritum suum. i.e. per spiritum sanctum, qui corda nostra omni sapientia copiose profudit. Possit enim aliquis dicere Paulus: Si bona ista sunt inuisibilia, inaudibilia, & inexcoigitabilia, quoniam tu nosti eas. Et respondet apostolus, quod non per se ipsum, neque perfecte per speciem noscit iam ea, sed per illuminationem spiritus sancti in fide, seu per speculum in enigma. Scindunt quoque, quod apostolus hoc loco magis allegat sensum, quam verba Esaiae. Sic enim ibi scriptum est: Oculus non vidit deus absque te, quia preparasti expectatiis te: nec potest dici quod apostolus alleget scripturam hanc secundum translationem septuaginta interpretum. Illa namque non habet scripturam hanc, sicut Hieronymus saepe testatur. Quod autem spiritus sanctus potuit nobis ista revelare, patet per hoc, spiritus enim omnia scrutatur. i.e. spiritus sanctus vniuersa cognoscit, non solum creatura, sed letitia profunda. i.e. diuina secreta seu incomprehensibilia dei. que soli deo sunt cognita, videlicet diuina essentia, diuina sapientia, & quicquid in deo est. Et hoc probat apostolus per simile. Quis enim scit hominem quoniam sunt hominis, nisi spiritus hominis qui in ipso est? i.e. sicut nemo scit affectus & cogitationes atque secreta alterius, nisi anima eius, non alter, nec anima alterius, ita & quod dei sunt. i.e. diuina secreta, & quod in deo sunt, non nemo. i.e. nullus nouit, nisi spiritus dei. i.e. spiritus sanctus, & cui ipse revelat. Per hoc non excipitur filius a cognitione diuinorum, sed nec spiritus sanctus ab ista cognitione excipitur, cum filius ait: Nemo nouit filium, nisi pater, neque patrem quis nouit, nisi filius, & cui voluerit filius revelare. Tanta igit per se est diuina persona & conexio, ut una expressa, alia detur intelligi, nisi in his quod relative dicuntur. Ex his verbis apostoli probatur, quod spiritus sanctus sit verus deus dupliciter. Primo, quoniam perfecte cognoscit diuina seu deum, quod utique nullum creato intellectui convenit, immo in infinitum deficit a plena comprehensione dei. Secundo, quia apostolus ponit simile de spiritu hominis, quod ideo noscit quod homines sunt, quoniam intimus & cōsubstantialis est homini. Ergo & spiritus dei cognoscet quod dei sunt, intimus & cōsubstantialis est deo, quod creature non conuenit. John. 14. Nos autem non spiritum huius mundi. i.e. non animum seculariter, non affectum infante, non spiritum phytologicum colecturaliter diuinatem, accepimus, sed spiritum qui ex deo est. i.e. spiritum sanctum experientem & filio, tanquam ex uno fonte procedente, ut sciamus quod a deo donata sunt nobis. i.e. beneficia diuina cognoscamus & gratias, gloriemurque in domino, non in nobis. Vtile ergo est, ut homo diligenter consideret gratiam & misericordiam dei sibi concessam, immo vniuersa beneficia dei, naturalia & supernaturalia, communia & specialia, exhibita & promissa, quoniam ex hoc in dei amore accedit, deo promptius famuletur, gratiasque agendo mereatur, non solum considerari in bono, sed quotidie donis amplioribus adimpleri. Habet enim debitum, ei vero quod non habet, i.e. ingrato & quod videtur habere, auferet ab eo. Virgo 19. virgo deifera, hunc spiritum habet, agnouit quod a deo donata fuerat sibi, cum dixit: Beata me dicere oes gnatrices. Quia fecit mihi magna quod potes es, & sanctum nomen eius. Et Psalmus. Benedic anima mea domino & noli obliuisci oes retributio eius. Itēque: Quid retribuā domino pro omnibus quod retribuit mihi? L. quae beneficia nobis a deo collata, lognatur. i.e. alijs enunciā, non in doctrinis humanarum sapientiarum verbis. i.e. non stilo rhetorico atque poetico, sed in doctrina spiritus. i.e. secundum doctrinam nobis a spiritu sancto insulam, loquendo humili, simpliciter sermone & vera scientia, spirituibus auditoribus, spiritualem documenta comparates. i.e. proporcionabiliter datas seu proponentes, videlicet secundum capacitatē ipsorum. Inter tales enim sapientiam loquimur, quā inter imperfectos non loquimur, John. 8. quoniam capere nequeunt. Vnde subiungitur. Animalis autem homo. i.e. carnalis & vitiosus, cuius affectus & intellectus in sensilibus detinuntur, non percipit ea quae sunt spiritus dei. i.e. spiritualia bona. Sermo enim Prover. 8 iustitiae, mysticus intellectus, cetera quoque diuina ei non sapientia, nec delectatio in eis, propter sui interioris gustus infectionem. Sicut febricitas non gustat mellis dulcedine propter exterioris sui gustus corruptionem. Immo etiam quis sit homo in gratia, tamen si non dicit profecit in bonis, sed adhuc partim inclinat ad ista terrena, non sapit quod dei sunt. Nam & Petrus dixit salvator: Vade retro me Satanus, non sapit quod dei sunt, sed quod homines. Stultitia enim est illi. i.e. predicta spiritualia & diuina videbatur homini Ecclesiastico dicit: Execratio peccatori sapientia & non nisi animali stulta & vana, quemadmodum in Ecclesiastico dicitur: Execratio peccatori sapientia & non nisi. Psalm. 81. potest intelligere. per internū saporē ista diuina, quod per manet talis, qua spiritualiter examinatur. Psalm. 11. per spiritualē inquisitionē seu considerationē cognoscit esse animalis, ideo scitur non posse intelligere illa, vel spiritualiter examinari. ideo non intelligit haec, quae spiritualia non nisi spiritualiter discutiuntur, spiritualis autem homo. in quo est spiritus dei, iudicat. i.e. bene discernit, omnia ad sa-

A ad salutem pertinetia, vel de singulis talibus veris iudicium proferendo, inter bonum & malum, vere & falsum, veraciter distinguendo. Habet enim sanum intellectum, & purum affectum, ideo eius iudicium, nec errore decipit, nec passione corrumpitur, & ipse a nemine iudicatur, i.e. alius nullus carnis potest eum reprehendere, vel de ipso recte iudicare. Non enim intelligit opera eius. Nihilominus videamus quodcumque spuiales homines a carnis iudicari & reprobari; sed hoc est iudicium usurpatum, & falsum. Interdum etiam carnales de spuialibus iudicant, approbatum vita eorum, sed est iudicium imperfectum, ex levitate procedens. Sed aduertendum, quod sicut ex verbis principis theologorum, de divinis nominibus elicitur, duplicitate iudicat homo de aliqua re. Primo per solam cognitionem informem & nudam, quemadmodum habet moralis scientiam iudicat de virtutibus quae non habet, & istud est imperfectum iudicium. Sic enim homo carnis, tamen ingeniosus & eruditus, de rebus spuialibus iudicat, sermocinans & dictans. Secundo, iudicat homo de rebus per conaturalitatem seu conformitatem sui affectus ad eas, ut castus de his, quod castitatem respiciunt. Unde de virtutibus hoc modo iudicare non potest, nisi virtuosus. Et ita de spuialibus bonis & rebus divinis ad fidem patrum iudicat homo per scientiam, quae est donum spiritus sancti, & consistit in sapientia & gustu spuialium, de quibus iudicium profert, nec habet fine gratia & gratum faciente. Propter quod scriptum est: In maluola anima non introibit sapientia. Ex quibus elucescit, quod non nisi spuialis homo percipit, gustat, verequid iudicat ea quod dei sunt per donum sapientiae, per quod etiam de alijs inferioribus rebus iudicat, secundum rationes divinas. Quod autem carnis homo non intelligat quod dei sunt, probat apostolus auctoritate scripturae. Quis enim cognovit sensum domini. Hoc est iudicium seu censuram metem diuinam de rebus, aut quod instruxit eum. Nullus vestigium. Dionys.

B Hoc scriptum est in Esaia, & allegatum est ab apostolo ad Romanos. Vbi plenius expositum est: Tamen autem vult apostolus dicere, quod de divinis & spuialibus rebus nullus veraciter iudicat, nec eas intelligit nisi qui habet sensum domini. Animalis vero homo, non habet sensum domini, sed spuialis. Ideo subditur: Nos autem sensum Christi habemus, i.e. intellectum a Christo illuminatum, eiusque sensui conformatum, ideo cognoscimus, approbamus, & sapiimus ea quod dei sunt, sicut & Christus. Habemus enim sensum domini, sicut eruditii discipuli habere dicuntur sensum sui magistri. Hebreos 10.

¶ Elucidatio capituli tertij: Et ego fratres non potui vobis loqui. Arti. III.

A Dhuc autem apostolus clarius prosequitur imperfectionem Corinthiorum, & causam contentionis eorum afferat. Et ait: Et ego fratres non potui vobis loqui, quasi spuialibus, sed quasi carnalibus, alta mysteria fidei, & sublimia de divinitate Christi, perfecta quoque interna perfectionis exercitia non potui vobis proponere, sed parua & rudia atque humilia de Christi humanitate vobis proposui, non iudicans me aliqd scire inter vos, nisi item sum, & hunc crucifixum. Tamen parvulus, i.e. imperfectus, in Christo lacrimans, i.e. faciliter doctrinam & teneram instructionem, vobis potum dedi, i.e. talido doctrina spuialiter vos potauit, & animas vestras rigauit, non escam, i.e. non solidum cibum, non profundam scientiam, non sublimem vitam perfectionem vobis tradere potuit. Non dum enim poteratis spuialiter capere talia, sed nec nunc quidem potestis, adhuc enim estis carnales, i.e. carnalibus virtutibus subiacetes. Cum enim sit inter vos zelus, i.e. inuidia latens, & contentio, i.e. lumen verborum inde procedens, nonne carnales estis? Pro eodem sumit apostolus carnalem & animalem, & secundum hominem ambulatis? i.e. secundum humanam fragilitatem, imperfectionem, & ignoratiem vivitis & sentitis. Cum enim quis, hoc est, aliquis vestrum, dicit: Ego quidem sum Pauli, alius autem, Ego Apollo, i.e. unus dicit se baptizatum a Paullo, alius ab Apolline, & idcirco unus se alteri praefert, nonne homines estis? i.e. virtutia hominibus consuetas etiamini, & non estis divini, sed homines nudi, humanum sensum sequentes, non spiritus sancti instinctum? Ex predictis constat, quod praedicator seu doctor moderari debet sensum, & stylum doctrinam suam, secundum audiendum capacitatem. Sciendum quoque, quod noce lactis in scriptura interdum significat carnalis voluptas, ut ibi: Quem docebit dominus scientiam, & quem intelligere faciet auditum? Et respondet: Abla statim a lacte, avulsos ab ubere. Interdum per lac significat innocentia seu puritas virtutis, propter naturalem lactis nitorem & utilitatem. Luxta illud: Quasi modo geniti infantes ronabiles lac cōcupiscite, ut in eo crescat in salute. Quodamque vero per lac imperfecta doctrina exprimitur, sicut hoc loco, & ita apud Hebreos: Omnis qui lactis est particeps, expersus est sermonis iustitiae. ¶ Præterea in scriptura per hominem aliquis designatur quodammodo perfectio, & maximè pie ras, seu discretio. Unde quod discretus & pius est, dicimus esse humanum. Quod vero irrationalis & crudele, dicimus inhumanum. Aliquam autem per hominem datur intelligi virtutis operas quamdam, ad quam homines proni sunt. Inquit enim consideratur in homine pars intellectiva, designatur per ipsum perfectio, inquit autem notatur in eo sensualitas, quam maior pars hominum sequitur, significatur per eum virtutis ista. Et ita sumitur, cum ait apostolus, nonne carnales estis, & secundum hominem ambulatis? nonne homines estis? Deinceps tollit apostolus Corinthiorum errorem, dicendum aliqd gratia inesse baptismum virtute ministri. Quid igitur est Apollo? Episcopus vel baptista vester. Quid vero Paulus? i.e. quod de nobis sentire debet? Et respondet. Ministri sunt leuis cui credidisti. i.e. Christi cuius fidem receperisti. Et vinciturque eorum ac alioque convenit esse Christi ministru, sicut dominus dedit. hoc est, secundum quod deus præstitit gradum

Aetorū. 8 officiū & gratiæ donum. LEgo plantauit*. i.* primo fidei fundamēta annuntiaui, & prædicant*. D*
Johan. 15 do conuersti. LApollo rigauit*. i.* vos in fonte baptismatis lauit, & doctrinā vobis à me tradi-
Dicitur tam sua p̄diciōe pfudit. Sed nec ego nec ip̄e grām contulit, Ldeus aut̄ incremētum dedit*. i.*
Hierem. 2 strūctum, salutē & grām dedit, illuminando, purgando, ac pficiēdo interius. Propter quod scri-
Dicitur ptum est; Pater meus agricola est. Non est aut̄ sic intelligēdum, qn etiam deus fit principalis
Dicitur plantator atq; rigator. Ait nemp̄ Saluator: Omnis plantatio, quā nō plantauit pater meus cœ
Dicitur leſis, eradicabitur. Et rursus: Ego te plantauit vineam electā. Sed hoc vult Ap̄lus dicere, q̄ sua
Dicitur instrumētalis plātatio, instrumētalis rigatio Apollinis & ceterorū, erat dispositio ad recipien-
Dicitur dum salutem à deo. LItaq; neq; LPaulus aut alius ei similiſ Lq̄ plantat Lscdm modum prædi-
Dicitur c̄tum, Lneq; LApollo vel similiſ Lq̄ rigat Lvt dictum ē, Lest aliqd ex se, vel cōparatiōe eius,
Dicitur qui opatur interius, Lsed q̄ incremētum dat deus Li. is q̄ salutem & grām donat, reputādus ē,
Dicitur & ab illo debet se quisq; nominare, nō à Paulo aut Apolline. LQui plantat aut̄ & q̄ rigat Lex-
Dicitur trinsecus operādo, Lvnum sunt Li. eiusdē conditionis & deputationis. Vterq; em̄ est seruus,
Dicitur nullus vero eorum est opator interior. Quāmuis aut̄ hi vnum sunt, nō tñ & qualiter præmiabun-
Dicitur tur. Subditur em̄: LVnusquisq; aut̄ Lministro dei Lpropriam Lhoc est, sibi congruā Lmet
Dicitur cedem Lin patria Laccipiet Là deo Lscdm suum labore Lexteriorē vel interiorē, ad dei glori-
Dicitur am ordinatum, hoc est, scdm exigētiam meriti sui laboris. Quomodo aut̄ hoc intelligi debe-
Dicitur at, multa possent induci. Sed breuiter tangēdo, scidum, q̄ merces seu præmiū esseſtiale, debe-
Dicitur tur & respondet feruori charitatis diuinæ. Quanto aut̄ quis deum plus diligit, & à vitis puri-
Dicitur or, atq; in bonis magis habituatus est, tanto delectabilius facit opus dei atq; feruētius, & p con-
Dicitur sequēs minus laborioſe, præſertim loquēdo de corpali labore, & prout labor p̄enam ac fatiga
Dicitur tione includit. Quanto aut̄ delectabilius & feruētius opatur, tanto amplius promeret. Potest
Dicitur ergo contingere (imò contingit quotidie) vt homo pfectus, q̄ minus laborio ſe facit opus dei,
Dicitur plus mereatur, q̄ homo impfectus, tñ grām habens, q̄ cum graui labore eadē facit quæ pfectus.
Dicitur Dicēdum ergo q̄ exteriori ac corpali labore respondet p̄mium accidētale, charitatis aut̄ fer-
Dicitur uori præmiū esseſtiale. Quilibet ergo recipiet præmiū accidētale scdm ſuū labore corpora-
Dicitur lem, sed quanto hic labor ex ampliori charitate procedit, tanto plus recipiet de p̄mio esseſtiali,
Dicitur quod est viſio dei, quæ est tota merces, & vita æterna. ¶ Quod aut̄ quilibet secundū ſuum
Dicitur laborem accipiet, patet. LDei em̄ ſumus adiutores, LHoc est, cooperatores instrumentaliter
Dicitur operando, materiāq; forinſecus p̄parando. Ait autem Dionyſius, quod omnium diuinorū
Dicitur diuinissimum est dei cooperatore exiſtere in reductione rōnalis naturæ ad ſuum principium.
Dicitur LDei agricultura Li. ager à deo colendus Lestis Lp̄ hoc, quod deus de cordibus vestris vicio-
Dicitur rum, & paſſionum ſpinas extirpat, virtutum ſemina inſerit, grā ſecunditatē largitur. Et ita dī
Dicitur homo agricultura dei, p ſimilitudinē campi quē rusticus colit. Sicut em̄ ecclesia appellatur vi-
Dicitur nea dñi, ſic dicitur agricultura ipsius Ldei adificatio Li. domus ſeu adificium myſticum à deo
Dicitur per grām adificatum Lestis LCongregatio quippe fidelium dicitur domus & tēplum ſeu ta-
Dicitur bernaculū dei. Primo, quoniā deus fidelis p charitatē consolidat, atq; connectit. Secundo, q̄a
Dicitur per grām mentes eoz inhabitat. LSecundum grām dei, quæ data est mihi. LHoc est, ſecundum
Dicitur apostolatum, & ſapiam mihi à ſpū ſancto inſulam, Lvt ſapiens Lid est, in diuinis eruditus atq;
Dicitur discretus Larchitectus Lid est, ſpiritualis huius adificiū principalis constructor, p comparatio-
Dicitur nem ad alios, qui vobis p̄dicauerūt, quāmuis non ſim inter Apostolos architectus (cum mea
Dicitur reputatione ſim minimus Apostoloꝝ) & hoc ipsum quod meipſum architectum appello, nō
Dicitur iactanter dico, quia non mihi, ſed gratiæ dei illud attribuo, Lfundamentum Li. fundamenta-
Dicitur lem doctrinam, initialem p̄dicationē, fidē ſeu Chrm Lposui Lin cordibus vestris instrumē-
Dicitur taliter & dispositiue, qm̄ primo vobis p̄dicaui, vosq; conuersti ad fidem. LVnusquisq; aut̄ L
Dicitur veſtrum Lvideat Li. diligēter perpendat, Lq̄o ſuperadificet Li. qualem ſtructuram operum
Dicitur huic fundamento fidei ſuperponat, ne oþa eius discordent à fide, ne deum quem ore confite-
Dicitur tur, factis neget. V el ſic, & melius, vt ſequentia verba inſinuant. Vnusquisq; prædicatorum do-
Dicitur centium vos, videat, q̄o ſuperadificet, id est, qualia documēta vobis proponat, ne ſua doctri-
Dicitur na fundamento à me poſito contradicat. LFundamētum em̄ aliud nemo p̄t ponere Li. veraci
Dicitur ter p̄dicare, aut ſalubriter colloquare, LPter id quod poſitum eſt Li. euangelizatū eſt nobis, &
Dicitur 2 Timo. 2 constitutum à patre, Lquod eſt Christus Iesuſ Lq̄ eſt ſolus fundamētum vniuersale, principa-
Dicitur le principiū vniuersæ ecclesiæ, qm̄ ex ſe ſtabilitatē habet, & ſtabilit alios. De quo Petrus ait in
Dicitur Acto. 10 Actibus: Hic eſt oīm dñs, & nō eſt in aliquo alio ſalus. Ap̄li vero dicunt ſuamēta ſecundaria
Dicitur & particularia in Christo fundamento. Ipsi enim poſt Christum fundauerunt eccliam. Pro-
Dicitur pter quod in Apocalypſi ſcribit, q̄ murus ciuitatis habet fundamenta duodecim. Et Pſalmista
Dicitur pluraliter ait: Fundamenta eius in montibus sanctis. ¶ Porro Christus ſcdm diuinā naturā,
Dicitur & pater ac ſpiritus sanctus, ſunt vnum fundamētum electoꝝ ſimpliciter primū, & fundans,
Dicitur non fundatum. Christus autem vt homo, verbo vnitus, vel potius vt humanitatē verbo vnitā
Dicitur habēs, eſt fundamētum immeđiatum, & proximum poſt trinitatē, & tamē in deo fundatum,
Dicitur & to-

IN EPIS. I. AD CORINT. ENARRA. Arti. III. Fo. XLI.

A & toti ecclesiæ conferēs stabilimētum. Quēadmodū em̄ caput Ch̄ri deus, sic & fundamētum Christi deus. L. Si qs aut̄ sup̄dificat docēdo vel operādo, L. supra fundamētum hoc, quod est Chr̄us seu fides, L. aurū. i. amorē vel cōrēplationē diuinoꝝ, L. argētū. i. dilectionē proximi seu speculationē intellectualiū, atq; colestiū creaturaꝝ, p̄ quas deus evidentius, subtili- usq; cognoscitur, L. lapides pretiosos. i. opa virtuosa seu verba efficacia, L. ligna, sc̄enū, stipula- lam. i. vanā doctrinā magis vel minus nociuam, nō tamē h̄ereticā, nec mortaliter vitiosam

Vel, per lignū, sc̄enū, stipulā, intelligunt̄ peccata venialia triplicē gradū habētia, vt p̄ ligna designētur peccata venialia magis tenacia & mortalibus viciniora, quæ ardebūt diutius, nisi modo purgētur, quēadmodū lignū diutius ardet q̄ sc̄enū aut stipula. Per sc̄enū vero signatūt̄ peccata venialia medio modo se habētia. Per stipulā peccata leuissima, quę citius purgātur q̄ prædicta, sicut & stipula citius cōsumitur q̄ sc̄enū aut lignū. ¶ Deniq; venialia ista dicūtur editi ficiari supra fidei fundamētū. i. iuxta illud: Nō em̄ procedūt ex fide, nec innituntur ei, sed sunt simul cum ea. Nō em̄ charitatē extingunt. Simili modo dicimus aliquam ciuitatē sitam supra mare, i. iuxta mare, secūdū quē lensum ait Psalmista: Qui fundauit terrā, sup aquas. i. iuxta eas, L. vniuerscuiusq; opus manifestū erit. i. in publicū deducetur & innotescet, nō solū deo & propriæ cōsciētiæ, sed etiā alijs, quādo dñs illuminabit abscondita tenebraꝝ & manifestabit cōfilia cordiū. Vnde ait saluator: Nihil opertū quod non reuelabit. L. Dies em̄ dñi. i. dies B iudicij, vel potius dñs in die iudicij. (Dies nāq; & tps dicūtur facere ea quae fiunt in die & tē- pore) L. declarabit. L. opa singulorū qualia sint, L. quia in igne. L. cōflagratiōis, L. reuelabitur. i. manifestabit dies dñi vel dñs q̄ vēturus ē iudicare p̄ ignē, cuius maiestatē ignis ipse ostenderet.

¶ Vel, reuelabitur opus cuiuslibet, sicut subiungit: L. Et vnicuiq; opus quale sit, ignis probabit. i. ostēdet. Quod p̄t intelligi vel de igne purgatoriū quātū ad eos q̄ interim moriūt̄, vel de igne cōflagrationis p̄cedētē iudiciū, q̄ exuret facies mūdi, de q̄ in Psalmō: Ignis ante ipm p̄ce- det. Vel de igne æterno, sequētē iudiciū. Ignis aut̄ cōflagrationis mūdabit & emūdabit eos, q̄ sup̄dificauerūt lignum, sc̄enū, stipulam. Qui vero sup̄dificauerunt aurū, argētū, lapi- des pretiosos à quolibet igne hoc erūt securi. Ideo sequit: L. Si cuius. i. alicuius L. opus manse- rit. i. intactum & incōlumptū p̄seuerauerit ab igne tanq; nō habēs culpā admixtā, L. qd sup̄- dificantum ē. i. opus tale in fide fundatū, L. mercedē accipiet. L. plenā & indilatā. Nihil enim de opere suo amitteret, & q̄d amauit inueniet. L. Si cuius opus arserit. i. ignis p̄cenam ptulerit propter veniale admixtū, L. detrimētū patietur. i. minus de gloria obtinebit, q̄to opus suū impec̄tius ac cremabilius fuerit, L. ipse aut̄ homo sola venialia habēs, L. saluus erit. L. satisfa- ctione cōpleta, L. sic tamē quasi p̄ ignē. i. ignis sustinēdo ardorē, secūdū culpā suæ exigētiā.

¶ Deniq; sicut exposita sunt h̄ec pro r̄pe iudicij vniuersalis, ita intelligi possunt de die parti- cularis iudicij, vt dies dñi dicatur dies mortis, quo deus hominē visitat, tollēs eū de vita præ- senti. Illa itaq; dies, seu dñs in die illa, declarat quale sit opus hominis, quē statim cum mortu- us fuerit, iudicat, quia in igne purgatoriū reuelatur seu declarat, quale sit opus hominis, & vni- uiscuiusq; opus quale sit. f. p̄uꝝ vel impuꝝ, ignis purgatoriū probabit, nō q̄ om̄es illū ignē su- stinebūt, q̄a nec de om̄ib; simpliciter est iam sermo, sed de his om̄ib; qui manēt in funda- mento, hoc ē, in Ch̄ro per gratiam, & superædificat opera p̄fectionis, quæ nō ardēt, vel opa imperfcta quæ ardent. Si cuius opus māserit immune ac liberum ab igne purgatoriū, vt sunt opera significata p̄ aurum, argētū, & lapides pretiosos, q̄d sup̄dificantum est, hoc est, opus hoc in Ch̄ro, seu in fide fundatum, mercedem accipiet & gloriā semipaternam sine mora, ita q̄ euolabit. Si cuius opus arserit in purgatorio, detrimētū patietur, p̄cenā luendo, gloriāq; minorem habēdo. Ipse aut̄ saluus erit, cū fuerint opa eius digne cremata & expurgata, sic tñ quasi per ignē purgatoriū, p̄ quē transibit ad gloriā, qm̄ nō discessit à fundamēto, nec aliqd p̄- tulit deo, sed vltimo fini magis in h̄a sit, quām alicui bono creato, quāmuis à terrenis affecti- bus nō fuerit satis mūdatus. ¶ Deinceps ostēdit apostolus, cur aliquis mereatur om̄ino peri- re, & aternaliterq; dānari. L. Nescitis. L. imō scire debetis, L. quia tēplū dei estis. L. vos in quo dñs habitat per charitatem & gratiam. Qui enim manet in charitate in deo manet, & deus in eo, L. & spūs dei. L. videlicet spūs sanctus, L. habitat in vobis; L. de quo spū dicit saluator: Ego ro- gabo patrē, & aliū paracletū dabit vobis, vt maneat vobiscū in æternū. Omnes autem fideles re & nomine sunt vnum templum dei, i. vna ecclesiæ propter mysticā vnitatē, seu vna fidē, atq; indiuiduā charitatē. Et vnuſquisq; eoz est templū dei. Dicitur aut̄ homo tēplū dei nō so- lum propter animā, in qua deus p̄ gratiā cōmoratur (nā anima iusti sedes ē sapiētia) sed etiā propter corpus rationi & deo subiectum in quo gratia mēris, & p̄ consequēs inhabitatio dei redundat. Dicit em̄ alio loco ap̄lus: Nescitis, quia mēbra vestra templū sunt spiritus sanctis. Et iterum: Glorificate & portate deum in corpe vestro: L. Si quis autem templū dei violaue- rit, L. hoc ē, credētes peruerterit, falsa docēdo aut̄ impie operādo, L. disperdet. i. diuersimo- de perdet, L. illum deus. L. damnādo illum anima & corpore in æternū. Sed & si quis materiale templum violauerit, erit sacrilegus. L. Templum em̄ dei, L. viuum & spūale, L. sanctū est. L. for- maliter

Ephe. 4

Psal. 115

L. Cor. 4
Luc. 12.

Psal. 49

Psal. 96

Esai. 40

Psal. 65

Ephe. 2

L. Joh. 4

Joh. 14

2. Cor. 5

Sapīe. 7.

Eph. 4. 5.

1. Cor. 6

Matt. 18

Psal. 64

Col. 2 maliter, l. quod estis vos, l. qui in baptismo sanctificati estis, & per opera bona exercitati. Ne "D
 mo vos educat, l. laudando, blandiendo, simulando, ornate loquendo, aut simili modo. l. Si quis "D
 videt inter vos sapiens eē in hoc seculo. l. i. secularē sapiam habere, se sapientē putare, & ab alijs "D
 Job. 40 sapiēs reputari, l. stultus fiat, l. mundo. i. talē sapiam à se repellat, seipm stultū reputet, saltē in "D
 se, qā ex seipso nō habet nisi ignoratiæ tenebras, nec cupiat in mundo sapiēs reputari, sed amet "D
 nesciri, l. vt sit sapiēs. l. deo. i. vt verā sapiam mereat à deo acqrere. l. Sapia em̄ huius mudi, l. i. "D
 Romān. 8 carnalis prudētia (de qua dictū ē ad Romanos: Prudētia carnis mors ē) l. stultitia ē apud deū. l. i. "D
 i. à deo stulta iudicat. Imō & naturalis seu philosophica sapia, quæ fide & dono sapiæ nō ornat "D
 stulta est corā deo, id ē, infructuosa & tumida. Quod authoritate scripturæ probat Apostolus "D
 Job. 5 l. Scriptū est em̄ in libro Job: l. Comprehēdam & capiā l. sapientes mundi "D
 Lin astutia. l. i. in apparēte sapia L. eorum. l. Nostra trāslatio habet sic: Qui ap̄phēdit sapientes "D
 Esaie. 44 in astutia eog, & cōfiliū prauor dissipat. Cui cōsonat qd p̄ Esaīā de dño dī: Cōuertēs sapientes "D
 Psalm. 93 retrorsum, & sciam eog, stulta facies. l. Et ite, l. scriptū est: l. Dñs nouit cogitatiōes sapientiū. l. "D
 seculi huius l. qm̄ vanæ sunt, l. Nostra l̄fa talis ē: Dñs scit cogitatiōes hoim, quoniā vanæ sunt "D
 Hierem. 9 Itaq; nemo glorieſ hoib; l. iactādo se baptizatū seu doctū ab illo, v̄ illo, sed in solo dño glo "D
 2. Lop. 10 riet. l. Oia em̄ v̄a sunt. l. i. v̄a seruituti & vtilitati parata & deputata, l. siue Paulus, siue Apol- "D
 lo, siue C̄phas. l. i. Petr⁹ archiapl̄s, l. siue mūdus. l. iste sensibilis. l. corpora cœlestia elemēta & mi- "D
 Deuter. 4 xta. De corpibus em̄ cœlestibus Moses in Deutēf. Solē, lunā & oia astra cceli creavit dñs deus "D
 Psal. 8 tuus in ministeriū cunctis gētibus. Et Psal. Oia (inqt) subiecisti sub pedibus eius. Et in Genesi E
 Gene. 1 dñs loquit: Faciamus hoīem, & p̄fit bestiis terre, & piscibus maris, & auibus celi vniuersa p̄ crea- "D
 2. Hebreo. 1 turæ. Sed & angeli administratori spūs sunt, l. siue vita. l. i. opatio nr̄a vt vobis pficiat, l. siue "D
 Roma. 14 mors. l. corporalis vt p̄ vobis si opus fuerit, sustineat, l. siue p̄sentia. l. bñficia dei quez habetis in re "D
 Psal. 2 est, l. vos aūt estis serui atq; discipuli l. Christi. l. & estis eius iure creatiōis, gubernatiōis ac libe- "D
 3. Johā. 1 rationis l. Christus aūt dei. l. Chfus scdm̄ diuinā naturā est dei p̄pis tanq; vnicus & naturalis fi- "D
 Esa. 42 lius eius. Scdm̄ humanitatē vero ē dei, tanq; minister ipsius factus obediēs vsq; ad mortē. De
 Johā. 17 quo deus ait p̄ Esaīā: Ecce intelligit seruus meus, & exaltabitur. Hinc etiam filius dicit ad patrē:
 Johā. 8 Omnia mea tua sunt. Et: Ego non quero gloriam meam.

¶ Expositio capl. III. Sic nos existimet hō, vt ministros Ch̄ri.

Arti. III.

Praeterea docet Apls, quid debeant subditi de superioribus suis sentire, ne eos plus q̄ decet, magnificēt, nec eos contemnant, si forte in aliquibus minus excellētes vident. l. Sic nos. l. Aplos, & p̄dicatores, ac Ch̄ri vicarios l. existimet homo. l. quicūq; fidelis "D
 1. Galā. 4 l. vt ministros Ch̄ri. l. nō vt principales, aut grā collatores, l. & (vt) dispensatores, l. "D
 hoc ē, exhibtores seu distributores l. mysterioꝝ dei. l. i. diuinoꝝ sacramētoꝝ. V el, mysterioꝝ "D
 2. Lop. 6 rum dei, i. ecclesiasticoꝝ officioꝝ. l. Hic iam querif. l. i. à vobis Corinthiis interrogatur, atq; "D
 Luc. 12 discutit, l. inter dispēsatores vt fidelis quis inueniat. l. i. qs dispēsatoꝝ istoꝝ fit verus dispensa- "D
 tor, cui possit dispēsatio securè cōmitti. Corinthiis em̄ inter dispēsatores hos discernebat, vnuꝝ "D
 approbātes, aliū reprobātes. Sed qā hoīes sancti tale iudiciū nō formidat, nec reputat, subdit. l. Mihi aūt pro minimo est. l. i. nihil pondero l. vt à vobis. l. adhuc carnalibus l. iudicer. l. iudi- "D
 1. Thessa. 2 cito reprobatiōis, tanq; dispēsator indignus, l. aut ab humano die. l. i. ab hoīe in hoc tpe peregrinante, l. sed neq; meipm iudico l. iudicio absoluto ac diffinitiuo, dānando vc; meipm. Debet "D
 tñ homo iudicare seipm iudicio discussionis & reprobatiōis opinatiua, & estimādo se p̄ctōrem F
 vilem ac misere. l. Nihil em̄ mihi conscius sum. l. i. de nullo p̄ctō remorsum consciæ habeo de "D
 1. Timot. 1 præteritis em̄ satisfeci, & scio quia indulta sunt mihi. Nec obstat, quod alibi dicit: Venit Chri- "D
 stus p̄ctōres saluos facere, quoꝝ ego primus sum. Hoc em̄ dixit habēdo respectū ad tpspteritū "D
 quo p̄sequebat ecclesia. l. Qui aūt iudicat me. l. i. ad quē ptinet absolute iudicare de secretis cor "D
 3. Johā. 1 dis mei. l. dñs est. l. qui solus nouit corda humana, nam & p̄ om̄e iudiciū dedit filio. l. Itaq; no- "D
 2. Matth. 7 lite ante tps. l. extremi iudicij l. iudicare. l. iudicio diffinitiuo de secretis & dubijs, maximē alio- "D
 rum l. quoꝝ veniat dñs. l. ad iudiciū, l. qui & illuminabit abscondita tenebraꝝ. l. hoc ē, p̄ctā oc- "D
 culta faciet manifesta, ponēdo ea in lumine cognitionis. Sicut ait: Nihil occultū qd nō sciatur, "D
 2. Matt. 10 l. & manifestabit cōfilia cordiū. l. an bona & iusta fuerint, an nō. Prout p̄ Esaīā p̄testat: Ego aūt "D
 2. Marci. 4 opa eoꝝ & cogitatiōes eoꝝ venio vt cōgregē, l. & tūc laus. l. i. Inia salutia & meritoꝝ pte- "D
 1. Luce. 8 statio. l. erit vnicuiq; bñ agēti l. à deo. l. i. Ch̄ro iudice, q̄si dicat: Tūc null⁹ laudabit, nisi quē de "D
 FINIS. us laudauerit, & oēm laude dignū deus laudabit. l. Hec aūt frēs trāfigurauit in me & Apollo. l. i. "D
 ista quæ scripti de v̄a gloriatiōe inani, qua qlibet gloriaſ in eo q̄ sibi eloquētior videt & docti- "D
 or, vel cui magis afficit, grā exempli seu figuraliter dixi de me atq; Apolline, cū tñ nō gloriare "D
 mini in nobis, sed magis in pseudoapl̄is, & mudi huius philosophiæ magistris, quos nolui no- "D
 minatim exprimere, ne maior dissensio fieret, sed loco illorū expressi me & Apollo, quatenus "D
 eisdē rōnibus qbus probauit nō esse gloriādum in Apollo & me, intelligatis nō esse gloriandū "D
 in his, in qbus gloriāmini. Quod vtiq; feci, l. propter vos, l. id est, ad vestri instructionem, xi. "D
 delicet

A delicit, Lne supra .i., vltra, Lq̄ scriptū ē, in Hieremia vbi iubemur in deo, nō in hominibus Hiere. 9
 gloriari, Lvnuſ .i. vrm Laduerius alte z infletur, tumore supbia, L pro alio .i. zelo baptistæ LEoz. 10,
 vel doctoris, ad quē inclinat. Si em̄ apl̄us illos pseudo noīiaset, Corinthiū supbissent contra se Sapiæ. 4
 inuicē, vnoquoq; eoz zelāte pro suo doctore sive baptista. ¶ Nō aūt debes oī homo cōtra a-
 lium intumesce. LQuis em̄ te discernit? .i. quis te ab alio facit differre? Quis te ab alio di-
 stinguit ac separat, dignitate & merito, vt contra eū infleris, & ei te p̄feras? ¶ Et qn̄ posset qs
 allegare suā p̄fectionē, dīcēdo, q̄ virtuosior esst ac melior seu doctior alio, huic vanitati re-
 spōdet Ap̄lus: LQuid aūt boni in donis naturæ vel græ, Lhabes qd non accepisti? L à deo
 mediate vel immediate, à q̄ est om̄e donū optimū, & datū p̄fectū. LSi aūt accepisti Lhoc mō Jacobi. 1.
 qd gloriaris. Lin te vel creaturis, Lq̄ si nō acceperis. Lista bona à deo. Itaq; deo gratias age, LEcc. 1.
 & in ipso lētare, & q̄to maior es, humiliate in oībus, vt deo humilitatē iubeti tāto promptius LEcc. 3.
 pareas, quāto plura bona ab eo receperis. Vnde ait Gregorius: Tāto eē humilior, atq; ad ser- LWatt. 11.
 uiēdum deo promptior q̄sq; debet ex munere, q̄to obligatiōē se cōspicit in reddēda rōne, LGrego.
 Quāto em̄ qs maiora à deo suscipit dona tāto amplius obligat deo in oībus obedire ex charita LLucas. 12.
 te sincera. LIn sup amplius ironicē loquēs, Corinthiōz p̄sumptionē redarguit dicēs: Llāsa LWatt. 1.
 turati estis Lsaturitate spūali, de qua dicis; Beati q̄ esuriū iustitiā, qm̄ saturabūtur. Itaq; satu- Ecc. 15.
 rati estis, cibo aīz, s. pane vitæ, & aqua sapiētiæ, Liā diuines facti estis .i. diuinis charismatib;
 adimplete. LSine nobis regnatis .i. auxilio nō nō indigetis regēdo vosipsoſ. Quod aūt hoc
 nō afferēdo, sed increpādo & cōdolēdo dicaf, pandūt verba sequētia, L& vtinā regnetis. Lve
 B raciter iuste regēdo vos inuicē, & vijs p̄ualēdo, Lvt & nos regnaremus vobiscū. Li. consortes
 essemus atq; p̄incipes meriti v̄fi, atq; tātæ p̄fectiōis. Et hoc merito dico. LPuto em̄ ironicē
 aūt logtur, Ldeus nos ap̄los. Lvniuersos, Lnouissimos .i. imos & vilissimos, LOstēdit Lcūtū LPsal. 44.
 scđm veritatē simus à deo cōstituti p̄incipes mūdi. Ostēdit at nos Ltanq; morti destinatos. Lad
 .i. ad moriēdū missos, q̄si ad nihil viles simus, nisi vt occidamur, Lq̄ spectaculū .i. obiectū,
 p̄cipuæ & cuiusdā admiratiæ inspectiōis, Lfacti sumus mūdo. Li. hominibus imp̄is & mū-
 danis, L& angelis. Lbonis ac malis, L& hoībus rōnabilitac ac pie viuētibus. Quedmodum
 em̄ ad spectaculū aliqd magna hoīm cōfliuit multitudo, sic ad inspiciēdū p̄sonas & p̄secutiōes
 ap̄logz, hoīes cōcurrerūt; imp̄i, vt irriderēt; dēmones, vt fortitudinē mētis auferrēt; angeli
 sancti, vt intus cōfortarēt; hoīes p̄ij, vt cōdolerēt. Pōt tñ legi assertiū sine ironia vt sit sensus;
 Puto em̄, i. agnosco, qd deus nos ap̄los nouissimos, i. infimoi & abiectos, ostendit. i. apparere
 fecit dādo nobis p̄cepta spēnēdi mūdū & cūcta q̄ mundi sunt, p̄dicandi q̄q̄ crucē Christi, &
 mūdi contempnū. LNos stulti propter Christū .i. amore Ch̄ri, sicut agimus quod à mundo LHeb. 12.
 stulti & insensati putamur, Lvos aūt prudētes estis Lin Ch̄ro Lsecūdū x̄stimationē vestrā
 supbam. LNos infirmi Lreputamur & propriā infirmitatē agnoscimus, Lvos autē fortes .i.
 virtuosi estis, vt opinamini, q̄ putatis vos nō indigere nō auxilio. LVos nobiles, nos signo-
 biles. LTotū ironice dicitur, vt cōfundātur & corrigātur carnales. Apostoli quippe carne &
 spiritu nobiliores erāt Corinthiōz, qm̄ semē Abrahæ erāt, & primiitas spūs sancti receperūt.
LVsq; in hāc horā .i. assidue L& esurimus & sitiimus & nudis sumus. .i. inopīa cibi, potus ac
 vestīū patimur. Vnde alibi dicit ap̄lus: In fame, & siti, & frigore, & nuditate. Tūc impletū est
 verbū Ch̄ri, qd dixit: Veniet tps, cū auferēt ab eis spōsus, & tūc ieunabūt, L& colaphis cēdi-
 mur. Ltanq; blasphemī, L& instabiles sumus. Lfugiēdo de loco ad locū, luxta illud: Cū p̄secuti
 vos fuerint in vnā ciuitatē, fugite in aliā, L& laboramus operātes manib; nostris. Lpro victu
 atq; vestitu. LMaledicimur à peruersis L& benedicimur. Lidest, bona eis dicimus, pr̄di-
 cando ipsiis verbum salutis. LPersecutionem patimur propter iustitiā, L& sustinemus. Lli-
 C bēter amore Ch̄ri. Ibāt em̄ apl̄i gaudētes à conspectu cōcilii, quoniam digni habiti sunt, pro Roman. 3.
 nomine Iesu cōturneliam pati. LBlasphemamur. Li. crīmē blaſphemīæ nobis imponitur, L&
 obsecramus. Ldeū pro blasphemātibus. LTanq; purgamēta huius mūdi facti sumus. .i. repu-
 tamur à pfidis, quasi immūditiæ quæ dā, inficiētes hūc mūdū n̄a doctrina. Idecirco cū occidi-
 mur, putat mūdū purgari ab hoībus pestilētibus, sic q̄ efficiuntur mūdi purgamēta, facti q̄ su-
 mus. LOmniū peripsema v̄sq; adhuc. .i. velut supfluitas quæ dā ḡis humani, ita vt apti nō si-
 mus hominibus sociari, sed tolli. Peripsema aūt vocat purgamētu ferri vel pomi seu alterius
 rei, illud videlicet qd auferēt à materia rei vt purge, sicut ē limatura & ris aut ligni. LNō vt cō-
 fundā vos scribo h̄z c. finaliter. Est aūt cōfusio adducēs peccatū, & est cōfusio adducēs gra-
 tiā & gloriā, vt dicitur in Ecclesiastico: De prima cōfusionē loquitur modo ap̄lus: Non em̄ Ecc. 4.
 intēdebat eos finaliter cōfundere, sed corrigerē, sicut subiungit: Lsed vt filios meos. Lspūales
 charissimos. .i. valde dilectos. Etsi non propter bonitatem & merita vestrā, tamē propter
 bonitatē diuinam, Lmoneo. Lhoc ē, ad meliora exhortor. Merito autem vocauit vos filios. LFINIS.
 Nā si decē milia p̄dagogoz. .i. quātācūq; multitudinē erudiantiū vos, Lin Ch̄ro Iesu. .i. Roma. 13.
 infide & euāgelio saluatoris, Lhabeatis. Dicit aūt p̄dagog⁹ instructor pueri, LSed nō mul-
 tes patres. Lspūales habetis ab hoc, hoc est, genitores q̄ vos in Ch̄ro genuerūt, conuertendo
 vos

vos primo ab esse carnali & infideli ad esse spirituale atq; diuinum. Talis autem pater ego fui. D
 Nam in Christo Iesu. i. in esse Christiformi seu statu Chfiano, L p euangelium. i. p euage
 licet sapietia prædicatione, L ego vos genui. in instrumetaliter. s. ante alios proponendo vobis
Dalac. 2 euageliū Christi, & ad fidei susceptionē animas vestras disponedo. Verunth vnuus est pater no
Roman. 4 ster in cœlo, quē solū debemus patrē vocare. i. ois p̄nitatis efficiētiā & gratiā ei p̄sertim adscri
 bere. L Rogo ergo vos fr̄es imitatores mei estote. L tanq; boni discipuli, obediētes q̄ filii, quate
Phil. 2 nus sicut ego Ch̄ri vestigia sequor, ita vos viā meā. i. virtutes sequamini. L Ideo misi ad vos Ti
 motheū. latorē huius ep̄læ L q̄ ē filius meus charissimus, & fidelis in dñō, q̄ vos cōmonefaciat. L hoc
 id ē, admonēdo vos instruat, L vias meas. i. p̄cepta & documēta L quę sunt in Ch̄ro Iesu. L hoc
 est, scđm volūtate & doctrinā ipsius, in nullo em̄ à Ch̄ro discordo, L sic ut vbiq; in om̄i ecclēsia
 doceo. Tanq; nō vēturus sim ad vos, sic inflati sunt quidā, L ex vobis tumore supbiæ, gloriātes
 in eloquētiā & doctrina philosophoꝝ, & tā imperterritē sic inflant, quasi nō essem vēturus ad
 vos. Solēt aūt discipuli à malis retrahi timore aduētus magistri. L Veniā aūt ad vos cito si dñs
 voluerit. L cuius volūtas supponēda ē semp. Iuxta illud: Dicatis, si dñs voluerit, & si vixerimus
 faciemus hoc vel illud, L & cognoscam. i. attendā & examinabo, L non sermonē. L rhetoriciū
 Leoꝝ qui inflati sunt, sed virtutē. i. vitā virtuosam, an habeat, seu opa miraculoꝝ. L Non em̄
 in sermone. i. verbis pulchris L est regnū dei. i. meritū attingēdi, ac percipiendi regnū cce
Matt. 7 lorum, L sed in virtute. L bonæ cōversatiōis cōsistit. Ait em̄ Saluator: Non om̄is qui dicit mihi
 dñe, dñe, intrabit in regnum celorum, sed qui facit voluntatem patris mei. Etrursus: Qui au
Ibidem. dit verba hæc, & non facit ea, comparabitur viro stulto. Verba em̄ fine opere sunt folia sine fru
Matt. 3 etu. Arbor aūt quæ nō facit fructum bonū, excidet, & in ignē mittet. L Quid vultis. i. quod ex
 his duobus eligitis, s. L in virga. i. rigore iustitiae & occulto charitatis affectu, videlicet animo
Ephe. 4 disciplinādi, L veniā ad vos, an in charitate. L aperta L & spiritu mansuetudinis. L i. animo mā
 sueto & indulgentiꝝ Quāmuishoc scđm sit p̄z optandū, potius tñ optandū eset primū, q̄ ca
Pro. 27 rere boni patris aduētu, q̄uis rigoroso. Meliora nēpē sunt vulnera diligentis, quām oscula ad
Luc. 10 ulantis, vt ait scriptura: In p̄zinductis or̄nibus consideratur discretio sancti Apostoli, qui ver
 bis duris & increpatorijs, verba charitatua atq; suauia miscet, infundens vinū iustitiae, & ole
 um pietatis, vt sanet animas vulneratas. Virtutes quoq; suas tam diligenter describit, non ob
 propriam laudem, sed vt imitentur semitas eius.

¶ Expositio cap̄li. V. s. Omnino audit inter vos fornicatio.

Articulus. V.

Credit demū Apostolus ad particulariorem increpationem Corinthiorum, & ait:
A L Omnino auditur inter vos fornicatio. L id est, om̄ibus modis scitur, narratur, atq;
 percepitur à me, & ab alijs, quod inter vos sit fornicatio, quæ est illicitus concubitus,
 & talis. L hoc est, tam infamis & nefaria fornicatio, L qualis nec inter Gentes. L incre
 dulas auditur seu esse pcipit, L ita vt vxorem patris sui. defuncti. L aliquis. L vestrum. L habeat.
 coniugem. Lira videtur hæc sic intelligere, quod mulier illa fuerit etiā mater istius, sed verius
 creditur quod erat eius nouerca. Talis autem fornicatio est incēstus, p̄cna mortis prohibitus.
Leuiti. 20 Vnde in Leuitico: Qui dormierit cum nouerca sua, morte moriat. Vnde & Ruben dicitur in
Bene. 49 Genesi: Non crescas quia ascendisti cubile patris tui. L Et vos inflati estis, L tumore elationis,
 id est, ex superbia neglexisti tantum scelus corrigere. s. propter mutuas vestras contentiones
 quibus occupati, omittitis opera charitatis, L & non magis luctum. i. compassionē & fletum
 L habuistis. L deplorando tam horrendū piaculum proximi L vt tollatur de medio vestrum. L i.
 separetur à vobis per excommunicationem, L qui hoc opus fecit. L cuius om̄ies participes estis
 quodammodo, sustinendo tales inter vos. L Ego quidem. L Paulus. L absens. L à vobis iam
4. Regū. 3 L corpore, p̄sens autem spiritu. L id est, consideratione, & animi solicitudine. Sicut & Helis
 us p̄sens erat, cum Giesi accepit munera Naaman Syri, L iam iudicavi tanquam p̄sens
 spiritu. V el sic, ac si corporaliter p̄sens essem, L eum qui sic operatus est. L id est, fornicarium
 illum. Sic aūt iudicavi eū, L in nomine dñi nostri Iesu Ch̄ri congregatis vobis & meo spiritu. L
 hoc est, cum collecti fueritis publice in nomine Christi & in meo spiritu, id est, in vera concor
 dia, habendo videlicet spiritum seu charitatis affectum adinuicem, sicut & ego ad vos habeo,
 L cum virtute domini nostri Iesu Christi. L hoc est, potestate & authoritate Christi, qui coope
 rabitur vobis, L tradere huiusmodi Satanæ. L id est, vt tradatur talis fornicator diabolo, per sen
 tentiam excommunicationis. Et hoc L in interitum carnis. L id est, ad hoc, vt d̄emon cum cor
 poraliter affligat. In primitiua nāq; ecclesia, ad fidei confirmationem, solebat excommunica
 tionem sequi corporalis vexatio d̄emonis, quoq; peccator p̄cneret, & si non p̄cnebat,
Matt. 10 vexabatur quoq; animam exhalaret. Hanc potestatem p̄sertim habebant Apostoli, vt si
 cut ab obsessis poterant d̄emones ejcere, ita enormiter delinquentes poterant d̄emoni tra
 dere, corporaliter tribulandos. ¶ Sed quia hanc corporis p̄cnam ordinauerunt ad animæ
 salutem, subditur: L vt spiritus saluus sit. L i. anima eius saluafiat, L in die aduentus domini no
 stri Iesu Christi. L in die iudicij vniuersalis, seu particularis, vel in die mortis, quod reddit in idē.
 Nam

A Nā qualis quis moritur, talis deo in die iudicii p̄sentabitur. ¶ Ex p̄dictis cōcludit ap̄lus. Non est bona gloriatio vestra. Corinthis, qua vel de baptistis & ministris gloriando contenditis, mutuo q̄ pfertis, & ex hoc fraternā correctionē negligitis. Vel, gloriatio, qua vos iustos iactatis bona nō est, eo q̄ tantū peccatū inter vos toleretis. Qui em̄ nō corrigit cū potest & debet, communicat delinquenti, & particeps est peccati. ¶ Post h̄c ostendit, q̄ periculorum sit cōgregationi sustinere puerum. Nescitis quia modicū fermentū. i. parua pars infectiua, L totā massam corrūpit. i. vniuersam materiā inficit; sic vnū peccatū seu vnu pestilēs & puerus videbit cōsensus huius peccati, & fornicator huiusmodi totā massam. i. vestrā cōgregationē cōta minat, inficit & seducit, nisi auferat tale fermentū. L Expurgate ergo vetus fermentū. i. cōsen sumi peccati istius, & authorē peccati huius amouete à vestra cōmunione, L vt sitis noua cōspersio. i. gratia baptismatis & virtutū operibus innouati, L sicut estis azymī. i. à peccati fermento alieni effecti in fonte baptismi. Azyma dicit ab a., quod est sine, & lxx, qd est fermentū, quasi sine fermento. Cōspersio aut & azyma idē sunt, vtpote farina p aquā glutinata sine fermento: sicq̄ significat puritatē à corruptiōe peccati. Deniq̄ in fermento duo p̄fiant, videlicet sapor virtualis, quo efficit panē saporosum, & ita p fermentū signat doctrina euāgelica ibi, cū dicit: Si mile est regnū ccelorū fermento, qd acceptū mulier abscondit in farinæ tribus satis, donec fermentū est totū. Secūdo cōsiderat in fermento corruptio adipis, & ita significat culpā, q̄ alios inficiē do corrūpit, & ita nūc sumit. Sitis itaq̄ noua cōspersio. L Etem p̄scha nostrum immolatus est Chrūs. i. agnus paschalis pro nostra salute oblatus est Chrūs qui loquit: Ego quasi agnus mā suetus q̄ portat ad victimā. De quo ait Iohānes: Ecce agnus dei, q̄ tollit p̄ctā mūdi. Itēq̄ alibit Dignus est agnus q̄ occisus est. Ipse em̄ verus est agnus, q̄ abstulit p̄ctā mundi, q̄ mortē nostrā sup̄p̄s oblationē, seu morte destruxit. Ipse q̄q̄ est p̄scha nostrū. i. transitus noster, p̄bendo nobis exēplū transiundi de hac peregrinatione ad patriā. Propter qd ait: Ego sum via, veritas & vita. P̄scha em̄ transitus dicit. Huius agni figura fuit agnus ille paschalis seu legalis, de quo in Exodo legi. Vnde qd ibi habet: Os eius nō cōfringetis, ab Euāgelista allegat de Ch̄o. Similiter sicut p effusionē sanguinis agni illius liberabant̄ filii Israel ab angelo deuastātē, seu plaga Aegypti; sic nos p effusionē sanguinis Ch̄i liberamur à potestate diaboli & à tuina peccati. In super sicut carnes agni illius manducabant̄ cū azymis panibus; sic fideles vivere & Ch̄i corpus comedere debet sine fermento peccati. Ideo subdit. L Itaq̄ epulemur. i. in dño deliciemur ac nutriamur, Ch̄i sacramētis vescamur, & ei incorporemur, L nō in fermento veteri. i. nō in ini quitatibus nostris antiquis ac solitis, L ne q̄ in fermento malitiæ. i. p̄ctō ex deliberatione animi facto, iuxta illud: Dixit iniustus, vt delinquit in semetipso, L & nequitia. i. non in fraudula, alijsq̄ nocuā cōversatione, prout Petrus monet: Deponētes omnem malitiā & dolū & simulationes & inuidias, L sed in azymis. i. operibus L sinceritatis. i. interna puritatis, vt ha beamus cor mundū, L & veritatis. i. iustitiae, etiā quantū ad proximos. Vel, in azymis veritatis. i. actibus sanctæ cōtemplatiōis, & illuminatæ cognitionis. L Scripti vobis in eplā. L Sciendū q̄ ap̄lus ante missiōne p̄sentis eplā, misit Corinthiis epistolā quandā, q̄ non habet, in qua iusit vt nō misceretur fornicarijs, qd Corinthijs nō bene intellexerūt, putātes apostolū loqui de spūa li fornicatione, q̄ est idololatria. Ideo nūc exponit verba illic scripta, & ait: Scripti vobis in ep̄stola illa quā nō habemus, L ne cōmisceamini fornicarijs. familiaritate, cōmuniōne, aut cohabitatione, & L nō vtq̄ fornicarijs huius mūdi. i. hoc scripti, vt nō misceamini fornicarijs huius mūdi. i. publice criminosis, de qbus subiungit, L aut auaris, aut rapacibus. i. violētis ablato ribus rei alienæ, L aut idolis seruientibus. i. idololatris, qui tñ Christiani esse volūt. L Alioquin debueratis de hoc mundo exisse. i. si aliter intellexissem q̄ sic, oporteret vos mundū omnino exire, si velletis mihi acquiescere. Nā si de gentilibus loquutus fuissim, nō possetis verba mea im plere, nisi mundū exeundo, cū vbiq̄ demoren̄ gentiles. L Nunc scripti vobis. L in ista epistolā clarius, L nō cōmiseri. p̄dictis criminosis Christianis. De infidelibus nāq̄ non loquor, quibus etiā quomodo verbū salutis annuntiaret, si vitarentur. Ideo addit. L Si is qui frater. i. si Christianus L nominā inter vos fornicator. i. notorijs fornicator fuerit, & coniunctus, L aut auarus. i. aliena tenēdo, L aut idolis seruens, aut maledicus. i. detractor vel blasphemus, L aut ebriosus, aut rapax. L vel simili crimine vitiatus, L cū huiusmodi nec cibū sumere, L sed tū in omnibus euitare, vt erubescendo p̄criteat. Vnde alibi dicit ap̄lus: Subtrahatis vos ab omni fratre ambulāte inordinate. Nō ergo prohibet cū infidelibus atq̄ gentilibus sumere cibū, p̄sertim cū alias asserat: Si quis vocat vos infidelium ad cōēnā & vultis ire, omne qd vobis apponit, mat̄ ducate. ¶ Deinceps ostendit ap̄lus, q̄ de infidelibus nō habet dare p̄ceptū. L Quid em̄ mihi de his q̄ foris sunt. i. quid spectat ad me de infidelibus, q̄ extra ecclesiā sunt, noīe, nūero & re. L iudicare. i. dare sententiā vt vitent. Imō potius debet se fideliſ illis pie applicare, vt cōuertant. L Nōne de his q̄ intus sunt. i. infidelibus q̄ intra ecclesiā sunt noīe vel merito, L vos iudicatis. i. & nō de his q̄ foris sunt: quasi dicat: Si vos nō iudicatis de his qui foris sunt, ita nec ego. Nō em̄ authoritatē habeo super eos. L Nā eos qui foris sunt. i. infideles. L deus iudicabit. L iudicio dā.

Jaco. 3
Augustin.
Act. 15
EPIST.
Johan. 13

Matt. 15
Luc. 13
Hiere. 16
Johā. 1
Apo. 5

Exo. 14
Johan. 14
Exo. 12
Johan. 19
Acto. 20
i. Pet. 1
Johan. 6

Psalm. 37
i. Pet. 2
Psalm. 50
Johā. 1
FINIS.

2. Thess. 5
1. Eop. 10

Jobā.3 nationis, nō discussionis seu discepcionis: sic enim iudicati iam sunt, iuxta illud: Qui non credit, **Esa.37** iam iudicatus est, qd nō credit in noīe vnigeniti filii dei. **L.** Auferte malū. **i.** p̄dictū fornicariū. **D**
Ecc.13 qui habet vxorē patris sui, **L.** ex vestra societate. Qui enim tetigerit picē, inqui-
Deu.17 natur. Et in Deuteronomio dicitur: Auferes (inquit) malū de medio tui, vt cæteri timorē habeant.
Psalm.18 Debemus etiā auferre cogitationes malas, & omne peccatum de cordibus nostris, prout p̄ pro-
Esa.1. phetam dicit: Auferte malū cogitationum vestram ab oculis meis.

¶ Elucidatio Cap. VI. videlicet, Audet aliquis vestrū habēs negotiū. Art. VI.

R Euocatis Corinthiis ab errore circa matrimonium, iam reuocant ab errore circa iudi-
ciū, in quo multis modis errauerunt, vt patebit. **L.** Audet aliquis vestrū fidelis, ausu
temerario, nō metuens in hoc dei offensam, **L.** habēs negotiū. **i.** causam iudicialem
Deu.17 **L.** aduersus alterę. **i.** fidelem, **L.** iudicari apud iniquos. **i.** pro habēdo iudicio accede-
re iudices infideles, qui semp aduersant fidelibus, **L.** & nō apud sanctos. **i.** iudices fideles non
interpellatis: Quod erat multipliciter malū. Dabatur enim p̄ hoc infidelibus occasio opprimēdi
Psalm.14 pauperes Christianos, & aspernādi ecclesiā, quasi non habentē personas ad iudicandum actue
idoneos. Dabatur q̄q infirmis fidelibus occasio reputādi infideles, cū tñ dicat scriptura: Ad ni-
hilum deductus est in conspectu eius malignus. Et occasio redeundi ad idolatriā. ¶ Post hæc
ost editur, q̄ fideles digniores sunt iudicare, q̄ perfidi. **L.** An nescitis, qm̄ (i. q̄) sancti, **L.** videlicet
perfecti, vt apostoli & apostolici viri, **L.** de hoc mūdo. **i.** hoīes habitatēs in hoc mūdo inferio-
ri, **L.** iudicabūt: **i.** per assēctionē & approbationē. Affidebūt enim Christo, eiusq; sentētiā omnes
Matt.19 electi approbabūt. Vnde ait saluator: Vos qui sequuti estis me, sedebitis sup sedes duodecim, iu-
Luc.22 dicantes duodecim tribus Israel. Et Sapiens iudicabunt iusti nationes, & dominabunt populis
Sap.3 **L.** Et si (i. quia) in vobis. **i.** per sanctos, q̄ inter vos sunt, **L.** iudicabitur mūdus. **L.** Est autē mūdus
Johan.15 perditionis. **i.** collectio hominū reproborū. De quo mundo ait Chrysostomus: De mundo nō
Johan.17 estis, sed ego elegi vos de mundo. Et alibi: Nō pro mundo rogo. Est etiā mundus salvationis, de
Johā.3 quo dicitur: Sic deus dilexit mūdum. **i.** collectionē hominū electorū, vt filium suū vnigenitū da-
ret. Sancti ergo iudicabūt mūdum p̄ditionis, iudicio reprobationis, sicut & Chrysostomus. Mundū ve-
Johā.8 ro salvationis iudicabunt iudicio beatarū p̄missionis. ¶ Si ergo iudicabis mundum, hoc modo
L. indigni nō estis iudicare de paruis & secularibus
Luc.10 causis, qd patet p̄ locū à maiori. Etiā **L.** nescitis. **i.** scire vos cōuenit, **L.** qm̄ angelos iudicabim⁹. **L.**
Apo.12 Hoc cōmuniter de angelis apostatis intelligi solet, de qbus scriptū est in Apoca. Draco pugna-
bat & angeli eius, q̄s sancti cū Christo dāabant. Sed qm̄ dictū est, q̄ oīes electi iudicabūt p̄ ap-
probationē sentētiā iudicis, possimus dicere, q̄ hoīes electi iudicabūt etiam angelos sanctos.
Pro cuius pleniori intelligētia aduertēdum, q̄ meritū & demeritū p̄m̄ essentialis, seu p̄cen-
principalis, nō cōuenit his q̄ sunt in termino, sed qui in via. Angeli autē boni & mali à princi-
pio mundi in termino positi sunt, p̄ inauertibile cōuerſionē ad dñm, & inconuertibilem auerſi-
Damasc. onem à deo, sicut Damascenus declarat. Ergo à principio mundi iudicati sunt, quātū ad remu-
nerationē principalē, q̄ est vel adoptio, vel carētia visionis diuinæ essentiā. V eruntamen sicut
angeli boni in p̄mio accidentali proficiunt p̄ hoc, q̄ hoīes eoī ministerio saluant: sic angeli ma-
li p̄cōna accidentalē sibi accumulant, inducēdo hoīes ad p̄ctā. Propter ea angeli boni & mali in
iudicabunt hoīes electi angelos sanctos iudicio approbationis, **L.** quanto magis secularia: **i.**
multo amplius digni sumus iudicare causas terrenas, & restēporales. **L.** Secularia ergo iudicia, **i.**
i. negotia mundana **L.** si habueritis, contemptibiles q̄ sunt in ecclesia, illos cōstituite ad iudican-
dum. **L.** Propter diligentem considerationem sequentium cogimur ista dupliciter explanare.
Primo ironice. **i.** cum ironia seu irrisione, nō vtiq; passionata, sed charitatiua, iusta, qua ad cor-
rectionem irrisi ordinātur, vt sit sensus. Contemptibiles q̄ sunt in ecclesia. **i.** viros improbos &
cæteris viliores, cōstituite ad iudicandum. **i.** tales facitis iudices. Propter qd frēs coacti sunt in-
Amos.4 terpellare iudices infideles. Simili sensu dī illud prophetæ: Immolate laudem de fernēto **L.** Ad
verecundia vestrā dico, **i.** ad vestrā cōfusionē enarrō vos ita fecisse. **L.** Sic nō est. **i.** ex vestro
facto sequi videtur, q̄ nō est. **L.** inter vos sapiens quisq. **i.** circūspectus quisq; & expertus, **L.** qui
possit iudicare inter fratrē suū. **i.** inter proximū & proximū fide germanū. **L.** Sed frater cū fra-
tre. **i.** vñus fidelis contra aliū **L.** in iudicio cōtendit, & hoc apud infideles. **L.** iudices. Secūdo
exponitur sine ironia, hoc modo, Secularia iudicia si habueritis, contemptibiles qui sunt in eccl-
esia. **i.** minus deuotos, internos ac deiformes, constituite ad iudicandum. **i.** hortor vt tales ordine-
tis iudices. Sæpe enim contingit, vt minus contemplati & spūales sint magis actiui, & in tem-
poralibus aptiores. Ad verecundia vestrā dico, q̄ nō fecistiis hoc modo. Dicit autē beatus Gre-
gorius: Tercenas causas examinēt, qui reī exteriō sapientiā p̄ceperūt, q̄ vero spūalis do-
nis ditati sunt, terrenis nō debent negotiū implicari. Augustinus qdī Christū(ait) testē inuoco
quia mallem quotidie aliquid manibus operari, q̄ tumultuosissimas causas prolixitates pati.
Augustin.
2. Tim.2 Nam quidem oīo delictum est in vobis, q̄ iudicia habetis inter vos. **i.** hoc ipsum vestro pec-
cato

IN EPIS. I AD CORIN. ENARRA. Art. VI. Fo. XLIII.

A cato agitur, atq; peccatum est, qd inter vos negotia iudicio determinando haberis, inter quos quies & pax esse deberet. Vnde cocludit Augustinus: Peccatum est, iudicium habere contra fratrem. Pro cuius sano intellectu habedo addit periphrastes. Perfectis licet repetere sua simpli- citer, sed sine causa, sine lite, sine iudicio, sed no cōuenit eis inde mouere causam ante iudicem. Infirmis vero licet repetere sua, causam mouedo corā iudice, & iudicium habedo cōtra fratre, sed no cōtentiose vel fraudulēter, nec apud iudices infideles. Sed nec hoc videſ satiſ resolutum Ecclesia em̄ no errat habedo iudicia. Religiosis etiā licet sua repetere corā iudice: fideles quoq; q in terris sunt infidelū, cū fideles iudices habere nō valent, ad infideles iudices recurrere pos- sunt. Alij igit dicunt q; liceat, nō aut expedit secularia habere iudicia. Et q religiosi ac perfecti possunt repetere sua, tanq; coia, nō vt propria. Itē, q fideles inter infideles habitantes, possunt corā iudice infideli causam suā mouere, fideles iudices nō possint habere. L Quare non magis Aug. 10 iniuriā accipitis? L.i. cur nō potius violētiam manifestā suffertis, q habeatis iudicia litigiora? Matt. 8 L Quare nō magis fraudē? L.i. occultā bonorū vestrorū ablationē, seu quālibet machinationem dolosam L patimini? L Simile est qd ait saluator: Si quis voluerit iudicio tecū contēdere, & tu- nica tuā tollere, dimitte ei & palliū. Rursusq; ait: Qui abstulerit tua, noli repetere. Hoc dñs con- fulit ad vitandū inquietudinē mentis. L Sed vos iniuriā facitis L alijs L & fraudatis L.i. dolū eis infertis, L & hoc fratribus L.i. fidelibus qbus hoc minus facere cōgruit, & in hoc pessime facitis Etem L An nescitis L quod vtiq; scire vos arbitror, L q iniqui L.i. iniusti L regnū dei nō possi- debūt? L.i. terrā viuentū, seu vitā æternā nō h̄ereditabūt. Iusti em̄ fulgebūt vt sol in regno pa- tris eoꝝ. Et in Apoca. dicit de iniustis: Nō intrabit in illā aliquid coquinatū. L Nolite errare, L B recipiendo falsum pro vero, vel malū pro bono. L Neq; fornicari, neq; idolis seruientes, neq; adulteri, neq; molles L in seipsoſ insanentes, prouocando, velexerit cēdolibidinē, L neq; mascu- lorū cōcubitores, neq; fures, neq; auari, neq; ebriosi, neq; maledici L.i. detractores, L neq; ra- paces regnum dei possidebūt. Et hēc aliqui fuistis L.i. his vitijs subiacuitis, ante vestram cōuer- sionē ad fidē Ch̄ri, L sed abluti estis L à maculis peccatorū in baptismo, L sed sanctificati estis, L splēdorem gr̄e atq; virtutū, pulchritudinēq; recipiēdo, L sed iustificati estis L bene operando, L in nomie L.i. virtute & invocatione, vel ad honorē nois L dñi nostri Iesu Christi & in spū dei nostri L.i. operatione spūs sancti. ¶ Qm̄ vero pinducta verba de nō repetēdo sua, obscura sunt exponit modo Aplūs qūo intelligi debeat, L Oia mihi licet L.i. permittit mihi oia mea iuste re- petere tanq; licitū, L sed nō oia expeditū L.i. non semper expedit oia repetere in foro iudiciali. Primo propter cōseruationem honoris, iuxta illud Proverbioꝝ: Honor est homini, q separat se à cōtentioib; Secundo, qm̄ est maioris boni impeditiuū. Tertio propter nimiam solicitu- dinē atq; angustiā animæ. Quarto propter periculū iurgioꝝ, iuxta illud Ecclesiastici: Ne con- Ecc. 8 tendas cum homine locuplete, ne forte constituat tibi litem. L Omnia mihi licent, L secūdum sensum p̄ractum, cum nō sit lege naturali vel scripta prohibitū, L sed ego sub nullius redigar potestate L.i. libertatem animæ meæ nolo amittere, subdendo me terrenorū retum amori, ac iudicis potestati, quod facerē si iudicio litigare, fratremq; meū offendere mallē, q perdere rem temporale. ¶ Quod aut mearepetere liceat, patet. Nā L Esca L debet L ventri L pro corporalis vita sustētatione, L & venter L indiget L escis. L Ideo licet temporalia bona repetere, vt habeamus victum & quibus tegamur. Nō tamen debemus importune & nimis anxie pro istis cōten- dere, qm̄ tēporaliter transeunt, & vēter & esca: propter qd sequit. L Deus aut & hūc L ventrem Matt. 6 C mus vīctum & quibus tegamur. Nō tamen debemus importune & nimis anxie pro istis cōten- dere, qm̄ tēporaliter transeunt, & vēter & esca: propter qd sequit. L Deus aut & hūc L ventrem Matt. 6 loqui, videlicet ad reprobanda luxuria vitia. L Corpus autē L vniuersiūq; fidelis L nō fornica- tioni, sed dño L deo subiiciatur & obsequatur, L & dñs corpori L principē, & p̄mū tribuat. L Deus vero L pater seu trinitas L & dñm L Iesum L suscitauit L tertia die à mortuis, L & nos sus- citabit L in die iudicii, L per virtutem suam L omnipotētem, cui nō est impossibile omne verbū P̄bl. 3. ¶ Ratio autem cur corpus nō fornicationi, sed domino reddēdum est, redditur. L Nescitis q̄ corpora vestra mēbra sunt Christi? L Ipse em̄ est caput nostrum, cui in baptismo incorpo- mur, & ipsa ecclesia est mysticū corpus Ch̄ri. Ideo quilibet vere Christianus est mysticū mem- brum eius. L Tollēs ergo L.i. assumēs seu diuinō cultui auferēs L mēbra Christi L.i. corpus meū & alterius, quē ad voluptatem meo exemplo induco, L faciam L de eis L membra meretricis? L concubēdo cū ea, sicq; vna caro fiendo cum carne illius. L Absit, L vt rem adeo impia agam. L An nescitis, quoniā qui adhāret meretrici L carnali amore, & copula corporali, L vnum cor- pas L cum ea L efficitur? L per seminis communionem seu affectuum transformationē. L Erūt Gene. 2 em̄ Linquit dñs in Genesi L duo L.i. vir & mulier, L in carne vna L.i. pro eadē carne reputabunt propter mutuā vniōnē, quāvis numeraliter atq; realiter differat. Hoc ad literā de legitime con- iunctis p̄dictum est. Aplūs tamen allegat hic de illicitis copulis fornicantiū, qm̄ ratio identitatis partim eadem est. Nam concubitus licitus & fornicatio conueniūt in esse naturę, nō aut in

esse morali. Qui autem adharet domino. adhäsione amorosa & obedientiali, unus spūs est. Joban. 17 diuino spūi per charitatem vnitur, in deum transformatur, ei⁹q; indissolubiliter colligatur. Unde aiebat salvator loquens ad patrem: Notum feci eis nomine tuum, ut dilectio tua in eis sit, & ego in eis. Amor namq; est virtus vniuersa diuersos cōiungens, quāuis essentialiter differat. Fugite fornicationē. Lobiæ. 4 i. omnē illicitum cōcubitū. Quædā peccata in se quandā pœnā & amaritudinē habent, ut ira, inuidia, & ista melius superātur luxūdo & resistendo. Nā quanto diligētius & particularius cōsiderantur, tanto plus displicēt, sicq; facilius repelluntur. Alia autem peccata quandā delectationē includunt, ut gula, luxuria, quæ melius vincitur fugiendo q̄ colluctādo. Quo enī 1. Pet. 1. particularius, diligentiusq; pensantur & reuoluuntur, eo appetitus magis prouocatur. Vt ianda ergo sunt somēta, occasiones & causæ luxuriae. Ratio quoq; fugiendi fornicationē subiungitur. Omne enim peccatum, præter fornicationē, quodcumq; fecerit homo, cogitādo, loquendo vel operādo, extra corpus est. i. non ita nocet corpori, ipsum debilitādo, cōtaminando, ac diuersis periculis exponēdo, ut fornicatio. Qui autem fornicat, in corpus suū peccat. ipsum (ut dictū est) ledendo, polluendo & destruendo, p̄sertim si multū exerceat actum huiusmodi. An nescitis quāi membra vestra. non solū corpora propter aliqua mēbra, sed omnia mēbra vestra. i. corpus totum, templū est spūs sancti. i. consecratū inhabitationi spūs sancti in baptismo, ubi expulso diabolo, abrenuntiasti pompis eius, & deo dicati estis, qui in vobis est. per grām, primo atq; directe in anima, secundario autē in corpore, quem spūm sanctum habetis à deo. patre, qui misit & dedit fidelibus spūm sanctum, Imō & à filio, sed & spūs sanctus dat seipsum. Propter quod ait Christus: Cum venerit paracletus, quem ego mittā vobis. Joban. 14 bis à patre, & nō estis vestris. i. proprij iuris ac potestatis. Sed totum quod habetis & estis, Joban. 16 Ro. 14 tenemini deo, ut ad eius honorem & gloriam omnia ordinentur. Nam & de omnibus rationē reddemus, tanquam de bonis mutuatis. Deo quippe debemus nos ipsos, nō solum ratione creationis ac gubernationis, sed etiam ratione salvationis. Ideo sequitur. Empti estis. i. à potestate & iure diaboli liberati, qui venūdati fuistis in iniquitatibus vestris, pretio magno, vi Esa. 52 Ro. 7 delict morte & sanguine Christi, de quo scriptū est in Apoca. Redemisti nos deo in sanguine tuo. Hinc itaq; dicit Anselmus: Certe dñe quia me fecisti, debeo me totū, quia redemisti me, de beo me totum, imō tanto debeo amori tuo plus q̄ meipsum, quāto tu maior es me, pro quo de disti te ipsum, & cui promittis te ipsum, glorificate ergo. i. bonis operibus honorate & gloriostū ostendite, & portate deum in corpore vestro. i. eius voluntati corpora vestra subiici ponderet. De quibus autem scripsistis mihi, videlicet de nuptijs obseruandis vel fugientibus. R̄deo. Bonū. Simp̄l. i. pfectū est homini. In nōdū cōiugato mulierem nō tangere. i. Hierony. penitus continere, & in castimonia dño ministrare. In carne enim sine carne vivere, nō humana p̄t. Datt. 19 Esa. 56 sed angelica vita est. De talibus ait salvator: Sunt eunuchi q̄ se castrauerūt propter regnum coelorum, de quibus ait dñs p̄ Esaīā: Dabo eis nomine melius à filijs & filiabus. Propter fornicationem autem, vitandā, unusq; vir vxoratus, vxorē suā. i. vnaq; ac propriā, nō plures, nec concubinata. suū virū propriū habeat. i. retineat, nō rejciens eā, q̄si nuptiæ deo displiceant, & vnaqueq; mulier magis aliter cōtinere nō possunt, nubāt. Multæ autem sunt causæ institutionis matrimonij. s. multiplicatio hominum, inimicorū reconciliatio, integratio pacis, uitatio fornicationis, instruatio & educatio prolis. Vxori vir debitū reddat, similiter autem vxor viro, exponēdo se mutuæ voluntati, quantū ad cōmixtionē carnalem. Cuius ratio subditur. Mulier potestatem plenā & liberā sui corporis non habet, sed vir, quia nō potest viro debitū denegare, potestq; vir illud exigere. Similiter autem & vir sui corporis potestatem nō habet, sed mulier. In lege enim debire, i. corporis vsum subtrahere inuicem, nisi forte ex consensu communis, & hoc ad tem- Eccles. 3 pus certum. Tempus enim amplexandi, & tempus longe fieri ab amplexibus, vt vacetis. i. deuote insistatis orationi, quæ est ascensus mētis in deū. Propter qđ indiget spūali eleuatio- ne, quæ per actum carnalem maxime impeditur, etiam post actū talem sensus manent ad tempus minus idonei ad spūalia opera. Et iterum tempore orationis cōplete, reuertamini in id ipsum. i. ad pristinā debiti huius p̄solutionē, ne tētēt vos satanas. i. ne diuturnior elogatio à cōcubitu fiat vobis occasio tētationis à dñe mōne, & incidatis adulterij crīmē. propter incon-

Declaratio Cap. VII. videlicet De quibus autem scripsistis mihi. Art. VII.

Dequibus autem scripsistis mihi. Agit Ap̄lus hoc loco de matrimonio. Pseudo em̄ ap̄ stoli ut puriores ceteris videretur, magisq; eis credere, pdicauerunt nuptias esse viandas. Quo auditio, scripserūt Corinthij ap̄lo, qđ tenendū esset de hoc. Quibus respondet. De quibus autem scripsistis mihi, videlicet de nuptijs obseruandis vel fugientibus. R̄deo. Bonū. Simp̄l. i. pfectū est homini. In nōdū cōiugato mulierem nō tangere. i. Hierony. penitus continere, & in castimonia dño ministrare. In carne enim sine carne vivere, nō humana p̄t. Datt. 19 Esa. 56 sed angelica vita est. De talibus ait salvator: Sunt eunuchi q̄ se castrauerūt propter regnum coelorum, de quibus ait dñs p̄ Esaīā: Dabo eis nomine melius à filijs & filiabus. Propter fornicationem autem, vitandā, unusq; vir vxoratus, vxorē suā. i. vnaq; ac propriā, nō plures, nec concubinata. suū virū propriū habeat. i. retineat, nō rejciens eā, q̄si nuptiæ deo displiceant, & vnaqueq; mulier magis aliter cōtinere nō possunt, nubāt. Multæ autem sunt causæ institutionis matrimonij. s. multiplicatio hominum, inimicorū reconciliatio, integratio pacis, uitatio fornicationis, instruatio & educatio prolis. Vxori vir debitū reddat, similiter autem vxor viro, exponēdo se mutuæ voluntati, quantū ad cōmixtionē carnalem. Cuius ratio subditur. Mulier potestatem plenā & liberā sui corporis non habet, sed vir, quia nō potest viro debitū denegare, potestq; vir illud exigere. Similiter autem & vir sui corporis potestatem nō habet, sed mulier. In lege enim debire, i. corporis vsum subtrahere inuicem, nisi forte ex consensu communis, & hoc ad tem- Eccles. 3 pus certum. Tempus enim amplexandi, & tempus longe fieri ab amplexibus, vt vacetis. i. deuote insistatis orationi, quæ est ascensus mētis in deū. Propter qđ indiget spūali eleuatio- ne, quæ per actum carnalem maxime impeditur, etiam post actū talem sensus manent ad tempus minus idonei ad spūalia opera. Et iterum tempore orationis cōplete, reuertamini in id ipsum. i. ad pristinā debiti huius p̄solutionē, ne tētēt vos satanas. i. ne diuturnior elogatio à cōcubitu fiat vobis occasio tētationis à dñe mōne, & incidatis adulterij crīmē. propter incon-

A tintentiā vestrā i.e. eo q̄ pronis sitis ad vitia carnis. L Hoc aut̄, videlicet v̄t̄ tu etiam in id
 iōm propter incontinentiā vestrā, ne in grauiora mala cadatis, L dico secundū indulgentiā i.e.
 secundū pmissionē seu cōcessionē. Matrimoniū em̄ ordinat̄ etiā in remediū culpæ. H̄c videtur
 intentio Augustini hoc loco, L nō secundū imperiū i.e. nō imperādo h̄c dico, nō em̄ necessa-
 riū est ad salutē ita reuerti, Im̄ melius eset ex cōlensū abstinere. Incōtinentia aut̄ malū est, vt
 vir vxorē cognoscat ultra necessitatē procreandi liberōs, reddendi q̄ debitū, nisi faciat hoc, ne
 cōiunx in adulteriū ruat seu peccet: q̄a hoc sit ad satisfaciendū cōcupiscētiæ, q̄d est veniale, q̄n
 cōcupiscētiæ s̄istit intra limites matrimoniales, videlicet q̄ alia nollet cognoscere. Si vero limi-
 tes istos excedat, erit p̄ctm mortale, q̄n videlicet tāto impetu fertur, q̄ etiā quāuis nō esset sua,
 cognosceret ēā. Deniq; tria sunt bona matrimonij qbus excusat, videlicet fides, quam mutuo
 cōiuges seruat, proles religiose educāda, & sacramētum, ne cōiugii separet. Cum igitur actus
 matrimonialis sit causa prolis generādæ, diuinoq; cultui mancipandæ, est actus religionis, nec
 aliquā habet culpā, sed est meritorius, si fiat ex charitate, similiter si fiat causa reddēdi debitum,
 tunc em̄ est actus iustitiae. L Volo aut̄ oēs hoies esse sicut meipm i.e. quantū in me est, malle oēs
 simpliciter continere: oēs inquā determinate, nō singulos. Vel, oēs, si cōuenienter fieri posset:
 sicut & ego cōtineo, q̄ etiā virgo sum. L Sed vniusquisq; electorē fidelū l proprium donū i.e.
 grām sibi singulariter datā L habet ex deo. JVnde de quolibet sancto canta: Nō est inuētus si
 milis illi, L alius quidē sic, alius vero sic i.e. vñus habet grām secundum hūc pfectionis gradū, alius
 secundum aliū gradū. Idcirco nō possunt oēs ad æ qualē pfectionē induci, sed vni cōsulendū est,
 vt in castitate permaneat, alij vt fidē cōiugalē obseruet, quoꝝ vtrūq; dei est donū. Hinc etiā cū
 B Ch̄is de virginitate disereret, dixit: Non oēs capiunt verbū hoc. Et: Qui potest capere, capiat
 L Dico aut̄ nō nuptis i.e. virginibus & nōdū ligatis, L & viduis, bonū est illis i.e. vtile & magis
 meritorius, L si sic permaneāt sicut & ego i.e. oīno cōtineant. L Quod si se nō cōtinēt i.e. concu-
 piscentiā nō refrenāt, L nubat. L matrimonij cōtrahēdo. L Melius est em̄ nubere q̄ vri i.e. igne
 libidinis & stuare, angi & vinci. Et est cōparatio impropria, velut si dicatur: Melior est angelus
 q̄ diabolus. Nubere em̄ in se bonū est & sine culpa. Vr̄i vero simpliciter malū. Deinde agit de
 inseparabilitate matrimonij. L His aut̄ qui matrimonio iuncti sunt i.e. legitime coniugatis, q̄n
 vterq; fidelis est, L non ego p̄cipio, L quasi author p̄cepti, L sed dñs l per seipm, L vxore à viro
 nō discedere. L habitatione & thoro, causa fornicatiōis excepta, q̄ nō exprimit tamq; notissima,
 quā solā Ch̄is exceptit: Quicūq; (inquiens) vxorē dimiserit & alia duxerit, excepta causa forni-
 cationis, mœchatur. Ceteras quippe vniuersas molestias iubet Ch̄is pro fide cōiugij & casti-
 tate fortiter sustineri, secundum Augustinū. Ait em̄ saluator: Quod deus cōiurxit, homo nō se-
 paret. L Quod si discesserit, L mulier à viro causa fornicatiōis, ab ea inexcusabiliter cōmissa, p̄ci-
 pit dñs l manere innuptā i.e. alteri nō posse matrimonialē copulari, iuxta illud: Qui dimissam
 duxerit, mœchabit, L aut viro suo reconciliari, L qđ fieri potest. Nam sicut vir potest in adulterio
 deprehensam apud se sub spe correctiōis tenere: sic p̄t repulsam ad thorū, amicitiā & recipere.
 Quāuis aut̄ matrimonij soluat per fornicationē quantū ad thoro, nō tñ quantū ad vinculū. Ma-
 trimoniū em̄ sic diffinit: Matrimoniū est psonaq; legitimæ & cōiunctio, indutissimā vitæ consue-
 tudinē retinens. Porr̄ psonaq; plene legitimæ sunt, quas nō impedit votū cōtinentia, ordo, co-
 gnatio, dispar cultus, cōditio velfrigiditas. Personæ vero oīno illegitimæ sunt, quas ipedit vo-
 tū, ordo, cognatio, dispar cultus. Personæ vero nec plene legitimæ, nec plene illegitimæ sunt
 per cōditionem & frigiditatē. Si ergo psonæ sunt plene legitimæ, separari nō possunt post co-
 pulā carnalē, nisi de cōmuni cōsensu, causa fornicationis excepta. Nā & lepra quamvis diuidat
 coniugatos quantū ad cohabitationē, nō tñ simpliciter quantū ad thoro. L Et vit vxorē nō di-
 mitrat, L nisi ob fornicationē. Nec semp ob fornicationē potest eā dimittere, vt si ipsemet eam
 prostituit, vel cū alia fornicatus fuerit, vel debitum reddere noluit, vel eā post adulteriū manife-
 ste deprehensam tenuerit, vel si mulier ē violēt̄ oppressa ab alio, sub specie proprii viri dece-
 pta, aut propriū virū probabiliter mortuū & stimans, alteri est cōiuncta. Supplendū est hic de
 viro qđ de muliere p̄dictum est. L si discesserit, nō ducat alia, vel recōcilietur vxori. Deinceps
 agitur de matrimonio eorū, quoꝝ est dispar cultus, vbi videlicet vñus est infidelis. L Nam cāte-
 ris, L quoꝝ non est vterq; fidelis, L ego dico, nō imperando, sed cōsulendo, L non dñs l dicit
 hoc propriū seu immediate, aut imperatiue. L Si quis frater i.e. Christianus L vxorem habet in
 fidelē, L ita q̄ eo ad fidē conuerso, illa in infidelitate permāsit. In exordio nāq; ecclesiæ mul-
 tieries alter coniugū cōvertebatur ad fidē, alio nō credente, L & h̄c L vxor infidelis L consentit
 habitare cū illo. L sine iniuria seu blasphemia fidei, L nō dimittat illā, L hoc cōsulō. L Et si qua mu-
 lier L ad fidē conuersa, L habet virū infidelē, & hic cōsentit habitare cū illa. L pacifice, L non dimis-
 tat virū. L Huius cōsiliū ratio subditur. Intelligenda tñ sunt h̄ec (vt aliqui tenēt) de his qui in in-
 fidelitate contraxerunt, non de his q̄ in dispari cultu cōtrahunt, quia tunc nō est matrimonij,
 sed separandi sunt, quemadmodum & Esdras fecit. L Sanctificatus est em̄ i.e. ad fidē conuersiōe
 L vit infidelis per mulierem fidelē i.e. ex admonitione & instructione, seu optima cōuerſatiōe

Augustinū

Ecc. 44

Matt. 19

Ibidē.

Matt. 19

Matt. 5

vxoris fidelis. Et sanctificata est mulier infidelis. s. cōuersa p virū fidele. Hoc in primitiua ecclesia sepius accidit, vt unus cōiugū cōuerteret aliū. Vnde ob hanc vtilitatē cōsulit Ap̄lus ut cohabitent, eo q̄ cohabitatio sit salutis occasio. Hinc etiam princeps ap̄logie in sua canonicae r. pet. 3 Mulieres (inquit) subditæ sint viris suis, vt & si qui nō credūt verbo, p muliere cōversationē, si ne verbo lucrifiant, cōsideratē in timore sanctā cōversationem eā. Alioquin. i. nisi secundum cōsiliū mēū feceritis, pariter habitādo, filij vestri & etiā filiae, q̄ noīe filio & dant intelligi. Limmūdi essent. i. in infidelitate manerēt. Si em̄ fidelis recedit, puer sequit eū parentē qui manet in domo, & maiore populi partē, & ita in primitiua ecclesia, dū pauci erant fideles infidelibus dominis subditi, puer sequebat ritum parētis infidelis manētis in domo. Imō si sequutus fuisset fidelē parentē abutentē, parens infidelis facile recuperasset eū auxilio infidelū principū. L Nunc autē sancti sunt. i. filij vestri cōvertunt ad Christū, vobis simul manētibus. Poterat em̄ alter coniugū instruere filiū. Præterea aduertendū, q̄ quia causa cohabitationis coniugū disparis cultus, erat spes cōversationis errantis, idcirco in primitiua ecclesia q̄h passim cōuertebatur Iudæi atq; gentiles, licuit Christianis manere cū vxore seu viro infideli sive gentili, sive Iudæa vel Iudeo. Procedēt autē tempore obduratis Iudæis, nō licuit infidelibus cohabitare coniugū infidelis Iudeo. Nunc vero gentilibus quoq; obstinatis, nō licet alicui infideli coniugi cohabitare. Et in hoc sensu loquunt sacri canones, cohabitationē coniugum disparis cultus prohibētes. Ap̄lus vero loquit pro tpe primitiue ecclesiæ. Quod si infidelis vir aut vxor discedat. i. a fidelis ex odio fidei, discedat, nil em̄ mali cōtingit Christiano, sed liberatus est, potestq; cum alio cōtrahere. Nō em̄ est seruituti subiectus frater aut soror in eiusmodi. i. vir aut mulier si delis nō obligat sequi infidele discedēt, veleū repetere, aut à matrimonio fidelis abstineret. In E pace autē vocavit nos deus. i. ad hoc nos in domo sua, q̄ est ecclesia, posuit ut pacifice coniuia mus, Ideo nō oportet cū infideli discedēt litigare. Deinceps persuadet Ap̄lus, velq; nō operat discedentē sequi, vel q̄ expediat habitate cū infideli pacifice se habenti. Vnde em̄ scis. i. mulier fidelis si vir infidelē saluā facies. cōuertēdo eū ad fidē. Aut vnde scis (d) vit. fidelis si mulierē infidelē saluā facies. pducendo eā ad Christū, nisi vnicuiq; sicut deus diuinit̄. i. hoc certo sciri nō potest, nisi p grām specialis reuelatiōis, quā deus vnicuiq; cui vult diuidit, dans vni grām ampliore, alteri vero minorē. Vel sic, nisi vnicuiq; sicut deus diuinit̄. i. nisi cognoscas hoc ex futuro euētu, expectādo grām, quā deus singulis tradit, vbi & qñ, & q̄tū & q̄o sibi placuerit. Ex p̄inductis autē infert Ap̄lus cōmune documentū. Et vnumquēq; si. 2. Thess. 1. cut dñs vocavit, ita ambulet. i. quilibet fidelū in ea vocatione & statu p̄seueret, & Ch̄o de- 2. pet. 1 seruat, in quo à deo ad fidē vocatus est. s. vt qui in coniugio existens cōuertit, maneat in coniugio; qui autē non ligatus cōuertit seu vocat, nō cōtrahat. Hoc est cōsiliū, non p̄ceptū, estq; intellā gendū, quantum ad ea q̄ nō repugnat fidei, bonisq; moribus. Sunt autē cōditiones & cōsuetudines prauæ, in q̄bus nō est ambulādū. Nec idē est dicere, ambulare in statu, in q̄, & à quo vocatus est hō. Nam in statu à quo quisq; vocat, nō est standū nec ambulandū, sed in statu in quo. Sicut enī cōiunx, ita & latro vocat, sed cōiunx vocat à coniugio, latro à latrocino, qđ fidei Ch̄ri repugnat, & ob id relinquendū est, nō autē coniugū. Per hāc q̄q; non aufert licētia tendēdi ad status perfectiores. Hāc ergo doceo vos, & sicut in oībus ecclesijs doceo. i. sicut & alijs oībus p̄dicto, vt sit distributio in ḡne. Hec insup per exēpla declarat. Circūcisus. i. in ritu Iudaico seu statu Iudaismi, aliquis vocatus est. i. ad fidem Ch̄ri cōuersus est, nō adducat p̄putiū. i. nō cōpella ritū gentilē assumere seu gentilē se habere, q̄tū ad ea q̄ non sunt de necessitate salutis. Gal. 2 In primitiua em̄ ecclesia Iudæi & Gentiles conuersti, in aliqbus obseruatijs differebant magis q̄ postea. In p̄putiō. i. in statu & ritu ḡtiliū Laligs vocatus est, nō circūcidat, imō nec ad cō- 2. Gal. 5 teros ritus Iudaicos se transferre cogat. Vnde & alibi dicitur. Si circūcidamini, Ch̄rus nihil vobis proderit. Seruat ergo ap̄lus, qđ cōgruere videt ecclesijs, tā gentiliū q̄ Iudeo, nec aufert cōsuetudinē, cuius obseruatio non obest saluti, vt asserit Augustinus. Hoc autē rationē subiungit. Augustini. Circūcisio. i. ritus Iudaicus nihil est sub rōne finis, q̄a nil proficit ad obtinēdā salutē. Lcḡalia em̄ quantū ad cāeremonialia cessauerūt. Est tñ aliqd sub rōne formæ. Simili modo, p̄putiū. i. status seu ritus ḡtiliū nihil est. i. nō obest nec prodest saluti. Quod intelligendum est quantū ad ea q̄ indifferētia sunt, non quantū ad opera idololatriæ, sed obseruatio māda- 2. Matt. 22 ro & dei. aliquid est, qm̄ promeretur vitam æternā, iuxta illud: Si vis ad vitam ingredi, serua mā data. Item & illud: Qui seruat verbum Christi, vere in hoc charitas dei perfecta est. Cui conso- 2. Matt. 19 nat illud Sapientis: Custoditio legum, consummatio incorruptionis. Hinc concludit ap̄lus. 1. Johān. 2 LV nusquisq; in qua vocatione vocatus est, in ea permaneat, i. cuius intellectus patet ex p̄dictis. 2. Gal. 5 Intellectusq; verbi huius diligenter pensandus est, quoniam multi male intelligunt, & p cōsequens p̄bil. 3 p̄b̄. nec intelligunt (quia falsum nescitur) & impertinenter allegant hoc verbum, quasi non debeat hō & mulari charismata meliora. Verba sancti apostoli sicut in stylo simplicitia sunt, ita in sensu profunda cōsistūt, q̄a ex corde doctissimo profluxerūt. His autē q̄ nūc de circūcisione & p̄putio 2. Corin. 12 dicta sunt, consonat quod ad Galatas scribitur; In Christo Iesu nec circūcisio aliquid valet, nec p̄putium

IN EPIS. I. AD CORIN. ENARRA. Art. VII. Fo. XLVI.

A præputium, sed noua creatura. ¶ Post introductionem exempli de ritu viuendi ponit exemplum de statu seu officio cōditiōis. ¶ Seruus. i. in seruitute hominum existēs. ¶ vocatus es ad fidēm vel opabona, nō sit tibi curā. i. nō doleas de seruitutis conditione, nec cupias eam effugere, ¶ sed & si potes liber fieri. i. à seruitute hac liberari. ¶ magis vtere seruitute, i. potius elige in seruitute manere, qm̄ est tibi occasio humilitatis, ad verā atq; in dño existēt libertatē pertinentis. Liberat népe à seruitute peccati, & libertate peccādi. Vnde ait sanctus Ambrosius: Quāto quis propter deum despectior est in hoc seculo, tāto sublimius exaltabitur in futuro. Gregorius quoq; ait: Tanto est homo p̄tior deo, quāto propter eum vilior est mundo. Et Boetius: Cū oīs (ingr) fortuna timēdat, magis tñ prospera q̄ aduersa. ¶ Deinde ponit rō huius exempli. ¶ Qui em in dño. i. in fide, seu ope dei, ¶ vocatus est. ¶ existēs. ¶ seruus. i. in conditiōe seruili, loquēdo de seruitute humana, & corpali. ¶ libertus est dñi. i. de seruitute peccati liberatus est à dñi, est q̄ seruus dñi, & per consequens vere & spūaliter liber. Quoniam deo seruire regnare est. Sicut & beatissima Agatha dixit: Summa ingenuitas est seruitus Christi. Facit em̄ libertē ab obligatiōe peccati, & seruitute diaboli. Ideo quoq; Saluator testat: Si filius vos liberauit, verē liberi eritis. ¶ Similiter qui vocatus est liber. i. à p̄dicta seruitute humana immunis. ¶ seruus est Christi. dum ei obedit. Vnde nec seruitus nec libertas repugnat obsequio Christi. Seruitus tñ maioris boni occasio est. Non ergo despiciat à libero. Hinc quoq; in vītis patrum narrat de quodam sancto p̄te, q̄ nequaq; acquieuit à seruitute dominoꝝ suorum liberari. ¶ Precio. ¶ pretioso sanguine Christi. ¶ tempti estis. ab obligatiōe mortis & ternæ. Idcīc tam Apo. 14.

B liber q̄ seruus, serui sunt Christi. Emit etiā nos Saluator de manu dei p̄tis, q̄ paratus erat prop̄ incere nos in infernum, vt essemus cohēredes cōsortes q̄ sui. ¶ Nolite. Ergo ¶ fieri serui hominum. i. hominibus nolite vos finaliter aut principaliter subdere, sed vicem reddite saluatori, & ei esto te subiecti. Scriptum est em̄: Dñm deum tuum timebis, & illi soli seruies. Quod licet de seruitute latrī accipi possit, tamen de omni seruitute bona intelligi valet, ed quod quicquid seruitutis impenditur homini, propter deum, in deo, & secundum deum impendendum sit illi. ¶ Ex his infert Ap̄lus, quod tamen p̄dictum est, quatenus repetitio sit confirmationis indicium. ¶ Vnusq; in quo vocatus est frater. i. quilibet frater fidelis, in quo statutus deū cōuersus est, Matt. 24.

C documēto, de virginitate agit Ap̄lus: ¶ De virginibus aut. i. de virginitatis atq; ppetua continentia obseruatiōe, ¶ p̄ceptum dñi non habeo. qm̄ nec in veteri, ne q̄ in noua lege p̄cipit. Imō in veteri lege maledicis sterilis. In noua vero lege habet: Qui potest capere, capiat, Luc. 14.

D proponit. Poterat em̄ digniorem causam indicare, videlicet q̄ status m̄rimonialis rōne soliditudinis sibi adiuncta, plurimum retrahat à puritate atq; seruore, ac stabilitate contemplationis & dilectionis diuinæ. Et sicut Augustinus fatetur, virginitas supreditur conditionem naturæ humanaꝝ, per quam homines angelis assimilantur. Maior tamē est victoria virginū quam angelorum. Angeli enim sine carne viuunt, virgines vero in carne triumphat. Ideo subditur: ¶ quoniam bonum est homini sic esse. ¶ hoc est, in virginitate manere. Est em̄ bonum atq; honestum, propter vitæ veritatem. Delectabile, propter animi libertatem. Vtile, propter copiosam mercedem. Virginibus quippe debet aureola, & fructus centefimus, vt patet ibi: Sequuntur & agnum quocunq; erit. ¶ Alligatus es vxori. ¶ non solum vinculo matrimoniali, sed etiā copula carnali, ¶ noli querere solutionem. ¶ hoc est, separationem à coniuge. Hoc dicit Apostolus consulendo infirmis, ne incident culpam maiorem. Experti enim delectationem venereum, faciliter revertuntur ad eam. Nihilominus licet & expedit querere solutionem causa intrandi religionem, si insit animo firmū continendi propositum, nec aliunde occurrat rationabile impedimentum, videlicet, negligēta prolis, vel periculum coniugis, aut simile aliquid. ¶ Solutus es ab uxore. i. si uxorem non habes, ¶ noli querere uxorem. ¶ si videris te posse continere. ¶ Si autem accepisti uxorem. ¶ bono fine atq; legitimate. ¶ non peccasti. ¶ cum non sit illicitum, Imo & bene fecisti. ¶ Et si nuperit virgo. ¶ votum virginitatis non habes, ¶ nō peccauit. Tribulationem tamē carnis. ¶ hoc est corporalē afflictione in prouisione temporalium rerum, & in varijs curis seculi huius. ¶ habebunt homīs. i. vir & mulier. ¶ Ego aut vobis parco, ¶ hoc est, fortiores rationes continendi vobis non profero, cum sitis incapaces & infirmi.

1. Timo. 9
Matt. 17

Ambroſ. 9
Iaco. 4
Gregor. 9

1. Petri. 8
Roma. 1

Joban. 8
Apo. 14

Roma. 8

Deuter. 6
Matt. 4

1. Thess. 4

Deuter. 7
Matt. 15

EPIST. 7

Deuter. 7
Matt. 15

Luc. 14

Roma. 8
Luc. 2

Hebræ. 1

Augustin.

Luc. 19

Matt. 13
Apoca. 14

1. Timo. 9

CAP. VII. D. DIONYSII CARTHUSIANI.

¶ Deinceps ostēdit Ap̄lus coniugatis formā viuendi, & ad virginalem perfectionē, quantum fieri pōt, appropinquādi. L Hoc itaq; dico fr̄es: Tempus, peregrinationis nostræ seu vita p̄ sentis L breue est, prout scriptura testat: Dies nři sicut umbra super terrā, & nulla est mora. Et Iacobus: Quæ est vita vñra? V apor ē ad modicū parēs, deinceps exterminabit. L Reliquū est, id ē, hoc restat, L vt & q̄ habēt vxores, sint tanq; nō habētes. L i. non nimis carnaliter afficiantur ad eas, nec actibus carnis totalr̄ immergant, sed quātū fieri p̄t, studeat spūalibus occupari, intē 1. Para. 29
2. Thess. 2
2. Attib.
Johann. 16
Ecc. u
Psalm. 48
Psalm. 61
Limo. 6
2. Petri. 3
1. Johann. 2
Eccles. 1
Prouer. 11
Phil. 4
2. Cor. 6
Eph. 4
Tob. 3
Psalm. t
FINIS
Luc. 10
Q. Sec. 10
De qbus ait per Oseam: Diuīsum est cor eoꝝ, nūc interibūt. L Porrò hoc, puta non nubere, L ad utilitatē vestrā dico, i. ad maiore profectū vestrū cōsulō L nō vt laqueū, i. fornicatiōis, occasionē L vobis iniūciā, i. proponā. Si em̄ Ap̄lus iuberet non nubere, daret imperfectis ad vitia carnis procliviibus occasionē fornicādi, L sed, dico & cōsulō hoc L ad id, i. propter id, L quod honestū est, l. ad cōtinētiā obseruādam, l. & qđ facultatē p̄beat, i. hominē aptet, L sine impedimēto, i. sine distractiōe, & molesta solicitudine, L dño obsecrādi, i. deū per se cra inuocādi. Casta em̄ vita efficit hoīem aptum ad obsecrandum dñm mente pura & stabili. ¶ In sup agit Ap̄lus de custodibus virginū, q̄a in primitiua ecclesia erāt p̄fes carnales & etiam spūales vt epi, quoꝝ custodiæ virginēs cōmittebant. L Si q̄s aut, custos virginū L turpem se vi deri existimat, i. hoc putat, q̄ ipse alijs turpis videſ, seu male gratiosus, & inhoneste se hñs. Vel turpē se videri existimat, i. intra se turpē suspicionē habet L super virginē sua, i. de virgine suę custodiæ deputata, L q̄ sit superadulta, l. idcirco, q̄ virgo iā attigit annos pubertatis, seu nubiles, appareantq; in ea probabilitia signa q̄ nubere cupiat, l. & ita oportet fieri, L vt pote vt virgo cōtrahat, eō q̄ cōtinere nō velit, L qđ vult, L virgo L faciat, custos eius, tradēs eam marito L nō peccat, custos L si nubat, L virgo. Nā q̄ statuit in corde suo firmus, i. custos virginis, q̄ stabili p̄posito mētis ordinavit virginē suā in virginitate seruare, L nō hñs necessitatē, L tradēdē eā, viro, eo q̄ velit cōtinere, L p̄tatem aut habēs suę voluntatis, i. de secura custodia virginis, ita q̄ pōt volūtate suā implere, per hoc q̄ virgo sibi cōsentit, L & hoc iudicauit in corde suo, l. i. ex iudicio rōnis dictauit, L seruare virginē suā, L quā custodit in virginitate L bñ facit. Igis & qui matrimonio iungit, l. i. marito legitimo tradit L virginē suā, bene facit, L facit em̄ rem licitam. L Et q

IN EPIS. I. AD CORIN. ENARRA. Art. VIII. Fo. XLVII.

A Et qui non iungit. l virginem viro, vinculo matrimoniali l melius facit. l Magis enim meritoriu*m* est, virginē in virginitate seruare, q̄ maritari, ceteris paribus, q̄ ad maius bonū cooptatur virgini, q̄ seruat eam in virginitate, quā qui copulat eam viro. l Mulier alligata est l viro, vinculo cōiugali, q̄ nec p̄t discedere, nec alteri nubere. l quanto tpe vir eius vivit. l i. toto tpe corporalis vitæ sui mariti, l q̄ si dormierit. l somno mortis, i. obierit l vir eius, liberata ē l à vinculo cōiugali. Vnde infert, q̄ si vir eius resuscitaret, nō teneret eū recipere. l Cui vult nubat l hoc est, virū sibi placentē recipiat, si cōtinere nō velit, l tantū in domino. l i. scdm voluntatē dei hoc fiat, videlicet scdm ordinationē ecclesiae. Per hoc Aplūs innuit, q̄ debet nuptiæ eē spōtaneæ. Coacta em̄ seu inuitæ, malū exitū cōsueuerūt sortiri. Propterea in Genesi de Rebecca inducit: Vocemus puellā, & quāramus eius voluntatē. ¶ Postremo, Aplūs dat cōsiliū contiñetia viduatis. l Beator aut̄ erit l vidua in p̄senti p̄ grām, & in futuro p̄ gloriā, l si sic. l i. in statu viduitatis, l p̄manerit scdm meū cōsiliū. l i. scdm intentionē finale mei cōsiliij, ut pote propter hoc vt dño liberius vacet. Si aut̄ vidua p̄manendo in delicijs vixerit, viuens mortua est, & melius esset ei nubere, at q̄ statum cōiugalē bene seruare, q̄ taliter viduā esse. ¶ Ne aut̄ q̄s putet cōsiliū Aplī, esse humanū & pax curādum, adiecit. l Puto autē l Sobriè loquit̄, minus q̄ dic̄it, & maius significat, vt sit sensus: Puto. i. certe scio, l q̄ & ego spm dei. l i. spm sc̄m l habeā l habendo dona ipsius, prout gradus apostolatus requirit, ideo consilium meum (deo inspirante) conceptum est, & tute creditur mihi. Romanis em̄ dixit supra. Nos ipsi primitias habētes. l Romā. 8 ¶ Elucidatio capituli octauī. De his autem quæ idolis sacrificātur &c.

¶ Articulus octauus.

B Ostquām Corinthios instruxit Apostolus de virginitate, matrimonio, & viduitate, nunc plenius instruit eos de idolothytis. i. immolatiōnē idolorum, seu rebus quæ idolis immolantur. Et ait: l De his autē quæ idolis sacrificantur. l i. de materiis quas gentiles offerunt idolis suis, an liceat talibus vesci, vel non l scimus. l ego & vos, qd sit tenebndū, l qm̄ or̄nes l nos l sciam habemus. l tantū de creatore & creaturis, vt nō dubitemus de isto negotio. Hoc dicit Aplūs de se, & perfectioribus inter Corinthios. ¶ Deniq̄ qdam Corinthiorum in sua sc̄ia gloriantes manducabāt idolothyta indistincte coram om̄ib⁹, etiam in idolio. Scientes em̄ oīa creata munda esse, ex creatione in suo genere, nec aliquē cibum reijcendū q̄ cum gratia, actione sumitur, nec carnes idolis immolatas aliquam consecrationē habere ex tali oblatione, vt opinabantur Gentiles, nec aliquam immunditiam contrahere, ita vt arbitrabantur Iudæi, sed om̄ia munda esse mundis, comedebant idolothyta indifferēter, & ex hoc scandalizabantur infirmi, putantes eos talia edere sub idolorum veneratione. Hos ergo Apostolus increpat, innuēs sc̄iam eorum fuisse non discretam, nec perfecta charitate formata sed vanam. Ideo subdit: l Scientia inflat, l Id est, si non sit charitati coniuncta, occasio est superbiendi. Omnia em̄ quæ ad excellentiam pertinēt, vt scientia, eloquentia, pulchritudo, &c. si non charitate regantur, inducunt superbiam. Homines autē artes docti scientiæ nobilitatem scientes faciliter intumescunt & indignantur, si aliqd fiat contra voluntatem ipsorum. Vnde in Ecclesiaste dicitur: In multa sc̄ia, multa est indignatio. Et in Esaiā: Sapiā tua & sc̄ia tua decepit te. Si autē sc̄ia perficiatur charitate, plurimum prodest. Sicut ergo caro non prodest quicq̄, ita sc̄ia inflat. Hoc tamen est per accidens, non per se, l charitas vero ædificat. l id est, alijs exempla virtutum præbet, faciet em̄ hoīem charitatiue se habere ad proximum promouendo bonum illius, & condescendendo defectibus eius, nec querit quæ sua sunt, sed quæ aliorum. l Si quis aut̄ se existimat scire aliqd, l quasi ex seipso, & gloriāt in se nō in dño, l nondū cognovit, quēadmodū oporteat eum scire. l i. imperfecta sc̄iam habet, nec scit qd sibi desit. Non em̄ humiliter sentit de semetip̄o, nec gratus est deo, nec exemplarem se exhibet proximo. Ideo in Proverbijs Salomon dicit: Vidisti hoīem sapientē sibi videri, magis illo spem stultus habebit. Et dicit Esaias: Vx q̄ sapiētes estis in oculis vestris. Modus ergo sciēdi discēdus est. f. vt sc̄ia in humilitate fundet, charitate pficiat, bonis opibus cōprobet ac manifestet, scdm qd Iacobus dicit: Quis sapiēs & disciplinatus inter vos? ondat ex bona cōuersatiōe opationē suā in māsuetudine sapiæ. l Si q̄s aut̄ diligit deū, hic cognitus est ab eo. l cognitiōe approbatiōis. De qua deus ait ad Moysen: Te ipsum noui ex nomine. Vnde reprobis loquitur: Nescio vos. Loquēdo aut̄ tem de sc̄ia visionis, deus bonos & malos cognoscit. l De escis autē quæ idolis immolantur sc̄imus. l i. sc̄iam veram habemus, sic quod liceat eis vti, dummodo fieri valeat sine scandalo aliorum, non em̄ consecrationem vel abominationem consequātur ex hoc q̄ idolis immolantur. ¶ Cuius rationem assignat Apostolus: l quia idolum nihil est in mundo. l id est, idolum nihil est, quantum ad id quod esse putatur, quia nec aliquam diuinitatem sortitur, nec representat ali quid, quod veram deitatē participet. Tamen materia idoli aliquid est, scilicet aurum, argentum æram entum &c. Forma quoq; artificialis inducta materiæ aliquid est. f. qualitas. ¶ Porro vt refert Maximus Valerius, quidam gentilium coluerunt idola, tanq; animata & diuinitatē quādam habentia. Nā vt recitat Augustinus, Hermes dicebat: Sicut cōlestiū deo; sicutor est summus de

Genes. 24
Dæth. 13

1. Timo. 8

Actoz. 2

Eccle. 1
Esa. 47
Johan. 3

1. Cor. 10
2. Cor. 10

1. Timo. 3

Prove. 26
Esa. 5
Jaco. 3

2. Timo. 2
Exo. 33
Dæth. 25

Esa. 41
Hier. 10

Augustus

Hierem. 2 mus deus, sic deoꝝ qui in templis coluntur, sicutor est homo. Statuas, inquit, animatas dico, sen-
su & spiritu plenas, futuroꝝ præscias, hoībus imbecillitatē & sospitatiē inducētes. Cum ergo se
cundum veritatē idola nō sint animata, pater q̄ idolum nihil sit, quantū ad id quod isti sense-
Psalm. 95 runt de idolo. Alij vero coluerūt idola tanq̄ deoꝝ imagines, sed qm̄ nō sunt dñi q̄ per idola re-
p̄sentabant, videlicet Iuppiter, Mercurius, Mars, Saturnus, Hercules &c. & oēs dñi gētiū dēmo-
Deuter. 23 nia, cōstat q̄ idolum nihil sit, scđm id qđ isti de idolo putauerūt. Quod aut̄ iste sit sensus Apli, se-
Psalm. 17 quēta verba testant: L& q̄ nullus deus nisi vñus. Lvc, trinitas benedicta, quā ē vñus verus sim
pliçissimus deus, q̄ in Deuteronomio dicit: Videte q̄ ego sum solus & nō fit alius deus p̄ter me.
De quo ait Psalmista: Qm̄ quis deus p̄ter dñm, aut q̄s deus p̄ter deū n̄m? Quod vero nō fit nisi
vñus deus, declarat Apli: Nam & si sunt. L.i. q̄s sunt aliqui L qui dicantur dñi L participatio
ne diuinitatis, videlicet, propter excellentiam gratiæ, & imitationem perfectionis diuinæ,
Psalm. 49 Lsue in ccelo L sicut sunt angeli, & cōprehēsores vniuersi. Vnde dñ in Psalmo: Deus deoꝝ dñs
Psalm. 85 locutus est. Et: Non ē s̄l st̄i in dñs dñe, Lsue in terra L vt hoīes virtuosi, p̄sertim viri heroici.
Erod. 7 Nā & Moysi locutus ē dñs: Ecce cōstitui te deū Pharaonis, L siqdē sunt dñi mlti, & dñi multi L
participatione diuinitatis at q̄s dominij dei altissimi, nō natura, sicut Apli. De qbus ait scriptu-
Psalm. 46 ra: Principes populoꝝ congregati sunt cum deo Abrahā, qm̄ dñ fortis terræ vehemēter eleua-
ti sunt. Illud quoq; Ego dixi dñ estis, Ch̄rus in Euāgelio exponēs, disseverit: Illos dixit deos ad
Psal. 81 quos sermo dei factus est, quales fuerunt Prophetæ, L nobis tñ L veri dei cultoribus, est L vñus
Johan. 10 deus. L verus. L pater. L æternus L ex quo om̄ia. L profluxerunt L & nos in illo L sumus p̄ cha-
ritatē & grām sicut in vltimo fine, ac primo p̄cipio, L & L est nobis L vñus dñs Iesus Ch̄rus, p
Johā. 1. quē om̄ia. L Omnia em̄ p̄ ip̄m facta sunt, & fine ipso factū est nihil. Ch̄rus aut̄ scđm diuinā na-
Matte. 23 turam est dñs om̄ p̄ authoritatē tanq̄ creator. Scđm humanitatē quoq; est dñs om̄, p̄ dominij
participationem. Vnde & ipse ait: Data ē mihi oīs pt̄as in ccelo & in terra, L & nos p̄ ipsum. L
hoc ē, per Ch̄rm formati sumus, in esse naturali, in quantum creator & deus est. Per ipsum q̄q;
reformati sumus, & in esse gratiæ constituti, in quantum est Saluator per humanitatē assum-
ptam. Per hoc autem quod ait: Nobis vñus deus pater, & vñus dominus Iesus, non datur intel-
ligi, quod pater non sit dominus, vel quod filius non sit deus, sed nec spiritus sanctus exclu-
ditur, quāmuis non exprimatur. Christum autem nominat dominum, quia secundum vtrāq; na-
Psal. 8 turam conuenit ei dominium, & ei specialiter subiecta sunt omnia. Imo ipse sua humiliatio-
Hebreo. 2 ne ac passione meruit omnium dominus & iudex constitui secundum naturam assumptam,
Johan. 1 L sed non omnibus est sc̄ia. L ista salutaris ac theologica, p̄ quam de p̄fe & filio cæteris q̄ p̄
dictis recte sentitur. L Quidam aut̄ cum conscientia vsq; nunc idoli. L.i. quidam omnino impfecti
Esaie. 11 vsq; nunc. L.i. post conuerſionē suā ad fidē, sicut & ante cū conscientia idoli. L.i. cum æstimatione qua-
Hiere. 3 putant idolum esse diuinum ac honorandum, L quasi idolothytum manducant. L.i. materiam
idolis immolatam, non solum vt escam quandā, sed tanquam escam ex immolatione huiusmo-
di consecratam, videlicet, in reuerentiam idoli, L & conscientia ipsorum. L sic manducantium
Lcum fit infirma. L quia facile scandalizatur L polluitur L accidēter p̄ illos, q̄ habent scientiam
verā de deo & idolothytis, sed inflantē, non charitate formatam. Infirmi nāq; vidētes illos ita
idolio māducere idolothytā, & stimabāt eos hoc agere in reuerētiā idoloꝝ, & ita fecerūt simi-
liter. L Esca aut̄. L sumpta vel nō sumpta, seu ipsa corporis comedētio L nos non commendat. L.i.
Roma. 14 gratos & placentes non efficit L deo. L in quantum esca seu comedētio. Non em̄ regnum dei est
esca & potus, sed fides vera de edēdo aut vitando idolothytā, charitasq; fraterna. L Neq; em̄ si
non manducauerimus L escam idolis immolatam L deficiemus. L.i. à gratia excidemus, aut spi-
tualium donoꝝ detrimentum patiemur. L Neq; si manducauerimus L escam talem L abunda-
Roma. 14 bimus. L grā spūali. Cum ergo o Corinthis doctiores, vestra comedētio infirmos scandalizet,
& vobis non profit, certum est, quod non scđm charitatē ambulatis, nec habetis ordinatā sciē-
tiā. L Vide aut̄ vos cæteris doctiores L ne forte h̄c licētia vestra, L qualicet vobis in cer-
to casu idolothytā māducare, & itē in casu vitare, L offendiculum fiat. L.i. scandalum generet
L infirmis. L si viderint vos vti in caute vestra licētia. L Si em̄ qs. L.i. aliq; infirmoꝝ in fide & grā
L viderit eum q̄ habet sc̄iam. L.i. cum q̄ sc̄it q̄ vel qđo licet idolothytis vesci, L in idolio recū-
bentem. L.i. corā idolo idolothytā māducantē, L nonnē conscientia illius, cū sit infirma. L.i. pro-
na ad malū L & dñsicab̄. L.i. tuo exemplo inducef, & animabit L ad māducādū idolothytā. L.i.
idoloꝝ sacrificia, nō eo animo quo tu, q̄ sc̄is sacrificia talia, nec cōsecrata ē, neq; immūda, nec
in honore idoloꝝ sumēda, sed ipse incipit edere sacrificia illa in reuerētiā idoli, putas illic esse
aliquid numinis, qm̄ cernit fr̄ēm suū peritū ibi comedere, nec horrere. L Et L ita L peribit. L hoc
est, damnationem incurret, L infirmus in tua sc̄ia. L.i. occasione tua sc̄iæ. L exemplio comedē-
tio nātua, quam tu ex scientia tua facis, o L frater L perite, qui sc̄is quo animo vescendum fit ido-
lothytā, L propter quem L infirmum saluandum, L Christus mortuus est L qui venit quārere,
Roma. 14 & saluum facere, quod perierat. L Sic autem peccantes in fratres, L eos sc̄adilantes, & eorum
saluti non prouidentes, L & percutientes, L hoc est, lādentes & corruptentes spiritualiter,
L conscientiē

A conscientiam eorum infirmam. Inse exempli pestiferi Lin Christum peccatis. quoniam membra eius ei auferitis, regnum Christi minuitis, sciu sanguis eius parvipereditis, eiusque preceptis repugnatis. Ipse siquidem locutus est: Videte, ne contemnatis vnum ex his pusillis. Et rursum: Qui scandalizauit vnum ex his pusillis, expedit ei, ut suspedit mola asinaria i collo eius &c. Quicunque ergo peccat in proximis, peccat in Christum, perfiditer cum dicat: Quod vni ex meis fecistis, mihi fecistis. Et iterum: Qui tetigerit vos, taget pupillam oculi mei. Quapropter videlicet, gain proximum peccatis, peccat in Christum, si esca. i. sumptus ciborum predicti, vel cuiuscumque alterius, quod licite vesci, & non vesci possum. scandalizat fratrem meum. i. fideliter, non manducabo carnem. cuius iesus fratrem scandalizat, Lin etenim. i. toto tempore vita mea, non quod esca aut sumptus eius in se mala existat, sed Lin frater meum scandalizem. in re quam sine peccato omittere possum. Unde & alio loco dixit: Noli cibo tuo perdere illum, pro quo Christus mortuus est. Quid autem pro vitando alterius scandalo omittendum sit, & quid non, dictum est ante.

¶ Explanatio capiti. IX. videlicet: Non sum liber?

Art. IX.

*Matt. 18.
Marc. 6.
Ibidem.
Matt. 25.
Sachar. 2.
Rom. 4.*

1. Corin. 9.

*Sala. 2.
2. Corin. 9.
Acto. 9.
Ibidem.*

*Roman. 1.
Phil. 1.*

Matt. 10.

*Johan. 8.
Luc. 8.*

Sala. 2.

*Luc. 3.
Esa. 5.*

Ezech. 34.

Dente. 22.

*Psal. 146.
Job. 18.
Sapi. 24.*

quod

F Requeritur docet apostolus abstinentiam a licitis, ne scandalizentur pusilli. In fine enim precedentis capiti dixit se potius nunquam carnibus vesci, quod fratrem scandalizare. Ad hanc ergo perfectio nem aliquos suo exemplo volentes inducere, ait: Non sum liber? Interrogat, & interrogando affirmat, ut ostendat quod irrationaliter sit sentire oppositum. Ait ergo: Non sum liber? id est, immo liber sum, seu potestate liberum habens accipitendi stipendia vita, seu sumptus ab his quibus euangelizo, quemadmodum alii apostoli faciunt, sicut ego liber sum accipere, nec tamen accipio, ne aliquem scandalizem, ita & vos abstinete a licitis, ne quemadmodum scandalizetis. Et quoniam pseudo apostoli persuaserunt B Corinthiis Paulum non esse apostolum, & ob id doctrinam eius esse spernendam, eorum cum Christo in carne conuersatus non fuit. Ideo subdit apostolus: Non sum apostolus. i. immo vere apostolus sum, sicut p. bat apostolatus mei causa. Nam Lin Nonne dominum nostrum Iesum Christum vidi? In oculo intellectuali, tempore raptus mei usque ad tertium celum, quoniam vidi sanctam trinitatem per spiritum, & Christum in dextera patris. Vnde in via, qua iuxta Damascum. Et dicit Lira hoc scriptum non esse, quod dicit in Actis, quod audiuit vocem sibi dicentem. Diligenter tamen pensando hoc, utrumque scriptum est. Legit enim ibi, quod Barnabas apprehensum illud duxit ad apostolum, & narravit eis quoniam in via vidisset dominum. Nisi forte dicatur, quod per viam intelligatur ibi etiam Damascus, ubi erat in raptu. Deinde ostendit idem ex sui apostolatus effectu, Lin Nonne opus meum? i. spissates filii mei, per gratiam apostolatus mei ad fidem conversti, Lin vos estis in domino? i. adiutorio dei, vel ad gloriam eius. Et si alii quibus non predicauit, vel ludicris ad quos missus non sum, sic Lin non sum apostolus, quia officium apostolatus eis non ministravi, Lin sed tamen vobis sum Lin apostolus. Lin Nam signaculum? i. cuiusdam signum Lin apostolatus mei? i. apostolicae patritatis & gratiae. Lin vos estis in domino? quia ex vestra conversione, innoverescit me esse efficacem apostolum. Nec enim minus habetis per me quam alii per apostolos alios. Idecirco Lin Mea defensio? i. ratio qua defendor, & comprobabor esse apostolus Lin apud eos qui me interrogant, Lin hoc est, ex dubitatione inquirunt, animus apostolus, Lin haec est Lin quam assignauit, videlicet, quod vos estis signaculum apostolatus mei. Deinceps demonstrat se liberum esse ad sumendum stipendia vita ab his, quibus euangelizauit. Lin Nunquid non habemus potestatem? liberam Lin manducandi & bibendi? i. victum sumendi ab aliis? Lin Nunquid non habemus potestatem sororem mulierem circumducendi? id est, matronam deuotam unam, vel plures ducedi nobiscum circumquaquam, ut nobis necessaria vita ministret? Lin sicut & ceteri apostoli faciunt Lin & fratres domini? i. filii sororum matris eius, videlicet Ioannes, Iacobus, Iudas, & Cephas. Lin Petrus archi apostolus, qui a Christo dictus est Cephas. Cephas autem interpretatur caput. Non solum autem apostoli, sed & Christus circumduxit formosas religiosas, quae sibi de suis facultatibus ministrabant. Sequebantur enim Christi atque apostolos desiderio audiendi verbum regni coelestis. Aut solus ego & Barnabas quibus alii apostoli dederunt dexteras societatis, Lin non habemus patrem hoc operari? Lin quod faciunt alii apostoli? Omnia ista interrogat, & interrogando affirmat, quod sic. Quod probat per similitudines quasdam humanas, iustas atque legales. Lin Quis militat? i. rem publicam pugnando defendit, Lin suis stipendiis? i. propriis sumptibus Lin vnguam? Lin quasi dicat, nemo. Dant enim militibus statuta stipendia a populo terra, quem defendunt. Unde aiebat Iohannes baptista militibus: Contemtis estote stipendiis vestris. Lin Quis plantat vineam, & defructu eius non edit? Lin Semper enim fere plantates vineam comedunt viam, bibuntque vinum. Lin Quis pascat gregem? ouium Lin & de lacte eius non manducat? Lin Hoc enim non solet accidere. Lin Nunquid secundum hominem haec dico? Lin i. nunquid per humanam consuetudinem tamen haec probabo? Lin An & lex (Mosis) haec non dicit? Lin utrumque scriptum est enim in lege Moysis? Lin Non alligabis? Lin hoc est, non claudes los boui trituranti? i. pabulum vita non subtrahes ei. Et ne putemus hoc principalem dictum de bruto, subiecit apostolus: Lin Nunquid de boibus cura est deo? Lin Tamen dicat, nequaquam. Sed repugnare vide illud in psalmo: Qui dat iumentis escam ipsorum. Et Iob: Quis preparat corvo escam, quando pulli eius clamant ad deum vagientes, eo quod non habeant cibos? Sapiens quoque ait: Non est alius deus quam tu, cui cura est de oibus. Etrifidendum, quod diuina puidetia ad oia etiam minima se extendit, singulariter tamen respicit intellectuales creaturas, secundum

quod sunt felicitatis capaces, & talem singularem prouidentiam insinuat modo Apostolus no- D.
Psalm. 39 mine curæ, quod deus quasi sollicitus est de hoīm prouisione. Sicut testat Psalmista: Dñs solici-
1. Pet. 5 tus est mei. Et alibi scriptum est: Omne sollicitudinem vestram preoccupantes in eum, qm̄ ipsi cura est de
Matthew. 6 vobis. L An nō propter nos L. i. ad nostrā instructionē morale L haec dicit: L scriptura p̄fata,
Roma. 15 quasi dicat, imo. Vnde subiugit: L Nā propter nos vtiq; scripta sunt. L haec atq; filia, luxta illud
Quæcūq; scripta sunt, ad nostrā doctrinā scripta sunt, L qm̄ debet in spe, q arat, arare L. i. p̄di-
Esa. 51 cator, p̄latus, seu doctor, q est sp̄ialis arator, vomere verbi celestis apries, purgas, & fecun-
1. Petri. 5 dans corda audiētiū, arare. i. in agro dñico seu vinea dñi, quæ est ecclesia, laborare, & corda au-
dientiū à virtutis expurgare debet in expectatiōe stipēdītpalis, vt detur sibi victus necessarius.
Jaco. 3 Non tñ finaliter operari debet propter tpale stipendiū, sed propter regnū ccelorū. Vel, potius
propriet deū, i. solo dei intuitu ad eius honorē, ex syncero amore ad ipm, L & q triturat. L. i. mi-
nister verbi dei, qui more triturantis ex cordibus hominū vitia tanquam paleas excutit, virtu-
tes autē in corde relinquit, condit, ac firmat, sicut grana condunt in horreo. Debet haec facere
L in spe fructus percipiēdi. L. i. in expectatione sustētaculi sue vitæ, eo modo, vt de arante ex-
Esa. 28 positum est. Hoc tñ est pmissio nō p̄ceptū, alioquin Paulus peccasset qui ita nō fecit. ¶ De-
niq; cōparatio ista Apostoli partim sumpta videb̄ ex his, que in Esaia, de arante, ac triturante
mysticē describunt. Erat eterni Apostolus in lege & prophetis eruditissimus, nō solū ex illumina-
Actoy. 22 natione diuina, sed etiam ex instructione humana, quia ad pedes Gamalielis didicit legem.
Roma. 15 L Si L pro quia L nos vobis sp̄ialia semiuauimus. L. i. sacras doctrinas & bona gratiæ communi-
cauimus, quas à spiritu sancto adepti sumus, L magnū est, si carnalia vestra metamus. L. i. non
est magnipēdendū, si à vobis tpalia cōmoda (L, s. sustētacula vitæ) recipimus, cū nō sit cōparatio
sp̄ualium tpalium cō bonoꝝ in dignitate. Vnde & quidā philosophi nō dignabant à suis disci-
pulis aliqd tpale exigere, ne viderent sciam sensibilibus rebus cōparare. ¶ Deinde ponit alia
i. Thess. 2 ratio: L Si alij L. i. alieni à Ch̄o, videlicet pseudoap̄lī, L potestates vīc̄. L. i. rege que in ptate vīa
2. Timo. 2 consistunt, L participes sunt. L vtendo eis sicut & vos, L quare nō potius nos: L participare pote-
rimus bona vestra, qui vobis viam salutis ostendimus. L Sed nō vīi sumus hac potestate. L. i. nō
recepimus stipēdīa vitæ à vobis, sicut iuste potuimus. Quod tñ non contingit ex hoc, quod
non in diguiimus, L sed omnia sustinemus. L. i. quemcūq; manuum labore, & victus in opia æqua-
i. Petri. 5 nimiter patimur, L ne quod offendiculum L. i. ne aliquod impedimentum, vel reprehēsionis no-
tam, L demus Euangelio Christi. L. i. euangelicꝝ p̄dicationi. Si em̄ recepisset Apl̄us aliqd à
Corinthijs, forte æstimassent nōnulli, quod ppria lucra quereret, vel minus libenter audissent
eum, vel exemplo eius alij accepissent plura à Corinthijs, & eos grauassent, sic cō retardata &
minus accepta fuisset euangelicꝝ p̄dicationis doctrina. ¶ Rursus redit Apostolus ad ostē-
Acem. 10 dendum, quod liceat sibi de eoꝝ sumptibus viuere quibus p̄dicavit, & ponit similitudines &
exempla. L Nescitis qm̄ qui in sacrario L. i. in templo ludox̄. L operantur L vt inferiores mini-
stri, siue artifices, L quæ de sacrario sunt, edunt: L id est, bonis seu oblationibus templi suspen-
tantur, videlicet de denarijs qui in gazophylacium reponuntur. Nescitis etiam, quoniam
L & qui altari deseruiunt L. i. dho in altari, vt sacerdotes L cum altari participat: L. i. de oblati-
Levit. 6 in altari partē sortiunt, de qua sustētantur: vt patet in Leuitico. L Ita & dominus L. i. Christus
Matt. 10 ordinavit his, qui Euangelium annuntiant, de Euangelio viuere. L. i. necessaria vitæ ab his,
Luc. 10 quibus p̄dicat, sumere. Cū em̄ dixisset Salvator discipulis: Ecce ego mitto vos, adiecit: In ea-
dem domo manete, edentes & bibentes quæ apud illos sunt. Dignus est em̄ opatius mercede
Col. 3 sua. L Ego autē nullo horum L. i. nec authoritate, nec potestate, neq; exemplo p̄dicto L ysus
sum. L quia nihil recepi à vobis. L Non autē scripti haec L. i. non tot modis probauit, quod liceat
viuere de stipēdīo alioꝝ, L vt ita fiant in me L. i. vt mihi dentur sumptus ab alijs, sicut p̄dictæ
rationes ostēdunt licere. L Bonum em̄ mihi est magis L. i. potius expedit L mori L corporaliter
Wat. 10 L quam vt gloriam meam L. i. p̄mium mihi paratum de hoc, quod euangelizo nihil recipiē-
do tpalis stipēdīj, ne quod offendiculum ponam Euangelio, L quis euacuet L. i. auferat à me, in
corpore, quām detrimentum æternæ felicitatis incurtere. Melius etiam esset mori, q vnum ve-
niale peccatum committere. L Nam si euangelizauero L propter sumptus acquirēdos finaliter,
Wat. 10 nō est mihi gloria. L. i. merces apud deū in p̄fia, L necessitas em̄ mihi incumbit. L. i. indigētia
vitæ p̄sentis & corporis me coegit euangelizare, vt habeam vnde sustenter. L Vt em̄ mihi est L
hoc ē, periculū mortis, seu magna penuria, atq; afflictio vitæ mihi instat in tali casu inopie, L si
non euangelizauero. L qm̄ aliunde victū nō habeo. L Si em̄ volens hoc ago L hoc est, si ex cha-
ritate & liberē euangelizo, L mercedem habeo. L id est, vitam æternam coram deo promere or
i. Petri. 5 si autem inuitus L. i. si propter necessitatem indigētæ, & commodum temporale, euangeli-
cet vt alijs verbum salutis annuntiē, & ego fructum spiritualē nō habeam, sicut seruus expendit
bona

A bona dñi sui, sine proprio profectu & cōmodo. Id quippe propter qđ aliquid finaliter agitur
magis diligit, quia pro finali bono assumit. Plus namq; amat finis qđ media, sicut in arte medici-
næ magis diligit sanitas qđ potio, sectio, dieta, & alia qđ ordinant ad sanitatem. Si ergo p̄dicator
verbi cœlestis p̄dicet principaliter seu finaliter propter aliquid tēporale, iā magis diligit illud,
qđ vel deū, vel proximoꝝ salutē, vel ip̄m Euangeliū. Idcirco apud deū mercedem nō habet, sed
dispēsatio seruilis credita est ei. Si vero euāgelizet propter deū finaliter, nec proximoꝝ saluti
sponat quodcūq; tēporale stipendiū siue lucrū, sed illud recipiat tanq; instrumētū euangilizan-
di, videlicet pro corporis sustētatione, vt possit p̄dicationi infistere (qđ nō potest sine corporis
sui necessaria sustētatione) mereū vitā æternā, nec duos fines cōstituit, sed vnū querit propter
aliud, s. stipendiū vitæ, vt actui virtuoso infistat, & totū refert ad dei honorē. Veruntamē ad su-
pererogationē spectat, vt etiā tēporale omne stipendiū omittat ea rōne qua aplūs illud omisit
Vnde & aliqui p̄dictū locū ita exponūt: Nā si euāgelizauero propter sumptū, quāuis nō finalr,
nō est mihi gloria supererogatiōis, necessitas em̄ p̄cepti mihi incubit vt euāgelizē, sicut & cete-
ris apostolis. Væ em̄ mihi est, si nō euāgelizauero, qm̄ essem transgressor p̄cepti. Hanc exposi-
tionē nō satis intelligo, cōstat em̄ qđ aliꝝ apostoli propter diuinū p̄ceptū p̄dicauerūt, & sumptum
ab alijs acceperūt, nō tamen supererogationis p̄miū perdidērūt. Nisi forte dicat, qđ nō tantum
B meruerūt illo, quātū Paulus. Sed nech hoc videſ sufficere ad hoc, vt verba sequētia cōtinuētur p̄-
dictis. ¶ Præterea dicit Apl̄us. Quæ est ergo merces mea? .i. cum p̄dicta ita se habeant, in
quo cōsistit p̄mīū meū, & quomodo promerebor mercedē apud deū, videlicet vitā æternā?
Et respōdet. Lvt Euangeliū p̄dicans sine sumptu. .i. nō intuitu tēporalis stipendiij, Lponam
Euangeliū. .i. euāgelicā veritatē alijs p̄dicem, sed ad dei honorē, Lvt nō abutar. .i. nō inordi-
nato fine vtar Lpotestate mea, .i. qua licet mihi stipendiū vitæ recipere. Potestate inquā mihi
cōcessa Lin Euāgelio. .i. in p̄dicatione euāgelicæ legis. Hac aut̄ potestate abuterer, si aliqd im-
portune exigerē, vel indiscretē recipere. ¶ Quod vero potestate mea abusus nō sim, patet per
hoc. L Nā cū liber essem ex oibus. .i. nulli obligatus propter merita eius, qā à nullo quicq; rece-
pi, propter qđ eis p̄dicarem, L omniū me seruū feci. .i. per spontanē humilitatem subieci me
deo & proximis, vt omniū vtilitatibus deseruirē, p̄dicando, orando, cōpatiendo, parcēdo, &
succurrēdo, Lvt plures lucrifacerē. .i. ad verā salutē cooperādo perducerē, creditāq; talēta fru-
ctuose expēderem. L Et factus sum Iudæis tanq; Iudæus. .i. ad ludæos ita me habui, quantū fie-
ri potuit sine offensa dei, cōdescendēdo eis in licitis, s. in obſeruatione quorundā legaliū, vt in
discretionē cibꝝ, in circūcisione Timothei ne scandalizaretur Iudæi, & purificatus ascenden-
do in tēplū (vt in actibꝝ legit) quasi essem Iudæus, vt illi. Qūo aut̄ cōdescensio ista intelligi pos-
sit dupliciter. s. secundū simulatoriā dispensationē, secundū Hieronymū, vel secundū piām &
verā cōpassionē secundū Augustinū, dicendum est in ep̄la ad Galat. art. 2. ¶ Hæc itaq; feci, Lvt
Iudæos lucrarer. .i. cōuerterē, & pugnando ab ore hostis eriperem, L his qui sub lege. Moysi
sunt. .i. Samaritanis & Sadducæis, qui solū quinq; libros Moysi receperūt, factus sum L quasi
sub lege. Iac. L essem, .i. approbādo facta eoꝝ, quātū ad bona, & cōdescendēdo eis i licitis, L cū
ipse nō essem sub lege. .i. obligatus nō essem legem Moysi obſeruare, in cærimonialibus maxi-
me, qđ cessauerūt, Lvt eos q sub lege erant. .i. Samaritanos, q nō erāt natione Iudæi, sed Persæ,
C & Sadducæos, q ex origine Iudæi fuerunt, dicētes se esse de semine Sadoch pontificis tēpore
Salomonis, L lucrifacerē, Lcōuerterē eos ad Christū L his q sine lege. diuina & scripta Jerāt. L
gētilibus, factus sum L tanq; sine lege. scripta essem, L manducādo cū eis, qđ Iudæi reputabāt
illictū, & allegādo eis dicta prophetarꝝ, L cū sine lege dei nō essem, L qā & legē Moysi, quantū
ad moralia iusta seruauī, L sed in lege Chfi essem. .i. nouā & euāgelicā legi parerē, Lvt lucrifa-
cerē eos, q sine lege erāt. .i. gētiles saluarē, L factus sum infirmis, in fide L infirmus. .i. infirmo
similis, abstinēdo à licitis cibis, ne scandalizarent, Lvt infirmos lucrifacerē. L Similitudo nēpe
est causa amoris, idcirco cōformādo se alijs, q̄tū fieri potuit, traxit corda eoꝝ ad seſicq; cōuer-
tit eos facilius. Vnde infra ait: Ego p̄ oīa oībus placebo. Ideo addit nūc L Oībus oīa factus sum. L
applicādo me singulis, secundū capacitatē ipsoꝝ, Lvt oīs facerē saluos. L instrumentaliter, ope-
rando ad conuerſionē ipsoꝝ. Solus autē deus principalis saluator est, iuxta illud propheticum:
Ego dñs, & saluator non est p̄ter me. L Oīa aut̄ facio propter Euangeliū. Chfi, vt cito vbiq;
diuulgef, curratq; velociter sermo eius, Lvt particeps eius efficiar. .i. p̄mia in Euangilio pro-
missa cōsequi merear, omniumq; quos cōuertero, gloriæ consors existā. Ecce qūo circumspē-
ctus & sanctus Aplūs oībus cessit, nec tamen verā religionis metas excessit: cessit enim vt pro-
dēset. Quoniam ergo, secundū Boetium, omnis alteritas discors est, similitudo vero optanda
est, ideo viri spūales oībus cōformare se debent, salua obſeruantia suā religionis ac vitæ. L Nel
cītis q̄ hi q in stadio currūt. L In superioribꝝ hortabat Apl̄us Corinthios ad p̄fectionē sui ip̄si-
us exemplo, dixitq; se ab oībus abstinere, quā aliquo modo offendiculum p̄bent euāgelicæ p̄-
dicationi, vel proximoꝝ saluti, nunc ostendit id esse agendū, & hortat ad hoc agonistarꝝ exē-
plo. Et ait: Nescitis; id est, imō scire & cōſiderare debetis, q̄ hi qui in stadio currunt, i. pedites
I curren

1. Pet. 1

Luc. 10

Matt. 6

Matt. 19

Matt. 25

Act. 22

Hierony.
Augustin
Elaic. 48Johan. 4
Johā 8
3. Regn. 1

Acto. 7

Osee. 13

Elaic. 48
Psal. 147

Boetius

EPIS T

D. DIONYSII CARTHUSIANI.

currētes in spacio deputato ad cursum, vt agilitas currētis probetur? Cōtinet aut̄ stadiū. 126. D
 passus, & dicitur à stādo, qm̄ Hercules fertur instituisse, vt pedites tot passus percurrerēt, & in
 fine spaciū huius starēt ac respirarēt. Ponebatur q̄q̄ in termino spaciū huius p̄mū cursus, vt
 equus vel pānus purpureus, qd̄ dabatur velociori cursori. Vnde subiūgitur: L̄ Ōes quidē l̄ isti
 l̄ currūt, vt primo p̄tingāt ad terminū spaciū, & p̄mū cursus obtineāt, L̄ sed v̄nus l̄ dūta-
 xat, L̄ accipit brauiū. i. p̄mū cursus, ille videlicet qui primo attingit: alijs vīcti, vacuīq̄ dis-
 cedūt. Per qd̄ ostēditur, quāta sit v̄tilitas fidei nostrae, in qua nō vni, sed singulis promittit bra-
 uium cursus, qd̄ est beatitudo & terna. Hūc quippe fidei cursum nō vanitas, sed veritas: nō cu-
 piditas facit, sed charitas: & quo quis velocius currit, eo cursus eius est alijs v̄tilior. Cursus em̄
 iste ē amor, q̄ necit currētes, vt bonū vniuersus redūdet in aliū. L̄ Sic currīte. i. reuerēter & for-
 psal. 18. titer opus dei implete, p̄seuerāter atq̄ ardēter deo seruite, vt cū Psalmista dicatis: Viā māda-
 torum tuor̄ cucurri. Vt em̄ ait saluator: Nemo ponēs manū suā ad aratrū & respiciens retro
 aptus est regno dei, L̄ vt cōprehēdat. i. vt p̄mū supnæ felicitatis mereamini adipisci. Qd̄
 aūt ita currēdū sit, manifestat apl̄us p̄ similitudinē agonizātiū. i. certatiū in exercitio. L̄ Ōis
 em̄ qui in agone cōtēdit. i. cū alio certat, vt sortiatur vīctoriā, L̄ ab omnibus se abstinet. id ē,
 vniuersa agonizatiōis impedimenta vitat & abiūcit. Sic oportet nos facere. Vita em̄ p̄sens
 agonizatio quādā est cōtra aduersarios nostrae salutis, sicut beatus Iob ait: Militia est vita ho-
 minis sup terrā. Et iteḡ: Homo nascit ad labore. Quicqd̄ ergo nos impedit à statu salutis, ab-
 Job. 7. i. iūciamus. L̄ Et illi quidē l̄ agonizātes sic faciūt, L̄ vt corruptibile coronā. i. tēporalē merce
 Job. 5. dem, L̄ accipiāt. Nos aūt̄ ita agamus, vt L̄ incorruptā l̄ cōsequamur coronā. i. diuinæ essen-
 Roma. 13. tiae sempiternā fruitionē, de qua Psalmista: Bñdictus deus, qui regenerauit vos in hæreditatē in-
 Psalm. 20. corruptibilem, & incōtaminatam, & immarcessibile, cōseruatam in cœlis. ¶ In sup apl̄us pro-
 1. Petri. 1. ponit se nobis in exēplū, dicēdo. L̄ Ego igitur. i. q̄a incorrupta corona seruat, L̄ sic curro, l̄
 Psalm. 18. id est, p̄ viā mādator̄ & semitā cōfilior̄, ad deum fontē viuū festino, nō importunis motibus
 Psal. 4. corporis, sed feruidis sanctæ charitatis affectibus. De quo cursu scriptum ē: Qui sperāt in do-
 Eliae. 40. mino, mutabūt fortitudinem, assumēt pēnas vt aquilæ, currēt & nō deficiēt. Et rursus alibit
 Cantico. 1. Trahe me post te, curremus in odorē vnguētor̄ tuor̄, L̄ nō quasi in incertū. i. nō velut du-
 2. Timo. 1. bius de mercede, nec vt ignarus de fine, scio em̄ cui credidi: & certus sum, q̄ potēs est deposi-
 Dat. 24. tum meū seruare. Sic q̄libet nostrū certus cē debet de p̄mio, certitudine cōditionali, videlicet
 Diere. 3. si v̄sq̄ in finē p̄seuerauerit. Vnde scriptū est: Quiescat vox tua à fletu, qm̄ erit merces op̄i tuo
 Grego. Certitudo aūt p̄mij minuit vim flagelli. L̄ Sic pugno. l̄ cōtra dæmones, mūdū & carnem,
 L̄ nō quasi aerem verberās. i. nō incasum refisto, sed tāgo & vīco aduersarios istos, pug-
 nās nō verbis nudis, sed p̄cibus affectuosis, & bonis opibus. Sic em̄ pugnauit propheta, q̄ ait:
 Psal. 17. Persequar inimicos meos & cōprehēdam illos, & nō cōuertar donec deficiāt. L̄ Sed castigo l̄
 id est, p̄ abstinentiam, vigilias, & cætera virtutū exercitia, affligo L̄ corpus meū l̄ reprimendo
 motus illicitos, L̄ & in seruiturē redigo. i. ratiōis imperio, cultuīq̄ diuino illud subiūcio l̄ ne
 forte cū alijs p̄dicauerim. i. de bonis agēdis, & vitijs declinādis, eos docuerim, L̄ ipse repro-
 bus efficiat. i. puersus, & damnatiōi obnoxius, quasi nō faciēs quod p̄dico alijs, Cū scri-
 ptum fit: Ccepit Iesus facere & docere. Qui etiā ait: Quid proficit homo, si lucret vniuersum
 Actoz. 1. mūdum, seipsum autem perdat, & detrimentum sui faciat? Alibi quoq̄ dixit apostolus: Qui F
 2. Bart. 16. alium doces, teipsum nō doces. Hic redarguuntur inanes & miseri. Qui q̄ alios docēt, non fa-
 Roma. 2. ciunt. Quod secūdum beatum Thomam super quartum Sentētiarum, est mortale peccatū.
 Thomas. Hoc em̄ est rebus seu factis proprijs cōtradicere & veritati scripture.

¶ Expositio capituli .X. Nolo em̄ vos ignorare fratres. Arti. X.

Hortatus est aūt apl̄us, ad imitādū p̄fectionē in fine p̄cedētis capituli exemplo currē-
 tium & agonizātiū, ac suis ipsius. Hic ad idē inducit exemplo Iudeor̄, ostendē q̄
 grauiter fint puniti ingratia & reprobi. Primo aūt recolit beneficia creatoris, & ait:
 l̄ Nolo em̄. i. ideo dixi p̄inducta, qm̄ nolo L̄ vos ignorare. l̄ d̄ l̄ fratres, qm̄ pa-
 tres nr̄i. i. Iudæi ex Aegypto egressi cū Moysē, q̄ erāt carnales patres apl̄or̄. Omnia q̄b
 Galat. 3. Ch̄rianoꝝ spūales qdāmodo patres fuerūt, qm̄ nr̄a fidei fundamēta iecerūt. Quod maxime
 ver̄ est de sanctis patribus, q̄ inter eos extiterāt: q̄b fidē, mores & opa imitamur, L̄ omnes sub
 nube fuerūt. ambulauerunt em̄ sub nube in die, quoniam nubes obumbrauit & protexit eos
 Exodi. 13. cōtra solis ardorem. Præcessit tamē nubes eos, saltem pro aliqua sui parte, vt viam monstra-
 Eliae. 4. ret, vt in Exodo legitur, L̄ & omnes mare l̄ rubrum l̄ transferūt. l̄ in quo submersi sunt Aegy-
 Exodi. 14. ptij. Aqua enim maris rubri diuisa stetit, ex vtracq̄ parte transeuntium tāquam murus, donec
 filii Israel per medium sicci aluei pertransiſſent, quemadmodum in Exodo plenius scribitur,
 L̄ & omnes in Moysē. id est, per ministerium seu ducatum Moysi, L̄ baptizati. id est, spiri-
 tualiter loti l̄ sunt. l̄ à nebula ignorantia & peccatis, L̄ in nube, & in mari. id est, per mirabi-
 lia dei ostēta in nube p̄dicta & mari rubro. Cū em̄ filii Israel cernerēt Aegyptios se inſer-
 quētes

A quentes, desperādo & discredēdo dixerūt ad Moysen: Fortisan nō erāt sepulchra in Aegypto ideo eduxisti nos vt moreremur in solitudine. Sed cum vidissent q̄ nubes rediit & stetit inter ipsos & Aegyptios, ita vt tota nocte non possent ad inuicē accedere: & q̄ diuina virtute mare rubrū diuisum est, ipsi q̄ eruptis, aqua redirent opprimētes exercitū Aegyptiorū, interius baptizati sunt à p̄dictis pctis, iuxta illud: Timuit pp̄lus dñm & crediderunt dño & Moysi seruo eius. V el, baptizati sunt figuraliter tm̄. i. signū baptismatis receperūt. Nubes quippe figurauit grām spūs sancti, mare vero significauit baptismū, & oēs eandē specie escā spūale, videlicet māna, māducauerūt. Hoc em̄ pane vii sunt annis q̄draginta. Quāuis vero manna fuerat esca corporea corporalē alēs, nunc tñ vocat esca spūalis. Primo, qm̄ supnaturali p̄tētia generabat, videlicet diuina virtute, ministerio angelorū, in aere. Propter qd̄ dicit panis angelorū, & panis cceli, vtpote cceli aerei. Secūdo, qm̄ erat figura sacramēti altaris, qd̄ spūaliter pascit, & oēs eundē potū spūalem biberūt. i. aquā de petra manantē, q̄ erat eadē specie in ore bidentiū. Et dicit potus spūalis, q̄a diuina virtute profluxit de petra, sicut nunc subdit. Bibebat autē de spūali, hac aqua. V el, de spūali petra, i. aquā fluentē de petra, quā Moyses virga percussit, quae spūalis vocat propter supernaturale effectū, & q̄a figurauerat Christū: biberunt ergo de spūali. Consequente eos petra, i. satisfaciendo eoꝝ desiderio, aquā copiosam fundēdo. Egressa em̄ sunt de petra aquā largissimā, ita vt biberet populus & iumenta, vt in Num̄. dicit. V el, cōsequente eos petra, q̄a vt probabili dicit filii Israhel tulerunt petrā hāc secū. Scindū q̄q; q̄ deus bis produxit filiis Israhel aquā de petra. Primo, de petra Oreb, vt patet in Exodo. Secundo, de petra ad aquas cōtradictionis, vt in Num̄. habef. Petra autē erat Chrūs. nō essentialiter, sed figurative. i. Christum figurauit. Sicut de imagine alicuius sancti dicimus, q̄ sit ille vel ille sanctus. Quemadmodum em̄ de petra illa fluxit aqua, qua potati sunt filii Israhel in desertō: ita de latere Chri fluxit sanguis & aqua, qbus potantur corda fidelium in hoc seculo. De Chro q̄q; emanat aqua sapiæ salutaris, & riui ḡfæ multiformis. Quidā exponunt p̄dicta solū de bonis Iudæis, qui eandē escam spūalem, eundē q̄ potū spūalem sumpererūt nobiscū, videlicet corpus & sanguinem Chri: q̄ spūaliter intellexerūt p̄figurari in cibo illo & potu, sic q̄ spūaliter comederunt, qd̄ māducamus & nos: secūdū qd̄ dicit Augustinus: Crede & māducaſti. Sed huic sensui nō videntur cōsonare se quētia, subdit em̄. Sed nō in pluribus eoꝝ bñplacitū est deo, i. multi patrū istorū dño displicerūt. Nō ergo de bonis dumtaxat fit sermo. Nam prostrati, i. dira morte occisi sunt in deserto, deo vlciscente pctā eoꝝ, vt patet de Chore & Hon, Dathan & Abyron, & decē exploratoribus, multisq; alijs. Hęc autē in figura facta sunt nostri, i. prostratio & reprobatio impiorū Iudæorū facta est, ad p̄figrandū qd̄ nos passuri sumus, si deo ingratī fuerimus. Si cut autē in bonis, multo melius est figuratū q̄ figura, vt regnū cœlestē q̄ terra promissionis: sic in malis multo deterius est figuratū q̄ figura, vt gehenna q̄ aliqua rpalis punitio. Si ergo tā grauis fuit punitio Iudæorū, figurativa nostra punitio, q̄ acerbissima erit punitio nřa, si deū negligimus. Vnde Ap̄lus: Irritā q̄s faciēs legē Moysi, sine villa miseratiōe duobus vel tribus testibus morit, q̄to magis putatis deteriora mereri supplicia, q̄ filiū dei conculauerit, & sanguinē testamēti pollutū duxerit, & spiritui ḡfæ contumeliā fecerit. Hęc itaq; in figura nostri facta. i. illata sunt illis, vt nō simus cōcupiscentes malorū. i. carnales & inordinatas concupiscentias fugiamus, secūdū q̄ p̄quendā p̄cipit sapientē: Post cōcupiscentias non eas, sicut & illi. In gratia cōcupierūt, in deserto, dicētes: Quis dabit nobis ad vescendū carnes? Et alibi: Est ne deus in nobis, an nō? De qbus ait Psal. Tentauerunt deum in cordibus suis, vt peterēt escas aiabus suis, neq; idololatræ efficiamini, sicut quidā ex ip̄sis. facti sunt, vitulū aureū adorātes, quēadmodū scriptū est, in Exodo. Sedit populus, i. pars populi māducare & bibere, i. ad vescendū corā simulachro ad eius honorem, & surrexerūt ludere, i. chōros ducere, & idolū adorare, dicētes: Iſti sunt dij tui Israhel. Quoꝝ vtrūq; puerile & stultū est. Neq; fornicemur, cōporaliter, sicut quidā ex ip̄sis fornicati sunt, cū mulieribus Madianitis, & ceciderūt, i. occisa sunt l̄ vna die vigintitria millia. In Num̄. dicit, vigintiquatuor millia: sed nūerus minor non excludit maiore. Occisi sunt autē fornicatores isti, ab alijs filiis Israhel, Moysē p̄cipiente, & ob hāc culpā iussi sunt principes suspēdi. Phinees q̄q; pfodit Zābri ducē filioꝝ Simeonis, & Cosbi filiā nobilissimi principis Madianitaꝝ, in locis genitalibus: quo facto, cessauit plaga à populo, neq; tētemus Christū, q̄rendo experimētū sapiæ vel potētia eius, sicut quidā eoꝝ tera uerūt. Christū, secūdū eius diuinitatē. Tentādo em̄ deū, tētaterūt quālibet diuinā psonā. Vnde dñs dixit ad Moysen: Tētauerūt me iā p̄ decē vices. Porrò psona Chri æterna est, imō Iesus Chri æternum est, cū sit verus deus: supponit em̄ diuinā psonā. Ad qd̄ insinuandū, Iudas ait in sua canonica: Iesus populū saluās de terra Aegypti. Secūdo eos q̄ nō crediderunt p̄didit, & à serpētibus perierunt. Misit em̄ in eos dñs ignitos serpentes, à quibus occisi sunt multi, donec eretus est serpēs æneus, ad cuius aspectū sanabant, vt legit in Num̄. Neq; murmuraueritis, contra superiores aut proximos v̄os cū increpāt vos, vel aliquid aduersitatis accidit vobis, sicut quidā eoꝝ murmurauerūt. Cōtra deū & Moysen, quēadmodū scriptū est: V̄ociferās cōsturba

fleuit, & murmurati sunt cōtra Moysen, dicētes: Vt inā pereamus, & nō inducat nos dñs īter
 Datt. 20 rā hāc. Vñ saluator in euāgeliō loquēs iudæis: Murmurate (ingr) filij murmuratoꝝ, L&
 Luce. 5 perierūt. I.i. in deserto occisi sunt, Lab exterminatore. I.i. angelo q̄ eos extra fine terræ pro
 Name. 14. missionis peccavit. Dixit em̄ dñs: Oēs q̄ murmuratis cōtra me, nō intrabitis terrā hāc, sed in
 Exod. 23. deserto iacebūt cadauera vīra. Per angelos em̄ exercuit deus vltiōes suas iterdū. De hoc exter
 Exod. 33. minatore angelo dñs ait: Ecce mitto angelū meū q̄ pcedat te, obserua eū, q̄a nō dimittet cū
 peccaueris. L Hæc aut̄ oīa. L s. ista tormēta, L in figura, L in typica significatiōe, L cōtingebat
 Dione. 19. illis. L vc; ad significādū, q̄ talia vel maiora fiēt nobis, si peccauerim⁹ sicut illi L scripta sunt at
 i. Johān. 2 ad correctionē nostrā. L q̄ tenus exēplo dānationis illoꝝ territi, emēdemus vitā nostrā. Felix
 Diony. hānes: Filioli nouissima hora ē. ¶ Prēterea aduertēdū, q̄ (iuxta doctrinā diuini ac magni Dio
 nyſi) status ecclesiā medius ē inter statū synagogꝝ & statū patriæ. Sicut ergo q̄ gerūtur in ec
 clesia, figura sunt eoz q̄ agunt in patria; sic ea q̄ acciderūt in synagoga, figura erat eoz q̄fiūt
 in ecclēsia. Imō status & populus iudaicus, figura erāt status & populi Ch̄riani. Idcirco oīa in
 figura cōtingebat illis. L Itaq; q̄ se existimat stare. L indeo p charitatē & opa virtuosa, L vide
 at ne cadat. L.i. solicite caueat, ne peccādō gratiā pdat. Nemo ergo securus fit, q̄a in medio la
 queoz versamur. Dicit aut̄, existimat, q̄a hō ignorat an dignus fit amore, an odio. Prōpter
 Eccles. 9. q̄d Job: Etiā si simplex (ingr) fuero, hoc ip̄m ignorabit aīa mea. L Tētatio vos nō apprehe
 Job. 9. dat. L.i. in vobis nō sit, L nisi hūana. L q̄ est de p̄ctis nō nimis enormibus, nō diabolica. Tētatio
 vos nō apprehēdat. I.i. nō capiat, nō vincat, nō ad cōfensum inducat, iuxta quē sensum oram⁹
 Datt. 6 Et ne nos inducas in tētationē. Nisi hūana. I.leuis & trāfitoria. S.inclinādo ad venialia, sine q̄
 i. Johān. 1. bus agi nō pōt hāc fragilis vita. Hoc dicit nō hortādo, vel licētiā dādo vt venialiter peccem⁹
 sed nō prohibēdo q̄a vitari nō pōt. Nā licet possimus vitare singula venialia, nō tñ oīa pr
 opter fomitis corruptionē & nimiā nostrā fragilitatē. Tētatiōibus ergo mortiferis viriliter re
 sistamus, q̄d vtiq; deo auxiliāte valemus. Subdiſ em̄. L Fidelis aut̄ deus. L est L q̄ nō patiet̄ vos
 tētari. L.i. impugnari à dēmone vel malis hoībus, L supra id q̄d potestis. L.i. vltra vires. Tunc
 em̄ nō peccaremus si vinceremur, L sed faciat cū tētatione etiā prouētū. L.i. spūalē profectū,
 dādo gratiā refistēdi, L vt possitis sustinere. L.i. p patiētiam pualere. Tētatio ergo passiuā nō
 est in se mala vel fugiēda nisi forte imperfectis, cū fit virtutis exercitiū, atq; materia triūphādi.
 i. Timo. 2 Nullus em̄ coronat, nisi q̄ legitime certauerit. Nā & Iacobus ait: Orne gaudiū existimate frēs
 Jacob. 1 cū in diuersas tētatiōes incideritis. Prōpter q̄d ait & propheta regius: Proba me dñe, & tēta
 Psal. 75 me. Et Iudith: Qui tētatiōes nō suscepérūt i timore dñi & in patiētā, exterminati sunt. L Pro
 Judith. 8. pter q̄d. L.i. propter rōnes iā memoratas L charissimi mihi fugite. L mēte & corpe, Lab idolo
 Es. 1 rū cultura. L q̄ ad diabolicā p̄tinet tētationē. L Vt prudētibus. L.i. rōnē actuū hūanorꝝ sciēti
 Ezech. 6 bus, L loqr. ¶ Post hāc ponit rōnē fugiēdi idololatriā, vc; qm̄ corpus & sanguinē Ch̄ri acci
 pimus. L V osip̄ iudicate. L.i. vē; eē discernite, diligēter pēsando, L q̄d dico. L videlicet. L Ca
 Datt. 16 lix bñdictiōis. L.i. cōtētū in calice, vtpote sanguis Christi, p quē sanguinē bñdicimur. I.dona
 Datt. 14 gratias & cōsegmūr, L cui. L calici seu sanguini, L bñdicimur. L.i. quē cōsecremūs, cū p prolatio
 Luce. 22 nē saceroz verboz à nobis cōuerti vinū in sanguinē Ch̄ri, L nōne cōicatio sanguinis Christi
 est. L.i. nōne veraciter est sanguis Ch̄ri nobis cōicatus seu datus, faciēs q̄ nos cōmunionē ha
 bere cū Ch̄ro, incorporādo nos ei, & faciēdo nos participes meriti suæ effusionis. L Et panis F
 quē frāgimus. L.i. corpus Ch̄ri cōsecratū ex pane, quē panē consecratū, cuius dimēsiones seu
 species frāgimus, porrigēdo eū fidelibus, L nōne participatio corporis Ch̄ri est. L.i. nōne vtiq;
 est corpus Ch̄ri vere acceptū à nobis, faciēs nos vnū cū Ch̄ro: q̄ ait: Qui māducat meā carnē
 & bibit meū sangainē, in me manet, & ego in eo. L Quoniā vnus panis. L p proprietatē, L&
 Johān. 6 vnū corpus. L mysticum vnitate fidei, spei & charitatis: cuius corporis caput est Chrūs, L multi
 sumus. L videlicet L oēs q̄ de vno pane, & de vno calice participamus. L.i. de singulari & vero
 Ephe. 1 corpe & sanguine Ch̄ri reficimur, & sacramētū tātum digne recipimus. Oēs em̄ mutamur in
 Christū, & per charitatē trāformamur in ipsum. Dicimur aut̄ secūdum typicā rationē vnus
 panis, vnūq; corpus. Qm̄ sicut panis ex multis granis, & vnū corpus ex multis mēbris cōpo
 nitut: ita ecclēsia ex multis p̄sonis fidelī, charitate vniente, efficit. Quod aut̄ fideles p sacram
 communionē participes sint corporis & sanguinis Ch̄ri, ostēdit aplūs p id q̄d siebat in lege.
 Heb. 13 L Videte Israēl secūdū carnē. L.i. carnalē pp̄lm iudæoꝝ cōsiderate prot̄pē veteris test. L Nō
 ne qui edūt hostias. L.i. sacerdotes & Leuitæ sacrificia tēpli māducātes, L pticipes sunt alta
 ris. L.i. eoz q̄ in altari offerūtur. Sunt vtiq;. Ita q̄ sacramētū eucharistia sumūt, Ch̄ri parti
 cipes efficiuntur. L Quid ergoꝝ dico. L.i. cū idologꝝ culturā, & esum sacrificioꝝ, q̄ idolis offerū
 tur, prohibeoꝝ qđ dicere videor. An hoc L qđ idolis imolatū sit aliqd, aut qđ idolū sit aliqd? L
 i. Petri. 4. L Quasi dicat: Hoc nō dico. Dixi em̄ supra, q̄ idolū nihil sit. Nūc tñ prohibēdo culturā idologꝝ
 i. Lop. 8. videor

A videor dicerē, q̄ idolū aliquid sit, quod tñ nō dico. Quē admodū ergo nihil est, quantū ad id qđ esse putat, vt dictū est plenius: sic ei nihil offert secundū veritatē. Qm̄ idolum nō est id, cui idololatræ sacrificare intendūt. Intendūt em̄ sacrificare rei viuēti, vel imaginis rei diuinæ ac viuæ. Idolū aut̄ nō est animatū, nec imago rei diuinæ, sed miseræ, vel saltē rei nō colendæ. Ideo subditur. L Sed q̄ immolat ḡetes. L idololatræ, L dæmonijs immolat, L qui morant atq; respondet in idolis, qbus & placet immolatio talis, L & nō deo. L vero, nec dñs propter excellentiā gr̄e dī c̄tis. Vnde & scriptū est: Oēs dñj gentiū dæmonia. L Nolo aut̄ vos socios fieri dæmonioꝝ. L i. nolo vt idolis sacrificādo, vel idolothytā manducādo in veneratiōe idoloḡ, vel cum scandalo fratrū infirmoꝝ, cōmunionē cū dæmonib⁹ habeatis. Secundū Augustinū, ad hoc genus impia securitatis pertinet cōsultationes & p̄acta qđā significationū cū dæmonib⁹ federata, vt molimina artiū magicaꝝ, aruspīcū & auguꝝ atq; ligaturæ & remedia q̄ fiunt in fūntationib⁹ in qbusdā notis, vel rebus suspendēdis vel illigadis. L Nō potestis calicē dñi bibere. L i. sanguinem Ch̄ri digne accipere, L & calicem dæmonioꝝ. L i. libamina idolis immolata, secundū modū ex pressum. L Nō potestis mēſæ dñi participes eē. L i. corpus dñi salubriter sumere, L & mēſæ dæmonioꝝ, L escas idolis immolatas indiscrete edēdo. Tantū est dicere, Nō potestis deo vñiti & dæmoni. Qux em̄ cōuentio luci ad tenebras. ¶ Deinde Apl̄us in persona Corinthior̄ loquēs, vel se eis cōnumerās (qūo Esdras & Daniel annumerāt se iniustis ludāis, cū orant pro illis) subiunxit. L An æmulamur dñm. L i. hoc sequit, q̄ deū ad iracūdiam prouocamus, & eius gloriæ in uidemus: dū ad eius iniuriā idolothytā edimus, cū scandalo infirmoꝝ, vel in reuerētia idoloḡ. B uidemus: dū ad eius iniuriā idolothytā edimus, cū scandalo infirmoꝝ, vel in reuerētia idoloḡ. Et mir̄, q̄ hoc agere audēamus. Quia, L nunqđ fortiores illo sumus? L vt possimus ei resistere vel nocere? Vel loquiſ Apl̄us in propria & alioꝝ p̄dicatoꝝ psona, vt sit sensus, An æmulamur dñm. i. nunqđ excessiue & inordinate pro deo afficiamur, & eius honorē defendimus, prohibe do idolatriā quasi deo noxiā atq; p̄cenale? Quidā em̄ hñt zellū dei, sed nō secundū sciam. Et probat qđ nō, q̄ nō sumus fortiores deo, cū ipse oīpotens sit, potēs suam vlcisci iniuriā. Idcirco nō oportet nos in ordinate zelari pro eo, sed ordinato affectu hæc dicimus. L Oia mihi licet. L d. oēs cibi esui apti licite à me comedī p̄nt, q̄tū est ex parte cibor̄ & euāgelicæ legis, q̄ cibos nō discernit nec reprobat, L sed nō oia. L cibaria L expeditū. L saluti aīa mea. Malū em̄ est homini qui p̄ offendiculū comedit. L Oia mihi licet. L secundū sensum p̄tractū, L sed nō oia adfiscat. L pro ximos. Manducatio nāq̄ idolothytō & scādalizat infirmos. L Nemo qđ suū est q̄rat. L i. priua tū bonū & propriū cōmodū tantū, L sed qđ alterius. L i. bonum cōe, seu bonū diuinū finalr. Ordinatio tñ charitatis requirit, vt vñusq; sibñpsi primo prouideat in necessariis, propriāq; in primis opereſ salutē. Qui em̄ sibi nequā est, cui bonus erit? L Omne qđ in macello venit. L i. ve nundai, L māducate. L si placet, & speciale nihil impedit. f. votū vel professio, L nihil interrogātes. L de esca illa venali qūo sit adducta, vel q̄ fine vendat. Et hoc L propter consciām. L infirmi astatis, ne oriat ei occasio scādali, si viderit te manducare, qđ pro idolatria exercēda venale proponit. L Dñi em̄ est terra & plenitudo eius. L i. oia ista q̄ versant in terra, dei sunt tanq̄ crea toris, ideo mūda sunt & comedī p̄nt, si apta sint cōplexioni hūanæ. L Si q̄s vocat vos infidelium ad cœnā. L seuprāndiū, L & vultis ire, omne. L alimentū. L qđ vobis apponit. L ab infideli hospite L māducate. L si nō sponte obligastis vos ad aliquam abstinentiā speciale propter dei amorē, L nihil interrogātes. L de q̄litate cibi, an sit idolis immolatus, an nō. L propter consciām. L infirmoꝝ p̄seruandā à scādalo. L Si q̄s aut̄ dixerit, hoc immolatū est idolis, nolite māducate, propter illū q̄ indicauit. L hoc esse idolothytū, ne arbitret te illud māducare sub idoli veneratione. Et si infidelis est, glorieſ in sua superstitione, & cōfirmet in suo errore, vidēte libenter accipere sacrificia idoloḡ, L & propter cōsciām. L custodiādā à vitio. L Consciām aut̄ dico nō tuam. L ð frater docte, q̄ sc̄is oia mūda esse & licita, L sed alterius. L puta infirmi, ne scādalizet. Cauēdus est itaq; esus idolothytā ad vitandū malū infirmi. Cuius rō subdit. L Vt quid em̄ libertas mea. L i. cōmetio ſeu p̄tās mea libera, q̄tū ad vñsum cibor̄. L iudicat. L i. reprehendit & p̄cena digna efficit. L ab aliena consciā. L i. à cōficia infirmi, q̄ scādalizat in mea libertate; & ita cū p̄ctō facio, qđ aliās ſi ne p̄ctō licite facerē. Ne ergo dānabilis ſiā, vitā dū est idolothytū corā infirmo in ſide. L Si ego cū gr̄a. L i. gr̄as referēs deo, L percipio. L i. cibū recipio, L qđ blasphemor? L i. cur ſic ago vt ab infirmis ac imperitis dicar idolatriā colere māducādo idolothytā, L pro eo q̄ gr̄as ago? L i. cū ego nō comedā illud in idoloḡ honore, sed cū gr̄as actione. Ne ergo ita blasphemer, non debeo idolothytis vesci corā imperitis. ¶ Ex his infert Apl̄us saluberrimū documētū. L Sive ergo māducatis, ſive bibitis, vel aliud qđ facitis. L in exercitatiōe corporali aut ſpūali. L oia i gloriā dei facite. L i. ad dei honorē finalr ordinate, eius cōplaudē & glorificationē ſemp intendite, actu vel habitu, videlicet vt possitis eius venerationi, dilectioni & contēplationi iſſistere. Oia quippe propter ſeipm operatus est dñs, & glorificat̄ ſe glorificat. Vnde ſicut oia bona fontalr ab eo profluxerunt: ita ad eius honorē laudē & gloriā ſunt referēda. Propter qđ ait propheta: Non nobis dñe nō nobis, ſed nomini tuo da gloriā. Hoc ergo est documentum q̄tū ad deū. Quod q̄ implet, in omni actu, imò & dormiendo mereſ, saltē propter p̄cedentē ſpūalem intentionem.

Dormit em̄ ut vigilare valeat in diuinis. Deinde ponitur documētū quantū ad proximos. D
Jacobi.3 Sine offensione estote Iudeis. in Iudaismo manētibus, & gētibus. vt sic aliciātur ad fidē, nec detur eis occasio blasphemādi, & ecclesiæ dei maxime q̄tū ad pusillos, vt neminem offendatis, dūmodo licite fieri possit, sicut & ego p̄ om̄ia. i. in cūctis factis & verbis meis,
Galat.1 Loībus placeo. Huic videt cōtrariū qđ alibi dicit apl̄us: Si hoībus placere, Ch̄fi seruus non essem. Cui cōsonat & illud in psal. Deus dissipauit offa eoꝝ, q̄ hominibus placēt, consufi sunt, qm̄ deus spreuit eos. Et respondēdū, q̄ istæ authoritates loquūtur de hominibus, quantū ad cōmūnē & solitā imperfectionē eorū, secūdū quam sensus & cogitatio cordis humani proni sunt in malū. luxta quē modū dictū est ante: Cū vñus dicit, ego quidē sum Pauli; alius, ego autē Apollo, nōne hoīes estis? Nūc vero loqtur apl̄us de hoībus secūdū verā & plenā perfectiōne ipsoꝝ, inquātū sunt rationales, rationis iudiciū assequētēs, vt sit sensus: Om̄ibus placeo. i. cūctis hominibus rationabiliter agētibus, qui recte rationis sequitur cēsurā. Cur autē istis placeat, subditur: Nō quārēs qđ mihi vtile ē. tantū, vel nō sub ea ratione qua mihi vtile ē, sed qđ multis. Quārebat em̄ apl̄us cōuerſionē, & spiritualē locupletationē vniuersorum, vt saluifiant. i. sortiendo vitā æternā, quæ est beatitudo nostra atq̄ saluatio.

¶ Expositio capituli XI. f. Imitatores mei estote. Arti. XI.

Roma.14 Odo hortatus est Apl̄us Corinthios, vt om̄ia sua ad dei gloriā ordinēt, nulliq̄ ho
Miniū offendiculū præbeat. Vt ergo hoc agāt, proponit seipsum eis in exēplum. E
2. Thess.3 De alijs q̄q̄ diuersis materijs, documētis, & notabilibus tractat in plenti capitulo
*sicut patebit. Ait em̄. Imitatores mei estote. credēdo, sperādo, amādo & ope
 rādo, sicut & ego Ch̄fi. Imitator sum, eius testimonij credēdo, ei⁹ cōfilijs acquiescēdo, e
 ius p̄ceptis obtēperādo. Laudo autē vos fratres. de hoc. f. q̄ per oīa. i. pfecte & in om̄i
 bus, mei memores estis. recolēdo verba & opa mea, & sicut tradidi vobis p̄cepta mea. i.
 ita tenetis. i. impletis ea. Si hoc referat ad pfectiores inter Corinthios, de qbus iā dixit apo
 stolus: Gratias ago deo, q̄a in oībus diuites facti estis in illo. Et itege: Si mūdus iudicabif in vo
 bis, &c. tūc intelligēdū est assertiue dictum. Si vero referat ad infirmos & impfectos, de qbus
 cōsequēter dicetur, intelligēdū erit ironice. i. à sensu cōtrario. Et ita exponit glossator. Co
 rinthij em̄ oblii erāt ap̄licæ authoritatis Pauli, nec eius p̄cepta seu monita seruauerunt, pro
 pter contētionē suā ad inuicē. Vnde nūc quasi nouiter proponit eis documēta & iussa, dicē
Ephes.5 do. Volo autē vos scire, q̄ om̄i viri caput est Chr̄us. i. principiū influxiū & effectiū, Lca
 put autē. i. principiū, rector, & dñs, mulieris est vir. q̄a de costa viri fœmina facta est. Cui
Gene.2 dicitur: Sub viri potestate eris, & ipse dñhabitut tui, Caput vero. i. fontale principiū L Chri
Gene.3 sti. est L deus. Vt autē h̄ec plenius intelligātur, p̄sandū est, q̄ Chr̄us secūdū vtrāq; naturam
Joba.5 caput est om̄iū electorū, etiā angelorū. Quia vt deus, creator est om̄iū, & vñus cū patre da
 tor oīs perfectiōis & gratiæ. Quæcūq; em̄ facit pater, h̄ec & filius similiter facit. Sed vt hō, di
 citur caput oīs viri, ad similitudinē capitū naturalis. Primo, rōne suæ pfectiōis. Sicut em̄ in
 capite vigēt oīs sensus, in mēbris vero reliq; nō inuenit nisi tactus; sic in Ch̄ro erat plenitu
Johan.1 do oīm gratiā, in alijs vero ē gratia particularis. Propter qđ dicit Iohānes: Nō ad mēsoram
Galat.4 dat deus sp̄m, f. homini Ch̄ro. Secundo rōne suæ excellētiæ, quia vt caput eminet mēbris, sic
 Chr̄us electis. Prælatus est em̄ angelis atq; hoībus. Tertio rōne suæ influētiæ, quēadmodum F
 em̄ caput influit mēbris vitā & motū naturalē, sic Chr̄us influit nobis vitā & motū supnatu
 ralē. Dicit em̄ Iohānes: De plenitudine eius accepimus oīs. Chr̄us autē vt deus, influit auth
 oritatue; sed vt hō, influit sicut instrumētū deitati hypostaticæ copulatū in verbo: Quarto, rō
 ne cōnaturalitatis. Sicut em̄ caput cōnaturalē ē mēbris, sic Ch̄is hoībus, q̄ naturā assump̄it.
Eph.4.5 Porro per hoc q̄ dicit Chr̄us caput viri, & vir caput mulieris, nō est intelligēdū, q̄ Chr̄us nō
 sit caput mulieris (est em̄ vtroq; modo caput mulieris sicut & viri) sed h̄ec p̄ quādā coapt
 atiōne & cōuenientiā intelligēda sunt, qm̄ magis cōuenit vir cū Ch̄ro, q̄ mulier. Deus autē pa
 ter dicitur caput. i. generatiuum principiū Christi, secundū eius diuinitatē. Sed deus trinitas
 est caput. i. causa, rector & dominus Christi, secundum assumptam humanitatē. Videtur ta
 men satis improprie pater dici caput Christi, secūdum eius diuinitatē, cū nō sit pfectior, di
 gnior vel excellētiōr vnigenito filio suo. Om̄is vir orans aut prophetās. i. scripturas diu
 nitūs reuelatas alijs reserās, velato. i. cooperto L capite detur pat caput suū. i. incōueniē
 ter se habet circa capitū dispositionē, talesq; actus indecēter exercet. Intelligēdū est de ora
 tione & prophetatiōe publica & solēni, non priuata atq; secreta. Sicut cū alijs orat in psona
 ecclesiæ, vel in ecclesiā scripturas solēniter recitat, vt legēs euāgeliū sive epistolam. Velamen
 nāq; est signū subiectionis. Cū ergo vir nō sit sub fœmina, sed immediate sub deo, nō debet
 capite velato actus exercere p̄dictos. Om̄is autē mulier orās. deū Laut prophetās modo
 hec imago p̄dicto, nō velato capite, detur pat caput suū. i. inhoneste se habet. Quāuis autē apl̄us nō p
 misit mulierē docere (qđ hic vocat prophetare) videlicet publice & solenniter coram omni
 multitudine, nō tamē prohibuit mulieres docere in suis conuentibus. Vnum est em̄. i. tam
 indecens*

A indecēs est mulierem orare aut prophetare capite non velato. Lac si decaluetur. Iid ē, crines
 " ei abscindātur omnino. Nā si non velatur mulier. i. si artificiale velamē ferre contēnit L&
 " tōdeatur. i. in gyro radatur, & naturale velamē abīciat. Quasi dicat: Alterū fieri est necel-
 se, videlicet ut si non velit velari, decaluetur aut rōdeatur, quoq; vtrūq; mulieres abhorrent.
 Ratio autē velatiōis mulierez est, quia subiecte sunt viris, & quia inter Christū & eas mediant
 viri. Veruntamē sanctimoniales tondētur, quoniā Christo immediate despōsantur, atq; à vi
 " ri subiectione eripiūt. Si pro quia vero turpe est mulieri. L secundū comūne legē, Ltō-
 " deri aut decaluarī, velet caput suū, L in signū prædictæ subiectionis ac mediatiōis. Vir qui
 " dem nō debet velare caput suum. L dum orat aut prophetat modo prædicto. Velsimpliciter
 non debet velare caput suum, velamine totū caput oboluente. Quo antiquitus vtebātur a-
 liqui viri, quod est pene simile velamini mulierez. De tali em̄ velamine exponit glossa hūc lo-
 " cum, L quoniam imago & gloria est dei. Imago dei attēditur in homine, vel quantū ad essen-
 tialia, atq; interna hominis. s. penes vires naturales, quæ sunt memoria, intellectus, voluntas,
 quibus homo capax est dei, & ita vir & mulier simili modo dicuntur imago & gloria dei, vel
 potius ad imaginē dei formati. Perfectio quippe specifica cōsistit in indiuisibili, sicut & spe-
 cies numerose. Secundo attēditur imago dei in homine quātum ad accidentalia, vt sicut de-
 us ponit res in esse naturali, ita homo ponit eas in esse intelligibili. Et sicut deus est totus in to-
 B to vniuerso, & totus in qualibet parte eius, sic anima hominis est tota in toto corpore homi-
 nis, & tota in qualibet parte ipsius. Et quātū ad hoc, vir potius appellatur, & est imago & glo-
 rīa dei, quam mulier. Primo, qm̄ sicut ex uno deo oīa profluxerūt, ita ex uno viro nati sumus
 omnes homines. Item: Quia in viro magis viget ratio quām in fœmina, & quoniā præ est mu-
 lieri. Sic autē videtur Apostolus nunc loqui de imagine. Itaq; vir imago imitativa est dei, ga-
 in eo relucet diuina perfectio per modū cuiusdā eminētia. Est quoq; gloria dei, hoc est, glo-
 " riosum plasma illius, & quia divinā maiestatem clarius representat. Muliet autem gloria est
 " viri. L hoc est, honorificentia eius, quia de costa viri formata, & ei subiecta est. Non enim ex
 " muliere formatus est vir. L primus. s. Adam L sed mulier. L videlicet Eua L ex viro L formata
 est. Vnde Adam. Hec, inquit, vocabitur virago, quia de viro sumpta est. ¶ Adhuc autē pro-
 " bat Apostolus, quod mulier sit gloria viri, quia propter virum producta est. L Etem̄ non est
 " creatus vir propter mulierē. Iid est, in subsidium Euae. Nam ante eā creatus est, L sed mulier
 " prima L propter virum L prothoplastum, id est, in adiutorium Adæ producta est. luxta il-
 lud: Faciamus ei adiutoriū simile sibi. Sic ergo vir est quodammodo finis mulieris & dignior
 ea, ita quod eius perfectio representatur in fœmina, sicut perfectio dei representatur in viro.
 Aduertendū est quoq; q; gloria distingui potest in gloriā glorificantē & glorificatam. Lo-
 quendo ergo de gloria glorificate, deus est gloria viri, & etiā mulieris. Luxta illud: Tu autem
 domine susceptor meus es, gloria mea, & exaltans caput meū. Sic quoq; vir dici potest gloria
 mulieris, potius q; ecōtrario. Est em̄ rector atq; perfectio eius. Propter quod ait Archia-
 stolus in prima sua canonica: Viri similiter cohabitantes secundū scientiā, infirmiori yasculo
 muliebri imparientes honore, tanq; & cohæredibus gratiæ. ¶ Insuper ponit apostolus, aliā
 rationē velationis mulierez. L Ideo s. quia propter virū creata est, L debet mulier velamē ha-
 bere super caput suū, & propter angelos L. i. propter reuerētiā angelos (qui frequēter no-
 biscū sunt) in quoq; cōspectu velāda est mulier sicut & corā deo, vt profiteatur vbiq; sui sub-
 C iectionē. Possunt autē angeli hoc loco intelligi spiritus illi cœlestes, de quibus dicitur: In con-
 spectu angelorū psallā tibi. Vel sacerdotes, q; angeli nominant. Primo, propter ampliorem
 sciētiā diuinorū. Secundo, propter annūtiationē mādatoz cœlestiū. Tertio, propter mundi-
 tiā castitatis. Quarto, propter custodiā dñici gregis. Verior autē ratio ē, quæ ex verbis Dio-
 ny si sumitur. Infimū em̄ superioris ordinis, & supremū ordinis inferioris, magnā habēt cō-
 uenientiā in natura & nomine. Vnde angeli primæ Hierarchiæ à calore amoris nomē sortiti
 sunt, qm̄ Cherubin nūcupātur, eo q; immediate sequantur sp̄m sanctū, qui est amor & ignis.
 Quoniā ergo angelus, stricte loquēdo, propriū nomen est spirituū infimi chori, sacerdotes q;
 supremi sunt in ecclesiastica hierarchia, angeli dicti sunt. Propter qd scriptū ē: Labia sacer-
 dotis custodiūt sciētiā, & legē ex ore eius reqrēt, q; angelus dñi exercituū ē. Propter hos an-
 gelos etiā ideo velāda sunt mulieres, ne ex eaꝝ alpectu prouocētur ad concupiscētiā vitio-
 sam. ¶ Ne autē ex præinductis q; putet fœminā nō esse viro & qualē quātū ad gratiæ & glo-
 rīa cōsecutionē adiecit apostolus: Verūtamē neq; vir sine muliere, neq; mulier sine viro L
 esse potest in successu generationis humanaꝝ, hoc est, vterq; sexus ad generationē requiritur
 " Lin domino. Iid est, secundum generationē diuinam, qua deus ex viro & fœmina vniuersos
 producit, qui etiā vir & fœmina in statu innocentiae copulauit. Vel hoc loco dicit, qm̄ sexus
 vterq; in deo est p; gratiā vita, & gloriā patriæ. Nā sicut mulier de viro L formata est. s. Eua
 " de latere Adæ, Lita & vir p; mulierez. i. cæteri viri generantur ex mulieribus. Omnia autē ex
 " deo. Lmediate vel immediate prodierunt, quoniam ex ipso, per ipsum, & in ipso sunt omnia. Romani. 18
¶ Dein-

33. q. 8. ca.
mulier.
Actoz. 18.
33. q. 3. ca.
mulier.

33. q. 5. ca.
hec image

L nec illa
33. q. 3.

Benef. 1. 2

Gene. 2

Psal. 3.

1. Petri. 3

Psal. 137.
Malac. 2.

Diony.

Malac. 2.

C. nec illi
lud. 33. q. 5.

Gene. 2

Romani. 18

¶ Deinceps probat Ap̄lus mulierē esse velandā tempore ofonis, per dictamē naturalis rōnis. D
 ¶ Vosip̄ si iudicatē. i. discernite & p̄sate qđ quero. L decet mulierē nō velatā. L capite Lorare
 dñm. L p̄sertim in publico. Nec ip̄a natura docet vos. i. naturalis rō nō approbat hoc. Vel,
 natura. i. dispositio, lex, seu proprietas regē nō testat hoc cōdecētē. Mulier em̄ naturaliter vere
 cūda est, & inclinationē naturalē habet ad comā nutriēdā. s. vt naturali velamine operiat. Er
 go & artificiale velamē addēdū est ei. L Quod vir qđem si comā nutriat, ignominia est illi. i.
Ezech 44 Ambrosi⁹ scandalosum est ei hoc facere. Secundum Ambrosium dicit hoc secundum legē, quæ prohibet
Anumer. 6 virum habere comam. Veruntamē Nazarei iubebant esse comati seu comam nutritire, sed hoc
Judicū. 13. erat propter mysterium. s. ad insinuandum, quod in veteri testamēto omnia erant velata, quæ
 in nouo testamento reuelantur, idcirco prohibitio comæ modo non obligat. In aliquibus ta-
 men locis fidelium ignominiosum ē viro comam nutritire, quia per hoc reputarētur effemina-
 ti & molles. Apostolus autem loquitur secundum congruetiam psonaz, locorum, ac tēpōz.
 L Mulier vero si comā nutriat, gloria ē illi. i. laudabile. L qđm capilli pro velamine dati sunt ei. L
 ¶ Mulieres em̄ naturaliter humidae & dispositae sunt, ad capitī comā magis q̄ virti. Idcirco natu-
 ra dedit eis capillos, pro naturali velamine, maximē quoniā naturaliter competit mulieri esse pu-
 doratam, & viro subiectam. L Si quis videat contētiosus esse. L contradicēdo nostrā doctrinā.
 L Nos talem cōsuetudinē nō habemus. L videlicet, vt simus contentiosi. Vnde alibi dicit Apo-
 stolus; Noli verbis contendere. L Necq̄ ecclesia dei. L habet hanc cōsuetudinem contēdendi.
 Vē sic; Nos talem cōsuetudinē nō habemus, hoc est, ego & ceteri Apostoli, atq̄ fideles ex Iu-
 daismo cōuersi, nō habemus cōsuetudinē talē in orādo vel prophetādo, qualē iste contētiosus
 introducere nitit. s. vt oremus aut prophetemus publice atq̄ soleniter capite cooperito, vel q̄
 mulier non velet, ne q̄ ecclesia dei ex Gētibus cōgregata, & à nobis cōuersa habet cōsuetudi-
 nē talē, idcirco ista responsio sufficere debet contētioso. Vt em̄ Augustinus affirmat, in his in-
 quibus sacra scriptura nil certū diffinit, cōsuetudo populi dei, & instituta maioraz, pro lege habē-
 da sunt. L Hoc autē p̄cipio, L obseruari quod dixit de velatiōe capitī, vel qđ dicā de celebratiōe
 dñicē cōcenx. In quoq̄ vtroq̄ peccauerūt Corinthijs, ideo cōtra cōtētiosos vti Ap̄lus apliq̄ au-
 thoritatis p̄cepto, L nō laudās. L imō vituperās vos. L q̄a nō in melius, sed in deterius cōuenitis. L
 quia ad ecclēfā causa cōionis cōuenitis nō ordinate, vt decet, sed infructuose & vitiōse. Quod
 patet; L Primū quidē cōuenitib⁹ vobis in ecclēfā. L dei. L laudeo scissuras esse. L i. dissensiones
 inter vos pro spūalibus donis. Per hoc insinuatur, quod primū vitium Corinthiorz, tpe cōuen-
 tionis eoz in ecclēfā, erat dissensio, ex qua multa vicia nascebantnr. Hēc autē congregatio si-
 delium corporalis in domo dei, nil prodest sine vnione spūali. Qua oīm voluntates p̄ charita-
 tem nectunt, ita, vt eadē velint & eadē nolint. L Et ex parte. i. partim L credo. L sic esse. Non
 em̄ credo in omnibus vobis regnare hēc vicia, sed in aliquibus vestrum. Nec mirum quod sic
 credo; L Nam oportet hēreses esse. L non necessitate absoluta, sed conditionali. luxta quē mo-
 dum ait Saluator; Necessit̄ est, vt veniant scandala. Vel oportet, id est, vtile est, non directe &
 per se, sed accidenter, quoniā deus ex malo elicit multa bona. ¶ Vnde iā subditur, cur opor-
 teat vel expedit hēreses esse, videlicet, L vt qui probati sunt. L id est, eruditii, ac stabiles in fide,
 seu approbati à deo, L manifesti fiant in vobis. L i. agnoscāt vere fideles, dū nō cedunt errori-
 bus, sed incōcussa mēte p̄seuerāt in fide, sic qđ discernant ab alijs. ¶ Prēterea, multiplex vtili-
 tas prouenit ecclēfā occasiōe hēreticor⁹, vēz diligētissima scripturae elucidatio, patietiā ex-
 ercitatio, pfectio, coronatio. Multa em̄ ad fidē spectātia dū ab hēreticis impugnabant, consi-
 derata sunt subtilius, intellecta p̄spicacius, p̄dicata instātius. Fides quoq̄ diuerſis ac nouis mira-
 culis est firmata. ¶ Deinde Ap̄lus increpat Corinthios de inordinata sumptūe eucharistie
 quam quidē eoz sumperunt inter prandia, quidam post prandium, arguentes ex hoc quod
EPIST. Christus manducantibus discipulis, benedixit panem, eumq̄ tradidit illis, iam celebrato vete-
 ri pascha. L Conuenientibus ergo vobis in vnum. L in ecclēfā causa communionis, L iam nō
 est. L i. non contingit L dominicam cōcenam manducare. L id est, eucharistiam sumere, quæ in
 cōena nouissima fuerat instituta. Hoc dicit Apostolus, primo, quia non solum conuenerūt cau-
 fa communicandi, seu etiam epulandi. Secundo, quia non licuit eis talī modo communicare,
 quoniā sacramentum istud à ieunis dūtaxat sumendum est, exceptis infirmis. Ideo subditur:
 L Vnusquisq; em̄. L vestrum scissuras habentium L suam cōenam. L id est, propria cibaria, L p̄re-
 sumit. L i. parat & secum fert ad ecclēfā. L ad manducandum. L in ecclēfā ante sumptionē sacra-
 mēti. L Et alius quidē. L ex vobis Lesurit. L s. pauper qui sibi proprios cibos parare non potuit.
 cui etiā nihil affertis de vestris cibarijs, L alius autē ebrius est. L s. diues qui sibi delicata parauit.
 Et q̄a hēc epulatio derogauit honori ecclēfā, quæ consecrata est deo ad cultum diuinū, nō ad
 epulandū. Idcirco increpat eos Ap̄lus de hoc qđ in ecclēfā materiali fine necessitate vescebanē
 L Nunquid domos non habetis ad manducandum & bibendum? L Quasi dicat, imō habetis
 domos in quibus talia fieri decet potius quam in templo, quod est domus ofonis. L Aut ecclē-
 siam dei contemnitis? L Hoc est, inhonoratis, faciendo in templo quod fieri debet in domo.
 Vē ec-

A Velecclesiam dei, id est, cōgregationem pauperum fidelium contēnitis? Vnde subiungitur:
 " L&cōfunditis eos q nō habēt: Lcibaria pretiosa, vel sufficiētia. s. pauperes. LQuid dicā vo-
 bis? L qui tam multū erratis, vt vix inueniam quid vobis dici primū oporteat? LLaudo vos. L
 " in quibusdā bonis quæ agitis, & qm̄ fidē tenetis. LIn hoc. L quod sic facitis in ecclesia, L nō lau-
 " do. Lvos. Ego em̄ accepi à dñō. L.i. ex diuina reuelatione didici. Lqd tradidi vobis. L.i. qd do-
 cui vos de fidei institutiōe, & cultu, seu modo sumptiōis huius sacramēti, quod etiā nūc resu-
 " mo, & recito vobis, L qm̄ dñs noster Iesus Chrūs in qua nocte tradebatur. L.i. vespere noctis 2.ca. līqdo
 " quatraditus est, captus, ligatus & multiformiter cruciatus, Lacceptit panē. L triticeum & azi-
 " mum (quo tūc vtebātur ludæ i in esu agni paschalis) L& gratias agēs. Ldeo patri Lfregit. Lpa
 " nem iam consecratum, hoc est, species vel dimētiones panis, nō corpus cōsecratū, L& dixit. L
 " discipulisti. LAccipite & māducate. Lquod trado. Lhoc est corpus meum. L Hæc verba proferē
 do consecrauit saluator corpus suum. Sed an semel an bis protulit verba hæc, & quādo pro-
 tulerit verba, quid etiā demonstret pronomē hoc, & alia penē innumera circa hunc locū, pos-
 " sunt inquiri; quæ, quia super quartum sentētiarum copiose habētur, omitto. Lquod pro vo-
 " bis tradetur. L.i. pro vestra redēptione morti exponetur, à patre, à meipso, à Iuda, à Iudæis, di-
 " uer simode tamē, vt dictū est, L Hoc facite. L.i. cōsecratiōne huius sacramēti cōtinuate. Quod
 " pertinet ad sacerdotes dūtaxat. Vel, hoc facite. i. corpus meū accipite atq; comedite, Lin meā
 " cōmemoratiōne. L.i. ad memoriam actualē eximia dilectionis, ac acerbissimæ passionis meæ
 B imō & omniū beneficiorū meorū. Quod pertinet ad oēs fideles. Hoc prædixisse videtur Psal-
 " mista cum ait, Memoriā fecit mirabilū suorū misericors & miserator dominus, escam dedit
 " timētibus se. L Similiter. Lsicut de acceptiōne panis iam dictū est, L& calicē. Lcū vino quod
 " erat in calice. Christus accepit, & sanguinem suū consecrauit, Lpostquam cōenauit. Lhoc est,
 " agno paschali comesto, Ldices: Hic calix. L id est, cōtentū in calice isto, videlicet sanguis me-
 " us, qui verbis consecrationis prolatis continetur in calice, L nouum testamentum est. L.i. no-
 " uæ promissionis stabilimentum. In veteri em̄i testamēto promittebantur bona temporalia &
 " carnalia. In nouo autem cœlestia & æterna. Vel, nouum testamentum, id est, nouæ ac euani-
 " gelicæ doctrinæ seu noui testamēti cōfirmatiūs, Lin meo sanguine. L.i. virtute & pretio ef-
 " fusionis sanguinis mei. Per effusionē em̄i sanguinis Christi, præparata sunt nobis bona cœle-
 " stia & horum bonorū promissio stabilitur in fide & merito sanguinis Christi. Ipsum quoque
 " nouum testamētum in sanguine Christi ratificatur. Iuxta illud ad Hebræos: Testamētum in
 " mortuis confirmatum est, Lhoc facite. L id ē, calicē istum accipite, & potate, Lquotiescūq; su-
 " mitis. L eum Lin meā commemorationē. Lsicut dictū fuit de corpore. Scindū vero, quod li-
 " cit corpus & sanguis Christi dicātur pluraliter sacramēta, sicut cum orat ecclesia. Purifcent
 nos domine sacramenta quæ sumpsumus. s. propter materialē diueritatē specierū, sub quibus
 continētur, formaliter tamē sunt vnu sacramētū, loquēdo de vnitate perfecta & integrali.
 Nam ad eundē finē & actū cōpletum ordinātur, videlicet ad spiritualē animæ refectionē, in
 " qua requiritur spiritualis cibus, spiritualisq; potus. Et quia hoc sacramētū cibus est animæ, ci-
 bum vero oportet essentialiter copulari cibādo, idcirco Christus in sacramento essentialiter
 cōtinetur. Sub speciebus autē panis est corpus Christi directe, videlicet vt cōuerſionis. San-
 " guis vero anima & deitas sunt ibi ex cōcomitatiā naturali, eo q nō sint separata ab inuicē. Si
 " mili modo sub specie vini est sanguis directe, corpus autē anima & diuinitas cōcomitantur.
 " ¶ Deinceps Apostolus quasi exponens verba Christi immediate prædicta, subiecit: LQuo-
 " tiescūq; em̄i māducabitis panē hunc. Lhoc est, corpus Christi, quod dicitur panis p proprie-
 C tate, quoniā alit. Vnde ait saluator: Ego sum panis viuus. Item, quia sub accidentiis formis
 " panis cōtinetur, L& calicē. L.i. contētum in calice sanguinē Christi, Lbiberis, mortē dñi. L.i.
 " Christi passionem, Lannuntiabitis. Lprædicando, cōmemorando vel representando, Ldo-
 " nec veniat. L iudicare viuos & mortuos, & seculum per ignem in die nouissimo. Constat er-
 " go, quod vñq; ad finē mūdi durabit celebratio huius sacramēti. LItaq; quicūq; L celebrās, vel
 " à sacerdote accipiens, Lmanduauerit hunc panem. Lsupersubstantiale, salutarem, cœle-
 " stem atq; viuificum, Lvel biberit calicem. L.i. sanguinem domini saluatoris, Lindigne. L id est
 non in statu salutis & gratiæ, nō reuerēter & deuotè, non secūdum institutionem Christi, &
 " ordinationē ecclesiæ. Requiritur em̄i in sumptione & celebratione huius superbeatissimi sa-
 " cramēti actualis deuotio, saltem pro aliqua parte temporis, quoniam Christus præcepit hæc
 fieri in commemorationē, id est, in actualem memoriam suæ passionis & charitatis. Nec du-
 " biū, quin loquatur de memoria procedēte ex charitate, quæ vñq; memoria non est sine a-
 " ctuali deuotione, Lreus erit corporis & sanguinis domini. L.i. sic cōfundetur, dānabitur, & pu-
 " nietur, ac si Christū occidisset, eiusq; sanguinem effudisset. Non tamen intelligēdum est se-
 " cundū omnimodā & qualitatē, sed secundū magnā similitudinē. ¶ Præterea aduertendū q; di-
 " gnis sumēdi hoc sacramētū atēdi potest dupliciter. Vno modo ex parte sumētis, & sic po-
 " test homo digne accedere, quādo videlicet nō est sibi conscius de peccato mortali, ita vt de
 " præte

Johan. xii
EPIST.De cō. di.
2.ca. līqdo
Matt. 26
Matt. 14
Luc. 22
Johan. 6.
Matt. 26Psalm. 14
Matt. 26
Matt. 14
Luc. 22Johan. 6
Heb. 9Decō. di.
2. in sacro.
L. descrip.
ptura. de cō.
dist. 2.c. ire
rat, de cō.
dist. 2Dec. c.d. 7.c
iterat. de cō.
di. 2.ca. ite
ratur.Dec. c.d. 7.
ca et scđ.

Matt. 26

L. reuera-

de cō. dist. 7.

L. si nō
de cō. dist. 7.L. q; rōrī
pus de cō.

dist. 2

L. si non
sunt de cō.

dist. 7

præteritis doleat, nec peccare mortaliter proponat, imo omne mortale firmiter vitare infedit, D
facies quod in se est, & cum actuali deuotioe metem suam dispones. Secundo, ex parte sumpti,
videlicet sacramenti quod sumit, cuius tanta est dignitas propter unitam diuinitatem, ut nullus
viator tantæ valeat esse perfectiois, ut dignus sit ipm accipere. Quatuor autem consideranda sunt
in omni sacrificio, & maximè in celebratioe sacramenti altaris. Videlicet quod offert, ut homo, pro-
priam imperfectionem perpedat, considerat, & corrigat. Cui offert, ut s. diuinæ maiestatis digni-
tas consideret, & ita cum omni reverentia accedat. Quid offert, ut qualitas sacrificij ritè pensetur.
Huius autem sacrificij tanta est dignitas, ut non solum hominum, sed etiam angelorum lingua enar-
rando deficiat. Et propter quid offertur. Si haec diligenter pensent, inestimabilis erit fructus
sacrosanctæ communionis, imo experientalis, & omni admiratioe dignissimus. ¶ Probet autem
seipm homo. hoc est, interiora sua studiose scrutet, discutiat, purget, disponat, & sic de pa-
ne illo edat. i. taliter examinatus & preparatus corpus Christi manducet, & de calice san-
guinem bibat. In primitiua namque ecclesia dabant hoc sacramentum sub utraque specie. Sed postea
ordinatum est, ne detur populo sub specie vini, propter periculum effusionis. Qui enim man-
ducatur corpus, & bibit sanguinem Christi indigne secundum sensum expositum, iudicium
reprobationis, i. meritum aternæ damnationis sibi manducat & bibit. i. cōicando acqui-
rit, quod mortaliter peccat, & non dijudicatur. i. non discernens corpus & sanguinem domini. i. illud accipiens intimirat & irreuerteret tamquam alium cibum. Ecce quod terribiliter loquitur sanctus

FINIS. Apostolus, ut nos ab indigna cōione cohibeat. Christus vero non minus terribiliter intonat, ut
nos ab abstinentia cōionis reuocet, dicens: Nisi manducaueritis carnem filii hominis, & biberitis eius san-
guinem, non habebitis vitam in vobis. Quid ergo inter has terribiles comminationes eligen-
dum atque agendum est misero pectori? Si enim dixerimus, quod per nos non habemus, nos ipsos seducimus,
præsertim cum iustus septies cadat in die, nisi ut seipm cum omni humilitate disponat, pro viri-
bus, confitendo, satisfacendo, vitam quotidie emendando, Christi beneficia recolendo, & in so-
la misericordia creatoris integrâ mente sperando. ¶ Denique quamvis bonum sit, interim ab
hoc sacramento abstinere ex timore & reverentia, propter propriam imperfectionem, & pericu-
ligravitate, melius tamē est quotidie accedere ex feruerti amore & amicabili famili aritate atque
fidutia. Actus enim charitatis dignior est actu timoris. Optimū vero est taliter viuere, ut dignus
sit homo quotidie sumere, proficiendo in vera charitate, & per consequēs in omni virtute, ac do-
no spūi sancti. Hoc namque est incessabiliter cōicare, loquendo de spūali cōione, qua Paulus primus
hēremita quotidie communicauit, qui tamē intra cētum circiter annos, hoc sacramentum sacra-
mentaliter nunquam accepit. Ideo id est, propter irreuertem sacramenti sumptionem, sunt
inter vos multi infirmi corporali languore & imbecilles, i. penè cōsumpti longa inualitu-
dine, & dormiūti multi. i. corporaliter moriūti in pœnam huius culpæ. Quemadmodum
enim in veteri testamento grauiter etiā in præsenti puniti sunt, quod statim post legislationem, legem

Leui.10 scriptam trāsgressi sunt, (ut patet de duabus filiis Aaron, & hoīe colligente ligna in die sabbati,
Numer.15 adoratoribus quoque vituli aurei, quod omnes occisi sunt) ita in nouo testamento statim post euangeli-
Epo.32 cælegæ legislationem & confirmationem dire percussi sunt trāsgressores euangelicæ legis, ut pa-
tet de Anania & Saphyra, & de excommunicatis quos dæmon in primitiua ecclesia corpora-
Corin.5 liter affligebat, ut dictum est supra. Simili modo communicantes indigne in primitiua ecclesia
frequenter mox vltionē diuina perpessi sunt, s. longam laguoris molestiam, & interdum etiam corporalem interitum. Talia enim siebat ad legis confirmationem, & alioz terrorē. Facit autem deus
tales vltiones interdū, ut agnoscat diuina prouidētia & iustitia. Interdum vero, ut commēdet
nobis diuina misericordia. ¶ Deinceps ostendit, quod possumus iram atque iudicium dei evadere.
¶ Quod si nos ipsos dijudicaremus, i. nostra pecta consideraremus, argueremus, & puniremus, di-
centes: Tibi soli peccavi. Et illud beati Job: Vias meas in cōspectu dei arguam, non utique iudi-
cantes: Job.13 caremur iudicio reprobationis. (De quo dicit in Iohāne: Qui credit in filium, non iudicatur). i.
Johan.3 nō damnamur, quia ut dicit per Prophetam, non cōsurgat duplex tribulatio. Loco cuius alia
Haum.3 trāslatio habet: Non iudicabit dñs bis id ipsum. Loquitur Apostolus in persona totius generis
humani, cum ipse non esset in isto culpabilis. ¶ Deinceps ponit vtilitatem diuinæ correctiōis.

Judith.8 Cum iudicamur autem a domino. Hoc est, per nostros excessus temporalibus pœnis addici-
mur, (sicut nūc dictum est de indigne cōicantibus) corripimur. i. flagello paternæ correctio-
Hebreæ.12 nis percutimur. Iuxta illud Apocalypsis: Ego quos amo, arguo, & castigo. Et Job: Beatus ho-
Apoc.3 mo quod corripit a dño, ut non cum hoc mūdo damnemur. i. ne cum mundanis, & vanis homi-
Job.21 nibus super quos non est virga dei, aeternaliter pereamus. Hoc est quod alibi scriptura loquitur: Etiā
nō multo tempore sinere pectoribus ex sua agere, sed statim vltiones adhibere, magni beneficij est
indiciū. Itaque frēs mei, ne præinducta mala vobis cōtingat. Cum cōuenitis, in ecclesiā ma-
2. Mac.6 terialē, ad manducandum panem cœlestē, videlicet corpus dñicum in uiuē expectare. i. vt
2. ca. liqdo. non inchoetur celebratio diuinorum, nec fideles communicent, nisi cum omnes conuenerint.
Si quis autem esurit, non poteris expectare tam diu, domi manducet. cibum corporalem, non in
Eccl.

A Ecclesia, sicut hucusq; fecistis. Nec tamē postmodum communicare præsumat eodem die,
“ quoniam à iejunio dūtaxat sumēdum est sacramētum. Hæc igitur facite, vt nō in iudiciū
“ damnationis, cōueniatis. hoc est, ne conueniēdo inordinate incurritis nō fructum sacrae
“ communionis, sed iudicium perpetuū mortis. Cætera autem quæ modo nō scribo, cum
venero, disponam. Ex hoc elicitur, quod quædam obseruātur in ecclesia ex ordinatiōe apo-
stolorum, quæ scripta non sunt, vt est adoratio crucis in die parœscues. Vnde generalis con-
suetudo ecclesiæ pro lege seruanda est.

¶ E lucidatio capituli. XII. f. De spiritualibus autem, nolo vos ignorare.

Articulus duodecimus.

Correctis Corinthiorum erroribus circa sacramenta, baptis̄mi, matrimonij, & eu-
charistia, nūc instruūtur de donis & gratijs supnaturalibus spiritus sancti tā gratū
faciētibus, quām gratis datis, & ait: De spiritualibus autem, i. diuinis charisma-
tibus, donis, seu gratijs spiritus sancti, nolo vos ignorare, i. ignaros eē, quid se-
cūdū catholicam fidem de illis sit tenēdum, o fratres. Deinde ostēdit apostolus quales isti
fuerūt anteq; receperūt gratiam dei. Scitis aūt memoriter tāquām experti quoniam, i. q;
Lcū gētes essetis, hoc est, in gētilitate cōuersantes, gētiliterq; viuētes eratis, & simulachra
muta, i. idola insensata, de quibus scriptū est: Oshabēt & nō loquētur, prout ducebami-
ni, suggerēte diabolo, vel propria cōsuetudine, leuntas, i. assidue proficiscētes. Ideo no-
tū vobis facio, p presentē scripturā, qd nemo in spū dei, i. in spiritu sancto, loquēs, ver-
bo cordis, verbo oris, vel verbo operis. De quo Zacharias propheta: Hæc sunt, inquit, verba
quæ facietis, &c. dicit, aliquod horum trium verborū, anathema Iesu, i. blasphemiam,
vel quodcūq; mortale peccatū à deo separatiuum cōtra Christū. Hoc dicit Apostolus ad in-
nuēdum, q; per gratiā dei vitatur mortale peccatū, & vt sciamus illū nō operari aut loqui in
spiritu sancto, videlicet secūdum gratiam eius (quod idē est dicere) qui Christo iniuriam irro-
gat. Vnde in prima Iohānis canonica habetur: In hoc cognoscitur spiritus dei. Omnis spiritus
qui cōsistetur Iesum Christū in carne venisse, ex deo est. Et omnis spiritus q soluit Iesum Chri-
stum, ex deo nō est. Et nemo potest dicere, dominus Iesus, i. Iesum Christū cū debita at-
tētione, & cordis affectu exprimere. Vel, eum veraciter dominum suū appellare, nisi in spi-
ritu sancto, hoc est, ex gratia, gratificātē. Talis em̄ prolatio Iesu cū sit confessio oris & actio
meritoria, procedit ex charitate & fide formata. Nec obstat quod ait saluator: Nō omnis q di-
cit mihi, domine domine, intrabit in regnū cœlog. Talia em̄ atq; similia intelliguntur de di-
ctione informi ac nuda, cui nec charitas nec operatio correspōdet. Apostolus autem vult di-
cere quod nō possumus aliquid meritorie cogitare, loqui vel operari, nisi in spiritu sancto p
gratiam gratificātē. Declarata necessitate & efficacia gratiæ, fonte quoq; gratiarum ostē-
so, agit Apostolus de gratijs in speciali. Deniq; triplex ponit differētia hominum quan-
tum ad actus & habitus animæ rationalis, vt Thomas in secūda secūdæ pulchre deducit. Pri-
ma est, secūdum diuersas gratias gratis datas. Nam alijs datur gratia prophetiæ, alijs gratia sa-
nitatum, alijs sermo sapiētiæ, alijs sermo sciētiæ, sicut patet. Secūda differētia est, secūdum di-
uersitatē officiō, ac statuum. Alij em̄ datū est ministeriū apostolatus, alijs ministeriū sacer-
dotij, &c. Tertia est, secūdum diuersitatē vitæ & operationū. Quidam em̄ sunt cōtemplatiui,
quidam actiui. Gratia aūt est duplex, videlicet gratum faciēs, & gratis data, quæ differūt in
hoc, quod per gratiā gratū faciētem cōvertitur rōnalis creatura immediate ad deū cōuersio-
ne charitatiua. Datur em̄ hæc grā principaliter propter bonū eius cui p̄staſ. Gratia vero gra-
tis data est, p quā vñus cooperat̄ saluti alterius. Quæ em̄ à deo sunt, ordinata sunt. Ordo autē
in hoc cōsistit, vt ait Theologus, vt vñus paliū reducat̄ ad deū. Idcirco grā gratis data, datur
principaliter propter bonū alterius. f. propter vtilitatē ecclesiæ. Sed ad hæc vtilitatē tria req-
tūt. Primo, quædā facultas exercēdi actū ecclesiæ vtile, & ista habet̄ per gratiā gratis da-
tam, vt est donum linguarum, gratia miraculoꝝ. Secūdū regr̄t̄ authoritas exercēdi actū hu-
iūsmodi, vt apostolatus, vel sacerdotiū. Tertio quoq; exigit̄ executio op̄. Quantum
ergo ad primū istoꝝ, dicit apostolus. Diuisiones vero gratiæ, gratis dataꝝ (de qbus nūc
agit), i. ipse gratia diuise sunt, cum sint diuersæ ac plures, sicut dicitur. Idē aūt spiritus
est, scilicet spiritus sanctus, qui est omniū donorum istorum gratuitorum collator. Quātum
autē ad secūdum, subiungit̄. Et diuisiones ministratiōnū sunt, i. officia seu ministeria ec-
clesiasticæ psonæ distinctæ & varia sunt, Lidem aūt dñs, distributor istorum. Et diu-
isiones operationum sunt, i. diuersæ sunt exequutiones officiō, iā p̄dictoꝝ, & vñū opus
maiū & dignius est alio. Quidā per ministratiōnes intelligūt effectus gratiæ gratis dataꝝ q-
tum ad alios, prout vñus alteri subseruit. Per operationes vero, effectus gratiæ quo ad seipsum
Quāuis etiā tria noīa hic expressa, videlicet spiritus, dominus, deus, vnicuiq; diuinæ psonæ
cōueniāt, propriē tñ per spm accipitur spiritus sanctus, per dominum filius, per deum pater.
Lidem vero est deus qui operatur, mediate vel immedite, omnia in omnibus, reddēdo

L. sacra
mēt. de cō-
dist. 2
Et ea, licet
do. de coll.
dist. 2
L. consue-
tudo. dist. 2

EPIST.

Psalm. uiz.

Zachar. 8

Heb. 1.
Apocal. 2.

1. Johā 4.

Philip. 2.
Vdach. 7

Salat. 3.

Roma. 13
Jacob. 5.
Diony.

Salat. 3

singula singulis. i. oia quæ sicut in quacumque re, quicquid enim est causa causæ, est causa causati, immo effectus causæ secundæ, magis ascribendus est causæ primæ, q[uod] causæ secundæ. Non autem opatur deus Bala. 3 oia in oibus, tanq[ue] sit forma & esse internū omni re, ut multi putauerūt, sed sicut cā efficiēs & finalis, cuius virtute & desiderio operat ois causa secunda. ¶ Deinceps ponit Ap[osto]lus causam finalem infusionis gratuitæ donorū. ¶ Vnicuique autem i. omni cui datur, datur manifestatio spiritus. i. Joba. 11 deus per eam habitet in hoie, sicut in electis habitare seruit per acceptationem ipsorum, immo gratia talis se Humer. 22 peccatum malignis, ut patet de Iuda proditore & Balaam. Propter quod ait Saluator: Multi dicent Dattb. 7 mihi in die illo: Domine, dñe, nonne in noie tuo prophetauimus, & in noie tuo dæmonia eieimus, 2. Petri. 1 & virtutes multas fecimus: &c. Dicit tamen gratia ista manifestatio spiritus, q[uod] frequenter signum est diuinæ inhabitationis, & semper ostendit virtutem diuinam praesentialiter operantem per dona hominum. Datur ergo h[oc] gratia ad utilitatem, i. prospectum ecclesie, sicut omnium est. Datur enim talentum diuini beneficij ut expendat utiliter, non ut abscondat ignoranter, secundum quod ait Saluator: Negotiamini dum venio. Et Petrus quoque hortat: Vnde quisque sicut accepit gratiam, in alterutrum illam administrates. ¶ Deinde enumerant gratiae gratis datæ. Alij quidem datur per spiritum, i. a spiritu sancto, L sermo sapientiae id est, sapientia alijs sermocinandi, videlicet cognitio diuina. Alij autem datur L sermo scientie, i. scia regis humanorum & creaturarum, per quas declarant diuina, quoniam inuisibilia dei per ea quae facta sunt, cognoscuntur. Secundum eundem spiritum, i. secundum beneplacitum eiusdem spiritus sancti, & non secundum vel propter merita nostra. Exprimunt autem Ap[osto]lus haec duo dona gratuita promittendo sermonem propter duo. Primo, ad insinuandum quod ordinant ad instructionem aliorum. Secundo ad innuendum quod non solum habitualis cognitio, sed etiam usus seu ordinata expressio sit a deo. Unde dicit Saluator: Ego Eccl. 21 dabo vobis os & lapiam, cui non poterunt resistere omnes aduersari vestri. Et alibi habet: Sapientia Eccl. 20 abscondita, & thesaurus inuisitus, q[uod] utilitas in utroque. Scinditur vero, q[uod] ista sapientia & scia realiter differunt a sapientia & scia quae sunt de numero septem donorum spiritus sancti. Illa enim haberi non potest sine charitate & gratia gratuita: ista vero, ut dictum est, potest esse in impiis. Alterum datur fides, i. constatissima certitudo de inuisibilibus, quae in sacra scriptura presupponuntur. Non ergo sumitur fides hoc loco, prout est virtus theologica. In eodem spiritu, i. virtute spiritus sancti. Alij datur L gratia sanitatum, i. virtus curandi infirmos in uno spiritu, i. in spiritu sancto. Qui in seipso unus & simplex est, quis in donis sit multiplex. Alij datur L operatio virtutum, i. magna & miraculosa, facultate naturae omnino excedentium, ut est statio solis. Alij prophetia, hoc est, cognitio futurorum, contingentiū certa atque diuinatus inspirata. Alij discretio spirituum, hoc est, discreta cognitio seu rectum iudicium de his quae in animo aliorum versantur, vel ab eis proferuntur, ut sciat homo quo spiritu unum quodcumque dicatur. Potest quoque intelligi de discretione spirituum bonorum inter malitos discernendi, ne fallatur quis a Satana, proponente mala sub specie boni, vel in specie angelorum apparere. Alij datur L genera linguarum, i. diversa idiomata, seu facultas utendi cum pluribus linguis. Alij datur L interpretatio sermonum, i. expositio alienorum idiomatum, vel difficultum sensuum, aut prophetaliū visionum. Sanctus Thomas in prima secundæ assignat sufficiētiā gratiae istarum, hoc modo: Gratia gratis data ordinatur ad hoc, ut unus cooperetur saluti alterius. Adhac vero cooperationē tria requiruntur. Primum est, diuinorum præclaras quædam cognitionis. Secundum est, eorumdem firma probatio, non utique per naturalem rationem, sed per diuinam miraculam. Tertium est, eorum apta prolatione. Quatum ad primum tria sunt necessaria. Primo, ut aliquis instrueretur prima principia sacrae scripturae, puta articulos fidei, certissime noscat. Et quatum ad hoc ponit fides, quae iam sumitur pro certitudine fidei. Secundum est, certa cognitionis principaliū conclusionū ex predictis principiis deductio, & ita est sapientia. Tertium est, declaratio diuinorum & inuisibilium creditorum per manifesta exempla, sicque ponit sermo scientie. Confirmatio autem seu probatio inuisibilium fidei, fit per ea quae diuinæ virtuti sunt propria, & hoc duplum: Primo, ut easiant quae diuinæ potestati sunt propria, ut sunt diuina prodigia. Quæ si pertinet ad corporis sanitatem, erit gratia sanitatum, si vero ordinant ad diuinæ potestis manifestationem, erit operatio virtutum, si vero ea manifestet quae diuinæ scientie propria sunt, sic est prophetia quatum ad cognitionē contingētiū, primo requiri facutas idiomatis, ut possit hoc loqui hoibus cuiuscumque idiomatis, & sic est donum linguarum. Secundo exigunt intellectus cognitionis dicendorum, quod pertinet ad interpretationem sermonum. H[oc] oia operatur, i. cuncta dona predicta efficit in nobis L unus atque idem spiritus. Finis. sanctus L diuidens, i. mensuraliter distribuens L singulis, quibus ista præstantur, L prout vult, i. non esse verum deum, aliter enim non operaretur haec prout vult. ¶ Hoc exemplum subiungit: L Sicut enim corpus humanum L unus est, cōiunctio mētrorum & unitate suæ formæ substancialis, L & hoc corpus L mēbra habet multa, vix manus, pedes &c. L Omnia autem mēbra corporis cū sint multa, unus corpus sunt, ita & Christus, in se unus est, h[oc] mēbra diversa, s. vniuersos fideles, Ephe. 1 qui Christus vniuersus ut capiti, faciuntur sub eo unus mysticus corpus, quod est ecclesia. Sicut ergo diversa

A uersis membris, ita diuersis fidelibus, diuersa dona siue officia deputantur atq; cōueniunt. Quō
 aūt corpus Ch̄i mysticum vnū sit, subditur. L Etenī in vno spū. i. in spū sancto, seu grā spū
 sancti, L omnes nos in vnū corpus, L hoc est, ad hoc vt simus vnū mysticum corpus, per fidē &
 charitatē coniuncti, L baptizati sumus, L non solum in noīe spū sancti, sed in noīe patris & fi-
 lij & spū sancti, vel certe in noīe Ch̄i, L siue Iudæi, siue gentiles, siue serui, siue liberi. L i. diuer-
 sitas ritus, aut cōditionis vnitatem istam nō impedit, L & omnes in vno spū L sancto L potati su-
 mus. L spūali potatione. i. diuersis charismatibus spū sancti impleti. De qua potatione dicit sal-
 uator apūc. Iohānē: Qui biberit ex aqua quā ego dabo, nō sitiet in æternū, sed aqua quam ego
 dabo, fiet in eo fons aque salientis in vitam æternā. ¶ Deinde apostolus similitudinē istā clarius
 explicās, subdit. L Nam & corpus nō est vnū membrū, sed multa. L Loquitur autē de corpore
 naturali organico, quod cōstat ex membris distinctis. L Si dixerit pes, qm̄ nō sum manus, non
 sum de corpore, non ideo non est de corpore? L Hoc intelligi potest, vel de pede corporis hu-
 mani, qui non ideo non esset pars corporis, quamuis diceret se nō esse manum. Vel de pede ec-
 clesiæ, hoc est homine habente gratiam inferiorem. Itaq; si dixerit pes iste, Quoniam nō sum
 manus. i. ex quo nō sum ita perfectus, vt is cui operatio virtutum collata est, idcirco nō sum de
 corpore mystico ecclesiæ, non ideo nō est de corpore? hoc est, ex hoc non sequitur, quod non
 sit aliquo modo de corpore ecclesiæ. L Et si dixerit auris: quoniam non sum oculus, L idcirco
 L non sum de corpore, nō ideo nō est de corpore? L Possunt autē per aurem & oculum intelligi
 naturalis corporis mēbra, vel personæ ecclesiasticæ, vt per aurem intelligatur q; habet gratiū
 donū scientiæ; per oculos autem, q; habet gratiam sapientiæ, quoq; inferior, quis diceret se nō
 esse parem superiori, ex hoc tamē non sequeretur, quod nullo modo ad corpus ecclesiæ perti-
 neret. L Si totum corpus L esset L oculus, vbi L esset L auditus? L i. auris. L Si totum L corpus eēt Ro. 12
 L auditus, vbi L esset L odoratus? L i. nares. Per hoc designatur, q; si non omnes fideles essent
 vnius officiū, nō posset saluari diuersitas officiorū, gratiarū & operationū, quæ ad ecclesiæ perse-
 ctionē requiritur, periretq; decor ecclesiæ, q; in ordine diuersorū consistit. L Nunc autē L pro-
 pter exercēda opera naturæ necessaria, L posuit L i. ordinavit, formauit atq; cōstituit, L deus L
 per causas secundas, L membra L in corpore hominis. L Vnumquodq; eos in corpore L huma-
 no, L sicut voluit, L qui omnia opera secundū propositū voluntatis sua. L Quod si essent oīa L Ephe. 6
 ad corporis integratē spectantia, L vnum membrum: vbi L esset L corpus, L q.d. Non esset
 corpus organicum, ad cuius perfectionē diuersa mēbra cōcurrunt. L Nunc autem L ad vitādū
 incōueniens tale, L multa quidē membra L sunt, L vnū autē L est L corpus L resultās ex diuersita-
 te membroq; simili modo est in ecclesia. Sed quamuis sit tanta diuersitas ordinis in naturalibus
 membris corporis, ac mysticis mēbris ecclesiæ, superiora tamen indigēt inferiorib; auxilio, sicut
 subiungitur. L Nō potest autem oculus dicere manui. L Quāmuis oculus loqui posset, nō tamē
 veraciter dicere manui, quā est organū organorū atq; inferior oculo, L opera L i. actione L tua
 non indigeo, L quod enim oculus videt agendū, manus exequitur. L Aut iterū, caput L nō potest
 dicere L pedibus, L q; viiores sunt capite, L nō estis mihi necessarij. L Pedes enim perducūt caput
 ad necessaria alimenta. Sic in ecclesia cōtemplatiū (q; designātur per oculum) indigent opera
 actiū, & prælati (significati per caput) indigent subditis, q; exprimūtur p pedes. Potest enim Gal. 6
 humilis, potest & subditus, qd non potest sublimis & rector. L Sed multo magis quæ videntur
 mēbra corporis infirmiora esse. L i. viliora, vt manus & pedes, quæ cūctis mēbris deseruit. Vel
 infirmiora, hoc est teneriora, vt oculus, L necessaria sunt L ad vitā sustentationē. L Et quæ
 C putamus ignobiliora esse membra corporis, L vt sunt membra quæ generationi atq; egestioni
 deseruiunt, L his honorem abundantiorē circūdamus. L i. diligentius tegimus & vestimus. Sic
 in ecclesia imperfectioribus maior cura & subuentio necessariæ sunt, vt. s. diligētius instruātur
 & spūalibus donis perficiantur. L Honestā autem nostra, L hoc est mēbra corporis pulchriora,
 nullius L operimenti & ornatū Legent, L vt oculi, genæ, facies, L sed deus temperauit L i. con-
 uenienter proportionauit L corpus L humanum. Cuius temperationis modus annexitur, Lei
 cui deerat honor, i. mēbris vilioribus, L ampliorem tribuendo honorem. L i. ornatū vestimen-
 torum, q; aindidit hominibus naturalem instinctum, ad hoc L vt nō sit schisma L i. dispropor-
 tio mēbrorum, L in corpore, sed in id ipsum, L hoc est propter bonū totius corporis, L pro in-
 vicem sollicita sunt mēbra. L i. sibi inuicem prompte subservientia in rebus agendis, periculisq;
 vitandis. Sicut pro defensione oculorum manus se obiicit, & pro manuum defensione, oculus
 vndiq; conspicit. L Et si qd L patitur vnum mēbrum, cōpatiantur omnia membra. L Ephe. 5
 succurrendo læsioni membra infirmi, nam & dolor vnius mēbri redundat in aliud. L Siue glo-
 riatur L i. in aliquo delectatur, L vnum mēbrum, cōgaudeant omnia membra L i. suo modo cō
 gratulentur atq; refloreāt. Quēadmodū ergo tanta est habitudo inter corporis mēbra, vt vnū
 alteri auxilietur, cōdoleat, cōgratuletur, sic eē oportet inter fideles, si velint effici mēbra Ch̄i.
 ¶ Vnde ad ostendendū quod ista fideles cōcernant, subiungitur. L Vos autē estis corpus Ch̄i. L
 mysticū, charitatis & fidei nexus ad inuicem, & cū Ch̄o vnitū, L & estis L mēbra L depēdentia, Roma. 12
 K quantū

Col. 2 quantum ad esse spūale, L de mēbro, i. Chfo principali capite nostro. Vel, de mēbro, i. perso
 Eph. 4 na ecclesiastica, cuius prædicatione estis conuersi. ¶ Deinde tractat apostolus de ordine prædi-
 citorum donorū, & distinctione ministratiōnū. L Et quosdā quidem, i. paucos, respectu alio-
 rum, L posuit deus, per fidem & grām L in ecclesia, i. inter fideles, L primū, L ordine dignita-
 tis, L apostolos, L summos ac primos Chfi vicarios, principes populoꝝ ac iudices, L Secun-
 do, i. statim post apostolicam dignitatē posuit, L prophetas, noui testamēti, mysteria scri-
 pturarum ac futura pronuntiantes, quales in actibus apostolos, leguntur fuisse Agabus, Sileas
 Psalm. 46 & aliꝝ plures, Ariopagitam quoq; Dionysium fuisse prophetam testatur epistola eius ad Euani
 Act. ii gelistam Iohannē. L Tertio, L loco dignitatis, posuit deus, L doctores, L præcepta vitæ prædi-
 Act. iii cantes, & alios imbuentes. De qbus in actibus legitur: Erant aut̄ in ecclesia, quæ erat Anthio-
 chia, prophetæ & doctores. L Deinde, L posuit deus in ecclesia, L virtutes, i. operatores mira-
 culoz in rebus extra hominem. L Exinde, L posuit, L gratias curationum, L hoc est sanatores cor-
 porum humanoꝝ ordine supernaturali. Certum est aut̄, omnia ista cōuenire apostolis. Erat
 enī summi prophetæ, & primi doctores ecclesiæ, signis præclaris; sed Apostolus ponit hic ordi-
 nem gratiaꝝ & gradus ministrorum, digniora dignioribus tribuens. ¶ Præterea posuit deus
 in ecclesia, L opitulationes, i. adiutores superiorum, sicut archidiaconi opitulantur episcopis,
 L gubernationes, i. prælationes minorum personarum, vt sunt presbyteri, L genera lingua-
 rū, i. loquentes linguis diuerfis ex gratia speciali, L interpretationes sermonū, L hoc est occulto-
 rum sensuum explanatores. ¶ Quod autem non omnia dona data sunt singulis, sed vni hoc, aliꝝ
 illud, declarat continuo. L Nunquid omnes, L homines sunt apostoli? L non vtiq; sed pauci-
 simi: quanto enī perfectio maior, tanto est rarior. L Nunquid oēs prophetæ, nunquid oēs do-
 ctores, nunquid omnes virtutes? L i. miracula operates, L nunquid omnes grām habent cura-
 tionū, nunquid omnes linguis, L diuerfis, L loquuntur, nunquid omnes interpretantur? L expo-
 nendo obscura. ¶ Ne autem desiderium hominum principaliter feratur ad desiderandum do-
 na ista gratuita, eo q; ad honorificientiam quandam pertineant, monet Apostolus, vt dona gra-
 tum facientia, sicut sunt septem dona spūs sancti, potius desiderentur. L Aemulamini autem, L
 hoc est sectamini & optate, L charismata meliora, L hoc ē salubriora dona spūs sancti. L Et ad-
 huc, L ultra omnia prædicta, L excellentiorem viam, L ad patriam perducentē, L vobis demon-
 stro. L In sequentis capituli exordio, s. charitatem.
 ¶ Explanatio capituli decimtertiij, f. Si linguis hominū loquar, &c.

Articulus XIII.

1. Corin. 12 **H**abito tractatu de gratijs gratis datis, iam agitur de charitate, q; secundū quosdā reali-
 ter idem est cum gratia gratum faciente. Secundū Thomā vero ab ea realiter differt,
 est tamen inseparabiliter ei vnitā. ¶ Charitatis igitur dignitatē insinuans, ait. L Si lin-
 guis hominū, L vniuersoꝝ, L loquar, L sicut & loquor. Apostolis nāq; data est omniū
 Act. 2 EPIS T linguay notitia. Loquar q; q; L & L spūalibus linguis, L angelos, i. q; quis sic loqui possem, sicut
 angeli sancti loquuntur ad inuicē per intellectuālē cōversionē vnius ad aliū, vt cū superiores illu-
 minat inferiores, vel inferiores superioribus proprios manifestat conceptus. Quæ locutio est
 Augustinū per voluntariā determinationē ac intellectuālē eoz cōversionē ad inuicē: qd enī in corporali-
 bus situs, hoc in spūalibus efficit ordo, secundū Augustinū, L charitatē aut̄, L dei & proximi,
 L nō habeam, factus sum velut æ sonās, aut cymbalū tinniens, L i. inanem strepitū verborum
 emitto, q; alios docet atq; delectat, mihi aut̄ nō prodest, qm spūaliter mortuus sum. Aes quoq; F
 sonādo, alijs aliquid significat, cymbalū quoq; tinniendo audiētes delectat. Patet ergo qd donū
 linguaꝝ sine charitate nil prospicit, quātumq; sit sublime. L Et si habuero prophetiam, L que est
 supernaturalis cognitio futurorum, L & nouerim mysteria omnia, L i. occulta sacramēta sum-
 me trinitatis, L & omnē scientiā, L vtriusq; testamēti, L & habuero omnē, L hoc est perfectam,
 L fidē, ita vt montes, L orando, vel imperādo, L transferā, L de locis suis. (De qua fide in Euange-
 lio loquitur Chrūs. Quicūq; dixerit huic monti, tollere & mittere in mare, & nō hæsitauerit, si
 et ei) L charitatem autem nō habeam, nihil sum, L quantū ad esse spūale, deiforme ac meritoriu-
 Matt. 7 Charitas enī vita est anima, ideo charitate ablata, desinit esse & vivere corā deo. L Et si distri-
 buero in cibos pauperes omnes facultates meas, L id est, omnia bona mea pauperibus nutriēdis
 erogauero, L & si tradidero corpus meū, L tormentis pro obseruatione iustitiae, L ita vt ardeā,
 hoc est comburar, L charitatē aut̄ nō habuero, nihil mihi prodest, L ad promerendā vitā & ter-
 nam. Charitas enī vivificat mentem, iungitq; affectum cū deo, referens cūcta ad ultimū finem
 Ro. 5 Charitas patiens est, L facit enī & equanimiter ferre aduersa amore dilecti, L benigna est, L id est
 clemēns, facilis ad donandum. Hi actus sunt à charitate imperatiue, ab habitu vero patientie &
 benignitatis procedūt elicitiue. L Charitas nō æmulatur, L id est, nō inuidet prosperitati aite-
 riū. Porro significationes huius verbi æmular, continetur hoc versu: Aemulor inflatur, amat,
 inuidet ac imitatur, charitas L non agit perperam, L i. peruerse, impediendo bonum alterius,
 L nō inflatur, L cumore superbia, L nō est ambitiosa, L optando prælationem, L nō querit q; sua
 sunt.

Asunt. In nobis est inordinate ad seipsum reflexa, ita ut solū aut finaliter intēdat & q̄rat propriū bonū, sed potius q̄rit dei honorē finaliter: proximorū aut̄ salutē q̄rit vt propriā. Vel, nō querit q̄ sua sunt, i. sua nō repetit cū scādalo alterius, nō em̄ amat pecunias, sed animas, salutes, l̄ nō irri tatur. I. nec verbis nec signis provocat ad irā. L̄ Nō cogitat malū. I. i. nō documentū inferre alii cui. L̄ Nō gaudet sup iniq̄itate. I. de culpa alterius nō latetur, im̄o cōpatit, L̄ cōgaudet aut̄ veritati. I. vita, doctrinæ atq; iustitiae, i. bonis operibus, & recte doctrinæ. L̄ Omnia suffert. I. i. aduersa fortiter tolerat, & proximorū defectus pie sustinet, L̄ omnia credit, I. q̄ diuinitus reuelatur. Nō oībus, cū nō sit credēdū omni spūi, nec simpliciter omnia quæ dicūtur credit esse vera, q̄a hoc esset incircūpectionis, secūdum illud: Innocens credit omni verbo. Vbi innocētia pro defectu sensus accipit. L̄ Omnia sperat. I. i. diuina promissa lōganimiter expectat & q̄ petit, cōfidit adipisci, L̄ omnia sustinet. I. i. onera aliorū sustentat & portat. L̄ Charitas nunquā excidit. I. i. nunquam finitur, aut̄ esse definit. Quod intelligendū est, nō quātum ad subiectū charitatis: nam habens charitatem potest eā amittere. Iuxta illud: Habeo aduersum te, q̄ charitatē tuā primā reliquisti. Et Chrūs in Euāgelio: Refrigescit (ingt) charitas multorū. Sed intelligendū est, quantū ad charitatis perfectione internā, qm̄ ita perfecta est charitas, vt nec actus nec habitus charitatis repugnet statui beatorū. Vnde cū præsentī vita nō finiuntur, sed in futuro perficiunt. Tunc em̄ charitatis præceptū perfecte implebitur. Potest tñ intelligi de charitae perfecto, q̄ ita in dilectione & grā confirmati sunt, vt cū apostolo dicere queant: Quis nos separabit à charitate Christi? L̄ Siue l̄ prophetiæ, l̄ tamen Leuacuabunt. I. cessabūt cū vita plenti. Prophetia Bem̄ est obscura cognitio, & concernit futura, cognitio autē beatorū est clara, & omnia sunt eis quasi præsentia. L̄ Siue linguae cessabunt. I. esse in patria. Non q̄ substantia lingua aut̄ vsus eius nō erit, nā sancti in patria omnia corporis mēbra habebūt, & vocali laude atq; corporeā voce vtentur, prout probabilius dñ. Intelligendū est ergo, q̄ donum linguae cessabit, q̄a non dabitur in patria alicui vsus linguae diuersarū ad hoc vt diuersis loquac linguis diuersis, eo q̄ nō omnes linguas intelligent, omnes em̄ omnes linguas cognoscent. Et sicut probabiliter estimant aliqui, sicut in primo statu generis humani erat populus unus & labiū vnū, vt paret in Genes: sic in vltimo statu erit omnium electorū vnū idioma. Ad qđ applicari potest illud Zachariæ: In die illa erit dñs unus, & nomen eius vnū. L̄ Siue scientia destruetur, I. non quantum ad habitum, aut̄ species intelligibiles, sed quantum ad actum & modum agendi, id est, quantū ad discursum & reflectionē ad phantasmatā, quo, vtrūq; imperfectiōis est. Ideo subditur. L̄ Ex parte em̄, I. hoc est imperfecte, L̄ cognoscimus, & ex parte prophetamus. I. Vt rāq; em̄ cognitio valde incōpleta est. Nam sicut se habet oculus noctū ad lumen solis, sic intellectus noster se habet ad manifestissimā naturā, id est, ad cognitionē substantiarum separatarum, & maxime dei sublimis & benedicti, quæ tamē ex sua natura sunt maxime cognoscibilia, cū sint maxime actua lia atq; formalia. L̄ Cum autem venerit quod perfectum est, I. hoc est, cum in patria fuerit nobis concessa visio dei per speciem, quæ est perfecta & proſsus durissima, L̄ euacuabitur. I. deſtruetur, L̄ quod ex parte est. I. hoc est imperfectio cognoscendi, nō habitus cognoscitius, nec actio eius perfectionalis, sed rationatiuus quo proceditur à noto ad ignotū per inquisitionem, qđ nō erit in patria. Sed circa hoc aliqui mouent, q̄ etiam dilectio nostra est imperfecta, & imperfectio nostra tolletur in patria. Ad quod respondēdum, quōd imperfectio auferatur, direſtūtamen immediatus ac proprius actus charitatis nō tollitur, sed perficitur in beatis. ¶ Dein de apostolus ponit declarationē istorum per exemplum status puerilis, q̄ cum sit imperfectus euacuatur adueniente matura ætate. L̄ Cum essem parvulus. I. ætate, sensu & quātitate, L̄ loquebar vt parvulus, L̄ verba imperfecte pronuntiando, L̄ sapiebam vt parvulus. I. circa veritatis notitiam ſepe errādo, L̄ cogitabā. I. puerilia & iocosa, L̄ vt parvulus. I. facere folet. L̄ Quādo aut̄ factus sum vir, I. ætate & sensu, L̄ euacuavi q̄ erāt parvuli. I. i. puerilia dereliqui, & ad perfectionē me trāstuli. L̄ Videmus. I. oculo intellectuali. i. deū cognoscimus, L̄ nūc. I. i. in plenti exilio, L̄ p̄ speculū. I. i. per obſcuras imagines, f. creatas essentias, quæ dei naturam imperfecte, im̄o obſcurissime representat. Nō em̄ ostendūt qđ deus sit, sed qđ non sit. Nec ostendunt deo qđ est, sed q̄a est. Sic ergo videmus p̄ speculū. I. in ænigmate. I. i. in vmbrosa similitudine, vtpote in formis intelligibilibus, & scripture figuris ac tropis, in q̄bus modicū qđ diuinæ lucis resplendet. Omnis nāq; creatæ essentia, omnisq; species intelligibilis intellectū in hac vita perficiēs, in infinitum occumbit, & deficit à perfectione diuinæ naturæ. Idcirco eā representare nō potest, nisi obscure & circumuelate. Propter qđ diuinissimus Dionysius afferit: Impossibile est aliter Diony. nobis lucere diuinū radiū, n̄i circūuelatum varijs velaminibus sensibiliū rerum. L̄ Nūc cognoscō ex parte. I. i. imperfecte. Vnde in Job dñ: Ecce hæc ex parte dicta sunt vias eius. Et cū vix Job. 36 parvā stillam sermonū eius audierimus, q̄s poterit tonitruum magnitudinis eius intueri. L̄ tūc aut̄. I. cum ad patriā venero, L̄ cognoscā. I. deum, L̄ sicut & cognitus sum. I. ab eo. i. clare atq; per speciē, sicut in prima Iohānis canonica legitur: Cū apparuerit, similes ei erimus, q̄a videbimus cum sicuti est. Sciendū autem, quōd sicut hoc loco nō dicit à qualitatē, sed similitudinem quan-

dam, quæ cōsistit in hoc, q̄ sicut deus gloriōsus & sanctus videt seipsum p̄ propriā essentiam, ita q̄ in deo idē sunt, qd̄ videt, & quo videtur, seu obiectū & species, sic nos videbimus eū p̄ ipsius essentiā, tanq̄ p̄ intelligibilē formā nostrā mēti immediate nō tñ inhāsue vnitā, sic q̄ deus erit nobis qd̄ videbimus, & q̄ videbimus, seu obiectū & sp̄es. Nulla nāq̄ forma creatā tātē p̄fectio-
nis est, vt p̄ ea videri possit deus scđm q̄ in seipso subsistit, imd ab hmōi diuinæ essentiæ repre-
sentatione deficit infinite. Vnde & summi philosophi, tā Platonici q̄ Peripatetici dixerūt, pri-
mā causam nō cognosci ab aliqua substātia separata, nisi p̄ negationē, & q̄a est, ita q̄ tanto ve-
rius, p̄fectius q̄ cognoscere deus ab eis, q̄to clarius cernerēt deū penitus inuisibilē, inenarrabilē
& incōprehēsibilē esse. Hoc ergo aplūs dicit, videre deū facie ad faciē, cognoscere eū sicut cog-
noscit nos. Videre aut̄ p̄ speciē, tantū est dicere, sicut videre p̄ essentiā, ad quā beatificā ac sup-
dulcissimā visionē disponit intellectus creatus in patria immediate plūmē glorię, qd̄ est ḡrā cō-
summata ponēs intellectū in esse deiformi ac deificato. Nūc aut̄ i. tēpore viæ & peregrina
Gala. 5 tōnis istius, manēt i. in corde fidelīū, fides, sp̄es, charitas, tria h̄ac. i. h̄ac tres virtutes theo-
logica habentes deum pro immediato obiecto. Maior autē horę i. dignior fide & spe, Lest
charitas. Tamen virtutes theologicæ digniores sunt cāteris omnibus donis atq; virtutib⁹.

¶ Declaratio Cap. XIII. f. Sectamini charitatem. Arti. XIII.

Facta determinatione, q̄ charitas maior sit cāteris donis, & gratijs gratis datis, nūc hot-
tatur Aplūs ad charitatis imitationem, & ḡfar̄ gratis dataz ponit cōparationē, & ait.
L. Sectamini. i. toto cordis affectu, L. charitatē dei & proximi, q̄ vna est quantū ad ha-
bitū, & q̄ deus fit finis, & ratio diligēdi proximū. Charitas ergo sectanda est, vt si non
habeatur, studeamus eā acquirere, si vero habetur, enitamur in ea proficere, & om̄nia nostra ex
ercitia ad eius incrementū referre. Ait em̄ saluator: In hoc cognolcēt oēs, q̄a discipuli mei estis
Johā. 4 Johā 13 si dilectionē habueritis ad inuicē, L. et mulamini. i. cōcupiscite L. spūalia. dona, videlicet grati-
as gratis datas, vt alijs proficiatis. Magis aut̄ optate, L. vt p̄ phetetis. L. q̄ vt linguis loquamini
qm̄ donū prophetia maius est dono lingua. Qui em̄ loquit̄ lingua. i. diuersis loqueliſ vtit,
sicut per donū linguarum accepit, loquens videlicet lingua ignota & peregrina. Vel, qui loqui-
tur lingua. i. idiomate proprio ac voce sine intellectu eoꝝ quæ dicit, proferēs signa q̄̄ signata
Psalm. 48 ignorat, L. nō hominibus loquitur. i. non ad instructionē eoꝝ. L. sed deo. i. ad laudem ipsius,
vel ga à deo intelligi, cuius laudibus instat. Nemo em̄ audit. i. idcirco nō hominibus loqui-
tur, nemo em̄ audit auditu cordis. i. nullus intelligit qd̄ ille loquaf, quātū est ex virtute loquatio-
nis illius. Donū em̄ linguaꝝ per se nō instruit intellectū. Sumit nempe hoc loco, loqui linguis,
pro loquitione nō perfecte intellecta, nec satis explanata, sicut purus grāmaticus physicā lege
re p̄t in latino, sed nō potest eā exponere, & alijs simplex legit horas canonicas, quæ sensum
non capit, L. spūs aut̄ prophetiæ. i. spūs. f. per prophetas, L. loquit̄ mysteria. i. diuina secreta.
Dat em̄ prophetis intellectū eoꝝ, vt possint scripturaꝝ sententias eidēter cognoscere & alijs
prædicare, qd̄ est ecclasiā edificare. Propterea subditur. Nam q̄ prophetat, L. i. scripturas
exponit, & sensus latentes declarat L. hominibus. i. ad profectū hominū, L. loquit̄ (f.) ad edi-
ficationē incipientiū, L. & exhortationē proficiētiū L. & cōsolationē mōestor̄. Qui lo-
quitur lingua. secūdū sensum expositiū, L. semetipsum edificat. i. sibimet solū proficit, se q̄ in
bono actu exercet, proferēdo verba diuina, & deū orādo, quis sensum nō capiat. Qui autem
prophetat, ecclasiā dei edificat, L. sicut nūc dictū est. Prophetare aut̄ (vt patuit, & vt ait Ambro-
sius) sumitur iam pro eo q̄ est visiones diuinæ sibi vel alijs factas, seu sacras scripturas diuinitus
reuelatas, per intellectuale lumen mēti cōmunicatū, exponere. Ne aut̄ Aplūs videat donum
linguaꝝ oīno cōtemnere, addit. Volo aut̄ quantū in me est, L. vos oēs loq̄ linguis. diuersis
ex dono spūs, s. cū sit quoddā bonū, L. magis aut̄ volo vosl. prophetare. Nā maior. L. spūaliter
i. perfectior Lest, Icāteris paribus, L. q̄ prophetat, L. reserādo abdita scripturaꝝ, L. q̄ qui loqui-
tur linguis, nī forte interpretet. L. i. ea q̄ loquit̄ clare exponere possit, sic em̄ maior esset, q̄a sic
haberet vtrūq; donū, videlicet prophetiā & linguis. Nā interpretatio sermonū ad donū pro-
phetiæ reducit. Deniq; S. Thomas in secūdā lecūdā ponit tres rōnes, cur donū prophetiæ di-
gnius est dono linguaꝝ. Prima est, qm̄ donū prophetiæ cōsistit in interiori illuminatiōne men-
tis: donū vero linguaꝝ referit ad diuinas voces proferēdas, q̄ sunt signa intelligibilis veritatis.
Secūda, qm̄ donū prophetiæ ordinat ad notitiā reꝝ, donū vero linguaꝝ ad notitiā vocū. Ter-
tia, q̄a prophetiæ donū utilius est, eo q̄ valeat ad edificationē ecclasiæ, sicut declarauit Aplūs.
Vnde per suip̄ius exemplū ostēdit, q̄ donū linguaꝝ non profit alij per se, nisi adiuncta in-
terpretatione sermonū, ait em̄. Nunc aut̄. L. frātres, si venero ad vos linguis loquens. L. i. di-
uersa idiomata proferēs, L. quid vobis prodero. L. ita loquēdo, L. nisi vobis loquat aut in reuela-
tione. L. i. exponēdo revelationē diuinitus factā, q̄ est, quū quādā mysteria p̄ figurā ostēduoſ
sicut in Apoca. Laut in sciētia. L. i. exponēdo ea q̄ ad scientiā spectat, & fidē illuminat, Laut, in
prophetiā. L. i. exponēdo dicta prophetica, Laut in doctrinā. L. morali, exponendo ea, q̄ morū
informationē cōcernunt. Præterea introducit exemplū Aplūs de rebus inanimatis, ad ostē-
dendum

A^{et} dendū q^{uod} linguae sine interpretatione inutiles sint. L Tamē q^{uod} sine aia sunt. i. inanimata, L vo-
 cē dantia. i. sonātia, sumit em̄ sonū pro voce, nā vox proprie est aiator. L siue. i. inanimatū,
 sit L tibia, siue cithara, nisi distinctionē sonorū dederint. L i. distinctos sonos reddiderint, L quo
 scietur. L i. discerneſ L qd canit, aut qd citharizat. L q. d. Quis poterit aliter iudicare modos &
 cōsonātias carminis? L Etem si incertā vocē. i. indeterminatū sonū L de derit tuba, L qua clan-
 gitur tpe praelij, L qs parabit se ab bellū? L nullus vtiq. Institutus est em̄ certus modus clangēdi
 tpe p̄parationis ad pugnā. Deinde Aplū applicat similitudinē istā ad propositū, L Ita & vos
 per linguā. i. linguis loquēdo, L nisi manifestū sermonē dederitis. L i. verba vestra plane atq;
 faciliter exposueritis, L quo scietur, L hoc est ab auditoribus intelliget L id qd dicit. L i. pdicat
 à vobis? Nō vtiq; intelliget. L Eritis em̄ in aera loquētes. i. inanē sonū verbogē in aere forman-
 tes, & corpore aures, nō animoꝝ intelligentias percutiētes. L Tā multa idiomata, s. L gīa lin-
 guas sunt in hoc mūdo, L videlicet septuagintaduo, L & nihil sine voce est. L i. vnaquaꝝ plebs
 vtitur propria voce. V el q̄libet res habet vocē qua significat. L Si ergo nesciero virtutē. i. sig-
 nificationē L vocis. L quā loqr vel audio, L ero ei cui loqr. L i. quē docere p̄sumo, L barbarus. i.
 nō intelligibilis, Barbaræ em̄ vocamus qd nō intelligimus. L Et q̄ loquitur mihi lingua extra-
 nea vel obscura, erit mihi L barbarus. i. nō intellectus. L Sic & vos, qm̄ & mulatores estis spiri-
 tuū. L hoc est appetitores spūlium munēs spūs sancti, L ad ædificationē ecclesiae q̄rite vt abun-
 detis. L i. ad hoc laborate spūlibus donis impleri, vt alioꝝ saluti cooperemini, qd est ædifica-
 re ecclesiā. L Et ideo q̄ loquitur lingua. i. loquēdo vtitur dono linguae, L oret. deū, L vt inter-
 pretetur. L i. vt deus cōferat sibi grām interpretationis sermonū, vt q̄ loquitur, plane intelligat
 & alijs euidēter proponat. Nā si orem lingua. i. verba orationis sine intellectu pronūtio, L spi-
 ritus meus. L i. volūtas L orat. L i. ad deū afficitur, q̄a ei per charitatē vnitur, & cupit adipisci qd
 verba oratiōis significat, licet sensum in speciali anima nō cognoscat. Significat vero voluntas
 per spū, quoniā spū vīm impulsuam seu motiuā importat. Impulsio aut̄ seu motio respicit
 voluntatē, cuius est ferri atq; impellere amantē in amatū, L mens aut̄ mea. i. intellectus, L fine
 fructu est, L hoc est sine cōtemplatione & deleclatiōe, quā cōsistunt in distincta & propria co-
 gnitione eoꝝ quā p̄ orationem designātur. L Quid ergo. L est mihi agendū. L Orabo spū. L i.
 affectu L orabo & mete. L i. intellectu, orādo deū toto corde, ita vt diligēter attendā, atq; ardē
 ter optabo qd oro. Simili modo, L psallā. L i. deū laudabo, L spū, psallā & mente. L Ex his patet
 donū prophetiæ dignius esse dono linguae, quia per donū prophetiæ orat q̄s mēte & spū, in-
 telligit em̄ quā dicit, sed per donū linguae nō orat homo nisi in spū. L Ceteri sibñ dixeris. L i.
 alijs bona dixeris, seu benedictionem cōtuleris, sicut facit episcopus & sacerdos, L spū. L hoc est
 non verbis quā ab alijs intelligātur, sed solū lingua, L qui supplet locum idiotaꝝ. L i. dato q̄ ne-
 mo tūc adsit nisi illiteratus & rudiſ, L quo modo dicet Amē super benedictionē tuam? L hoc est
 quō tibi respondebit, & consensus ac desideriū verbū tuā benedictioni adiicit. Nō potest hoc
 facere cū attentione. L Qm̄ qd dicas nescit. L i. sensum tuā benedictionis non percipit. L Nā tu
 quidē bene gratias agis deo, L ipsum laudando in spū. i. cū affectu, L sed alter nō ædificatur. L i.
 non proficit, nō acceditur, nec instruitur in verbis tuis quā nō intelligit, eo q̄ nō loqueris in-
 terpretando seu exponēdo sermonem. L Gratias ago deo meo q̄ omnium vestrū lingua lo-
 quor. L Data est em̄ apostolis per donum linguae, vniuersarum linguarum scientia, quatenus
 vniuersis gētibus p̄dicarēt. Sed in ecclesia materiali, & interfideles. L volo. L potius. L quinq. L
 C hoc est paucal. verbalis sensu meo. L i. cum intellectu perfecto, vt me ipsum intelligam, & ab
 alijs intelligar, L vt & alios instruam, L sicut pertinet ad prēdicatorem, L quam decem milia ver-
 borum. L loqui. i. quantumcūq; verbogē multitudinē. Ponit em̄ determinatum pro indetermi-
 nato, quemadmodū in Daniele legitur: Milia miliū ministrabant ei, &c. L in lingua. L dūtaxat. i.
 sine intellectu, & alioꝝ instructione. L Fratres (mei) nolite pueri effici sensibus. L i. pueris noli-
 te conformari, quantū ad imperfectam eōꝝ cognitionē, ne more puerogē erretis discerniendo
 inter bonum & malum, verum & falsum. Scriptū est em̄: Puer centum annorum maledicetur,
 sed malitia paruuli estote, L hoc est puerogē innocentiam sectemini, sicut & Chrūs monet: Ni
 si cōuersi fueritis, & efficiamini sicut paruuli, nō intrabitis in regnū cœlogē. Et Psalmista: Testi-
 monium (inquit) domini fidele, sapientiam præstans paruulis. L Sensibus autē. L i. interioribus
 actibus intellectus, L perfecti sitis, L vt habeatis sensus exercitatos ad discretionem boni & ma-
 li. Quis autem sit sensus perfectus, innuitur per sapientem, qui dicit: Cogitate de sapiētia, sen-
 sus est cōsummatus. L In lege em̄, L prout lex om̄es scripturas veteris testamēti includit. L Scri-
 ptum est. L in Eſaia. L Qm̄ in alijs linguis, & alijs labijs. L i. nō solū in Hebræo, sed in diuerſis lin-
 guarum generibus, & insolito modo loquēdi, L loquar. L per apostolos, L populo huic. L Iudeo-
 rū, L & nec sic. L i. nō propter tā euidens signū, L exaudient me. L i. sermonibus meis acquiescēt
 L dicit dñs. L Hoc cōtigisse patet in actibus, vbi inducit quēadmodū apostoli spū sancto rece-
 pto, loquebātur Iudeis varijs linguis, Iudei tamē pro maiori parte permāserūt increduli. Hoc
 allegat aplū, vt ostēdat Corinthus, cur non debeat tā inhianter q̄tere donū linguae, qd ipsi

ex quadā curiositate magis q̄rebant q̄ gratiam prophetiæ, ob hoc q̄ linguae in signū sunt infide libus, ipsi vero iam erāt fideles. Vnde cōcludit. Itaq̄ linguae in signū sunt nō fidelibus, sed infidelibus. I. i. nō propter necessitatē vel cōuercionē credentiū, q̄ sciunt deū omnia posse, nec indigēt tali miraculo. Infidelibus vero necessaria fuit nouitas huius miraculi, vt vēlīc admonerent cōuerti ad dñm, prophetiæ aut in signū sunt nō infidelibus, sed fidelibus, q̄a nō proponitur infidelibus, ne margarita projiciant ante porcos, vel sanctū canibus detur. ¶ Adhuc aut̄ probat Ap̄lus, q̄ donū linguae nō sit adeo appetendū, vt donū prophetiæ. Si ergo vniuersa eccl̄ia, hoc est societas fidelium cōueniat in vnu mente & corpore, & oēs fideles, linguis loquani diuersis & inelucidatis, intrēt aut̄ idiotæ aut̄ infideles, & audiant vos sic loquētes. Nōne dicēt q̄ insanitis? tanq̄ obsessi, vel arreptici: cū em̄ fuerit inter vos tantus tumultus & cōfusio linguae, nec vnu intelleixerit aliū, videbimini similes phreneticis, illusis atq; amētibus. Si aut̄ oēs fideles prophetēt. i. abdita scripturae exponat, & intellectualiter de secretis considerat, vel diuinitus reuelata dei, alijs publice dicat, intrēt aut̄ qs infidelis aut̄ idiota cōuincit ab oib; prophetatibus, qd sit in aliquo errore, dijudicatur. i. dānabilis demonstrat. Ab omnibus. Occulta em̄ cordis eius, videlicet peccata latentia, seu cogitationes iniusta, manifesta sunt p̄ prophetias illogi. Et ita cadēs in faciē. i. se peccatorē agnosces, p̄cēnitēs, & in terra prosternēs se, adorabit deū, pro indulgentia & misericordia, pronuntiās q̄ vere deus in vobis sit, per grām specialē. ¶ Deinde pandit Apostolus, q̄uo vtendū sit donis linguae ac prophetiæ. Quid ergo est fratres? i. cū prædicta ita se habeat, qd est agendum. Cū cōuenit in eccl̄ia vnu quisq; vestrū. i. alijs de omni genere cōgregationis vīra. Vel, vnu quisq; vestrū in se, vel in alio sibi per charitatē cōiuncto, psalmū habet. i. laudē dei cū cantico, doctrinā nū linguae, interpretationē habet, hoc est facultatē exponēdi scripturas aut̄ linguas. Omnia iāthēc ad ædificationē fiant. eccl̄ia. i. ordinate & charitatue, secundum q̄ congruit cōgregationi fidelium. Siue lingua qs loquitur. i. si alijs loquēdo vtitur dono linguae, secūdum dum duos, fiat talis loquutio, aut̄ vt multū, fiat secūdum tres. i. nō nisi duo, vel ad maius tres, ita loquātur, ne tēpus expendat in ratiō occupatiōe minus fructuosa in se. Fiat q̄q; loquatio ista, & per partes. i. successiue, quantū ad tēpus, vt vnu loquatur post aliū. Vel diuisim, post aliam partē similiter. Sicut sit quādo prædicat hominibus ignotæ linguae p̄ inter pretem. Ideo subditur, & vnu interpretetur. i. aliquis sit q̄ exponat populo quæ dicuntur. Si aut̄ non fuerit, p̄sens aliquis, interpres (i. expitor) taceat in eccl̄ia, qui loquitur lingua, q̄a nullū ædificat, nisi ipse met interpretetur, sibi aut̄. i. ad suā propriā vtilitatē, loquuntur. orādo & deo. i. ad gloriā dei in secreto, vt nullū impedit. Prophetæ. i. scripturarū expositores sive doctores, duo vlt̄ tres dicat. i. in eccl̄ia prædicēt ordinate & sigillatim (tot em̄ sufficiunt) & ceteri dijudicēt. i. diligēter discernat, ne forte aliqd falsitatis cōmisceatur. Quod si aliqd melius & ignotū ac necessariū reuelatū fuerit, per sp̄m sanctū, sedēti. i. alicui auditori, prior prophetas taceat, dans locū loquēdi huic illuminato. Potestis em̄ oēs p̄ singulos. i. sigillatim, vnu post aliū, prophetare. i. scripturas sacras differere, eiusq; mysteria declarare, vt oēs discant, etiā superiores ab inferioribus, q̄a non oīa omnibus revealant, sed aliqua vni, aliqua alteri, & oēsexhortent. i. verbū exhortationis proponat, quili bet suo loco ac tempore, ne fiat turbatio. Et sp̄s prophetas prophetis subiecti sunt. Hoc propter pluralitatem prophetas qs implet. Dicitur autē prophetis subiectus, q̄a non cogit eost a. Par. 36 cere vel loqui. Ideo vnu potest alteri cedere. Aptius vero videtur posse intelligi de sp̄ ratio nali, creato videlicet. Ut sp̄s. i. anima, seu ratio & voluntas prophetas dicantur eis subiecta, q̄a prophetas non sunt loquuntur sicut amētes & insensati, vt voluerūt hæretici, sed sponte & libe re loquebantur, ita q̄ sibi p̄pis poterāt imperare & obedire. Non em̄ est dissensionis. i. discordia. deus author vel approbator, sed pacis. Ideo vult vt vnu alteri cedat, sicut in oib; ecclesijs sancto doceo. per meipsum & discipulos meos, & p̄ epistolas meas. ¶ Et q̄a lieres in eccl̄ia taceant. i. nec prophetare. i. docere, nec loqui linguis p̄sumant. Non em̄ permittitur eis aliqua autoritate, loqui in eccl̄ia, nisi secrete orando, sed p̄cipitur eis subiectas esse viris, sicut & lex dicit in Genesi: Sub viri potestate eris, & ipse dominabitur tui. Si qd aut̄ volūt discere, domi viros suos interrogēt, vt instruātur, nō in eccl̄ia. Tertio, qm̄ mulieribus conuenit verecundia ac subiectio: docere autem pertinet ad eminentiorem. Secundo, qm̄ rō natu raliter debilior est in sc̄mina, quam in vīro. Tertio, ne ex sermocinatione mulieris concitetur libido virorum. Colloquium enim illius quasi ignis exardescit. ¶ Insuper increpantur Corin thorum rebelles, q̄ in aliquibus p̄sumplerunt mutare ordinatiōes apostoli. Ne ergo & huic ordi-

ordinationi de silētio mulierē resistere audeāt, dicens eis: An à vobis verbum dei processit? i.
 A nō utiqz à vobis ortū sum p̄s̄lit p̄dicatio euāgelica, sed à nobis. Idcirco tenemini ac gescere n̄is
 statutis. An in vos solos puenit? hoc ē, nō vobis t̄m, sed alijs multis annūtiata & ifusa ē Ch̄fi
 doctrīna. Ideo cōformetis vos alijs, & implete qd̄ dico: Si qs̄ videſ̄ p̄pheta eē, aut sp̄ualis i.,
 qui verē p̄pheta, exponēdo scripturae mysteria, vel p̄dicēdo futura, cognoscat i., sp̄uali-
 ter p̄set, que scribo vobis, qm̄ dñi sunt mādata i., ex diuina inspiratiōe à me prolatā, nō ex
 pprio corde cōficta. Si qs̄ aut̄ ignorat i., ista q̄ scire tenet, Lignorabit i., à deo nō cognoscet
 notitia approbatōis, sicut nec illi qb̄ d̄f: Nescio vos vñ fitis. Itaqz fr̄s, emulamini i., deside
 rate, p̄ prophetare. scdm sensum iam ſēpe p̄habitū, & loquilinguis i., vti dono linguaꝝ.
 Nolite prohibere eos q̄ possunt ſic loqui, quis melius ſit prophetare. Omnia aut̄ que ſiūt
 inter vos, honeste hoc ē, virtuose, & scdm ordinē i., ordinate, fiant in vobis, vt nihil
 reprehēſibile in actibus vestris appareat, & cum debitiss circumstantijs cuncta agant. Optimū
 enim in rebus est ordo. Et peccatum non est niſi recessus ab ordine. Dionys⁹

¶ Expositio capituli decimiquinti: Notum autem vobis facio fratres Euangelium,

¶ Articulus decimus quintus.

Completo tractatu de sacramentis & gratijs, nunc agit de resurrectione mortuōꝝ.
 De qua primo recte instructi fuerunt Corinthis ab ipso Apostolo, postmodum ve-
 ro cū recessisset Ap̄ls, à pueris infecta est fides illorū de resurrectione futura. Itaqz ait:
 Notū aut̄ vobis facio fr̄s. i., ad memoriam reuoco, clarissq̄ expono, Leuāgelium
 quod p̄dicaui vobis. i., bonā annūtiationē de Ch̄ro, qd̄ euāgelīi, & accepistis. adhiben-
 do fidē euāgelicā p̄dicationē, in quo & statis habēdo intellectū erēctū ad deū in veritate euā-
 gelicę legis, volūtātē quoq̄ à ruina peccati eleuatā, p̄ quod & saluamini. credēdo testimonij
 euāgeliū, eiusq̄ obediēdo p̄ceptis. Et hoc vtiqz ſic ē, qua rōne p̄dicauerim vobis, ſi retinetis
 i., ſi diligēter recolitis, quarōne hoc ē, q̄ fine, qua ſpe, ſeu q̄ argumēto p̄dicauerim vobis
 euāgeliū Ch̄fi. P̄dicaui em̄ vobis ad hūc finē. i., ppter hāc ſp̄e, vt cōsequamini vitā æternā.
 Argumētū qq̄ q̄ probauit resurrecōne futurā, fuit resurrecōne Ch̄fi. Hāc aut̄ retinetis, & p̄
 euāgeliū iſtud ſaluamini, i., ſi nō l̄frustra & inaniter l̄credidistis. Tradidi em̄, hoc ē,
 p̄dicaui, vobis in primis. i., inter p̄cipua puncta, q̄ docui. P̄dicaui (in quā) testimonij ſi-
 dei, qd̄ & accepi. i., p̄ diuinā revelationē cognoui (nō excogitaui) qm̄ Ch̄rus mortuus ē.
 i., occiſus l̄eft pro peccatis n̄is tollēdis, scdm scripturas. Scriptū est em̄ in Threnis: Sp̄us
 oris nostri Ch̄rus dñs, captus est in peccatis n̄is. Et in Eſaiā: Ipſe aut̄ vulneratus ē propter ini-
 quitates n̄as & c. & q̄a ſepultus eſt, & q̄a resurrexit tertia die scdm scripturas. De ſepultura
 quippe Eſaias p̄dixit: Et erit ſepulchrū eius glorioſum. Itē: Dabit impios pro ſepultura, & di-
 uites pro morte ſua. De resurrectione quoque ait Oſeast: Viuificabit nos poſt duos dies, in die
 tertia ſuſcitabit nos. Et Sophonias: Expeſta me dicit dñs, in die resurrectionis meā in futurū.
 Et q̄a viſus eſt Cēphæ. i., Petro. Quāmuſ locus huius apparitiōis ignoreſ̄, creditur th̄ facta
 quādo Petrus à monumēto recessit in die resurrectionē, quādo videlicet Maria Magdalena di-
 xit ſe Ch̄r̄m vidisse. Et poſt hāc viſus eſt vndecim Apostolis in cōclavi Thoma pſent e.
 Deinde viſus eſt plus q̄ quingētis fratribus. i., dīſcipulis, ſimul, ex qbus multi manēt. hoc ē
 in corpore viuūt. vſq; adhuc, qd̄ aūt dormierūt. ſomno beatæ mortis in dño. De hac viſio-
 ne nullus Euāgelista ſcribit. Deinde viſus eſt ſeorsum Iacobō, minori fratri dñi, primo
 Hierosolymoꝝ epo. De hac apparitiōe nō loqtur euāgeliū. Deinde viſus eſt Ap̄lis om̄ibus.
 in die ascensionis. Nouissime aut̄ oīm. Pr̄dictoꝝ, videlicet poſt ascensionē & ſp̄us sancti
 miſſione, l̄tanquam abortiuo, viſus eſt mihi. proficiſcēti Damascū. Abortiuū aut̄ vocat pro-
 C les que erat extra debitū cōgruū tēpus naſcitur, vel cum violētia de vētre educit, vel ad debitā
 quātitatē non puenit. Ideo propter tria cōparat ſe Ap̄lus abortiuo. Primo, qm̄ alijs Ap̄li ante
 miſſionē paracleti ſunt renati, ipſe poſtea ab Anania. Secūdo, q̄a cū quadā coactiōe cōuersus ē
 ſcilicet p̄ errorē & minas. Tertio, q̄a alijs Ap̄lus minor ſuit, cōſideratiōe vītē p̄teritā, quando
 pſecutus eſt Christianos. Ideo ſubdit: Ego em̄ ſum minimus Ap̄loꝝ. Non ſimpliciter, ſed
 quantum ad aliqđ, vtpotē quia vltimo ad ap̄ſtolatū vocatus eſt. Hoc modo Iacobus Alphæi
 frater dñi, dictus eſt minor, respectu Iacobī filij Zebedæi, nō ſanctitate aut dignitate, ſed quia
 vocatione posterior. Itē, minimus ſum Ap̄ſtoloꝝ, rōne p̄teritorū malorū, q̄ nō ſum di-
 gnus vocari Ap̄lus. p̄ respectū ad merita mea p̄cedētia, qm̄ pſequutus ſum ecclesiā dei,
 viros ac mulieres ad iudiciū pertrahēs, qd̄ alijs Ap̄li nunq̄ fecerūt. Gratia aut̄ dei, gratum faci
 ente, & gratis data, nō proprijs viribus aut meritis, ſum id quod ſum. In effe ſupernaturali &
 ſp̄uali, per grām em̄ gratū faciētē habeo eſſe deiformē, & deo acceptū quoad vltimū finē. Per
 grām vero gratis data, ſum Ap̄ſtolus, prophetā, doctor, interpres, ſignor, patrator, & grā
 eius in me vacua. hoc ē, inſtruſoſa, nō ſuit, ſed abundātius illis omnibus laborauit. i., cūctis
 Ap̄ſtolis, ſ. quolibet eoꝝ ſeorsum, nō plus om̄ibus ſimul acceptis. Nullus em̄ Ap̄lorum tanta
 ſpatia percurrit, tot populis p̄dicasſe, tot pſecutōes legit pertulisse vt Paulus, nec alijs eoꝝ

1. Cor. ii. sic propriis manibus victum quæ sicut, ut ipse. ¶ Sed ne ista videat iactanter dixisse, subiecit. D
 Nō aut ego sic laboravi propria potestate, vel tanq; principalis causa opere bonorum, sed
 genia dei mecum. s. cooperata & auxiliata est mihi, sicutq; principalior causa bonorum, quā ego seu
 mea natura. Gratia em̄ se habet ad libertatem arbitriū, vt sessor ad æquum. Siue em̄ ego, siue illi. i.
 tā ego q̄ ceteri Ap̄lī, sic prædicauimus. vñ Ch̄m resurrexisse, vel nos per eius gratiam opari
 & sic credidisti. sicut euāgelizauimus vobis. ¶ Præterea, ex resurrectione Christi capititis
 nostri oñdit Ap̄lī generalē resurrectionē futurā. Si aut̄. i. q̄ Ch̄fus prædicat̄ à veris Apo
 stolis, quod resurrexit à mortuis, q̄o quidā hæretici dicūt in vobis. i. inter vos, q̄m re
 surrexio mortuorum nō est futura sequit̄ p̄. Neq; Ch̄fus resurrexit. Eadem quippe rō est
 de capite, & de membris. Si aut̄ Ch̄fus nō resurrexit. veraciter, sed phantastice, sicut dixerunt
 hæretici, s. Marciani & Marchionitæ, q̄ Ch̄fū incarnationē dixerūt fuisse phantasticā, q̄s sequu
 tus est immūdissimus Manichæus, Linanis est ergo. i. infructuosa, vana & falsa est, p̄dicatio
 nostra. quæ asserit Ch̄m resurrexisse. Similiterone, Linanis est & fides vestra. catholica. In
 uenimur aut̄. i. si ita ē, vt dicūt hæretici, nos Ap̄lī eē probamur, & sumus falsi testes dei.
 hoc est, mēdaciter testātes de deo, q̄m testimoniu diximus aduersus deū. i. contra veritatē,
 & voluntatē, dei, videlicet: q̄d suscitauerit Ch̄m. à morte. quē nō suscitavit. i. quē sequit
 2. Matt. 22. nō esse suscitatum à deo, si mortui nō resurgēt. Nā si mortui nō resurgēt, neq; Ch̄fus resurrexit
 qui ad hoc incarnatus & passus est, ideoq; surrexit, vt nos ad immortalem vitam reduceret.
 Quod si Ch̄fus nō resurrexit, vana est fides v̄ra. i. q̄a non p̄ vos ad ultimū finē, seu vera felici
 citatē pducere. Adhuc enim. s. post baptismi, ac fidei receptionē, Lestis in peccatis vestris.
 præterititis, sicut & ante, secundum eos qui Ch̄fū resurrectionē nō profitetur. Fides etenim va
 na, & baptismus falsum repræsentans, nō tollunt peccata. Baptismus aut̄ Christi sepulturam, E
 ac resurrectionē repræsentat, vt dictum ē ad Romanos: Si ergo Ch̄fus nō resurrexit, fides ve
 stra inanis ē, & baptismus falsa significat. Nō ergo tollunt vestra peccata p̄ fidē atq; baptismū.
 Ergo & q̄ dormiunt in Ch̄fū. i. in fide Ch̄fū defuncti sunt, perierūt. i. dñnati sunt, eo qđ
 in fide inani & pristinis vitiis sint defuncti. Deinde ponit aliam rōnē resurrectiōis futuræ.
 Si in hac vita tātum in Ch̄fū sperātes sumus. i. si solum cōfidimas p̄ Christum cōsequi bo
 na in hac vita præsenti, & nō potius vitam æternam in anima & corpore, miserabiliores.
 infelices, sumus omnibus hominibus (nō Christianis) qui in hac vita præsenti suis fruun
 tur delitiis. Nos vero nec in p̄senti, nec in futuro gaudebimus, imò tātō miserabiliores essemus,
 quāto grauiora & plura, ppter fidē & Ch̄m sustineremus. Nunc aut̄. i. ne p̄dicta incōue
 niētia cōcedātur, veritas ita se habet, vñ quod Ch̄fus resurrexit à mortuis. qui est, primi
 tiae. i. primitivus vel primus, dormiētūm. hoc est, mortuorū. Qui dormiētes dicūt, q̄m
 Christo iubēte faciliter & integrē quasi de somno reducētur ad vitā. Hoc d̄ Ch̄fus primitivæ,
 q̄m primus tēpore, & propria virtute surrexit, loquēdo de dormiētibus in fine seculi suscitādis.
 3. Matth. 9. Aliqui tamē pauci ante Ch̄m surrexerunt, quoq; ip̄met tres suscitauit. Vnde de Ch̄fū legitur
 4. Luke. 7. in Apocalypsi: Qui ē testis fidelis, primogenitus mortuorum. Quādo quidē per hoīem. s. Adā
 5. Apoc. 1. primū nostrum parētē, mors naturae & culpa ingressa ē genus humanū, propter originale
 6. Gen. 3. peccatū illius, & p̄ hoīem. i. Ch̄m, hoc ē, merito passiōis eius erit, resurrectionē mortuorum.
 7. Sapiæ. u. qui immutabūtur. Potentior est enim Christus ad reparādum, quām Adam ad destruēdum. F
 Et sicut in Adā. i. in prævaricatiō Adā, Loēs moriūt̄. incurrēdo originale p̄cīm, & mo
 riēdi necessitatē ed quod peccatū illius traducat̄ in posteros, Lita & in Ch̄fū. i. virtute & me
 8. Zohān. 5. rito Ch̄fū, Loēs viuiscabūtur. i. in resurrectiōe futura, & vitā gloriæ cōsequētur oēs electi, imo
 meritum Ch̄fū omnino in se sufficiēt̄ est, vt oēs simpliciter p̄ ipsum beatam resurrectionē sortia
 antur. Porro, quod impīj resurgēt, nō erit merito Christi, sed diuina eius virtute. Aposto
 9. Zohān. 12. lus aut̄ nūc loqui videtur de omnibus electis, qui merito Christi bītām immortalitatē adipiscē
 10. Dani. 7. tur, de q̄bus & Ch̄fus dixit: Om̄ia traham ad meipsum, Daniel propheta quoq;: Om̄es (inquit)
 FINIS populi, tribus & lingua seruīt ei. Vnusquisq; aut̄ in suo ordine. i. in suo gradu & dignitate
 secūdum exigētiā meritorū suo, resurget, vt Apostolus in ordine Apostolorū, martyr in or
 dine martyrū. Deinde exponit hūc ordinē. Primitivæ Ch̄fus. i. hoc est, om̄is resurgētūm
 in finali iudicio primus tēpore, & summus dignitate est Ch̄fus, q̄ prior surrexit, vt fidē & spem
 faceret, formamq; p̄beret credētibus, deinde in fine seculi suscitabūtur, hi q̄ sunt Christi.
 hoc est, fideles, electi, vt potē. i. qui in adūtū eius crediderūt. i. in Ch̄m vētuum ad faciēdam
 11. Thess. 4. vniuersalē remunerationē. Iste resurgēt Ch̄fū posteriores tēpore, & inferiores dignitate. Re
 surgēt etiam ante eos qui nō sunt Ch̄fū. i. ante infideles & reprobos, nō ordine tēporis, sed di
 gnitatis. Resurrectio em̄ erit in momēto. Deinde. i. resurrectiōe cōpleta, erit, finis. i. huius
 mūdi, q̄a tūc sp̄s generalū esse cessabūt, & status mūdi mutabitur. Erit quoq; tūc finis. i. con
 summatio seu plena pfectio electorum, qui tunc in anima & corpore glorificabuntur, cum
 Christushomo tradiderit. Hoc est, obtulerit, seu præsentauerit, regnum, militantis ec
 clesiæ

A clesiae, i.electos, fideles, in quibus Ch̄fus interim regnat p fidē, regens eos per gratiam. Hoc regnum offeret & p̄sentabit Saluator, L deo & patri. I.i. patri æterno, tanq̄ elegatissimā prādam de antiqui hostis manu excussam, atq; de vinculis mortis & ternæ suo p̄tiofissimo sanguine liberatam. Dic̄it aut̄ Ch̄fus hoc regnū p̄t̄ sic p̄sentare, q̄a adducit electos ad summi coeli palatium, in quo habitat deus pater, ponetq; eos illic in cōspectu p̄t̄is, nō vt pater incipiat eos inspicere, sed vt ipsi eum p spēm contemplari incipiāt. Iuxta quē modū ait Psalmista: Quando veniā & apparebo ante cōspectum dei? Velsic: Cum Ch̄fus tradiderit. i.dederit regnum p̄dictum p̄t̄i, videlicet vt pater in electis regnet, eosq; regat gubernatōe completa, puta p gloriosem fruitiō nem, & cōfirmationē eoz in bono, quos modo regit gubernatione incompleta p grām viæ amissibilem, quæ tamē imperfectio est ex parte nostri, q̄ sepe peccamus, nō recte tendentes ad ultimum finem. Viatores em̄ reguntur à deo p hoc quod dirigunt in ultimum finem, sed hęc gubernatio non excludit omne malum. Comprehensores vero reguntur à deo p hoc, quod in ipso ultimo fine immobilit̄ cōseruātur. Ut ergo p̄t̄ hoc modo regnet in ipsis fidelibus. Ch̄fus dat eos p̄t̄i. ¶ Deniq; dat eos p̄t̄i, nō quasi nō tñt p̄t̄is, imò à p̄t̄e dati sunt Ch̄ro, iuxta illud in Psalmo: Postula à me, & dabo tibi gentes. Et alibi ip̄e Ch̄fus: Omne (ingt) quod dat mihi p̄t̄, ad me veniet. Alibi quoq; apertius loquit̄ patri. Tui (inquiēs) erāt, & tu mihi eos dedisti. Quomodo ergo dat Ch̄fus eos patri, nisi secundum manifestationem? Nunc em̄ ignoratur, q̄ amore sint digni, sed tunc Ch̄fus manifestabit qui ad patrem pertineant, dicens electis: Venite benedicti patris mei. Hoc modo & nos damus aliqua deo, prout David testat: Tu a domine sunt omnia, & quæ de manu tua accepimus, deditus tibi. Per hoc autem, quod Ch̄fus dicit tradere regnum deo patri, non est intelligendum quod tollat, vel adimat illud sibi, aut sancto spiri-
tu. Vna nāq; diuina persona expressa, singula dantur intelligi, vbi non obuiat relativa distinc-
tio. Itaq; finis erit. ¶ Cum euacuauerit. I.i. cessare fecerit Ch̄fus, l. omnē principatum, & po-
testatem, & virtutem. I.hoc est, vniuersos gradus prælationum, angelos, dæmonum & hominum,
quia (vt dicit glossa) quām diu durat hic mundus, angelis dæmones dæmonibus, & ho-
mines hominibus præsunt, ad virilitatem, vel deceptionem viuentium, sed omnibus collectis,
iam omnis cessabit prælatio, qm̄ ultra non erit necessaria. Ideo hęc prælatiō dicit Ch̄fus euac-
uare, q̄a omnes suos exaltabit in regno, tanto vnumquēq; sublimius, quāto iam amplius humiliatur. Vel: Cum euacuauerit omnē principatum, hoc est, manifestauerit nullam creaturarum
habuisse aliqd horum nisi à deo. Sed cū ordo angelorum in prælatione cōsistat, & inter cæteros
ordines hi tres computētur, videlicet principatus, potestates, virtutes, queri p̄t̄, quomodo an-
gelorum euacuent prælatio, principatus, potestas, & virtus. Evidendum secundum Thomam **Thomas**
in prima parte, quod in ordinibus angelorum duo pensant, videlicet, distinctione seu gradus per-
fectionum secundū differētiam naturae & gratiae, & quātum ad hoc ordines angelorum nunquā
cessabunt, q̄a natura eoz nō corrumpetur, nec gratia auferetur. Secundo, cōdesiderat in ordi-
nibus angelorum exequitio officio. Hęc aut̄ exequitio post diem iudicii cessabit, scđm quod
ordinat ad reductionē hominum ad suum principium creatiuū. Manebit vero prout consistit
in cōsequitione ultimi finis seu adoptione beatificae fruitionis, nam actiōes hierarchie manebūt post diem iudicii in beatis, nō propter nouā influētiā, sed propter cōseruationē pfectio-
nis influx̄. Sicut em̄ inferiores angelii à superioribus illustrant, sic inferiorum cognitione talis à supe-
riorum illuminatione depēdet, nō solū quātum ad receptionē, sed etiā quātum ad cōseruationē.
Homines quoq; qui angelorum ministerio ad beatitudinē pducuntur, aliquam illuminationem
habebunt per angelorum officia. Hęc est responsio sancti Thomas, quæ licet probabilis sit, au-
thoritatē tamē non habet secundum aliquos, saltem in multis. ¶ Porro de dæmonibus aliqui
dicunt, quod post diem iudicii nō cruciabūt homines, sed omnes simul tā dæmones q̄ homines
reprobi, vno igne, non tamen æ qualiter punientur. Quāmuis aut̄ communiter dicat expo-
tores aliqui, per principatus designari maiores, p potestates vero medios, & p virtutes infe-
riores, tam in angelis quām hoībus, & suo modo in dæmonibus, ita quod Apostolus enumerā-
do incipit à superioribus. Documentis tamen diuini & magni **Dionysii** potius consona-
re videb̄, vt dicamus opposito modo, ita q̄ enumeratio Apostoli incepit ab inferiori videlicet à
principatus, p quos intelligunt inferiores, p potestates, medijs: p virtutes aut̄, superiores. Dio-
nysius em̄ in libro de principatu angelico ponit virtutes ante p̄t̄ates ac principatus. Nā prin-
cipatus ponit in summo ordine infimā hierarchie, p̄t̄ates vero in infimo ordine secundę hie-
rarchie, virtutes aut̄ in medio ordine huius hierarchie. ¶ Oportet aut̄ vt impleant scripture,
Lillum. I vc; Ch̄m regnare. Iam p fidē in ecclesiā militāte. Iuxta illud: Dabit illi dñs deus se **Lugæ**,
dem David p̄t̄is eius, & regnabit in domo Iacob in æternū, I.donec ponat. I.ip̄e Ch̄fus dñ-
na sua virtute L oēs inimicos. I.i. aduersarios suos incredulos & pueros, I. sub pedibus eius. I.i.
sub suę p̄t̄is plenaria subiectiōe, qđ erit in die iudicii, quādo implebit illud propheticum: Ad **Esaie 43**
eum veniēt, & cōfundent oēs q̄ repugnāt ei. Interim ergo durabit status ecclesiæ, & regimen
Ch̄fi in ea. Hęc dictio, donec, sumit̄ hic inclusiue nō exclusiue, Nō em̄ Ch̄fus regnare cessabit,
cum

B re regnum deo patri, non est intelligendum quod tollat, vel adimat illud sibi, aut sancto spiri-
tu. Vna nāq; diuina persona expressa, singula dantur intelligi, vbi non obuiat relativa distinc-
tio. Itaq; finis erit. ¶ Cum euacuauerit. I.i. cessare fecerit Ch̄fus, l. omnē principatum, & po-
testatem, & virtutem. I.hoc est, vniuersos gradus prælationum, angelos, dæmonum & hominum,
quia (vt dicit glossa) quām diu durat hic mundus, angelis dæmones dæmonibus, & ho-
mines hominibus præsunt, ad virilitatem, vel deceptionem viuentium, sed omnibus collectis,
iam omnis cessabit prælatio, qm̄ ultra non erit necessaria. Ideo hęc prælatiō dicit Ch̄fus euac-
uare, q̄a omnes suos exaltabit in regno, tanto vnumquēq; sublimius, quāto iam amplius humiliatur. Vel: Cum euacuauerit omnē principatum, hoc est, manifestauerit nullam creaturarum
habuisse aliqd horum nisi à deo. Sed cū ordo angelorum in prælatione cōsistat, & inter cæteros
ordines hi tres computētur, videlicet principatus, potestates, virtutes, queri p̄t̄, quomodo an-
gelorum euacuent prælatio, principatus, potestas, & virtus. Evidendum secundum Thomam **Thomas**
in prima parte, quod in ordinibus angelorum duo pensant, videlicet, distinctione seu gradus per-
fectionum secundū differētiam naturae & gratiae, & quātum ad hoc ordines angelorum nunquā
cessabunt, q̄a natura eoz nō corrumpetur, nec gratia auferetur. Secundo, cōdesiderat in ordi-
nibus angelorum exequitio officio. Hęc aut̄ exequitio post diem iudicii cessabit, scđm quod
ordinat ad reductionē hominum ad suum principium creatiuū. Manebit vero prout consistit
in cōsequitione ultimi finis seu adoptione beatificae fruitionis, nam actiōes hierarchie manebūt post diem iudicii in beatis, nō propter nouā influētiā, sed propter cōseruationē pfectio-
nis influx̄. Sicut em̄ inferiores angelii à superioribus illustrant, sic inferiorum cognitione talis à supe-
riorum illuminatione depēdet, nō solū quātum ad receptionē, sed etiā quātum ad cōseruationē.
Homines quoq; qui angelorum ministerio ad beatitudinē pducuntur, aliquam illuminationem
habebunt per angelorum officia. Hęc est responsio sancti Thomas, quæ licet probabilis sit, au-
thoritatē tamē non habet secundum aliquos, saltem in multis. ¶ Porro de dæmonibus aliqui
dicunt, quod post diem iudicii nō cruciabūt homines, sed omnes simul tā dæmones q̄ homines
reprobi, vno igne, non tamen æ qualiter punientur. Quāmuis aut̄ communiter dicat expo-
tores aliqui, per principatus designari maiores, p potestates vero medios, & p virtutes infe-
riores, tam in angelis quām hoībus, & suo modo in dæmonibus, ita quod Apostolus enumerā-
do incipit à superioribus. Documentis tamen diuini & magni **Dionysii** potius consona-
re videb̄, vt dicamus opposito modo, ita q̄ enumeratio Apostoli incepit ab inferiori videlicet à
principatus, p quos intelligunt inferiores, p potestates, medijs: p virtutes aut̄, superiores. Dio-
nysius em̄ in libro de principatu angelico ponit virtutes ante p̄t̄ates ac principatus. Nā prin-
cipatus ponit in summo ordine infimā hierarchie, p̄t̄ates vero in infimo ordine secundę hie-
rarchie, virtutes aut̄ in medio ordine huius hierarchie. ¶ Oportet aut̄ vt impleant scripture,
Lillum. I vc; Ch̄m regnare. Iam p fidē in ecclesiā militāte. Iuxta illud: Dabit illi dñs deus se **Lugæ**,
dem David p̄t̄is eius, & regnabit in domo Iacob in æternū, I.donec ponat. I.ip̄e Ch̄fus dñ-
na sua virtute L oēs inimicos. I.i. aduersarios suos incredulos & pueros, I. sub pedibus eius. I.i.
sub suę p̄t̄is plenaria subiectiōe, qđ erit in die iudicii, quādo implebit illud propheticum: Ad **Esaie 43**
eum veniēt, & cōfundent oēs q̄ repugnāt ei. Interim ergo durabit status ecclesiæ, & regimen
Ch̄fi in ea. Hęc dictio, donec, sumit̄ hic inclusiue nō exclusiue, Nō em̄ Ch̄fus regnare cessabit,
cum

cum fuerint sibi omnes subiecti, sed si interim regnat, certius est quod post modum regnabit. D

Psalm. 70 Simili modo sumit in Psalmo, cum dicit: Deus ne derelinquas me, donec annuntiē brachiū tuū
Nouissime aut̄ quādo vc̄ in die nouissimo mortale hoc induerit immortalitatē. Linimica
Psalm. 8 destruet mors. i. mors quam naturaliter abhorremus, & quę n̄ ē vita aduersat. Quod aut̄
Hebreo. 2 Ch̄rus ponet inimicos oēs sub pedibus, hinc cōstat: Omnia em̄ coelestia, terrestria, & infer-
Hatt. 28 nalia, subiecit pater sub pedibus eius. f. Ch̄ri, Vnde ipse ait: Data est mihi oīs pt̄as in cōe
lo & in terra. Cum aut̄ dicat scriptura om̄ia subiecta sunt ei. f. Ch̄ro à p̄e, intelligēdum
Psalm. 81 est hoc, sine dubio p̄ter eū. i. p̄ter patrē, q̄ subiecit ei oīa. f. Ch̄ro. Cū aut̄ subiecta fue
Deuter. 10 rint illi. i. Ch̄ro, Loīa, quādo oēs aduersarij eius fuerint ei plene subiecit, & cūtis fide-
libus & infidelibus manifestatū fuerit Ch̄m dñm eē vniuersor̄, q̄n pueri p̄ experientiā sux dā
nationis sc̄it Ch̄m eē dñm omniū, tūc ip̄e filius subiectus erit ei. i. patri, q̄ sibi. i. filio,
subiecit oīa. creata. Erit aut̄ Ch̄rus sc̄dm formā serui patri subiectus, nō quod mō nō sit sub-
iectus, sed q̄a tūc cū corpe suo mystico manifestabitur, subditus patri coram vniuersis elec̄tis,
vt sit deus. p̄, vel Ch̄rus sc̄dm diuinā naturā, Loīa, causalr̄, obiectiue seu fructiue, in oīn-
bus, cōprehēsoribus. Quicqđ em̄ amari possit vel appeti, habēt in deo, & deus est causa totius
beatitudinis elector̄, q̄ nihil querūt aut diligūt nisi dñs, & alia in deo propter dñs, & sc̄dm deū.
Luc. 10 Deus quippe est vñū illud, qđ solū necessariū est, in quo est oīm bonor̄ ac pulchror̄ ac deside-
Roman. 5 rabiliū plenitudo immēsa. q̄ solus quietat rōnalis creatur̄ affectū. Preterea, redit Apl̄us ad
probandū generale resurrectionē futurā. Alioquin. i. si mortui nō resurget, qđ faciēt qui
baptizant. hoc ē, lachrymis p̄cēiā seu aquis afflictionū p̄fundunt, pro mortuis. i. pro re-
missione p̄ctōrum mortuis impendēda, si oīno mortui nō resurgūt. Q. d. inanis esset labor
2. Mat. 12 eoī, sicut habēt de Iuda: Quod nisi eos q̄ ceciderāt resurrectos speraret, supfluū videret, &
vanum orare pro mortuis. Sed posset qs instare & dicere, qđ licet corpora resuscitāda nō essent, E
aiā tñ pr̄emio donarent, sicut & nūc ante resurrectionē. Pium ergo & vtile eēt pro defunctis,
hoc modo baptizari ac dépcari propter aīas liberādas de p̄cenis, quis corpora nunq̄ resurgerēt.
Etr̄ndendū q̄ tūc nō esset tam vtile sicuti modo. Vt qđ baptizant. viui, iuxta sensum p̄z-
dictum pro illis. defunctis. Est ergo baptismus afflictioīs, de qua in Euāgelio dicit Salua-
tor: Ego baptismō habeo baptizari. Velsic: Quid faciēt q̄ baptizant, pro mortuis. i. pro pec-
caris suis delendis, vel seīp̄is sp̄ūaliter mortificādis, ad filiū studinē mortis dñi Salvatoris? Q. d.
Inaniter baptizant cū nō sint vitā habituri. Vt qđ. i. quo fructu, & nos. Apl̄i, p̄dicatores
Roman. 8 & martyres Ch̄ri periclitamur. i. pericula patimur, imō & mortificamur, vel ad supplicia
ducimur, Loīa hora. i. assidue. Quotidie em̄ morior. i. grauib̄ tribulatiōib̄ afficior, & hoc
veḡ esse iuro, p̄ beatitudinē vobis paratam in cōelo. Vel, propter glo-
riam vestram. i. ad hoc vt vos gloriā mereamini sempiternam, quam habeo p̄ certissimam
expectationē, & propinquam potentiam. In Christo Iesu dño nostro. i. virtute & grā, ac
merito Christi, vel per contemplationem ipsius.

¶ Prosequutio explanationis huius capitulo, ab eo loco: Si secundum hominem ad
bestias pugnaui Ephesi. ¶ Articulus decimus sextus.

RVrsus ostēdit Apostolus resurrectionē futuram, qm̄ aliās infructuosa fuisset dispu-
tatio sua contra infideles. Ait em̄: Si sc̄dm hoīem. i. sc̄dm rōnis processum, ad
bestias. i. cōtra hoīes bestiales, resurrectionē negantes, pugnaui. i. acriter dispu-
taui. Ephesi. i. in ciuitate Ephesina, (Sumitur autē, si, pro quia) Quid mihi pro-
dest? disputatio illa, si mortui nō resurgent. Imō si mortui nō resurgent. Manducemus
& bibamus. i. gule voluptatibus insistamus, Leras em̄. hoc est, in breui, moriemur. & nul-
la erit retributio alia. Hoc de Esaiā sumptum est, qđ illic dñ in p̄sona desperantiū Iudeor̄, &
Esa. 22 cōuenit in hos qui nō putant vitā post hanc vitā, propter quod voluptatibus se exponūt vt pe-
cora. In quorum persona dicit Sapiens: Vmbr̄ trāitus est tēpus nostrum, & post hoc erimus
tāquam nō fuerimus. Venite ergo & fruamur bonis quā sunt. Sed ne talibus credamus monet
Apostolus: Nolite seduci. i. non p̄mittatis vos ab aliquo decipi. Corruerpunt em̄ mores
bonos. hoc est, actus morales seu habitus virtuosos, colloquia mala, maxime hæreticorum
atq̄ carnalium. Euigilate iusti. à summo pigritia, & estote solliciti, & nolite peccare. Ignor-
rantiam em̄ dei quidam habent, hoc est, diuina scientia, puta notitiā fidei diuinitus reuelatā
aliqui carent. Illi, f. qui negant resurrectionē futuram. Ad reuerentiam. id est, ad verecun-
diā, vobis loquor, vt erubescatis de hoc quod inter vos est error de resurrectionē mortuor̄.
Nam & error atq̄ defectus inferiorum redundat, & cedit in confusione superiorum. Vnde
verecundum est iustis & doctis, p̄serrit p̄lati, quod inferior̄ errores & vitia nō extirpāt.
¶ Deinde ostēditur resurrectio mortuorum possibilis p̄ exempla naturae, ponitq̄ verba p̄fido-
rum, subiungēs. Sed dicit. infideliter intetrogādo, aliquis ignorās dñs. Quomodo. i.
quo ordine, qua virtute, quo mō & specie, relurgūt mortui, quali aut̄ corpore veniēt. i. si
resurgent, quale corpus habebunt, redeundo ad vitā corporeā, scilicet mortale an immortale?
Huic

A^{cc} Huic respōdet Apostolus: Inspiens qui diuinam virtutem & opera naturae nō pensas, Ltu quod seminas, nō viuiscatur. i. granū quod mittis in terrā nō vegetatur seu crescit, L nisi prius moriatur. i. resoluat & putrefiat. Vnde afferit Ch̄fus: Nisi granum frumenti cadens in terram mortuum fuerit, ip̄m solū manet. Et quod seminas, nō corpus quod future est. i. quod exurget de terra, L seminas. i. nō herbam, stipulam, paleam, vel tam multiplex granum, sicut de terra nascetur, L sed seminas nudum. i. purum ac solum L granum. utputa tritici, aut alicuius cæterorum seminum. Deus autē dat p̄ influētiā causā secundā, illi L grano seminato, seu nascituro, L corpus cum arista & palea, L sicut vult. i. liberè instituit. Opus enim naturae ac intelligētiā est opus causæ primæ. L Et vnicūq; seminū dat deus L proprium corpus, hoc ē, corpus suæ speciei cōueniēt. Quēadmodum ergo nudum granum seminat, deīq; nutu vestitum ac multiplicatum resurgit, sic mortuus diuina virtute potitur viuere, atq; in corpore meliorato resurgere. ¶ Deinde Apostolus manifestat differētiā corporū resurgentium, quantum ad dignitatē & gloriam, secundum exigētiā meritorum. Non omnis caro eadē caro. i. nō omnia animalia habēt corpus eiusdē rationis, dignitatis, ac dispositionis, sed iuxta diversitatē formarum substantialium requiritur diueritas materierum, forma nanq; est finis materialis, sed iuxta diversitatē finium, diuersificantur & media. Ideo subditur: Sed alia. i. alterius dispositionis est, L caro hoīm, alia pecorū, alia volucrum, alia autē piscium. Sumit vero caro hoc loco cōiter, pro corpore animato, sensituo. Strictius vero eam sumēdo dicunt Carthūsiā. (quō & ego vnius sum, vtinā digne) nō comedere carnes, L & quādam sunt corpora cœlestia, vt orbes ac sydera, L & sunt corpora terrestria, L vt saxa & arbores. ¶ Subditur autē de differētiā corporū, postq; dictum est de differētiā carnium, qm̄ corpus cōmunius est q̄ caro. L Sed alia qdē est cœlestium corporū gloria. i. pfectio, ornatus seu pulchritudo, L alia aut̄ terrestrium. Nec solum hēc corpora inter se distant, sed corpora quoq; cœlestia inter se differunt, nam L alia. f. maior est claritas solis, alia claritas lunæ, videlicet minor q̄ illa, L & alia claritas stellā. Hoc videmus ad oculum. L Stella em̄ alia L differt in claritate. qm̄ maior est lux vnius q̄ alterius. Sic & resurrectio mortuorū distincta erit, quantum ad gloriam corporū suscitandorū, non quantū ad veritatē naturę eorū. Omnia erūt em̄ eiusdē naturae seu species, sicuti & modo, sed dignitas pr̄e mīoꝝ erit diuersa. ¶ Porrò exēplum Apostoli magis cōsonat opinioni dicētiū materialiā primā in oībus corporibus ē eiusdē rōnis, q̄ corū q̄ ponant eam distinguēdam specificē. ¶ Deinde ponunt dotes corporū glorificandorū. Seminatur in corruptiōe. i. corpus humanum cōcipit, generat, & more seminis sub terra humatur corruptibile seu corruptum, L surget in incorruptiōe. i. in resurrectione erit incorruptibile p̄ dotē impassibilitatis. Simili modo iam, L seminat in ignobilitate. i. vile atq; obscurum, L surget in gloria. i. resurgentē recipiet claritatē, vt sit gloriosum ac nobile, L seminat in infirmitate. i. fragilitate & infirmitatē ad motum habens, corpus em̄ quod corrumpit, aggrauat animam, L surget in virtute. i. surgēdo habebit facillimā mobilitatē iuxta animaꝝ voluntatē, per dotē agilitatis. L Seminat corpus animale. i. grossum & alimonij indigēs, atq; corpibus aliorum animaliū simile, L surget spūale. L corpus, i. subtile ac spiritui simile, quātum ad aliquas proprietates, nō tamē ita subtile vt exeat limites suę naturę. Erit em̄ palpabile atq; visibile carnē habēs & ossia, sicut & Ch̄fus in semetiō oīndisse scribit: Haꝝ ergo sunt quatuor dotes corporū beatōrum, que erūt in corpibus quodāmodo ex redundātiā beatitudinis aīa ad corpus, sicut in ep̄la ad Diſcorum tāgit Augustinus. Ex hoc em̄ quod aīa fruitiue deo vniſ, quatuor bona cōsequit, v̄c, interna lucis splēdissimam claritatē, & ex hoc redundant in corpus claritas copiosa, tanto abundātor, quātō maior est gloria aīa. Fulgebūt em̄ iusti sicut sol. Scđo, cōsequit aīa oīm desiderioꝝ suorū plena quietationē. Ex quo redundant in corpus agilitas, seu mobilitatis velocitas. Iam em̄ corpus infirmū est, qm̄ desiderio aīa satissacere nequit in executiōe motus & operatioň, tūc vero mouebit iuxta desideriū ac imperiū aīa, nō tamē in instāti. Propterea scriptū est: Fulgebūt iusti, & tanq; scintillæ in arundinetō discurrēt. Tertio, cōsequit aīa oīs mali remotiōni, & ex hoc redundant in corpus impassibilitas. Quarto cōsequit aīam maximā deiformitatem. luxta illud Iohāniſ: Siſ ei erimus, q̄a videbimus eū sicuti est. Et ex hoc redundant in corpus spūalitas seu subtilitas. ¶ Deniq; sicut maior erit beatitudo aīa, q̄ esset naturalis felicitas angelorū, sicut erit maior pfectio corporū glificatorū, q̄ sit pfectio cœlestiū corporū, ita q̄ claritas, agilitas, impassibilitas, atq; subtilitas maior, seu dignior futura erit in illis, q̄ in cœlestibus corporibus. In p̄fenti q̄q; vita habet corpus ab aīa quatuor proportionabilē ad p̄dicta v̄c existētiā, pulchritudinē, cōseruationē, & motū. ¶ Quod aut̄ corpus resurget spūale, probat Apostolus: Si est. i. q̄a iam est corpus animale, L scđm sensum p̄dictū, L est hoc est, aliquādo erit in nobis, & iā in aliqbus est, L & corpus spūale, L scđm intellectū expressum, corpus em̄ dī animale, ad differētiā corporis spūalis. ¶ Quod vero sit corpus aīale, probat autoritate scriptrū. L Sicut scriptū est. L in Genesi: Factus ē primus homo. L Adā, in animā viuentē. L hoc est, in sui formatiōe adeptus est aīam dante corpori vitā animalē, sustentatiōe ciborū indigētē propter

Sapie. 2

Augustiſ.

Matth. 13

Sapie. 2

Iohanniſ.

Gene. 2

Johan. 10 propter quam vitam corpus vocatum est animale. L Nouissimus Adam. i. Christus factus ē, ^D
in spūni viuificātem. i. in sua resurrectiōe recepit spūn rōnalem, seu animā dantē corpori suo
 vitam spūalem, cibis & potibus nō indigētem, sed insolubilem atq; ppetuam. Ch̄rus eñi posu-
Romaī. 5 it animā suam, & iteḡ lumpfit eam, sed nō talem resumpfit, qualem posuit. Posuit nāq; passibi-
Gene. 2 lem, impassibilem vero recepit. Dicit autē Ch̄rus Adam. Primo, qm̄ de eadem materia habuit
 corpus. Secundo, qm̄ sicut ex Adam om̄es nascuntur, sic ex Ch̄ro renascuntur. Tertio, nam sicut
 de latere Adæ formata est Eua, ita ex latere Ch̄ri formata est ecclesia. Dicit quoq; nouissimus
 Adam, qm̄ nemo ei succedit, q sit caput & author fidelium. L Sed nō prius quod spūale. Hoc
 est, nec Ch̄rus habuit, nec alij habent, primo corpus spūale, secūdum proprietatē vt dictum ē,
L sed quod animale. i. primo oportet habere corpus animale, L deinde L habet corpus, L qd
 spūale. L est. Ch̄rus eqdē ante passionem habuit corpus animale, i. cibo vtens ac dissolubile.
 Post resurrectionē vero habuit corpus spūale. Ita erit & nobis: iam eñi habemus corpora ani-
 malia. Post resurrectionē vero habebimus corpus spūale. ¶ Sciēdum, qud duplex est ordo
 Videlicet generationis & naturæ. Secūdum ordinē generationis imperfectum præcedit pse-
 ctum, vt pueritia iuuentum. Et hoc modo animale præcedit spūale. Secūdum ordinē vero na-
 turæ, pfectum pcedit imperfectum. Impfecta eñi à pfectis procedunt. ¶ Deinde ostēdit Apo-
 stolus vnde simus animales, & vnde erimus spūales. L Primus homo. i. Adam, materialiter
Gene. 1 habēs originem, L quia de limo terræ formatus fuit, L terrenus. i. id ē, naturaliter ani-
 malis atq; passibilis. Maximē tamē terrenus effectus est, transgrediō diuinum præceptum,
Gene. 3 L secūdus homo. L hoc est Ch̄rus: Qui dñ secundus homo, qm̄ inter eum & Adam nullus est me-
Lucas. 1 dius, q sit caput & principium hominum sicut ip̄e. Hic ergo descendēs, L de cœlo. L & oriēs ex
 alto, est L cœlestis. L Primo, qd de cœlis descendit, non diuinitatem amittēdo, vello cum mu-
Johan. 3. tādo, aut corpus de cœlo secum portādo, sed corpus humanum assumēdo, atq; in mūdo visibi-
Johan. 16 liter apprendo. Propter qd ip̄e ait: Nemo ascendit in cœlū, nisi q descēdit de cœlo. Et alibi:
Lucas. 1 Exiui à patre, & veni in mundū. Secundo, qd cœlesti virtute cōceptus ac natus. Tertio qd cœ-
 liformiter, i. absq; macula in terra cōverſatus. L Qualis terrenus. i. qualis fuit Adam, L talis &
 terreni, L hoc est tales modo nos sumus, qd animales, mortales & fragiles, imo originali pecca-
 to infecti. L Et qualis cœlestis. i. qualis in resurrectione factus est Ch̄rus, videlicet corpus glo-
Pbil. 3 rificatum fortitus, L tales & cœlestes. i. id est, tales erunt electi in resurrectiōe futura, quādō re-
 formabit corpus humilitatis nostræ cōfiguratū corpori claritatis suæ, vt L Ergo L cœlestes effi-
 ci valeamus, studēdum est nobis, vt L sicut portauimus imaginem terreni. i. sicut assimilati su-
 mus primo parenti, seqndo eius vestigia, in obedēdo, & originale peccatum ab ip̄o contrahē-
 do, L sic portemus & imaginem cœlestis. L hoc est, Ch̄ro nos cōformemus p charitatem, obedi-
 entiam, humilitatem, & omniū tribulationū patientissimam sustinetiam. Non enim aliter possu-
 mus fieri cœlestes siue felices. Ideo subditur: L Hoc autem dico fratres, qd caro & sanguis. i. id ē,
 homines carnales affectibus vitiosis subiecti, seu oga carnis, L regnū dei possidere nō possunt. L
Matt. 22 In cœlo enī nō nubent, neq; nubentur. L Neq; corruptio incorruptelam possidebit L hoc est,
Lucas. 20 qui seruit corruptioni peccati, non sortietur beatam immortalitatē. Peccatū enī mētem inficit,
 corrūpit, & in nihilum redigit. Virtus vero consolidat animum, & stabilit eum in deo, idcirco
Sapie. 6 impassibilitatem, qua est perfecta incorruptela, meretur & possidebit. Vnde scriptū est: Incor-
 ruptio facit esse proximum deo. ¶ Insuper manifestat Apostolus resurgēdi modū ac ordinē F
EPIST. L Ecce. (Cum dñ: Ecce, insinuat notable esse quod dñ) L mysteriū. i. occultum aliqd de ma-
 teria futurae resurrectiōis, L vobis dico. L videlicet. L Om̄es qdēm L generaliter, L resurgemus. i.
 boni & mali & mali in fine seculi, qd interim non surrexerunt resurrectione consummata, qdō
 certum est resurrexisse virginē gloriosem. Nam & viui qd tunc inuēti fuerint, in igne cōflagra-
Malac. 3 tionis morient, vt soluant debitum carnis, protinusq; cum alijs surgēt. Resurrectio nāq; non cō-
 conuenit, nisi ei quod cecidit, L sed non om̄es immutabimur. L hoc est, non om̄es in melius re-
 formabimur, qm̄ soli electi glorificabunt, reprobi vero resurgēt in peius, habebunt enim cor-
 porā ip̄o aspectu horribilissima, s. obscura, grauissima, grossa, & passibilia. Resurgemus autem
 Lin momento, in istu oculi. i. in breuissimo tēporis spacio, hoc est, qd cito oculus aperitur, aut
 clauditur. Diuina enī virtus immensa est. Non tamē fiet repēte, quia collectio cinerum fiet ab
 angelo, non sine motu locali. Surgemus quoq; Lin nouissima tuba. L Hęc tuba tripliciter intel-
 ligi potest. Primo per turbam intelligitur imperium dei, cuius nutu resurrectio fiet. Vnde ad
Timo. 4 Thessalonicēses ab ip̄o inducitur. Qm̄ ip̄e dñs in iussu & in voce archangeli, & in tuba dei descē-
 det de cœlo. Secundo, p tubam intelligitur vox Ch̄ri, q ait: Veniet hora in qd om̄es qd in monu-
 mentis sunt, audiēt vocem filij dei. Tertio, per tubam accipi potest ad literam vox alicuius ar-
 changeli, cui commissa fuerit talis prolatio. Vnde in Euāgelio dñ: Media nocte clamor factus
 est, ecce sponsus venit, exite obuiā ei. L Canet enī tuba. L quā liber iam præfata. i. terribiliter im-
Matt. 25 perabit resurrectionē mortuorū. Et, vt dicit Hieronymus sic canet, qud totus mūdus tintinet
 emus. L & mortui resurgēt incorrupti. i. cum corpore integro. Quia diuina virtus supplebit, quod
 aliqui-

A aliquibus defuit, ut claudis, monstris & pueris. Oes etiam surgent in perfecta ætate & cōuenienti quāitate, & nos electi immutabimur i.e. immortalitatis gloriæ cōsequemur. L Oportet enim quatenus diuina impleat promissio: & iusta fiat remuneratio, mortale hoc corpus induere immortalitatē. i.e. perpetuam subsistentiā, & oportet corruptibile hoc corpus induere incorruptionē, i.e. indissolubilitatē, ut resolui nō possit. Hoc proprie referit ad corpora electorum, quis & corpora reproborum futura sint immortalia & incorruptibilia, sed immortalitas illa erit tantis miserijs plena, ut potius esse videatur mors cōtinua, q̄ immortalitas vera. L Cū autem mortale hoc corpus induerit immortalitatē. s. in die nouissimo, q̄ idem numero corpus resurget, prout aptissime ait beatus Job: Scio quod redemptor meus vivit, & in nouissimo die de terra surrecturus sum, & rursum circumdabor pelle mea &c. L tunc fiet. i.e. ipsebit sermo propheticus, q̄ scriptus est in Osea, secundū translationē. 70. interpretū Absorpta. i.e. victa est mors, siue diabolus in victoria. i.e. per victoriosam passionē ac resurrectionē Chri, q̄ morte nostrā moriendo destruxit, sicut & p̄ Osea loquitur: Ero mors tua domo mors, &c. Quod etiā iam alegatū est secundū translationē. 70. interpretū. Abstulit enim à nobis morte culpa atque gehennæ, & in fine seculi tribuet immortalitatē cōpletā. ¶ Præterea ap̄plus de bñficio tanto exultans, & in persona feliciter resurgentium loquens ex propheta eodem, adiecit. L Vbi est domo mors Victoria tua? L quia oes occidisti, sicut scriptum est: Quis est homo qui viuet, & non videbit mortem? L Vbi est mors stimulus tuus? i.e. p̄cūm qđ morte induxit, sicut stimulus i.e. infigit. Ideo subdit. L Stimulus autem mortis. i.e. morte inducēs. L p̄cūm est. L actuale vel originale. Mors enim est pena peccati, Q.d. Ista victoria mortis, ac stimulus eius ab electis ablata sunt. Vnde in Esaia legitur: Præcipabit dominus morte in semipernū, & opprobriū populi sui auferet. Itē in psalmo. Laqueus contritus est, & nos liberati sumus. ¶ Ne autem putet culpa per legē deleta, subiungit. L Virtus vero. i.e. incentiuum seu augmentū p̄ peccati. L est Lex Moysi, non directe, sed ex occasione ex hāana pueritate, q̄ nūnit (testāte poeta) in vetitū semp̄, cupit quod negat. De hoc autem in ep̄la ad Romā plenissime dictū est. L Deo autem gratias quod dedit nobis victoriā. i.e. in spe, & partim in re, postea autem dabit pfectio in re. Victoria in qua p̄cū & mortis non nō nō nō meritis, sed p̄ dñm nostrū Iesum Christum. i.e. virtute ac merito Christi. ¶ Postremo ponit Ap̄plus admonitionē saluberrimā & cōsolatoriā. L Itaque. L cum oīa hāc ita se habeat, dñe fratres mei dilectissimi stabiles estote. L in fidelitate & immobiles. L in charitate abundātes in ope dñi semp̄. i.e. actibus virtuosis incessanter intēti, L scientes quod labor vester ex charitate procedes, L nō est inanis. i.e. sine mercede. L in dñe. L Imo ut apud Sapiens legit: bono rūlaborū gloriōsus est fructus. Hoc totū breui versiculo cōprehēdit Psalmista, dicens: Expecta dñm, viriliter age, & cōforte cor tuū, & sustine dñm. Magna est itaque pfectio, cordis stabilitas in dñe, ne homo moueat impetu passionū, delectationibus trahitū rex: vel minis, aut homini aliquo peccati vēto. Idcirco scriptum est: Nō te vētiles in omnem ventū, sed esto firmus in via dñi, & in veritate sensustui. Et iterum scriptura dicit: Sapiens permanet ut sol, stultus autem mutatur ut luna.

¶ Elucidatio Cap. XVI. s. De collectis autem quae fiunt in sanctos. Arti. XVII.

E xpeditis determinationibus principaliū materiis, in quibus instruendi erant Corinθii, iā agit Ap̄plus de quibusdā ordinationibus particularibus. Primo de eleemosynis, quas gentiles cōuerſi faciebāt Iudeis cōuerſis, q̄ in Hierusalē erant. Ait enim. L De collectis autem. i.e. donis seu eleemosynis, L q̄ cōgregantur & fiunt in sanctos. i.e. in sustentationē sanctorum in Hierusalē habitantiū, qui oīa sua vendiderunt, & ante apostolos pedes posuerunt, quibus cōsumptis, & fame orta in Iudea, in magna penuria fuerūt, propter qđ ordinauerūt apostoli ut cōuerſi ex gentibus mitterent eis subsidia vitæ, L sicut ordinauit in ecclesijs Galatiaj. i.e. congregationibus fidelium in Galatia (q̄ est pars Græciaj) habitantū. L Galatis. L ita & vos facite per unā sabbati. i.e. una die septimanæ. L Vnusq̄s vestrū apud se reponat. L i.e. in proprio domo ponat in loco seguro, ne forte si alij cōmiserit, defraudeat. Ponat ergo apud se L recōdens. L munus qđ ei bene placuerit. i.e. tamen q̄tū libenter dat, ne grauelit, L ut nō cū venero. i.e. apud vos fuero, L tunc collecta fiant. i.e. eleemosynæ cōgregentur, q̄atunc alia habebimus expedite, grauerit q̄q̄ vos si totū simul daretis. L Cū autem p̄sens fuero apud vos, q̄s probaueritis. i.e. approbaueritis, seu aptos iudicaueritis, per ep̄las, hos mittam. i.e. istos destinabo cū literis commendatorij meis ac vestris, L p̄ferre grām vestrā. i.e. gratiosam eleemosynā. L in Hierusalē. L ad primitiū ecclesiā sub Iacobō militantē. L Quod si dignū fuerit. i.e. rōnabilis causa occurrerit, L ut & ego eam. L in Hierusalē cū eleemosynis istis, L mecum ibūt. L q̄s probaueritis. L Veniā autem ad vos, cū Macedoniaj, i.e. quae est pars Græciaj, L p̄transiero. L visitando illic, & in locis vicinis discipulos. L Nam Macedoniaj prouinciā illā L p̄transibo. L nō diu ibi morando, cum nō sit necesse. L Apud vos autem forsan. i.e. si deus p̄stiterit, L permaneo. L multis diebus, L veleterā hyemabo, L q̄a multa sunt corrigenda in vobis, ideo diuturna medici spūalis p̄sentia vobis necessaria est, L ut vos me ducatis quocūq̄ iero. L cum à vobis recessero. Illa tñ nō fuit principalis causa huius mansionis, sed hoc dicit ap̄lus ad inflāmandū charitatē eos ad se, vel ad familiaritatē ostēdenā. L Nolo enim vos modo in transitu videre. i.e. tpe modico. L Permaneo autem Ephesi, L unde & istam

& istā epistolā vobis trāsmisi, L vsq; pētecosten. Ostiū em̄ mihi apertū est magnū & euidēs. I. vēhemēs rō mihi occurrit illic manēdi, eo q̄ corda multo & parata sint recipere verbū dei, D. L & aduersarij multi. L sunt ibi q̄ euāgeliō cōtradicūt, cōtra q̄s oportet me armare fideles, vel illis q̄s apte resistere. L Si aut̄ venerit Timotheus. L ad vos L videte. I. studete ad hoc L vt si ne timore sit apud vos. I. secure, ita vt nullus ei molestus sit. L Opus em̄ dñi opaf. L p̄dicādo euāgeliū Ch̄fi, L sicut & ego. Ne q̄s ergo illū spernat. L eo q̄ iauenis sit. Vnde alibi dicit: Ne mo adoleſcētiā tuā cōtēnar, L deducite aut̄ illū in pace. L egrediēdo & ambulādo cū eo pacifi- ce p̄ aliqd spaciū, L vt veniat ad me. Ephesum L Expecto em̄ illū cū fratribus. L cū eo vētur is. L De Apollo aut̄ fratre. L qui erat vir potēs in scripturis & eloquēs, quē apl's ordinavit Corin thijs in episcopū sicut & ipsi togauerūt, L notū vobis facio qm̄ multū rogaui eū. L nō pr̄cepi, L vt veniret ad vos cū fratribus. L secū agētibus. Recesserat q̄ppe à Corinthijs propter dissen- sionē eo q̄s quā sedare nō potuit, propter qd rediēt Ephesum ad aplm. L Et vtq; nō fuit volū- tas eius vt nūc veniret. L ad vos, q̄diu estis in ista discordia. L Veniet aut̄ quū ei vacuū. I. op̄- portunū, L fuerit. L q̄n videlicet p̄ceperit vos emēdādos. L Vigilate. I. diligētes & solliciti e- stote, ne torpor p̄gritię irruat sup̄ vos, L state. I. firmiter p̄seuerate, L in fide, viriliter agite. L Maledictus em̄ q̄ facit opus dei negligēter, L cōfortamini, L proficiendo semp in grā dei, L & oia v̄fa. L ope, L in charitate fiāt. I. charitatue atq; cōcorditer; aliter em̄ nō cēnt meritoria. L Obscro aut̄ vos fr̄s, nostis domū Stephanæ. I. familiā illius matronæ, vñ supra dixi: Ba- ptizauī aut̄ Stephanæ domū. Nostis etiā L & domū, L Fortunati & Achaici. I. hoꝝ vi- roꝝ q̄ mecū fuerūt cū vobis p̄dicaui, L qm̄ sunt primitiæ Achaiae. I. primi in Achaia credi- derūt, L & in ministeriū sc̄tō & ordinauerūt seip̄sos. I. sp̄ote se obtulerūt ad ministrādū fide- libus. Hoc itaq; obscro, L vt & vos subditi sitis. L p̄ humile obediētia, L eiusmodi. I. istis & talibꝝ psonis, L & om̄i cooperāti mihi L & laborāti in vobis. I. ad vestrā salutē. L Gaudeo aut̄ in p̄sentia Stephanæ & Fortunati & Achaici. I. de hoc lātor, q̄ tales psonæ vobiscū sunt. L qm̄ illud qd vobis deerat. L q̄tū ad salutarē doctrinā, L ipsi suppleuerūt. L docēdo vos pleni- us. L Refecerūt em̄. I. sp̄ualiter nutrierūt seu impleuerūt, L & meū sp̄m. I. animā meā iucū- ditate, eo q̄ instruāt vos, L & v̄m. L sp̄m, refecerūt veritatis notitia. V el sic, Gaudeo aut̄ in p̄- sentia Stephanæ, &c. I. de hoc q̄ venerūt ad me, qm̄ illud qd vobis deerat. I. qd vos minus de- bito mihi fecistis, ipsi suppleuerūt. Refecerūt em̄. I. cōsolati sunt, v̄l pauerūt & meum sp̄m, & v̄m, q̄a mihi bñfaciēdo, bñficerūt & vobis qbus aplm seruauerūt. L Cognoscite ergo. I. di- ligēter attēdite & honorate, L q̄ eiusmodi sunt. I. tales psonas. L Salutat vos. I. ad salutem vo- bōis cupiū arq; annūtiāt. L oēs ecclesia Asia minoris, cuius metropolis est Ephesus, vbi cōscripta est p̄sens ep̄la. L Salutat vos in dño multū. I. cū ingēti affectu, L Priscilla mulier & Aquila vir eius. L cū domestica sua eccl̄ia. I. cū societate fideliū cōmorāte ī domo eo- rū. L apud q̄s & hospitor. L Hoꝝ duo & frequēter apl̄us meminit, q̄a in primitiuā eccl̄ia nota- biles erāt, & bñ instructi ī fide. L Salutat vos fr̄s oēs. L in Epheso existētes. L Salutate inuicē in osculo sc̄tō. I. in sp̄uali & puro etiā corpali, sicut ī primitiuā eccl̄ia fuerat cōsuetudo. L Sa- lutatio mea manu Pauli. I. propria manu subscripta. Scriptit em̄ apl̄us propria manu in fine ep̄la & suar̄ salutationē, ne deciperent fideles, recipiēdo ep̄las pseudoap̄loge pro ep̄lis Pauli. L Si q̄s nō amat dñm nr̄m Iesum Christū, sit anathema. I. separatus a cōsortio fidelū, & cō- dēnatus a deo, L Maranatha. I. in aduētu dñi, vel donec dñs. Maranatha q̄ppe interpretat̄ dñs venit. Dicitq; L yra q̄ sint due dictiones. Augustinus vero, cui potius credit, ait q̄ fit vnā nomē cōpositū ex græco & syro: & potius est syr. q̄ hebræū. Hæc aut̄ imprecatio mali non F est intelligēda dicta de zelo vktionis seu inuidiæ, sed affectu iustitiae, vel modo p̄nuntiationis propheticæ. L Gratia dñi nr̄i Iesu Ch̄ri. L q̄ est formale ac habituale principiū totius vitæ me- ritotiar̄, sed L & charitas mea. I. talis dilectio, qualē ego habeo, sit L cū oībus vobis in Ch̄ro Iesu. I. finaliter propter Ch̄rū. L Amē. L Ch̄rū em̄ est finis noster, sicut in Apoca. testatur. Ego sum alpha & ω, principiū & finis. Cui semp sit oīs honor, virtus, beatitudo & gloria, qm̄ ipse cū patre & sp̄u sancto est super om̄ia deus sublimis & benedictus. Amen.

IN SECUNDAM AD CORINTHIOS. epistolam procemium.

Prover. 10

Luc. 10

Vdi fili disciplinā patri tui, vt addatur gratia capitū tuo. Cum p̄zlatiſ eccl̄ie dicat saluatoris: Qui vos audit, me audit: & qui vos spernit, me spernit: con- stat q̄ pari audiētia accipiēda sunt verba p̄zlatōꝝ & Ch̄ri. Quidā itaq; Corinθiōꝝ hoc attēdentes ex priori epistola Pauli correcti fuerūt, obediētes p̄- ceptis apostoli, tanquam Christi. Quidam vero eoꝝ in suo perstiterunt erro- re, p̄zferentes Paulo pseudoap̄stolos. Propter hoc scribit Apostolus Co- rinθijs hanc secundam epistolam, in qua se verum Christi probat Apostolum, atq; fallaciā Apostolorum, vanitatem ac falsitatem demōstrat, errātes Corinθios reducit ad viā iustitiae bonos

A bonos vero incitat ad meliora, p̄sertim ad obseruationem patientiæ, proponēs seipsum illis in exemplū. Nō ergo cessandū est bono plato à spūali cura infirmi subiecti, si statim nō emēdetur sed cōtinuanda est admonitio, increpatio, exercitatio, quādiu spes est de reparatione errantis.

¶ Expositio primi Cap. secundæ ad Corinthios epistolæ. Arti. .I.

Voniam Corinthios nonnulli minus digne de Paulo senserunt, atq; ob hoc propriam salutem neglexerunt, paruipendentes verba Pauli, & pseudoapostolis credentes, idcirco in exordio huius epistolæ, in qua more solito p̄mittitur salutatio,

cum dixisset, Paulus, statim adiecit, apostolus Iesu Christi per voluntatem dei, non vt seipsum magnificaret, sed vt illorum prouideret saluti. Poteſt enim, & dum ratio postulat, debet platus authoritatem suam ostendere, ne sui contemptus impedit subditos salutem. ¶ Ponens ergo Apostolus personas scribentes seu salutantes, ait. L Paulus apostolus Iesu Christi per voluntatem dei. I. à deo seu diuina voluntate ad grām apostolatus assumptus: non à seipso, vel ab hoībus intrusus inordinate, L & Timotheus. Ephesior. epūs L frater. L noster spūalis. Hunc sibi adiungit Apostolus, ne Corinthijs aliquid finistrum suspicentur de eo, quasi eos accusauerit apud apostolū ex rancore. Priorem em̄ epistolā tulit Corinthijs, rediensq; nun-

tiauit apostolo facta & verba Corinthijs. Quāvis aut̄ Apostolus solus istam epistolā dictauit, vterq; tamen mandat & mittit eam Corinthijs, & forte quia Paulus multa scribit ex Timo-

thei relatu. Itaq; Paulus & Timotheus mandant L ecclesia dei. I. cōgregationi fidelū. L quæ

B est Corinthi. I. in ciuitate sic dicta, metropolitana Achaia, L cū sanctis omnibus. I. & sanctis omnibus, utpote cunctis veraciter Christianis, qui vtq; sancti & virtuosi sunt, L q sunt. I.

i. demorant L in vniuersa Achaia. I. quocunq; loco prouinciae sic vocata, quæ erat pars Græcia. L Gratia, L quæ est supernaturalis habitus, principiū omnis meritoria operationis, essen-

tiam animæ immediate perficiens, L vobis. L p̄stetur L & pax. I. tranquillitas mentis, de qua

angeli cecinerunt; Et in terra pax hominibus bona voluntatis, L à deo patre nostro. L per gra-

tiam adoptionis. I. à tota superbenedicta trinitate, quæ est unus verus deus creator & pater no-

ster, cui quotidie dicimus: Pater noster qui es in celis, L & dño nostro Iesu Christo. I. p Chri-

stum mediatorem dei ac hominū, per quem omnis gloria nobis cōfertur. Christus em̄ vt deus

est idem collator principalis cū patre & spū sancto, sed secundū naturam assumptam est dator

L gratia mediatus ac instrumentalis, quia per ipsum tanḡ per causam meritoriam ac mediatrixe

dantur nobis charismata spū sancti. ¶ Deinceps procedit Apostolus ad narrationē, captamq;

benevolentia Corinthijs & à gratia actione incipiens, affatur perfectos. L Bñdictus deus. I.

i. ab oībus benedicatur & exaltetur, semperq; sit benedictus deus trinitas, L & pater dñi nostri

Iesu Ch̄ri. I. persona patris æterni, qui est genitor Christi secundū eius diuinā naturā. Hunc

C parrē Apostolus specialiter exprimit exemplo Ch̄ri, qui per totū Euangeliū oīa refert specia-

liter ad gloriā patris, quēadmodū ait: Honorifico patrē meū. Nō q; pater maior sit filio aut spi-

ritu sancto, sed q; a authoritas est in patre, atq; fontalis origo respectiu filij & spū sancti, quo

vterq; suscepit à patre quicqd habet & est. V el sic, Bñdictus deus & pater dñi nostri Iesu Ch̄fi

i. persona patris, q; est deus Ch̄ri secundū naturā humanā, & pater ipsius secundū naturā diu-

nā. Vnde in Euāgeliō Chr̄stestatur: Ascēdo ad patrē meū & patrē vestrū, deū meū & deum

vestrū. V el deus rōne essentiæ & emanationis ad extra: p̄f vero rōne proprietatis relatiæ, &

emanationis ad intra. Porro qd subdit, simili sensu accipi p̄t, tam de p̄sona patris, q; de tota tri-

nitate, p̄f nostro, rōne creationis, gubernatiōis & adoptatiōis, L pater misericordia. I. cau-

sa paterna pio affectu ex diuina benignitate manantiū. V el, pater misericordia. L intrasti

ue. i. pater multū misericors seu misericordia plenus. Et dicitur pater misericordia. q; quis mis-

ericordia dei fit vna ac simplex propter diuersos effectus pietatis diuinæ. Vnde etiā ait Psalmi-

sta: Misericordias dñi in æternū cantabo, L & deus totius cōsolationis. I. i. dator atq; benignus

infusor oīis veræ, perfectæ ac spūalis cōsolationis sive latitiae, L q; consolat nos in omni tribula-

tionē nostra, L quā propter iustitiā patimur à mūdo, carne aut diabolo. Consolat aut nos, vel à

tribulationibus liberādo, vel in tribulationibus patientiā dando, ita vt omne gaudiū a stime-

mus, cū diuersas inciderimus tentationes. V el in ipso corde copiosam exultationē concitando

ex cōtemplatione diuino, sic vt tribulationis acerbitas vix sentiāf. Hinc scriptū est in Job: Ip

se vulnerat & medetur, percutit & manus eius sanabit. Et Abacuc propheta orat: Cū iratus fu-

eris, misericordia recordaberis, L vt possimus & ipsi cōsolari eos. I. i. tā copiose & ad hoc con-

solat deus nos, ap̄los, virosq; perfectos, vt ex plenitudine, gustu, & experientia cōsolationis no-

bis infusa, valeamus & nos cōsolari eos, L q; in omni pressura sunt. L in quacūq; afflictione, pro-

ponendo nos eis in exemplū. Possimus, inquā, consolari eos, L per exhortationē, qua exhorta-

mur & ipsi à deo. I. i. admonēdo eos taliter per p̄dicationem vocalem, sicut admonemor à dño

per inspirationē seu alloquitionē internā, videlicet cōmemorando finia sempiterna pro p̄sen-

tibus, breuibusq; tribulationibus rependēda, proponēdo etiā persequiōes, passiones Christi

& alioq; elector. pro exemplo, quemadmodū retulit Judith; Memores, inquiens, esse debent, Judith. 3

quō pater noster Abrahā tētatus ē, & oēs q̄ placuerūt deo, p̄ multas tribulatiōes trāsierūt si-
deles. Elucescit aut̄ ex his, qā alios sp̄ualiter cōsolari aptus non ē, q̄ diuinā cōsolationē exper-
tus nō est. Ideo p̄ sapientē quēdā dicitur: Vir in multis exptus cogitabit multa. Verūtamē a-
liqui ad deū cōversi tribulātur, tētantur & angustiātūr: nullā tñ cōsolationē experiūtur, qbus
Eccl. 34. cœlū est & neū, terra p̄ ferrea, q̄ cum beato Iob dño dicere p̄nt: Sto & nō respic me, clamo &
Job. 30. nō exaudis me: mutatus es mihi in crudelē. Sed isti nō desperēt, nō frāgant, nec pusillanimes
Job. 13. fiant, sed manū dñi lōganimiter p̄stolen, sc̄ietes q̄ deus nō deserat sperātes in se, dicētes q̄ cū
Psalm. 76. status sum. Deniq; q̄ cōsolemūr à deo, alios p̄ cōsolari possimus, patet ex hoc. L Qm̄ sicut a-
būdat passiones Ch̄fi. i. p̄sequutiōes, q̄ in Ch̄ro capite nō p̄cesserūt, & propter eū fidelibus
2. Thess. 1. infligūtur, eius q̄q; amore & quanimit̄ tolerantur. L in nobis, famulis Ch̄fi, qbus ipse ait: Si
Joban. 15. me p̄sequunt̄ sunt, & vos p̄sequētur, qā non ē seruus maior dño suo, L ita & p̄ Ch̄fm. i. p̄ gra-
Romān. 8. tiā & misericordiā Ch̄fi, L abūdat cōsolationē nřa. L Qui em̄ cōpatif, & cōglorificabif. Propte-
Psalm. 93. rea dicit propheta: Secūdū multitudinē dolor meo & in corde meo, cōsolationē tuæ latifica-
2. Mac. 1. uerūt aiam meā. Alibi q̄q; dicit scriptura: Qui derelictus ē in ira dei oīpotētis, ite q̄ in magna
recōciliatione cū summa gloria exaltabif. L Siue aut̄ tribulamur, L tribulatio ista accidit nobis
pro vīa exhortatiōe & salute. i. utilis ē ad exhortādū vos salubriter, s. vt vos exēplo nītri-
bulationes sustineatis libēter, L siue cōsolamur à deo, hoc fit, L pro vīa consolatione. i. vti-
le ē ad cōsolandū vos, qm̄ eadē merces nobis & vobis promittif, L siue exhortamur. i. diui-
nitus admonemur oia fortiter ppeti, hoc fit L pro vīa exhortatiōe & salute. L qā per hoc ido-
nei efficiimur, admonere vos ad vestrā salutē, sicut & ipsi à deo monemur, L qā L exhortatio
L operat in vobis toleratiā earūdem passionū. i. inducit & prouocat vos ad tolerādum pro
Ch̄ro p̄sequutiōes & aduersitates, L q̄s & nos patimur, vt & spes nřa, L i. fiducia q̄ speramus
vos beatitudinē adepturos, L firma. i. cōstās & efficax, L fit pro vobis. i. ad cōmodū vīm.
Dū em̄ plati cōspicūt subditos suos i virtutibus agiles, secure & firmiter sperāt bona æterna
Prover. 10. eis fore parata. Vñ & Salomon: Filius sapiēs latificat patrē, L sc̄ietes. L certitudine reuelatiōis
Job. 19. diuinæ & experiētiaz, non ratiocinationis hūanæ. De q̄ sc̄ietia ait Iob: Scio q̄ redēptor meus
vivit, & in nouissimo die de terra surrecturus sim, L qm̄. i. q̄ L sicut socij. L participes & cō-
1. Eoz. 4. fortes estis, L passionū. i. tribulationū pro Ch̄ro, imitādo eius vestigia, L sic eritis & L socij,
L cōsolationē. L diuinaz p̄ grām Ch̄fi, in p̄nti inchoatiue & impfecte, in futuro aut̄ plene ac iu-
2. Timo. 2. giter. Si em̄ sustinemus, & cōregnabimus. Ideo scriptū ē: Cōcantes Ch̄fi passionibus gau-
1. Petri. 4. de, vt & i reuelatiōe gloriæ eius gaudeatis. ¶ Præterea narrat ap̄lus magnitudinē p̄sequutio-
nū suaq; in speciali. Primo, vt alij exēplo sui ad patiētiā animent. Secūdo, vt discipulis insinu-
et q̄ta pro eo & patiat̄ salutē. Tertio, vt nos aduertētes q̄ modicū patiamur cōparatione ap̄li,
ab inordinato mōrōre cessemus. Itaq; ait: Nolo em̄ vos ignorare fr̄s. Raro ap̄lus discipu-
los suos noiat filios; s̄pe aut̄ fr̄s: In q̄ percutiſ quorūdā superiore supbia, q̄ nimū proni sunt
vocare subditos suos filios, nō tā ex paterna dilectione, q̄ ex q̄dā animositate. Idcirco ait scri-
ptura: Rectorē te posuerūt, noli extolliri: esto in illis q̄si vñus ex ipfis. Nolo ergo vos ignorare
Eccl. 32. L de tribulatiōe nřa q̄ facta est. i. nobis illata est, L in Asia. i. in Epheso vrbe Asie, ab Ale-
Actoz. 19. xandro argētario q̄ fecit q̄des Diana, de q̄ tribulatione multa scripta sunt in actis, L qm̄ supra
modū. L solitū, L grauati sumus, & supra virtutē. L naturalē atq; humānā, non tñ vītra virtutē
1. Eoz. 10. nobis p̄ grām cōicatam, qā supra dictum ē: Fidelis deus, q̄ nō patief vos tētati supra id qđ po-
testis, L ita vt tēderet nos etiā viuere. L secūdū inferiorē p̄t̄ aīz. s. sc̄dm sensualitatē, vel sensiti-
uum appetitū, quēadmodū scriptū est de Ch̄ro: Cēpit Iesus pauere & tādere, nō tñ secūdū
rationē fide & spe adornatā, qā hoc eēt cōtra patiētiā p̄fectionē. ¶ Posset p̄terea sc̄iscitari q̄s
hoc loco, an liceat homini mortē optare propter aduersitatū acerbitatē. Et primo apparet q̄
3. Reg. 9. sic, authōritate ap̄li loco p̄senti. Secūdo, qm̄ Helias p̄sequutionē Iezabel fugiēs dixit: Sufficit
Tobias. 3. mihi dñe, tolle animā meā. Tobias q̄q; excēcatus orauit. P̄cipe dñe in pace recipi sp̄m me-
Job. 7. um. Simili modo Iob ait: Elegit suspendū aia mea, & mortē ossa mea. Et respondēdū, q̄ nō
licet propter p̄sequutiones vitandas optare mortē absolute, & sicut terminū vitæ, licet tamē
sub conditione videlicet diuinā voluntate supposita, & mortē cōsiderando tanquam ingressum
sum vitæ futuræ: sic tamen, vt quamvis p̄sequutio sit occasio huius desiderij, charitas sit p̄-
cipiens atq; eliciens actum hunc. L Sed & ipsi. L id est ego, & adhārentes mihi, L in nobis re-
sponsum mortis habuimus. L i. ex p̄sequutionis illius consideratione animus nōster nobis
respondit, & certe putauimus, q̄ mors nobis instaret, non em̄ arbitrabamur nos posse euade-
re. Quod ideo deus permisit, L vt non simus fidētes in nobis. L i. ne in propria potestate spe-
remus: Maledictus em̄ (ingt Hieremias) q̄ cōfidit in homine, L sed in deo. L Vnde p̄ Esaiam
Hiere. 17. q̄q; dicit: Quis ambulat in tenebris & nō est ei lumen? speret in noīe dñi, & innitatur sup̄ deum
Esa. 10. Hiere. 17. suū. Et Hieremias ite q̄: Benedictus vir qui confidit in dño, L q̄ suscitat mortuos. L corporaliter
animam

A animam iter corpori vniendo, & spūaliter charitatē & grām p̄tōribus cōferendo. De talibus
 spūaliter mortuis Chrūs in Euāgelio loquitur: Dimitte mortuos sepelire mortuos suos, L q de
 tantis periculis vita corporalis Leripuit nos in Epheso, L & eruit incessanter, cū triblamur,
 Lin quē speramus. i. de cuius bonitate cōfidimus, L qm & adhuc eripiet in futuro à similibus
 periculis. Nō q Apl̄us à tribulatiōibus erui cōcupiuit, qsi morte pro Ch̄o pati imparatus, sed
 q in carne manere necessariū fuit propter discipulos. Eripit ergo nos, L adiuuātibus & vobis
 in oratione L fusa L pro nobis. i. vestra oratiōe nobis succurrēte, & istā orationē nobis prome
 rentē seu impetrāte ad hūc finē, L vt ex multa psonis faciez. i. à psonis diuersaribz dispositio
 num, & atū, virtutū, merito, atq; respectu. s. à cūctis gradibus fideliū, q sunt L eius q in nobis
 est donatiōis. i. ḡr̄e nobis diuinitus distributæ L particeps, p multos. i. ab his diuersis, pluri
 busq; fidelibus L ḡr̄e agant L deo L pro nobis. i. pro n̄ri erexit, videlicet vt oēs fideles ḡras
 referat deo pro cōseruatiōe vitæ meę ad profectū eoz. Et merito hoc agere debet, dignūq; est
 sic fieri. Nam gloria n̄fa. i. causa atq; materia n̄fa spūalis exultationis in deo L h̄ec est, testi
 moniū consciæ n̄fæ. i. fiducialis testificatio cōsciæ propriæ. Secura em̄ mens, qsi iuge cōiuīt
 Semp vero psumit sua cōscia perturbata. Deinde ponit qb sibi phibeat atq; testet cōscia sua, vi
 delicet L q in simplicitate L bona q duplicitatē plicam excludit, L & synceritate L i. munda in
 tentione ac pura veritate L dei, & non in sapientia carnali L aut seculari, q docet sensibilia bona
 exquirere, de qua dicit: Nō est ista sapiētia de sursum, sed terrena, animalis & diabolica L sed in
 B ḡra dei. i. secundū instinctū & opera ḡr̄e nobis à deo infusa, L cōuersati sumus in hoc mūdo.
 à tpe conuersiōis n̄ræ ad Christū, L abundātius aut. i. gratiosius conuersati sumus L ad vos.
 .i. vobiscū, à qbus nihil recepimus. De hac laudabili simplicitate, qua hō corde, ore & ope uni
 formi modo se habet, omnē vitas simulationē hypocrita, scriptū est in Prouer. Recti habita
 bunt in terra, & simplices permanebūt in ea. Et ite: Cū simplicibus sermocinatio dei. Ad hanc
 simplicitatē hortat Iacobus dicens: Purificate corda duplices aio. Porro q ita habuerimus nos
 ad vos, patet. L Nō em̄ alia. i. opposita L scribimus vobis. in hac secunda ep̄la, L q quæ legi
 stis. in prima ep̄la vobis à me missa, L & cognouistis. ex lectione illius ep̄la, imd & p experien
 tiā operæ meoræ inter vos. L Spero aut q vscq; in finē. i. pseuerāter ac firmiter L cognoscetis. i
 nos in simplicitate & synceritate cōuersari, L sicut & cognouistis nos ex parte. i. quēadmodū
 partim iā rectitudinē nostrā cōfiderastis, exptiq; estis L q aglia vestra. i. cā vīa latitię L nos su
 mus. L Honestus em̄ & sapiens p̄f latificat filios bonos, q vtiq; in ḡra patris sui cordialē iucun
 dani, L sicut & vos. estis gloria L n̄ra. L Nā filius sapiēs, gloria est p̄sis, vt Salomon dicit: Ma
 xime em̄ gaudēt boni patres de filioribz suoꝝ profectu, sicut Iohannes in sua ait canonica: Maio
 rē hoꝝ grām nō habēs, q vt audiā filios meos in veritate ambulare. Vnde alio loco dicit apl̄s:
 Nunc viuimus si vos statis in dñs. Sic aut vñus nostrum est gloria alterius, L in die dñi n̄ri Iesu
 Ch̄i. i. ad hoc vt in die iudicij simul glorificemur. Vel, q vñus sit gloria alterius, euidētius ap
 parebit in die pdicto, qn̄ oia aperta erūt ac nuda, propter qd tēpus illud, dies vocat. L Et hac cō
 fidentia, L quāta syncere me circa vos habui, & q vñus nostrū alterius est gloria, L volui pri
 us venire ad vos. q ire in Macedonia, sicut promisi me venturæ ad vos, qvis ita nō feci propter
 culpā vestram. s. propter vestrā peruersitatē & litem, L vt secundā grām. i. aliū profectū L ha
 C beretis. ex meo aduentu, q in fructuosis nō est, hoc est, vt sicut in primo aduentu meo ad vos,
 instruxi vos circa credēda: sic modo docerē vos circa agenda, L & p vos. i. à vobis, & vestro
 ducatū trāfire in Macedonia. L prouinciā Grācia, L & à Macedonia. L volui L venire ad vos.
 vt tertia grām. i. pfectā informationē haberetis, L & à vobis deduci in Iudeā. L vt sanctis, q ibi
 sunt, vestras eleemosynas ferrē. Sed q Apl̄us non venit sicut pdixit, quidā Corinthiōꝝ repre
 hēderūt ip̄m de leuitate, falsitate & carnalitate, quasi propter corporale cōmodū venire distu
 lerit. Ideo de his malis se excusans, adiecit. L Cū ergo hoc voluisse. i. vos visitate optarem, si
 cut iā dixi, L nungd leuitate. aut instabilitate L vsus sum? L mutādo propositū sine rōnabili cau
 sa. Laut q cogito. L facere, L secundū carnē cogito. L i. nungd carnali sensu vtor, dū vos visita
 repropono, qd tñ nō facio, tanq; propter carnis cōmoditatē hoc differāt. L Vt sit apud me est &
 nō. i. affirmatio & negatio de eodē, puta mendaciū. Nō vtiq; qm nihil dixi intentione fallē
 di, & hoc ip̄m qd dixi intelligendū erat, nisi rōnable impedimentū occurreret. Mendaciū ve
 ro est falsa vocis significatio, cū intētiōe fallēdi. L Fidelis aut. i. verus in promissis L deus. L est,
 idcirco nō mittit nūtios falsoꝝ & infideles, cuius signū vel ratio est, L q a sermo n̄ qui fuit apud
 vos. i. pdicatio nostra vobis proposita, L nō est in illo, est & nō. i. affirmas & negans aliquid
 de eodē secundū idē, sic em̄ mendax esset, sed est in illo, est. i. simplr̄ affirmauit esse in deo, vel
 in effectibus eius qd in eis est. i. qd eis veraciter competit. L Dei em̄ filius Chrūs Iesus, qui in vo
 bis p nos pdicatus est. i. à nobis vobis euangelizatus, videlicet L p me. L sicut p principale, L &
 Syluanū, L quē aliqui dicūt esse Sileam apl̄m, L & Timotheū L cooperatores, adiutores q; me
 os, L non fuit in illo, est, & non est. i. cōtradictionē includēs, seu falsitatē, L sed est in illo, fuit. L
 i. sermo noster de Ch̄o sic pronūtiatus ē, sicut vere in Ch̄o impletū est. Vere em̄ nat⁹, pasus

ac resuscitatus est sicut docuimus. L Quotq; em̄ promissiones dei sunt. L i. vniuersæ promis-
 fiones patris factæ de Ch̄o, L in illo etiā est. i. in Ch̄o vere implenī. Vnde Iohā. dicit: Ḡra D
Johan. 11 & veritas p̄ Christū facta ē. Et Ch̄rūs in cruce dicebat: Cōsummatū est. L Ideo dicimus & p
Johan. 19 ipm̄. L Ch̄m̄ L Amē. L i. vege est. L deo. L patri, q̄a p̄ Christū fatemur verificata ēē patris pro-
Decor. 8 missa. L ad gloriā nostrā. L i. ad nostrā salutē, q̄ confitit in hoc q̄ diuinā veritatē agnoscimus.
L atq; fatemur, sicut ait saluator: Qui me cōfessus fuerit corā hoībus, cōfitebor & ego eū coram
L patre meo. L Qui aut̄ cōfirmat nos vobiscū. L i. nos & vos simul. L in Ch̄o. L i. infide & dile-
L citione Ch̄fi. L & q̄ vnxit nos. L interna & spūali vñctione, videlicet pfusione spūs sancti, de q̄
Matt. 10 & apl̄us Iohānes: Vos vñctionē habetis à sc̄tō; & vñctio eius docet vos de oībus. Hęc vñctio
1. Johan. 3 primo cōfert in baptismo. Qui ergo sic cōfirmauit & vnxit nos, est L de⁹, & q̄ signauit nos. L
L i. in libro vita cōscripti, ab alijs discreuit, & ad se ptinere mōstrauit, L & dedit pignus spiri-
L tūs. L i. arram spūs sancti, videlicet dona diuina, q̄ sunt pignus certificās nos de inhabitatione
Gregor. spūs sancti, & futura beatitudine nobis p̄stanta. (Ex p̄ceptione q̄ppe p̄sentiū munēz certa sit
expectatio futuroz.) Itaq; q̄ dedit pignus istud, L in cordibus n̄ris. L in q̄bus dona spūs sancti
Jacob. 1 recipiunt, est de⁹. Ideo om̄ne bonū ei ascribimus. L Insup pandit cur ad eos nō venerit. L Ego
L aūt testē inuoco deū. L i. p̄ deū testor & iuro, & hoc L in animā meā. L i. contra bonū aīz mez
L simētior, L q̄ parcēs vobis. L i. vñz infirmitati condescendēs ac prouidēs, L non veni vltra. L
L i. post primā vicē, vel à tpe vltimi recessus mei à vobis, L Corinthū. L videlicet ne cogeret ve-
L hemēter dure corripere vos, ideo malui vos scripto corrige, vobiscq̄ aliquātū correctis ve-
L nire, L non q̄a dominamur fidei vñz. L i. vobis fidelibus. Tāq; dicat: Non ideo assero me vo-
L bis pepercisse, quasi fides vestra nostro subiecta imperio cū fides sit volūtatis, vel quasi vobis
L dominemur. Vnde Petrus: Pascite, ingt, qui in vobis est gregem, non vt dominātes in cleris,
L sed forma gregis effecti, L sed adiutores. L i. cooperatores, L sumus gaudiū vestri, L spūalis qd̄
L nūc habetis p̄ fidē, & in futuro sortituri estis p̄ speciē, hoc est, inducimus vos p̄ exhortationē
L ad opera bona, ex quibus gloriamini in domino iam in isto exilio, & per quz futuram felici-
Matt. 25 tate meremini, de qua saluator. Intra, inquit, in gaudiū domini tui. Aduitores, inquam, sumus
L gaudiū vestri, idcirco. L Nam fide statis. L i. per fidē erecti estis ad deū in bonis operibus, ideo
L cooperamur vobis, inducendo vos ad perseverantiam atq; profectum.

¶ Explanatio capituli secūdi, videlicet: Statui autē hoc, &c. Arti. II.

D Eniq; plenius reserans apl̄us, cur ad Corinthios vltra nō venerit, ait: L Statui autē
 hoc apud me. L i. in aio meo firmiter ordinaui atq; proposui L ne ite in tristitia. L
L i. cū cor dis dolore, L venire ad vos. L dolēdo propter vestrā discordiā. V el, i. tri-
L stitia. L i. ne venies vos tristes efficerē, corripiēdo vos dure, doleo nāq; de vñā imp-
L fectione. Quod patet phoc. L Si em̄ ego contristo vos. L redarguēdo vestra pctā, L & q̄s. L ex
L vobis, L est q̄ me lētificet. L i. tristitia meā in lētitiā mutet, L nisi q̄ cōtristat. L i. ad bonā tri-
L stitia. L i. p̄cēnitētia salutarē mouet, L ex me. L i. ex mea increpationē. Quēadmodū ergo de
L vestris culpis doleo, ita de p̄cēnitētia vestra exulto. L Et hoc ipm̄. L videlicet q̄ nemo errantiū
L in vobis me lētificat, nisi q̄ cōtristat ex me, L scripsi vobis. L in ista ep̄la, L vt nō cū venero ad
L vos. L tristitia nouā. L sup tristitia. L aī conceptā. L habeā. L i. ne vehemēter doleā inueniēdo
L vos in dissensionibus constitutos, L de q̄bus. L i. de q̄s. L profectu atq; salute, L oportuerat. L i.
L decēs erat, L me gaudere in dño, eo q̄ sum. L confidēs in oībus vobis. L i. de vñā correctione
L & obediētia p̄sumo & spero, L q̄a meū gaudiū. L spūale, quo de vestri emēdatione & gratia lz-
L tor, L om̄niū vestrum ē. L i. in vos redūdat, vobiscq̄ prodest atq; cōmune est. Sicut em̄ ego de
L vestri correctione gloriō, sic & vos de eadē gloriari debetis. Habui aut̄ magnā tristitia per-
F cepta vestra dissensione, cuius signum est. L Nam ex multa tribulatiōe. L i. afflictione L & an-
L gustia. L i. pressura & sollicitudine cordis, L scripsi vobis. L superiorē ep̄istolam, L p̄ multas la-
L chrymas. L i. copiose lugendo ob vestros errores. Et hoc feci, vel me hoc fecisse iam recito.
L Nō finaliter ad hoc, L vt cōtristemini. L Tristitia non ē finis vltimate intentus, sed gloria,
L Sed vt sciatis. L per experiētiā curā mez ad vos, L quam charitatē. L i. quātā, quamq̄ specia
L lem dilectionē. L habeā abundātius. L i. multū abundātē, L in vobis. L i. ad vestras personas,
L hoc q̄ scientes, libētius acquiescatis admonitionibus meis, certi qd̄ ex charitate procedat. Ni
L hil em̄ ita prouocat dilectionem, sicut dum vñus sentit se amari ab alio. Hinc etiam cōstat, q̄
L bonū ac vtile sit ali manifestare dilectionem quz ad ipsum habetur, quia amanti facilis cō-
L sentitur, per accidēs tamē hoc malum ē. Primo, si habeat speciē adulatōnis. Secūdo, si alter p
L patris sui habebat vxorem, quem & apostolus tradidit satanā, sicut in prima ep̄stola patuit.
L Si quis autē. L i. aliquis vestrum, L me cōtristauit. L maxime fornicator p̄dictus. L non me
L cōtristauit. L tristitia immoderata actum rationis impediente, qua in sapientē non cadit se-
Proner. 12 cundum philosophum. De qua tristitia scriptum ē: Nō cōtristabit iustū quicq; dei acciderit.
Eccle. 30 Itēq;: Tristitia longe expelle à te, multos em̄ occidit tristitia, & non ē vtilitas in ea. Itaq; non
L me con-

IN EPIS. II. AD CORIN. ENARRA. Arti. II. Fo. LXIII,

A me cōtristrauit om̄ino, sed ex parte. i. aliquo modo, & moderate, prout charitas exigit tristari de p̄ctō alterius. Vel, nō me contristauit, i. solū, sed ex parte, i. etiā aliqui alioꝝ me cōtristarūt, & hoc dico vt nō onerē om̄nes vos. i. ne videar oibus vobis graue culpā imponere, & increpationē inducere. Sufficit illi. i. satis grauis, & pro sufficiēti p̄cenare reputāda ē, Lq eiusmodi est. i. foricatori p̄fato, Lobiurgatio h̄ec. i. increpatio & excōciatio Lqua fit. i. facta est illi, L pluribus. i. ab oibus vobis qbus collectis obiurgatus fuit. Magnū em̄ intra se fert tormētu, q vitia sua cernit ab oibus detestari. Et intātū sufficit ei obiurgatio ista, L ita vt ecōtrario. i. s. pro excōciatione, L magis donetis. i. ignoscatis, L & consolemini. eum verbis atq; exēplis sacrae scripture ad diuinę mīrā cōmēdationē spectatibus, vt ē illud in Eze chiele: Nolo mortē p̄ctōris. Et illud Zacharia: Cōuertimini ad me, & cōuertar ad vos, dicit dñs: L ne forte abūdantiori tristitia absorbeat. i. inordinato m̄terore, & excessiuo cordis dolore desperet & pereat, L q eiusmodi ē. i. fornicator iā dictus. Quia vt Salomon ait: In m̄ce p̄rouer. 13 rōre animi, deiçit sp̄us. L Propter qđ obsecro vos. ex hūilitate, q possem p̄cipere applica au thoritate, L vt conformetis. i. p opa charitatiua ac fortia ostēdatis L in illū p̄enitētē L charitātē fraternā, hortādo, cōsolādo, atq; ad pristinam societatē & cōionem ip̄m admittēdo. L Ideo em̄ & scripsi vobis, vt cognoscā. i. videā, L experimētu v̄rm. i. facta experimēta ia per q experimētaliter cōstet, L an in oibus p̄ceptis & admonitiōibus, L obediētes sitis. i. m̄hi, q̄tenus si ita non ē, instruā vos plenius de obediētia ḡnaliter obseruāda. Viris q̄ppe heroi cis, diuinis atq; pfectis, q̄s certū est à spū sētō moueri, in oibus obediēdū videt, etiā si supra vires & cōtra rōnem naturalē videt qđ iubet. Cur vero donare & parcere debeat p̄dicto p̄cenitēti, quē Aþlus nō exprimit nominatim ne cōfundat, subiūgit: L Cui aut̄ aliqd donasti s. i. ei cui vos ignouisti, L & ego donau. Nā cū illi rogabāt Aþlm̄ pro indulgētia & recōciliatione alicuius iniusti, Aþlus cōsenit, ideo dignū est, vt & ipfi q̄q; ignoscāt pro q̄ rogat apl̄us, & vt donatio seu remissio apl̄i agnoscaꝝ rata & efficax. Nā & ego donau. i. ignoui & absoluī p̄enitētē, L si qđ donau. Hoc addit apl̄us ad innuendū, q̄ nō passim aut indiscrete do nauit, sicut & Timotheo trāscriptit: Manus cito nemini impolueris, L propter vos. i. ad v̄. T̄mo. 5 stram instantiam, L hoc feci in psona Ch̄ri. i. vice & loco Ch̄ri, cuius vicarij sumus, qbus & ipse suā potestate cōmisit, & soluēdi itēq; ligādi virtutē largitus est, L vt nō circūueniamur à satana. i. ne à diabolo decipiamur, habēdo nos nimis rigorose, aut nimis remissie circa subiectos, q̄q; vtrūq; plato vitandū est. Nō em̄ ignoramus cogitationes eius. In cōmuni. i. machinamēta, astutias atq; suggestiones, qbus conaꝝ fideles à medio virtutis retrahere. In speciali tamē nescit aliq; cogitationes d̄ monū, sicut nec hominū, nisi ex speciali revelatione. ¶ Præterea manifestat Aþlus, q̄ occasione Corinthioḡ impeditus sit Troade. Cū aut̄ venissem Troadem propter Euāgeliū Ch̄ri. illuc p̄dicandū, L & ostiū mihi apertū cēt. L hoc est, corda hoīm aperta & p̄parata recipere verbū dei, L in dñō. i. in virtute & grā dei, Vel, in dñō. i. secūdū placitū volūtatis diuinæ, L nō habui requiē spiritui meo. L hoc ē, mente quietus nō fui, nec desiderio meo satisfacere potui, L ed q̄ non inuenierim. ibi. Titūfratē meū. L ep̄m Cr̄tēsū, sicut cōdixeramus. Impeditus em̄ Tirus & retardatus māsit apud Corinthios. Vnde eo absente non potuit apl̄us & aduersarijs resistere, & fideles satis instruere, L sed valefaciens eis. L videlicet Trojanis conuertis, profectus sum in Macedonia. L ad qđ forsitan illud pertinet Actuum: Cū aut̄ pertrāsissent Misiam, descēderūt Troadem, & visio p noctē Paulo ostensa ē: Vir Macedo quidā erat stans & deprecās eū, & dicēs: Tranſies in Macedonia, adiuua nos. ¶ Incipit insup apl̄us cōmēdare seipsum, propter causas superius assignatas. L Deo aut̄ gratias. L referimus, L q̄ semp triumphat. L triumphare, L nos. L facit, L in Ch̄ro Iesu. L id ē, in virtute & grā Ch̄ri, L & odorē notitiae suæ. L dulcē ac odotiferā suæ maiestatis sapiētia, id est, sacrae scripture doctrinā, q̄ dulcis est, q̄ inflāmat affectū, qđ nō facit naturalis sapiētia nisi debili modo, manifestat p nos. i. p nostrā p̄dicationē, L in om̄i loco. L Quēadmodum scriptum ē: In oēm terrā exiuit sonus eoz. L Quia Ch̄ri bonus odor sumus. L i. p nos, videlicet p nr̄ae p̄dicationis instantiā, operationē miraculosam, & cōuersationē exēplarē Ch̄ri bonitas, veritas, atq; dulcedo alijs innotescit ac sapit. De tali odore in Cāticis legit: Curremus in odorē vnguentorū tuorū. Itēq;: Odor oris tui, sicut odor malorū punicorum. Sic ergo sumus bonus odor Ch̄ri, L deo. L i. ad gloriā sanctā & supbeatissimē trinitatis, cuius fides & gloria mūdo p nos reuelat, L In his q̄ saluiflunt, & in his qui pereunt. L sed differēter, L alijs qđē videlicet reprobis, sumus L odor mortis. L culpæ, L in mortē. L pēnā & ternā, p accidēs tamē ratione pueritatis eoz, q̄a ex nr̄a p̄dicatione & bonitate ad inuidiā incitantur, grauiusq; delinquūt, L alijs aut̄. L puta electis, sumus L odor vita. L gratiæ, tendentis in vitam. L gloriæ, Quia ex nostra p̄dicatione diuino accēdūt ut amore, q̄ nihil est dulcior. L Et ad h̄ec. L agēda, videlicet vt sit aliq; bonus odor Ch̄ri (secūdū modū dictū) L quis. L illoꝝ pseudoapl̄orum, L tā idoneus. L est sicut nos apl̄i. Nemo vtiq;. L Non em̄ sumus. L sicut plurimi, falsi doctores adulterātes verbū dei. L i. puerse interptātes, & sine fructu debito faciētes diuinā scripturam,

Led ex sinceritate, **J** hoc est, pura intentione, & vero intellectu verba diuina prædicamus.
Lsicut ex deo **J** edocisti, tanq; diuinus informati, & loquentes **L** coram deo **J** hoc est, reuerenter
& sancte, ac si deum cerneremus præsentem, cuius præsentiam oculo intellectuali attendimus
L in Christo. **J**. i. secundum Christi voluntatem & institutionem **L** loquimur. **J**

Declaratio cap. III. scilicet: Incipimus &c.

Art. III.

Prouer. 27
Jaham. 8

MAnifestatum erat Ap̄lo, q̄ aliqui Corinthior̄ scandalizabant in hoc quod toties
commendauit seipsum, quasi inaniter moueretur, propriam magis q̄ dei gloriam
quarēs, quod est cōtra Salomonis doctrinā, dicētis: Laudet te alienus & nō ostu-
mum, extraneus, & nō labia tua. Vnde & Saluator: Si glorifico meipm, gloria mea
nihil est. Ideo Apostolus in huius capitinis exordio excludit malam suspicionem illoꝝ, dicēdo:
L Incipimus iteꝝ, in hac ep̄l, sicut in prima **L** cōmēdare. **J**. i. laudare **L** nosipſos? **L** Videlicet,
propter propriam gloriam nostram, & nō potius propter gloriam dei, ad vestri instrūctionē
v̄ragnita veritate nobis credatis, nō pseudoap̄lis. **L** Aut nunquid egemus, sicut quidam **L** Fal-
laces, atq; hypocritae **L** commēdatitiꝝ. **J**. i. laudatoriꝝ **L** ep̄istolis. **L** mittēdis **L** ad vos, aut ex vo-
bis. **L** hoc est, à vobis ad alios trāsmittēdis, quasi diceret: Nequaꝝ indigemus hm̄oi ep̄lis ex par-
te nostri, quem propria virtus satis commēdat, tamē propter ignaros necessarium est ne fallā-
tur. Quod autē nō indigemus commēdatitiꝝ literis patet. **L** Nam ep̄stola nostra. **J**. i. aliquid
simile ep̄stola nostra, videlicet cōuersi ac instituti à nobis, **L** vos estis. **L** quia in vobis nostra
virtus & sapientia declarantur, quasi in libro: Ep̄stola inquam: **L** scripta. **J**. i. vehementer im-
pressa **L** in cordibus nostris. **L** quoniam indefinēter memoriam, solicitudinemq̄ pro vestrā sa-
lute habemus, **L** quaꝝ **L** ep̄stola **L** scitur, & legitur ab om̄ibus hoībus. **J**. i. cunctis fidelibus con-
stat vos esse cōuersos, & institutos à nobis. Legūt quoq; & discūt seu pensant in vobis, velex
vestrā cōversationis intuitu quales nos simus, sicut ex cōsideratione discipuli innotescit prudē-
tia perfectioꝝ magistri, **L** manifestati. **L** id ē, per fidē & opera bona hoc alijs de vobis ostensum
est, **L** quoniam ep̄stola estis Christi. **L** hoc est, à Christo principaliter instituti & scripti, cuius
etiam virtus & gratia in vobis repräsentatur, **L** ministrata. **J**. i. nostro ministerio ad fidē dedu-
cti, & Christo exhibiti estis. Ep̄stola (inquam) scripta, **L** nō atramēto. **L** quomodo scripsit Ba-
ruch ex ore Hieremīa, **L** sed sp̄us dei viui. **J**. i. sp̄u sancto, à quo instituti estis, & inter electos as-
cripti. Ipse enī est digitus dei, quo diuina in nobis scribūtur, seu imprimūtur. De quo loquit
Hiere. 36 Ch̄rus: Si in digito dei ejcio dæmonia &c. Scripti autem **L** nō in tabulis lapideis. **L** (quomodo
Luc. 11 scripta erat lex Moysi) hoc ē, nō instituti in cordibus duris, nec huiusmodi cordibus impressi,
Exo. 34 **L** sed in tabulis cordis carnalibus. **J**. i. cordibus pijs ac mollibus. V el, in intellectu prudēti, volū-
Prouer. 7 tate benigna, memoria stabili. De qb̄st tabulis legitur in Prouerbijis: Serua mandata & legem,
Ezech. 36 quasi pupillam oculi tui, & in tabulis cordis tui scribe ea. In talibus ergo tabulis fideles scripti di-
cūtur à sp̄u sancto. Primo, q̄a p eius institutionē & grām corda habēt hm̄oi lata, s. p charitatē,
aperta, p obedientiale promptitudinē: plena, p mansuetudinē; mollia, p diuini verbi celerem
receptionē & compunctionē. Vnde dñs p Ezechielē promittit: Auferā cor lapideum de car-
ne v̄ra, & dabo vobis cor carneū, & sp̄m nouū ponā in medio vestri. Scđo, q̄a pijs idelibus q̄
prælati ac proximis impressit sp̄us sanctus curam de salute aliorum. **¶** Præterea, declarat
EPIST. Apostolus quod non propriè commendet seipsum, sed deum cum omne bonum ei ascribat.
L Fidutiā autē talē. **J** hoc ē, audaciā, sic loquēdi de nr̄is p̄conijs, **L** habemus p Ch̄m. **J**. i. à Ch̄ro
per grām eius **L** ad deum. **L** trinitatē, corā quo ista fidutia r̄ dicimus: **L** Non qđ sufficiētes simus
cogitare. **L** & p cōsequēs nec dicere, nec facere possumus **L** aliqd. **L** meritoriuꝝ. **L** à nobis. **J**. i. pro-
pria prāte **L** quasi ex nobis. **J**. i. tanq; exp̄ma & principali virtute, licet enī nos simus causa ope-
ris boni p libeꝝ arbitriū (q̄a nec aliter mereremur) naturā nr̄a in dīget grā, nā libeꝝ arbitriū
indiget nō solū habitu grāe supnaturalis, & diuinæ dilectiōis, sed etiā actuali motione sp̄us san-
cti nos excitātis. In quo damna error Pelagi, asserētis qđ ichoatio opeꝝ meritorioꝝ fit à no-
bis, cōsummatio vero à deo. Inchoatio em̄ in nobis, est cogitatio, in qua op̄atur deus scđum
Phil. 2 Apl̄m. Vnde alibi loqtur: Deus op̄at in nobis velle & p̄ficere. Ideo subdit: **L** sed sufficiēta nr̄a. **J**
Jaco. 1 hoc ē, virtus & efficacia meritorie cogitādi, loquēdi, ac operādi, **L** ex deo est. **J**. i. ex motiōe &
Joban. 15 grā dei, à quo est om̄e donū optimū & datū pfectū. Propter qđ ait Saluator: Sine me nihil pote-
stis facere. Et per Prophetam: Perditio tua Israel exte, in me tantummodo auxilium tuum,
Os̄ee. 13 L q̄ & idoneos nos fecit ministros. **J**. i. efficaces & dignos p̄dicatores **L** noui testamēti. **J**. i. euan-
gelice legis, **L** nō l̄fa. **J**. i. nō instructiōe l̄fali, **L** sed sp̄u. **J**. i. illustratiōe sp̄us sancti, à q̄ vitā & sa-
piētia nos ad tr̄n officiū dignificātē accepimus. Nouū quippe testamētuꝝ nō est datū Apl̄is per
exteriorē scripturā, sed internam illustrationē. Ideo vocat lex sp̄us. Lex aut̄ Mosaica appella-
Exodi. 34 tur lex l̄fa, q̄a in libro ac tabulis scripta. Ad cuius distinctiōis insinuationē dñs ait p Hieremīa:
Hiere. 13 Ecce dies veniūt, & feriā domui Israel, & domui Iuda pactū nouum, nō tale quale pepigi cū p̄i
bus eorū &c. Rō aut̄ cur deus nos fecit idoneos nō l̄fa sed sp̄u, est. **L** l̄fa em̄. **J**. i. lex scripta **L** oc-
cidit. **L** ex occasione, quia nō cōtulit gratiam, & auxit cōcupiscētiam, eo quod homo nitatur in
veti-

A vetitum, auxit q̄q; ḡnalerū culpā, q̄m post veritatis notitiā, grauius est peccare q̄ ante, L spūs
 aūt sanctus, q̄ per Ap̄loꝝ ministratioꝝ dabant fidelibus, & nūc per sacramenta ecclesiæ da-
 tur hoībus, L viuiscat, L vita gr̄e corda credēdū. V el sic: Litera, i. sensus literalis, vel potius, q̄
 literalis videt, occidit, spūs aūt, i. intellectus spiritualis ac mysticus viuiscat. Proinde ostēdit
 Ap̄lus dignitatē ministriꝝ noui testamēti cōparatiōe ministriꝝ vet. test. L Quod si, i. ga-
 ministratio mortis, i. exhibitio īstrumētis veteris legis p occasionē occidētis animā trās-
 gressoris (vt dictū ē s̄p̄ius) Virtus eīm̄ peccati lex & etiā mortē corporalē facile inferētis, L lite-
 ris L visibilibus L deformata, i. scripta Lin lapidibus, i. in lapideis tabulis L fuit in gloria
 i. gloriā habuit in suo ministro, seu mysteriali legistatore, L ita vt nō possent filii Israel intē-
 dere, i. visum figere, L in faciē Moysi propter gloriā, i. claritatē L vultus eius, L In quo ap-
 paruerūt radī sp̄lēdidi, angulariter ascēdētes i similitudine cornuū reputatiōes intuitū filioꝝ
 Israel. V h̄ & facies eius dī fuisse cornuta, L q̄ euacuat, i. q̄ claritas Moysi vel q̄ ministratio fi-
 nitur & cessat. Cito eīm̄ defit claritas illa. V etus q̄q; lex cessavit, noua lege promulgata, L quo
 nō magis ministratio spūs, i. euāgelicæ legis, gratiā sancti spūs rōne sacramētōe cōtinētis,
 Lerit in gloria, i. dignitatē & gloriā habebit in suis ministris (puta Ap̄lis) in p̄fētū atq; fu-
 turo, etiā ampliorē q̄ ministratio mortis. Q. d. imō habebit. Ideo subdit: L Nā si ministratio
 dānatiōis, i. veteris legis, dānationē accidēter & ternā augētis & inferētis, q̄m p̄ctū prohi-
 bēdo, nec tñ gratiā largiēdo, auxit p̄ctū, sic q̄ dānatiōi fecit obnoxiū. Sicut eīm̄ occidit, ita &
 dānauit. De cuius rei intellectu tractatū ē plenius ad Romanos: Si ergo ministratio ista, L glo-
 ria est, i. honor & dignitas Moysi, L multo magis abūdat ministeriū iustitiæ, i. ministratio
 nouæ legis verā p̄fectionē & gratiā iuste viuēti includētis, L in gloria, i. copioſorē glo-
 riā habet annexam. Ecce quo sanctus Ap̄lus seipm̄, & coap̄los suos Moysi p̄fert, saltē q̄tū
 ad ḡas gratis datas. L Nā necdū glorificatū est, i. gloriosum reputādū non est, L qd̄ claruit
 in hac pte, i. lumē vultis Moysi, L propter excellētē gloriā, i. propter vehementē exces-
 sum dignitatis & gloriæ ministris noui testamēti cōcessum, q̄ tanta ē vt cōparatiōe eius, glo-
 ria vultus Moysi, q̄si nihil sit. V el sic: Nā nec glorificatū ē, i. hoībus p̄fecte reuelari nō potuit
 qd̄ claruit in hac parte, i. gloria ministris nouæ legis collata. Tāta eīm̄ ē gloria & dignitas apo-
 stolꝝ, vt viatores capere nequeant. ¶ Porrò quod subditur, vtriq; consonat expositioni.
 L Si eīm̄ qd̄ euacuat, i. vetus testamētū qd̄ cessavit, L per gloriā est, i. p gloriā & claritatē
 Moysi p̄stū, datū ac receptum ē, L multo magis qd̄ manet, i. noua lex, cui alia nō succe-
 det danda à deo, L in gloria ē, i. dignitatē gloriosam habet annexā, L Habētes igit̄ talē spē, L
 videlicet qd̄ tāta nobis collata ē gratia, & tāta gloria p̄parata, L multa fidutia utimur, i. cum
 ingēti cōfidētia nostrū officiū exercemus certi de gloria remuneratiōis, & nō cēlamus myſte-
 ria scripturꝝ, seu mysticos sensus, L & nō sicut Moyses ponebat velamē, i. pannū quendā
 seu operimētū, L sup faciē suā cornutā, seu lucidā ex collogo dei, L vt nō intēderēt filii Israel
 in faciē eius, i. q̄a nec eam inspicere poterāt p̄ sp̄lēdore, nisi eēt velo obducta. Per qd̄ figu-
 rabat, quod spūalis & verus intellectus veteris testamēti tegebāt obscuritatibus figuratōe lega-
 lium, L quod, velamē, L euacuat, i. per doctrinā Ap̄loꝝ atq; doctoꝝ aufer, dū veteris te-
 stamēti scripture verē elucidat, L sed obtusū, i. excēcati, L sunt sensus eoꝝ hoc est, mentales
 oculi infidelium Iudæoꝝ. Iuxta illud: Obscurenſ oculi eoꝝ ne videant. L Vsq; in hodiernū eīm̄
 diem idipsum velamen, i. figuralis obscuritas legis, L in lectione veteris testamēti, i. dū le-
 gitur scripture veteris testamēti, L Iudæis manet non reuelatū, i. occulta, seu non intellecta,
 C quia non aliter intelligūt scripturas legis veteris modo quām ante. Ideo velamen nō est amo-
 tum à corde eoꝝ, quāmuis à re ipsa amotum sit. Vnde subditur: L quoniam in Ch̄o euacua-
 tur, L hoc est, per fidem & doctrinā Christi amouetur, & veritas scripture eoꝝ ostēditur. In cu-
 ius figura, tēpore dñicæ passionis velum templi est scissum à summo vsq; deorsum. Per Chri-
 sti etēm passionem reuelantur legis ac prophetarꝝ sacramēta. Velamen itaq; appellatur oper-
 tio prophetarꝝ quæ in Ch̄o impletur. L Sed vsq; in hodiernum diem, i. tēpus gratiae L cum
 legitur Moyses, L Pentatheucū, videlicet scripture quinq; librorꝝ Moysi, L velamen, i. cōci-
 tas seu opertio ista, L est positū super cor eoꝝ, i. infidelium Iudæoꝝ. L Cū aūt conuersi fue-
 rint ad dñm, L recipiendo fidem catholicam, L auferetur velamen, L pr̄dictū à corde eorum,
 imō ista cōuersio aliud nō videtur, nisi velaminis huius ablaciōe tunc eīm̄ illuminabūtur
 corda ipsoꝝ, iuxta illud propheticū. Post hāc reuerētētur silīi Israel & querēt dñm deū suum,
 & David regē suum, i. Messiam, sicut Iudæi quoq; exponūt. ¶ Deniq; qd̄ per spiritū sanctū au-
 feratur velamen, declarat: L Dñs aūt spiritus est, L Quāmuis hoc de deo trinitate veꝝ sit, iu-
 xta illud: Spiritus est deus, iam tamē de spū sancto asseritur, qui cū sit dñs, omnia agit q̄ vult, &
 q̄o vult, sicut superius dictū ē; Hāc omnia operaꝝ vñus atq; idem spūs, dividēs singulis, pro-
 ut vult. Illuminat ergo q̄s vult, & derelinquit q̄s vult, sicut legit: Spū vbi vult, spirat. L Vbi
 aūt, L est spūs dñi, i. in mente quam per gratiam spiritus sanctus inhabitat, L ibi libertas
 dilectionis, nō coactio timoris, libera vacatio animi à iugo diaboli, & à seruitute peccati, ad
 contem-

Acto. 3. 7.
6.8.

L Cor. 15.

Exodi. 34.

Romān. 3.

Romān. 6.

Romān. 7.

Romān. 8.

Exodi. 34.

Psalm. 63.

Matt. 27.

Marc. 15.

Lucas. 23.

Osee. 3.

Johan. 4.

L Cor. 15.

Johan. 3.

contemplandum, diligendum, ac operandum ea quae dei sunt. Infidelibus itaque inest velamine. D
Esaie 40 ¶ Nos vero omnes, i. fideles, præterim Ap[osto]li & viri p[ro]fecti, revelata facie, interiori, i. intellectu à
Prouer. 10 prædicto velamine liberato, gloriam dei, i. maiestatē diuinā, seu dñm gloriosum, vel filiu
1. Corin. 13 dei p[ri]mis, de quo Esaias: Reuelabit[ur] (inquit) gloria domini. Siquidē filius sapiens gloria patris est.
Johā 3 ¶ Speculantes nūc p[er] fidē, & p[er] speculū in ænigmate, in eandē imaginē, i. diuinæ maiestatis
Boetius seu filii dei quādam deiformē assimilationē transformamur, q[uod] cognitio sit p[er] assimilationē
cognoscētis ad cognitū, scđm Boetiū. Ideo cōtemplator dininoꝝ diuinus seu deiformis efficit
Trāsformamur aut̄, i. salubriter cōmutamur, à claritate, luminis naturalis, in claritatem,
luminis grā, & à claritate viæ seu grā, in claritatē p[re]f[er]e & gloria. V[er]e sic, & melius, vt opinor.
Psalm. 83 A claritate in claritatē, i. de grā minori in grām ampliorē, proficiēdo in bonis & proficisciēdo
de virtutibus in virtutes. Quāto em̄ diuinorū cōtemplationi magis insistimus, tāto exuberātori
lumine cœlestis grā p[ro]fundimur atq[ue] implemur, & transformamur. i. à formā seu modo, p[ro]priā
subsistētia trāsferimur ad diuinā naturā seu formā modū ac imitationē. Imō vnu cum deo p[er]
Roman. 8 charitatē efficiemur, angelicā & diuinā in hoc exilio conuersationē inchoantes. ¶ Et oia h[ab]et
nobis insunt & competit nō à nobis, sed tanq[ue] à dñi spū, i. virtute & grā spū sancti, sicut ali-
bidictum est; Spiritus adiuuat infirmitatem nostram.
¶ Elucidatio capituli quarti, videlicet: Ideo habentes hanc administrationem.

2. Corin. 3**Ephe. 4****Roman. 12****Job. 3:6****Prouer. 4****Prouer. 14****1. Regu. 16****Johan. 14****1. Timot. 1****Exo. 7****Exo. 10****Exo. 11.14****Jobā. 9****Johan. 14****EPIS.****Gene. 1****Ela. 9. 60****Pla. 26.111****¶**

IN EPIS. II. AD CORIN. ENARRA. Arti. III. Fo. LXVI.

A Hoc est, gratia tantæ illuminationis. Vnde & Salomon: Thesaurus, inquit, desiderabilis in ore sapietis. Et rursus: Pretiosior est sapietia cunctis opibus, & omnia que desiderantur, huic non valeret comparari, in vasis fictilibus. i. corporibus fragilibus, non quod corpus, quod est pars integralis hominis, sit huius thesauri subiectum immediatum, sed aia. Quoniam tamen aia subiectum est corpus, ideo nos in corpe peregrinantes, dicimus thesaurum istum habere in vasis fictilibus, ut sublimitas, i. altitudo nostra perfectio in vita, in signis, in documentis, sit virtutis dei. i. deo ascribatur, non nostra fragilitati. Ideo additum: & non ex nobis, i. non ex nostro naturali potestate oriri putetur. In omnibus loco, causa & tempore, saltus in gne, tribulatione patimur propter iustitiam sed non angustiamur. i. non opprimimur mente, qua de dei auxilio certi sumus. Apriamur hoc est, temporalibus bonis priuamur, & pauperes sumus, sed non destituimur. i. non caremus spiritualibus, verisq; diuitijs. Imo in his tanto magis abundamus, quanto in illis pauperiores propter Christum sumus. Etem, beati pauperes, quoniam ipsis est regnum celorum, persequitionem. i. de loco ad locum fugationem, patimur, sed non derelinquimur a deo deinceps. i. cōculcamur: sed non perimus. quoniam liberamur semper a domino corporaliter aut spiritualiter & interim vitroque mortis. Semper mortificatione Iesu. i. passione dominica, in corpe nostro circuferentes per cruciformem imitationem, & corporis quotidiana flagellationem. Vnde alibi dicit apostolus: In omni fiducia magnifica bitur Christus in corpe meo, siue per vitam, siue per mortem. Itē: Egō stigmata domini Iesu in corpe meo porto, ut & vita Iesu. i. cōuersatio quam habuit in hoc mundo, in corporibus nostris manifestetur. Christi vestigia in agendo sectemur. Vel vita Iesu, immortalis quam nunc habet, in corporibus nostris manifestetur in resurrectione futura, quoniam reformabit corpus humilitatis nostra configurationem corpori claritatis suae. Semper enim, i. in omni differenti apostolis, in gne nos. Apostoli, & alii successores nostri, quoniam vivimus. nunc in vita naturae & gratiae, in morte tradimur. hoc est, periculis mortis afficiuntur, propter Iesum. i. eius amore, & propter prædicationem euangelica veritatis. Sicut & Christus prædictus: Venit hora ut omnis qui interficit vos arbitretur obsequium se praestare deo. Et denuo: Eritis odio omnibus hominibus propter filium hominis, ut & vita Iesu, quā habet iam immortalis, manifestetur in carne nostra mortalī. hoc est, gloria immortalitatis nostra carnis praestetur, quando corruptibile hoc induet incorruptionem, & mortale hoc immortalitatē. Ergo mors. i. passio Christi, operatur in nobis. i. fructuosa est nobis, excitando nos ad sui imitationem. Vita autem naturae seu culpa operatur, in vobis, quoniam Christi vestigia imitari negligitis. Vel vita gratiae, fides & charitas operatur in vobis opera meritoria, quia per hoc quod nos taliter mortificamur vos ad deum cōuerteremini, & viuatis coram illo. Deinceps ostendit eandem fidei in populo virtusq; testameti, tractatq; de diversis effectibus, meritis & actibus fidei. Habentes autem nos noui testamenti ministri, cōundit spiritum fidei. hoc est, spiritū sanctū fidei datorē quoniam habuerūt sancti antiqui. Vel per spiritum fidei, intelligenda est ipsa fides, vel gratia seu motio fidei, quae una & eadem est, in his qui ante Christi adventum fuerunt, & in posterioribus, quāmuis sit modo magis explicita, sicut scriptū est: in libro psalmorum à David propheta. Credidi corde propter quod locutus sum ore, verba fidelis confessionis. Confessio namque ista est actus fidei. Vnde alibi dictum est: Corde creditur ad iustitiam, ore autem confessio fit ad salutem, & nos credimus ea quae illi, propter quod & loquimur. fide catholicam cōfitemendo ac prædicando, sciētes. fide certissima, quoniam deus pater seu trinitas, qui suscitauit Iesum, occisum à morte, & nos electos, cum Iesu, hoc est, sicut & Iesum, vel ad hoc ut simus cum Iesu in regno, suscitabit in die nouissimo, & constituet nos in vobiscum ad dexteram in patria, ubi agni ponetur. Omnia enim propter vos. i. vniuersa ministeria nostra ad vestram ordinatur salutem, ut gratia dei labundans per multos. i. ab uno transfusa seu ministrata in alium, secundum quod Petrus hortatur: Vnusquisque sicut accepit gratiam in alterutrum illam administrantes, in gratiarum actione abundant. i. cum gratiarum actione copiose referatur & ordinetur, seu refluat ad suū principiū scilicet deū, in gloriam dei, quatenus omnes deo gratias referant, & omne charisma gratiae illi tribuant. Propter quod prosequendum, videlicet ut deo gratiae referatur, non deficiamus in aduersitate, nec fatigamur in ope bono, nec cessamus, quoniam sola perseverantia coronam. Sed licet is qui foris est noster homo. i. caro nostra mortalis, in qua est humana effigies, qua homines esse cognoscimur, corrumpatur. quotidie tenebro ad mortem, & sustinendo lassuras ac plagas, tamquam q; intus est. i. aia nostra in qua est summa trinitatis imago, renouat recipiendo noua lumina gratiae, reflorēdo in dei cognitio, ascēdēdo in divino amore, de die in diē. id est, assidue, dum spiritualiter crescimus atque proficimur. Hoc autem dicitur non quasi in nobis sint duo hoies, sed propter distinctionem essentialium partium hominis. Id enim quod in presenti exilio seu tempore, est momentaneum & leue tribulatio nostrae. i. tribulatio ista leuis atque breuissima, comparatione futuræ iucunditatis ac eternitatis, quam patimur iam supra modum. i. vel tra cōdignū & capacitatē nostri intellectus, in sublimitate. i. in regno cœlesti. Vel in libralitate bonitatis diuinæ, & eternū gloria pondus. hoc est, perpetuam felicitatis mensuram.

De qua

Prophet. 21
Prophet. 3.

Matthew. 5.

Matthew. 13.
Luke. 6.

Philip. 1.
Galat. 6.

Philip. 3.

John. 16.
Matthew. 10.

Luke. 11.

Psalms. 43.

Psalms. 10.
Romans. 10.

Romans. 3.

Matthew. 25.

1 Peter. 4.

Matthew. 10.
Genesis. 1.

Romans. 1.

Luc. 6 De qua ait Saluator: Mensuram bonam & confertam & coagitatam dabunt in finis vestros, **D**
Loperatur. i. meret & efficit in nobis. nunc p spem, postmodum vero in re. L nō cōtemplā-
tibus nobis. i. quia nō principaliter aspicimus, nec finaliter intuemur, L quæ vident. i. visibi-
lia & terrena, L sed quæ non videntur. i. bona supercœlestia, quæ oculus non vidit, nec auris
Esa. 54 *audiuit. L Quæ enim videntur. i. à nobis oculo corporali, L temporalia sunt. i. transitoria,*
Lorin. 2 *& caduca, L quæ autem non vident. hoc est, spiritualia bona nobis præparata in regno Læter-*
na sunt. L essentialiter vel participative.

¶ Elucidatio capituli quinti, videlicet: Scimus enim quoniam si terrestris domus
nostra dissoluatur.

¶ Articulus quintus.

2. Corin. 4 **D**ixit Apostolus in fine præcedētis caplī, quod leuis ac momentanea tribulatio præ-
sens exilij & ternū glorię pondus operet in nobis. Huius aut̄ nunc assignat rōnem
Scimus em̄ p reuelationē diuinā L qm̄ si terrestris domus nostra, L i. qd̄ si caro
nostra mortalis L huius habitatiōis. i. p̄sentis mansiōis, qua anima degit, achespi-
tat in corpore L dissoluaf per mortē, vel pro Chfo occidat, L qd̄ x̄dificationē L i. habitaculū
2. Cor. 15 *Lex deo. à diuina virtute L habemus in spe, & habebimus tandem in re, ve; L domū nō manu-*
1. Petri. 5 *factam. i. carnē impassibilē, glorificatā, non humana potētia, sed diuina L eternam in cœlis. L*
hoc est, in cœlo perpetuo duraturam. Vel, ab eterno prædestinatam. Sed quoniam hanc do-
mum non habebimus ante diem iudicij, Apostolus loqui videt de eo quod statim post dissolu-
tionem corporis, animæ p̄sector, consequunt. Ideo alij p domum istam nō manufactā intelligi-
Jobas. 14 *gunt gloriā animæ, quæ dicit domus propter excellentiam suā ad animæ capacitatē. Vnde te-*
stat Christus: In domo p̄is mei mansiones multæ sunt. i. distincti gradus præmioꝝ. Alij vero
per domū istam intelligunt cœlum empyreum, quod est locus atq; palatiū beatōꝝ. Et dicit nō
manufactū. Iuxta illud ad Hebræos: Non in manufacta sancta Iesus introiit, sed in ipm cœlū.
Hebræ. 9 *L Nam & in hoc ingemiscimus. i. desiderio huius domus, & gloriæ suspiramus & flemus p̄*
Prover. 13 *hāc domū nō manufactā, cœlestem, vel cœlesti virtute formatā, seugloriæ consequutionem,*
L superindui. L hoc est, ea operiri, circundari, sive ornari, L cupientes L quod vtq; desiderium
ortum habet à fide, non à lumine naturali. Sumus autem veraciter & efficaciter ista cupientes,
i. Regū. 16 *L si tamen vestiti donis & gratijs spiritus sancti L nō nudi. L à bonis operibus, Linueniamur. L*
Sapīe. 9 *à deo cuncta spectante. L Nam & qui sumus in hoc tabernaculo L hoc est, in hoc passibili cor-*
pore degimus, L ingemiscimus, L suspirando ad habitationem cœlestem, L grauati. L ponde-
re atque miserijs corruptibilis carnis. Corpus nanque quod corrumpitur, aggrauat animam,
& deprimit terrena inhabitatio sensum multa cogitantem. Ingemiscimus autem Leo quod
nolumus expoliari. L hoc est, à corporis vniōne penitus atque finaliter separari, cum natura-
le sit animæ corpus informare, & sancti in patria cupiunt corporibus glorificandis coniungi,
L sed supuestiri, L immortalitatē, & glorificationē corporis adipisci, L vt absorbeat quod mor-
tale est. i. mortalitas, pœnalitas, & imperfectio auferant à corpe, L à vita. i. ab impassibilitate,
& gloria superueniente, prædictam imperfectionē excludēte. L Qui autē efficit nos in hoc ipm. L
2. Cor. 2 *hoc est, qui prædictam voluntatem inspirat, vel ad huius desiderij consummationē perducit,*
Psalm. 26 *est L deus. nō causa naturalis L qui dedit nobis pignus spiritus, L Hoc idem secundo capitulo*
huius epistolæ dictum est atq; expositum. L Audentes igitur semper, L hoc est, incessanter au-
demus ex magna in deum fidutia futuram habitationē appetere, atq; in omnibus viriliter agere F
L & sciētes L auxiliū grā nobis collatū. Causa aut̄ audaciæ subdit, L qm̄ dūsumus. L i. viuimus,
L in corpe. L isto mortali L peregrinamur à dño. L i. p̄fia separamur, atq; à deo distamus, con-
uersando in valle lachrymāꝝ, in carcere mortis, in graui exilio. L Per fidem em̄ ambulamus.
1. Joban. 3 *id est, per obscuram, nontiam ad patriam tendimus, L & non per speciem. L hoc est, propriam*
1. Cor. 13 *& adꝝ quatam similitudinem, deum non cernimus. Non enim videmus eum, sicut est, id est,*
clare, seu facie ad faciem, sed per formas creatas, quæ à representatione perfecta, ac faciali di-
vīnæ essentiæ in infinitum deficiunt, sicut in præcedenti epistola pertractatum est planius.
Roman. 8 *L Audemus aut̄. L hoc ē, fidutiaꝝ querimus, nō metu mortis retracti aut aliqua difficultate victi*
Philip. 1 *L & bonā voluntatē. L i. rōnabile desideriū L habemus magis peregrinari à corpe. L i. potius,*
à corpe p̄ mortē separari, L & præsentes esse ad dñm. L i. deo immediate vñiri, eumq; corā,
& p̄ spēm intueri. Loquit autē de p̄sentia glīꝝ, nō de de p̄sentia ḡfā tr̄m. Vnde ait Psalmogra-
Psalm. 15 *phus: Adimplebis me lātitia cum vultu tuo. Item: Quādo veniā & apparebo ante faciem dei:*
Psalm. 47 *Et ideo. L s. vt deo feliciter vñiamur L cōtēdimus. L i. forti conatu studemus, L sive absentes.*
hoc est, à domino peregrinantes, & in hac vita manentes, L sive præsentes. L i. diuino iudicio p̄
sentati, L placere illi. L i. ne separemur ab eius conspectu. Nam & in diuino iudicio satagemus
respondere pro nobis ad ea quæ contra nos proponēt diaboli. Merito autē contendimus deo
placere. L Omnes em̄ nos. L i. homines vñiversos, bonos ac malos L manifestari. L i. publice p̄
sentari, seu apparere, L oportet. L vel in iudicio particulari statim post mortem, vel in iudicio
vñuer

A vniuersali in die nouissimo, vel potius in vtroq; L ante tribunal Ch̄ri. i. coram iudice Christo
 " seu ante districtā iudicariam eius potestate, L vt referat vnuſquisq; i. reportet, L propria cor
 " poris. i. debitā mercedē, videlicet pœnā vel gloriā, pro actibus p corpus operatis, seutēpo- Matth. 3
 " re corporalis vitæ exhibitis, L prout gessit, siue bonū gessit, L siue malū. L Sub p̄ctō aut̄ com-
 " missionis includit peccatū omissionis, qd̄ & arbor quæ non facit fructū bonū, in ignē mittetur, Matth. 6
 " etiam si malū nō gessit. L Scientes ergo timorē dñi. i. q̄ timorate atq; solicite ambulādū fit co- Job. 31.
 ram deo sancto & metuendo, de quo ait beatus Iob; Semp quasi tumentes sup me fluctus timui Job. 23
 deum. Et rursus: Considerans eū timore solicitor, L hoībus suademus. i. cōfilia, monitaq; sa- Ecc. 1.
 lutis proponimus, quatenus deū p̄r̄ oībus timeant, non seruili, sed filiali, aut saltē initiali timo-
 re. Timor em̄i dei expellit peccatū, L deo aut̄ manifesti. i. plenissime cogniti, vel per approba- FINIS.
 " tionē noti L sumus. Spero aut̄ & in cōscientijs vestris manifestos nos esse. i. cōfido q̄ consci-
 entia vestra de nobis recte, vereq; sentiant, q̄a sic viximus inter vos, vt nō possitis rationabili-
 " ter cōtra nos moueri. L Nō iteq; cōmēdamus nos vobis. i. ad propriā laudē ista nō dicimus, 1 Cor. 1.
 " sicut nec ante, L sed occasiōne. i. causam incidētālē atq; materiā L damus vobis. p cōmemo-
 rationē istoq; L gloriandi. i. spūaliter exultādi L pro nobis. i. pro grā nobiscōcessa, vel pro 2 Cor. 10.
 defensione nřa cōtra æmulos & detractores nostros, q̄ conantur se nobis pferre, & vos à nobis
 auertere, L vt habeatis rationabilem responſionē, & verā lātitia L ad eos q̄ in facie. i. de ap-
 parēt & simulata iustitia L gloriantur, & nō in corde. i. nō ex cōscientiæ puritate, neq; de ve-
 tris virtutibus. Quod aut̄ non cōmēdemus nosip̄os inaniter, & q̄ vos pro nobis gloriari possi-
 tis, patet ex hoc. L Siue em̄i mente excedimus L contéplando diuina, & supgrediendo terrena,
 B L deo. i. hoc grā dei ascribimus, atq; ad gloriam eius referimus L Siue sobrij sumus. L instruen-
 do vos in moralib; & cōdescendendo infirmitatibus vestris, L vobis. i. ad vestrā vtilitatem
 hoc facimus. Vel sic, Siue mente excedimus. i. laudādo nosip̄os, insensati esse videamur (quia
 stultoq; est laudibus proprijs inhērente) deo. i. ad gloriā dei hoc agimus, vt bñ dicatur deus in do-
 nis suis. Siue sobrij sumus, moderate loquēdo de perfectionib; nřis, sicut ad virtuosum, sapiē-
 temq; ptinet, vt in his q̄ propriā laudē cōcernūt, magis declinet ad minus q̄ ad maius, vobis. i.
 pro vestri informatione & cōmodo hoc facimus. L Charitas em̄i Ch̄ri. i. dilectio qua Christū
 proximumq; diligimus, L vrget. i. incitat & vehemēter inclinat L nos. i. ista efficere, qm̄ Ch̄ri Ephe. 3
 gloriā & proximog; salutē tanto amplius zelamus, quāto in vera charitate pfectiores fuerimus
 L aestimantes. i. firmiter reputantes L hoc, qm̄ si. pro quia, L vnuſ, L vtpote solus Ch̄rs. L pro
 oībus L hoībus liberādis L mortuus est, ergo oēs mortui sunt. i. viuīs mortificati merito passio-
 nis Ch̄ri, quantū est ex parte ipsius saluatoris, qui moriēdo oia ad se traxit. Vel, oēs mortui sunt Johan. 3
 .i. mortē culpæ incurrerunt ex originali p̄ctō, aliter nō egerent saluatore, L & pro oībus mor-
 tuus est Ch̄rūs, vt & q̄ viuunt L vita naturæ seu grā, L iā non sibi viuāt. i. nō propriæ volūtati Ro. 14
 deseruant, videlicet ad honorē propriū vitā suā ordinēt, L sed ei L viuāt. i. ad eius honorem & Gala. 2
 gloriā oia opera sua interiora, exterioraq; referāt, L qui pro ip̄s mortuus est, & resurrexit, L vi- 1 Pet. 2
 delicit Christi. Sic viuere Ch̄rō, est vere abnegare atq; viuīsce mortificare seipsum. L Itaq; Johan. 2
 .i. quia pro oībus mortuus est Ch̄rūs, L nos. i. apostoli & viri perfecti, L ex hoc. i. post hac L ne
 minē nouimus. L notitia approbatōis. i. nullū viatorē laudamus L secundū carnē. i. carnaliter
 s. propter causas indignas. Vel, neminē nouimus secundū carnē. i. secundū ea q̄ carnis cōditio-
 nem respiciunt, talia em̄i nō curamus neq; attēdimus. L Et si cognouimus secundū carnē Chri-
 stum. i. quāuis mysteria Christi carnalr & superficialr intellexerimus, & Christū nō nisi secū- Apo. 11
 dum humanā naturā nouerimus sensu humano, L sed nūc iam L spū sancto recepto L nō noui-
 mus. L eum hoc modo, sed spūaliter ac supernaturaliter, tanq; deū & hominē. L Si qua ergo. i.
 quia aliqua L in Christo. L est L noua creatura. i. aliquis in Christi baptismo renatus, L vetera Ro. 5
 transierunt. i. pristina vitia ab illo remota sunt, pœnialitates quoq; deletræ sunt, modo in spe,
 tandem delendæ in re, L ecce facta sunt noua. i. per infusionē spū sancti oia spūaliter renoua-
 ta sunt, corpus, anima, cogitatio, verbū & opera. Vnde in Apoca. dicitur: Dixit qui sedebat in
 throno, ecce nouafacio oia. L Omnia aut̄ ex deo. L patre vel sancta trinitate originaliter profu-
 xerunt & condita sunt, L qui recōciliauit nos sibi. i. peccata nostra nobis ignouit, L per Chri-
 stum. i. incarnatione, passione seu merito Christi hoīs, imd̄ Ch̄rūs vt deus recōciliauit nos sibi Johan. 1.
 per seipsum, vt hominē talē, L & dedit nobis ministeriū recōciliationis. i. officiū euāgelicae p-
 dicationis, qua ista recōciliatio annūtiaſ hoībus, cōmisit nobis suis vicarijs. L Quādoquidē de-
 us. L pater, vel verbum increātū, imd̄ & spū sanctus, hoc est deus trinitas, L erat in Ch̄rō. L hoīe, Ro. 3
 L mundū. i. electos L recōcilians sibi, L vt dicitū est, L nō reputans. i. nō iuste vlciscēs, nec in-
 æternū reseruās L illis delicta ipsoq; L originalia aut actualia, Ch̄rs nāq; agnus dei oia tulit p̄ctā. Johan. 1.
 L Et posuit in nobis verbum recōciliationis. i. p̄dicationē pacificationis inter deū & hoīes fa-
 ctæ. L Pro Christo. i. pro Ch̄ri amore & gloria, L legatione. i. missione L fungimur, L quia à Luce. 21
 deo missi sumus annuntiare Euāgeliū Ch̄ri, L tanq; deo exhortāte L corda audientiū L p̄nos. L
 .i. per p̄dicationē nostram, Ip̄se em̄i loquit per nos. L Obsecramus p̄ Ch̄ro. i. vice, loco, vel Ro. 11
 M amore

Roman. 8 amore Christi, L reconciliamini deo. I. peccata vestra deflete, vitā corrigite, deo placere cō
Esa. 13 tendite. L Eum q nō nouerat peccatū. per approbationē vel experiētiam, s. Christū pater,
L pro nobis. I. pro nřa redēptione. p̄ctm fecit. I. hostiā pro p̄ctō. Sumit em̄ hic p̄ctm pro
Osec. 4. hostia peccati, sicut & apud Oseam, vbi dicitur: Peccata populi mei comedēt: V el sic, Eū qui
I. Coz. 1. non nouerat peccatū, pro nobis peccatū, i. culpam fecit. Peccatū em̄ (præcipue originale) oc
I. Casio casio fuit incarnationis, passionisq; Christi, sicq; quodam modo fecit eum hominē, L vt nos
efficeremur iustitia dei. I. iustificati à deo, L in illo. I. merito Christi.

¶ Explanatio capituli VI. Aduantes autem exhortamus. Arti. VI.

EPIST. R Ecommendatis noui testamēti mysterijs, iam oēs ad perfectionē inuitant, dicente
 ap̄lo. L Aduantes aut̄ verbo, opatione, oratione, vestrā imbecillitatē: V el, adiu
 uantes. I. Ch̄ro cooperātes in vestra cōuerſione, L exhortamus, ne in vacuū. I. sine
 fructu & pſueratā gratiā dei, L habitualē & gratū faciētē, L recipiatis, L in bapti
 smo, vel poenitētia sacramēto. Gratiae em̄ finis ē adeptio gloriæ. Idcirco gratiā dei in vacuū
 recipit, q per eam bñ viuēdo eternā beatitudinē non acqrit. Melius est em̄ viā iustitiæ igno
 rasse, q post agnitionē reuerti retrorsum. Simili modo, melius qdāmodo est gratiā nō rece
 pisse, q receptā pdidisse. ¶ Quod autē deus paratus fit gratiā dare, probat. L Ait em̄ dñs per
2. Petri. 2. Esaiā: L Tēpore accepto. I. tpe opportuno & cōgruo, maxime nouæ legis & gr̄æ, L exau
Esaiā. 46 diui te, L instāter orāte pro qcūq; negotio tibi salubri. Om̄is em̄ q petit, accipit; & q qrit, in
Matth. 7 uenit, & pulsanti aperiet, L in die salutis. I. tpe liberationis hūanæ, factæ p Ch̄m, L adiu
Lucc. 11 ui te, L dando tibi supnaturale auxiliū gr̄æ atq; virtutū, sicut ait psal. Auxilium meū à dño. Et:
Darc. 1 Nisi q dñs adiuvuit me, paulo minus habitasset in inferno aia mea. ¶ Deniq; pallegatā Esaiā E
Psalm. 110 authoritatē quasi exponit, applicans eā ad tps Ch̄f. L Ecce nūc tēpus acceptabile. I. gratum
Psalm. 123 & aptū ad gratiā promerēdā, q nūc maxime operat meritū passionis dñicæ, L ecce nūc dies
Esaiā. 49 salutis. I. tēpus saluationis à Ch̄ro exhibitæ. V n̄ legit in actis: Om̄es prophetæ à Samuel &
Acto. 3 deinceps annūtiauerūt dies istos. L Nemini dantes villam offensionē. I. aliqd scandalū vet
Roma. 14 bo aut facto n̄ o minus recto. V n̄ alio loco dictū ē: Hoc iudicate, ne ponatis fratribus offens
 diculū; hoc em̄ ē charitatis. L vt nō vituperet ministeriū nostrū. I. obsequiū q Christo serui
 mus docēdo & operādo. Si aut̄ tēphēsibl̄ egerimus, seruitiū nostrū vituperat à subditis, &
 scādalizant, minusq; diligēter aduertūt ac implēt qd̄ eis proponit. L Sed in oībus, obseruā
 tijs mādatoz, atq; cōfilioz, L exhibeamus nosmet ipsos sicut dei ministros. I. prout decet ve
 ros famulos Christi, & primo, L in multa patiētia. I. copiosa & prōpta tolerātia aduersitatū,
 ne passio tristitiæ regnet in nobis. In patiētia inquā seruāda, L in tribulatiōibus. I. afflictiōi
Luc. 11. bus à qcūq; infiſtis, L in necessitatibus. I. penurijs victus atq; vestitus, L in angustijs. I. cor
Timo. 6 dis p̄ſluris, L in plagijs, in carceribus. I. qbus l̄z si, captiōq; fuimus, ne liberi & incolumes p̄dice
Actop. 16. mus vbiq; L in seditiōibus. cōtra nos motis, L in laboribus. manualibus pro alimonia cor
1. Coz. 3. poris, L in ieunijs. pro carne domāda, & gratia impetranda, L in vigilijs. propter protra
1. Thess. 3. ctionē p̄dicatiōis & oratiōis, L in castitate. mētis & corporis, L in sciētia. I. notitia eosq; q ad
 salutē exigūtur, L in lōganimitate. I. longa & certa expectatiōe futurę beatitudinis, L in sua
 uitate. I. mētis dulcedine, & blāda quadā applicatione ad proximū, L in spū ſctō. I. in om̄i
 directione spū sancti, L in charitate nō ficta. I. nō simulata aut falſa, quale habēt hypocrite. F
1. Johan. 3 Vnde dicit Iohā. Nō diligamus verbo, neq; lingua, sed ope & veritate, L in verbo veritatis.
1. Johan. 14 I. p̄dicatione Christi, q est via, veritas & vita, seu euāgelica theoriæ, L in virtute dei. I. di
 uinæ potestati semp innitēdo, nō proprijs viribus, L p arma iustitiæ. I. virtutes seu ope vir
 tuosa animā muniētia p modū armorū, L à dextris. I. in prosperis, L & à sinistris. I. aduersis
 quatenus nec in prosperis erigamur, nec aduersis deīciamur, sed aio roborato in gratia, re
Galat. 1 gia sem p via tēdamus ad patriā electorū. Exhibeamus insup nos dei ministros, L per gloriā
 & ignobilitatē. I. honorationē & vilipēſionē. Vt siue glorificemur ab hominibus, siue vili
 pēdamur ab eis, in Christi seruitio firmiter stēmus, L p infamia. I. qq; L & bonā famā. I. siue
Psalm. 52. diffamemur, siue celebre nomē habeamus corā hominibus, in Christo stabiliter pſueremus,
 nō curātes laudes aut vituperia hoīm, L vt seductores. reputati à multis errātibus, L & vera
 ces. sumus verbo ac rebus, L sicut q ignoti. I. quasi à deo reprobati, secūdū opinionē illorum,
 L & L ramen. cogniti. sumus deo p approbationē, L quasi moriētes. I. vitā naturālē p dēdo.
 Quotidie em̄ putabāt quidā aduersari fidei, ap̄los occidēdos, L & ecce vivimus. I. deo nos cō
 seruāte in vita naturā & gratiā, L vt castigari. I. deo pmittēte flagellati pro culpis nostris,
 vel alioz, vel propter exēplum atq; coronā. Deus em̄ flagellat omnē filium quem recipit, vt
 Salomon loquitur, L & nō mortificati. I. nō occisi. Sēpe em̄ à morte corporali diuina virtute
 Prover. 3 erepti sunt. Vnde fertur in psalmo: Castigans castigauit me dominus, & morti non tradidit
Heb. 13 me, L quasi tristes. I. propter aduersa. Semper autem gaudentes. I. in dño, per veram patiētia
Psal. 117 & consolationem internam. Propter quod in actibus recolitur: Ibant apostoli gaudētes à
Acto. 1 conspectu confilij, qm digni habiti sunt pro nomine Iesu contumeliam pati, L sicut egētes. I. tēpo

IN EPIS. II. AD CORIN. ENARRA. Art. VI. Fo. LXVIII.

“ temporalibus bonis secundū veritatē, vel spūalibus donis secundū errantiā suspitiones, L. mul
 A tos aut̄. i. oēs quos ad Christum conuertimus, sumus locupletantes. L. spūalibus bonis L. tanq̄ Heb. 11.
 “ nihil habentes, L. qm̄ omnia dereliquimus propter Christū, L. & oia possidētes, L. quantū ad ne Dact. 19.
 ccessitatē vel utilitatē: timetibus quippe deū, nihil deest. Vnde dicit saluator: Primū quā rite re- Psal. 33.
 gnum dei & iustitiā eius, & hæc oia adjicent̄ vobis. Chrūs quoq; subiecit apostolis animara & Matt. 6.
 inanimata, dæmones & hoies, quoq; peccata soluere & nō soluere potuerunt. ¶ Deinde ostendit Matt. 10.
 dit se istaloqui ex charitatis feroore. L. Os nostrum patet ad vos. L. i. ad vestrā informationem
 apertū est, L. ò Corinthi, L. qm̄ de ministerij mei dignitate, Euāgelij veritate, propriæ quoq; p
 sonæ cōmendatione, iam multa loquutus sum vobis. L. Cor nostrū dilatatū est. L. spūaliter, lati- Deu. 32.
 tudine charitatis. i. affectus noster interior extendit mentē nostrā ad vos. L. Non angustiamini
 ni in nobis. L. i. ex parte nostri nolite angustias seu minorationes scientiæ atq; virtutum incur-
 rere, nos em̄ parati sumus omnia nostra vobis cōmunicare, & cor vestrum dilatare ad diligen-
 dū cœlestia. L. Angustiamur aut̄. L. i. constringimini ac minoramini L. in cordibus vestris. L. du-
 ris, quæ ob suā malitiā nō dilatanf per copiosam spūalium receptionē bonor̄, hoc est, paruita
 tē & paupertatē vestræ scientiæ atq; virtutis nolite ascribere nobis, sed proprijs cordibus in- Ro. 8.
 capacibus & indignis. L. Eandē aut̄ remunerationē. L. i. idē pmiū L. habētes. L. vos nūc in spe, ha-
 bituri illud tandem in re, quod nos habemus, habituriq; sumus, videlicet visionē dei per speciem,
 quæ est tota merces, L. tanq̄ filijs. L. meis spūalibus L. dico, dilatamini & vos. L. corde, quamadmo
 dum dilatum est cor nostrum. L. Nolite iugū ducere. L. i. societatem aut familiaritatē habere
 L. cū infidelibus. L. & peruersis. Iugum em̄ à iungendo nomen sortitur. Sicut ergo dilectio est iu- Lit. 3.
 B gum Christi, per quod ei nectunt̄, & ab eo dicuntur electi: sic iugū diaboli est peccatū. Idcirco
 inquis & perfidis iangi non debemus. i. cōmunicare eos; peccatis, imō & occasions huius cō-
 munionis vitare oportet, videlicet societatē & familiaritatē, Huius ratio subditur. L. Quæ em̄
 participatio. L. i. mutua cōmuniō seu conuenientia. L. i. iustitia cum iniuitate. L. nulla vtiq; cum Psal. 140.
 fint omnino contraria. Vos autem iusti estis per fidē formatā, illi vero iniqui, non ergo iungi
 debetis. L. Aut quæ societas luci ad tenebras. L. nulla, videlicet naturalis ac fixa, sed lux tenebras Matth. 5.
 pellit. Vos autē per dei cognitionem lux estis, illi vero tenebris ignorantia pleni. L. Quæ autē
 conuentio Christi ad Belial. L. nulla plane. Belial aut̄ interpretatur apostata, quo significat dia-
 bolus, sed his duobus dominis nemo potest seruire. Vos igitur Christiani cum filijs Belial noli-
 te coniungi. L. Aut quæ pars. L. i. cōmuniō L. fideli cum infidelis. Quis autē cōsensus templo dei. L.
 i. personæ fideli, in qua per grām habitat deus, L. cū idolis. L. i. idololatria, qui idola sunt per si Psal. 134.
 militudinē, iuxta illud in psalmo: Similes illis siant qui faciunt ea. Nō ergo debetis illis sociari.
 L. Vos em̄, L. in quoq; cordibus habitat deus, L. estis templū L. animatum ac mysticū L. dei viui, si Exod. 29.
 cut dicit dñs. L. per Moysen, Ezechielē atq; Iohannem in Apocalypsi. L. Quoniā inhabitabo in Levit. 26.
 illis. L. i. intima mentis elector̄, inhabitabo p charitatē & grām, L. & inambulabo. L. i. in corde Eccl. 43.
 eoq; quasi in paradiſo voluptatis conuersabor, quia deliciæ mee, esse cum filiis hominū. Inambulabo autē. i. eos faciam ambulare de virtute in virtutem, & de via ad patriā, L. & ero illorum Pro. 8.
 deus, L. non solū generaliter, sicut omniū deus sum, propter vniuersalē creationē ac prouiden- Psalm. 83.
 tiā, sed singulariter valde, dirigendo, protegēdo, finaliterq; salvādo, L. & ipsi erūt mihi. L. i. ad Acto. 3.
 honorē & gloriā nominis mei, L. populus. L. colendo & diligēdo me super omnia. Sicut in pri- 1. Pet. 2.
 ma sua epistola asserit Petrus: Vos genus electum, gens sancta, populus acquisitionis. Et Psal- Psal. 142.
 mista: Beneplacitum est dño in populo suo. ¶ Ex dictis infert Aplus admonitionem intētam.
 L. Propter quod. L. i. quia non est societas inter prædicta, L. exite L. spūaliter, & si fieri potest & Hiere. 23.
 expedit, etiā corporaliter L. de medio eorū. L. i. de cōuentu prauor̄. Quid em̄ paleis ad triticū?
 Hoc est, nolite cordis similitudine eis coniungi, sed fugite actus eoq; L. & separamini ab eis, L.
 loco vel corde, L. dicit dñs, & immundū ne tetigeritis. L. i. peccato nolite consentire. Digni em̄ Ro. 1.
 sunt morte, non solum qui faciunt, sed etiam qui cōsenserint, L. & ego recipiam vos. L. i. pie am-
 plectar venientes ad me brachijs pietatis. De quibus per prophetam loquor: Portauivos in Osee. 11.
 brachijs meis, L. & ero vobis in patrem. L. i. paterne vos fouebo ac diligam, L. & vos eritis mihi
 in filios, L. quantum ad viros, L. & filias, L. quantum ad fœminas, L. dicit dominus deus omnipotens. L. Porro scriptura hic allegata, quantum ad sensum in diuersis sacra paginæ locis habetur. Leuit. 26.
 Pro eo em̄ quod hic dictum est: Inhabitabo in illis. Scriptum est in Leuitico: Ponam tabernaculum meum in medio vestri, Pro eo quod subditur; Et ambulabo, legitur in Deuteronomio: Dominus deus tuus ambulat in medio castrorum. Totum tamen istud, & item quod subditur Deu. 23.
 Et ero illorum deus, & ipsi erunt mihi populus, &c. in Leuitico includitur: Ei quoq; quod sub-
 infertur: Exite de medio eorum, consonat quod Petrus differuit: Separamini, inquiens, à gene- Acto. 2.
 ratione hac praua. Sed & in Apoca, ait scriptura: Ecce tabernaculum dei cum hominibus, & ha- Epo. 21.
 bitabit cum eis, & ipsi populus eius erunt, & ipse deus cum eis erit illorum deus. Quæ vtiq; ver-
 ba plena sunt omni dulcedine, charitate atq; fiducia.

¶ Expositio Cap. VII. s. Has igitur habentes promissiones. Art. VII.

M 2 Ex pī-

Ex p̄einductis in fine p̄cedētis capituli insert ap̄lus admonitionem salubrem, & ait: **D**icit q̄ deus habitabit & ambulabit in nobis, recipiet q̄ nos, & erit in nobis, Lmūde-
2. Cor. 6. **H**as igit habētes promissiones. Ld charissimi, frates immediate expressas, vide-
i. Petri. 4. licet q̄ deus habitabit & ambulabit in nobis, recipiet q̄ nos, & erit in nobis, Lmūde-
Salat. 5. mus nos per verā cōfessionē omnia em̄ in cōfessione lauant) per cōtritionē, p dñicē
i. Petri. 4. passionis memoriā, pr̄sērtim p̄ diuini amotis accensionē, q̄m charitas operit multitudinem
peccator̄. Lab om̄i inquinamēto carnis & sp̄us. L.i. ab vniuersis peccatis carnalibus, vt sunt
Ecc. 1. gula, luxuria & sp̄ualibus, vt sunt inuidia, supbia, Lpficientes sanctificationē. L.i. inchoatam
Psal. 33. in baptismo vel p̄cniētia sanitatē ad perfectionē ducētes, p̄seuerando ac proficiēdo in bo-
FINIS. nis v̄sq̄ in finē. Et hoc Lin timore dei, Lcasto ac filiali, de q̄ in Ecclesiastico dicit: Qui sine ti-
Ecc. 1. more est, iustificari nō p̄t. Atq; in psalmo: Timete dñm oēs sancti eius. LCapite nos. L.i. ver
Psal. 33. ba nostra sapiēter p̄fate, & nosiplos in exēplū accipite, Lneminē lēsimus. Lpost nostrā con-
versiōnē. i. nullū ad peccatū induximus dīcte verbo vel opere, Lneminē corrupimus, Lno ad condēna-
falsam doctrinā, Lneminē circūvenimus. L.i. defraudando decepimus, Lno ad condēna-
nem vestrā dico. L.i. nō ideo ista cōmemoro, vt aggrauem v̄rā peccata, vosq; relinquā ac pe-
reatis. LPr̄diximus em̄ & supra iam sc̄ripsumus, Lq̄ in cordibus n̄fis estis. Lscripti p̄ curā
Philip. 1. & charitatis affectū, ac iugē memoriā, Lad commoriēdū & conuiuēdū. L.i. in tantū vos meo
1. Cor. 15. cordi impressi, vt pro vestra salute paratus sim mori, aut manere in vita p̄senti, vt instruam
vos. Lmulta mihi fiducia est apud vos. L.i. de vestra charitate & pietate multū cōfido & fir-
miter spero de felicitate v̄rā futura, Lmulta mihi gloriatio. Linest sp̄ualis i dño, Lpro vobis. L
Jacobi. 1. i. ex cōsideratione gratiæ vobis cōcessere, Lrepletus sum cōsolatione. Laudita v̄rā emēdatiōe
Roman. 5. Lsuperabundo gaudio. Lsp̄uali, propter b̄ficia dei vobis collata, Lin om̄i tribulatiōe nostra.
Apoc. 1. quā ab aduersarijs fidei patimur. LNā & cū venissemus Macedonia, nullā requiē habuit ca-
ro nostra. L.i. nosip̄si. Ponit em̄ partem pro toto. Nam supra dixit: Nō habui requiē spiritui
2. Cor. 2. meo, Lsed omnē. L.i. multiplicē seu p̄fectā, Ltribulationē. Lvidelicet exteriorē & interiorē
Lpassi sumus. Foris pugnæ. L.i. impugnationes à pueris ac perfidis, Lintus. L.i. in corde, fue-
runt, Ltimores. Lpaterna solicitudinis pro ecclesiis dei ne subuerteretur. L Sed qui cōsolatur
humiles, cōsolatus ē nos deus in aduētu Titi, Lde cuius aduētu gauisi sumus, propter adiuto-
riū qđ nobis impēdit. LNō solū aūt i aduētu eius. Lcōsolatus ē nos deus, Lsed etiā. L à deo prin-
cipaliter cōsolati sumus, Lin cōsolatiōe. L.i. p̄ cōsolationem, Lqua cōsolatus ē nos. LTitus dei
minister, Lin vobis. L.i. de v̄rā correctione, Lreferēs nobis v̄rm desideriū. Lpro ḡra ac grēda,
vel pro mea p̄sentia, Lv̄rm fletū. Lpropert p̄ctā p̄terita, Lvestrā & mulationē. L.i. bonū zelū,
Lpro me. L.i. pro n̄fa defensione cōtra detractores n̄fis & pseudoap̄los, qbus rōnabiliter in-
dignati estis, Lita ut magis gauderē. Lde v̄rā prosperitate q̄ dolui de mea aduersitate. Deniq;
q̄ cōsolatus sim, patet. LQ̄m eti cōtristauit vos in ep̄la, Lsupiori, in q̄ dure correpti estis Lno
Ephe. 4. me p̄cnerit. Lhoc fecisse. LEt si. L.i. licet Lpc̄niteret. Lme vos cōtristasse, cōsiderādo tristitū
1. Petri. 1. sub rōne tristitia tñ, secūdū quē modū nō habet rationē boni & appetibilis, tñ Lvidēs q̄ epi
stola illa, & si ad horā vos cōtristauit, nūc gaudeo. Lde v̄rā cōtristatione p̄cniētial. Lnon qa
contristati estis. Lin ḡne, seu qualitercūq; (nō em̄ oīs tristitia bona est) Lsed qa contristati estis
ad p̄cniētia. Lsalutarē ac sacramētalē. L.i. vestra cōtristatio bonū finē sortita ē. Nā ad p̄cniē
tiam vos induxit, q̄ est dolor de malis p̄teritis. L Cōtristati em̄ estis secūdū deū. L.i. secūdū bñ.
Ezech. 36. placitū dei, dolētes de peccatis v̄fis, q̄ cōplacet deo, q̄ ait p̄ Ezechielē: Cōfundimini & eru-
Matt. 4. bescite sup v̄js vestris. Et alibi: P̄cniētia agite, appropinquabit em̄ regnum cēloge, Lvt in
nullo. L.i. nec in blādis, nec in prosperis, Ldetrimētū. Lsalutis, Lpatiamini ex nobis. L.i. ne nos
aliquo mō simus vobis occasio detrimēti, sed totum qđ pro vobis agimus, v̄rā profit saluti.
LQuā em̄ secūdū deū tristitia est. L.i. tristitia ordinata de p̄ctō cōmissio, Lp̄cniētia. L.i. cessa-
tionē à malo & satisfactionē tendentē. Lin salutē stabilē. L.i. verā atq; p̄petuā beatitudinem
promerētē, Loperat. Lin ḡne causē formalis. De hac bona tristitia scriptū est. Cor sapientū,
Eccles. 7. vbi tristitia & cor stulto, vbi lætitia. Et ite: Per tristitia vultus corrigit animus delinque-
Ibidē. tis. De p̄dicta q̄q̄ stabili salute alibi dicit: Israel saluatus est in dño salute æterna. LSeculi autē
Elaie. 45. tristitia. L.i. dolor de amissione temporali reḡe, & manifestatione propriae iniqtatis, Lmortē.
culpæ Loperat. L.i. ad peccadū inducit, imō & mortē naturæ consicfit, q̄m nulla passio anīz
adeo corruptiua atq; cōtraria vitæ est, sicut tristitia, prout in prima secūdū Thomas pulchre
demonstrat. Propter qđ Salomon loquitur: Sp̄us tristis exiccat ossa. In Ecclesiastico q̄q̄ legit:
Prouer. 17. Multos occidit tristitia. LInsup q̄ tristitia ista secūdū deū operatiua sit p̄cniētia in salutē,
Ecc. 30. ostēdit ap̄lus. LEcce em̄ hoc ipsum secūdū deū contristari vos. L.i. tristitia hæc dño placens,
Lquātā in vobis operat solicitudinē. Lplacādi deū, & cauēdi à peccatis, Lsed defensionē. L.i.
resistētiam cōtra tentationes diaboli, & incētiva peccati (P̄cniētēs em̄ munit & armat se con-
tra causas peccandi) Lsed indignationem. Lhoc est, horrorem peccati, vel abominationem
contra vobisip̄sos, qui tam praeve egistis, Lsed timorem, Ldivini iudicij, infernalis tormenti,
similisq; peccati (p̄cniētēs nempe formidat incidere manus dei viuentis, & timet ne-
denuo

IN EPIS. II. AD CORIN. ENARRA. Art. VII. Fo. LXIX.

A denuo peccet) sed desideriū venia ac profectus, sed & mulationē. i. bono & imitationem ac zelū. Vnde in Apoca. dicitur; Aemulare ergo, & p̄c̄nitentiā age. Vel, & mulationē. i. zelum contra falsos, q̄ vos ad vitia induxerūt, sed vindictā. i. punitionē peccati. Qui em̄ veraciter p̄c̄nit, p̄ctā sua in seipso vlciscit, infligēdo sibi p̄c̄nā secundū culpæ mēsuram. Nā & satisfactio est pars p̄c̄nitētia, sicut cōtritio atq; cōfessio. In oībus. agendis exhibuistis vos incōtaminatos esse. i. inculpabiles negotio. Christiano exercendo. i. ita vos reformati, vt in oībus Christianz cōversationis officijs incōtaminati sitis, saltē à mortali p̄ctō. Potest q̄q; sp̄cialiter accipi de negotio qd̄ eis cōmisit Apl̄us circa punitionē eius, qui vxorē habuit sui patris quod vtiq; negotiū Corinthiū fideliter expedierūt. Igit & si scripsi vobis. in p̄cedēti episto la, hoc feci. Non solū propter eū qui fecit iniuriā. i. propter correctionē fornicatoris, qui rapuit patris sui vxorē. Nec solū propter eū qui passus est in iniuriā. i. patrē cui ablata & raptā est vxor à proprio filio, sed ad manifestandā solicitudinē nostrā, quā pro vobis. i. pro vestra salute habemus corā deo. i. deo spectante, nostrūq; affectū effundēdo coram eo pro vobis cū humili p̄ce. Ideo cōsolati sumus. de vestri correctionē. In cōsolatione aut̄ nostra, iam s̄p̄e p̄dicta. i. vltra hanc cōsolationē labundātius magis. i. abundātissime, vel plus q̄ ante doluimus, gauisi sumus sup(i. de)gaudio Titi. Ita vt gaudiū eius esset obiectū atq; materia gaudij nr̄i, q̄a refectus est. i. recreatus & cōfortatus sp̄s eius. paulo aī propter vestra peccata m̄cessus, lab oībus vobis. de correctione, vel profectu, vel bono proposito cuiuslibet vestrū, q̄ em̄ nondū correcti sunt, se em̄dare decreuerunt, & ita sp̄es bona latifidat Titū. Et si quid apud illū. i. q̄a de aliquo apud Titū de vobis gloriatus sum. cōmendādo vos de vestra em̄datione sp̄em bonā ei p̄stanto, nō sum cōsusus de hac gloriatione, cū nō sim mendax inuentus, sed sicut oīa ad vestrā salutē pertinētia, vobis in veritate loquuti sumus. p̄dicatione vocali, vel p̄ ep̄stolas, ita & gloriatio nr̄a, q̄suit ad Titū. de vobis, vt dictū est. Veritas facta est. i. ad effectū perducta. Vel, sic esse innotuit Tito, sicut ei p̄dixi, q̄m̄ estis correcti & laude digni inuēti, & viscera eius. i. intima charitas ac desideriū Titi, labundātius. nunc q̄ ante, q̄a nunc videt vestram obedientiā, Lin vobis sunt. i. in vos tendūt, atq; figunt. Amor em̄ tendit in amatū, & quiescit in ipso. Titi inquā reminiscens omniū vestrū obedientiā. Retulit em̄ Titus Apostolo cū ingentil latitia obedientiā Corinthior̄, quo cū timore cordis & tremore corporis exce p̄stis eū. cū debita reverētia, sicut & vobis p̄cepī tales recipere tanq; meipsum, imō vt Christū. Gaudeo de hoc, & ab hoc, q̄ in oībus rebus confido in vobis. sperans vos semper ad obedientū paratos, sicut & nunc obedientiā vestrā expertus sum. Vna equidē actio virtuosa pr̄stat fiduciam de alia, atq; maiori.

Declaratio Cap. VIII. Norā autē facimus vobis fratres grām dei. Art. VIII.

P R̄terea admonet Apl̄us Corinthios ad faciendā atq; mittendā eleemosynā pauperibus qui erant in Hierusalē sub regimine Iacobi, proponitq; Corinthiū exemplū Macedonū, dicens. Notā aut̄ facimus vobis fratres grām dei, q̄ data est in ecclesijs Macedonīz. i. insinuamus vobis virtutē misericordiæ, quam deus largitus est Macedonibus (qui sunt Græci) ad fidem conuersis. Ex qua virtute & grā diuinitus inspirata, moti sunt eleemosynam dare Iudæis cōuersis, in Hierusalē morantibus, qui, facta fame in Iudæa, magnā habuerunt inopiā. Hoc itaq; notificamus vobis, q̄ in multo experimēto tribulationis. i. in magna tribulatiōe quam experti sunt labundātia gaudiū ipsoz fuit. i. copiosa latitia inerat eis. q̄a de tribulatione sua propter Christū illata, vehementer gauisi sunt. Sicut dicit saluatorz Gaudete in illa hora, quia merces vestra copiosa est in cœlis, & altissima. i. spontanea, multūq; meritaria paupertas eoz, puta Macedonū labundauit. i. abundantē effectū habuit vel ostendit in diuitias simplicitatis. i. in sp̄ualem opulētiam puræ intentionis & bonæ conscientiæ. Leo, quia cū pauperes essent, tñ modica simplici animo tribuendo, sp̄ualiter ditiores effecti sunt. Quia secūdum virtutē iustitiaz. i. vere ac iuste testimoniu illis reddo & supra virtutē. i. vltra suam possibilitem volūtarij fuerūt ad dandū. Nam cū modica possiderēt, multa dare optabat, tantaq; dederūt, vt etiam ip̄si postmodū egerēt, cū multa exhortatione obsecrantur nos grām & communicationē ministerij. i. vt cōsentiremus ipsis in hoc, q̄ dare possent tantam eleemosynā, qua cōmunicarēt atq; participes essent ministerij. i. obsequiū pietatis, videlicet largitionis eleemosynaz. quod fit in sanctos. i. pauperes in Hierusalē comorantes. Qui sancti vocant, q̄m̄ oībus suis venditis, pretiū ante apostoloz pedes posuerunt, egene, cōmuniterq; viuentes. Cum em̄ Macedones pauperes essent, non videtur eis cōsensisse Apl̄us, vt darent tam multū, sed ip̄si charitate feruente rogarunt Apostolū, vt liceret eis tanta cōferre. Et non sicut sperauimus. i. nō tam moderate se habuerūt in dando sicut putauimus. sed semetip̄sos dederūt. i. obtulerūt primū. i. principaliter, & ante omnia, deo. seip̄sos, & omnia sua ad cultū & gloriā dei ordinātes. Deinde dederūt seip̄sos nobis. per filialem obediētiā, & charitatiā subiectionē, & hoc p̄ voluntatē dei. i. causa dei, seu propter diuinā voluntatis beneplacitū & honorē. Qm̄ deus requirit, vt platis vicarijs suis obediatur sicut & sibi

CAP. VIII.

D. DIONYSII CARTHUSIANI

Lita vtrogaremus Titum, vt quēadmodū cœpit, ita & pficiat in vobis etiā grām istam. i.ad tantā pfectiōnē, tamq; liberalē eleemosynā distributionē vos conēt inducere, instruēdo, hor tādo, & alios in exēplū vobis imponēdo, quēadmodū dudū iā facere incepit in vobis. Sed si cut in oibus. ḡrāg; charismatibus labūdatis. videlicet fide. qua certi estis de p̄mio. & ser monē. i. efficacia in loquēdo, & scia. scripturas. & omni similitudine. in prouidēdo vobis ac alijs, pr̄sertim in spūalibus bonis, & itē in tpalibus, prout rō exigit, l̄insup & charitate vestra. tēdēte in nos. qm̄ multū diligitis me tanq; magistrū veritatis, & patrē v̄ræ spūalis re generatiōis, fccupio. vt & in hac ḡrā misericordia & liberalitatis labūdetis. Nō quasi im Ephes. 3 perās dico. i. ad eleemosynā istā nō obligo vos p̄cepto, ne efficiamini trāsgressores mādati, Sed p̄ alioz. puta Macedonū solitudinē. i. imitatōe dignā. Letiā v̄ræ charitatis ingeniū bonū. i. v̄ræ dilectiōis indolē seu industriā cōprobās. sive experiēs, an, s. sic agatis, sicut cō fidimus. Porrò ad hāc pfectiōne inuitat eos Ap̄lus exēplo Ch̄fi. Scitis em̄. p̄ fidē l̄gra Phili. 2. tiam. i. bñficia vel charitatē l̄dhī n̄ti Iesu Ch̄fi ad nos. Qm̄ propter nos egenus factus ē. in sua incarnationē & cōuersatiōe in hoc mūdo. Propter quod ait: Vulpes foueas habēt, & volu Datib. 8 cres cœli nidos, filius aut̄ hois nō habet ubi caput reclinet. Natus quoq; positus ē in p̄fepio, q̄a Luce. 9 nō erat ei locus in diuersorio. Vnde scriptū est: Exulta filia Syon, ecce rex tuus venit tibi iustus, Luce. 2 & saluator, ip̄e pauper & ascendēs sup̄ afinā. Hanc paupertatē vehemētissimē admiratus ē Hie Sachar. 9 Hierc. 14 remias, clamās: Quare quasi colonus vēturus es in terra, & quasi viator declinās ad manēdum. Lcū diues esset, in diuina natura habēs oīm bonoꝝ atq; pulchroꝝ plenitudinē infinitā, sim pliciterq; pfectā, vt illius in opia. i. merito paupertatis Ch̄fi, vos diuites esstis. i. spūaliū bonoꝝ copiā cōsequeremini. Nam Ch̄fi incarnation, n̄ra deificatio est, Ch̄fi cōuersatio, n̄ra ē pfectio, Ch̄fi penuria, n̄ra est opulētia. Et consiliū in hoc do. videlicet vt eleemosynā detis ex hac cōsideratiōe. Hoc em̄ vobis vtile est. hoc est, meritorū vitæ æternæ, q̄ non solū fa Tlmo. 4 cere, sed & velle. p̄ charitatē cōepistis ab anno priore. i. p̄terito. Nūc vero & factō pfici te. i. ope implete, vt quēadmodū promptus ad dandum. Est animus. i. amorosus impe 1. Johān 4 tus. volūtatis, ita sit & pficiēdi. animus promptus in vobis, Lex eo quod habetis. i. ex facultatibus seu substantijs v̄ris, quatenus ope oīdatis & exequamini in effectu, qd̄ diu inchoastis & proposuistis. Si em̄ voluntas prompta est dare eleemosynā, secundū id qd̄ habet, accepta est. i. dādo qd̄ sibi in p̄p̄tu ē & sup̄est, seu sup̄fluit, grata & placens est deo, nō secundum quod nō habet. i. non exigitur vt v̄ltra vires vel sibi necessaria tribuat. Vnde in Euāgelio ait Luc. ii. Saluator: Quod superest, date eleemosynā, & oīa mūda sunt vobis. Non em̄ ha c dicimus, aut volumnus, vt alijs. s. pauperibus in Hierusalē, qbus succurritis, sit remissio. i. vacātia & otiositas, viuēdo de vestris eleemosynis otiose, vobis autem sit tribulatio. i. grauamē in Jud. 2. dādo v̄ltra vires. sed ex equalitate cum discretione & debita proportōe. Lin p̄sentit p̄e velociter decurrēte, vestra abundantia in temporalibus illoꝝ inopiam in eisdē tēporalib; vtpotē indigētiam victus atq; vestitus suppletat, vt & illoꝝ abundātia. i. spūalis opulētia in ḡrā & virtute vestrā in opia in eisdē spūalibus bonis, seu meritis sit suplementum hoc est, quatenus ip̄i dum de vestris eleemosynis sustētantur, orēt pro vobis, & impetrēt qd̄ ip̄i meritis vestris impetrare non potestis, vt fiat equalitas. i. commēsuratio, seu propor tatis. Vel, fiat equalitas remunerationis æternæ saltē in genere, ita vt omnes simul p̄mūtatis. Vt, fiat equalitas (quod est dei fruitio) acquiratis, quod significat per denariū diurnū, quē singuli operitur. Nec qui plus collegerat, hahuit plus, nec q̄ minus collegerat, hahuit minus. Quod nūc alijs verbis hic dicitur. Qui multum habuit. i. plus quam mensuram Gomor de manna collegit, non abundauit. i. non plus retinuit sibi quam Gomor, & qui modicū collegit de manna, non minoravit. i. minus non habuit q̄ continet Gomor. Ne hoc miraculo sebat, sed cū omnes collegissent, totū simul ponebatur, mensurabaturq; singulis de manna tantū, quantum Thess. 2 continet Gomor. Gratias autē deo agimus qui dedit eandē solitudinē pro vobis. id est Roma. 12 pro vestri informatione in corde Titi, quam habeo ego pro vobis, quoniam exhortatio nem quidem suscepit. i. nostræ admonitioni vt iret ad vos, tandem acquieuit, sed cum sollicitior esset, pro vobis charitate urgente sua voluntate. i. proprio motu profectus est ad vos, non tantum ob nostram exhortationem. Misimus autē cum illo frēm. i. Lucā Euā gelistā, cuius laus est in Euāgeliō ab ip̄o glorioſissime conscripto, per omnes ecclesiās. quā eius euāgeliō vtuntur, eiusq; sapientiam laudant. Non solum autem. Est laus eius in euā gelio, sed & ordinatus est ab ecclesijs. Iudeæ. Comes. i. socius peregrinationis n̄fē. quā tanquam peregrini ambulamus per mūdum euāgelistantes vbiq;. Comes (inquā) est nostræ peregrinationis in hac gratia. i. in p̄dicatione euāgeliā quā ministratur. i. deo iubēte an nūnuatur à nobis ad dñi gloriā. ad cuius gloriā ordinanda sunt omnia. Ordinatus est etiam comes noster, & ad destinatam voluntatē nostram. i. ad complēdum propositum n̄ræ volunta

A volūtatis, est em̄ adiutor noster idoneus: Deuitates hoc ne q̄s nos vituperet. i. occasionē
 habeat obloquēdi nobis, in hac plenitudine prædicationis euāgelicæ vel largitionis ele-
 mosynæ, quæ ministrat à nobis, qui & alijs prædicamus, & eleemosynas gētiū pauperibus
 in Iudea mittimus vel portamus. Si em̄ Aplus Titū & fratrem cū illo nō misisset Corinthiis
 pro collectione eleemosynæ, vel in suis prædicationibus immemor fuisset pauperes p̄dictore,
 aliqui dicere potuissent, bene qđē prædicat, sed negotiū fibi cōmissum, de collectiōe eleemo-
 synæ pro vſu pauperē negligit. ¶ Præterea qdam per fratrē istū cū Tito missum intelligūt
 Barnabam apostolū, cuius laus est in Euāglio prædicato p oēs ecclesiās, quem constat fuisse
 comitem Pauli in prædicādo multis diebus. ¶ Itaq̄ deuitatus vituperiū istud. Prouidemus
 em̄ bona. i. prouide facimus vt opa nr̄a bona sint, non solū coram deo. i. diuino iudicio,
 sed etiā coram hominib⁹. i. irreprehēsibilia sint, ne alij scandalizent aut detrahāt. Dux e-
 tenim res sunt, cōscientia & fama. Consciētia prodest tibi. Fama proximo. Qui ergo cōsciē-
 tiæ suæ cōfidēs, negligit famā, crudelis ē. Debemus nāq̄ exēplares esse ad inuicē, sicut monet
 salvator, dicens: Sic luceat lux v̄a corā hoībus. Misimus aut̄ cū illis. videlicet cū Tito & Lu-
 ca, seu Barnaba, & fratrē nostrū. Iste est Apollo Corinthior̄ ep̄s, de quo in ep̄la superio-
 ri dictum ē; Ego plantauī, Apollo rigauit. Qui propter discordiā Corinthior̄ discessit ab eis
 B rediēs ad apl̄m Ephesum, & rogatus à Paulo vt rediret Corinthum, nō acquieuit, donec à Ti-
 to percepit emendationē Corinthiorum. Idcirco nūc ab apostolo mittitur, quē probau-
 mus. i. experti sumus, in multis s̄a pe solicitiū esse. pro vestrā salute, nūc aut̄, audita ve-
 strā emēdatione, probauimus eū, multo sollicitorem confidētia multa in vos. i. ex magna
 fidutia vestrā reformatiōis, sive pro Tito. i. sollicitorem eum inuenimus etiā propter ea
 quæ à Tito audiuit, q̄ multa ei bona narravit de vobis. qui. Titus. est socius meus. in ope-
 re Christi, & in vobis. hoc ē, in vestrī conuersione seu reformatiōne, Ladiutor. deus.
 Porro, ep̄stola hæc intricata atq; truncata est, ideo necesse est supplere, sequitur em̄, sive
 fratres nostri apostoli ecclesiarum gloriæ Christi. id ē, etiā alij quidam apostoli fratres no-
 stri, fuerūt causa sollicitudinis atq; reuersionis Apollinis ad vos, quia ab illis rogatus fuit. Qui
 sunt apostoli ecclesiarum gloriæ Christi. i. principes & doctores congregationum fidelium,
 in quibus maiestas & gloria Ch̄ri relucet, quia glorificatur, honoratur, & scitur ab eis. Ostē-
 sionem ergo quæ est charitatis vestræ. i. signum vestræ dilectionis, seu charitatē vestrā,
 quam alijs ostendistis. Exhibitio em̄ operis signum est dilectionis, & ostensionem, glo-
 riæ nostræ pro vobis. hoc ē, opus quo ostēdistis glorificationē nostram de v̄o profectu ha-
 bitam esse veram, in illos ostendite recipiendo, atq; tractando eos cum debita reuerentia,
 Lin facie ecclesiarum. hoc est, publice in conspectu fidelium, vt edificantur in vobis, sciātq; 2. Petri.
 vera esse, quæ de vobis patefecimus eis.

¶ Expositio capituli IX. Nā de ministerio qđ sit in sanctos, Arti. IX.

M Anifestat aut̄ Apostolus præsenti capitulo modum faciēdi eleemosynas præme-
 moratas, ostendēs q̄ superiora conueniēter esse inducta, subiungit: Nam de mi-
 nisterio quod sit in sanctos. i. de erogatione eleemosynæ, quæ dantur paupe-
 ribus in Hierusalem consistētibus, Lex abundātia. i. quasi superfluum, Est mihi
 scribere vobis. vltra quā scripsi. Cuius ratio subditur: Scio em̄ promptū aim v̄m ad dā-
 dum eas, pro quo de vobis gloriō apud Macedones, proponēs voseis in exēplū. Quo-
 niā & Achaia, prouintia Græciæ cuius Achaia ciuitas metropolitana ē Corinthus, para-
 C ta est ad eleemosynæ hæc cōtributionē, Lab anno praterito & v̄a æmulatio. i. amoro-
 sa zelatio pro pauperibus, prouocauit plurimos, ad imitādū vos. Sicut in Prouerbiis dici-
 tur: Ferrū ferro acuitur, & homo exacuit faciē proximi sui. Misimus aut̄ frēs, p̄dictos nū-
 cios valde spectabiles, videlicet Titū, Lucā seu Barnabā, & Apollinē ad vos, ne qđ gloria-
 mur de vobis. i. de v̄a prōptitudine, Euacuetur in hac parte. i. sine fructu & ope sit: Mi-
 simus ergo frēs, vt quēadū odū dixi. i. vobis cōsului, & Macedonibus retuli, parati sitis
 om̄ino ad dandū, ne cū vēnerint mecum Macedones, & inuenient vos imparatos, erubescā-
 mus nos. tanq̄ spe nr̄a frustri ati, & quasi mēdaces inuēti, vt nō dicamus vos. i. de vobis in-
 terim fileamus, in hac substātia. hoc ē, in ista eleemosynæ donatiōe, cū tñ certū sit impa-
 rationē hæc magis erubescibilē esse vobis, q̄ nobis. Necessariū ergo existimauit rogare fra-
 tres, p̄fatos, vt præueniāt. i. ante me veniāt, Ad vos, & præparēt repromissam bñdi-
 ctiōnē hæc. i. s̄a pe promissam eleemosynæ collationē, paratam eē. i. collectā atq; seor-
 sum repositā, sic quasi bñdictionē. i. grātē, liberaliter q̄ donatā, vt sit opus charitatis, nō
 quasi auaritiā. i. ex cupiditate extortā. Hoc aut̄ dico. i. ista admoneo, nā. Qui parce se-
 minat. i. secūdū mēsurā facultatū suarum modicā eleemosynā tribuit, Parce & metet. i.
 paruā retributionē accipiet. Si aut̄ q̄s p̄a habeat, & de illo modicū largiatur, nō parce, sed
 liberaliter seminat, sicut & Chrūs affirmat pauperem viduam duo minuta mittentem, plus
 om̄ibus p̄fatisse. Alij em̄ ex abundantī sibi, miserūt, illa vero ex necessarijs. Hinc quoq; ad

Galat. 6. Galatas dicit aplus: Quæ seminauerit homo, hæc & metet. Et Ecclesiasticus: Mitte panem tuum super transeuntes aquas, qd post multa tpa inuenies eum. Deus aut potius pessat, ac praemiat affectum qd opus. Ideo scriptum est in Hieremia & Osea: Nouate vobis nouale, & nolite serere sup spinas. Veruntamē seminatio & messio, qd ad aliquid, cōtrario modo sunt. Iuxta illud Psalmista: Qui seminat in lachrymis, in exultatione metet. Hoc tū intelligi pot de ope penitentiali, qd lachrymose agendum est, eleemosyna vero latet & fieri debet. Et qd seminat in fidictionibus, i. liberaliter & charitatice bona sua egenis cōmunicat, de bñdictionibus & metet. i. propter opa sua gratiore & abundanter, vel saltē animo prompto collata, copiosam mercedē recipiet. Ideo ait Psalmista: Beatus qui intelligit super egenū & pauperē, in die mala liberabit eum dominus. Quāmuis autem vnuſqz in patria de suo præmio contēetur, & vita cōignum præmetur, dicitur tū parce metere, qd parce seminat, respectiue, nō absolute. Primo, qm̄ cōparatione aliquo minus habet. Secundo, qm̄ præmiū correspondet merito. Vnusquisqz det pauperi, prout destinavit in corde suo. i. tātum quātū ratio sibi dictat, & ipse rationabiliter ordinavit, nō ex tristitia. i. nō ex tādio quod patitur propter instantiā postulatis. Nā rem perdit, & meritū, aut ex necessitate. i. coactione, sed iucūde ac sponte. Hilarē enim datorē, i. eū qui animo affectuoso, corde fauorabili, latetqz mēte donat donāda. Ldiligit deus. i. approbat atqz remunerat. Vnde in Ecclesiastico habet: In omni dato hilarē fac vultum tuum. Et in Paralipomenon libro David ait: Ego, inquit, in simplicitate cordis mei latet obtulisti omnia haec. Potes autē ē deus, cui nō est impossibile, imō nec difficile orme verbū, Lomnem gratiā. i. omnia dona spūs sancti, omnē virtutē atqz scietiam, Labundare facere in vobis. i. in cordibus vris abundanter infundere, vt in omnibus spūlibus ac tpalibus. Vel in omnibus, ad salutē necessarijs, semper omnē sufficiētiā habētes. secūdū conditionē & statū viatorum, Labundetis in orme opus bonum. hoc ē, opera meritoria ex interiori gratia copiose agatis, sicut scriptū est. in Psalmo: Dispersit vir iustus, i. diuersis tribuit indigētibus, nō totum simul indiscrete effudit, dedit pauperibus eleemosynas corpales aut spūiales. Ldcirco, Liustitia eius interior, manet in seculū seculi. i. in via & in patria, qd eternā gloriā prometur, & ipsa nūquām extinguitur, qd quis in patria nō maneat eleemosynas largitio. Qui autē administrat semē. i. deus qd cōfert materiā eleemosynas, semināti. i. eleemosynas facie. **Jacobi. 1.** Deus em̄ omniū bonorū est dator, & quæ alijs damus de manu eius accepimus, & panē. i. victualiū sufficientiā, ad manducādū præstabit eleemosynas factoribus. Beati em̄ misericordes, qm̄ ipsi misericordiā cōsequenf, & multiplicabit semē vīm. i. bona vnde eleemosynas fiunt. Tales em̄ psonaz cōiter plus abundat in tpalibus, qd auari & immisericordes. Propter qd in Proverbijs legit: Misericordia & veritas nō te deserāt, & inuenies gratiā corā deo & hoibus, & augebit incremēta frugū. i. profectus ope seu merito, Liustitia vīz. i. qd ex habituali & interiori vīa iustitia oriuntur, vt ambuletis de virtute in virtutē. Habenti em̄ dabitus, hoc ē, pio & grato, ei aut qui nō habet, & qd videtur habere, auferetur ab eo, vt in omnibus spūlibus donis, locupletati abūdetis. i. corde crescat, in oēm simplicitatem. bonā, de qua dictum ē sēpe, i. in pfectā consciētiā puritatē, & vitæ innocētiā, quæ simplicitas, Lopat p vos, formaliter, Lgārō actionē deo. i. inducit vos ad hoc vt dño gratias referatis, eū in oībus glorificādo simplici corde. Sic em̄ Job simplex erat qd ranta ppesus patiētissime dixit: Dhs dedit, dhs abstulit, sicut dño placuit, ita factū ē: sit nomē dñi bñdictū. Quod autē deo ḡrē referant, hinc liquet: Qm̄ ministeriū huius officij, i. cōicatio seu administratione eleemosynas istas, nō solū supplet ea qd desunt sanctis. i. nō tū succurrit pauperibus in Hierusalē, qd ad vitæ corporalis sustētationē, sed etiā abūdat p multos i. ḡrē actio- ne. i. multos inducit, & abūdāter fructificat in eis ad agēdas ḡras, in dño. i. ad gloriā dei, & secūdū volūtate ipsius, qd multi, p probationē ministeriū huīus. i. p approbationē, & experientiā largitiōis eleemosynas vīas, sunt glorificātes deū in obediētia cōfessionis vīz. i. pro obediētia qua fidē vestrā nō solū verbis, sed etiā rebus profitemini succurrēdo egenis, obediēdo nobis. Confessionis in quam tendētis, in euāgelīu Ch̄ri. vt præceptis atqz cōfiliis euāgelicis obtēperetis: glorificātes etiā deū, & per simplicitatem cōmunicatiōis. veſtre in illos. i. propter cōmunicationē bonorū vestrorū simplici animo. s. solū dei respectu factā pauperibus in Iudea, in omnes. i. cōteris quoqz pauperibus pie exhibitam: Glorificātes insuper deū, & in ipsoz pauperē, Obscuratione fusā pro vobis. Pauperum dico Ldesiderantiū. i. ardēter amātiū, vel videre cupientium, vos in præsenti, siue in patria, propter eminētē gratiā dei, existētē, in vobis. i. propter magnā virtutū pfectionē, vobis diuinitus præstātā. Gratias autē deo sup inenarrabili dono eius. i. de tam ineffabili pietate, & grā vobis cōcessa, cuius gratiā magnitudo explicari non pot, si cōsideretur humana ingratitudo, declivitas atqz fragilitas, diuina quoqz celstido, misericordia & iustitia.

¶ Expositio capituli decimi. Ipse autem, &c.

Arti. X.

Facta ex-

FActa exhortatione ad bonos, iam sermo dirigitur ad incorrectos, qui adhuc pseudo-apostolis adhæserūt, q̄ multa vitia imposuerūt ap̄lo. De quibus se cōsequēter excusat, sicut patebit. Ait ergo: Ipse aut ego Paulus obsecro. i. per sacrā rogo, Vos scilicet per māsuetudinē. i. mititatem (quaē irā refrenat) & modestiā. i. moderamē t. Cop. 4
seu discretionē. Christi. Qui p Hieremiā ait: Ego quasi agnus māsuetus, q̄ portatur ad vi- Hier. 4
timam. Et iterū: Discite à me q̄a mitis sum & humilis corde, qui in facie qdem. i. in prae- Matt. 4
sentia vīa, siue exterius, humilis sum. Inter vos existens quasi blandiēs vobis sicut pseu-
do ap̄lī mihi imponūt. Absens autem à vobis confido in vobis. i. fiducialiter, audacter, &
dure redarguo vos, q̄a nō timeo mihi mala inferri à vobis dū absens sum, quēadmodū p̄sens.
Imposuerūt autem ap̄lo, qđ eē carnalis, qm̄ more carnaliū p̄sens existēs, dulcis & blādus eēt
in verbis quasi timēs periculū si durius ageret, absens vero rigidus foret. Rogo autem vos ne
sic sentiat de me, ne p̄sens. i. apud vos existēs, Laudā. i. audacter me habeā, incorre-
ctos durissime increpādo, per eā confidētiā. i. fidutiā illā imp̄territā, qua existimor ab
æmulis, Laudere. i. audacter inuehere, in qsdā incorrectos à pseudo ap̄līs deceptos cum
absens sum, qui incorrecti, Arbitrant nos tanq̄ secūdū carnē ambulemus. i. carnaliter cō-
uersari, & in t̄p̄libus sīnē nos cōstituere existimāt, q̄ vtiq̄ errāt. In carne em̄ ambulantes
i. in hac corruptibili carne viuētes & peregrinātes, nō secūdū carnē militamus. i. nō car-
Bnaliter exercemur ad p̄xliū, cōtra aduersarios humanæ salutis. Militia quippe est vita homi-
nis super terrā, sed militia nostra spūalis est, & triūphum intēdit. Nam arma militiæ n̄x, i.
quibus p̄x dicando & conuersando contra d̄mones & pueros hoīes dīmicamus, videlicet
virtutes & dona spūi sancti nō carnalia sunt, nec hūana virtute adepta, sed potētia deo. i.
hoc est, dei virtute efficacia, ad destructionē munitionū. i. viri quibus d̄mones, & im-
pi hoīes cōtra fidei veritatē armātur, consilia imp̄ioꝝ, destruētes n̄x p̄dicatione &
miraculoꝝ operatione, & oīm altitudinē. i. p̄xsumptionē, ac profunditatē mūdanæ &
naturalis sapiētiæ, Extollentē se aduersum sciētiām dei. i. theologicæ veritati, seu fidei as-
sertionib⁹ contradicētem destruētes seu reprobantes. Hoc fecit Ap̄lus Athenis, disputatione
do contra philosophos, & in captiuitate redigentes. i. captiuantes, & nostræ doctrinæ ac
fidei iugo subdētes, Omnē intellectū. i. menē quorundā de omni genere hominū, Lin obse-
quiū Ch̄ri. i. ad hoc vt Ch̄rō deseruant, eiusq̄ authoritati potius q̄ humanæ rationi ad-
hēreant. Conuertit em̄ Ap̄lus quodā doctos, & quodā in doctos, sicq̄ de cæteris generi-
bus hominū quodā conuertit ad Ch̄rm, & sic q̄q̄ omnium intellectū subiecit fidei p̄ceptis q̄z
Ch̄ri, quatenus incōprehēsibilia credāt, & deo in cūctis obediāt, & in promptu habentes
i. expedite potētes, vlcisci omnē inobediētiā tradēdo excōicatos & imp̄ios satanæ in in-
teritū carnis, vel Ch̄rm inuocādo possumus de eis vltiōne acqrere, Cū impleta fuerit vestra
obediētiā. i. p̄fectam eē nouerimus vestrā obediētiā, tūc em̄ & nō aī, decet nos contra rebel-
les insurgere, qm̄ prius cōfirmādi sunt boni, q̄ mali torquēdi. Ad qđ prinere p̄t illud Apoca-
lypsis: Nolite nocere terra & mari, neq; arboribus quo adusq; signemus seruos dei n̄i in frō-
tibus eorū. Que secūdū faciē sunt videte. i. si p̄dicta spūalia, quibus ostēdi me eē vēz Christi
Ap̄lm, & falsis p̄ferēdū nō vobis sufficiūt, quæ secūdū faciē sunt. i. manifeste apparet in illis, &
in me, videte. i. p̄sate. Si q̄s illoꝝ pseudo ap̄lō, cōfidit sibi. i. de propria p̄fectione p̄-
sumit, Ch̄ri se esse. i. ad Ch̄rm p̄ gratiā le p̄tinere, hoc cogitet iteꝝ apud se. i. diligēter
cōsideret, atq̄ reuoluat ne se p̄ferat nobis. Quia sicut ipse Ch̄ri est. i. secūdū opinionē suā
Cfallacē, Lita & nos Ch̄ri sumus fideles ministri secūdū veritatē. Nā & si amplius aliqd glo-
riatus fueroꝝ in dñō de p̄tate n̄a q̄ illi de sua gloriari possunt. i. quis illis n̄am p̄tatem p̄tu-
lero, quā dedit dñs nobis in ædificationē, & nō in destructionē. i. ad hoc vt ea salubriter
vtamur, nō imp̄ia abutamur, videlicet vt vos verbis atq̄ exēplis & dificemus in vita spūali, &
nō inficiamus, nec subuertamus quēpiā vīm, non erubescā. quasi p̄sumptuose hoc agēs, q̄a
sic est. Veritamē ministri Ch̄ri p̄tate sibi concessa abuti possunt, & s̄p̄ius abutuntur (vt pa-
tet de malis sacerdotibus) sed nō sine grandi p̄ctō. Deniq̄ ne isti erronei & stimarēt Aposto-
lum non eē factus cū p̄sens adesset, qđ absens minabat, dicēdo se potētem & promptū vī-
cisci omnē inobediētiā. Ne igitur ita sentirēt, adiunxit: Vt autem non existimeret ab incor-
rectis & falsis, tanq̄ terrere vos p̄ ep̄stolas. i. in ep̄stolis meis ad vos missis verba minato-
ria miscere, quæ nō audebo p̄sens implere (nam hoc mihi imponūt) qm̄quidē ep̄stolæ
meæ Lingunt illi detractor es, graues sunt & fortes. i. minaces, & intellectū difficiles atq;
verbosæ, p̄sens autem corporis infirma. i. nos ipsi corporaliter p̄sentes impotentes & timidi
sumus, nō audētes exercere rigorē, sed adulantes & sermo noster contemptibilis. i. nō
rheticus, nec humanis argumētis firmatus, sed simplex & nudus nil probās. Hoc cogiter
qui eiusmodi est. i. q̄ talia nobis imponit, q̄a quales sumus verbo p̄ ep̄las. i. in ep̄stolis, dū
sumus, absentes tales erimus, & in factō p̄sentes. i. ope exequemur, quæ cūq̄ minamur,
& nos facturos p̄dicimus in ep̄stolis vobis transmissis. Nō em̄ audemus salua consciētia,
nos

L_nos inserere l*i*. cōnumerare Laut comparare l*i*. vere pares asserere, L_qbusdā qui semetip̄os
 commēdant ob propriā laudē & aliorū deceptiōē, v_cz ambitionis & pseudoapl̄is, q_ptātem
 sibi v_surpāt, & delinquentis vitia palpāt. Si em̄ dicemus nos eis pares aut similes, mentiremūt D
 1. Thess. 3 L_sed nos L_ipſi in nobis l*i*. in cōfideratiōe & examine mētis nīx sumus L_nos metip̄os me-
 tientes l*i* seu mēsurantes. i. nosip̄os diligēter discutimus, grām̄q_b nobis collatā pp̄dimus ne p̄ſi
 Deuter. 19 xos nobis terminos trāsgrediamur & plus iusto nosip̄os iactemus, L_& sumus L_comparātes
 Prover. 22 nosmetip̄os nobis l*i*. moderate & sobrie de nobis sentimus propriam̄q_b mēsuram pensamus.
 L_Non aut nō in immēsum gloriāmur l*i*. v_ltra terminū nobis diuinus p̄ſtitutū, nihil p̄ſumim̄
 mus, sed gloriāmur, & gloriādo exerceamus nīx p̄dicatiōis officiū, L_scđm mēsurā regulā l*i*.
 scđm extēsionē ordinatiōis diuinā, quæ oīm re_b prima regula est, L_quām mēsurā seu extē-
 sionē, L_mēsus est nobis deus l*i*. pambulādam p̄fixit sapia dei, cuius nutu missi sunt singuli
 Ap̄lōz ad certas determinatasq_b Gētes, de qua_b cōuersiōe gloriāetur in dño. Ideo subditur:
 L_mēsuram ptingēdi v_sq_b ad vos l*i* q_a ex diuina reuelatiōe prexit Ap̄lus Corinthū. L_Non em̄
 Ph̄il. 3 quasi non ptingētes ad vos l*i* ad quo_b cōuersiōe destinati sumus, L_supextēdimus nos l*i*. v_l-
 tra p̄scriptū à deo terminū nō tēdimus. L_Vsc̄b ad vos em̄ puenimus in Euāgeliō Ch̄ri l*i*. p̄di-
 catiōe euāglica. Nō tñ dūtaxat v_sq_b ad Corinthū venit, quippe q ad Illyricū mare p circuitū
 Roma. 15 euāgeliū Ch̄ri repleuit, L_nō in immēsum l*i*. sine debito moderamine L_gloriātes in alienis la-
 boribus l*i*. in p̄dicatiōe & cōuersiōne alio_b, quasi illos labores nobis attribuamus. V_el, de cō-
 uersiōnē p̄ alias principalē gloriemur, sed gloriāmur de nostro labore in vīc cōuersiōe, L_spem aut̄
 habētes crescētis fidei vīx l*i*. pfectū sumus sperātes de fide vīa crescēte & proficiēte de vno
 virtuoso actu in aliū. Quis aut̄ sit iste pfectus speratus (q dī spes, sumēdo spem pro bono spe-
 rato) subiungit. L_in vobis magnificari l*i*. in cordibus vīs tales esse, seu cognosci, quales vera-
 citer sumus, ne post hac vili pēdamur à vobis V_el in vobis. i. p̄ vos magnificari apud alios, qbus
 ex vestri cōuersiōne ac pfectiōe innorescit nos ēē veros dei Ap̄lōs. Magnificari aut̄ L_scđm re-
 gulam nostrā l*i*. scđm mēsurā, proportionē seu modū grāe nobis collatae, ne q̄s nos altiores
 putet q̄ sumus L_in abundātia aut̄ l*i*. in copiosa ac seruida promptitudine animi parati sumus
 Letiam in illa quæ v_ltra vos sunt l*i* loca L_euāgelizeare l*i*. Gētibus valde distātibus p̄zdicare.
 L_Non in aliena regula l*i*. mēsura seu plebe alijs cōmissa, v_cz L_in his quæ p̄parata sunt l*i*. p̄di-
 cationē alio_b ad fidē cōuersa L_gloriari l*i*ianiter. Nō em̄ in illis gloriabat Ap̄ls (sicut nūc dicitū
 EPIST. est) sed de his q̄ suę sorti cōtigerat. Vnde Romanis dixit: Sic aut̄ p̄zdicauit euāgeliū hoc, nō vbi
 nō iatus est Ch̄rus, ne sup alienū fundamētū & disficarē. L_Qui aut̄ gloria in dño l*i*. s. scđm do-
 1. Cor. 1. Hierem. 9 Etīnā & voluntatē dñi, L_glorietur l*i* omnia bona ad deū deferēdo finalē. V_el, in dño, i. in contē-
 2. Luc. 1. Abacuc. 3. platiōe, ac dilectiōe diuina, im̄d in oī actu virtuoso latādū est. Hoc modo gloriabat virgo be-
 nedicta, dicēdo: Exultauit spūs meus in deo salutari meo. Et Abacuc: Ego (ingt) in dño gau-
 debo, & exultabo in deo Iesu meo. Debemus quoq_b gloriari in dño, cōgratulādo totis p̄cōr-
 dijs diuinā beatitudini ac pfectioni. L_Nō em̄ seip̄m commēdat ob p̄priā laudē Lille proba-
 tus l*i* iustus vel approbatus L_est corā deo, & discretis psonis, sed reprobatus, q̄m Salomō ait:
 Proue. 27 Laudet te alienus, & non os tuum, l*i*. sed probatus est L_quem deus commendat l*i*. laude di-
 gnum iudicat, seu commendabilem facit per virtutes & signa.

¶ Elucidatio capl. XI, s. Vtinam sustineretis modicum qd &c. Art. XI.

2. Cor. 9. 10 C_ompleta excusatione Ap̄lī, quæ se excusauit de malis sibi à pseudoapl̄is impositis, F
 nunc inuehit cōtra illos, & primo petit se patiēter audiri à suis. L_Vtinā sustineretis
 modicum qd insipiētiae meæ l*i*. v_tinā & quanimitet auditetis paululum verba mea,
 quibus laudo meip̄m, quod ēē videtur insipiētis, & ab aliqbus fatuū reputat, cum di-
 3. Prover. 27 cat scriptura: Laudet te alienus, & nō os tuum ¶ Quocirca sciēdum, qud moralia cum vet-
 senī circaparticularia, mutabilia sunt, atq_b mutāda scđm diversitatē loco_b, causa_b, tempore,
 & psona_b. Idcirco de eis tam certæ regylæ dari nō possunt, quin s_pepatiantur instātia pro-
 pter rōnabilē causam, qd viri eruditii atēdunt, nō aut̄ indocti. Vnde cū aliqd sit à iusto vel sa-
 piēte qd cōtrariari videb_b verbis regulae moralium, quis intētioni ea_b nō repugnet, indiscreti
 ac stolidi iudicāt illiciū. Quū ergo scriptura, phibeat laudare seip̄m, insipiētiae est semp scđm
 opinionē stultorū, vt quisq_b laudet seip̄m. Ideo dicit Ap̄lus se optare vt sustineat modicū insipi-
 entiae sūr secundum aestimationē indiscretorū, quod tñ secūdum veritatē, erat magnum qd sa-
 pientiæ. Salomonis em̄ verbum intelligēdum est, quando occultatio propriae laudis non ver-
 git in p̄iudicium veritatis, nec in detrimentū salutis proximorū, nec in honoris diuini dispen-
 dium, & ob has causas Paulus cōmendauit seip̄m. Simili modo soluit, q_b Ap̄lus in suis episto-
 Ecc. 11. lis toties suos laudat discipulos, cum tamen in Ecclesiastico scriptum sit: Ante mortem ne lau-
 des hoīem quenquām. L_Sed & supportate me l*i*. patiēter auscultate quæ dico, & ferte me si-
 cut decet plātū supportari à subditis suis. Et merito me supportare debetis. L_Amulator em̄ vos l*i*,
 hoc est, ardēter diligō, nō qualiter cūq_b seu carnali affectiōe, sed L_dei æmulatiōe l*i*. syncere ac
 deiformi amore, videlicet ad hūc finē, ad quē vos amat deus, vt cōsequamini vitam æternam.
 ¶ Deniq_b

IN EPIS. II. AD CORINT. ENARRA. Arti. XI. Fo. LXXII.

A ¶ Deniq; æmulari, multis modis accipitur. Primo, pro indignatione. Iuxta illud Ezechielis: Erat idolum zeli ad prouocandum æmulationem. Secundo pro rancore. Ad Romanos Paulus: Nō in contētione & æmulatiōe. Tertio pro desiderio boni nondū adepti, sicut dictū ē supra: Aemulamini charismata meliora. Quarto, pro dilectiōe, vt ibi: Fortis ē vt mors dilectio, dura sicut inferus æmulatio. Quinto, pro inordinato amore. Vt ē illud apli: Aemulanf vos non bñ. Sexto, pro imitatione. Iuxta illud: Bonū in bono æmulamini semp: Quod autem æmuler vos, patet
 " L Despondi em̄. L annulo fidei, i. spūali matrimonio iunxi, L vos, oēs fideles L vni viro L vce
 " Ch̄o, L virginē castā exhibere Ch̄o, i. ad hoc vt exhibeā vos Ch̄o spōsam ac virginē il-
 libatā. Oēs em̄ fideles charitate connexi, sunt vna spōsa Ch̄ri, vnaq; virgo spūaliter propter integrāe fidei vnitatē. Carnis nāq; virginitas ē integritas corporis à contagione carnali. Virginitas cordis ē incorrupta. Vñ apud Oseā dñs loquitur: Spōsabo te mihi in fide. Ideo singulariter dixit virginē, propter vnitatē catholicæ fidei, solidæ spei atq; amoris diuini. Huius coniunctio-
 nis internæ ac matrimonialis inter Ch̄rm & ecclesiā paronymphus erat Ap̄lus tanq; spōsi se-
 cretarius & amicus. ¶ Deinceps f̄monet Ap̄lus Corinthios cōtra futura pericula, s. ne recidi-
 uent, vel tētationibus superētur. L Timeo autem ne sicut serpēs, i. diabolus. De q; in Esaiā legi-
 tur: Visitabit dñs sup Leuiathan serpētē tortuosum. L Euā in paradiſo, L seduxit astutia, L
 " hoc est, calliditate, L sua, dicēs: Nequaq; moriemini, sed eritis sicut dñj, L ita corrūpanf sensus
 " vestri, i. intellectus vestri mēdacerit informētur à pseudo doctoribus & pestiferis, L & exci-
 dant à simplicitate, i. à pura fide & simplici veritate, L quae ē in Ch̄o, L sicut in causa atq; ma-
 gistro. Vel, est in Ch̄o, qm̄ est secundū beneplacitū eius, & cōplacet ei. Timeo ergo ne deci-
 piāmini à falsis doctoribus, sed nō debetis eos aduertere. L Nā si is fallax, L qui venit, i. vos
 " accedit grā informādi, L aliū Ch̄m, i. excellētorē salvatorē, L p̄dicat vobis quē non p̄dica-
 uimus. Quod eē non pōt, cū Ch̄m dicamus deū verg, L aut aliū spiritū, L meliore, L accipi-
 tis, L per p̄dicationē falsam quē non accepistis ex p̄dicatione nostra, qd esse nō potest, q; p̄
 " nostrā p̄dicationē vobis est datus spūs sanctus verus deus, L aut aliud, i. salubrious, L Euāgē
 " liū recipitis ab illo fallaci, L qd nō recepistis, L qd eē non valet, L recte paterimini, i. tūc me
 " rito sustineretis doctrinā illoq; fallaciū. Sed ita non ē, L Existimo em̄ nihil me minus fecisse, L
 docēdo, miracula operādo gratiā spiritus sancti vobis impetrādo, L à magnis, i. veris L apo-
 stolis. L Et p̄ consequēs f̄ferēdi mihi nō sunt pseudoaplī. L Nā & si ego imperitus sum sermo-
 ne, i. ignarus hūanæ eloquētæ, p̄sertim in lingua peregrina, L sed nō sciētia, L imperit⁹ sum
 cū sim in diuinis scripturis eruditus, nō solū hūana instructiōe ad pedes Gamalielis, sed multo
 copiosus ex illuminatione diuina in raptu meo vscq; ad tertium cōlum. ¶ Sed videt ap̄lus agere
 cōtrā id qd ipse alios docuit, dicēs: Qui se existimat aliqd scire, nondū scit quēadmodū opor-
 teat eū scire. Et Salomon ait: Vidisti hoīem sapiētē sibi videri, magis illo spēm stultus habe-
 bit. Et respondēdū: Quod hāc atq; similia ideo dicūtur, q; non debet alijs sapiēs eē in oculis
 proprijs ascribēdo sibi qd haber, sed solū in dño. L In oībus aut, L verbis & factis, L manifesta-
 tus sum vobis, i. experimēto didicistiis qualis sim, & quātā à dño sortitus sim grām, in docē-
 do, cōuersando & signa agēdo. ¶ Deinde ostēdit Ap̄lus qd propter suā humilitatē nō debeat
 vilipēdi. L Aut nūquid p̄ctm feci meipm humiliās, i. inferiorib⁹ me cōformās, proprijs ma-
 nibus laborādo, & nō tanq; platus de bonis v̄ris viuēdo, L vt vos exaltemini, L i. profectū su-
 C matis in gratia ædificati meæ humilitatis ac agilitatis exēplo. Humiliaui aut me. L Qm̄ gra-
 tis, i. sine acceptancee temporalis cōmodi, L euangeliū dei euangelizau vobis. Alias aut ecclē-
 sias expoliaui, i. à ceteris fideliū cōtibus multa accepi stipendio vitæ, L ad ministerium ve-
 strum, i. ad hoc vt vobis liberius p̄dicare possem. L Et cū essem apud vos & egerē, L victu
 " L nulli, L vestrū L onerosus fui, L aliqd exigēdo, vel recipiēdo vobis. L Nam qd mihi deerat, L
 pro sustētatione vitæ consumptis his qd ab alijs ecclēsis ccepi, L suppleuerūt, i. mihi dederūt
 frātres q; venerūt, ad me L à Macedonia, L à qbus tanq; à bene correctis aliqd accepi, p̄r-
 fertim ne tristaretur, & fructu eleemosynæ priuaretur si nihil ab eis sumptissem. L Et in om̄i-
 bus diebus ac negotijs, L sine onere me vobis seruau, L à receptiōe stipēdiorum vestrorum
 seu sumptuum abstinēdo, L & seruabo, L in postor. L Est veritas Ch̄ri in me, L per veritatem
 Christi in me existētem hoc assero, L qm̄ hāc gloria, i. ista perfectio & bona gloriatio, sci-
 licet qd p̄dicaui vobis sine grauamine vestro, L nō infringē, i. non tolletur neq; deficiet,
 L in me, in regionibus, L hoc est, ecclēsis, L Achaiæ, cuius metropolis est Corinthus. L Qua-
 re, i. cur hoc ago & agam? an ideo. L Quia nō diligo vos, Deus scit, L quod non facio ideo.
 Vnde cōstat quod interdū ad dilectionē p̄tineat aliqd ab alio capere. Ad odiū vero, nil velle
 recipere. L Quod autem facio & faciā, L seruādo me vobis sine onere. Ideo facio, L vt ampu-
 tem occasionē eōr, qui volūt occasionē, i. studium pseudoapostolog⁹ impediā, q; qua runt
 occasionem aliqd acquirendi à vobis meo exemplo. Vnde si viderent me vestrīs stipēdijs fu-
 stentari, ipsi audaciā sumerēt multa exigendi à vobis. Amputo ergo occasionē eōr, L vt in q; gloriātūr, i. in apostolatu, de quo se inaniter iactat, L inueniātur sicut & nos, L id est, similes
 nobis fint

Ezech. 8.
 Roma. 13.
 1. Cor. 12.
 Cant. 8.
 Galat. 4.
 Ibidē.
 FINIS.

¶ See. 2

Es. 27
 Gene 3

Acto. 22
 1. Cor. 12.
 1. Cor. 18

Prote. 26

1. Cor. 4.

Heb. 10

nobis sint, nil accipiendo à vobis, sicut & nos nihil accipimus. Quod autem inaniter gloriatur de suo officio, patet. Nam eiusmodi pseudoapłi sunt operari subdoli. i. fallaces ministri, & per exteriorem apparentiam ostentat se, ac si essent veri Apostoli. Et nō mirum. est hoc, Ipsē enī satanas princeps illorum transfigurat se in angelum lucis. i. in similitudine Chriſti angeli magni cōſili, seu alterius cuiuscumq; angelici spūs, se ostēdit, quātum ad formā aſumptam. Multa quoq; vera & bona ſuggerit, quatenus credatur missus à deo, & fallat. Ideo per alium Apoſtolum dicitur: Nolite omni ſpiritui credere, ſed probate ſpiritus, ſi ex deo ſunt. Non ergo eſt magnum. i. multum mirandum, ſi ministri eius. i. hoīes ſeductores transfigurētur. id ē, ſanctitatis ſpēm exterius induant, velut ſint miniftri iuſtitiae. Quorum miniftrorum tam Chriſti q̄ satanae ſiniſ. i. retributio finalis Lerit ſecūdum oga iſorum. Itere dico quod dixi ſuperius. f. ſupportate me. Et: Vtinā ſuſtinetis modicū qd infiſiētiae meę. Ne quis me putet infiſiētem. dum de ſpūalibus gratijs mihi collatis gloriior, cum non inaniter gloriior, ſed in dño ad ædificationē proximorum, Lalioquin. i. ſi nō ſuſtinetis me in ſpūalibus gloriante, velut infiſiētem accipite me gloriante in carnalibus, ſecundum modum dicendum, quę gloriatio videtur magis infiſiēs, quām illa quę de ſpūalibus eſt, quāmuis nulla earum in me fuīt vana ac ſtulta, ſed propter efficacem cauſam aſumpta. Sic ergo accipite me, Lvt & ego modicum qd gloriior ſecundum carnē, ſeu de his quę carniſ generatiōne concer- nunt, quę gloriatio modica eſt. Quod loquor de nobilitate nřa ſecundum carnē, non loquor. i. loqui nō videor ſecundum deum. i. ſapiēter & iuſte, q̄ ſpēm ſtultiā habet lauda-re ſeiſpm, ſed quaſi in infiſiētiae. i. p modum vanitatis atq; ſtultiā loquor ſecundum appa-rentiam ſupſiciālē, quādo ſiniſ interior nō pēſatur in hac ſubſtātia. i. exiſtētia ſeu materia gloriæ huius. Cur at Apostolus voluerit ſcdm carnē gloriari, ſubiecit. Quoniam multi facti atq; peſtiferi gloriāntur ſecundum carnē. i. carnaliter, ſeu de his quę carniſ dignitatē respiciunt. Vt ſunt nobilitas generis, cōditionis libertas, & ego gloriabor de iſdē, nō tamē eodē fine quo illi. Sed ne à vobis aſtīmer illis inferior, ſic q̄ cōtempto me propria ſalutis patia mini detrimentum. Gloriabor ergo hoc modo, non obſtantē quod videatur inane & ſtultum. Libenter enī ſuſfertis infiſiētes, cum ſitiſ ipſi ſapiētes. Locus iſte dupliſter explanatur. Pri-mo ſic: Libēter, id ē, charitatue, ac prompte ſine oīi murmuratiōe ſuſfertis infiſiētes, hoc ē, hoīes paſſionatos, vitiosos, ac indoctos, & quanimitate patiēdo importunitatē eoꝝ in verbis & factis. Vnde Salomon loquitur: Nerpondeas ſtulto ſecundum ſtultiā ſtūtiam ſuā, ne efficiaris ei ſi milis. Et iterum aliud: Non litiges cum hoīe linguato, nec cōmunices homini indocto. Hos ergo libēter ſuſfertis, Lcum ſitiſ ipſi ſapiētes. i. virtutib⁹ erudit⁹ ſecundum Chriſti doctrinam, hoc enī ad veram ſapiam p̄tinet, vt infiſiētes tolerāt, niſi eorum pueritas noceat bono cōmuni, aut propter excessum intolerabilis ſiat. Verūtā ſtūtā ſtūtiam nō ex charitate & humilitate, ſed ex ſupbia & vanitate ſuſfertis infiſiētes, q̄a cum aliqd ab eis patiūt, mox reputat eos ſtūtis ac miſeros, & indignum iudicat, vt ſe tam vilibus opponant, vel eos respiciat, aut affeſtit. Hi infiſiētores ſunt hiſ quos reputat infiſiētes. ¶ Porro quād libēter ſuſtineat infiſiētes, Pro. 26 Ecc. 8

Hinc cōſtat: Suſtinetis enī latāter, p Chriſti amore, pmiog futuro Lſi q̄ ſoſ in ſeruitutē redigit. i. ſuo domino ſubiicit, ſicut frequēter in primitiuā ecclēſia infideles tyrañi redegerunt fideles in ſeruos & famulos. Suſtinetis in ſuper: Lſi q̄ ſoſ deuorat. i. bona vřa cōſumit, Lſi q̄ accepit. i. veſtra rapit, vel voſiōp̄ comp̄hēdit. Quēadmodum de qbusdam dominus apud Prophētam protestatur: Comedūt carnē populi mei, & pellem deſup̄ excoriauerunt, Lſi q̄ ſoſ extol-lit. i. vobis ſe p̄aſt, vel ſupba verba contra vos profert, Lſi q̄ ſoſ in faciē ſoſ c̄edit. alapas dando, impletis enī illud in Euangelio: Si q̄ ſte percuſſerit in vnam maxillam, p̄aſe ei & alteram. Secundum ignobilitatē dico. Vos h̄c ſuſtineare, i. h̄c tanta ſuſtinetis tanq; ignobiliores iniuriatoribus veſtris de carniſ nobilitate latātibus, Lquasi nos in ſirmi ſuerimus in hac par-te. i. ſic iſta ſuſtinetis ab illis, quaſi nos illiſ ignobiliores eſſemus, quod ita nō eſt, ſicut patebit. ¶ Secundo (& magis qđem ad lſam) exponitur ſic: Libēter ſuſfertis infiſiētes, i. pseudoaposto-los inaniter ſe commēdantes, quoꝝ verba & oga ſuſfertis, cum ſitiſ ipſi ſapiētes. Ironice lo-quitur, vt cōfundant ad p̄cniām, ſtulte q̄ppe egerunt, ſuſtinentiſ hmoi peſtilentes. Suſtinetis enī ſi q̄ ſpseudoapłus ſoſ in ſeruitutē redigit. i. à libertate ac dilectione euāgelicā legis, in obſeruātias legis ſcriptae ſoſ transſerit, p̄dicando oportere vtrāq; legē omnino ſeruare, vt fallaces, ſi q̄ ſoſ illorum falſorum deuorat, ſi quis accipit veſtra. Sicut de pharisaſ ait Saluator, quād deuorabāt domus viðuarum ſub obtentu prolixā oroniſ, ſi quis illorum extollitur cōtra vos, iactans ſe na-tum de ſemine p̄iarchar̄, & eſſe circumciſum, vos vero fuīſe idololatras, & incirciſiſoſiam eſſe. Quę autē ſequūt, exponūt, ſicut iam patuit. ¶ Deniq; q̄ falsi iſti non fuerint excellētores Aplo, etiam in carnalibus, de quibus inaniter gloriabāt, oſtēdit: LIn quo q̄ ſoſ audiet, id eſt, in quo aliquis illoꝝ pseudoapłor̄ ſe laudare p̄aſumit, Laudeo & ego me collaudare, non tamē eo ſine quo illi, vt dictum eſt: LHebrai ſunt lingua & natione & ego ſimiliter L Israeli

IN EPIS. II. AD CORIN. ENARRA. Art. XI. Fo. LXXIII.

- A *¶ Israelitæ sunt. i. de tribu Iacob, qui alio nomine appellatus est Israel, & ego. ¶ Israelita sum.*
¶ Semen Abrahæ sunt. i. carnales, non spirituales filii Abrahæ sunt, & ego. ¶ vtroq; modo Abra-
hæ filius sum. Ministri Christi sunt. secundū apparentē sanctitatē, & suā p̄sumptionē, non
aūt secundū veritatē, & ego. Verus Christi minister sum, vt minus sapiens. i. per modum
stultioris, dico plus ego. i. perfectior sum Christi minister q̄ illi, q̄ tamen dicere, videtur ad in-
sipientiam pertinere. Ideo dico hoc vt minus sapiens, quāvis secundū veritatē sapiēter loquar,
& salubriter agam, ita me cōmendādo, sicut iā dictū est s̄ p̄ius. Sum ergo minister Christi plus il-
lis. Primo. In laboribus plurimis, q̄a pro Christi amore & proximōe cōuerſione plus pseudo
apostolis laborauī, imō & plus veris apostolis, iuxta illud: Plus omnibus laborauī, in carceribus
abundātius. i. frequentius & durius q̄ illi fui incarcerated, in plagiis. i. vulneribus flagellorū
mihi infictis, supra modū humanæ virtutis seu vltra mensurā aliog; in mortibus. i. gra-
uissimis p̄cenis, seu mortis periculis fui frēquēter, Plagas vero describit, adiungens. A Iu-
dæs. Jobstinatis ac perfidis quinque. i. quinq; vicibus quadragenas plagas seu p̄cussio-
nes. Vna minus. i. vna percussione subtracta. Accepi. i. trīgintanovē. Erat nempe, deo iu-
bente, p̄ceptū p̄ Moysen, vt si q̄s aliquid dignū plagiis cōmitteret, prostreret, & corā astanti
bus flagellaret, ita vt pro mensura peccati esset & modus plagiæ, sic tamen vt quadragenariū
numeri, nō excederet, ne foēde laceratus frater, ante aliquæ conspectum iaceret. Ne ergo Iudæi
viderentur crudeles, dederūt Ap̄lo non quadraginta, sed trīgintanovē plagiæ. Ter virgis eæ
fus sum. à gentilibus, sicut in actibus ap̄lorū partim describitur, semel lapidatus sum. Licaon

B *niæ à Iudæis, qñ me traxerūt extra ciuitatē, & stimantes me mortuum, prout in actibus legitur,*
Lter naufragiū feci. i. sustinui, nocte ac die in profundō maris. i. in alto aquæ multæ fui
tempestate detētus, in itineribus pro Christo fui. In quib; tamen sunt multæ infidiae
Multa em̄ spacia perambulauit Ap̄lus, disseminādo verbū dei. Ostēsus sum quoq; seruus Christi
præ cæteris, periculis fluminū, periculis latronū. i. sustinendo pericula mortis in fluminī
bus & à latronibus, periculis ex genere, periculis in ciuitate, periculis in solitudine. i. sustinē
do pericula à Iudæis, de genere meo existentibus, pericula etiam ciuiū cōtra me insurgentium
atq; pericula à bestiis hæremi quā perambulauit, periculis in mari, periculis in falsis fratribus.
i. sufferendo discrimina mortis, nō solū ex parte maris, sicut pdixi, sed etiā ab his qui versantur
& infidiani in mari, vt sunt pyratæ, patiendo item pericula varia à simulatis fidelibus, puta hæ-
reticis, hypocritis & dolois. De qualibus in Hieremias dicitur: Sagitta vulneras lingua eorum,
& in ore suo pacem cū amico suo loquit, & occulte ponit ei infidias. Insuper fui plus cæteris ser-
uus Christi, in labore manū meæ, de proprijs laboribus victum ac necessaria procurando,
Læramna. i. in opia seu languore, in vigiliis multis. Paucissimo em̄ tpe dormiuit Ap̄lus
sed die ac nocte infistebat diuinis, vltra omnem facultatē humanam, in fame & siti, in ieunis
multis, in frigore & nuditate, omnia em̄ incommoda ista, afflictionesq; corporis patiebatur
Ap̄lus, non q̄ penitus nudus incesserit (nisi forte ab aliquibus spoliatus) sed quia vestimentorū
penuriam passus sit, quia etiā aliquid boni habuisset, dedisset illud egenis. Hæc itaq; passus sum,
Lpræter. i. vltra illa quæ extrinsecus sunt. i. quæ ex parte aliorum me cruciant, instantia
mea quotidiana. i. quæ mihi assidue instant atq; occurrent ex cōsideratione proximog;
qui bus cōpatior, & pro quib; solicitor. Ideo subditur, solicitudo omniū ecclesiæ, quia ex serui-
de charitate de omniū salute solicitor, sicut de propria, solicitudo aut mētem affigit. Quis in
firmatur in aia, titubādo in fide, vel cæteris donis gratuitis, & ego nō infirmor? i. nō affli-
gor eius defectibus cordialiter cōpatiendo, sicut p̄fecta requirit dilectio. Quis scandalizat?

C *i. ad ruinam peccati inducitur ex verbo vel facto alterius inordinato, & ego non vror? i. i.*

flamma charitatis accendor in cōpassione illius, & desiderādo reparationē ipius. Si gloriari
 oportet. i. quia necesse est me gloriari de bonis mihi cōcessis, ad vestri informationem ne me
 p̄seuso apostolis inferiorē putetis, quæ infirmitatis meæ sunt. i. de his q̄ mihi cōueniunt ex
 parte passibilitatis & humilitatis meæ, gloriaror. in dño, vtputa de tribulationibus quas pro
 Christo sustinui, non de nobilitate prosapiaæ aut sublimitate potentiae, de quib; pseudo illi apo-
 stoli se iactant. Deinceps tangit Ap̄lus quandā (quā passus est) speciale perseguitionē, de qua
 gloriatur in dño, præmittitq; iuramentū, vt firmius sibi credatur (loquebatur em̄ tardis ad cre-
 dendū). Deus & pater dñi nostri Iesu Christi. i. pater æternus, qui est deus Christi secundū

i. Corin. 3 Ro. 9

naturam assumptam, & pater eius, secundum naturā diuinam, scit, quem nihil latet, qui est
 benedictus in secula. i. in sempiternum laudatus, quod non mentior. in his quæ dixi & di-
 cam. Videlicet Damasci p̄positus gentis Arethe regis. i. p̄positus ciuitatis Damascenæ,
 videlicet gentis Arethe regis. i. populi subiecti Arethe regi, sub quo iste p̄positus rexit Da-
 mascum. Sumit aut̄ Apostolus vrbē pro habitatoribus eius, puta Damascū pro ḡete in Damas-
 co morante, ac subdita regi Arethe. Hic ergo p̄positus custodiebat ciuitatem Damas-
 corum. i. ad instātiā & propter munera Iudæorū custodiri fecit portas Damasci ne exifē,
 vt me comprehendere. in ciuitate latenter, & per fenestram. domus muro adhaerens. Acto. 2

- L**in sporta dimissus sum. Ia discipulis per murum ciuitatis, & sic effugi manus eius. **I**Hoc ^D
Josue. 2 etiam modo Micol dimisit David, & Raab nuntios Iosue. Patet ergo non esse cōtemnendū humānum auxilium, quādiu ordinate & cōgrue haberi potest, quāuis semper in dñō sit sperādū, p̄sertim cum & virtus humani auxiliū à deo dependeat. Debet eīm̄ homo facere quod in se est, nec ante recurrendū est ad solū dei suffragiū, nisi cum deficit humanū. Imō non debet quisquā
4 Reg. 19 expectare diuinū auxiliū, dū habet quid agat, ne deū tentare videat. Sic Ezechias p̄fissimus vi-
Josue. 2 dens se regi Assyriō, p̄ualere nō posse, totū se cōtulit ad rogandū dñm, vt legit in lib. Regum
2 Cor. 12 nihilominus fecit qđ in se erat, imō quicquid sibi possibile fuit, obstruendo fontes, faciendo qđ
Aero. 9 machinas. Vnde deus q Paulū vsq ad tertium cōcelū rapuit, poterat eū aliter liberare à p̄dicti ma-
passus Paulus, statim post sui conuersionem, vt patet in actibus apostolorum.

3 Corin. 11 ¶ Expositio Cap. XII. Sigloriari oportet, non expedit. **Art. XII.**

Deinde per specialia bona sibi cōcessa, & ait. Si gloriari oportet. I. quia necesse est
Pro. 17 vt gloriando cōmendem me ipsum ad dei honorē, vt reprimā gloriā illo & pseudo
doctoꝝ, & fideles adificationē recipiant, non expedit quidē. Seipsum laudando
gioriari, secundū apparentiā & quorundā opinionē, vel secundū legē cōmunē (sicut iam s̄p̄ius
dicitū est) tamen propter rationabilem causam expediens est. **V**eniā aut. i. describēdo pro-
cedam ad visiones & reuelationes dñi. i. diuina secreta quae vidi mente ac intellexi. **V**isio au-
tem & reuelatio s̄p̄e pro eodē sumuntur. Interdum vero distinguuntur, vt visio appelletur cū
Gen. 41 aliqua repræsentantur visione corporali, vel imaginaria, quoꝝ significatio ignoratur, quēad-
Dan. 2 modum Pharao vidit boues & spicas. Et Nabuchodonosor statuam, significationes vero Da-
niali & Ioseph reuelatō fuerunt. Porr̄d reuelatio dicitur, quando significatio ostensa veritatis
innotescit, instruente spū sancto per seipsum vel angelū. Vnde cū in reuelatione seu manifesta-
tionē diuinæ sint duo, videlicet signum & signatū, visio referit ad signū, reuelatio ad signatum.
Dan. 10 Visio itaq; & reuelatio sic sumpta, interdū separātur, sicut in Pharaone & Ioseph, interdū sunt
Eob. 32 simul, sicut in oībus pene prophetis, intelligentia enim opus est in visione. Scio hominem in
Christo per fidē & charitatem stabilitū, videlicet me ipsum. Cōsuetudo aut est viris sanctis, cū
**aliquid magnificū de seip̄is cōscribunt aut asserūt, nō exprimere proprium nomē, sed loqui de
 seip̄is, velut de alijs. Scio itaq; hominē. Aante annos quatuordecim qui lapsi sunt à tpe reue-
lationis vsq ad horā enarrationis p̄sens. Vnde tenendū videtur, q̄ raptus (de quo iam sermo
Actop. 9 est) fuit statim in ipsa cōuerstione Pauli, cum triduo erat cæcus, nō manducās neq; bibens, s̄iue
 in corpore, s̄iue extra corpus, nescio. i. an homo iste tempore huius reuelatiōis seu raptus, fuit
 viuens in corpore, anima existente in corpore per suā essentiā, an anima eius fuit realiter à cor-
 pore separata, & substantialiter in cōcelum tertium subleuata, ac denuo corpori reunita, visione
 cessante, hoc nescio. Deus scit. q̄o fuerat. Vel, deus scit, q̄ veraciter dico me istud nescire.
 Sciebat aut Aplus corpus suū mansisse in terra, sed de anima sua dubius fuit an erat in cōcelo solli-
 per cōtemplationē, an per essentiā tanq; à corpore separata. Scio ergo Lraptū in spū super-
 naturaliter atq; fortissime, huiusmodi vsq ad tertium cōcelū. i. cōcelum empyreum, qđ est locus
 beatōꝝ. Et dicitur empyreū, quasi igneū, nō à calore, sed splendore. Vocaturq; tertius, respectu
 octauæ sphæræ, q̄ dicitur firmamētum, seu cōcelū syderiū, & cōeli cristallini seu aquei, quod se-
 cundum philosophos dicit nona sphera. Quidā exponūt hos cōcelos spūaliter, vt per primū
 cōcelum intelligatur visio corporalis diuinitus facta, qua vñus videt quod alius astans videre nō
 potest, quemadmodū Balthasar vidit articulos manus in pariete scribētis, que visio dicitur co-
 lum, quia in ea vni cōelatur, quod alteri reuelatur. Secundum autē cōcelum est visio imaginaria,
Act. 10 quando in somno vel extasi videntur imagines corporales, nō corpora, sicut Petrus vigilādo
Gen. 41 in extasi vedit vas quoddam. Et Pharao dormiens vedit boues. Tertiū cōcelū est, visio pure in-
 tellectualis, qua nec corpus, nec corporis species cernitur, sed in cōtemplatione diuinōꝝ ana-
 gogica, mens ipsa supernaturaliter figitur. Iuxta quē modū Paulus in raptu vedit deū, vedit eīn̄
August. Augustinus testatur in libello de vido deū ad Paulinā. Vnde certissimū est q̄ Paulus tūc nō
 vixit sicut homo, seu vita sensitiua naturali atq; humana, eo q̄ dñs dicat ad Moyſen: Nō vide-
Ero. 33 bit me homo & viuet. Nam etiā anima eius mansit in corpore, tamē suspensa & abstracta erat
 ab omni actione interiori, exteriori, sensu. Quidā insup̄ per primū cōcelū intelligūt infi-
 mā hierarchiā, in qua sunt angeli, archangeli, principatus. Per secūdū cōcelū, mediā hierarchiā,
 in qua sunt potestates, virtutes & dominationes. Per tertium, summā, in qua sunt throni, Che-
 rubim & Seraphim. Dicunt ergo Apostolum raptū vsq ad tertium cōcelum. i. vsq ad æ qualitatē
 cognitionis angelōꝝ summā hierarchiā, ita vt tam clare viderit deum q illi. Postremo nō
 nulli per primū cōcelum intelligunt cognitionem cōlestium orbiū. Per secūdū, cognitionē
 cōce-**

IN EPIS. II. AD CORIN. ENARRA. Art. XII. Fo. LXXIII.

Accelestium animorū. Per tertium, notitiam diuināꝝ personarū, ad quāꝝ cōtemplationem raptus
 est Paulus, nec dubiū, quin alia quoꝝ vidit in deo. Et scio huiusmodi hominē (sive in corpo
 re, sive extra corpus nescio, deus scit) qm̄ raptus est in paradisum. i. in prēdictum tertium cōclū
 spūale seu corporale, quod dicitur paradisus ratione dulcedinis & tranquillitatis, quāꝝ ibi senti
 tur. De qua paradiſo scriptū est in Apoca. V incenti dabo edere de ligno vitæ, quod est in para
 diſo dei mei. Loquitur aut̄ Ap̄lus de paradiſo terrestri, vt aliqui opinantur, dicētes apostolū bis ra
 ptū fuisse, semel in cōclū tertium, & semel in paradiſum, qn̄ videlicet ingressus est templum dei, de
 quo dicebat: Factū est (inquietus) reuertere me in Hierusalē, & orante in tēplo, fieri me in excesso
 suō mētis. Et isti sequuntur Ambrosiū, quoꝝ positionem reprobāt quidā per hoc, q̄ visio ista se
 cūda facta fuit diu post scripturā ac missionē p̄fentis epistolæ, vtpote instanti captione & du
 ctione apostoli ad Romanoꝝ Imperatōrem. Hanc vero epistolā iā ante scripsit à Troade, vt di
 cit Hieronymus in p̄fentis ep̄lē prologo. Sed ista reprobatio nō valet. Quāuis enim Ap̄lus hāc
 secundā visionē recitat in actis, vbi describit eius captiuitas, ex qua Romā delatus est, tñ intuen
 ti diligēter textū p̄allegati cap. cōstat, q̄ Ap̄lus visionē illā habuerit statim post primā, quando
 videlicet à Damasco reuersus, ingressus est templū. Quomodo cūq; autē dicāt, sequentia verba
 veritātē habēt, & magis conueniunt raptui eius in tertium cōclū, q̄ in paradiſum, si distinctā vi
 siones dicantur. Et licet distinctā visiones essent, tamen p̄ paradiſum posset spūaliter accipi sua
 uissima quāꝝ dam tranquillitas mentis. Subdit ergo. Et audiuit arcana verba. i. deo in anima
Beius loquente per illuminationē internā, p̄cepit atq; cognovit quādā secreta de deo & creatu
 ris, p̄sertim de mysterijs Christi, de p̄destinatione diuina, de angelos, ordinibus, multisq; alijs
 quoꝝ cognitione omnē naturalem cognitionē excedit. Deniq; cessante hoc raptu ad intellectū
 pertinēte, remāserūt in anima Pauli quādā similitudines, p̄ quas memor erat eoz quāꝝ vidit in
 raptu. Nec oportet dicere, q̄ omniū memor māsit quāꝝ vidit in raptu, quia corpus qd̄ corrum
 pitur, aggrovauit animā, sed tanta māsit in eo illoꝝ memoria sive scientia quāta necessaria fuit si
 bi ad instructionē ecclesiæ, vel profectū animæ suæ, q̄ quā non licet homini loqui. i. manife
 stari, cum non sint capaces aut digni, nisi forte essent tales qualis Paulus, vt potius dici possent
 dñ q̄ hoīes. Unde Tobit̄ Raphael dixit: Sacramētum regis abscondere bonū est. Et Esaias: Se
 cretū (ait) meū mihi, secretū meū mihi. Aliquis tamen sanctissimis, diuinissimisq; homini
 bus, vt Dionysio, creditur Paulus multa de his arcanis reuelasse. Pro huiusmodi gloriabor,
 i. pro tantis beneficijs mihi diuinitus distributis lētabor in dño gratias referendo, pro me au
 tem. i. de meipso. Nihil gloriabor, nisi in infirmitatibus meis. i. persecutionibus & ca
 lamitatibus atq; languoribus, quāꝝ pro Christo, vel propter ipsius amorem libēter sustineo, de
 qbus in dño glorior, iuxta illud: Lētati sumus pro diebus quibus nos humiliasti, annis qbus vi
 dimus mala. Nā & si voluero gloriari. de reuelationibus seu infirmitatibus meis, Non ero
 insipiens. Secundū veritatē, quāuis quidā hoc putet, nō em̄ inaniter, sed in dño gloriabor, ve
 ritatē em̄ dicā, laudando & gloriando hoc modo. Parco aut̄. i. moderate & sobrie referto
 gratias mihi donatas, non omnes exprimens, Ne quis me existimet supra id qd̄ videt me. i.
 ne aliquis homo putet me altioris naturæ vel dignioris conditionis q̄ sum, vtputa angelum in
 carnatū, vel hominē impassibilē, cuius tamē oppositū videt. aut audit. ab alijs. Aliqd ex me. i.
 de me, videlicet q̄ sum homo passibilis sicut & ceteri. Vel, ex me. i. ex ore meo quo dico me
Csimile alijs mortale atq; passibile, ne ergo putet me aliquis esse altiorem q̄ tale, ideo parco. Vel
 sic, Parco aut̄ ne quis suspicioſus me existimet erigi p̄ tumorem superbiaz, supra id qd̄ videt me,
 aut audit aliquid ex me. i. vltra famā meritorū meorū. Post hāc ostendit Ap̄lus datū sibi esse
 remedū contra superbiam. Magna em̄ specialisq; gratia solet esse elationis occasio, cetera em̄
 virtia regnant in imp̄ns, superbia vero de spirituali excellentia virtuosos fortius tangere solet.
 Et ne magnitudo reuelationū diuinaz extollat me. ex occasione. i. ad superbiedū indu
 cat me, datus est mihi. à deo effectiue vel permissiue. Stimulus carnis meaz. Per hūc stimu
 lum quidam intelligūt corporalē infirmitatē, ac p̄enā quādam pūctiuam, videlicet dolorem
 latez, vel passionē iliacam, aut simile aliquid. Corporis aut̄ infirmitas, mētis humilitatem con
 seruat, quia per eam inducitur homo ad propriaz fragilitatis ac imperfectionis considerationē
 Subditur aut̄, Angelus Satanæ. i. dæmon, à suo principe apostata missus ad affligendum me
 sicut afflixit Job, scilicet. Ut me colaphizet. i. iictibus infirmitatis fatiget. Nō q̄ stimulus iste
 fuerit realiter angelus Satanæ, sed quia inferebatur & concitabatur ab eo. Alij per stimulū car
 nis intelligūt tentationē libidinis, seu cōcupiscētiā carnis, quā dicūt grauius incitasse apostolū
 post raptum q̄ ante. Et ne existimetur stimulatio ita fuisse à causa interiori (hoc est à carne) sed à
 diabolo, subditur angelus Satanæ, stimulū istū in me agitās inde esse, vt me colaphizet. i. confu
 sibiliter tractet. Talis aut̄ tentatio maxime reprimit motus spūalis superbiaz, quoniam facit ho
 minem experimento scire propriaz conditionis miserabilem inclinationē, & pronitatē in ma
 lum. Tentatio aut̄ cui non cōsentitur, nō est peccatū, sed materia exercendæ virtutis. Quod ta
 men intelligendum est de tentatione exteriori, illa videlicet quāꝝ fit ab hoste, non à carne, quāꝝ

enim à carne est, sive interior, peccatum est veniale, licet ei denegat consensus. Veritatem secundum dum doctores, motus primo primi, quod sunt ex causa pure naturali nequaquam voluntaria, nullo modo habent rationem peccati. Propter quod i.e. propter stimuli huius inquietudinem sive molestiam, Inter rogavi dominum supplicatione principia ac solenni, ut discederet a me. Tribulatio stimuli huius, quae videbatur mihi magis obesse quam professa. Et dixit mihi dominus, per inspirationem internam, sive per angelum, sufficit tibi gratia mea. i.e. excellentia spiritualis perfectionis quam tibi largitus sum, satis efficax est ut per eam omni tentationi sive aleas, omnemque languorem et quanitatem feras. Nam virtus i.e. actus virtuosus seu habitus virtutis in infirmitate perficit, duplicit scilicet materialiter, prout infirmitas est materia exercitiae virtutis, videlicet humilitatis et patientie. Secundo, occasionaliter, quam propriam infirmitatis experimentalis cognitio efficit hominem ad virtus sive cauenda cautiore, et ad diuinam misericordiam implorationem magis diligentem. Epib. 6 Jaco. 1. ac humilem. Vel sic, virtus in infirmitate i.e. per infirmitatem perficit, quia contra eam pugnando, eamque Iohann. 5 vincendo augetur ac roboratur. Propter quod dicit scriptura: Probatio fidei patientia operatur, Matth. 18 patientia autem opus perfectum habet. Praterterea cum dicat salvator: Quodcumque petieritis patrem in nomine meo, dabit vobis, certum est Paulum istum non petuisse in nomine Iesu. i.e. secundum rationem verae salutis. Homo enim comparatur ad deum, sicut et grotus ad medicum. Quemadmodum ergo pius ac sapiens me dicus non semper exaudit precem et groti ad votum, quamvis exaudiatur eum ad communitatem eius; sic deus non semper exaudit electos et sanctos secundum votum ipsorum, quia quod postulatur, non simpliciter expedit eis, exaudit tamen eos quantum ad aliquid melius. Libenter ergo gloriabor Ro. 5 in infirmitatibus meis. i.e. de hoc quod tribulationes istas sustineo, hoc enim ad perfectam obedientiam pertinet, quam delectabiliter agit. Sicut & Iacobus dicit: Omne gaudium existimat fratres, cum in diversis tentationes incideritis, ut inhabitet in me virtus Christi. i.e. gratia Christi perficiatur in me. Christus enim testatur: In patientia vestra possidebitis animas vestras. Propter quod placebo mihi. i.e. vehementer delector in infirmitatibus corporis, in contumelias, in verbis ab aliis mihi illatis, in necessitatibus, i.e. indigentias virtualium, in persecutioribus, quibus de loco ad locum expellor, in angustiis, animi pro Christo. In his namque gaudet et quae homini prosunt ad promerendam vitam eternam, ad proficiendum in gratia, ad satisfaciendum pro culpa, ad imitandum vestigia Christi. Talia autem sunt omnia producta, ideo habenda in illis complacentia. Ad quam perfectionem non peruenit, nisi qui priuato exterminato amore, in diuina profecerit charitate. In predictis ergo placebo mihi. Cum enim infirmor, i.e. affligitur, vel corpore languo, tunc potens sum in anima, per gratiam ferendo aduersa. Factus sum insipiens, i.e. similis stulto laudando meipsum, cum hoc sit opus ignauri, vos me coegeritis. i.e. a mendens dilectio, qua vestram quaro salutem, compulit me ad hoc. Ego enim a vobis debui commendari, tranquam magister, pater, atque apostolus vester, quod non fecistis, sed pseudo apostolis mihi detrahentibus, confessis. Subdit ergo laudare debent bonos prelatos suos, nihil enim minus feci, praedicando, miracula operando & multipliciter laborando in ecclesia dei, predictum in vobis, labris, i.e. que sunt supra modum communem, excellenter, apostoli, scilicet Petrus, Iacobus & Iohannes. Vel sensus apostoli est, quod ipse non minus fecit conuersis Galata, a se, quam illi conuersis a spiritibus. Tamen etsi nihil sum, lex meipso, vel comparatione illorum sublimium apostolorum, ut aliqui opinantur, signatum apostolatus mei, i.e. opera supernatura, per quam probor verus dei apostolus, facta sunt super vos. i.e. in vobis in omni. i.e. perfectio patientia, quae declarat veram esse doctrinam meam, quia doctrina viri per patientiam noscitur, in signis, i.e. miraculis minoribus, ut sunt sanatio febris, illuminatio cœci, & prodigijs, i.e. miraculis maioribus, ut sunt suscitatio mortui, cognitio secretorum cordis, & futurorum pure contingentium, & virtutibus animæ vniuerbis, ut sunt humilitas, charitas, &c. Pro. 9 Tercia patientia, i.e. tercera quibuscumque operibus diuina potestate peractis. Virtus enim uno modo est genus ad signum & prodigium, Nam omne miraculum dicitur virtus, quia diuina virtute peragitur. Quid est enim quod minus habuisti, a me, praeter ceteris ecclesijs, i.e. que aliae ecclesiae a suis apostolis, vel etiam a me, nisi quod ego non grauauis vos. stipendia seu sumptus vita sumendo a vobis, quod certum est non pertinere ad minorem beneficentiam, sed maiorem. Unde in hoc plus habuisti, que ecclesia alia. Unde ironice subdit, Donate mihi hanc iniuriam, i.e. si quid peccavi, non grauando vos, hoc mihi ignoscite.

¶ Expositio Cap. ultimi, Ecce tertio hoc. Art. XIII.

Quidam incipiunt huius epistole capitulu ultimu hoc loco quo dicit, Ecce tertio hoc paratus sum venire ad vos. Quidam vero infra, ubi scriptum est, Ecce tertio hoc venio ad vos, quod forte diversitas contigit propter coincidentiam verborum istorum, sed modica vis est quo loco incipiat. Ostendes ergo benevolentiam suam aplaus ad Corinthios, ait. Ecce tertio hoc tempore, i.e. hac tercia vice paratus sum, voluntate venire ad vos. Non quod ante his venerit, sed semel, & alia vice venire proposuit, non tamen venit. Nunc autem tertio paratus se dicit versus ad eos, & non ero grauis vobis, vestra recipiendo. Quod ideo dico, ne me putetis primo callide

IN EPIS. II. AD CORIN. ENARRA. Art. XIII. Fo. LXXV.

" callide nil sum p̄fisse, vt modo abundantius capiam. Non em̄ quāro quā vestra sunt. i. tem
 A poralia vestra, sed vos. i. salutem animar̄ vestrag. Non em̄ debēt filij parentibus thesau- t. Pet. 7
 " rizare, sed parentes filii. Hoc de carnalibus parentibus verum est, quibus incumbit filios su- Ro. 15
 " os nutrire, eisq; in temporalibus prouidere. In casu tamen iustum & cōdecens est, filios carna- 2. Thess. 3
 " les parentibus thesaurizare, vel saltem necessaria ministrare. Spūales vero filios dignū est neces-
 " saria vita spūalibus patribus ministrare, dummodo filij tales habeant propria, monachi em̄ à
 " patribus suis prouisionē accipiūt. Apostolus vero in tantū se afferit nil velle accipere, vt legem
 " patris carnalis, filiorūq; eius ad spūalem referat patrē, ac filios spūales, quod & suo modo verū
 " est. Nam filii spūales non debēt suis prēlati thesaurizare, i. diuitias congregare, quāuis debeat
 " eis necessaria ministrare, sed parentes spūales filii spūalibus thesaurizare debēt, p̄sertim spūa-
 " les diuitias vita & tērnā, imd & tēporalia eis pr̄btere, si eis adsit facultas, ipſiq; egeant, sicut &
 " ego Paulus quodāmodo feci, alias ecclesias expoliando ad ministerium vestrum. Deniq; nō solū
 " mea, sed & meipsum paratus sum vobis cōmunicare. Ego aut̄ libentissime. i. promptissima
 " charitate, impendam vobis spūalia bona quę habeo, & tēporalia si quā habuero, & super-
 " impendat ipse. i. vltra illa meipsum impendam pro animabis vestris. i. pro salute earum,
 tanquā paratus mori pro vobis. Hinc alibi loquitur scriptura: In hoc cognouimus charitatem
 dei, quoniā ille pro nobis animam suam posuit, & nos debemus pro fratribus animas ponere,
 " licet plus vos diligens. q; alios quosdam. Vel, q; pseudo illi apostoli vos diligent, minus di-
 ligat. à vobis q; falsi illi: vel, q; ab alijs: & sic estis charitati mea pro parte ingrat. Dilectio enim
 " est primū & maximū donū gratuitū, in quo cātera dona seu beneficia cōferuntur. Sed esto. i.
 " i. concedatur sic esse vt dixi, nuncq; resumo, videlicet. Ego vos nō grauaui, i. vestra exigen-
 B do aut recipiendo, sed. i. dici posset cū essem astutus. i. ne quiter callidus, dolo vos cāpi.
 " i. fraudulenter vestra obtinui, alioq; mediante auxilio. Nunquid pet aliquē eos, quos misi
 " ad vos, circumueni vos. i. decepi, nō vtiq;. Nam Rogauit Titus. ire ad suos & misi cū illo
 fratrem, cuius laus est in Euangelio per omnes ecclesias, scilicet Lucā vel Barnabam. Nun- 2. Cor. 8
 " quid Titus vos circūuenit? Nonne essem spū. i. ductu eiusdē spū sancti, vel pari voluntate,
 " Lambulauimus. i. inter vos. Nōne eisdē vestigij? i. similibus actibus exterioribus? Qui ve-
 stigia appellantur, quia in eis reluet ac repräsentatur bonitas & malitia volūtatis, iuxta illud
 " A fructibus eos cognoscetis eos. Olim putatis. i. iam dudū, vel iam diu existimat falsa sus-
 " pitione, q; excusemus nos apud vos, tanq; in aliquo rei quantū ad vos, qd ita nō est. i. coram
 " deo. i. in diuinā p̄sentia conspectu nosip̄sos cōstituendo, Lin Christo. i. secundū Christi
 " voluntatē & sapientiam. loquimur. Omnia ista. Omnia aut̄ ista. Lcharissimi. operamur
 " & lognūt laudādo nosip̄sos, & vituperādo pseudo apostolos, propter vestrā & disficationē.
 " vt agnita veritate declinetis à malo, & bona agatis. Timeo em̄ ne forte cū venero. ad vos,
 " nō quales volo. vos esse, i. inueniā vos, videlicet incorrectos atq; discordes, & ego inue-
 " niar à vobis, qualē nō vultis, vtpote durus correptor, tradēs q; eos Satana in inferitū carnis,
 " qui se nō corixerunt. Timeo itaq; Ne forte cōtentiones. i. lites verbos, lēmulationes
 " i. inuidia, lānimofitiae, dissensiones. i. discordia, detractiones, susurrationes. i. occulta
 " semina discordia, inflationes. i. superiorē cōtra subditos, seditiones, tumultus ad pugnā,
 C seu perturbationes. i. sint inter vos. Timeo itaq; ista vitia inueniri in vobis. Ne iterē cū ve-
 " nero. ad vos, humiliet me deus. i. cōtristet atq; affligat, apud vos, quibus cōdolerem er-
 " rantibus, & lugeam multos ex his qui ante. missionē primā epistolā peccauerunt, etiam
 " post baptismū, & nō egerunt penitentiā super immūditia. i. de vitio cōtra naturā, vel ince-
 " stu & fornicatione. simplici, q; est soluti cū soluta, & impudicitia. i. virginū defloratione,
 " quā gesserunt. Et debetis distinctionē mē timere. Nā Ecce tertio hoc. quantū ad cordis
 " propositū, vñienio. i. breui vñienā. ad vos. Semel em̄ vñienit, & secūda vice vñienit disponit,
 " quod nō fecit propter discordiam Corinthiō. Idcirco dicit se nunc tertio aduenire. In ore
 " duos, vel triū testiū. approbatos, accusantiū vel attestantiū, stabit omne verbū. i. firmi-
 " ter recipietur, credetur & determinabit, quicquid accusandū vel iudicandū occurrerit. Idē ha-
 " betur in lege Mosaica. Prædixi em̄ vobis, & p̄dico nunc vt p̄sens vobis. i. tanta certitudi-
 " ne, ac si corpore p̄sens essem. Vel, vt p̄sens spū, & nūc absens. corpore p̄dico his, q; ante pec- Deu. 17
 " cauerunt. secūdū sensum iam dictū, & cāteris oībus, qui illis in p̄ctō communicauerūt, vel
 " postea. i. post missionem primā epistolā, inique egerūt, qm̄ si venero iterē, nō parcam. i. eis.
 Sed duos, vel triū testiū testimonio credens conuictos rigide tractabo. Deinde ostēdit apo- Zatt. 18
 stolus. omnia hāc verba & opera sua se exercere nō propria potestate, sed Christi authoritate.
 " An experimentū eius queritis. i. vultis ne propter incredulitatem vestram experiri iudici-
 " ariam potestatem ipsius, qui in me loquitur. i. cuius nutu & inspiratione hāc loquor, qui est
 " Christus. cuius authoritate facio vñuersa pro vestra salute. qui in vobis nō infirmat, sed
 " potens est in vobis. i. potestatem suam in vobis ostendit, magnalia inter vos operādo. Nā
 " & si crucifixus est ex infirmitate. i. secūdū naturam humanā passibilem, sed viuit ex virtute
 dei. i.

CAP. XIII. D. DIONYSII CARTHUSIANI

dei. i. diuina potestate surrexit, & immortaliter viuit. Nam & nos limitatores Christi su D
Ro. 1. mus in illo. i. exemplo & amore Christi varias persequiones, tribulationesq; patimur, qm^{ti} „
Johan. 13. nō est maior seruus dñō suo, sed viuimus. vita grāe Lex virtute dei. grām infundētis. Viui „
 mus autem in vobis. i. in vestri conuersione, & sancta cōuersatione manifestatur vita gra- „
 tiae nobis concessa, quemadmodū causa relacet in suo effectu. Qm^{ti} ergo potestatem puniendo „
Ro. 13. habeo, & veniens nō parcam. L. Vos meti p̄s tentate. i. interiora & exteriora vestra pruden- „
 ter discutite, si estis in fide. catholica, in omnibus recte credēdo. Vel, si estis in fide formata p^{ro} „
Sap. 8. operabona. i. si fide & opere Christiani estis, vos probate. i. examineate. Potest enim homo cer- „
 to scire se habere fidem informem. Coniectue vero & probabiliter scire potest an sit in fide „
 formata. i. charitati coniuncta. Qm^{ti} ergo homo seipsum hoc modo cognoscere valet, subdit. „
 L. An non cognoscitis vosmetip̄sos, quantū ad dona, & gratias sp̄s sancti, videlicet an per- „
 tinatis ad deum per fidē & grām, vt pote. L. quia (i. q) Iesus Christus in vobis est. I. habitando „
 in cordibus vestris per fidem & charitatem. L. nisi forte reprobi sitis. i. imō cognoscitis vosmet- „
 2. Pet. 1. ipsos hoc modo, vel aliquād saltē cognoscetis, si non estis p̄sciti, atq; damnandi. L. Spero aut̄ „
Matt. 7. q̄ cognoscetis. de nobis per opera nostra virtuosa atq; miracula, L. quia (i. q) nos non sumus „
 reprobati, sed electi. Vnaquæq; enim arbor à fructu suo cognoscitur. L. Oramus aut̄ deū, vt nihil „
 mali mortalis peccati p̄cipue, nec etiam venialis, quantū possibile est. L. faciat. i. vt detur vo- „
 bis gratia immaculatæ vite, L. nō vt nos probati pareamus. i. virtutibus exercitati, & laude di- „
 gni videamur hominibus, habēdo discipulos tantæ perfectionis. Non enim querimus gloriam „
 nostram, sed dei honorē, vestrāq; salutē. Ideo subditur, L. sed vt vos quod bonū. i. meritoriu- „
 m. L. est faciat. L. nō solum actu exteriori, sed etiā interiori, L. nos aut̄ vt reprobati simus. i. abiecti & E- „
 impotentes esse putemur, non ostendentes autoritatem nostram in vestri correctione. L. Nō „
 enim possumus. L. licet agere. L. aliquid aduersus veritatem. vite, iustitiae & doctrinæ, L. sed pro ve- „
 ritate. L. tuenda possumus aliquid, imō qui hoc potest quod sibi non expedit, quanto id amplius „
 potest, tanto impotentior est. Aliqui tamen abutuntur potestate sibi concessa, veritatē impug- „
 nant, & in quibusdam expugnant, sed tandem à veritate vincuntur. L. Gaudemus enim quando- „
 pernatur aliter confirmata. L. Hoc & oramus, L. videlicet L. vestram consummationem, L. hoc „
 est perfectionis plenitudinem, deprecantes dominum, vt omnium virtutum apicem attinga- „
 tis adiutorio gratiæ dei. L. Ideo h̄c absens scribo. L. vobis, præmonendo vos, quia monitio ha- „
 bet correctionem præcedere, L. vt non præsens. L. corpore apud vos L. durius agam. i. multura „
 dure vestra peccata vlciscar, L. secundum potestatem. L. apostolicam & fæderalem, qua pos- „
 sum excommunicare, soluere & ligare, L. quam dominus dedit mihi in ædificationem, L. id est, „
 ad profectum sidelium, L. & non in destructionem, L. hoc est, non ad hoc vt corda eorum sub- „
 psalm. 59. uertā, & potestate abutar. L. De cætero fratres gaudete. L. in cultu diuino, iuxta illud. Seruite do- „
 mino in letitia, L. perfecti estote. L. in virtute & gratia secundum conditionem præsentis fragi- „
Matt. 5. lis status, prout dicit salvator: Estote & vos perfecti, sicut pater vester cœlestis perfectus est. „
 Ad hanc perfectionem exigitur iadefessa custodia cordis. Nam sicut nauis in fluminæ posita, „
 continuo descendit per aquæ motum, nisi remigetur in contrarium, sic anima ex carnis corru- „
 ptione & pronitate in malum incessanter descendit à perfectione virtutis, nisi in contrarium „
 renitur. Ideo Salomon: Omnis (inquit) custodia custodi cor tuum, L. exhortamini. L. mutuo „
 verbis ardentibus, L. idem sapit. i. in cognitione veritatis & gustu bonitatis conformes esto- F „
Ro. 12. te, L. pacem. L. internam. i. mentis tranquillitatem L. habete, L. & quantum fieri potest cum om- „
 nibus hominibus, pacem, quæ ex charitate procedit habere satagit, L. & deus. L. amator aclar- „
 gitor L. pacis. L. spiritualis L. & dilectionis. L. sincera. L. erit vobiscum, L. hoc est in cordibus ve- „
Johan. 14. stris per dona ista manebit. Quemadmodum pollicetur: Ad eum (inquietus) veniemus & man- „
Matt. 5. sionem apud eum faciemus. Et iterum: Beati pacifici, quoniam filii dei vocabuntur. L. Salutare „
 inuicem in osculo sancto, L. id est charitatiuo & puro, quod est internæ vnionis (quam efficit „
 charitas) signum. L. Salutant vos. L. id est beatitudinem optant, & dicunt vobis. L. sancti omnes. L. „
 qui mecum sunt, quorum merita vobis communicantur per desideria charitatiua, quæ habent „
 de vestra salute. L. Gratia domini nostri Iesu Christi, L. gratificans atq; deificans, quam ipse, vt „
 deus, nobis infundit, L. & charitas dei. L. patris, L. & communicatio sancti spiritus, L. hoc est influ- „
 xio septem donorum spiritus sancti. L. sit cum omnibus vobis, Amen. L. Videretur autem Apo- „
 stolus gratiam appropiare filio, quia per eum reconciliati, gratiamq; sortiti sumus. Charita- „
 tem vero patri, quia propter nimiam charitatem suam qua dilexit nos, filium suum misit, & cō- „
 tulit nobis. Communicationem vero spiritui sancto, cui conuenit bonitas, ad quam spectat „
 suip̄s liberalis diffusio. In his insuper verbis superbenedicta trinitas, eiusq; potentia vnitatis „
 commendatur, cum diuinæ personæ distinctis nominibus exprimuntur, & vni personæ ascri- „
 bitur, quod certum est fieri ab alia, imō à tribus simul. Quæ est super omnia deus sublimis & „
 benedictus, Amen.

In epi-

IN EPISTOLAM PAVLI AD GALATAS

Proemium.

STO firmus in via dñi, & in veritate sensus tui. Persestio creaturæ est, creatori ordinatae assimilari. Incomutabili autem aeternoq; deo assimilat anima rationalis p. stabilitate, firmitate, seu fixionē suā in contemplatiō ac dilectiōe diuinoꝝ. Id- citco scriptura instabiles multipliciter reprehēdit: stabiles quoq; in bono eduer so commēdat. Unde in ep̄la nūc exponēda, argūtur pr̄cipue ab Ap̄lo Galata de hoc, q̄ ita istabiles erāt in euāgelica veritate, quā prio ab Ap̄lo didicerū & post eius recessum à pseudo apostolis multipliciter subuersi fuerūt, ita ut crederet euāgelicā legē sine cōtimonialibus veteris testamēti, nequaq; sufficere ad salutē. ¶ Deniq; Galata Græciūt. Nām Galli olim quādam Græcia ingrediētes prouinciam, Græcis se miscuerūt, propter quod illa prouincia primo dicta est Hallogræcia. Deinde Galacia. Habitatores quoq; ipsi us primo vocati sunt Gallogræci, postea Galatae, q̄ etiā tardi & obtusi fuerūt īgeniū, cum tamē Græci semp fuerūt ingeniosi. His igit̄ scribit Ap̄lus ab Epheso, reuocās eos ad euāgelicā veritatis integritatē, & Ch̄ianā fidei puritatē. Proceditq; in ep̄stola more solito salutationē p̄mittendo, deinde ad narrationem veniendo.

¶ Expositio primi capituli: Paulus apostolus, non ab hoībus, neq; per hominem.

¶ Articulus Primus.

Quoniam improbaturus erat Apostolus in p̄sentis ep̄stolæ processu detractores sui pseudo apostolos, increpaturusq; Galatas, eō q̄ cōtra suā doctrinā pseudoapo- 2. Corin. 1 stolis credidissent, idcirco in exordio huius ep̄la p̄sonam suā ip̄ius magnifice lau- dat, sicut & id saepius facit, nō ex al. q̄ vanitate, neq; ob propriā laudē, sed ex ve- ra charitate ad filiosq; suosq; spūalem & dificationē, sicut in expositiōe p̄cedētis ep̄la plenissi- me patuit. Ait ergo L. Paulus, L. ordinatus seu factus & missus L. Ap̄lus, nō ab hominib; L. viato- ribus. s. Anania, aut cāteris Ap̄lis, L. neq; p̄ hominē L. purum, qui fuerit mediator inter deum & Paulum, L. sed p̄ Iesum Christum & deum patrem L. i. à Christo dei filio, eius aeterno patre, imò à tota sup̄felicissima trinitate vno simplici deo, cuius sicut essentia una est, sic op̄a induisa sunt. Verunt̄ Paulus factus est Ap̄lus p̄ Christum ministerialiter, mediate & instrumentaliter, se- cundū quod Ch̄rus est hō, sic enim in via apparuit Paulo & Ananias in Damasco. Omnia q̄q; gra- tias & charismata p̄ Christum hominē, & merito eius cōserūtur hoībus, L. qui L. deus pater L. Iusci- tavit eum, L. videlicet Christum L. à mortuis, & qui mecum sunt, L. in Epheso L. fratres omnes, L. mandant L. Ecclesiis, L. cōgregatiōibus fidelium L. Galacię L. prouincię sic vocatae. L. Gratia L. gratum faciēs, quā est habitus de formis ac sup̄naturalis, animam ponēs in esse diuino ac meri- torio, L. & pax, L. i. ordinata tranquillitas vobis pie p̄stentur L. à deo patre nostro, L. i. sancta trinitate, cui dicimus: Pater noster qui es in cōelis, L. & dño nostro Iesu Ch̄ro, L. dei ac hominū mediatore, p̄ quē, seu merito, cuius scđm qđ homo est, munera grāze nobis p̄stant. Si autē per patrē nřm, qđ intelligere velim, distincta p̄pis p̄sonā, p̄ dñm Ch̄rm, designabitur p̄sona filij scđm quod deus ē, p̄pis & qualis, & idē author pacis & grāze cū deo p̄fe. Iuxta illud: Quācūq; facit pater hēc & filius similiter facit, L. qui L. Ch̄rus L. dedit, L. i. obtulit L. semetipm L. tpe passionis in pati- bulo crucis L. pro peccatis nřis, L. i. pro remissiōe p̄ctōs nř oīs. Quēadmodū in Euāgelioloqui- tur: Venit enim filius hoīs dare aliam suā redēptionē pro multis. Et rursus: Ego sum pastor bo- nus, & aiām meā pono pro oībus meis. Hinc & Esaías: Ip̄se aūt (inquit) vulneratus ē propter iniqtates nřas, attritus ē propter sceleranſa. Sic autē obtulit Ch̄rus seipm pro nobis ex ardētissi- ma charitate, qua dei p̄pis honorē, & nostrā optabat salutē. Ex promptissima quoq; obedien- tia, qua vt hō volūtati p̄pis in oībus paruit. ¶ Deniq; sicut p̄ dedit, seu tradidit Ch̄rm hoīem pro nobis, sic etiā verbū seu Ch̄rus, vt deus, dedit seipm vt hoīem pro nobis. Qūo autē p̄ tradi- dit Ch̄rm p̄ nobis, dictū ē plenius ad Romano s: L. vt eriperet nos de p̄senti seculo nequā, L. i. Roman. 8 de mūdo isto, q̄ totius in malo positus est, s. de cōuersatiōe seculari, & malis que fiunt in seculo 1. John. 5 de conuētu malignantiū, de cōsortio reproboꝝ. Vel, de p̄senti seculo nequā, i. de hoc sensibili inferiori q̄ mūdo transferret ad patriam beatoꝝ. Hinc ait scriptura: Non corruptibilibus auto- vel largēto redēpti estis de vana vīa cōuersatiōe, sed p̄tioſo sanguine agni inimaculati. Eramus quippe funib; peccatorꝝ cōſtricti, & varijs vitijs irretiti, sed Christi passiōe ac merito absoluti educti q̄p sumus. Propter qđ Esaías ait: Oēs nos quasi oues errauimus, vnuſq; q̄ in viā suā decli- 1. Esaie. 53 uit. Et dñs posuit in eo iniqtatē oīm nřm. Vere lāguores nřos ip̄e tulit, & p̄ctā nřa ip̄e porta- uit, L. scđm voluntatē dei & p̄pis nři, L. i. prout deus p̄ nř Ch̄ro homini inspirauit, atq; per eius sacratissimā passionē genus humanū reparare decreuit atq; voluit. Ideo passiōe instante Ch̄rus dicebat: Pater si nō pot hic calix trāſire, quin bibā illū, fiat volūtas tua. Itē & alibi testatur: Ego que placita sunt ei facio semper. Hinc rursus pdixit p̄pheta: Dñs voluit eū cōterere in iſirmitate, L. Cui, L. deo & patri nostro, vē ſumme trinitati L. ē glia, L. i. frequēs fama cū laude, de hac redē- ptione. Vel: Cui, i. Christo, est gloria. Qm̄ sua passione meruit p̄miū accidentale, sicut alibi

Apol. Apolus aperit: Humiliauit semetipsum, factus obediens vsq; ad mortem. Propter quod & **D** **Esa. 53** deus exaltavit illum, & dedit illi nōmē quod est sup omne nōmē. Propterea quoq; & Propheta dixit: Si posuerit aīam suā pro p̄ctō, videbit semē longē uū, & voluntas dñi in manu eius diriget. **Johā. 6** In secula seculorū. i. in sempiternū. Amen. i. sic stat, vel verē est. ¶ Deinde procedit Aplūs ad narrationē, & primo de leuitate increpat Galatas. Miror, quasi causam igno- **Ibidem** rās, & inopinatā rem audiēs. s. quod sic. i. hoc modo, seu vehemēter tam cito post meū recessum à vobis quos bene instruxi, transferimini. i. auertimini. Labeo qui vos vocauit. p. inspirationē internā, & mēā prēdicationē in gratiam Christi. i. ad fidē, & dona gratuita saluatoris. Id est à deo trinitate, q. est prima p̄cipitalis q. causa cōuersionis nostræ. Propter qd Ch̄us ait: Nemo p̄t venire ad me, nisi pater meus traxerit eum. Item: Om̄is (inqt) q. audiuit à p̄fe didicit, venit ad me, Lin aliud Euāgelium. i. in falsam annūtiationē & vanā doctrinā à pseudoap̄loꝝ vos & stimatis forē euāgeliū, cū tñ nō sit veraciter euāgeliū, qm̄ euāgeliū est bona annūtatio. Ideo subdit: Lqd nō est aliud. Euāgeliū, cum nō sit euāgelium, sed humana inuētio, Lin si sunt aliqd falsi Lin qui cōturbāt vos. i. in dubitationē atq; errorē corda vestra inducūt. Nisi ergo hi essent, istud aliud Euāgelium, nec eēt, nec aliud eēt verē vel apparenter, L& volūt cōuertere. i. in aliud mutare. Euāgeliū Ch̄i. s. in carnales ac cēremoniales obser- uātias legis, quasi sine illis nō sufficiat ad salutē lex noua. Vel sic: Transferimini in aliud Euāge- lium. i. in doctrinā legis Mosaicæ, qd nō est aliud, ab Euāgeliō Ch̄i, scđm intētione finalem, & intelligētiā spūalem, nisi sunt aliqui qui cōturbant vos. i. p̄ter hoc quod aliqui interptan E **Lxii. 26** tur peruerse documēta legalia, admiscētes carnalia spūalibus, & noua veteribus. Secūdum ex- ternam ergo supficiē & carnalem sensum differunt Euāgelia ista. Sed licet nos. Apostoli Laut angelus. sanctus descendēs de ccelo, euāgelizez vobis, p̄terquām quod euāngeliza uimus vobis. i. aliud p̄dicet n̄rē p̄dicationi contrarium, Lanathema sit. i. excommunicā- tus & maledictus habeatur talis assertor. sicut p̄dixi iam immeidate, & nunc ite, dico id est, resumo, vt repetitio sit cōfirmationis indicium. Si quis. quicūq; sit ille, Lin vobis euāge- lizauerit p̄ter id, i. contrarium ei, Lin quod accepistis. ex nostra p̄dicatione de Christo, Lanathema sit. hoc est, diuisus ab alijs, ne eos sua falsitate inficiat. Modo em̄i hominibus sua- deo. hoc est, n̄quid h̄c dico & comprobare labore ad cōplacēdum hominibus, Lan deo. id est, an non ad dei honorem vt ei placeam. An quāro hominibus placere. ob propriam laudē, & sicut finale bonum? Non vtique. Nam si adhuc hominibus placerem, Christi seruus non essem. Videtur huic cōtrarium, quod alibi dixit Apostolus: Ego p̄ omnia omnibus pla- ceo. Et rursus: Vnusquisq; proximo suo placeat in bonum. Sed h̄c difficultas s̄pe soluta est. Nunc em̄i Apostolus loquitur de homine, quantum ad id quod communiter in hominibus do- minatur, quod ē sensualitas & peccatum. Luxta quē modū Corinthiis ait: Cum sit intet vos ze- lus & contētio, nōnē carnales estis, & secūdum hoīem ambulatis. Est igitur sensus: Si adhuc hoībus placere, facēdo ea quā placēt carnalibus & iniustis, prout ipsi sunt: Christi seruus non essem, qm̄ eius vestigia nō imitarer. Ipse em̄i ait: Quia de mūdo nō estis, sed elegi vos de mūdo, propterea odit vos mūdus. Simili quoq; sensu dicit Psalmista: Qm̄ deus dissipauit ossa eorum, qui hoībus placēt, confusi sunt qm̄ deus spreuit eos. ¶ Interdum vero Aplūs loquitur de hoīe, quantum ad id quod cōuenit ei secūdum partē sui superiorē. i. proutrōne ornatur, & sancte tri- nitatis īagine decoratur. Ut est illud: Si secūdum hoīem ad bestias pugnaui. i. scđm rationis processum cōtra bestiales hoīes disputau. Hoc modo de hoīe loquēdo debemus velle placere homībus ad ēdificationem eorum & gloriam dei. ¶ Deinceps ostēdit Apostolus doctrinam euānglicam à se p̄diciatam, esse autenticam, perfectam, atq; diuinam seu supernaturalem. **EPIS.** Notum enim vobis facio frēs euāgeliū. hoc est, de euāgeliō, Lin quod euāgeliū est à me, quia nō est secūdum hominē. i. humanum, seu naturali ratiōe inuētum, firmatum, aut di- vulgatū, Lin neq; em̄i ego ab hoīe puro. Accepi illud. vt illud alijs p̄dicarē. Lin neq; didici illud, ab hoīe puro, sed p̄ revelationē Iesu Ch̄i. i. secretā, internā, subitaneā & supnaturalē in- structionē filij dei, tpe raptus mei in tertiu cœlū. Quod patet: Audistis em̄i cōuersionē meā, quam habui, Lin aliquādo. s. antequā Christianus fierē Lin Iudaismo. i. lege & ritu Iudæorum, Lin qm̄ supra modū. i. multū excessiue & plus alijs Lin p̄squebar ecclesiā dei, primitiuā, maxime, in Hierlm, & expugnabā illā, qsdā occidēdo, qsdā incarcerādo, alijsq; modis torquēdo fi- deles, & proficiebā. i. fortiter agebā Lin Iudaismo supra multos coetaneos in gñē meo. i. p̄z multis adolescentibus mihi in ætate comparibus, atq; de meo gñē natis, puta Iudæis. Vel, p̄ genus sum: intelligit tribum Beniamin, Lin abundātius. illis Lin emulator, imitator & imitator, Lin existēs paternas traditionēs. i. ordinationē ac iuſſionē moralium, seu judicialiū à Moysē & prophetis dataꝝ, vel ab alijs additāꝝ. Lin aut̄ placuit ei. v̄c; deo omnipotēti, qā oīa libere agit. Lin me segregauit ex vtero mīfis meꝝ. i. de vētre mīno eduxit, vel segregauit. i. ab alijs (puta scribagꝝ & phariseox) grege se pavuit, & ex vtero mīfis meꝝ. i. de cōsortio seu medio synagoge, Lvtre-

A^{cc} Lvt reuelaret. i. declararet filium suum in me. i. in corde meo, dans mihi notitiam veram de Chfo. Lvt euāgelizare illū in gētibus quia Gentilibus specialiter datus sum ac missus Ap̄lus. 1. Acto. 1.
 Lcōtinuo nō acqueui carni & sanguini. i. concupiscētijs carnis, ne q̄b Iudaeis mihi carne propinquis, me q̄b à Chfo auertere desiderātibus. Neq; veni Hierosolymā ad antecessores meos Apostolos. i. ceteros Apostolos, qui ante mē ad ḡam apostolatus promoti fuerūt (vnde p̄fescit quod nō fuit ab eis instructus) sed abij. à Damasco Lin Arabiā causa p̄dicādi. Vbi tūc nullus Ap̄lōr p̄dicauit. ¶ Huic videt dissonare, & etiā his quæ sequuntur, quod scriptū est in Actibus Apostolorū, vbi cum dictū est, q̄ discipuli dimiserūt eū nocte in sporta à Damasco, mox subditur: Cum autē venisset in Hierusalē, tētauit se iungere discipulis, & oēs fugerunt, nō credētes quod̄ esset discipulus. Barnabas rūtē apprehēsum illum duxit ad Apostolos, & narravit illis, quomodo in via vidisset dñm &c. Ad hoc qdā respondēt, q̄ Apostolus post sui conuerzionē, nō statim venit in Hierusalē, sed post longum tempus, forte post tres annos. Scriptura em̄ nō seruat semp ordinē rerum gestar̄. Alij dicunt, quod licet venerit, nō tamē reputatur venisse, quia mox abiit. L Et iterum ab Arabia reuersus sum Damascum. vbi primo dispu-tauit, p̄dicaui, & Iudaeos confudi. Deinde post annos tres. A mei cōuersione, cum iam tribus circiter annis p̄dicassem, Lveni Hierosolymā videre Petrum. nō propter informatio-nem, sed dilectionē & reuerētiā eius, L& mansi apud illum diebus quindecim. Alium autem Apostolos vidi nemine. hac vice Linisi Jacobū fratrē dñi. i. Jacobum primū Hierosolymo-rum fidelium ep̄m, q̄ propter singularē similitudinē suam cum Chfo tam in corporis disposi-tionē, q̄ in anima sanctitate, dictus est frater dñi. L Quæ autē scribo vobis, ecce coram deo, q̄a nō mētior. Iurat Apostolus propter tarditatē Galatarum ad credēdum. Iuratio em̄ cum de Roma. 9 B bitis facta circūstātijs suis, est actus virtutis quæ dicitur latria, sicut frequēter ostēsum est, Chri-stus autem nō absolute prohibuit iurationem, sed iurationem incautam & non necessariam. Datib. 2.
 L Deinde. videlicet postq; in Hierusalē fui cum Petro Lveni in partes Syriae & Cilicie. Vnde & natus eram, q̄a à Tharsō Cilicie fui oriūdus. Huic cōcordat illud Actuum: Disputabat cū Gr̄cis (videlicet in Hierosolymā) Illi autē quārebāt interficere eū. Quod cū cognouissent frēs, dedu-xerūt eum C̄eſareā, & dimiserūt Tharsum. Eram autē ignotus facie. hoc est, aspectu Ecclesi-is Iudae. i. Iudaeis cōuersis, erā tamē eis notus p̄ famā. Lquæ erāt in Chfo. p̄ fidē & charita-tem cōiuncta. L Tantū autē auditū habebāt. i. hoc audiēdo p̄cepērūt de me, Lquoniam. Pau-lum iste Lqui p̄sequebatur nos aliqui. anteq; cōuersus erat ad Ch̄m, Lnūc euāgelizat fidē quā. 1. Corin. 1.
 aliq; expugnabat. i. in cordibus Ch̄fianor̄ extīguere nitebat. Et in me clarificabāt deū. i. Ephe. 1 de grā & beneficijs dei mihi cōcessis grās dño retulerunt ex charitate fraterna, & deum in me sa-mulo eiushonorabant, laudando potentia atq; clementiam eius, qui me tam potenter, miseri-corditerq; conuertit, & tantam gratiam contulit. FINIS

¶ Elucidatio capituli secundi, scilicet: Deinde post annos quatuordecim &c.

¶ Articulus secundus.

D Einde. Expleta p̄dicatione in Syria atq; Cilicia Lpost annos quatuordecim. à Chri passiōe. In quibus includūtur tres anni p̄dicti à Pauli cōuersione, post quos prius venit Hierusalem Lascendi. à terris humilioribus Literum Hierosolymam. dum quæstio erat de legalium obseruatione, prout in Actibus plenius enarratur. Acto. 15.
 Lcum Barnaba. ex Iudaeis cōuerso Lassumpto & Tito. ex gētilitate cōuerso, quatenus horę C testimonio comprobarē falsam esse assertionē dicētium, me aliud Iudaeis, aliud Gr̄cis p̄di-care. LAscēdi autem nō meo decretō, sed Lsecundum reuelationē Christi mihi ostēsam, L& contulicūtum illis. Hierosolymitis L Euāgelium quod p̄dico in Gētibus. i. de p̄dica-tione & doctrina euangelica quā annūtio Gētibus, habui tractatum cum illis, generaliter tamē & quasi superficialiter. Seorsum autē. i. in priuato ac separatim cōtuli particulariter & pro-fundē. Lcum his qui videbātur. veraciter Laliquid esse. i. ceteris p̄statiōres ac doctiores. Per quos intelligit Petrum, Iacobum, & Iohannem, sicut patebit post pauca. Ideo autem contuli, Lne forte inuacuum. i. in fructuose, quātum ad auditores Lcurrerem. p̄dicando Euāgeli-um dei. Laut cucurrissem. inaniter. P̄dicationē nēpe Apostoli Pauli multis erat suspecta, q̄a cum Chfo in carne cōuersatus nō fuit, nec cū ceteris Ap̄lis sp̄m. s. recepit, nec inter Ap̄los fuc-rat diu cōuersatus. Idcirco ppter securos reddēdos alios, necessariū sibi fuit Hierosolymāire, & cum Ap̄lis loqui, vt eoꝝ authoritate sua p̄dicatione roboraret. Vnde quod ait: Ne forte &c nō sic est intelligēdum, quasi Apostolus aliquo modo ambigeret de sue p̄dicationis veritate, sed ad alioꝝ estimationē reserf, quibus p̄dicatione Pauli nō profuisset, nisi cum'alijs cōtulisset Ap̄lis. ¶ Ostēso quod doctrina Pauli ab Ap̄lis commēdata fit, ostēditur quod facta eius lau-data sint. Sed neq; Titus, qui mecum erat. in Hierusalē, Lcum esset Gētilis. ex vtroq; p̄tē-te, nam Gr̄cus erat, Lcompulsus est. à veris Ap̄lis, Lcircumcidit. quāmuis aliq ex Iudaeis cōuersi, p̄cipue pharisai niterētur ad hoc. Non em̄ idonea erāt motiua eorum. Cur ergo vos Galatæ circumcisionē recipitis? Sed propter subintroductos fallos frēs, i. propter q̄idā si-mula-

CAP. II.

P. DIONYSII CARTHUSIANI

CAP. II. D. DIONYSII CARTIVIANI

mulatores Iudeos, haereticos, vel omnino in Iudaismo induratos, qui callide inducti fuerūt ad D
2. Cor. 11 nostram societatem sub specie religionis à pseudo apostolo, L. qui fratres L. submiserunt nostrum Roman. 8 conuētum L. explorare L. i. obseruare & experiri Libertatem nostrā L. i. exonerationē ab obser Joh. 8 uantijs cærimonialiū legis L. quā habemus in Christo Iesu L. i. virtute & merito Christi, q nos ab onere tanto absoluti merito sux dignissimæ passionis, in qua figuralia impleta sunt, & finē sumpserunt. Introierunt ergo non recta intentione, sed L. vt nos in seruitutem L. legis, id est, ad Acto. 15 obseruātias legales L. redigeret L. quod erat onus adeò graue, quod neq; nos, neq; patres nostri Ecc. 40 ferre potuimus. Propter hos ergo restitimus, secundum quod subditur: L. Quibus neq; ad horam L. i. nullo tpi spacio, L. cessimus L. hac vice in Hierusalem, L. subjectioni L. i. ad hoc vt nos sux voluntati, aut legalium obseruationi subiicerent, L. vt veritas euāgelij L. id est, doctrina no ux legis, quæ docet cessasse legalia, L. permaneat apud vos L. i. in cordibus vestris firma & fixa 2. Timo. 2 constat. Aduersarij nanq; veritatis & fidei resistendum est rationabiliter, dum fides, seu veritas periclitaret, & talis resistētia nō p̄tinet ad impatiētiam, sed iustitiam. L. Ab his autem L. hoc Matt. 16 possidere, videlicet veri Apostoli, Petrus, Iacobus, & Iohannes, L. quales L. i. quām illiterati, pauperes, abiecti, & modici, L. aliquando fuerint L. antequām à Ch̄ro vocati erant, imo vscq; Matt. 4 post eius resurrectionem. Petrum nanq; & Iohannem p̄scatores fuisse certissimum est. Ideo Matt. 16 nihil mea interest L. i. ad me non pertinet de hoc magnam facere mentionem, ne videar eos contemnere, aut me ipsum iactare, qui ante conuerzionem mei doctus & diues, potens & nobilis eram, ut potè natus ciuis Romanus. Ideo etiam ad me non pertinet illud narrare, quia nec obest, nec prodest. Nam L. Deus p̄sonam hominis non accipit L. id ē. propter h̄ac naturalia & accidētia exteriora, non p̄fert vnum alteri, sed propter dona diuina & merita. Vnde non obest illis quod tales fuerūt, nec ideo sunt sp̄nēdi. Hinc etiam in Actibus Apostolor̄ astruit E Petrus: In veritate (inquiēs) comperi, quod nō est p̄sonarum acceptor deus. Nullum enim ad se redeuentem contemnit vel abīcit. Vruntamē ideo Paulus recitat ista, vt Galatae sciant eum non esse ignatum legalium, sed quantum ad humanam pertinet instructionem, p̄dictis Apostolis fuisse eruditiorem. Vnde constat quod ab eis doctus non sit. ¶ Deinceps demonstrato quod nihil in sua doctrina correxerunt, nunc manifestat quod nihil in ea suppleuerunt. L. Mihi autē qui videbātur esse aliquid L. i. p̄dicti magni Apostoli, L. nihil contulerunt L. de sa piētia. Nā qcqd ab illis audiui, ante cognoui ex reuelatiōe diuina. L. Sed econtra L. i. cōtra op̄i t Cor. 1 nionē aduersarior̄ meor̄, L. cum vidissent L. Apostoli isti L. quod creditum est mihi euāgeliū p̄p̄tū, L. i. quod mihi à Ch̄ro cōmissa ēēt p̄dicatio euāgeliaca gētibus incircūcisis proponēdā, L. sicut Petro L. creditū est Euāgeliū L. circūcisiōis L. i. p̄dicatio Iudeos in serēda. Non qd euā gelia ista sint diuersa aut alia, sed vñ euāgeliū diuerte noiatur, ppter diuersitatē hoīm qbus im p̄dīt. L. Qui em̄ op̄atus ē Petro in apostolatū circūcisiōis L. i. Chfsq; Petro cōmisit officiū ap̄stolatus sui exercere in p̄p̄l Iudeor̄, eos docēdo & cōuerterō L. op̄atus ē & mihi inter gētes. L. id ē, gētilium Apl̄m me cōstituit, & efficaciam inter eos mihi largitus est. Vnde dominus: Vas Acto. 9 (inquam) electionis est mihi iste, vt portet nomē meum coram gētibus. Et alibi ad Paulum: Veni, qd ad gētes lōge mittam te. Hęc quoq; nō sunt intelligēda p̄cise, sed appropriate. Nō em̄ sic dicitur Petrus Iudeis missus, quasi nō sit missus ad gētes, imo per eum primo cōuersi sunt Cornelius Cēturius, & qui cum eo erant Gentiles. Nec sic Paulus dicitur missus ad gētes, quasi nō sit missus ad Iudeos, sed sicut in Actibus legitur, ipse & Barnabas longo tpe p̄dicauerunt solis Iudeis. Sed ideo ista dicuntur, quia p̄cipue erat Petro cōmissa conuercio synagogæ. Paulo autē gētilitatis conuercio, Iudei quippe signa, Græci autē sapientiam querunt. Petrus ergo qui in signis p̄fūlſit, ad Iudeos cōgrue missus est. Paulus vero sapiētia singularis missus est Græcis. Non tamē simpliciter p̄fērēa videtur sapientia Pauli, sapientia archiāpostoli. 1. Timo. 2. L. Ecum cognouissent grām L. id ē, virtutē miraculor̄, & sapiē affluētiam, p̄dicationisq; p̄stantiam atq; aptitudinē, L. quæ data est mihi, Iacobus L. Alphaī, frater domini L. & Cœphas. Eph. 3 L. hoc est Petrus L. & Iohannes L. Euāgelistā L. qui videbantur L. id ē, certo sciebātur & cernebā- Joh. 1 Barth. 17 tur L. columnæ esse L. i. sua pfectiōe aliorum imbecillitatē sustētare, ecclesiam stabilire, & omni- Darr. 1 hus p̄fulgere, L. dexteras dederunt mihi & Barnabæ societatis L. i. ad suam societatē nos re- Acto. 9 ceperunt atq; in signis sodalitatis, & apostolicæ communionis dexteras suas nostris dextris inservuerunt, L. vt nos in gētibus L. p̄dicaremus Lipsi autē in circumcisōne L. i. inter Iudeos. Acto. 11 L. Tantū L. i. hoc solū adiecerūt L. vt pauperes memores essemus L. qui omnia sua vendētes p̄cium posueruntante Apl̄os, & postea fame exortā magna penuria fuerunt. Vnde Apl̄i rogaue- Acto. 4 runt Paulum & Barnabam vt Gentes conuersas hortaretur ad succurrēdum istis pauperibus. Acto. 11 L. Quod etiā sollicitus sui hoc ip̄m faceret L. i. h̄ac cōmissionē effectui commēdere, inducēdo gē- FINIS. tiles ad mittēdum eleemosynashis egenis. Patet nāq; in diuersis ep̄lis, q̄ sollicitus fuerit Paulus p̄ collectis. ¶ Sed circa p̄dicta queri p̄t: Cū Iacobus fuerit primus fideliū Iudeor̄ ep̄us, cur non potius ip̄se q̄ Petrus dicitur ordinatus Iudeorum Apostolus? Et respondēdum, q̄ licet primi-

A primituam ecclesiam rexit in Hierusalem, non tamen sic perambulauit Iudeam euangelizans
 do ut Petrus. Cum autem venisset Cæphas. i. Petrus, Antiochiam uerbē gentilium in fa-
ciam. i. manifeste Leirestiti qua in veritatis euangelicæ defensione par ei sui, quarephesibilis Acto. 11
erat. incaute agedo. Prius enim quam veniret quidam ex Iudeis cōuersi, missi la Iacobo Acto. 10
Antiochiam, cum gentibus cōuersis Ledebat. nō discernens inter cibos. Cum autem venissent
predicti frēs à Iacobo & mulatores legis, q. Chrm & legē & quo iure venerabant, L subtrahebat &
segregabat se. Petrus à cibo & cōsortio gentium timens. offendere aut scandalizare Leos
 qui ex circumcisione erant. i. ex populo Iudeorū, nisi se hoc modo subtraxisset & fratribus à
 Iacobo missis adiūxisset gentibus derelictis. Et simulationi eius videlicet Petri, qua se simula-
uit seruare legalia, tanq; necessaria ad salutē, cum tamē ita nō seruaret ea. Simulauit enim se idem
 sentire cum fratribus à Iacobo missis, q. etiā errauerūt, putates legalia de necessitate seruāda, sed
 Petrus cōformauit se eis, vt eos paulatim corrigeret, cōsenserit Iudei ceteri. cōuersi ad Chri-
stum Antiochiq; demorātes, vitādo cibos & comeditionē gentilium, Lita ut Barnabas. qui me-
 cum erat ordinatus gentium Apostolus, duceretur ab eis. hoc ē, à Petro, & Iudeis Antioche-
nis, in illam simulationē cuius exemplum vidi in Petro. Nam licet Antiocheni isti, & Bar-
 nabas tanq; viri pfecti bene sentirēt de legalium cessatione, eadem tamē intentione se gentibus
 subtraxerunt, & fratribus à Iacobo venientibus conformauerunt, qua & Petrus. Hac autem in-
 discretā simulatio Gentes scādalizauit, iudiazare q̄ fecit, quoniam Gentes his visis arbitraban-
 tur legalia necessario seruanda. Ideo subdit: Sed cum vidi sem. Ego Paulus quod non
 rectē ambularent hoc est, non iuste nec vete conuersarentur, L ad veritatem Euangelij. i.
B secundum euangelicę veritatis tenorem. Nam propter scandalum evitandum omiserunt ve-
 ritatem doctrinę nouę legis, scdm quam legalia cessarunt post Christi passionem, quantum ad
 obligationem & meritum, L dixi Cæphas. I tanq; principali L coram omnibus quoniam mani-
feste fecit id pro quo corripi meruit, & vt eius correptione ceteri sanarent, gentes quoq; veri-
tatem cognoscerēt. Si pro quia L tu. Pette L cum Iudeus sis. natione L gentiliter, & non
Iudaice. i. secundum ritum & usum gentium cōuersaris, non Iudeorum L viuis. nō discer-
nendo cibos, nec vitando gentiles communiter, quam̄ hac vice aliter agas, L quomodo. i. qua-
 rōne L gentes. cōuersas L cogis iudaizare? i. legales cærimonias obseruare? Cogis (in qua)
 tua cōuersatiōis exemplo, quamuis non cogas doctrinę imperio. ¶ Dicit sanctus Hierony-
 mus: Hunc locum nobis obiecit Porphyrius, arguens Petrum de vitioso errore, & Paulum de
 procaci increpatione, imò nos omnes deuicti dogmatis mendacio, dum inter se priuipes ecclē-
 siarum discordant. Vnde ad satisfaciendum Porphyrio, & ad excusandum Petrum à culpa,
 Paulum quoq; à præsumptione Hieronymus dixit: q. Petrus non vere neq; ex animo post
 Chri passionem obseruauit legalia, sed solam quadam pia simulatione ac dispensatione ad vi-
 tandum scandalum Iudeorū. Sicq; in prædicta subtractione & iudaizatione Petri erat simula-
 tio in facto & apparentia. Et idem dicit Hieronymus de alijs Apostolis, qui post dominicam
 passionem legalia obseruasse leguntur. Afferit namq; beatus Hieronymus, quod legalia statim
 post Chri passionem omnibus erant mortifera, quibus gratia noui testamenti fuerat publicata,
 sive veraciter obseruarent, ad quod multas authoritates & rationes adducit. ¶ Insuper dicit
 Hieronymus, q. Paulus non vere, sed dispensatoria simulatione reprehēdit Petrum, quia nec
C Petrus vere reprehensibilis fuit (vt dicit) ita qd Paulus & Petrus contradixerant sibi vt Petrus
 se hoc modo à Gentibus subtraheret, & Iudeis misceret, atq; ob id Pauluseum argueret, vt vi-
 dentes tantum Apostolum rep̄hēdi, cognoscerēt non esse obseruanda legalia, nec ea seruarēt.
 ¶ Porro huic positioni Hieronymi, Augustinus contradicit, pr̄sentum in tribus. Primo igitur
 ait: Quod Petrus & alijs Ap̄li post Chri passionem interdum ex certa causa veraciter seruauen-
 tur legalia, vt patet in Actibus Ap̄lorum. Vnde simulatio Petri (de qua nunc factus est sermo)
 non est intelligēda quantum ad opus exterius, seu exteriorē experiētiā, sed quantum ad cor-
 dis intentionem, quoniam simulauit se consentire Iudeis, vt expostum est. Secundo dicit Au-
 gustinus: Quod legalia ante Chri passionem viua atq; salubria erant, post promulgationem ve-
 ro euangelicę legis fuerunt mortua atq; mortifera obseruantibus ea. Sed tempore intermedio
 mortua erant, ita quod nullum obligabant, nec aliqd profuerunt, nō autē mortifera Iudeis cō-
 uersis, q; sine peccato poterāt obseruare ad tēpus, ex rationabili causa, ita tamē vt spem in eis
 nō figerēt, quasi alicuius essent virtutis, vel sine eorū obseruatiōe nō sufficeret gr̄a Chri ad veri-
 tate salutis, sed à gentibus cōuersis nullo modo erāt seruāda. Lex quippe, vt ait Augustinus, nō
 erat à Iudeis subito abhiciēda, sicut à gentibus idololatria, ne videretur nō fuisse diuina. Eratq;
 mater synagoga cū honore ad tumulū deducēda, nō subito obruēda. ¶ Postremo, perhibet
 Augustinus Petru à Paulo veraciter rep̄hēsum, ita q. Petrus venialiter peccauit, indiscrete seruā-
 do legalia corā gentibus in scādalū earūdē cogēs eas iudaizare. Quod probat Augustinus p̄ hoc
 quod Ap̄li nō debuerūt omittere veritatē doctrine, ppter vitādū scādalū Iudeorū. Itē, qm̄ nō
 est verisimile, q. Paulus in ep̄la ad Galatas aliqd simulatorie scriberet. Rursus, si Petrus vere re-
 prehen-

prehensibilis non fuit: Paulus nec verè, nec iuste scriptis, quod in faciem resistit ei, quia reprehensibilis erat, & quod non recte ambulauit ad veritatem Euangelij: Si enim in diuinis scripturis inuenia vnū mēdaciū, tota veritas eius nutabit. Hinc ergo Ecclesia magis cōsentit in hac parte dictis Augustini, quam sancti Hieronymi. Ad blasphemias quoq; Porphyri facile est respondere, videlicet qd nō derogat euāgelicę legis veritati, quod eius ministri quādoq; venialiter peccauerint, aut in aliquo modico (quod fidē directe nō respicit) erraverūt, qd in his quā fidem cōcēnūt, summa cōcordia est. Increpati etiā Pauli procax nō fuit, sed ex iusta libertate processit, quam & Petrus humiliter prulit, vt discat pr̄lati nō indignari, dum à subditis seu inferioribus iuste corripiuntur. Verūtamē beatus Hieronymus sup Esaiā quodam loco positionē suam multum seriose, instāter, & fortiter stabilire conatur. De hac vero materia in glossa plenius cōtinetur.

¶ Deinde ostēdit Aplūs, quod post Ch̄si adūētūm, & Euāgeliū p̄dicationē, carnales obseruatię legis cessauerint, ed quād iustificatio sit ex fide, nō autem ex lege. ¶ Nos. Apostoli. natura. i. naturali origine. ¶ Iudæi. sumus ex semine patriarchar̄ prodeentes, ¶ & nō ex gētib⁹. sumus. i. de numero & sorte gētilium. ¶ peccatores. idololatræ vt illæ, q. 1. Corin. 1. uis nō sumus ab om̄i p̄ctō immunes. Alibi tñ dicit Aplūs: Venit Iesu p̄ctōres saluos facere, quo rum ego primus sum, sed nūc dicit: Nō ex gētib⁹ p̄ctōres, qm̄ vitiā gētilitatis nō cōtraxerunt.

Epheſ. 2. Sc̄iētes autē ex reuelatiōe diuina, & scripturae notitia, quod nō iustificat homo. ¶ Iudæus 2. aut quicūq; alijs coram deo, Lex opib⁹ legis. dūtaxat. i. per sola opera legis, p̄sertim c̄rimonia, imd̄ nec per opera legis moralia sine fide, charitate, & gratia Christi. Ideo subditur: 3. Romāni. ¶ Unīsi per fidē Christi Iesu. Fides enim est prima virtus, sine qua impossibile est deo placere, nec sine ea vñquām alijs saluatus est. Sicut enim nos saluamur p̄ fidē qua credimus Christum ve- 4. Heb̄ico. 2. nisse, sic veteres saluabātur p̄ fidē Christi vēturi, imd̄ illoꝝ, & nostrum vna est fides, quāmis E fit modo magis expressa. Tres quippe virtutes theologicæ ad salutē requirūtūr, & in omnibus electis fuerūt, sicut & grā gratum faciēs. Hinc ergo: ¶ Et nos. Apl̄i om̄esq; Christiani. ¶ In Chri- 5. Heb̄ico. 7. sto credimus. i. de Christo fidē ei placētem atq; formatam habemus, ¶ vt iustificemur ex si- de & nō ex opib⁹ legis. fide seclusa. Opera autē legis propriæ appellātur carnales obseruatię sed facta ceremonialia, qd cum lege cōstituta terminata sunt. ¶ Propter quod sequitur quod Lex opib⁹ legis. sc̄dm se sumptis. nō iustificatur om̄is caro. i. nullus homo. Ponit enim par- tem pro toto, carnē. s. pro homine. ¶ Quod si nos ipſi quārētes. i. cupientes iustificari in Christo. hoc ē, infide & merito Christi, ¶ in uēti sumus & ipsi p̄ctōres. i. eo ipso qd q̄rimus in Ch̄ro iustitiā adipisci, p̄bati & declarati sumus eē p̄ctōres. Aliter enim nō quereremus in alio iu- stificari: ¶ nunquid Ch̄rus peccati minister est? ¶ i. nungd Christus q̄ iussit nos lege relicta ad se conſurgere, est peccati causa, seu ministrator, quod vt iqt̄ sequeretur, si lex sine fide & gratia Christi posset saluare. ¶ Absit. vt Christus dicatur peccati minister hoc iubēdo, quia nec ego peccavi legē deserēdo. ¶ Si enim quā destruxi hēc iterum rez dīfico. i. si opa legis quē om̄isi ac reprobaui, rursus assumo & approbo, ¶ p̄uaricationē me constituo. i. deum offendō, hoc fa- 6. Romaū. 8. ciedō. ¶ Ego enim p̄ legē. Euāgelicā. legi. Mosaicā. mortiuos sum. i. ab eius obseruatiā li- beratus ac mortificatus, ¶ vt deo viuam. vita grā in p̄senti, & vita gloria in futuro, custodiēs Phili. 3. legē Christi in omnibus sine quārela. Lex etiā Christi virtute sacramētorum suorum grām confert, sicq; iustificat, nō autē lex Moyſi. Ea vero quā hic dicūtur de insufficiētia legis scriptę & efficacia legis nouā in ep̄la ad Romanos plenius, subtiliusq; conscripta atq; tractata sunt. ¶ Christo confixus sum cruci. i. clavis amoris, & p̄ia compassiōis, ac cruciformis imitationis, simulcum Ch̄ro confixus sum cruci seu propria mortificationis labori, sequēdo vestigia eius, 7. Luce. 9. prout ipse ait: Qui vult venire post me, abneget semetipsū, & tollat crucē suam quotidie, & se quatur me. Vnde alibi Aplūs: Qui enim sunt Christi, carnē suam crucifixierunt cum vitiis & con- 8. Galat. 5. cupiſcentiis. Qui autē Christo crucifixo ſeipm̄ cōformat, cruci eius affigitur, & ardor peccati virtute dñicæ crucis ipso extinguitur, habeatq; carnes diuino timore confixas, ne mēbra sua ad vitia solita extēdantur. ¶ Viuo autē iam nō ego. i. postquām Ch̄ro confixus sum cruci, vi- 9. Psalm. 18. viuo, & non viuo. Viuo enim nō solum vita naturæ, sed grā, nō vita humana, sed diuina, non vita carnali, mundana, & consueta, sed spūali, cceliformi, ac noua. Ideo subditur: ¶ viuit vero in me Christus. i. nō secundum meipm̄ viuo, seu ago, sed sc̄dm Christi inspirationē, voluntatē, atq; doctrinam. Ch̄rus ergo viuit in me. i. regnat in anima mea & possidet me, facitq; me in se vi- uere. Viuere autē est actum vitalē habere. Amor vero transponit & mutat amantē in amatum. Dum ergo homo in Christi amore succēditur, crescit, & p̄ficitur, moritur in semetip̄o, quia nō agit secundum propriam voluntatē, secundum naturalem inclinationē, secundum priuatū amorem, sed secundum diuinę charitatis instinctum, & Christi iussionem atque confitum. ¶ Quod autē nūc viuo. i. bene & meritorie ago. ¶ In carne. ¶ hac fragili. ¶ in fide viuo filii dei. i. 10. Iacob. 2. per virtutem fidei Christi ago, non propria p̄tate, aut legis subsidio. Iustus enim ex fide viuit, qui 11. Ecclesiast. 13. vero incredulus est, infideliter agit, ¶ qui dilexit me. ¶ sicut iſe protestat: Sicut dilexit me p̄, & 12. Johān. 13. ego dilexi vos. Rursusq; p̄ prophetā: In charitate p̄petua dilexite, ¶ & tradidit semetip̄m, p̄ me. ¶ prou

A prout dicit: Ego sum pastor bonus, & animam meam pono pro oibus meis. Hinc prophetat **Johann. 10** Tradidit (inquit) in mortem animā suā. Ecce q̄ affectuissima, prorsusq̄ dulcissima verba: qd **Esa. 53** em̄ generaliter pro omnibus factū est, Apl̄us propter ardētissimā ad Christū dilectionē, quasi pro se sola, vel singulariter factum est. Nā vt ait Chrysostomus: Hic est affectus serui sive lis, vt quod pro oibus cōmuniter fecit & pertulit Chrysus quasi pro se tantū putet illum fecisse & Chrysost. pertulisse. Et vtiq; merito hoc estimare debemus, qm̄ tanta est Christi misericordia, bonitas, & dilectio ad unumquēq; nostrū, vt mallet pro quolibet singillatim ac singulariter oia facere & sustinere, quæ pro oibus simus fecit & passus est, q̄ aliquē perire, quantū est ex parte ipsius. Nō abiō grām dei. **L. i. charitatē & beneficia diuina mihi per Christū collata, non sperno nec de** sero, legi finaliter inhārendo. **L. Si em̄ per legem iustitia. L. i. si virtute & actibus legis homo iu-** stificatur, remissionem peccati, & gratiae infusionē adipiscēdo, vt Iudæi cōfidunt, **L. ergo Chri-** stus gratis. **L. i. sine causa necessaria, & quasi superflue L. mortuus est, L. cū non sit mortuus secun-** **D̄ Thren. 4** dum scripturas, nisi propter hominis iustificationē, iuxta illud propheticum: Spūs oris nostri Christus dominus, captus est in peccatis nostris.

¶ Declaratio Cap. III. O insensati Galatæ. Arti. III.

O Stensa cessatione legalium ex perfectione euangelicæ legis, nunc idem ostenditur ex imperfectione legis Mosaicæ. **L. O insensati. L. i. stulti, insipientesq; L. Galatæ. L. Non Matth. 8** incurrit Apl̄us sententiā saluatoris dicentis: Qui dixerit fratri suo, fatue, reus erit gehennæ ignis, quia non ex contemptu aut malignitate, sed zelo & quitatis, & animo **Luc. 14**

B corrigēdi insensatos eos appellat. Sic em̄ & Chrs dixit discipulis: O stulti & tardi corde ad cre- dēdū, **L. q̄ vos fascinavit. L. i. more magorum ludificauit atq; decēpit vel more insufficientiū oculos falsitatis veneno immutauit & intoxicauit, L. nō obediēre veritati. L. i. verē p̄dicationi & iustis p̄ceptis euangelicæ disciplinæ, per quā legalia excluduntur. L. Ante quoq; oculos. L. i. in quoq; no titia evidēti L. Chrys Iesus proscriptus est. L. i. ad mortē damnatus, vel aperte descriptus. Hoc em̄ vobis certissime cōstat q̄ Chrys propter nostrā salutē adiudicatus est morti, ipseq; Chrys vobis clare notificatus, L. & in vobis. L. est L. crucifixus. L. i. crucifixio eius cordibus vestris inno- tuit. Vel, in vobis crucifixus, i. vestri amore mortē crucis sustinuit. Vel, in vobis crucifixus, i. ve stra infidelitate & culpa rursus quodāmodo crucifixus videt, quia sic peccatis in eū, vt qui eum crucifixerunt. Vnde & alibi de quibusdā asseritur: Rursus crucifigentes sibimetipſis filiū dei, & ostentui habētes. ¶ Scindū, q̄ fascinatio diuersis modis accipit, videlicet pro magicali ludifica- tione, pro inuidia, pro immutatione alterius, quā Avicenna dixit fieri posse sola imaginatione vnius in aliū. Quod Egidius de Roma in libro contra errores philosophorū satis redarguit. Fit tñ interdū p̄ quandā materialē effluxionē humorū nocentiū, aerem insufficientiū, sicut quorundā vrentes, infectiūq; oculū teneros lādunt pueros, in tantū vt escam euomant atq; fastidian. Propter qd pueri tales fascinari dicunt. Pro inuidētia quoq; sumi videb, cū in libro Sapientiæ dicit: **Sapiet. 4** Fascinatio malignitatis obscurat bona. Inuidus nāq; non solū sibijpsi, sed etiā his nocet in quibus aliqua bona esse incipiunt. L. Hoc solū. L. primo & p̄cipue L. volo à vobis discere. L. i. per modū discentis audire. Loquit̄ aut̄ Apl̄us ironice, & quārit̄ hoc nō per modū dubitatis, sed admī- rantis, vel potius ex obliquo apertissimū errore ostendentis. L. Ex operibus legis. L. i. virtute & merito obseruantiaq; legalit, L. spm̄. L. sanctum. L. receperistis. L. in signo visibili, sicut frequenter sie bat in primitiua ecclesia, q̄ baptizabant fideles, & manus aploq; eis imponebantur. Vel si Ga latæ nō receperūt spm̄ sanctū in signo tali externo, tñ tam copiosam grām p̄ceperūt, vt certissime pateret eos receperisse spm̄ sanctū. L. an ex auditu fideis. L. i. ex fide, quæ per auditū acquiritur dispositiue, à deo aut̄ efficiēter. Et qm̄ certū est, q̄ nō receperūt spm̄ ex operibus legis, q̄ gen- tiles erāt, legem nō habētes, nec obseruātes, sed ex fide. Nā cū ad apostoli p̄dicationē crederēt, & baptizarent, descēdit in eos spūs sanctus, idcirco in obseruatione legalium nō consistit salus ipsorum, aut aliorū gentiliū. L. Sic stulti estis. L. i. diuinorū cognitiōe priuati, L. vt cum spū. L. sancto operante in vobis, L. cooperitis. L. spūaliter viuere. Vel, spū. i. à spūaliter viuere, & interna deuotio ne, L. nūc carne cōsummemini. L. i. in carnalibus obseruātijs legis, & exterioribus exercitijs p̄fe ctionē quāratis, im̄d carnales & frigidi efficiamini. Hoc mō multi à spū ordiunt, & carnaliter terminant, procedētes ordine retrogrado. Conueniens eterni ordo est, à carnalibus ad spūalia scandere, non à spūalibus ad carnalia cadere, sicut his accedit. L. Tanta passi estis. L. i. tā vehemē ter decepti, fascinatiq; estis à falsis, L. sine causa. L. i. irrationalib; L. si tñ sine causa, L. quia fortassis propter peccata vestra meruitis sic ludificari. Vel deus propter aliquid melius illud permisit. Vel sic, Tanta passi estis. i. multa iā aduersa passi estis pro Chro sine causa. i. sine fructu & p̄mio. Nam legalia obseruādo, & fallacibus credēdo peccatis mortali, & omne meritū p̄didisti, si tñ sine causa. i. non absolute dico vos illa sine causa perppersos, qm̄ p̄cenitere potestis, sic q̄ reviuiscent opera meritoria, quæ ante viua fuerunt. L. Qui ergo tribuit vobis spm̄. L. sanctum, videlicet deus pater, L. & operat virtutes. L. i. opera virtuosa seu signa L. in vobis. L. Omnia em̄ opera no**

Ela. 26stra operatus est in nobis, L. ex operibus legis. L. hoc facit in vobis, L. an ex auditu fidei. L. Patet O autem

autem q̄ non ex operibus legis (quæ nunq̄ perpetra stis) deus hoc faciat, sed ex auditu fidei, se-
 Gen. 15 cundum sensum inductū. Et ad hoc allegat scripturā, & exemplū Abrahæ patriarchæ. L Sicut
 Ro. 4 Abraham credidit deo. L Sicuti Geneos testat historia: Credidit enī in ipem & contras p̄m,
 L & reputatū est ei. L secundum diuinæ pietatis acceptationē L ad iustitiā. L i. actu fidei suæ iusti-
 ficiatus est. L Cognoscite ergo, quia q̄ ex fide sunt. L i. per fidē agūt, & vere fideles cōsistunt, L hi-
 Ro. 1 sunt. L spūales L filij Abrahæ, L imitando fidē ac deuotionē ipsius. L Prouidens aut̄. L i. prudēter
 Gen. 22 prænuntians L scriptura. L seu deus in scripturis, L q̄a ex fide. L sine cærimonialibus legis L iusti-
 Ro. 4 ficat gentes. L cōuersas, L deus p̄nuntiauit Abrahæ: q̄a bñdicen̄ in te. L i. in fidei tuæ imitatione
 seu Christo ex te nascituro L oēs gentes. L i. aliqui de omni genere hominū. L Igitur qui ex fide
 Gen. 12 sunt. L i. qui per fidem in deo esse meritorium habent, L benedicentur. L i. diuinarum gratiarū
 Jaco. 1 collationem recipient L cū fideli Abraham. L i. sicut benedictus est Abraham merito fidei suæ.
 Quāvis & illud meritū fuerit dei donū, cuius est omne bonū. ¶ Quod autē ex operibus cærimo-
 nialibus legis nemo iustificetur, ostenditur. L Quicunq; enī ex operibus legis sunt. L i. virtute le-
 galium se posse saluari confidunt, L sub maledicto sunt. L i. transgressionis periculo subiacent,
 quam euadere nequeunt, quoniā Christi gratiam nō requirūt. L Scriptum est enī: Maledictus
 Deute. 27 omnis. L vel simpliciter coram deo, Vel reprehensione aliqua dignus est L qui nō permāserit. L
 per obedientiam, L in oībus L mandatis, L quæ scripta sunt in libro legis. L Moysi, i. in Deutero-
 nomio, vbi resumunt sub cōpendio p̄cepta diuina, in alijs Moysi libris p̄scripta, L vt faciat ea. L
 i. opere impletat, quo ad p̄cepta affirmativa. Hoc aut̄ sine fide & gratia Chri non potuit adim-
 pleri, ideo lex mortē atq; damnationē ex occasione operabatur. Iussit enī, & tamen grām obe-
 diendi non contulit. L Quoniam autem in lege. L scripta. i. virtute & cærimonialis legis, seclusa
 fide & gratia Christi, videlicet per solam legem, & actus eius exteriore L nemo iustificabitur
 Abacuc. 2 apud deum. L qui cordis inspecto est infallibilis, L manifestū est. L authoritate Abacuc prophe-
 tæ, qui ait. L Quia iustus ex fide viuit. L Sic enī scriptura dicit: Ecce qui incredulus est, non erit
 Heb. 10 recta anima eius in semetipso. Iustus aut̄ in sua fide viuet. Chrūs quoq; similia his loquitur s̄e-
 Abacuc. 2 pe, vt est illud: Qui credit in me, habet vitam æternā. Et: Fides tua te saluū fecit, &c. L Ex au-
 Johā 6 tem, L quantum ad cærimonialia, de q̄bus iam agitur hic, L nō est ex fide. L i. non principaliter
 Lucē 7 innititur fidei, quum non sit de incomprehensibilibus, quorū est fides, L sed qui fecerit ea. L i. cæ-
 rimonialia iusta impleuerit, L viuet in in illis. L i. corporalis mortis p̄cenas euaderet, sed vitā gra-
 tiae non consequetur, nisi opera illa operata ex interna charitate & fide ducant originem. Insu-
 per manifestat Apostolus, q̄ à Christo deriuetur ad nos iustificatio & benedictio. L Christus
 nos redemit. L i. merito suæ dignissimæ passionis absoluit L de maledicto legis. L i. de iugo, dā-
 natione & p̄cena, quā lex transgressoribus infligebat. Absoluit enī nos (i. Iudæos) ab obligatio-
 ne seu debito seruandi legē, & per cōsequens à maledicto sequenti, L factus pro nobis maledi-
 ctū. L i. pro nostra salute maledictionē hominū passus. Quia & culpā ei a scripserunt & p̄cnam
 tanquā impio inflixerunt, quod totum ipse propter nos pati dignatus est, sicut per Psalmistam
 Psalm. 68 testatur: Quę nō rapui, tunc exolutebam. Et: Tu scis improprium meum, & confusionem me-
 Ibidē. am. Hinc quoq; Esaias dixit: Cum sceleratis reputatus est. L Quia scriptū est: Maledictus L ma-
 Elia. 13 ledictione culpæ, & merito reprobatus L omnis. L homo L qui pendet in ligno. L pro suis scele-
 ribus. Sed hoc in Christo locū nō habet. Qūo ergo Aplūs applicat autoritatē istam ad Chri-
 stū nisi quantū ad hoc q̄ Chrūs, cū cæteris maledictis & impijs crucifixis reputatus est à repro-
 Psalm. 87 bis, imd & assimilatus per p̄cenas? Propter qđ ait per prophetā: Aestimatus sum cū descēden-
 Psalm. 21 tibus in lacū. Item. Ego aut̄ sum vermis, & nō homo, opprobriū hominum, & abiectione plebis.
 Itaq; Chrūs nos Iudæos redemit de maledicto legis, L vt in gentibus, L quæ non erant sub legis
 maledicto, L benedictio Abrahæ fieret. L i. gratia Abrahæ promissa diffunderetur, L in Chri-
 1. Timo. 2 sto Iesu. L i. virtute & merito Christi, seu per Christū, tanquā per mediatorē, L vt pollicitatio-
 Ro. 5 nem spūs. L i. æternā felicitatē à spū sancto (qui nobis datus est in pignus & arram futuræ bea-
 Ephe. 1 titudinis) re promissam, L accipiamus. L post p̄sentis peregrinationis auxiliū L per fidē, L non p̄
 opera legis, quibus lex ab Euangelio distinguitur, puta per cærimonialia seu iudicialia, de ope-
 ribus aut̄ moralibus nō est sermo. ¶ Præterea probat Aplūs per humanæ consuetudinis obser-
 uantiam, quod iustitia & beatitudo, & spū sanctus debetur per fidē, non per opera legis. L Fra-
 tres, secundū hominē dico. L i. per humanā consuetudinē probo quod dixi: L Tamen hominis
 testamentū confirmatū nemo spernit. L i. quāvis in rebus humanis sit magna instabilitas, tamē
 hominis cuiuscunq; testamentū. i. ordinationē de successione hæreditatis confirmatū testi-
 bus, signis seu morte testatoris. Testamentū enī in mortuis cōfirmatum, imd & immobilita-
 tum est, nemo spernit, tanquā inualidum, L aut superordinat. L i. aliquid ei adiungit aut de reb⁹
 alio modo disponit, si tamē sit homo rationabiliter agēs, fuerit qđ testamentū rite peractū. Mul-
 EPIS T to igit fortius diuinæ dispositiōes seu promissiones firmæ erūt & invariabiles, de q̄bus subiungi-
 Gen. 15 tur. L Abrahæ dict̄. L i. diuinitus fact̄. L sunt promissiōes. L diuersæ, vel vna frēquenter, vt patet
 in diuersis cap. libri Geneseos. Facta est enī ei promissio de possessione terræ sanctæ, per quā
 mysticę

A mysticæ designatur possessio terræ viuentiū, seu patriæ beator. De innumerabili q̄q; multiplicatione seminis sui, p̄sertim sp̄ualis. i. fidelū qui per fidē eius filij sunt. Et q̄ in semine suo benediceretur oēs gentes, & semini eius. i. Christo filio Abrahæ secundū naturā assumptā, factæ sunt promissiones, nō q̄ ad eū siebat, sed qm̄ pertinebat ad eū, tanq̄ implēdæ p̄ ipsum. Per Christū namq; data est benedictio oībus gentibus, q̄ erat principalis promissio Abrahæ facta. Ideo subditur. Nō dicit scriptura Genesis in seminibus, quasi in multis. i. promissionem factā semini Abrahæ scriptura non exprimit pluraliter, dicēdo ad Abrahā: In seminibus tuis benedic oēs gētes, qd faceret si de pluribus loqueret, sed quasi in vno. i. singulariter nominat semē istud, dicēdo, & semini tuo q̄ est Chrūs. i. in Ch̄o ex te nato benedic oēs gentes. Sic enī ad Abrahā dictū est: In semine tuo bñdicent oēs gentes. Hoc aut̄ dico. qd subdit scilicet testamentū confirmatū à deo. i. promissionē ad Abrahā factā, p̄ Christū implendā, videlicet de omniū gentiū benedictione in Christo, q̄ post quadringentos & triginta annos facta est lex. i. lex scripta, quæ facta est. i. Moysi data in monte Sinai post quadringentos & triginta annos à tempore promissionis, quæ primo facta est Abrahæ venienti de terra Chaldæ or̄. Nō irritū facit. i. promissionē p̄dictā diuino iuramēto formatā non falsificat, ad euacuandā promissionē. Hanc suo effectu, videlicet impediendo impletionē ipsius, qd tamen faceret, si p̄ legē daretur bñdictio illa q̄ est hæreditas sempiterna. Hæc enī promissio Abrahæ facta, & per semē eius (i. Christū) implēda, diu p̄cessit legis lationē. Si ergo bonū per eā promissum (puta bñdictio hac) daret per legē, Primo sequeret, q̄ nō esset ex promissione. Secūdo, q̄ frustra fieret mentio de semine Abrahæ, q̄ est Chrūs. Tertio, q̄ Abrahā, Isaac, Jacob & ceteri sancti q̄ ante legē fuerūt, diuina bñdictiōe caruissent neq; æternā hæreditatē essent adepti. Vnde certissime liquet, q̄ à principio mundi p̄ fidē Ch̄i futuri dabant hoībus bñdictio gr̄e & salutis. Sed q̄ rī potest, qūo ei qd nūc dicit Ap̄lus, legē data post annos quadringētos & triginta à promissione Abrahæ facta, cōcordet quod idē dicit Ap̄lus in actibus: Sorte distribuit eis terrā eorum, quasi post quadringentos & quinquaginta annos. Lex enī data est primo anno egressionis ab Aegypto. Distributio vero terra facta est post quadraginta annos ab egressione p̄dicta, & ita secundū ratiocinationē hic habitā, distributio terra facta esset post annos quadringētos & septuaginta, vel circiter. Quærit etiā, qūo his cōcordet qd legit in Exodo: Habitatio aut̄ filiorū Israel qua manserūt in Aegypto, fuit quadringētos & triginta annos, qbus expletis, eodem die egressi sunt. Si enī tādiu in Aegypto manserūt, nō poterūt anni, de qbus iā tractat Ap̄lus, cōputari à promissiōe Abrahæ facta, sed ab ingressu Jacob in Aegyptū. Et r̄fidendum, q̄ anni de quibus Moyses in Exodo loquit, secūdum doctores, cōputant à promissiōe primo facta. Abrahæ vsq; ad legislationē. Porro ab exitu Abrahæ de Chaldæis cū primo facta est ei diuina promissio, vsq; ad descensum Jacob in terrā Aegypti, fluxerunt anni ducenti viginti. Deinde vsq; ad mortē Ioseph anni septuaginta unus. Inde vsq; ad egressum de Aegypto. CXLIII. qui simul iuncti, p̄dictū numeri constituunt. Anni vero de qbus in actibus legitur cōputant ab alio exordio, scilicet à nativitate Isaac (secundā Bedā) quādo & dictū est Abrahæ, q̄ semen suum accola esset in terra aliena annis quadringentis. Hæc secundū alios dicta sunt. Nō enī appolui cor meū hac vice ad considerandū tēpora ista attentius. Quod aut̄ promissio euacuaretur, si ex lege esset benedictio, pandit Ap̄lus. Nā si ex lege datur hæreditas. i. benedictio gratiæ seu vita, felicitas q̄ æterna, iam non ex promissione daretur, sed ex alia causa, videlicet lege, & ita Abrahæ esset frustratus spe sua, quod dici non p̄t, sicut subiungitur. Abrahæ aut̄ p̄ reprobationē de Christo ei s̄a pius factam, seu per fidē Christi promissi donauit deus. Hæreditatiā benedictionē cœlestē, de qua ad eum dicebat: Ego protector tuus, & merces tua magna nimis. Sed quia ex dictis sequi videtur, q̄ lex oīno erat inutilis, quærit Ap̄lus, vt nostræ dubitationi respondeat. Quid igitur lex? i. cur data est, & quæ eius utilitas? Et responderet. Propter transgressiones. i. peccata hominum reprimēda ac punienda posita est. quatenus homines saltē timore poenæ quæ determinantur in lege, retraherētur à vitiis, donec veniret semen. i. Chrūs p̄ incarnationē mundū intraret, cui repromiserat. i. de q̄ deus promisit, q̄ p̄ ipsum implerent promissiones diuinæ. Sicut ad Abrahā dixit: In semine tuo bñdicent oēs gentes. Lex inquā ordinata. i. ordinate collata à deo p̄ angelos. Moysi. Vnde Stephanus dicebat Iudæis: Accepistis legē in dispositione angelorū in manu mediatoris. i. lex ista posita est in potestate Ch̄i, ita vt ipse eā posset mutare, & ei finē imponere, nec esset necessario ei subiectus. Propter qd aiebat: Dñs est filius hoīs etiam sabbati. Sic cōmuniter exponit. Sed videtur hoc loco p̄ mediatorē, Moyses posse intelligi, p̄ cuius manū. i. ministeriū data est lex. Moyses enī inter deū & populum Israel fuerat mediator, sicut & ipse interdū testat. Constat ergo q̄ lex data sit Moysi, non solū vnius ministerio angeli, sed multoq; quis cōmuniter nō fiat mētio in libris Moysi, nisi de angelo singulariter, qui etiā frequēter dñs nominat, cuius psona apparuit ac loquebatur. Mediator aut̄ vnius non est. dumtaxat, sed duoq; extremoq; inter quæ mediat, & ea connectit, L. deus autē vnuis est. in essentia. Tanq̄ dicat, L. icet Christus sit mediator. Timo. 2

CAP. III.

D. DIONYSII CARTHUSIANI

dei & hominū, est tamen idē deus cū patre & spū sancto. L Lex ergo aduersus promissa dei:] D
i. cū lex propter transgressiones posita sit, nunquid ex hoc sequitur, legē esse contrariam pro-
missioni diuinæ, ita vt irritam faciat eam, eo q̄ ex ipsa lege detur hæreditas sempiterna, & non
potius ex promissione diuina, sicut promissionis forma continuit: q̄ si esset, lex promissionem
excluderet. L Absit.] Vnde q̄ non sit ita, subiungit. L Si em̄ data esset, per Moysem L lex, quæ "
posset viuiscare, vitā gratiæ conferendo, L vere ex lege L i. obseruatiæ legis L esset iustitia in "
Ro. 6 *fusa & meritoria, quæ efficit dignū vita æterna, & non ex promissione. L Sed conclusit. L i. esse "*
Ro. 7 *ostendit, conuicit, & accidēter fecit L scriptura L i. lex scripta L omnia L genera hominum, seu "*
Ro. 3 *oēs Iudæos L sub peccato, non solū originali, sed etiam actuali. Per legem em̄ erat peccati co-*
gnitio directe, & item peccati augmentatio indirecte. Primo, quia in vetitū nō timimur. Secundo,
quia post prohibitionem peccare, grauius est q̄ ante, L vt promissio L i. promissa beatitudo &
FINIS. *gratia L ex fide Iesu Christi daretur credētibus. L Per fidē em̄ Christi salutē consequimur.*
EPIST *¶ Ostensō q̄ lex retraxit à malo, iam declarat qd disponebat ad bonum. L Prior aūt q̄ veniret "*
fides. L Christiana. i. anteq̄ catholica fides publicata fuisset L sub lege custodiebamur. L i. per le "
gis obseruationē ab aduersariis nostra salutis protegebamur, L conclusi. L i. de necessitate in-
ducti, nos Iudæi, de qbus ista dicunt, L in eam fidē quæ reuelanda erat. L i. in fidē catholicā, in "
qua publice credenda proponuntur, quæ in veteri testamēto occultabantur. Non em̄ potue-
Heb. 11. *runt Iudæi per legē saluari, nisi habendo fidē de Christi aduentu, ita vt ad fidē confugere coge-*
rentur. L Itaq̄ lex pädagogus. L i. manuductor L noster. L scilicet Iudæos L sunt in Christo. L i. E
secundum Christi voluntatē ac dispositionē, qui ita instituit vt Iudæi per legē quasi manude-
Pro. 19 *rentur ac dirigeretur ad salvatorē & fidē explicitam. Vel, in Christo Iesu. i. in obseruationibus*
mādatoḡ à Christo dator, sine quibus lex nullum ad vitā perduxit, L vt ex fide iustificemur. L
credendo in Christum. Dicitur autem pädagogus proprius ductor puerorum, seu pueri. A ῥῶ
τὸ παῦλος, quod est puer, & γεννητος. Quemadmodū ergo pädagogus puer insolentē &
imperfectū ad perfectionē perducit, vitia eius p̄ penas & minas cōprimēdo, sic lex populū
Israel carnalē ac rudē p̄parauit ad Christū. Deinceps tangitur legis cessatio. L At vbi. L i. qn̄
seu post q̄ venit fides. L catholica. i. cū promulgata est fides euāgelica, L iam nō sumus sub pæ
dagogō. L i. ad legis custodiā non tenemur. L Oēs em̄ filii dei estis. L adoptiui L p̄ fidē L formatā
L in Christo Iesu. L i. per fidē Christi, seu existente in Christo sicut in obiecto. Vnde Iohannes
Johā. 1. *Euāgelista testat: Quotquot receperunt eū, dedit eis potestatē filios dei fieri. L Quicūq; em̄ in*
Christo. L i. in nomine Christi, vel in forma à Christo p̄scripta: videlicet, in noīe patris & filii
Matt. 28 *& spūs sancti L baptizati estis, Christū. L spūaliter L induistis. L i. ḡf a eius ornati, eiusq; passio-*
ni ac morti cōformati estis, habētes Christū in cordibus vestris morantē. De hac materia ple-
Ro. 6 *nus dictū est supra ad Roma. L Nō est Iudæus neq; Græcus, nō est seruus neq; liber, nō est mas*
culus neq; feminā. L i. diversitas generis, cōditionis & sexus nil facit q̄tū ad fidei statū & dignita-
tē, non em̄ propter ista est alius melior alio, sed propter dona infusa & supernatura. L Onies
Act. 10 *em̄ vos. L baptizati, cuiuscūq; fritis generis, cōditionis aut sexus, L vnū estis. L p̄ fidē & charitatē,*
Joban. 17 *& vnū mysticū corpus, L in Ch̄ro Iesu. L Secundū quod ipse orabat: Pater rogo vt oēs sint vnū*
sicut tu pater in me, & ego in te, vt sint vnū cōsummati in vnū. L Si aūt vos Christi. L estis. i. p̄
fidē & grām ad Christū pertinetis, L ergo semen Abrahæ estis. L i. spūales filii eius, sectādo ipsi-
us vestigia L secundū promissionē. L Abrahæ factā, L hæredes. L vitæ æternæ. i. futura beatitudi-
nis possessores eritis, sicut promissum est Abrahæ, si em̄ filii & hæredes. Eadē quoq; ratione si-
Ro. 8 *deles vocari possunt filii Jacob, Isaac atq; similiū prophetar̄ & patriarchar̄. De cessatione aūt F*
Zac. 13 *legis p̄fata dicit salvator: Lex & prophetæ vscq; ad Iohannē Baptis̄tam.*

¶ Elucidatio Cap. IIII. Dico aūt, quāto tēpore hæres paruulus est. Art. IIII.

EPIST *P Robata legis cessatione p exempla & rōnes, nūc idē ostendit p humanæ consuetudi-*
nis similitudinē. L Dico aūt. L qd subditur. s. L quāto tpe. L i. q̄diu L hæres paruulus est. L
i. infra annos discretionis, L nihil differt à seruo. L quantū ad liberū vsum hæreditatis
sibi relictæ, sed cogit disciplinari rigore, nec aliquid facere, aut propria dispensare p-
mittitur, nisi iuxta voluntate eorū quibus à pārētibus est cōmissus, L cū sit dñs omniū. L i. quis to
Bene. 7 *ta hæreditas ad eū p̄tineat, L sed sub tutoribus. L i. defensoribus, q̄ eum ab aduersariis protegat,*
L & actoribus. L i. causatoribus seu curatoribus, q̄ causas eius expediāt eūq; in morib⁹ instruāt
L est, vscq; ad p̄finitū. L i. determinatū L tēpus à patre. L eius, videlicet vscq; ad annos discretionis,
vel amplius, prout patri placuerit. Solebat em̄ antiquitus patres morituri determinare, vt vscq;
ad illud vel illud tēpus filii sub tutori & acto dominio essent. L Ita & nos. L Iudæi L cū essemus
paruuli. L i. virtutibus imperfecti, & in diuinoq; notitia modici, L sub elemētis mūdi huius. L i.
sub cārimonialibus legis p̄ceptis L eramus seuiētes. L dño deo, seruitute incōpleta & superficia-
li. Dicunt aūt p̄cepta cārimonialia elemēta, qm̄ erant quādā primordiales institutiones ad fi-
dēatq; iustitiā. Appellant q̄b elemēta mundi, quia terrena bona habebant in p̄mium secun-
dūm legis promissa. Hæc autem legalia, sub quibus domino ministrabant Iudæi, eis erant tuto-
res,

Ares, id est contra dæmonū insidias, defensores & actores, qm̄ causam eorū et coram deo agebant, qui p̄ sacrificia placabatur. At vbi venit plenitudo temporis. i. statim cum adimplatum esset tempus diuinitus ordinatum, ut in eo filius dei fieret homo. misit deus. pater, paterna auctoritate. i. in mundo visibiliter apparere, cōuerſari & voluit, filium suum. vñigenitum sibi cōsubstantiale, coeternū & coę qualem. Non itaq; misit pater filium suū, quasi filius in sui missione locū mutauerit, cū sit immensus, & oīa implens, sicut & pater, sed & ideo missus dicitur, qm̄ patre volente & operante carnem assump̄it, atq; in mundo nouo modo apparuit, factū. i. genitum, secūdū assumptam naturā, ex muliere, in uiolata virgine benedicta, de qua Hieremias Hier. 31. vaticinabatur: Nouum creabit dñs sup̄ terram, mulier circūdaquit virum. Est autē Hebræi idiomatis consuetudo, vt quæ cunq; fœminei sexus persona, mulier nuncupetur, factū sub lege, i. legis p̄ceptis sponte subiectum, in circūcisione, oblatione, & alijs multis, vt eos q̄ sub lege erant. i. Iudæos legalibus mandatis astrictos redimeret, merito sua humilitatis ac passionis. Non solum à morte peccati & gehennæ, sed etiā à legaliū obseruatione, vt adoptionē si liorum. i. effectū adoptionis diuinæ, qua adoptantur hoīes à deo, videlicet grām gratificantē in p̄senti, & gloriam consummantē in celo. recipemus, Christi em̄i descensio, nostri est sublimatio, & eius incarnatio, nostri vtiq; deificatio creditur. Hæc de visibili missione filij dei inducta suar. Est autē & alia, videlicet inuisibilis, missio filij dei, qua ad animas sanctas atq; fides increatae dei sapiētia mittitur, iuxta illud Sapiētia: Mitte illā de ccelis tuis, vt mecum sit, & me cum labore. Porro quid ex diuina adoptiōe sequat̄ in nobis, pandit Ap̄lus. Quoniam autē estis. i. Galatæ, ceteri & fideles filii dei, adoptiū ab æterno electi, idcirco in signum filiationis istius misit deus. pater spiritum filij sui. i. spiritū sanctum à patre, filio & manentē tanquam ex uno principio, & eosdē ne carente. in corda nostra. i. dona sp̄s sancti vbiq; existentis, mentibus nostris infudit. Tunc em̄i sp̄s sanctus dari & mitti afferitur, cū dona eius gratificantur, sicut plenius dictū est supra, clamantē. i. nos fiducialiter clamare faciēt ad deum omnipotentē & trinum, O. Abba pater. Duo noīa ista idē significant. Abba autē est nomen Hebræū, quod noīe patris exponit. Itaq; sp̄s sanctus probat nos esse filios dei. Nā vt probaremur adoptati à deo in filios, sp̄m suum tribuit nobis in signū & arrā, vt ostendat affectum patris in nos, detq; fiduciā appellandi deum patrē. Ex his infert Ap̄lus. Itaq; i. qm̄ sp̄s sanctus facit nos clamare, Abba pater, iam. tempore euāngelicæ legis non est. aliquis vere credentium seruus. subiectus seruitio timoris. De quo seruo scriptū est: Seruus nō manet in domo in æternū. Et alibi: Iam nō dicā vos seruos, sed amicos, sed filius. Iest. Quod si filius. Idei adoptiū est homo credens, sequitur q̄. & hæres. vitæ æternæ erit per deū. i. à deo, vel p̄ misericordiā dei. Vnde dicit: Filius manet in domo in æternū. Sed tūc quidem. i. tempore gentilitatis vestræ. Ignorātes deum. Verū. His q̄ natura nō sunt dii, sed vana hoīm & similitudine. i. qui veram deitatem non habēt, seruiebatis. videlicet idolis & creaturis potius q̄ creatori. Insuper increpat in gratitudinē Galataq;. Nunc autē cum per meam p̄dicationē, & sp̄s sancti illustrationem cognoveritis deum. fide formata, quandiu stetis in gratia. imo cogniti estis à deo. per approbationem ad minus secundum præsentem iustitiam quando in gratia statis, quomodo cōvertimini iteq;. i. à fide & cultu nouæ legis reditis. Ad infirma & egēa elemēta. i. præcepta legis cærimonialia. Quæ dicuntur elementa, propter rationē prædictam. Dicuntur quoq; infirma, qm̄ non sufficiunt ad salutem. Et egēa, eo q̄ gratiam nō cōtinebant nec iustificabant. Sed cū Galatæ ante sui conuerſionē gentiles fuerint, nec vñquā seruauerint legē, qūo dicit eis apostolus: Conuertimini iteq; ad infirma & egēa elemēta. Qui bus denuo seruire vultis? Respondet Hieronymus, quia tempore nouæ legis obseruantia cærimonialium, idē, seu par peccatū est cum idolatria. Dies. videlicet sabbata, dies azymoꝝ & expiationū. obseruatis. i. colitis atq; attenditis, more ac ritu Iudæoꝝ, & menses. i. neonias, & mensem primū ac septimum, & tempora. regressionis ex Aegypto & annos. i. annum septimū remissionis, & quinquagesimū iubilēum. Quidam exponūt hæc de reditu ad idolatriam, & de superstitione obseruatione temporoꝝ, elementoꝝ, ac sydeꝝ, secundum quā aliqui dicunt. Tali tempore, die seu anni initio nihil est inchoandum, agendum, seu patiendū. Sed non videtur prīnere ad p̄sens, non em̄i reprehenduntur Galatæ de reditu ad idolatriam, sed q̄ pseudoapostolis crediderunt, qui vtq; non idolatriam, sed legalia docuerūt. Timeo vos. i. de vobis, vt qui iam à deo deuiatis, ne forte sine causa. i. fructu & utilitate laborauerim in vobis. p̄diciando, & alia bona ad vestri conuerſionem spectantia operādo, timeo nanc̄ ne penitus pereatis. Estote sicut ego. legalia dimittendo, sicut ego ea dimisi, quia & ego sum sine legē. sicut & vos. sine ea fuistis, & nūc esse debetis. Præterea sanctus Apostolus more sapientissimi medici post asperam correptionem, adiungit dulcē & consolatoriā admonitionem, pristina quoq; Galataq; bona commendat, ne consideratione præteriorum malorū desperent. Fratres obsecro vos. i. per sacra rogo, videlicet conuersti ad euāngelicā veritatē. Et fiducialiter obsecro, nā. Nihil me læstis. i. in nullo me offendit is directe quo

ad personā mēā, quāuis vehemētissime doleā de hoc, qd deū offendit, propriāqy salutē neglitis. Scitis aut̄ quia p̄ infirmitatē carnis. i. cū magna corporis afflictione & psequitione quā ab alijs passus fui anteq̄ vobis pdicare incepi, Leuāgelize ui vobis. fidē Chri Liāpridē. i. dudu cū apud vos erā. Et tentationē vestrā vobis à dēmone infusam in carne mea. i. de afflictionibus corporis nici. Tentauit em̄ eos diabolus, ne psonā tā abiectae, vt videbat esse Ap̄lus, tāqy afflīcta fidē adhiberēt, nō spreuistis, nec respuistis. i. nō inaduertēter eā admisiſtis, nec paruipendisti tentationē hanc dēmonis, sed digne restitistiſ, sed sicut angelū dei excepistiſ me. i. cū ingenti reuerētia personā mēā tractastiſ, verba mea audistiſ, rationibus cōſenſistiſ, imd̄ sicut Christū leſum me suscepistiſ. i. tā charitatue ac honorifice, velut si Chrūs in proſtudo vestrā. i. cū olim tā virtuose egeristiſ, vbi est nūc meritū vestrū? Tanq̄ dicat, Mirū est q̄ à tanta pfectione ſic ſubito cadit. Quod aut̄ tam reuerēter me ſuscepistiſ, iamq̄ in ſpe beatifiuſtiſ, hinc patet. Testimoniū em̄ perhibeo vobis, q̄a ſi fieri potuſſet. i. licuifſet, oportuſſet, vel mihi expediēs fuſſet. Oculos vestrōſ q̄ ſunt mēbra chariſſima, Leriuiſſetis & dediſſetis mihi. Lex nimia charitate. Eſt aut̄ cōſuetudo ſcripturā, vt dicat non poſſe fieri, qd non fit iuste. Eſa. 63 Ergo. i. cū h̄c ita ſe habeāt, ſequi videt, q̄ inimicus vobis factuſ ſum, veſe dices vobis. i. ob hoc q̄ vos iuste atq̄ veraciter increpo & informo, nā alia cauſam inimicādi mihi nō habetis, q̄a in nullo offendit. Aemulant. i. diligūt vobis. faliſ nō bene. i. non ordinate, Pro. 2 ſed carnaliter & puerſe, ſed excluſe vobis volūt. à mea dilectiōe, ab euāgelica veritate, à regno c̄celesti, vt iſtos æmulemini. i. ſectemini, & ametiſ p̄ nobis. Bonū aſit. i. actū virtuoſum ſeu hoīem bonū. & mulamini. & amate atq̄ ſectamini Lin bono. i. bona intentione, & propter finē bonū, ſeu propter ip̄m bonū honestū in ſe, non propter vtile aut delectabile, qm̄ h̄c eſt ſola vera ac syncera dilectio, q̄ fundat in bono honesto. Hoc aut̄ facite. ſemp. Quia qui pſeuerauerit vſq̄ in finē, ſaluu erit, & nō tantū cū pſens ſum corporaliter. Apud vobis, ne videamini bona agere potius mei timore ſiuē intuītu, q̄ diuino amore atq̄ respectu. Decet em̄ ſubditos in absentia ſui pralati diligētius cuſtodiſ ea q̄ dei ſunt, & honeſtātē concernunt q̄ in eius pſentia, propter cauſam pdictā, & etiam q̄a tūc magis neceſſariū eſt, & eſt ſignū qdho mo diuino ſtimulet amore. Deniq̄ declarata graui conditione exiſtētū ſub lege, p̄ humanæ cōſuetudiniſ exēplū, nunc idē declarat p̄ legi diuinauthoritatē. Filioli mei, q̄ parui eſtiſ in pfectione virtutū, q̄ ſi te, parturio. i. cū dolore & planctu ſpūaliter regenero, transferen do vobis de nō eſte ſpūali ad eſte ſpūale, per huius epiftolæ documēta, donec formef. i. recipia tur ac describatur, Chrūs in vobis. i. in cordibus vestrīſ per fidē puram, iugē memoriam, & dilectionē firmatā. V ellem aut̄ apud vobis eſte modo corporali pſentia, ſi negotia paterentur & mutare vocem meam. i. aliter vobis proprio ore loqui q̄ ſcribo, increpando vobis durius, quām ſcribere volo. qm̄ cōfundor. i. apud alios erabesco, Lin vobis. i. de vestrī ſeductiōe. Actoꝝ. 15 Deinceps ostendit celiſtationē legalium per mysticam expositionē ſcripturā legalis. Di- cite. i. respondete mihi qui ſub lege vultis eſte. i. c̄eremonialibus legi iuſſionibus obedire, legē non legiſtis. i. an libros veteris testamenti legiſtis. Tanquam dicat, Vel non legiſtis, vel male intellexiſtis. Ideo autem quāro an legem legiſtis, an ſpūaliter intellexiſtis. Scriptum eſt enim in libro Geneseos, Quoniam Abraham duos filios. principales ac famosioreſ c̄x Gen. 21 teris, vtputa Isaac & Iſmahelem habuit. Habuit quoq; alios multos post obitū Saræ de Cē. Gen. 16 thura. Vnū, videlicet Iſmahelem, habuit de ancilla. Aegyptia, Agar, quæ tamē vxor erat antequam Abraham eam cognouit, aliā ſuifſet adulter, & vnu. i. Isaac, habuit de libera. Gen. 18 i. de Sarā, quæ nunquā ancilla Abrahā erat, quāuis eum ex humilitate dominum appellauerit, qm̄ illa fuit charitatis, non ſeruitutis ſubiectio. Sed qui de ancilla. prodit. i. Iſmael, ſecundum carnem. i. naturalem carniſ propagationem, ſceconditatē atq; originem, ſine miraculo natus eſt. Poterat em̄ Abraham ſenex de iuuencula naturaliter generare. Qui aut̄ de libera genituſ fuit, videlicet Isaac per reprobationem. i. ex p̄tua ac repetita dei promiſſio- ne, & miraculosa operatione natus eſt. Nā Sarā ſterilis ſuit & nonagenaria, muliebribus carēs Vnde diuina virtute data eſt ei ſceconditas, ſe p̄ius etiam promiſſa ſuit nativitas Isaac. i. Quā ſunt p̄ allegoriā. i. mysticā ſignationē dicta. i. ad hoc vt ex ſenſu literali detur intelligi quid ſit credendum. Allegoria etenim inſtruit quid ſit credendum, Lin h̄c em̄, i. que de Sarā & Agar, ſeu de libera & ancilla, earumq; filii ſunt, ſunt per allegoricam ſignationē. i. deignant duo testamēta. Vnum quidē. i. vetus testamētū Lin monte Sinai datū, vt pa- Deute. 33 tet in Exodo. Vnde in Deuteronomio legitur: Dñs de Sina venit, Sina aut̄ & Sinai idē ſig- ſicant, Lin ſeruitutem generans. id eſt, vetus testamētū Iudeos ſeruituti legalium ſubdidit, eosq; timore p̄cnarum, & propter temporalia promiſſa fecit deo ſeruire, Lin que ſeruitus legalis ſeu timorosa. Lest figuratiue Agar, hoc eſt per Agar ancillam Abrahā deſignatur. Deu. 6 Sina em̄ monſtret in Arabia. Iminorū ſituatus, qui (vt dicitur) ſua magnitudine diuersas tāgit prouincias, & in ſua extremitate ſertur terra promiſſionis vicinus, Lin mons Sinai. Lcomuni-

A clus est. non loco, sed allegorico intellectu. Le i^{ux}ta nunc est Hierusalem. Iid est, terren^g p^{re}senti q^{uod} synagogae, quae tpe Pauli in Hierusal^e fuit. Significat enim hanc plebe eiusq^{ue} seruitutem. Seruitus autem legis p^{er} morte Syna signata, tunc viguit in Hierusal^e, in qua legalia & sacrificia servabatur, & seruit cum filiis suis. I.i. synagoga ludorum cum psonis sibi subiectis seruit domino seruili timore, ut patuit. L Illa autem quae sursum est Hierusal^e, hoc est ecclesia militans, ex gentibus maximè congregata. Quae dicitur sursum, quia p^{er} contemplationem & spem, atq^{ue} diuinum amore, ad diuinam erigit, iamq^{ue} p^{er} inchoationem angelica conuersationis in coelestibus demoratur. L libera est à seruitute peccati, & conditione seruili, seu obseruati^a legis, L quae Ecclesia est m^{is} n^{ost}a in baptismo em ex ea & spiritu sancto renascimur. Denique quod sit mater nostra ostendit authoritate prophetica. Scriptum est enim in Esaias: L et tare corde in domino; O L sterilis quae non paris. I.i. tu collectio gentium, quae tempore testameti veteris fueras infecunda, & idolatriæ dedita, L erumpe & clama. I.i. ex interioris letitiae magnitudine in exteriori exultatione, laude vocali, & gloriam actionem prorumpere. Ex abundatia enim cordis os loquitur. Propter quod ait Psalmista: Cor meum & caro mea exultauerunt in deum viuum, L quia multi filii desertar^e. Hoc est, plures sunt filii ecclesie ex Gentibus adunatae, quae olim erat a deo relicta, L quam eius quae habet virum. I.i. synagogae quae habuit sponsum celestem, videlicet deum, cui in legi susceptione fuerat sponsa. Certum est enim ecclesiæ numero & merito excedere synagogam. Nos autem Christi fideles o^m fratres secundum Isaacum, iuxta typum & similitudinem Isaacum promissionis. I.i. cœlestis benedictionis, & spiritualis generationis, L filii sumus, L quia ex aqua & spiritu sancto renascimur, gratiaq^{ue} cœlestis beatitudinis obtinemus. Sic ergo per Isaacum designatur Ecclesia Christi. Sed quomodo tunc scilicet tempore Abraham, L qui secundum carnem natus fuerat. Hoc est, naturali virtute, videlicet Ismael, L psequebatur eum qui secundum spiritum. Iid est, prepromissione fuerat natus, reputata ipsum Isaac, ut in Genesim dicitur: Ismael lusit cum Isaac. Quem ludum Hebrei intelligunt, quod compulerit Ismael fratrem suum Isaac huius adorare imagines. Alij vero exponunt quod sub specie ludi, interim laetaretur cum, L ita & nunc. I.i. tpe Pauli Apostoli carnales Iudei, pseudoapostoli, tyranni, atque haeretici secundum carnem ex sanguinibus natu, psequuntur fideles ex deo natos, in quibus permanet semen dei, hoc est, verbum seu gratia Christi. Onnes enim qui volunt pie vivere in Christo, psecutionem patiuntur. Contra vero hanc persecutionem iustorum ab impiis ponit Apostolis consolationem idoneam. Sed quid dicit scriptura? Et responderet: Ence ancillam & filium eius. Non enim haeres erit filius ancilla cum filio liberæ. Hec Saræ sunt verba ad Abraham, quae quum vidisset Ismael cum Isaac dolose ludenter, irata dixit marito: Ence, i. de domo nostra expelle ancillam, hanc Agar, & Ismael filium eius. Non enim haeres erit Ismael cum Isaac. Hoc sic factum est ad literam. Per quod spiritualiter figurabatur, quod synagoga atque legalis obseruatio essent tempore euangelicae legis a populo Christiano separatae conuersatione, loco, & merito, & postmodum pmi. Ita quod fratres, non sumus ancilla. Iid est, veteris testameti, synagogae, seu legalis obseruatio, L filii, sed liberæ. I.i. militaris ecclesie & libertatis Christianæ, L qua libertate. I.i. per cuius libertatis communicationem, seu infusionem, L Christus nos liberavit. L formaliter, sicut per gratiam saluat. Liberavit (inquam) nos ab one. FINIS. Job. 8. Tim. 3. Gene. 11. Cre legis, a iugo peccati, & demonis dominio. Vnde p^{er} Euangelistam Iohannem dominum dicitur: Si filius vos liberavit, verè liberi eritis. Hec ergo libertas, secundum glossam, est pectorum remissio, & fideli p^{er} dilectionem operantis iustificatio. Vel sic: Sumus filii liberæ, i. ecclesie libertate dilectionis ut sponte, hilariter, & charitatibus, non seruoliter, formidolose, & coacte obediamus ecclesie, & domino ministramus, qua libertate in anima Christi existente, liberavit nos Christus efficienter propria passione. Christus enim mera charitate, atque spontanea libertate ad charitatem pertinet pro nobis mori dignatus est. Luxuria illud Esaiæ: Oblatus est, quia ipse voluit. Vnde & passione instantे dixit ad Petrum: An putas quia non possum rogare patrem, & exhibebit mihi modo plus quam duodecim legiones angelorum?

Explanatio capituli quinti, videlicet: State, & nolite iterum iugo seruitutis contineri.

Articulus quintus.

DEnique post strenuas increpationes annexas Apli exhortationem salubre, & sanum eos filium contra errores, ppter quod Galatas increpauit, ait enim: L State. I.i. correctum & ad deum erectum habete in fidei veritate, & nolite iterum iugo seruitutis. I.i. onere legis in seruitute redigentes, seu legalium iussionem contineri. I.i. conclusi seu comprehendendi, ita ut tanto vos iugo subdatis, de quo Petrus testabatur: Neque nos neque patres nostri illud portare potuimus. L Ecce ego Paulus. I.i. cui tanquam Christi Apolo ad tertium celum rapto, secure & absoluere credidisse, L dico vobis quoniam si circumcidamini, more Iudaico Christus vobis nihil pderit. Hoc est, ex fide, passione & merito Christi, nullum consequemini fructum propter vestram pueritatem. Quoadmodum medicus optimus nihil prodest rebelli infirmo. L Testificor autem. I.i. firmiter asserto: Omni homini, siue Iudeo, siue Gentili, circumcidemus se, quasi circumcisio necessaria. Acto. 11. Fit ad salutem. L quoniam debitor est universalis legis facie deo. I.i. circumcisio accipiendo obligatus.

ad vniuersa quæ præcipiuntur in lege, videlicet ad obseruantiam præceptorum moralium cærimonialium ac iudicialium. Quemadmodum enim baptismum suscipiēs obligat se ad præcepta Euāgelij, & circumcisionē accipiēs, ad vniuersa legis mandata tenetur, ita ut tantum teneatur ad alia, sicut ad circumcisionē, quamvis absolūte nec ad hāc, nec ad totam legē obseruādam sit obligatus. Sed circumcisionē accipiēdo, ostēdit ipso facto quod se ad omnia obliget. L Euācuti estis à Christo. I. à participatiōe virtutum beneficiorumq; Chīi inanes effecti estis legalia recipiēdo. L Qui in lege iustificamini. I. p observationē legis Mosaicæ iustificari optatis aut creditis L à gratia. I. gratuita iustificatiōe p fidē Chīi, imē ab ipso habitu gratiæ, L Excidistis L peccādo tam grauter. Quod aut̄ hoc ita sit, patet ex cōtrario. L Nos em̄ Apli, primitias spiritus habētes, & oēs veraciter Chīiani L spiritu. I. spūs sancti instinctu, seu spūali intellectu, Roman. 8 Lex fidei L Christi L spem iustitiae. I. speratā iustitiā, seu plenum iustitiae p̄m̄. I. vitā æternam L expectamus. I. quia p̄ fidē & grām sine opibus legis saluari speramus. Sæpe autē in scripturis sumitur spes, pro re sperata. Merito aut̄ sic expectamus. L Nam in Chīo Iesu neq; circumcisio aliquid valet L ad salutē, tpe Euāgelij diuulgati, L neq; p̄ prepūtium. I. ritus gētilitatis Vtrunq; em̄ & qualiter reputatur inanē tpe nouę legis, L sed fides quę p̄ dilectionē operatur, L implēdo diuina p̄cepta, aliquid valet, & sufficit ad salutē. Porrō fides sine charitate informis est, & sine opibus mortua ē, si tamē opportunitas operādi occurrat. Ad minus tamē in adūltis exigitur actus interior charitatis & fidei ad salutē, qm̄ arbor quę nō facit fructum bonū excedetur. L Currebatis bene. O Galatæ. I. festināter, & recto itinere p̄cessistis de via ad priam, de exilio isto ad paradisum cœlestē, de medijs ad ultimū finē. Ita ut dicere potuisse illud Psalmistæ: Viam mādatoꝝ tuoꝝ cucurri. Hic aut̄ cursus est feruēs desiderium mētis ad deum, efficax quoq; executio cœlestiū p̄ceptoꝝ. L Quis vos impeditiuit. L ab isto cursu L veritati nō obediens. I. vt nostræ veræ p̄dicationi, euāgelicæq; doctrinæ nō obediatis. L Nemini. L vos ab hac obediēta impidiēti L cōsenseritis. Periūsatio em̄. I. topica angūstatio illoꝝ & qua vos ad legalia obseruanda nituntur inducere, L non est L quantum ad suam falsitatē ac deformitatem, L Lexo qui vocat vos. I. ex deo, qui vos p̄ inspirationē internam, & nostrā p̄dicationem, vocat ad fidei sinceritatem & vitā eternam. L Modicum fermētum totā massam corruptit. Hoc ad literā ita est: Quod in epistola ad Corinthios plenius est expositum. Quo significatur quod pauci pestiferi, fallaces, & indurati totā fidelium cōgregationē inficiunt, ideo sunt vitādi. L Ego aut̄ cōfido in vobis. I. de vobis, L in domino. I. qm̄ ante virtutibus fuit istam infignes, spero nunc quōd resipiscetis à vestro errore. Ita L quōd nihil aliud sapientis L perfecta ista epistola, nisi quōd ego vos docui. L Qui autē conturbat vos. I. pacē & quietē mētis vestrę, quā in euāgelica veritate habuistis, solicitat & subuertit, L portabit iudicium, reprobationis. L debitam p̄cenam sustinebit, nisi p̄cōniteat, L quicunq; sit ille. L siue sit magnus, siue mediocris. Deus em̄ nūl malū impunitum relinquit. L Iuxta illud Job: Deus inultum abire nō patitur. L Ego autē frēs si circumcisionē adhuc prædico. L obseruādam, vt mihi à pseudoapostolis illis impunitur. Qui, vt facilius Galatas ad legalium obseruatiōes inducerēt, asseruerunt Paulum apud alios adhuc circumcisionē prædicare. Si ergo hoc ago, L quid. I. qua ratiōe, L adhuc p̄secutionē patior. L à Iudeis. Tanquām dicat, nulla. Ob hoc quippe p̄cipue indignabantur, & p̄enas intulerūt Iudei ap̄lō, quia cessationē circumcisionis ac sabbati docuit. Vnde si circumcisionem adhuc prædicasset in gētibus, cessassent Iudei p̄sequi ip̄m. L Ergo. L Hoc est, si circumcisionem doceo obseruādam, L euācuatum. I. ablatum L est scādalum crucis. I. offendiculū passiuū seu scādalizatio Iudeoꝝ quo irascūtur. Offendūtur seu scādalizātur de hoc qd gloriā crucis p̄dicanus, asserētes ad salutē sufficerē fidē & grām dñicæ passiōis, magisq; cōstare salutē in cruce, q̄ in circumcisionē. Si itaq; Paulus circumcisionē docuisset, vt falsi illi dixerūt, nō fuissent Iudei sic cōcītati aduersus eum. Et quoniā Galatis innotuit Iudeos p̄sequi Paulum, & scādalizari in p̄dicationē ipsius, idcirco per hāc innuit eis apostolus falsum eē qd sibi imponebatur à peruerſis. L Vt inā & abscondātur. I. à societate fidelium, & vestro conuētu penitus remoueātur, imō & desistāt, quantum ad culpam, L qui vos conturbant. L ingerendo auribus vestris falsam doctrinam, & inquietantes cor vestrum. L Vos em̄ in libertate. I. exoneratiōe à seruitute legalium. Vel, in libertatē. I. euāgelicā legē, quæ a Iacobo vocatur lex p̄fecta libertatis, quoniā à seruitute peccati ac dæmonum saluat. Vel, in libertatē, charitatis, L vocati esti. L p̄ grām Christi, qui nos à ingo legis absoluit, vt nō timore, sed amore moueamur ad cultū diuinū. Verūtamē qm̄ nō est libertate hac abutēdum, subiūgit: L Tantū. I. hoc solum vos p̄cor ac moneo. L ne libertatē L vobis collatā, L in occasionem carnis detis. I. ad satisfaciēdum carnalibus cōcupiscētijs expēdatis. Libertas nēpē multis peccādi occasio est, qm̄ p̄cēna nō metuunt. Nam & hāretici quidā fuerūt, qui sibi p̄ spūs libertatē omnia licere asseruerūt, qui vtq; omniū vitiōꝝ miserrimā seruituti subiecti fuerunt, L sed per libertatem L diuinam atq; fraternalm L seruite in inuicim. L hoc est, ex dilectione interna, ac pura procedite ad charitatiua obsequia, mutuo succurrendo Johan. 13. in spiritualibus ac temporalibus, prout perfecta charitas (quæ omnia facit communia) exigit. L Omis

" LOmni seū lex. i. vniuersa legis præcepta in uno sermone ipsis p. obseruatiōem vni-
us præcepti custodiūtur. De quo sermone præceptiuo subiūgitur: Diliges proximū tuum si-
cut te ipsum. i. spūaliter, & propter deum, in deo, & in ordine ad vitam aeternam. Licet em
A duo sint charitatis præcepta propter materialem distinctionem obiecti, (de quibus ait Salua-
tor: In his duobus mandatis tota lex pendet & prophetæ) vna tamen est charitas, qua deus pro-
ximus q̄d diligitur. Ideo hoc loco, & alibi s̄pē vnum mandatum in alio includitur. Vnde cum
in dilectiōe proximi dī lex impleri, in dilectiōe proximi comprehenditur dilectio dei. ¶ Por-
rò verbū hoc: Diliges proximū tuū sicut te ipsum, in Leuitico habet: Quod si inuidē mordetis.
verbis pungitiuis & pessimis, & comeditis, i. fraudatis & deuoratis t̄palia vel spūalia bona
vestra mutuo corrumpēdo. Videte. i. attēdite! ne ab inuidē consummamini. id ē penitus
pereatis in anima & corpe. Tanq̄ dicat: Nisi à morsu inuidiae, & mutua corrosione ac nocumē
to abstinueritis, anima vestra & corpus, & omne esse spūiale atq̄ gratificum p̄det in seculo isto,
p̄casq̄ aeternas sentiet in inferno. Dico aut̄. i. admoneo vos in Ch̄fo. i. scđm Ch̄fi do-
ctrinā. Spū ambulate. i. scđm spū sancti instinctū agite. Vel, p̄ sp̄m designat rō, cuius iudi-
cium in oībus sequi debemus, qm̄ optimū hoīs est eē scđm rationē, vt Dionysius protestatur,
L. & desideria carnis nō p̄sicietis. i. carnales cōcupiscētias nō deducetis ad effectū, ne q̄d p̄sib-
bitis eis cōsensum, q̄ corā deo pro ope reputat. Caro em̄. i. appetitus sensitiuus, seu aīa secū-
dum carnē, vel ip̄e homo ex parte sensualitatis, Cōcupiscit aduersus sp̄m. i. ea desiderat que
direcēt sunt rōni cōtraria, vc̄ delectatiōes sensibiles. De q̄bus scriptū est: Post cōcupiscētias tu
as nō eas, & à voluptate tua auertere, Spū autē. i. appetitus intellectualis, seu ratio vel ani-
ma scđm partē sui superiorē, cōcupiscit aduersus carnē. i. ea que carni & sensualitati labore
B & tēdium ingerūt, vt pote spūalia bona, continētiam, sobrietatē, diuinorum frequētē ac sta-
bilem vaccinationē, quibus caro castigatur, fatigatur, & attenuatur. Hac em̄. vc̄ caro & spū,
I. sibi inuidē aduersantur. appetēdo contraria, vt dictum est: Caro quippe cupid bona dele-
ctabilia, & vtilia etiam inordinate, seu ultra necessitatem, spū autem vult bona honesta p̄ re-
spectum ad deum, vt nō quæcūq; vultis. scđm rōni iudicium faciatis. propter sensualita-
tis rebellionē. Quēadmodū alibi dicit Apl̄s: Nō quod volo bonum, hoc facio. Vel sic, sibi hēc
aduersantur, vt nō quæcūq; vultis, id est, nō omnia ad quæ inclinationem habetis, faciatis. Sed
per rationē vitia carnis refrenetis. Sicq̄ dictio illa, vt, tenetur concomitanter, quia ex illa mu-
tua aduersatione sequitur, vt nō liceat nobis omnia opari quæ volumus. Hinc etiam testatur Pe-
trus: Charissimi (inquiēs) obsecro vos abstinenre à carnalibus desiderijs, quæ militant aduersus
animā. Quod si spū ducimini. i. à spū sancto. nō estis sub lege. i. legalibus obseruatiōnib; nō
subiectis vosmetipos. Tanq̄ dicat: In hoc constat vos esse deceptos qd̄ legis iugo subditi estis.
¶ Sciēdum autē qd̄ spū multis modis accipitur in scripturis: Primo, pro intellectuali & se-
parata substātia, sicq̄ deus, & angelis spū appellantur. Vnde est illud: Spū est deus. Et in Acti-
bus: Sadduc̄i dicunt, nec sp̄m, nec resurrectionē esse. Vbi per sp̄m angelus designatur. Secū-
do, pro substātia animæ, vt dum Stephanus ait: Dñe, accipe sp̄m meum. Tertio, pro superio-
ri parte rōis, sicut hoc loco. Quarto, pro virtute imaginatiua, vt ibi: Fui in spū dñica die. Quin-
to, pro subtili humore, p̄ quæ anima operationes vitales exercet in corpore. Sapiēs: Spū diffun-
detur tanq̄ mollis aer. Sexto, pro aere vel vēto. De quo qdam exponit illud Genesios: Spū
C dñi ferebat sup aquas. Itē & illud: Spū vbi vult spirat. ¶ Deinde de opibus carnis, q̄bus spū
reluctat, tractat Apl̄s: Opera em̄i carnis proprie noiantur ad quæ caro inclinat. Vt sunt gula,
& luxuria, germinaçōe orum. De quibus subditur: Manifesta autē. i. apertam malitiam ha-
bent, & naturali rōne opponunt, sunt opa carnis. Quæ sunt fornicatio. i. coitus soluti cum
soluta, immunditia. i. vitium cōtra naturam. impudicitia. quātum ad gestus prouocan-
tes libidinem, in aspectu, tactu, & osculis, luxuria. Quæ est nomē commune, quo ceteræ spe-
cies luxuriæ iam nō expressæ designant, lidolo & servitus. i. idololatria, quæ interdum ex lu-
xuria generat, vt patet in Salomone, veneficia. i. sortilegia, linimicitia. quæ ex carnali ge-
nerant amore, contentiones. verborum emulations. i. inuidētia eorū quæ idem appe-
tunt, sed unus p̄ alium impedit, sicut plures ad prelationē aspirat, ira. i. appetitus vindictæ
l. i. lites verbosæ, dissentiones. animosq; quantum ad partialitates, sectæ. i. separa-
tiones dissentiētium iam firmatæ, inuidiae, homicidia, ebrietates, comedatiōes. i. assiduae co-
mestiones, l. & his similia, quæ prædicto vobis, i. vitanda, antequam morte præoccupemini,
¶ sicut prædixi. Quoniam q̄ talia agūt. i. s. aliquod horū secūdum suam pfectā rōnē, regnum
dei nō consequētur. Ex quo duo sequunt. Primū, quod oīa hēc sint p̄ctā mortalia. Alterum i. Johani,
quod dānati nunq̄ liberabūtur aut saluabūtur. ¶ Insup̄ enumerant opa spū. i. quæ à spū san-
cto in nobis fiunt, & spiritui nostro rationali insunt atq̄ cōueniunt. Dicuntur autē hēc opera,
fructus, ad similitudinem fructus materialis. Sicut enim huiusmodi fructus ex terra aut arbore
oritur, & cum quadam dulcedine, degustatur, sic opa ista à spū sancto principali atq̄ à nō spū
diuinitus confortato nascuntur, animamq̄ delectat. Ait ergo: Fructus autem spū. sancti, ieu-
nostri

Leu. 19
Matt. 22
Marc. 11
Romā. 13
Jacobi. 2.

Leu. 19

Timo. 6

EPIST.

Dionysii

Bene. 8

Ecc. 18

Roma. 7.

Pro. 27

t. Petri. 2

Roma. 8

Johā. 4

Actop. 23

Acro. 7.

Apop. 1.

Sapiæ. 3

Genet. 1.

Johā. 3

Roma. 8

Ephe. 4

Acro. 7.

Apop. 1.

Sapiæ. 3

Genet. 1.

Johā. 3

Roma. 8

Ephe. 4

3. Regul. 11

Roma. ¹⁴ nostri, *L*est charitas *L*.*i*.actus dilectio*s* p modū ignis ad cœlestia scandēs ac eleuās, *L* gaudiū. *L*

Johan. ¹⁶ hoc ē, diffusio animi in cōcepto boni honesti. Quod alio loco vocat gaudiū in spū sancto, nec cōperit reprobis. Est tamē & aliud gaudiū secularē, vanū, & falsum. De quo dī in Iohāne: Mū dus gaudebit. Et apud Iob: Gaudiū hypocritæ ad instar pūcti, *L* pax *L*.*i*.trāquillitas mētis seu quietatio eius in bono, *L* patiētia *L* in aduersis. *i*.*&* quanīmis p̄fessio cōtrario*s* *L* lōganīmitas *L*

Job. ²⁰ spei, in p̄stolādo bona diuinitus promissa, *L* bonitas *L*.*i*.benevolētia, *L* benignitas *L*.*i*.fi-

dei certudo, siue fidelitas, *L* modestia *L*.*i*.moderatio in verbis & actib⁹, *L* cōtinētia *L*.*i*.refre-

natio voluptatis laboriosa, *L* castitas *L*.*i*.represso venere*s* & cōcupiscētia sine impugnatiōe atq; labore. Continētia em̄ & castitas q̄uis circa idē versent, nihilominus tñ distinguunt. Qm̄ cōtinēs sustinet cōcupiscētias fortes, sed nō vincit. Castus vero nec sustinet eas vñ nec superat.

Thomas. Deniq; hōz duodecim fructuū spūs (ad quos alijs fructus reducunt, distinctionē ac sufficiētā sanctus Thomas in prima secūdā ponit, hoc modo: Fructus distinguunt secūdū varium pro-

cessum spūs sancti in nobis. Primo em̄ mens ordinat in seip̄a p amore, qui est radix oīm affectiōnum. Ideo primus fructus est charitas, sine qua nihil rōnē fructus sortitur, & in qua spūs sanctus specialiter datur. Secūdū ponit gaudium, quod ex charitate producitur, qm̄ amās habēdo amatum in se gaudet de eius præsentia, quā efficit charitas. Iuxta illud Euāgelistæ: Qui manet in charitate, in deo manet, & deus in eo. Tertius fructus est pax, quē est pfectio gaudiū. Primo, propter quietē ab exteriori pturbatōe. Alter nāq; nō esset gaudium pfectum. Secūdū, propter interioris ac fluctuātis desiderij sedationē. Vnde p̄ h̄c tria bene se habet aīa in bonis. In malis quoq; bene se habet dupl̄r. Primo, ne ex imminēti malo turbetur, quod fit p patiētiam, quē est quartus fructus. Secūdū, ne ex dilatiōe boni sperati frangatur, quod fit p lōganīmitatē, quē est quintus fructus. Secūdū, bene disponit homo ad id quod est iuxta se. s, ad suum proximū. Primo, p voluntatē benefaciēdi, quod pertinet ad bonitatē, quē est sextus fructus. Secūdū, p voluntatē istius executionē, quod fit p benignitatē, quē est septimus fructus. Tertio, *&* quanīmītē tolerādo mala illata, quod fit p māsuetudinē, quē est fructus octauus. Quartu, ne proximis fraude aut dolo noceamus, quod fit p fidē pro fidelitate acceptā. Si vero fides sumatur pro certitudine fidei, quē est virtus theologica, sic p eam bene disponit homo ad id quod supra se est, hoc est ad deum, subdēdo ei proprium intellectum. Tertio insup rectē disponit ad id quod infra se est. Primo, quantum ad verba & actus, quod est p modestiam, quē ponit decimus fructus. Secūdū, q̄tū ad interiorem passionē seu cōcupiscētiam. Et ita ponuntur alijs duo fructus, vide-

licet continētia & castitas, quoq; differētia posita est. Qm̄ vero iuxta præhabita, fructus nominat opatiōe. Charitas, patiētia, māsuetudo &c. prout fructus ponūtur, nō accipiunt pro ipsis habitibus, sed habituū actib⁹. Scīendum quoq; fructus vocant nō solū actus virtutū delectabiles, sed etiā delectatiōes actibus virtuosis annexæ. Idcirco p̄dicta oīa accipi p̄nt tam pro actibus virtuosis q̄ pro delectatiōibus mūdis. Itē, aduertendū, q̄ virtutes & dona cōueniūt in hoc quod sunt habitus. Sed virtutes p̄ficiūt potētias aīa. Dona vero p̄ficiūt ipas virtutes. Simili modo beatitudines & fructus cōueniūt in hoc, qđ sunt actus virtutū seu dono*s*. Sed beatitudo superaddit ad rōnē fructus excellētiam quādā. Beatitudines nāq; sunt actus p̄cipua*s* virtutum. Propter qđ potius attribuunt donis q̄ virtutibus. Omnes ergo beatitudines fructus dici p̄nt, nō aut ecōtrario: *L* Aduersus hm̄oi *L* fructus spū *L* nō est lex *L* prohibēs eos, sed pro eis est lex. *L* Qui aut sunt Ch̄ri *L* p fidē & charitatē perfectā, *i*.imitatores crucifixi *L* carnē suam crucifixe runt *L*.*i*, spūaliter mortificauerūt eā macerādo, affligēdo, domādo *L* cum vitijs *L* exterioribus FINIS. *L* & cōcupiscētis *L* interioribus, tam virtua quām cōcupiscētias p̄sequēdo & occidēdo.

EPIST. inde Aplus exhortationē cōuerit ad Galatas: Sī (pro qā) spū *L*.*i*. rōnis iudicio, vel spū sancti operatiōe, *L* viuimus *L* intra nos vita ḡr̄a *L* spū & ambulemus *L*.*i*.ratiōis iudicij, seu spū sancti instinctū sequamur in cōuersatiōe exteriori & vita alijs exēplari, vt luceat lux nřa corā hoībus, quatenus vidētes opa nřa bona & dificēt, & deū glorificēt. Verūt ne in hoc aliq; mō p̄priam gloriā intēdamus, subiūgit: *L* Nō efficiamur inanis gl̄ia cupidij *L*.*i*.nō appetamus ab hoībus esti mari aut honorari *L* inuicē prouocātes *L* verbis vel signis *L* inuicē inuidētes. *L* Inuidia em̄ quū directē aduersēt charitati, quē ē aīa vita, maximē phibet mōrseē anīa. Hinc est illud Iohānis:

Johan. ³ Qui nō diligit, manet in morte. Oīnis q̄ odit frēm suū, homicida est. Propterea dicit Saluator:

Johan. ¹⁵ In hoc cognoscēt oēs, q̄a discipuli mei estis, si dilectionem habueritis ad inuicem.

Expositio capituli sexti: Fratres, & si p̄occupatus fuerit homo in aliquo delicto.

Articulus sextus.

Hortatur demū Aplus in huius caplī exordio prælatos & perfectiores, vt imperfectis & subditis pie cōdescendant atq; subueniant. Ait em̄: *L* Frēs & si p̄occupatus *L* id ē quāmuis p̄occupatus seu comprehēsus *L* fuerit homo *L* ex subito motu passionis, infirmitate seu ignorātia, *L* in aliquo delicto *L* ex hm̄oi causa exorto, *L* vos q̄ spūales estis *L* hoc est, virtutibus exercitati *L* huiusmodi *L* hoīem *L* instruite *L*.*i*. ad vitā veritatis reducite atq; corri

IN EPIS. AD GALATAS ENARRA. Art. VI. Fo. LXXXIII.

corrigite Lin spiritu lenitatis. i. animo mansueto ac dulci, non impetuoso, aut grauiter indi-
guanti. L consideras te ipsum. i. propriis conditiōis fragilitate attendes. L ne & tu tenteris. i.
A simili modo delinquas. Hoc est: Estote alii misericordes & compatiētes, vt & vos misericor-
diam cōsequamini, si culpam incideritis. Etenim beati misericordes, qm̄ ipsi misericordia con-
sequetur. Et benefacit animae suae homo misericors. Propterea quoq; & alibi dicitur: Memen-
to iudicii mei; sic enim erit & tuum. Mihi heri, & tibi hodie. Mutat autē hoc loco Apl̄us numerū, Jaco. 5
sicut frequēter fit in scripturis. L Alter alterius onera portate. i. defecctus vestros, & infirmita-
tes, arq; peccata mutuo patiēter sufferte, orando pro alterutro, mutuo succurrēdo verbis ac re-
bus. Vnde & alibi ait: Supportantes inuicē in charitate. Hoc verbo redarguuntur complures, Ephes. 4
qui in alioz defecctibus mox inflammantur, & rigide quasi sub specie iustitiae afficiuntur. Pro-
pria vero vitia non corrigunt, neq; ab alijs durē increpari dignantur, L & sic adimplebitis legē
Christi. i. charitatis p̄ceptum. De quo ait Chfs: Mādatū nouum do vobis, vt diligatis inuicē Joh. 13
sicut dilexi vos. Hęc itaq; agite, & nolite in delicto p̄occupatum durē corripiere, q̄uis ex de-
liberatiōe seu certa malitia peccātū sit durē corripiēdus. L Nā sis q̄s existimat se aliqd esse. i. à se-
ipso, vel spūaliter, seu comparatiōe sanctorū, L cum nihil sit. à seipso, & quātum ad eē gratificū
spūale ac meritorum, seu cōparatiōe sanctorū. Nam & si aliqd esset p̄ grām, tñ reputādo se tu-
mide, pdit qđ habuit. Iuxta qđ dī: Sola supbia destruit oīa si comitēt. Hinc ait Psalmista: Sub-
stātia mea tanq; nihil ante te. Itē Ecclesiasticus: Quid supbit (inqt) terra & cinis. L Ipse se se-
ducit. i. in fallitātē p̄cipitat, & dānationē incurrit. L Opus aut̄ suū probet vnuſq; i. totam
vitā suā prudēter examinet, L & sic in semetip̄o tātū gloriā habebit. i. de propriis bonis, seu
consciētia testimoniō exultabit si fuerit virtuosus. Non tamē finalē aut p̄cipitalē in se, sed in
B dño. Iuxta illud: Qui gloria, in dño glorie. Vnde & dīcum est: Gloria nostra hęc est testimo-
nium conscientiæ nostræ, L & nō in altero. i. de factis & meritis aliorum non p̄sumet, neq; Psalm. 38
aliog; laude & adulatioñe lētabitur. Quis enim scit quid agatur in homine, nisi spūs hominis?
L Vnuſq; em̄ onus suum. i. causam quam cum districto iudice habet expedire, seu consciē-
tia sua grauamē, vel vitioz suorum vltionē, vel actionum suarum manipulum, L portabit. L
Opera em̄ illog; sequuntur illos. ¶ Porrò, p̄dicta iam verba Apl̄i nō secūdum supficēlite-
ralē, sed sapiēter intelligēda sunt. Alias em̄ inuicē secū pugnarēt. Dixi nāq; Alter alterius one-
ra portate. Nunc vero adiunxit: Vnuſq; onus suum portabit. Quasi vnuſ nō sit portatu-
rus onus alterius. Item alibi dicit: Nemo gloriatur in hominibus. Etsi Qui gloriatur, in domi-
no gloriatur. Nunc autem testatus est: In semetip̄o tantum gloriam habebit. Sed si sanē intelli-
gantur, & modus, ac ordo, atq; intentio, quibus introducuntur, pensentur, nulla erit discordia
L Communicet autem. i. se cōformet vel subueniat L is qui catechizatur. L hoc est, instruitur
L verbo. L sapiē salutaris Lei qui se catechizat. i. suo instructori L in omnibus. i. opibus, nō
autē in vitis. Vel, in oībus bonis. i. diuitiis seu facultatibus, vt ei in temporalibus administret, à 1. Cor. 9
quo spūalia bona suscipit. L Nolite errare. à luce veritatis, & via iustitiae, excusando vos à p̄-
dicta communicatiōe, vel aliorum p̄ceptorum executione. L Deus nō irridetur. i. nō falli-
tur. Ideo scit, an excusatio sit condigna & verax. Quod autē deus non irrideatur, hinc constat.
L Quā autē seminauerit homo. i. opa quā in hac vita efficerit, quā ad futura p̄mīa compa-
rantur, sicut semē ad fructum, L hęc & metet. i. horum fructum, seu mercedē recipiet. Iuxta
C illud: Anima eius in vita iphius benedicetur. Itē & illud: Ecce venio cito, & merces mea mecum
est, dare vnicuiq; iuxta opa sua. L Quoniam q̄ seminat iu carne sua. i. carnalē vivit, impetum
passionum sequēdo, L de carne. i. pro vitis carnis L metet. i. recipiet L corruptionē. L pecca-
ti ac mortis æternæ, L Qui autē seminat in spū. i. spūaliter cōuersatur, rōnis sniam, & charita-
tis instinctū semp̄ sequendo, L de spiritu. i. p̄ opibus spūalibus, vel de spū sancto, tanquam à
remuneratore, L metet vitam æternam. L hoc ē, cœlestē beatitudinē consequetur in p̄mium.
L Bonum utē. i. opus virtutis, L faciētes nō deficiamus. i. nequaquam cessemus, nec tepeſca-
mus. Non em̄ coronatur, nisi qui legitimē certauerit. Et qui p̄seuerauerit in finem saluus erit. 2. Timo. 2
L Tempore em̄ suo. i. hora diuinæ retributiōis, videlicet cum ab omni culpa & p̄cena fuerimus
absoluti, siue in hac vita, siue in purgatorio L metemus, L id est, æternam gloriam recipiemus,
L nō deficiētes. i. finē nō habituri p̄mī tanti, nec plus appetituri, q̄dabitur. L Ergo dum tps.
promerēdi L habemus. i. qđiu durat vita hęc p̄sens L operemur bonum ad omnes. i. oībus
quantum possibile est, benefaciamus (sicut generalis exigit charitas) corporalia seu spūalia bo-
na nostra eis cōmunicando. L Maximē autē L operemur bonum L ad domesticos fidei. i. ec-
clesia filios veros Ch̄ristianos, qbus alibi dicit Apl̄us: Iam nō estis hospites & adueniæ, sed estis ci-
ues sanctoꝝ & domestici dei. Qui ergo nobis magis coniuncti sunt, his magis benefacere obli-
gamur. Charitas nāq; est ordinata. Propter quod rursus alibi ait Apl̄us: Si q̄s (inquiēs) suoꝝ, &
maximē domesticorum, curā nō habet, fidē negavit, & est infideli deterior. L Videte qualibus
līris scripsi vobis mea manu. i. cōsiderate qualis sermone ego p̄sente ep̄lam dictavi, & manu p̄-
pria scripsi, ne q̄s vos decipiāt, dicēdo ep̄lam hęc nō ē missam à me, vñ ſuſtyle vobis scribēdo
L Qui

Luce. 5
Prover. 12
Ecli. 38

Psalm. 38

Ecli. 10

1. Corint. 11

2. Corint. 10

2. Cor. 1.

1. Corint. 2

Apoc. 4

Rema. 14

1. Cor. 1.

1. Cor. 3

1. Cor. 9

1. Cor. 2.

1. Cor. 3

1. Cor. 4

1. Cor. 5

1. Cor. 6

1. Cor. 7

1. Cor. 8

1. Cor. 9

1. Cor. 10

1. Cor. 11

1. Cor. 12

1. Cor. 13

1. Cor. 14

1. Cor. 15

1. Cor. 16

1. Cor. 17

1. Cor. 18

1. Cor. 19

1. Cor. 20

1. Cor. 21

1. Cor. 22

1. Cor. 23

1. Cor. 24

1. Cor. 25

1. Cor. 26

1. Cor. 27

1. Cor. 28

1. Cor. 29

1. Cor. 30

1. Cor. 31

1. Cor. 32

1. Cor. 33

1. Cor. 34

1. Cor. 35

1. Cor. 36

1. Cor. 37

1. Cor. 38

1. Cor. 39

1. Cor. 40

1. Cor. 41

1. Cor. 42

1. Cor. 43

1. Cor. 44

1. Cor. 45

1. Cor. 46

1. Cor. 47

1. Cor. 48

1. Cor. 49

1. Cor. 50

1. Cor. 51

1. Cor. 52

1. Cor. 53

1. Cor. 54

1. Cor. 55

1. Cor. 56

1. Cor. 57

1. Cor. 58

1. Cor. 59

1. Cor. 60

1. Cor. 61

1. Cor. 62

1. Cor. 63

1. Cor. 64

1. Cor. 65

1. Cor. 66

1. Cor. 67

1. Cor. 68

1. Cor. 69

1. Cor. 70

1. Cor. 71

1. Cor. 72

1. Cor. 73

1. Cor. 74

1. Cor. 75

1. Cor. 76

1. Cor. 77

1. Cor. 78

1. Cor. 79

1. Cor. 80

1. Cor. 81

1. Cor. 82

1. Cor. 83

1. Cor. 84

1. Cor. 85

1. Cor. 86

1. Cor. 87

1. Cor. 88

1. Cor. 89

1. Cor. 90

1. Cor. 91

1. Cor. 92

1. Cor. 93

1. Cor. 94

1. Cor. 95

1. Cor. 96

1. Cor. 97

1. Cor. 98

1. Cor. 99

1. Cor. 100

1. Cor. 101

1. Cor. 102

1. Cor. 103

1. Cor. 104

1. Cor. 105

1. Cor. 106

1. Cor. 107

1. Cor. 108

1. Cor. 109

1. Cor. 110

1. Cor. 111

1. Cor. 112

1. Cor. 113

1. Cor. 114

1. Cor. 115

1. Cor. 116

1. Cor. 117

1. Cor. 118

1. Cor. 119

1. Cor. 120

1. Cor. 121

1. Cor. 122

1. Cor. 123

1. Cor. 124

1. Cor. 125

1. Cor. 126

1. Cor. 127

1. Cor. 128

1. Cor. 129

1. Cor. 130

1. Cor. 131

1. Cor. 132

1. Cor. 133

1. Cor. 134

1. Cor. 135

1. Cor. 136

1. Cor. 137

1. Cor. 138

1. Cor. 139

1. Cor. 140

1. Cor. 141

1. Cor. 142

1. Cor. 143

1. Cor. 144

1. Cor. 145

1. Cor. 146

1. Cor. 147

1. Cor. 148

1. Cor. 149

1. Cor. 150

1. Cor. 151

1. Cor. 152

1. Cor. 153

1. Cor. 154

1. Cor. 155

1. Cor. 156

1. Cor. 157

1. Cor. 158

1. Cor. 159

1. Cor. 160

1. Cor. 161

1. Cor. 162

1. Cor. 163

1. Cor. 164

1. Cor. 165

1. Cor. 166

1. Cor. 167

1. Cor. 168

1. Cor. 169

1. Cor. 170

1. Cor. 171

1. Cor. 172

1. Cor. 173

1. Cor. 174

1. Cor. 175

1. Cor. 176

1. Cor. 177

1. Cor. 178

1. Cor. 179

1. Cor. 180

Col. 3 *L* Quicquid enim volunt placere *i.* sibi ipsis *l* in carne *i.* vestra *i.* preputij vestri circumcisione
*V*el, q; volunt placere Iudeis incredulis in carne *i.* in carnibus obseruatis, *l* hi cogunt *i.* *v*e-
hemeter & importunè querunt & excitat, *l* vos circumcidit *i.* in corpore *l* tatum *i.* p̄sertim
ad hoc *l* yit p̄secutionē crucis Christi *i.* p̄secutionē pro fide & passione saluatoris, *l* nō patianf *i.*
Actoꝝ 15 à Iudeis q; eos p̄sequebanf, q; cessationē legaliū docuerūt. Pseudo em̄ apli legalia simul cū Evan D
geliō p̄dicauerūt, ne à Iudeis infidelibus pateretur molestias. *l* Neq; em̄ q; circumcidunt *l* Car
nalitēt *l* legē custodiūt *l* spūaliter, neq; p̄ceptis legis moralibus verē obtēperāt, *l* sed volunt
vos circumcidit, vt in carne v̄fa *i.* de v̄fa circucisone carnali *l* gloriētur *i.* inaniter, quasi vo-
luntatis suæ effectū in vobis adepti. *l* Mihi aut̄ absit gloriari, nisi in cruce dñi nři Iesu Christi *i.*
in contēplatiōe filii dei crucifixi, & beneficioz ipsius, v̄c; in cōsideratiōe passiōis, charitatis, &
obediētiæ Christi. Per hoc tñ nō excludit gloriatio in diuinitate, & excellētia saluatoris, qm̄ glo-
riatio crucis ordinat ad illā sicut ad ultimū finē. Vnde & illa dat in ista intelligēda. Absit itaq;
à me gloriari in circumcisione, in cārmonialibus legis, in rebus caducis & vanis. Sed hæc
Roman. 2 sit gloriatio mea, in Christi passione occupari, eius beneficia meditari, ipsius vestigia sequi.
l Per quem *l* Chrm. *i.* p̄ cuius gratiam, passionē, & imitationē, *l* mihi mundus crucifixus est *i.*
hoc ē, mortuus. Vtputa tam homines seculares, quām cōcupiscētiae atq; diuitiæ seculi huius, ita
vt talia mihi non sapiant, non delectent, non vniuant, nec me sibi coniugant inordinato affectu
l & ego mundo *l* p̄ Christum crucifixus, id est, mortuus sum, ita vt mundo non placeam, non
viuam, neq; communicē. Iuxta illud: Qm̄ propter te mortificamur tota die. ¶ Deniq; ideo E
absit mihi gloriari nisi in cruce Christi. *l* In Christo em̄ Iesu neq; circumcisio aliqd valet, *l* Ad
veram salutē, *l* neq; p̄putium *i.* ritus gētilitatis, *l* sed noua creatura *i.* spūalis regeneratio
Johan. 3 ex aqua & spū, seu vita recēs p̄ ḡf̄ quotidianam innouationē. *l* Et quicquid hanc regulam *i.*
Johan. 14 gloriatiōis huius rectitudinē atq; mēsurā, *l* secutifuerint, pax *l* interna *i.* trāquillitas cordis sit
l sup illos & misericordia *i.* peccatorū remissio *l* & sup Israel dei *i.* sup electos Iudeos le-
galia successiue deserentes & fidē catholicā amplectētes, sit pax ista & misericordia. *l* Dece-
tero nemo mihi molestus fit *l* docēdo, aut mihi imponēdo obseruationē legaliū. V̄el ad dele-
ctamēta p̄sensit vitæ me exhortādo. *l* Ego em̄ stigmata Iesu *i.* signa vulnerum, & similitu-
dine p̄cenaz Christi, *l* in corpore meo porto *l* baulando crucē meam indefinēter, & Chrm se-
quendo, eiusq; passioni me pro viribus conformando. *l* Gratia domini nostri Iesu Christi. Sit
l cum spiritu vestro *l* id ē, in anima vestra. O *l* fratres, Amen. *l* Hæc est gratia gratum faciēs
quæ à tota trinitate infunditur, quāmuis interim etiam vnicuiq; diuinæ personæ attribuatur.
Tota enim superbeatissima trinitas inseparabiliter operatur ad externa. Quæ est super omnia
deus sublimis & benedictus, Amen.

IN EPISTOLAM PAVLI AD EPHESIOS

Proemium.

Matth. 7**Psalm. 118**

M N I S qui audit verba dei, & facit ea, assimilabitur viro sapienti qui ædifica-
uit domū suam supra petram. Merito diuina scriptura multipliciter eos com-
mēdat, qui in semitis mādatoz & celestium stabiliter atq; ardēter p̄sistunt, tēta-
tionibus efficaciter resistētes, cunctasq; p̄secutiones pro amore iustitiae fortiter
sustinentes. Non em̄ minoris laboris ac laudis est in bono cōcepto p̄seuerare quām
illud inchoare. De hōge numero fuerunt Ephesii (ab Asia minori Asiani vocati) F
quibus Apostolus iam nūc declarādam scribit ep̄lam. Scribit aut̄ ex Roma in carcere positus p̄
Tychicū diaconū. ¶ Porro Ephesii nō à Paulo cōuersti ad fidē, sed in bonis ab ipso cōfirmati
fuerūt. Et q; in fide & in sanctis opibus p̄manserūt stabilirer, falsisq; doctoribus sp̄retis euāge-
licaz sapiaz adh̄serūt, ideo nō increpatioriam, sed commēdatoriā ac cōsolatoriā eis scribit epi-
stolam, prouocans eos ad meliora, & ad gratias dño referēdas eos inducens, p̄cipue docens
omnem virtutem perfectionemq; nostram diuinę pietati ac gratiæ ascribendam. Et in ipso epi-
stolæ exordio solito more procedit.

¶ Expositio primi capituli: Paulus apostolus Christi Iesu per voluntatem dei.

¶ Articulus primus.

Roma. 1
Galat. 1
1. Corin. 1

PAULUS APLUS Christi Iesu p̄ voluntatē dei *i.* à diuina voluntate ad apostolatū efficiē-
ter, p̄motus, scribit *l* sanctis oib; *i.* firmis & dignis Christifidelibus *l* q; sunt Ephesi *i.*
id ē, in urbe sic dicta cōmorant, *l* & *l* pro id ē, *l* fidelibus *l* q; sunt *l* in Iesu Chfo *p*
fidē & charitatē, sicut mēbra in capite. *l* el p̄ sanctos, intelligit prelatos & p̄fectiores.
Per fideles vero imp̄fectiores ac subditos, *l* Gratia vobis *l* detur, *l* & pax à deo patre nostro,
& domino Iesu Christo. ¶ Salutatione p̄missa, à gratiarum actione orditur, & ait:
EPIST. *l* Benedictus deus & pater domini nostri Iesu Christi. Omnia hēc iam p̄dicta verba in p̄-
Psalm. 66 cedentium exordijs ep̄stolarum scripta atq; exposita sunt. Idcirco hæc p̄termittor: Qui
Galat. 1 *l* cedentium exordijs ep̄stolarum scripta atq; exposita sunt. Idcirco hæc p̄termittor: Qui
Ephes. 1 deus & pater noster *l* benedixit nos, *l* id est, benedictos, & gratiosos nos fecit, dando nobis
mune

IN EPIS. AD EPHESIOS ENARRA. Art. I. Fo. LXXXV.

A munera cœlestium gratiarum, sicut subiungitur, Lin omni benedictio spūali. i. in omni do no gratiae liberaliter dato, nostroq; cordi infuso, ita vt benedictio ista sit causa formalis, p quā à deo effectiue benedicti sumus. Frequenter autem accipitur in scripturis benedictio pro domino liberali. Sicut cum Abigail ad David: Accipe benedictionem quam attulit famula tua. Be nedixit itaq; nos omni benedictione saitem in genere. Et hoc Lin cœlestibus bonis seu gratijs. Vel ad hoc, vt ad cœlestia regna perueniamus. Vel omni benedictione habenda perfecte in cœlestibus mansionibus, Lin Chro Iesu, hoc est merito Chri, sive p Chrm tanquam per mediatorem, sicut elegit nos, id est p alijs multis seu reprobis ad æternā beatitudinem p or dinavit, Lin ipso. i. in Chro, seu per Chrm. Ita vt pater & Chrūs (seu filius) imo & cū eis spūs sanctus sint vñus elector, sicut vñus creator. Vnde Chrūs testatur: Ego scio quos elegerim. Et rursus: Non vos me elegistis, sed ego elegi vos. Elegit ergo nos in ipso, Lante mudi constitu tionē, hoc est ab æterno, quæ electio ex dilectione processit. Potest quoq; sic accipi, vt pater dicatur nos elegisse in Chro ante mudi constitutionem, qm ab æterno disposuit per Chri incarnationem ac passionem impendere nobis suæ æternæ electionis effectum. i. veram salutem Lvt essemus sancti. i. puri in anima, & immaculati in opere Lin cōspectu eius, hoc est coram deo, videlicet vere, seu diuino iudicio, non tantum humano, Lin charitate, quæ est vita decorq; animæ, per actum charitatis interiorum, sine quo nihil est meritiorum. Vnde p charitatem efficimur sancti in affectu, & immaculati in effectu. Qui pater pdestinavit, hoc est ad vitam æternam in sua dispositione p̄misit seu p̄ordinavit, nos in adoptionem filiorum. i. ad hoc vt bona gratiae quæ filii adoptiuis p̄stantur, nobis donetur. Quod autem confertur. Dedit em nobis potestate filios dei fieri. Sic autem p̄destinavit nos Lin ipsum, id est ad imitationem filiationis naturalis, quæ conuenit Chro, cuius similitudo est filiatio adoptiva. Vel, in ipsum, hoc est vt veniamus ad gloriam Chri, & eius efficiamur coheredes. P̄destinavit insuper, secundum propositum, i. æternū decretum, voluntatis suæ, qua oia libertime agit, i. secundum voluntatem suam diuinam, omnia iuste agentē ac proponentem, quæ vtiq; est prima causa p̄destinationis, Lin laudem gloriae gratiae suæ. i. vt laudemus magnificantiam gratiae suæ gratum facientis, per quam adoptio filiorum dei nunc inchoatur, quæ in patria per lumen gloriae consummatur, Lin qua gratia gratum faciente, i. per quā formaliter, gratificauit, hoc est sibi acceptos ac gratos, nos fecit Lin dilecto filio suo. i. p Chri stū mediatorē dei & hominum, merito Chri, & per oia quæ Chrūs pro nostra salute assumpsit, se cit ac pertulit, Lin quo filio dei dilecto, habemus redemtionē, à iure & iugo diaboli, per sanguinem eius, hoc est merito effusionis sui pretiosissimi sanguinis. Luxta illud: Qui dilexit nos, & lauit nos à peccatis nostris in sanguine suo. Ideo subditur, remissionē peccatorum. i. redemptio ista est vitiis nostris solutio. Quæ facta est secundū diuitias, hoc est plenitudi nē Lin ḡia eius, videlicet Chri, q̄ gratiose & pie nos liberauit. Vnde p Euangelistā Iohannem dicitur: Gratia & veritas p Iesum Christū facta est. Et de plenitudine eius accepimus oēs, grām pro ḡia. Quæ gratia superabundauit in nobis apostolis, i. copiosissime nobis infusa est, quippe q̄ primitias spūs sancti accepimus, Lin omni sapia. i. diuino & notitia, omni, quātum ad sacrū spectat scripturā, quā plene cognoscimus, & prudētia. i. tpalium & humana, rege agnitiōe. Hac em nobis p grām spūs sancti collata sunt, vt notū faceret nobis sacramentū. i. C secretū voluntatis suæ, seu voluntate suā secretā, alijs occultatā, vel incarnationis Chri myste riū, seu diuinæ mentis consiliū circa humani generis redemtionē, secundū bonum placitum eius. i. secundum qd sibi pie complacuit, quod proposuit in eo, hoc est cuius placiti executionem cōstituit & impleuit in Chro. Quid autem, & quādo factum sit, hoc subditur, Lin dispensatione plenitudinis temporum. i. adueniente tempore diuinitus p̄ordinato & dispēfato, videlicet tēpore ḡia. De quo alibi dictum est: Ecce iam venit plenitudo t̄pis, Linstaurare omnia in Chro. i. per Chri mysteria reformare, quæ in cœlis, hoc est ordines angelorum supplēdo ruinas eorū, & q̄ in terra sunt. i. genus humanū, Lin ipso. i. eos q̄ in Chro electi sunt soli effectum diuinæ liberatiōis finaliter fortiuntur. Lin quo. i. per quē Chrm, & nos apostoli, sicut & cæteri electi, sorte. i. diuina electiōe vocati sumus, ad fidē & grām salutem. Dicīt autē sors, diuina electio, q̄a vtrūq; est dei, non hominis, & sicut electio nō accipit personam, ita nec sors. Propter qd ait scriptura: Sortes mittuntur in finum, & à dño temperātur, p̄ L p̄destinati. i. ad æternā beatitudinem p̄ordinati, secundum propositum eius. i. secundum æternam incommutabilis eius decreti dispositionē, q̄ omnia operatur p seipsum vel causas secundas, secundum consilium voluntatis suæ, hoc est secundū certissimā rōnem suæ voluntati consonam atq; placentem. Nihil em operatur ad extra de necessitate aut casu, sed sapienter ac libere vniuersa producit. Luxta illud. Omnia in sapientia fecisti. Et: Omnia q̄cūq; voluit dñs fecit, Lin simus in laudem gloriae eius. i. in nobis deus glorificetur, q̄ tantam grām nobis

nobis sine meritis nostris ineffabili pietate largitus est, ex cuius beneficij consideratio nobis alijq; fideles in laudem & gloriam dei erumpere debemus, nos qui ante sperauimus in Christo. Id est, nos apostoli, qui ante eos qui per nostram prædicationem conuersi sunt, Christo per fidem & spem inhaesimus. In quo Christo, hoc est, cuius ordinatione & adiutorio, & vos Ephesii, cum audissetis non solum auribus corporis, sed etiam cordis, verbum veritatis scilicet, Euangelium salutis vestrae, i.e. doctrinam Christi annuntiantem hominum liberationem, in cuius doctrinæ obseruatione salus vestra consistit, in quo & credentes, i.e. cui euangelio fidem adhibentes, signati estis id est, inter electos computati, & à perueris distincti, certis diuinæ prædestinationis indicis, quorum unum est illud: Qui ex deo est, verba dei audit. Et Beati qui audiunt verbum dei, & custodiunt illud, spiritu promissionis sancto id est, virtute & operatione spiritus sancti electis promissi, iuxta illud in Luca: Ego mitta promissum patris mei in vos. Vt spiritus sanctus dicitur spiritus promissionis, quia promittit vitam æternam, qui spiritus sanctus est pignus hereditatis nostræ hoc est, arrafutæ felicitatis. Quia per eius inhabitationem, inspirationem, consolationem, ac cetera dona certificamur de beatitudine subsequente. Ex perceptione quippe presentium munier, certa fit expectatio futurae. Dicitur ergo spiritus sanctus pignus hereditatis quam habituri sumus in patria, quia per modum pignoris interim nobis confertur. Pignus enim est loco rei non habite, estque eiusdem valoris cum ea. Deus autem est nostra felicitas atque hereditas obiectalis, quævis fruitio dei fit hereditas nostra, felicitasque formalis. Hanc autem hereditatem nondum habemus in re, sed spiritus sanctus quem interim habemus per suam gratiosam inhabitationem, est eiusdem valoris cum ea, immo ipse realiter idem cum ea est, sed diverso habetur modo in via & in patria, ideo modo vocatur pignus, in patria autem vocatur hereditas. Veritatem (vt in glossa quoque Augustini testatur citata verba) conuenientius dicitur spiritus sanctus arra, quam pignus, quoniam pignus auferitur cum promissum vel debitum soluitur. Arra vero cum sit pars pretij non auferitur, sed completur cum solutio agitur. Quoniā ergo in perceptione futuræ atque cœlestis hereditatis spiritus sanctus non auferitur electis sed plenius datur, idcirco aptius nuncupatur arra quam pignus. Nihilominus quoniā spiritus sanctus dicitur nobis dari per dona sua. i.e. propter hoc quod dona sua nobis præstatur & aliqua dona sua propter imperfectionem inclusam non manet in patria, ut fides & spes, ideo quantum ad hanc dona spiritus sanctus ratione pignoris habet. Sic enim auferitur quantum ad modum, venientibus dotibus quæ fidei & spei succedit. Quantum vero ad dona quæ manet & perficiuntur in patria, qualia sunt: charitas, sapiëtia, timor filialis, spiritus sanctus proprius dictus est arra. In redemptione acquisitionis hoc est, in liberationem salvificam, per quam adipiscimur vitam æternam, videlicet ut iugo peccati, demonumque per gratiam spiritus sancti eripi, salutem acquiramus perpetuam. De qua ait Petrus: Vos genus electum, gens sancta, populus acquisitionis, in laude gloria eius. i.e. ad præconiū diuinæ beatitudinis ac maiestatis, puta ad hoc, ut diuinæ naturæ beatitudinem ac maiestatem grata mente laudemus. Omnia enim propter seipsum operatus est dominus. Denique litera ista quantum ad tenorem verbos non nihil trucata est, unde supplere oportet. Ut cum dicuntur: In quo & credentes, fiat pucti distinctione, sicque facile elicetur sensus perfectus. Et quia bonus prelatus, immo & quilibet proximus de salute alterius ex vera charitate latari, & domino gratias agere debet, subiecit aplaus. Propterea & ego audiens à narratibus, veletiā ab interna loquutione spiritus sancti, fidem vestram que est in Christo Iesu puram, sanctam, christianam atque catholicam, & dilectionem habitualē & actualē, quam ostendit, in omnes sanctos hoc est, in vniuersos veraciter christianos, quibus in spiritualibus ac temporalibus benefacitis, prout casus occurrit, facultasque suppetit, non cessu cōgruētibus horis, gratias ages deo pro vobis. i.e. propter beneficia vobis impensa, memoriam vestri facies. i.e. vestri recordas, in orationibus meis quibus pro vestro profecto oro, ut deus domini nostri Iesu Christi, i.e. verus deus, qui est deus Christi prout homo. Sic enim quilibet diuina persona, totaque simul superbeatissima trinitas deus est Christi. Qui deus est, pater gloria id est, sons & origo omnis sanctæ latitiae. Vt pater gloria id est, maiestatis altissima, det vobis spiritum hoc est donum, sapiëtiam quae est vnu ac summum septem donorum spiritus sancti. Vt spiritus sapiëtia, i.e. spiritus sanctus dator sapiëtiae habitualis, & revelationis actualis, i.e. illuminatio ex habitu sapiëtiae & motione spiritus sancti procedet. Non enim sufficit nobis gratia aut sapiëtia habitualis, sed requiritur insuper actualis motio spiritus sancti excitatis habitu ipsum in actum, cuius motione efficitur anima cito capax per habituala septem dona spiritus sancti, quæadmodum capax est motionis propriæ rationis per habitus virtutum. Det itaque vobis spiritum sapiëtiae, in agnitione eius, i.e. ad cōtemplandum deum, quod est, illuminatos habere oculos cordis vestri, i.e. habere intellectum speculativum ac practicum, diuinitus illustratum, ut sciatis, & sciendo iuste vivatis. Sciat inquit, quae sit spes vocationis vestrae, hoc est, bonum speratum siue felicitas ad quam diuinitus inuitamur, & quae diuitiae id est, spirituales opulētiae seu plenitudines copiosæ, gloria hereditatis eius. i.e. gloriæ

Ariosæ felicitatis dei, quam exhibet, in sanctis, in patria. Beatitudo enim est status omnium bonorum aggregatione perfectus, iuxta Boetium. Unde quamuis beatitudo dei in seipso sit simplicissima, beatitudo quoque quam electis infundit, secundum suam essentiam simplex sit, scilicet visio dei, quæ est tota merces; dicimus tamen secundum nostræ intelligentiæ modum, quod in deo sit omnium bonorum copiosissima opulentia atque ditissima plenitudo. Beatitudini autem creatæ quæ communicatur beatis, multa iunguntur perficiencia eam, videlicet dilectio, delectatio, &c. quæ dicuntur diuitiæ gloriose hereditatis seu beatitudinis nobis promissa. Orat ergo Ap[osto]lus ut beatitudinis huius diuitias magis perfecte cognoscant, Sciatis præterea & quæ sit supere-minens magnitudo, hoc est incomparabilis sublimitas, summaq[ue] gratia, virtutis eius in nos id est diuinæ potestatis gratiam tantam cordibus nostris infundetis, quod credidimus in Christum, atque primitias sp[iritu]s sancti receperimus, secundum operationem potentiarum virtutis eius, hoc est secundum efficaciam eius diuinæ potentiarum, quæ virtus vocatur, cum sit potestas consummata atque perfecta. Realiter tamen idem sunt, præsertim in deo, potentia activa & virtus, quamvis potentia secundum quosdam, dicat potentiam absolute; virtus autem complementum potentiarum, quam virtutem operatus est, i. operando monstrauit, in Christo, mortuo ac sepulto, suscitans illum à mortuis. tertio die, & constituens, hoc est firmiter ponens eum ad dexteram suam, i. in potioribus bonis suis, videlicet in summo honore, dignitate & gloria, in cœlestibus, i. in cœlo empyreo, supra omnem principatum, id est angelos de summo, seu tertio choro infimæ hierarchiæ, & potestatem, hoc est angelos de infimo choro secundæ hierarchiæ, & virtutem, i. angelos de medio choro eiusdem hierarchiæ, & dominationem, i. angelos de summo ordine hierarchiæ secundæ. In hac authoritate fundat se beatissimus theologorum princeps Dionysius, ponens principatus in infima hierarchia. Constituit quoque eum in die ascensionis, quo ad naturam assumptam, & supra omne nomine, id est ultra omne ens nominatum aut nominabile, quod nominatur, id est exprimitur, scitur, vel esse perhibetur, non solum in hoc seculo variabili, sed etiam in futuro, i. in patria nominabitur aut sciatur, i. ultra omnem creaturam terrestrem & cœlestem, corporalem ac spūalem, sublimauit Christum, quo ad humanitatem assumptam, immo sola humanitas Christi propter uniuersum suam personalem cum verbo, præstantior est toto vniuerso simul accepto. Et oīa subiecta sub pedibus eius, i. vniuersa creata Christi potestati atque imperio, immo & inferiori eius naturæ (quæ noīe pedum intelligi potest) deus pater plenissime subdidit. Unde ipse ait: Data est mihi omnis potestas in cœlo & in terra, & ipsum Christum, deus pater dedit, i. constituit caput, i. principale, supra omnem ecclesiam, militantem ac triumphantem, quæ est corpus ipsius Christi mysticum, quoniam vnitur ei ut capiti per communionem naturæ, participationemque gratiarum. Est quoque ecclesia plenitudo eius, videlicet Christi, vel quæ ab ipso donis gratiarum adimpleatur, vel quæ facit ad hoc ut Christus omnia membra sua mystica habere dicatur, qui existens secundum diuinitatis naturam, omnia in omnibus, non essentialiter aut formaliter, sed causaliter ac supereminenter, ut dictum est plenius, adimpleatur. Quantum ad mysticum corpus sub, quāvis in seipso non perficiatur nec crescat. Aduertendum p[ro]terea, quod Christus dicitur caput ecclesiae, ad similitudinem capitis naturalis. Sicut enim in capite naturali sunt tria, videlicet ordo, quoniam caput est prima atque superior pars hominis. Perfectio, quia in capite vigent omnes sensus. Virtus, quoniam motus & gubernatio omnium membrorum dependet a vi sensitiva ac motu, quæ dominatur in capite. Sic Christus prior & altior est alijs propter gratiarum suarum eminentiam, & in ipso sunt omnes sensus spūiales. Ipse quoque omnibus influere potest spūalem sensum & gratiarum motum. Est autem Christus secundum vtrumque suam naturam caput totius ecclesiae, sed secundum diuinam naturam influit authoritatice, estque caput iure creationis atque excellentissimæ gubernationis. Secundum humanitatem vero influit instrumentaliter: secundum quā etiam deus est caput Christi. Nechoim tamen, sed & angelorum quaque Christus, ut homo, caput cœsetur. Quemadmodum enim angelorum & hominum unus est ultimus finis atque felicitas, scilicet visio dei per speciem, sic una est eos ecclesia. Multitudo namque electorum actibus, officijsque distincta, mysticum Christi corpus vocatur. Quoniam igitur Christus etiam ut homo propter propinquitatem suam ad verbū, influentiā habet in summos ordines angelorum, & ceteros vniuersos, eos purgando, illuminando & perficiendo (secundum magni Dionysij documenta) constitutus est eis caput Christus. Nam enim inductus est, quod deus constituit eum super omnem principatum & potestatem, &c. Alibi quaque ab eodem Ap[osto]lo de ipso assertur, quod est caput omnis principatus & potestatis. Postremo sciendū, quod Christus est caput omnium, non aequaliter, sed ordine quodam. Primo enim & principaliter est caput beatorum qui ei vniuentur per gloriam fruitionis. Secundo, eosque qui ei vniuentur per charitatem vestram. Tertio autem illorum qui sola fide ei iunguntur. Quarto vero eosque qui vniuentur ei per potentiam ad actum reducendam. Quinto (maxime improripie) eosque qui vniuentur ei per potentiam nunquam ad actum reducendam. Damnatorum vero Christus caput non est, sed existentium in purgatorio caput veraciter appellatur.

¶ Elucidatio capituli secundi, videlicet. Et vos cum essetis mortui in delictis & peccatis. Art. II.

Intendens autem apostolus Ephesios ad gratiarum actionem inducere, & gratia dei commendare, commemorat quales, i. quam virtiosi ac miseri, ex semetipis fuerunt, & quales per misericordiam & gratiam Christi effecti sunt. Et vos Ephesii cū essetis mortui spiritu ritu, in delictis, omissionis, & peccatis, commissionis. De sic mortuis ait in euangelio dominus: Dimitte mortuos sepelire mortuos suos, in quibus vitijs, aliquando scilicet dum nondū credidistis in Christū, Ambulastis, iniuste viuēdo, secundū seculū, i. conuersationē seu virtia, mūdi huius, qui totus in maligno positus est, i. hominū mundanorū. Nec solū secundū seculū, sed & secundū principē potestatis aeris huius, hoc est, secundū suggestiones diaboli, qui potestatē suā exercet, & habitat in aere caliginoso, qui princeps hominū impiorū est, spiritus malignus, qui nūc operatur in filios diffidētiae, i. desperātes, incredulos & induratos seducit ac possidet. Sequuntur eī pene in omnibus diabolicū instinctum, in quibus delictis atq; peccatis (quantū ad genus eoz) & nos omnes, Iudæi, sicut & gentes, aliquādo cōuersati sumus, antequam gratiam Chrii suscipieremus, in desiderijs carnis nostræ, i. carnalibus cōcupiscētijs cōsentīdo, faciētes, i. actu implētes, voluntatē carnis & cogitationū id ē, inclinationes sensualitatis, & cogitationum prauagę, seu ea in quibus caro delectatur, vel cogitatio inaniter occupatur & gloriatur. Et eramus natura, hoc est, naturali propagatione ab Adam traducta, secundū illud: Ecce enim in iniquitatibus cōceptus sum, filij ira, i. digni vindicta & pena, propter originale peccatum, cui debebatur poena damni, non pena sensus, in posteris, sicut & ceteri impiorū sunt. Deus autē qui diues, i. copiosus, est in misericordia, Nā in seipso immensam habet clementiā, & effectus divinæ pietatis inessabiles sunt, luxta illud: Miserationes eius super omnia opera eius propter nimia charitatē suā, hoc ē, vehemētē dilectionē, qua dilexit nos, De qua dilectiōe legitur apud Iohannē: Sic deus dilexit mundū, vt filii suū vñigenitū daret, cū essetis mortui peccato, originali ac personali seu actuali, cōuiuificauit nos Chriō, i. simul cum Christo, imo & per Christi incarnationē ac passionē viuificauit nos liberādo à morte culpa, & influendo vitam gratiā, datus demū vitā gloriā, cuius gratia id ē, gratuita pietate, dono ac merito, Letis saluati, non proprijs meritis. Et cōresuscitauit, i. cū Chriō & per Christi resuscitatiō nem resuscitauit nos à morte, nunc in spe, quod in die iudicij siet in re. Capitis enim præcessio, spes mēbroꝝ est, & confedere fecit in cœlestibus, in Chriō Iesu, i. per fidē, gratia & meritum Christi iam præparauit nobis locū beatæ quietis in cœlestibus mansionibus, nunc enim confedere nos fecit in spe. Vnde & Chrūs ait: Ego dispono vobis regnū, vt edatis & bibatis super mensam meā, & sedeatis super thronos. Et rursus alibi: Qui vicerit, dabo ei sedere me cū in throno meo, vt ostēderet in seculis superuenientib⁹, hoc ē, in futuri generationibus vel in die iudicij, abundantes diuitias gratiā suā, i. copiosa munera cœlestium gratiarum, seu gratiā habitualis, ex qua omnia alia dona gratifica aliquo modo dependēt. Hæ autē diuitiæ non sunt nisi sublimia dona spiritus sancti nobis collata, in bonitate, dei extenta, super nos, i. ex diuina pietate nos misericorditer aspiciente, in Chriō Iesu, hoc ē, per Chriō, & eius sacra mysteria. Gratia enim, i. gratuita dei pietate, qui omnes homines vult saluos fieri, Vel, gratia, habituali omne meritū vestrū præueniente. Vel, gratia, id ē, gratio merito Chrii, Letis saluati, à potestate diaboli, & seruitute peccati, ceterisq; animag̃ periculis (quantum est ex parte dei saluantis), per fidē, Sine qua impossibile est deo placere, & sine qua nulla actione meritoria est, per quam etiā meritū Christi nobis applicatur. Et hoc nō ex vobis, i. non propria virtute estis saluati, Dei enim donū est, salutatio vestri, seufides. Et hoc, non ex operibus, i. non vestris meritis saluationem aut fidem meruistis, sed deus misericorditer vos præuenit, vt ne quis glorietur, id est, ne aliquis se proprijs viribus iactet saluatū, sicq; in seipso, nō in domino glorietur. Et merito nemo in se gloriari debet. Ipsius enim, dei Iesu mus factura, id est, creatiā deo, quantū ad esse naturale, creatiā (quantū ad esse gratiā) regredi ac regenerati, in Chriō Iesu, id ē, in sacramētis & fide Christi. Sacraenta enim Chrii, gratiam conferunt, & spiritualiter creant. De qua creatione ait Psalmista: Cor mundū crea in me deus. Creati inquā, in operibus bonis, i. per opera bona virtuosa ac meritoria ad perfectā regenerationē, & spiritualē existētiā ducti. Quāmuis enim per fidē & gratiā renascamur & iustificemur, oportet tamē vt tempore opportuno fides per dilectionē operetur, quoniā fides sine operibus mortua ē, quæ opera bona, præparauit deus, i. in sua prædestinatione nobis dare disposuit. Omnia enim opera nostra operatur in nobis, vt in illis ambulemus, i. conuersemur, procedēdo de via ad patriā per semitam mādatorū. Propter quod hoc est, quoniam tantā misericordiam cōsecuti estis, idcirco vt gratiōres sitis domino deo, memor res estote, quod aliquādo anteq; cōuerteremini ad Chriō, vos gētes eratis, i. gētiliter & infideliter cōuersantes, in carne, i. in peccatis carnalibus. Sic etiā accipitur caro ad Romanos, vbi dicitur: Vos autē in carne nō estis, qui dicebamini præputium, i. immūdi & incircūlisi vocabamini, tanq; habētes præputiū, ab ea quæ dicit circūcisio, i. à populo Iudeorū circūci-

A circunciso. Vel distincti à populo isto. Circunciso enim est signum distinguens Iudeos à gentibus
 " Lin carne manufacta. i. circuncisio ista in membro corporis, ministerio manuum siebat, L qui Hier. 23
 " eratis in tempore illo sine Christo. i. sine fide, charitate & gratia Christi, quāuis sine Christo, prout
 " deus est, nihil possit in momēto subsistere, L alienati à conuersatione Israel. i. à cultu diuino, q Deu. 7
 " tunc in solo Israelitico populo viguit, L & hospites testamentoꝝ. i. extranei à veteri testame-
 " to. Quod pluraliter testamēta vocatur propter diuersitatem promissorum suoꝝ, L spem pro
 " missionis. i. æternæ felicitatis nobis promissæ, L non habētes & sine deo. L vero, i. sine grā atq;
 " notitia dei. in hoc mūdo. Nūc aut̄, L id est hoc tempore vestræ cōuerſionis, seu euāelicæ legis
 " Lin Christo Iesu, L hoc est, per dñm saluatorem, L vos q aliquando eratis longe. L à deo, non loco
 " sed dissimilitudine, quā efficit culpa. Iuxta illud prophetæ: Iniquitates vestræ diuiserunt inter
 " deum vestrum & vos. Et: Peccata vestræ absconderūt faciem eius à vobis, L facti estis prope, L
 " hoc est deo per charitatem vnitæ estis, L in sanguine eius. i. per pretiosi sanguinis Christi effu-
 " sionē. L Ipse enim Christus Lest pax nostra. L effectiue nō formaliter, i. pacificator noster. Nā pa-
 " cem fecit inter deum & homines. Homines q;q per diuersas leges diuisos pacificauit, imò ho-
 " mines & angelos optime pacificasse cognoscitur, L q fecit vtraq; L i. duos populos. s. Iudeos &
 " gentiles, L vnum. Lin fide ac dilectione. Hinc est quod ait ipse: Pater sancte serua eos in nomine
 tuo quos dedisti mihi, vt sint vnum sicut & nos. Christus quippe est lapis angularis, in quo duo
 B populi concurrerunt & adunati sunt. Ita vt ex Iudeis gentibusq; conuersis constet vna ecclæ-
 " sia. Propter quod aiebat prophetæ: Consilium pacis erit inter duos illos. L Et medium parietæ
 " maceriae, L id est obſtaculum accedendi ad deum, L soluens, L id est per suam passionem & gra-
 " tiam auferens. Abſtulit enim à Iudeis obſeruantim legalium, à gentibus autem idololatriam, & Pſal. 17
 " pro omnibus ſatisfecit. De tali pariete ait Psalmista: In deo meo transgrediar murum. Dicitur
 " autem hic paries maceriae propter suam infirmitatem. Maceria nanc; est cōgeries lapidum fi-
 " ne cāmento. Vocaturq; medius, quoniam diuifit populos istos ab inuicem, & à deo. Nō enim
 " ſibi concordabant inuicem, neq; cum deo ſtante pariete iſto, ſed erāt omnes quaſi oues erran-
 " tes, vnuſquisq; in viam ſuam declinauit. Gratia vero dei parietem iſtum deſtruxit facile, cōſu-
 " mendo peccata, & vnitatem charitatis p̄r̄ſtando, L inimicitias. L Iudeoꝝ & Gentium in al-
 " terutrum, & in deum, L in carne ſua. L id est per corporis ſui mysteria, ſcilicet passionem & mor-
 " tem. L ſoluens, L ipſe eſt enim agnus qui abſtulit peccata mundi. Quibus ablatis amicitia redit,
 " & habitare facit vnius moris in domo. Insuper Christus eſt, L legem mandatorꝝ, L hoc eſt legē
 " Mosaicam, plenam mandatis triplicibus, ſcilicet moralibus, iudicialibus & cārimonialibus
 " L decretis, L hoc eſt euāelicis p̄ceptis, L euacuans, L id eſt ceſſare faciens, quantum ad cāri-
 " monialia. De quibus decretis legem euacuabitibus dicit ſaluator: In hiſ duobus p̄ceptis tota
 " lex pendet & prophetæ. Fertur autem Rabbi Moysen dicere: Tot eſt mandata in lege, quoſ
 " ſunt oſſa in humano corpore, hoc eſt, ſexcenta & tredecim, L vt duos. L populos, à ſe olim ſide
 " & cultu diuifos (puta Iudeos & Gentes) L condat, L hoc eſt conſtituat Lin ſemetipſo, L tanq;
 " in ſaluatorē ac capite, iungentos ſibi per fidem & charitatem, L in vno nouo homine, L hoc
 " eſt in ſemetipſo deo humanato, nouo ordine genito, & omnia innouante, L faciens pacem, L
 " inter populos iſtos ad inuicem, & quo ad deum & angelos, L & reconciliet ambos deo in vno
 " corpore. L i. in proprij corporis paſſione. Vel, in vno corpore, hoc eſt ad hoc vt ſint vnuſ my-
 C ſticum corpus ecclesiæ, quod eſt ipſa ecclesia, quæ eſt myſticuſ corpus Christi, L per crucem. L i. Roma. 12
 " crucis paſſionem, L interficiens, L hoc eſt penitus tollens ſeu auferens, quantuſ in ſe eſt, L inimi-
 " citias, L id eſt peccata quæ inimicitiam induixerunt. Odio enim ſunt deo impius & impietas eius
 " Lin ſemetipſo, L hoc eſt propria morte ac merito, Iuxta illud Eſaiæ vaticinum: Pro nobis do-
 " lens vulneratus eſt. Item & illud Petri: Ipſe peccata noſtra tulit in corpore ſuo ſuper lignum.
 " L Et eveniens Christus, L id eſt in natura aſſumpta nouus apparenſ in terris, & cum hominibus
 " conuersas ac ambulans, L euangelizauit, L hoc eſt dandam p̄dicauit, & per apolloſ datam
 " annuntiauit, L pacem p̄dictam L vobis. L gentilibus, L qui longe fuistiſ, L hoc eſt, multuſ à deo
 " auertiſ. Vnde in Euāelio: Alias (inquit) oues habeo, quæ non ſunt ex hoc ouili, & illas opor-
 " tet me adducere. Etrurus: Multi ab oriente & occidente veniēt, & recumbent cum Abraham
 " & Isaac & Jacob in regno cœlorum. Euāelizauit L & pacem his qui prope, L hoc eſt Iudeis
 " vnuſ verum deum coletibus. De quibus ipſe ait: Non ſum miſſus niſi ad oues que perie-
 " runt, domus Israel. Hoc verbum Apololi ſum p̄tum videtur ex eo quod per Eſaiam dominus
 " protestatur: Creavi fructum labiorum eius, pacem ei qui longe, & pacem ei qui prope, L Quo-
 " niam per ipſum, L Christum tanquam per optimum mediatore, reconciliatore & aduoca-
 " tum L habemus accessum, L hoc eſt cauſam atq; fiduciā accedēti corde syncero, L ambo. L id
 " eſt nos Iudei & gentes, L in vno ſpiritu, L id eſt, iſtinctu & operatione eiusdem ſpiritus ſan-
 " cti. Vel, in vno ſpiritu, id eſt pari affectu ſeu anima vna per charitatem. Sicut multitudinis cre-
 " dentium erat cor vnuſ & anima vna, L ad patrem. L æternum, eum laudando, & operibus
 " venerando. Vnde dicit alibi Apololus: Adeamus cum fiducia ad thronum gratiæ eius, vt mi-Act. 4
Dier. 4

sericordia cōsequamur. Ergo. i. quoniā per Christū recōciliati, & prope facti estis, habētes per ipsum accessum ad patrē, sicut & ipse ait: Nemo venit ad patrē, nisi per me, Iam tē. D
Johan. 14
EPIST. pore gratiae & nouæ legis, cū estis ad Christū cōuersi, nō estis hospites. i. aduētitij, & cito abeuntes à deo & ecclesia & aduenæ. i. à deo & electis extranei. Per fidē emī & charitatē & cetera dona spiritus sancti firmiter stabiliti estis in deo, atq; in ecclesiastica vnitate. Ideo subditur, sed estis ciues sanctoꝝ. i. de nūero electorꝝ, tanq; eiusdē iuris ac dignitatis cū illis in domo militatis ecclesie, & domestici dei. i. deo familiariter copulati, & in domo eius. f. ecclesia) recepti, semper q̄ māsluri, superadificati. i. mēte fortiter innixi, radicati atq; fundati sive instructi, super fundamētū aploꝝ & prophetarꝝ. i. super Chrm, qui est primū fundatū, in quo apostoli & prophetarꝝ fundati fuerūt per fidē & gratiā singularē. Potest quoq; per fundamētū intelligi sacra scriptura noui ac veteris testamēti, in qua fidelū corda fideliter cōstabilūt. Aedificati itaq; estis hoc modo, l ipso summo angulari lapide existente, L Chrō Iesu. i. ita vt Chrūs in ædificio isto ecclesie spirituali sit lapis summus & angularis.
Daniel. 12
Lapis quidē, qm̄ firmiter sustinet & cōseruat credētes in se. Summus, qm̄ perficit eos. Angularis, quia in ipso, sicut in capite, vniuntur duo populi, Iudæi videlicet & gētiles ad cōstruedā vñā ecclesiā, quē admodū duo parietes in lapide materiali in angulo posito cōcurrūt atq; coherēt. De hoc lapide ait Psalmista: Lapidē quē reprobauerūt ædificatēs, hic factus ē in caput anguli. Quod Chrūs de se prædictū testatur, dices Iudæis: Nunquā legistis? Lapidē quē reprobauerūt ædificatēs, &c. In quo L Chrō. i. in cuius doctrina, fide & gratia, L omnis ædifica tio. i. domus, videlicet fidelis quilibet, seu multitudo fidelū, L cōstructa. i. spiritualiter erecta & confirmata, L crescit. i. proficiendo procedit de bono in melius, L int̄ plū sanctū. i. ad hoc vt sit tēplū purum à virtiſ, in quo deus per gratiā habitare dignetur, iuxta illud: Tēplū dei sanctū est, quod estis vos, L in dño. i. adiutorio dei, vel secundū voluntatē ipsius, L In quo L dño. i. cuius subsidio, & vos coædificamini. i. simul cū alijs fidelibus ædificamini, L intus in anima, virtutib; donis atq; scientijs, L in habitaculū dei. i. vt sitis tēplū inhabitationis diuinæ, L in spiritu sancto. i. virtute spiritus sancti, qui huius ædificatiōis artifex ē, & sine quo nullū acceptū est opus. ¶ Quæ ritur circa prædicta, quomodo ei (quod dictū est:
Heb. ii. Iam nō estis hospites & aduenæ) cōsonet, quod de sanctis scriptū est alibi: Confidentes quia peregrini & hospites sunt, super terrā. Item quod ait Petrus: Obsecro vostāquā aduenas & peregrinos. Et illud deniq; Davidicū: Ne fileas, quoniā aduena ego sum apud te & peregrinus, sicut oēs patres mei. Et respondēdū, q̄ sancti sunt peregrini & aduenæ quātū ad seculū istud, in quo peregrinātur à dño, suspirātes ad patriam supercœlestē. Mundus emī carcer est atq; exiliū electorꝝ. Nō autē sunt sunt hospites, peregrini aut aduena quoad regnū & domū seu civitatē militatis ecclesie, imd & triumphat̄is ecclesie ciues & domestici sunt in spe.
Explicatio cap. tertij: scilicet, Huius rei gratia ego Paulus vincitus Iesu Christi.

Articulus tertius.

ORans præterea sanctus Apostolus pro Ephesiis, ait: L Huius rei gratia. i. pro hac causa mihi grata, & vobis gratiosa, videlicet vt ædificemini in habitaculū dei in spiritu sancto, secundū intellectū iam expressum, L ego Paulus vincitus Iesu Chri. i. propter Christū Romæ incarceratus, & vinculis strictus, L pro vobis gentibus. i. ob hoc quod vobis gētibus euangelizo. Et hoc vobis cōstare potest sic esse, L si tamē audisti dispensationē gratiæ dei quæ data est mihi. i. gratiā mihi ex divina dispēsatione seu dispensatione collatam, videlicet apostolatū, & cetera dona gratis data atq; gratifica, mihi impensa, L in vobis. i. ad vestrā salutē & instructionē, L quoniam secundū reuelationē. id ē, ex suā pernaturali & clara illuminatione Christi, L notum mihi factum est sacramentum. i. humana redēptionis mysterium seu occultum dei consilium de saluatione hominum, L sicut supra. i. videlicet in præcedēti capitulo, L scripsi in breui sermone, dicēdo de Christo. Ipse est pax nostra, qui fecit vtraq; vnum, L prout potestis legētes. i. verba illa, L intelligere, prudētiam. i. sapientiam, L meam in mysterio Christi. L cognoscēdo, i. in descriptione, prædicatione, seu cognitione huius diuini secreti, seu summæ mētis consilij, vtputa quod gentes per Christum saluandæ sint, L quod L mysterium. L alijs. id est præteritis, L generationibus non est agnatum. L hoc ē, reuelatum, scilicet L filijs hominum. L qui fuerunt, L sicut nunc. L id est, tā. L Luc. 10. Plene, tam vulgate, & tam perfecte quāmodo. L Reuelatum autem sanctis apostolis eius & prophetis. L noui testamenti, quorum multi nominantur in actib; apostolorum. Nam & omnes apostoli fuerunt prophetæ. His ergo reuelatū est, L in spiritu. i. per spiritum sanctum V el, in spiritu. i. spirituali mentis excessu seu eleuatione ad percipiendam reuelationem diuinam, L esse gentes. i. electos gentiles, L cohāredes. L quoad felicitatem futuram, L & cōcorporales. L hoc ē, ad idem mysticū corpus pertinētes, L & comparticipes promissionis. L i. cōfortes cœlestiū promissionū cum nobis apostolis, ceterisq; electis Iudæis. Ita vt eadē sit beatitudo omnīū nostrū in patria, & nūc vnum corpus sumus Christi. Quod totum factum est, L in

A Lin Christo Iesu id est, virtute & gratia, seu per incarnationem, passionem & merita Christi. Item per euangelium hoc est, euangelicæ legis prædicationem, per quam g̃etes ad fidem conuersæ sunt, & Christi gratiam suscepérūt, cuius euangelij, factus sum ego minister, id est, obsequiosus annuntiator, secundū donū gratiæ dei quæ data est mihi, hoc est, secundum apostolatum & sapientiā mihi diuinus distributa, secundū operationē virtutis eius, id est, secundum influxum diuinæ potentie ad tantam me gratiā promouētis. Mihi em̄ Paulo, omnium sanctorum minimo non simpliciter, sed secundum aliquam considerationē, videlicet quantum ad id quod sum ex meipso, & quod feci aduersus ecclesiā. Etenim secundum diuersas cōsiderationes suūpsius, potest homo diuerso de se iudicare modo sine mendacio. Sicq; maior ac perfectior potest se vere humiliare sub inferioribus. Nūquam em̄ debet aliquis propter humilitatē à veritate recedere, data est gratia h̄c, id est, auctoritas & sapientia, in gentibus euangelizare, hoc est, g̃etibus prædicare, inuestigabiles diuitias, i. imperscrutabilia & copiofissima dona & beneficia, Christi hominibus præstata vel promissa, & illuminare, instrumentaliter, id est, prædicando docere, omnes g̃etes, i. quasdam de omni genere gentiū, quæ sit dispensatio, id est, executio, seu disp̄lativa adimplatio, sacramēti absconditi à seculis in deo. id est, humanæ redēptionis secreto confitit, seu incarnationis filii dei. Quod sacramētum absconditum, seu celatum fuit in deo. i. in diuinæ mētis notitia à seculis, id est, ab omniū generationum exordijs, ut pote ab origine mundi, ita ut nulli creaturæ angelicæ vel humanæ fuerit plene manifestatum. Qui deus, omnia creavit, ut innotescat principib⁹ & potestatib⁹ in cœlestib⁹ per ecclesiā multiformis sapientia dei, secundū præfinitionē seculorū, quam fecit deus in Ch̄ro Iesu domino n̄o. In hoc expositio verborū maximā difficultatē habentū, sanctus Hieronymus & Augustinus non nihil dissolare videntur. Secundū Hieronymū em̄ exponitur sic: Mīhi data ē gratia, euangelizare in g̃etibus inuestigabiles diuitias Christi, ut innotescat, id ē, ita ut notificetur principib⁹ & potestatib⁹, id ē, angeloz ordinib⁹, qui sunt in cœlestib⁹ māisionib⁹ per ecclesiā, hoc est, per apostoloz in ecclesia prædicationē, seu ex prædicatione apostoloz in ecclesiis facta, multiformis sapientia dei, i. diuinæ mentis sapientialis dispositio de humani generis liberatione. Que utiq; cognitio, vel sapientia dei, quamvis in se una & simplicissima sit, tamen propter diuersa quæ includit, concernit & efficit, multiformis vocatur. Est em̄ de omniū mysterijs Christi. Quod autē subiungitur, secundū præfinitionē seculorum, &c. referri potest ad verbū innotescat, erit q; sensus. Ut innotescat principib⁹ & potestatib⁹ per apostolorum prædicationē multiformis sapientia dei, secundū præfinitionē seculoz, id ē, secundū prædicationē dominicā ab exordio temporis præconceptam, quam præordinatio fecit, id est, effectui mancipauit, in Christo Iesu domino nostro, hoc ē, per Christi prædicationē inchoatiue, & per missionē ac illuminationē quā ipse apostolos doctuit, & ad prædicationē emisit. Secūdo, refertur ad nomē multiformis. Tanquā dicat: Multiformis sapientia dei, nō in se multiformis, sed simplex. Multiformis vero, secundū præfinitionē seculoz, i. secundū ordinationē eoz q; in seculo fiunt. Vel secundū h̄c ipsa ex diuina præordinatione procedētia quā p̄finitionē fecit, i. implevit, vel implere disposuit deus pater, in Ch̄ro Iesu dño nostro, id est, per vnigenitū filium suum, per quem facta sunt omnia. Qui testatur: Pater meus usq; modo operatur, & ego operor. Secūdo exponitur iuxta Augustinū, hoc modo: Data est mihi gratia illuminare omnes, quæ sit disp̄latio sacramēti à seculis in deo absconditi, ut innotescat, i. sic tamen ut innotuerit: principib⁹ & potestatib⁹, i. angelis vniuersis, per ecclesiam, hoc est in ecclesia, multiformis sapientia dei. Ponit ergo Augustinus super Genesim, quod omnes angeli à principio seculi præcognoverūt mysteriū regni cœlestis, i. vnigeniti filii dei incarnationē. Quod etiā Thomas in prima parte affirmat, rationē adiūc̄t̄. Quoniam incarnationis verbi est finis ad quē omnia angeloz ministeria ordinātur. Omnes autē sunt aliquo modo administratori spiritus. Omnes ergo sacramētu hoc cognoverūt, quātū ad substantiā eius in generali, non autē quantū ad singulas circūstantias, seu particulares cōditiones ipsius. Et quantū ad hoc, profecerūt in cognitione multiformis sapientiæ dei, mysteriorumq; Christi tempore ascētionis & prædicationis apostoloz. Porro beatus Hieronymus videtur sentire oppositū hoc loco, & Esaiæ exponē illud: Quis est iste qui venit de Edom. Ait itaq; q; angeli mysteriū incarnationis, passionis Christi ignorauerūt donec impleretur. A Christo quoq; ascendēte illud addisceret, argu ex prædicatione apostoloz in eius agnitione proficeret. Verunt̄ si dicta Hieronymi diligēter inspiciātur, non vidētur prædictis penitus dissolare. Nā asserit q; angelicæ dignitates nō ad purū intellectu præmemoratū mysteriū, donec completa ē passio Ch̄ri, & apostoloz prædicatione in g̃etes promulgata. Certū est aut̄ dici nō posse, quod angeli absolute nescierūt mysteria Ch̄ri, donec rebus essent explēta. Propheticæ autem revelationes (secundum Dionysium) angelorum ministerio fiunt, quod ergo de Christo Dionysius præcognoverūt prophetæ, angeli prius, certiusq; nouerunt. De hac vero materia plenius dixi in Esaiæ.

C A P, III,

D. DIONYSII CARTHVSIANI.

Esa.63 Esaias, exponendo caput illud, cuius exordium est: Quis est iste qui venit de Edom? Videtur quoque expositio gloriis Hieronymi hoc loco magis concordare literas, quam expositio Augustini ut constat insipienti. In quo Christo, id est, cuius gratia & merito, habemus fiduciam futurae felicitatis, & accessum ad deum, in confidentia hoc est, confidendo de bonitate dei, meritis Christi, & actibus propriis, per fidem eius, quia in fide Christi omnia bona nostra fundantur. Vnde & confidentia ista ex fide procedit. Deinde admonet Ephesios ad patientiam atque constantiam. Propter quod obsecro, hoc est per sacra vos rogo, ne deficiatis, hoc est, ne frangamini per impatienciam, pusillanimitatem, aut tardum animi, nec a fide, bonoque opere deficiatis, in tribulationis meis, id est, ex consideratione persequitionum, & aduersitatum quas patior, pro vobis, hoc est, ad vestri aedificationem ac probationem, quae constat, scilicet non deficere. Est gloria vestra, id est, gloriosum meritum vestrum. Solent autem pulli scandalizari, frangi, deficere, dum conspiciunt iustos ab impiis opprimi aut occidi. In quorum psalmus scriptum est ab Abacuc: Quare domine non respicias contemplatores, & taces colligat impius iustorum? Propter hoc lacerata est lex. Exercitati autem in via & lege diuina, qui sciunt quod per multas tribulaciones oportet nos intrare in regnum coeleste & quod peccata iusto rum in hac vita non sunt, nisi medicina atque remedia, non mouentur ex hoc, quin potius dicunt illud Saluatoris: Beati qui persequitionem patientur propter iustitiam, quoniam ipsorum est regnum cœlorum. Huius rei gratia, puta ne deficiatis a bono propter aduersa, reflecto genua mea, id est, corpus in oratione humiliando ad insinuandam vel excitandam cordis meihumiliationem, ad patrem domini nostri Iesu Christi, ex quo omnis paternitas in celis, & in terra nominatur, i.e. de cuius verissima paternitate deriuatur, & nomine paternitatis sortitur, omnis paternitas angelorum & hominum. Ita quod paternitas primo & propriè conuenit deo patri qui genuit filium non solum in natura similem, sed etiam sibi cōsubstancialē. Ceteris vero conuenit paternitas per qualiteram imitationem paternitatis diuinæ, ut de te vobis secundum diuitias gloriae suæ, i.e. secundum plenitudinem suæ perfectiōis increatæ & opulētissimæ, virtutem, i.e. cordis constantiam, corroborari, hoc est, ut confirmemini, per spiritum eius, id est, per inspirationem & operem spiritus sancti, in interiori homine, hoc est, in anima. Quod est habitare Christum per fidem, formatam, in cordibus vestris, id est, mansione quietam, ac iugé præsidetiam habere in interioribus vestris. Sitis quoque in charitate dei ac proximi, radicati, hoc est, radicatus fixi, seu firmiter inhaerentes, quemadmodum radix terræ fortiter inest, & fundati, id est, per firmas rationes diuini amoris stabilitati, videlicet ex consideratione diuinæ bonitatis in se, & charitatis eius super nos, ex consideratione etiam beneficiorum, promissionumque Christi, ut possitis comprehendere, id est, syncere cognoscere, cum omnibus sanctis, hoc est, sicut sancti in via deo reuelante cognoscunt, que sit latitudo spiritualis charitatis, & longitudo, & sublimitas, & profundus eius. Haec dimensiones attribuuntur charitati, per similitudinem corporalium dimensionum. Vnde latitudo charitatis est, quod ad omnes extenditur, etiam inimicos. Longitudo eius est quod tendit in longum atque futurum, videlicet usque in ultimum finem, seu vitam æternam, nec frangitur propter dilationem. Vnde secundum Augustinum. Longitudo est perseverandi longanimitas. Sublimitas vero charitatis est quod immediate unit nos deo, immo in deum transformat, eique inseparabiliter colligat, quod maximum in patria adimpleretur. Profundum autem charitatis est condescens ad proximum. Vel humiliationis declivitas ex consideratione terribilium iudiciorum dei. Possunt quoque haec quatuor metaphoricæ ad diuinam referri naturam. Ut latitudo pertineat ad diuinæ naturæ communicabilitatem, qua deus dat omnibus affluentem, nec aliquid expers est a diuinæ bonitatis participatione. Longitudo vero pertineat ad aeternitatem, qua attingit a fine usque ad finem, immo uniuersa praecedit, & omnia sequitur. Vel ad longanimentem expectationem, qua impiorum præstolatur emendationem. Sublimitas autem ad maiestatis diuinæ incircumscribibile excellentiam. Vel ad promissorum supernaturalem dignitatem. Profundum quoque ad incomprehensibilia diuinæ naturæ, eiusque iudiciorum. De quibus dicit scriptura: Iudicia tua abyssus multa. Item alibi: Excelsior celo est. Et quid facies? Profundior inferno. Et unde cognoscet? Longior terra mensura eius, & latior mari. Possitis scire etiam scientia practica, hoc est, sciendo imitari, & iuste agere, supereminentem scientiam charitatem Christi, id est, dilectionem illam principiū, qua Christus secundum suam scientiam nos dilexit. Dilectio enim ex cognitione pecedit. Videlicet: Possitis scire charitatem Christi supereminētem scientiam, id est, nostram notitiam sua magnitudine excedentem, ut impleamini, id est, diuinarum gratiarum recipiendo influxum redatis ac pducamini, in oem plenitudinem dei, id est, ad omnia perfecta quae conferuntur a deo. Quatenus nunc obtineatis plenitudinem meritorum. Postmodum vero plenitudinem præmiorum. Ei autem, s. deo omnipotenti, qui potes est omnia, sibi placentia, & nobis salubria, facere, i.e. implere superabundanter quam petimus aut intelligimus, i.e. copiosius quam orare aut nosse valeamus, qui tamē plus intelligimus, quam orare presumamus, secundum omnipotentiam suam, que operatur in vobis, ut causa prima ac principalis, nobisque virtus.

IN EPIS. AD EPHESIOS. ENARRA. Art.III. Fo. LXXXIX.

A virtutem & gratiam operandi largitur, Lipſi fit gloria. i. clara cum laude notitia, in ec-
clesia. i. in cordibus fidelium, qui deum glorificant, & in Ch̄fo Iesu. i. propter ea quae no-
bis per Ch̄m donauit. Gloria in qua, duratura, in om̄es generationes. i. per vniuersa ge-
nerationum interualla, seu tēpora, seculi. i. pr̄fentis vitæ, cōtentiuæ, seculorum. i. in-
cludentis in se secula vniuersa, i. singulis mūdi ætates. ¶ Porr̄o, secundū Damascenum, secu-

i. Timo. 1.
FINIS.
Damasc.

¶ Declaratio capituli quarti. Obsecro itaq; vos ego vinctus in dñō, Arti. IIII.

Dicit sanctus apostolus om̄ia bona nostra diuinæ pietati ac gratiæ esse ascribēda, induxit quoq; Ephesios ad gratiarum actionē, & fudit pro eis precē deuotā. Iam in moralibus instruit eos dicēdo. ¶ Obsecro itaq; vos ego vinctus. i. Romæ incar-
ceratus atq; ligatus, in domino hoc est, propter deum & fidei pr̄dicationem,
lvt digne ambuletis, quotidie in virtutibus proficiēdo. Digne inqua, vocatione qua vo-
cati estis, ad Christianā religionē atq; euangelicā legē me foris per pr̄dicationē meam vo-
B cante, deo autem interius operāte, & per inspirationē internam vocante, hoc est, sic viuite vt
cōuenit christianis, & sicut lex iubet quam assumpfisti, cū om̄i humilitate, interiori & ex-
teriori in verbis & factis, ita ut laetē superbiā & manifestā pr̄sumptionē ac pompam abi-
ciatis, & māsuetudine. i. mititate irā refrenāte. Hoc & Chr̄us admonet: Discite, inquiēs,
à me, quia mitis sum & humilis corde. Vnde & Tobias pr̄cepit filio suo: Superbiā nunquā
in tuo sensu, aut in verbo tuo dominari permittas. In ipſa em̄i sumpsit initiuū om̄is perditio. Et
in Ecclesiastico scriptū est: Odibilis corā deo & hominibus est superbiā. De cōmēdatiōe ve-
ro māsuetudinis, scriptū est: Fili, in māsuetudine opera tua perfice, & super hominū gloriā di-
ligeris, cū patiētia, quæ passionē tristitia afferit. i. cū & quanī tolerātia aduersor̄, sup-
portātes inuicē, mutuos defectus atq; labores, cōpatiēdo peccātibus, & laborātibus succur-
rēdo, sicut alibi dictū est: Alter alterius onera portate, in charitate. i. syncero affectu non
simulatiōe, aut pro cōmodo tēporali, soliciti seruare. i. studioſi ac diligētes ad cōseruādū,
vnitatē spiritus. i. spiritualē vnionē & cōformitatē animoꝝ, vt sit vobis anima vna p cha-
ritatis affectū, vel vnitatē spiritus. i. vnitatē ecclesiæ quam facit sp̄ritus sanctus, in vinculo
pacis. i. hoc ē, in pace seu trāquillitate animi, quæ ē spirituale vinculū vnitatis pr̄fataꝝ, qm̄ nu-
triteā atq; cōseruat. Vnū corpus. i. Ch̄i mysticū estis, & vnu spiritus. i. cū deo ei fideliter
adītārēdo. Vel, vnu spiritus cū spiritu Ch̄i per charitatē, eadē volendo ac nolēdo cum eo,
quēad modū per Hieremīā dñs loquitur: Dabo eis cor vnu, & animā vnu, sicut vocati estis
in vnu spem. i. ad eadē beatitudinē sperādā, vocatiōis vīx. i. ad quā vīa vocatio ordina-
tur. Merito insuper obseruāda ē vnitatis ista interna ac spiritualis. Nā, vnu dñs. i. deus tri-
nitatis. De quo in libro Hester quidā aiebat: Dñe rex om̄ipotēs in ditione tua cūcta sunt posi-
ta. Vna fides, in specie ex parte obiecti, quod ē veritas prima, sed ex parte subiectoꝝ fides
numeraliter diuersificatur. Quāmis em̄i multa sint credēda, & multi articuli fidei, vna tamen
est formalis, & propriaratio obiectalis, propter quam om̄ibus creditur, & cui fides innititur
scilicet veritas increata, vnu baptisma in specie, quia materia vna ē, vtpote aqua, & for-
ma baptismi eadē est. Vnde dicitur baptisma vnu, ex parte interioris Baptistæ, videlicet Ch̄i,
q; solus lauat & mūdat interius. Vnde oī vnu vocatur, qa iterari nō potest, estq; eiusdē valo-
ris à quocumq; ministretur, quoniam nō consistit in merito dantis, sed in virtute dominicæ
passionis, vnu deus & pater om̄i hoc ē, deus trinitas. Qui deus dicitur propter creationē,
pater propter benignam gubernationem, qui est super omnes. i. incomparabili digni-
tate cunctis pr̄stantior, & per omnia spiritualiter extensus siue diffusus, cūctaꝝ penetrās
& includens. Propter quod ipse per Hieremīā contestatur: Nunquid non cœlum & terrā
ego impleo? Et in om̄ibus nobis. i. credētibus atq; electis est per fidem, charitatē & gratiā.
Sed ne ex hoc qđ dixit, nos esse vnu corpus, vnuq; spiritū, & stimetur in om̄ibus esse par-
gratia, subditur. Vnicuiq; autē nostrū data est gratia, gratūfaciēs, vel gratis data, seu vtraq;
simul, secūdum mēsuram donationis Christi. i. hoc ē, iuxta quantitatē mēsuratam à Ch̄o,
vel secūdum quod Chr̄us dator mensurat, qui dat singulis secūdum propriam capacitatē siue
virtutem. i. Propter quod dicit. Psalmista: Ascendēs. i. Chr̄us in altum. id ē, in cœlum
empyreum in die Ascētionis, captiua duxit captiuitatem. i. hoc est, à diabolo captos eripi-
uit, c̄cepit, & secūdum deduxit, videlicet sanctos de lymbo, om̄esq; om̄ino purgatos, dedit dona
hominibus. i. maxime in die sancto Pentecostes, quando discipulis mittēs spiritū sanctū, im-
pleuit corda eoꝝ diversis charismatibus spiritus sancti, vt patet in actibus: Allegat autē apo-
stolus potius sensum q; verba Psalmista: Sic em̄i continet nostra translatio. Ascendisti in al-
tum, c̄pisti captiuitatē, accepisti dona in hominibus. i. Quod autē Chr̄us ascēdit, qđ est
hoc est,

EPIST.
Ephe. 3.

Barth. 11
Tobit. 4
Eccl. 10.
Ecli. 3

Heb. 10
1. Cor. 13
Galat. 6
Johann. 17

Roma 17.
Hierc. 12
1. Petri. 5

Hester. 13
Roman. 3

Hiere. 23.
FINIS.
EPIST.
Johann. 1

Psalm. 67

Acto. 2

CAJII

D. DIONYSII CARTHUSIANI.

hoc est quomodo verum est nisi quia & descendit primum. Id est ante, videlicet in die resurrectiois seu mortis suæ, in inferiores partes terræ. Id est, ad lymbum patrum, qui est secus infernum situm in medio terræ. Inde enim captiuam duxit captiuitatem. ¶ Porro Christus in puncto mortis suæ descendit in lymbum, quantum ad animam. In die vero resurrectionis rediit illuc cum corpore & anima secundum quosdam. Vel sic: Descendit primum in inferiores partes terræ, hoc est, ad hunc mundum inferiorē, humanam naturam assumēdo, atq; in mundo visibiliter operando. Vnde ipse ait: Nemo ascendit in cœlum, nisi qui descendit de cœlo. Qui descendit modis præfatis, Ipsi est & qui ascēdit. in die ascēptionis secūdum corpus & animam, super omnes cœlos, materiales & habitationes eorum. Ascēdit autem loco & dignitate, vel potius dignitatis sue manifestatione super omnes creaturas corporales ac spirituales. Sunt autem septem cœli planetarum: octavum cœlum est firmamentum quod appellatur sydereum. Estque partim diaphonum, & partim lucidum. Nonum est cœlum crystallinum, seu aqueum omnino diaphonum, quod philosophi nominant nonam sphæram. Ultra quam aliqui ponunt decimam sphæram seu decimū cœlum, quod nominant primū mobile. Ultra hos cœlos, est cœlum empyreum maximè uniforme ac simplex atq; immobile, quod est mansio beatorum. ¶ Deniq; præter hos cœlos superiores, & secundum substantiam prorsus incorruptibles sunt cœli elementares, videlicet cœlum aereum, & thereum, olympium, & igneum. Sic ergo ascendit Lvt adimpleret omnia. quæ in lege, prophetis, ac psalmis de ipso prænuntiata fuerunt. Vnde in cruce dicebat: Consummatum est. Vel, impleret omnia genera hominum, id est, quosdam de vniuersis generibus hominum donis & gratijs spiritus sancti. De quibus omnibus dixit apud Iohannem: Omnia trahā ad meipsum. Quomodo autem & quibus gradibus hoc fecerit, subditur: Et ipse Christus dedit hoc est, gratis constituit, quosdam quidē Apostolos. de quibus in Luca habetur: Hos duodecim elegit, quos & Apostolos nominauit, quosdam autem prophetas. id est, futurorum prænuntiatores, vt erant Agabus & Dionysius, qui Iohanni Euangeliæ prophetauit de sua reductione à Pathmos. Secundum Ambrosium p prophetas potius intelliguntur scripturarum expositores, quoniā in nouo testamento scripturarum explanatores appellantur prophetæ, alios veros Euangelistas, vel quia Euangelium prædicauerunt, vt septē diaconi & successores eorum. Euangelistæ nāq; vocantur qui quāmis sacerdotes non sint, tamē euangelizare ex officio p̄ntere habēt. De quibus dñs loquitur p Hieremiam: Dabo vobis pastores iuxta cor meum, & pascēt vos sc̄ientia & doctrina. Loquitur autem Apostolus de distinctione istorum formaliter. Materialiter namq; frequenter coincidunt, ed quod eidē psonæ diuersæ gratiæ conferantur. Nam ipsi Apostoli vtiq; & Prophetæ & Euangelistæ, pastores atq; doctores fuerunt. Hos itaq; dedit deus, ad consummationē sanctorum. i.e. vt feliciter finiantur seu consumētur, qui nunc sancti & pfecti consistunt, qui & a predictis diriguntur in opus ministerij. i.e. operosum obsequium, puta ad hoc vt singuli sua officia ordinatæ & expedite valeant exequi, in ædificationē corporis Christi. i.e. propter ædificationē spiritualē ecclesie, & vt infideles p fidē ei incorporētur quæ est mysticum corpus Christi. ¶ Porro prælatio ordinationis predictæ durabit, donec occurramus oēs. hoc est, in die iudicii nobis inuicem & Christo obuiemus, iuxta illud in Euangelio: Ecce sponsus venit, surgite obuiam ei. Et alibi: Simul rapiemur cum illis in nubibus obuiam Christo, in unitate fidei. Id est, idē credētes quantum ad electos fideles, qui nō dum deū p spēm videre meruerunt, & agnitionis. i.e. cōfēlationis, filij dei. Hoc refertur ad bōs qui ante futurum iudicium deo p̄fūruntur. Vel sic: Occurramus oēs, qui iam sumus & viuimus, in unitate fidei, id est, in vna fide catholica, & agnitione fidelis Christi filij dei, in virum pfectū. hoc est, in statu pfecto, habētes videlicet pfectionē virtutum, & fortitudinem animorum, sicq; appareat nos esse viros nō ratione sexus, sed pfectionis. Non ergo ideo ait, in virum pfectū, quasi post resurrectionem defecturus sit sexus muliebris, sed quia electi feliciter immutabuntur in mensuram ætatis plenitudinis Christi, hoc est, in ea ætate occurremus & resurgemus, qua Christus consummatus atq; occisus est, scilicet, in anno tricesimotertio. Non ait in mēsuram corporis vel staturæ, quoniā vñusquisq; proprij corporis mēsuram recipiet, quam vel in iuuentute habuit, licet senuerit, vel fuerat habiturus nisi prius obiisset. Non autem satis est dicere secundum Augustinum, quod in resurrectione detur corpori magnitudo quam non habuit, nec naturaliter habuisset, vel quod corpora maiora ad dominici corporis quantitatem redigantur, sic enim multum periret de illis, cum tamē ne vñus quidē periturus sit capillus eorum. Hęc vero tam præ clara largitus siue datus est deus beneficia nobis, vt iam post receptionem baptismi & conuersationē nostram, non simus parvuli. id est, discretione ac sensibus minorati seu modici, fluctuantes. i.e. instabiles, & circumferamur. i.e. vndiq; à deo & rectitudine sancte cōuersationis abstrahamur ac euagemur, omni vēto doctrinæ. i.e. inani, verbosa, & turbulēta p̄ficatione hoīm puerorum, ne deputemur cū illis, de quibus dicit Psal. In circuitu impīj ambulāt.

A Et: Deus meus potie illos ut rotam, & sicut stipulam ante faciem venti, quæ circuferentia seu vana instructio fit, Lin nequitia hominū, i. à nequam hominibus, Lin astutia hoc ē, cum fraude & simulatione, Lin circuventionem erroris, i. ad hoc ut alios fallant mittendo eos in diuersos errores sub prætextu iustitiae & specie veritatis. Veritatem autem iustitiae hoc est, opera iusta, facientes. Vel veritatem, doctrinæ, facientes, id est, actibus virtuosis exequentes Lin charitate. hoc ē, ex charitatis impulsu atq; imperio non sicut, coacte aut formidolose, L crescamus, in gratia gratificante, Lin illo per omnia virtutū exercitia, qui est caput, l. Petri. 2. nostrum, videlicet, Chrūs, i. auxilio Christi secundum eius consilia ad gloriam eius. Ex 1. Cor. 11. quo, i. cuius virtute & operatiōe, totum corpus mysticū, quod est vniuersa ecclesia, L cō pactum, hoc est, per fidem & opera fortiter iunctum, L & connexum, coagulo charitatis, per omnē iuncturā subministratiōis, i. per singula mēbra, siue supposita mysticum corpus integrantia, & sibi inuicē charitatine ministrantia, L secundum operationē, id ē, realem & actualē subuentiōem seu seruitutem, Lin mensuram vniuersiūsq; mēbri, i. iuxta facultatem, proportionem, seu modum cuilibet personæ ecclesiasticæ conuenientem, videlicet secundum quod gratia dei in ea maior aut minor ē. Hoc itaq; corpus ita compactū, Augmē tum corporis facit, hoc ē, seipsum auget ac perficit numero & merito Christi virtutem, Lin 1. Cor. 3. ædificationē sui, hoc est ad hoc ut plures cōuertātur ad fidē, corrigātur in moribus vel perficiantur virtutibus, Lin charitate, in qua tota spiritualis fundatur & cōsummatur constru-
B ctio. Sic ergo in corpus ecclesiæ iunctum ē, vt singula membra eius sibi inuicē per dilectionē cohærent atq; ministrent. Deinde instruuntur Ephesii in moribus, primoq; admonētur declinare à malo. Hoc igitur, i. quoniā tāta vobis collata est gratia, L dico & testifor in domino, i. deo testante, vel sub testimonio domini iubeo, deum testē adhibēdo, L vt iam tempore gratiæ, non ambuletis sicut & gētes ambulant, i. nō viuatis sicut gētiles, Lin vanitate sensus sui, hoc ē, diuersis erroribus humana vanitate cōceptis, L tenebris, i. perfidia, varijsq; falsitatibus, L obscuratū habētes intellectū, alienati à via dei, i. à fide & lege diuina, L per ignorantiam quæ est in illis, quæ est priuatio veritatis, idcirco alienat & separat intellectum à via dei, quæ pulchra est atq; pacifica, L propter cæcitatem, i. hebetudinē & duritiā cordis ipsorum, per quam prædicationi veritatis claudūt oculos mētis. In malevolam em animam non introibit sapientia. Qui desperantes, hoc est, futuræ vitæ ac diuinæ remune rationis fiduciam non habētes, L semetipso tradiderūt impudicitia, id ē, turpitudini, luxuriae, procedētes ex cōcupiscētia, Lin operationē immūditia omnis, i. in opera totius fceditatis, nullū genus carnaliū voluptatū omittētes, Lin auaritiā, i. ex peccato luxuriæ etiā in auaritiā lapſi desiderātes tēporalia, sine quoq; vſu, libidini vacare non possunt. De talibus scriptū est per Sapientem: Dixerūt impī apud se. Non est qui agnitus sit, reuersus ab inferis, quia ex nihilo nati sumus, & post hæc erimus, tanquā nō fuerimus. Venite ergo & fruamur bonis que sunt & vt amur creatura tanquā in iuuentute celeriter. Nullū pratū sit, quod nō per trāseat luxuria nra. Vos autē non ita, scilicet ut impudice viuatis, & vitijs gētilitatis vacetis, L didicistis Chrm, hoc est, Chri doctrinam, quæ docet oppositū, L si tamē illū, i. Christi documenta, Laudistis, autibus mentis, id est, intellectis, L & in Christo, hoc ē, secundum eius vitam, mores & theoriam, L edocti estis, à spiritu sancto per Christi ministros, sicut ē veritas in Iesu, id est, si sic informati estis ut dici possitis edocti in Christo, hoc est, si vere sapiē C tes estis, vitam & mores conformando scientiæ exemplo Chri, qui cœpit facere & docere. Acto. 1. Vnde subiungit quid sit in Christo edictum esse, L deponere vos secundū pristinam conuer- sationem, i. per abnegationē præcedētium vitijs, L veterem hominē, hoc ē, vōsplos relinquare, quantum ad id quo primo parenti præuaricatori similes estis per inobedientiæ eius imitationē. Hinc em dicit saluator: Qui vult venire post me, abneget semetipsum. Et Salomon loquitur: Verte impios & non erūt, L qui, vetus homo, L corrūpitur, id ē, spiritu- liter annihilatur omne esse gratiæ gratificatiē perdēdo, L secundum desideria erroris, hoc est, consentiendo desiderijs prauis, vel eamancipando effectui. Quæ dicuntur desideria erroris, quia ex errore seu defectu cognitionis aliquo modo procedūt. (Omnis em peccās, est ignorās secundum philosophum) & ad errorem peccati actualis deducūt. Per veterem autem hominem designatur quilibet nřm per comparationē ad pristina vitia, quibus anima vetusta efficitur. Deinde aplūs exhortatur Ephesios ad operationē boni, L renouamenti aut spiritu, i. affectu, L mētis, i. aīæ L vīæ, L vel spiritu mētis vīæ, i. spū qui ē mēs vīa. Quid autē sit taliter renouari, additur: L & induite nouū hoīem, i. similitudinē Chri vel cuiuscūq; hominis spirituali in Chfo renati ac renouati assumite, eius sequēdo vestigia, sicut superius dictū ē; Induimini dñm Iesum, hoc est, esse virtutū & grā adipisci curate, vt q̄tidie in charitate & grā proficiētes, inde sinēter recētes & vigorosi, imò indies magis recentiores siatis, L qui, nouus hō, L scdm deū, i. à deo seu opatiōe diuia, vel scdm bñplacitū dei, L creat⁹, i. format⁹ seu reformat⁹, Lest i justitia & scititate veritatis, i. puritate vera nō simulata. Has ei virtutes Chrs, se cundū

Psalm. 83

1. Petri. 2.

1. Cor. 11.

1. Cor. 3.

Romani. 1.

Prover. 3.

Sapic. 1.

Heb. 18

Heb. 13

Sapic. 2.

Luce. 9

Prover. 12.

Aristot.

Roma. 13.

cundum quod homo accepit: quod in utero virginis creata est anima eius & corpori suo unita. Alij vero in baptismo, & penitentia eas recipiunt. Propter quod deponentes medacium
 Quod veritati & per consequens deo, qui veritas est, aduersatur. Deponentes (inquam) omne meum officium, iocosum, & maximè perniciosum, de quo in libro Sapientiae habetur: Os
 quod mentitur, occidit animam. Et in Psalmo: Perdes oes qui loquuntur medacium, i. loquimus
 veritatem, i. verum sermonem, unusquisque cum proximo suo. hoc est, quolibet hoie, qui se
 cundum naturam tibi frater & proximus est. Nam & pater unus omnis nostrum, & deus unus
 creauit nos, L qm sumus in unicem membra. i. per modum membrorum uniti, ad idem corpus ecclesie pertinentes, atque ad mutuam subventionem obligati. Hinc per Prophetam dicitur. Veritatem tantum
 & pacem diligite. Itascimini & nolite peccare. Hoc ex Psalmo quodam acceptum est. Potestque
 satis multipliciter explanari, prout ira diversis modis accipitur. Sic enim sumatur pro motu pri-
 mum primo, i. pure naturali, sic non est peccatum, & ita permisum dicitur: Itascimini. Additur ta-
 men, & nolite peccare, quoniam ira talis facillime redditur vitiosa. Secundo accipitur ira pro motu sub-
 ito ex humana infirmitate, & pena peccati prodeunte, qui est veniale peccatum. Procedit enim
 ex aliqua apprehensione, nec rationis iudicium prestatulatur. Et ita quod dicitur: Itascimini, non est
 exhortatio irascendi, sed consilium atque remedium iram vincendi. Nam sequitur, & nolite pecca-
 re. Tanquam dicat: Si motio talis orta in vobis fuerit, non ei consentiat ratio, sed reprimat eam.
 Tertio, sumitur ira pro motu quodam ratione sequente, quo contra propria vel aliena peccata
 mouemur, appetendo vindictam secundum rationis dictam. Et haec est ira per zelum quae est laudabilis, facies actum rationis efficacius fieri, quam virtuosi frequenter sponte assumunt. De qua dicit Gregorius. Tunc robustius ratio contra peccata erigitur, dum ira subita rationi famulatur. De
 hac itaque ira admonedo iam dicitur: Itascimini, i. contra vestra & aliorum peccata. Verutamen quoniam
 ira haec magno moderamine egreditur, ne excessu accedit vel maior expetat ultionem quam cul-
 pam eretur, ideo subditur: Et nolite peccare, hoc est ne permittatis irae commotionem sic crescere
 ut ratio conturbetur, vel iustitia omittatur. Propter quod ait Gregorius: Caudum summovere est, ne ira, quae ut instrumentum virtutis assumitur, rationis dominetur, ne ut domina praeat, sed
 velut ancilla ad obsequium parata, a ratione tergo nunquam recedat. Si ergo vindicta queratur
 propter correctionem culpae & observationem iustitiae, erit ira per zelum, alias esset ira per vitium.
 Denique ira dupliciter metas rationis excedit. Primo nimium feruescendo, quando videlicet,
 ipsa commotio in se excessiva consistit, rationis actum impediendo. Secundo, maior vindictam quam
 oportet expetendo, quod est grauius primo: est enim contra charitatem atque iustitiam. Unde ex suo
 genere est mortale. Sol, iste visibilis non occidat, ad occasum tendendo, super iracundiæ
 vestram. hoc est, ira vestra durante. Tanquam dicat: Si motus irae exurgat, non maneat. Vel,
 sol iustitiae, id est, Christus, aut certe sol intelligentiae, hoc est, iudicium rationis non occidat super ira-
 cundiæ vestram, id est, a vobis non elongetur, nec separetur propter iracundiæ vestrae excessum. Nolite locum. Hoc est, ingressum ad possidendum animam vestram, dare diabolo.
 Job. 5 admittendo suggestiones eius nefarias, vel redeundo ad pristinas iniquitates. Unde scriptum
 est: Resistite diabolo, & fugiet a vobis. Alter vobis contingit quod Christus in Evangelio loquitur:
 Cum imodus spiritus exierit ab hoie, pambulat aeternalia loca, querens requiem, & non inuenit. Tunc dicit:
 Reuertar in domum meam unde exiui. Et cum venerit, reperit eam vacarem, & scopis purga-
 tam atque ornatam. Tunc abit, & adiungit sibi septem alios spiritus sceleratores se, & ingressus inhabi-
 tat illic, & fiunt postrema hominis illius peiora prioribus. Qui surabatur ante conuersationem
 seu penitentiam, iam non furetur. aliena tollendo, quod ex suo genere est mortale, quoniam
 contrarium est iustitiae. Interdum tamen est veniale, propter paruitatem nocimenti, vel actus
 imperfectionem. Magis autem labore operando in manibus suis quod bonum est. id est,
 licita opera exteriora atque mechanica pro pretio faciat, vt habeat aliquod temporale bonum,
 Actoz. 20 unde tribuat necessitate patenti, hoc est, egenis eleemosynam conferat de labore manuum
 suarum. Hinc in Actibus idem ait Apostolus: Omnia ostendit vobis, quae si laborantes oportet
 suscipere infirmos, & meminisse verbi domini Iesu, quae beatius est magis dare quam accipere. Omnis
 sermo malus ex ore vestro non procedat. quamvis animo fuerit praecognitus, sed reprimat,
 1. Corit. 15 praeferit cum de omni verbo otioso reddenda sit in die iudicii. Corrumptur namque mores homi-
 nos colloquia prava. Propter quod in Ecclesiastico scribitur: Beatus vir qui non est lapsus in ver-
 bo ex ore suo, sed qui bonus est ad confirmationem fidei. hoc est, sermo utilis ad confirmationem fidem
 in alio proferatur a vobis, non qualitercumque, sed cum debitum circumstantijs, s. vt det gratiam audi-
 entibus. i. proficiat eorum saluti, sicque per occasionem praefert seu augear gratiam dei in eis. Et
 nolite contrastare spiritum sanctum dei. hoc est, non ita in obedienciam vestram offendatis spiritum
 sanctum, vt per modum contrastati se habeat, vel alios bonos propter vestram peruerfiratem
 ad contrastandum seu condoleendum inducat. quamvis enim spiritus sanctus sit verus & incomuta-
 bilis deus, ei tamen ascribitur quod ipse in hominibus operatur, iuxta quem sensum fertur pro
 nobis orare gemitis inenarrabilibus. Per modum quoque contrastati se habet, dum a nostris
 cordi-

A cordibus per peccata fugatur, iuxta illud Sapientiae: Spū sanctus disciplina effugiet factum, & auferet se à cogitationibus quae sunt sine intellectu. Penes hūc sensum & in Esaiā scribitur: Affixerunt spīm sancti eius. Translatio septuaginta interpretum habet: Affixerunt spiritum sanctum eius, in quo signati. i.e. cuius virtute & gratia à reprobis separati, distincti, estis in die redēptionis. i.e. conuersationis, vel baptismatis vestri. Vel, in die redēptionis. i.e. dominica passionis, quia tunc facta est signatio ista quantū ad meritū eius ex parte Christi qui tūc omnibus sufficiēter, electis vero efficiēter promeruit grām veræ salutis. L Oīs amaritudo. cor-
dis, sermonis & operis, L & ira per vitium, L & indignatio procedens ex ira atq; superbia,
L & clamor. i.e. sermo impetuosus, vel irrationabilis eleuatio vocis, L & blasphemia contra deum & sanctos tollatur à vobis, L vel per anticipationem, vel per correctionē, gratia dei ve-
stris studijs ac precibus auxiliante. Non est em̄ volentis neq; currentis, sed dei miserentis, L cū omni malitia. i.e. cum cæteris vitijs, vt habeatis cor mundum. Nam si quis totam legem imple-
uerit, offendat autem in vno, factus est omnium reus. Nempe (vt ait Ambrosius) in seruo dei
omnia debent bona videri, ne puritas eius ex aliqua parte maculef. Hæc ergo vitanda sunt vi-
tia. Vnde de amaritudinis euitatione scriptum est: Non sit inter vos radix germinans fel &
amaritudinē. Et alibi iterum: Non est sensus vbi abundat amaritudo. De ira vero scriptum est apud Ecclesiasten: Ne sis velox ad irascendum, qm̄ ira in finu stulti requiescit. Cui consonat il-
lud Iob: Virum stultū interficit iracundia. Et alibi legitur: Ira non habet misericordiam, nec erumpens furor. Spiritum aut ad irascendum facile, quis poterit sustinere? De indignatione qj
Salomon ait: Qui ad indignationē facilis est, erit ad peccata proclivior. Estote autem inuicē be-
nigni, mutuo subueniēdo, misericordes, cordialiter compatiendo. Beati em̄ misericordes,
qm̄ ipi misericordiā consequētur. Et in Proverbiis, scribitur: Per misericordiam & fidē purgātur
peccata, L donātes inuicē. i.e. mutuas offensas penitus remittētes, L sicut & deus pater vel tri-
nitatis L in Ch̄o. i.e. merito Christi L donauit nobis. i.e. piē indulxit. Propterea ipse ait salua-
tor: Si non dimiseritis, nec pater uester qui in cœlis est dimittet vobis peccata vestra.
¶ Explicatio Cap. V. Estote ergo imitatores dei. Art. V.

Sap. 1.
Ela. 63

Act. 1.

Esa. 8

Ro. 9

Jac. 2
Ambro.Dente. 20
Ecc. 21
Eccles. 7Job. 5
Pro. 27
Prove. 29
Matt. 5
Pro. 15

Matt. 16

EPIST

Matt. 5
Luc. 6

Johan. 12

Heb. 43

Johan. 3

Ecc. 10

Apo. 21

Ela. 16

bus,

P Rosequitur demū Ap̄lus in p̄cedenti cap. cœptam instructionē morale, & ait. L Estote ergo. i.e. qm̄ deus in Ch̄o nobis donauit, idcirco estote limitatores dei. i.e. diuinæ pietati cōformate uestipos, offensoribus uestris parcēdo, bñfaciēdo, oēs q; diligendo,
L sicut filij mei spūales, vel filij dei adoptiui, L charissimi. i.e. valde dilecti, pro quibus pater vnigenitū suū misit & dedit, filius mortē sustinuit, spū sanctus sc̄ipm copiosissime infudit. Hoc est quod in Euangelio docet, p̄cipit q; saluator: Diligite inimicos vestros, benefacite his q; oderunt vos, vt sitis filii patris uestri qui in cœlis est, qui solē suum oriri facit super bonos & malos. Assimilari autem creatori, est summa perfectio creaturæ, si tamen assimilatio fuerit ordinata, non usurpata L & ambulate in dilectione dei ac proximi, charitatue viuendo, iuxta illud: Hoc est p̄ceptum meum, vt diligatis inuicem, sicut & dilexi vos. Vnde iam subditur, L sic-
cut & Chrūs dilexit nos. i.e. taliter vtputa pure ac spūaliter, quamuis non æqualiter, & tradidit semet ipsum pro nobis oblationē pacificam, L & hostiam pro peccato in ara crucis, L deo patri vel trinitati. i.e. ad gloriam eius, & vt ei pro nobis satisfaceret, L in odore suavitatis. i.e. in suauē odorē, videlicet in holocaustum acceptissimum atq; gratissimum deo. Maxime em̄ placuit deo oblatio Ch̄ri ex parte patiētis, non ex parte inferētis. Nam ex parte patiētis, mors illa erat pñssima, & ex summa charitate assumpta, sed ex parte inferentis, crudelissima erat, sacrilega & displicantissima deo. L Fornicatio autem simplex, L & oīs immunditia. i.e. alia quælibet luxuriæ species, L aut avaritia. i.e. inordinatus temporalium appetitus, L nec nominetur. i.e. non solum nō sit, sed nec exprimatur L in vobis. i.e. à vobis, seu inter vos L sicut decet sanctos. L esse sine ta- lium nominatione, L aut turpitudo. i.e. indecētia in osculis & amplexibus, L aut stultiloquiu, L sicut est adulatio, L aut scurrilitas. i.e. iocularitas risum cōcitans, L q; ad rē nō pertinet. i.e. saluti nō proficit. Hoc nullū nominetur aut sit in vobis, L sed magis gratiaæ actio à vobis dño p- soluatur. Per hoc docet Ap̄lus, q; longe debeant esse magna peccata ab hīs qui student perfe-
ctioni. L Hoc em̄ scitote intelligentes. i.e. sacram scripturam sapienter pensantes, L q; oīs forni-
cator. i.e. cū soluta cōcumbens, L aut immūdus. i.e. aliud aliquod luxuriæ genus exercens, vt est stuprum, incēstus, adulteriū, L aut avarus, q; est idoloq; seruitus, L i.e. cuius iniqitas idololatriæ cōparatur, eo q; sicut idololatra idola colit magis q; deū vñ, ita avarus potius adh̄ret argēto, & auro, q; deo, magis q; confidit in eis, q; in dño. Propter qd in Ecclesiastico legitur: Auaro ni-
hil est scelestius, & nihil iniquius q; amare pecuniam, L non habet hæreditatē. i.e. beatā posselli-
onem seu paratam felicitatē L in regno dei & Christi, L quod est vnum regnū, quia nec modo pertinet ad filios ecclesiæ militantis per grām gratificantē, nec postmodū ptinebit ad ciues ec-
clesiæ triumphantis p gloriā. Non em̄ intrabit in illā aliquid coquinatū, nisi qui scripti fue-
rint in libro vite agni. Et Esaias ait: Tollatur impius, ne videat gloriam dei, L Nemo vos sedu-
cat inanibus verbis. i.e. coloratis sermonibus, apparentibus argumentis, fruolis promissioni-

Q

bus, prouidentiam dei negādo, vel impunitatē ex diuina misericordia promittendo, seu longam vitā spondendo. Propter hæc em̄. i. propter horū inanū verboꝝ prolationem, seductionē seu credulitatē venit ira. i. vltio dei in filios dissidētiā. i. in hoīes desperātes de vita futura seu p̄missione diuina. Nolite ergo effici participes eoz. sic dissidētiū. i. nec esse. Rō. 1. Etū, nec opere, neq; auxilio cōformemini eis. Digni quippe sunt morte, nō solū qui faciunt, sed Eccl. 13 etiā qui cōsentient. Nā & qui tetigerit pīcē, inquinat ab ea Eratis erū aliquādō. Idū mūdo & cōcupisētūs inhæsistis, tenebræ. i. tanta virtus caligine, cordis cæcitate, & ignoratiæ tenebris inuoluti, vt nō solū tenebroſi, sed etiā tenebrae fuſſe dicamini, nunc aut̄ qm̄ ad deum cōuerſi estis, facti estis lux. i. spūaliter illuminati in dño. i. in veritate & gratia dei. Idcirco lvt filij lucis ambulate. i. pure, honeste, ac religioſe conuerſemini, ſicut ad filios lucis pertinet. i. ad filios dei, q̄ est lux æterna & increata, iuxta illud Iohann. 3: Erat lux vera. Vel per lucem intelligitur splendor seu claritas gratiæ, cuius filij sunt omnes qui grām habent. Vnde ait ſaluator: Dum lucem habetis, credite in lucē, vt filij lucis fitis. Merito aut̄ ſic debetis ambulare. Fruſtus em̄ lucis. i. operatio gratiæ, vel opus placitum luci æternæ. Est. i. vivere in omni bonitate. i. interna virtute ac pietate, quo ad ſeipſum, & iuſtitia. i. in iuſta actione, quantum ad proximum, & veritatem quātum ad deum ei veraciter ministrando, probantes. i. prudenter inuestigantes, vel rationabiliter discernentes, quid ſit beneplacitum deo. vt illud ſemper agatis, & quæ diſplicent deo, vitetis. Vnde apud Hieremiam ait dñs: Si separaueris preſiosum à vili, quali os meū eris. Et nolite cōmunicare. i. cōſentiendo vel cooperādo operibus inſtruſuofis. i. vacuis à fructu ſpūali tenebrarum. i. maloꝝ habituum ſeu hominum mentibus obscuratorum, magis autē redarguite. i. ite atq; iterum corripite, ſi fit ſpes de emendatione, & maxime, ſi ad vefram pertineant curam qui peccant. Omnes tamen ad correctionem fraternalm iure charitatis aliquo modo tenentur. His ergo duobus modis ſecundū Augustinū, nō te maculat malus, ſi nō cōſentis, & ſi redarguis. Qm̄ em̄ paꝝ eſt nō cōſentire, iungit Ap̄lus quod maius eſt, magis aut̄ redarguite. Propter quod ait ſaluator: Si peccauerit in teſtrater tuus. i. te ſciente, vade & corrige eū inter te & ipsum ſolū, &c. Deinceps oſtendit, quare nō debeamus cōmunicare operibus impiōꝝ. Quia em̄ in occulto. i. in locis abſconditis ſiunt ab eis. p̄dictis excēcatiſ hominibus, humanū potius q̄ diuinū cōſpectū timētibus turpe eſt dicere. quanto magis facere. Omnia aut̄ quæ arguunt. i. opera qua reprehendunt. à lumine ma-nifestantur. i. per verā loquutionē, ſplendidamq; doctrinā increpantis, innotescūt eſſe digna. Prone. 28 2. Timo. 3 reprobatione, nec vltra valent latere, quēadmodū ad Timotheum ipſe ait: Inſipientia illorum omnibus maniſta erit. Omne em̄ quod maniſtatur. hoc modo per increpationē vel humilem peccātis cōfessionē, lumen eſt. i. claz, certū ac notū. Vel, lumen eſt. i. ſpūalit luce per- Johā. 3 funditur, dū in publicū ducitur. His conſonat verbū Christi: Omnis q̄ male agit, odiſt lucem & nō venit ad lucē, vt non arguant opera eius. Qui aut̄ facit veritatē, venit ad lucē, vt maniſtentur opera eius, quia in deo ſunt facta. Propter quod, videlicet qm̄ lumē eſt qd maniſtatur. i. ſpūs sanctus p̄ me. Surge. à vitijs p̄ pœnitētiā. q̄ dormis. i. in ignauia tua quiescis & exurge. per opera pœnitētialia. à mortuis. i. de ſocietate impenitentiū ſpūaliter mor-tuoꝝ, & illuminabit te. i. radiū ſapiētiae & lumē discretionis tribuet tibi. Chrūs. iuxta ilud Eſaiæ: Requiem dabit tibi dñs ſemper, & implebit ſplendoribus animā tuā, ſi glorificaueris dominū, dum nō facis vias tuas. Vnde Michæas ait: Cū ſedero in tenebris, dñs lux mea eſt, & deducet me dñs in lucem, & videbo iuſtitiam eius. Videte itaq; fratres. i. oculo intellectua-li penſate, q̄o caute ambuletiſ. i. vigilanter & cuſtodiſt vnuatiſ, occaſiones peccati vita-do, atq; in arcta via, q̄ ducit ad vitā, cū omni circūſpectione progrediendo, vt impleatis quod à ſapiente dicitur: Omni cuſtodia cuſtodi cor tuū. Et quod rursus idē ait: In timore dñi eſto to Pro. 4 Pro. 23 ta die, & habebis ſpem in nouiſſimo, non quaſi inſipientes. i. ſola temporalia atq; pſentia bona ſeu mala coniſiderantes, ſed ut ſapiētes. in cognitione diuinoꝝ. i. discreti ac prouidi, co-eſtibus bonis ſempintēti, redimētes. i. ab inſtruſuofis occupationibus expediētes. i. tēpus. i. vitæ pſentis. i. certas horas ad vacanū deo aptantes. Vel, redimētes tēpus. i. tempora, q̄ inſtruſuofe expēdiftis reparantes p̄ inſtruſuofiſſimā occupationē tēporis pſentis atq; reſtatis, qua-tenus priores negligētias & impietates recompensetis p̄ ardētissimam cōuerſationē tēporis nōdū elapſi quo eſtis vieti, ne inter impios numeremini, de qbus canit Psalmo-graphus: Viri ſanguinū & dolosi non dimidiabunt dies ſuos, qm̄ dies mali ſunt. i. aduersitatibus, periculis atq; malicijs pleni. Non q̄ dies in ſe mali ſint, ſed quia hæc mala in ſunt hoīibus in diebus ſeculi huius viuentibus. Scriptura em̄ tēpori ea aſcribit quæ ſiunt in tēpe, quēadmodū primo Macha-baoꝝ inducit: Videſt Ionaſtas quia tēpus eū iuuat. Hinc em̄ ſaluator: Sufficit (inquit) diei ma-litia ſua. Et in Genesi Iacob aſteruit: Dies peregrinationis meæ mali & parui. Propterea no-lite fieri imprudētes. ſola ſenſibilita & tēporalia ponderando, ſed intelligentes q̄ ſit voluntas dei. i. hoc diligentissime inquiratis, quid placeat deo, vt illud ſemp agatis. Et nolite inebrari vino, in quo eſt luxuria. causaliter, quia calorem auger, atq; libidinē cōcitat. Venter enim

A vino æstuans, cito spumat in libidine, iuxta Hieron. Vnde Sapiens dicit: Luxuriosas vinum, & tumultuosa ebrietas; quod his delectat, non erit sapiens. Rursusque scriptura: Quam sufficiens est homo eruditus vinum exiguum, sed implemini spiritu sancto, i.e. ita viuatis & corda vestra sic occupatis, ut in gratia spiritus sancti proficiatis quotidie. Deus enim unicus inquit, secundum quod se disponit aut capax efficit, loquentes vobismetipsum, i.e. mutuo exhortates vosipso, in psalmis ad bene operandum hortatibus, & hymnis ad dei laudem spectantibus, & canticis spiritualibus, quod de gaudiis futuris commemorat, cantates & psallentes in cordibus vestris, i.e. silenter in anima. Vel in cordibus vestris, i.e. cum cordiali intentione & ex mentali affectu, deo altissimo, quem debet hymnus, laus, honor, & gloria, gratias agentes semper, i.e. qualibet hora conuenienti ac debita pro oibus beneficijs dei. Vel, pro oibus hominibus beneficia diuina sortitis, omnium saluti commemorando in nomine nominato domini nostri Iesu Christi, i.e. in ipso Christo, videlicet ad laudem & gloriam eius. Vel certe per eum, deo & patri, i.e. patri eterno, qui est deus ratione creationis, paterque Christi in naturali & proprio noster adoptivus, subiecti in unicem ex debito obediencia vel ex condescensione humilitatis & charitatis, in timore dei, casto ac filiali. Prae lati enim per humilitatem & charitatem subdunt se inferioribus, subditi vero ex debito obediencia subiiciuntur platis. Ceteri omnes communiter se in unicem honorare, præferreque habent, iuxta illud quod alibi dictum est: Honore in unicem prenentes. Propter quod Christus testatur: Qui maior est vestrum, sit uester minister. Et iterum legit: Quantum maior es, humilitate in oibus. Præterea genialibus exhortationibus positis, descendit apostolus ad particulares personas, dicendo. Mulieres viris suis subditae sint, in licitis & honestis, sicut dominus, i.e. sicut dominus subdit seruus, quem vir caput, i.e. superior est mulieris, i.e. prefectior atque discretior ea communiter. Et dominus præulit virginem scemina, dicens ad eam: Sub viri potestate eris, & ipse dominabitur tui, sicut & Christus caput, i.e. rex ac princeps est ecclesiae. Ipse Christus existens, saluator corporis eius, i.e. ecclesiae, qui est mysticum corpus Christi. Sed sicut ecclesia, i.e. fidelium sancta collectio, subiecta est Christo, fide & opere, ita & mulieres viris suis, in oibus, bonis sint subditae. Sciendo tamen quod subiectio mulieris sub viro non est in oibus similis subiectioni ancillæ aut serui, cum ipsa sit socia viri, & una caro cum eo, facta non de capite aut pedibus, sed de latere viri, quasi similis ei, & iuxta latus eius ponenda. Viri, diligite uxores vestras, non carnali & fœdo, sed ordinato ac spirituali amore, sicut & Christus dilexit ecclesiam, & seipsum tradidit, in morte pro ea, i.e. pro eius salute, ut illa sanctificaret, i.e. virtutibus adornaret, mundans eam primo, i.e. vitis purgas, lauacro aquæ, i.e. intinctio seu lotione in aqua baptismatis. Lauacro in qua facto in verbo vite, i.e. sub debita forma verborum, quibus hoc sacramentum ex Christi institutione perficitur. Accedit quippe verbum ad elementum, & sit sacramentum, in quo, verbum est formale ac principale, elementum vero est materiale, ut exhibetur, i.e. representaret vel faceret, ipse Christus sponsus celestis sibi, i.e. ad suum honorum, secundum quod deus est, in presenti seculo inchoative, in futuro autem completere gloriosam ecclesiam, i.e. claritate scientia atque virtutum splendoribus resurgentem, non habentem maculam, i.e. peccatum mortale apertum, aut rugam, i.e. peccatum mortale occultum, sed mundum ac simplicem. Aut aliud huiusmodi, criminale habente, sed ut sit sancta, in interioribus & immaculata, in exterioribus. Ita viri debet diligere uxores suas ut corpora sua, quia sunt una caro. Si autem sumatur corpus pro parte hominis materiali, sic viri magis tenent diligere uxores suas, quam corpora propria. Si vero sumatur corpus pro toto corpori, minus diligendæ sunt uxores. Ideo similitudo est quantum ad aliquid, non absolute in oibus. Porro de hac Christi gloriosa & illibata ecclesia scriptum est in Apocalypsi: Vidi ciuitatem sanctam Hierusalē descendente de celo a deo parata quasi spousam ornatam viro suo. Et rursus: Quia venerunt nuptiae agni, & uxor eius preparauit se. Itemque: Signum magnum apparuit in celo, mulier amicta sole, & luna sub pedibus eius, & in capite eius corona stellæ duodecim. De qua etiam intelligendum est illud Esaiæ: Surge, illuminare Hierusalē, quia venit lumen tuum, & gloria domini super te orta est. Qui suam uxorē diligit, seipsum diligit. Tanta est unitas triusque. Sunt namque duo in carne una. Merito itaque debet homo uxorē suam diligere. Nemo enim, i.e. nullus rationabiliter & humane se habet. Unque carnem suam odio habuit. Vel simpliciter. Nemo unquam carnem suam odio habuit, quia vel dilectione naturali vel amore carnali vel charitate infusa ad eam afficitur. Nam & quod seipso occidit, carnem suam amasse probant, quam ideo perimit, ut brevi tempore longa euadant plentis vita supplicia, sed nutrit, i.e. victu & fouet eam, vestitu sicut & Christus ecclesiam, nutrit sacramento altaris & fouet eam vestimento salutis, quia membra sumus nos Christiani corporis eius, i.e. ecclesiae, qui est mysticum corpus Christi. Sumus itaque membra de carne eius & de ossibus eius, i.e. eiusdem naturæ existentes, cum Christo hoie. Vel hoc ideo dicit, quod fidelium qui a Christo instituti sunt quidam, putata infirmi, dicuntur de carne Christi quod ante passionem erat infirma, quoniam indiget a fortibus sustentari, quemadmodum caro sustentatur ab ossibus. Alij scilicet fortis atque perfecti, dicuntur de ossibus Christi propter constantiam, & dominice passionis ac patientiae imitationem. Propter hoc, i.e. ad designandum dilectionem ac unitatem Christi atque ecclesiae, scriptum est in Genesis, i.e. relinquet homo, i.e. maritus patrem suum & matrem suam, i.e. carnales parentes quantu-

Q. 2 ad co-

Hieron.

Pro. 28

Ecc. 31

Psal. 64

Ro. 1

FINIS.

Ro. 12

Matt. 20

Ecc. 3.

1. Cor. 11:

Col. 3

Gen. 2

Matt. 19

Gen. 2

t. Pet. 3

Gen. 1

Apo. 21

Apo. 19

Apo. 12

Esa. 60

Gen. 2

1. Tim. 6

Matt. 26

Barc. 14

Gen. 1

Matt. 10

ad cohabitationē localem, & adh̄erebit vxori sue. habitando, conuescēdo & dormiendo. D

L Cor. 7 cum ea, & erunt duo supposita, scilicet maritus & coniunx, in carne vna. i. in uno carna-
li commertio per seminis propagationē. Vel dicuntur duo in carne vna, qm̄ nullus eorum pro-
Matt. 19 prius carnis haber potestatē, & propter communionē p̄cipuam vna caro reputantur. Vnde
dicit saluator: Itaq; iam nō sunt duo, sed vna caro. ¶ Deinde ponit Apostolus mysticum sen-
sum scripture de matrimonio allegatæ. ¶ Sacramentum hoc. i. sacrum signum istud in con-
iugio pronuntiatum magnū est. i. magnæ rei significatiuum. ¶ Ego autē dico. i. signum
istud expono, impletōq; alero in Christo & in ecclesia. i. in spūali desponsatione inter Chri-
stum & ecclesiam facta, quando videlicet verbū caro factū est, & nostrā naturam assumēs, ostē-
dit quantū dilexerit nos, cū quibus idē fieri voluit. Matrimonium ergo seu coniugium, magnū
est sacramentū, propter significantiam coniunctionis Christi & ecclesiz, in qua etiam Chrūs
quodāmodo patrē reliquisse videtur, non simpliciter, cū aeternaliter sit in sinu, imò in corde pa-
tris, sed secundū apparentiam quandā ratione incarnationis. Sic em̄ de nouo apparuit mundo
ad coniungendū sibi ecclesiam tanq; sponsam. Propter quod ait: Exiui à patre, & veni in mun-
Psalm. 18 dum. Et Psalmista: Ipse (inquit) tanquam sponsus procedens de thalamo suo. A summo ccelo
egressio eius. Matrem quoq; suam. i. synagogam Chrūs reliquit, & adh̄est vxori suæ. i. genti-
litati conuersæ, quam ipse spūaliter visitat & fœcundat. ¶ Veruntamen. i. quāuis p̄dicta de
coniugio mystice intelligentur de Christo, nihilominus & vos singuli, hoc est vnuſquisq;
vestrā coniugem habēs, suam vxorē sicut seipsum diligat. Vxor autē timeat virum. i. in re-
uerentia habeat eum, & casto timore formidet, ne eum offendat.

¶ Elucidatio Cap. VI. Filiū obedit parentibus vestris. Arti. VI.

Col. 3 Ost informationem conuersationis habendæ inter virū & coniugem, ponitur infor-
matio cōversationis debitæ inter parentes & filios. ¶ Filiū obedit parentibus vestris.
carnalibus in dho. i. secundum voluntatē diuinam, videlicet in licitis & honestis,
atq; ex animo. s. prompte, reuerenter & amoroſe. ¶ Hoc em̄ iustum est. iure natura-
li, diuino & humano, imò magistris, dñis & parentibus, non potest reddi aequialens, iuxta phi-
losophum. ¶ Honora patrem tuum & matrem. tuam. Vnde apud Malachiam habetur: Filius
honorat patrē suum, & seruus timet dñm suum. Honorare ergo debemus parentes, reuerenti-
am impendēdo, & necessaria, si indigeant, ministrando. Sunt em̄ principiū nostrum. Propter
Ecc. 3 quod in Ecclesiastico legitur: Quām male fame est, qui relinquit patrem, & maledictus a deo,
Exodi. 20 q; exasperat matrē. ¶ Quod est mādatum diuinū in Exodo scriptū, primū in promissione. i.
primū cui mercedis addit̄ promissio. Decalogus aut̄ p̄ceptoꝝ ad duo p̄cepta pertinet charita-
tis. Tria em̄ in prima tabula scripta, respiciunt p̄ceptū charitatis dei. Alia septē in secunda tabula
scripta, cōcernunt p̄ceptū charitatis proximi. Inter quæ p̄ceptū de honoratione parentū p̄ce-
dit, cui annexitur merces que subditur, vt bene sit tibi. in spūalibus ac temporalibus, vt sis
longævus super terrā. i. aeternaliter habites in terra viuentū. Ad literam tñ hoc dictū videtur
de prolongatione vitæ p̄sentis in terra peregrinationis istius, seu in terra promissionis, quan-
tum ad populū Israel pro tempore illo. Hoc em̄ meretur p̄ter p̄miū spūale obseruatio huius
mandati secundi cōmūne iustitiae legem, quāuis interdū ex diuinæ dispensationis moderami-
ne, aliter accidat. ¶ Et patres. carnales, nolite ad iracundia prouocare filios vestros. aut fili-
Col. 3 as, nimis rigorose & aspere procedēdo cum illis, sed educate illos. i. fouete & necessaria pro-
uidete nō solū carnaliter, sed in disciplina morali & correptione dñi. i. iusta correctione
Pro. 13 quēadmodū scriptum est: Qui parcit virgæ, odit filiū suū: qui autē diligit illum, instāter erudit.
Pro. 22 Rursusq; Salomon: Stultitia (inquit) colligata est in corde pueri, & virga disciplinæ fugabit eā.
Ecc. 30 Hinc etiā in Eccō legitur: Qui diligit filium suū, assiduat illi flagella. Certū est aut̄ hæc quoq; ad
spūales patres ac filios pertinere. Patet vero ex his, q; parētes tenent filiis in tribus, quæ sunt ne-
cessariog; prouisio, instructio & correctio. ¶ Deinceps introducitur exhortatio cōversationis
Ro. 6 inter seruū & dñm. ¶ Serui obedit dñis carnalibus. i. tpalibus, & sensualitatē sectantibus. Et
p̄ cōsequēs multo plus obediēdū est dñis spūalibus & honestis, cū timore. i. aia. & tremore.
Psalm. 2 corporis, in simplicitate cordis vestri. i. sine simulatione. sicut Christo. seruendum est, iu-
cta illud in psal. Seruite dño in timore, & exultate ei cū tremore. Seruitus em̄ hæc propter pec-
catū ex diuina ordinatione inficta est in poenam peccati, idcirco patiēter ferēda est tanq; pur-
Col. 3 gatoriū vitiōꝝ, exercitiūꝝ virtutū. nō ad oculū seruientes. i. solū in p̄fentia hominī, q; ho-
minibus placētes. i. humanū fauorē dūtaxat optantes, sed vt serui Chri, faciētes voluntatē
i. Pet. 2 dei. i. diuinis mādatis obtēperātes. Ex aio. i. p̄rópto affectu, sic sitis. cū bona voluntate, i. vi-
delicet cōformādo vestrū affectū dispositioni diuinæ, seruientes. dñis carnalibus. sicut dño.
deo altissimo, & non sicut hominibus. tantū. i. cum reuerentia & tremore ac cordis sim-
plicitate. scientes, quoniam vnuſquisq; quod fecerit bonum, hoc percipiet a dño. i. pro illo
Gala. 3 p̄mū iustum habebit a deo, q; nullum bonū deserit irremuneratū. sive. i. sit seruus, sive li-
ber. ¶ Seruitus enim conditio seu libertas non tollunt p̄miationem diuinæ iustitiae.

Et vos domini eadē facite illis. i. tam benigni estote seruis vestris, quām fideles fuerint vobis, iuxta illud Ecclesiastici: Seruus fidelis sit tibi quasi anima tua, & quasi fratrem tracta illum, remittentes minas. l. i. p̄cenas comminatas non inferentes, si tamen serui p̄cenate, vel raro seu paꝝ offendent. Vnde ite in Eccle. scribitur: Ne lēdas seruum in veritate operātem. Porro si serui rebelles aut duri cōsistant, agendū est qđ rursus in Eccle. fertur: Cibaria & virga & onus asino, panis & disciplina & opus seruo. Itemq; Seruum inclinent operationes assidua, lscientes vos dñi, q̄ illoꝝ seruoꝝ & vester dñs est in cœlis, & psonaꝝ acceptio non est apud deum. l. Idcirco timete, qm̄ eadē mēsura, qua mēsi fueritis, remetiet vobis. Qualem ergo vultis vobis esse cœlestē dñm, iudicē p̄ternū, tales exhibete vobis seruis ac subditis vestris. Post specialia iussa & certaꝝ exhortationē personar̄, redit Apl̄us ad instructionē cōmunem cunctoꝝ fideliū. De cætero. i. insup & tpe adhuc restatē, fr̄s cōfortamini in dñō. i. spūa le robur à deo adipisci studete, & cōtra impugnationes mundi, carnis atq; diaboli roboreſ cor vestrū, in dñō. i. ḡfa eius, & in certa fiducia diuini auxilij, & in potētia virtutis eius. i. in potenti potestate dei, innitēdo semp diuinæ potētiae, nō proprijs viribus. Vel, in potētia virtutis eius. i. in efficaci fortitudine à deo infusa, q̄ animū roborat in aduersis. Ad hāc cōfortationē monet dñs vnū quēq; nostrū in lib. Iosue: Confortare & esto robustus valde. Noli metuere, qm̄ te cū est dñs deus tuus. Sic aut̄ cōfortant, q̄ toto corde sperant in dñō, iuxta illud Sapiētist: Turris fortissima nomē dñi, ad ipm̄ currit iustus & exaltabit. Induite vos armaturā dei. i. virtutibus interiora vestra vestite, videlicet intellec̄tu prudentia, voluntatē iustitia, sensitiū appetitū cæteris virtutibus moralibus. Hæc em̄ sunt arma spūalia à deo fabricata ac data, quibus aia contra oīa documenta munitur, vt possitis stare. i. fortiter dimicare ac p̄ualere, aduersus infidias. i. occultas machinationes diaboli, q̄ se frequēter transfigurat in angelū lucis, sub specie boni multa mala proponēs. Deniq; (vt Leo papa testat) omniū discutit mores, ventilat curas, scrutat affectus, & ibi q̄rit causas nocendi vbi quenq; viderit studiosius occupari. Qm̄ non est nobis colluctatio. principalis aut sola aduersus carnē & sanguinē. i. homies carnales ac fragiles, seu vitia carnis. Vnde dñs in Genesi ait: Non pmanebit spūs meus in hoīe in æternū q̄a caro est. Et in Euāgelio: Caro & sanguis nō reuelavit tibi. Verūtamen graue bellū habem⁹ contra carnē & sanguinē. i. mundū, & concupiscētias carnis. Bellū vero qđ cōtra hostes inuisibilis habemus, periculosisimū est atq; grauissimū. De quibus subiungit, sed aduersus principes & potestates. i. angelos apostatas seu dæmones, qui erant ante lapsum suum de ordinibus principatum & potestatum. De omnibus em̄ angelorum ordinibus quidam cecidisse creduntur, qui oēs iam p̄ principatus & potestates designant, ita q̄ nomine principatuū designantur dæmones inferiores, nomine autem potestatum superiores, quibus inferiores obedient homines impugnando. Est em̄ in dæmonibus prælatio quædam, eo q̄ omnes concordes sint in desiderio nocendi hoībus, aduersus mundi rectores. i. contra p̄dictos inuisibilis hostes hominum seculariū directores ac principes. Homines em̄ iniqui dæmonū voluntati obediunt, & ab ipsis captivi tenentur, ac vndiq; circūferunt sicut serui à dñis. Et ne quis p̄ mundū putaret significari machinā mundialē, quasi diabolus creator & rector esset mūdi sensibilis, sicut Manichæi dixerunt, ob id seipsum exponēs Apl̄us, subdidit, tenebrar̄ harū. i. hominū obtenebratorum. Vnde paulo ante inductum est: Fuitis aliquando tenebra. Hoc modo mundus frequenter accipitur in scripturis, sicut cū dicit: Mundus eū non cognouit. Et: Mundus in maligno positus est. Et: Nō estis de mundo, contra spūalia nequitiae. i. agmina dæmonū nequitijs plena, habitantia in cœlestibus. i. in aere caliginoso, in quo dæmones complures usque ad diē iudicij volitant. Aer aut̄ s̄p̄ius cœlū vocatur. Hinc nāq; dicuntur volucres cœli, q̄ afferrunt volare in cœlo. i. in aere. Vnde & dæmones significantur p̄ volucres cœli, vbi ait saluator: Semen cecidit secus viā, & volucres cœli comederunt illud. Propterea. i. q̄a tam arduū plūm imminet vobis, accipite armaturā dei. i. virtutes & opera virtuosa, qbus dæmones repelluntur. De qbus armis Iob ait: Iustitia indutus sum, & vestiū me ea sicut vestimento, & diademate iudicio meo, vt possitis resistere diabolo, q̄ tanq; leo rugiens circuit, querēs quē deuoret, Lin die malo. i. tpe tētationis & aduersitatis, & in oībus prosperis & aduersis persesti stare. ruinā vitando peccati, ita vt nec prospera vos extollant, nec aduersa deiciat, sed regia semper via incedatis vtentes vtraq; manu pro dextera, quatenus oīa cooperētur vobis in bonū. l. State ergo in virtutibus fixi, succincti, cingulo castitatis lumbos vestros. Lin qbus vigeat luxuria. i. carnis concupiscentias refrenare, continēter viuēdo, prout monet saluator: Sint lumbi vestri p̄cincti. Hos lumbos p̄cinxit Iob: Pepigi, inquiens, fœdus cum oculis meis, ne cogitarem quidem de virgine. Sic aut̄ accingite lumbos in veritate. i. veraciter coram deo, non simulatorie coram hoībus, sicut hypocrita, & induiti loricam iustitiae. i. virtute iustitiae interiora vestra munite, sicut lorica corpus tegit ac muniſ. Vnde apud Esaiam dicit: Indumento iustitiae circūdedit me dominus, & calceati pedes. i. pedes corporales & etiam spūales. i. animi vestri affectiones habete munitos & expeditos, Lin p̄paratione Euangelij pacis. i. ad hoc

hoc ut sitis parati annuntiare vel adimplere euangelicā doctrinā, in qua pacificatio nō cū deo
 describitur, & p cuius obseruantiam verā pacē sortimur, iuxta illud in Psalmo: Pax multa diligē
 tibas legē tuam, L. in oībus spūlibus pugnis seu tentamentis, L. sumentes scutū fidei, L. i. ipsam
 fidem pro scuto arripite, virtutē & actū fidei opponētes suggestionibus dē monis, puta futura
 tormenta inferni, sempiterna gaudia ecclie, metuendū iudiciū dei, q̄ oīa cadunt sub fide. Per q̄ se
 vtiq; cōsiderationē oīa tentamēta vincunt, Ideo subdit, L. in quo, L. scuto L. possitis omnia tela ne
 quissimi ignea, L. i. impugnations acres ac feruidas pessimi tentatoris L. extinguere, L. i. repre-
 mere. Propter qd Petrus ait: Aduersarius vester diabolus circūvit, quārēs quē deuoret, cui resi-
 stite fortes in fide. L. Et galeā salutis assumite, L. i. spem futurā felicitatis seu charitatē menti ve-
 strā superponite, vt cōtra p̄sentū bonoꝝ blandimēta, spe futuroꝝ atq; diuino amore armemini
 ni, L. & gladiū spūs, L. i. à spū sancto datū spiritui vestro, L. qd est verbū dei, L. i. sermo sacræ scri-
 pturæ, q̄ penetrat intima animæ, & vitia resecat, atq; à mūdo animā diuidit sicut materialis gla-
 dius penetrat corpus. De hoc gladio spūali dicit saluator: Nō veni pacē mittere, sed gladiū. Et
 Psalmista: Accingere gladio tuo sup fœmū tuū potentissime. Sed quia hæc oīa ex diuino auxi-
 lio manant, atq; p grām conferunt deuote orantibus, Ideo subdit, L. p omnē orationē, L. i. pr̄-
 dicta implete deū inuocādo p omnē, i. pfectā orationē. Et aut̄ oratio, simplex petitio, obse-
 cratio vero est petitio cū adiuratiōe seu cōmemoratiōe rei sacræ, sicut cū dicimus: Per incarna-
 tionē tuā libera nos dñe. De qua nūc sequit, L. & obsecrationē, L. quā etiā proprie est respectu
 difficultū. Orātes omni tēpore, L. i. singulis horis deputatis & debitis vel congruis ad orandum,
 quemadmodū in Ecclesiastico habet: Non impediatis semp̄ orare. Vnde & saluator: Oportet
 (inquit) semp̄ orare, & nō deficere, L. in spū, L. i. cū deuotionis affectu, seu attētione mētali. Spi-
 ritus em̄ est deus, & eos q̄ adorant, in spū & veritate oportet adorare, L. in ipso vigilātes, L. i. so-
 liciti atq; feruentes L. in omni instātia, L. i. conamine quo actibus virtuosis insistit, L. & obsecra-
 tione, L. fusa L. pro oībus sanctis, L. viatoribus, vt pseuerent, proficiantq; in bonis, L. & pro me, vt
 detur mihi sermo in apertione oris mei, L. i. quatenus spūs sanctus mentē illuminet, ita vt mox
 dum os meū ad loquendū aperio, infundat mihi à deo, qd loqui expediatur, sicut & deus promisit
 Psalm. 9. in psalmo: Dilata os tuum, & implebo illud. Et itē in Euāgelio: Ego dabo vobis os & sapien-
 tiā, L. cū fiducia, L. i. secure ac libere L. notū facere mysteriū Euāgelij, L. i. sacrū secretū euāgelicæ
 legis, videlicet Christi incarnationē & cetera eius mysteria. Positū em̄ singulare pro plurali
 L. pro quo L. Euāgeliō p̄diciendo L. legatione fungor, L. i. à Chfo destinatus sum nūc Romæ
 Act. 18 existēs L. in catena, L. i. in vinculis L. legatione fungor & vinculis stringor, L. vt L. nihilomi-
 nus Lin ipso, L. i. per grām Chri L. audeam L. fiducialiter L. prout oportet me, L. i. sicut cōmissum
 est mihi L. loqui, L. euāgelica mysteria p̄diciando. ¶ Deinceps ostendit Aplus dilectionē suā
 ad Ephesios insinuando eis statū suū, quemadmodū pertinet ad familiares amicos. L. Vt autē &
 vos sciatis quā circa me sunt, L. i. q̄ mihi contingūt L. quid agā L. in tot perseguitionib, L. oīa, L.
 hæc L. nota vobis faciet, L. i. oretenus reserabit L. Tychicus L. diaconus lator p̄sentis epistolæ,
 L. charissimus frater, L. noster spūalis, L. & fidelis minister in dño, L. i. secundū voluntatē & grām
 dei. Vel, in dño, i. in his quā dei sunt, L. quem misi ad vos in hoc ipsum, L. i. propter hæc causam,
 L. vt cognoscatis L. ex eius veridica relatione, L. quā circa nos sunt, L. i. prospera & aduersa q̄ ac-
 cidentū nobis, L. & cōfuletur corda vestra, L. de mei captiōne & catenatione dolentia. Porro vt
 finis epistolæ cōcordet principio, addit, L. Pax, L. fit L. fratribus, L. i. fidelibus. Quo nomine foro
 res quoq; intelliguntur, L. & charitas cum fide, L. i. charitas & fides detur vobis L. à deo patre no-
 stro, L. i. patre æterno, L. & dñs Iesu Christo, L. filio patris, quibus expressis intelligitur spūs san-
 ctus. L. Gratia, L. dei, gratificans & finalis, fit L. cū omnibus q̄ diligunt dñm nostrū Iesum Chri-
 strum. L. Quod vero subiungit, L. in incorruptionē, L. referri potest ad nomen gratiæ. Erit q̄
 Ro. 2 sensus, Gratia sit cū eis in incorruptionē, i. in vita æterna. Vel ad verbū, diligunt, vt sit sensus,
 Act. 10 Qui diligunt Christum in incorruptionē, i. in cordis ac fidei integritate, seu inconcussa me-
 tis constantia. Sic em̄ amandus est deus sublimis & benedictus. Amen.

IN EPISTOLAM AD PHILIPPENSES PRO OE MIVM.

Deone. 10 Vas tempesta transiens, nō erit impius. Iustus aut̄ quasi fundamentū æternum
 In hoc ab impio iustus distinguit, qm̄ iustus stabili fundamento innititur, vpo
 te rectā rōni atq; diuinā veritati, ideo non commouet nec turbat, iuxta illud
 Job: Si iniuriatē quā est in manu tua abstuleris, eris stabilis. Impius aut̄ in nul-
 lo stabili radicat. Sequit̄ em̄ rationē errantē, voluntatē pueram, sensualitatem
 corruptā. Porro euāgelica doctrina tendit ad hoc, vt homo stabilias directe ac immediate in
 deo, qd primo & maxime sit p actus virtutū theologicas, deinde p septē dona spūs sancti. Qm̄
 ergo nō minoris p̄conij est in assumpta p̄fectione fortiter pdurare, nec tentationibus cedere, q̄
 Psalm. 18 viam virtutū assumere, intrare, tue incipere, ideo viri sancti & iusti plati eos p̄scripti cōmēdāc
 ac dīk-

Aac diligunt, q' animo incōcuso p̄sistūt in semitis mādator̄ cœlestiū, neq; repescūt in actibus cō-silioꝝ, inter q's Philippēses, qbus nūc exponēda epl'a scribit, extiterūt. ¶ Deniq; Philippēses sunt Macedones, q' verbū veritatis ab Apl'o audierūt & acceperūt, & in eo itabiles p̄manerūt, nō recipiētes fallos Apl'os. Hos laudat Apl'us scribenseis à Roma de carcere p̄ Epaphroditū, cū quo Philippēses aliq. suę substatię transmiserūt Apl'o; Armat itaq; & p̄emunit Philippēses Apl'us in p̄senti epl'a cōtra duplex bellū, vc; psequitor̄ & fallaciū p̄dicator̄. Procedit autē Apl'us more cōsueto, salutationem p̄mittēdo, deinde gratias agēdo, postea pro eis orādo, eosq; ad perfectionem hortando, sicut patebit.

¶ Elucidatio ca. I. vc; Paulus & Timotheus serui Iesu Ch̄fi.

Art. I.

Infras. 2

Personas salutātes tāgit Aplus in exordio huius epl'a, dicēs: Paulus & Timotheus serui Iesu Ch̄fi. ¶ Qui Iesu Ch̄fi, nō seruitute timorosa, & pure seruili, sed amoroſa ac libera. Non addit Paulus hoc loco nomē gloriæ suæ ac summa dignitatis, dicendo: Paulus Aplus &c. qm̄ Philippēses nihil indignum de ipso senserūt. Coniungit quoq; Aplus sibi Timotheum, quis ipse solus epl'am dictauerit, quia missurus erat eū ad Philippēses. Vnde vt reuerētius eum fusciperet, diligētiusq; audirēt, exprimit eum in forma salutationis. Hieroḡ mandant, Loib⁹ sanctis. i. vere fidelibus, Lin Ch̄fo Iesu. i. p̄ fidē, charitatē, & grām Ch̄fi, Lq sunt hoc est, commorant Philipps. i. in vrbe Macedonia quæ est pars Græcia, quā vrbē construxit Philippus pater Alexandri magni putatiuus, vocans eam ex nomine suo, Philippus. Lcum ep̄is & diaconibus. id ē, etiam ep̄is atq; diaconis mandat. Hi em̄ tanq; principales post generalē oīm designationē exprimunt. ¶ Porro (vt Haymo afferit) p̄ epos intelligunt presbyteri. Nō em̄ in vna vrbē plures ep̄i p̄sidebāt, nec ab ep̄is ad diaconos descēderet p̄termis̄ p̄s byteris, nisi p̄ epos intelligeret sacerdotes. Vnde dici solet, q̄ in primitiua eccl̄ia ep̄i nō distinguebāt à sacerdotibus. Ep̄us nāq; dicit, quasi supra intētus, ab ἐπί quod est supra & ἀκοπός intentionis, sed hoc ep̄is cōuenit atq; p̄s byteris. Vnde hoc loco p̄ epos p̄s byteri, & summus eorū, videlicet p̄otis̄ Philippēsiū, intelligunt: Gratia, gratificās detur & infit. L vobis & pax. L interior, quæ est trāquillitas mētis, atq; exterior quæ est quies ab extrinseco impugnāte. L deo p̄fē nostro. i. p̄sona p̄ris & terni, L & dño Iesu Ch̄fo. Quibus expressis intelligitur sp̄us sanctus amor & nexus amborum, q̄ omnes sunt vna fontalis & effe ctiua origo totius bonitatis creat̄. L Grās ago deo meo. i. supbeatissimæ trinitati, simplicissimo deo, q̄ est oīm deus generaliter & deus meus specialiter, propter specialē pietatē, grām & prouidētiā eius in me, & item propter singularē dilectionē & cultum, qbus ei soli principaliter finaliterq; inhāreo. Hoc dicere

Haymo

Jaco. t

Johan. t

Diony.

¶ Ierem. 17

Johan. 12

1. Cor. 11

Roman. 8

nō competit nisi pfectis. Propter quod diuinus & magnus Dionysius hoc dicere vix p̄sumēs interdū sic ait: Deus (& si fas est dicere) meus Lin oīm memoria vesti semp. i. toties, quoties vestri memor sum, Lin cūctis oīnibus meis. fusis pro oībus vobis. Dū em̄ memor sum vestri, occurrit mihi cōsideratio grāz existētis in vobis. De qua grates refero, & oro vt grā ampliorimereamini adimpleri, L cū gaudio. spūali L depectionē faciēs. i. deum pro vobis exorans. Gaudeo (inquā) cōcepto seu habito L sup cōicatione v̄fa. i. de beneficio vobis cōcesso, vc; q̄ mihi cōmunicasti seu cōformati estis fide, charitate, & ope, Lin Euāgelio Ch̄fi. i. in prædicatione, exhortatiōe, seu obseruatiōe euāgelica legis, L primo diel cōuerſionis v̄fa L vsq; nūc, confides hoc ipm. i. ex consideratiōe gratiæ vobis hucusq; concessiæ confido de grā pleniori vc; L quia. i. q̄ cōcepit in vobis opus bonū. i. deus p̄ grām gratum faciēt, & sp̄us sancti motionē actualē inchoauit in vobis opus meritoriū, L pficiet. illud in vobis, L vsq; in diē Iesu Ch̄fi. inclusiue. i. vsq; in diē mortis v̄ræ, qua à Ch̄fo visitabimini, & particulare iudiciū sustinebitis. A deo em̄ est inchoatio, cōtinuatio, & cōsummatio opis boni, L sicut est mihi iustū hoc sentire p̄ oībus vobis. i. tā ex parte diuinæ bonitatis q̄ ex parte v̄ræ stabilitatis iustū ē vt ita cōfidā de, & p̄ vobis, vc; q̄ deus pficiet in vobis opus bonū à se inchoatū, L eō q̄ habeā vos in cor de. i. cordiali affectu hoc optē & sperē, qđ subdf: L & in vinculis meis, & in defensiōe, & cōfirmatiōe Euāgeliū, socios gaudiū mei oēs vos eē. i. vt tā in p̄senti q̄ in futuro fitis participes cōsolatiōis meæ internæ, quam habeo in vinculis meis, qbus propter Euāgeliū p̄dicationē ligatus sum. Et in defensione Euāgeliū, qua euāgelicā veritatē defendō cōtra aduersarios eius, & cōfirmatōe Euāgeliū, qua illud cōfirmo, instāter & impetrītē p̄dicādo, miracula faciēdo, scriptura rum testimonia allegādo, irrefēnsibiliter cōuersando. Quā etiā consolationē multo copiosus habeo, in p̄ia pro vinculis atq; laboribus istis. Vel, ideo hāc dicit Apl's, qm̄ Philippēses sōcij fuerunt gaudiū eius in vinculis &c. ita q̄ ip̄i quoq; pro Ch̄fo vincula ptulerunt, & euāgeliū defenderunt atq; cōstanter p̄dicauerūt siue professi sunt. L Testis em̄ mihi est deus, quomodo. i. q̄ assecutose, spūaliter, & syncerè, L cupiā oēs vos. i. oīm vestrū salutē & cōmunionē cū gaudio meo desiderem. Et hoc Lin visceribus Iesu Ch̄fi. i. Ch̄fi amore, nō humano affectu. Vel, quō cupiā vos esse in visceribus Iesu Ch̄fi. i. Ch̄fi intimē vniri, atq; ab eo cordialr diligi. L Et hoc oro. L deum L vt charitas v̄fa L vobis à deo infusa qua deū proximūq; meritotie diligitis, L magis ac magis abūdet. i. incessanter pficiat, L in scientia. i. discretiōe, vt oīa discri-

Romani 12
 Esai. 11
 Sapientia 10
 2. Corin. 11
 Matth. 5
 Pro. 22
 Aristotel.
 Haymo
 Matt. 10
 Luce. 12
 1. Timo. 3
 2. Corin. 1
 Romani 8
 Hebrei 1
 Psalm. 90
 Ecclesiastico 2
 1. Corin. 6
 te agatis, sicut rationabile obsequium vestrum. Velen scia. i. quatenus diligendo mereamini illuminari a deo in cognitione diuinorum ac aliorum. Vel, in scia illa que est vnu de scriptis donis spūs sancti, de qua ait scriptura: Dedit illi sciām sanctōrum. Per quam habet homo rectū iudicium de rebus creatis, vix, quod eis non sit finalis in heredū, sed quod ex se vanæ sint atque caducæ, & in omni sensu. i. intellectuali notitia vel potius experientali gustu eorum, que ad salutem exiguntur. ut probetis. i. approbadō sequenti, potiora. i. opa perfectiora indies magis proficiendo, ut fitis sinceres. i. mudi corde. Beati eterni mudi corde, quoniam ipsi deū videbūt. Unde in Proverbiis habetur: Qui diligit cordis mudi, habebit amicum regem, & sine offensa. i. sine ope malo, perserit mortali, & ne pseuerat in aliquo vitio, quatenus nec deū, nec proximum offendatis, quantum fieri potest, in die Christi id est, pseueranter usque ad mortem, replete fructu. i. actu & delectatione, iustitia quae est clarissima virtus, & nec lucifer, nec hesperus est ita admirabilis, teste Philosopho: Replete (in qua) non proprijs viribus, sed per Iesum Christum. i. virtute & merito Christi in gloriam & laudem dei. i. propter hoc ut deus glorificet atque laudet a vobis, aliisque electis in presenti & in futuro. Deinceps plus efficit Philippenses benevolos, statu suu eis insinuas tanquam familiaribus & amicis propius. Scire autem vos volo fratres, quae circa me sunt. i. tribulaciones, incarcerationes, & vincula quae mihi acciderunt, magis ad profectum. i. publicationem, confirmationem, ac veneracionem Euagelij venierunt. quae ad detrimentum ipsius, & hoc contra intentionem persecutorum meorum, quod ideo me vinxerunt, ut Euageliu offuscare, ita ut vincula mea manifesta fierent. i. captivitas mea & fructus vinculos meorum diuulgaret, in Christo. i. secundum voluntatem ac dispositionem Christi. Vela ad gloriam eius, in omni priorio iudicium, quo maiores conueniunt, non solu Romae, sed in prioriis quoque urbibus aliarum, & in ceteris oibus locis judicialibus quo minores cocurrunt. Ut enim Haymo dicit, cum Aplus retrusus esset in carcere in domo Imperatoris, multa fecit prodigia, & in carcere vincitus, & aliis aduentantibus constatissime predicauit, sicque conuerit plurimos, ita ut & de palatio Imperatoris, faceret ecclesiā redēptoris. Cum vero in priori ducere efficacissime, & cum summa securitate rendit. Quoniā ergo Roma caput extitit mudi, fideles quod Romā confluxerunt & exierunt, vbique retulerunt signa, fructū, atque constantiam Pauli. Quo auditō cōplures animati fuerunt ad euangelizandum, sicut adiungit, ut plures esse fratribus in dīo cōfidētes, non in seiphs, ut vinculis meis, hoc est, occasione seu intuitu vinculorum meorum, hoc est, ex exemplo meo, Labundatius, quam ante Euagelij deret sine timore, eo quod corpus occiditur, verbū dei loquitur. i. Christi euageliū predicare, dicentes: Si magister nō in vinculis, in carcere, in priorio, predicat sine pauro, cur nos libere euntes, a predicatione cessamus? Quidā quidē. i. nonnulli a predicatione virtuosis diuersi, & propter inuidiam & contentionem, i. ex inuidia, qua inuidet gloriam apostolatus mei, eumque habere contendunt, quod ait & propter bonā voluntatem. i. recta intentione & ex dilectione dei ac proximi, Christum predicat, ut proximi cōsequant salutem, & Christi honor augeatur, quodam ait, boni ex charitate speciali ad me hoc faciunt, vicē meā supplētes, scientias, hoc scilicet. quoniam. i. quod in defensione Euagelij, i. ad defendendum euangelicā veritatis predicationem, positus sum, in gradu & gloria apostolatus a deo. Velen, i. pro defendendo euagelij positus sum in carcere, quod ait ex contentionē Christum annūtiāt. id est, quod mecum contendunt, atque a me confutati, & predicationis officio indigni iudicati sunt, non sincere. i. non pura hoc agunt intentione, existimantes pressurā se suscitare, i. tribulaciones augmentum, procurare ut vinculis meis, i. mihi vincere cōcīdāto alios contra me, quasi contra principalē doctrinam huius legis, vix ut si quis velit eos affligere, propter predicationē Euagelij cōcīdēt eū aduersum me, velut contra praecipuam causam predicationis hominis. Velen, existimantes pressurā se suscitare vinculis meis, i. me vincere cōtristare, ac tribulare, sed quod predicet, non obstare quod ego reprobare rim eos. Quid enim? i. quod interest, vel quod mihi curandum est de tanta diversitate predicatorum? Idem oīmodo, i. oībus modis, siue p occasionē, i. incidentia, scilicet ex inuidia seu contētione, siue p veritatem, i. ex vera & recta intentione, Christus annuntiet. Et in hoc gaudeo, quod sic est, sed & gaudebo, inde de cetero. V el gaudeo, in via, & gaudebo in patria. Scio enim quia hoc vīcīus Christus oīmodo annuntiat occasionē mei, mihi proueniet in salutē, aeternam, hoc est, causa in maioris gloria erit mihi in patria, non duntaxat meritis meis, sed & per vestram orationem, fusam pro me, & submissionem, i. sustentationem & opem, spūs Iesu Christi, id est, spūs sancti a Christo procedentis, qui spūs adiuuat nostram infirmitatem, nosque in bono ne ruamus, sustentat, sicut columna fulcit structuram. Si autem subministratio videatur non competere sancto spiritui, poterit per spiritū Christi intelligi spūs angelicus missus a Christo, quod utique nostra cooperatur saluti cum simus eius custodia deputati. Sic autem proueniet mihi secundum expectationē, actualē, & spēm meam, habitualē, i. quēadmodum spero, vultam copiose sicut confido, quia in nullo loco, tempore, seu euētu, confundar, ita sperando. Spes enim non confundit, luxta illud in Psalmo: Vniuersi qui sustinēte non confundentur. In Ecclesiastico quoque: Scitote quia nullus speravit in dīo, & confusus est, sed in omni fiducia, hoc est, cum ingēti confidētia cordis mei in deo, sicut semper ab exordio conuersionis meae magnificatus est, ita & nunc, ultra, quod diu subsisto in carne, magnificabitur, i. honorabitur Christus

IN EPIS. AD PHILIPPEN. ENARRA. Art. I. Fo. XCV.

¶ Christus in corpore meo. i. in actionibus & passionibus corporis mei, siue per vitam, siue per mortem. i. in vita ac morte. Quia si vixero, honorabo Ch̄m pr̄dicādo, si occidor aut morior exemplū deserēdo. Mihi em̄ viuere in corpore isto Ch̄rus est finaliter & meritorie effectiue, conseruādo & dādo vitā naturā ac gr̄ae. Vnde in Euāgelio: Ego(ingt)sum via, veritas & vita. Et in Deuteronomio aiebat Moyses: Ipse est vita tua & longitudo dierum tuorum, & mori est mihi lucrum id ē, æternę vitę meritorū seu beatitudinis ostiū. Qd si viuere in carne i. in corpore isto manere ac p̄dicare, hic mihi fructus opis est i. tam p̄tiosus & vtilis fructus est cōuersatiōis in carne, vt dixi, vc; q̄ semper magnificabit Ch̄rus in corpe meo, & mihi viuere Ch̄rus sit. Si(inquā) hoc sic ē, imō q̄a sic ē, & qd eligā tanq̄ vtilius. s. viuere an mori lignoro alias tñ indubitāter eligere mori, vt possem esse p̄sens cū Ch̄fo. Coartor em̄ e duobus. i. duo coartant me, s. desideriū dissoluēdi, & necessitas in carne manēdi. Inter hāc duo angustor, & ex cōsideratiōe ipsoꝝ quasi in arcto cōstituor, vtrūq̄ desiderās, cum tñ simul haberi nō queāt, & qd electurus sim, nesciēs. Deinde tāgit hāc duo, desideriū habēs dissolui à corpore & ēē cum Ch̄fo principali p̄ gloriā fruitiōis, multo em̄ magis melius. est hoc q̄ detineri in hac carne mortali. Permanere aut in carne, hoc ē, me diutius viuere in seculo isto & necessariū. i. multū expediēs est propter vos. i. ad v̄tam pleniorē instructionē, cōfir mationē, atq̄ salutē. Et hoc cōfidēs. s. q̄ necessariū est me in carne manere propter vos, cō fidēs sic esse. Scio ex reuelatiōe diuina seu magna fidutia, q̄a manebo & p̄manebo in vita pr̄senti. Loib⁹ vobis ad profectū v̄fm sp̄ualem, & gaudiū fidei. i. propter cōsolationē vestrā, procedētem ex fide, vt gratulatio v̄ra. i. interna exultatio. Abundet in Gh̄ro Iesu. tanq̄ in obiecto & causa. Vel, in cōsideratiōe beneficiō ipſius in me. i. p̄ me, vc; per libera tionē mei de carcere, & prolongationē vitę meę ad v̄fm profectū, p̄ meum aduētum iterum ad vos. q̄a tūc corā referā ip̄e vobis plenius, quę iam breuiter scribo. Tantū digne Euāgelio Ch̄ri cōuersamini. i. hoc solū admoneo, vt tam sancte ac religiose viuatis euāgelica doctrina cui credidistis, quatenus, sicut alibi dictū est, digne ambuletis vocatiōe qua vocatī est, vt siue cū venero & videro vos, siue absens existēs à vobis laudiā de vobis à veridicis quod se quīt. L quia statis corde erecto p̄ fidē & charitatē, in uno sp̄u vnanimes. i. in sp̄u sancto cōcor des. Vel, in uno sp̄u creato, habētes cor vnum, & animā vnam p̄ charitatē, collaborātes fidei Euāgeliū. i. simul conātes implere fidei documēta, & in nullo Jeuentu, terreamini ab aduersariis, i. inuisibilibus, seu visibilibus hostibus, quę p̄territio seu molestia hostiū, est illis causa p̄ditiōis. i. meritum cōdemnatiōis cū sit mortale p̄fīm, vobis aut est causa salutis. B quoniam eam patiēter ferēdo meremini vitam eternā. Hinc quoq̄ Saluator ait: Nolite timere eos q̄ corpus occidunt, iam aut nō p̄fit occidere. Et rursus alibi: Nolite timere pusillus gress, quia complacuit patri dare vobis regnum. Hoc est, quod p̄ Esaiā inducitur; Nolite timere op probria hominum & blasphemias eoꝝ. Quis tu vt timeas ab homine mortali, & à filio hoīs, qui quasi fœnū arescit? Et hoc à deo. i. nō terreri, & æquanimiter pati dei donum est p̄ gratiā eius vobis collatum. Quia vobis gratiose donatū est à deo, trino ac vno pro Ch̄fo. hoc est, propter meritum Ch̄fi, nō solum vt in eum creditis. i. nō sola fides eiusq̄ actus interior, sed vt etiā pro illo patiamini. hoc ē, virtus patiētis, & ipsa sustinētia seu p̄pessio aduer sitatum vobis à deo cōcessa sunt, ita, vt hēc inter munera dei sint cōputāda. Vobis(inquā) data sunt hēc q̄ estis. Idem certamē hoc ē, similē pugnam habētes, contra aduersarios fidei, L quale & vidiſtis in me. quādo in Philippis cēſus sum, nudus atq̄ incarceratus, eō q̄ sp̄m ma lignum de muliere Phitonissa excluderim, vt in Actis legiſt; L & nunc cum Romæ ligatut sum. C stolo, sed viris p̄fectis inest, & cōuenit, dicta sunt multa ad Romanos, sup illud: Infelix ego ho mo q̄s me liberabit de corpore mortis huius? quę illuc requirantur.

¶ Explanatio cap. II. Si qua ergo cōsolatio in Ch̄fo.

Art. II.

D Eniq; in moralibus instruēs Apl⁹ Philippeſes, adiecit: Si qua ergo. i. cū ita fit si cut iam dixi in fine p̄cēdētis caplī: Si igitur qua. i. aliqua cōsolatio est mihi à vobis in Ch̄fo. i. scdm voluntatē & grām Ch̄ri. Vel, in Ch̄fo. i. in cultu ipſius, si quod. i. aliquod solacium charitatis ex vera dilectiōe procedēs, est inter me & & vos. L si qua societas sp̄us. i. aliqua vnio mētis inter nos est, si qua viscera miseratiōis vobis insunt, i. si interna pietatis affectibus mouemini, l. implete. i. p̄ficitel gaudiū meū. qd de vestri cōversiōe & profectu cōcepi, festinātes ad veram p̄fectionē, vt idē sapiatis in oībus, quę ad salutē requirunt. i. eadē intellectualiter sentiat in his quę fidem concernūt, Leandē. hoc est, parem, charitatem habentes. i. charitatem infusam sp̄ualem ac generalem vnanimes, in affectu ac moribus l. dipsum sentiētes. hoc est, intellectualiter concordātes, seu malavesta mutuo supportantes. Nihil in vobis fiat per contētionem. Vbi enim zelus & contētio, ibi incōstātia, & omne opus prauum, iuxta beati Iacobi ſniām, negat inanē gloriā. Hoc eit,

Johā. 14
Deuter. 10

Romā. 6

Ephes. 4

Actoz. 4

Matt. 10

Luce. 12

Ela. 17

Actoz. 16

Romā. 13

Jaco. 3

Hoc est, ex gloria vana, seu propter famam, honorē, aut gloriam secularem, sicut alibi dictum est: Non efficiamini inanis gloriae cupidi. Hæc vitia in ambitiosis regnare, & ex superbia nasci solent. ¶ Porro quæm̄ graue p̄ctū sit gloria vana, patet p̄ id quod ait Saluator: Quomodo potestis credere qui gloriā ab inuicē accipitis, & gloriā quæ à solo deo est, nō queritis? L. sed in humiliata supiores sibi inuicē arbitrātes. I. i. ex humilitate vnuſq; sc̄p; putet se alio viliore, propria potius q̄ aliena p̄ctā p̄ſando, vel se sc̄dm̄ quod in se & ex se est, cōſiderādo. Quāmuis em̄ vnuſ sit alio, absolute loquēdo, melior atq; superior, vnuſq; tñ veraciter p̄t se sub alio humiliare, atq; indigniore, iudicare, sc̄dm̄ aliquā cōſiderationē sui atq; alterius. Ideo subdit: Non quæ ſua ſunt tinguli cōſiderātes, ſed quæ alio. I. i. vnuſq; vestrū, ſi contētionē vanamq; gloriā vitare deſiderat, & alios arbitrari meliores ſe ipso, nō proprias virtutes & excellētias ſolum penſet, nec propria cōmoda tñ requirat, ſed bona conſiderer, cōmodaq; requirat alio. Charitas em̄ non querit quæ ſua ſunt. Pōt tñ & debet homo interim p̄ſare dona ſibi diuinitus p̄ſita, vt gratus fit deo. Iuxta illud: Nos nō ſp̄m̄ huius mundi accepimus, ſed ſp̄m̄ qui ex deo eſt, vt ſciamus quæ à deo donata ſunt nobis. Vnde & virgo deifera profitetur: Quia fecit mihi magna qui potēs eſt. ¶ In ſuphortaſ Ap̄lus ad hag; imitationē virtutū exēplo Chri. L. Hoc em̄ ſentite in vobis. illud in cordibus vris, verſet, hoc q̄ ſentiat aia v̄a in ſe, L. qd & in Chfo Iesu. fuit. i. qd Chriſus ut homo intra ſe ſenſit, quatenus ſicut Chriſus quæ ſuit, nō quæ ſua erāt, ſed quæ aliorum. Et ſicut intra ſe humillimus ac patiētissimus ſuit, ſcdm̄ quod ip̄e ait diſcipulis: Ego in medio vſtrum ſum, ſicut q̄ ministrat: ita & vos alioſ commoda requiratis, atq; in cordibus vestrīs verē patiētēs & humiles ſitis, nō ſimulatiōne ſicut hypocritæ. Eſt em̄ qui nequierit ſe humiliat, & interiora eius plena ſunt dolo. L. Qui. L. Chfs. L. cum in forma dei eēt. i. veram deitatiē haberet, ſeu vnius cum p̄p̄e eſſentiā eēt, ſcdm̄ quod ait: Ego & p̄i vnuſ ſumus, L. nō rapinā arbitratus eſt eſſe ſe & qualē deo. i. ſentieō ac aſſerēdo, ſe eē & qualē deo, nō vſurpauit neq; aſſcripſit ſibi p̄ſi qd ſuum nō erat, quia verē ſic ſuit arbitratus eſt. Ideo nō commiſiſit rapinā vocando ſe verum deum, quia nil à ſe alienum ſibi p̄ſi aſſcripſit, quēadmodum Lucifer, dicens, ſimiſis ero altiſſimo, conatus eſt facere rapinā. Chfo igitur nō rapina, ſed natura eſt eē deo & qualē, coæternū & coniubantiale. Propter quod ip̄e ait: Omnia quæ cunq; habet pater, mea ſunt. Et alibi: Pater quod dedit mihi, maius oibys eſt. Hoc eſt diuina eſſentia, quam totam pater trāſſudit in filium, L. ſed ſemetiſum exinaniuſit. i. vehemēter ſe humiliavit, L. formam ſerui accipiēs. i. naturā humanam atq; ſeruile in vnitate pſonali aſſumēs, ita quod natura aſſumpta vnta eſt verbo immediate atq; in ip̄o ſuppoſita, ſeu eſte pſonali verbi immediate cōiuncta, ſicut caro cōiungitur animæ. L. in ſimilitudine hoim factus. i. cæteris hoibys aſſimilatus ſeu ſimilis factus, aſſumēdo inderrahibileſ defectus, v̄c; p̄cenalitates, nō vitia. Fuit em̄ mortalis atq; paſſibilis. Vnde ad Hebræos. 2 br̄os dicit Ap̄lus: Debiuit p̄ omnia fratribus aſſimilari, L. & habitu. i. conuerſatiōis ſuæ habituine. Linuentus eſt. i. vere innotuit, L. vt homo. L. Babit em̄, comedit, ſedit, dormiuit vt cæteri. Banich. 3 Per quæ patuit q̄ vere fuerit homo. Propterea ſcriptum eſt p̄ Prophetam Baruch: Post hæc in terris viſus eſt, & cum hoibys cōuersatus eſt. Et p̄ Eſaiā: Butyrum & mel comedet. V. ſic, habitu. i. in natura humana p̄ modū habitus ſeu veftimēti aſſumpta, inuētus eſt vt homo, nō apparet ſed realiter, ſicut Iohānes teſtaſt: Vidi muſ gloriā eius gloriā quaſi vniġeniti à patre. ¶ Deniq; natura humana ſe habet ad verbū, ſicut vefſi ad hoīem. Nā ſicut vefſi induitur atq; exiuit ſine mutatiōe ſubſtātialis eē hoīi vefſiti, ita q̄ hō eſt hō & ſubſtit, & ſue induatur, ſeu nō: ſic verbū humana naturā aſſumpſit ſine om̄i mutatiōe ſuī eē diuini. Posſeſq; eē ſine humana natura, ſine qua nos eē nō poſſumus. L. Humiliauit ſe ip̄m̄. nō ſolum in incarnatiōe, ſed in tota cōuersatiōe ſua in ſeculo iſto à principio vſcq; ad finē, prout Leo papa teſtaſt: Tota Chriſianæ ſa piētē disciplina, nō i abūdātia verbi, nō i aſtutia diſputādi, neq; in appetitu laudis & gl̄i, ſed in vera & volūtaria humiliatate cōfiftit, quā dñs Iesu ab vtero m̄ris vſcq; ad ſuppliciū crucis, p̄ om̄i fortitudine, & elegit, & docuit. Rursusq;: Tota(ingt) victoria ſaluatoris, quæ & diabolū ſuperauit & mundū, humiliatē eōcepta, humiliatē cōfecta, L. factus obediēs. L. patri. L. vſcq; ad mortem. L. non qualemq; ſed turpiſſimā, horribilissimā, ac amarissimā, ſicut ſubiūgitur: L. mortē autē crucis. L. Moris em̄ crucifixio & grauiffima eſt, q̄a in locis neruofis trāſfigunt. Chriſus autē inter latrones ſuſpēſus ē, & toto corpe, violētissima expāſione diſtētus in tñ vt dicat: Diſnumera uerū oia oſſa mea. De obediētia hac ait Saluator: Sicut mādarū dedit mihi p̄i, ſic facio. Obediuit autē p̄i vſcq; ad mortē inclusiue, nō q̄ p̄i exegit ab eo mortē, tanq; aliqd debitū (ſcdm̄ Anſelmuſ) cū mors ſit p̄cena culpe, quæ in Chriſtō nō ſuit, ſed q̄a p̄i iubēte iuſtitia obſeruauit verbo & ope increpādo Iudeos, ex q̄ orta ē Iudeo. vñuidia cōtra Chriſtū, ex qua in ſup inuidia ſecuta eſt Chriſti occiſio. Itē per hoc p̄i vſcq; ad mortē crucis obediuit, qm̄ ſicut p̄i decreuit mundum p̄ Chriſti paſſionē redimere, ſic Chriſus promptiſſime executus ē. Propter qd ait ip̄e: Opus cōſummaui qd dediſti mihi vt facerē. Et alibi: Pater, ſi nō p̄othic calix trāſire, niſi bibā illū, ſiat voluntas tua. L. Propter qd. i. merito paſſiōis & obediētiae huius, L. & deus. L. p̄i ſeu trinitas L. exaltauit illū. i. Chriſtū ſublimauit varijs m̄ltisq; modis, v̄c; in reſurreciōe, dādo ei corpus gl̄ificatū, quale

IN EPIS. AD PHILIPPEN. ENARRA. Art. II. Fo. XCVI.

A quale ante passionē nō habuit. In ascēsione constituēdo eum ad dexteram suam ubi ante scđm humanā naturā nō sedit. In p̄dicationē quoq; euangeliū p̄ totū mūdum, p̄ quam Ch̄rus in cordibus hoīm fidē recipiētū exaltatus est. Sic quoq; scđm diuinā naturā exaltatus est, quātum ad manifestationē hoībus factā. Per miracula etiā deus exaltauit Ch̄rm, prout in Actis Petrus dicit nato claudio sanato: Deus patrū nostro glōrificauit filiū suum Iesum. Pro hac exaltatione Ch̄rus orauit passiōē instāte: Pater (inquiēs) venit hora clarifica filiū tuū. Omnia aut̄ quę ad glorificationē corporis Ch̄ri & accidētale premiū eius p̄tinēt, ip̄e sua humilitate, obediētia, & passiōne promeruit, quis etiā ex alijs causis hęc sibi deberētur, vc̄z quia à primo instāti incarnatio-
nis, glōriosus & felix fuit in anima. quę beatitudo redundasset in corpus, nisi diuina disp̄satio-
ne dilatū fuisse. Et itē, quia scđm corpus & animā vniuersus erat verbo hypostatica vniōne, ra-
tione cuius debebat ei exaltatio vltra oēm creaturā. Itaq; deus exaltauit Christū propter passi-
onē & obediētia, L & donauit illi nomē quod est sup̄ om̄e nomē. i. nomē dei Ch̄ri ip̄osuit.
Per gratiā quippe vniōnis, datū est Ch̄ro homini ēē & dic̄i v̄bz deū, quod vtq; est nomē sup̄
exaltatū & infinita dignitatis vocabulū. Hoc aut̄ nomē datū est Ch̄ro à principio sux incarna-
tionis, sed post resurrectionē d̄r datū, q̄a tūc manifestabāt datū fuisse. Luxta quę sensum ait d̄ns
post resurrectionē. Data ē mihi oīs pt̄as in cōelo & in terra. Quę vtq; pt̄as data fuerat ei ab in-
carnatiōis exordio, L vt in nomine Iesu. i. ad reuerētiā Ch̄ri tāto noīe sublimati. Oīe ge-
nu flectatur. i. oīs pt̄as inclinetur ac subiiciatur L cōlestium. i. angeloz. L terrestrium. L ho-
minum, L & infernoz. i. d̄emonum. Christus em̄ cōlum impleuit, mundū redemit, infernū
spoliauit. L Et oīs lingua corporalis & spiritualis hominum, spiritualis quoq; lingua angeloz.
d̄emonum L cōsiteatur. L sp̄tē vel coactē. Nam & d̄emones credunt & contremiscunt
L quia d̄hs Iesus Christus in gloria est. i. in beatitudine L dei patris, L Secundum deitatem em̄
Christi, vna est gloria patris & filij, quę est diuina essentia. Secundum humanitatē vero Chri-
stus dicit in gloria patris, i. in potioribus bonis eius. Luxta illud: D̄ns Iesus assumptus est in cō-
lum, & sedet ad dexteram dei. L Itaq; charissimi mei sicut semp̄ L à vestrā conuersionis exor-
dio aptis tēporibus, L obedistis L deo & mihi, sic hortor vos nunc obedire L nō vt in p̄fesen-
tia mea tantum. L hoc ē, quatenus non solum me p̄sente, & inspiciēte, bona agatis, L sed multo
magis nunc in absentia mea, cum metu. L filiali, quantum ad p̄fectos, L & timore. L initiali quā-
tum ad proficiētes, L & tremore. L corporis, ex interiore timore progenito, L vestram salutē. L
hoc est, opus virtuosum L operamini. L Vel v̄fam salutē operamini, hoc est, & ternam beatitu-
dinē bonis opibus procurate. Cum ingēti ergo timore seruēdum est deo sublimi & benedi-
cto, prout ait Psalmista: Seruite domino in timore, & exultate ei cum tremore. Vnde alibi scri-
ptum est Dominum exercitum glorificate. Ip̄se paucor vester, & ip̄se terror vester. Et Hiero-
mias ait: Magnus es tu, & magnum nomen tuum in fortitudine. Quis non timebit te ó rex ḡe-
tium? Ideo deniq; tam timorate operari debetis vestram salutē. L Deus est enim qui opatur in
vobis. L p̄ gratiā & internum instinctum, L & velle. L bonum meritorium L & pficere. L i. ex-
equi, & implere opus bonum quod vultis, L pro bona volūtate. L i. ex sua voluntate benigna, nō
propter merita v̄ra. Non em̄ sumus sumus sufficiētes cogitare aliquid ex nobis, quasi ex nobis.
De hoc in epistolā ad Romanos inducta sunt multa. L Oīa aut̄ L oīa v̄fa L facite sine murmura
tiōibus. L contra deū & proximū, L & h̄sūtatiōibus. i. dubitatōibus de diuina exauditōe ac ope
C prout ait scriptura: Postulet in fide nihil h̄sūtā. Qui aut̄ h̄sūtā filiū est fluctui maris. Non er-
go existimet homo ille quod aliquid accipiat à dño. Certum est em̄ quod ex parte pietatis diui-
næ, nō erit exauditiōis defectus, & quātum ad hoc certi ēē debemus de exauditione & ope dei
dum ei placuerit, sed ex partē fæ indignitatis & culpę p̄t esse defectus, L vt fitis sine querela
ita vt nec vos de alijs conqueremini, nec ip̄si iustum quērelam cōtra voshabeāt, L & simplices
hoc ē, synceri & recti, nō dolosi, bilingues, ac duplices animo. L filiū dei. L p̄ gratiā adoptionis &
opa imitationis. Cum talib⁹ simplicibus sermocināt̄ deus. ¶ Porro vir duplex animo, incō-
fians est in oībus vñs suis L sine rep̄hēsione. i. sine vitio rep̄hēsionē promerēte conuersantes,
L in medio natiōis prauæ & pueræ. i. hoīm impioz, quoz, interiora puersa sunt, & exterio-
ra oīa praua, L inter quos lucetis. L scientia, virtutibus & exemplis, L sicut luminaria in mūdo. L
id ē, tanq; alioz in mūdo cōuerfantiū illuminatores. Vel, sicut luminaria cōlēi, vc̄z planetæ ac sy-
derafulgēt in mūdo isto sensibili, L verbū vitæ. i. sacram scripturam euāgelicamq; doctrinā
L continētes. L memoriter ac efficiēter, iuxta illud: In corde meo abscondi eloquia tua, vt nō pec-
cēt̄ tibi L ad gloriam meam. i. ad beatitudinis meæ augmētum qđ habebo L in die Ch̄ri. i.
cum Ch̄rus iustā mercedē mihi tribuerit, s. in die particularis ac vñuersalī iudicij. Opera em̄
meritoria subditoz, ac discipuloz cēdūt ad gloriā p̄flatoz & magistroz bonoz, L q̄a nō in-
uacuū cucurri. i. nō in fructuose inter vos vixi, docēdo & bñ agēdo, L neq; inuanum laborau. L
orādo pro vobis continuē & indefinēter insitēdo vestrē conuersioni. Multos em̄ ex vobis cō-
uerti, & copiosam mercedē repositā habec. Ad hanc exemplarē & irrephēsibile cōuersationē
hortat nos & archiapl̄us: Conuersationē (inquiēs) vestram inter ḡetes habētes bonam, vt in eo
q̄ deo

Ephes. 1

Actoz. 3
Johann. 17.

Acto. 4

Matt. 28

Esa 45
Iaco. 2

FINIS.

Mark. 16

Psalm. 2
Esa. 2
Hierem. 10

2. Corin. 3

Roman. 9

Luce. 11
Ecc. 2
Prover. 3
Jacob. 3

Psalm. 113

2. Tim. 4

1. Petria

q̄ detractant de vobis tanquam de malefactoribus, ex bonis operibus vos considerates, glorificet deum in die visitationis. Sed & si immolor. i. profide atq̄ iustitia grauiter punior, vel occidor (quod est deo offerri). supra sacrificium & obsequium fidei vestrae. i. ultra oblationem vestram, & opera fidei vestre quam iam oblata sunt deo à vobis & à me, gaudeo in me, & gratulor in omnibus vobis. i. de vestri conversione nihilominus gloriatur, quamuis propter eam martyrium paterer, id ipsum. i. propter eandem causam, v̄c si profide patimini & vos gaudente, certi de v̄ta mercede, & cōgratulamini mihi de vestri conversione & passione gaudete, q̄ in fide vos docui, propter persecutioē nolite dolere neq̄ tristari aduersus me, quasi q̄ ad tantam calamitatē vos induxi, conuertendo vos ad eam fidē pro qua tanta patimini. Spero autē in dño Iesu sine cuius dispositione & causalitate nil agere volo aut valeo. Timotheum me cito mittere ad vos, vt & ego bono animo sim, cognitis quā circa vos sunt. i. cum statum verstrum p̄cepero à Timotheo à vobis ad me redeunte. De v̄to autē statu multū solicitor, ideo cūp̄o scire quā circa vos sunt. i. cuncta quā vobis cōtingunt. Ideo quoq; mittā ad vos Timotheū. Neminē em̄ habeo tā vñanimē. i. desiderio mētis meq̄ ita cōformē in his, q̄ vñam cōcernūt salutē. Vnde subiūgit: q̄ syncera affectōe. i. pura ac spūali dilectōe, pro vobis solicitus sit.

Hiere. 6 Omnes em̄ mecum existētes hac vice, i. tam multi eōe, vt alij cōparatiōe eōe pene nulli videantur. Tales autē locutiōes hyperbolice sunt, in quibus dicit aliqd p excessum. Omnes ergo que sua sunt. i. p̄pria lucra, quārunt potius q̄ proximōe salutē, non quā Iesu Christi. i. dei honorē & gloriā nō requirunt principaliatē finalit. Multi em̄ mercenarij erāt cum Paulo hoc tpe. Experimentum autē eius cognoscite. i. p experientiam vita & p̄diciōis probate v̄e esse qd de laudibus Timothei differui, qd veraciter dixi, vosq̄ experiri poteritis, qm̄ sicut p̄filius seruit, sic mecum seruuit deo in Euāgelio. i. in p̄diciōe, defensione, & cōfirmatiōe, cōte rīscō actibus euāgelicā legis. Hunc igit tam idoneū nuntiū, spero me mittere ad vos mox cum videro quā circa me sunt. i. cū expertus fuerim, seu alio modo cognouerim quē exitum sortiētur ea quā mihi iam acciderunt. Interim nemp̄ carere nō possum p̄sentia Timothei. Cōfido autē in dño, qm̄ & ip̄e veniā ad vos cito, q̄a de carcere isto liberari, in Grēciāq̄ reuerti cōfido. Necessariū autē. i. vñsaluti multū expediēs. Existimauit Epaphroditū diaconum p̄sentis ep̄la portitorē, frēm̄ religione & cooperatore in Euāgeliū p̄diciōe, ac obseruatiōe, & cōmilitonē meum in p̄secutiōe & luctatiōe pro fide, vestrū autē Ap̄lm̄. i. instrutorē p̄cipuū, & ministrū necessitatis meā. i. seruitorē meū, p̄bentē mihi necessaria in hac mei incarcētiōe, quoniā munera vñta detulit mihi, quibus eo ministratē sustētatus sum, mittere ad vos. cū hac ep̄la ante missionē Timothei. Et merito, qm̄ quidē oēs vos desiderabat, videre & cōsolari, & m̄estus erat, proptereā. i. de hoc, q̄ audieratis illum infirmatum, sicut & fuit. Doluit autē q̄ ip̄i p̄ceperūt, sc̄ies eos sibi cōpati, & de eius morte angustiari. Vnde eōe compassiōe & curā cōdoluit. Nā & infirmatus est vsq; ad mortē. sed deus misertus est eius. ip̄m clemēter sanādo. Vnde patet vitā aīa in corpe nō penitus ē in naturalē, & velut in carcere, vt qdam dixerūt. Nō solū autē eis misertus est deus, v̄suetiā & mei. misertus est liberādo me ab interiori dolore, ne tristitia de morte Epaphroditū sup tristitia de vñi desolatiōe haberē. Quāmuis em̄ tristitia hāc in se bona nō fuisset, ed q̄ inordinata tristitia in Ap̄lo locū nō habuit. Iuxta illud Sap̄iē: Nō cōtristabit iustū q̄cqd ei accidebit. Deus tñ cōuertit eam in melius, sicut Saluator promisit: Tristitia vestra vertet in gaudium. Festinantiū ergo id ē, multum festinanter l̄misi illum ad vos. v̄t viso eo. sano ac lato, Literā gaudeatis. grās dño referētes de sanatiōe ac redditū tā dilecti doctoris, & pris arq̄ Ap̄lī vñi, & ego sine tristitia sim. cū sciero vos cōsolatos, q̄ & desolationi cōdolui. Excipite itaq̄ illum cum om̄i gaudio. spūali deum laudādo, & eiusmodi. hoc est, virum talem ac tantum. Cum honore habetote. i. reuerēter tractate. Qui em̄ bene p̄sunt duplii honore condigni sunt, qm̄ propter opus Christi. i. ad faciēdū ea quā dei sunt. v̄sq; ad mortē accessit. i. mortis periculo se exposuit, tradēs animam suam. i. vitā suā morti exponēs propter iustitiam, v̄t impleret id quod ex vobis deerat. i. actualē administrationē substantiā mihi à vobis trāmissiōe, quam nullus vñm corā, mihi distribuit, ip̄se impēderet. Lerga meū obsequium, mihi personaliter ministrans.

Expositio capituli tertij: De cōtero fratres mei gaudete in domino.

Articulus tertius.

Patera monet ac munit Apostolus Philippes cōtra p̄seudoapostolos fallacias qui eos ad legalium obseruantiam nitebant inducere: De cōtero. i. post exhortatiōes, p̄habitashortor reliquo tpe, o frēs mei, gaudete in dño, non in cōrimonatiōbus, legis. Eadē vobis scribere. In p̄senti ep̄la quā p̄sens dixeram vobis, v̄c nō ē gaudendum, nisi in fide, & q̄a dei, atq̄ legalia omitti debere, mihi quidē vos amāti, nō est pigrum. i. molestum aut tardum. Feruido em̄ amatori delectabile est op̄ari quicqd dilectio salubre est, vobis autem necessarium est hāc scribi propter imminētia mala fallacium.

Lvide

A Videte canes. i. pseudohæreticos, more canū rabido ore cōtra veritatem latrantes, videte malos operarios. i. pestiferos alioꝝ corruptores, videte cōcisionē. i. illos à Ch̄o excisos, qui alios q̄q; à Ch̄o diuidere satagunt. Hos ergo attēdite & cauete. Nos enim Christifideles sumus circūcīti. i. vere ac spūaliter circūcīti à vitiis. q̄ spū dei. i. spū sc̄tō mouēte, deo trinitati seruimus. seruitute latrāe, q̄ soli deo debet. & gloriamur in Ch̄o Iesu. i. in virtute & grā ac merito Ch̄ri, & nō in carne fiduciā habētes. i. nō in carnalibus obseruātijs legis spem salutis cōstituentes, quanq; & ego habeam cōfidentiā in carne. i. cōfidentiā talē habērem si esset habēda. Vel habeo eā nō ita vt in carnalibus fistam, sed ea ad Ch̄ri honorē omittā, sicq; p̄mū cōsequar de hoc, q̄ aliqñ legalia obseruaui qñ meritorie seruabant. Si quis alias deceptor videtur confidere in carne. i. carnali custodia legis & Israelitica stirpis dignitate, Legō magis cōfidere possim, secūdū sensum p̄tractū, videlicet cū sim circūcīsus octauo die. ut lex Moyſi iubet, natus Lex ḡne Israel. i. ḡne Iacob, de tribu Beniamin. filii Iacob, Hebræus natione Lex Hebræis parētibus ortus, nō proselytus, secūdū legē. i. religiosam legis obseruātiā pharisæus. vñus de p̄cipuis inter Iudæos. Pharisæi enim dicebant quasi cōtēptibili plebi non admixti, sed à cōibus separati. Sicut egregiū quasi à grege diuisi dicunt. Eratq; secta pharisæoꝝ cōformior legi q̄ Sadducæoꝝ, q̄ nec sp̄m, nec resurrectionē ponebat. Et Esseorū, q̄ austerrimā vitā fuerūt, sed idiotæ, secūdū emulationē. i. inordinatū affectū, vide licet secūdū zelū nō adiunctū sciæ, p̄sequens ecclesiā dei, primitiū, vt patet in actibus apostoli, secūdū iustitiā q̄ in lege est cōversatus sine q̄rela. i. sine reprehēsione custodiēdo mādata legalla. Sed q̄ mihi fuerūt lucra. i. q̄ cōmoda mihi erant tpe Iudaismi, vñ cārimonialia legis, hæc post cōuerſionē mēa arbitratus sum propter Ch̄m. i. propter Ch̄ri amorē, doctrinā ac iuissiōnē, detrimēta. i. nocua. Nō em̄ seruanda sunt cārimonialia legis post diuulgatio nē euāgeliacē veritatis, p̄sertim vt salus aliqua in illis ē credat. Erat enim figuratiua Ch̄ri, vñ veritate impleta cessare debuerāt. V erunt̄ existimo oia, tpalia & caducal detrimētu ē. i. deferēda, propter eminētē. i. supnaturalē & p̄cellētē sciam dñi nři Iesu Ch̄ri. i. quā Ch̄s nob̄is infundit p̄ spūs sancti illustrationē. Quod intelligi p̄t de scia illa q̄ est vñ septē donoꝝ spūs sancti. Vel de cognitiōe Ch̄ri beatifica, q̄ daf electis in patria. V el de q̄tidiana illustratiōe æterna sapiæ, q̄ in animas sanctas se trāsfert, riuos ac radios veræ sapiæ studiosis ac p̄ijs cordibus liberaſt influes. Ob hāc sciam adipiscēdam, sobrie viuere, cūctaꝝ sensibilia aspernari debemus, propter quē Ch̄m. i. ob cuius amorē ac gloriā obtinendā, oia, iā p̄fata detrimētu feci. i. cōtēnēda mōstraui, cōtēpsi ac despici feci, & arbitror, eal vt stercora. i. pro nihilo repūtaui, vt Ch̄m lucifacia. i. eum pro p̄mio adipiscat. Simile est qđ à sapiētē dī: Dicitas nihil ē dixi in coparatiōe illius. Et inueniar in illo. i. Ch̄o incorporer, eiusq; mēbrū sim, nō habēs meā iustitiā q̄ ex lege ē. i. iustitiā q̄ cōsistit in lī ali obseruatiōe cārimonialū legis, q̄ tpe no uꝝ legis nō est vera iustitia, sed illā. i. iustitiā q̄ ex fide est Iesu Ch̄ri. i. q̄ tu ad actū suū ex fide pcedit, & in ea fundat, nō in opibus legis. i. iustitia ex deo ē. p̄ creationē. Hæc enim est iustitia infusa q̄tu ad habitū, simulq; cū fide infundi, quis sc̄dm ordine naturae ē p̄supponat, qñ si desbasis seu fundamētu est vniuersalē virtutū. Ideo subdit. Iustitia i fide. i. iustitia ista i fide cōsistit, q̄ fides utilis ē. Ad cognoscēdū illū. vñ Ch̄m in p̄nti p̄ donū sapiæ, in p̄fia aut p̄ spēm ad cognoscēdū etiā & virtutē resurrectiōis eius. i. p̄tē resurrectiōis Ch̄ri, cuius resurrectio nis tāta ē virtus, vt sit cā exēplaris resurrectiōis oīm electoꝝ. V alet etiā fides, & ad cognoscēdū societatiē passiōis illius. i. vt sciamus quo crucē nostrā post Ch̄m portem⁹, eiusq; passio nibus cōicemus ac sociemur. Inueniar ergo in Ch̄o cōfiguratus morti eius. i. Ch̄o cōpassus vel ppter illū occisus, aut, ppter iustitiā tribulat⁹. V el p̄ opa pñia q̄tidie mortificatus si q̄ mō. i. ad hoc, vt aliquā mō licet diffīcili locurrā. in die iudicii Ch̄o & sc̄tis ptingendo ad resurrectionē, q̄ est ex mortuis. i. ad resurrectionē beatā, q̄ electi feliciter imutabunt. Oēs nāc resurge 1. Cor. 15. mus, sed nō oēs imutabimur. Per resurrectionē ergo ex mortuis, hoc loco intelligit resurrectio gloriaꝝ q̄ electi à reprobis discernent, & ex eoꝝ loco q̄ terra est, in aera erigent. Rapiens nāc in nubib⁹ obuiā Ch̄o in aera, sicut alibi dixit apostolus. Nō q̄ iā acceperim. i. nō ideo dixi tāta de mea pfectiōe, q̄ oia, ppter Ch̄m vt stercora reputo, q̄si iā plena pfectiōnē adept⁹ sim, vel futurā felicitatē nūc actualē habeā. Ideo subdit, Aut iā pfectus sim. i. tm̄ vt vltra p̄ficerē nequeā. Aliq̄ tñ mō pfectus fuit apostolus, q̄a post pauca adiecit. Quicūq; ergo pfectiōnē. Seqr̄ aut. i. ad pfectiōnē tēdo affectib⁹ cordis & bonis opibus potius q̄ gressibus corporis, si q̄ mō. i. vt tandem aliquā cōprehēdā. Ch̄m cōprehēsōe beatificā visionis, de q̄ ipse ait: Manifestabo ei meipm vñ sc̄dm diuinā naturā. in q̄. i. eo mō cognitiōis seu tali claritate notitię & cōprehēsū sū. i. pfecte cognit⁹ à Ch̄o Iesu. V ñ alibi dicit apostolus: Videm⁹ nūc p̄ speculū in ænigmate, tūc at facie ad faciē. Et nūc, inq; cognosco ex pte, tūc at cognoscā sicut & cognit⁹ sum. Nulla tñ creatura pura p̄t deū cōprehēdere plene & absolute, sed cōprehēsū sumit tūc, p̄ clara notitia alicuius sc̄dm suā essentiā, sicq; beati in patria cōprehēsores vocant. Propter qđ ait Iohā: Similes ei erimus, q̄a videbim⁹ cū sicuti est. Fr̄s, ego me nō arbitror cōprehēdisse. Arcē virtutū, pfectiōisq; apicem,

Luc. 17 apicē, p̄fertim cū dicat saluator: Cū feceritis oia q̄ p̄cepta sunt vobis, dicite: Serui inutiles su-
Johan. 15 mus, qd debuimus facere, fecimus. Et ite; alibi: Oem q fert fructū purgabit p̄, vt fructū pl̄
 afferat. Nōdū igit̄ cōprehēdit, sed pficit. Hēc dicit de seipso apl̄us, ne aliq̄ n̄m q̄tūcunq; lau-
 def, vana elatiōe inflet, sed conet proficere, exemplo tāti apl̄i, nec vñq̄ dicere audeat, sufficit
 mihi, cū nō pficere fit deficere. Nemo etiā erubescat impfctū suū fateri, cū audiat apl̄m ista
 dicētē. Et q̄li sciscitaremur, qd ergo facis d̄ Paule, & qd nobis agēdū tuo exēplo demonstras?
 Subiecit. L V nū aut̄ dico agēdū, illud q̄ facio, puta L q̄ qdē retro sunt, obliuiscēs. I. p̄cedē-
 tia merita mea p̄uipēdēs nec p̄sans, sed memorię dei cōmēdās, L ad ea vero q̄ sunt priora, I.
 I. ad opa pfectiora atq; futura q̄ nōdū attigi, sed oculis meis p̄posui, L extēdēs meip̄m. I. vi
 res meas applicans p̄ incessantē profectū. V el sic: Quę retro sunt. I. terrena sensibilia p̄fertim
Psal. 44. carnalia, obliuiscēs ac deserēs. Luxta illud: Obliuiscere populū tuū, & domū p̄is tui; ad ea ve-
 ro q̄ sunt priora, I. ad obtinēda, amāda, & cōtēplāda bona cēlestia ac diuina, extēdēs meip̄m
Psal. 33. ardēti affectu & digno effectu, L ad destinatū. I. finale bonū à me intētū, atq; à deo mihi pa-
 ratū, L p̄seqr̄. I. pfecte seqr̄, vt ip̄m acqr̄a, sicut & scriptū ē: Inqre pacē & p̄seqr̄ eā. De q̄ de-
 stinato adiçif, L ad brauiū supn̄e vocatiōis dei. I. p̄miū vitę cēlestis à deo p̄positū ac p̄mis-
 sum, Lin Ch̄ro lesu, in q̄ & p̄ quē vocati sumus ad brauiū istud, p̄ cuius etiā grām illud ac q̄-
 rim⁹. Brauiū aut̄ ē qddā p̄miū victorib⁹ datū. Debemus aut̄ semp ad hoc brauiū tēdere, ita vt
 om̄e qd agim⁹ vel patimur, ad eternę adoptionē bt̄itudinis ordinem⁹. L Quicūq; ergo pfecti
 sum⁹. I. i. scdm exigētiā & possibilitatē huius fragilis vitę ad charitatis atq; virtutū synce-
Mattb. 5. ritatē venerim⁹ passiōibus reformatis & inimicis vere dilectis, put saluator hortat: Estote p-
 fecti sicut & p̄ v̄ cēlestis pfectus ē, L hoc sentiamus. L qd ego iā dixi, vc̄ q̄ nōdū apphēdim⁹
 pfectionē cōpletā, eāq; adipisci conemur. L Et si qd aliter sapitis. I. si sic tāpiēdū seu sentiēdū
 ēē nō estimatis vt dixi, nolētes vos penit⁹ hūiliare, L & hoc vobis de⁹ reuelabit. L ēē erroneū,
 v̄l nūc p̄ diuīz̄ illustratiōis grām, vel i futuro p̄ penaz̄ experiētiā. V el sic: Si qd aliter sapitis
 i. si alios modos pfectiōdi noueritis, & hoc vobis de⁹ reuelabit. I. hāc notitiā de⁹ dabit, eāq; p-
 ficiet. L Verūth ad qd puenim⁹. I. i. gradu pfectiōis, quē bñ viuēdo attigim⁹, stemus & pfi-
 ciam⁹. L vt idē sapiam⁹. L in his q̄ ad salutē exigunt̄, & fidē cōcernūt, L vt i eadē p̄maneamus re-
EPIST. gula. I. in pari rectitudine vitę, seu i eadē lege & ḡfa nos regulāte. L Imitatores mei estote. I.
 In superiorib⁹ apl̄us, p̄posuit se i exēplū, nūc admonet ad se imitādū dicēdo: Imitatores mei e-
 stote, o L fr̄es. I. cōformate vos mihi p̄inductis virtutib⁹, atq; i om̄i ope virtuoso, L & ob-
 seruate. I. solerter attēdite, & seq curate L eos q̄ ita ambulant sicut habetis formā nrām. I.
Mattb. 7. virtuosos q̄ taliter cōuersant̄, sicut ego vobis verbo & ope manifestau eē viuēdū. Alios aut̄ ca-
 uete. A fructib⁹ em̄ eoz̄ cognoscetis, an iuxta formā vitę nr̄c cōuersant̄, & imitatiōe sint cōdi-
Prover. 4. gni. L Multi em̄ ambulat̄ p̄ vitiōe abrupta, & vias pueras, de qb⁹ Salomō: Via, inq̄t, ip̄o z̄
Sapię. 5. tibrosa, nesciūt vbi corrūt. Qui & i die iudicij dicēt illud Sap. Lassati sum⁹ i via iniqtatis &
 pditōis, & ambulauim⁹ vias difficiles. De qb⁹ ait Ch̄rs: Lata & spaciofa ē via q̄ ducit ad mor-
 tē, & multi vadūt p̄ ea, L q̄s sepe dicebā vobis. L dū erā vobiscū, L nūc & flēs. L ex cōpassiōe eoz̄
 & dolore, q̄a tot fallūt L dico. I. noīo eos l̄ inimicos crucis Ch̄ri. I. Ch̄ri crucifixi, qm̄ cōtra
 eius doctrinā & iussa legalia p̄dicāt, & vitijs subiacēt. L Quoq; finis. I. i. mors erit L interit⁹.
 I. ingressus seu via eternę dānatiōis, quā statim cū moriunt̄, incurrit, L q̄s de⁹ vēter ē. I. de-
 lectatiōib⁹ gulę ita infestūt, q̄si i repletiōe vētris salus cōsisteret. V h̄ vētrē suū pl̄ colūt q̄ deū. F
Judas 2/ Qd aut̄ q̄s maxie colit, hoc deus eius afferit. De qb⁹ Iudas i sua testaf canonica: Hi sunt i epulis
 cōuiuātes sine timore, semetipos pascētes, qb⁹ procella t̄braz̄ cōseruata ē v̄sq; i æternū, L &
 gloria. L hoq; vana, q̄ in vitijs istis, vel i cērmonialibus legis exultāt, erit Lin cōfusiōe ip̄o z̄.
Osee. 4. I. cōfusibilis erit eis & ihonestā corā diuino iudicio. V h̄ p̄ p̄phetā dñs p̄testat: Gloriā eoz̄ in
 ignominia commutabo, L q̄ terrena sapiūt. I. i. in carnalibus potius q̄ in spūalibus delectant̄.
 L N̄fa aut̄ cōuersatio in celis e. L p̄ cōtēplationē & desideriū bonoz̄ cēlestiū. Nūc em̄ nr̄a cōuer-
 satio in celis est p̄ spem, iugē intētionē, & rōne obiecti seu termini motus, qd ē in celo vc̄ de-
August. us & æternā felicitas. Aia nāq; (scdm Augustinū) verius ē vbi amat q̄ vbi animat. Deniq; vbi
Matt. 6. thesaur⁹ tuus, ibi & cor tuū. Eoz̄ itaq; cōuersatio ē in celis, q̄ oia tp̄alia atq; carnalia trāscēde-
Lucie. 10. res celiformē & angelicā vitā ducūt i terra, illi vni qd solū necessariū ē, rota mēte intēti. L V n̄
 etiā saluatorē expectam⁹. L cū magna securitate, vc̄ L dñm nr̄m lesum Ch̄rm. L vētuze ad vni
 uersale iudiciū. Qui em̄ in celis cōuersationē iā habēt, quis adhuc viatores fint, secure p̄stolā-
 tur Ch̄ri aduētū, L q̄ reformabit. I. ad pristinā formā reducet ac suscitabit i die iudicii, L cor
 pus hūilitatis nr̄æ. I. corp⁹ istud passibile, in q̄ deiectionē, tribulationēq; patimur, qd etiam
 nobis occasio ē ad hūiliandū nosip̄os, p̄santes q̄ puluis sum⁹. Sic aut̄ reformabit illud, q̄ e-
 rit L cōfiguratū corpori claritatis suę. I. simile erit corpori Ch̄ri glorificato. In tali etiā corpe
 sancti relurget. Sic igit̄ faciet Ch̄rs, L scdm opationē. I. virtutē operatiū, L qua p̄t etiā sub-
 nēcere sibi oia. I. de singulis ordinare & facere qd sibi placuerit, hoc ē, secūdū diuinā potētiā,
Sapię. 12. per quam reformatio ista complebitur. Subest em̄ deo, cū voluerit, posse; vt dicit Sapiens.

Exposi-

A Expositio Cap. IIII. Itaq; fratres mei charissimi & desideratissimi. Art. IIII.

D Einceps post exhortatiōes phabitas cōsolat Aplūs Philippēses. Itaq; i. qm̄ tantā beatitudinē expectamus, & sortituri sumus d̄ frēs mei charissimi secūdū appetitū superiorē seu intellectuālē. i. valde dilecti q̄ ad futurā felicitatē in patria, & deside ratisimi. secundū appetitū inferiorē ac sensituū, ordinatū & rōni subiectū. i. valde à me desiderati, q̄ ad mutuū conspectū in hac vita. Propono em̄ venire ad vos, gaudiū meū. materialr. i. de q̄z profectu & grā gaudeo, & corona mea. i. augmētū gloriae meae in patria qm̄ oīm meritoz̄ vestroz̄ sum particeps tanq̄ institutor vester ac doctor, sic state in dño charissimi. i. cōstātes atq; immobiles estote in deo, adhārēdo iustitiae sicut & ego, vt dicere valea Job. 27 tis illud Iob: iustificationē quā cōpi tenere, nō deseram. Euodiam rogo & Synthicen depre cor idipsum sapere. i. idē sentire cū alijs sanctis in dño. Has duas deuotas matrēs exprimit nominatim, q̄a spectabilis erāt vitæ, & fidelibus necessaria ministrauerūt. Etiā rogo & te Germane cōpar. i. adiutor & socius meus. Est aut̄ Germanus nomē propriū viri, q̄ inter Philiippenses egregius fuit, adiuua illas. i. p̄fatas fœrias cōforta in bono, q̄ meū laborauerūt in Euangelio. i. in p̄dicationē euāgelicæ veritatis, nō vti q̄ p̄dicādo, qm̄ mulierē docere nō p̄mitto, sed mihi euāgelizāti necessaria ministrādo, cū Clemēte. i. etiā Clemēti & cateris adiutorib⁹ meis. collaborauerūt ministrādo necessaria eis sicut & mihi, q̄z noīa scripta sunt in libro vitæ. i. q̄ ad æternā beatitudinem p̄ordinati sunt, vt cōfido, vel vt ex diuina reuelatione certo scio. Porrò secūdū Thomā in prima parte, liber vitæ in deo metaphorice dī. Quēadmodū em̄ hō eos cōscribit q̄ ad se specialr pertinēt, sic dicit deus scripsisse electos q̄ ad eū finalē spectant. Vnde ipsa electorē cōscriptio in mēte diuina seu firma eōz notitia in intellectu diuino liber vitæ vocat. Qui aliud prorsus nō est, nisi p̄destinatio dei. Cū aut̄ dicit liber vitæ, intellegendū est de vita gloriae. De hoc libro ait saluator: Gaudete, q̄a noīa vīa scripta sunt in libro vitæ. Quod vero f̄dicti scriptifuerint in libro vitæ, Paulus certo scire nō potuit nisi p̄ reuelationē diuinā. Præterea admonet Aplūs Philippeñ, ad spūalē ac iugē lētitia. Gaudete in dño EPIST semp. i. in deo tanq̄ in obiecto, videlicet in contēplatione & dilectione dei, bñficiorūc⁹ eius, imō in omni eo, qd dño placeat, spūalē exultate, diuinā p̄fectioni, maiestati ac beatitudini cordialiter cōgaudēdo, de bñficiis q̄c⁹ eius nobis collatis sive promissis lētādo, & in omni actu virtuoso, q̄ deus honorat & colit delectādo. Signū nāq; virtutis est delectatio opis, secūdū philoso phū. Semp autē gaudendū est hoc mō, actu, vel habitu, seu debitiss horis, vel in prosperis & aduerbis, sicut alibi dicit Aplūs: Quasi tristes, semp aut̄ gaudentes. Sed gaudiū istud durante p̄sen- tis peregrinationis exilio nō excludit admixtionē oīs tristitiae. Hoc gaudiū fuit in virgine gloriosa, q̄ cecinīt: Exultauit spūs meus in deo salutari meo. Non ergo in creaturis gaudēdum est, nisi p̄ relationē ad deū, inquāt̄ eāz̄ vsus, amor, possessio, vel notitia manuducit ad deū. Itege dico: ad excitandū vestrā deuotiois affectū, & meā exhortatiōis veritatē confirmandū, gau dete in dño, mō p̄fato, seruientes ei hilariter, imō cū iubilo cordis. Modestia vestra in verbi & factis. i. cōversationis vestrā moderatio, discretio, ordinatusc⁹ modus, nota sit oīnibus hoībus. i. talis ac tanta sit, vt oībus innotescat p̄ visum vel famā ad gloriā creatoris, & proximaz̄ edificationē, sicut in Euāgelio dñs loquit̄: Sic luceat lux vestra corā hoībus, &c. Dñs, p̄pe est. i. paratus ad succurrentū, imō p̄ pietatē & grām suā in vobis habitat. Vnde & ipse te statur: Deliciae meæ eē cū filijs hoīm. Et rursus: Ego sto ad ostiū & pulso. Si q̄s aperuerit mihi iā nuam, intrabo & cōenabo cū eo. In oībus q̄q; est deus p̄ essentiā, p̄sentiā atq; potentia. In ipso etiā viuimus, mouemur & sumus. Deniq; prope est deus orantibus & afflictis, iuxta illud: Prope est dñs oībus inuocantibus eū. Et: Cū ipso sum in tribulatione. Intus est diligētibus, sicut ait Iohānes: Qui manet in charitate, in deo manet & deus in eo: qui longe est ab impijs, prout in Prouer. legit. Propter qd per Hieremiā dicit: Nō est anima mea ad populū istum. Nihil solliciti sitis. i. cū dñs prope sit, de nulla re angustiari, seu inordinatā curā habere debetis, sed primo querite regnū dei, & oīa necessaria adiūcent vobis. Vnde & Petrus: Omnē, inq̄t, sollicitudinē vestrā p̄ficientes in deū, qm̄ ipsi cura est de vobis. Et Chrys: Nolite solliciti esse in crastinū. Omnia hāc de inordinata atq; superflua cura, q̄ ad diffidentiā quodā modo p̄tinet, asservantur. De qua Salomon dicit: Spes sollicito & peribit. V erūtamē (sicut frequēter p̄habitū est) est quodā sollicitudo spūalis ac ordinata, q̄ est diligens animi vigilātia circa bona honesta aut necessaria, quā s̄pē cōmēdat, p̄cipit̄c⁹ scriptura, vt est illud: Custodi temetipm & animā tuā sollicitate. Itē: Solliciti seruare vnitatē spūs in vinculo pacis. sed in omni oratiōe & obsecratione cū grāz̄ actione petitiōes vestrā innotescat apud deū. Hic ponūtur q̄tuor partes oratiōis vel species, quāz̄ distinctio est. Oratio em̄ est simplex precatio, q̄ est de facilioribus imētrādis. Obsecratio est inuocatio dei cū cōmemoratione sacroz̄ seu diuinoz̄, q̄z virtute aut merito aliquid imētrare optamus, sicut cū dicimus: Per passionē tuam, vel propter bonitatē tuā exaudi nos. Est q̄ obsecratio pro difficultioribus obtinendis, vt est iustificatio impij. Petitio vero est inuocatio dei probonis gratiæ, quāz ordinantur ad bona gloriae. Alibi quoq; ponit Aplūs aliud ge-

Loy. 10

FINIS.

Luc. 10

EPIST

2. Loy. 8

Luc. 1.

Matth. 8

Pro. 8

Apo. 3.

Actoz. 17

Psal. 144

Psalm. 90

I. Johā. 4

Pro. 15

Htere. 15

Matth. 6

I. Pet. 1

Matth. 6

Pro. 1.

Deu. 4

Ephe. 4

R 2

nus

nus orationis, qd dicit postulatio, q est pro bonis patria. Sæpius tñ vnū istoꝝ pro alio sumit
 Hortaf ergo aplus vt petitiōes nr̄e facte in om̄i. i. qcūq; orōne & obsecratiōe & gratiarum
 actiōe ex tāta puritate, attētione, & feroore mētis procedat, qtenus apud deū innotescat. i. à
 deo attēdanf & per acceptationē noscanf, atq; ab angelis sanctis ei p̄sentent, quēadmodū in
 actis angelus ait Cornelio: Oratiōes tuꝝ & eleemosynā ascenderūt in memoria in cōspectu
 dei. Et in Paralypomenon libro scriptū est, q Esaias & Ezechias vociferati sunt vſq; in celū
 cōtra Sennacherib, puenitq; orō eoꝝ ad habitaculū sanctū dei. L Et pax dei. l increata, immē
 fa, æterna. i. deus pacificus, l quæ pax exuperat oēm sensum. l. i. oēm intellectū, creatū, an-
 gelicū & humanū, oēm̄q; gustū & experiētiā eius in infinitū excedit, l custodiat, l effectiue,

Actoꝝ. 10. **2. par. 23.**
FINIS. L corda v̄a. l. i. volūtates ab om̄i praua affectiōe, l & intelligētias vestras. l. i. intellectū spe-
 culatiū & practicū, oīm vestrū ab om̄i errore, l in Chro Iesu. l. i. p gratiā & meritū Christi.
 Vel, in Chro Iesu, i. vt iugiter maneatis in ipso. Vel sic: Pax dei, creata, vc̄z trāglitas mētis à
 deo infusa q exuperat omnē sensum, q ad suā fontalē plenitudinē seu plenā perfectionē. Vel,
 exuperat oēm sensum, viatoꝝ scdm qd in patria habet ac degustat, custodiat formaliter, cor
 da v̄a & intelligētias à perturbatiōe & inquietudine, qtenus pax ista in vobis permaneat, &
 vitia sibi opposita ab interioribus vestris excludat. l De cætero fr̄s qcūq; sunt vera, l verita-
 te doctrina, vitæ aut iustitia, l qcūq; pudica. l. i. verba & facta casta, lasciuia excludētia, l q-
 cūq; lunt Liusta. l q ad proximū, l qcūq; sancta. l quātū ad cultū diuinū, l qcūq; amabilita. l
 i. quæ inducūt ad mutuā amicitiā, l qcūq; bonæ famæ. l. i. q bonā famā pariūt & cōseruāt,
 l si q virtus. l. i. q a est aliq; virtus moralis intellectualis, & theologicalis vobis necessaria, l si
 qua laus disciplinæ. l. i. q a est aliq; disciplina moꝝ, laudabilis, l. cōpositio motuū ac sensuū ex-
 teriorꝝ, l hæc cogitate assidue non solū vt sciatis, sed vt ea agēdo seu obtinēdo, virtuosi, sal-
 uicq; sitis, l q & didicistis, l ex mea p̄dicatiōe, l & accepistis, l p cognitionem intellectiū, l &
 audistis, l. i. ab alijs p̄cepistis ea eē, l in me, & vidistis, l p experiētiā hoc veꝝ eē. l Hæc l opa
 virtuosa, l agite, & deus dator, amator & cōseruator, l pacis internæ, l erit vobiscū, l qti-
 die p grām ampliore. l Insuper cōgratulat aplus liberalitati Philippēsū, nō principaliter ob
 propriū emolumētū, sed ppter illoꝝ charitatē ac meritū. l Gauisus sum aut ī dñi vehemē-
 ter, qm̄ tādē aliqñ. l. i. post tpaloga, l reforuistis. l. i. more arboris iteꝝ floruitis seu fructuo
 se viguistis & coualuitis, l pro me sentire, l & meꝝ inopiq; cōpati atq; succurrere, l sicut & l
 aū l entiebatis, l pro me. l Occupati āt eratis, l negotiis alijs, idcirco excusabiles estis de tā-
 ta dilatiōe refloritiōis istius, l Non qsi ppter penuriā dico, l. i. nō ex necessitudine paupertatis
 meꝝ hēc affero, vt sustēcef à vobis. l Ego em̄ didici, l p gratiā dei & cōsuetudinē exercitiū mei
 l in qb̄ sum sufficiēs eē. l. i. qd mihi sufficiat. Natura gppe paucis, minimisq; cōtēta ē. l Scio
 & hūiliari, l. i. actū humilitatis, tribulatiōis seu paupertatis prōpte & discrete exeq, l Scio & a-
 būdare, l. i. in abūdātia tpaliū nō excedere. l Vbiq; & ī oībus, l exercitiūs virtutū l institutū, l
 , i. bñ instructus sum, l scīēs vc̄z, l & satiari, l fine immoderātia, l & esurire, l fine impatiētia,
 l & abūdare, l nō tñ cor rebus caducis apponere, l & penuriā pati, l in victu ac vestib⁹ fine tri-
 stitia. l Oia, l hēc l possum, l nō proprijs virib⁹ sed l in eo q me cōfortat. l. i. p adiutoriū Chri-

Roma. 12. l Verūtñ bñ fecistis. l. i. quis donis v̄is possem carere, tñ bñ & charitatue egistis l cōicātes, l
 . i. eleemosynā vestrā impariētēs, l tribulatiōi meꝝ, l. i. mihi incarcerated atq; afflito. l Pre-
 terea p̄fert aplus Philippēses alijs, qtū ad aliqd, qtenus laudib⁹ suis auditis prouocent ad me-
 liora. Virtus em̄ laudata augēt in bonis. l Scitis aut & vos Philippēses, q in principio euāgē
 lij, l. i. illotpe p̄dicatiōis meꝝ euāgelicæ, l qñ profectus sum. l. i. recessi, l Macedonia, l ver-
 bo p̄dicationis illic disseminato, l nulla mihi ecclesia cōicauit, l. i. tpalia dedit, l in rōne dati

1. Lop. 10. l & accepti, l. i. in rōnabili recompēsatiōe tēporaliū, pro exhibitiōe spūalium q vobis cōicau. l

Roma. 15. l Rōnis em̄ cēsura hoc dictat, vt spūalia bona p̄stati seu dispēsanti, tpalia ministrent l nisi vos
 soli, l in q declarat gratitudo ac liberalitas vestra, l ga & Thessalonica, l. i. ad vrbē sic dicāt, l
 l semel & bis, l. i. tribus vicibus, v̄l semel & iteꝝ, l in vsum, l. i. ad vtēdū, l mihi misistis, l tē-
 poralia vestra, vt necessaria vitæ ex eis acciperē. l Nō qa quārō datū, l. i. nō ideo vos cōmē-

Datt. 18. l do, qa munera vestra regro, l sed reqro fructū abundātē, l. i. meritū copiosum, l in rōne ve-
 stra, l iā dicta, videlicet in rōnabili recōpēsatione, qua mihi tēporalia pro spūalibus cōicatis. l
 Habeo aut oia, l quæ misistis, l & abundo, l in eis, ita vt alijs indigētibus ea cōmunicē. l Re-
 pletus sum, l gaudio mētis & copia rez, l acceptis ab Epaphrodito, l his, l quæ misistis, l mi-
 hi l odorē suavitatis, l. i. quæ sic placent deo, vt odor suauissimus. Eleemosyna nāq; est hostia
 deo gratissima. Ideo seqtur, l hostiā acceptā, deo placētem, l Vnde ad Hebræos ait: Benefi-

Heb. 13. cētia & cōmunionis nolite obliuisci. Talibus em̄ hostijs placatur deus. l Deus aut meus im-

Roman. 1. pleat, l. i. exaudiat & operi mācipet, l orōne desideriū vestrū, l rōnable & syncer, l secūdū di-

Roma. 10. uitias suas in gloria, l. i. pie, gratiōe ac copiole, secūdū quod ipse in se diues est, in gloria, l. i. in

2. Lop. 8. beatitudine sua. Vel, impleat desiderium vestrum in gloria, dando videlicet vobis gloriā sem-

Ephe. 2. piternā, l in Chro Iesu, l. i. per dñm saluatorē & per gratiam, seu meritum eius, l Deo autē, l

Aper creationem, & patri nostro per gubernationem, videlicet summae ac incomutabili trinitati, sit gloria in secula seculorum. Amē. Salutate. i. salutē optate ac dicite, Loēs sanctos. ad vestram societatem spectantes, in Ch̄o Iesu. i. secundū Ch̄i doctrinā. Vel ut in Christo permaneant. Salutant vos qui mecum sunt fratres. i. cooperatores ac socii mei. Salutant vos omnes sancti in vrbe morantes, maxime autē qui de domo Cæsaris sunt. i. ministri Neronis quos conuersti, qui & specialem dilectionem ad vos gerunt. Gratia domini nostri Iesu Christi. sit cum spiritu vestro, hoc est in anima vestra perficiendo eius essentiam. Amen. i. sic fiat atq; præstetur vobis à deo sublimi & benedicto.

IN EPISTOLAM AD COLOSSENSES PROOE MIV M.

V I corripit hoīem, postea grām inueniet apud eū, magis q̄ ille q̄ per blandimē Pro. 28 ta decipit. Quēadmodū inuidus correctionē eius non optat, quē odit, sed natu re eius cupit malū simpliciter, sic verus dilector, eius quē diligit vitia dissimulare Ecd. 19 nō valet, sed corripit, si tñ habeat correctionis fiducia. Hinc itaq; sanctus Ap̄lus diuini amoris calore, atq; fraternæ salutis zelo repletus, filios suos & filioꝝ suorum filios ad veritatis lineā reuocare nititur incessanter. Vnde in p̄sentī epistola Colossensib⁹ destinata, vacillantes cōfirmat. Deniq; Colossenses ab vrbe Colossis noīe sic vocati, sicut Afani, q̄ ipse Paulus nō accessit, neq; instruxit, sed eius discipuli Archippus Colossenſiū epūs, & Epaphras, ex Colossem, oriundus. Prædicante ergo Archippo, & Epaphra (quem Paulus edo cuit) supueniente, atq; Archippi p̄dicationē cōfirmāte, aduenerūt pseudoapostoli aſſerētes legalia simul cū Euāgeliō obſeruanda. Dubitantibus ergo Colossensib⁹ vtrī partiū potius eſſet Act. 15 credendū, Apostolus tanq; mediator idoneus, scribit qd oporteat fieri. Scribit autē ab Epheso per Tychicum diaconum, Oneſimum acolytum. Modus procedēdi huius epistolæ ſimilis eſt aliarum epistolæ proceſſu. Nam ſalutationē p̄mittit. De p̄fœctu & gratia Colossenſium grates domino refert, ad perfectiora hortatur, atq; pro eis ſuppliciter deprecatur.

Expositio Cap. I. Paulus Ap̄lus Iesu Christi, per voluntatē dei. Art. .I.

PAulus apostolus Iesu Ch̄i per voluntatē dei. i. diuina volūtate cōſtitutus ap̄lus, & Timotheus frater, quē propter ſuā authoritatē connectit ſibi Ap̄lus. Erat enim Ephe ſioꝝ epūs. Hi itaq; ſcribūt L his q̄ ſunt Colossi, hoc eſt in ciuitate ſic dicta, L sanctis & fidelibus fratribus. i. veraciter Christianis, q̄ implere conantur illud ſaluatoris. Estote perfecti, ſicut & pater vester cœleſtis p̄fectus eſt, Lin Ch̄o Iesu. i. in doctrina & fide Ch̄i. Illas enim ſeruando & operando ſancti & fideles fuerunt. L Gratia. L gratū faciens L vobis & pax, hoc eſt tranquillitas mentis præſtetur & cōſeruet L à deo patre nostro. i. in ccelis patre æterno, & à L dño Iesu Christo, qui ſecundū diuinā naturam eſt cauſa gratiæ effectiuac principalis: quæcūq; enī facit pater, h̄c & filius ſimiliter facit. Secundū humana vero natura eſt cauſa gratiæ meritoria instrumentalis ac mediata. L Gratias agimus deo & patri dñi nostri Iesu Ch̄i. i. patri æterno, qui eſt deus Christi, vt homo eſt: pater vero ſecundū diuinā natu ram quā habet à patre, L ſemper. i. congruithoris, L pro vobis orantes, audientes fidē vestrā L fundatam ac fixam Lin Ch̄o Iesu, & dilectionē. i. habitū, actū interiore, & opera charitatiua, L quam habetis L extentam, Lin omnes sanctos. i. vniuersos veraciter Christianos, qui bus pro loco & tempore, ſecundū vestrām poſſibilitatē, benefacitis, ſpūlia vel corporalia be neficia impendendo, L propter ſpēm. i. beatitudinē ſeparatā, L quæ re poſita. i. parata L eſt vobis eſt in ccelis, quæ audiſtis. i. q̄ vobis p̄dicate eſt, Lin verbo veritatis. i. in vero sermo ne L Euangeliū qd peruenit ad vos. i. vobis annuntiatū eſt, ſicut & in vniuerso mundo eſt. i. cūctis gentibus euangelizatū eſt, ſicut & vobis, ſic tñ vt ſit diſtributio, nō pro ſingulis genereꝝ ſed pro generibus ſingulorū. Vnde & apostolis aiebat ſaluator: Eunte in mundū vniuerſum, p̄dicate Euangeliū omni creaturā. Et Psalmista: In omnē (inquit) terrā exiuit ſonus eoz, & fructificat, & cōſtituit. i. euāgelica doctrina in credētibus eſt cauſa fructificationis & ſpūlia incrementi, videlicet bonorū operū, & q̄tidiani p̄fœctus in grā. Crescit q̄q; per hoc qd pluribus annuntiatur, à qbus & deuote recipitur, L ſicut in vobis L fructificauit & creuit L ex ea die, qua audistiſ & cognouistiſ grām dei. i. beneficia gratiæ vobis à Christo exhibita, L in veritate, L hoc eſt veraciter. Vel, in veritate, euāgelice legis, L ſicut didicistiſ ab Epaphra, L cōfirmante p̄dicationē Archippi, L chariſſimo conſeruo nostro, q̄ eſt fidelis pro vobis. i. pro vestrā ſalute procuranda, L minister Iesu Christi, L eius doctrinam vobis annuntiando, ipsumq; pro vobis iugiter exorando, L qui etiam manifestauit, L hoc eſt clare retulit, L nobis dilectionem vestrā. L existentem Lin ſpū, L quia à ſpū ſancto infunditur, cōſeruatur, & ſecundū eum operatur. Eſt quoq; in ſpū vestro, id eſt in ſuperiori parte animæ vestræ, vt in ſubiecto. L Ideo & nos ex qua die audiuiſtus tanta L bona de vobis, L non ceſſamus. L opportuno tempore, L orantes, L cordiali affectu, & poſtulantes. L prece vocali, L vt impleamini agnitione voluntatis eius, L id eſt diuinitus

CAP.I.

D. DIONYSII CARTHUSIANI.

Sapiæ 9 diuinitus copiose illustremini ad cognoscendū qd velit deus vt sciatis & attēdatis eius māda-
 ta atq; cōfilia. Quid vero sit ita impleri, & qm̄ fiat, subiūgitur, Lin om̄i sapiētia sacrae scri- D
 pturæ. i. quā scriptura diuinitus inspirata proponit ac docet, & intellectu spūali. i. interna
 2. Lox. 6 vera, seu mystica intelligētia scripturaræ, quatenus literā occidētem spūaliter intelligatis, spi-
 ritus qpp̄e viuificat, vt ambuletis. in semitis pceptor, digne deo. i. tā reuerenter, san-
 Joha. 3. cte & perfecte, q̄ decet tāto principi deseruire, atq; vt eū pro p̄mio mereamini possidere. Ma-
 Hiere. 48 ledictus em̄ q̄ facit opus dei negligēter. Per oia, i. in interioribus & exterioribus, placē-
 Jacobi. 2. tes. dño deo. Nā si qs totā legē impleuerit, offendat aut̄ in vno, factus est om̄i reus. Cui & il
 Eccles. 9. lud q̄q̄ cōsonat Sapiētia: Qui in vno peccauerit, multa bona pdet, Lin om̄i opere bono fru-
 ctificat̄es. proficiēdo in meritis, & crescētes in scientia dei. i. in notitia diuinor. De qua
 Osee. 6 ait per prophetā: Sciētia dei volui magis q̄ holocausta. Itidē & Sapiens; Vanī sunt, ingr̄, oēs
 Sapiæ. 13 hoies, qbus nō subest sciētia dei. Deniq; h̄c ē vita æterna, vt cognoscamus deū ver. ¶ Pos-
 Joha. 17. sunt q̄q̄ per p̄dictā sapiētia, intellectū, atq; sciētia intelligi tria dona spūs sancti. De qbus a-
 Esa. 11. pud Elaiā legif: Requiescat sup eū spūs sapiētia & intellectus, &c. Sicq; sapiētia appellat̄ habi-
 tualis notitia supnaturalis, à spū sancto infusa, ac saporosa, per quā aīa sortit̄ rectum iudicium de
 diuinis, habēdo cōnaturalitatē quādā cū eis per gustū ac dilectionē. Intellectus vero est do-
 num spūs sancti, per qd anima ea q̄ fidei sunt penetrat, clare cognoscit, & firmiter eis inhāret,
 cernēdo aliquā rōnem, propter quam assentiendū est articulis seu testimonij̄ fidei. Porr̄, sci-
 entia est donum q̄ anima recte iudicat de rebus creatis. H̄c aut̄, prout dona, non inueniunt
 Sapiæ. 1. nisi in habētibus charitatē & gratiā, sicut nec cætera dona spūs sancti. Et iuxta h̄c modū lite
 Heb̄. 13. ra sic expone. In om̄i. i. pfecta sapiētia, q̄ est p̄stātissimū donū spūs sancti & intellectu spūali
 , i. dono intellectus à spū sancto infuso. Lin om̄i virtute. theologica, intellectuali ac morali,
 cōfirmati. Optimū em̄ est, grā stabiliri cor, secundū potētia claritatis eius. i. secundū qd
 deus idoneus est ad cōfortandū vos p̄ claritatē gratiæ suæ, Lin om̄i patiētia in aduersis ser-
 uata, & lōganimitate. & quanimiter p̄solando diuina promissa, cū gaudio mētis, ex a-
 ctu virtuoso manāte, gratias agētes deo patri q̄ dignos vosfecit. per merita Christi, gra-
 tiā baptismi & cætera oga meritoria, q̄ ipse in nobis producit Lin partē. i. ad habēdā parti-
 cipationē, sortis sc̄tōr. i. hereditatis elector, videlicet vitæ æternæ, q̄ habet, Lin lumine.
 i. per lumē gloriæ, vel in claritate visionis diuinæ. De qua sorte ait Psal. Dhs pars h̄reditatis
 meæ. Qui etiā de lumine isto testat: In lumine tuo, inquiēs, videbimus lumē. H̄c aut̄ h̄reditatis
 dicta ē sors, ga diuinæ volūtatis electiōe, nō hūana prouisione distribuit̄, quēadmodū sor-
 tes dicūtur tēperari atq; disponi à deo. Qui eruit nos per incarnationē, cōversationem ac
 passionem vnigeniti filij sui, de potestate tñbrage. i. à dominio d̄emonū, à iugo peccati, &
 tenebris ignoratiæ, & trāstulit in regnū. i. in societatē ecclesiæ militatis, seu nūr̄ elector.
 Quæ ecclesia dicit regnū Christi, q̄ in corde fideliū regnat per fidē & gratiā. De q̄ regno aie-
 bat angelus: Regnabit in domo Iacob in æternū. Et Elaiass: Super solū Dauid, & super regnū
 eius sedebit. Nūc q̄q̄ trāslati sumus in regnū cōcluēt, in spe, trāferēdi illuc tādem in re. Trā-
 stulit itaq; nos deus pater in regnū, filij dilectiōis suæ. i. filij sui dilecti, de q̄ ait: Hic est fili-
 us meus dilectus, ipsum audite. Ex hoc elucescit, q̄ dilectio in diuinis, nō solum notionaliter
 seu relative, sed etiā absolute dicat. Alias filius dei à spū sancto diceret procedere. De p̄dicta F
 42 ait ereptiōe & translatione ḡhi humani, pater ait per prophetā ad filiū. Dedi te in fcedus po-
 puli, in lucē gētium, vt educeres de cōcluētione vincitū, de domo carceris sedētes i tñbris. Lin
 quo Chfo. i. per cuius sanguinis p̄tiū, mortisq̄ meritiū, habemus redēptionem, à iure &
 dhatione diaboli, & remissionē p̄ctōr. prout testat̄ sanctus Iohānes in Apoc. Qui dilexit
 nos & lauit nos a p̄ctis nostris in sanguine suo. Qui ē imago dei patris inuisibilis visio-
 ne corpali ac intellectuali. i. oīno incōprehēsibilis cōprehensione pfecta, sicut & p̄. Nemo
 em̄ nouit filiū nisi p̄, nec patrē q̄s nouit nisi filius. In patria tñ videt̄ per speciē, sed nō pfecte
 ac plene cōprehēdit̄. Dicit̄ aut̄ Chrūs imago patris perfecta, nō imitatiua; naturalis, nō arti-
 ficialis; plena, nō participatiua. i. per oia similius patri. Propter qd ipse ait: Qui videt me, videt
 & patrē. Ad rōnem aut̄ imaginis duo reqūrunt, videlicet similitudo in specie, vel saltem in si-
 gno speciei. Quod maxime est figura in rebus corporeis & processio. Oportet em̄ vt imago
 alicuius sit ab eo cuius est imago, filius aut̄ in diuinis ḡnatur à patre, in nullo distas ab eo. ¶ Du-
 pliciter q̄q̄ dicit̄ ēē imago alicuius in alic. Primo sicut in re eiusdē naturæ saltē secundū speciē,
 sicut imago regis est in filio eius. Et ita filius dei vocat̄ imago patris. Secundo tanq̄ in re alterius
 ḡnis, sicut imago Herculis est in lapide, & imago imperatoris in nūmo. Sicq̄ vocat̄ homo
 imago dei, q̄ potius dicēdus est factus ad imaginē dei, q̄ eius imago, primogenitus oīs crea-
 turæ. i. ante oia creata æternaliter genitus, quemadmodum per quēdam Sapientem testat̄,
 Matt. 22. Ego ex ore altissimi prodidi primogenita ante omnem creaturam, quia in ipso. i. per ipm,
 Ecc. 14. condita sunt vniuersa. om̄ia em̄ per ipsum facta sunt, ait Euangelista: Vel, in ipso, tanquā
 Iohan. 1. in exemplari principio condita, hoc est, creari disposita sunt vniuersa. Filius quippe est ars
 rationi-

rationibus plena, omnisq; creaturæ exéplar. Propter qd omnia in ipso exéplariter præexistunt,
 A æternaliter qd à patre pordinata atq; pvisa sunt. Cōparant nāq; creaturæ ad ipsum, sicut arti-
 ficiata ad artificē, iuxta illud sapiētiæ: Omnitū est em̄ artifex, oēm habēs sciētiā. Omnia ergo
 in ipso sunt cōdita, l. in coelis & in terra, l. videlicet, l. visibilia, l. vt corpora celestia, elemēta pas-
 siua & mixta, l. & inuisibilia. De qbus adiectum est, l. siue throni, i. angeli de infimo choro
 primæ & summae hierarchiæ angelicæ. Qui throni, i. sedes vocātur, qm̄ propter magnā suā
 propinquitatē ad dñm, ipse in eis sedere, quiescere, p̄sidere, & per eos sua iudicia exercere asse-
 ritur, l. siue dominatiōes, siue principatus, siue potestates. Hos tres ordines angelog; nomi-
 nauit aplus ad Ephesios, de qbus ibi satis dictū videt. Et qd hoc loco pponit aplus princi-
 patus potestatibus, Gregorius & Bernardus opinati sunt principatus ad secundā, potestates
 vero ad insimā pertinere hierarchiam, l. Omnia per ipm̄ sicut per causam efficientem, l. & in
 ipso, l. tāquam in exéplari principio, l. creata sunt, l. iuxta intellectū iam dictū. Et ipse, l. vni-
 genitus dei, l. est ante oēs, i. persistēte æternitatis æuo, atq; incōparabili dignitate. Propter
 qd in Apoca. testat: Ego sum alpha & o, primus & nouissimus, principiū & finis, l. & omnia
 in ipso cōstant, l. i. idealiter & causaliter in eo sunt. Iuxta illud: Quod factū ē, in ipso vita erat.
 Vel, in ipso cōstant, i. ipsius diuina p̄tate subsistūt, sustētant, fulciuntur, iunctaç; permanent.
 Prout Hebræis loqtur aplus: Portās oīa verbo virtutis suæ. Et ipse, l. Chrūs, l. est caput cor-
 poris ecclesiæ, l. i. corporis mystici, qd est ecclesia. Qūo aut̄ intelligēdū sit hoc, diffuse tractatū
 atq; expositū est, l. qd est principiū, l. oīm rebe, i. creator vniuersog; Vnde cum ei dixissent Iu-
 dæi. Tu qd es? Respōdit. Principiū, qd & loqr vobis, l. primogenitus ex mortuis, l. i. inter mor-
 tuos primus ad immortale vitā resurgens. Nā qd ante eū suscitati fuerūt, rursus defuncti sunt.
 Ideo em̄ ait scriptura: Qui est testis fidelis, primogenitus mortuog;. Vel, Primogenit⁹ ex mor-
 tuis, i. inter mortuos suscitatos primus dignitate. Vt sit in oībus, l. angelis & hominib⁹. Vel,
 in oībus, i. p̄teritis, p̄sentibus ac futuris ḡnationibus, l. primatū tenēs, l. i. vniuersog; princeps
 & caput existēs, sicut p̄ quēdā Sapiētē afferit: In oīm gēte, & in oīm populo primatū tenui. Ha-
 bet em̄ in vestimēto, & in fēmore tuo scriptū: Rex regū, & dñs dominantū. Et hoc merito,
 l. qd in ipso, l. Ch̄o, prout est hō, l. cōplacuit, l. deo trinitati, l. oīm plenitudinē, l. i. plenā p̄se-
 ctionē sciētiæ ac virtutū l. inhabitare, l. i. stabiliter pmanere. Nō em̄ ad mēsurā dat deus spm̄
 homini Ch̄o. Et vidimus gloriā eius, gloriā quasi vñigeniti à patre, plenū gratiæ & verita-
 tis. Vel, oīm plenitudinē diuinitatis, i. verā atq; pfectā diuinitatē, quēadmodū alio loco af-
 firmat aplus: In ipso, inquiēs, inhabitat oīs plenitudo diuinitatis corporaliter. Placuit qd qd deo,
 l. & p̄ eū, l. i. p̄ Ch̄i venerāda mysteria, l. recōciliare sibi, l. ipsi, l. omnia, l. ḡfia hoīm, l. in ipm̄
 l. i. ad hoc vt finaliter ad dñm cōuertātur, sicut ad beatitudinis fontē, ac vltimū finē. Vnde ali-
 bi dicitū est: Deus erat in Ch̄o, mūdū recōciliās sibi. Et in Esaiā: Disciplina pacis nr̄e sup eū,
 & liuore eius sanati sumus, l. pacificās, l. Chrūs, vel trinitas per Ch̄m, videlicet, l. p̄ sanguinē
 crucis eius, l. i. p̄tiosissimo sanguine Ch̄i effuso, l. siue qd in celis sunt, siue qd in terris, l. i. cōle-
 stia & terrestria, vtputa viatores, & cōprehēsores de terra saluatos. Vel hoc ideo dicit, qm̄ an-
 gelos cōcordauit hominibus. Ipse qd dē est pax nostra, qd fecit vtraq; vñū. Propter qd à pro-
 pheta vocat pater futuri seculi, & princeps pacis. Et rursus per aliū de Ch̄o p̄dictum est: Lo-
 quef pacē gētibus. Et vos, l. oī Colossenses, l. cū essetis aliqui, l. s. tpe gētilitatis vñū, l. aliena-
 tiā deo, l. per idololatriā, l. & inimici sensu, l. i. intellectu, videlicet male sentiēdo deo, per
 C varios errores falsitatū fluctuādo. Vel sensu, i. sensualiter (i. iuxta sensuū ductū) cōuersando,
 l. in opibus malis, l. i. vitijs carnis. Nūc aut̄ tpe gratiæ, Chrūs, l. reconciliavit, l. vos deo, l. in
 corpe carnis eius, l. i. per ea qd pertulit in corpe suo, qd erat caro mortalis. Ideo subditur, l. per
 mortē, l. i. per eius beatissimā passionē, qua viuificatus est mūdus l. exhibere, l. i. ad hoc vt ipse
 exhibeat, quātum in se est. Vel certe vt ipsi exhibeatis, l. vos sanctos, l. in anima, l. & immacu-
 latos, l. vitijs cūctis, l. & irreprehēsibiles corā ipso, l. i. pure & reuerēter viuēdo in cōspectu
 diuino. Quēadmodū ait Psalmista: Seruauī mādata tua & testimonia tua, qd oēs viæ meæ in
 cōspectu tuo. Tales aut̄ eritis coram deo, Ch̄o vos p̄sentāte patri æterno, vel per propriog;
 operg; ac meritoz; vestrōe exhibitionē, quæ requirūtur ad obtinēdum salutē. Qui em̄ crea-
 uit te fine te, i. fine tua cooperatiōe, nō iustificabit te fine te, l. si tamē permanetis in fide fun-
 dati, l. firmiter, integrēq; credendo, l. & stabiles, l. in ea per opera bona, l. & immobiles à spe
 euangeliū quod audistis, l. hoc est, ab expectatiōe futuræ beatitudinis promissæ in euāgelio,
 l. quod p̄dūcatur est, l. in auribus vestrīs, per nos apostolos, aliosq; discipulos, l. in vniuersa
 creatura que sub cōcelo est, i. cūctis hominibus in terra degētibus. De quibus aiebat: Prædica-
 te euāgeliū omni creaturæ, l. Cuius factus sum, l. deo authore, l. ego Paulus minister, l. i. prædi-
 cator, l. qui nūc, l. in Epheso incarcerated, l. gaudeo in passionibus, l. i. in tribulatiōibus, quas
 patior, l. pro vobis, l. i. pro vñi cōfirmatiōe, l. & adimpleo ea qd desunt passionū Ch̄i in car-
 ne mea. Non est per hoc intelligendum, qd p̄cēas quas Chrūs pro nobis sustinuit incōpletæ
 vel insufficiētes fuerint ad mūdi saluationem, ita vt Paulus, aut quisquam sanctorum eas cō-

pleuerit. Est igit̄ sensus: Et adimpleo. i. lōgas & duras psequuntiōes ferēdo, pficio ea quæ desunt. **D**
Acto. 9 id est, merita imperfecta, passionū Ch̄ri, i. proprias afflictionū, quas in carne mea sustineo. Quæ
Zachar. 2 ppter vnitatē Ch̄ri, & mēbroz eius dicunt̄ passiōes Ch̄ri, iuxta qd ip̄e dicebat: Saule Saule qd
me psequeris: Iuxta quē modū ait rursus p Prophetā deus: Qui tetigerit vos, tāget pupillā oculi
limei. Hæc ergo sustineo siue adimpleo, L pro corpe eius. i. p mystico corpe Ch̄ri, L qd est
ecclesia. L vc̄; vt fideles erudiā atq; adficiē, eosq; merito & numero augeā. Cōsiderandū est enī
q̄ meritiū passiōis dñicæ, & alioz sanctoz, imd & cetera opa supererogatōis ipsorum, sunt velut
res publica, ac thesaurusecclesiæ, de q̄ tā largz indulgētia sunt his q̄ p charitatē cōiuncti & in-
corporati sunt Ch̄ro ac sanctis. Hic aut̄ thesaurus vsq; in finē mudi pficit, ponētibus singulis q-
busq; sanctoz partes suas in eo. Sicq; Ap̄lus adimpleuit ea quæ deerāt passionū suaz, qm addi-
dit q̄tidiē aligd huic thesauro. Velsic (qd redit tñ in idē) Adimpleo ea q̄ desunt passionū Ch̄ri
Acto. 9 id ē, passionū quas Ch̄ri amore, exēplo, iussiōe, seu ordinatiōe sustineo. De qbus in Actis dice-
Ephē. 4 bat saluator: Ego oīdā illi, q̄ta oporteat eū, p noīe meo pati, L cuius. L Ch̄ri vel Ecclie L factus
sum ego minister. L pdicādo, & sacra erogādo, L scdm dispētationē dei. L i. diuinā ordinationē
seu apostolatū mihi diuinitus dispēsatū. L Quæ L dispētatio L data est mihi in vobis. L i. ad hoc
vt vobis euāgelicā veritatē annuntiē, L vt impleam. L i. pdicando ad effectum pducā, L verbū
dei. L i. diuinā promissiouē, qua deus patriarchis, vatibusq; promisit euāgeliū dei esse gētibus
Esaie. 66 annūtiandū, & eas fore saluādas p fidē & grām dei. Quēadmodū per Esaīa loq̄turi: Mittā ex eis
qui saluati fuerint ad Gentes in mare, in Africā & Lydiā, tenētes sagittā, in Italia & Græciam
ad insulas longē, & annuntiabūt gloriā meā Gentibus. Et q̄a dispositio, promissio, seu verbū
illud multū mirabile fuit, atq; occultū, ideo subdiē: L mysterium. L hoc ē, sacrū secretū, vc̄; ver-
bum p̄tactū, L quod absconditum fuit. L i. hoīibus ignotū, L seculis. L i. à principio seculorum,
L & à generationibus. L pcedētibus, nō enī nisi paucis innotuit, & hoc incomplete. De pleniori
aut̄ intellectu huius scripturæ multa sunt ad Ephesios dicta, vbi quoq; legit: Mysteriū Ch̄ri, qd
Ephē. 3 alijs generatiōibus nō est agnitiū filijs hoīim, sed nūc reuelatū est sanctis Ap̄lis &c. Vnde iā sub-
ditur: L nunc autē. L vc̄; tpe grā, L manifestatū est. L mysteriū istud p Ch̄ri pdicationē, & spūs
sancti illustrationē, L sanctis eius. L i. Ap̄lis, & cæteris primitiæ ecclesiæ filijs, p quoq; prædica-
tionē manifestatū est ceteris populis, L quibus voluit deus notas facere diuinitas gloriæ. L i. abun-
dantē gloriæ, L sacramēti huius, i. prædicti mysteriū prædicati L in Gentibus. L i. inter Gentes.
In quo mysterio plurima spūalia contēta sunt dona, quæ appellant̄ diuinitatē gloriæ, vtputa fides
indulgētia, recōciliatio, iustitia, dona spūs sancti, beatitudo futura, L quod. L sacramētum, L est
2. Cori. 10 Ch̄rus. L materialiter. i. Ch̄rus materia seu obiectū est sacramēti istius, q̄a de ip̄o tractat & loqui-
tur, q̄ est, L in vobis spes gloriæ. L i. causa & rō sperādi glorificationē beatā. L quē nos annuntia-
mus. L i. Gentibus prædicamus, L corripiētes omnē hoīem. L presentē & futurum, ad quē scri-
pta nostra puenerint. i. quosdam de omni genere hoīem. Vel, omnē hoīem, veritati fidei repu-
gnantē, L & docētes omnē hoīem. L i. quosdam de omniib; L in omni sapia. L scripturæ & san-
ctarum, ad salutē necessaria, L vt exhibeamus oīm hoīem pfectum in Ch̄ro Iesu. L id est in fide,
charitate, & obsequio Ch̄ri, secūdū exigētiam status pfectus. In quo nullus est pfectus simpli, r
vel ita vt ultra proficere aut pfici nequeat, sed sic vt sine mortali viuat p̄tō, & passiones habeat
reformatas, atq; in virtutibus stabiliat, L in quo. L Ch̄ro. i. cuius amore. Vel, in quo negotio co-
summando, videlicet vt exhibeam omnem hoīem in Ch̄ro pfectum L & labore. L die ac nocte
L certando, L contra inuisibilis ac visibiles hostes, L secundum operationē. L i. confortationem
& influētiā, L eius. L videlicet Christi, L quam operatur in me. L dando mihi auxilium gratiæ
sug ad efficaciter operandum. Vel, secundum operationē eius in me, hoc est, secundum opera-
tionem à me procedentem, quæ potius ascribenda est Christo, quam mihi. Iuxta illud prophe-
ticum: Omnia opa nostra operatus es in nobis, quam operatur Ch̄rus in me. L in virtute. L id est
potenter seu proprias sua diuinaq; potestate.

¶ Elucidatio capituli secundi: Volo enim vos scire, qualem solicitudinem ha-
beam pro vobis. ¶ Articulus secundus.

Col. 1 **C**oeptā in pcedēti capitulo exhortationē de vitandis ceremonialibus legis prosequit̄
Ap̄lus in isto cap̄lo, admonēs Colossenses, vt falsos ac simulatos vitēt doctores. Et
Roma. 12 vt sibi acquiescāt facilius, manifestat quātum de eoz salute soliciteſ: L Volo enī vos
scire. L vt amāti creditatis, L qualē solicitudinē habeam pro vobis, & pro his qui sunt
Laodiciæ. L (quæ est ciuitas Afīz). i. pro vestra, Laodicēsumq; salute, ne ab impostoribus fal-
lamini, à qbus præuerēti iam estis L & quicq; nō viderūt faciē meā in carne. L i. pro cæteris vni-
versis fidelibus, qbus ipse in propria persona nō prædicau, neq; apparui, L vt consolentur corda
ipsorum. L i. ob hoc sollicitus sum, quatenus corda ipsorum cōfolationē recipiāt ex allocutione
mea p̄ ep̄las quæ cōsolata nō sunt ex p̄sentia & immediata pdicatiōe mea. Et sitis Linstructi. L i.
prudenter exercitati, L in charitate. L hoc est, in actibus dilectionis dei & proximi. Vel, instru-
cti in charitate, id est, de charitate Ch̄ri ad nos, vt sciatis & cōsideretis, quātum Ch̄rus dilexe-
rit nos,

A rit nos, q ait: Maiorē hac dilectionē nemo habet, vt animā suā ponat q̄s pro amīcis suis. Sitis q̄q̄ instructi, seu p̄ charitatis instructionē tendentes, L& in oēs diuitias plenitudinis intellec-
 tūs. i. pfectissimos habitus intellectuales, vt impleamini donis sapiæ & intellectus, consiliū atq̄ sc̄iētia, Lin agnitionē mysterij. i. ad hoc vt actualr̄ cōsideretis mysteriū. i. fac̄ secretū
 L̄ dei p̄ris, & dñi nr̄i Iesu Ch̄ri. Per qđ intelligi p̄t vnitas p̄ris & filij in esentia, & distinctio in p̄sona. Vel ipsa incarnatio, q̄ est mysteriū p̄ris, tanq̄ authoris, & Ch̄ri, tanq̄ assumptoris v̄ executoris, Lin q̄ Ch̄ro L̄ sunt oēs thesauri. i. copiofissima plenitudo, L̄ sapiæ L̄ diuinorum
 L̄ & sc̄iæ L̄ creatureb, Labsc̄oditi. i. incōprehēsibiliter existētes. Ch̄rs nāq̄ secūdū diuinita-
 tē est ipsa ēterna at q̄ immēsa sapia, cuius non ē nūerus, est q̄ increata sc̄iētia, cui cōuenit illud: O altitudo diuitiæ sapiæ & sc̄iētia dei. Secūdū hūanitatē q̄q̄ assumptā, repletus ē sapientia in cōtēplatiōe diuinob, & scientia in speculatiōe creatureb, p̄fertim cū aia Ch̄ri p̄ vniuerfis
 beatis, diuinitatē ac trinitatē ab exordio suæ creatiōis clarius vidit & oia illa cognoscit, q̄ co-
 gnoscit & verbū, sc̄iētia visionis, i. cūcta q̄ vnq̄ fuerūt, sunt aut erūt. Hoc aut̄ dico, vt nemo
 vos decipiāt. i. fidei v̄fæ simplicitē inficiat, Lin sublimitate sermonis. i. p̄ verba profun-
 funda secūdū apparentiā, & fucat̄, seu subtilia argumēta. Deniq̄ ista admoneo. Nam & si
 corpore absens sum. i. à vobis distās loco, ac corporali separatiōe, L̄ sed spū. i. mētis cōsideratione, L̄ vobiscū sum. tum, q̄a de vobis s̄apius cogito, tū, q̄a in spū propheticō q̄bi pr̄sens
 B inspicio qđ agatis. Quēadmodū Helisæus p̄nsuit q̄h Giezi accepit müera Naaman, L̄ gau-
 dēs. in dño de, v̄rō profectu, L̄ & vidēs. i. cognoscēs, L̄ ordinē v̄rm. i. vitæ v̄ræ ordinatio-
 nē q̄o oia honeste & secūdū ordinē siunt i vobis, L̄ & firmamētū eius q̄ in Ch̄ro est fidei ve-
 stræ. i. stabilitatē seu robor fidei v̄ræ quā in Ch̄ro habetis. ¶ Deinde hortat eos ad p̄seuerā-
 tiā ac profectū in bonis. Sicut ergo accepisti Ch̄m Iesum dñm nr̄m. i. sicut credēdo ce-
 pistis cōuersari in Ch̄ro, Lin ipso ambulate. i. sic exinde in eo procedite, proficiēdo semp in
 melius p̄ imitationē vestigio, saluatoris. Sola nāq̄ p̄seuerātia corona, L̄ radicati. i. firmi-
 ter fixi, p̄ modū radicis terræ inhaētis, L̄ & sup̄dificati in ipso. i. in doctrina & grā Ch̄ri
 sti, ita vt sitis domus seu habitaculū dei, cuius fundamētū sit Ch̄rūs seu doctrina & gratia eius
 V̄n Epheſiis dictū est: Sup̄dificati sup̄ fundamētū ap̄lo, & prophetar, L̄ & cōfirmati in fi-
 de. vt nec philosophicis rōnibus, nec sensuum apparētijs, nec p̄secutiōibus recedatis à fidei
 synceritate, L̄ sicut & didicisti. ab Archippo ambulādum eē & standū infide, q̄ nutāte, tota
 virtutū structura vacillat, L̄ abundātes in illo gratiæ actione. i. deo copiose grates referē-
 do. ¶ Aduertēdū aut̄, qđ tripli via conabātur pueri, hos Colossenses subuertere, scilicet p̄
 philosophiā, p̄ legis allegationē, p̄ simulatā sanctitatē. Hos processus apl̄us reprobat: Vi-
 dete ne q̄s vos decipiāt p̄ philosophiā. i. sc̄iētia naturalē, studio philosophor, inuētam, L̄ &
 inanē fallaciā. i. per argumēta sophistica q̄ vident̄ aligd probare, sed non probant veraciter
 Philosophiā inquā procedētē ac iudicatē, L̄ secūdū traditionē hoim. i. hūanæ rōnis discur-
 sum, L̄ secūdū elemēta huius müdi. i. iuxta ea q̄ naturaliter apparet in rebus, videlicet sc̄dm
 causas naturales & elemētares, & solitū cursum re, L̄ & non sc̄dm Ch̄m. i. deceptores isti
 atq̄ philosophi nō sc̄dm Ch̄i doctrinā procedūt, cōsiderādo diuinæ virtutis illimitatā po-
 C tentiā, nō determinatā ad naturalē ac solitū cursum seu ordinē re, sed sup̄naturalia, & nobis
 incōprehēsibilia opari valēt. In q̄ declarāt philosophor, fatuitas, afferentiū deū nō posse ali-
 qđ agere p̄ter naturalē ordinē re, & v̄lra hūanæ rōnis capacitatē. Propter qđ negabāt q̄c-
 quid rōnem exedit, videlicet deū incarnatū, virginē peperisse, &c. ¶ Cur aut̄ his q̄ nō proce-
 dūt secūdum Christū debeat cōtradici, subiungit. Quia in ipso. i. in Christi hūana natura
 quasi in tēplo, L̄ habitat oīs plenitudo diuinitatis. i. pfecta, veraq̄ diuinitas cū om̄i sua perfe-
 ctiōe. Personaliter em̄ in Christo vnitæ sunt natura diuina & hūana. Habitat aut̄ in ea, L̄ cor-
 poraliter. i. corpori eius vere ac immediate cōiuncta est sicut & aīæ eius, nō qđ ipsa sit copus,
 Porrō, diuinitas d̄f sic vñta, qm̄ p̄sona verbi, q̄ est diuinitas, humanitati coniuncta ē. ¶ Dein-
 ceps ostēdit apl̄us vanā eē rōnem eoy, q̄ per legis allegationē nitebātur Colossenses subuert-
 tere, inducēdo eos ad cērimonialia legis. Et estis in illo. i. à Ch̄ro, prout deus est, & p̄ ip̄m,
 prout est hō, dei ac hoim mediator, L̄ replete ḡra & donis spūs sancti, ita vt nequaq̄ indigea-
 tis legaliū obseruātia. Propterea scriptū est: De plenitudine eius accepimus oēs, gratiam pro
 ḡra. Ipse q̄q̄ propter nos egenus factus ē, vt eius in opia diuites eēmus, L̄ q̄ Ch̄rūs, etiā secū-
 dū naturā assumptā, L̄ est caput. i. capitularis influxor L̄ oīs principatus & ptatis. i. ange-
 los sc̄tōr, q̄ oēs à Ch̄ro hoie purgant̄, illuminant̄ ac perficiunt̄ secūdū theologū, Lin q̄. i.
 cuius virtute, operatiōe & gratia, L̄ circūcisi estis circūcīsione nō manufacta. i. nō carnali, le-
 galī ac literalī, Lin expoliatiōe corporis carnis. i. amittēdo particulā corporis qđ est caro,
 videlicet pellē p̄putij, quæ in illa circūcīsione aufertur, L̄ sed in circūcīsione Iesu Christi
 hoc est, spirituali atq̄ à Christo facta circūcīsione circūcīsisti estis per expurgationem su-
 perfuitatis vitiorum ac passionum vestrarum, De qua circūcīsione scriptum est: Circum-
 cidi-

Johan. 13.

Esa. 11.

Psal. 144.
Romā. 11.
Esa. 4.4. Reg. 5.
1. Eoz. 2.Roma. 12.
Matt. 10.Eza. 11.
Ephe. 2.

Ward. 7.

Johan. 1.

1. Timo. 2.
Johan. 1.

2. Eoz. 8.

Diony.

Genes. 17.

CAP. II

D. DIONYSII CARTHUSIANI.

Hiere. 4 cedimini, & ausepte p̄putia cordium v̄forz. Et iterz alibi: Circūcidite p̄putiū cordis v̄fi. & D
Deuter. 10 ceruicē vestram ne induretis amplius, L̄ cōsepultie L̄ vc̄z Gh̄o Lin baptismo L̄. i. in susceptiōe
 baptismatis oīno vitis mortificati, sicut & Ch̄ri corpus in sepulchro mortuū erat naturali vi-
 ta. Vel hoc ideo d̄r, qm̄ baptizati ter tingunt in aqua, quēadmodū Chr̄us triduo erat in monu-
 mēto. Et sicut Chr̄us de sepulchro ad immortalē vitā surrexit, sic baptizati de sepulchro à vi-
 tioz corruptiōe ac vetustate liberati ascēdūt. Ideo subdit: Lin quo L̄ Ch̄o L̄ & resurrexit. à
 ruina peccati, L̄ p̄ fidē opatiōis dei L̄. i. p̄ fidē quā deus opāt̄ seu creat in vobis. Sine fide em̄ ne-
 mortui essetis L̄ sp̄ualiter, carētes vita gr̄e, Lin delictis L̄. i. ppter p̄ctā v̄fa, qbus naturalē legē
 reliquistis, L̄ & p̄putio carnis v̄fē L̄. i. ppter carnalia vitia, vel ppter originale p̄ctm̄ qd p̄ p̄pu-
 riū traducit, L̄ cōuiuiscavit cū illo L̄. i. ad vitā gr̄e suscitauit, quēadmodū Ch̄m ad vitā natura-
Roman. 8 lem humanā reduxit, suscitādo eū à mortuis. Vel cōuiuiscavit cū illo. i. immortalitatē vobis iā
 dedit in spe, quā Ch̄o dedit in re. Capitis nāq; processio, spes est mēbroz, L̄ donans L̄. i. gra-
 tis, & sine merito v̄rō dimittēs, L̄ vobis oīa delicta L̄ vestra merito Ch̄i. Dūmodo tñ meritū il-
 lud vobis applicet per fidē, vel sacramēta ecclesiæ, L̄ delens L̄ ipse Chr̄us merito passionis suæ,
 L̄ quod aduersum nos erat chirographū decreti L̄. i. memoriale seu l̄ fam humanæ transgressio-
Gene. 3 nis, qua hō protoplastus p̄uaricatus ē in paradiſo decretū. i. dei p̄ceptū. Huius em̄ trāsgressiōis
 memor fuit deus ad puniēdum, dæmon ad accusandū. Habuitq; diabolus quasi l̄ fam testimoni-
1. Corit. 15 nialem reatus, quē homo incurrit transgrediēdo diuinū p̄ceptū, imō & tota posteritas primi
 parētis. Chr̄us vero satisfaciēdo pro peccatis nostris actualibus ac originalibus, eripuit totum
 genus humanū ab isto reatu seu debito p̄cēn̄ pro p̄ctō infligēdā. Et ita deleuit p̄dictū chi-
 rographū quod cōtra nos erat, qm̄ erat testimoniu faciēs nos damnationi obnoxios. Cum ve-
 ro p̄ctm̄ dīmittit, dicimus deū obliuisci illius. Dæmon quoq; non pōt de illo p̄ctō accusationē
 efficacē obtēdere, L̄ quod L̄ chirographum L̄ erat cōtrariū nobis. sicut iam dictū est. L̄ Et ipm̄
 tulit de medio L̄. i. ab vniuersis hoībus abstulit illud chirographū, L̄ affigēs illud cruci L̄. i. in sua
 passione illud occidēs, seu destruēs, quātum in se erat. Eripuit em̄ nos de p̄cēna pro p̄ctō origi-
 nali post hāc vitam infligēda, dummodo ei, vt capiti, vniāmū p̄ fidē & charitatē, quatenus vir-
 tus suæ passiōis redundet in nos, tanq; in mēbra ipsius, L̄ expoliās principatus & potestates L̄. i.
 dæmones superiores ac inferiores priuās p̄zdā quā cēperāt, puta aīabus seu hoībus q̄s suo do-
Johan. 12 minio subdiderāt, inducēdo eos ad culpā. De hac expoliatiōe ait ipse saluator: Nunc princeps
Ibidē huius mūdi eīcīef. Et itē: Ego (ingt) si exaltatus fuero, oīa trahā ad meīpm̄. Ch̄s nāq; est q̄ do-
Matt. 27 mū aduersarij nostri ingressus est, fortē q̄p armatū alligauit, ac vasa eius diripuit. Propter qd
Luce. 11 iubēt p̄ Prophetā Chr̄us vocari: Accelera, spolia, detrahe, festina, p̄dare, L̄ traduxit cōfidēter L̄
Esaī. 8 id ē, p̄zdā hāc dæmoni ablata Chr̄us securissimē trāstulit in regnū suū, p̄fides eis qbus p̄asi
 debat diabolus. Nūc em̄ ponit eos in regno ecclesiæ militat̄is, postea aut̄ ponet eos (sicut iā plu-
 rimos posuit) in regno ecclesiæ triumphat̄is, L̄ palam triumphas L̄. i. euidēter vincēs, L̄ illos L̄. i.
Osee. 13 na ad inferos descendēdo, & sanctos educēdo, implēs illud propheticū: De manu mortis libe-
 rabo eos, de morte redimā eos. Ero mors tua ò mors, mors tuus ero inferne. Ex his con-
 cludit Apls principale intētū, vc̄z q̄p nō teneant fideles ad obseruationē legaliū post Ch̄i passio-
Roma. 14 nem. L̄ Nemo ergo L̄. i. cū p̄dicta se ita habeāt. Nemo L̄ vos iudicet L̄. i. dānabiles afferat, Lin
 cibo & potu L̄. i. in visu victus. L̄. ob id qd nō discernatis inter cibos more Iudaico, Laut in par-
 te diei festi L̄. ex parte omissionis Iudaicaz celebritatū, vc̄z Laut Neomeni L̄. i. festi occurrentis
Hebreo. 10 in nouilunio, Laut sabbatoz L̄. i. vltimoz diez hebdomadz, L̄ quæ oīa L̄ sunt vmbra futuro-
Johan. 19 rum L̄. i. obscura signa eoz q̄ in nouo testamēto gerunt. Prout alibi dicit Apls: V mbrā h̄is lex
Matt. 27 implet, ad eūq; p̄tinet. Ideo Ch̄ri mysterijs cōsummatis, qñ in cruce dicebat: Cōsummātū est,
 qñ & velū tēpli sc̄issimē, legalia cessauerūt, sicut figura cessat, adueniēte re figurata. P̄t̄reag
 agit Apls cōtra eos q̄ p̄ simulatā sanctitatē nitebāt̄ subuertere Colossenses. L̄ Nemo vos sedu-
 cat, volēs L̄. i. suadere cōtendēs, L̄ in humilitate & religiōe angeloz L̄. i. p̄ fictā humiliationē, &
 apparētē religionē, qbus angelis s̄l̄is videt, tanq; verus nūtius dei, sicut & angelus, L̄ quæ nō vi-
2. Timo. 1. dit L̄. i. obseruationē legaliū quæ nō intellexit sc̄dm̄ sp̄ualem & mysticā rōnem, vc̄z prout sunt
 signa futuri. Hoc est cupiēs probare hac circūuentiōe legalia esse seruāda, q̄ est L̄ ambulans fru-
 stra L̄. i. in fructuose laborās, L̄ inflatus sensu carnis suæ L̄. i. tumidus & supbus intellectu carnali,
 carnaliter intelligēte legalia, & sensualitatē ac imaginationē potius q̄ sp̄ualem rōnē seqnē, sa-
Esaī. 5 piēs in oculis proprijs L̄ & nō tenēs caput L̄. hoc ē, Ch̄o nō inherēs, L̄ ex q̄ totū corpus L̄. i. vni-
 uersa ecclesia, L̄ p̄ nexus L̄ fidei L̄ & cōiunctiōes L̄ sanctæ dilectiōis L̄ subministratū L̄. i. exhibi-
Roma. 12 vel sibñuicem subseruiens L̄ & cōstructū L̄ id est, in vnum redactum. Hoc est sp̄ualiter copula-
 tum p̄ fidem, spēm, charitatem, & opera atq; obsequia pīa, qbus vniuntur, & vnum mysticum
 corpus efficiuntur fideles. Quod corpus (hoc modo cōpactum) L̄ crescit in augmentum dei, L̄
 id est,

A id est in magnitudinē spūalē, videlicet in incremētū virtutū p̄ gratiā & efficiētiā dei. L Si ergo mortui estis cū Ch̄fo. i. à vitijs mortificati ac purificati, sicut & Chrūs semp̄ à vitijs immunitissimus fuit. Mortui inquā, Lab elemētis huius mundi. L ab inordinato affectu & cultu sensibiliū ac seculariū rex. V el mortui cū Ch̄fo. i. si Ch̄fo adh̄rētes separati estis, ab elemētis huius mudi, i. à lege, eiusq; ceremonialibus p̄ceptis, in qbus ē institutio puerorum mūdana q̄. Balat. 3
 reū. In legē nāq; q̄si in elemētis alphabeti, ē literalis ac puerilis institutio. L qd adhuc. i. vsq; in p̄sens, videlicet euāgelica veritate iā patefacta, L tanq; viuētes in mūdo. i. q̄si seculare vitā ducētes, nō deo viuētes, L decernitīs. L i. determinatis legalia eē seruāda dicentes ad inuicē. L Negi tetigeritis, ne q; gustaueritis, ne q; cōrectaueritis. ea q̄ lex prohibet tāgi, gustari aut cōrectari, L q̄ sunt oia in interitu. i. ista decernere, seu legalia obseruare, mortē spūalē indu cūt, Lipso vsu. i. p̄ hoc q̄ Iudaico ritu seruant, L scdm̄ p̄cepta & doctrinas hoim. i. prout à phariseis & scribis iubent & p̄suadent seruari post Ch̄fi passionē. Quāuis em̄ p̄cepta c̄rimonia fuerint diuinitus data, & suo tpe obseruāda, tñ vt obseruent tpe nouæ legis nō ē scdm̄ p̄ceptū, doctrināq; dei, sed hoim Iudeorū. L Quæ p̄cepta, tpe gr̄æ, L sunt rōnē qdē habētia sapiæ. L i. specie sapiētia habēt, nō essentiā. Habētq; apparētiā seu specie hāc, L in sup̄stitio- ne. L i. q̄a vident ad sup̄excedētē religionē p̄tinere, L & humilitate. simulata, qm̄ obseruato- res eoꝝ humilitatē cōfingūt, & deo obedire se simulāt. Et q̄a sunt, L nō ad parcendū corpori. B qm̄ obseruatio legaliū laboriosissima ē. Sicq; videſ pertinere ad rigorem iustitī, non ad car- nalitatē. Ideo etiam q̄a sunt, L nō in honore aliquo. hoc est, humanū honorem nō querūt obseruatores eoꝝ, p̄mittentes carnem p̄putiū circūcidi, & quia non sunt, L ad saturitatē carnis. L i. etiam ideo speciem sapientiæ habent legalia hāc, qm̄ multa delectabilia subtrahūt corpori, vt carnes porcinas. V nde videntur ad sobrietatem & abstinentiam pertinere. Pro- pter quod obseruatores eorum, iudicant non obseruantes esse gulosos. Matt. 15

¶ Declaratio cap. III. Iḡif si cōsurrexitis cū Ch̄fo, quæ sursum sunt quæritate. Arti. III.

EPIST.

Expletainformatiōe apli de vitādis legalibus & naturalibus versutijs, iā inducit mora- lis instructio. L Iḡif. i. q̄a legalia cessauerūt, & vos cū Ch̄fo mortui estis, L si cōsurrexitis. à lapsu peccati, L cū Ch̄fo. i. sicut Chrūs surrexit à tumulo. P̄ctōr em̄ iacet prostratus in vitijs, iustus vero stat in virtutibus erectus. Cū aūt p̄ctōr p̄cōnitentiā a- git & confitetur, resurgit per gratiā à proprijs malis, L quæ sursum sunt quærite. i. c̄elestia præmia desiderate & summū bonū semp̄ intendite. Illa vtiq; quæ oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascenderunt, L vbi. i. in quo loco superiori. L Chrūs ē in dextera dei. i. ad dexterā patris, L sedēs. tanq; omniū iudex ac dñs, iuxta illud: Dñs Iesus assumptus est in cœlū, & sedet à dextris dei. Deniq; Chrūs secūdum suā diuinitatē sedet. i. confitit ad dexterā patris. i. in æqualitate maiestatis paternæ. Secundū humanitatē vero assumptā sedet, hoc ē, corporaliter manet ad dexterā dei. i. in bonis potioribus patris. Omnia em̄ creata Ch̄fo homini sunt subiecta. L Quæ sursum sunt sapite. i. spūalia mētis affectu gustate, & corde syn- cero ppendite, L non quæ super terrā. i. nō carnalia & terrena, vt dicere valeatis cū Esaia; No- mentuū & memoriale tuū dñe in desiderio aīe meæ. Anima mea desiderauit te in nocte, sed & spūs meus in p̄cordijs meis. Et cū Psalmista: Quām magna multitudo dulcedinis tuæ do- mine. L eīc; cū sponsa: Indica mihi quem diligit anima mea, vbi pascas, vbi cubes in meridie. L Mortui em̄ estis. rebus mūdanis ac vanis. i. in talibus occupari nō debetis. V el mortui estis id est, in baptismo cōfigurari morti Ch̄fi, L & vita v̄ra. quā habituri estis in patria, L abscon- dita est. i. reposita & latenter consistēs, L cū Ch̄fo in deo. i. in deo patre, in cuius corde & finu Chrūs incōprehensibiliter conquiescit: Qm̄ nemo nouit filiū, nisi pater. Hāc autem vita æterna, est nostra felicitas in deo obiectaliter sita, de qua dicit saluator ad patrem. Hāc est vita æterna vt cognoscant te solū veꝝ deū, &c. V el sic: Vita vestra. i. vita gr̄æ & gloriæ, abscondita. i. ignota est omnib; viatoribus in deo, qui eam cognoscit atq; causaliter continet. Nemo em̄ nouit an dignus sit amore vel odio. L Cū aūt Chrūs apparuerit. i. euidenter innotuerit esse, L vita vestra. obiective, hoc est, viuificator & beatificator vester. Quod maxime erit in die extremi iudicij, quando in conspectu vniuersorum Christus electorum suorum vita mō- strabitur, L tunc & vos apparebitis cum ipso in gloria. id est, anima & corpore gloriosi eri- tis, atq; cum Christo alta cœlorum penetrabitis, ibi cum eo in cœlesti gloria sine fine mansu- ri. ¶ Præterea docet apostolus, quomodo ad hanc beatitudinē valeamus p̄tingere. L Morti- ficate. L i. destruite, L ergo. videlicet vt vitā hāc sempiternā mereamini adipisci, L membra vestra quæ sunt super terram. i. vitia corporis quæ per mēbra expletur. V nde quasi expo- nens quid dixerit, membra, adiecit. L Fornicationē. id est, concubitū soluti cum soluta, L im- Ephe. 5
 munditiam. id est, peccata contra naturam, L libidinē. L i. ardorē quēlibet in his quæ ad tur- pitudinem pertinent, L concupiscentiam malā. L i. interiorē inclinationē ad vitia carnis, L & avaritiam, quæ est idolorum seruitus. L i. idololatriæ comparatur. Nā sicut idololatra potius seruit idolo quam vero deo, ita avarus magis colit, curat, & cogitat suā pecuniam, q̄ creatorē L Pro-

FINIS.

EPIST.

Johan. 17

Roman. 7

L Propter quæ vitia venit ira dei. i. diuinæ institiæ vltio, super filios incredulitatis id ē D
 in hoies infideles ac reprobos. I quibus peccatis & vos Colossenses, Lambulastis hoc
 est, cōuersati estis, aliquid eundo de malo in peius, cū viueretis in illis. q̄ si videlicet nō
 dum cōuerſi fuistis ad Chrm. Nūc autē deponite & vos oīa quæ sequuntur, videlicet irā quæ
 inordinatus appetitus est vindictæ propter paruipēſionē, indignationē quæ ex supbia &
 ita procedit, malitiam. i. machinationē mali in alium, corde cōceptam, blasphemiam con-
 tra deum & sanctos, turpem id ē, impudicum sermonē deponite, de ore vestro. No-
Sapiæ. lice metiri inuicē. Os em̄ quod metit, occidit animā, vt dī in libro Sapiæ: Lex poliātes vos, hoc ē, exuentes, veterē hoiem. i. pristinū statū, vel vos meti pos quoad id qd fuistis pculpam
 cū actibus suis, vitiosis & induētes nouum. i. p opa bona, ac sacramēta, & grām, in duite
 hoiem spūaliter reformatū. i. vos ipsos innouate interius, qui nouushomo Renouat, & cre-
 scit quotidie, in agnitionē dei. i. contiplando diuina, Renouat autē hoc modo, secundum
 imaginē eius. i. quātum ad partē intellectiuam, in qua est imago eius, q̄ fecit eum. i. sum-
 mi creatoris, cuius imago resplēdet, in superiori parte animē rōnalis, quæ pars potestatiua reno-
 uatur quotidie recipiēdo à deo grā incremēta, ornamēta virtutū, & sapiæ claritatē vbi id ē
Roman. 2. in quo hoie interiori ac nouo videlicet in parte aniæ intellec̄tua, nō est masculus neq̄ scemi-
EPIST. na. i. discretio sexus quæ attēdit secundum corpus nō animā, nec est ibi Gētilis & ludāus.
 hoc ē, discretio generis, qm̄ oēs quātum ad animā immediate à deo creatur, circūcīſio & p-
 putiū. i. differētia obseruatiōis seu ritus. Barbarus & Schita. i. differētia lingua, seruus
 & liber. i. distinctio cōditiōis. Est itaq; sensus p̄ propter ista, nō est vnuſ dignior vel indigni-
 or corā deo. Nam quātum ad hoiem interiorē nulla diuersitas exterior sexuum, nationū, obser-
 uationū, lingua, aut conditionū p̄judicat alteri, sed oīa & in oībus Chfus. i. Chfus est
 oīa causaliter oībus generibus atq; opībus hoīm dans existētiam ac pmanētiam. Ipse quoq; in
 oībus est p grām vel prouidētiam. Induite ergo vos, sicut electi dei. i. à deo p̄destinati, vt
 speramus vel deo reuelante cognoscimus, sani id est, à vitiis emundati p sacramēta ecclēſi
 & dilecti à deo recipidēo beneficia eius, viscera misericordiæ. i. inter nos pietatis affe-
 ctus, benignitatē. hoc ē, animi p̄parationē ad benefaciēdum proximis vel ip̄m misericor-
 die opus hūilitatē, molestiā. i. moderamē in verbis ac factis, patiētia, supportatē inuicē
Sala. ficit Galatis dictum est: Alter alterius onera portate. Et itē Romanis: Debemus nos firmiores
Roma. 15. imbecillitates infirmoꝝ sustinere, donātes vobis meti p̄s. i. mutuo ignoscētes, si q̄ aduer-
Matt. 18. sus aliquē habet querelā. i. si vnuſ vestrū ab alio est offensus, seu iniuriā passus, sicut & dñs
 Christus seu trinitas, donauit. i. indulxit, purē, gratis, & festinanter, vobis ita & vos vīris
Johan. 13. debitoribus indulgete. Vnde dicit Saluator: Exēplum dedi vobis, vt quēadmodū eḡificeti, ita &
Matt. 6. vos faciat. Alibi quoq;: Si non dimiseritis de cordib⁹ vīris, nec p̄ vester dimittere vobis p̄ctā
Ecci. 28. vestra. Deniq; q̄ enōrme sit ita nō agere, cōstat p ea quæ in Ecclesiastico scribunt: Homo
 homini seruat irā, & à deo quærit medelā. In hoiem tibi simile non habet mīam, & de peccatis
 suis dep̄cat altissimū. Quis exorabit pro peccatis illius? Sup oīa autē hēc charitatem habete
 idest, hoc p̄ ceteris omnibus hortor, & summē necessarium, utlissimumq; est, vt charitatem
Johan. 13. dei & proximi habeatis. Propter qd ait Saluator: Mandatū nouū dedi vobis, vt diligatis inuicē
Limo. 1. Lquod. hoc ē, quā charitatē habere, est vinculum pfectiōis. i. aliaꝝ virtutū cōseruatio, con-
 summatio, nexus ac ligamētum. Charitas em̄ est p̄stātissima virtus, oēs virtutes mouēs, p̄si-
Corin. 13. ciēs & meritorias reddēs, qua subtracta nulla virtus meritoria pmanet. Propterea beatissimus F
Petri. 4. archiaphlus in prima sua Canonica: Ante oīa (inqt) mutuā in vobis charitatē cōtinuā habētes,
 qm̄ charitas operit multitudinē p̄tōrū. Et pax Chri, i. interna & vera pax, s. trāquillitas cor-
 dis, seu quies mētis in deo, exultet. i. redundātem lētitia patiat, in cordibus vestris, Pace
 em̄ qd dulciss, quid ve iucūdiss esse p̄t. in qua pace & vos vocati estis in vno corpe, my-
 stico, hoc ē, p pacē positi estis inter mēbra Chri, imo ad hoc vocati estis in vna ecclesia, vt sem-
Corin. 7. piternam sortiamini pacē. Vnde dictū est alibi: In pace vocavit nos dñs, & grati estote deo
 p vniuerſis beneficijs eius. Qui em̄ grās agit, donis potioribus meretur impleri. Iuxta illud in
Matt. 25. Euangelio: Omni habēti dabitur. i. grato. Verbū Chri. i. euāgelica doctrina ex ore Christi
 prolata, habitet. i. stabiliter maneat, in vobis. hoc est, in mētibus vestris p iugē memorīā
Psalm. 48. & verā obediētia, iuxta illud in Psalmo: In corde meo abscondi eloquia tua, vt non peccētib⁹,
 Lin omni sapia. i. intellectu sapiētialitotius scripturæ sacræ, quatenus verba Chri sapienter
 intelligatis, docētes & cōmonētes. i. exhortatēs, vos meti p̄s. ad opa pfectiora, Lin psal-
 mis. i. q̄ ad bonā operationē hortātur, & hymnis in qbus diuina laus continet, & canticis
 spūalibus quæ de cōlestibus bonis, futurisq; gaudijs agūt, Lin grā gratificatē, sine qua nihil
 est meritorū. Vel, in grā. i. cum grārum actione. Vel, in gratia. i. cōsideratione gratuitōis be-
 neficij dei, cantatēs. i. laude dicētes, in cordibus vestris. hoc est cordiali affectu & cum
 mentali attentiōe, deo quēadmodū scriptum est: Laudabit vſq; ad mortem aia mea dñm.
Ecci. 11. Et in psal, Cātabo dño in vita mea, psallā deo meo q̄ dia ſum. Hoc dicit cōtra eos q̄ nō corde,
 sed

A sed labijs deū glorificant. De qbus p Esaīā dñs cōtestat: Appropinquat populus iste ore suo, & labijs glorificat me, cor aut eius longe est à me. L Omne qdcūq; facitis in verbo. L i. prædicādo docēdo, hortādo, orādo, cantādo, L aut in opere, exteriori L oia in noīe dñi nī Iesu Ch̄ri. L i. ad gloriā Christi, & cū inuocatione noīis eius L facite, gratias agētes deo & patri. L i. sanctæ trinitati, cui q̄tidie dicimus: Pater noster q̄ es in celis, L per ipsum. L i. ex cōsideratione bñficioꝝ, q̄ trinitas nobis largita est per mediatorē nostrū hominē Christū. ¶ Præterea descendit Aplūs ad moralē particulariū personarꝝ instructionem. L Mulieres subditæ estote viris. L i. maritis vestris L sicut oportet in dño. L i. sicut deus instituit, dicēs mulieris: Sub viri potestate eris, & ipse dñabitur tui. Vel, sicut oportet in dño, i. in lictis & honestis q̄ cōplacēt deo. L Viri, diligite vxores vestras. L nō solū maritali & naturali affectu, sed spūali dilectione, L & nolite amari esse ad illas, L sed secundū scientiā cohabitare illis tanq̄ infirmioribus vasculis impartientes honorem. Vnde in Ecclesiastico habet: Noli esse sicut leo in domo tua, euertēs domesticos tuos, & opprimens tibi subiectos. L Filij, obedite parētibus per oia, L q̄ sunt apta materia obedientiæ. i. in cūctis bonis ac lictis, & maius bonū nō impediētibus. L Hoc em̄ placitū est in dño. L Nā deus hoc iussit. L Patres, nolite ad indignationē prouocare filios vestros, L habēdo vos indiscrete & nō paternē ad eos, L vt nō pusillo ajo fiant. L i. ne per pusillanimitatē frangātur, & obedire desistat, nō valentes ferre dutiā vestrā. Omnia h̄c ad spūales patres, eorūq; filios maxime pertinent. B L Serui, obedite per oia. L i. in omnibus bonis L dñis carnalibus. L i. tēporalibus, in corporalibus dominationē exercētibus, L nō ad oculū seruientes. L i. non solo seruili timore & in dñorū vestroꝝ p̄sentia, L quasi hoībus placētes. L i. tanq̄ hoc solū optantes & intendētes, vt hoībus placeatis, & nō potius deo, L sed in simplicitate cordis. L i. syncera intētione seruite dñis carnalibus, etiā discolis, L timētes deū. L casto ac filiali timore, cuius p̄sentia seu cōspectū non poteſtis effugere. L Quodcūq; facitis. L in obsequio dñorū vestroꝝ Lex animo. L i. cū promptitudine voluntatis L operamini, L vtpote amore iustitiæ, atq; intuitu mercedis diuinæ, nō timore p̄ce n̄z, & solo intuitu remunerationis humanae. Tale em̄ animā approbat deus, L sicut dño. L deo principiār̄ seruientes, L & non hominibus. L tantū, qa & si hoībus deseruitis, hoc tñ propter deū libēter facere debetis, quasi sustinētes hanc seruitutē ex ordinatione diuina, pro p̄cena peccati, cui obnoxij estis. Seruitus népe ob culpā inducta est, L scientes. L fide certissima, L q̄ à dño acci pietis retributionē h̄ereditatis. L i. p̄mū vitæ æternæ, q̄ est h̄ereditas electorꝝ. Retributio autē h̄ereditatis aliud non est nisi ipsa h̄ereditas q̄ donat. Hanc h̄ereditatē habebitis, si p̄fato modo seruientes fueritis. L Dño Iesu Christo seruite. L summe atq; finaliter, imd & latrīz seruitute, q̄ soli deo debet. L Qui em̄ iniuriā facit. L alteri, infideliter seruiendo, aut alio modo L recipiet id qđ inique gessit. L i. pro sua iniustitia debitā p̄cenā exolueret, iuxta illud Psalmista: Qui custodit ve ritatē in seculū, facit iudiciū iniuriā patientibus. Et alibi: Mihi vindictā & ego retribuam, dicit dñs. L Et nō est personaꝝ acceptio apud deū. L Hoc iam vbertim dictū atq; expositū est. Deus em̄ nemine ad se veniente, vel qđ in se est, facientē repellit, nullius etiā peccata inulta dimittit. Vnde ipse dñs in Iohā. testatur: Eū qui venit ad me, nō eiçia foras. Et alibi ait scriptura: Deus sp̄m illius & flatū ad se trahet. Ex his tamen non sequitur, quin deus iustus ac sapiens ab æterno elegerit vñū p̄x alio, etiā absq; omni merito hominū. L Domini quod iustū est. L ratione obse quin vobis exhibiti, L & æquum. L propter conformitatē naturæ in vobis ac seruis, L seruis. L vestrīs L præstate, L videlicet dignā mercedem & piā subuentiōnē ac miserationē, L sciētes qm̄ & vos dñm. L iustū ac infallibilem iudicem L habetis in celo, L qui eadem mēsura qua mēsi fuit, temetetur vobis. Sic em̄ facit homini, quemadmodum homo proximo suo.

C Explanatio Cap. IIII. Orationi instate vigilantes in ea. Arti. IIII.

Edit Aplūs ad generalē exhortationē, seꝝ discipulorꝝ suorꝝ precibus commendat. L Orationi. L pro vobis ac alijs fusæ L instate. L i. instanter seu diligēter ac p̄seuerāter intendite, L vigilatēs. L i. vigili mēte durātes, imd & pernoctantes L in ea. L exemplo Ch̄ri, de q̄ scriptū est in Euangelio: Erat Iesus pnoctas in oratiōe dei. Indesinēter ergo vigilatē & affectuose orandū est. Propter qđ ait saluator: Oportet semper orare, & nō deficere. In Ecco quoq; scriptū legi: Nō impediāris semper orare. Et: Ante orationē p̄para animā tuā. Deniq; libēter vacare nos cōuenit orationi, p̄santes illud Chrysostomi: Cōsidera quanta tibi concessa est felicitas, quanta gloria attributa, orationibus fabulari cū deo, cū Ch̄ro miscere colloquia, optare quod velis, qđ desideras, postulare. Dicit qđ Chrysostomus, q̄ orans in cōuentu vel in publico, nil noui facere debet qđ aspiciant alijs, vel clamādo, vel pectus percutiēdo, vel manus extendēdo. Sic ergo orationi instate, vigilantes in ea, L in gratiarꝝ actione. L i. orationi gratiarꝝ actionē de p̄teritis bonis miscete, quia hoc plurimū cōfert ad obtinendum quod petitur. Nā & dilectionē accēdit, benevolentiā captat, & ad potiora disponit, L orantes simul & pro nobis, vt deus aperiat nobis ostiū sermonis. L i. os meū seu labia vnde verba egrediunt, velut ex ianua, ipse aperiat, sicut ait Psalmista: Dñe labia mea aperies, hoc est, vt deus grām mē Psal. 51. 10. timeat.

CAP. III.

P. DIONYSII CARTHUSIANI

2. Reg. 23 ti meꝝ infundat, p quā ad loquendū diuinitus mouear, & nō tā ego loquar, q̄ spūs sanctus p me
2. Thess. 3 prout in lib. Regū David aiebat: Spūs dñi loquatus est p me, & sermo eius p lingua mēa, L ad lo
1. Cor. 14 quendū mysteriū Christi. I. i. ad pdicandū diuina secreta de Chfo, videlicet incarnationē, pas-
fionē, ascensionē, &c. Ex his cōstat, q̄ nemo nostrū adeo pfectus seu virtuosus esse debet in oculis suis, vt nō curer orationis suffragiū etiā ab inferioribus flagitare, cū videat sacratissimū istū, diuinissimūq; Ap̄lm tā frequēter atq; humiliter pro se orari, efflagitare. L Propter qd pdicatio-
nē officiū Letiā vinctus sum. Iā apud Ephesum. Vnde patet Ap̄lm hāc scripsisse ep̄lām de
carcere Ephesi. Aperiat, inquā, mihi dñs ostiū sermonis, L vt manifestē illud. I. i. pdictū Christi
mysteriū clare enūtiem & exponā, vt cōsequar p̄miū sempiternū, quēadmodū sapiētia ipsa lo-
quit: Qui elūcidat me, vita æternā habebūt, L ita I. i. efficaciter & cōstanter, L vt oportet me
loqui. I. i. alijs intimare mysteria Christi propter grām apostolatus mihi concessam. Deinde
admonet eos ad cōuersationē exēplarē. L In sapiētia ambulate ad eos. I. i. prudēter & exēplari
ter viuite corā illis, L q̄ foris sunt. qui ad Chri gregē & ecclesiā vnitatē non pertinēt, vel corā
1. Thess. 4 quibuscūq; extraneis & ignotis ne scandalizent. Vnde alio loco docet Ap̄lus: Honeste ambu-
Dath. 5 letis ad eos q̄ foris sunt. Et Chrūs in Euāgelio: Luceat lux vestra corā hoībus. Patet ergo q̄ se-
cundū Ap̄lm curandū est nobis de fama honesta, nō ob propriam laudē, sed ad dei honorē, &
Eccles. 7 proximorū salutē. Propter qd apud Ecclesiasten legit: Melius est nomen bonū, q̄ vnguenta p̄-
Eccles. 4 tiosa. Et alibit: Curā habe de bono noīe: hoc em̄ magis proderit tibi q̄ mille thesauri. Hinc etiā
Hier. 3 de inuereundo & inhonesto noīe non curāte, dictū est per Hieremiā: Frons mulieris meretri-
cī facta est tibi, nolūisti erubescere, L tēpus redimētes. I. i. fructuose expēdentes, L Sermo ve-
Pro. 15 ster in gratia. I. i. p grām dei L sale fit cōditus. I. i. sapiētialī discretionē tēperatus. Sermo em̄ op-
portunus optimus est, teste scriptura. Porrō p̄ sal sapientia seu discretionē designat. Nam sicut sal
Leuit. 2 est cōdimentū ciborū: ita discretionē est cōdimentū verborū, operūq; bonorū. Propter qd in Le-
Dath. 5 uitico iubet: In omni sacrificio offeres sal. Apostolis q̄q dicit: Vos estis sal terræ. Et itē p̄ce-
Dath. 9 pit Chrūs: Habete in vobis sal, L vt sciatis quo. I. i. q̄ diuersimode, qn̄, quo fine, vbi, quantū & q̄-
Pro. 15 aliter L vos oporteat vnicuiq;. I. i. oībus interrogātibus L rīndere. L aliter, s. docto, aliter indocto
I. Pet. 3 aliter fideli, aliter infideli. In Prouer. em̄ scriptū est: Rñsio mollis frangit irā, sermo durus susci-
tā furorē. Hinc Petrus in prima sua canonica ait: Parati semp ad satisfactionē omni poscenti
vos rōnem de ea q̄ in vobis est fide & spe. L Quā circa me sunt. I. i. statum meū & aduersa q̄ pa-
tior, L oīa vobis. L proprio ore L nota faciet Tychicus. L lator huius ep̄lē L charissimus frater.
noſter L & fidelis minister. Chri in pdicādo, L & cōseruus. L nf L in dño, quē misi ad vos in hoc
ipsum. I. i. propter hāc causam. Et etiā L vt cognoscat q̄ circa vos sunt. I. i. statū vestrū, L & con-
soletur corda vestra. L verbis benignis inducēdo vos ad patientiā, cōmemorādo quoq; æterna
futuraq; gaudia vobis parata, instruēdo etiā nō esse seruāda cārimonialia legis Mosaicæ. Mis̄
in quā cū L Onesimo charissimo & fideli fratre. L nō spūali, L q̄ est ex vobis. L oriundus. Erat aut̄
seruus Philemonis, cuius Colosseñ. sicut patebit plenius in ep̄la ad Philemonē, L qui. L Tychicus
atq; Onesimus L oīa q̄ hic. L in Epheso L agunt, nota facient vobis. L Cū his duobus misit ap̄lus
p̄sentē ep̄stolā, propter maiorē Colosensiū certificationē, vt scirēt ep̄stolā vere ab Ap̄lo mis-
sam. L Salutat vos Aristarchus cōcaptiuus meus. I. i. meci captus, L & Marcus. L qui alio noīe
Act. 4 dicebat Iohānes, L cōsobrinus Barnabæ. L apostoli. Erāt em̄ filiū soror, L de quo L Marco Lac-
Act. 15 cepistis. L materialiſ L mādata. L à me, vel alio quodā magno efficiēter, ita q̄ mandauius vobis
nō recipiendū esse à vobis hunc Marcū, eo q̄ orta tribulatione discessisset à me, rediens Hier-
usalē, vt in actis legit. L Si venerit. Iā vel postea Marcus iste L ad vos, excipite illū. L Redijt em̄
ad me, & recōciliatus est mihi. Salutat p̄tere a vos L & Iesus, q̄ dicit in Iustus, q̄ sunt ex circūcisiōe. L
i. natione Iudei, q̄ sua salutatione attestans veritati huius ep̄stolæ. Ideo certi sitis legalia non
esse seruāda. L Hi soli. L quo ad Iudeos cōuersos. L sunt adiutores mei. L euāgelizādo L in regno
Dath. 12 dei. I. i. in ecclesia militāte seu cōetu fidelium, de q̄ regno ait dñs in Euāg. Simile est regnū celoꝝ
Ibidem. sageræ missæ in mare, & ex omni ḡne pisciū congregāti. Itēq; Mittet filius hoīs angelos suos,
& colligēt de regno eius oīa scandalū, L qui mihi fuerunt solatio. L fideliter assistēdo, & fortiter
laborando. L Salutat vos Epaphras q̄ ex vobis est. I. i. natione Colossensis, L seruus Chri Iesu,
sem̄ solicitus pro vobis, in orationibus. L quas facit pro vestra salute, L vt stetis perfecti & ple-
ni in omni volūtate dei. I. i. pfecti ac integri sitis in exequitione oīm p̄ceptoꝝ aut consiliorum
dei. L Testimoniū em̄ illi. L Epaphras. L perhibeo, q̄ habet multū labore pro vobis. L orando, &
& me solicitādo ad scribendū. Hic em̄ est Epaphras, de q̄ in exordio huius ep̄stolæ dictū est, q̄
prædicationē Archippi cōfirmauerat, L & pro his q̄ sunt Laodiciæ & qui Ierapoli. I. i. etiā pro
Laodicensibus ac Ierapulitanis plurimū solicitaſ, timens ne à pseudoapostolis fallant. L Salutat
vos Lucas medicus charissimus. I. i. Lucas Euāgelista qui artis medicæ erat, animaꝝ tā magis
q̄ corporoꝝ medicus fuit. L Salutate. L ex parte nostra L fratres qui sunt Laodiciæ, L hoc est in vr-
be illa vestra ciuitati vicina, L & Nymphā. L mulierē deuotā, pdicātū hospitratice atq; altricē,
L & q̄ in domo eius est ecclesiā. I. i. fidelē eius familiā. L Et cū lecta fuerit ap̄nd vos. I. i. in vestro
cōuentu

conuentu, Lepla, ista, facite ut in Laodicensium ecclesia legaet. Eisdem enim informationibus indigent, quibus & vos, cum sint a pseudo apostolis fuenti, & quoniam vobis vicini, familiaresque sunt, & ea quod Laodicensiū est, epistolā illis a me missam vos legatis, ut mutuo proficiatis. Hac autem epistola Laodicensiū non est reseruata in canone scripturarum, neque in numero epistolarum Pauli, sicut nec prima triū epistolas missarum Corinthis, quemadmodum dictum est alio loco. Insuper monet Ap̄ls Colossenses, ut pastorē suū hortentur ad diligētē officiū sui exequutionē. Et dicite Archippo, epo vesto. Vide ministeriū tuū, i.e. officiū curæ pastoralis perpende intētius, quod accepisti in dño, i.e. quod tibi a deo cōmissum est. Ut illud in pleas, gregē tibi cōmissum verbo & exēplis pascendo, atque in oībus te habēdo ut decet pastore, Chri vicarium. Ex quo elucescit, quod subdilicite possint prælatos suos excitare, hortari & animare, humiliter tamen & modeste. Salutatio mea, quod subditur, scripta est manu Pauli, i.e. propria manu verba salutationis meæ hanc scripsi, ut sciat is epistolā missam a me, non a falsis, quod interdū sub nomine vero apostolorum fallaces misserū epistolas ut magis deciperent. Quidā dicunt totā epistolā hanc manu apostoli scriptā propter certificationē p̄dictā. Memores estote vinculorum meorum, i.e. attēdite cur ista sustineo, ut & vos similia pati sitis parati, & pro me oreatis vel necessaria ministrare cureatis. Deinde salutatio ponit. Gratia dñi nostri Iesu Chri, sit vobiscū, i.e. in cordibus vestris. Ipse est enim creator iesu, atque saluator unigenitus patris, super omnia deus sublimis & benedictus. Amen.

IN PRIMAM AD THESSALONICENSES

Epistolam proœmium.

B A sapienti occasionē & addetur ei sapientia, doce iustum & festinabit accipere. Prover. Quemadmodū vani ac simulatores ex laudibus sibi impensis deteriores sunt, sic virtuosi dum laudātur multipliciter meliores. Nam & seipso laude indignos opinantur, quod pertinet ad humilitatē, deo grates referunt de eo quod habent, quod pertinet ad iustitiā, ad meliora prouocantur, quod ad prudētiā spectat. Hinc ergo Ap̄lus frequenter suos cōmendat discipulos. Unde & in plenti nunc elucidāda epistola (quod Thessalonicensibus missa & scripta est) ecclesiā Thessalonicensiū vehemēter cōmendat, quod in fide firmissime p̄stiterūt, pseudo ap̄los abiecerunt, p̄sequentes & quanimitate p̄tulerūt. Quosdā tamen eos de otiositate, curiositate & fornicatiōe redarguit. Porro Thessalonica (a qua Thessalonicensis nomen fortiti fuit) est metropolis Macedoniæ, quod est pars Græciae. Thessalonicensis, ergo sunt Macedones, quod ad p̄dicationē apostoli cito ac facile crediderūt. Quos p̄coniū Lucastestat in actibus ap̄lorum, quod verbū dei cum omni auiditate receperūt, quotidie scrutādo scripturas. Scriptis autem eis Ap̄lus ab Athenis, mittēs ep̄lam per Tychicū diaconū & Onesimū acolytū, procedit quod in hac epistola more solito, salutationē p̄mittendo, de profectu & perfectione discipulorum grās agendo. Deinde p̄tōres à vitiis reuocādo, quod omnia in processu clarius innotescant.

¶ Expositio Cap. I. Paulus & Sylvianus & Timotheus. Arti. I.

Paulus & Sylvianus & Timotheus mandant ecclesiā Thessalonicensiū, i.e. fidelibus in Thessalonica cōgregatis, & per fidē atque dilectionē vnitis, in deo patre nostro & dño nostro Iesu Chri, i.e. ad gloriā patris & Christi filii eius, vel secundū voluntatem dei patris & Christi. Non apponit nomen gloriae suae, dicēdo, Paulus ap̄lus, quoniam Thessalonicensis, nihil indignū de ipso senserūt. Unde non eguerūt de excellētia eius amplius informari. Sylvianus autem iste, quod sibi adiungit Ap̄lus, secundū Haymonē & alios quosdā, est Sileas, de quo in actibus multa magnifica recitantur. Nam tantæ p̄fectionis extiterat, ut unus de primis seu summis fratribus primitiū ecclesiæ in Hierusalem cōgregatæ, & propheta fuisse scribatur a Luca. Sed & Ap̄lus appellatur. Et quoniam Sylvianus ac Timotheus cooperati fuerūt Ap̄lo in Thessalonicensiū cōuersione, idcirco eos sibi in salutatione annētit. Solus tamen Paulus dictauit epistolā, immo spūs sanctiū per eū. Gratia vobis & pax, diuinus infundat, cōseruet & perficiat. ¶ Narrationē insuper ordit Ap̄lus a gratiā actione. Gratias agimus deo, ex charitate diuina atque fraterna, qua dei honorē optamus, & vestro profectui cōgaudemus, semper, i.e. omni hora cōuenienti pro omnibus vobis, i.e. vice vestri, vel de vobis, videlicet pro beneficis dei vobis collatis, memoriam vestri facientes in orationibus nostris, quas deo sine intermissione offerimus, i.e. omni tpe opportuno, memorares operis fidei vestrae, i.e. laudabilis cōuersationis ex fide nascētis. Vel, opus fidei vocat oris cōfessio, & laboris, quē in cultu diuino habuistis, & charitatis, i.e. actualis dilectionis vestrae in deū & proximū, & sustinētia spei, i.e. toleratiā aduerfitatū, quod procedit ex spe dñi nři Iesu Chri, i.e. ex spe futuræ beatitudinis, quam spem Christū vt deus, creando imprimit nobis. Cōsideratio enim p̄minuit vim flagelli. Sic ergo memoriā vestri facimus, Lante deū & patrē nostrū, i.e. in cōspectu sanctæ trinitatis, quam pro vestro profectu ingiter imploramus. Scientes, i.e. nos quod vobis hanc scribimus agnoscētes, i.e. frēs dilecti a deo, coniecture inquit vel certo sciētes ex reuelatione electionē vestrae, i.e. p̄destinationē, videlicet quod p̄ordinati estis ad vitā æternā. Vel, vos fratres dilecti, eā scientes per quodā signa p̄destinationis. De quibus subiungitur, quod Euangeliū nostrū, i.e. euangelica p̄dicatio, non

Haymo
Act. 16
Act. 18

- Acto^r. 10** *suit ad vos in sermone tñ. i. nō nudis verbis firmata est, sed & in virtute. Lmiraculoꝝ. i. per miracula roborabat, & spū sancto. i. per manifesta dona spū sancti prēdicatio nřa fulta est, L& in plenitudine multa. i. in magna abundātia diuinoꝝ charismatuꝝ pdicauimus vobis. Per impositionē nāq̄ manū meaꝝ datus est vobis spū sanctus in baptismo, etiā in signo visibili.*
- Heb. 2** *Simile huic est qđ ad Heb. dicit Aplus: Quō effugiemus si tantā neglexerimus salutē? q̄ in nos cōfirmata est, cōtestante deo signis & portētis & virtutibus, & spū sancti distributiōibus. Vn de apud Marcū legimus; illi profecti pdicauerunt vbiqꝫ, dñs cooperāte, & sermonē cōfirmante, sequentibus signis. Vnde per hæc magna miracula Thessaloniceſes facile crediderūt, Lſicut scitis. Lper experientiā, q̄ est magistra veritatis, Lq̄les fuerimus. Lverbo & opere Lin vobis. i. inter vos, & hoc Lpropter vos. i. propter vestrā cōuerſionē atq̄ salutē. Et vos. Ldfrēs Limi tatores nři facti estis. i. nřa vestigia estis sequuti, multa aduersa propter iustitiā patiëntio, L& dñi. i. etiā Chrm imitati estis, cōformando vos passionibus eius, q̄a vt ille à populo suo dura perpessus est, ita & vos à ciuib⁹ vestris Lexcipiētes verbū. i. pdicationi nřa cōsentientes Lin tribulatiōe multa. i. cū magna pseuſionē vobis à pueris illata propter fidei receptionē. Ex cipiētes inquā. Lcū gaudio spū sancti. i. cū interna cōſolatiōe à spū sancto infusa, ita q̄ liceſt ex terius tribularemini, intus tñ à spū sancto latificabamini, prout Aplus idē alibi ait: Sicut abun dant passiōes Chři in nobis, ita p Chřm abūdat cōſolatiō nřa, Lira vt facti sitis forma. i. perfe ctionis, fidei q̄ exēplar imitatiōe dignissimū. Loib⁹ credētibus in Macedonia & Achaia quæ ſunt prouinciae Græciae. LA vobis em̄ diffamatus. i. diuulgatus Lest. Lmaterialiſt Lſermo dñi. i. à vobis propter pfectionē vestrā ſumpſerūt alij occaſione loquēdi, laudādi ac pdicādi verbū dei tanq̄ accēſi vřo exēplo. Et Lnō ſolū in Macedonia & Achaia, ſed in omni loco. LChřianoꝝ ad q̄s fama vefra puenit, Lſides vřa q̄ est ad deū. i. qua ipſi in deū tēditis Lpfecta eſt. i. plena & inclyta reputaſt. Lta vt nō ſit nobis neceſſe quicq̄ loqui. Lde ampliori pconio vři, vel pro in formatiōe veftri, vel de vobis ad alios incitādos. Lipſi em̄. Lgbus nota eſt fides & cōuerſatio ve ſtra, Lde vobis annūtiāt. i. laudē vři teſtant, Lqualē introitū habuerimus ad vos. i. q̄ fructuo ſus, felix & expeditus ſuit ingressus nř ad vos, q̄b tantā multitudinē tam pfecte cōuerſimus, L& q̄o. i. q̄ pfecte Lcōuerſi eſtis ad deū à simulachris. i. idolatriā deſerēdo, Lſeruire. i. ad ſer uiendū Ldeo viuo & vero. LPer quē hoc loco intelligif pſona patris. Nā ſubdit, L& expecta re. Lq̄tidie, vt ſitſis ſemp parati ad mortē, Lſiliū eius. Lvētuꝝ Lde ecclēſi. Lmanifeſte in die iudicij*
- Luc. 12.** *qui q̄tidie expectādus eſt, vt ſimus iugiter pparati viſitari ab eo p moriē, prout ipſe apud Lucā loquiſt: Et vos ſiſes hoib⁹ expectantibus dñm ſuū q̄n reuertat à nuptijs. Et denuo alibi: Eſtote parati, q̄a qua hora nō putatis filiuſhois veniet. Lquē. Lprī ſuſcitauit ex mortuis. Ltertia die, v̄c 3 Lleſum, q̄ ſua paſſiōe Leriſuit nos ab ira ventura. i. à pœna æternā ſeu dānationis ſuia, q̄ in die iudicij cōtra impios profereſt. Nūc em̄ eriſuit nos q̄tum in ipſo eſt, à pctis, propter q̄ ira illa infligit. Effectū vero redēptiōis iſtius per ſacra cōſequimur, & tandem ab omni pœnaliitate & imperfeciōe carniſ ac animaꝝ, merito dñicæ paſſiōis eriſiemur, q̄n mortale hoc induet immor*
- Expositio Cap. II.** videlicet, Nā & ipſi ſcitis frēs introitū noſtrū. Arti. II. (talitatē. F
- 2. Thess. 1.** *N superiori cap. ḡras egit Aplus deo pro bñſicijs Thessaloniceſibus impartiſtis, bona q̄q̄ Theſſaloniceſiū cōmēdauit, nūc ſua pdicationis veritatē oſtēdit ex ſynceritate cōuerſatio niſ ſuahabuit inter Thessaloniceſes. Quēadmodū em̄ ſecundū philoſophos, operatio ar guit formā, ſic cōuerſatio mōſtrat legis ac fidei qualitatē. Nā & vnuquodq̄ iudicandū eſt ſecundū maximū in qđ potest, iuxta philoſophū. Lex igīſ Christiana iudicāda eſt ſecundū ſuū*
- Luc. 9** *principale, finale ac ſummū, ad qđ ſuū obſeruatorē pducit. Hoc aut̄ eſt priuati amoris plena extinc̄tio, atq̄ diuini amoris pura, ardēſc̄t affectio, ad quā pfectionē pducit lex Chři per ordinatissima atq̄ honestissima media, q̄ ſunt euangelica cōſilia ac pcepta, q̄bus humilitas, patiētia, paupertas, castitas, māſuetudo, obedietia, ſimilesq̄ virtutes iubētur aut cōſulunt. Ois vero car nalitas, falſitas, ſimulatio, dñmonū pactio, prohibitioꝝ artiū vſus penitus cōdemnat & extirpat ab ea, q̄ oīa tanto certius in noſtē hoib⁹, q̄to euāgelicā legē custodierint plenius. Vnde in ternis ac deuotissiſ. ſamulis Chři ipſa fides, Chřianaꝝ q̄ legi mūditia, q̄li experientia cōſtant, ga ve re à deo fluxerūt. Propter qđ ait ſaluator: Si quis voluerit voluntatem dei facere, cognoscet de doctrina, an ex deo ſit. Nec ignoramus q̄ta faciat deus pro his q̄ euangelicā legē pfecte custo diunt, q̄ta pro eis agat miracula, q̄o eos in vita, in morte, & poſt mortē mirificet, q̄ inefſabilis ſeſ ſepe cōſoletur, accēdat, deſificet, rapiat atq̄ absorbeat. Quod qui experit, de nullo adeo cer tus eſt, ſicut de fidei veritate, Christianaꝝ q̄ legi ſanctitatem. Ait ergo beatus Aplus. L Nā & ipſi ſcitis frēs. i. ideo dixi pdicta, videlicet q̄ alij annūtiant qualē introitū habuerimus ad vos. Nā & voſipſi dō frātres ſcitis Lintroitū noſtrū. i. qualitatē aduentus noſtri, Lad vos. Lcōuerſeos, Lq̄ non inanis fuit. i. nō inſtruſuos, nō leuis, nō ſine debito fine, Lſed ante. Laccessum iſtū ad vos, Lpatti. Ldiuersa tormenta L& cōtumelijs affecti, ſicut ſcitis. Laliob⁹ relatu, vel proprio vi ſu Lin Philippiſ. Lvrbe Macedoniae vobis propinquā atq̄ ſubiecta. Ibi em̄ Paulus & Sileas vit giscaſi & incarceratedi, imō durifſime viñcti fuerūt occaſioꝝ puellæ quā Paulus à spū phitonico li beravit*

IN EPIS. I. AD THESSA. ENARRA. Art. II. Fo. CV.

A beravit, L fiduciā habuimus in deo nō o. innitēdo eius auxilio, nō proprijs viribus L loqui. i. ad
 nō inaniter loquendū, L ad vos Euangeliū dei in multa sollicitudine. i. cū ingēti cura ac diligē
 tia. L exhortatio em̄ nr̄a. i. pdicatio qua admonuimus vos, processit nō de errore. i. ex in-
 teriori falsitate aut infidelitate sicut exhortatio hæreticor̄, L neq; de immūtia. i. ex lasciuo af-
 fectu aut praua intētione, L neq; in dolo. vobis proposita est, q̄a (vt beatus Job loquitur) non
 indiget deus nō o mēdacio, vt pro illo dolos loqmur, L sed sicut probati. i. approbat vel ele-
 ctū sumus à deo, vt credere nobis Euāgeliū. i. pdicatio euāgelicę legis nobis cōmitteret, L sic
 loquimur. sicut dignitus instituti sumus, non quasi hoībus placētes. i. finalē placere q̄rentes,
 qm̄ deus dissipauit ossa eoꝝ, q̄ hoībus placēt, L sed deo q̄ probat. i. p̄ prospera & aduersa exa-
 minat, rētāt & approbat L corda n̄a, L alijsq; probata ostēdit, iuxta illud Sapia: Tanq; auꝝ in
 fornace probauit electos dñs, & q̄s holocausti hostiā accepit illos. Neq; em̄ aliqn̄ suimus in ser-
 mone adulatiōis. i. nunq; vobis adulater loquuti sumus, L sicut scitis, L vnde in Prouer. Salo-
 mon docet: Nō lactes quenq; labiū tuis. Et Psalmographus: Oleū p̄ctoris nō impinguet caput
 meū, L neq; in occasione avaritiæ. i. tpale cōmodū, nec directe, nec indirecte q̄suimus, L deus
 testis est, L q̄ apud Hier. dicit: Ego sum iudex & testis, L nec q̄rentes ab hoībus gloriā. i. lau-
 dē, fam̄eclarificationē aut venerationē, vc̄, L neq; à vobis, neq; ab alijs, cū. i. licet L possemus
 vobis oneri eē. i. debitā, imō & magnā venerationē à vobis exigere, L vt Ch̄ri apostoli. i. in
 quantū summi saluatoris vicarij, nō tñ referendo honorē ad nos, sed ad Ch̄rm finalē. Velsic, cū
 possemus vobis oneri esse. i. grauamen qddā vobis inducere, requirēdo à vobis stipēdia vitæ,
 vt Ch̄ri apostoli, q̄ spūalia seminādo merent vestra tpalia metere. i. de vestris tpalibus sustēta
 ri ac viuere, L sed facti sumus paruuli. i. humiles L in medio vestrū. exēplo Ch̄ri dicētis: Ego
 in medio vestrū sum sicut q̄ ministrat, L tanq; si nutrix foueat filios suos L proprio lacte in gre-
 glio suo, L ita. i. tā affectuose, pie atq; solicite L desiderātes vos cupide. i. nō bona v̄a exte-
 riōra, aut tpalia emolimēta optātes feruēter, sed vestrā salutē L volebamus tradere vobis, nō so-
 lū Euangeliū dei, sed etiā aīas nr̄as. i. nos ipsos, vel vitā nostrā, quasi parati mori pro v̄o pro-
 fectu & vestro obsequio nos exponētes, L qm̄ charissimi nobis facti estis. L fidē excipiēdo, tenē-
 do & optime cōseruādo. Ex his liquet bonū ac licitū esse, interdū alijs demōstrare dilectiōis affe-
 ctū, q̄ ad ipsos habet. Hoc tñ interdū p̄ accidēs malū est, vc̄ qm̄ habet spēm adulatiōis, vel qm̄
 generat alteri gloriā vanā. Deniq; veritatē hor̄ probat Ap̄lus p̄ agnitionē eoꝝ, qbus hac mā
 dat. L Memores em̄ estis frēs laboris nr̄i & fatigatiōis, L nō solū in pdicando & cetera diuini cul-
 tus officia prosequēdo, sed etiā manualiter laborādo. L Nocte ac die laborātes manibus nr̄is. L
 pro necessariis vitr̄, L ne quē. i. aliquē L vestrū grauaremus L viuēdo de sumptibus vestris, L p̄
 dicauimus in vobis. i. inter vos L Euāgeliū dei. Vos em̄ testes estis & deus, L de quo in Job di-
 citur: Ecce in celo est testis meus, & cōscius meus in excelsis, L quā sancte & iuste, & sine q̄rela.
 i. sine offensa ac reprehēsione, L vobis q̄ credidistis, suimus L cōuersando inter vos multū iuste
 sancte atq; pfecte, L sicut scitis q̄liter vñquēq; vestrū. L figillatim, vel oēs cū particulari descen-
 sione, L tanq; pater filios suos dep̄cantes vos & cōsolātes. i. tā charitatue ac diligēter dep̄can-
 tes vos ad faciendū q̄ bona sunt, & cōsolātes vos cōtra aduersa, sicut p̄ proprios filios cōsolat
 & instruit, L testificari sumus. i. cum allegatione testimonioꝝ sacrā scripturā admonuimus,
 C vel sub testimonio sanctoꝝ adiurauimus, L vt ambularetis. i. de virtute in virtutē procedere-
 tis L digne deo. i. tā reuerenter, vt decet summo deo seruire. Et vt digni sitis beatificari ab eo,
 L q̄ vos vocauit. p̄ suā inspirationē internā & nostrā pdicationē, L in suū regnū. i. ad militā-
 tis ecclesiā (quā deus nunc regit) societatē. Vel, in regnū suū cōceleste, ad qđiam vocati estis, L &
 gloriā. i. ad beatitudinē sempiternam. L Ideo & nos ḡas agimus deo. L propter bhficia vobis
 collata L sine intermissione. i. omni tpe apto. L Qm̄ cū accepistis à nobis verbū auditus dei. L
 i. euangelicā pdicationē quā nos à deo audiuimus atq; didicimus. De quo verbo scriptū est in
 Esaiā: Dñe, q̄s credidit auditui nostro. i. verbis q̄ à te audiuimus. L accepistis illud, nō vt verbū
 hoīm. i. nō cū mediocri attētione, vel cōsueta hoībus reuerētia, L sed sicut est vere verbū dei. L
 i. cū summa deuotiōe & pleno affectu. Si em̄ Chrūs de sua pdicatiōe testat: Mea doctrina non
 est mea, sed eius q̄ misit me, multo magis apostoli dicere potuerūt, nostrū verbū nō est nostrū
 aut humanū, sed dei atq; diuinū. L qui. L deus L operat in vobis q̄ credidistis. i. in vobis creden-
 tibus. Operat aut nō solū p̄stanto habitū ḡa & virtutū, sed etiā intus mouēdo & excitādo ad
 honū. In sup̄ laudat patientiā atq; cōstantiā Thessalonicensiū. L Vos em̄ imitatores facti estis
 rēs ecclesiās dei q̄ sunt in Iudea. i. Christifidelū Iudeor̄, q̄ Lin Ch̄ro Iesu. fundati sunt. Pri-
 fmitiua em̄ ecclesia in Iudea collecta, perfectissimā cōuersationis fuit. Ideo alias ecclesiās erat
 exēplar seu forma viuendi. In q̄ aut illas imitati sunt, adiecit, L q̄a eadē. Lin specie. i. similia mala
 L passi estis & vos à eō tribulibus. i. cōciuibus L vestris, sicut & ipſi à Iudeis. infidelibus. i. q̄lia
 fideles Iudei à Iudeis infidelibus. Quēadmodū em̄ legis in actis, Stephano occiso facta est p̄se-
 quutio magna in ecclesia Hierosolymitana, & infideles Iudei rapuerūt bona fidelū. De qua p̄-
 sequitione ad Heb. scribit: Rememoramini aut̄ pristinos dies, in quib; magnū sustinuisti certa
 men

D Matt. 27 men passionū. Nā & vincitī cōpassi estis, & rapinā bonorē vestrorē cū gaudio suscepistis. His
D Matt. 15 ergo filia Thessalonicēs p̄cessi sunt à ciuib⁹ suis, L qui infideles Iudæi L & dñm occiderunt
 Iesum, L qm̄ mortē eius procurauerūt à p̄fide, L & prophetas. L qsdā noui testamēti, multos q̄q;
 veteris test. prophetas occiderūt. Non tñ ndē nūero occiderūt Christū & illos prophetas. Sed
 loquī de Iudeis cōiter, prout oēs puerū sunt vna ḡnatio. Iuxta quē modū ait saluator in Euāg.
D Matt. 23 ad Iuda os: V eniet sup vos oīs sanguis iustus, &c. Et sequit, Zachariæ, quē occidistiſ inter tem
A Acto. 6 plū & altare. Hinc etiā in actis ap̄lōḡ Stephanus loquens Iudæis: Patres vestri occiderūt eos, q
 annūtiauerūt de adūtu iusti, cuius vos nūc proditores & homicidæ fuistiſ, L & nos ap̄lōs ac
Johan. 12 primitiuā ecclesiā L p̄sequutiſ sunt, L vt patet in actis. Vnde dixit Ch̄s apostolus: Si me p̄sequi
Heb. 11 ti ſunt, & vos p̄sequenſ, L & deo nō placet. L Imposſibile quippe ē fine fide placere deo. Vnde
Hiere. 12 apud Hiere, Chrūs teſtat: Facta eſt mihi haſreditas mea q̄fi leo in ſylua, dedit cōtra me vocē ſuā
Oſec. 9 ideo odiui eā. Et in Oſea: Ex oſo ſhabui eos propter malitiā adiuentionū ipſoꝝ: nō addā vt
 diligā eos, L & oibushoibus aduersant. L i. oīm ſalutē impediſre conant, L prohibētes nos gen-
 tibus loqui. L verbū Ch̄i L vt ſaluꝝ fiant. L credēdo in filiu dei, L vt impleat. L p̄dicti Iudæi. L p̄tā
 ſua ſemp. L i. incessanter p̄tis p̄tā adjiciāt, donec in illis miserabiliter cōſumentur. L Peruenit
 emira dei. L i. vltio diuinæ iūſtitiz. L excæſatio & obſtinatio cordis eoz, captiuitas q̄q; per Ro-
 manos inſlicta, L ſup eos vſq; in fine. L ſeculi duratura, iuxta illud Danielis: Ciuitatē & ſanctua-
Pſalm. 68 riū diſſipabit populus cū duce vēturo, & ſiniſ eius vaſtitas, & vſq; in fine pſeueraſit deſolatio.
Eſa. 43 Hoc q̄q; regius Pſaltes apertissime cecinit: Obscurenſ (inquiens) oculi eoz ne videant, & dor-
 ſum eoz ſemp incurua. Effūde ſup eos irā tuā, & furor iræ tuæ cōprehēdat eos. Vnde in Eſaia
 ait ſaluator: Calcaui eos in furore meo, & cōculauui eos in ira mea. L Nos aut. L frēſ desolati
 à vobis. L i. vīz pſentiz cōſolatione priuati L ad tēpū. L Priuati inquā veſtra pſentia, L ore, af-
 peſtu. L i. q̄tū ad vocalē colloquutionē & corporalē aspectū, L nō corde. L i. nō q̄tū ad copulā
 charitatis, nā & ſpū pſens ſum vobis & dilectiōe intimus, L abundantius L ſolitoſ ſeftinauimus
 faciē veſtrā videre. L i. vobis corporalr pſentes adelle. L cū multo defiderio, qm̄ voluimus veni-
 re ad vos, L ga audiuimus vos in tot pſequotionibus cōſtitutoſ, propter qd optauimus vos ro-
 borare in dño. L Ego quidē Paulus & ſemel & iter. L i. bis, ex quo receſſi à vobis, tentauſ reuer-
 ti ad vos, L ſed impediuit nos Satanas, L deo pmittente. i. aliquā nobis occupationē procura-
 uit, per quam impediti ſumus venire ad vos. Nec miꝝ ꝑ voluimus venire ad vos. L Quæ em̄
 ſpes noſtra. L i. materia noſtræ fiduciæ qua cōfidimus fructuoſam eſſe noſtrā p̄dicationē in me-
 rito ac p̄mio, L aut gaudiū. L i. materia noſtræ conſolationis in pſenti, L aut corona gloriæ. L i.
D Marc. 10 ornementū felicitatis nřa futuræ. L Nōne vos L diſcipuli nři p̄clarī, ex quoꝝ ſancta cōuerſatio-
 ne ſperamus fructuoſum eſſe noſtrū labore, de q̄z profectu gaudemus, de q̄z etiā beatificatio-
 ne gloriaturi, copioſuſq; glorificādi ſumus. Vos itaq; eſtis h̄c oia nobis L ante dñm Iesum. L
Prote. 17 quēadmodū ſcriptū eſt: Filius ſapiens eſt gloria p̄fis. Nā de veſtra fide ac p̄fectione gloriāmūr
 apud alias eccleſias, proponētes vos eis in exemplū. Eſtis q̄q; L & gaudiū. L noſtrū. i. materia no-
Ambro. ſtræ cōſolationis in via, & augmentū iucunditatis nřa in patria. Vnde ait Ambroſius: Mani-
 ſtū eſt ꝑ perfectio diſcipuloꝝ gaudiū & corona eſt magiſtroꝝ. Fructus nāq; magiſtri obedien-
 tia eſt diſcipuli, cuius bona conuerſatio coronam Christo iudice dat magiſtro.
E Expositio Cap. III. Propter quod non ſuſtinentes amplius. Arti. III.
F Ocis diuinæ ſcripturæ facilibus immorandū nō reor, niſi forte vberē moralitatem cō-
 tineant. Nunc ergo in locis ep̄laꝝ & historicis atq; facilibus celerius transibo. L Propter
 quod L videlicet, qm̄ tantū diligimus vos, L nō ſuſtinentes amplius. L i. diutius nō diſfe-
 rentes noſtræ charitatis affectū vobis oſtendere, L placuit nobis. L i. mihi & Syluano,
 L remanere Athenis. L gratia p̄dicationis, L ſolis. L i. mihi & Syluano, vt dictū eſt, alijs diſcipulis
 ad diuersa loca destinatis. L Et miſimus Timotheū fratrē noſtrū. L & ministrū dei in Euāglio
 Christi p̄dicanndo, L ad cōfirmādos vos. L in pſequotionibus cōſtitutoſ, L & exhortādos. L vos
 L pro fide veſtra. L firmando. i. quatenus roboremini ſemp in fide, cuius firmitas oīm virtutum
 actus cōfortat, L vt nemo L veſtrū L moueat. L per impatiētiā aut puſillanimitatē L in tribula-
Ro. 8 tionibus iſtis. L pſentibus & trāſitorijs, q̄ non ſunt condigne ad futurā gloriā. Nā ſupra modū
Cop. 4 zeternū gloriæ pondus operant in nobis. Hinc ait Pſalmista: Qui tribulant me, exultabūt ſi mo-
Pſal. 12 tus fuero. Et Petrus ait in canonica ſua prima: Communicantes Christi paſſionibus gaudete,
 i. Pet. 4 vt & in reuelatione gloriæ eius gaudeatis. L Ipsi em̄ ſcitis quod in hoc. L i. ad ſuſtinentium ad-
 uersa, L poſtiſumus. L in iſto exilio, quia per multas tribulationes oportet nos intrare regnum
 Ḡccl. 14 coelorum. Propterea ſcriptū eſt: H̄c eſt gratia, ſi propter conſcientiam dei ſuſinet quis trāſiti-
 i. Pet. 2 as, paientis iniuste, in hoc em̄ vocati eſtis. L Nā & cū apud vos eſſemus, p̄dicebamus vobis paſ-
 ſuros noſtribulationes. L ab hoībus imp̄is propter iuſtitiam, L ſicut & factū eſt. L Et ſcitis ve-
 rum eſſe qd diximus, iam ꝑ impletū eſt. L Propterea. L f. ne moueamini in tribulationibus iſtis,
 L & ego amplius nō ſuſtinenſ. L i. diutius diſferre non valens veſtrum ſtatū percipere propter
 ardētem

A ardente amore, qui facit sollicitum istum amantem de præcauēdis amati periculis. **L** misi. **L** Timotheū ad vos dudu anteq̄ scripsi. **V**el, misi p̄sentē ep̄lam. **L** ad cognoscēdū fidē v̄am. **L** i. vt ab eo redeute p̄cipiā fidei v̄a stabilitatē, de qua certificati anxius cupio, **L** ne forte tētauerit. **L** i. impugnauerit siue deceperit. **L** vos is q̄ tētat. **L** i. diabolus, cuius officiū est tētare. **L** & inanis fiat labor nř. **L** i. p̄dicatio nřa instructuosa fiat, q̄tū ad vos, q̄uis nobis instructuosa eē nō poterit. **L** Nūc at. **L** cū p̄sentē dictō aut mitto ep̄la; **L** veniēte Timotheo. **L** quē dudu aī editionē ep̄la huius ad vos misi. **L** ad nos à vobis & annūtiāte nobis fidē & charitatē v̄am. **L** i. p̄fectionē & opa fidei charitatisc̄ v̄e. **L** Et q̄a memoriā nři habetis bonā. **L** i. sincera ac nobis p̄tilē. **L** semp̄ desiderātes nos videre. **L** oculo corporali. **L** sicut nos q̄q̄ vos. **L** videre optamus. **L** Ideo cōsolati sumus fr̄es in vobis. **L** i. i. cōfideratē p̄fectiōis & gr̄a v̄a, v̄oq̄, p̄fectui ex aio cōgaudemus. **L** in om̄i necessitate. **L** i. penuria. **L** & tribulatiōe nřa. **L** Cōsolati inquā. **L** p̄ fidē v̄am. **L** i. de fidei v̄a stabilitate. **L** qm̄ nūc viuimus. **L** delectabilē & iucūde. **L** si vos statim in dño. **L** firmiter adhēretes deo p̄ fidē, dilectionē & fortitudinē cordis. Et merito cōsolati sumus. **L** Quā em̄ gr̄a, actionē possumus deo retribuere, p̄ vobis. **L** nos cōstituti. **L** in om̄i gaudio. **L** sp̄ualit̄ q̄ gaudemus, ppter vos. **L** i. p̄ p̄ter bñficia vobis collata, gaudemus aut̄. **L** an dñm nr̄m. **L** i. in cōspectu diuino, vc̄; iuste & religiose & in diuine p̄sentē luce cōstituēdo nos ipsos. **Q. d.** Dignas & sufficiētes repēdere gr̄arum actiōes. **L** possumus, q̄a de v̄is sicut de p̄prijs gloriamur, p̄fectibus noctuac die. **L** i. certis horis diei noctis. **L** abūdātius. **L** plus solito. **L** orātes. **L** deū. **L** vt videamus facies v̄as. **L** i. vt dirigat deus viā nr̄am ad vos. **L** & cōpleamus ea q̄ defunt fidei v̄a. **L** i. notitiā scripturae, qua fides p̄ficit plenius vobis iā imprimamus qm̄ capaciōres nūc estis q̄ olim. **L** Ip̄e aut̄ deus & p̄. **L** i. p̄ & ter nūs. **L** & dñs Iesu Ch̄s. **L** q̄ sunt vnius director. **L** dirigat viā nr̄am. **L** i. gressum pedūn̄o. **L** Ad vos. **V** os aut̄ deus multiplicet. **L** merito & nūero. **L** & abūdare faciat charitate in iuicē & in oēs. **L** id ē, hoc tribuat vobis vt feruēter diligatis mutuo & ceteros oēs. **L** quēadmodū. **L** deus fecit. **L** & nos. **L** charitate abūdare. **L** in vos ad cōfirmāda. **L** i. vt charitatib⁹ cōfirmemus. **L** corda v̄a. **L** vt fint. **L** sine q̄rela in sanctitate. **L** i. irrephēsibilē sc̄ta. **L** an deū & patrē nr̄m. **L** non solū corā hoībus q̄ decipi p̄it. **E**t vt talia inueniant. **L** in aduētu dñi nr̄i Iesu Ch̄i cū oībus sc̄tis eius. **L** i. in die iudicii q̄n̄ saluator vēturus est cū oībus cceli ciuib⁹ ad finale iudiciū. **Sicut** in Esaia legit: **Dñs** ad iudiciū veniet cum senioribus populi sui, & principibus eius. **E**t in Zacharia: **V**eniet dñs deus meus, om̄esq̄ sancti eius cum eo. **V**nde & ludas in sua ait Canonica: **E**cce veniet dñs in sanctis milibus suis, facere iudicium, & arguere omnes impios.

¶ Expositio capl. IIII. De cætero fratres rogamus vos & obsecramus in dño Iesu.

¶ Articulus quartus.

Commēdatiōe p̄sectorib⁹ inducta, descēdit Ap̄lus ad sp̄cialē instructionē im p̄sectorib⁹. **Quā**mis em̄ ecclesia Thessaloniceū pro maiori parte fuerit virtutibus probata. **q̄**dam tñ eoꝝ certis vitiis seruierūt, quos p̄senti caplo Ap̄lus corrigit & informat. **P**rimo fornicarios: Gentiles quippe fornicationē simplicē reputauerūt licitā. Propter qđ qđa eoꝝ etiā post cōuerſionē p̄ni erat ex pristina cōsuetudine ad fornicationē. **A**it ergo sc̄tis Ap̄lus: **L** De cætero ergo fr̄es. **L** i. qm̄ tātas pro vobis dño gr̄a actiōes, & p̄ces obtulimus proinde. **L** rogamus vos & obsecramus. **L** i. p̄ sacro & cōmemorationē p̄camur. **L** in dño Iesu. **L** id ē, sc̄dm voluntatē & institutionē Ch̄i. **L** vt quēadmodū accepistis. **L** i. didicistis. **L** à nobis. **L** sermone & ope. **L** q̄uo vos oporteat ambulare. **L** i. q̄ timorate & reuerēter necesse est vobis deo seruire, ambulando p̄ arctam viam, q̄e ducit ad vitam. **L** & placere deo. **L** p̄ quotidianum pro- **Bala. 6** **EPIST.** **C**fectum, hoc est, taliter ambuletis coram domino, seruiendo ei in sanctitate atq̄ iustitia cunctis diebus, **L** sicut & ambulatis. **L** per vias, obseruationes, seu operationes madatorum cœlestium, **L** vt abundetis magis. **L** in sp̄ualibus diuitiis, q̄e sunt splendor gratiæ, virtutes, atq̄ scientiæ. **D**eniq; ideo obsecro hæc: **L** Sc̄tis em̄ quæ p̄cepta dederim vobis. **L** cū apud vos essem, **L** p̄ do minū Iesum. **L** i. Ch̄s o loquēte ac p̄cipiēte p̄ me. **L** H̄ec est em̄ voluntas dei. **L** i. res placēs deo vel mādatum signū existēs voluntatis diuinæ antecedētis vel cōsequētis, **L** sanctificatio v̄a. **L** i. purgatio à peccatis. **P**rout à beato Petro inducit. **P**atiēter agit dñs propter vos, nolens ali quem perire, sed omnes ad p̄ceniam reuerti, **L** vt abstineatis vos à fornicatione. **L** q̄e est mortale peccatum. **N**am & q̄ fornicatur, peccat in proprium corpus. **L** vt sciat. **L** sc̄ia esticaci & virtuosa. **L** vnuſquisq; vestrum vas suum. **L** i. proprium corpus. **L** possidere. **L** ip̄m prōnem regēdo, ne possideamur ab eo, sensualitate rōni fualēte. Possidere inquā. **L** in sanctificatione. **L** i. virtutum & castitatis mūditia, **L** & honore. **L** i. in statu honesto, carnaliū vitiō, turpitudinē fugiēdo. **L** Nō in passione desiderij. **L** i. nō in carnali cōcupiscētia, ei cōsentieō, veleam ope exequēdo, **L** sicut & Gentes q̄e ignorāt deum. **L** loquēdo de cognitiōe formata atq̄ distincta. **N**am & fidicant se nosse deum, th̄ ope negant. **V**nde Galatis dictū est: Qui em̄ sunt Ch̄i carnē suam crucifixērunt cum vitiis & cōcupiscētis. **A**pud Ecclesiastū cum quoq̄ orat vir Sapiens: Aufer à me vētris cōcupiscētias, & cōcubitus cōcupiscētia nō apphendat me. **L** Et ne q̄s supergrediaſ. **L** hoc est, aliū violēter suppeditet, siue impiē opprimat, **L** neq̄ circumueniat, **L** hoc est, decipiāt,

Lin negotio. L aliquo L fratrem .i. proximū L suum, qm̄ vindex L iustus vltor L est dñs de his
 oībus L vitijs L sicut prædiximus vobis, & testificati sumus .i. firmiter asseruimus. Scriptū est
Leui.19 em̄ in Leuitico; Nō facies calumniā proximo tuo, nec vi opprimes eum. Et sicut Iacobus asse-
Jaco.2 rit: Iudicium fine mia fiet ei, q̄ nō fecerit miā. Quāto magis ei q̄ fecerit fraudē aut violētiā?
1.Pet.2
FINIS. L Non em̄ vocauit nos deus in immunditiam .i. ad hoc vt sordibus p̄ctōrum contaminemur
Lucæ. L sed in sanctificationem L luxta illud Zachariæ: Seruiamus illi in sanctitate & iustitia. Ideo in
Deuter.18 Deuteronomio Moyses loqtur: Perfectus & absq; macula eris cum dño deo tuo. Similitudo
 quippe est causa amoris. Propterea sanctus dñs deus noster, sanctos requirit ministros, secun-
Leui.12 dum quod ait in Leuitico: Nolite contaminare animas vestras. Ego sum dñs deus vester. San-
 cti estote, qm̄ ego sanctus sum. Vult ergo clementissimus deus, pater p̄fissimus, vt ei in virtuti-
 bus assimilemur. L Itaq; qui hæc L precepta L spernit, nō hoīem spernit .i. nō solum me vel ali-
 um dei ministrum, ex parte dei ista iubētem contēnit seu vilipēdit nō satagēs obedire, L sed de
Lucæ.10 um L principaliter spernit, seu in honoret. Cui consonat quod apud Lucam ait Saluator: Qui
Exo.16 vos audīt, me audit: & q̄ vos spernit, me spernit. Vnde & Moyses filijs Israēl loquēs: Non con-
 trarios (inqt) est vestrum murmur, sed contra deum. Ch̄ri ergo vicarijs tanquam Ch̄fo reue-
 rēter ac promptē obedire debemus, L qui etiam L pater vel filius L dedit sp̄m sanctum suum in
 nobis L hoc ē, cordibus nostris illum infudit, conferēdo nobis dona ipsius, vt dictum lijs locis
 est plenus. Vnde apud Romanos testatur: Charitas dei diffusa est in cordibus nostris, p̄ sp̄m
Remai.5 sanctum q̄ datus est nobis. Et apud Iohannē Ch̄rūs loquebatur discipulis: Ego rogabo patrē,
Iohan.14 & alium paracletum dabit vobis, sp̄m veritatis. L De charitate aut̄ fraternitatis .i. dilectionē fra-
 terna & ope eius, L non necesse habuimus scribere vobis L pfectioribus. L Ipsi em̄ vos à deo L
 per sp̄us sancti illustrationē L didicistis. L Vt ait Iohannes: Non necesse habetis, vt aliq; vos do-
 ceat, sed vñctio eius docet vos de oībus. Itaq; didicistis à deo, à quo qui eruditur, beatus est,
Psalm.93
Iohan.15 L vt diligatis inuicē. L Vnde & magister dñs noster. In hoc (inquit) cognoscēt, quia discipuli
 mei estis, si dilectionē habueritis adiuicē. L Etenim facitis illud in omnes frēs .i. charitatis fra-
 ternae affectum, & opus fratribus cunctis impēditis, L in vniuersa Macedonia, cuius vrbs vñfa
 Metropolis est. L Rogamus aut̄ vos frēs vt abūdetis magis L in dilectionē ceterisq; virtutibus,
L & opam detis .i. diligētiā & conamē adhibeatis, L vt quieti sitis L curiositatē & loquacitatē,
 ac euagatiōes seu discursus vitādo. Ait em̄ deus sublimis apud Esaiā: Sup quē reqescet sp̄us me,
Esai.66 us, nisi sup quietū & humilē? Rursusq; alibi apud eūdē: Si reuertamini & quiescatis, salui eritis.
Esai.30 In filētio & spe erit fortitudo vñfa. ¶ Deniq; bonū est cū filētio p̄stolari salutare dei. Aia quoq;
Thren.3 scdm Aristotelē quiescēdo sit prudēs, L & vt vestrū negotium agatis .i. quisq; faciat quod ad
 Aristotelē se pertinet, nec cum alienis & impertinētibus causis se occupet, vt sit vobis charitas ordinata,
Ecc.33 L & operemini manibus vestris L opa vñtilia, otia em̄ dant vitia. Luxta illud Ecclesiastis: Multam
Psalm.72 malitiam docuit otiositas. Hinc nāq; de impijs canit Psalmista: In labore hoīm nō sunt, & cum
 hoībus nō flagellabuntur, Ideo tenuit eos supbia, operti sunt iniuitate & impietate sua. Nec
 mirum, q̄a vt dicit Job: Homo ad laborē naſcitur, & auis ad volandum. Vnde in Ezechiele le-
 gitur: Hæc fuit iniuitas Sodomæ supbia, saturitas panis, abundantia, & otium eius. Itaq; ope-
 ramini L sicut præcepimus vobis, & vt honeste ambuletis ad eos q̄ foris sunt .i. corā extraneis
 exemplariter, irreprehēsibiliterq; viuatis, L & nullius aliqd desidereris L sine rationabili causa.
Exo.20 Vnde hoc verbo avaritia prohibetur. Quēadmodū etiam in Exodo dicit: Nō cōcupisces rem
 proximi tui. His itaq; verbis curiosi, inquieti, seu vagabundi, & cupidi notant ac corriguntur.
 ¶ Deinde docet Apl̄us eos q̄ de futura resurrectiōe minus plene sperabāt, atq; ab hoc de amico
 EPIST. rum suog; morte immoderate dolebat, ac si oīno perissent. Itaq; ait: Nolo aut̄ vos ignorare
 frēs L fidei veritatē L de dormiētibus .i. defunctis, q̄ per cōparationē ad diuinā virtutē dor-
 mire cēsentur, q̄a facilius à deo suscitabūtur, q̄ dormies ab hoīe exciteſ. Vnde apud Danielem
Dan.12 Gabriel: Multi (inqt) de his q̄ dormiunt in puluere terrē euigilabunt. Hinc etiā Ch̄rūs apud Iohannē loqtur: Lazarus amicus noster dormit, sed vado vt à somno suscite illum. Loqtur aut̄
 scriptura de quadruplici dormitōe seu somno, vñc de somno naturē q̄tidiano ac solito. De q̄ in
 Marco legimus: Erat Iesus in puppi sup cervical dormiēs. De somno culpæ. De q̄ ad Romañ.
Mar.4 Tp̄s est iā nos de somno surgere. De somno mortis, sicut in libris Regū de vnoq; pene habet:
Roma.13 Dormiuit cū p̄ribus suis. De somno itē contéplatiōis, de q̄ in Geñ. Misit dñs sopore in Adā. Et
Gene.2 in Cāt. Sōnus meus dulcis gutturi meo, L vt nō cōtristemini L de morte pp̄inqrū & charoq; ve-
 stroq; inordinate, ac si illi penitus eē defineret, & nunq; eis reuniri possetis, L sicut & ceteri L tri-
 stant, L q̄ spem L futurę resurrectiōis L nō hñt. Nō em̄ pereūt nobis proximi nři p̄ mortē. Vñ
Job.42 dē deus sancto lob oīa redidisse dupla, q̄uis non habuerit plures filios ac filias post, q̄ ante. Nā
 & defuncti remāserūt denuo viuiscādi. Possimus ergo & aliq; debemus de morte pximorū
 tristari ac flere. Primo, ppter naturalis pietatis affectū. Scđo, ppter mōstrandū dilectionis indi-
 ciū. Tertio, ad cōsolationē aliog;. Quarto, ppter damnū qđ incurrit ecclesia ex morte iustorū.
Ambro.9 Sic Ambroſius planxit deuotos sacerdotes. L Si em̄ credimus L quod vtiq; necesse est credere,
 Lq̄ Iesus

IN EPIS. I; AD THESSA. ENARRA. Art. V. Fo. CVII.

A quod Jesus mortuus est in die parasceues & resurrexit tertio die, ita credendum est, quod & deus trinitas eos qd dormierunt. i. defuncti sunt p Iesum. i. in fide & ḡia Ch̄i, Acto. 7 qui obdormierunt in dñō. Sicut de Stephano scriptū est in Actis Aplicis, adducet ad regnum cœlestē beatificatos in aia & corpore cum eo. i. cum Ch̄o, qui pacto iudicio cū electis a sc̄e det ad cœlos. Ideo apud Iohannem ait: Pater quos dedisti mihi, volo ut vbi sum ego, & illi sint meū, vt videāt claritatē mēā. Vel, adducet cū eo qd electi q intetim moriunt, & glorificant, si mulcū Ch̄o, & in eius ducatu ad iudicium veniēt. ¶ Insuper ponit Apl̄us modū ac ordinē resur rectiōis futuræ. Hoc em̄ vobis dicimus in verbo dñi. i. in doctrina Ch̄i, v̄c̄ sicut à deo dicimus, nec sermone proprio vtimur, quia nos q viuimus q residui sumus. i. illi ex nostris, qui in die iudicii fuerint viui inueniāti q sup̄stites, ita qd nec ab Antich̄o, nec aliunde occisi sunt. Lin aduētu dñi. i. Ch̄o ad iudicium descendēte nō praeueniemus eos. i. nō resurgent an te eos, qui dormierunt. i. q longo tpe ante defuncti fuerunt, omnes em̄ simul resurgēt, quoni am resurrectio erit in instanti, aut certe breuissimo tpe, sicut pdixit Apostolus: In momēto, in ictu oculi. Connumerat aut se Apl̄us illis qd tunc erunt, propter vnitatē mystici corporis Ch̄i, q prima facie nō intelligētes Thessalonicenses, putabant iudicium generale tpe Apl̄i cōsummādum. Et hac occasione scripsit eis secundā ep̄lam. Quid autē nō praeueniemus illos sc̄dm hūc sensu, hinc cōstat, quoniam ipse dñs Christus lin iussu. i. actuali imperio, quo mortuorum resurrectionē iubebit, & in voce archageli. i. facta à seipso, q est magni consilij angelus angelorum q princeps, de qua ait apud Iohānē: Veniet hora, in qua oēs q in monumētis sunt, audiēt vocē filii dei. Vel, in voce archangeli. i. Michaelis, q est princeps & custos ecclesiae qui deo iubēte dicturus est: Surgite mortui, venite ad iudicium. Multi autē angelos & ministeri um exhibebunt circa mortuos & resurrectionē, cineres colligēdo, suscitando, ad locum iudicij deferēdo magnū quoqz terrorē terribili voce imp̄is incutiēdo. Propter quod in Matthēo legimus: Mittet angelos suos cum tuba. Vnde iam subditur: & in tuba dei. i. cū prae dicta vo ce archangeli vel imperio Ch̄i, quæ noīe tubæ designātur, qm̄ altē & clare sonabūt. Vel, propter similiudinē tubæ corporeæ veteris testamēti, p quam Iuda i cōgregabātur ad cōfiliū, cōmouebātur ad prælium, vocabātur ad festum. Simili modo hac tuba resurgētes cōgregabūtur ad cōcīnum iudicij, ad prælium, orbis quoqz terræ, pugnabat cōtra insensatos, & ad solēnitatē æternam, & descendet in propria psona atqz visibili forma de cœlo, empyreo. luxta illud Apocalypsis: Ecce venit cū nubibus, & videbit eum oīis oculus, & q eum pupugerūt. Et mortui qd in Ch̄o sunt. i. q interim in Ch̄o p mortē quieuerūt, resurgēt primi. Deinde nos qui viuimus. i. q tunc viui inueniētur, qui relinquimur. i. q v̄sq; ad diem illū in vita dimittent, & sicut iam dictum est, residui erūt, simul. i. pariter & eodē momēto rapiemur. ab angelis, cum illis. i. q ante nos quieuerūt, in nubibus, quæ nos suscipiēt, sicut Ch̄m ascēdēt nubes suscepit, obuiam Ch̄o in aera, quia & nos in aerem transferemur, siue leuabimur, & Ch̄rūs descēdet in aerem sup vallē Iosaphat. Propter quod apud Matthēum inducit: Media nocte clamor factus est. Ecce sp̄sus venit, exite obuiam ei. Vnde in Iohāle deus loquīt: Consurgant & ascēdant Gētes in vallem Iosaphat, quia ibi sedebo ut iudicē oēs Gētes in circuitu, & sic semper. i. æternaliter cum dñō erimus. in patria prolata illa s̄nia: Venite benedicti patris mei, percipite regnum quod vobis paratum est ab origine mundi. ¶ Preterea, magna C est difficultas, quoniammodo intelligēdus sit iste priorum h̄mōi ac posteriororū ordo, de quibus dicit Apl̄us: Mortui qd in Ch̄o sunt, resurgēt, deinde nos q viuimus, q relinquimur. Nunc em̄ prædictum est, quod omnes mortui simul resurgēt etiam in momēto ictuqz oculi, instatanea quippe erit resurrectio, quo ad id quod fiet à deo, v̄c̄ quātum ad ipsam animæ & corporis reassociatiōnē. Virtus em̄ diuina, cū sit infinita, opatur in instanti. Quātum vero ad id quod fiet ministerio angelorū, s. quo ad cinerum collectionē, erit in breuissimo, & vt cōtr̄ dī, imperceptibili tpe. Non ergo intelligi pōt de prioritate ac posterioritate temporali, sed nec de prioritate & posterioritate dignitatis intelligi pōt, p̄sertim cum aliqui pfectissimi hoīes tūc viui inueniētur, qui nequaquam inferiores erūt oībus, q ante eos in Ch̄o quieuerunt. Quidam igitur responderūs quod qdam resurgēt ante alios tpe. Et ad verba Apl̄i dicunt, qd licet singuli resurgēt in momēto, non tamē omnes eodē momēto. Lira autē exponit alio modo: Cuius expositio quāmuis sit vera, tamē in textu elici non pōt, nam & multa verba subintelligit. Vnde nec commēmorāda videtur. Mihi vero (meliori saluo iudicio) appetet quod ista prioritas ac posterioritas referēde sint ad ordinē quo incipit reparatio, vbi desit destrūctio. De viuis autem qd in die iudicii inueniētur in terra, aliqui dicunt, quod in raptu quo rapiētur in aera, moriētur, & incinerabūtur, simulqz cum alijs suscibuntur. Secundum primam responsiōnē hāc dici p̄t, qd prædicta prioritas & posterioritas resurrectionis erit temporalis, alijs nāqz ante hunc raptum resurgent, communius tamen tenetur quod in igne conflagrationis morientur.

¶ Expositio cap. V. De temporibus autem & momētis, nō indigetis ut scribamus vobis.

¶ Articulus quintus,

Locutus

I Thess. 4 **L** Ocurus in præcedent capitulo Ap̄lus de resurrectiōe futura & die iudicii nunc reddit discipulos cautos circa expectationē illoꝝ, ponitq; doctrinas saluberrimas, compendiosas, moralitate repletas, q̄s q̄ ipse erit, futurꝝ illud iudicium secure expectat. Itaq; ait **Matt. 24** **L** De tpeibus aut̄ secundi aduentus Ch̄ri seu resurrectiōis cōis, v̄c; quot anni restet antequam compleat̄, L&momētis. i. determinata hora qua v̄eturus est Chr̄us: nō indigetis vt scribam⁹ vobis. Iqa qd̄ sciri p̄t de hoc vobis īā cōstat. Sicut subiūgit: L. Ipsī eī diligēter scitis. i. cum magna aduertētia cognoscitis, L quia dies dñi. i. hora finalis iudicii. Quā dicit dies nō solum propter solis illustrationē, sed & propter oīm opeꝝ hoīm manifestationē. Tunc em̄ illuminabit dñs abscōdita tenebrarꝝ, L sicut fur in nocte ita veniet. i. latēter, improuisse, & subito accidet, sicut fur tpe noctis domū ingredit̄. Vel, sicut fur, improuisse in nocte, ita veniet. i. latēter adueniet, ad similitudinē suris. Vnde in Matthæo legimus: Media nocte clamor factus est, ecce sponsus venit. L Cum em̄ dixerint. imp̄ij L pax L nobis est. i. quies à malis presentibus, L&scuritas. à futuris periculis. L tunc repētinus eis superueniet interitus. i. subitanæ p̄ditio diei iudicii, L sicut dolor in utero habētis. i. tam penalis q̄ est cruciatus mulieris parturientis, L& non effugiet. mortē, & iudicis manum. Istud ergo scitur de tpe & momēto futuri iudicii, quod improuisse veniet, atq; celerrimè finietur. Sicut apud Matthæum legimus: Sicut fulgur exit ab oriēte, & apparet v̄sq; in occidētem, ita erit aduentus filii hoīs. Quod vero de tpe & momento scire nō potestis, v̄c; determinatam horam eius, & quātum distet, nec mihi Paulo Apostolo innotescit. Propter quod ait Saluator in Actis Ap̄lorum: Non est vestrum nosse tpa & momēta, quae pater posuit in sua potestate. Et alibi: De die autē illa & hora nemo scit, neq; angelī cœloꝝ. L Vos autem fratres non estis in tenebris. ignorantiæ & peccati, L vt vos dies illa tanquam fur apphēdat. hoc est, in die illa improuisse comp̄hēdamini atq; damnemini à Christo iudice metuēdo. Occasione huius verbi apparet qbusdam, quod in isto cap̄lo loquac̄ Apostolus potius de die particularis iudicii, qua quilibet visitatur p̄ mortē, & iudicatur à Christo. Sciebat nāq; Ap̄lus diem finalis iudicii multum distare. Idcirco die illa non dixisset hoībus suis tpiis. Vos autē in tenebris non estis, & cetera, quasi si in tenebris essent ab illa die comp̄hēdi potuissent. Sed istud facile soluitur. Sicut em̄ in præcedēti capitulo dixit Apostolus de longe futuri eis v̄c; q̄ erūt viuētes circa diēm iudicii in sua persona. Nos qui viuimus qui residui sumus &c. Ita hoc loco p̄ presentes designat futuros electos propter vnitatē mystici corporis Christi. Ve runtamē omnia iam inducta exponi possunt de die particularis iudicii. Vt sit sensus: De tēporib; autē & momētis, id est, qua die & qua hora quilibet vestrum moriturus & iudicandus sit à Christo, non indigetis vt scribam⁹ vobis. Nam ita incertum est tempus & momentum huius iudicii sicut illius, nec spectat ad vos talia scire. Vnde ait Saluator: Vigilate itaq; quia nescitis dicēne q̄ horam. Quod autem sciri de hoc potest, scitis. Ipsī em̄ diligēter scitis, quia dies domini, hoc est, dies particularis iudicii. Quā dicitur dies dñi, quia in ea facit dñs cum moriēte particolare iudicium tanq; fur in nocte, id est, improuisse & subito veniet. Iuxta illud: Qua hora non putatis, filius hoīs veniet. Et Esaias: Veniet sup te malum atq; calamitas, & nescies ortum eorū veniet sup te miseria repente. Cum em̄ dixerint homines carnales pax & securitas arbitrantes diu in deliciis viuere. Prout apud Lucam qdam eorum effatur. Anima, habes multa bona, reposita in annos plurimos, requiesce, comedē, bibe, epulare, tunc repētinus eis supueniet interitus. i. mors improvisa ac subita. Sicut prædictis verbis euangelicis additur. Dixit aut̄ illi deus. Stulte hac nocte aīam tuam repetēt à te. ¶ Deniq; sup hæc verba: Cum dixerint pax & securitas, tunc repētinus eis supueniet interitus, dicit glossa. Ministri Antichristi eo occiso in diebus sequētibus gaudebunt, ducētes vxores, conuiua celebrantes, & ioca diuersi generis exercētes, ac dicētes: Licet princeps noster mortuus sit, nos tñ pacē habemus & securitatē. Et cū talia dixerint, repētinus eis supueniet interitus. Hāc glossam reprobat qdā hoc loco, sic dices: Illud nō videſ conueniēter dictū, glossa em̄ p̄mittit, qd̄ Antichr̄us fulminabit, & maxima pars sui exercitus cum ipso peribit. Non ergo est verisimile qd̄ remanētes erūt in tāta securitate, sed potius in timore. Et ita glossa sibimet ipsi repugnare videſ. Itē est cōtra cōē dictū sanctorū & doct̄orum, q̄ cōiter asserunt omnes ad Ch̄fīm cōvertēdos Antichr̄o occiso & eius falsitate detecta. ¶ Porrō ad saluādum veritatē glossa & hæc obiectionū solutionē, huiuscē dicti confutationē. Primo inducēda est scriptura canonica. Ait nāq; Saluator: Sicut fuit in diebus Noe, ita erit aduentus filii hominis. Sicut em̄ erant (inq) in diebus Noe comedētes & bibētes, nubētes & nupti tradētes v̄sq; in eum diem in quo introiuit in arcā Noe, & nō cognouerūt, donec venit diluvium & tulit oēs, ita erit aduentus filii hoīs. Ex verbis his eidētissime cōstat, qd̄ aliq̄ imp̄ij erūt in mundo p̄dicto, intēti opibus v̄sq; ad ipm Ch̄ri aduentum seu diem iudicii. ¶ Præterea, verba Ap̄li qbus dixit: Dum dixerint pax & securitas, Augustinus exponit de carnalibus q̄ nō areſcent p̄ timore & expectatiōe futuri iudicii. Nō ergo simp̄r oēs boni erunt. Quod ergo primo arguit nō esse verisile qd̄ post occisionē Antichr̄i, ministri eius gaudebūt in malis, dico cū Salomone, q̄a quē deus spernit, nullus corrigere p̄t. Ideo reprobi illi nō corrigen̄t, vīsis tot signis, qui

- A**gnis, qbus merito corrigerent. Ethoc vtiq; verisile est. Legit em in libro Numeror, q postq; terra deglutivit Dathan & Abyron & Chore in conspectu filior, Israel, ignis quoq; deuorauit ducetos qn quaginta viros sautores eo, nihilominus filij Israel die sequeti insurrexerunt contra Moysen & Aaron. Deniq; Pharao rex Aegypti quatas dei plegas & signa vidit ac passus est, no tñ se correxit. Gregorius quoq; recitat de qbusdā q visis poenis futuris redierunt ad corpus, & tñ in vitijs permanserunt. Præterea, q qdam asserit glossam esse contracō dictū sancto, & docto, nequaq; putādum est. Nam & glossa illa nō est verbum glossatoris, vc Petri Lombardi, sed expositio Haymonis. Et idē dicūt Beda, Gorra, multiq; alii. Vix est tamen, q sancti affirmat tonmt mūdum cōvertēdum ad Chrm Antichfo occiso. Quod non est intelligēdum tam absolute, q singuli cōvertēt, sed q tam multi cōvertēdi sunt, vt comparatiōe eo, alij erūt paucissimi. Nunc quippe sunt multi vocati & pauci electi in terra vel in seculo isto tunc autē erit opposito modo. Cur vero Thessaloniceſes nō sint in tenebris, subdit Apostolus: Omnes em vos filij lucis. Increatæ, vc Chri Lestis. q ait: Ego sum lux mundi. De q refert Euāgelist: Erat lux vera, quæ illuminat oēm hominem. Vel, filij lucis. i. ḡfæ & fidei. Vnde ait Saluator: Dum lucē habetis, credite in lucē, vt filij lucis sitis, & filij diei. hoc ē, tpiis ḡfæ seu noui testamēti atq; virtutum. Vnde apud Romanos dictum est: Nox p̄cessit, dies autē appropinquauit. Et Zacharias ait: Applicabunt Gentes multæ ad dñm in die illa. Chrūs quoq; p diē intelligi p̄t, sicut in hymno cantat: Christe qui lux es & dies &c. & non estis noctis. i. temporum iustæ vltionis. De qbus in Actibus Apostolo legimus: Tempora prioris ignoratiæ despiciēs deus. Neq; estis in tenebrarum. i. vitijs ac diuersor, error. Hoc est, non p̄tinētis ad tpa reprobatiōis & iræ, nec vitijs deseruitis, sed estis in tpe gratia, & statu salutis. Igitur nō dormiamus. somno culpæ, torpēdo in vitijs, sicut & ceteri ignavi, negligētes & intimorati, sed vigilemus. i. vigili mēte infistamus diuinis. Non enim dormiētibus, sed vigilātibus prouenit regnum dei, & sobrij simus. tēperantia obseruādo. Qui enim dormiunt, iacendo in vitijs, nocte dormiunt. i. tpe suæ internæ cætitatis seu ignoratiæ hoc faciunt. Omnis enim pecans est ignorans secundum Dionysium & Aristotelem, & qui ebrij sunt. gulose viuedo, nocte ebrij sunt. hoc est, in mentis caligine tales cōstituti sunt, ita ut rōnis & græ lumine sint priuati. Nos autē qui diei sumus. i. claritati virtutum intēdimus, & sobrij simus. quatenus habentes victum & vestitum contēti simus. Vnde & Sapiē orat: Tantum victui meo tribue necessaria, Linduti loricā fidei & charitatis. i. sic interiora nostra armātes seu muniētes fide, quantum ad intellectum. Et charitate, quātum ad voluntatē, quēadmodum armā corpus materiali lorica, & galeam spem salutis. i. spe futuræ beatitudinis muniamus aiā nostrā, sicut defendit corpus galea corporali. Nam & spe salvi facti sumus. Et oēs q sperāt in dño nō infirmantur. quia non posuit nos deus in hoc mundo, vel in statu fidei Christianæ. in iram. i. ad hoc vt pereamus, sed in acquisitionē salutis. i. ad hoc vt eternam felicitatē mereamur, p dñm nostrū Iesum Chrm. i. virtute & ḡfæ eius, qui mortuus est pro nobis. saluādis. vt siue vigilemus. hoc ē, in hac carne viuamus, seu exterioribus sensibus & rōne vtamur, siue dormiamus. dormitio somni naturalis vel mortis corporalis, simul cū illo viuamus. i. in Chro vita ḡræ, vel gloriæ habeamus. Propter qd cōsolamini inuicē. i. vnu alium cōsolef si indiget. luxta illud Ecclesiastic: Ne defis plorātibus in cōsolatiōe, & edificate alterutru. i. mutuo exemplares estote in verbis & actibus, ne qd ponat offendiculū proximo, sicut & facitis. Deinde Aplus instruit subditos: Rogamus autē vos frēs vt noueritis p effectum. i. nosse vos demonstretis, eos q laborāt inter vos & p̄sunt vobis in dño. i. officiales superiores q̄ v̄ros, q in spūalibus & tpalibus prouidēt vobis, & de v̄a salute solliciti sunt, vt habeatis illos abundātius. solito & magis q ceteros. in charitate. diligēdo eos feruēter tanq; p̄es spūales ac pastores. Quos tāto feruerter obediēdo, atq; in necessarijs ministrādo. ppter opus illo. i. ppter exigētiā iuris ex pte administratiōis quam vobis impēdunt, pacē habete cum eis. nunq; murmurādo, contendēdo, aut rebellando. Qui enim bene p̄sunt presbyteri, dupliciti honore digni sunt. Et q potesta resistit, dei ordinationi resistit, damnationemq; acquirit. Rogamus autē vos frēs, corripite inquietos. i. mēte aut corpore instabiles, gyrouagos, curiosos, & contētiosos, consolamini pusillanimes. ne aduersis frangant, sed firmiter sperēt in deo. suscipite infirmos. corde aut corpore, languorē eorū interiorē aut corporalē pro posse sanādo, eosq; souēdo, ac supportando, patiētes estote ad oēs. qā q patiēs est, multa gubernat prudētia, & in patiētia cōsistit posse. scelio aniæ. Videte ne qd malū pro malo alicui reddat. qm & alibi dictū est: Noli vinci à malo, sed vince in bono malū. Et Psalmista: Si reddidi (inquiēs) retribuerētibus mihi mala, decidam merito ab inimicis meis inanis. Vnde & Salomon in Prouerbijs: Ne dicas quō fecit mihi, sic faciā ei, expecta dñm, & liberabit te. Apud Eccl. quoq; ait scriptura: Relinque proximo tuo noctēti te, & tūc despāti tibi p̄ctā soluent, sed semp quod bonū est sectamini. i. exequamini vel imitemini, in inuicē. vt vnu imitetur bonū alterius, & alter bona impēdat, & in omnes. extrane-

Numer. 16

Exod. 7
Gregor.Haymo
Datt. 20Johan. 8
Johan. 11
Johan. 12Romā. 13
Zachur. 2

Acto. 7

Augustin.

Dionys.

t. Timo. 6
Proue. 32Tit. 3
Psalm. 27

Ecc. 7

Roma. 14

t. Timo. 5
Roma. 15

EPIST.

Prouer. 14

Roma. 12

Psal. 7

Pro. 20

Ecc. 22

extraneos, sectamini bonum his modis. Virtutes igit̄ alioꝝ cōsideremus & imitemur, nō vitia D
Lucæ.18 Semp̄ gaudete in dño vtputa om̄i tpe opportuno tam in aduersis q̄ prosperis. Et simili mo
do, sine intermissione orate. nullā debitā q̄ onis horam omittēdo in oībus quæ accidūt
Esaie.63 vobis. Et in prosperitatibus alioꝝ, grās agite deo quēadmodū Eſaias fecit, cū dixit: Miſe
rationū dñi recordabor, laudē dñi sup̄ oībus bonis q̄ reddidit nobis, hæc eſt enī volūtas dei. id ē, horꝝ executio placet deo in Ch̄o Iesu. i. prout Ch̄s edocuit, & ſicut ipſi in Ch̄o hæc
placuerūt in oībus vobis q̄a vult deus vt vos oēs iſta agatis. Spiritum. i. ſpūs ſancti do
nū, vc̄ grām deuotiōis, & ſancti feruoris. nolite extinguere in vobis, vel alijs, aperiēdo cor
dis vestri ianuā dæmoni ſeu p̄ctō mortali, prophetias. i. expositiōes ſcripturar̄, eloquia p
phetar̄, ſeureuelatiōes quæ interdum ſimplicib⁹ ſiūt, nolite ſpernere fed reuerēter audite
ac diſcite. Omnia aut̄ probate. i. vniuersa quæ probatiōe digna ſunt, p̄ rōnem diſcutite, ſe
parando p̄tiosum à vili. Quæ vero manifeſte mala ſunt atq̄ prohibita, diſcutione nō indigent
Hiere.15
Gala.7 quod bonū eſt. recte rōnis iudicio, vel ſcripturae testimonio tenete memoriter & operā
ter, inhæredō iugiter actibus virtuofis. Ab om̄i ſpecie mala abſtinete vos. i. nō ſolū veraci
Ecc.32 ter, ſed & apparēter mala vitate, ne q̄ ſcādalizet. ¶ Præterea orat Apl̄us pro Thessalonice
ſibus, quatenus deo operāte exhortatiōes ſeu iuſſiōes p̄memoratas adimplete. Deus aut̄ pa
cis dator & cuſtos. ſanctificet vos p̄ om̄ia. i. vniuersis virtutibus mūdet, ornet, atq̄ pſiciat
vos, vt integer. i. à corruptiōe vitioḡe immunis ſpūs veſter. i. mēs ſeu ſuperior pars aia,
Sapiæ.6 & anima. quātū ad vires ſuas inferiores, integra à læfione peccati. Incorruptio em̄ facit pro
ximū eſſe deo, & corpus veſtrū integrum. i. inuolatū ſine querela. i. irrep̄hēſibiliter in
aduētu dñi noſtri Iesu Ch̄i. i. vſq; ad terminū vitæ pſentis, ſeruetur p̄ grām cuſtodiētē.
Vel, in aduētu Ch̄i. i. ad hoc vt in ſecūdo Ch̄i aduētu appareatis corā eo cum aia & corpore
Datt.20 glorioſo. Hæc aut̄ fidēter oro. Fidelis enī eſt deus. i. verus in ſermonib⁹ ſuis, qui vocauit
Psal.144. vos ad ſatum ſalutis, qui etiam faciet. i. p̄ces veſtras exaudiet, ſicut promiſit de eo diuinus
Datt.7 Psaltes: V oluntatē timētium ſe faciet, & dep̄cationē eoz exaudiet. Om̄is em̄ qui petit, accipit:
Luce.11 & q̄ quærit, inuenit. Quis nāq; inuocauit eum, & dep̄ſexit eum? Sed agēdum eſt, q̄ rurſuſ hor
Ecc.2 tatur Psalmographus: Lēteſ cor quærētium dñm, quærite dñm & cōfirmamini, quærite faciē
Psal.104 eius ſemp. Qui ſic inuocat, pcul dubio ſortiel felicē effectū. Fr̄es orate pro nobis. Ecce ver
Ecc.4 bum eximia humilitatis quo tantus Apl̄us diſcipuloꝝ ſuoꝝ quærit ſuffragium. Salutate fr̄es
omnes. vobis opportune occurreſtes in oſculo ſancto. non carnali aut ſimulato. Adiuro
vos p̄ dñm vt legat ep̄la hæc oībus ſanctis fratribus. i. veraciter Ch̄ianis. ¶ Circa hoc que
Origenes ri poſſet q̄uo adiuratio ſit licita, & ſi liceat hoiem adiurare. Et videt q̄ nō. Ait enī Origenes ſu
per Matthæum: Nō oportet vt vit q̄ vult ſcdm Euāgelium viuere, adiuret aliū, ſi enī iurare nō
licet, nec adiurare. In oppoſitū eſt ipſe Apl̄us, adiurāſ hoc loco diſcipulos ſuos. Etr̄ndendum ē
ſcdm Thomam, q̄ adiurare nō eſt aliū ad iurādum inducere, ſed p̄ ſimilitudinē iuramēti à ſe
inducti, aliū ad aliqd agēdum prouocare. Dicit enī adiurare quaſi ad aliqd iurare, vc̄ ut aliqd
fiat ab alio. Sic aut̄ p̄t homo adiurare ſuperiores ſuos, p̄ modū dep̄cationis. Subditos vero p̄
modū iuſſiōis, q̄s etiā per adiurationē conſtrīgere p̄t propter neceſſariā cauſam. Cum vero
alijs vult ab alio quippiā obtinere p̄ adiurationē ſine impoſitiōe neceſſitatis, talis adiuratio oī
bus licet. Origenes aut̄ loquī de adiuratiōe, qua q̄s vult aliū cogere vt ſibimet ipſi iuret, quēad
Datt.16 modū princeps ſacerdotiū adiuravit Ch̄rm. Horꝝ determinatio plenius cōtineſ secunda ſecūde
Johan.15 quæſtione.89. Gratia dñi noſtri Iesu Ch̄i ſine qua nullo momēto eſte potestis in ſtatu ſalu
tis, ſit ſemper vobis ſcum. Ipſe enim ad ſupernaturalem ſinem nos condiſit, ad quem perdu
Judith.6 ci non poſſimus, niſi per ſupernaturalia media. Ideo nunquā de nobis preſumere, nunquā
inaniter gloriari debemus, ſed pietati benigniſſimi creatoris indefinenter inniti, qui eſt ſuper
omnia deus ſublimis & benedictus, Amen. ¶

IN EPISTOLAM SECUNDAM AD THESSALONI niceses, Proemium.

Sapiæ.6
Ecc.5

I. Limo.4

Lara eſt, & nunq̄ marcescit ſapiā, & facile inueniſ ab hiſ q̄ diligūt, & querūt eā. Quoniam veraciter ſcriptum eſt: Auris bona cum omni concupiſcentia audiet ſapiā. Thessaloniceſes tanq̄ boni diſcipuli doctrinā p̄cedētis ep̄la cū ingēti diligētia aduerterūt. In qua cū ſcriptū cōſpicerēt. Nos q̄ viuimus, q̄ relinqmūr, ſimul rapiemur cū illis &c. opinati ſunt Ch̄m fuſſe ad iudiciū finale ventus: in diebus ſuis. Praesertim & cū tribulatiōes eoz p̄nenē quotidie augerent. Quo co
gnito ſcripſit eis Apl̄us ab Athenis hæc ſecundā ep̄lam p̄ Tychicum & Onesimū, qui & priorē detulerūt ep̄lam & verba Thessaloniceſium retulerūt Apl̄o. Hortaf ergo eos Apl̄us ad patiēti
am, & diem iudiciū nondum instare testatur, inquietosq; durē r̄darguit.

¶ Expositio primi caplū Paulus & Siluanus & Timotheus ecclesię Thessaloniceň.

¶ Articulus primus.

Paulus

PAULUS & SYLVIANUS & TIMOTHEUS ECCLESIAE THESSALONICENSIVI IN DEO PATERE NOSTRO & DNO IESU CHFO. OMNIA VERBA HAC IN EXORDIO EPISTOLAE PRECEDENTIS EXPOSITA SUNT. NAM & VERO BO & SENSI ID EST VTRIUSQ; EPISTOLAE PRINCIPIU. GRATIAS AGERE DEBEMUS DEO SEMPER. I. OMNI TEPORE COGRUENTI PRO VOBIS. I. PROPTER BENEFICIA VOBIS DIVINITUS PRESTITA D. L FRATRES, AD HOC EM TENEMUR TANG PASTORES VESTRI. CHARITAS QUOC; QUA DE VESTRA SALUTE GADE MUS, & DEI HONORE CONCUPIMUS AD HANC NOS GRATIAS ACTIONE CONSTRINGIT. LITA VT DIGNU EST. I. MULTU AFFECTIONE ATQ; HUMILITER, SICUT PRO TANTIS BENEFICIJS, TATO BENEFATORI A TANTILLIS GRATIAS AGI DECET. L QM SUPERCRESCIT. I. PLURIMU PROFICIT FIDES VESTRA, NAM PER ILLUMINATIONE SPUS SANCTI FIT CLARIOR ATQ; PER OPERA BONA VIUACIOR. L & ABUDAT CHARITAS VNIUSCUIUSQ; VESTRUM IN INUICEM. I. VNUSQUISQ; VESTRUM ALIU amat seruenter SPUALI & SANCTA DILECTIONE. LITA VT NOSIPS IN VOBIS. I. DE VESTRA PERFECTIONE, VEL IN PERFECTIONIS VESTRAE CONSIDERATIONE. L GLORIEMUR IN ECCLESIA DEI. CO RAM COGREGATIONIBUS CHRISTIANORVM, AD QUOC; EADIFICATIONE LERANTER REFERIMUS VESTRAS VIRTUTES. GLORIAMUR INQUAM PRO. I. DE PATIENTIA VESTRA & FIDE, L Q; FORTITER CONSERVATIS IN OIBUS PERSEQUITIONIBUS VESTRIS, L Q; EXTRINSECUS INFILUNT, L & TRIBULATIONIBUS. ALIIS, L QUAS SUSTINETIS IN 2. EPI. L EXEMPLI. I. IN DECLARATIONE LIUSTI IUDICII DEI. L FUTURI IN MORTE CUIUSLIBET, VEL IN DIE NOUISSIMO. TRIBULATIONES QUIPPE QUAS SUSTINETIS, TESTANT & MANIFESTAT Q; DEUS POST HAC VITAM IUDICAT PATENTES & INFERENTES, REDDENS SINGULIS QD MERENT, VIDELICET PATIENTIBUS GLORIA. QUI EM HUMILIATUS FUE RIT, ERIT IN GLORIA. CUM NAQ; CERNAMUS IN HAC VITA IMPIOS PROSPERARI, & IUSTOS OPPRIMERE, IUSTOS BAUT ADUERSITATIBUS FATIGARI & OPPRIMI ETIA VSQ; AD MORTEM, OPORTET COCEDERE Q; IUSTUS & LAPIENS DEUS POST HAC VITAM OIA RECTE DISPOSET, IUSTE IUDICET, & OPTIME ORDINET. QUOD NO fit nisi p iugnati habeamini. I. glorioli habeamini. VEL, DI GNI HABEAMINI. I. digni fitis p opera sancta recipi. L IN REGNO DEI. I. IN ECCLESIA TRIUMPHANTE AC THRONO CELESTI, L PRO Q, VIDELICET VT SIC DIGNI HABEAMINI, L & PATIMINI. L TANTA ADUERSA, PESANTES ILLUD EUANGELIJ. GAUDETE INILLA HORA & EXULTATE, ECCE ENI MERCES VESTRA COPIOSA EST IN COELIS. SI ENI COPATIMUR, & COREGNABIMUS, L SI TAMEN. I. quia LIUSTUM EST APUD DEU. I. IN METE DIVINA HOC IUSTU CENSEST, L RETRIBUERE TRIBULATIONE HIS Q VOS TRIBULAT. I. PERSEQUITORIBUS VESTRIS DEBITAS REDDERE POENAS PRO POENIS QUAS VOBIS INFILUNT. QUOD VTIQ; IUSTUM EST, & CONTINGET, SICUT & PSALMI, TESTAT: QUI CUSTODIT VERITATE IN SECULU, FACIT IUDICIU INIURIAM PATIENTIBUS. Vnde & IN IOB HABETUR: DEUS INULTU ABIRE NO PATIT. IUSTU Q; EST APUD DEU & VOS Q TRIBULAMINI. L PROPTER IUSTITIA, L REQUIE dare & TERNAM IN nobiscum. L IN PATRIA. IDEO NAQ; IN LIB. SAPIAE LEGIMUS: DEUS TENTAVIT ILLOS, & INUENIT ILLOS DIGNOS SE. IDEO Q; ACCIPIET REGNUM DECORIS, & DIADEMA SPEI DE MANU DNI. ET IN APOCA, IUSTI SUNT Q VENERUT DE TRIBULATIONE MAGNA, IDEO SUNT ANTE THRONU DEI. HAC AUT RETRIBUTIO PLENARIE SIER, & IUSTU EST APUD DEU EA COPLERI. L IN REUELATIODE. I. manifesta APPARITIONE LDNI IESU. L VENIETIS DE COELO. L IN DIE NOUISSIMO. L CU ANGELIS VIRTUTIS EIUS. I. ANGELIS SANCTIS SUAE DIVI NAE POTESTATI, IMO & SUAE HUMANITATI SUBIECTIS, L IN FLAMMA IGNIS DATIS VINDICTA. I. IN REUELATIONE IESU DATIS IN FLAMMA IGNIS. I. PER IGNEM FLAMMATE VINDICTA. I. IUSTA VLTIONE, L HIS Q NO NUERUT DEU. SCIENTIA FORMATA, Q FACIT QD NOVIT AGENDU. I. INIUSTIS, Q & FI DICANT SE NOSSRE DEU, FACTIS NEGANT. DE HAC ENI SCIENTIA AIT LOHAA. IN PRIMA SUA CANONICA: QUI DICIT SE NOSSRE DEU, & MADATA EIUS NO CUSTODIT, MEDAX EST. VEL, PER IGNORANTES DEU, INTELLIGUNT IDOLOLATRA, L & THIS L QUI NO OBEIDIUT EUAGELIO. I. EUANGELICAE DOCTRINAE LDNI NOSTRI IESU CHRI. L DE HAC CHRISTI REUELATIONE & FLAMMA IGNIS PSALTERES DAVID CLARISSIME PROPHETAVIT: DEUS MANIFESTE VENIET, DEUS NFT, & NON SILEBIT. IGNIS IN COPECTU EIUS EXARDESCET. L QUI NESCIENTES & INOBEDIENTES L POENAS DABUNT. I. PERSONAVENT & LUENT L IN INTERITU & TERNAS. I. & TERNALITER PERDURATES, & QUASI OCCIDENTES, NON TAMEN EXTINGUENTES EOS Q SPUNIENT. Vnde hae POENAE SUNT MORS SECUDA, & TERRA & AMARISSIMA. HAS IGIS POENAS DABUNT. I. SUSTINEBUT SIBI INFECTAS, L A FACIE DNI. I. A PRESENTIA CHRISTI, Q DICET: ITE MALEDICTI IN IGNEM & TERNUM, CUIUS FACES REPROBIS ERIT HORREDA AC POENALISSIMA, ITA VT DICAT MONTIBUS & PETRIS: CADITE SUP NOS, & ABSCONDITE NOS A FACIE SEDETIS SUPER THRONU, & AB IRA AGNI L & A GLORIA VIRTUTIS EIUS. I. AB EXCELLENTIA SEU MAIESTATE POTENTIAE CHFI, QUI IN SUO IMPERIO REPROBOS IN POENAS INFERNI DETRUDET. DATA NAQ; EST EI OIS POTESTAS IN COELO & IN TERRA. L CU VENERIT CHRIS L GLORIFI CARI. L HOC EST, GLORIOSUS ATQ; MAGNIFICUS APPARERE L IN SANCTIS suis. I. I. IN FIMIATIONE SEU GLORIFICATIONE ELECTORIS SUORVM, L & L CU VENERIT ADMIRABILIS FIERI. L IN CORDIBUS OMNIU INTUENTIUM L IN OIBUS Q CREDIDERUT. I. IN IUSTA RETRIBUTIONE SEU FIMIO VNIUERSORVM FIDELIU, BONOS SALUADO, IMPROSQ; DANANDO. EX Q EFFECTU CUNCTIS PATEBIT Q ADMIRABILIS SIT DNS IESUS, QUAE MODUM SCRIPTU EST: MIRABILIS DEUS IN SANCTIS suis. SIGNU VERO Q OIA ISTA SIC FIENT, EST, L QUA CREDITU EST TESTIMONIUM NOSTRU. I. ATTESTATIO SEU PDICATIO NRA DE IUSTO IUDICIO DEI CREDITA EST L SUP VOS. I. A VOBIS VEL IN CORDIBUS VRIS. HOC ETIA SENSI IN ESAIAS HABET: SPUS DNI SUP ME. I. IN ME, CREDITU EST L IN DIE ILLO. I. SIC Q COBLEBITUR IN DIE NOUISSIMO, QN OES SIMUL REMUNERABUNI. VEL, IN DIE ILLO, I. DE DIE ILLO, Q DE DIE IUDICII CREDIDISTIS Q PDICAUIMUS VOBIS. L IN Q NEGOTIO SEU TESTIMONIO PDICATIONIS NFT. LETIA ORAMUS SEMPER PRO VOBIS, VT DIGNE. I. DIGNOS EFFICIAT L VOS VOCATIONE SUA. I. BEATITUDINE AD QUAM VOCATI ETSIS, L DEUS NOSTER IMPLEAT OMNEM VOLUNTATEM BONITATIS SUAE. I. QUIC QUID SUAE

T pietati

1. Thess. t.
EPIS T

Col. 5

Job. 22

Act. 14

Luc. 6
Roma. 8Psal. 145
Job. 24Sap. 5
Apo. 7Lit. t.
t. Johan. 8Gala. 4
Psal. 49Apo. 21
Matt. 25
Apo. 6

Matt. 28

FINIS.

Psal. 67

Esai. 48

pietati placitū est, ad effectū pducat in vobis, q̄ tenus faciat vos suis pceptis atq; cōsilijs misericorditer datis obedire in oībus. Impleat q̄q; & opus fidei. i. oīa virtuosa ex fide nascētia (sine q̄bus fides mortua est in seip̄la) Vel, opus fidei proprie intelligit oris cōfessio, qua q̄s fide profitet. Corde em̄ credit ad iustitiā, ore vero cōfessio fit ad salutē. Quæ cōfessio summe necessaria fuit martyribus tpe ap̄loꝝ. Et postmodū diu in virtute. cōstantiae seu animi firmitate, vel fortiter stetis, atq; in finē pseuereris, vt clarificet nomen dhi nostri Iesu Christi. id est, ipse Chr̄s clarificet, in vobis. dupliciter. Primo, vt eum sincere cognoscatis, & dignæ honoretis. Sic em̄ clarificat, i. clare habet, scitur, & honoratur in cordibus vestris. De tali clarificatione ait saluator; Pater, venit hora, clarifica filiū tuū. Secundo, vt diuina perfectio Christi in vobis appareat, & ita Chr̄s in vobis per suū p̄eclaz effectū innescat seu declaretur, & vos in illo. i. in Christo clarificemini, vidēdo eum in patria facie ad faciem. Non ergo eodem modo clarificatur Chr̄s in nobis, & nos in illo. Per hoc em̄, q̄ ipse clarificatur in nobis, nihil perfectiōis aut gloriæ ei accrescit. Per hoc autem, q̄ nos clarificamur in Christo, summe perficimur. Sic igitur clarificemini in illo, secundum gratiam dei nostri. i. iuxta mēsuram gratiæ vobis à sancta trinitate exhibitæ, & dhi nostri Iesu Christi. i. secundum cādem gratiam, quæ nobis per Christum tanquam per mediatorem & causam meritoriā datur. Hoc dicit apostolus, ne quis proprijs meritis principaliter innitatur.

¶ Explanatio capituli II. Rogamus aut̄ vos fr̄s per aduētum dñi. Art. II.

2. Thess. 2. C ompleta gratiæ actione & oratiōe pro Thesalonicēsibus deo oblata in p̄cedēticāp̄tulo, nūc corrigit errorem eoꝝ & instruit eos qd de die iudicij sit tenēdūm. **EPIST.** **L** Rogamus aut̄ vos fr̄s p̄ aduentū dñi nostri Iesu Christi. ad extremū iudicium, & per aduētū, nostræ cōgregationis. i. per collectionē omnium fidelium, Lin ipsum. i. ad Ch̄m ad quē oēs in die iudicij adducetur. Sic aut̄ rogare, est obsecrare, Lvt nō cito. i. non facile, neq; in breui hora, seu modico tēpore, moueamini. i. recedatis, Lā vestro sensu. i. à vero intellectu scripturæ quem didicistis. Qui em̄ cito credit, leuis est corde. **Ecc. 19** Vel, nō moueamini ad instabilitatē atq; errores à vestro sensu, i. propria sensualitate & naturali rōne, proprijs adinuētionibus ac imaginatiōibus potius q̄ scripturæ authoritatē innitēdo, Lneq; terreamini. vāno terrore arbitrātes instare diē iudicij, & persequeutiones grauissimas, q̄ ipsum p̄cedēt, Lneq; per spiritū. quāuis diabolus se in angelū lucis trāfigurās afferat instare diē nouissimū, Lneq; per sermonē. cuiuscūq; p̄dicatoris, Lneq; per epistolā tanḡ per nos missam. i. quāuis aliq; pseudoapostolus miserit vobis epistolā nostro noīe intitulatā, si cut interdum fecerūt pseudoapostoli causa fallendi, Lquasi instet. i. in proximo vēturus sit, L dies dñi. i. tēpus finalis iudicij. Ne q̄s vos seducat. ad hoc æstimādum, L villo modo. eror em̄ & falsitas semp̄ vitāda sunt. Qm̄ nisi venerit discessio primum. i. dies dñi nō erit in actu, nec Chr̄s generale iudiciū faciet, nisi primū. i. ante, venerit discessio gētium à Romano imperio, q̄ iam pro magna parte impleta ē. Vel, discessio particulariū ecclesiæ ab obediētia Romanæ ecclesiæ. Vel vt alijs amplius placet. Nisi venerit discessio Christianoḡe à fide catholica, nō q̄ oēs à fide recedēt, sed multi. Dicit em̄ saluator; Quod tūc abūdabit iniqtas, & restri gescet charitas; sic q̄ fides vera in multis deficiet. Propter qd aplūs dicit prima Timoth. Spūs manifeste dicit, q̄a in nouissimis diebus discedēt quidā à fide. Et Petrus in secūda ep̄la: Venerit in nouissimis diebus illusores, iuxta proprias cōcupiscētias ambulātes & dicētes; Vbi est promissio aut aduētus eius? Nō dicit aplūs, q̄ mox venturus sit Chr̄s ad iudiciū, discessione ista cōp̄leta, sed q̄ nō veniet nisi ista p̄cedat. Tamē ista discessione facta, p̄parata erit via Antichristo, vt recipiatur pene ab oībus. Idcirco verisimile est, q̄ post discessione statim veniet Antichr̄s, vel nascēdo, vel publice p̄dicando, vt aliqui afferūt. Ideo de aduētu Antichristi, q̄ est secūdū q̄ p̄cedet diē iudicij, subditur, L& reuelatus fuerit. i. manifestatus mūdo, imō seipsum hoībus manifestauerit, Lhō peccati, filius perditiois. i. Antichr̄s, p̄ excellentiā hō peccati vocatus, tanḡ oībus vitīs p̄cūctis hoībus plenus, & cāteris quasifons & origo peccādi existēs ad æternā dānationē seu perditionē immoderatissime tendēs, Lq̄ aduersatur. i. Ch̄fo aduersabif ac toti ecclesiæ, L& extollif. i. per supbiā eriget, Lsupra om̄e qd dicit deus. i. vniuersis creaturis (quæ vel singulari perfectiōe, vel vanā hoīm opinione dīj vocātur) se p̄feret, Laut qd colitur. i. etiam per tumorē elationis grauissime supra vērū deum extolletur. Non q̄ dicturus sit se deo maiore, sed qm̄ deū nil prorsus timebit, atq; diuinæ voluntati suā in om̄ib; p̄fseret, diuinū cultū exterminās & suū inducēs. Cuius figura fuit qd de Nabuchodonosore scribit; Qui Hololerni p̄cepit oēs deos terrę exterminari, vt ipse solus à suis subditis, imō ab om̄ib; colereſt vt deus, & deus vocareſt, Lita vt Antichr̄s Lin tēplo dei sedeat, ostendēs se. i. suis cultoribus, Ltanq; sit deus. Nam & deū & deifilium se vocabit. Per templū vero, in quo sessurus est, intelligitur tēplū quod ipse cū Iudæis sibi adhārētibus (vt fertur) in Hierusalem ædificabit. Nō retinetis. memoriter, Lq̄ cum adhuc essem apud vos. corpali p̄sentia in vestri cōuerſione, Lhāc. quæ nūc scribo de discessione & Antichristo ac

A sto ac die iudicij, L dicebā vobis: L proprio ore? L Et nūc quid detineat. L.i. Antichristi aduen-
 tū differat, L scitis, L videlicet qā discessio nondū cōplera est, nec tēpus diuinitus p̄stitutum seu
 p̄ordinatū aduētui Antichristi aduenit. Hoc igit̄ detinet, sic tñ, vt L reuelef. L hō peccati Lin suo
 tpe. L.i. diuinitus p̄disposito. Reuelabit em̄ aliqñ, quod patet ex hoc. L Nā mysterium iam ope-
 ratur iniquitatis. L.i. diabolus per Neronem & alios tyrannos tēpore isto facit peccata p̄figura-
 tiua malitia Antichristi. Persequutio quippe Neronis & aliorū similiū occidentium Christia-
 nos p̄figurauit persecutio ab Antichristo fidelibus infligendā. Et sicut Nero occidit Pe-
 trum & Paulū, sic Antichristus occidet Enoch atq; Heliam. Deniq; sicut Abel, Joseph, David,
 Sampson & alij multi Christi figuræ fuerunt: sic Nero, Symon magus, Antiochus illustris, Dio-
 cletianus Antichristi erant figuræ. V el sic, & redit quasi in idem. Nam mysterium iniquitatis. i.
 iniquitas mysterialis occulta & figuratiua iniquitatis in Antichristo futuræ iam operat in Ne-
 rone, cæterisq; p̄dictis qui nūc talia operant cōtra Christū & sanctos, qualia tunc operabit An-
 tichristus. Hoc loco ait beatus Hieronymus, quod Apostolus dixerit sciri à Thessalonicensibus,
 hoc loco nō exponit aperte. Ideo nos q̄ nescimus qd illi sciebant, peruenire cū labore ad id qd
 sensit Aplus, cupimus, nec valemus, p̄sertim qm̄ verba sequētia hūc sensum faciunt obscuriore
 Quid em̄ est qd subditur? L Tantū vt q̄ tenet, nunc teneat, donec de medio fiat. L Deniq; circa
 hæc verba Augustinus fatef. Ego prorsus ignoro quid dixerit. Glossa tñ exponit hunc locū va-
 rijs modis, quoq; vnus. Mysteriū iniquitatis iā opera secundū sensus inductos, tantū hoc restat
 implendū, anteq; filius perditionis appareat, vt q̄ tenet nūc, i. homo iā tenēs Romanū imperiū
 B teneat illud. i. q̄ imperat imperet, donec ipsa Romani imperij potestas de medio fiat. i. penitus
 deleatur. Nam ante aduentū Antichristi cessabit, vt dicit. V el sic, vt q̄ tenet fidē teneat eam, do-
 nec ipsa fides de medio fiat. i. tollatur quantum ad plurimos, sicut expositum est. L Et tunc. L.i.
 discessione hac triplici consummata, L reuelabitur. L.i. seipsum ostēdet & regnare incipiet, L il-
 le iniquus quē dñs Iesus inteficiet spū oris sui. L.i. suo præcepto iubens eū occidi à Michaelē, vel
 per seipsum eum occidens suo aspectu. Vnde apud Danielē de Antichristo cōscriptū est: Sine
 manu cōteretur. Quidā etiā dicūt q̄ fulminabif. Hinc & in Esaia legit: Spū labiorū suorū inter-
 ficiet impium. Quidā per spm̄ oris Christi intelligūt spm̄ sanctū, cuius virtute occidendum est FINIS.
 Antichristus, L & destruet illustratiōe aduentus sui eū. L.i. dñs Iesus conteret & damnabit Anti-
 christum cū suis, suo claro aduētu ad iudiciū, qñ dicturus est: Ite maledicti in ignē aeternū. Lcu
 ius est aduentus secundum operationē Satanae. L Duplex ponit Antichristi aduentus. Primus,
 occultus, qui pertinet ad eius generationē. Alter, manifestus, p̄tinēs ad eius p̄dicationē. De quo
 iam tractat Aplus, aduentus ergo. i. manifestatio Antichristi, qua se hoībus ostendet tanq; verē
 Christū ac filiū dei, est. i. erit. Loquitur em̄ Aplus more propheticō de futuro per modū p̄sen-
 tis, secundum operationē Satanae. i. dæmone cooperante, L in omni virtute. L potestatis huma-
 næ. Maximam em̄ habebit multitudinē ministrorū, & omnibus diuitijs abundabit, nec erit qui
 ei poterit humana virtute resistere, L & signis. L quantum ad miracula minora, L & prodigijs,
 q̄tum ad maiora L mendacibus. L.i. apparētibus vel ad fallendū ordinatis. Solet aut̄ queri, an
 Antichristus & eius ministri vera miracula facient. Et r̄ndendum, q̄ si de miraculis propriis
 C me loquamur, videlicet tanq; de effectibus totam naturale facultatem ac ordinem reḡ transcen-
 dentibus, tunc non faciet miracula vere, sed solū apparēter, & in p̄stigijs illudēdo sensus huma-
 nos. Nempe talia fieri nequeūt nisi virtute diuina. De q̄bus ait Psalmographus: Bñdictus dñs
 deus Israel, qui facit mirabilia solus. Talia fecit Chrūs, sicut ait: Si opera nō fecissem, quæ nemo
 alius fecit, p̄ctn̄ nō haberet. Si aut̄ loquamur de miraculis magis cōiter, velut de effectibus inco-
 suetis & p̄ter solitū cursū, naturalēq; modū productis, sic facient vera miracula adiuuante dia-
 bolo. Vnde in Apoca. legitur: Dedit illi draco virtutē & potestatem magnā. Etrursus: Fecit si-
 gna magna, vt etiā ignē faceret de ccelo descendere in conspectu hoīm, & seducet habitates in
 terra propter signa q̄ data sunt illi. Hoc & Chrūs in Euāgelio testat: Surgēt (inquiens) Pseudo
 christi & dabunt signa magna, ita vt in errore ducant, si fieri potest, etiā electi. Dicunt tñ mira-
 cula ista mendacia, non formaliter, sed finalr, qā ad fallendū seu falsitatū confirmationē ordina-
 buntur. Aliqua aut̄ erunt oīno mēdacia siue phantasmatā ad illudendū hoībus, L & in omni se-
 ductione iniquitatis. L.i. in omni genere deceptionis iniuste ad iniquitatē trahētis, L his qui pe-
 reunt. L.i. ad damnationē reprobōr. Varijs aut̄ modis Antichristus decipiet mundum, videli-
 cet simulatione sanctitatis, scripturaz, allegationibus, sapientia & ornatū sermonis, eminentia
 miraculorum, promissione diuinitaz, terrore minaz, potestate, prosperitate, ac multitudine
 ministrorū suorū. Sic ergo veniet reprobis, L eo q̄ charitatem veritatis. L.i. verā dilectionē seu
 Chri, qui veritas est, amorem L nō receperunt, L perseuerādo in ea vt salvi fierent, promēdo
 vitam aeternā, ad quā sola perseuerantia ducit. L Ideo. L.i. in poenā huius peccati L mittet. L per-
 missiue L illis deus operationē erroris. L.i. fallacias Antichristi, L vt credant mendacio. L.i. falsæ
 doctrinæ Antichristi. Tenetur aut̄ hic dictio, vt, cōsecutiue, non causalr, L vt iudicentur. L.i. ab
 electis discernantur, ad sinistrā ponantur & cōdemnent, L omnes qui non crediderūt. L fide for-

mata ac stabili, veritati euāgelicæ legis, sed cōsenserūt iniquati, doctrinæ & opere Antichristi. Nos aut̄ pastores v̄i, debemus debito cōdescētiæ vel charitate exigēte, gra D tias agere deo semp̄ pro vobis. i. vice vestra, vel prob̄bñficijs vobis collatis, d̄ fr̄at̄es dilecti à deo. Quibus cōuenit illud Iohānist: Nos ergo diligamus deū, qm̄ ipse prior dilexit nos, Lq „ elegerit vos deus. i. ab æterno p̄destinauerit, primitias. i. ad hoc vt eētis primi de Christifidelibus, in salutē. i. ad obtinēdum felicitatē æternam. Erāt em̄ Thessalonicēles de primiua ecclesia, in sanctificatione sp̄s. i. in infusione gratiæ sp̄s sancti, seu baptismo vbi sp̄s sanctus datur & hō sanctificat ad obtinēdam salutē, & fide veritatis. i. fide catholica data à Christo, q̄ est veritas prima. Nā p̄ sanctificationē istā & fidē acgritatur salus æterna, ad quā pertinet diuina electio. In quā. i. ad quā verā fidē, & vocavit vos deus vocatiōe suę inspiratiōis internæ, per euāgeliū nostrū. i. per p̄dicationē sancti euāgeliū à nobis exhibita, qua admoniti estis ad fidei susceptionē quā & deus vobis infudit, in acquisitionē gloria, i. ad adipiscēdā beatitudinē, dñi nostri Iesu Ch̄fi. q̄ ait: Qui credit in me, habet vitā æternam. Itē q̄: Beati q̄ nō viderūt & crediderūt. Itaq; fr̄es state, in gratia non ruentes in vita, & tenete traditioes. i. morales instructioes seu iussiones implete, quas didicistis siue p̄ ser monē, vocalē oris nři, siue p̄ epistolā nostrā, pr̄sentē seu p̄cedentē, Ip̄se aut̄ dñs noster Iesus Chr̄s & deus pater noster. i. trinitas vel persona patris, q̄ est deus creatiōe, & pater gubernatione ac dilectiōe, q̄ dilexit nos, ab æterno, quēadmodū bñficia testātur. Nā & propter nimiā charitatē suā qua dilexit nos, filiū suū misit in similitudinē carnis peccati, & dedit nobis, cōsolationē æternā, nūc in spe & per quādam inchoationē frequēter nos latifi cādo, nostrā redēptionē annuntiādo, futura p̄mia proponēdo ac promittēdo, imō & in om̄i tribulatiōe nostra nos cōsolando. Hanc cōsolationē æternā daturus est tandem in re, & per felicē cōsummationē. Propter qđ ait Chr̄s discipulis suis: Ite, videbo vos: & gaudiū vestrū nemo tollerāt vobis. Ideo subditur, & spēm bonam in gratia, i. per gratiam suā p̄stitit vobis certam ac piām fiduciam adipiscēdi consolationē p̄dictam. Sicuti Chr̄s loquitur: Petite & accipietis, vt gaudium vestrū sit plenum, exhortetur, i. gratiose excitet corda vestra, & cōfirmet ea in om̄i opere & sermone bono, i. meritorio.

¶ Explanatio cap. III. De cætero fratres orate pro nobis. Arti. III.

Postquam profilijs suis orauit ap̄l̄us, iam postulat vt & ipsi vicissim pro se precētur. Ipsos qđ plenius instruit in pertinētibus ad salutē. Et ait: De cætero fratres orate pro nobis. i. pro adimpleteō eoꝝ q̄ nos desideramus, videlicet, vt sermo dei currat. i. euāgeliū Ch̄fi vndiq; semineſ, & velociter diuulgef, & clarificeſ. i. clare innotescat hoībus, & per miracula cōfirmeſ, vt sciatur à deo eē, sicut & apud vos, clarificatus est, & vt liberemur ab importunis. i. inquietis, molestis, & malis hoībus. Hoc dicit ap̄l̄us nō quasi persequitiones pati abhorreſ, sed ne p̄dicatio sua impidireſ, & alioꝝ conuerſio. Possimus etiā idē rogare ad hūc sensum, ne per impatientiam superemur, quēadmodum orat diuinus Psaltes: Redime me à calumnijs hominū, vt custodiā mandata tua. Non enim oīm est fides. i. ideo liberari ab illis desidero, qm̄ fides nondū p̄dicata est oībus, qbus p̄cāda est: Vē sic, Nō em̄ &c. Ideo illos importunos, malosq; dixi, q̄ nō oīs obediūt fidei, credēdo vel operādo. Propter qđ in actibus ap̄loꝝ legit: Crediderūt quotq; p̄ordinati erant in vitam æternā. Fidelis aut̄ dñs est, qui nec fallit nec variatur, sed implet qđ pollicet, Lqui cōfirmabit vos, in bono & custodiet à malo. Cōfidimus aut̄ de vobis in dñō, tanq; in tam principali causa, & spei obiecto finali, non in viribus vestris, qm̄ quæ p̄cepimus, vobis ex pte dei, vel p̄ter mādata à Ch̄o assignata, & facitis & facietis, vsq; in finē vitæ p̄sistentis. E Dñs autem dirigat corda vestra in charitate dei & patientia Christi, vt charitatue & patienter viuatis. Denuntiamus aut̄ vobis fratres in nomine domini nostri Iesu Christi. i. au thoritate Christi qua fungimur, p̄cipimus, vt subtrahatis vos, loco & voto, si commo de fieri potest, vel saltem voto, labōmī fratre, i. quolibet proximo, ambulante inordina te, i. indisciplinate & irrationabiliter conuersante, & non secūdum traditionē, i. doctri nam, quam acceperūt fratres à nobis, qui diximus alio loco, om̄ia honeste & secundum ordinē fiant in vobis, qui in his duabus epistolis scripsi quo sit ordinate viuēdum. Ipsi em̄ tanquam eruditī discipuli, scitis quemadmodum oporteat vos imitari nos, in sanctis ope ribus tanq; p̄zlatos vestros atq; magistros. Nō em̄ est discipulus super magistrū. Perfectus vero erit si sit sicut magister eius, quoniam non inquieti fuimus inter vos, neq; gratis panem manducauimus ab aliquo. i. nullius cibis v̄i sumus sine proprio labore & pretio, sed in labore & fatigatiōe nocte & die. i. certis horis diei, noctisq; operantes, proprijs manibus, lne quē v̄i grauaremus, viuēdo de substātia eius. Hoc aut̄ fecimus. Nō quasi nō habuerimus p̄tatem, i. autoritatē & licētiā viuēdi de facultatibus v̄ris. Quia em̄ vobis sp̄ualia seminauimus, magnū non est, si vestra carnalia metamus, p̄fertim cū Chr̄s loquutus fit: In ea dem domo manete, edētes & bibētes quæ apud illos sunt, sed vt nosmetipſos formā, vītæ, Ld are-

“ Ldaremus vobis ad imitandū nos. lotiositatē vitādo. Duas itaq; causas assignat Aþlus cur cor
A poraliter apud Thessaloniceses laborauerit. Primā, ne eos grauaret. Secundam, vt eis præberet
 exemplū. Inter Corinthios vero ob alias causas sic laborauit, videlicet ne scandalizarent, si eo
 rum sumptibus viueret, & vt pseudoapostolis occasionē auaritiae amputaret. L Nā & cum esse
 mus apud vos, hoc denuntiabamus vobis, qm̄ si quis. L non vult operari. L corporaliter
 ad otia vitanda, ad suijsius vel alioꝝ pauperꝝ sustentationē, L nec manducet. L i. mādicatione
 indignū se nouerit. Quā quia vitare nō potest, nō definit operari. Porrò cur tam arduū eis pce
 ptū dederit, manifestat. L Audiuiimus em̄ inter vos quosdā ambulare inquiete, L videlicet L ni-
 hil operātes, sed curiose agētes. L i. alienis & impertinētibus atq; superfluis negotijs se occupā
 tes, L his aut q eiusmodi sunt, denuntiamus & obsecramus. L eos L in dño Iesu, vt cū silentio ope-
 rantes suū panē. L i. necessariū, nō voluptuosum cibū L manducet. L cōgrua hora. L V os aut̄ fra-
 tres, nolite deficere bñfacientes. L Qui em̄ ponit manū suā ad aratrū, & retro respicit, nō est ap-
 tus regno cœlesti. L Quod si q̄s vestrū nō obedierit verbo n̄o. L i. n̄is pceptis L pepistolā, hūc
 notate. L i. mihi hoc scribite, vt durius eū redarguā, L & nō cōmisceamini cū illo, L ne cū peruer-
 so puertamini. L i. familiaritatē & societatē illius vitate quantū potestis, L vt confundat. L de suo
 pctō atq; p̄cneitate. L Et nolite eū L quasi inimicū existimare. L i. non personā eius, sed culpā
 odite, L sed corripite eū. L charitatue L vt fratre. Ipse aut dñs pacis. L i. deus oþpotens totius pa-
 cis liberrimus princeps, L det vobis pacē sempiternā. L i. pacē internā, q̄ nunc inchoat, & in pa-
 tria perpetuaf L in omni loco. L vbiq; & apud quoscūq; fueritis. L Salutatio mea, L q̄ subditur
L manu Pauli. L i. propria manu scripta est. L Quod signū, L videlicet propriæ manus scriptu-
 rā, in fine epistola positā, L in omni epistola. L mea L ita scribo. L quasi sigillū, vt sciatur q̄ vere à
 me mittat epistola. Deinde salutatio ponit. L Gratia dñi nostri Iesu Christi. L sit L cū oibus vo-
 bis. L qui cū patre & spū sancto vnus est deus sup omnia sublimis & benedictus. L Amen. L

IN EPISTOLAM PRIMAM AD TIMO-

theum Proœmium.

Proœm. 6.

B Vdili disciplinā patris tui, vt addatur gratia capiti tuo. Habet hoc ordo sapien-
 tiæ increatæ, vt creaturæ inferiores à superioribus gubernentur, & minus erudi-
 ti à sapientioribus instruant. Vnde & dñs tam in angelica q̄ in ecclesiastica hie-
 rarchia diuersos instituit ordines, in quibus diuina sancitum est lege, vt inferio-
 res à superioribus purgantur & illustrent, ac perficiant. Hinc ergo sanctus atq;
 diuinus Aþlus in iam elucidanda epistola filiū suum spūalem singulariter dilectū, sanctū Timo-
 theū affectuofissime & excellentissime edocet, scribens ei à Lao dictia. Docet igit Timotheū de
 ordinatione episcopatus ac diaconi, imò totius ecclesiasticae disciplinæ, quales videlicet pres-
 byteros atq; diaconos ordinet & q̄o ecclesiā regat, quale seipsum exhibeat, q̄o aduersarios
 veritatis cōfutet. Deniq; Timotheus Ephesiꝝ epūs ab Apostolo ordinatus, & tā diuinis scri-
 pturis q̄ liberalibus artibus eruditus fuit, natus ex parte gētili & matre fideli atq; Hebraea. In hac
 aut̄ epistola solito more procedit, salutationē præmittens, deinde narrationē subiungens.
 ¶ Expositio Cap. I. Paulus apostolus Christi Iesu, secundum imperium
 voluntatis dei. Arti. I.

Paulus aplus Christi Iesu, secundum imperiū. L i. ab imperio voluntatis dei saluatoris
 nostri, L videlicet dei patris, q̄ est saluator per authoritatē & principale efficientiam
 qm̄ grām influit, & p filium suum mundum redemit, L & Christi Iesu spei nostræ. L i.
 ab imperio Christi factus apostolus, qui Christus est obiectum & causa spei nostræ.
 Voluntas autem patris & Christi, atq; imperium vtriusq; vnū sunt penitus, sicut & vtriusq; est
 vna essentia, vna potentia, indiuisa actio foristransiens. Loquendo de Christo, inquantum est
 deus, patre autē & filio eius volente ac præcipiente, factus est Paulus aplus, qui scribit L Timo-
 theo dilecto filio in fide. L Christiana, qm̄ hanc didicit & recepit Timotheus à Paulo dispositi-
 ue seu instrumetaliter. Sicq; Aþlus genuit eū quantū ad esse Christianitatis quod fundatur in fi-
 de. Et quia inter cætera episcopi officium est, falsam doctrinam extirpare, seu falsis doctoribus
 obuiare. Ideo primo de hoc tractat Aþlus. L Sicut rogaui te. L ex charitate & humilitate, cui p̄ci
 pere potui apostolica authoritate, L vt remaneres Ephesi. L i. in vrbe Ephesina metropoli Asiae
 minoris, q̄ est pars Græciae, L cū irem in Macedoniam, L cuius metropolis est Thessalonica ad
 Græciam pertinēs. Cur aut̄ rogauerit eū, adiecit, L vt denuntiares quibusdā, L videlicet separa-
 tis ab ecclesiastica vnitate hoībus, vtputa pseudoapostolis & eorū auditoribus, L ne aliter doce-
 rent. L i. ne aliquid nostræ p̄dicationi cōtrariū affirmat, L neq; intenderent fabulis. L i. fictis,
 & friuolis narrationibus ludæorū, q̄ nec sacrae scripturæ veteris test. nec rationi concordant,
 & genealogijs interminatis. L i. infinitis quodāmodo & inexplicabilibus generatiōibus, quas
 isti configūt, de qbus in Talmuth eorū plurima cōscribuntur, q̄ sunt inexplicanda mendacia
 s. q Adā duas habuit coniuges, de qbus plures genuit filios. Ex qbus excatiludæ deducūt,
 T 3 con-

conscribūt, & cōputāt interminabiles pene progenies, L quæ fabulæ ac genealogiæ, L quæ
 fiones, L litigiosas, vanas ac steriles, L p̄stāt, L p occasionē, q ad eas inducūt L magis q̄ & diti-
 cationē dei, L i. informationē diuinā seu spūalem, L quæ ædificatio, L est in fide, L tanq fun-
 damēto, & in his q̄ fidē cōcernūt ad recte intelligēdū testimonia fidei, & bene exequendum
 seu operādū p̄cepta fidei atq; cōfilia, L finis aut, L i. finalis p̄fectio seu consummatio vltimata,
 L p̄cepti, L i. legis diuinæ, veteris & nouæ, imd & omniū p̄ceptoꝝ, L est charitas, L i. actus
 interior charitatis, qua deus, proximus q̄ diligif, procedens L de corde puro, L i. appetitu in-
 tellectiuo seu volūtate à passiōibus & vitijs expurgata, L & cōscia bona, L q̄tū ad intellectū, cu
 ius actus ē cōscia q̄ est applicatio scīæ ad p̄ticulare agibile. Cū vero recte applicat, vocat cō-
 sciētia bona. De tali itaq; cōscia actualis dilectio orit, qn v̄c̄ intellectus applicat suā notitiā
 ad id qd vere amabile ē, L & fide nō ficta, L i. syncera, nō simulata. Procedit autē dilectio ex vo
 lūtate elicitive, ex actu intellectus ostēsue siue directive. Intellectus nāq; volūtati ostēdit qd
 amet, & cognitio via est ad dilectionē: Ex fide vero sicut ex quadā fundamētali radice actum
 dilectiois ad supnaturalē finē dirigente. Charitas itaq; est finis p̄cepti, sicut & alio loco testat
 aplus: Plenitudo legis est dilectio. Vn saluator in mādatis charitatis, legē atq; prophetas cē-
 Roma.10. set pēdere. Tria q̄ p̄cepta primæ tabula ordinātur ad dilectionē dei. Septē vero p̄ce-
 pta tabula secūdē ordinant ad dilectionē proximi, quā certū est ordinari ad dilectionē dei, q̄
 finis & vertex ē totius perfectionis. Sed nō pōt dilectio dei ē perfecta & pura nisi passionibꝫ E
 reformatis. L A qbus, L videlicet à puro corde, cōsciētia bona, & fide nō ficta, L qdā, L hæreti-
 ci, L aberrātes cōuersi sunt in vaniloquii, L i. ad vanas & fallas assertiōes de obseruatiōe lega-
 2. Tim. 2. lium tpe nouæ legis, L volētes ēē legis doctores, L eo q; sint in proprijs oculis, nimiū sapientes,
 Ephe. 5. Isa. 5. L nō intelligētes neq; q̄ loquuntur, L i. propria verba. Cū em̄ afferunt cārimonialia legis nunc
 obseruāda, nequaq; intelligūt propriā vocē, cū cārimonialia ex sua natura fuerint figuratiua
 vnde veritate patefacta, cessare debuerāt, L neq; de quibus affirmāt, L testimonia scripturāge
 veteris test. qbus suum propositū probare nitūtur. L Scimus aut, q̄ bona est lex, L Mosaica,
 Roman. 7. nō solū in se tanq diuinitus data, sed etiā p̄ cōparationē ad hoies, L si q̄ ea legitime, L i. iuste &
 vere, L vtatur, L intelligēdo & obseruādo eā secūdū intētionē legislatoris principalis, v̄c̄ dei.
 Hebre. 10. Et instrumentalis, vtputa angelī seu Moysi. Hoc est vt spūaliter intelligat, ad Ch̄ri mysteria
 ordineſ, & q̄tū ad p̄cepta moralia, semp̄ seruet, q̄tū vero ad cārimonialia, pro tpe legis scri-
 pt̄ custodiēda fuisse noscat. L Scientes hoc q̄ iusto, L i. bonis hoibus, L nō est lex posita, L i. im-
 Psal. 24. posita, diuinitusq; collata, L sed iniustis, L Vide hui cōtrarium qd ait Psalmista: Quis est ho
 Psal. 48. mo q̄ timet dñm̄ legē statuit ei in via quā elegit. Vnde in persona iusti loquēs: Bonū (inq) mi
 Baruch. 3. hi lex oris tui, sup̄ millia auri & argēti. Baruch q̄q; ait: Deus inuenit oēm viā disciplinæ, dedit
 Iosue. 1. illā Iacob puerō suo, & Israel dilectō sibi. Puer aut & dilectus dei, est iustus. Ad Iosue etiā dñs
 loqtur: Custodi oēm legē quā tibi p̄cepit Moyses. Iosue aut iustus suit. Et respondēdū q̄ in-
 tētio legis est hoies ad debitū finē dirigere. Ideo prīmus actus legis est hoies facere bonos seu
 regulare actus humanos. Quantū ad hoc oībus data & posita est lex diuina, & alia quā libertate
 cōta. Deniq; lex datur p̄ modū p̄cepti q̄ applicat ad actus. Actus vero sunt triplices, boni,
 mali & indifferētes. Vnde & triplex est actus legis, videlicet p̄cipere, quoad actus bonos pro F
 hibere, quoad actus malos; & p̄mittere, quoad actus indifferentes. Sunt aut & alijs actus legis,
 videlicet cogere nolētes, punire p̄uaricantes, terrere seu p̄cas minari. Quantū ad hos actus
 nō est iustis lex posita, nec proprie quātū ad actū prohibitionis. Actus tñ qui vocat p̄cipere,
 cadit sup̄ iustos, q̄ subiecti sunt legi, nō coacte, sed sponte, nō terrore p̄cas, sed amore ius-
 titiæ, nō subiectiōe seruili, sed libera. Quātū ergo ad hos actus posteriores, nō est posita lex
 iustis, sed iniustis, L & nō subditis, L i. pueris & deo rebellibus. De qbus particularius subdit,
 L impīs, L q̄ cōtra dñū peccat directe, L & p̄tōribus, L q̄ peccant in proximū, L sceleratis, L in
 seipsoꝝ, L & cōtaminatis, L cōsentīdo vel cooperādo alienis peccatis, L patricidis & matrici-
 dis, L i. parentū carnaliū vel spūalium interfectoribus, L fornicarijs, L i. fornicationē naturalē
 cōmitētibus, L masculoꝝ cōcubitoribus, L quod est p̄tōm̄ cōtra naturā, L plagiarijs, L i. q̄ ali-
 os la dūt, L mēdacijs, periuris, & si, L pro quia, L quid aliud, L vitium à p̄dictis, L sanæ doctri-
 nae, L i. vera atq; morali sciētiae, L aduersatur. L Huic lex posita est, prout Romanis iam dixit
 aplus: Lex propter transgressiones posita est, quæ sana doctrina est tradita, L secūdum euā-
 gelium, L i. in euāgeliō, vel secūdum euāgeliū, quoniā consonat euāgelicæ doctrinæ. Euā-
 gelium dico, L gloria, L i. quod annūtiat & promittit gloriā, L beati dei, L quā deus gloriōsus
 in se habet, suisq; electis cōmunicat, L quod, L euāgeliū, L creditū, L i. cōmisum seu datum
 4. Cor. 4. L est mihi, L vt dispēsatori, quatenus alijs ipsum annūtium. L Gratias ago ei, L videlicet deo pa-
 tri, L qui me cōfortauit, L in anima ad credēdū, sperandū, amandū diuina, & ad omnia bona a-
 Infra. 2. genda, ac mala tolerāda, L in Christo Iesu domino nostro, L i. per Christū mediatorē dei ac
 hominū. Per cuius gratiā & meritū confortatus sum, L qui fidelē me existimauit, L i. preuidit
 seu existimādo effecit, L ponēs in ministerio, L i. in apostolatus officio ad docendū ac p̄redi-
 cādū

A candum. Qui prius i. antequam inter Hierusalē & Damascū Christū vidi & credidi, L. sui
 blasphemus Christū negādo, L. & psecutor primitiæ ecclesiæ, L. & cōtumeliosus i. iniu
 rias cōtumaciter inferēs sanctis. Sed ideo misericordia i. indulgētiā, gratiā & apostolatū
 L. cōsecutus sum accidēter, nō directe, L. q̄ ignorās feci in incredulitate i. ignorāter pecca
 uī p̄ infidelitatē, sic q̄ p̄ctm meū excusabile fuit. Nō tñ ignorātia hēc causa fuit meritoria gr̄æ
 miti cōcessa, sed qdā occasio. Supabundauit aut̄ gr̄a dñi nr̄i Iesu Ch̄fi in me L. cū fide & di
 lectione i. etiā fides atq; dilectio, L. q̄ est in Ch̄o Iesu L. sicut in causa & obiecto, mihi abūda
 ter infusæ sunt, sicut & alibi dixit: Vbi abundauit iniquitas, supabundauit & gratia. ¶ Deinde po Roman. 5
 nit rationē cur gratia dei abundauit in se, imò in omnibus iniquis cōuersis. Fidelis i. verax,
 fideliter q̄ credēdus sermo, & omni acceptiōe dignus i. maxime acceptabilis, gratus & am
 plectēdus, qui seguntur, L. quia i. q̄ Chr̄us Jesus venit per humanæ naturæ assumptionem,
 Lin hūc mundū luxta illud Baruch: Post haec in terra visus est, & cū hominibus conuersa- Baruch. 3
 tus est. Verbū em̄ caro factū est & habitauit in nobis, L. p̄ctōres saluos facere i. ad saluādum
 & liberandum iniquos. Luxta illud Iohannis: Non misit deus filium suum ut iudicet mundum
 sed ut saluetur mūdus per ipsum. Unde & ipse testatur: Venit filius hominis querere & saluū
 facere quod perierat. Itēq; Non veni vocare iustos, sed peccatores in penitentiā, L. quo & ego
 primus i. pr̄cipiuſ ſum propter magnitudinē peccatorū meorū. Nō tamē simpliciter
 B primus ſeu maximus, ſed ſecundum aliquam conſiderationē, videlicet, inquātū peccata mea
 certius ſcio, & grauius pondero q̄ aliorū. Sed ideo milericordiam cōsecutus ſum vt in me
 hoc eſt, in mei p̄iſſima conuersione & ſaluatione, L. primū i. principaliter, L. oſtēderet Chri
 ſtus Iesu omnē hoc eſt, perfectam, L. patientiam id eſt, longanimitatē, & māſuetudinem
 ſuam, L. ad informationē eorum, q̄ credituri ſunt illi in vitā æternā i. vt oēs futuri fideles
 propter æternā vitam credituri, diſcant in me diuinæ pietatis abyſſum, quatenus nunq̄ despe
 ret, conſiderantes me maximū peccatorē, in apostolū p̄ræelectū. Haec eſt alia & maior ac ve
 rior cauſa propter quam deus misertus eſt Pauli, videlicet vt poneret eū exēplum ſpei cūctis
 credētibus. ¶ Pro tantis igitur bñficijs gratias ago & dico: L. Regi aut̄ ſeculorū i. deo vni &
 trino, omniū gñationum & tēpō & principi, omnia gubernanti, L. immortali i. penitus inua
 riabili, ſicut & Iacobus loquitur: Apud quē nō eſt traſmutatio, nec viciſſitudinis obumbratio,
 Linuſibili L. quia nec oculo corporali, nec intellectuali pfecte & cōprehēſive videt, hoc ē, oīno
 incōprehēſibili. Sicut apud Iohannē habetur: Deū nemo vidit vñquam. Quæ em̄ ſunt dei, ne
 mo nouit niſi ſpūs eius, L. ſoli deo i. hoc eſt regi huic, qui ſolus eſt deus, ſit L. honor latria i.
 ſummae exhibito reuerentia, L. & gloria i. beatitudo in ſeipſo. Vel, gloria, hoc eſt, nominis
 ſui clarificatio in cordibus hominū cū debita laude, L. in ſecula ſeculorū i. ſine fine. L. Amē
 Post diuinoḡ bñficiorum recordationē, & humilitatis propriæ professionē ac deuotissimā
 gratiarū actionē, docet Aplus Timotheū qđ in regimine gregis ſui ſe habeat. L. Hoc p̄r̄ce
 ptū qđ ſubiungo L. cōmendo tibi fili Timothee, implēdū, L. ſecundū p̄cedētēs in te pro
 p̄hetias i. ſecundū r̄uelationes propheticas mihi de te factas ante q̄ à me ep̄p̄s creareris, hoc
 C eſt, ſic impleas iſtud p̄ceptū, quēadmodū mihi ſpūs ſanctus revelauit de re priusq̄ te ordi
 narē episcopū. P̄ceptū aut̄ eſt hoc, L. vt milites i. pugnādo exerceas, L. in illis i. prophetijs
 adimplēdis, L. bonā militiā i. fructuosam exercitationē, r̄iſtēdo falsis doctoribus, & veri
 tate p̄dīcādo, ac populum tuū regēdo, ſicut revelatum eſt mihi te operatur, L. habēs fidei
 plenā, L. & bonā cōſcientiā de nullo vitio ſibi conſciā. L. Quam i. cōſciētiā bonā, L. quidā
 repellētes i. peccādo perdētes, L. circa fidē naufragauerunt i. in his quæ fidei ſunt, erraue
 rūt, & in profundū erroris ſubmersi ſunt. L. Ex qbus i. de quo & numero, L. eſt Hymenaeus
 & Alexander, q̄s tradidi ſatanā i. excōmunicauit, & excōicatos exposui p̄tati diaboli, vt e
 os corporaliter vexes, donec resipiscāt, L. vt diſcarāt per experiētiā p̄cenā ſuā. L. nō blaſphe
 mare i. quēadmodū ſcriptū eſt: Sola vexatio dabit intellectū auditui. Sic q̄ traditio iſta finali
 ter intēdebat in emēdationē ipſorū. Tātē demū p̄tatis, vt dictū eſt, erat aplūs vt recedētēs à
 fide, ſolo verbo daret diabolo, q̄ nil pōt niſi à deo, & sanctis p̄missus. Vnde traditio haec ſuit
 prolatio ſentētiā ab ore apostoli cōtra eos, qua dæmon p̄cepta mox traditos ap̄prehendit,
 & tribulauit per interualla, imò interim etiam occidit corrigi non volentes.

¶ Expositio ſecundi capituli. Obſecro igit̄ primo oīm fieri obſecratioēs. Arti. II.

S Ecundum doctores catholicos in exordio huius capituli nō ſolū Timotheo, ſed vni
 uerſæ ecclesiæ p̄aſribit apostolus formam celebrandi, atq; pro omnibus ſupplican
 di. Primo igit̄ glosſia exponit hunc locum quantum ad missæ officium, vt ſit ſenſus:
 L. Obſecro igit̄ primo omnium i. id eſt, ante cetera L. ſieri obſecratioēs, orationes,
 postulationes, gratiarū actiones. L. Obſecratioēs dicūtur quæ in missa ante conſecratioē
 proferuntur. Orationes quæ dicuntur in conſecratioē. Postulationes vero quæ poſt conſe
 cratioē (vt eſt episcopalis benedictio) vel dum aliiquid ex debito petitur. Gratiarū actiones aut̄, quæ dicūtur poſt ſumptionē in fine officij. Secundo exponit, quātū ad officiū orā
 T 4 di commū

Acto. 9.
Acto. 7.8.

Baruch. 3
Johan. 1.
Johan. 5.

Luc. 1.9
Barth. 9
Barci. 3.

Jacobi. 1
Johan. 2
Jehā. 4.
L. Cop. 2.

L. Cop. 1.8

Esa. 1.9

di communiter, sicq; obsecrations vocantur, quæ pro rebus difficultibus dñō offeruntur, vt est D
Lucæ. 1 iustificatio impij, suscitatio mortui, quis cuncta sint deo & quæ facilia, cui nō est difficile omne
Hiere. 32 verbum, vt dñ apud Hieremiā: Oratiōes dicūtur dum cōuersis petunt virtutes. Postulatiōes ve
ro dum iustis gloria sempiterna impcat. Gratia & actiones sunt hymni deo oblati pro benefi
Damasci. cijs eius. Quidā distinguunt hæc quatuor ita. Nam ad actum precatiōis tria exiguntur. Primū
est accessus precantis ad deum, quod fit p orationē, quæ secundum Damascenum est ascensus
mēris ad deum. Et quantum ad hoc dicit Aplūs: Obsecro fieri oratiōes. Secundum, est propo
nere coram deo quod petitur, quod fit dupliciter, s. in communi, sicut cum dicimus: Domine,
Psalm. 37 assis mihi, vel adiuua me. Et in speciali, vt cum dicimus: Domine, da mihi charitatis feruorem.
Psalm. 78 Primo modo vocatur petitio, secundo postulatio. Tertium, quod ad actum pcatiōis exigitur
est id p quod fit exaudibilis, quod est duplex. Vnum enim ex parte dei, videlicet sanctitas eius,
vel aliquid sanctificatum ab eo, sicut cum dicimus, p tuam bonitatē, vltuam incarnationē libe
ra nos. Aliud est ex parte oratiōis, videlicet gratitudo seu gratia & actio de bonis collatis, p quam
dignificatur homo, ad pcpieda dona maiora. Ad quaꝝ primum ptnēt obsecratiōes: ad secun
dum gratia & actiōes. Has igitur oratiōes spēs obsecro fieri, i. à fidelibus, p̄sertim à sacerdo
tibus deo offerri, L pro omnibus hominibus, fidelibus & infidelibus, amicis & inimicis, notis &
Matt. 5 ignotis, p̄cipue tamē L pro regibus, & oībus q in sublimitate sunt cōstituti L. i. p̄lati atq;
Ecc. 10 principibus, ex quoꝝ bono regimine, alioꝝ salus pro magna parte depēdet, iuxta illud: Secū
Osee. 4 dum iudicē populi, sic & ministri eius, & qualis est rector ciuitatis, tales habitantes in ea. His
Sapiæ. 6 etiam maius onus incumbit, maiusq; periculum imminet, q; aiudicium grauissimū fiet in his q
pr̄sunt. Subditi quoq; specialiter obligantur orare pro eis, L vt quietam L ab exterioribus p
turbatiōibus, L & tranquillam, L id ē, intus pacificam L vitam agamus in omni pietate L anima, L
& castitate L corporis, sumēdo castitatē pro cōtinētia. Vel, in omni pietate, quātum ad alios &
castitate. i. tēperantia, quātum ad nosipos. L Hoc em L. i. sic orare pro oībus L bonum est & ac
ceptum L. i. virtuosum, meritorium, & placitum, L coram Saluatore nostro deo, q om̄es vult
saluos fieri, & ad cognitionē veritatis venire. L Hoc idē alibi sape testatur scriptura: Scriptum
Matt. 18 est nāq; Non est voluntas ante patrē vestrum, vt pereat vnuſ ex pusillis istis. Et iterum: Pati
2. Petri. 3 enter agit dñs propter vos, nolēs aliquē perire, sed oēs ad p̄cniā reuerti. Et rursus per Pro
phetam: Nungd voluntatis meā est mors impij, dicit dñs; & nō vt cōuertat à vijs suis & viuat
Esaïe. 48 Imō intantum vult & quasi desiderat deus nostram salutē, vt p alium Prophetam populo im
Romā. 9 pio dicat: Vtinam attendisses mandata mea. Sed difficultas est, quomodo sint hæc intelligēda
Esaïe. 46 propter authoritates scripture quæ vidētur oppositum velle. Nam alibi dicit Aplūs: V olunta
Psalm. 134 ti eius q; resistit. Et p Esaïā dñs phibet: Consilium meum stabit, & om̄is voluntas mea fiet. Et
Joba. 6 Psalmista: Omnia(inquit) quæ cūq; voluit dñs fecit. Si ergo vult om̄es saluari, ergo omnes sal
uaretur. Ad hoc multipliciter respondet: Primo, quod deus vult oēs saluari quantum in se est
ita vt ex parte eius non sit defecitus, neminemq; ad se veniētē repellat, & singulis grām dare pa
ratus sit: si fecerint quod in se est. Secundo intelligitur cum distributiōe accommoda seu imple
tione, vt sit sensus: Vult omnes saluos fieri. i. om̄es q saluantur, vult saluos fieri. Nemo em salua
tur, nisi deo volēte. Tertio, intelligitur cum distributiōe pro generibus singulorū, nō pro sin
gulis generum. De omni enim statu & genere hominum vult quosdam saluari. Hæc tamen re
Matt. 18 sponsio non videtur satisfacere authoritati qua dictum est, quod non fit voluntas patris, vt
Damasci. pereat vnuſ ex pusillis istis. Quarto intelligitur de voluntate signi. Nam deus cōsulit, hortatur,
& iubet, vt oēs bene se habeāt. Quinta responsio, quæ melior ē, & à Damasceno assignatur, est
q; deus vult oēs saluari voluntate antecedēte, nō aut voluntate consequēte, quæ duplex vol
untas in deo sola ratione distinguitur. Dicitur em voluntas antecedens, qua quis aliquid vult secun
dum considerationem communem & absolutam rei quam vult. Consequēs vero qua vult ali
quid consideratis particularibus circumstantijs atq; conditio nibus eius. Primo modo vult rex
om̄es suos subiectos viuere, inquantum videlicet considerat eos vt ciues, & membra regni sui.
Secundo modo vult quosdam eos perire, inquantum sunt bono communī cōtrarij, vel enor
miter scelerati. Simili modo vult deus om̄es hoīes saluari, voluntate antecedēte, vc; cōfidera
Gene. 1 tis eis vt sunt rationalis natura, ad dei imaginē facta, beatitudinisq; capaces. Sed cōfiderando
nō nullus secundum actus & circumstatiās suas particulares nō vult eos saluari, sed damnari, qd
pertinet ad voluntatē consequēte. Verum(vt ait Thomas) voluntas fertur in rem, secundum
quod res in se realiter existit. Ideo quod alius vult voluntate antecedēte nō vult simpliciter, sed
secundum quid. Quod vero vult voluntate consequēte, vult simpliciter & pfecta. Ideo om̄es
saluantur quos vult deus saluari, loquēdo de voluntate dei & terna, simpliciter dicta. Quod er
go vult deus oēs saluari his modis declarat Apostolus: L Vnuſ em deus est L vtpotē in essentia
simplex, & in personis trinus, qui est trinitas superbeneficta, vnuſ verus, simplicissimus deus,
L vnuſ est & mediator L. i. reconciliator & sequester L dei L trinitatis L & hoīm homo Chfus le
sus. L cum vtroq; extremo cōuenies, cum deo secundum naturam diuinam, & cum hoībus, se
cundum

A cundum assumptam humanitatem. Estq; mediator dei ac hominū, proprio loquendo, nec vt deus neq; vt homo, sed vt deus homo, seu deus incarnatus. Sic quippe cōpetit ei & satisfacere seu recōciliare, & idoneitas vel efficacia recōciliandi. Quoq; primū cōuenit ei rōne assumptæ naturæ, secundum vero ratione deitatis vnitæ, ex qua opera & p̄cēnē Christi hominis infinitam quodammodo dignitatē & efficaciā sortiūtur, in tantum vt minima gutta sanguinis eius fuisset sufficientissima ad totius humani generis liberationē, L. qui Chrūs L dedit L id ē, sponte & charitatue obtulit, L. redemptionē L i. in causam & pretiū nostræ redēptionis, L. semetipsum pro om̄ibus L quātum ad sufficientiā, L. Cuius testimonium L i. assertio seu p̄dicatio, vt pote testimoniū, q̄ vel prophetæ prēbuerūt de Ch̄o venturo vel apli de ipso iam passo & glorificato, L suis tēporibus L i. diebus à deo pr̄ordinatis, L cōfirmatum est L i. impletū, & verificatū atq; per signa diuina probatum, videlicet in die sancto Pentecostes adueniente spiritu sancto, & apostolis Ch̄ri resurrectionē pr̄dīcātibus, ac diuersa miracula ope rantibus. Vnde scriptū est: Illi profecti pr̄dīcauerunt vbiq; dñs cooperante, & sermonem confirmāte sequēcibus signis. L In quo L i. ad cuius testimonij perhibitionē seu pr̄dīcationem, L positus L i. diuinitus institutus & factus, L sum ego pr̄dicator, & aplus. Veritatē dicō in Ch̄o, & nō mentior L ista dicēdo qui sum L doctor gentium infide L catholica, L & veritatem euāgelicæ legis. ¶ Insuper docet Aplus modū orandi in speciali primo quātum ad viros. L Volo ergo L i. quoniam doctor sum gentium, volo L viros orare L i. decentia petere à deo, L in om̄i loco L opportunitate adepta, & non solū in ecclesia materiali, L leuantes puras manus L i. sancta desideria cū corporalium manuum extensione ad deū pro deuotiōe ardētiori excitāda: si tñ fieri possit secrete. Coram alijs nāq; singularitas est vitāda. Multum autē cōfert corporalium manuū eleuatio ad superna pro interiori eleuatiōe prouocāda. Propter qđ per Prophetā dicitur: Leuemus corda nostra cū manibus ad dñm in cœlos. Et rursus apud alium: In nomine tuo leuabo manus meas. Itemq; Eleuatio manuū meāge sacrificiū vespertiū num, L sine ira L in proximū, i. sine appetitu vindictæ, & animæ commotione. Vnde in Ecclesiastico legit: Homo homini seruat irā, & à deo querit medelam. Quis exorabit pro peccatis illius? L & disceptatione L i. hesitatione quātum ad deū, nō dubitantes de exauditione. Dummodo orēt sicut oportet, videlicet salubriter, perseverāter, & pro seip̄s. Cū plena ergofiducia est orādum. Quis em̄ inuocauit deū, & despexit eum? Ideo per Iacobum dicit: Postulet in fide nihil hæsitās. L Similiter & mulieres L volo orare, sicut de viris p̄dixi cū manuū purarum leuatione, sine ira & disceptatiōe existētes, L in habitu ornato L i. veste decēte non curiosa, L cū verecundia L quæ est passio laudabilis, cū sit timor de re turpi secundū Damasce num. Hinc scriptum est: Gratia super gratiam mulier sancta & pudorata & tacita. Et rursus: Fallax gratia, & vana est pulchritudo. Mulier timens dñm ipsa laudabitur, L & sobrietate L ne sint gulosæ, L ornates se nō intortis L hoc est, crispati L crinibus, aut auro, aut margaritis, vel veste p̄tiosa, sed qđ decet mulieres L illo ornētur, illudq; faciant, L promittētes L hoc ē, firmiter proponētes, vel deo vountes, vel foris veraciter ostēdentes, L pietatē L i. religiosam benignitatē, seu Christianā religionē, L & misericordiam per opera bona L i. virtuose viuēdo. Hoc & Petrus in prima sua docet canonica: Mulier sit non extrinsecus capillatura, aut cūdatio auri, aut indumenti, vestimentorum cultus, sed qui absconditus cordis est homo in corruptibilitate quieti & modesti sp̄s. L Mulier in silentio discat L hoc ē, silenter instruētem seu pr̄dicantem aduertat, pr̄sertim in ecclesia, L cū om̄i subiectione L interiori ac exteriori, id est, cum perfecta humiliatione. L Docere aut̄ L viros in publico seu in ecclesia, L mulieri non permitto L quia communiter ratio debilis est in fœminis, suntq; nimis loquaces, & ad vanitatem proclives, sermo quoq; earum luxuriam potius incitat s̄pē, quam deuotionē. Iuxta ilud: Colloquium mulieris quasi ignis exardescit. Vruntamē mulieres in suis conuētibus seu domibus docere possunt personas sibi subiectas, L neq; L permitto mulieri, L dominari in vi rum L hoc est, proprium maritum, L sed esse in silentio L cum sint pronæ ad vitia locutionis. Ideo autem debet esse viro subiecta, L Adam em̄ primus formatus est L i. à deo ante mulierē creatus, L deinde Eva L de latere viri. Et Adam nō est seductus L à serpēte, credendo vera esse quæ dixerat serpēs, videlicet. Quacūq; die comederitis, eritis sicut dñs L mulier autem seducta in pr̄evaricatione fuit L i. decepta promissione serpētis dicentis: Nequaq; moriemini, sed eritis sicut dñs. In tantū vt de prohibito fructu comederit. Vnde Adam interrogatus à deo, nō dixit: Mulier seduxit me, sed dedit mihi, & comedi. Illa vero, serpēs, inquit, decepit me & comedi. Adam em̄ multo sapiētor atq; perfectior erat vxore, vnde nequaq; putauit verba dei ēē mēdosa. Seductus tñ fuit in hoc q̄ propter amorē cōiugis māducauit de vētito fructu, nec putauit trāgressionē suā tā grauiter puniēdā. L Saluabit aut̄ L i. salutis augmētū merebitur & sortiet mulier, L p̄ filiorū generationē L corporalē vespūalē. Nā actus matrimonij meritorius ē, si cū debitib; circūstātijs exerceat, v̄c; propter prolem diuino cultui deputandā. Spūalis quoq; ḡnatio q̄ est instructio, correctio & educatio in virtutibus, multū meritoria est matri,

Ephe.2
Ephes.2

Coloss.1

Acto.2

Marc.14

Acto.9

Galat.1

Threnos.3
Plain. 67
Psalm. 140

Ecc.28

Ecc. 2
Jacob.6Damasce.
Prote.10
Prover.31

i. Petri.3.

Bene.1.
Bene.2
Bene.3

Ibidē.

L si p-

L si permanferit in fide, catholica & dilectione, spūali, ne amor carnalis in ea præualeat, & sanctificatiōe, i. sancta cōuersatione, p̄sertim vitādo alterius viri pollutionē, cū sobrietate, temperāter viuēdo. Immoderatio em̄ cibi ac potus plurima vītia parit in fēminis.

¶ Expositio capituli tertij: Fidelis sermo: Si quis episcopatum desiderat, opus bonum desiderat.

¶ Articulus tertius.

Dinceps Apl̄us instruit Timotheū de ordinatiōe ministroꝝ ecclesię Fidelis. hoc est, verus & gratus est, sermo q̄ subditur, s. Si qs episcopatū desiderat, i. Ep̄us fieri cupit, opus bonum, i. sanctum officium desiderat, sed nō bene desiderat. Non em̄ licere videt ad episcopatū anhelare, nisi forte ex speciali inspiratione spūs sancti. Quāmuis em̄ episcopatus sit dignitas magna, habet tñ summū laborē & maximā solitudinē sibi annexā, ita vt potius appelletur opus q̄ dignitas. Et si qs episcopatū līcītē cupit, nō propter dignitatē, sed propter administrationem eum cupit, optans prodesse non præesse. Deniq̄ nomē epi propriē sumptū significat opus, nō dignitatē. Dicit em̄ ab Ep̄. quod est supra, & ὅποις intētio, quasi saluti gregis supintendēs. Quidam probabiliter afferunt hoc loco per episcopatum intelligi sacerdotium. Nam de diaconis statim subiungitur. Nō aut̄ appetet, q̄ Apl̄us de sacerdotio cōticuisset, tantum q̄ ordinē trāfiliisset, nisi in noīe ep̄atus includeretur. Ne aut̄ q̄spīā pronus sit ad ep̄atum desiderādum, declarat Apl̄us, qualē oporteat eē ep̄m, q̄tēnus episcopatum nemo affectet, nisi virtutibus istis ornetur. Oportet ergo, si res dignē & fru-
tuose agatur, Lepiscopum iam creatum, veleum q̄ ad episcopatum promouet, sine crimi-
ne esse, i. sine magno p̄seueranti seu notabili vitio, ne increpanti dicatur: Medice cura teīpm.
Hierony. Lvnus vxoris vitum. Circa hoc Hieronymus & Augustinus dissentient. Hieronymus enim affirmat, q̄ oportet eum nō habuisse, nisi vnam vxorē post baptismū, ita qud nō obest, si ante
Augustini. Lvnus vxoris vitum. Circa hoc Hieronymus & Augustinus dissentient. Hieronymus enim
affirmat, q̄ oportet eum nō habuisse, nisi vnam vxorē post baptismū, ita qud nō obest, si ante
Lvn. 10. baptismū aliam habuit, ed qud baptismus irregularitatē tollat. Augustinus tenet oppositum,
quia baptismus non sacramēta relaxat, sed crimina, sobrium in victu ne grauetur cor eius
crapula vel ebrietate. Vnde in Leuitico dñs ait ministris synagogę, Aaron, s. & filii eius. Vi-
num & omne quod inebriare pōt non bubes tu, & filii tui, quando intrabis in tabernaculum
testimonij, vt habeatis sciam discernēdi inter sanctum & pollutum L prudentē in agēdis &
dandis consilijs pudicum in exteriori apparatu honestum, ornatum probitate morum
L hospitale, alios, maximē pauperes clementer hospitādo, doctorē, i. eruditum & agilē ad
docēdum, nō vinolētum ne corpuseius ad libidinē cōcīte, non p̄cessore, i. bellicosum,
velex impatiēta verberantē, sed modestum. hoc est, in oībus ordinatum, nō litigiosum.
Proue. 20. ne verbis contēdat, Honor em̄ est homini, q̄ separat se à lite. Et vbi zelus & contētio, ibi incō-
stantia & orīne opus prauum, nō cupidum ne propter munera puerat iudiciū, vel acceptor
Ecc. 10. fit p̄sonas L suæ domui bene p̄positū, i. propriā familiā digne regētē. Virtus nāq̄ & vitiū fa-
milīz, redūdat in patrēfamilias. Qualis em̄ rector tales & subditi filios habentē subditos, si-
bi & deo in omni castitate, i. cōtinētia q̄ omni Chīiano necessaria ē. Si qs aut̄ domui suæ, i.
domesticis proprijs nescit p̄esse, q̄uo ecclīz dei diligētiā habebit. i. qualiter toti cōgrega-
tioni fidelīū cū debita solicitudine p̄uidebit. Q. d. Nequaq̄, cū istud fit maius & laboriosus illo
LNō neophytū, i. nouiter cōuersum, ne in supbiā elatus, i. tumore elatiōis inflatus ex subi-
ta promotione se reputas alijs pfectiorē, & ecclīz p̄necessariū in iudiciū, i. reprobationē
seu p̄cēna L incidat diaboli, q̄ ob suam elationē damnatus est. Oportet aut̄ & testimonium
habere bonum, & ab his q̄ foris sunt, i. infidelibus & mūdanis hoībus, hoc ē, tāta virtutū ex-
cellētia necesse est eum fulgere, vt etiā à pueris laudet, ita vt nemo valeat reprehēdere eum, sic q̄
facilius extranei à fide seu vita laudabili eius prædicationi cōsentiat, vt nō in opprobriū inci-
dat, i. cōréptum, vc̄ ne qs eum despiciat L & in Llaqueum diaboli, i. aliud quodcūq; p̄ctnī
quo dæmon capit atq̄ illaqueat aiā peccatricē. Insup de statu & qualitate diaconorū sub-
dit Apl̄us: Diaconos sīr̄ oportet esse pudicos, nō bilingues, i. duabus loqueliis vtētes vc̄
Ecc. 28. aliter in p̄sentia, atq̄ aliter in absentia loquētes, quales sunt adulatores, simulators, & seminato-
res discordia. Vnde in Ecclastico legit: Susurro & bilinguis maledictus, multos em̄ turbauit
pacē hñtes. Talibus dicit Iacobus: Purificate corda duplices aīo, nō multo vino deditos, i.
P̄io. 20. nō vinolētos & ebriosos, ne sint mēte obtusi, indiscreti, ac lubrici, q̄m scriptum est: Luxuriosa
res est vinum, & tumultuosa ebrietas, q̄ his delectat, nō erit sapiēs, nō turpe lucrum, hoc est,
tempore comodum sectantes, vel nō vilius emētes & carius vēdentes. Turpe est em̄ huic
professioni quā stubus studere, habētes mysterium fidei, i. secreta fidei cognoscētes in cō-
sciētia pura, vc̄ ne de sua scia extollantur, vel secreta fidei curiose scrutetur. Et hi autē hoc
est, diaconi & epi probētur primū, hoc est, anteq̄ promoueantur, examinētur, si idonei sint,
& sic probati & approbati ministrent, in suis officijs nullum crimē, hoc est, mortale
peccatum L habentes. Mulieres similiter oportet esse pudicas, hoc est, verecundas, hone-
stas, foris compositas, nō detrahentes, sobrias. Ebrietas enim p̄cipue obest eis, cum sint
debiles in rationis iudicio, fideles in omnibus articulis fidei, vel in omnibus dictis & factis.

L Diaco-

IN EPIS. I. AD TIMOTH. ENARRA. Arti. IIII. Fo. CXIII.

Diaconi sint vnius vxoris viri. i. ultra vna vxore nō habeat propter sacramētū. Sunt em̄
A quasi vicarij spōsi c̄elestis, cuius spōsa, puta ecclesia, vna est. Tēpore aut̄ apli licuit epis, pres-
 byteris atq; diaconis vna habere mulierē, qua defuncta ad castitatem tenebantur. Nūc vero ex
 ordinatiōe summi pōtificis ad ppetuā castitatem tenētur. L Qui diaconi, L filii suis bñ p̄sint
 & suis domibus. i. familijs tā in spūalibus q̄ in t̄palibus. Qui em̄ bene ministrauerint. in mi-
 noribus officijs atq; ordinibus, L gradū sibi bonū acquirēt. i. ad altiorē statū & ordinē pro-
 mouebūtur ad propriā & alioz salutē, L & multā fidutiā. i. spem magnā de futura beatitu-
 dine. Fidutiā inquā, L in fide, L fundatā, L quæ fides est, L in Ch̄o Iesu. sicut in datore cōfir-
 matore & p̄miatore. L Hæc tibi scribo speras me venire ad te cito. L à Laodicia ad Ephesum.
 L Si aut̄ tardauerō tūc scribo, L vt scias. interim ex doctrina huius ep̄læ, L quō oporteat te
 in domo dei. i. in grege fideliū tibi cōmissō, L cōuersari oibus & singulis salubriter p̄fidē-
 do, exēplariter te habēdo, & vnicuiq; proportionatā doctrinā imprimēdo, L quæ domus,
 L est ecclesia dei viui. cōgregatio Chr̄ianor̄, ecclesia vtiq; nō ex vilibus saxis, sed viuis cō-
 structa lapidibus. Est q̄. colūna & firmamētū veritatis. i. veritatē euāgelicā fortiter portat
B infirmosq; sustinet, & vacillātes cōfirmat, tanq̄ firmamētū seu fulcimētū nutantiū in fide aut
 moribus. L Et manifeste magnū est, L in ecclesia L pietatis sacramētū. i. verbū dei incarnatū
 in cordibus fideliū habitās. Quod dī fac̄m. i. sacrū secretū seu res occulta, q̄a sc̄dm diuinā na-
 turā inaccesibile habitat lucē. De q̄ Esaias: V ere, ingt, tu es deus absconditus. Dic̄ etiā fac̄m
 pietatis, tanq̄ origo & fons totius mīx, sanctæ religionis & cultus diuini, L qd̄ fac̄m, L ma-
 nifestatū est. i. visibiliter apparuit hoib; L in carne, L assumta. Verbū em̄ caro factū est, &
 habitauit in nobis. V n̄ apud Esaiā testa: Sciet pp̄plus meus nomē meū in die illa: q̄a ego ipse q̄
 loquebar, ecce assūm. Et ite: Simul laudabūt, q̄a oculo ad oculū videbunt, cū cōuerterit dñs
 Sion, L iustificatū est. i. iustū ostēsum quātū ad deitatē, vel iustū effectū sc̄dm humanitatē,
 L in spū, L hoc ē, per opationē spūs sancti, testimoniū phibētis de Ch̄o, & animā eius omni
 sanctitate implētis, L apparuit angelis, L p̄sertim in ascētione, qn̄ dixerūt: Quis est iste rex glo-
 riæ? Et: Quis est iste q̄ venit de Edom? L prædicatum est, L per apostolos L gētibus, L vniuer-
 sis. In oēm em̄ terrā exiuit sonus eoz. Vnde propheta: Parauit, ingt, dñs brachiū sanctū suū
 in oculis oīm gētium, L creditum est mūdo. i. hoies per fidē receperūt hoc sacramētū, cre-
 dēdo in Ch̄m. Iuxta illud in Psalmo: Viderunt om̄es termini terræ salutare dei nostri, L as-
 sumptū est in gloria. L hoc est, in ascētione ad patris dexterā eleuatū atq; locatum est, prouta-
 pud Marcum legitur: Dominus Iesus assumptus est ab eis, & sedet ad dexterā dei.

¶ Declaratio capituli quarti. Spūs autē manifeste dicit, q̄a in nouissimis tēpo
 ribus discedēt quidam à fide. Arti. IIII.

Voniam iacula præuisa minus feriunt, prænuntiat apli mala ecclesiaz euētura, ut Grego.
 cum venerint minus turbētur fideles; L Spūs autē manifeste dicit. i. spiritus san-
 ctus nobis euidēter reuelat, L q̄a in nouissimis t̄pibus, L maxime circa aduētū Anti-
 christi, L discedēt quidā. etiā famosi & magni, L à fide, L catholica. A qua non
 corpore, sed corde discedit, sicut & corde credit, L attendentes spiritibus erroris. i. animab̄ Roma. 10.
 hominum errantium, seu dæmonibus ad errorē ducētibus, q̄ in veritate nō steterūt, L & do-
 ctrinis dæmoniog. L quas dæmones per se ingerūt cordibus peruersog, vel p̄hereticos pro-
 ponūt eas simplicibus, L in hypocrisi. i. in simulata sanctitate, L loquētū mendaciū. dæ-
 monia em̄, i. hoies dæmone informati loquūtū falsa cū simulata sanctitate vt sibi credat. De
C quibus dicit in Euangelio Chr̄us: Attendite à falsis prophetis q̄ veniunt ad vos in vestimentis
 ouium, intrinsecus autē sunt lupi rapaces, L cauteriatam. i. læsam seu vitiōse corruptā, L ha-
 bētiū suā cōsciētiā, prohibētū nubere. L quasi matrimonii nō esset sacramētū atq; diui-
 nitus institutū. Iubentiū etiam Labstinere à cibis quos deus creauit. L q̄ ad primordialē mate-
 riā, L ad percipiēdū eos. i. ad vescēdū, L cū gratiag actiōe. Creauit inquā eos, L fidelibus
 & his q̄ cognouerūt veritatē. i. ad sustētationē credētū, L q̄a om̄is creatura dei bona est. L
 in sua natura, L & nihil reiciendū à manducāte, L qd̄ cū gratiag actione percipit. i. nullus
 cibus spēnendus est, tanq̄ in sua natura nociuus, q̄ comedī pōt aut solet, cū gratiag actione.
 Nam licet fideles à certis cibis & potibus interim abstineāt, hoc tamē nō faciunt ea rōne qua
 fiebat in veteri testamēcio, sed ob corporis castigationem. L Sanctifica em̄ per verbū dei. i.
 verbo seu filio dei cibus benedicitur ne sit nociuus sed vtilis. Chr̄us quoq; seu verbum dei suo
 aduentu cibos in lege prohibitos fecit licitos, sic q̄ sanctificauit eos, L & orationē. i. per ora-
 tionē hominū instrumētaliter, q̄ sua prece obtinent à filio dei sanctificationē cibog. L Hæc.
 documēta, L proponens fratribus, L per modū exhortationis seu iussionis, L bonus eris mini-
 ster. i. fructuosus platus, laudabilisq; vicarius. L Christi Iesu, L populū eius efficaciter instrue-
 do, L enutritus. i. spūaliter educatus ac fatus, L verbis fidei & sanḡ doctrinæ. i. verbis sacre
 scripturæ p̄tinētibus ad fidē sacrā, euāgelicāq; doctrinā. Hæc verba animam nutrīt. Iuxta il
 lud; Nō in solo pane viuit homo, sed in om̄i verbo qd̄ procedit de ore dei L quam, L doctrinā, Watt. 4.
 Lasse.

- Lit. 1** Lassicutus. i. adeptus Les. per illuminationē diuinam & meā instructionē. Ineptas autē. hoc ē, incōueniētes, qbus nec fides nec virtus edificat. & aniles fabulas. quales solēt recitari à vetulis deuita. Vnde apud Petru quoq; habet: Nō indoctas fabulas secuti, notā vobis fecimus dñi nři Iesu Chři virtutē. Exerce aūt teipm ad pietatē. i. ad interiorē cultum latrīz & religionē internā veri dei, ad compassionē fraternā, & benignitatē cordialē. Nam corporalis exercitatio ad modicū vtilis est. i. exteriora ista exercitia ac instrumēta virtutū, vc; abstinentia, ieiunia, vigilia, disciplinæ p se par proficiunt, nisi in interioribus aia verē virtuosa ac pia redatur. Vnde nō nulli in his corporibus exercitijs se fatigātes, in charitate & pietate, ac interiori pfectione par proficiunt: qd nō ordinat prudēter & indefinēter media ista ad puritatē internam. L Piatas aūt p̄fata. ad oia. i. ad oēm grām promerēdā, & ad p̄priā ac aliog; salutē procurādā. L vtilis est, pmissionē. i. pmissam mercedē. habēs vitē quē nūc ē. i. vitē p̄sentis. Nūc em̄ pietati pmittit sufficiētia tpaliū, & abūdātia spūlium grāg; & futuræ. vitē in p̄fia, in q merces pietatis ē vita seu btitudo æterna, quē ad modū ait Saluator: Cētuplū accipiet, & vitā æternā possidebit. L Fidelis sermo & om̄i acceptiōe dignus. est, quē de laude pietatis iā intuli. L In hoc em̄ sermonē. i. ppter huius sermonis veritātē, laboramus. in interioribus & exterioribus exercitijs pietatis, & maledicimur. à pueris quasi iniquè agētes. Sed ideo cōstāter laboramus, & oia æquanimiter toleramus, q speramus in deū viuū. i. sperādo in deū tendimus, expectādo futurā felicitatē ab eo, quē tāta est, vt nō sint condignæ passiones huius t̄pis ad eam,
- Acto. 10** L q ē saluator om̄i hoīm, maximē fidelū. trinitas qppē supgloriosa ē saluator principalis, q p Chři mysteria nos redemit. L Et sicut Chřus vocat dñs om̄i qd sufficiētā, electoꝝ vero quārum ad efficiētā: sic deus trinitas ē saluator om̄i p sufficiētā, fidelū vero fide & ope est saluator p efficiētā, quos ad salutē pducit coelestē. L Pracipe hēc. i. quē de fabulaꝝ inaniū vitatiōe, & pietatis exercitatiōe tibi iam iussi subditis suis. L & doce. eos, si q eore hēc nesciāt. ¶ Deinde docet plātu à suis subditis honorādū. L Nemo adolescētā tuā. i. te adolescētē. L contemnat. paruipendēdo verba tua ac iussa, ppter adolescētiam tuā, quasi inexpertus sis & imperfectus. Et vt hoc alij diligēter obseruet, oportet vt vita & morib; annos tuos excedas, habēdo te matute in oībus. Ideo subdit: L sed esto exēplum fidelū in verbo, in cōuersatiōe, in charitate, in fide, in castitate. i. in his oībus habe te exēplariter & syncere, quatenus loquēdo, operādo, diligēdo, credēdo, seu opa charitatis ac fidei oīndo, & caste viuēdo, alios edifices, & fil'es tui efficias. L Dum venio. ad te vc; interīm, & tunc. L attēde lectioni. L sacrē scripture, in qua spūs sanctus cum hoīe loqtur, & homo quasi in speculo cōspicit qd agere debeat, L exhortationi. L proximorum L doctrinæ. i. informationi ignoratiū, faciēdo hos actus successiue ac ordinate vc; cōgruo loco & tpe studēdo, postmodū exhortādo siue docēdo. ¶ Deinde hortat Timotheū ad diligētem sui officij executionē. L Noli negligere. i. p pigritiam pdere vel dissimulare, & ab opibus bonis suspēdere. L gratiam. L gratū faciētem, seu gratis data. i. supnaturale donū spūs sancti, seu ordinē episcopatus, L quē data est tibi. à deo. L p Prophetam. i. prophēticā reuelationē mihi de te factā, qua mihi ostēsum est te vtiliter executoꝝ episcopale officiū. Quæ etiā grā data est tibi, L cū impositiōe. i. p impositionē. L manū presbyterij. i. manū meas, qui te ordinaui ep̄m, p quā impositionē presbyteriū seu sacerdotiū tibi collatū est cū ḡf a sacramētali quē cōserf in sacramētis euāgelicæ legis. Vel, ponit abstractū pro cōcreto, vc; presbyteriū pro presbytero. ¶ Deinceps admonet Timotheū ad seriosam obedietiā eos, q ip̄e scribit & mādat ei. L Hēc. que tibi p̄cepit L meditare. quē ad modū apud Sapiētem dī: Serua mandata, & legem quasi pupillam oculi tui. Liga eam in digitis tuis, & in tabulis cordis tui scribe eam, L in his esto. L occupatus per obedietiam, L vt profectus tuus. L in sancta cōuersatiōe, L manifestus fit oībus. L ad ædificationē eoꝝ & gloriā dei, nō ad tuum p̄coniū. L Attēde tibi. L primū, vt viuas sicut decet ep̄m, L & doctrinæ. i. deinde intēde instructioni gregis tui. Qui em̄ sibi ipsi
- Ecc. 14** nequam est, cui bonus est? Et qd proficit homo si lucretur vniuersum mūdum, seipm aut pdat?
- Luc. 20** Hoc etiam in Actibus ait Ap̄lus: Attēdite vobis & vniuerso gregi, in quo posuit vos spūs sanctus ep̄os. L Insta in illis. diligēter vacando tibi & alijs. L Hoc em̄ facies, & teipm saluū facies. L hoc est, beatitudinē promereberis, L & eos q te audiunt. nō solum auribus corporis, sed etiam cordis, saluos facies accidenter cooperatiue ac instrumentaliter.
- ¶ Explanatio capituli quinti: Seniorem ne increpaueris, sed obsecra vt patrem.
- ¶ Articulus quintus.

Preterea docet Ap̄lus modum docēdi in speciali, quatenus vnuſquisq; instruat secundū status sui decētiam. L Seniorē. ætate & morib; ne increpaueris. L ne increpaueris. arguēdo eum duris sermonib; ne ad indignationē cōcitet, & qd nō decet nisi forte ad exercitandum, vel ad aliorū ædificationē, sicut frequēter viri sancti sanctissimos seniores dure increpasse legūtur, L sed obsecra vt p̄rem. i. humiliiter atq; suppliciter admone eum, vt indecentia corrigat in seipso, vel alijs. Tamē (vt ait Gregorius) seniores leues & vitiosi durissime arguen- Gregorius. di sunt. Vnde Sapiēs ait: Senectus venerabilis est non diuturna, neq; annoꝝ numero computa-

A tata, sed etas senectutis vita immaculata. De tali sene in Levitico legi: Coram cano capite cō surge, & honora personā senis, Liuuenes obsecra ad proficiēdū in bonis, & abstinentēdū à malis, ut fratres, ut tua humilitate & charitate molliti atq; cōpuncti citius acquiescāt, Lanus, i. vetulas obsecra hoc modo, ut matres tuas spūales, vel sicut decet matres rogari à filijs, Liuē culas, obsecra, ut sorores in omni castitate, ita ut nullo modo habeas te ad eas petulāter, im pudice siue carnaliter. Vida honorā ministrādo eis necessaria vitæ, si pauperes sint, vel reuerentiā solā exhibendo, si fuerint diuites. Quod intelligo de his, q̄ vere viduæ sunt, i. vitā suo statui conuenientē ducunt tanq; separate à solatio amore cō seculi, sicut destitutæ sunt à solatio viri. Deniq; de diuitibus viduis subditur. Si qua aut, i. aliqua, filios aut nepotes habet, eius educatiōe & instructiōe egētes, discat primū, i. anteq; alienis prōficia, domū suam, hoc est propriā familiā, bene regere & mutuā vicē reddere parentibus suis, si viuant, quatenus sicut ab eis nutrita est; sic nutriat eos, si fuerit opportunū. Quæ aut vere vidua est, secundum sensum p̄ tactū, & desolata, i. pauper & sola, nō habens familiā, speret in deo, i. totam suam fiduciā in deo cōstituat, certa cō ecclesia sibi de necessariis prouidebit, instet obsecrationib; & orationib; nocte & die, i. cōpetentibus horis diurnis atq; nocturnis, tota-liter occupando se in diuinis, orādo pro seipso ac alijs q̄ eleemosynis sustentatur, vt sic vacet diuinis. Sic ergo agēdū est viduæ. Nam q̄ in deliciis est, i. vidua carnaliter viuēs & mundi de-litias quārēs, Liuens, vita naturæ mortua est, vita grā carendo, propter peccatū mortale. De qua morte ait in Euāgeliō Chrūs: Dimitte mortuos sepelire mortuos suos. Et hoc p̄acti Matth. 8 B pe, viduis, ut irreprehensibiles sint, delicias corporales & magna ac notabilia p̄ctā vitando. Quod aut vidua diues vel valēs, propriā domū regere debeat, patet ex hoc. Si quis aut suorū propinquorū, & maxime domesticorū, ut sunt parētes & filii, curam nō habet, eos regen-do seu nutriendo, fidem negavit, bona fidei omittedo, quis ore non exprimat, sicut de qui-busdā testatur scriptura: Dicūt se nosse deū, factis aut negāt, & est infidei, q̄ nondū veritatē fidei audiuit, deterior, saltem quantum ad aliqd, vel cāteris paribus. Agit em̄ cōtra Christū qui in cruce suspensus, de matre sua sollicitus fuit, commēdans eam discipulo. Propter q̄d etiam Petrus: Melius est (ingt) viam iustitiae non cognoscere, q̄ post agnitionē conuerti retrosum. Deinde docet, q̄les viduæ sint eleemosynis ecclesiæ sustētandas. Vidua eligat, i. talis vidua suscipiat ab ecclesia sustētāda, nō minus sexaginta annorū, i. q̄ ad minus sexagenaria sit. Taliis nāq; caret signo suspiciois, eo q̄ in tāta etate extictus sit seruor libidinis, idcirco secure nū-trit à ministris ecclesiæ, q̄ fuerit vnius viri vxor, dūtaxat, quod est signū continentia. Debet em̄ vniustantū viri vxor fuisse propter facīm copulæ Chri & ecclesiæ, q̄ est vnius cū vna, vide-licet Christi cū sponsa sua ecclesia, in operibus bonis, i. de laudabili sua p̄terita cōuersatione, testimoniū habens, à fide dignis. De qbus operibus subdit, si filios, suos, educauit, in ci-bis ac moribus, si hospitio recepit, peregrinos ac pauperes, si sanctorū pedes lauit, p̄ser-tim p̄dicatorum vndiq; disurrentiū, quos in primitiuā ecclesia periculose erat recipere, si tribulationē patiētibus, hoc est afflictis, captiuis, oppressis atq; similib⁹, subministravit, necessaria tribuendo, vel obsequiū impendēdo, si omne opus bonū ad se pertinens, subse-quuta, per operationē assiduā. Adolescētores aut viduas, quæ nondū sexaginta annos sor-titæ sunt, deuita, i. non eas suscipias ecclesiæ eleemosynis sustētandas, nec vōū continentia vsque adeo ab eis requiras, propter vitanda pericula. Taliū em̄ sanguis feruet, neclubricē etati facile est credendū. Ideo autē vitandæ sunt. Cum em̄ luxuriatæ fuerint, luxuriose, guloſe, C seu delitiose viuendo post cōtinentia votū, in Chro, i. quasi honeste ac licite, nubere volunt, nō arbitranteshoc esse culpabile, eo q̄ exēcata sit ratio ea, concupiscentiis carnis, ha-bētes damnationē, i. causam dānationis eternæ, videlicet mortale peccatū, q̄a primā fidē, hoc est cōtinentia p̄missionē, irritā fecerunt, i. violauerūt. Promittentibus nāq; castitatem non solū nubere, sed & velle nubere, est dānabile. Simul aut, i. vna cū peccatis ī memoratis, & otiosæ, existētes, discūt circūire domos, aliorū, hinc inde vagādol, nō solū otiosæ, q̄m̄ otiositas nō est diu sola, sed parit alia vitia, sed & verbosæ & curiosæ, Verbositas em̄ & cu-riositas ex otiositate nascunt, loquētes q̄ nō oportet, i. illicta & nocua. Minus dicit, & maius significat. Volo ergo, per modū cōsulentis, Liuiores, viduas quæ castitatē nō promise-runt, nubere, filios procreare, matres familias esse, i. domū propriam regere, nullam occa-sionem dare aduersario, i. infideli seu impio, maledicti gratia, hoc est ad maledicendū seu detrahendum, cui gratum & iucundum est, habere aliquid contra fideles, vt possit obloqui eis. Idcirco autem h̄c consulo, Iam em̄ quādam, viduæ adolescentiores post votū emissionem, conuersæ sunt retro satanam, i. à proposito castitatis ceciderunt rursus nubentes, & dēmo-nis prauitatem sequentes. Si q̄s fideles habet viduas, adolescentes in domo sua, subministret illis, Incessaria vita, & non grauetur ecclesia dei, eas alendo, ut his quæ vere viduæ sunt, & annos, de qbus iam dictū est, sufficiat, qd habet ecclesia, s. vt valeat eas sustētare. Insup-agit Apostolus de presbyterorum honore, Qui bene p̄sunt presbyteri, i. qui gregē suū

digne custodiunt, duplice honore digni habeantur. i. præ cæteris copiosius honorentur. Po D
 test autem per duplē honorē intelligi obediētia & sustētatio. Nā subditi presbyteris obedire,
 & stipēdia vita præbere tenent. In patria q̄q; duplē honore digni habent, videlicet aureæ atq;
 aureolæ maxime q̄ laborat in verbo & doctrina. i. illi presbyteri potissimū digni sunt dupli
 ci honore, q̄ instant verbo exhortatiōis q̄tum ad scientes, & doctrinæ. i. instructioni ignoran-
 tiū. Quod autem à subditis sint alendi, probat Ap̄lus autoritate scripturæ. Dicit em̄ scripturæ
Deute. 25 Nō infrenabis os boui triturati. i. prædictori non subtrahes necessaria vitæ. Et: Dignus est
Luc. 10 operarius mercede sua. Hoc est q̄q; superius dictū atq; expositū. Nō ligabis os boui triturati.
Loy. 9 Aduersus presbyter, noli accusationē recipere, nisi sub duobus aut tribus testibus, fide di-
Tere. 9 gnis. Presbyteri em̄ cū habeat alios corripere, facile aduersarios acqrūt. Veritas em̄ parit odiū
Pro. 13 Et ut Salomon profiteat: Nō amat pestilens eū qui se corripit. Ideo nō est accusatio cōtra pres-
 byterum admittenda, nisi sub duobus testibus vt minimū, vel tribus. Et etiā propter dignitatē
 sui gradus seu ordinis, cū sit Ch̄i vicarius. Peccantes autem testimonio testium conuictos, vel
 aperte excedētes, coram om̄ibus argue. Publicanāq; peccata, publice arguēda sunt, Lvt &
Matt. 18 cæteri. superiores ac inferiores timorē habeat. i. argui & peccare formidēt. Si vero pecca-
 tum fit occultū: primo occulē arguendus est reus, iuxta illud: Si peccauerit in te frater tuus, cor-
 ripe eum inter te & ipsum solū. Testor. i. sub testimonio dico, teq; adiuro coram deo. pa-
 tre, & Ch̄o Iesu. filio eius & electis. i. sanctis Angelis, vt hæc dicta atq; dicēda custo-
 dias, nō solū memoriter, sed etiā efficienter, sine præjudicio. i. prædiscussione seu præce-
 dēti discretionis iudicio, nihil notabile facies in aliam partē declinādo. i. à via iustitiae re-
Ecc. 32 cedendo ad partē contrariā. Vnde in Ecclesiastico legimus: Fili, sine cōfilio nihil facias, & post
Job. 29 factū nō poenitebis. Job q̄q;. Causam, inq; quam ignorabā, diligentissime inuestigabā. Ma-
 nus nemini cito imposueris, aliquē facile ordinādo, sed prius examina eū, neq; cōmunicau-
 ris per cōsensem peccatis alienis. Te ipsum castū custodi, continēter viuēdo, qd maxime
 decet prælatū ecclesie. Noli adhuc aquam bibere, sicut diu fecisti, sed vino modico utere
 propter stomachum tuū vini calore indigētem. In q̄ stomacho est sedes & gritudinis, & prin-
 cipium digestionis, & frequētes tuas infirmitates, quæ per aquæ potationē augent. Dein-
 de ostendit Ap̄lus in q̄bus necessarium fit præiudicium, seu præiūm rōnis examen. Quorū-
 dam hominū peccata manifesta sunt. i. euidenter mala, q̄a nō possunt bono animo fieri, sicut
 sunt stupra, furta, blasphemiae, præcedētia ad iudiciū. i. nota antequām veniāt ad rōnis ex-
 aminationē ac dijicationē. Vel, præcedētia ad iudiciū, diuinum generale, seu particulare, q̄
 vtrūq; sit post vitā præsentē. Talia ergo nō oportet examinari, nec in talibus præiudiciū exigi-
 tur, sed subito dijicari possunt. Vnde iudicium qd ea sequit, non est temerariū, quorūdam
 autem peccata & subsequuntur. i. p̄ctā aliq; occulta seu quadā apparenti iustitia fucata sunt,
 ita ut nō appareat mala, nisi post discussionē, ideo in eis pr̄iudiciū est necessariū ut examinentur
Mart. 4 Vnde nec ea iudicare debemus, sed plato & iudicū est ea discutere. Vel, subsequuntur diuinū
i. Loy. 4 iudiciū: q̄a nō deducētur in publicum, nisi in die iudicij qn̄ illuminabunt abscondita tenebrae
 Similiter & facta bona manifesta sunt. i. aliqua opera bona, sunt aperte bona, saltē q̄tum ad
 genus operis quis nō ad intentionē agētis. Talia ergo examinatiōe nō indigent, & quæ aliter
 fe habent. i. bona de q̄bus mox certū non est, an fint veraciter bona. Abscdi nō possunt. i.
 suo tempore clare patebūt, quād à recta rōne examinantur, vel à deo iudicantur. Propter qd
 in Euangeliō veritas loquitur: Nihil opertū, qd nō reueletur; neq; occultū, qd nō manifestetur
Luce. 8 ¶ Expositio Cap. VI. Quicūq; sunt sub iugo serui. Arti. VI.
I. Pet. 2 Escendit demū Ap̄lus ad instructionē particulariū personar. Quicūq; sunt sub iu-
 go serui. i. qualeſcunq; sint serui, videlicet sapiētes fideles, vel alia ḡfa adornati: ta-
 men cū sint subditi imperio dñorum suorū, dominos suos, itā bonos q̄ discolos,
 seu infideles, omni honore dulix, q̄ carnalibus dominis impendi solet ac debet,
 dignos arbitrētur. nō inquantū infideles & impii, cū scriptū sit de viro iusto: Ad nihil dedu-
 ctus est in cōspectu eius malignus. Sciendū, q̄ qdam docebāt libertatē omnibus Christianis eē
 cōmūnē, intēdentes seruitutē reprobare, eo q̄ dicat saluator: Si filius vos liberauit, vere liberi
 eritis: Et alibi: Ergo liberi sunt filii. Sed hæc de spūali libertate, nō de carnali intelligenda sunt.
Psal. 14 Ideo contra hos fatur Ap̄lus: Ideo autem serui hoc faciant, ne nomen dñi & doctrina, hoc est,
Johan. 8 ne Christus & eius prædicatio blasphemetur. ab impijs, tanquām fit contra leges, & domi-
 nis auferat debitam seruitutem. Qui autem fideles habēt dominos, id est serui Christiani do-
 minis seruientes, non contemnant dominos tales, quia fratres sunt, hoc est ob hoc q̄a in
 Christo sunt pares, quantum ad spūalia, sed magis seruant dominis suis cum debita reue-
 rentia, quia domini fideles sunt & dilecti deo, quia beneficiū participes sunt, id est domi-
 ni eadem beneficia gratiæ à deo receperunt atq; recipient, quæ & serui. Hæc doce seruos,
 & exhortare eos, vt sic agant. Si quis aliter docet, quām ego iam docui, & non acquies-
 cit sanis, hoc est veris sermonibus domini nostri Iesu Christi, quos loquitur p̄ me, qui etiā
 proprio

A proprio ore dixit: Redde quæ sunt Cæsaris Cæsari, & ei, quæ secundū pietatē est, doctrinę euangelicę, quæ ad pietatē inducit, & lites, odiū extirpat. Talis est superbus, nihil sciens, scientia salutari & formata, de qua dicitur à Sapiēte: Dedit illi scientiā sanctoꝝ. Vnde & Salomon: Vbi (inquit) humilitas, ibi sapientia. Et rursus: Superbus & arrogans vocabitur indoctus sed languens, i. cum infirmitate sui intellectus inaniter occupatus, circa quæstiones & pugnas, i. disputationes litigiosas verbög, ex qbus oriunt inuidia, vniuersali contentiones, blasphemias aduersarioꝝ fidei cōtra deū, dū audiunt aliqua rōni naturali cōtraria, susptiones male, cōflictiones hominū mente corruptoꝝ, i. infecta voluntatē habentiū, auersorū à summo & incōmutabili bono. De qbus propheta inquit: Diuisum est cor eoꝝ, nūc interibunt, & q veritate priuati sunt, i. spūaliter excēcati. Homini inquā lexistimantū quæstū esse pietatē, i. opus pietatis, videlicet p̄dicationē ordinādā esse ad lucrū tēporale. Nā ideo p̄dicant, vt tēporale cōmodū cōsequant, quemadmodū apud Michæl prophetā de quibusdā inducit: Sacerdotes eius in mercede docebāt, & prophetæ eius in pecunia diuinabant. Est aut quæstus magnus, pietas cū sufficientia, i. quāvis pietas non sit quæstus carnalis ac tēporalis, vt illi existimat, est tamē Magnus quæstus, videlicet fructuosus, spūalis, atq; eternus, q; aeternam vitā meref, est q; acquisitio omniū spūalium diuitiag, pietas ista, i. cultus dei cū sufficientia victus ac vestiū, sicut iam dictū est. Pietas ad oīa vtilis est, promissionē habēs vitæ, quæ nūc est & futuræ, cū qua sufficientia debemus esse cōtentī. Nihil em tēporaliū diuitiag, i. in hunc mundū, i. nascendo, sicut Iob ait: Nudus egressus sum de vtero matris meæ, haud, i. nō dubiū, i. est, sed certū, i. quia nec auferre mūdo, i. quid possumus, i. moriēdo, sicut ait Psalmista: Homo cū dormierit, nō sumet omnia. Et Iob: Dives cū dormierit, nihil sc̄i auferet, apprehēdet eum quasi aqua inopia. Habentes aut alimenta, & i. indumenta qbus tegamur, i. viçualium & vestimentoꝝ cōpetentiā, i. his contentissimus, quantum ad appetitum temporalium reꝝ. Qui enī ultra procedit, inordinate se habet, & superflue agit, qm̄ corporia ad spūalia ordinantur, sicut media ad finem, ideo non sunt appetenda nisi ad necessitatem, videlicet in tantū, quantū cōserunt vel requirunt ad spūalem mentis prosectū, quem superfluitas temporalium reꝝ non prouehit, sed impedit. Ideo Sapiens orabat: Diuitias ne dederis mihi, tribue tantū victui meo necessaria. Nā qui volunt, i. volēdo satagunt, i. diuities fieri, incidunt in tentationē, i. diabolicam impugnationē, & laqueum diaboli, i. in peccati consensum, quo anima à diabolo capit, quasi in laqueo. Tales enī cum sint auari, alioꝝ bona desiderant, alienis prosperitatibus inuident, & per vitiosa media conantur temporalia congregare, mentiendo, fallendo, &c. Ideo enī in Ecclesiastico scriptum est: Auaro nihil est scelestius, & nihil est iniquius, q amare pecuniam. Christus quoq; in Evangelio: Possibilius (inquit) est came lum per foramen acus transire, q diuitem, i. diuitiag amatorem intrare in regnum celoꝝ. Incidunt q; i. in desideria multa inordinata, de qbus Iohannes: Omne (inqt) qd est in mūdo aut est cōcupiscētia oculog, aut cōcupiscētia carnis, aut superbia vitæ, & inutilia & nociva. Hæc enī desideria sunt inutilia, q nō profundit ad adipiscendā verā salutē. Et nociva, qm̄ grām dei extinguunt, i. quæ mergunt, i. p modū aquag occidunt homines, i. auaros, i. in interitū, i. gratia amissionem, quæ est mors animæ, & perditionē gloriæ sempiternæ, quæ est mors secunda ac infernalis. Hæc enī mala inferunt desideria ista, Radix enī omnium malorum est cupiditas, plus habendi q expedit. Nec obstat q superbia dicitur omnis peccati initium, vel etiam amor priuatus, cui maxime conuenit esse omnium vitiog originem. Nā sicut nullum est genus peccati quod non oriatur (vt plurimū) ex superbia: sic nullum est genus peccati quod nō interdū nascatur ex cupiditate, p̄sertim cum ipsa quoq; superbia aliqui oriatur ex cupiditate, & econtrario. Sunt enī qui nō amarent superflua, nisi per possessionē illog putarent se excellentiores esse futuros. Et sunt qui non amarent excellentiam, nisi per eam putarent se ditiones fieri posse. Amor autem priuatus est radix omnium horum malorum, imò simpliciter vniuersog vitorum, i. cuius cupiditatis materiam quidam appetentes errauerunt à fide, i. vel eam negando, ne diuitijs spoliaretur, vel infideliter operādo, fidei directionem nō sequentes, & inseruerunt se doloribus multis, i. varijs curis & pœnalibus solitudinibus vita p̄sentis. Nā & diuitiag cū labore acquiruntur, cū timore possidētur, cum dolore amittuntur. Proptereas parat eas Chrūs spinis. Pungunt enī & lacerant animam possidētis. Tu autē d homo dei, i. diuino cultui totus mancipatus, hæc, i. vitia, i. fugē, i. iuxta illud Ecclesiastici: Quasi à facie colubri fuge peccata. Vnde Ambrosius: Nihil tam asperum, tamq; pernitiosum, q; si vir ecclesiasticus (maxime qui sublimem tenet locum) diuitijs huius seculi studeat, quod non solum sibi, sed etiam alijs obest, quibus cōtrariam dat formam, i. sectare vero, i. p̄cedentium sanctoꝝ vestigia imitando operare se utene iustitiam, i. reddendo vnicuiq; quod ei debetur à te, i. pietatem, i. quæ secundum p̄dicta ad omnia vtilis est, i. fidem, i. catholicam, i. charitatem dei & proximi, i. patientiam, i. non tristando propter aduersa, i. mansuetudinem, i. non appetendo vindictam propter illatas iniurias. Certa bonum certamen fidei, i. efficaciter milita Ch̄o,

Job. 7 pugna profide, labora aduersus peccata. Militia est enim vita hominis super terram, nec corona-
 2. Limo. 2 tur, nisi qui legitime certauerit. Apprehende, hoc est adipisci conare, & toto affectu ample-
 cter, vitam aeternam. i. felicitatem celestem tangere brauium tui certaminis, aliud premium
 non querendo, in qua i. ad quam, vel propter cuius adeptionem, vocatus es. a deo ad fidem
 Ro. 10 fidei quod certamen, & confessus es bonam confessionem, hoc est fidei veritatem seu promissio-
 nem. Ore enim confessio fit ad salutem, coram multis testibus, non solum deo & angelis, sed
 etiam coram bonis hominibus in tua ordinatione ac predicatione. Hoc est, etiam propter
 hanc confessionem apprehende vitam aeternam, ut actio confessioni respondeat. Principio
 tibi coram deo, i. deo patre testante, vel auctoritate diuinam mihi commissa, qui deus vi-
 Apoc. 7 uiscitat omnia, viua, vita naturae, gratiae seu gloria, & coram Christo Iesu, qui est testis
 Job. 8 ibidem fidelis, qui testimonium aeternitatis reddidit sub Pontio Pilato, dicens: Ego in hoc natus
 sum, & ad hoc veni in mundum, ut testimonium perhibeam veritati, videlicet bonam con-
 fessionem, qua dixi: Rex sum ego. Et: Regnum meum non est de hoc mundo. Hoc ergo prin-
 cipio, vt serues, i. impleas mandatum, i. mandata diuina & mea, quae utique a deo sunt, si-
 ne macula, i. pure, irreprehensibile, i. sic ea obserues ut reprehendi non possint quasi iniu-
 Dactl. 13 sta, usque in aduentum domini nostri Iesu Christi, i. perseveranter usque ad mortem, quoniam a Christo
 visitaberis & ei occurras, quem Christum in forma humana, suis, i. congruis, & a deo pre-
 ordinatis temporibus, i. in die iudicij particularis vel vniuersalis, vel in die aeternitatis, quae
 omne tempus comprehendit. Nam & in patria erit post diem iudicij tempus discretum, ut Tho-
 mas & alii multi testantur, ostendet hominibus bonis & malis in die iudicij, sed solis electis in
 die aeternitatis, beatus & solus potens, i. deus trinitas substancialiter felix, in quo est omnium
 Goetius bonorum, pulchritudo & desiderabilis infinita plenitudo, q. solus essentialiter potens est, & ipsa
 Job. 36 sua potentia. De quo in Job cōscriptum est: Deus potentes non abnēcit, cum ipse sit poterē rex
 Apo. 19 regum & dominus dominatiū. Omnia namque quantumcūque potentia atque sublimia compa-
 rantur ad deum, sicut instrumenta ad artificem, sicut media ad finē, & sicut subiecti ad principē.
 Psalm. 49 Vnde ait Psalmista: Quid deus magnus dominus, & rex magnus super omnes deos, qui solus per na-
 turam habet immortalitatem, i. omnimodā & superpleniſſimā invariabilitatem, sicut per
 Malach. 1. Augustini. Malachiam loquitur: Ego dominus, & non mutor. Omne autem creatum aliquo modo mutabile est, &
 in omni ente mutabili inuenitur quodam mortalitas, secundum Augustinum, videlicet alicuius desinentia, & recens dispositio, & lucem habitat inaccessibilem, i. nullo loco vel termino
 t. Joha. 1. clauditur, nec in aliqua creatura per circumscriptionē moratur, sed habitat in seipso, per quietis-
 simam subsistentiam, q. est lux supersubstantialis, vera & infinita. Quae inaccessibilis dicitur, quia a
 Psalm. 17 nullo intellectu creato comprehendendi potest. Vnde & dicitur tenebras ponere latibulum suum. Po-
 test tamen homo ad eam accedere in via per fidem & gratiam, & in patria per clarā visionē. Propter
 Psalm. 33 quod ait Psalmista: Accedite ad eum & illuminamini. Et ad Hebreos dicit Aplus: Accedamus
 Heb. 10 cum fiducia ad thronum gratiae eius, quem vidit nullus hominū, existēs homo purus, & sensi-
 tiuarum virium operationibus vtiens, sed nec videre potest. In hac vita visione clara per spe-
 ciem, qua cognoscitur de re quod est. Potest tamen videri per fidem & speciem creatā, qua cognosci-
 tur quia est. Propter quod scriptum est in Job: Omnes homines vidēt deum: unusquisque intuetur pro-
 Exo. 33 cul. Prædictis vero verbis apostoli consonat & illud Iohannis: Deum nemo vidit vñquam. Et quod
 Moysi dominus dicebat: Non videbit me homo & viuet. His ergo non obuiat, q. non solum Christus, sed
 Augustini. Moyses quoque & Paulus deum per speciem in hac vita viderunt, secundum Augustinum. Pro tunc
 enim non vixerunt vita humana & sensitiva, cui deo trino ac simplici est honor. latrīz,
 Dani. 4 & imperium sempiternum. Amen. Iuxta illud Danielis: Potestas eius potestas sempiterna, &
 regnum eius in generatione & generationē. Superius dixit Apostolus quod contingat volen-
 tibus ditari: nunc docet quod oporteat diuities facere. Diuitibus huius seculi, i. temporales & se-
 culares diuitias habētibus, præcepte quod & scriptura diuina præcipit, non sublime sapere. i. de
 diuitiis non extolliri, nec alios aspernari, neque sperare in incerto diuitiis. i. in istis amissibili-
 bus diuitiis, quae sunt bona fortunae. Propter quod ait Psalmista: Diuitiae si affluant, nolite cor-
 Job. 1. apponere. Et Job: Si putauis inquit auctoritate robuste meū, & ebriosō dixi fiducia mea. Quād ait diffi-
 Eccl. 31 cile & rage sit hoc, patet per illud Ecclesiastici: Beatus diuus, qui inventus est sine macula, q. post au-
 rū non abiit, nec speravit in pecuniae thesauris. Quis est hic, & laudabimus eum? fecit enim mirabilia
 Dactl. 10 in vita sua. Hinc & Christus in Euāgelio asserit: Quād difficile quod habent pecunias intrabūt in re-
 Psalm. 83 gnū cœlogi, sed in deo viuo. Omnis vita fontano principio. De quod ait prophetā: Domine virtutū
 beatus homo qui sperat in te, qui præstat nobis oīa corporalia ac spūalia quae habemus, abū
 Iaco. 1. de hoc est copiose, iuxta illud Iacobi: Qui dat omnibus affluenter, & non improterat, ad fruē-
 dum, i. ad utrumque temporalibus, & ut sic utamur presentibus, quatenus bonis futuris nobis pro-
 missis, quae oculus non vidit, nec auris audiuit, tandem fruamur. Præcepte insuper digitibus, bene
 agere, diuities fieri in opibus bonis, i. spūales diuitias cōgregare, videlicet cumulū meritorum, &
 Matth. 6 incremēta gressus atque virtutum. Prout ait saluator: Thesaurizate vobis thesauri in cœlo, facile-
 tribus-

Ambuere eleemosynas. Quemadmodum Christus hortatur: Omni petentite tribue. Et: Beatus est magis dare quam accipere, L communicare. I.i. communia reputare, vel facere bona exteriora, L thesaurizare sibi fundamentum bonum, L hoc est stabilem cordis adhesionem cum deo, seu opus meritorium, L in futurum. I.i. ad hoc ut digni sint bonis seculi futuri, L ut apprehendat veram vitam. I.i. eternam vitam seu beatitudinem (qua non est fallax & labilis) consequantur. L O Timothee depositum custodi. I.i. episcopale officium tibi diuinitus commendatum seu creditum diligenter exerce, & gratiam tibi concessam, creditaque talenta, suo tempore cum usuris repetenda sollicite conserua, expende, dispensa, L deuitans, prophanas vocum nouitates. I.i. noua vocabula religioni sanctae contraria, quae sua obscuritate vel vanitate introducunt errorum. Ponit autem glossa exemplum de nomine isto hypostasis. Sed hoc intelligendum est pro certo ipse. Hypostasis namque significat entitatem & personam. Unde heretici per usum huius nominis volebant catholicos inducere ad contumaciam tres essentias in diuinis, sicut & tres personas. Idecirco non licuit nomine isto ut ante determinationem suarum significatiois. Nunc vero quoniam usum doctorum determinatum est ad significandum personam, licetum est ipso uti, immo doctores (ut plurimi) ipso usum. Hinc Dionysius, & eius sequens Damascenus, affirmant, non esse audeendum aliud de supradictis deitate asserere, prout ea quae nobis in sacris eis quibus tradita sunt. Et Hieronymus dicit: Ex sola inordinata prolatione verborum incurrit heres. Deuitans etiam & oppositiones. I.i. instantias seu contradictiones contra fidem, L falsi nominis scientiae. I.i. vanorum scientiarum, quae medaciter scientia appellatur, ut est omnis scientia, quae se extollit contra scientiam dei seu fidei veritatem, L quam falsam scientiam, L quidam promittentes. I.i. se habere & diligere profitentes, L circa fidem exciderunt. I.i. a fide catholica corruerunt, sequentes naturalem rationem, & propriam imaginacionem, immo stultitiam potius quam diuinam autoritatem. L Gratia tecum, Iquae non infunditur nisi ab omnipotente, qui est super omnia deus sublimis & benedictus. L Amen. L

IN EPISTOLAM AD TIMOTHEVM
secundam Proemium.

BIVI abiicit disciplinam, despicit animam suam: quod autem acquiescit increpatiobus, possessor est cordis. Quia in multis offendimus oculos, septiesque in die corruit iustus, necessaria nobis est disciplina verborum ac verborum, quatenus verbis, ictibusque correxit, abstrahamur a vitiis & decoremur virtutibus, quemadmodum ergo qui diligit iniquitatem odit animam suam, sic quod abiicit disciplinam, despicit animam propriam. Ideo sanctus Apostolus in hac secunda ad Timotheum epistola erudit eum & corripit. Praecedenti quippe epistola recepta & lecta, Timotheus tandem anima fatigatus & circa officii sui exequitionem fuit tepidior factus propter continuas aduerfitates, infirmitates & persecutioes circumstantes. Horat ergo eum plus ad palmam martyrum, atque idoneam sui ministerij exequitionem, proponens ipsum eum exemplum, scribitque ei a Roma de carcere, vel a Laodicia, ut afferunt quidam. Procedit autem modo consueto, salutationem praemittendo, sicut patebit.

¶ Expositio Cap. I. Paulus apostolus Christi Iesu per voluntatem dei. Arti. I.

Paulus apostolus Christi Iesu per voluntatem dei. I.i. deo agete, L secundum promissionem vitae. I.i. propter premium, vel ad obtainendum remunerationem vitae, L quod est in Christo Iesu. I.i. vita aeterna, quae a Christo confortur, & in Christo consistit sicut in obiecto, quae vita est premium propter quod factus sum apostolus, non ab homine, sed a deo. Mandat & scribit L Timotheo charissimo filio. L suo spirituali, L gratia, L gratu facies, L misericordia. I.i. peccatorum remissio, L & pax. I.i. tranquillitas mentis sit tibi a deo patre & Iesu Christo filio eius a domino nostro. Grasago deo, cui seruio a progenitoribus meis. I.i. ex exemplo antiquo patrum meorum, videlicet Abraham, Isaac & Jacob, quae vestigia imitor, unum verum deum colendo in conscientia pura. I.i. sine remorsu alicuius peccati, inde autem gratias ago, L quod sine intermissione. I.i. omni cognitio temporalis, L habeam tui memoriam in omnibus meis. I.fusis pro te & aliis, L nocte ac die desiderans te videre, memor lachrymagrum tuarum, L quas deduxerunt oculi tui, quando recessisti a te, quod libetissime mecum transfisses ac permanessisses. L Ut gaudio implear. I.i. ut te in bonis confirmem, & accendam ad martyrum palma, quo facto de tuo profectu plene exultem, L recordationem accipies eius fidei, quae est in te non facta. I.i. tuus verus fideire. I.i. Timotheus miniscens, quae non est simulata, sed pura & efficax, L quae fides L & habitauit. I.i. firmiter fuit, L in aia tua. I.i. matre matris tua sic dicta. Habitauit quoque L & in matre tua Eunice. I.i. Parentum fidem commemorat, ut fidem filii roboret. Tacet vero de patre Timothei, quoniam genitilis erat, & infidelis, ut dicitur. L Certus sum autem quod & in te L habitet fides ista. L Propter quam causam. L videlicet, quod tam bonas genitrices habuisti, & fidelis diu fuisti, L admoneo te L paternem, L ut resuscites. I.i. reformes, perficere studeas, & ad pristinos actus extendas. L gratiam dei, quod est in te. I.i. gratiam episcopalem & sacramentalem tibi diuinitus data in cuius ordinatione vel confirmatione, L per impositionem manuum meorum, L quae impositio fuit causa gratiae dispositiva & instrumentalis. Vel potest intelligi absolute de gratia gratificante, quod per impositionem manuum apostolique dabatur spiritus sanctus. Ex his patet, quod gratia in corde Timothei erat quasi sopita & debilitata, ideo admonet eum ut Acto. 8

Lue. 6
Act. 20

Matt. 25

Diony.
Damast.
Hierony.

Ro. 10

Prov. 10
Jaco. 3
Prov. 24
Psal. 10

Sap. 5

1. Cor. 18
1. Cor. 9

Act. 16
Gal. 6
1. Thess. 2

Hiere. 14

1. Timo.

Act. 16

Apo. 2 reperet grām pristinam, proficiēdo in ea. Vnde etiam qđ in Apoc. angelo ecclēsī Ephesi dī.
 Ibidē cīt: Scio opa tua, & laborem, & patientiā. Et post pauca; Sed habeo aduersum te, q̄ charitatē
 tuā primā reliquisti. Memor esto itaq; vnde excideris, & age p̄enitētiā, & prima opa fac. Qui
 dā exponūt de Timotheo, quē cōstat fuisse Ephesioꝝ angelū.i.ēpm. L Nō em̄ dedit nobis de-
 us sp̄m, Ihoc est donū L timoris L pure seruiliſ. V el, sp̄m timoris.i. animā inordinate timētem
 Datt. 10 t̄palia mala, vc; eos q̄ corpus occidūt, L sed dedit nobis sp̄m.i. donū & grām L virtutis. L.i. for
 Eſat. 11. titudinis cōtra aduersa, q̄ est vñū de septē donis sp̄s sancti, L & dilectiōis L dei ac proximi, L &
 Ro. 8 sobrietatis. L.i. tēperatiꝝ vel discretiōis. Verba hēc plenius exposita sunt ad Rom. vbi legiſ Nō
 EPIS T accepistiſ sp̄m seruitutis in timore. L Noli itaq; erubescere. L.i. qm̄ dedit nobis deus sp̄m dile-
 ctionis, nō erubescas L testimoniuꝝ dñi nři Iesu Ch̄fi.i. protestationē, p̄dicationē seu cōfessio-
 nē Ch̄fi, sed sine rubore & confusione testare corā hoībus, q̄ Ch̄s sit deus & homo, qui ex sua
 Datt. 10 paſſione vniuersum mādū redemit, resurrexit, cōelos ascēdit. Vnde ait saluator in Euang. Qui
 Luç. 9 me cōfessiſ fuerit corā hoībus, cōſitebor & ego eū corā patre meo. Etrursus: Qui me erubuerit
 & meos sermones, hūc filius hoīs erubescet, L nec L erubescas L me vincitū eius. L.i. me Paulum
 pro ſide nūc captiū atq; ligatū, L sed cōllabora Euāgelio. L.i. cū me & ceteris euāgelizantibus, la-
 bora ad promulgationē ac venerationē euāgelice legis, fortiter p̄dicando, iuste viuēdo, & pro-
 fidei veritate mortē ſuſtinēdo, L ſecundū virtutē dei. L.i. ſecundū virtutē & gratiā tibi diuini-
 tus datā, L qui nos liberauit. L p̄ propriā paſſionē à iugo diaboli & p̄cēna inferni, L & vocauit.
 Apo. 3 ad fidē, ac vitā æternā L vocatiōe ſua ſancta. L.i. inspiratiōe interna, de q̄ in Apoca. Ego ſto ad
 Datt. 10 oſtiū & pulſo. V el p̄dicationē euāgelica quā fecit per nos: nō em̄ nos ſumus q̄ loquimur, ſed sp̄s
 patris noſtri q̄ loquit̄ in nobis. V ocavit in quā nos, L nō ſecundū opa noſtra. L.i. propria merita
 q̄ vocationē hanc nequaq; p̄ceſſerūt, ſed ſecundū p̄propositū ſuū. L.i. volūtatis ſuā decretū ſeu
 volūtariam p̄ordinationē, L & grām L nobis clemēter inſuſam, q̄ eſt effectus huius p̄propositi, p̄
 quē ad oia opera meritoria p̄mouemur atq; pducimur, L q̄ data. L.i. dari p̄ordinata, L eſt no-
 bis in Ch̄o Iesu. L.i. per Ch̄fī, v̄puta p̄ eius incarnationē, virtutē & merituꝝ L ante tēpora ſe-
 cularia. L.i. ab æterno. L Manifestata eſt aūt. L.i. publice p̄dicata & nota veleuidēter implēta
 eſt, L nūc. L tpe ḡfæ L per illuminationē. L.i. p̄dicationē & doctrinā L ſaluatoris nři Iesu Ch̄fi, L
 Acto. 2 quā proprio ore, vel per ap̄lōs mūdo proposuit, aut certe p̄ illuminationē faſtā in die penteco-
 ſtes, qñ in igneis linguis sp̄s sanctus appārēs, illuminauit ap̄lōs ad cognoscendū & p̄dicandū
 Joban. 16 hanc grām, quā illuminatio dicit Ch̄fi, qm̄ ipſe miſit sp̄m ſanctum. L Qui L Ch̄s ſua paſſione
 L deſtruxit. L.i. hoībus abſtulit L mortē L culpe atq; gehēnā, & corporis immortalité prome-
 t. Eſop. 15 ruit eis, quā & nūc p̄ſtat in ſpe, datus re ē in re, q̄ corruptibile hoc induet incorruptionē. Hoc
 Oſie. 3 eſt q̄d apud Oſeām loquit̄: De morte redimā eos. Ero morſtua ð mors. L Illuminauit aūt. L.i.
 nota fecit L vitā. Læternā, q̄ eſt merces nři laboris, & finis huius p̄eſtrinatōis L & incorrupti-
 onē. L.i. perpetuā immortalité, quā habebūt electi in aīa & corpore poſt diē iudiciū, L p̄ Euā-
 Joban. 10 gelū. L.i. Euāgelij p̄dicationē, videlicet p̄ ſeipm & diſcipulos ſuos, dicēdo: Cognosco oues me-
 as, & vitā. Læternā do eis. Et alibi: Qui credit in me, nō moriet̄ in æternū. L In quo L Euāgelio p̄-
 dicando, vc; vt id annuntiē oībus, L poſitus ſum ego. L.i. à deo ordinatus & cōſtitutus L p̄di-
 a. Timo. 2 tor & ap̄lūs & mḡi ḡetiū, ob quā cauſam, L vc; propter Euāgelij p̄dicationē, L hēc L.i. incarce-
 rationē, ligatiōne & alia plurima L patior, ſed nō cōfundor L in meipſo q̄ſi turpe aliqd operās,
 2. Eſop. 11 imō gloriōr in aduersis; verbū eq̄dē crucis pereūtibus ſtultitia ē. His vero q̄ ſalui ſiunt. i. nobis F
 1. Eſop. 1. virtus dei eſt. L Scio em̄ cui credidi. L.i. deo oīpotēti, q̄ eſt via, veritas & vita, L & certus ſum q̄a
 Joban. 14 potens ē deſtitūtū meū. L.i. beatitudinē mihi paratā quā merui & apud ipm reposui L ſeruare in
 illū diē. L.i. vſq; ad diē remuneratiōis meā, hoc ē, vſq; diem mortis, q̄tū ad glorificationē alz, &
 vſq; in diē extreimi iudiciū, q̄tū ad glorificationē corporis mei. Inſig admonet Timotheū.
 L Formā habēs ſanoꝝ verboꝝ, q̄ verba L a me L p̄dicate L audisti. L Habēs in quā hēc verba L in ſide. L.i. cū fi-
 FINIS. gelicoꝝ verboꝝ, q̄ verba L a me L p̄dicate L audisti. L Habēs in quā hēc verba L in ſide. L.i. cū fi-
 Hebr. 11 dei obſeruatiōe L & dilectiōe in Ch̄o Iesu. L.i. p̄ grām Ch̄fi & ad gloriā eius, vel ſecundū volūta-
 tē ipſius, L bonū deſtitūtū cuſtodi. L.i. grām tibi cōceſſam cōſerua, & officiū tibi cōmiſſum dig-
 ne proſeq̄re. V el ſic, Bonū deſtitūtū, de q̄ nunc dixi. L.i. ſimiū tibi apud deū reſoſtū pro tuo labo-
 re cuſtodi, ne illud p̄ negligētiā perdas L p̄ ſp̄m ſanctū. L.i. nō tuis viribus, ſed adiutorio ſp̄s ſan-
 1. Eſop. 3 Et hoc age, L q̄ habitat in nobis. L p̄ charitatē & grām, qm̄ ſum tēplū dei. Dñs em̄ in tēplō ſan-
 Psal. 10 to ſuo. L Scis em̄ hoc. L.i. iā plane agnoscis, vel ſcire debes, L q̄ auerſi ſunt à me or̄ies q̄ in Afia
 ſunt. L.i. q̄ vniuersi q̄ nūc reſeſterūt à me cū perſido corde ſunt in Afia minori, L ex qbus. L.i. de
 q̄b; numero L ſunt Phygelus & Hermogenes. L Hi (vt legiſ) ſraudulēter acceſſerūt ap̄lū vt diſ-
 cerent eius myſteria, quatenus materiā calūniandi haberent, q̄ cum ſe maniſtatoſ cōſpicerēt,
 Eph. 6 abierūt. L Det miſericordiā dñs Onesiferi domui. L.i. fideli familiæ Onesiferi Afiani, L q̄ ſaſe
 me refrigerauit. L.i. cōſolatus eſt & refocillauit neceſſaria ministrādo, L & catenā meam. L.i. me
 catenis vincitū, L non erubuit. L verecundando de tali magiſtro. L Sed cū Romā veniſſet ſolici-
 te me q̄ ſauit & inuenit. Det illi dñs pater, Linuenire miſericordiā. L.i. grām adipiſci & vitam
 æternā

nā, Lā dñō. I filio cui p̄ dedit omne iudiciū, iuxta illud: Deus iudicium tuū regi da, Lā in die illa. i. Johān. 5
 A in die mortis atq̄ iudicij. Talis modus loqndi i veteri testamēto vſitator ē, vt ibi: Pluit dñs sup Psal. 71
 Sodomā ignē & sulphur à dñō. Lā Et q̄ta. I bñficia Lā Epheſi. i. i Epheso, Lā ministrauerit mihi. Lā Genes. 19
 Onesiphorus iſte. Lā tu melius nosti. q̄ ea q̄ Romæ mihi ministrauerit.
 ¶ Elucidatio secundi capituli: Tu ergo fili mi confortare in gratia.

¶ Articulus secundus.

T Vergo fili mi cōfortare in grā. Lā Gratū faciēte quā est oīm op̄e meritorioꝝ princi piū, ſicut natura eſt principiū operationū naturaliū, Lā quā ḡra Lā eſt in Ch̄o Iefu. Lā ſicut in fonte & capite, q̄a ab ipſo deriuat in nos. De plenitudine q̄pp̄ eius ōes acce. Johān. 1 pimū, Lā & quā audisti à me. i. euāgelica documēta quā tibi proposui. Lā p multos teſtes. i. p allegatiōes prophetar̄, quoꝝ testimonio cōfirmauit quā docui. V̄el p multos teſtes. i. multis p̄tib⁹ q̄ testimonii ferre poſſent. Lā H̄ec cōmēda fidelibus hoib⁹. Lā vt p̄dicēt alij: nō quibuscūq̄ fidelibus, ſed Lā q̄idonei erūt & alios docere. i. q̄ morū probitate, ſcia, atq̄ facūdīa pollēt. Lā Labora. Lā in agro dñico & vinea dñi Sabaoth, Lā ſicut bonus miles Ch̄i Iefu. Lā spinas vi tioꝝ & tribulos passionū de cordibus subditioꝝ euellēdo, vita & labijs p̄dicādo, & tuū officium dignū cōtinuādo. Lā Nemo militās deo. i. ad dei honorē & gloriā, aduersarijs veritatis repu gnans, cōtra propria vitia luctās, & diuinis exercitijs ſe immergēs, Lā implicat. i. inuoluit, Lā ſe ſecularibus negotijs. i. cauſis & rebus, diuitijsq̄ mūdanis. Per hoc eīm diſtrahereſ mēs eius ab illo vno qđ ſolū necessariū eſt. Ideo ſolicitudo de craſtino prohibet à Ch̄o, nam & ſi interīm oporteat ſeruū & militē Ch̄i ſecularia tractare negotia, nō tñ ſe implicat illis, ſed moderate & interdū ſe applicat talibus cupiēs expediti & deo vniri. Lā vt ei. v̄c̄ deo. Lā placeat cui ſe p̄baut. Lā B id ē, probabilē exhibuit ſeu deuouit, dicēs cū Psalmo: Mihi adhārere deo bonū eſt. Et: Vnam petiſ à dñō, requirā hāc. I dc̄rco aūt labora vt miles Ch̄i. Lā Nam q̄ certat in agone. i. cū alio contēdit in huiuscemodi bellico exercitio, qđ & agonizātēs q̄h̄q̄ nudi exercuerūt. Lā nō coronaſi. Lā quaſi victor. Lā niſi legitimē. i. efficaciter, & ſicut lex agonis requirit, Lā certauerit. Lā oia impedimenta pugnādi abh̄ciedo, quēadmodū dicitū eſt alibi: Ois q̄ in agone cōtēdit, ab oībus ſe abſtinet. Lā Laborantē agricolā oportet primū de fructibus p̄cipere. i. quēadmodū agricola diligēs primo fruges ſuę terre deguſtat & de eis neceſſaria ſumit & edit, ſic p̄dicator & paſtor q̄ corda audiētiū vomere p̄dicationis aperit, vertit, & excolit, ſemenq̄ verbi cōleſtis infundit, debet de ſumptibus alioꝝ & gregis, p̄prijs ſuſtētari. Dignus eſt eīm opariū ſua mercede. Hoc di cit Ap̄lus, q̄a ſupiū dixit, q̄ militās deo nō implicat ſe ſecularibus negotijs. V̄tergo oſidat vñ p̄dicator & p̄latus viuere debeat, adiecit h̄iſtudinē de agricola. Lā Intellige. i. discretē pp̄pende, Lā q̄ dico. Lā ne tibi videat cōtrarietas in verbis & actib⁹ meis, eō q̄ ego nō accipiā ſumptū ab alijs cuius oppoſitū te doceo. Ego eī nō accipio iterdū, ppter rōnabiles cās, vt amputē occaſionē p uerſis. Te vero accipere volo ppter rōnabiles cauſas, cū ſis infirmiſ, & vt deo libertius vaces. Lā Dabit eīm tibi dñs in oībus. Lā quā ſcribo aut facio. Lā intellectū. i. verā ac circūſpectā notitia. Lā Deniq̄ quatenus legitime certes cōſiderationē futurę coronatōis. Lā Memor eſto. Lā p actualē cōſiderationē. Lā dñm nr̄m Iefum Ch̄i m̄ resurrexiſſe à mortuis. Lā natūrā Lex ſemie Dauid ſcd̄m euā gelū meū. i. ſcd̄m euāgelicā annūtiationē à me adminiſtratā. Lā in quo. i. in cuius euāgelij p̄dicationē, Lā laboro vſq̄ ad vincula. Lā inclusiue qbus iā vinctus in carcere iaceo, Lā quaſi male ope rās. i. itaq̄ falſa p̄dicās, & hoies fallēs. Lā Sed verbū deī nō eſt alligatū. i. p̄dicatio mea ſeu doctrina nō eſt impedita: nā verbo p̄ſentes in carcere doceo. Scriptis vero & itē p discipulos meos abſentēs informo. Lā Oia aūt aduersa ſuſtineo. Lā patiēter, Lā propter elec̄tos vt & ipſi ſalutē cōsequant̄. nō à me, ſed p ministeriū meū, v̄c̄ vt cooperer eorū ſalutē, Lā q̄ eſt in Ch̄o Iefu. Lā ſicut in obiecto, datore, & cauſa meritoria. In eius eīm viſiōe cōſiſtit, ab ip̄o donat, ip̄e quoq̄ nobis promeruit eā. Lā cū gl̄ia cōleſti. Lā ſalutē cōſequant̄. i. cū om̄i beatitudie p̄mij accidēt alis adiūcta p̄mio essentiali, q̄ p ſalutē exprimit. V̄el, p ſalutē intelligiſ ſelicitas via, p gloriā cōleſtē ſelicitas p̄fīz. Lā Fidelis ſermo. Lā qđ dixi & dicā. Lā Nā ſi cōmortui ſumus. i. Ch̄i paſſiōibus, cōfor manur, mūdo & vitijs moriēdo, eiusq̄ vestigia digne ſequēdo, Lā & cōuiuemus. Lā Ch̄o vita grā in pſenti, & vita gl̄ia in futuro, Lā Si ſuſtinemus. Lā aduersa p Ch̄o, Lā & cōregnabimus. Lā eo iſt regno cceloꝝ. Lā Si negauerimus. Lā cū verbis, vel ip̄ijs factis, Lā & ille negabit nos. Lā p̄tinere ad ip̄m. Sicut in Euāgelio ait qbusdā: Nefcio vos vnde ſitis. Diſcedite à me opariū iniquitatis. propter quod rūrſus loqtur: Qui negauerit me coram hominib⁹, denegabiſ corā angelis dei. Lā Sinon credimus. Lā ea fidei ſunt, Lā ille. Lā deus ſeu Ch̄rū ſidelis. i. verus ſpm̄anet, negare ſeip̄m non potest. Lā cum ipſe ſit veritas. Et hoc non poſſe, non ad impotētiam p̄tinet, ſed ad ve ram ac ſummā potētiam. Sicut poſſe peccare nō ad veram potētiam, ſed ad impotētiam ſpectat. Qui eīm pōt qđ ſibi nō expedit, quāto id magis pōt, tāto impotētior eſt & infelicioꝝ. Quēadmodum Dionysius recitat, hunc locum Elimas magis obiecit Apoſtolo, quaſi derogaret om̄i potētia dei, q̄ ſeipſum negare non pōt. Lā H̄ec cōmone. i. ad horū fidē & obſeruātiā alios exhortare, Lā teſtificās corā deo. i. deū teſtē inuocās, vel p eū auditore, tuos adiurās & obſcrās.

L Noli verbis contēdere. L cū alijs disputādo seu cōserēdo. L ad nihil em̄ vtile est. L directē, & ex
 sua natura talis verbosa cōtēto. L nisi ad subversionē audiētiū. L q̄ scādalizātur phoc. Ideo di-
 cit glossa, q̄ nō sit secuīz cū h̄ereticis disputare in publico. Nō sic aut̄ intelligēdū est verbū Apli
 quasi ad subversionē audiētiū vtile eē sit vera vtilitas, sed tñ vult dicere q̄ cōtēto ad nihil valet
 nū ad subversionē. Ideo prorsus iutilis ē & nocua ac fugiēda. Vnde Corinthijs dictū est: Si q̄s
 1. Cor. ii Ambrosij
 1. Timo 4 videſ contētiosus eē, nos talē cōsuetudinē nō habemus, nec ecclesia dei. Ideo dicit Ambrosius:
 Collatio nō alteratio eē debet inter famulos dei. L solicitē cura teipm̄ pbabilē. L i. laudabilē &
 acceptū, L exhibere deo. L opus dei reuerēter agēdo, & in puritate cōſciæ corā altissimo cōuer-
 sando, L operariū incōfusibilē. L i. executorē virtutū irrep̄hēbilē, vt nō metuas venire ad lucē,
 Joban. 3 quatenus manifestent opa tua. L recte tractatē. L i. discretē, pponētē, L verbū veritatis. L vnum-
 quēq; docēdo, put capere p̄t, vel indiget. L Prophana aut̄. L i. verba sancte religioni cōtraria,
 Ecc. 18 L & vaniloqa deuita. L audire v̄l loq̄ iuxta illud: Sepi aures tuas spinis & noli audire lingua inq;.
 Et ori tuo facito ostia & seras, L multū em̄, pficiūt. L i. valde cooperant L ad i. pietatē. L q̄m cul-
 tum dei impediūt, & errores graues inducūt hm̄oi verba. Sumit aut̄ verbū, pficiūt impropietē.
 L Et sermo eoz. L vc; prophanoz, h̄ereticoz, & vanaloquētiū. L vt cācer serpit. L i. ad simili-
 tudinē morbi illius paulatim crescit, & tēdit à paruo errore ad magnū. L Ex qbus. L i. de quoq; h̄ereticoz infelici collegio; L est Hymenœus & Philetus, q̄ à veritate. L fidei in q̄ olim steterūt
 L exciderūt. L cadendo in h̄eresim, L dicētes resurrectionē iam factā. L i. ea quæ scriptura testat
 de generali resurrectionē corporoz aſſerētes intelligēda eē de spūali resurrectionē animaq; à virtijs,
 Job. 19 quæ in baptismo iam facta est, quotidie q̄ implet. Cōtra quos S. Iob ap̄tissime profiteſt: Credo
 q̄ redēptor meus vivit, & in nouissimo die de terra surrecturus sim, & rursum circūdabor pel-
 le mea &c. L & subuerterūt. L sua fallaci expositiōe, L quorūdā. L simpliciū. L fidē. Sed firmū. L i.
 quis illi sic perierūt, non tñ de subversione oīm est timēdum, sed firmū. L fundamētum dei. L i.
 1. Timo 3 Ecclesia in deo fundata (quæ in pr̄cedēti ep̄la dicta est fundamentum atq; calumnia veritatis)
 L stat. L firmiter in fide. L habēs signabulum hoc. L i. hoc quod subditur, habēs pro ſigillo & ſi-
 gno certissimo, quod iſa non peribit. L Cognouit dñs q̄ sunt eius. L hoc est, deus pr̄ destina-
 tos suos æternaliter cognoscit: scriptos in libro vita, eos q̄ cōſeruat & approbat. Habēs quoq;
 1. Corit. 1. signaculū hoc scđm quod sequit. L Et discedat ab iniqtate. L i. p̄tā deuitet L ornis q̄ nominat. L
 cum mēte fideli ac munda, L nomē dñi. L De qua noiaſione dicit Aplus: Nemo pōt dicere dñm
 Iesum nisi in spū sancto. Hęc aut̄ diſceſſio ſignū eſt pr̄deſtinatōis & ſaluſtōis ecclesię. Et qua-
 Roman. 6 ſi alijs quereret, cur deus p̄mittat ſic quodā perire. Respondeſt Aplus, ponēs exēplum de grā-
 di palatio. L In magna aut̄ domo nō ſolum vasa aurea & argētea. L p̄tiosa & pro vſibus no-
 biliſbus facta, quæ in mensam patris familias apporrentur, L ſed & lignea & fictilia. L i. etiam vi-
 lia vasa ſunt in domo hm̄oi. L Et quædam quidē. L i. aurea & argētea vasa facta ſunt, L in ho-
 Roman. 3 norē. L hoc eſt ad vſus pr̄claros, L qđā aut̄. L i. vasa lignea & fictilia facta ſunt, L in cōtumelia. L
 id eſt, ad vſus immundos. Per hoc inſinuatur q̄ in ecclesiā (quæ eſt magna domus dei) nō ſolum
 ſunt electi & boni, qui p̄ vasa aurea & argētea deſignant, ſed etiā reprobi, qui p̄ vilia vasa notā-
 tur. Electi aut̄ facti ſunt in honorē. L ad gloriā ſempiternā in qbus implet id Psalmista: Glori-
 am & magnum decorē impones ſup eum. Reprobi vero ſunt in contumeliam. L ad æternam
 confuſionē ac p̄cnam. Ethoc totum cedit ad gloriā creatoris, nam ſicut in illis reſplendet mi-
 ſericordia, ſic in iſtis maniſtatur diuina iuſtitia. Vnumquodq; oppitorum ex cōſideratiōe
 ſui oppofiti clarius eluſcet. L Si q̄ ergo emūdauerit ſe ab iſtis. L i. à vitijs reproboz, q̄ ſunt in
 cōtumelia, L erit vas in honorē ſanctificatum. L i. p̄ grām ſanctificabitur, ita vt finaliter ſempi-
 2. Matt. 25 ternum conſequatur honorē, audiens illud à Christo: Intra in gaudium dñi tui, L & vtile do-
     mino. L i. ad gloriā dei proficuum. Alijs L ad omne opus bonū paratū. L à deo diſpoſitum &
     formatū ad faciēda opa virtuosa. L Iuuenilia aut̄ deſideria. L i. pueriles cōcupiſcētias, L fuge, L
     videlicet conſolatiōes carnales ac levitatiſ. L Sectare vero. L p̄ iugē opationē, L iuſtitiā. L quæ
     Aristoteſ. eſt pr̄clarissima virtus. Et nec eſt heſperus nec lucifer ita admirabilis, quātum ad virtutes mo-
     tales, in appetitiua potētia exiſtētes, L fidē, charitatē. L dei & proximi, L pacem. L internā & cō-
     cordiā cū alijs, L cū his q̄ inuocāt dñm de corde puro. L Tales nēpe has virtutes ſectātur. L Stul-
     tas autē & ſine disciplina quēſtiones. L i. vanas & ineruditas, L deuita, ſciēs quia generant lites. L
     Tit. 3 non & diſciplinatiōe in fide & moribus. L Seruum aut̄ domini non oportet. L imō nec licet, L litigare. L ſicut iam dictum eſt: Noli verbis contēdere, L ſed māſuetum eſſe ad oēs. L iram frenādo.
     1. Timo. 6 Vnde ait quidā Sapiēs: In māſuetudine opa tua fac, & ſup hoīm gloriā diligeriſ L docilem.
     Eccl. 3 vt poſſit facile inſtrui nec ſit priuax in proprio ſenu, quē admodum Christus in Euangelio lo-
     Johān. 6 quitur: Erunt oēs docibiles dei. Et Iacobus: Cum mansuetudine (inquit) ſuſcipite inſitum ver-
     bum, L patientem. L in aduersis L cum modeſtia. L i. cum diſcretione ac moderamine ſine per-
     turbatione & impetu. L corripiētem eos qui refiſtunt. L hoc eſt, rebelles deo atq; iuſtitiæ, de q̄
     Job. 24 bus Iob ait: Iph̄ fuerunt rebelles lumini, L ne quando. L i. vt tandem aliquando, L det illis. L inobe-
     diētibus L deus p̄cniſtētiam. L i. gratiam p̄cniſtēdi de pr̄ſtinis malis, L ad cognoscendam veri-
     tatem. L

tatē fidei & doctrinæ Purgariem à vitis pœniam, apti sunt illuminationi diuinæ, eamq
recipiūt, cū aliud nihil diuidat mente rōnālē à deo, nisi p̄ctm, propter qd Esaias ait: Hic est oīs
fructus, vt deleat iniquitas. Et rursus: Iniquitates vestræ diuiserūt inter deū vestrū & vos. Hiere-
mias quoqz testat: Prost̄a vestra prohibuerūt bonū à vobis, & resipiscat à diaboli laqueis. i. Hierem. 5
peccatis atqz erroribus, qbus aīz à dæmone capiunt, prout scripture dicit: Iniquitates suæ capiēt
impium & funib⁹ p̄ctōrum suoꝝ cōstringet, à quo diabolo Captiu⁹ tenetur. i. dominati-
on & iugo dæmonis ac peccati subiecti. Ad ipsius diaboli voluntatem. hoc est sicut dia-
bolo placet & ad exequendam voluntatem ipsius.

¶ Declaratio capituli tertij: Hoc autem scito, quod in nouissimis diebus instabunt
tempora periculosa.

¶ Articulus tertius.

Præterea docet Apostolus Timotheum debere sollicitū esse propter futura pericula.
Hoc aut scito, qd in nouissimis diebus. circa Antichri adūtū, instabunt tpa peri-
culosa. Erit em̄ tūc tribulatio talis, qualis nō fuit ab exordio mūdi: tunc nāqz ecclē-
sia p̄secutionē sustinebit à tribus grauissimis hostibus fil⁹, à qbus aī successiue afflita
est, vtputa à tyrānis, ab hæreticis, falsisqz fratribus, & erūt hoīes seipos amantes. amore car-
nali, priuato, & pessimo, quærētes solū bona delectabilia & utilia, nō honesta, cupidi. i. aua-
ri, Lelati. i. ambitiosi, Superbi. quātum ad appetitū excellētia in tpalibus, blasphemii in
deum & sanctos, parētibus nō obediētes, ingratii deo, magistris & parētibus, qbus nō pōt Aristoteles,
reddi æquialēs, sc̄lesti. i. magnis peccatis obnoxij, sine affectione. hoc est, corde frigidū,
à calore amoris diuini, sine pace. interiori & exteriori, id est, turbulēti, Criminatores alii-
B os inordinate accusando, vidētes aliorum festucas non proprias trabes, incontinentes. i. lu-
xuriosi, Limm̄tes. hoc ē, iracūdi, sine benignitate. i. fraterna compassione, proditores
iustorum, tumidi contra deum, sicut Job ait: Vir vanus in superbiam erigetur, proterui. i.
crudeles, luxta illud: Viscera impiorum crudelia, voluptatum carnalium. s. gula & luxuria Job. 11
Lamatores magis quām dei, pr̄ponētes carnalia spūalibus ac diuinis, habētes spēm qdē pie Prover. 12
tatis. i. simulatam sanctitatē & apparētiam verę religiōnis assumētes, veniētes v̄c in vestimē
tis ouium, virtutē aut eius abnegantes. i. vigorē seu existētiam pietatis abhiciētes, cum sint
hypocritæ & intus lupi rapaces. Ethos. i. typos & pr̄decessores istoꝝ qui pr̄dictis vitis Matth. 7
polluunt, deuita. Ex his em̄. i. de hoc: catalogo, sunt q̄ penetrat domos. hoc ē, secretio
raloca domoꝝ ingrediuntur, vt in occulto suos errores disseminēt. Nam oīs q̄ malē agit, odit
lucē, & captiuas ducunt mulierculas. i. suis erroribus inuoluunt sc̄minas in domibus residē Joh. 3
tes, Loneratas peccatis. i. peccatrices, & ideo decipi dignas, que ducunt varijs desiderijs. i.
diuersis cōcupiscētis & curiositatibus agitant, propter rōnis debilitantē & animi instabilitatē
L semp̄ discētes, aliquid noui vel scripturas, & nunquam ad sciām. i. notitiam salutarē, ve-
ritatis puenientes quoniam inordinate se habēt in addiscēdo, & curiosa ac friuola magis q̄
fructuosa ac necessaria discunt. Quēadmodum aut Iamnes & Mambres. qui erant duo frēs
& Magi Pharaonis, quorum nomina secundum glosam, sumpsit Apostolus ex libris apocry-
phis, sed hoc certum arbitror, quod authoritati apocryphorum nō innitebatur Apostolus: Si-
cut nec Iudas apl̄us in sua Canonica, allegās verba Enoch, quæ in apocryphis scripta sunt. Sed Judas ap
postolus

C vterqz eorum aliunde, vel ex revelatione diuina certificatus erat de veritate verbōꝝ que intro-
duxerunt, quēadmodum ergo hi restiterunt Moysi. faciētes signa coram Pharaone, sicut & Exod. 7
Moyses, vñqz ad tertium signum, in quo oīs puluis terræ Aegypti versus est in Cyniphēs: Vbi
deficiētes hi Magi dixerunt: Digitus dei est hoc, lita & hi seductores, domoꝝ penetralia in- 1. Timo. 4
trocentes, refiſunt veritati fidei Christiane, homines corrupti mēte. i. intellectu deprā-
uati. reprobi circa fidē. i. à fide errantes, sed ultra nō proficiēt. hoc ē, non diu alios fallēt.
Inspiriēta em̄. i. pſidia. Leorum manifesta erat om̄ibus. catholicis sicut & illorum. Ma-
gorum fallacia manifestata est, quando à Moysē victi sunt, & plaga dei senserunt. Loquitur Exo. 8
autem Apostolus pr̄cipue contra hæreticos Asie, quos pr̄uidit à beatissimo Euangelista lo-
hanne confutandos. Et tamē de alijs hæreticis accipi pōt, qui frequēter à catholicis superati, &
eradicati leguntur magis diuina virtute quām potestate humana. Tu autem d̄ Timothee,
Lassequutus es. hoc est, discēdo adeptus, vel operādo imitatus es, meam doctrinam. i. sciē-
tiām scripturarum sanctarum institutionem, quantum ad mores laudabiles, propositum.
id ē, intentionē, fidē, longanimitatē, in expectatione celestium promissorum dilectionem
patiētiam, psequitiones, foris illatas, passiones, ab intra exortas, qualia, tormenta,
mīhi facta. i. infiſta, sunt Antiochiae, Iconio, Listris. p̄ has tres vrbes alia loca in qbus p̄-
sequitionē p̄tulit, intelligunt, quales psequitiones. v̄c multas & magnas sustinui. Et ex oī-
bus eripuit me dñs. p̄seruādo à morte corporis, & ab impatiētia aīe, ita vt dicere valeā cū Psalmi
sta: Quātas ondisti mihi tribulatiōes multas & malas, & conuersus viuificasti me, & de abyssis Psal. 70
terra ite, reduxisti me. Et oēs q̄ volūt, volūtate efficaci pie. i. religiose & sancte viue-
re in Ch̄o. i. scdm doctrinā & voluntatē Ch̄i p̄secutionē patient. à mūdo, carne vel dæ-
mone,

Acto¹⁴ mone. Per multas em̄ tribulatiōes oportet nos intrare regnū cœlog. Vñ Iudith ait: Oēs q̄ pla- **D**
Judit⁸ cuerunt deo p̄ multis tribulatiōes transierūt fideles. L. Malī aut̄ hoīes & seductores q̄ sedēt in
Psal¹ cathedra pestilētia, L. proficiēt. i. tendēt Lin peius. quēadmodū scriptū est: Pctōr adiūciet
Ecc³ in p̄ctm̄ ad peccandum. De minoribus q̄ p̄pe peccatis procedunt ad grauiora, q̄m̄ vnum p̄ctm̄
 disponit ad aliud, est q̄ p̄ctm̄ & p̄cēna peccati, L. errātes à via veritatis atq̄ iustitiae, L. & in ex-
Matt²⁵ rorē mittētes. alios q̄s p̄uertūt. L. Tu vero p̄mane. L. vsq; in finē fide & ope Lin his quē didici-
 sti. i. in documētis quē tibi p̄posui, L. & credita. i. cōmissa L. sunt tibi. L. exigēda à te cū spūali
 v̄sura, L. sc̄ies. i. diligēter aduertēs, L. q̄ didiceris. puta à me Ch̄ri Ap̄lo, cuius doctrina tib̄
 ambigua eē nō debet, p̄manere q̄q; debes in his. L. Et q̄ ab infantia. i. adolescētia, L. sacras li-
Hebre¹¹ teras. i. scripturas legis & prophetar̄, L. nosti. L. p̄ studiū. L. que te p̄nt instruere. L. formalit̄ in his
 quē p̄tinēt. L. ad salutē per fidē. i. mediāte & cooperāte fide, L. quē ē in Ch̄fo Iesu. i. quē de
 Ch̄fo habef, fine qua fide nemo ad salutem p̄ducit. ¶ Porrō q̄ sacræ l̄fæ erudire te valeat pa-
 tet, nā L. Om̄nis scriptura diuinitus inspirata. i. tota scriptura canonica spūlētō infusa nō huma-
 nitus adiuēta, L. v̄tilis ē ad docēdū, L. ignaros. L. ad arguēdū, L. hoc ē, probādū ea quae fidē
 cōcernūt, L. ad corripēdū, L. iniustos seu negligētes, L. ad erudiēdū, L. p̄ficiētes, L. in iustitia. i.
 ad obtinēdā p̄fectionē iustitiae, L. vt p̄fectus sit, L. cōdū modū viator̄, & put ad salutē requiritur
 vel in opibus superrogatiōis, seruādō cōfiliā scripturæ noui testamēti, L. homo dei. L. hoc ē, cul-
 tor deuotus, L. ad om̄ne opus bonum, L. prosequēdū, L. instructus, L. per scripturas.

¶ Explanatio capituli quarti: Testificor coram deo & Christo Iesu.

¶ Articulus quartus.

Epoc¹¹
1. Testimoni⁴
EPIST. **H**ortatur Ap̄lus in hoc caplo ad indeſinētem ac diligētissimā euāgelicā veritatis p̄di- **E**
 cationē. L. Testificor corā deo & Ch̄fo Iesu. i. sub testimonio dei p̄ris & filij eius te
 doceo atq̄ admoneo, L. q̄ Ch̄is Liudicaturus ē in fine seculi, L. viuos & mortuos.
 id ē, hoīes vniuersos, vc̄, tā illos q̄ ante t̄ps iudicij moriunt̄ q̄ illos, q̄ tūc viui inuenient̄
 & in igne cōflagratiōis morient̄, testificor quoq; L. p̄ aduētum eius. L. in carnē vel ad finale iudi-
 ciū, L. & regnū eius. L. q̄d est ecclēsia militās ac triūphās. i. p̄ cōgregationē oīm elector̄, L. p̄dica
 verbum. L. regnī cōleſtis q̄d est euāgelica doctrina, L. insta. L. p̄dicatiōis officio, L. opportune
 quantū ad auditores bñuolos, L. importune, L. quantū ad accidiosos, q̄ stimulatiō & impulsōe
 indigēt, q̄bus moleſtū est verbū dei audire. Vnde & eis importunus videris. Sed verē oppor-
 tune, discreteq; agis, L. argue, L. negligētes, L. obsecra, L. seniores & digniores, L. increpa, L. indura-
 tos, L. in om̄ni patiētia & doctrina, L. cum p̄fecta patiētia & sapia cordis tui, q̄tenus totus sermo
 oris tui ex sapia aī. & tuæ p̄cedat, & patiētia adorneſ. Nā & doctrina viri p̄ patiētā nosciſ, ser-
 monēq; eruditus p̄ficit m̄lis. Veloia verba h̄ec ad eosdē referūt. Q̄m̄ vnuſ & idē interdū arguē-
 dus, interim obſerādūs, aliquā increpādūs. i. asperē reparguēdūs ē. Ideo aut̄ instādū est verbo
 p̄dicatiſ hoc mō. L. Erit enī t̄ps cū hoīes sanā. i. aīa, lāguores sanātē L. doctrinā nō sustine-
 būt. i. patiēter nō audiēt, sed ad sua desideria. i. vt ea audiāt & faciāt q̄ desiderāt vitiosoſ aſſe-
 cū L. coacerbūt. i. cōgregabūt L. ſibi mḡfōs. L. p̄ eoꝝ bñplacito, docētēs & operātēs L. pruriē-
 tes auribus. i. tā mḡfī iſti q̄ eoꝝ discipuli iterioꝝ auriū patient̄ pruritū desiderio legēdi, ppo-
 nēdi vel audiēdi curiosa & laudes humanas. L. Et à veritate qđē auditū auertēt. L. discipuli iſti, &
 itē eoꝝ mḡfī L. ad fabulas autem, L. audiēdas vel p̄dicādas L. cōuertent̄. L. de talibus scriptū est: Di-
Job²¹ xēſt deo, recede à nobis, ſciam viaꝝ tuas, nolumus. Et in Eſaiā: Dicūt aspiciētibus, nolite aspi- **F**
Eſai³⁰ cere nobis ea q̄ recta ſunt. L. q̄ mini nobis placētia, videte nobis errores. L. Tu vero vigila. i.
 diligēs atq̄ ſollicitus eſto, q̄m̄ grāde habes expedire negotiū. L. in oībus ad tuā tuiꝝ gregis fa-
2. Timo² lutē p̄tinētibus, L. labora, L. ſicut bonus miles Ch̄ri nō parcēdo tibi nec corporalē q̄rēdo. Hō
Job⁵ enī naſcīt ad labore, ſicut avis ad volatū, L. opus fac euāgelistā. i. ſic viue vt decet annūtatorē
 euāgelicē legis, L. ministeriū tuū imple. i. episcopale officiū digne p̄ſeq̄re, q̄tenus orādo, docē-
 do & cōſeruādo cōmiffos tibi ſaluos facias, L. ſobrius eſto. L. in victu. Et h̄ec tibi necessaria ſunt
1. Pet¹ nūc magis q̄ aī. L. Ego enī iā delibor. i. dño offeror, ſeu, p̄ deo mori icipio tanq̄ hostia grata,
Roman⁸ L. & t̄ps meꝝ resolutiōis. i. mortis Linſtat. i. ppinqū ē. L. Bonū certamē certauī. L. cōtra ad-
 uersarios veritatis & fidei, fortiter resistēdo inimicis hūanæ ſalutis L. curſum cōſummaui. i. p̄
 regrinationē meā in p̄nti exilio ad ſalutare finē p̄duxi, p̄ſuerādo ſp̄ & p̄ficiēdo in bonis L. fi-
 dē L. catholicā incōuſam L. ſeruauī. In reliq; i. poſthac ſeu in futuro L. reponita. i. apud deū
 locata ac ſparata L. mihi corona iustitiae. i. p̄miū iuste cōuerſatiōis, vc̄, gl̄ia ſempiterna L. quā
 reddet mihi dñs. L. q̄tū ad aīam L. in illa die L. resolutiōis meā, q̄tū vero ad corpus in die iudicii,
 L. iustus iudex. L. De q̄ aīt Psalmita: Dñs iudex iudex, fortis & patiēs, L. nō ſolū aut̄ mihi. L. reddet
 hāc gl̄iam, L. ſed & his q̄ diligūt aduētū eius. i. cū bona cōſcia futuꝝ Ch̄ri aduētū ad iudicium
 desiderāt, vel primū eius aduētū vc̄ incarnationē affectuose & mēte gratissima amplectūtur.
 Qui etiā q̄tidie ſpūalē Ch̄ri aduētū, q̄ aīa p̄ grām visitat, affectat, de q̄ aīt ſaluator: Ad eū venie-
Johann¹⁴ mus & māſionē apud eū faciemus. L. Festina venire ad me cito. L. eo q̄ cito moriſtū ſim, & q̄s
Let² habui, mō nō habeo. L. Demas em̄. L. De q̄ ad Coloss. dī: Salutat vos Lucas medicus charifſi. &
 Demas

A Demas, L me reliquit. L tēpore tribulatiōis, L diligēs hoc seculū. L i. ea quæ mūdi sunt, L & abiit
 " Thessalonicā. L quæ est Metropolitana vrbs Macedonię L Crescēs. L abiit, missus à me, L in Ga
 " laciā, Titus in Dalmaciā. Lucas aut̄. L Euāgelista L est mecum solus, Marcū. L cōsobrinū Barnabę
 " vt dī. L assūme & adduc tecū; est em̄ mihi utilis in ministeriū. L i. ad p̄dicatiōis officiū L Tychi-
 " cū at̄ misi Ephesum. L vbi tu resides q̄tenus te veniēte ad me, suppleat vicē tuā. L Penulā quā re- Hierony.
 " lig Troiade apud Carpū veniēs affer tecū. L Penula, scđm Hieronymū appellat legis volumē. Haymo.
 Scđm Haymonē vero ē vestis cōsularis, q̄ in duebant cōsules Romani curiā ingrediētes. Quā
 legati Romanor̄, veniētes Tarsum Cilicię dederūt p̄fī Pauli in signū amicitię q̄n receperūt eū
 in amicū & ciuē Romi. eō q̄ preuerēter eis occurrit̄ & eos letāter receperūt. Quā vestē retinuit
 sibi Paulus ob recordationē, vñ in actis Paulus dicit se natū ciuē Romanū. Ciuitas q̄ppē Ro- Acto. 22
 mania p̄fī Pauli collata erat p̄ seip̄o ac filiis eius, ppter magnū obsequiū & honorē q̄ impēdebat
 Romanis. L Et libros. L q̄s illīc dimisi, L maxie aut̄ mēbranas. L i. materias illas nō scriptas affer
 tecum, vt in mēbranis scribant ep̄lā meq̄ ad memoriā futuror̄. L Alexāder & ratius. L i. faber in
 ære, vel custos a rarij q̄ fecit sedes argēteas Diana quē supra dixi circa fidē naufragasse. L multa
 mala mihi oñdit. L i. graues p̄secutiōes, p̄curauit mihi. L Reddet illi deus scđm opa sua. L i. p̄cē-
 nas cōdignas p̄ tātis p̄ctis. Hoc dicit Apls fñutiādo, nō impēcādo, L quē & tu deuita. L tanq̄ ex-
 cōdicātū & p̄fidū. L Valde em̄ restitit verbis nřis. L p̄ seip̄m & alios, q̄s cōtra me icitauit. L In pria
 mea defensōe. L q̄n vc̄ primo aggressus sum Alexādrū hūc, rñdendo eius obiectis & fidē defen-
 dēdo cōtra eū. L nemo. L fideliū. L mihi affuit. L manifeste assistēdo, L sed oēs me dereliquit. L ter
 rōre cōcussi. L Nō illis imputē. L haec culpa à deo, sed indulgeat. Nā ex humana fragilitate, non
 B ex certa malitia orta ē. L Dñs aut̄ mihi astitit. L vel internā cōsolationē p̄stādo, vel p̄ visionē ap-
 parēdo. L & cōfortauit me. L grā fortitudinis, L vt p̄ me p̄dicatio ip̄leaf. L i. euāgeliū plenius di-
 uulgat, L & audiāt oēs gētes. L ad fidē cōuersar. L q̄a & liberatus sum de ore leonis. L i. ab occisiōe
 crudelis Neronis. L Liberauit aut̄ me dñs ab oī ope malo. L vel p̄seruādo à vitijs vel p̄terita ma-
 la relaxādo, L & saluū me faciet. L deducēdo me. L in regnū suū cōeleste. Cui est glā in secula secu-
 loz, Amē. L Sciebat em̄ Apls (deo revelāte) se eē de numero elector̄. L Saluta Priscā & Aglā. L
 virū ip̄ius & Onesipheri domū. L i. familiā q̄ oēs morabant̄ in Epheso. L Erastus remāsit Co-
 rinthi. Trophimū aut̄ reliqui infirmū Miletū. L i. in illo loco. L Festina aī hyemē venire. L vc̄ in
 autumnō, q̄n aptius t̄ps est ambulandi vel nauigandi. L Salutā te Eubolus & Pudēs & Linus. L
 Quē aliḡ dicūt fuisse discipulū Petri, successorem q̄ eius in cura p̄otificali. L Claudia & frēs oēs. L
 qui meū sunt. Per hoc prouocat Timotheū ad citius atq̄ libētius veniēdum, eō q̄ diligebat &
 salutē à tantis ac talibus. L Dñs Iesu Chrūs. L fit L cum spū tuo. L i. in ania tua habitare dignet.
 L Gratia vobiscum. L i. tecum & cum populo, tibi commisso. L Amen. L

IN EPISTOLAM AD TITVM PROOE MIV M.

C **M** Andatū lucerna est, & lex lux, & via vitæ, increpatiō disciplinæ. Qui ergo tenebras vitiōz querit effugere, mādatis obediāt. Ad hoc ordināt doctrina Apls, q̄ in p̄senti nāc elucidāda ep̄la (quā scriptis Tito Crētēsū ep̄o à Nicopoli) admo net Titū ad strēnuā sui officiū executionē, & de ordinatiōe presbyterij, de vitā dis q̄q; hāreticis, & de exēplari cōuersatiōe ad ep̄ūm p̄tinēte. Erat q̄ppē hic Ti- imperio agere, Timotheum vero q̄ satis rigorofus acerq; fuit, monuit in p̄cedētibus ep̄lis ad pietatē ac patiētiam. In hac aut̄ ep̄la procedit Apls solito more, sicut patebit.

¶ Expositio capituli primi: Paulus seruus dei, Apostolus autem Iesu Christi.

¶ Articulus primus.

P Aulus seruus dei. L patris L Apls autē Iesu Ch̄ri. L imō etiam Apls dei patris, & seruus Christi. Sed Christi se vocat Apostolum, q̄m immediate ab eo missus est euāgelizare. L Secundum fidem. L elec torum dei. L i. hominum p̄destinatore, qui p̄ fidē saluantur, L & L secundum L agni tionē veritatis. L i. actualē notitiam procedētem ex fide, qua notitia veritas Christiana cognoscitur, L quæ L etiam cognitio. L secundum pietatem est. L hoc est, secundum Christi religionē, cui concordat, & ad cultum diuinum ordinatur, L in spēm vitæ æternæ. L i. ad obtinendam spe ratam felicitatē, videlicet vitam æternam. L Quam. L vitam L promisit. L hominibus, L qui non mētitur deus. L cum ip̄se sit veritas. De quo scriptura: Non est deus quasi homo, vt mentiatur: neq; vt filius hominis, vt mutetur. Promisit aut̄ deus hāc vitā. L i. promittere statuit, seu ex p̄missione dare p̄ordinavit. L ante t̄pā secularia. L i. ab æterno. Tēpora em̄ secularia sunt dies & hore q̄bus oīat palia mēsurantur quæ ab initio mundi fuerunt. L Manifestauit aut̄. L i. hominibus revelauit, L t̄pib⁹ suis. L i. cōgruis & ab eo dispositi horis, videlicet tēpore gratiæ, L verbum suum. L i. p̄dictam p̄missionē, vel verbum suum incarnatum, videlicet vnigenitum. L filium suum. L in p̄dicatione. L i. p̄ p̄dicationē. L quæ credita. L i. commēdata. L est mihi se- cundum

¶rouer. 6

¶ Timo. 4

¶ Tim. 2.3

¶ Articulus secundus.

¶ Articulus tertius.

¶ Articulus quartus.

¶ Articulus quintus.

¶ Articulus sextus.

¶ Articulus septimus.

¶ Articulus octavus.

¶ Articulus nonagesimus.

¶ Articulus centesimus.

¶ Articulus centesimus secundus.

¶ Articulus centesimus tertius.

¶ Articulus centesimus quartus.

¶ Articulus centesimus quintus.

¶ Articulus centesimus sextus.

¶ Articulus centesimus septimus.

¶ Articulus centesimus octavus.

¶ Articulus centesimus nonagesimus.

¶ Articulus centesimus centesimus.

¶ Articulus centesimus centesimus secundus.

¶ Articulus centesimus centesimus tertius.

¶ Articulus centesimus centesimus quartus.

¶ Articulus centesimus centesimus quintus.

¶ Articulus centesimus centesimus sextus.

¶ Articulus centesimus centesimus septimus.

¶ Articulus centesimus centesimus octavus.

¶ Articulus centesimus centesimus nonagesimus.

¶ Articulus centesimus centesimus centesimus.

¶ Articulus centesimus centesimus centesimus secundus.

¶ Articulus centesimus centesimus centesimus tertius.

¶ Articulus centesimus centesimus centesimus quartus.

¶ Articulus centesimus centesimus centesimus quintus.

¶ Articulus centesimus centesimus centesimus sextus.

¶ Articulus centesimus centesimus centesimus septimus.

¶ Articulus centesimus centesimus centesimus octavus.

¶ Articulus centesimus centesimus centesimus nonagesimus.

¶ Articulus centesimus centesimus centesimus centesimus.

¶ Articulus centesimus centesimus centesimus centesimus secundus.

¶ Articulus centesimus centesimus centesimus centesimus tertius.

¶ Articulus centesimus centesimus centesimus centesimus quartus.

¶ Articulus centesimus centesimus centesimus centesimus quintus.

¶ Articulus centesimus centesimus centesimus centesimus sextus.

¶ Articulus centesimus centesimus centesimus centesimus septimus.

¶ Articulus centesimus centesimus centesimus centesimus octavus.

¶ Articulus centesimus centesimus centesimus centesimus nonagesimus.

¶ Articulus centesimus centesimus centesimus centesimus centesimus.

¶ Articulus centesimus centesimus centesimus centesimus centesimus secundus.

¶ Articulus centesimus centesimus centesimus centesimus centesimus tertius.

¶ Articulus centesimus centesimus centesimus centesimus centesimus quartus.

¶ Articulus centesimus centesimus centesimus centesimus centesimus quintus.

¶ Articulus centesimus centesimus centesimus centesimus centesimus sextus.

¶ Articulus centesimus centesimus centesimus centesimus centesimus septimus.

¶ Articulus centesimus centesimus centesimus centesimus centesimus octavus.

¶ Articulus centesimus centesimus centesimus centesimus centesimus nonagesimus.

¶ Articulus centesimus centesimus centesimus centesimus centesimus centesimus.

¶ Articulus centesimus centesimus centesimus centesimus centesimus centesimus secundus.

¶ Articulus centesimus centesimus centesimus centesimus centesimus centesimus tertius.

¶ Articulus centesimus centesimus centesimus centesimus centesimus centesimus quartus.

¶ Articulus centesimus centesimus centesimus centesimus centesimus centesimus quintus.

¶ Articulus centesimus centesimus centesimus centesimus centesimus centesimus sextus.

¶ Articulus centesimus centesimus centesimus centesimus centesimus centesimus septimus.

¶ Articulus centesimus centesimus centesimus centesimus centesimus centesimus octavus.

¶ Articulus centesimus centesimus centesimus centesimus centesimus centesimus nonagesimus.

¶ Articulus centesimus centesimus centesimus centesimus centesimus centesimus centesimus.

¶ Articulus centesimus centesimus centesimus centesimus centesimus centesimus centesimus secundus.

¶ Articulus centesimus centesimus centesimus centesimus centesimus centesimus centesimus tertius.

¶ Articulus centesimus centesimus centesimus centesimus centesimus centesimus centesimus quartus.

¶ Articulus centesimus centesimus centesimus centesimus centesimus centesimus centesimus quintus.

¶ Articulus centesimus centesimus centesimus centesimus centesimus centesimus centesimus sextus.

¶ Articulus centesimus centesimus centesimus centesimus centesimus centesimus centesimus septimus.

¶ Articulus centesimus centesimus centesimus centesimus centesimus centesimus centesimus octavus.

¶ Articulus centesimus centesimus centesimus centesimus centesimus centesimus centesimus nonagesimus.

¶ Articulus centesimus centesimus centesimus centesimus centesimus centesimus centesimus centesimus.

¶ Articulus centesimus centesimus centesimus centesimus centesimus centesimus centesimus centesimus secundus.

¶ Articulus centesimus centesimus centesimus centesimus centesimus centesimus centesimus centesimus tertius.

¶ Articulus centesimus centesimus centesimus centesimus centesimus centesimus centesimus centesimus quartus.

¶ Articulus centesimus centesimus centesimus centesimus centesimus centesimus centesimus centesimus quintus.

¶ Articulus centesimus centesimus centesimus centesimus centesimus centesimus centesimus centesimus sextus.

¶ Articulus centesimus centesimus centesimus centesimus centesimus centesimus centesimus centesimus septimus.

¶ Articulus centesimus centesimus centesimus centesimus centesimus centesimus centesimus centesimus octavus.

¶ Articulus centesimus centesimus centesimus centesimus centesimus centesimus centesimus centesimus nonagesimus.

¶ Articulus centesimus centesimus centesimus centesimus centesimus centesimus centesimus centesimus centesimus.

¶ Articulus centesimus centesimus centesimus centesimus centesimus centesimus centesimus centesimus centesimus secundus.

¶ Articulus centesimus centesimus centesimus centesimus centesimus centesimus centesimus centesimus centesimus tertius.

¶ Articulus centesimus centesimus centesimus centesimus centesimus centesimus centesimus centesimus centesimus quartus.

¶ Articulus centesimus centesimus centesimus centesimus centesimus centesimus centesimus centesimus centesimus quintus.

¶ Articulus centesimus centesimus centesimus centesimus centesimus centesimus centesimus centesimus centesimus sextus.

¶ Articulus centesimus centesimus centesimus centesimus centesimus centesimus centesimus centesimus centesimus septimus.

¶ Articulus centesimus centesimus centesimus centesimus centesimus centesimus centesimus centesimus centesimus octavus.

¶ Articulus centesimus centesimus centesimus centesimus centesimus centesimus centesimus centesimus centesimus nonagesimus.

¶ Articulus centesimus centesimus centesimus centesimus centesimus centesimus centesimus centesimus centesimus centesimus.

¶ Articulus centesimus secundus.

¶ Articulus centesimus tertius.

¶ Articulus centesimus quartus.

¶ Articulus centesimus quintus.

¶ Articulus centesimus sextus.

¶ Articulus centesimus septimus.

¶ Articulus centesimus octavus.

¶ Articulus centesimus nonagesimus.

¶ Articulus centesimus centesimus.

¶ Articulus centesimus secundus.

¶ Articulus centesimus tertius.

¶ Articulus centesimus quartus.

¶ Articulus centesimus quintus.

¶ Articulus centesimus sextus.

¶ Articulus centesimus septimus.

¶ Articulus centesimus octavus.

¶ Articulus centesimus nonagesimus.

¶ Articulus centesimus centesimus.

¶ Articulus centesimus secundus.

¶ Articulus centesimus tertius.

¶ Articulus centesimus quartus.

¶ Articulus centesimus quintus.

¶ Articulus centesimus sextus.

¶ Articulus centesimus septimus.

¶ Articulus centesimus octavus.

¶ Articulus centesimus nonagesimus.

¶ Articulus centesimus centesimus.

¶ Articulus centesimus secundus.

¶ Articulus centesimus tertius.

¶ Articulus centesimus quartus.

¶ Articulus centesimus quintus.

¶ Articulus centesimus sextus.

¶ Articulus centesimus septimus.

¶ Articulus centesimus octavus.

¶ Articulus centesimus nonagesimus.

¶ Articulus centesimus centesimus.

¶ Articulus centesimus secundus.

¶ Articulus centesimus tertius.

cundum præceptum saluatoris nostri dei. i. à diuino imperio seu deo iubete, q̄ mihi prædicationis iniunxit officium. Paulus itaq; scribit: Tito dilecto filio. suo spūali. Ideo subditur, L secundū cōmunē. i. vniuersalē seu catholicam fidē. Quasi dicat: Filio, nō secundū carnē, sed secundū spūalem generationē, qua in Ch̄o te genui, fidē tibi annuntians, eam q̄ tibi exponēs. L Gratia & pax. tibi detur & cōseruet, L à deo patre & Ch̄o Iesu salvatore nostro. qui sunt vñ principiū ḡfæ & oīs boni creati. L Huius rei ḡfa. i. propter id quod subditur, L reliquie Cr̄cetē. quando inde abscessi, L vt ea quę desunt corrigas. i. vitiosa emēdes, & quod deest eccl̄siae pficiās, L & constituas p̄ ciuitates presbyteros. i. in vnaquaq; ciuitate fidelium ordines vnum presbyterum. i. ep̄m. Quod em̄ noīe presbyteroꝝ intelligantur ep̄i, constat ex eo quod

Infra eos paulopost subditur: Oportet em̄ ep̄m sine crimine esse. Et vt alij probabiliter asserunt noīe presbyteroꝝ intelliguntar sacerdotes atq; ep̄i, & e contrario. Sicq; in vna ciuitate poterāt esse plures presbyteri, non plures ep̄i. Episcopatus itaq; non est aliis ordo à presbyteratu, sed est non men superadiuncta dignitatis. Ordinavit autē Apostolus Titum in archiepiscopū Cr̄cetensium. Ideo ptinebat ad eum constitutio episcopoꝝ per singulas ciuitates, suo regimini subditas, L sicut & ego tibi disposui. i. tales constituas, quales tibi descripsi, vel ordinatione dignos edo cui, vtputa: Si quis sine crimine est. i. sine notabili, grauiꝝ vitio, ne sit infamis, sed fama laudabilis. Quod significatum est, vbi Aaron dicitur: Homo de semine tuo, q̄ habuerit maculam, non offeret panes deo suo. L Vnius vxoris vir. i. q̄ non habuit coniugē nisi vnam post baptismum, secundum Hieronymū. Vel nunq; secundum Augustinum, vt dictum est plenius ad Timotheum, L filios habēs si deles. in credēdo & operādo, si tamen habeat filios, & si filii nō sint incorrigibiles. Oportet nāq; vt sit domui suā bene p̄positus. Habeat (inquam) filios, L nō in accusatione luxuriæ. i. non incontinentes & accusatione peccati luxuria dignos, L aut nō subditos. hoc est, non rebelles. L Oportet em̄ ep̄m. Ecce quod nomine presbyteri ep̄us designetur. Oportet ergo ep̄m. i. sacerdotē & pontificē, maximē tamen pontificē, L sine crimine. id est, irreprehēsibilem L esse. quo ad magna peccata. Non quod hoc sit de necessitat gradus vel ordinis, sed digna executionis atq; salutis, L sicut dei dispensatorem. L hoc est, sp̄zialium bonorum dei, v̄c; sacramētorum & verboꝝ celestium erogatōꝝ. Ad quod requiritur maxima sanctitas. L Non superbū. L quoniam scriptum est: Quāto maior es, humilia te in oībus. Item q̄: Rectorem te posuerunt, noli extollī: Esto in illis quasi vñus ex eis, L non iracundum. L qm̄ ira in sinu stultu quiescit. Et Iacobus ait: Sit oīshō tardus ad loquēdū, & tardus ad iram, L non vinolētū. L sed sobriū. L nō peccatorē. i. bellicosum & violētū, L nō turpis lucri cupidū, sed hospitale benignum, sobrium, sanctū, continētem, amplectētem. i. cordiali affectu suscipiētem, ac alijs proponētem Leum, qui secundam doctrinam est fidelem sermonē. i. veram prædicationē verā doctrinā seu Christianā sapientiæ consonantem, L vt potēs sit. i. virtuosus & eruditus, L exhortari. subiectos L in doctrina sana. i. euāgelica disciplina vitioꝝ sanativa, L eos q̄ contradicunt L fidei verbo vel ope L arguere. i. reprobare. Vel, eos q̄ contradicunt arguere, hoc est, inobedientes efficaciter increpare. Ideo subditur: Sunt enim multi inobedientes & vaniloqui & seductores, maximē qui de circumcisione sunt. i. ludaci conuersi. s. heretici, asserentes legalia cū euāgeliō esse obseruanda, L quos oportet redargui. à te, alijsq; prælati ecclesiæ, ne seducant alios, ipsiꝝ pereant, L q̄ vniuersas domos. hoc ē, oīs familias Ch̄i, seu cunctos fidèles incautos, L subuertunt. quātū in ipsis est. Quia nituntur ad hoc L docētes quę nō oportet. id est, illicita. s. obseruationē legaliū, L turpis lucri gratia. i. commoditē temporalis intuitu, quatenus ab his quos decipiūt tp̄alia bona acquirāt. L Dixit qdā ex illis. L vaniloquus, q̄ tamē aliqui vera loquutus est, L proprius ipsoꝝ propheta. i. qui prædictorē seductorū atq; Cr̄cetensium proprietates optimē nouerat. Vnde Propheta ipsoꝝ vocatur, q̄a de eis vera in futurum cōhēce re potuit. Non autē erat propheta dei, nechomo sanctus, sed poeta, v̄c; Epimenides, in cuius libris verba sequētia inueniuntur. L Cr̄cetenses semp̄ mēdaces. L sunt contra deum & proximū lmalā bestiā. i. crudeles, humanumq; sanguinē sitiētes, L vētres pigri. id est, gulosi, & accidiosi. L Testimonium hoc verum est. L quāuis verba huius poeta nō habeat autoritatē. Com

Epimenides memorat vero Apostolus hūc poetā, vt Cr̄cetenses proprij authoris testimonio redarguti, plus erubescant & corriganter. L Quāni ob causam increpa illos. L Cr̄cetenses L durē. cum sint duri, nō molliter, sicut hucusq; fecisti, L vt sani. id ē, integri & synceri, L sint in fide. L catholica L nō intēdētes ludacis fabulis. i. falsis narratiōibus Iudaicis de obseruatione cārimonialū legis, & genealogijs interminatis, L & mandatis. i. superstitionis traditionibus L hominum, auersantium se à veritate. i. à vero intellectu scripturā recedētium. Et quoniam isti Iudæi, heretici inter cibos discernebāt tēpore gratiæ, quēadmodum tpe legis: ideo cōtra eos dicit Apostolus.

Daniel L Omnia mūda mūdis. i. cūcta humanis vñibus cōcessa vel apta, sunt mūda mūdis. i. fidelibus q̄ ea pura intētōe, rectāq; fide in vñsum necessitatis recipiūt. Nō em̄ inquinātur ex perceptione ciborum prohibitorē in lege ea ratione qua illuc prohibebātur. L Coingnatis aut. id ē, vitiosis, L nihil est mundū. L p̄ cōparationē ad eos. Oia em̄ cooperant eis in malū; nam & ipsi abutūtur rebus

Roma. 14 L Omnia mūda mūdis. i. cūcta humanis vñibus cōcessa vel apta, sunt mūda mūdis. i. fidelibus q̄ ea pura intētōe, rectāq; fide in vñsum necessitatis recipiūt. Nō em̄ inquinātur ex perceptione ciborum prohibitorē in lege ea ratione qua illuc prohibebātur. L Coingnatis aut. id ē, vitiosis,

A rebus mundis ac sanctis, sed iniquitatæ sunt eos mens & conscientia. i. anima seu ratio & actus, q conscientia nuncupat. Deniq; videtur hic locus gñalius posse intelligi, vt oia dicantur munda mūdis, quantū ad cōtemplationē ipsorū. Homines eīi puri & erudit res immūdas mūdo oculo speculant. Immundi vero etiā mūda deformiter cōtemplant. L Cōfident se nosse deū, factis aut̄ negant, quia tā impie viuūt, ac si deus nō esset. Operibus ergo loquunt deū nō esse, i. Johā. 2 dū eū non sicut deū honorāt, nec eius iustitiā pēsant. Vnde Iohānes: Qui se dicit (inquit) nosse deū, & mandata eius nō custodit, mēdax est. Verūtamen aliquo modo deū cognoscūt, videlicet informi notitia, qm̄ dictū est ad Romī. Cū cognouissent deū, nō sicut deum honorauerunt. Ideo non cognoscūt deū cognitiōe veræ & salutaris sapientia. De qua scriptū est: In maluolā animā non introibit sapientia, cū sint abominati. i. abominabilibus pētis polluti, & à deo iuste contempi, L & incredibiles, q̄a nec eis credendum est, nec ipsi veraciter credunt, Lab omne opus bonū reprobū. i. ad omnem actum meritorium indispositi & peruersi.

¶ Expositio Cap. II. Tu aut̄ loquere quæ decent. Arti. II.

P ostquam Apl̄us Titū edocuit circa ordinationē epoꝝ seu presbyteroꝝ, iam instruit eū circa diligentē gubernationē subditōꝝ suoꝝ. L Tu aut̄, i. illis ita errātibus, tu alio rū antistes ac p̄dicator L loquere, verbā salubria, q̄ decent sanā doctrinā. i. q̄ Chri stianæ sapientiæ congruūt, quatenus dignitas & honestas tui sermonis ostendat verā esse legem quam p̄dicas. Nec aliquid dicas qd̄ veræ doctrinæ non consonet. L Senes L hortare Sup. b L vt sobrij sint, pudētes, fani in fide, in dilectione, dei & proximi L & patiētia. L Hæc est saluatoris doctrina. L Anus filiꝝ L hortare esse L in habitu sancto. i. vestibus religiosis, L non B criminatrices. i. aliorū accusatrices, p̄fertim adolescentulaꝝ, qbus ex leui suspitione crimina imponere consueverūt, L nō multo vino seruītes, L ne sint gulōsæ aut vinolētæ, L bene docentes, L suā familiā, L vt prudentiā doceāt. i. verā, vtilēq̄ doctrinā, nō incantationes vel sortilegia. Nō tñ debet viro docere publice in ecclesia, q̄a docere hoc mō mulieri nō p̄mitto. L Adole scētulas L maritatas admone, L vt viros suos amēt, L syncero affectu, nō solū carnali aut natu rali, ne aliū quenq̄ respiciāt, L filios diligāt, L naturali & spūali amore, qrendo eis bona honesta magis q̄ delectabilia sive vtilia. Diligere nanc̄ est alicui bonū velle. Hortare etiā eas esse L prudētes, L ne sicut luna & stultus mutet & fluctuēt, L castas, L ne se prorsus exponant libidini, vt cū pudore debitū viris reddant magis q̄ exigāt, L sobrias, L benignas, i. misericordes, L domus curā habētes. i. propriæ familiæ solicite prouidētes, L subditas viris suis, L Mulier nāq̄ si pri matū habeat, contraria est viro suo. Oia ista à senibus & anibus seu vetulis & adolescentulis ob seruanda sunt, L vt nō blasphemēt verbū dei. i. ne propter vitiosam eōꝝ cōuersationē Chrs vel eius doctrina ab infidelibus & pueris, perfidiisq; adolescentulæ maritis blasphemia patiat. L Iuuenes silt hortare vt sobrij sint, L qd̄ eis potissimum necessarium est, eo q̄ propter calorem & multū humorē naturæ, ad vitiū incōtinentia sint proclives. Et q̄a exhortatio sine virtuosa con uersatione inefficax est atq; despecta, idcirco Apl̄us admonet Titū. L In oībus, L ad salutē perti nentibus & in cūctis q̄ doces, L teipm̄ p̄be exemplū bonoꝝ operꝝ, L copiosius agendo q̄ doces. Nec solūn opere exteriori p̄beaste in exēplū fideliū, sed & L in doctrina. i. vera sermocinan do L in integritate, L mentis & corporis fidei & continenter viuēdo L in grauitate. i. probita te moꝝ, ne sis leuis aut dissolutus. L Verbū, L tuū sit L sanū. i. verā & sine lexione peccati vt non delinquas in lingua tua, & L irreprehēsibile, vt is qui exaduerso est L. i. aduersariū noster vidēs Psalm. 38 C apertā sanctitatē nostræ cōuersationis L vereat. i. timeat nobis resistere, L nil habens malū di cere de nobis. i. non inueniens culpā quā nobis obijciat. Vnde Petrus: Hæc est (inqt) volūtas i. Petri. 2 dei, vt benefaciētes obmutescere faciatis imprudentiū hominū ignorantiā. L Seruos, L hortare L dñis suis L temporalibus, etiā discolis L subditos esse, in oībus, L licitīs L placētes, L eisdē, L nō cō tradicētes, L verbis dñiꝝ suoꝝ, L nō fraudātes, L aliquid de rebus dñiꝝ subtrahētes, nec minus 2. Pet. 3 debito eis seruītes, L sed in oībus, L suis obsequijs L fidē bonā. i. verā fidelitatē L ostēdētes, vt doctrinā saluatoris nři dei ornēt. i. cōmēdabilē faciāt, sanctā ostēdāt atq; decorēt L in oībus, L operibus suis. ¶ Sic igit alios exhortari, & teipm̄ regere debes. L Apparuit em̄ grā. i. misericor EPIS T dia & pia largitio ac gratiosa instructio L dei saluatoris nři. i. Ch̄fi qui est saluator & deus nři, L oībus hoībus. i. oībus gñibus hoīm & ad oīm vtilitatē. Sic aut̄ apparuit in carne pro nobis à verbo assumpta, q̄a p̄ assumptā hūanitatē manifestata & data est hoībus grā saluatoris, & ipse Johā. 20 Ch̄s p̄prio ore nos docuit, spm̄ sanctū apl̄is insufflavit, suāq̄ grām hoībus euidēter exhibuit. Apparuit ergo hæc grā & doctrina Ch̄fi, L erudiēs nos, vt abnegātes. i. detestātes & fugiētes L impietatē. i. p̄ctā cōtra deū, vt sunt idolatria, blasphemia, L & secularia desideria. i. inclinations inordinatas tēdētes ad bona huius seculi. i. ad divitias, honores, delitias, dñatiōes &c. L sobrie & iuste & pie viuāmus in hoc seculo, expectātes, L oīganimiter ac fiducialiter L beatam spem. i. felicē remunerationē separatā, videlicet gloriā sempiternā L & aduētū gloriaꝝ. i. glo 2. Timo. 4 riosum aduētūm seu manifestationē excellētiae L magni dei, L cuius magnitudinis nō est finis, Psal. 149 L & pro. i. L saluatoris nři Iesu Ch̄fi, L cuius primus aduētus fuit in humilitate, vt iudicare, se cundus

CAP. III.

D. DIONYSII CARTHUSIANI.

Luc. ii. cūdus erit in p̄tāte & gloria, vt iudicet. Cuius adūētū p̄stolamur, q̄tenus in die iudicij suscite mur, & corpus glorificatū sortiamur, Lq. Ch̄s dedit i. gratia, sp̄ote & charitatue obtulit, L semetipm pro nobis, in ara crucis, factus obediēs p̄i v̄sq; ad mortē. Oblatus est em̄, q̄a ipse voluit. Vñ apud Ioh. loqtur: Ego sum pastor bonus, & aiam meā pono pro ouib⁹ meis, J̄ohan. io. L ut nos redimeret, sua p̄tiosissima passiōe, Lab om̄i iniqtate originali & actuali, sive psonali, L & mūdaret, i. mūdū efficeret, L sibi, i. ad gloriā suā, L populū fidelē, q̄e in baptismo purgat ab oī p̄ctō, L acceptabilē, i. sibi placēte & gratū, L sectatorē bono, & opere, i. bo na opera iugiter sequētem seu operantē, hoc est, ideo Ch̄tūs nos redemit, vt mūdaret nos in baptismo, quatenus simus ei populus acceptabilis, sectator iustitiae, &c. L H̄ec quæ dixi de modo informādi & gratia Christi, L loquere, i. populo prædica, L & exhortare, eū, vt in formationi acq̄escat & Ch̄ri beneficijs gratus sit, L & argue, negl̄gētes, L cū om̄i imperio, id est, in virtute obediētiae & pontificali authoritate. Hoc dicit apl̄us, q̄m Titus, plusq; populo suo expediebat, mollis fuit atq; remissus, secundū glossam. Nemo te cōtēnat, quasi nobilior, sapiētior, senior aut alio modo excellētior q̄ tu, Christi em̄ vicarius es, ideo amore & vice Christi es honorandus, p̄sertim cum Ch̄tū dixerit: Qui vos spernit, me spernit.

Luc. io. Explanatio cap. III. Admone illos principibus & potestatibus subditos eē. Arti. III.

Roma. 13. **A**dmon illos, i. Cr̄tēles tibi subiectos, L principatib⁹ & p̄tātibus subditos eē, i. sp̄ualib⁹ & t̄galib⁹ dñis, seu maiorib⁹ atq; minoribus p̄fidētib⁹ obedire. Qui em̄ po testati resistit, dei ordinatiōi resistit. Et q̄ resistit, dānationē sibi regrūt, L dicto, i. sermoni supiōz, L obedire, ad om̄e opus bonū, à superioribus iussum, L parato eē, In malis em̄ obediēdū nō ē, L neminē blasphemare, propter aduersa ab ipso irrogata, L nō litigiosos eē, sed modestos, i. discretos & moderatos, L ostēdētes māsuetudinē, i. mititer se habētes, L ad oēshoies. Eram⁹ em̄ & nos aliq̄n, dū nō credebam⁹ in Ch̄m, L insipiētes, i. fine notitia diuinoz, salubri, L & increduli, errātes, p̄ deuia vitioz, sicut ouis q̄ perijt. Vñ scrip̄tū est: Oēs nos q̄si oues errātes, vnuſq; in viā suā declinavit, L servietes, i. p̄ modū seruōrū cōsentientēs, L desiderijs & voluptatibus varijs, i. carnalib⁹ ac sp̄ualibus cōcupiscētis atq; delicijs, L in malitia & inuidia agētes, i. malitiose & inuide operates, L odibiles, deo & sc̄tis, q̄tū ad eē culpæ, iuxta illud Sapiētis: Odio sunt deo ipius & ipietas eius. Et in psal. Odisti oēs qui operant iniquitatē, L odiētes inuicē. Cū autē benignitas & hūanitas apparuit saluatoris dei, Galat. 4. nři, i. hoc tpe gr̄z, q̄i aduenit t̄pis plenitudo, in q̄ statuit deus succurrere mūdo, sicut loquutus est p̄ os sc̄tōz, q̄ à seculo sunt, prophetaz eius, apparuit mūdo p̄ Ch̄fi visibilē ac corpale p̄sentiā. Vel posterioribus, i. nobis p̄ fidē. De q̄bus dictū ē: Beati q̄ nō viderūt & crediderūt, benignitas, i. clemētia & hūanitas à verbo assumpta, saluatoris nři dei, i. Ch̄fi, q̄ est de⁹ & salvator nři. Hęc apparuerūt visibilē Ch̄fō in terris cū hoibus cōversante, q̄n circuiuit bñfaciēdo & sanādo oēs oppresos à diabolo, L nō ex opibus iustitiae q̄ fecimus nos, i. nō propter meritā nřa, q̄ nulla fuerūt, qa p̄dictis eramus p̄ctis obnoxij, L sed secundū suā misericordiā saluos nos fecit, L à p̄tāte diaboli & reatu & terni tormenti merito suā cōversatiōis & passionis, L p̄ la uacru reghatiōis, i. p̄ baptismū, q̄ est lotio q̄ ex aqua & sp̄u sc̄tō renascimur, L & renouatiōis sp̄us sancti, i. p̄ interiorē lotionē seu infusionē ḡfz sp̄us sancti, p̄ quā aia sp̄ualiter renouaf, iu xta illud: Renouamini sp̄u mētis v̄r̄z. Et: Renouabit, vt aquila iuuētua tua. Quæ etiā lotio interior nō solū confertur in baptismo, sed & in sacramēto p̄cēnitentia, & c̄teris sacramētis. Hęc ideo dicit apostolus, q̄m licet Ch̄s nos in cruce redemit sufficiēter, oportet tamē vt meritū suā passionis nobis per sacramēta applicetur, & primo p̄ baptismū, q̄ est ianua sacramētōz, L quē spiritū sanctū, i. cuius dona & grām, L effudit, deus pater, L in nos abunde, i. clemētē & copiose in baptismo, & poste a L per Iesum Christū saluatorē nostrū, i. merito Ch̄fi, de cuius plenitudine accepimus oēs, per quē oia dona ḡfz deriuant ad nos, L vt iustificati, i. à nostris iniustitijs & peccatis abluti, L gratia ipsius, i. merito Ch̄fi, & per infusionē gratiā suā, L h̄eredes simus, dei, coh̄eredes q̄ Christi, i. filij adoptiui, L secūdum spem v̄tæ & ternæ, i. v̄tæ & ternam sperando. Vel, h̄eredes simus v̄tæ & ternæ secundū spem, i. iam in spe, adepturi eā aliquādo in re. L Fidelis sermo, est quē dixi, atq; dicturus sum. L Et de his, i. Timo. 3. iam dictis, videlicet de grā & bñficijs Ch̄fi, L volo te cōfirmare, i. volo vt in cognitōne & dilectione isto, cōfirmeris à me, & ḡgē tibi cōmissum p̄dicingando cōfirmes, L vt curēt bo nis operibus p̄æste, i. exemplariter se habere, vel in virtutib⁹ p̄æcedere, vel nō solū dignitate, & nomine, sed vita & moribus p̄æsse subiectis, L qui credit̄t deo, i. fideles, p̄æser tim in p̄ælationib⁹ constituti. L Hęc documenta sunt bona, id est, vera in se, L & v̄tilia hominib⁹. Stultas autem, id est, superfluas & infructuosas, L questiones & genealogias, i. Timo. 1. hoc est, ḡnitionum enumeratiōes à Iudæis cōfictas, quæ nō habent in scriptura canonica, si cut quđ Adam habuit duas vxores, de quaq; qualibet plurimos generauit, L & contētōes, de obseruatione legalium tempore noui testamēti, L & pugnas legis, i. verbosas litigatiōes, quæ oriuntur ex locis scripturaz, quæ sibi contraria vidētur, L deuita. Sunt enim inutiles & vanæ

& vanæ. Hæreticū hoiem post vnā & secūdam correptionē. i. cū bis correptus fuerit, semel
A in priuato, deinde in publico, & emēdari noluerit, L deuita, sciens q̄a subuersus. i. incottigib
 liter errans, & pditus L est, q̄ hmōi est, & delingt. i. peccat L pprio iudicio cōdēnatus. i. pro
 pria electiōe & determinatiōe causam dānatiōis assumens, qm̄ falsitate p̄tinaciter seruat, verita
 tem repellens. L Cū misero ad te Artemā aut Tychicū. vt vñus eorū p̄ te Cr̄cēsibus p̄sit, ne
 p̄plus Ch̄ri sit sicut oues sine pastore L festina ad me venire Nicopolim. Ibi em̄ statui. i. in illa
 vrbe p̄posui L hyemare. Zenā legispitū. q̄ huius professiōis erat i synagoga, L & Apollo. q̄
 nō erat impitior illo, q̄uis nō vocet legisperitus, qm̄ huius p̄fessionis nō fuit. Fuit aut̄ i scriptu
 ris potēs L p̄mitte. ad me, sic tñ L vt nihil de victualib⁹ & necessariis L illis defit. in via. L Di
 scant aut̄. i. p̄ operationē scire studeant, L & nři. i. Ch̄riani inter Cr̄tenses, L bonis opibus p̄
 esse. L fibi p̄pis. i. bñ opando seipso gubernare L ad vñs necessarios. i. ad hoc vt p̄dicatoribus
 euāgeliū necessaria p̄beant, L vt nō fint intructuosi, i. fine merito, eo q̄ nō dent carnalia his, à 1. Eoz. 9.
 qbus recipiūt spūalia. Hoc dicit apl̄us vt ostēdat Tito vñ possit Zenā & Apollo de necessariis
 p̄uidere. Tāq̄ dicat, à subditis tuis, qbus & illis p̄dicauerūt, recipere debes. Salutant te q̄ mecum
 sunt omnes. L fideles, q̄s gratia breuitatis noīatim nō exprimo. L Saluta eos q̄ nos amant in fide. L
 i. eo q̄ fideles sumus. V̄el, in fide. i. fidelis affectu, nō fictie. L Gratia dei. L sit semper Lcū om̄ibus
 vobis. i. tecum & cū adiutoribus ac subditis tuis. Qui om̄es incessabilit̄ indigetis gratia crea
 toris, qui est super om̄ia deus sublimis & benedictus. L Amen. L

IN EPISTOLAM AD PHILEMONEM PROOE MIVM

VI pronus est ad misericordiā, bñdiceſ. V olens ergo apl̄us ad misericordiā in-
 clinare discipulū quendā viꝝ magnū, ciuē Colosensem Christianū, noīe Phi-
 lemonem, q̄ nō erat p̄dicator neq̄ in sacris, sed fidelii sustentator, scribit ei p̄sen-
 tem ep̄lam à Roma de carcere, mittens eam p̄ Onesimū acolytū, rogans pro re-
 conciliatione Onesimi, q̄ fuit seruus Philemonis p̄dicti, & aliqd de rebus dñi
 sui subtraxit ac fugit, veniensq; Romam ad apostolū ab eo conuersus est. Misit
 ergo eū apl̄us ad dñm suū Philemonem cū p̄senti ep̄la, in qua procedit more consueto.

Expositio vnici capituli, vc3. Paulus vincitus Iesu Ch̄ri & Timotheus frater. Art. I.

PAULUS vincitus Iesu Ch̄ri. i. pro Christo Romæ ligatus ac incarceratus. Non adiecit
 apl̄us, qđ est nomen dignitatis, qm̄ deprecatoria scribit ep̄lam, in q̄ humilitas conue-
 nientius suffragat ad impetrandum qđ petif, L & Timotheus frater. Quem sibi ad-
 iungit apl̄us, qm̄ dilectus fuerat Philemoni. Idecirco eius noīe auditio amplius moue-
 bat ad exauditionem, scribut vel mandant, L Philemoni dilecto. L & adiutori nostro. L in ope-
 dei, L & Apphiæ. L coniugi eius L sorori. L nře spūali. L charissimæ, & Archippo cōmilitoni no-
 stro. L i. nobiscū pro Ch̄ro militanti atq; pugnanti cōtra aduersarios veritatis. Hic Archipp⁹
 fuit filius Philemonis, Colossensiūq; epūs, de q̄ ad Colossenses dicit: Archippo dicite, Vide mi-
 nisteriū tuū, &c. L & ecclesiæ. i. cōgregationi fidelii, L q̄ in domo tua est. Om̄es hos noīat, vt
 ore Philemonem pro causa hac, videlicet vt ignoscat Onesimo. L Gratia vobis & pax. L de-
 tur, augeat & conseruet, L à deo patre nostro. i. parte æterno, L & dño Iesu Ch̄ro. L filio, per
 quē oīa efficit pater. L Gratias ago deo meo semp. L i. om̄i tpe opportuno, L memoriatui, L d
 Philemon. L faciēs. L i. tui reminiscēs, L in orōnib⁹ meis. L q̄s fundo pro te, ceterisq; fidelib⁹. Lau-
 diens. L à narrantibus, L charitatē tuam & fidem quam habes in dño Iesu. L i. ad gloriā eius, vel
 virtute ip̄sius, vel in ip̄so sicut in obiecto, amando & credendo in eū, L & in om̄es sanctos, L i.
Cper opabona extendis ac manifestas charitatem tuā & fidem in om̄es Christianos tecū existē-
 tes seu tibi occurrētes, q̄s diligis, foues, eisq; credis & fideliter subuenis, L vt cōicatio fideitua. L
 id est, operatio tua fidelis, siue largitio, qua bona tua ex fide communicas alijs, L euidens fiat. L
 i. deo p̄ approbationem innotescat, L in agnitione oīis boni. L i. in notitia mentis diuinæ, cui
 oīa bona clarissime illucescūt. Euidens, inquam, siat L in Ch̄ro Iesu. L i. p̄ Christū, cuius auxilio
 ad hoc peruenit. V el in agnitione oīis boni, i. in attestatiōe oīm opeꝝ bonoꝝ, qua Ch̄rū i die
 iudicij attestabit opibus iustorū, dicendo: Nudus fui, & cooperuistis me, &c. Ad hoc itaq; bñ
 agis, vt Ch̄rū in die iudicij opa tua approbet & declareret iusta fuisse. L Gaudium em̄. L spūale,
 L magnū habui & consolationem. L in aduersis meis, L in charitate tua. L i. ex cōsideratiōe ope-
 rum tuae dilectionis. Sic quippe patrem suū filius sapiens lētificat, L q̄a viscera sanctorū. L i. in-
 teriores affectus, & etiā interiora corporis fidelium, dolore vel fame, aut simili passione afflitti,
 L requieuerūt per te fratcr. L i. à te refocillata, cōsolataq; sunt, dum fideles p̄i recepisti ac sustē-
 tasti. L Propter qđ. L videlicet q̄a tam charitatue te habes, ego L multā fiduciam habēs in Ch̄ri
 Iesu. L i. per gratiam Christi, vel secundū voluntatem ipsius, L imperandi tibi. L cum sim a-
 postolus, L quod ad rem pertinet. L i. quod tuam salutem cōcernit & petitione cōdignum est,
 L propter charitatem nostram ad inuicem, L magis obsecro. L quod imperare valebam, L cū
 fisi talis vt Paulus senex. L i. cum mihi sis similis vita & senio, L nūc autem. L Paulus est, L & vin-
 dus Ie-

ctus Iesu Chriſti. i. pro Chro. Post haec forma petitionis inducif. L Obsecro te pro meo filio spūali, L quē genui, quantū ad eē spūale, perducēdo eū ad fidem & gratiā, ego existēs, D
i. Eop. 4. L in vinculis. R om̄a, vbi & eū baptizau. Filio inquā Onesimo q̄ tibi aliqui inutilis fuit. L qn̄ bona tua subtraxit, L nūc aut̄. Conuersus à me, L tibi & mihi utilis est. Prote eñ orat, & mihi ministrat, L quē remisi ad te, Vt tibi recōciliēt & satisfaciat. Tuaūt illum, id est, viscera mea, i. filiū meū mihi intime, cordialiter q̄g dilectū, L suscipe pie & charitatue, L quē ego voluerā L quadā vice, L mecū detinere, vt pro te, i. loco & vice tuæ psonæ, L mihi ministrat et in vinculis euangelij, i. mihi vincto propter euāgelij p̄dicationē. L Sine tuo aut̄ cōfilio, Prae uio L nihil volui facere, L in hoc negotio volūtate perfecta, quis ante voluerā eū detinere, L vti nō velut ex necessitate bonū tuū eēt. i. vt seruit quā Onesimus mihi pro te impēderet, nō esset tibi displices atq̄ molesta, L sed volūtarium. i. ex tuo cōsensu procederet, sic q̄g tibi meritoria fieret. Debes ergo eū recipere. L Forſitan eñ ideo, Saltem p occasionē & indirec̄te, L discessit ad horā. i. p tēpus aliquātūlū L à te, vt æternū. i. fine fine tibi sociandū. s. in p ſenti & in futuro, L illū reciperes. Hæc fuit vna cauſa fugæ eius indirecta, i. nō intēta ab Oneſimo, sed deus propter eā pmisit eū diſcedere, ſicut pmisit Ioseph vēdi propter ſalutē multoꝝ E Liam nō vt ſeruu. Vt ante L ſed pro ſeruo, Qualis fuit L chariſſimū fratre, L in fide & charitate, L maxime mihi, L q̄ eū cōuerter, L q̄to magis tibi, L chariſſimus eē debet, L & in carne. i. q̄ ſeruuſtuus, L & in dños. i. propter gratiā dei exiſtēt̄ in eo? Quāto eñ tibi vicinior, tāto & charior eē debet. Siego habes me ſociū. i. ſi ita me diligis, vt ſocius ſociū, L ſuscipe illum. Affectuose & reuerēter, L ſicut me, ſusciperes ſi venirē ad te. L Si aut̄, i. q̄ L aliquid nocuit tibi aut̄ debet, L ad reſtitutionē ablati, L hoc mihi iputa. i. rationē & ſatisfactionē exige à me. Ego pro illo me offero. Per hoc oēm excuſationem Philemoni auſert aplūs. Et vt certus fit Philemon de authoritate p̄ſentis epiftolæ, ſubdit. Ego Paulus ſcripsi mea manu, epiftolā, L Egoreddā, L pro Oneſimo debitū, vel ſpūalem cōpenſationē, maxime ſi exegeris. Quod, Adeo dico, L vt nō dicā, L qđ tñ veraciter dicere poſtem, videlicet L q̄ & teipſum debes mihi, L ad ſeruendū & obediendū, eo q̄ ſis à me cōuerſus ad fidē, & ideo nō indigeo te tñ obſecrare pro cauſa hac, q̄ minus peto q̄ debes. L Ita frater. i. ſic eſt vt dico. Vel ſic, age vt poſtulo. Quod ſi feceris, L Ego te fruar. i. vt ar Lin dño. i. de tuo merito ſeu ope bono gaudebo, & tibi cōgratulabor ſpūaliter in dño, in p̄ſenti atq̄ futuro. Quod vt impleat, L refice. i. cōſolare & foue, L viscera mea. i. filiū meū Oneſimū; vel, cordis mei affectū Lin Chro. Cōfidēs de obediētia tua, tibi ſcripsi, ſciēs. i. cōfidenter p̄aſumēs & probabilitē ſtimans, L qm̄ & ſu per id qđ dico. i. plus q̄ deprecor, L facies. Hac blanda cōmēdatiōe, q̄ tñ veritati innititur, prouocat eū ad meliora. Fit eñ frequēter, vt q̄ videt bene ſentiri de ſe, meliorē ſe p̄beat. L Si mulaut & para mihi hospitiū. i. teipſm para ad recipiēdū me, vt inueniā te quale defidero. Quid eñ neceſſariū fuit parare hospitiū pauperi homini, q̄ pane & aqua contētus erat. L Nā ſpero p̄ oſones veſtras. i. merito precū veſtrā, q̄s pro mei liberatione dño iugiter fundiſtis, L donari me vobis, à deo, ita q̄ liberatus de carcere, reuertat ad vos. L Salutat te. i. ſalutē tibi dicit & optat, L Epaphras, q̄ erat Coloffenſis, ſicut & Philemo, L cōcaptiu⁹ me⁹ in Chro Iefu. i. p Chro. Marc⁹ euāgelista, vel cōſobrin⁹ Barnab⁹, Aristarch⁹, Demas. In epiftolā ad Timotheum dixit aplūs Demā reuersum ad ſeculum. Si ergo iſta epiftola ſcripta fuit poſt il F, lam, probatur Demas p̄cniuſiſe atq̄ rediſſe ad Paulum, ſi tamē de eodē fit ſermo. L Et Lu- cas, Euāgelista mihi inseparabiliter, fideliffime q̄g adhārēs, q̄ licet ultimo nomine, minor tñ nō fuit. L Gratia dñi nr̄i Iefu Chriſti ſit L cum ſpiritu v̄o. In principio & in fine epiftolæ logtur aplūs plurib⁹. In processu vero Philemoni dūtaxat, q̄ ad eū principaliter ſermo dirigit.

IN EPISTOLAM AD HEBRAEOS

Proemium.

Eſa. 10. Ex à me exiſt, & iudiciū meū in lucē populoꝝ requiescerat, ait dñs: Frequēter p̄ prophetas, pſertim per Eſaiā, loquutus eſt deus de noua quadā lege danda per Chriſtū, nō vni dūtaxat nationi ſeu populo, ſicut lex Moysi data ē ſolis Iudeis per Moysen, ſed oibus gētibus. Propter qđ per Eſaiā pater testatur de Chro. Ecce teſtē populis dedi eū, ducē ac ſeptorē gentibus. Et in eodem ait Chriſtus Glorificatus ſum in oculis dñi, & dixit ad me, Paſt̄ eſt vt ſis mihi ad ſuſcitādas tribus Iacob, & fæces Iſrael conuertendas. Dedi te in lucē gentiū, vt ſis ſalus mea vſq; ad extremū terræ. De huius noua ac euāgelicā legiſ p̄dicationē p̄dictū eſt etiā ab Eſaiā: De Sion exiſtit lex, & verbū dñi de Hieruſalē. Huius legiſ p̄fectionē, p̄petuāq; durationē, & ſufficiētā ſeu efficaciam ad ſaluandū, itemq; Mōſaicā legiſ imperfectionē, inſufficientā & ceſſationē. Chriſti quoq; excellentiā, ſecundū vtrāq; ſuam naturā, declarat aplūs in p̄ſenti epiftola, cui ratio fuit. Iudæi eñ cōuerſi, emulationē legis ſuę habētes, ſed nō ſecūdū ſcientiā, contēdebae legalia ſimul cū euāgelio eſſe de neceſſitate ſeruanda. Ex q̄ Nazareoꝝ hærefis emanauit, qui etiam

A etiā quosdā gentiliū cōuersos ad hūc induixerūt errorē. Paulus igitur ardētissimus fraterna salutis zelator, vtrīcōz cōsulere cupiēs, hāc destinauit Hebræis ep̄lam, quā postea Lucas in gr̄cū transposuit. In qua multipliciter reprobat opinionē illā h̄ereticā, ostendens fidē & gratiam Christi cū obseruatione euangelicæ disciplinæ ad salutē sufficere. Legalia vero nō solum mortua, sed & mortifera esse post Euāngeliū diuulgationē. Porrò nōnulli opinati sunt epistolā hāc non esse Pauli, sed Lucæ, vel Clemētis papæ apostoloꝝ discipuli, vel Barnabæ, vel Triculliani qui erat propinquus apostoloꝝ tēporibus. Quoꝝ motiuū duplex fuit. Primū, qm̄ in aliā epiſtolā exordijs ponit Ap̄lus nomē suū, nō aut in ista ep̄la. Secundū, qm̄ stylus huius ep̄lae multo venustior est, q̄ stylus cāterar. Sed ad hāc facile est respondere. Ap̄lus quippe suspectus & odiosus erat Iudæis, tanq̄ legis destructor, ideo nomen suū subtituit, ne eo auditō vel lecto, abhorret ep̄lam, eamq̄ legere aspernarent. Ad secundū dicitur, mir nō esse si Paulus in p̄prio idiomate, puta Hebræoꝝ (q̄ scripta est p̄sense ep̄la) eloquētior fuit, q̄ in peregrino, videlicet gr̄co, q̄ cāteras scripsit. Nec obstat q̄ à sp̄u sancto accepit donū linguaꝝ. Accepit em̄ hoc donum q̄tū ad sufficientē p̄dicandi facultatē, non eloquentiē venustatē, ne fides putaret hūanæ inniti facundiæ. Deniq̄ gr̄a perficit naturā, secundū suā dispositionē & capacitatē. Ideo nō est mirandum, q̄ p̄ gr̄am doni linguaꝝ potentior fuit in lingna propria q̄ aliena. Firmiter ergo tenēdum est hanc esse Pauli ep̄lam, maxime propter determinationē ecclesiæ. Et etiā quia beatus Dionisius in suis libris paſſim allegat scripturā huius ep̄tolæ, Paulo magistro suo eam ascribens.

¶ Expositio Cap. I. videlicet, Multifarier multisq; modis olim deus loquens patribus in prophetis.

Arti. I.

B Ostquā ergo Ap̄lus ecclesiā Latinor. puta Romanos: ecclesiā quoꝝ Gr̄coꝝ, videlicet Corinthios, Galatas, Thessalonicēses, &c. scripto edocuit, nouissime ecclesiā Hebræoꝝ p̄ ep̄lam instruit, ostēdensq; Ch̄ri excellentiā, & noui testamēti p̄ veteri dignitatē, ita exorsus est. Multifarier. i. frequenter, repetitisq; vicibus, seu diuersis sermonibus, figuratiuis, obscuris & mysticis, multisq; modis. i. distinctis visionum generibus seu varijs modis loquēdi, videlicet interdū p̄ visionē imaginaria. Queadmodū Esaias vedit dominū sedentē sup soliū excelsum. Et Hieremias vedit ollā succensam, & virgā vigilantē. Interdū p̄ visionē exteriorē, sicut Daniel vedit Gabrielē. Et Iacob angelū secū luctantē. Interdū per inspirationē anagogicā seu pure intellectualē, vt in David. Quādoꝝ in somno, qn̄ q̄ in vigilia Lolum. i. p̄teritis, diuq; lapsis t̄pibus. Loquēs deus patribus. i. p̄cessoribus n̄is, patriarchis, & ceteris bonis hoībus, de qbus ait virgo bñdicta: Sicut loquutus est ad patres n̄os, Abraham & semini eius, in prophetis. i. p̄ prophetas, qbus p̄ angelos loquebas. Sed & inferioribus angelis loqui p̄ superiores. Vnde apud Lucam habet: Sicut loquutus est p̄ os sanctoꝝ, q̄ à seculo sunt, prophetas eius. Hinc q̄ p̄ prophetā dñs loquit: Ego visiones multiplicavi, & in manib; prophetaꝝ assimilatus sum, nouissime. i. in hac vltima mūdi ætate, de q̄ dicit Iohānes: Chariſſimi, nouissima hora est. Nos em̄ sumus in q̄sfines seculoꝝ deuenerunt, diebus istis. i. tpe gr̄a. Vnde scriptū est: Erit in nouissimis diebus p̄paratus mons, domus dñi, Loquutus est nobis in filio. i. p̄ vnigenitū suū incarnatū, q̄ in Euāngelio afferit: Mea doctrina, non est mea doctrina, sed eius q̄ misit me. Rursusq; Verba q̄ ego loqr, à me ipso nō loquor, quē cōstituit deus pater. hāredē vniuersor. i. possessorē ac dñm omniū regi creatar. loquēdo de Ch̄ro secundū naturā assumptā. Sic em̄ cōstitutus est omniū dñs. Nā eo ipso, quo Ch̄ri humanitas à verbo assumpta est, ad esse increatū, cōuenit ei toti creaturæ p̄ferri ac dñari. Propter qđ ipse ait: Data est mihi oīs potestas in cœlo & in terra. Et iteꝝ: Pater diligit filiū, & oīa dedit in manu eius. Hoc & in psalmo cantat: Postula à me & dabo tibi gētes h̄ereditatē tuā, p̄ quē fecit & secula. i. t̄palia oīa. Oīa em̄ p̄ ip̄m facta sunt, & sine ipso factū est nihil. Hoc cōuenit Ch̄ro secundū diuinā naturā. Nō em̄ p̄ filiū facta sunt, q̄si p̄ ministrū vel instrumentū, sed sicut p̄ principale agentē, q̄ cū patre idē est factor, quēadmodū ipse affirmat: Quācūq; facit p̄, hāc & filius fil'r facit. Hoc tñ qđ dicit, p̄ ipsum, proprie spectat ad filiū, cui cōuenit causalitas causæ exēplaris, cū sit exēplar omniū reb; & ars rōnibus plena. Qui cū sit splendor gloriæ. i. radius sapiæ patris ingenitæ, seu candor lucis æternæ, & fulgor maiestatis paternæ, in quo plene resplēdet tota p̄fectio patris. Est nāq; filius mentis paternæ verbū æternū, intelligibilis dictio, & sapientiæ eius plena expressio. Dicit ergo filius splendor gloriæ seu excellētia dei patris, qm̄ quicquid patris est, splēdet ac lucet in filio. Et in hoc insinuat coæternitas filii cū patre. Splendor em̄ est igni seu soli coævus. Etsi sol ab æterno fuisset, splendor fuisset ei, consempiternus. & figura. i. imago vel character. (In gr̄co quippe habet, χαρακτής.) Substātiæ eius. i. ipsius patris, q̄ est substātia seu diuina essentia. Gr̄ci vero vnuī noīe substātiæ indifferēter pro essentia & p̄sona. Dicit aut̄ Ap̄lus figura, quāuis figura proprie locū non habeat, nisi in corporalibus rebus. Per figuram em̄ res maxime cognoscitur, & in ea similitudo attendit vnius cū alio. Qm̄ ergo filius patri per omnia similis, imō simillimus est, non distinctus ab eo, nisi quia ab eo & patrē representat, eūq; notificauit, in tantū vt ipse dixerit: Qui videt me, videt & patrem. Idcirco filius appellatur.

Actoꝝ. 15

Actoꝝ. 5

Actoꝝ. 15

Diony.

EPIST.

Esat. 6

Hier. 1

Dani. 8

Gen. 32

2. Reg. 23

Luce. 1

Ibidem

Offic. 12

i. Johā. 2

i. L̄oz. 10

Ela. 2

Johā. 7

Johan. 14

Act. 10

Matt. 28

Johā. 5.

Psalm. 2.

Johā. 1.

Johā. 7

Sapic. 7

Johan. 10

L̄oz. 10

Johā. 14

pellatur figura substātia patris, in q̄ designatur cōsubstantialitas patris & filij. Filius equidem est imago naturalis & essentialis, nō imitativa & artificialis dei p̄fis, quēadmodū filius regis est imago patris regnatis. In tali aut̄ imagine inuenitur natura eius, cuius est imago. Cū ergo diuina essentia sit simplex ac indivisibilis, cōstat q̄ eadē nūero sit in patre ac filio. Propter qd ait: Ego & pater vnū sumus. Et: Quæ cūq; habet pater, mea sunt, L portasq; filius. i. sustentans, cōseruās & moderās L oīa. L creata, visibilia & inuisibilia, L verbo virtutis suæ. i. suæ potestatis imperio seu influxu. Quēadmodū em̄ oīa p̄ ipm facta sunt, sic sine eius cōtinua cōseruatione redigerētur in nihilū, q̄a plus depēdet creatura à creatore, q̄ radius à sole. In hoc autē notaꝝ & qualitas filij cū patre in potestate, q̄ etiā vna & eadē est in tribus psonis. Deniq; his q̄ dicta sunt de similitudine filij cū patre, cōsonat qd de increata & ingenita sapientia scribit, in libro Sapie: Vapor est virtutis dei, & emanatio qdā claritatis om̄ipotētis dei syncera. Candor est em̄ lucis & ternæ, & speculum sint macula dei maiestatis, & imago bonitatis illius. De sempiternitate vero filius ait per quēdā aliū sapientē: Ego ex ore altissimi prodiui, primogenita ante omnē creaturā. Sed obīci potest, cū filius sit verbū patris, si filius om̄ia portat verbo virtutis suæ, ergo verbi est verbū. Et respōdēdū q̄ verbū in tali loquutione & quiuoce sumit. Verbi aut̄ nō est verbū, sumēdo verbū vniuoce. Cū vero dicit, portas oīa verbo virtutis suæ accipit verbū pro imperio, sicut in Psalmo, vbi dicit: Ignis, grando, nix, glacies, spūs procellarū, quaꝝ faciūt verbū eius. Et alibi: Emitte verbū suū, & liquefaciet ea, L purgationē peccatorum faciēs. i. peccatores emūdans, seu peccata originalia & actualia merito suæ sanctissimæ passionis delens, iuxta illud propheticū: Ipse aut̄ vulneratus est propter iniqtates nostras attritus est propter scelera nostra. Et Iohānes ait: Ecce agnus dei q̄ tollit peccata mūdi, L sedet in throno glorie. i. tanquā om̄niū iudex ac dñs quiescit, & refidet, L ad dexterā maiestatis. i. ad & qualitatē summi & gloriosi dei patris secundū suā deitatem. Sic em̄ & qualis est patri imō patris & filij est vna maiestas ac dignitas. Si vero referatur ad Christū secundū assumptā humanitatē, tunc dicitur sedere ad dexterā maiestatis paternæ. i. in potioribus bonis dei patris, qbus & copiosissime fruitur, L in excelsis. i. in cœlestibus, scilicet in cœlo empyreo, loco & dignitate om̄ibus altior. Vnde ipse ait: Ego vici, & sedi cū patre meo in throno eius. Hęc aut̄ sessio Christi, nō opponit stationi. Ideo interdū dicit stare, prout Stephanus dicebat: Vide o cœlos apertos, & filiū hominis stantē à dextris virtutis dei. Et Esaias: Stat ad iudicandū dñs. Stat em̄ quasi paratus ad operandū. Sedet vero tanq̄ stabiliter pmanēs vbi est. L Tāto melior. i. per gratiā vniōnis vel habitualē dignior, L angelis effectus. secundū humanā natūram, secundū quā accepit gratiā spūs sancti nō ad mēsurā. Angeli vero ad mēsurā sortiti sunt eam, L q̄to differētius. i. sublimiori modo: V el, differētius. i. excellētius, L p̄ illis nomē hereditavit. i. iure & terno à patre accepit, firmiterq; possedit. De q̄ noīe Philippensibus dictū est supra: Deus exaltauit illū, & dedit illi nomē qd est sup om̄ne nomen, videlicet vt ille homo voceſ verus deus, atq; vñigenitus dei filius, nō p̄ adoptionē, sed p̄ naturā, quēadmodū ait scriptura: Simus in vero filio eius Iesu Ch̄o: Hic est verus deus & vita & terrena. Tale aut̄ nomē nō cōpetit angelis. Verunt̄ in psal. dicit Chr̄us paulo minus minoratus ab angelis. Sed hoc intelligitur de Ch̄o, q̄tū ad assumptā naturā passibilitatē & mortē, ac sepulturam. In resurrectione vero & ascētione p̄ angelis glorificatus ē, etiā in hūana natura. Sciendū vero q̄ Chr̄us, inquātū hō, à primo instanti suæ cōceptionis in virgine, absolute loquēdo, platus est angelis, & om̄i creaturæ dñs cōstitutus propter psonalē cū verbo vñionē, & ḡfæ plenitudinē singulare. Sed ista platio post resurrectionē manifestata est. Vnde & Chr̄us dixit: Pater, clarifica filiū tuū. Porr̄d hūanitas Ch̄ri cū sit eiusdē speciei cū alijs, nō est melior natura angelica, secundū dum sua essentialia, sed p̄ dona gratiæ melior ea effecta ē. Hāc excellentiā Ch̄ri cōsequēter probat aplus. L Cui em̄ dixit: pater. L aliquādo. ab exordio creationis, L angelorum. quasi dicat. Nulli angelo vñquā dixit pater, qd subdit: L Filius meus es tu, ego hodie. i. in eternitate, in qua semper est hodie. i. instans, inuariabile, nō habens p̄teritū vel futurū, L genui te. L ge neratione vera ac intellectuali, i. de mea substātia produxi te, communicando tibi essentiam meā. Hoc certū est dici nō posse de aliquo angelo. Nā licet angeli appellentur filij dei, non tñ sunt filii eiusdē naturæ cū creatore nec proprie geniti sunt, sed creati, non hodie, sed in exordio mundi. Dicit ergo pater ad filiū: genui, p̄ modū p̄teriti, ne gnatio eius noua, vel modo inchoata putet. Dicit q̄b; hodie, ne p̄terita & stimet. Vt ergo gnatio filij agnoscat inuariabilis & & terrena, dicit: hodie genui, copulādo p̄sens p̄terito. In & termitate quippe nihil p̄teritū est, quasi defierit: nihil futurū, quasi nondū sit: sed quicquid & ternū est, semper est. Hāc autoritatē sumpsit aplus ex psalmo, quē ad literā scriptū esse de Ch̄o frequēter testaf̄ liber actuū aplōg. Idcirco recentiores Iudæoz doctori qui psalmū illum ad literā exponūt de David, plurimum errant, & ab antiquis Hebræoz doctoribus discrepāt. Deinceps inducit aplus aliud testimonium ad idem probandū. L Et rursus. L deus pater ait: L Ego ero illi in patrē. i. pater Christi ero, quia & eternaliter pater ipsius sum. Aeternitas aut̄ oīm t̄pis differētiam cōprehē.

Aprehēdit; ideo per qdlibet tps designat. Simili mō ait saluator de spū sancto; Quæ cūq; audiet loquet, & ille de meo accipiet. Si aut̄ intelligat dictū per modū præteriti, referēdū est ad tēpus incarnationis & manifestatiōis Ch̄ri. Nā qui æternaliter p̄f Ch̄ri fuit, scđm qd̄ deus, futurus fuit p̄f Ch̄ri hōis de virgine tunc nascituri, iam nati. Et hoc ip̄m manifestatū est mundo post aduētū spū sancti per p̄dicationē Ap̄loꝝ, & ip̄se erit mihi in filiū. i. filius erit atq; vocabif, prout p̄dixerat angelus: Hic erit magnus, & filius altissimi vocabif. Vnde Ch̄ro baptizato, & transfigurato, vox p̄fis audita est, dicens: Hic est filius meus dilectus, in quo mihi cōplacui. Ideo archiapl̄us in scđa sua canonica: Accepit, inqt, à deo p̄f honorem & gloriam voce dela psa ad eum huiuscemodi à magnifica gloria. Hic est filius meus &c. Scđm glossam (& est glof sa Chrysostomi) hoc testimonium Ap̄li nunc allegatū, ex Esaiā assumptū est qd̄ tñ n̄a nō habet translatio, quātum ad formā verbog. Sed quātum ad sensum dicere possumus, qd̄ sumptū sit ex eō q̄ ibi habet scđm allegationē Matthæi Euāgelistę; Ecce puer meus electus quē elegi &c. Probabilius vero apparet q̄ sumptū sit ex scđo Regū & primo Paral., vbi hēc verba in p̄ pria forma cōtinent. Sed tūc dubitatio oris q̄o efficax sit pbatio Ap̄li ex verbis p̄dictis, quæ ad l̄fam de Salomone p̄dicta sunt, q̄ & vocatus est amabilis dño, vt patet intuēti serīe textus il̄ius. Probatio aut̄ fidei p̄ authoritatē scripturæ nō valet nisi ex sensu l̄fali, scđm Augustinū in locis diuerfis. Et r̄ndendū q̄ verba hec dicta sunt de Salomone, inquātū erat figura Ch̄ri, ideo principaliter intelligitur de Ch̄ro. ¶ Insup ponit Ap̄lus aliā authoritatē ad idem, vczq; Ch̄rus maior sit angels. Et cum iteg introducit. i. cū de⁹ p̄f introducēdū seu vētuꝝ rursus in Psal mo fnuntiat, primogenitū suū. i. filium suū aī om̄ia genitum, qui in prouerbīs testatur. **B**Dñs possedit me initio viaꝝ suag, anteq; qcq; faceret à principio, Linorbē terræ dicit. p̄ Pro phetā in Psalmo. Et adorēt eum. vcz filiū oēs angeli dei. Adoratio aut̄ non cōuenit nisi deo. Hac ergo authoritate ofidit Ch̄ris verus deus, quē de⁹ pater vult ab angelis adorari. Qm̄ vera Ap̄lus dicit: Et cū iteg introducit, &c. qdā volunt solum de scđo Christi aduētu hanc scripturā intelligi, sed hoc nō est necessariū. Primo qm̄ sensus est: Cū iteg introducit, i. rursus introducēdū fnuntiat. (Hoc em̄ frequēter p̄dixit) Secūdo, nam aī aduentū Ch̄ri in carnem, seu ante incarnationē introductus fuit in orbē terræ. i. in corda hoīm, per inuisiblē missionē seu spūalē aduētū. Ideo in sua incarnatiōe iteg introductus asserit. Et ad angelos qdē dicit. i. de conditōe & existentia angelog. dñs loquit per Prophetā in Psalmo: Qui deus pater. Psal. 96. seu fili⁹ secūdum quod deus facit angelos suos spūs. i. spūales & intellectuales substātias facit suos legatos, dum eos ad aliqua nūtiāda seu operāda emittit. Angelus em̄ est nomē officij, spūs nomē naturæ, quēadmodū miles est nomē officij, homo nomē naturæ. Quēadmodū ergo hō sit miles, nō ecōrario, sic deus spūales illas substātias, q̄ ex creatōe sunt spūs, efficit angelos. i. nuntios iniungēdōis obsequiū, & ministros suos flammā ignis. i. angelos de ordine Seraphin, qui ob diuini amoris feruorē, flamma ignis, ignisq; v̄res vocant facit deus ministros suos ita q̄ ipsi quoq; ministri sunt, nō filii per naturā, nec veri dīj. Vel per flammā ignis oēs angeli designant propter suę naturę agilitatē, suisq; motus velocitatē, & q̄a diuinę charitatis calore succēsi sunt. De qb̄ exponi p̄t illud Danielis: Thronus eius (vcz dei) flammæ ignis rotz eius ignis accēsus. ¶ Porrō qd̄ dictum ē: Adorēt eū, &c. n̄a trāslatio sic habet: Adorate eum om̄es angeli eius. Sīl̄ quod subdit: Qui facit angelos suos &c. sic cōinet: Qui facit angelos suos spūs, & ministros suos ignem vrentē. Christus em̄ atq; Ap̄li sepe allegat scripturas potius quātum ad sensum, q̄ secundū formā verbog. Ad filiū autem dñs ait per Prophetam: Thronus tuus. i. regia dignitas, iudicaria potestas, & sedes qua resides ad dexteram patris d̄. deus filī in seculū seculi. i. æternaliter permanet, hoc de Ch̄ro secundum vtrā q̄ naturam intelligi potest. Nam pater om̄ne iudicium dedit filio, deditq; ei ptātem & iudicium facere, quia filius hominis est, & omnia ei subiecit. Secundum diuinitatem vero conuenit Christo iudicaria potestas, & regia dignitas, per authoritatem, quāmuis receperit ea à patre, im̄o vna numero est potestas, dignitasq; amborum, & virga æquitatis, hoc est, regulā iusta, & equa disciplina ē virga regni tui, id ē, gubernatio & disciplina, qua ecclesiā regis & instruis, malosq; percutis, & iustos exaltas. Potest quoq; p̄ virgam hanc accepi doctrina & lex Christiana, per quā regnū Christi, i. ecclesia militans regit, edoceat atq; corrigit. De hac virginia it & psalmista: Reges eos i virga ferrea. Et Esaias: Percutiet, inqt, terrā virga oris sui. Dilexisti iustitiam. i. om̄ne virtutē & om̄ne bonum. Iustitia em̄ est oīs virtus & odisti iuiquitatem. Propterea. i. merito hui⁹, vcz qm̄ sic fecisti. Vnxit te d̄ Ch̄re de⁹. oīm q̄ est de⁹ tu⁹. specialiter, secūdum qd̄ hō es. Tamē scđm Augustinū in gr̄co est manifesta distinctio casuū diatouro ἔχεισθε οὐ δὲ θέος, δὲ θεός σου. vt primū quod dicit deus, sit vocatiū casus, aliud nomina tui, erit q̄ sensus: Propterea vnxit te (d̄ deus) fili, deus tuus. i. deus pater. Vnxit itaq; te scđm humanā naturā, Loleo exultationis. i. fm̄o accidētali, videlicet corporis glorificatione, ascēsionē, & plena lētitia partis sensitū, q̄ vsc̄ ad horā mortis tuae passibilis fuit, p̄ participi- bus tuis. i. p̄ cūctis electis, q̄ mēbra tua sunt, & de plenitudine tua accipiūt, vel vñā tecū à su- Johani. psancta

per sancta trinitate grām & glooriā sortiunt. Velsic: Propterea. i. vt iustitiā diligeres, & iniq[ua] D
Esaiae. 61 tem odires vnxit te deus, deus tuus oleo exultatiōis, i. lenitate ac plenitudine ḡrā aiam exhibitā
Psalmi. 101 tis in sacerdotē, pōtificē, regē, prophetā, ac pugile. Vñ p Esaia Chrūs testat: Spūs dñi sup me,
Johan. 8 & id q[uod] vxerit me. ¶ Deinde probat Ap[osto]l[u]s filiū p[ro]i coæternū. Et Tui in principio. L t[em]pis. i. filiū cū
 tpe L dñe. L fili, vñ tu dñe p[re]f[er]i, in principio. i. in filio, seu p[ro] filiū, p[ro] quē oia agis, q[uod] ait: Ego principiū, q[uod]
 & loquor vobis L terrā fundasti. L i. creasti, & firmiter collocasti in medio vniuersi, L & opa ma
 nuū tuaꝝ sunt cœli. L oēs. Manus aut[em] dei, dicunt intellectus eius practicus & volūtas q[ui]bus omnia
 producunt. L Ipsi. L i. cœli L peribut. L quātū ad eē accidētale, nō q[ui]tū ad substatiā. Motus nāq[ue]
 & influētia & qualitas eorū cessabūt, L tu aut[em] p[ro]manebis. L i. incōmutabilis in teipso subsistens, apud
Jaco. 1 quē nō est p[ro]mutatio, nec vicissitudinis obumbratio, q[uod] afferis: Ego dñs, & nō mutor, L & oēs.
Dalac. 3
L Cor. 7.
2Cor. 24.
Ro. 8
Apoc. 21
Esa. 65
FINIS.
Psalm. 109
Esa. 6
Thomas
Gregori⁹
Luc. 1
Dionysii
Esa. 6
Thomas
Johan. 1

que nō est p[ro]mutatio, nec vicissitudinis obumbratio, q[uod] afferis: Ego dñs, & nō mutor, L & oēs.
 cœli L vt vestimentū veterascēt. L quātū ad modū essendi quē nūc h[ab]et. Præterit q[ui]p[er] figura hu
 ius mūdi. Et Chrūs in Euāgeliō: Cœlū (ait) & terra transibūt. L Et velut amictū. L vestē L mu
 tabis eos. L i. à solito cursu, & in fluxu cessare facies, L & mutabunt. L à pristina qualitate, atq[ue] in
 melius cōmutabunt, quē admodū dictū est plenius ad Romanos. Vnde in Apocalypsi habet:
 Vidi cœlū nouū & terrā nouā. Primū enim cœlū & prima terra abiit. Et p Esaia dñs: Ecce (inquit)
 ego creo cœlos nouos & terrā nouā, & uō erūt in memoria priora. L Tu aut[em] id ē ipse es. L i. peni
 tus incōmutabilis es. L & anni tui nō deficiēt. L i. æternitas tua, omne t[em]ps cōprehēdens, & tuū esse
 mensurās, non finietur. Rursus authoritate Psalmista probatur excellētia Christi p[re] angelis.
 Ad quē aut[em] angelorū dixit deus. L pater L aliquid: Sede à dextris meis. L scđm sensum iā explica
 tum L quoadusq[ue] ponā inimicos tuos, scabellū pedū tuorū. L i. plenē eos tibi subi[er]ciāt. Tanq[ue] di
 cat: Nulli angelorū dictū est hoc, qd tñ pater ait ad filiū. Cui dixit pater in ascensione, vt sedeat
 secū v[er]sq[ue] ad diē iudicii in q[uod] oēs inimici Chri (vcz reprobi) Chro p[er]fectissimē subi[er]ciātur, q[ui]tum
 ad suā dominatiōis executionē, q[ui] quis & nūc ei subiecti sint, quantū ad suā p[ro]tatis authoritatē.
 Per hoc aut[em] qd dicit, quoadusq[ue] vel donec, non da[re] intelligi q[uod] postea nō sedebit. L Nōnē oēs.
 angeli L sunt administratori spūs. L i. diuino imperio seruiētes L in ministeriū. L i. ad obsequiū
 seu adiutoriū electorū. L missi. L à deo, missiōe interiori vñ exteriori L ppter eos. L i. eorū p[er]fectū,
 L q[uod] hereditatē capiūt salutis. L i. celestē atq[ue] btām hereditatē p[re]f[er]ia. L beatificā dei visionē adi
 piscunt. ¶ Querit hic p[er]t, an oēs angelī foras mittant. Et videt q[uod] sic, authoritate Ap[osto]l[u]i loco p[re]senti
 Itē ex eo qd ab Esaia dicit: V[er]oluit ad me vnu de Seraphin. Multi q[uod]q[ue] sanctoꝝ vident hoc di
 cere. Hāc questionē Gregori⁹ nō f[ac]it samit, nec audet determinare. Quidā vero dixerūt, q[uod] scđm
 cōem legē, & vt plurimū atq[ue] ex p[ro]prio officio, soli inferiores nitunt ad extra. Superiorites tñ in
 terdū ex speciali rōne, & diuina dispēlatione mittunt. Sed hāc responsionē improbat sanctus
 Thomas in prima parte. Nā ordo angelorū attēdit scđm dona gratiarū, ordo aut[em] ḡrā summus
 est. Idcirco nō habet ordinē superiorē ppter quē omittat. Quēa modū ordo naturae p[er]mit
 titur, ppter ordinē ḡrā, quatenus ḡrā declare[re] seu fides cōfirmat, vt patet in suscitatiōe defun
 cti. Ad fidei aut[em] cōfirmationē nō proficeret omissione ḡrā, cū nō percipiāt à nobis. ¶ Deniq[ue] nul
 lum ministeriū adeo magnū est, q[uod] p[er] inferiores expleri nō valeat, q[uod] scđm Gregorii archāgeli
 appellant, q[uod] summa annūtiāt. ¶ In sup nulla p[er]sona viatoris p[er]stātor ē Maria, nullū q[uod] ministeriū
 um maius ē anūntiatiōe filiū dei, & tñ ad beatissimā virginē pro hoc summo negotio missus est
 angelus Gabriel, q[uod] est de scđo ordine insimū hierarchiæ. Ex his cōcludit sanctus doctor, q[uod] an
 geli superiores nunq[ue] ad exterius ministeriū destinētur. Et hoc verius reor, p[er]sertim, ppter hoc, F
 q[ui] dicit D. Dionysij potius cōsonat. Dicit quoq[ue] B. Dionysius q[uod] angelus missus ad Esaia nō
 erat de ordine Seraphin, sed vnu de inferioribus. D[omi]n[u]s vero vnu de Seraphin, vel q[ui] missus ab
 uno de ordine Seraphin, vel rōne sui effectus, q[uod] labia Prophetæ incēdēdo purgauit. Dicit etiā
 Thomas, q[uod] sicut diuinis p[er]sonis, vcz filio & spiritui sancto, attribuit duplex missio vtp[er]puta inuisi
 bilis, ppter ḡrā infusionē, atq[ue] visibilis ppter creaturā corporalē assumptā vel manifestatā, sic
 angelis cōuenit duplex missio. L i. interior scđm opationes intellectuales, prout vnu illuminat
 aliū. Sicq[ue] supiores mittunt, medios & inferiores illustrādo, & ad exteriora officia dirigēdo or
 dine hierarchico. Alia est eorū exterior missio scđm actus trāseuntes circa corporeā creaturam,
 sic soli inferiores mittunt. Omnes ergo sunt administratori spūs in ministeriū missiōe interiori
 vel exteriori. Quatuor aut[em] supiores ordines nō mittunt ad extra secundū Thomā, sed q[uod]q[ue] in
 inferiores, videlicet, angelī, archangeli, principatus, potestates, virtutes.
 ¶ Explanatio secundi capituli, vcz: Propterea abundantius oportet obseruare nos &c.
 ¶ Articulus secundus.

D Eclarata excellētia Chri, cōsequēter oñdit cū quāta diligētia obseruāda sit doctrina
 & lex tātī magistri. L Propterea. L i. cū tāta sit dignitas Chri legislatoris nři, Labun
 dātius. L i. multū reuerēter & timoratē, vel copiosius atq[ue] perfectius, q[uod] à Iudeis ob
 seruata fuit lex Moysi L oportet. L i. ad salutē necessariū est L obseruare nos. L sepius
 recolēdo, & fortiter adiplēdo L ea q[uod] audiuimus L à Chri o mediate vel imēdiate, q[uod] & quotidie lo
 quit nobis p[er] euāgeliū, L ne forte pereffluamus. L i. penitus pereamus & in eternum dāinemur. Flui
 mus q[uod]

A mus q̄ pp̄e p̄ p̄tā venialia & mortalis natura etidiana tormēta, sicut Iob ait: Hō n̄at⁹ de mu liere breui viuēs tpe replet multis miserijs, & nunq̄ in eodē statu p̄manet. Propter qd ait scri ptura: Oēs morimur & q̄si aq̄ dilabimur i terrā q̄ nō reuertent. Effluimus at p̄ p̄tā mortalia. Sed pessuimus, i. p̄fecte effluimus i cīdēdo eterna cruciamēta. Quod ergo tā diligēter seruāda fint verba Ch̄ri probat apl̄s p̄ locū à minori. L. Si em̄ q̄ p̄ angelos dictus ē sermo. L. i. q̄a doctri na dei ministerio angeloḡ tradita Moyſi, put Stephanus dixit: Accepistis legē in dispositōe angeloḡ factus ē firmus. L. i. ratē seuere q̄p̄ iniūcta ac firmiter seruāta ē, & multipl̄r cōfirmata miraculis, minis, p̄oenis atq̄ p̄missis, L. & ois p̄uaricatio. L. i. legis trāsgessio, mala cōmittēdo L. & inobedītēa. L. i. in custodia p̄ceptoꝝ bona omittēdo. Quoꝝ primū ē cōtra p̄cepta nega tiua, scđm cōtra p̄cepta affirmata. L. accepit iustā mercedis retributionē. L. i. debitā p̄enā, tpe veteris testamēti in pp̄lo Iudæoꝝ quēadmodū Moses scripsit, p̄ mēsura p̄cti, erit & plagaꝝ mod⁹. Cū ergo sit ita L. q̄uo nos. Ch̄ianī L. effugiemus. L. vltionē diuinæ iustitiae L. si tātā neglexerimus salutē. L. i. tā salutarē Ch̄i doctrinā, tā copiosam ei⁹ grām, tātā bītitudinē nobis ab eo p̄missam p̄uipēderimus & oblīti fuerimus. L. Quę L. salus L. cū initium accepisset enarrati p̄ dñm. L. i. cū à Ch̄o coep̄ta est p̄dicari L. ab eis q̄ audierūt. L. i. ab ore Ap̄loꝝ q̄ cū Ch̄o corporalē cōuersati sunt, eiusq̄ sermonibus interfuerūt qbus & dictū ē: Vobis datū ē nosse mysteriū regni dei. Et: Bti oculi q̄ vidēt q̄ vos videtis. L. in nos cōfirmata ē. L. i. nobis firmiter annūtiata atq̄ ingesta ē. Hoc dicit apl̄s i persona fidelii, nō sui. I. p̄ em̄ à Ch̄o imēdiate edoctus fuit i raptu. Vñ ad Gala. loq̄t: Mihi q̄ videbant ēē aliqd (vcz Petrus, Iacobus & Iohānes) nihil cōtulerūt. Cōfirmata ē ergo hēc salus i nos L. cōtestāte. L. i. p̄dicatiōi ap̄loꝝ testimoniū phibē te, L. deo. L. q̄ neminē fallit, L. signis. L. i. p̄ minora miracula. Quę, q̄tū ad substātiā facti, fieri p̄t per naturā, nō tñ q̄ ad modūfiēdi, sicut ē quarundā infirmitatū depulso, q̄ fieri p̄t à medicis L. & portētis. L. i. p̄ maiora miracula, q̄ sunt oīno supra naturā, vt est suscitatio mortui, L. & va r̄is virtutib⁹. L. i. potētissimis dei effectibus, q̄ nō solū naturalē cursum, sed etiā rōnē humānā excedūt, vt ē penetratio dimēsionū. Vel, varijs virtutibus, i. habitibus vel virtuosis atq̄ insuffisis, vcz fide, spe, charitate, donisq̄ sp̄us sancti, L. & sp̄us sancti distributiōibus. L. i. gratijs gratis datis à sp̄u, de qb⁹ dictū Corintheis iā ē: Alij dāt p̄ sp̄m sermo sapiq̄, alij sermo sc̄iæ, alij ḡia li guaq̄, alij discretio spirituꝝ. Quę primo data sunt sanctis apl̄s i die Pētecostes, & p̄ eos date sunt alijs multis, vt legit in actib⁹ ap̄loꝝ: Quę oīa facta & data sunt, L. scđm suā volūtate. L. i. ex bñplacito dei, q̄ oīa opera scđm p̄positū volūtatis sue, nō scđm merita hoīm. Alioqñ grā iā nō ēēt grā. Hēc sunt Ch̄ianī fidei argumēta. Incōprehēibilis nāq̄ supnaturālisq̄ veritas supnaturālib⁹ atq̄ diuinis eguit argumētis. Vñ & in euāgelio scribif: Illi profecti p̄dicauerūt vbiq̄, dñō cooperāte, & sermonē cōfirmāte sequētibus signis. Hinc i Iohānis ep̄la scriptū ē: Qui nō credit i filiū, mēdace facit patrē, qm̄ nō credit i testimoniū, qd testificatus ē deus de filio suo. De q̄ testimonio ait & filius: Opa q̄ dedit mihi pf, testimoniū phibēt de me. Quod at nō effugiem⁹ vltionē diuinā si tātā neglexerim⁹ salutē probat apl̄s phoc q̄ Ch̄s sublimior est atq̄ potētior angelis. L. Non em̄ angelis subiectus deus orbē terræ futuꝝ. L. i. orbē terræ, seu mundū scđm statū quē habebit post diē iudicij, quis interim aliq̄ mō subiectus sit eis, qm̄ mō uēt cēlestia corpa, q̄z motu & influētia trāsmutant hēc inferiora, L. de q̄ L. orbe terræ futuro, L. loq̄m̄ur. L. De orbe em̄ terræ q̄tū ad statū futuꝝ intēdit apl̄s log. Oportet ergo aduertere, q̄ cū oīa corporalia & terrena ordinētur ad hoīem, sicut duplex ē status seu p̄fectio hoīs, vna scđm suā institutionē in via huius exilij, alia scđm suā glorificationē in p̄fia cēlesti, sic duplex est statutus orbis terræ seu mūdi; vñus secūdū successionē ḡhatiōis & corruptiōis, donec cōpleat nūerūs electoꝝ, q̄ diciſt status p̄sens, durās vsc̄ ad diē iudicij, alias secūdū futuræ renouatiōis stabilitatē, q̄ siet in die nouissimo. Quāuis aut mūdus seu orbis terræ in vtroq̄ statu sit substātiālē idē, th̄ p̄pter differētā statuū dē orbis terræ p̄s, & orbis terræ futur⁹. Quēadmodū aut hoīes, q̄tū ad statū p̄resentē, subiecti sunt angelis, q̄a regūt, purgant, illuminant ac p̄ficiuntur ab eis, secūdū Dionysiū, quę tñ p̄latio in futuro statu cessabit, quantū ad nouam influentiā. Sic orbis terræ, secūdū p̄presentē statū, angelis est subiectus, iuxta modū p̄dictū. Sed secūdū statū futuꝝ, eis nō erit subiectus. Tūc em̄ alteratiōes & ḡnatiōes cessabūt. Hēc expositiō videret mihi textui magis conformis. Glossat̄ alijs modis exponit hūc locū, quam inspicere p̄t, q̄ alium sensum regrit. ¶ Porro q̄ Ch̄o orbis futurus subiectat, probat apl̄s authoritate Psalmistæ. L. Testatus est aut in qđam loco, qs. L. i. qđam famosus, puta David propheta p̄clarus L. dicens: Quid est homo. L. quicūq̄ sit ille L. qđ memor es eius. L. ð dñe deus om̄ipotens. Tanq̄ dicat: Vilis & modicus est cōparatione tuæ maiestatis, cum sit corporalis, mortalis ac fragilis, propter qđ mis̄ est, q̄ tā benigne dignaris eū respicere, adiuuare & sublimare, p̄serim̄ assumēdo eius naturam, L. aut L. quid est L. filius hominis. L. i. Chrūs, secūdū naturā assumptam, L. qm̄ visitas eum? L. vniendo tuæ increatæ personalitati eius humanitatē, & habitando in ea, quasi in templo. Quasi dicat: Hochumanitati Christi ex sua naturali dignitate seu meritatis non cōuenit, L. Minuisti eum paulominus ab angelis. L. i. quis Christū secundū humanitatē

Job.14.
2. Reg.10.Actop. 7.
Darc. 16.
Ezech. 18.Deute. 25.
Matth. 9.
Acto. 1.
Darc. 15.
Jbdē.
2. Cor. 12.
Galat. 2.Actop. 4.
1. Cor. 12.Act. 2. 8. 13.
17.
Ephe. 1.
Rēmān. 16.
Darc. 16.1. Jōhā. 1.
Johan. 10.

Mat. 24.

Dionys.

Psalm. 8.
Sapiet. 6.

tatem sic visitaueris atq; sublimaueris, tamē, q̄tū ad aliquid fecisti eū angelus inferiorē, videlicet D
 q̄ ad corporis sui passibilitatē ac mortē, quæ angelis nō cōneniūt propter naturā ipsōꝝ excellē
 tiam, cum sint immateriales essentiaꝝ, L gloria & honore coronasti eum. L Gloria est clara cum
 laude notitia. Honor vero est exhibitiō reuerētia in signū virtutis. Deus ergo pater seu trini-
 tas coronauit. i. vndiq; & multipliꝝ decorauit Chrm hoīem gloria, infundēdo cordibus hoīm
 claram cognitionē excellētiaꝝ Chfi, & honore, inducēdo fideles ad venerationē & cultum ipsi
 us. V el gloria. i. beatitudine animaꝝ, vel corporis glorificatiōe, in resurrectiōe. Et honore. i. ele-
 uatiōe ad dexterā tuā in ascēsione coronasti eum L & cōstituisti eū sup ope manū tuā. L hoc
”
Johan. 11 est, oībus creaturis cum p̄p̄osuisti, faciēs eum regē regū & dñm dominantiuꝝ. Quod post re-
 surrectionē factū est, quātū ad manifestationē. L Omnia. L visibilia & inuisibilia, sup̄ma, me-
 dia, & infima, L subieciſti sub pedibus eius. L i. ei p̄fecte subdidisti, quantum ad p̄tatis collationē
”
Matt. 18 etiā ab exordio incarnationis. Tūc em̄ data ē homini Chfo p̄tās atq; platio sup̄ vniuersa creata,
 L In eo aut̄ quōd L deus Lei. L vc; Ch̄o, Loia subiecit, nihil dimisit nō subiectū ei. L i. vniuersa
 liter sine exceptiōe cuncta ei subiecit. Verunt̄ qm̄ nondū subiecta sunt ei oīa quātū ad pote-
 statis executionē, & plenam manifestationē, subiungitur: L Nunc aut̄. L i. tpe isto vscq; ad diē
 iudicij, L necedum videmus oīa subiecta ei. L quātū ad executionē, & plenam manifestationē,
”
Esa. 45 quod tamē fiet in die nouissimo, quando iuxta Esaīe oraculum. Adeum venient & confun-
 dētur oīes q̄ repugnant ei. Nunc em̄ multi Ch̄o resistunt, & nullā sentiunt p̄cenā, eum blasphemant
 vel in honorāt, & nullum experiri supplicium. Sed post diē iudicij ita nō erit. Extē em̄
 coacte erunt ei subiecti p̄cenas luēdo, q̄ nūc libere repugnat illi impie cōuersando. Ideo cōue-
 niēter p̄dictū est futuꝝ orbē Ch̄o subiectiū. L Eum aut̄ q̄ modico q̄ angeli minoratus est. L
 hoc ē, q̄ in paruo minor factus ē angelis. L quātū ad corp̄is passibilitatē L videmus. L oculo fidei
 L Iesum. L i. minoratū L propter passionē mortis. L i. merito suę passiōis lētalis morte sibi inse-
E
Phili. 2. rētis, L gloria & honore coronatū. L sicut expositum ē. Vnde dictum ē alibi: Factus ē obediēs
Psal. 109 vscq; ad mortē. Propter qđ & deus exaltauit illū. Et in Psalmo: De torrēte in viabibet, ppter ea
 exaltabit caput. Ideo aut̄ modico q̄ angeli minoratus ē. i. mortalis effeſtus assumēdo naturam
 passibilē, L vt ḡa dei. L i. nō humanis meritis, sed gratuita dei volūtate & pia liberalitate L pro
 oībus gustare mortē. L i. p̄ vniuersoꝝ salute, quātū in se ē, mortis amaritudinē experiret. Vn-
”
Esa. 53 de & Prophetā: Dñs (ingr) posuit in eo iniqtatē oīm nostrū. Pro solis tñ electis passus ē Ch̄rus
”
Matt. 20 quātū ad efficaciā, prout ait: Venit filius hoīis dare aīam suā redēptionē pro multis. L Decebat
Marc. 10 em̄ eū, ppter quē oīa & p̄ quē quē oīa. L i. cōueniēt erat deo p̄tī, ppter oīa facta sunt ab ip̄o, sicut
”
Prover. 16 ppter causam finalē. Oīa em̄, ppter seipm opatus ē dñs, & p̄ quē oīa. i. à quo oīa facta sunt, si-
 cut ex causa efficiēte. V el, p̄ quē sicut p̄ causam exēplarē, L q̄ multos filios. L adoptiuos, vc; ho-
 mines electos, L in gloriā adduxerat. L i. ad æternābititudinē p̄ducere p̄ordinauit i sua p̄destina-
”
Ephe. 1 tionē æterna L authore salutis eorū. L hoc ē, Chrm electorū saluatorē, q̄ eis salutē promeruit sua
 passione dignissima, L p̄ passionē cōsummare. L i. per mortē crucis ab hac vita tollere, exponē-
 do, vc; imō tradēdo eum morti crucis, p̄ nr̄a redēptiōe. V el, per passionē cōsummare. i. ad finē
 seu cōsummationē nr̄a liberatiōis, merito passiōis adducere. Cōueniētissimus q̄ p̄ modis hu-
 manaꝝ redēptiōis fuit, q̄ p̄ vñigenitum suum humana natura vestiuit, & morti p̄ hoīm salua-
 tione exposuit. Quia per hoc maxime cōmēda bonitas & mīa eius, qua miseris & aliunde sedu-
F
Job. 24 c̄tis tā clemēter subuenit. Iustitia q̄q; qm̄ p̄ctā hoīm nō religt inulta Nulla etiā pura creatura di-
 gna erat p̄ hoībus satissimacere, tanta ē enormitas culpæ per cōparationē ad deū & dignitas vitæ
 eterne cōfistētis i deo, sicut i immediato obiecto. Decuit etiā eadē naturā pati in saluatore, q̄ erat
 in saluādis reparāda. Quod vero decuit Chrm pati oīdit Apls: Qm̄ decet sanctificatore & san-
 ctificatos eē eiusdē naturę, quatenus satisfaciat qđ offendit. i. eadē natura patiēdo reformat, q̄
 male agēdo peccauit. Natura ergo humana in primo parēte, posterisq; infecta, per Chfi hu-
 manitatē fuerat reparanda. Dicit igit̄: L Qui em̄ sanctificat. L i. Ch̄rus q̄ p̄ctōres à vitijs purgat,
 L & q̄ sanctificant. L i. electi q̄ merito suę passiōis mūdant, Lex uno omes. L i. ex eodē p̄tē atq; p̄-
 principio profluxeſt. Ch̄s nēpe secūdū assumptā humanitatē descēdit de Adā, sicut & nos ex-
 cepta infectiōe originalis peccati, & q̄ immediate de virgine natus est. Secundū diuinā vero na-
”
Lucas. 2 turā, natus est ex p̄te æterno, de quo & nos nati sumus: difformiter tñ, qm̄ ip̄e est filius naturalis
 & vnicus: nos aut̄ adoptiui & plurimi. L Propter quā causam. L vc; qm̄ Ch̄rus & membra eius
 (puta fideles) vñ paternū principiū hñt, & in natura cōicant. Vnde & ait in Iohāne. Ascendo
”
Johan. 21 ad p̄rem meū & p̄rem vñm, L nō cōfundis fratres eos vocare. L nō obstatē q̄ ip̄e sit deus verus,
”
1. Pet. 2 & homo à p̄ctō immunis. Illi vero, ppter peccatum degeneres, L dicens: L ad p̄rem in Psalmot
”
Psalm. 21 L Nūtiabo nomen tuū fratribus meis. L i. teipm & gloriā tuā ò pater p̄dicabo Apostolis, alijsq;
”
Matt. 28 discipulis. De his em̄ dixit Mariæ Magdalena: Vade & dic fratribus meis: L In medio eccl-
”
Johan. 20 sis. L primitiū, videlicet inter fideles primo conuersos, L laudabo te. L Stetit em̄ Iesus in me-
”
Acro. 1 dio discipulorū suoꝝ, qbus & s̄p̄e apparuit per dies quadraginta intrās & exiens, & quadā vi-
”
Lor. 15 ce plus q̄ quingentis fratribus apparens. Hęc etiā fecit saluator aī passionem qn̄ seorsum disci-
 pulis

A pulis suis dixerunt omnia. Potest quoque generaliter de omnibus fidelibus accipi, quibus Christus per apostolos & successores eorum nomine patris eterni predicauit, atque in medio ecclesie, i. ubique in omni congregatio fidelium, eum laudauit, imbat & laudat & predicat. Et iterum Christus ait pro Esaiam, quatuor ad sensum, quis verba non habetur in nostra translatione, secundum hanc formam. Ego ero fides in eum. I. ego Christus, secundum quod homo passibilis, sperabo in deum, non per spem quae est virtus theologica, quam non habuit sed per quadam fiduti, qua resurrectione & corporis glorificationem ab eo certissime expectavi. Hoc autem Christus non coperteret, nisi verus homo fuisset, ideo non confirmatur hoies vocare fratres. Et iterum Christus ait, Ecce ego & pueri mei. I. discipuli & spirituales filii mei, quibus & dixit, Pueri, nunc dum pulmentarii habetis. Quod dedit mihi dominus, I. per charitatem & gratiam mihi tangit capiti copulavit, eosque per me salvare decreuit. De talibus dicit in Euangelio, Tui erant, & mihi eos dedisti. Itenque, Pater, manifestavi nomini tuum hoibus, quod dedit mihi de mundo. Ex hoc testimonio patet, quod tam ipse Christus sint ex uno principio, scilicet deo. Haec auctoritate Esaie intelligit Lira melius hoc loco, quod super Esaie, Hic namque dicit ea ad literam de discipulis Christi debere intelligi, ibi vero exponit ea literaliter de discipulis Esaie. ¶ Deinde ostendit quod decuit Christus incarnari & pati, ex parte salvadore. Quia ergo pueri, I. fideles electi locauerunt carni & sanguini, I. ex corpe & aia facti sunt, & hoies mortales fuerunt, I. & ipse Christus participauit eiusdem, I. carnem veram & animam rationalem assumpsit, factus mortalis, ut per mortem, I. propriae passionis merita, I. destrueret, I. superaret & foras ejaceret, I. cui qui habebat mortis imperium, id est, diabolum, I. mortis auctorem, quod hoies ad mortem culpae induxit. Ex qua secura est mors naturae, & mors secunda, videlicet mors gehennae. Deus enim mortem non fecit, sed inuidia diaboli mors introiuit in orbem terrarum. Habuit autem diabolus mortis imperium, quoniam a Christi aduentu oculis quodammodo in morte detinuit. In libro tamen Sapientiae dicitur, deus habere imperium vita & mortis. Et in Apocalypsi ait salvator, Habeo claves mortis & inferni. Sed deus dicit habere mortis imperium, quod quod vult in morte relinqit, & quod vult a morte reducit. Non autem inducit mortem culpae. Christus vero habet claves mortis, hoc est, potestatem relaxandi peccatum. I. liberaret, I. Christus sua passione, Leos quod timore mortis corporalis, I. per totam vitam obnoxij, I. rei & subditi, I. erat seruitus, I. culpae ac demonis. I. hoies vniuersos, quod maluerunt peccare, quod corporale morte incurrere, magis timentes eos quod corpus occiditur, quod qui corpus & animam perdere potest in gehennam. Tales erat hoies ut plurimi ante Christi passionem. Sed ipse sua passione praestit nobis exemplum moriendi pro iustitia, & abstulit suis hunc inordinatum timorem. Secundo exponit specialiter de Iudeis, Ut liberaret eos, puta Iudeos, ab oneribus legis, per gratiam & meritum suum passionis, quod timore mortis corporalis, quam lex infligit, transgressoribus suis, vel gehennalis, quam lex minabat per totam vitam presentem, obnoxij, I. subiecti erat seruiti legis. Nam timore penitentia potius quam amore iustitiae legis seruabat. Christus enim sua passio legem, quod ad ceremonialia, euacuauit. Quia euacuata, fecit Iudeos liberos, ut per fidem & gratiam saluarent, sine obseruacione ceremonialium, ministraret deo amore potius quam timore. ¶ Denique Christus pueris coiceauit in carne & sanguine, hoiesque redemit, ostendit apostolus, Nusquam enim angelos apprehendit, I. nunquam legit angelos apostatas ad gratiam reduxisse, aut angelicam naturam assumptissime, I. sed semem Abraham aperiebat, I. carnem humana ex semine Abrahame sibi vniuit, & populum Iudeorum specialiter reuocauit. De quibus locutus est, Non sum missus, nisi ad oves quod perierunt domus Israel. Vnde, I. propter haec causam, vobis, quod semem Abrahame apprehendit, I. debuit, I. debito codicet, non obligatio nisi, I. per omnia, I. in omnibus naturalibus proprietatibus atque defectibus indetrabilibus, I. fratribus, I. ceteris hoibus similari, I. non autem in defectibus detrahibilibus, I. in culpa & defectu C necessario. Non enim debuit esse claudus, causus aut lagidus, quis tempore passionis elaguit. Fuit ergo alijs similis, quod mortalibus, vberibus lactatus, crevit, esuriret, maducauit, mortem pressus est, I. ut misericors fieret, I. misericordia impartiaret. Vel, misericors fieret actu & habitu in natura humana, qui exterminat misericordia est in natura diuina, I. & fidelis pontifex, I. verus mediator atque sacerdos pro nobis, I. ad deum, I. patrem vel trinitatem immolando seipsum deo in cruce hostiam immaculatam in odore suavitatis, ut repropitiaret, I. deum placando, deleret, I. delicta populi, I. totius gnis humani, sicut dicit Iohannes, Ipse est propitiatio pro peccatis nostris. De hoc pontifice ait quodque Petrus, Couverte, si estis ad pastorem & episcopum aiam vestem, I. In eo enim in quodque, I. in natura humana assumpta, in quodque pas- bus est ipse Christus a pfecte & eius ministris, I. & tetatus, I. a demente in deserto, atque Iudeos, quod loquitur, Quid me tetatis hypocritae? Potes est & eis quod tetatur auxiliari, I. ne supereretur. Sua enim passione & tetatione promeruit nobis gratiam omnibus tetatiis efficaciter reluctandi, I. & non solu ut deus, sed etiam ut homo de plenitudine sua influit nobis, quemadmodum caput membris, I. Elucidatio cap. III. Vnde fratres sancti invocationis & celestis participes, &c. Arti. III.

O Stenza excellencia Christi per comparationem eius ad angelos & prophetas generaliter, nunc idem ostenditur specialiter per comparationem ad Moysen, Per quod etiam declarat eminentia noui testamenti praeter veteri, I. Vnde fratres sancti, I. quod sic potes est Christus auxiliari tetatis, idcirco fratres sancti, per regenerationem baptismatis & munditiam regios.

2. Pet. giosæ conuersationis & vocationis cœlestis participes. i. prædicationis & inspirationis ad cœlestem beatitudinē inuitatō, seu græ ad illam pducētis, cōsortes. Hæc em̄ vobis exhibita sunt,
FINIS cōsiderate. causa imitatiōis Laplm. i. nūtiū diuinitus missum & pōtificē. i. q̄ viā seu pōtem veniēdi ad deū nobis oñdit ac fecit dādo exēplum, cōfessiōis nr̄e. i. pōtificē quē confite mur eē vē; filiū dei, saluatorē; mūdi Iesum, q̄ fidelis est. scdm naturā assumptā. ei q̄ fecit illum. i. deo patri, à quo scdm humanitatē creatus est. Dicit aut̄ Chrūs fidelis, nō à fide, quē est virtus theologica, qua ip̄e nō habuit, quoniam non fuerat verus comprehēsor, sed à fidelitate
Johan. 8 qua efficaciter adimpleuit, quicquid complacuit patri. Propter quod ip̄e ait: Quæ placita sunt
Ibidē ei, facio semp. Et: Nō querō gloriā meā, sed honorifico patrē meū. sicut & Moyses in omni domo eius. i. in tota synagoga seu Iudeor̄; cōgregatiōe quē est domus dei. Vnde dñs ptestat
Numer. 12 Aharon & Maria; Seruus meus Moyses in omni domo mea fidelissimus ē. ¶ In sup oñdit Chr̄s excellētior Moysē. Amplioris aut̄ gl̄ia. i. maioris dignitatis Liste. Iesus p̄ Moysē. i. supra Moysen seu plus q̄ Moyses dignus habitus ē. à deo & fidelibus hoībus quāto ampliorē honorē habet domus. i. de domo, vt. s. domus fit genitiui casus, ille, q̄ fabricauit illā. i. fabricator domus, q̄ eius inhabitator seu dispēsator. Quod intelligēdū est de principali fabricatore, q̄ alios ad fabricādū inducit & ministeriali inhabitatore. Omnis nāq; domus tā materialis ex lignis atq; lapidibus cōstans, q̄ spūalis ex diuersis fidelibus cōgregata, fabricat ab aliq; artifice, diuersas partes ad inuicē copulāte. Per se em̄ nō fit, sed sicut partes materialis domus copulant cēmēto & clavis, sic plonæ fideles vtunt per fidē & charitatē. Qui aut̄ oīa creauit deus. i. est. Ergo & ip̄e domū ecclesiæ fabricauit. Chrūs aut̄ est deus. Ergo & ip̄e ædificauit eccl̄iam, cuius membrum est Moyses, Chrūs vero est dñs eius, ideo habet ampliore honorē quām Moyses. Et Moyses quidem fidelis erat in tota domo eius. i. in omni synagoga Iudæorum, quæ fuit domus dei, tanq; famulus in testimoniu eoꝝ. i. ad pferendū cū attestatiōe diuina, ea quā dicēda erāt. i. que deus iussit p̄ eum dici ad populū. Chrūs vero tanq; filius dei naturalis & vnicus, fidelis est in domo sua. i. in Ecclesia quæ domus sumus nos. Ch̄iani p̄ charitatē & fidē vñiti. Templū em̄ dei sanctū est, qđ estis vos si fidutiam. i. actualē cōfidentiā. s. expectationē felicitatis futuræ & adiutorij græ ad felicitatē obtinendā necessarij, & gloriam spei. i. iucūditatē cœlestē, ad quā spes tēdit, vsq; in finē. vitæ p̄sentis inclusiue firmā retineamus. stabiliter ac pseueranter sperando, atq; futuram beatitudinē desiderando. Hoc dicit Apostolus, quia sicut ad domū materialē requiritur stabile fundamētum, ita ad domū spūalē. s. vt fideles sint domus dei, exiguitur firmitas spei ac fidei; aliter deus non habitaret in eis p̄ grām consummatam. ¶ Exprædictis de excellentia Christi admonet consequepter Apostolus diligēter obedire sermoni Ch̄ri. Quapropter. i. cum tanta sit eminētia Christi p̄ Moysē, sicut dicit spūs sanctus in Psalmo, quod subditur; Hodie. i. t̄nq; euāgelicæ p̄adictiōis & ḡfa. si vocē eius. i. verba Ch̄ri Laudieritis vel ab ore eius, vel ab eis ministris. Hoc ē, q̄ ea audietis. nolite obdurare. i. verbis dei claudere corda v̄ra. ne fitis rebelles atq; increduli. Hæc ad l̄am dicunt ad Iudæos, q̄ tpe Ch̄ri & postea fuerunt, sicut in exacerbatione. i. quē admodū cōtigit, & à p̄ibis v̄ris factū ē in puocatōe, seu dei offensiōe. scdm diē. i. in die L̄tē tatiōis. factę in deserto. q̄n ex infidelitate voluistis experire potētā meā, sicut ait Psalmista Et tētauerūt deū in cordibus suis, vt peterēt escas aīabus suis, vbi. i. in q̄ deserto, tētauerūt
Numer. 14 me patres v̄ri. frequēter. Vnde dñs ait ad Moysen in Numeris: Tentauerūt me iam p̄ decem F vices probauerunt. i. expti sunt qđ agere possem, & viderūt opa mea mirabilia in Aegypto, in mari rubro, in deserto, quadraginta annis. Tanto em̄ tpe in deserto fuerūt vel circiter, propter quod. i. obtātam pueritatē istoꝝ. offendus. i. iratus s̄ui generationi huic. hoc ē, hoībus istis incredulis, & dixi p̄ angelū seu Moyses sc̄emp̄ hi errāt corde. i. intellectum excēcatūhnt, & ex malitia peccāt. Ipsi vero nō cognouerūt. i. spūaliter nō intellexerūt v̄ias meas. i. opa mea miraculosa ac iusta. Quę v̄ia vocant, q̄ pducūt ad dei notitiā. Vnde
Deute. 29 in Deuteronomio Moyses loquitur: Vos (inqt) vidistis vniuerſa magnalia, quæ corā nobis dñs fecit, & non dedit vobis dominus cor intelligens, & oculos videntes vsq; in p̄äsentem diem, q̄bus iuraui. i. firmiter dixit p̄ Moysen Lin ira mea. i. in zelo iustitiae meæ, quo eoꝝ p̄ctā vindicare p̄posui, si introibūt in requiē meā. i. terrā p̄missiōis, in qua eis, si nō peccassent, māſionē qetā dedissem. Hoc deus iurauit q̄n filiū Israel murmurauerūt contra dñm, auditis sermonibus nūtiōis, q̄ explorauerūt terrā Chanaan. Tunc em̄ iurauerūt q̄ nemo eoz, q̄ murmurauerunt, ingredere hāc terrā p̄ Caleph & Iosue. ¶ Ex p̄allegata scriptura interfert Ap̄lus salutare doctrinā. Videte fr̄es ne forte sit in aliq; v̄fm cor malū incredulitatis. hoc est, mēs vitiosa p̄fidia subdita discedendi. i. paratum discedere seu auerti à deo viuo. i. q̄ discedis p̄ inobediētā, nō p̄ localē distātā, iuxta illud Osee: Dereliquit dñm in nō custodiēdo sed adhortamini vosmetip̄os p̄ singulos dies. i. q̄tidie admonete vos inuicē, seu quilibet se meti p̄m verbis sacré scripture, donec hodie cognoscāt. i. q̄diut p̄s græ durat, & eē afferit. De quo alibi dī: Ecce nūc t̄ps acceptabile, ecce nūc dies salutis. De hoc q̄q; scriptū est p̄ Zachariā:
Applica-

Applicabunt g̃etes multæ ad dñm in die illo, Lvt ne obduret qs ex vobis. i. ne aliq̃ vestrum
 obstinatus fiat, seu habituatus in malo, Lfallacia peccati. i. delectatioē alliciē & rōnem exca-
 cante, q̃ est in p̃ctō. Peccatū nāq̃ delectat, vnde & tristitiam promeret. LParticipes em̃ Ch̃i
 effecti. i. Ch̃o incorporati sumus. Lvt m̃bra capiti, & de plenitudine eius accepimus, eius
 q̃q̃ h̃ereditatis c̃sortes erimus, Lsi tñ initiu substatiæ eius. i. si fidē formatam, p̃ quā primū
 d̃o c̃oiungimur, & eius possessio efficimur Lvsq; in finē. i. p̃seuerāter Lfirmū retineamus. i.
 stabiles & efficaces in fide manserimus, Ldū dicit. i. q̃diu d̃r Lnobis: Hodie si vocē eius audie-
 titis, nolite obdurare corda ṽfa, quēadmodū in illa exacerbatione. Quidā em̃ Iudæor̃ in de-
 serto. Audiētes Lverba dei Lexacerbauerūt. i. nō credendo, & impie operando d̃eũ gravior
 offendērūt seu prouocauerunt. Nō q̃ inuariabilis deus veraciter irritat, vel exacerbat, de q̃ legi-
 tur. Tu aut̃ dñator dñe cū tranquillitate iudicas, & cū magna reuerētia disponis nos, sed q̃a per
 modū exacerbati se habet, dū ña p̃ctā districte vlciscit, ideo apud Hiere. dicit: Nungd me ad
 iracundia prouocāt, dicit dñs. Nōne semetip̃os in c̃osfusione vultus sui. Lsed nō vniuersi q̃ p̃
 feci sunt ab Aegypto p̃ Moysen. i. nō õs d̃eũ exacerbauerūt, q̃ per Moysi ducatū exierunt
 Aegyptū. Caleb em̃ & Iosue nō offendērūt tā grauiter. LQuibus aut̃ offensus. i. iratus Lē de-
 us. L in deserto Lq̃draginta annis. Lq̃bus filiū Israel in deserto ambulauerūt, nō q̃ q̃tidie pecca-
 uerūt ita enormiter, sed q̃a frequēter sic peccauerūt. L Nōne illis q̃ peccauerūt. Enormitet dis-
 credēdo, d̃eũ tentando seu murmurando, Lq̃caduera prostrata. i. deiecta & bestijs tradita
 Lsunt in desertos Quibus aut̃ iurauit nō introire in requiē ipsius. i. in terrā p̃missiōis, Lnisi il-
 lis q̃ increduli fuerūt. Lverbis Caleb & Iosue, q̃ cū alijs nūtis redeuntes, dixerūt: Nolite rebel-
 les esse c̃ōtra dñm, neq̃ timeatis populū terra huius, quia sicut panē, ita possumus eos deuora-
 re. Dñs nobiscū est, nolite timere. Quid aut̃ fecerunt increduli? Voluerunt vtiq; lapidibus op-
 primere eos. LEt videmus loculo fidei, testimonio scripturaꝝ, Lq̃a non potuerunt introire
 in requiē ipsius terrā hanc deo prohibente, Lpropriet incredulitatem ipsorum.

¶ Explanatio Cap. IIII. Timeamus ergo ne forte relicta pollicitatiōe &c. Art. IIII.

DEniq; ex p̃inducta authoritate scripturæ hortat Ap̃lus ad debitā solitudinē. L Ti-
 meamus ergo. i. q̃m illi Iudæi ppter suā incredulitatē & murmurationē prohibiti
 sunt introire terrā p̃missiōis, idcirco formidemus Lne forte relicta pollicitatione.
 i. oblita seu sp̃reta p̃missiōe diuina nobis facta Lintroeudi. i. de ingressu ño post
 hanc vitā Lin requiē eius. cœlestē. i. felicitate æternā, Lexistimet aliq; sex vobis deesse. i. ali-
 q; nostrū inueniat à cōsequutione huius p̃missiōe quietis deficere ppter negligētiā suā. Nā in-
 excusabiles sumus, si eā non obtineamus. Cuius rō subinserit. L Etem & nobis annuntiatū est. i.
 i. à Ch̃o in Euāgeliō p̃dicatū de requie cœlesti, Lquēadmodū & illis. L Iudæis p̃ Moysen an-
 nuntiatū est de requie terrena. Ait em̃ saluator: Beati pauperes sp̃ū, q̃m ipsoꝝ est regnū cœlorū
 Et alibi: In futura resurrectiōe nec nubēt neq; nubent, sed erūt sicut angeli dei. Et rursus: Pater
 q̃s dedisti mihi, volo vt vbi sum ego, & illi sint mecū, vt videāt claritatē meā. Lsed non profuit
 illis. L Iudæis Lsermo auditus. i. quē à Moysē audierūt de possessiōe terræ p̃missiōe, Lnō admi-
 xtus fidei. i. nō receptus fidei. Fidei inquā habēdæ Lex his. i. de his Lq̃ audierūt. Lde bonis
 sibi p̃missis. Et hoc patet ex opposito. LIngridemur em̃ in requiē. L sempiternā. Lqui credi-
 mus. Lverbis auditis de p̃missiōe illius quietis fide formata, de q̃a it Ch̃us: Ois q̃ viuit & cre-
 dit in me, nō moriet in æternū. Lquēadmodū dixit. i. sicut sp̃ū sanctus ex opposito de incre-
 dulis p̃testatus est in psalmo dices, Lsicut iurauit in ira mea, si introbūt. i. nō intrabunt Lin re-
 quiē meā. i. terrā p̃missiōis, sicut in p̃cedēti arti, explanatū est plenius. LEt qđem opib⁹ ab
 institutiōe mūdi p̃fectis. Lhā in supioribus mentionē fecit aplus de tpali requie Iudæis p̃missa,
 atq; ex hoc intulit de p̃missiōe æternæ quietis nobis in cœlis p̃missa. In q̃bus verbis supponi-
 tur q̃ tpali illa requies fuit figura requiei cœlestis. Et hoc nunc probat Ap̃lus, simul q̃ ostendit,
 q̃i annūtiatū est de requie sempiterna. Et quidē, Tanq̃ dicat, Nuntiatū est nobis de requie illa,
 qđ vtiq; factū est, opib⁹. i. creaturis, ab institutione mundi. i. q̃a principio creationis fieri cœ-
 perunt, p̃fectis. i. distinctis atq; ornatis vscq; ad sextū diē, in q̃ creatus est hō. In illis nāq; sex die-
 bus p̃fectæ sunt sp̃es regi. Post cōsummationē itaq; op̃e sex dieꝝ, statim facta est mentio in
 scripturis de requie quadam, non tpali, sed sempiterna. LDixit em̃. Lscriptura seu sp̃ū sanctus,
 Lquodā loco de die septimo. i. sabbato. Lsic. sicut subiungit, Dies q̃ppe dñica erat prima, er-
 go & sabbatū septima, LEt requieuit deus. i. operari cessauit, & in semetip̃o quieuit, Ldie se-
 ptimo ab oībus opib⁹ suis. Lante productis. i. nouis regi speciebus creādis, q̃a extūc non crea-
 uit op̃a noua secundū sp̃em sive materiā. Nihilominus de materia tūc facta, & ad similitudinē
 tunc facta nūc vscq; operat, aīas rōnales creando, & totū vniuersum administrādo, atq; p̃ cau-
 fas secundas plurima producendo. Propter qđ ait saluator: Pater meus vscq; mō operat, & ego
 operor. Virtus ergo rōnis & intellectus huius scripturæ cōsistit in hoc. Cum ab exordio descri-
 bitur productio mūdi, sit mētio de quadā requie qua deus quieuit. Hæc aut̃ requies est cœlestis
 non tpalis, sed p̃ temporale designat. Requies em̃ dei in seipso cōmunicat electis in patria, vt &
 Y ipsi

Gene. 2 ipsi in deo immediate quiescant, q̄ in nullo possunt alio cōtentire reddi seu quieti. Nō em̄ sufficit rōnali creaturæ, nisi bonū immēsum. Ergo de requie nobis in ccelis parata fit mētio ante legē in qua & figurata est requies vera, cœlestis & sempiterna. ¶ Deinceps ostendit, q̄ etiā post legillationē fit sermo de requie sempiterna sub figura tēporalis quietis. L. Et in isto rursum. i. in psalmo iā dicto, ite, dicit sp̄s sanctus, si introibūt in requiē meā. i. increduli illi tpe Moyſi existētes nō ingredient terrā promissiōis. Per qđ designat, q̄ impī cœlestē requiē nō intrabūt. L. Qm̄ ergo supereſt. i. restat. q̄sdā electos Lintroire in illā. Irequiē beatā ac figuratā, L. & hi qbus prioribus. i. Iudeis, qbus ante nos lannuntiatū est. p̄ Moysen de ingressu terræ promissionis seu requie tpalis nō introierunt. Iēā Lpropter incredulitatē suā. L. Iterg terminat. i. scriptura sacra determinat seu inducit diē quendā hodie. i. tēpus gr̄e, quod vocatū est ho Rema. 13 die, qm̄ quotidianū est, & durat vſq; in finē seculi, de quo dictū est Romanis: Nox p̄cessit, dies Esaiæ. 4 autē appropinquauit. Et in Esaiæ: In illa die erit germen dñi. i. Chr̄s filius dei, de quo alibile-Hiere. 23 gitur: Suscitabo David germē iustū, in magnificētia & gloria, Lin David. i. in psalmo à Dauid cōposito, L. dicendo post tantū tēporis. i. post tā longū spaciū, ex quo illa dicta sunt patribus in deserto p̄ Moysen. David em̄ prophetā longo tpe post Moysen fuit, L. sicut supra di Psal. 64 cūtū est. Lde die isto cap. p̄cedēti, iāc̄ repetit. Hodie si vocē eius audieritis, nolite obdurare cor da vestra, Lq̄ verba satisā declarata sunt. Ex his palā est, q̄ David loquaf de alia terra & requie Josue. 14 q̄ illa, quā Moyses promisit, & ad quā Josue introduxit. Illa em̄ ante tpa David possessa fuit à filiis Israēl. Dū ergo David admonet eos, q̄ terrā promissiōis possederūt, vt cū audierint vocē dei nō obdurent corda sua, significat eos ad alia requiē. s. cœlestē patriā ingressuros, si obedierint deo. Quod figuratū fuit in eis q̄ terrā promissiōis ingressi sunt. Ideo sequit. L. Nā si eis, L. videlicet filii Israēl L. Jesus L. Chfs, qui (vt Iudas dicit) populū saluans de Aegyptō, eos q̄ non credide E. aplus. runt perdidit. Quod cōuenit Iesu, secundū suam diuinā naturā, secundū quā vere æternus est, 2. Petri. 3 Lrequiē veram atq̄ finalē L. p̄stitisset. Lin terra' promissiōis, vel per Iesum intelligit Josue, q̄ dīstus est Osee, & Iesu, q̄ minister fuit donationis tertæ istius, L. nunq̄ L. sp̄s sanctus per David Hume. 13 Lde alia loqueret post hac die. i. in nullo tpe post diē seu requiē illam loqueret de alia requie Eccl. 46 hac die. i. q̄ nobis annūtiaſ atq̄ proponit hodie, vt pote tpe gr̄e. L. Itaq̄ relinquit. i. parat & cōseruatur L. sabbatismus. i. plena quies in cœlo significata p̄ sabbatū & terræ promissiōis quietē Apoca. 19 Lpopulo dei. i. electis fidelibus, q̄ ad cœnā nuptiaḡ agni vocati sunt. L. Qui em̄ ingressus est in requiē eius. i. q̄ cœlestē quietē adeptus est, L. etiā ipse requieuit ab operibus suis. i. laborio Gene. 2 sis exercitūs vita p̄sentis, L. sicut & à suis L. opibus L. deus. L. quieuit septimo die. Vnde & legim⁹: Apoc. 14 Beati mortui q̄ in dño moriunt. Amoddā iā dicit sp̄s, vt requiescant à laboribus suis. Nec ob Apocal. 4 stat qđ in Apoca. assertur: Requiē nō habebant die ac nocte dicentias Sanctus, sanctus, sanctus &c. q̄a requies sumitur ibi improprie, pro cessatione ab actu. Sancti aūs in patria indeſinenter aliqd agunt, deū laudando, amando, vidēdo. Proprie aut̄ requies sumitur pro cessatioē à labo-EPIST re aut motu. L. Festinemus ergo ingredi. L. feruēter amando & efficaciter operando Lin illam re quiem L. sempiternā, L. vt ne in idip̄m incidat q̄s incredulitatis exemplū. i. ne aliḡ nostrū inci dat in eandē p̄cenā quā infideles Iudei inciderunt propter incredulitatē, q̄ p̄cenā nobis in exē plū proponit, q̄tenus ēā cōfiderando vitemus p̄ctā, propter q̄ infligit. Cur aut̄ festinandū sit, F. Joban. 5 subdit. L. Viuus est em̄ sermo. i. verbū seu vnigenitus filius L. dei. L. Sicut em̄ pf̄ habet vitā in se metipso, sic dedit & filio vitam habere in semelupso, L. & efficax. i. oīpotens, prout Sapiēs ait: 2. Sapiē. 8 Dū mediū silentium tenerent oīa, oīpotens sermo tuus dñe à regalibus sedibus veniens. Etrur sus idē: Omniū em̄ est artifex, omnē habens virtutē, oīa prospiciens, L. & penetrabilior. i. acutior L. omni gladio ancipiſti. i. ex vtraq̄ parte acuto. Nō em̄ p̄t gladius tam intime corpori im̄ primi, q̄ intime filius dei illabiſt oībus rey, essentijs. Cum nanc̄ sit verus deus, oīa penetrat, im̄plet & continet, est q̄ intiomor omni rei q̄ ipsa aut pars eius sibi, L. & pertingens vſq; ad diuīſionem aīa ac sp̄s. i. tam intimus homini, vt inter sensualitatē & rōnem discernat. Vel p̄ animā & sp̄ni eadē hoīs forma signatur, q̄ dicitur aīa quantū ad vires sensitivas, & sp̄s, q̄tum ad vires intellectivas. Tanta est aut̄ perspicacitas verbi dei, vt distinguat animam secundū partē sensitivam, à seipsa secundū partē intellecūā. L. cōpagū q̄q̄ & medulla. i. subtillissima quē q̄ corporis interiora perspicit & distinguit. Compages aut̄ sunt iuncturæ corporis neruis colligatae. Medullæ vero intra ossa inclusæ sunt, L. & hic sermo, verbū seu filius dei est L. discretor. i. di- iudicator & cognitor L. cogitationū, L. nō solum eay, quē sunt in virtute cogitativa organica, sed & easq; quē sunt in potentia intellectiva inorganica, L. & intentionū cordis. i. ordinationū finaliū. Deus quippe nō solū inspicit cogitationes, sed cernit ad quē finē quē liber cogitatio or Job. 42 dinetur à cogitante. Vnde Job dicit: Scio q̄a omnia potes, & nulla te latet cogitatio. Et iterum t Reg. 16 scripture: Homo videt q̄ parent, deus aut̄ intuet̄ cor. L. Et nō est vlla creatura inuisibilis in con- spectu eius. i. oīa sine exceptione manifesta seu nota sunt conspectui filij dei. Pater em̄ diligit Ro. 1 filium, & oīa demōstrat ei q̄ ipse fecit. L. Oīa aut̄ nuda. i. intime certa & sine velamine patula, Johā. 5 L. & aperta sunt oculis eius. i. menti eius diuinæ, im̄ & animæ Ch̄i oīa creata sunt cognita. Matt. 10 Ideo

A Ideo scriptū est: Oculi dñi multo plus lucidiores sup solē, circūspicientes oēs vias homīm. Dñō Ecti. 23
 em̄ deo anteq̄ creareñ, oia sunt cognita, L ad quē in creatū dei sermonē seu filiū L est nobis ser Ro. 14
 mo. L. i. ei tanq̄ iudici nos astare, & rōnem reddere oportebit. Ideo cū tanta sit potestas, sapia & 2. Cor. 3
 & eminētia iudicis nři, merito festinare debemus ingredi & requiē eius, ne tanq̄ ingrati & accidio
 si cōdemnemur ab ipso. Propterea hortat̄ Apl̄us. L Habētes ergo pōtificē magnū. L. i. summū 2. Pet. 2
 sacerdotē atq̄ epm̄, q̄ seipm̄ immolauit pro nobis, L q̄ penetrauit cōelos L. i. in sua ascēsione su Acto. 1
 p̄ oēs cōelos ascendit cū penetratiōe dimensionū, L Iesum filiū dei L naturalē, nō adoptiuū L te
 neamus. L. i. firmiter obseruemus & exerceamus L cōfessionē L duplice. f. laudis diuinæ, & pro- Psal. 9. 85
 priæ culpæ dicētes cū propheta: Cōsitebor tibi dñe in toto corde meo. Hoc est, Christū laude 120. 137
 mus semp, & nr̄a vitia accusemus. Sic aut̄ fiducia l̄ agere debemus. L Nō em̄ habemus pōtificē,
 q̄ non posse cōpati. L. i. cōdescendere atq̄ clemēter succurrere infirmitaribus nostris, tentatū Dat. 4. 22
 aūt. L. i. sed habemus pontificē tentatū à dñe mone & Iudas L p̄ oia, principalia ḡna tentatiōis, Luc. 4. 29
 L pro similitudine. L. i. propter similitudinē quā cū alijs hoībus habuit. Ideo em̄ dñe mon & eius Marci. 1.
 ministri ausi fuerūt Christū tentare, qm̄ eū mortale viderūt. Habitū em̄ inuentus est vt hō. V el,
 pro similitudine. L. i. pro exēplo, videlicet vt orībus nobis formā vincēdi tentatiōes propone
 ret, L absq; p̄ctō. L. i. tentatio ista nequaq̄ induxit Christū ad aliquā culpā, nec ipse peccādo me
 ruit sic tentari. Ideo sua tentatione meruit nobis grām triūphandi aduersus quālibet tentatio
 nes. L Adeamus ergo L spūali accessu, de q̄ ait Psalmista: Accedite ad eū & illuminamini. Et sal Psal. 33
 B uator: Venite ad me oēs q̄ laboratis. i. cū fide deuota & charitatis affectu accedamus L cū fidu- Matt. 11.
 cia L nihil hēsitanter, quēadmodū apud Marcū dicit: Oia quā cūq̄ orātes petitis, credite quia Jaco. 1.
 accipietis, & euenient vobis L ad thronum gr̄æ. L. i. ad Christū, in q̄ habitat gr̄æ plenitudo, L vt Marci. 10.
 misericordiā. L. i. peccatoꝝ remissionē L cōsequamur, & grām inueniamus. L. i. q̄sita grām for
 tiātur à Ch̄o, L in auxilio opportuno. L. i. ad ad habendū auxiliū nobis salubre, q̄tenus deus p FINIS.
 grām, nostrā infirmitatē semp corroboret, iuxta illud Hiere. Dñs meū est q̄si bellator fortis. Hiere. 20
 Idcirco q̄ me p̄sequunt̄, cadēt & infirmi etūt. Postremo, si cōtēplemur, q̄tū à Ch̄o dilecti su- Heb. 1. 2.
 mus, q̄ta ipse pro nr̄a salutē assump̄it, egit ac ptulit, q̄ta misericōdia, plenitudo, liberalitas eius, q̄ta Luce. 9
 etiā est miseria ac indigētia nr̄a, cū omni vtiꝝ deuotioꝝ atq̄ fiducia ad thronū gr̄æ eius perge- Job. 13
 mus, dicētes cū sanctolob: Etiā si occiderit me, in ipso sperabo. Hinc em̄ dicit Psalmographus Psal. 104
 Latetur cor q̄rentium dñm: quārite dñm & confirmamini, qua rite faciem eius semper.

Declaratio Cap. V. Omnis nanq̄ pontifex ex hoībus assumptus est, &c. Art. V.

M Anifestata in superioribus excellentia Ch̄i p̄z angelis & prophetis ac Moysē, & ex Heb. 1. 2.
 hoc ostensa eminentia noui testamenti p̄a veteri, nūc declarat Apl̄us excellētiam Heb. 4
 Ch̄i rōne sacerdotij sui. Et q̄a in fine p̄cedētis cap. dixit nos posse per Christū mi- 1. Pet. 2.
 sericordiā. L. i. sequi, ideo in huius cap. exordio probat hoc per locū à mino- EPIST.
 ri. L Ois nanq̄ pōtifex L fidelis, p̄sertim legalis, vnde nūc agit, L ex hoībus assumptus. L. i. de nu-
 mero homīm ad altiora promotus, L pro hoībus. L. i. ad subueniendū gregi sibi cōmissio, L confi- 1. Regū. 3
 tuīt. L. i. epūs ordinat L in his q̄ sunt ad deū. L. i. in spūalibus. f. vt q̄ diuina sunt exequat, & sacra- Lev. 6
 menta dei dispenseſt hoībus. Est em̄ mediator & sequester dei ac populi sui. Nam ea q̄ populi 1. Regū. 3
 sunt, offert deo, & ea q̄ dei sunt (puta virtutes & grām) imētrathoībus, qbus & erogat sacra- Gal. 5
 menta diuina. Ideo subditur, L vt offerat dona. L. i. oblationes spontaneas populi immolet deo 1. Regū. 3
 & sacrificia pro peccatis. L. i. pro indulgentia peccatoꝝ, L qui L pontifex L cōdolere possit. L. i. 2. Cor. 10
 C & cōpati & misericorditer auxiliari L his qui ignorant & errant. L. i. subditis suis indoctis & male 1. Petri. 2
 agentibus, L qm̄ & ipse circūdatus est infirmitate. L. i. mente & corpore fragilis est, & ad pecca- Gene. 8
 ta proclivis. Caro quippe cōcupiscit aduersus sp̄m̄, & ratio atq̄ voluntas vulnerata sunt pro- Roma. 8
 p̄pter originale peccatū. Ex cōsideratione igitur propriæ infirmitatis moueri debet ad cōdolen 1. Petri. 2
 dū, succurrentū q̄ alijs, L & propterea. L. i. quia circūdatus est infirmitate, L debet quēadmodū 2. Cor. 10
 & pro populo L sibi cōmissio, L ita etiā pro semetipso offerre L hostiā placationis dño L pro pec- 1. Petri. 2
 catis. L suis expiandis, sicut offert pro p̄ctis suaꝝ plebis. Hoc nullū cōuenit Ch̄o pontifici nr̄o. 2. Cor. 10
 Non em̄ subiacuit infirmitati peccati, nec eguit pro seipso offerre. L Nec quisq̄ sumit sibi. L. i. 2. Cor. 10
 v̄surpare debet L honorē L pontificatus, L sed q̄ vocal à deo. L. i. p̄ diuinā reuelationē, siue legi- 1. Petri. 2
 timā electionē instituit, ille honore cōdignus est, & recte fit pontifex. Vocatur aut̄ à deo, q̄ iu- 2. Cor. 10
 ste eligit, L tanq̄ Aaron L q̄ deo iubēte & p̄ virḡ floritionē ostēdente, ordinatus & cōfirmatus 1. Petri. 2
 est pontifex. His verbis notant̄ ambitiosi, q̄ non vocati ingerunt semetipsoſ. L Sic & Chr̄is. L Num. 17
 prout hō L nō semetipm̄ clarificauit. L. i. exaltavit, L vt pontifex fieret. L Vnde ait: Claritatē ab Joh. 1.
 hoībus nō accipio. Et rursus: Ego non querō gloriā meā, L sed q̄ loquutus est ad eū. L. i. p̄, qui Joh. 1.
 ait ad eū. L Filius meus. L naturalis & vnicus L es tu, ego hodie. L. i. in æternitate L genui te. L secū Dsal. 2
 dū diuinā naturā. Ille clarificauit eū, prout ait: Et clarificaui, & ite & clarificabo. Sic & clarifica- Hebr. 1.
 uit Christū in baptismo & transfiguratiōe. Q̄ De sacerdotio itaq̄ Ch̄i inducit Apl̄us aliā autho- Joh. 12
 ritatē ad ostēdendū, q̄ Ch̄s à patre factus sit pōtifex. L Quēadmodū & in alio loco dicit. L pa- Mat. 3. 17
 ter ad Christū. L Tu es sacerdos. L secundū quod hō, mediando inter deū & hoīes, & offeren- Darc. 9
 dote. Psal. 109
 Y 2

1. Timo. 2 do te ipsum pro ipsis Lin aeternū. à parte posteriori, Non ad tēpus dūtaxat, vt Aaron, cuius sacerdotiū erat temporale ac typicū, Christi aut̄ sacerdotiū est vē ac aeternū. Nam & ipse semper viuit ad interpellandū pro nobis, ostendēs patri latus ac vulnera, introducitq; nos in beatitudinē patriæ, in qua offert nos deo hostiā sempiternā, perfectā, atq; gratissimā. Propter qd̄

Zach. 6 per Zachariā de Christo dicit: Ipse portabit gloriā, & sedebit, & erit sacerdos super solio suo.

FINIS. Ideo subditur, secundū ordinē Melchisedec. i. secundū modū, dignitatē ac ritū sacerdotij, qd̄ functus est Melchisedec sacerdos dei altissimi. Hoc infra diffuse tractabitur. Qui Chrūs Lin diebus carnis sua. i. tpe mortalitatis sue in hoc mūdo, p̄sertim passione iā imminēte, Lp̄ces.

Johan. 17 Luc. 23 Marc. 14 Johā. 13. 17 Matt. 26 pro seipso, videlicet vt à passione liberare si fieri posset, & vt statim post passionē clarificaret, resuscitaretur & glorificaretur in corpore. Dixit em̄: Pater saluifica me ex hac hora. Et alio loco: Pater venit hora, clarifica filiū tuū. Itemq;: Si fieri pt̄, trāsser à me calicē istū, Lsupplicatiōesq; pro corpore suo mystico, puta pro suis electis, dicens; Pater sancte serua eos in noie tuo, quos dedisti mihi, vt sint vñū sicut & nos. Et ad Petru: Ego (inquit) pro te rogaui, vt non deficiat fides tua Lin eū, Lvidelicet ad deū patrē, Lq posset saluū illū à morte facere. i. qui Christū potuit à morte eripere, ita vt non moreret, quēadmodū Ch̄s testatur: An putas, qd̄ non possum rogare patrē, & exhibebit mihi modo plus qd̄ duodecim legiones angelorū? Vel, posset saluū illum à morte facere, i. à morte resuscitare, quod & fecit tertio die. Pro qua saluatione Ch̄s frequenter p̄catur in psalmis, sicut cū ait: Erue à framea deus animā meā, & de manu canis vnicam meā, Lcū clamore valido Lvel oris, vel cordis. i. alta voce & feruida intētione, L& lachrymis oculorū Lofferens, Lsicut in psalmo: Oculi mei languerūt pr̄e inopia. Et rursus: Quasi lugens & cōtristatus sic humiliabar. Hoc accidit, qn̄ factus in agonia, prolixius orabat. Et qd̄ in cruce suspensus, omniū pereuntiū damnationē, ingratitudinēq; deplanxit. Quāuis em̄ in Euangeliō nō legat hoc ipsum, propter autoritatē tñ Apostoli certissime est tenendū, qm̄ multa fecit Iesus quæ non sunt scripta, Lexauditus est Lquantū ad id, qd̄ secundū deliberatā rationē optauit, Lpro sua reverentia. i. propter suę personę dignitatē, & op̄e suę sanctitatē, qbus patrē in oibus honoravit. Propter qd̄ ait: Gratias ago tibi pater, qm̄ audisti me. Ego aut̄ sciebam, qm̄ semper me audis. Sed videt obuiare quod in psal. ait: Deus meus clamabo per diē, & nō exaudies, & nocte, & nō ad insipientiā mihi. Et r̄ndendū, q̄ ois oratio Ch̄s absolute loquendo exaudita fuit; ois videlicet q̄ ex deliberata ratione seu integra voluntate processit. Aliqua tamen oratio eius, secundū quid accepta, videlicet in ordine ad appetitū naturalē, quo mortē abhorruit, exaudita nō fuit. Talis quippe oratio erat interpres naturalis desiderij, ad demonstrādū veritatem assumptā naturā, sicut cū dixit: Pater, aufer à me calicē istū. Sed qd̄ ego volo, sed qd̄ tu, cōstat q̄ oratio eius, simpliciter loquēdo, prout ex ratione processit, fuerit exaudita. Ideo Martha professā est: Scio qd̄ quæcunq; poposceras à deo, dabit tibi deus. LEt quidē cum. i. quamuis Lasset filius. dei vñigenitus Ldidicit. Lnotitia experimentali, nō habituali, in qua nūnḡ profecit, nisi forte ponamus in Christo scientiā acquisițā, à scientia infusa distinctā, Lex his q̄ passus est, obedientiā. Lvirtutē em̄ obedientiā quā habitualiter sciuit, expertus est patiendo, L& cōsummatus. i. occisus, qn̄ & dixit: Cōsummatus est. Vel, cōsummatus. i. perfette glorificatus in aīa & corpore, in resurrectione & ascēsione, Lfactus est oibus obtemperantibus. i. obedientibus Lsibi causa salutis. à ternā, quā salutē virtute sacramētoꝝ cōsequimur, per quæ meritū dñicæ passionis nobis applicat, Lappellatus à deo pontifex secundū ordinem Melchisedec. Sic em̄ ait pater ad Christū: Tu es sacerdos in aeternū secundū ordinē Melchisedec. Chrūs nāq; nō obtulit bruta, sicut sacerdos legalis, sed corpus suū & sanguinē sub specie bus panis & vini, qd̄ significatū fuit per sacrificiū Melchisedec, q̄ obtulit panem & vinū. LDe quo. Lpontifice nō Ch̄s filio dei Lgrandis. i. profundus & magnus Lnobis sermo est, & in interpretabilis ad dicendū. i. difficulter interpretabilis seu exponibilis, & pene exponi nō valēs propter materię altitudinē, & itē ob vestrā incapacitatē. Propter qd̄ subdif, Lqm̄ imbecilles. i. infirmi mēte Lfacti estis, ad audiendū. Laure cordis tā profunda mysteria. Aliqui textus habēt, & interpretabilis. i. interpretatione indigēs, qd̄ ob suā difficultatē indiget expositiōe ingēti. Merito aut̄ dixi vos imbecilles. L Etem cū deberetis magistri. i. multū eruditī & spūaliter exercitati Lesse propter tēpus. i. eo q̄ diu ad fidē conuersi estis, & ante in lege atq; prophetis instructi fuistis, Lrursus indigetis. sicut & ante indiguitis, Lvt vos doceamini q̄ sint elemēta. i. principia prima Lexordij. i. simplicis doctrinæ, seu symboli fidei. Lsermonū dei. i. sacrae scripturæ, in qua doctrina & symbolū fidei cōtinēt ac describunt. Per elemēta itaq; exordij sermonis dei intelligunt prima & coia in fide, puta articuli fidei, q̄s quilibet scire debet. Quēadmodū in naturalibus elemēta dicunt prima atq; coia principalia, ex qbus mixta cōponunt. Et in grāmatica līæ alphabeti, quas primo pueri discunt, ex qbus syllabæ cōponunt, elemēta vocantur. Nō est aut̄ putandū, q̄ Hebræi cōuerſi tā rudes fuerūt, q̄ fidei articulos nescierūt, sed instrui indigebat circa intellectū eoz, L& facti estis. i. ad tātā imperfectionē redacti, Lqbus lacte opus sit. i. qui facili doctrina, & mediocri sermone indigetis more infantū, qui lacte alunt propter naturā

naturę molliciem, L nō solido cibo. i. perfecta atq; sublimi doctrina instrui nō potestis. L Ois
A em̄ lactis est particeps. i. cuius cibus & pars est tenera, rudit & imperfecta instructio. L expers
 est sermonis iustitia. i. eruditio cōueniente, pfectis (q & pfectionē inducit) priuatus ē. L Par
 nulus em̄. i. imperfectus & puerō similis. L est. Vnde Corinthijs dixit Ap̄lus: Tānq; paruulis in
 Ch̄o lac vobis dedi, non escā. Et Esaias: Quē docebit dñs sciam, & quē intelligere faciet audi-
 tū. Ablactatos à lacte, auulos ab vrbe. Verunt̄ noīe lactis interdū significat puritas seu dulce-
 do, vel simplicitas mētis. Sicq; admonet Petr̄: Quasi mō geniti lac cōcupiscite. L Perfectoꝝ au-
 tē. i. spūaliū, virtuosor̄, & cōteplatiuor̄ hoīm. L est solidus cibus. Spūalis, i. mystica sapia, sub
 tilis doctrina, iuxta qđ alibi dictū est. Sap̄iam loqmur inter pfectos. Leoꝝ q pro cōsuetudine.
 i. ex vsu & habitu lectionis & informatiōis, sanctaꝝ cōuersatiōis, q maxime promeret sapia
 infusionē. L exercitatoſ habēt sensus. i. eruditos, expertos & validos intellectus. Ad discretio-
 nē boni ac mali. i. ad distinguendū & separādū veꝝ à falso, & bonū à malo, prout dñs p Hie-
 remiā ait: Si separaueris p̄tolum à vili, quasi os meū eris. Deniq; in scripturis frequenter ponit
 sensus pro intellectu, vt est illud Iohāniſ: Scimus qm̄ filius dei venit & dedit nobis sensum, vt
 cognoscamus deū veꝝ. Et Lucas quoq; ait: Tūc aperuit illis sensum, vt intelligeret scripturas. Lueꝝ. 24
 ¶ Explanatio Cap. VI. Quapropter intermittētes inchoatiōis Ch̄i sermonē. Art. VI.

Profita increpatione Hebreor̄, subiungit blanda exhortatio eorūdē. L Quapropter,
 videlicet qm̄ perfectoꝝ est solidus cibus, L intermittētes inchoationis Ch̄i sermonē.
Bi. prima atq; coia Christianæ doctrinæ principia, vt sunt articuli fidei, L ad perfectio-
 nem. i. ad verā sapientiā & sanctā cōuersationē feramur. i. moueamur, deo per gra-
 tiam nos intus excitātē, & proximo adiuuātē, vel aīa seipſam hortātē. ¶ Deinde ostēdit Ap̄lus
 q̄ sunt, q̄ velit iā p̄termittere, eo q̄ spectent ad inchoationē sermonis Christi, tanq; fidei rudi-
 menta, qbus nouelli in fide instrui habēt. Sunt aut̄ sex, sicut patebit, L nō rursus iacentes funda-
 mētū p̄cēnitētiā. i. nō iteꝝ tractātes de sac̄o p̄cēnitētiā, q̄ est primū fundamētū, q̄tū ad pec-
 catores adultos, baptizatos, grām adipisci conātes, q̄ p̄cēnitētiā est L ab operibus mortuis. i.
 recessus ac dolor de pctis, q̄ interficiunt animā. Nec rursus iaciētes fundamētū L fidei ad deū.
 i. nō iteꝝ de ip̄la fide (q̄ est fundamētū virtutū) loquētes, videlicet de nuda ac simplici fide.
 Infra tñ fit sermo prolixus de fide idonea atq; perfecta, L baptismatū doctrinæ. i. non denuo
 determinantes de baptismo Ch̄ianæ legis. Dicit aut̄ pluraſr̄, baptismatum, propter triplex ba-
 ptisma, videlicet fluminis, flaminis & sanguinis, L impositionis q̄q; manuū. i. nō iteꝝ tractan-
 tes de sac̄o confirmatiōis, in q̄ datur sp̄us sanctus ad robur aīa p̄impositionē manuū. L ac resur-
 rectionis mortuoꝝ. i. nō de generali mortuoꝝ resurreciōe rursus agētes, L & iudicij aeterni. L Johān. 5
 i. non de finali iudicio denuo p̄tractantes. Quod ideo appellat aeternū, q̄ effectus finiꝝ iudicis
 s. merces reddēda, aeternalē durat. L Et hoc faciemus. i. p̄dicto modo procedemus, faciliora
 p̄termittoꝝ & ad p̄cēnitētiā tendēdo, L si quidē pmiserit deus. i. si tēpus viuēdi, grām q̄ adim
 plendi p̄stiterit. L Impossibile est em̄ eos &c. L Hoc tribus modis exponit. Primo sic, ad perfe-
 ctionē feramur, nec opinemur nos posse per baptismū s̄p̄ius emūdari. Impossibile est em̄ eos
 L qui semel sunt illuminati. i. fidē & grām primo receperūt in fonte baptismatis, L & gustaue-
 runt donū ecclēſe. i. diuinæ pietatis effectū, videlicet pctōꝝ remissionē & cōsolationē inter-
 nā experti sunt, L & participes facti sunt sp̄us sc̄ti. i. septē dona sp̄us sancti sortiti sunt, q̄ oīa si
Cmulcū grā gratū faciēte infundunt, & simul cū ea habent atq; perdunt. L Gustauerūt nihil omi-
 nus bonū dei verbū. i. Ch̄i dulcedinē secundū eius diuinitatē contēplando ac diligēdo sense-
 runt. De q̄ verbo p̄ testat: Eructauit cor meū verbū bonū. Vel, bonū dei verbū. i. euāgelicē do-
 ctrinæ sermonē ita vt dicere valeant: Quām dulcia faucibus meis eloquia tua. Illud q̄q; Hiere.
 Factus est sermo dñi in corde meo quasi ignis exāstuans, clausūq; ossibus meis; & defeci, ferre
 nō sustinēs, L virtutesq; seculi vēturi. i. cœlestes perfectiones, seu aīa & corporis dotes in pa-
 tria habēdas iā gustauerūt per spem seu aliquā p̄libationē ac inchoationē, L & prolapsi sunt. i.
 post tāta bñficia in vita corrueunt, renouari rursus. i. spūaliter regenerari L ad p̄cēnitētiā.
 i. ad grām p̄cēnitēdi, videlicet vt grām reparēt per baptismū, L rursus crucifigentes sibimet
 ipsi siliū dei. i. isti q̄ per baptismi iterationē resurgere putant à culpis, iteꝝ, q̄tū in ip̄siſ est,
 & ad propriā damnationē crucifigūt Christū, L & ostentui habētes. i. eū irrident. Nā & cru-
 cifixoribus & irrisoribus Christi cōsimiles sunt. Cū em̄ in baptismo cōfigurent Christo passo
 atq; sepulto. Iuxta qđ dictū est ad Rom. Quicūq; baptizati sumus in Ch̄o Iesu, in morte ipſiſ
 us baptizati sumus. Cōsepulti em̄ sumus cū illo per baptismū &c. Dū ergo asserunt baptismum
 iterari posse, passionē quoq; ipsius iterabilē fore protestari vident. ¶ Secūdo exponit de q̄cun-
 q; recidiuante, q̄ post p̄dicta beneficia in magna pctā prolabitur, & in his quodāmodo habitua-
 tur. Non em̄ homo p̄dictas gratias experit, nisi sit valde pfectus. Talis vero nō subitō euacuat,
 sed paulatim, donec penitus obtenebretur. Tales ergo ad p̄cēnitētiā renouari. i. iteꝝ emen-
 dari & p̄cēnitēre impossibile est. i. difficile, secundū quem modū peccata in sp̄m sanctū dicun-
 tur irremissibilia. Et Christus Iudeis dixit: Quomodo potestis loqui bona, cum sitis mali.
 Matt. 12

Hiere. 13 Sic enim apud prophetam legitur: Si mutare potest Aethiops pellam suam, & vos poteritis beneficere. Huiusmodi quod iterum crucifixum sibi filium dei, quem quatuor in ipsis est, causam suam crucifixionis reiterant. Tertio exponitur pro statu futuri seculi, ut sit sensus, quod praedicti renouari non possunt ad penitentiam post hanc vitam, secundum quod scriptum est: Venit nox quando nemo poterit operari. Primus autem intellectus conuenientior est. Applus enim loquitur Hebreus, amputans eis occasionem errandi circa baptismum, videlicet ne sic arbitrarentur reperi posse baptismatis sacramentum, quem admodum ablutiones & baptismata legis Moysi iterabantur. Denique ex productis verbis apostoli Nostratus Romanorum ecclesiarum diaconus sumpsit occasionem hereticorum impietatis, affirmans sacramentum penitentiae iterari non posse. Ad cuius erroris confirmationem aliqui adduxerunt quod scriptum est in Iob: Ecce haec tribus vicibus operatur deus per singulos. Et in libro Regum: Si peccauerit vir in viro placari ei poterit deus. Si autem in deum peccauerit, quod exorabit pro eo. Et multa similia in scripturis habentur, ut cum ait Iohannes: Est predictum ad mortem. Non dico ut pro illo quod oret. Quod oia prudenter indigent intellectu, ne verba vita & veritatis fiant pabula mortis & falsitatis. Praterea quod predicto modo recidiuitates, vel rebaptizati volentes, non renouant ad penitentiam secundum expostiones practicas ostendit per similem. Terra enim semper venientem super se bibens imbre, i.e. humorem seu pluviem sibi desuper incidentem consumens, & generans herbam opportunam, i.e. fructum conuenientem, lillis a quibus colitur, mediate vel immediate, i.e. agricolis, seu possessoribus, quae faciunt arari & exerceri, accipit benedictionem a deo, i.e. deo ea secundante a suis cultoribus commendat, tanquam fructifera. Vel accipit benedictionem, i.e. secunditatem a deo, tanquam a prima, principali causa. Proferentes autem spinas & tribulos, i.e. infruituosa existentes, reprobae & maledicto proxima, i.e. reprobae & tanquam steriles maledicuntur. Cuius consummatio, i.e. fructificatio, scilicet spinarum ac tribulorum productio, erit in combustionem ignis aeterni, prout saluator ait: Si quis in me non manaverit, mittet foras sicut palmes, & colligetur eum, & in igne mittetur. Sed ne propter productae increpatiois rigore exasperarentur, vel pusillanimos fierent, adiungit blasphemam cōsolutionem. Confidimus autem de vobis dilectis simili meliora & viciniora saluti, i.e. perfectiora opera, & beatitudinis magis meritoria, vobis inesse speramus, quod superius insinuasse videmur, vel quod sint spine ac tribuli, quod suffocat verbum dei, ita tamen quod loquimur, i.e. quis tam dure vos increpauimus, & rationabiliter ita confidimus. Non enim iniustus est deus, cuius virtus iustitia initium est, ut obliuiscatur opus vestrum, i.e. per modum obliuiscientis se habeat, non attendendo nec remunerando vestra opera bona, & dilectionis dei ac proximi quam in intus latentem, confiditis foris per actus charitatiuos. Nam exhibito opus probatio est charitatis. Ideo dicit quod saluator: Si quis diligit me, sermones meos seruabit, in nomine ipsius, i.e. propter amorem dei, & gloria eius, quod a ministris suis, i.e. necessaria vita proficiunt & obsequia congrua impenduntur, i.e. sanctis, i.e. fide & opere Christianis, & ministris suis, i.e. perseverando in opere inchoato, sicut & Galatianus iudicium est: Per charitatem servire in unicem. Cupimus autem in zelo vestrum salutis accessum, ut vndequeque vestrum eadem ostentare sollicitudinem, i.e. memoriam solicitudinem ministracionem frequentem ostendere, sed expletione spei, i.e. ad adipiscendum bonum eternum, premiturque celeste speratum, vestrum propter conscientiam vestrum eadem felicitatis, quod est expletio, i.e. actuatio spei. Ostentare inquam vestrum in fine, i.e. vita posterioris. Qui enim perseveraverit vestrum in finem, saluus erit, ut non segnes, i.e. pigri ac tepidi, i.e. efficia mini, prout in Apocalypsi, cuiusdam improprietate, Habeo aduersum te quod charitatem tuam primam reliquisti. Et in eodem libro: Vt tamen calidus es auctor frigidus, vestrum, i.e. sed limitatores eorum, efficiantini, quod fide & patientia, i.e. merito seu auctoritate fidei atque patientie, habent creditum, permissiones, i.e. promissa celestia hereditarie possidebunt, quod nec oculus vidit, nec auris audiuit, nec cor capere valet. Quid autem facta sunt homibus, permissiones diuinae deinceps ostendit. Abraham namque promittens deum, bona terrena atque celestia, i.e. possessionem terrae Chanaan dadas semini suo, & oes genites benedicere, das esse in semine suo, vestrum beneplacitum salutis eternae, quoniam neminem, i.e. nullum habuit per quem iuraret maiorem. Nil enim maius seu dignius deo est, per quod possit deus iurare, iuravit per semetipsum dicens: Nisi benedicens benedicatur te, i.e. in spualibus ac temporalibus bonis copiam tibi praestabo: quod si non fecero, non mihi credat, nec stimet deum, & multiplicans multiplicabo te, i.e. multos exte filios, procreabo. De hoc legitur in Genesim, quemadmodum deus iuraverit Abrahame, quod semen eius esset, sicut stellae celi, & sicut arena maris, & sic Abraham longe etiam iterum ferens, i.e. diu patienter expectans, adeptus est reprobationem, i.e. bona promissa, vestrum vitam aeternam, & reliqui expressa. Cur autem deus iuravit, subiungitur, scilicet ad conditendum infirmitati humanae. Homines enim per maiorem sui, i.e. per aliquem vere vel opinatiue dignorem, iuravat, confirmatio namque non fit, nisi per aliqd certius atque stabilius. Idololatria vero iuravit per idola, quibus ipsi digniores sunt. Ipsa enim idola sua deos esse putantes arbitratur se idolis inferiores, & ois controvenerint eorum finis, i.e. termini.

terminatio totius altercatiōis hoīm, Lest iuramentū valens ad cōfirmationem eius qd dicitur, cui aliter nō credere, nisi iuramento firmaret, Lin quo hoc est, per qd iuramento Abrahæ factū, Labūdantius volens deus ostendere pollicitationis suæ L hāredibus, i.electis diuinās promissiones æternaliter possessoris, videlicet Abrahæ & semini eius, L immobilitatē cō filij sui, i.e. invariabile propositū sapientia suæ, seu cōfiliū suū immobile de saluandis. Cōfiliū em̄ dei immobile est. Et quis deus mutet sūniam, nō tñ cōfiliū. Dū ergo cōfiliū dei iuramento firma tur, multū abūdanter ostēditur hoībus immobilitas diuini consilij. Ideo subdit, L interposuit iusurandū, i.e. sermoni quē habuit ad Abrahā miscuit iuramento, L vt p duas res immobiles, i.e. per immobilitatē diuini cōfiliū & infallibilitatē diuini iuramenti, L qbus impossibile est mē tiri deū, q est prima totius veritatis mēsura, & veritas ipsa, L fortissimū solatiū, i.e. iucundā atq p̄cipuā securitatē sive fiduciā, L habeamus, de adeptiōe promissor, bonoꝝ, L q cōfugi mus, ad deū, dicētes: Dñe refugij factus es nobis, L ad tenēdā propositā spem, i.e. ad firmi ter cōseruandā futurā beatitudinis expectationē. L Quā, spem L sicut ancorā habemus aīa tutā ac firmam, i.e. quēadmodū ancora corporis tenet nauim in fluctibus fixam, ne mergatur aut defluat, sic spes est spūalis ancora aīa tuta & firma, i.e. secura & fortis, qm̄ tenet aīam inter prospera & aduersa in dño fixam atq illæsam. Vnde in libro Machabœos habet: Omnes qui sperant in dño, nō infirmanūt. Et in Psalmo: Sperēt in te, q nouerūt nomen tuū, qm̄ nō dēr liquisti qrentes te dñe, L & incidentē, i.e. tendentē & nos introducentem, L vscq ad interiora velaminis, i.e. vscq ad patriā beatōꝝ, quā mō nō cernimus nisi fide, de cuius rōne est qdā obscuritas seu veritatis velamen. Interiora ergo velaminis sunt secreta cœlestia seu beatitudo futura iam nobis velata. Inter ecclesiam quippe militantem, ac trūphantem interpositū est velamen, L vbi, hoc est, que secreta patriæ, L præcursor pro nobis, id est, ad nostrā vtilitatem, L introiit, in ascensione videlicet, L Iesus, qui exultauit vt gýgas ad currēdam viam, &c. & ante nos festinauit ad patriam, L secundum ordinem Melchisedec, pontifex factus in æternum. L Hæc verba iam dicta sunt atq exposita.

¶ Elucidatio Cap. VII. Hic em̄ Melchisedec, rex Salem, sacerdos dei summi, &c. Att. VII.

SVperius dixit ap̄lus grandē sibi esse sermonē ad dicēdū de Ch̄o. Hūc ergo sermonē nūc prosequi incipit, manifestans excellentiā sacerdotij Ch̄i, cōparatione sacerdotij Levitici seu legalis. Iam q̄ppe plenius docet, quēadmodū Chrūs sit sacerdos scdm ordinē Melchisedec, nō scdm ordinē Aaron. Itaq; rōnem assignans cur dixerit Ch̄m esse pōtificē in æternū scdm ordinē Melchisedec, ait: L Hic em̄ Melchisedec rex Salem. L Scēdū Hebrœos Melchisedec fuit primogenitus Noe, alio noīe dictus Sem, quē dicitur habuisse tpe natuitatis Abrahæ trecentos & nonaginta annos, vixisseq; eū vscq ad tpa Isaac: imd & Jacob. Quod em̄ in Gen. legiſ Rebecca transisse ad cōsulendū dñm sup filijs, q̄s in vtero habuit, dicit q̄ ad Melchisedec pro cōfilio iuerit. ¶ Deniq; p Salē Isidorus intelligit Hierlm, q̄ ailio noīe dicta ē Salē. Quā afferit à Melchisedec primo cōdificatā, regnasseq; eū in illa. Probabilis tñ est dictū sancti Hieronymi afferentis Salē fuisse oppidū terra seu regionis Sychem qd nūc vscq Salē vocat. Vbi ex magnitudine ruinas palatiū Melchisedec demonstrat. Vñ legitimus de Iohāne Baptista; Erat Iohānes baptizās in Aenon iuxta Salē, L sacerdos dei summi. L nō idoloꝝ, q̄s tūc viguit cultus. Tēpote em̄ legis naturā primogeniti fuerāt sacerdotes, L q obuiavit, i.e. occurrit L Abrahæ, sibi propinquo L regresso, i.e. redeunti, L a cæde, i.e. pcusione L regum. L Legitur em̄ in Genesi, quō quatuor reges impugnauerunt quinq; reges, sub q̄s vno, videlicet sub rege Sodomæ habitauit Loth, q̄a quatuor regib; captiuus abductus ē gnq; regibus superatis. Quo auditio, Abrahā collectis trecētis & octodecim vernaculis suis, infecutus ē quatuor reges, qbus deuictis & pda excussa reduxit nepotē suū Loth, L & bñdixit, L Melchisedec Lei, v̄c; Abrahæ, dicēs: Bñdictus Abrahā deo excenso, L cui & decimas, i.e. deci mā partē L oīm, L spolioꝝ q̄ de regibus sumpta fuerūt, L diuisit Abraham, L tanq; maiori ac fa cerdoti p̄cipuo. L Et qm̄ Melchisedec p̄stitit Abrahæ spūalia, eū bñdicēdo, ideo Abrahā redidit ei tpalia bona. ¶ Deinde oñdit q̄ Melchisedec recte figurauerit Ch̄m, L Primū qdē, L hoc dico de Melchisedec, L q̄ interptaf, i.e. cuius nomē imponit, L rex iustitiae. L Dicitur em̄ à Melchos, qd ē rex, & Sedec, i.e. iustitia, q̄s rex iustitiae. L Deinde aūt, vocat⁹ est, L rex Salē qd est, L interptatū, L rex pacis, L propter vtrūq; istoꝝ significat Ch̄m, de q̄ ait Psal. Orieſ in die bus eius iustitia, & abūdātia pacis. Iustitia nāq; & pax se cōcomitant, iuxta illud Esaiæ: Erit opus iustitiae pax. Melchisedec inquā existēs, L sine p̄te, sine m̄re, nō q̄a nō habuit, sed q̄a scriptura nō exprimit, in figura Ch̄i, q̄ fuit sine m̄re in cœlo, scdm naturā diuinā, & sine patre in terra, scdm naturā humanā, L sine genealogia, i.e. gnatōe seu prole, vel q̄a nō habuit, vel quia scriptura hoc subtitet, L neq; initiu dieꝝ, neq; sine vitā habēs, L secundū sensum prætactum, videlicet quia nō describitur ortus vel occasus vitæ eius. Et hoc in figura Christi, quia secundum diuinam naturam æternus est. Ex his videtur stare non posse dictū Iudæorum, q̄ Melchisedec fuit Sem, Parentes enim & genealogia atque initium dierum Sem describuntur in Gene. 10, 14.

Genes. 9: Nisi forte dicat, quod scriptura non dicit haec de eo sub nomine Melchisedec. Apparet proutem D
 Quid aliter dicit, ut dicat Melchisedec fuisse de p̄re & m̄re. Quia ob nimia eius senectutē nemo tē
 pore senectutis Melchisedec, notitiā seu memoriā habuit parētum eius. Et filii mō dī sine ini
 tio & fine dieb̄, sicut de re ultra solitū cursum duratē dicimus, quod nūq̄ cessabit. Sed tūc latius ob
 h̄ci posset, quod filii rōne illi q̄ ante diluuiū erāt, & multo diutius isto Melchisedec vixerūt, possent
 dici sine p̄re & m̄re &c. Ad quod facile r̄hdetur, quod tūc cōsuetū erat hoīestam diu viuere, nō aut
Genes. 9: post diluuiū. Vnde & dñs dixit, quod anni humanæ vitæ essent exinde cētum viginti. L Assimi
 latus aut̄. M Melchisedec iste in oībus iam p̄dictis, ut tactū est: L filio dei manet sacerdos in ppe
 tuum. L hoc de sacerdotio Melchisedec dī, qm̄ finis eius in scriptura non enarrat, nec aliquis ipsi
 Melchisedec successisse describit, quod totū sit in figura Ch̄ri, ac sacerdotiū eius. ¶ Adhuc aut̄ ostē
 dit Ap̄lus dignitatē ipsius Melchisedec, excellētiāq̄ sacerdotiū eius ultra sacerdotiū Leuiti
 cum. L Intuēmini aut̄. i. solerter pensate, L quātus. i. q̄ dignus sit iste. L Melchisedec L cui
Genes. 14: & decimas dedit de p̄cipuis. i. de melioribus rebus. Vel de p̄cipuis. i. vnum p̄cipuoꝝ seu dignis
 simoꝝ hoīm. s. i. Abrahā p̄farcha. i. princeps p̄m, q̄ decimas dādo cognovit se inferiorē ei
 cui decimas dedit. ¶ Insup p̄fert ip̄m Melchisedec Leuitis. L Et qdē de filiis Leui sacerdotiū
Ez. 29: accipietes. i. filij Aaron nati ex filiis Leui fungētes sacerdotio scđm legē. L mandatū habēt. L
 in lege L decimas sumere à populo. i. ab inferioribus, nō ab excellētoribus. Et hoc L scđm le
 gem id ē, à fratribus suis. L puta Iudæis, & etiā ab inferioribus Leuitis. Inferiores em̄ Leuite sa
Numer. 12: cerdotibus decimas dabāt, in signū suā subiectōis. Hāc aut̄ decima vocabatur decima decimā
 quia de decimis sibi datis decimas p̄soluerūt, L quanq̄ & ipsi. L frēs sacerdotū (puta Iudæi) oēs fe
 ré & inferiores quoq̄ Leuitæ L exierunt de lumbis Abrahā. i. de semine eius nati sint, quēad
 modū sacerdotes. Quasi dicat: Sacerdotes alijs pares sunt ḡne, sed maiores sunt sacerdotiū auto
Dalac. 3: ritate. Non ergo Iudæi dedissent sacerdotibus decimas, nisi ppter excellētiā sacerdotū, quā ex E
 diuina ordinatiō habebāt. Ergo Abrahā decimas dedisset Melchisedec, nisi maior eō fuisse. E
 Et qm̄ iste Melchisedec à tam excellētiā p̄farcha, sine legis mādato quasi propria authoritate,
 decimas sumpsit, constat quod eius sacerdotium excellentius sit sacerdotio Leuitico. L Cuius
 aut̄ generatio nō annumerat in eis. i. Melchisedec, cuius generationē scriptura nō recitat, qui
 etiā nō fuit de semine Abrahā, sicut Iudæi, à qbus Leuitæ decimas acceperūt. L decimas sumpsit
Numer. 18: ab Abrahā. L tanq̄ ab inferiori. Ergo maior fuit eo & posteris eius. Cuius aliā rōnē subdit Apo
 stolus: L Et hūc. L Abrahā p̄farcha. L q̄ habebat re promissōes. i. cui deus multa promisit, v̄c, L
Genes. 22: quod in semine eius benedicerētur oēs gētes, & ip̄e in bona senectute moreret, L bñdixit. L ip̄se
Genes. 14: Melchisedec dices; Benedictus Abrahā deo excuso. L Sine vlla aut̄ cōtradictiōe. i. nullo negā
 te. L qd minus ē. i. inferioris. L à meliore. i. à sublimiori. L bñdicit. L bñdicēsem̄ inter deū & eū q
 bñdicit medius ē. Quod intelligēdum ē de bñdictione cōsacratiōis. Ergo Melchisedec maior
 fuit q̄ Abrahā. Tertiā quoq̄ rationē ad idē subdit Ap̄ls: L Et ~~hūc~~ L sacerdotiū Leuitico
 L hoīes moriētes. i. sacerdotes mortales, p̄ mortē sibi inuicē succedētes. L decimas accipiūt. L à
Gene. 14: Iudæis Libi aut̄. i. in ip̄o Melchisedec L cōtestat. L scriptura L q̄a viuit. i. ip̄e Melchisedec. Qm̄
Psalm. 109: nil dicit de morte ipsius, q̄ si sit sine fine dieb̄. Qd̄ sit in figura Ch̄ri p̄tificis nīi, cuius sacerdotiū
 discernit à sacerdotio Leuitico p̄ Melchisedec. Hāc verba qdā malē intelligētes, dixerūt Mel
 chisedec immortalē fuisse. Patet ergo q̄ sacerdotiū Melchisedec, dignius erat sacerdotio Leui F
 tico. L Et v̄ita dictū sit. i. sic loquēdo, v̄c, p̄ figurā, q̄ appellat Synecdoche. L p̄ Abrahā. L dāte
Genes. 14: decimas ip̄si Melchisedec. L & Leui. i. ordo sacerdotiū Leuitico. L q̄ decimas accepit. L scđm
 legē à pplō Israel. L decimatus ē. i. decimas dedit sacerdotiū Melchisedec. Et recte dixi q̄ Le
 ui p̄ Abrahā seu in Abrahā, nō p̄ seipm decimas dedit, qm̄ nōdū erat. L Adhuc em̄ in lumbis pa
 tris. L sui. v̄c. Abrahā. L erat. L Leui. L q̄ obuiavit ei. s. Abrahā, ip̄e. L Melchisedec. L Per lūbos
Gene. 3: aut̄ significat Ap̄lus mēbra, in qbus ē semē. i. virtus generatiua. Quēadmodū ergo Adā peccāte
Nume. 18: oēs peccauimus, q̄ eramus in lumbis eius, sic Abrahā dāte decimas Leui & cāteri ex̄hites in lumbis
 eius, decimas p̄fitterunt. Ideo inferiores fuerūt ip̄o Melchisedec, q̄a dans decimas inferiorē ē
 recipiēte. Non tñ Ch̄rus in Abrahā decimatus ē, sicut nec in Adam peccauit, q̄is fuerit in lum
 bis amborum. Fuit népe in lumbis Adā ac Abrahā, alio modo quām cāteri, vt puta tantum
 scđm corpoream substantiam, non scđm rationē seminalē, q̄a non fuit conceptus naturali vir
 tute seminis, sed sup̄naturali potētia sancti sp̄s. Sacerdotiū ergo Melchisedec dignius sacer
 doio fuerat Leuitico, non aut̄ sacerdotio Ch̄ri aut̄ Ch̄rano. ¶ Deinde probat Ap̄lus, q̄ sacerdotiū
 Ch̄ri p̄stātius sit sacerdotio Leuitico, ipsumq̄ euacuet, & p̄ cōseq̄ns legē veterē cessare fa
 ciat. L Si ergo cōsummatio, i. hoīm p̄fectio. L p̄ sacerdotium Leuiticum erat. i. si sacerdotium
 illud legale in se p̄fectū, aliosq̄ p̄ficiēs fuit. L Populus em̄. L Israel. L sub ip̄o. L sacerdotio. L legē
Ez. 14: accepit. L in monte Sinai. Vetus em̄ lex ministrata ē populo Israel p̄ sacerdotes Leuitici ḡhis.
 Qm̄ ergo populus sub illo sacerdotio legē accepit, indiguit p̄fici illo sacerdotio. Ideo recte que
 siu an consummatio p̄ sacerdotium Leuiticum erat. Si ergo sic fuit; L quid adhuc necessarium
 fuit secundum ordinē Melchisedec alium. L ritu ac tribu. L surgere per sacerdotem. L videlicet,
 Christū

A Christum, qui nō est sacerdos ex tribu Leui descendēs, nec ritū legalium sacerdotū obseruans,
 " L & nō scdm ordinē Aaron dici? I.i. Chrm nō appellari sacerdotē scdm ordinē Aaron, sicut
 vocatus est sacerdos scdm ordinē Melchisedec. Q.d. Apls: Si per sacerdotū Leviticū potu-
 issent hoies à pctō purgari, & grā pfici, nō prēdictis scriptura aliū sacerdotē surrectus nō se-
 cundū ordinē Aaron, sed Melchisedec. Alias nāq; sacerdotū huius superflū eēt. Cū ergo scri-
 ptura pñtūtiauerit Chrm fore sacerdotē scdm ordinē Melchisedec, cōstat q; sacerdotū Leviti-
 cū fuerat impfectū ac figuratiū. Propter qd adueniēte sacerdotio Chri cessare debebat, quē
 admodū figura & impfectū cessant adueniēte re figurata atq; pfecta. Porro, q; frusta alius sa-
 cerdos surgeret, si sacerdotū Leviticū cōsummaret, declarat Apls: Translato em̄ sacerdotio
 " necesse ē vt legis trālatio fiat. Lex nāq; & sacerdotū simul sunt, & se cōcomitant, nec vnum
 pdest sine officio alterius. Ideo qd de vno dī, de alio intelligif, vnde vno mutato, aliud quoq;
 mutat. Qm̄ ergo teste scriptura, surgit alius sacerdos, à sacerdotibus legalibus. s. Chrus, de quo
 scriptū est: Tu es sacerdos in æternū scdm ordinē Melchisedec, liquet q; lex vetus per Christū
 cessauerit. Cessationē vero legalis seu Levitici sacerdotij adhuc probat Apls, eō q; Chrs nō
 sit de tribu Leui. In quo em̄ hāc dicunt. I.i. Chrus de cuius psona ista, de sacerdotio scdm or-
 dinē Melchisedec recitant, de alia tribu q; sit tribus Leui Lest. I.s. de tribu Iuda, de qua nul-
 lus altario p̄st̄ fuit. I.i. nemo ad ministeriū altaris accessit. Qd autē de alia tribu sit Chrus, ostē
 dit. Manifestū est em̄ q; ex Iuda. p̄farcha Lortus sit dñs noster Iesus Chrs. Virgo em̄ Ma-
 B ria (sicut & Joseph) de tribu Iuda processit. Vnde in Apocalypsi habet: Vicit leo de tribu Iuda,
 Linqua tribu nihil de sacerdotibus Moyses locutus ē. I.s. vt aliqs de tribu Iuda eēt sacerdos le-
 galis. Et amplius. I.i. alia rōne L adhuc manifestū est qd in pcedēte rōne oñsum ē. s. q; sacer-
 dotū Leviticū sit translatū, I.s. pro qa scdm filitudinē hoc ē, ritū & ordinē L Melchisedec
 exurger aliis sacerdos, vc; Chrus, sicut scriptura pdixit, q; sub speciebus panis & vni corpus
 suū & sanguinē dedit discipulis, sicut Melchisedec panē & vinū obtulit, qui Chrus L nō se-
 cundū legē mādati carnalis. I.i. nō scdm istitutionē legis Mosaicæ carnalia p̄cipiētis L factus ē
 sacerdos. Nō em̄ fuit de tribu Leui, nec legalia sacrificia imolauit, sed scdm virtutē vita inso-
 lubilis. I.i. p̄tate diuina qua dat suis electis vitā insolubilē seu æternā. Diuina em̄ virtute ac ordi-
 nationē factus est Chrus sacerdos. Quod autē Chrs sit sacerdos secundū filitudinē Melchisedec
 probat. L Cōtestat em̄ Dauid in Psal. Qm̄ tu. Christe Les sacerdos in æternū scdm ordinē
 Melchisedec. Reprobatio quidē sit p̄cedētis mādati. I.i. nūc tpe grā vetus lex reprobat, seu
 euacuata docet, ita vt nō liceat eā seruari L propter infirmitatē. I.i. propter imperfectionē quā
 habuit qn̄ stetit. Non em̄ plene iustificauit, nec ad beatitudinē introduxit, eō q; nō cōtinuit gra-
 tiam, & etiā propter inutilitatē eius. pro tpe grā. Iam em̄ eius obseruātia nil cōfert, nec
 ad grām p̄parat, sed potius obest. Nihil em̄ ad perfectionem adduxit lex. I.i. propria virtute
 nullū ad perfectionē perduxit, immo nihil operabat ad perfectionē internā, q; nō cōtinuit gratiā.
 Nō em̄ sacrā eius grām cōtinebāt, quēadmodū sacrā nouē legis, q; rōne suo, sacramētorum
 dī grām cōtinere atq; p̄stare. Quāmuis ergo lex perfectionē p̄cepit per mandata moralia nō
 tñ virtutē implēdi donavit, Idcirco sua virtute nullū perfecit. Et quis multi in veteri lege erāt
 C perfecti, hoc tñ nō fuit per legē, sed fidē & grām Chri tūc vēturi. Elucescit itaq; q; lex etiā qd
 p̄cepta moralia non adduxit ad perfectionē sua virtute. Propter qd dictum ē ad Galatas: Si
 data eēt lex, q; posset iustificare, vere ex lege eēt iustitia. L Introductio vero melioris spei. I.i.
 exhibito spei nobis à Christo proposita, qua non terrena sed coelestia bona expectamus, est
 L per quā. I.i. cuius virtute L proximamus ad deū. I.i. ad deū accedimus, acquirēdo perfectionē
 grāe in phtī, & pfectionē gloriæ in futuro. Hāc em̄ est vera atq; formata spes, q; nō cōfundit, sed
 saluat. Insup probat Apls sacerdotium Chri firmius ac dignius eēt sacerdotio Levitico, qm̄
 Chrs institutus ē sacerdos à deo cū iureiurādo. Sacerdotes vero legales sive iureiurādo, seu iu-
 mēto diuino. Et qntū ē. I.i. illud qd de sacerdotio Chri phibet, L nō sine iureiurādo L factū ē
 nec itelligēdū sine eo. Alij qdē. I.i. puta Leviticisacerdotes nō i ppetū duraturi, L sine iureiurā
 rādo. I.i. fine cōfirmatōe diuini iuramenti L factū sunt sacerdotes. Vñ in Exo. vbi de ordinatiōe
 sacerdotū legali agit, nullū interponit iuramentū. Sic q; p̄pē dñs ait ad Moysen: Applica frēm
 tuū cū filiis suis de medio filiō. Isrl, vt sacerdotio fungant mihi. L Hic autē. I.i. vc; Chrs sacerdos
 effectus ē scdm assumptā naturā cū iureiurādo p̄ eū. I.i. ab eo, puta à deo p̄f L q; dixit ad illū.
 in Psal. Iurauit dñs primo hauddubiū, qn p̄ seipm L & nō p̄cēnitbit eū. I.i. iurasse. Nunq; em̄
 p̄cēnit de eo qd semel decretū ē in suo æterno cōfilio, q; quis interdū p̄cēnit. I.i. per modū p̄cē-
 nitētis se habeat, mutādo factū, seu variādo sñiam. Vñ in libro Regū legit: Porro triūphator in
 Israel nō parcer, & p̄cēnitudine nō fle stet. Neq; em̄ homo ē, vt agat p̄cēniam. L Tu es sacerdos
 in æternū. L q; patet invariabilitas sacerdotij Chri. L Int̄m. I.i. tā multū sicut sacerdotū Chri
 p̄fulget sacerdotio legali, vc; q; ē æternū & iuramento firmatū L melioris testamēti. I.i. perfectio
 ris legis L sponsor. I.i. assertor L factus ē Iesus. Docuit em̄ euāgelicā legē seu nouū testamētū,
 quod veteri testamēto vehemēter p̄fertur. Promittit nanq; bona æterna, gratiam continet,
 & ad

CAP. VII.

D. DIONYSII CARTHUSIANI.

& ad felicitatem, quæ finis est legis, introducit. Velsic: Melioris testamēti. i. præstatiōe bonorum D. puta cœlestium, spōsor & pmissor factus est Iesus. Qui in exordio suū p̄dicatiōis, penitiam (ingr) Mat. 4 agite, appropinquabit eū regnum cœloꝝ. Noīe aut̄ testamēti interdū exprimit bonū, qđ p̄testā mētum p̄stat. Vetus vero testamētu spōdebat terrena. ¶ Præterea agit Apls de vnitate sacerdotij Chri. L. Et alij qđē. Leuitici ḡnis L. plures facti sunt sacerdotes. summi sibi nūc succe- EPIST. dētes L. scdm legē L. q̄pcepit filium succedere p̄fī in sacerdotio L. idcirco q̄ morte L. i. p̄ mortē Num. 20 L. phiberētur p̄manere L. i. iugiter viuere, L. hic aut̄ L. Chfs L. eo q̄ maneat in æternū L. non solū scdm diuinitatē, sed & scdm humanā naturā post resurrectionē. Vñ Iudæi dixerūt: Nos audi- Joban. 12 uimus ex lege, q̄a Chfs manet in æternū L. sempiternū habet sacerdotiū L. Ex his elicit Apls effi- caciā sacerdotij Chri: L. Vnde L. i. ppter sempiternitatē sacerdotij sui, L. & saluare L. i. salutē cō- ferre L. in ppetuū pōt. L. vc; q̄diu est aliq̄ saluandus. Vel, saluare in ppetuū. i. ppetuā b̄titudinē dare, L. accedēs. L. spūali accessu p̄ seipm L. i. i. ppria psona, scdm qđ hō, nō p̄ aliquē mediatorē Apoc. 1 seu aliā hostiā, L. ad deum L. p̄rem tanq̄ aduocatus nō ac mediator L. semp viuens L. i. vigorosus R. 6 ac viuax existēs. Resurgēs eū ex mortuis, iā nō moris L. ad interpellandū pro nobis L. Quō aut̄ conueniat Chro interpellare. i. orare, p̄ nobis diligēter tractatū est ad Romanos, vbi h̄c eadē Romani. 8 verba ponit Aplus: Quod vero Chfs sit idoneus ad interpellandū pro nobis, deinde oñditur L. Talis eū L. sicut subscrībit, L. decebat vt nobis L. i. ad nostrā salutē procurādū, L. et p̄t̄ifex L. vtpotē L. sanctus L. in anima p̄ om̄is culpæ carētiam L. innocens L. quātū ad alios, q̄a nō est in- uentus dolus in ore eius L. impollutus L. corpore L. segregatus à peccatoribus. L. i. a grege iniquū remotus nunc, loco, & ope. Verunth Chrus in hac vita nō erat corporalr̄ à p̄ctōribus segre- gatus, nec eos vitauit. Nam cūpharisxi dixissent discipulis: Quare cū publicanis & p̄ctōribus Matth. 9 manducat & bibit magister vester? Chrus r̄ndit: Non indigēt qui sani sunt medico, sed q̄ male habēt. Venit eū filius hoīs quā rere & saluū facere qđ perierat. Opere tñ & cōfensu separatus Ephe. 4 fuit ab eis, L. & excelsior cœlis factus L. Ascēdit eū sup oēs cœlos, & vniuersis creaturis cœlesti- Psalm. 8 bus dignior est, qm̄ p̄ om̄ia subiecit sub pedibus eius. L. Qui L. Chfs L. nō habet quotidie ne- cessitatem, quēadmodum sacerdos L. legalis necessitatē habebat L. prius pro suis delictis hostias offerre. Deinde pro populo L. i. populi delicto expiendo. Hoc nāq̄ erat imperfectiōis in sacer- dotibus veteris testamēti, q̄ prius pro ppria recōciliatiōe hostias imolabāt. Sed Chfs q̄ p̄cī m̄ nō fecit, talis nō fuit nec indigēt q̄tidie offerre, p̄ pplo hostiā. L. Hoc eū fecit semel L. hoc ē, vna vice obtulit hostiā, p̄ pplo L. seipm offerēdo L. deo p̄fī in ara crucis, p̄ nobis. Quæ hostia tantæ est dignitatis, vt pro om̄im peccatis sufficiētissima fuerit, ideo nō indigēt iterari. Sed sacrificia le- gis, ppter insufficiētiā suā iterabant quotidie. Ideo sequit: L. Lex enim L. Mosaica L. hoīes L. de semine Aaron L. cōstituit sacerdotes infirmitatē L. peccādi ac moriēdi, L. habentes L. q̄ & pecca- bant sicut & cāteri, ideo pro seip̄is indigēbat offerre. L. Sermo aut̄ iuris iurādi L. i. sermo dei iu- ramēto firmatus, seu iuris iurandū sermone prolatū, L. qui L. sermo L. p̄t̄ lege L. i. legislationē Psal. 109 in mōte Sinai factam L. est L. dictus p̄ David in Psalmo vbi dī: Iurauit dīs & nō p̄cēnēbit eum Joha. 1 filium L. dei iucarnatū cōstituit sacerdotē L. perfectum L. i. plenū gr̄e & veritatis, L. in æternū L. Chfs eū scdm diuinam uaturam est simpliciter pfectus, quēadmodum pater. Scdm naturam Joha. 3 vero humanā tantæ extic̄t pfectionis, quantam capere potest natura creata, quia non ad men- suram dat deus sp̄ritum homini Christo.

¶ Declaratio capituli octauii: Capitulum autem super ea quæ dicuntur.

¶ Articulus octauius.

MUltis iam de dignitate sacerdotij Chri p̄memoratis: nunc summarie breuiter cō p̄stringit Aplus ea quæ materiā istā concernunt, ostendēs etiā eminētiā sacerdotij Christi, rōne sacerdotalis officij. L. Capitulum aut̄ L. i. breuis multoꝝ complexio. Capitulū nāq̄ à capite nomē sortit, qm̄ sicut in capite oēs sensus vigēt & continētur, sic capitulū totā summā breuiter comp̄hēdit. ¶ Itaq; capl̄m L. sup ea L. i. de his L. quæ dicūtur L. de sacerdotio Chri, est hoc q̄ immediate subiungit, vbi & capitulum incipit: L. Talē ha- bēmus p̄t̄ificē qui consedit L. i. simul cum p̄fē sedit ab hora ascēsionis scdm h̄umanitatē, scdm diuinitatē vero à principio, L. in dextera sedis L. i. throni, vel potius sedētis L. magnitudinis L. i. paternæ maiestatis, seu dei p̄fīs L. in cœlis L. i. in cœlo empyreō, cœliq; ciuibus. Quō aut̄ cōueni- Heb̄co. 1 at Christū scdm vtrāq; naturam sedere ad dexteram p̄fīs, in expositiōe primi capl̄i huius ep̄la dictum est plenius L. sanctoꝝ minister L. i. sacroꝝ dei donoꝝ, vc; gr̄e in p̄senti, & gloriæ in futuro, ministrator seu dator instrumentalis, scdm quod homo. Ipfīs etiā sanctis discipulis suis Luke. 22 Chrus ministrauit in terra. Iuxta illud: Ego in medio vestri sum, sicut q̄ ministrat. Sanctis quoq; in patriæ ministrait vitam æternā, secundum quod scriptū est: Præcīget se, & transītēs min- Heb̄co. 1 strabiteis. Hēc est seruitus dignatiōis, non subiectionis, qua & angeli ministrant hominibus, L. & tabernaculi veri L. i. ecclēsia militātis seu triumphātis, de qua legitur in Apocalypsi: Ecce tabernaculū dei cum hoībus, & habitabit cū eis. Itē in Psalmo: Dñe q̄s habitabit in tabernaculo Psal. 14 tuo. Quod aliud nihil ē, nisi electi & sancti, quoꝝ Chrus minister ē scdm sensum iam tactum. Venit

A Venit enim filius hominis ministrare non ministrari, quod fixit. I. i. gratia atque virtutibus stabiluit. Matt. 20
 L deus, qui solus hoc potest, ut metes electorum per gratiam figere. L & non homo, purus. Quod autem Christus fit secundum
 tu minister hinc patet. L Ois enim potifex, legalis siue catholicus ad offerenda munera, spuma ac
 corporalia sumptus ac propria gregis et hostias laudis per seipso ac subditis constituit. L i. potifex
 ordinatus. Hoc est enim officium eius, cum sit inter deum et populum medius. Unde que populi sunt, offert deo: Infra 9
 & que dei sunt, impetrat populo. L Unde necesse est et hunc sacerdotem vestrum habere aliquem 1. Joh. 2
 quod offerat non pro se, sed pro suis, ut potestate carnem, quam propter nos immolavit, quam & incessabili
 liter per nobis proprieatis respectui presentat cum desiderio nostra salutis. L Si ergo est super terram, sacrificium
 a Christo offerendum esset terrenum, legale aut transitorium, nec esset sacerdos. L i. tunc ipse Christus
 non esset sacerdos secundum ordinem (ut dictum est) Melchisedec. Nam sacerdotium eius superfluum esset, Psal. 109
 eo quod sacrificium eius offerri posset a sacerdotibus veteris legis, secundum quod subdividit. Cum essent. L i.
 ex quo forent sacerdotes legales, qui offerret secundum legem scriptam, munera, terrena & sacri-Exodus 22
 ficia similia huiuscmodi sacrificio Christi, qui sacerdotes legis exemplari & umbras deser-
 uiunt celestium. L i. circa figuram, & sancta legalia occupant. Quae sunt exemplarum celestium, quoniam ad
 eos cognitione aliquem inducunt. Quia tamen hoc faciunt multum obscurare ac imperfecte umbra cœle-
 stium appellantur. Umbras enim inter euidentem imaginem, & rem ipsam est media. Sunt ergo exemplarum celestium, i. a. cœlestibus exemplata, sicut responsum est Moysi. L dominum consulenti cum. L
 Moses consummaret. L i. copleret tabernaculum per manum Beseliel. Deinde ponit diuina
 responsio. L Vide inquit dominus omnia ad tabernaculum ptenetia facito. L i. sieri precepe secundum
 exemplarum quod tibi ostenditur est in monte. L i. secundum formam tibi ab angelo demonstrata in monte Sinai.
 Angelus enim docuit Moysen de omnibus constructionis & offerendi in tabernaculo. Differunt autem exem-
 plum & exemplar. Quia exemplum est quod sit ad imitationem alterius, est quod posterius illo. Exemplar
 vero vocat ad cuius imitationem aliquod sit, vel produci, & est prius illo. Ea itaque in quibus sacerdo-
 tes legis deseruiebat, absolute loquendo, erant exempla, respectu exemplaris in monte monstrati,
 posterioraque illo, sed per copiarum legem ad nos dici possunt exemplaria, prout nostra cognitio teedit ex illis
 ad cognitionem cœlestium. Nunc autem melius sortitus est ministerium. L i. Christus dignius sacerdo-
 tum officium quod suscepit, quod fuit obscurum sacerdotum legalium, quanto & melioris testamenti. L i.
 perfectioris legis, ut evangelica, quae proficit legi Mosaicæ, mediator, mediatus dator. Lest. L i. Timo. 2
 Nam inter deum & homines mediat, & ex parte dei legem nouam hominibus contulit, L quod. L testamētum
 nouum. L in melioribus re promissionibus. L hoc est, diuinis atque aternis promissis, L sanctum. L i. 2. Cor. 4
 confirmatum. Lest. L Vetus quippe testamētum promittebat abundantiam temporalium, nouum autem af-
 fluetiam bonorum cœlestium. Sacra etiam noua legem confirmatio multo posteriora cœsent sacramentis
 legis antiquæ. L Nam si illud prius. L i. vetus testamētum a culpa vacasset. L i. culpam perfecte dele-
 uisset, suosque seruatores perficie mundasset, non utique secundi. L i. noui testamēti locus in quereretur. L
 hoc est, necessaria non erat, nec exigebatur lex noua, immo superflua erat. Quod autem nouum testamētum ne-
 cessarium sit, probat autoritate scripturarum, quae habent apud Hieremiā, quam apostolus hic allegat secundum
 traditio nuptiæ septuaginta interpretum. L Vtuperas enim eos. L i. Iudeus etiam per legem perfici-
 non potentes, L dicit Hieremias: L Ecce dies gloriarum & euangelicæ legis veniunt, dicit dominus, & con-Hierem. 31
 summabo super domum Israel, & super domum Iuda. L i. completi dabo populo Iudeorum in duo re-2. Regn. 12
 gna, & duodecim tribus diuisio, L testamētum nouum. Hoc enim Christus in propria persona Iudeus
C apposuit in sermone facto in monte, & in cena, de quibus & dixit: Non sum missus nisi ad oves quae
 perierunt domus Israel, L non secundum testamētum quod feci primitibus eorum. L i. non tale testamētum, puta
 in terrenis promissis & ceremonialibus iussis constitutus, dabo istis quale dedi per Moysen primitibus eo-
 rum L in die qua apostoli manu illorum. L i. cum eos sic ducere atque procedere, sicut per ducit paululum si-
 lium, per se ire non valente & viæ ignorante, L ut educere illos de terra Aegypti. L quod & feci. L Quid ipsi
 non permisserunt per obedientiam cordis, L in testamento meo. L i. in lege a me data, vnum verum deum
 colendo, sicut lex iubet: sed statim fecerunt vitulum aureum constitutum, & adorauerunt eum, L & ego negle-Exo. 32
 xi. L i. obliuioni tradidi eos, dicit dominus. L pietatis meæ respectu eis subtrahendo, & multos eorum
 occidendo. Quoniam autem deus dicat recordari vel negligere dictum est sapiens. L Quia hoc testamētum. L
 nouum L quod disponam. L i. ordinate pponam L domui Israel. L i. electis profertim Iudeis quibus primo
 predicatum est euangelium regni, deinde omnibus gentibus deum per fidem speculantibus dispositum est
 per apostolos hoc testamētum, L post dies illos. L i. post tempore diuinatus pordinatum, ut quod cōsumma-Matt. 20
 to cursu veteris testamēti, quando aduenit tempore plenitudo. Disponam itaque testamētum hoc eis, Gala. 4
 L dando leges meas in mente eorum. L i. intellecibus eorum imprimam euangelica mādata, L & in corde. L i. voluntate Iudeorum superscribā eas. L i. prout affectum obediēdi legibus meis dabo eis.
 Hoc modo datum est primitus eccliae nouum testamētum a Christo, profertim in die factō perecostes Acto. 2
 quoniam spūs sanctus p̄ inspirationem, & supernaturalem illustrationem impressit cordibus discipulorum
 euangelicam legem. L Et ero eis in deum. L i. pie & gratiose agam cum eis, L & ipsi erunt mihi in
 populum. L hoc est, deuote & religiose me colent. L Et non docebit unusquisque proximum suum
 & unusquisque fratrem suum, dicens: Cognosce dominum. L Secundum Augustinum, & ali-August.
 os ple-

os plerosq; h̄c intelligēda sunt pro statu p̄fīe, in qua vñus nō docebit aliū, quātū ad cognitio-
nē dei, & in q̄bus b̄tūdo cōsistit, q̄uis supiores doceāt inferiores, q̄tū ad q̄sdā effectus diuinæ
prouidētia. Oēs nāq; beati deum imediatē cōspicūt. Ideo subdit: L qm̄ oēs sciēt me à minore
vſq; ad maiore. L & ideo sciēt me in p̄fīa L quia L nūc in via L ppitius ero in iugitatibus eoz dā
do eis grām p̄cenitēdi, L & p̄ctōr̄ illo. L iā nō memorabor. L ad puniēdū ea in igne gehēnē. Alij
exponut h̄c specialē de primitiuā eccl̄ia maxie de apl̄is, q̄ oēs imediate edocti fuerūt à spū sc̄tō
Acto. 2.4 Videl aūt generalē posse itelligi de ip̄a eccl̄ia militāte, sic tñ vt sit distributio p̄ gñib⁹ singlōge
& locutio cōparatiua. Nō enī loquī dñs de q̄cunq; doctrina seu sc̄ia, sed specialē de cognitioē
sui. Qm̄ om̄es sciēt me inq;: Cū ergo p̄ orbē teretū in eccl̄ia militāte extirpata sit idolatria,
oēs sciēt me eē vnū dūtaxat vez deū. Tāta q̄q; est mīa dei hoc tpe, vt dicat tps grā. Vēdicunt
h̄c cooperatiue. Int̄m̄ quippe abūdat cognitio dei in mūdo tpe euāgelice legis magis q̄ ante,
vt iam penē oēs videant cognoscere deū. Et iuxta h̄c sensum scriptū est: Repleta est terra sc̄ia
dñi, sicut aqua maris operiētes. In oēm terrā exiuit sonus Ap̄loge. ¶ Deinde pādit Apl̄us cessa-
Esa.ii Psal.iiii.18 Hierem.iiii.31 tionē veteris testamēti. L Dicēdo aūt. L dñs p̄ Hieremiā L nouum. L i. testamētu Ch̄ri nouū vo-
cando. L veterauit. L i. vetus eē declarauit. L prius. L testamētu datū p̄ Moysen. L Quod aūt an-
tiquāt, & senescit propē interitū est. L i. cito corrūpeſ. Ideo testamētu illud euacuat adueniētē
testamento Christi, quod vſq; in finem seculi perseverabit.

¶ Expositio capituli noni: Habuit quidem & prius iustificationes culturæ, &
sanctum seculare. ¶ Articulus nonus.

DEniq; excellētiam sacerdotij Ch̄ri, cōsequēter osidit Apl̄us, ex ritu & schemate ta-
bernaculi. L Habuit qdem & prius. L i. p̄cedēs & vetus testamētu. Iustificationes cul-
turæ. L i. obseruātias auferētes impedimēta quēdā diuini cultus. Quēadmodū enim
sacrā nouē legis virtute grā in eis contētæ purgāt à vitiis interioribus, q̄bus fit hō
simpliciter ineptus ad cultū diuinū: sic sacrā veteris legis, grām nō cōtinētia emūdabāt à corpo-
Luce.1 ralibus immūditijs & irregularitatibus, ppter q̄s, phibebant Iudæi à cultu diuino. L. ab accessu
tēpli & cētus fidelū, sicut erāt cōtactus mortui vel immundi. Hæ ergo obseruatiōes p̄ quasta-
lia impedimēta tollebant, dicunt iustificatiōes culturæ. Habuit quoq; L & sc̄dm seculare. L i. ex-
teriorē quandā immūditā hoībus apparentē. Quidā per sc̄dm seculare, intelligūt tēplū mate-
riale, qđ Iudæi sc̄dm putabāt, & aliq; mō erat, q̄a ad cultū dei fuerat ordinatū. Cui expositioi cō-
EPIS. T sonat lī a sequēs: L Tabernaculū enī factū est primū. L i. primū tabernaculū humano artificio sa-
Ero.27 bricatū est. Per primū aūt tabernaculū, designat exterior pars tabernaculi à Moysē facti, à qua
erat ingressus. Per secūdū vero tabernaculū, significat interior pars eiusdē tabernaculi. Taber-
naculū enī Moysi hñs. 30, cubitos in lōgitudine. 10, vēro in latitudine, &. 10, in altitudine, quā-
tū ad lōgitudinē, diuisum erat in duas partes p̄ cortinā seu velū int̄m̄. L dñs exterior taber-
Erodi.40 naculū 20, cubitos in lōgitudine. Et ppter suā venerationē & significatione, q̄ significavit eccl̄iam mi-
litātē, dicebat sc̄dm v̄l sc̄tā. Interior vero pars tabernaculi post cortinā, dicta ē sc̄tā, v̄l sc̄dm san-
Ero.25 ctoř, ppter p̄cipuā suā venerationē, & qm̄ figurauit eccl̄iam triūphatē. L In q̄ L prio tabernacu-
Ero.25 lo, L erāt cādelabra. L vnū cādelabru aureū, qđ hic p̄l̄ cādelabra dñ, q̄a habebat. 7. lucernas. Hoc
ibidē fuit in parte meridionali, L & mēsa. L p̄positiōis q̄drata, facta de lignis Sethim, atq; purissimo au-
ro vestita. H̄c fuit in parte aq̄lonari L & p̄positio panū. L i. 12. panes q̄ q̄libet sabbato ponebā-
tur sup mēsam recētes. Erat q̄q; in hac parte tabernacli altare incēsi, dē q̄ tacet Apl̄s: L qđ L pri-
mū tabernaculū L dñ sc̄tā L sicut iā patuit. L Post velamētu āt. L i. retro velū seu post cortinā in-
termediā, erat L sc̄dm tabernaculū. L i. sc̄da pars totius tabernacli. L Quod. L sc̄dm L dñ sc̄tā san-
Ero.25 ctoř, L ppter rōnē p̄dictā L aureū hñs thuribulū. L de hoc nō legit in veteri testamēto. Propter
qđ qdā p̄ thuribulū intelligūt incēsoriū, in q̄ summus sacerdos sc̄dm sc̄tōř ingrediens, pone-
bat incēsum, vt fumus inde cōsurgēs impēdīret eos, q̄ erāt in alia parte tabernacli, ne aspiceret
ea q̄ fuerāt in sc̄da parte tabernaculi. Alij opinant, q̄ in tpe David v̄l Salomōis, dū auctus ē cul-
tus diuinus, factū. & illuc locatū sit thuribulū aureū L & archā testamēti circūamitā ex om̄i par-
Ero.25 te, auro. L Erat nāq; de iputribilis lignis Sethim itus & extra aureis laminis coopta. L In q̄ L
archā L erat vrna aurea hñs māna. L ad mēsurā Gomor, in cōmemorationē miraculi, q̄ deus pa-
uit filios Israel māna annis. 40, in deserto, L & virga Aaron q̄ frōduerat. L intra vñā noctē, in fi-
Ero.16 gnū q̄ Aaron diuinitus electus eēt in sacerdotē L & tabulę testamēti. L i. duę tabulę in q̄bus lex
Numer.17 scripta fuit, puta decalogus, super q̄ eā. L i. sup archā erāt duo L Cherubin gloriae. L i. gloriose ac
splēdide facta instar angelor̄. Vel, gl̄iae dei figuratiua L obumbrātia. L i. alis suis extēsis, iūicēq;
cōnexis tegētia L p̄pitioriū. L tabulā aureā q̄ erat sup arcā, q̄ ideo dicta ē p̄pitioriū, qm̄ in-
de dedit deus r̄sum Moysi p̄ multitudine exorāti. L De qb̄ mō nō ē dicēdū p̄ singlā. L Paucio-
ra nāq; sufficiūt. Apl̄s āt p̄seq̄ h̄c breuiter, & allegorice tm̄. L His vero ita cōpositis. L i. duab⁹
partib⁹ tabernaculi p̄dicto mō dispositis. L in priori qdē. L tabernaculo (qđ dñ sc̄tā) L semp. L i.
Nume.28 quotidie bis L intrabant sacerdotes. L v̄c; hora sacrificij matutini ac vespertini. V traq; enī hac
hora imolabāt agnus, L sacrificiorū officia cōsummantes. L i. cōplētes ea q̄ ad ritū sacrificiorū
specta

- A spe ctabat. Immolatio em̄ sacrificior̄ siebat extra tabernaculū sub diuo in atrio in altari holocaustor̄ vbi accēso igne sumpsit sacerdos i thuribulo prunas, sicq; pcedebat ad altare incēsi intra tabernaculū primū sitū, positoq; in thuribulo thure, dimisit sup altare incēsi, & ita sacrificiū cōsummabat. In secūdo aut̄ tabernaculo, vc̄ in sancta sc̄tōr̄, semel in anno solis pōtifex introiuit, vc̄ in festo expiatiōis, L nō sine sanguine. Tulit em̄ secū de sanguine hostiæ imolatę ad offerendū illū corā propitiatorio. Ideo seq̄t, L quē (sanguinē) offerret, p sua & populi ignorātia, i. pro remissiōe pprior̄ ac populi sui p̄ctōr̄ ex ignorātia cōmiso rū. Secūdū glosam, pōtifex s̄pē intrabat sancta sc̄tōr̄ sine sanguine, sed nō nisi semel cū sanguine. Deinde oñdit apl̄s mysticā significationē istor̄. L Hoc significātē (figuralr̄) sp̄p̄ sancto, p dispositionē tabernaculi Mosi L nōdū propalatā eē sc̄tōr̄ viā, i. nōdū patefactū eē ingressum regni cēlestis, vel ip̄m Ch̄rm, q̄ est via qua itur ad pattiā. L adhuc priore tabernaculo, i. prima parte tabernaculi, q̄ dicit sancta, L habēte statū, i. prohibitionē ingrediēdi secūdū tabernaculū, s. sancta sc̄tōr̄. Per velū nāq; inter partes tabernaculi positū significabat clausam eē viā regni cēlestis, qd significabat p sancta sc̄tōr̄. L Quæ res, vc̄ dispositio culpæ & ritus tabernaculi, L parabola, i. similitudo vel figura) est t̄pis instatīs, s. t̄pis gr̄e, i. eoꝝ q̄ in nouo test. gerunt sub tpe gr̄e. Oia em̄ i figura cōtingebat eis. Et vetus test. erat figura noui, L iuxta quā parabolā, i. legalē & figuratiā obseruantia, L hostiæ de carnibus animaliū, L & munera (de rebus inanimatis) offerunt à sacerdotibus leuiticæ stirpis, p tpe vet. test. L Quæ (hostiæ & munera) nō p̄nt iuxta cōsciam, i. secūdū dictamē rectæ consciæ vel intus i cōscia, L pfectū, i. à vitis purg & grā decoratū) facere seruiētē, i. eū q̄ seruit deo L solummodo in cibis & potibus, i. in esu & abstinētia q̄rūdā alimētōr̄ scdm legis p̄cepta quæ q̄sdā cibos phibuit, L & variis baptismatibus, i. lotiōibus corporis seu mēbri alicuius in aqua propter cōtractū mortui seu leprofi, L & iustiōis carnis, i. obseruātis corpore immūditia seu irregularitatē tollētibus, L vsq; ad t̄ps correctiōis i positis, i. iussis atq; durantibus vsq; ad t̄ps euāgelicæ legis, q̄ legē Mosaicā pficit, & obseruator̄ illius vitia corrigit & emēdat. Ex diuino em̄ iperio seruāda erāt vsq; ad euāgeliū publicationē. Deinde oñdit apl̄s, qd figurabat p hoc, q̄ summ° sacerdos seu pōtifex i lege, introiuit in sancta sc̄tōr̄ cū sanguine semel in anno, ad dep̄cadū pro se & pro alijs. Per pōtificē em̄ figuratus ē Ch̄fs, p sancta sc̄tōr̄, celū. Itaq; p̄ducta legalia nō poterāt p̄fēctū facere seruientē. L Chrūs autē assitēs, deo patri ad interpellādū pro nobis, assitēs qq; seu parat̄ succurrere nobis, L pontifex, i. summ° ac sacerdotalis minister prout hō. V el, pōtifex, i. i suo pōtificatu collator L futurop̄ (i. cēlestiū) bonoꝝ, L de qbus legit: Credo videre bona dñi, i terra viuētiū, L p ampli (i. multo maiꝝ atq; capacius) & pfectius tabernaculū. L vtputa celū L nō manufactū, i. non hoꝝ. L non huius creatiōis, hoc ē, nō hūanæ industriae, V el, nō huius creatiōis, i. nō existēs de natura inferiōr̄ creaturaꝝ, q̄ corruptibiles sunt. Illud em̄ incorruptibile ē, L neq; p sanguinē hircor̄ & vitulor̄ (vt pōtifex legalis) sed p ppriū sanguinē, i. cū pūia ppriū sanguinis effusioꝝ, L introiuit semel, L vc̄ in die ascēfionis, L in sancta, i. in cēlestē tabernaculū p̄figuratum p sancta sc̄tōr̄, L eterna redēptiōe inuēta, i. vera beatitudine nobis recuperata atq; à nobis cōperta. Qd autē sanguis Ch̄ri idoneus fuerit ad saluādū, demōstrat apl̄s. L Si em̄ sanguis hircor̄ & thauroꝝ, & cinis vitulæ, cōbustæ mixtus aqua Laspersus, cū aqua sup immūdos Linqnatōs (macula exterioris hois) sanctificat, i. purgat a macula tali, i. ad emēdationē carnis, i. ad acqrēdā munditiā corpore. Talia em̄ p̄ctā auferre nō poterāt, sed ab exteriori impuritate mūdabat, L q̄to magis sanguis Ch̄ri, q̄ per spiritum sp̄m, i. cooperātē ac inspirātē sp̄ū sc̄tō, L semetip̄m, L rōne nature assumptæ, L obtulit (in cruce) immaculatū deo, L patri pro nobis, L emundabit consciētiā nostrā, L in baptismo, vel p̄cēnīa, seu alijs sacris, per q̄ virtus seu meritū eius nobis applicat, L ab opibus mortuis, i. p̄ctis) ad seruiēdū, i. vt a p̄ctis mūdati seruāt, L deo viuēti, L oīs vitæ fontali principio in sanctitate & institūtia iugiter corā ipso. L Et ideo, i. qm̄ Ch̄fs obtulit se pro nobis, idcirco L noui test. mediator, i. medius dator) est, L inter deū & hoies mediās, & nouā legē, i. Timot. 2, proponēs, L vt morte intercedētē, i. merito passionis Ch̄ri pro nobis interueniētē, L in redēptionē eare p̄uaricationū, i. ad obtinēdā indulgētiā trāsgressionū, L q̄ erāt sub priore testimēto, i. tpe veteris test. vigebat, nec p legē auferri valebat, L repromissionē accipiāt, i. bonū promissum cōsequant, L q̄ vocati sunt, L vocatiōe æternæ p̄destinatiōis. De qua dīt: Quos p̄destinauit, hos & vocauit L eternæ hæreditatis, hoc ē, ipsam æternā hæreditatem Roma 3, seu felicitatē hoibus promissam. Ch̄ri em̄ morte aperta est ianua patriæ, & merito passiōis Roma 8 dñicæ oēs electi saluant. Porro vocatio duplex est, s. æternē p̄destinatiōis. Sicq; vocati sunt electi. Alia est vocatio p̄sentis iustificationis, de qua legit: Multi sunt vocati, pauci vero elec̄ti. Qd aut̄ testimētū nouum cōfirmatū sit p Christi passionē, probat apl̄s primo per cōsuetudinē humanā. L vbi em̄ testimētū (est) mors necesse est intercedat testatoris, i. ad valorem ac robur testamenti hois reqritur vt mors testatoris interueniat seu mediet inter

CAP. IX.

D. DIONYSII CARTHUSIANI.

testamēti dispositionē, & eius cōfirmationē. L Testamētū em̄ in mortuis. I.i.p mortē restat. D

Infra. 12. tōz cōfirmatū ē. L Alioquin nō valet. I.i.nondū efficaciā habet testamētū. L dum viuit q te stat' ē. I.i.q testamētū cōdīdit. Hoc ita est scđm leges ciuiles atq; canonicas. Nā aī mortē

Iohan. 19. pōt mutari, cū sit vltima voluntas testatoris. Sili mō nouū test. qd est, pmissio vite æternæ, euāgelicaq; do ērīna in morte Chri firmatū. Vñ in cruce dicebat: Consummatū ē. In affer

Exod. 24. tionē pmissiōis ac doctrinę suę mori voluit Chrs. Deinde pbat apłs idē authoritate diui

Leuitic. 16. na. L Vñ nec primū qdē. I.i.in principio legis datae. Vel, primū. i. vetus test. L sine sanguine dedicatū (id est, roboratum) est. L ad figurādū, q nouū test. Christi sanguine firmaret. L

Nume. 19. cto, em̄ om̄i mādato legis. L morali, cérémoniali, ac iudiciali. L à Mōse vniuerso pplo (Israel)

Ioh. 19. accipiēs. L Moses sanguinē hircorę & vitulorę (oblatoř) cū aqua. I.i.aqua admixtū, qd pfigu

Exod. 29. rauit mundationē, q fit in aqua baptismi virtute sanguinis Chri, de cuius latere exiuit san-

guis & aqua, qz virtute oia sacra efficaciā sortiunt. L & lana coccinea & hyssopo. L De his

duob' fecit aspersoriū ad sanguinē aspgēdū. Verūtñ in Exod, nō fit mētio, nisi de sanguine

vitulorę, sed credēdū est apło, q alia nūc exp̄ssa tunc aderat. Lipm qz librum legit, & oēm

pplm. L cui lex cōferebat. L aspsit. Fortassis ponit partē pro toto. Non em̄ vident tot millia

sanguine à Mōse aspsa. L Aspergit ergo eos. L dicēs: Hic sanguis testamēti ē. I.i.roboratiuus

testamēti. L qd mādauit ad vos deus. I.i.p me vobis misit ac iussit. L Etiā tabernaculū & oia

vasa ministerij. I.i.in qbus ministrabat. L euitæ ac sacerdotes in tabernaculo Mōsi. L sanguine E

ne fīst aspsit. L nō tūc qn̄ libz aspsit & pp̄lm (Nōdū em̄ factū erat tabernaculū & vasa ipfius)

Nume. 31. sed ista aspsio facta ē in die cōsecratiois tabernaculi atq; vasorę. L Et oia pene in sanguine.

Leuitic. 4. i.sanguis aspsiō seu effusioe, L mūdat. L ab exteriori imūditia & ineptitudine. L scđm legē

Numer. 15. Dicit pene, qm̄ aliq mūdabunt p ignē, vcz q ignē poterāt sustinere, & aliq vasa mūdabant p

Iohan. 2. aquā, L & sine sanguis effusioe. L facta in aliq sacrificio, L nō fit remissio. I.i.nō siebat expia-

Philip. 3. tio culpę, nisi necessitas ipediret oblationē. Tūc em̄ sufficiebat bonū ppositū. Hoc fuit figu-

ra, q p effusionē sanguis Chri fit remissio pctō. In nobis qppe nihil mundat interi', sine

cōversatio ē in celis, L his mūdari. L vcz sanguine sacrificiorę. Exēplaria dicit ea q erat in ve-

teri test. & figurabat ea q in ecclesia fiunt. Lipsa àt cōlestia. I.i.psonas ecclesiasticas ad cōclū

Ephe. 1. tēdētes necesse est mundari, L melioribus hostijs q istis. L legalibus, vtputa corpe & sangu-

Coloss. 3. ne Chri. Aliter nō ingredenter regnū cōleste, sed ingrediunt post mortē in illud, sequēdo

caput suū, vcz Christū. Ideo subdit, L Non em̄ in manufacta sancta. I.i.in tabernacula terre

Luc. 19. na hoīm artificio fabricata, vt erat tabernaculū Mōsi. Lintrouit Iesus. L finalr, scilicet in as-

Matth. vlc. cēsione, quis aī passionē ingressus fit tēplū & synagogas. L exēplaria. I.i.figuras) verorę. I.i.

Actor. 1. cōlestiū. Sūt em̄ eterna tabernacula, de qbus in euāgelio legit, qz figura sunt manufacta san-

cta vītę pñtis, L sed in ipm cōlum. L empyreū introiuit Iesus in ascēsione, L vt appareat nūc

vultu dei pro nobis. I.i.patri seipm pñtent ad interpellādum pro nobis. Hæc ē vna causa

ascēsionis Chri, L neq; vt saepe offerat semetiipm. I.i.nō ideo Chrs intravit in celū & pñi p

nobis appetet, vt frequēter pro nīa salute patiat, L quēadmodum pontifex (legis) intrat. I.i. F

intravit, sub veteri test. Lin sc̄tā (sanctorę) p singulos annos. I.i.vnoq; anno semel, Lin san-

guine alieno. I.i.cum sanguine hircorę ac vitulorę, quē offert. Propter insufficiētia em̄ ho-

stiaq; legaliū, necesse ē eas sepius iterari. Nec pōtis ingredit sancta sc̄tā p ppriū sangu-

nē. Hostia vero quā obtulit Chrs ob suę dignitatis efficaciā, sufficientissima ē oīm auferre

pctā, ideo nō oportet eā reiterari, seu Christum denuo pati, L alioquin. I.i.si ita non eēt, sed

oporteret cā iterari, sequit q L oportebat eū. L vcz Chrm, L frequēter pati ab origine mun-

di. L vsq; in psens, imo & vsq; in finē seculi huius. Ab origine nāq; mundi vsq; ad finē cōti-

nuant, multiplicant & vigēt sclera hoīm. Veruntñ Iohānes in Apoc. Agnus (inqt) q occi-

sus ē ab origine mundi. Sed hoc intelligendū ē, q passio Chri profuit futura, sicut & facta.

1. Cor. 10. L Nunc autē. I.i.in principio tpis gr̄e, L semel. L puta in die parascues. Lin cōsummatiō se-

1. Iohan. 2. culorę. I.i.in fine seu vltima mūdi ætate. Nos em̄ sumus in q̄s fines seculorę deuenerunt. Vñ

Iohā, testat: Nouissima hora ē, ad destructionē peccati. I.i.ppter tollēda pctā, L p hostiam

suā apparuit. I.i.p suūp̄s oblationē oīmib' in cruce pñentatus ē. Præterea pbat apłus, q

Chrs nō debuit nisi semel pro hoībus pati, p sīle seu exēplū. L Et quēadmodū statutum. I.i.

Roma. 6. à diuina sapiētia ac iustitia determinatū seu pñfixū. L est hoībus semel mori. L in pñnā origina

lis pcti, L post hoc at. I.i.post mortē fit eis, L iudiciū. L particolare sigillatim statim dum mo-

riunt, & vniuersale in fine mūdi, L sic & Chrs semel oblatus ē. L in cruce, L ad multorę exhau-

riēda. I.i.extrahēda ac dirimēda, L pctā. Ad oīm em̄ exauriēda pctā oblatus est scđm suf-

ficiētia, sed ad electorę tollēda pctā oblatus dūtaxat est scđm efficientiā. Hoc dictū est sā-

pius. L Secūdo autē. I.i.post hæc, nēpe in secundo suo adūtu, L sine pctō apparebit. I.i.fine

Roma. 8. similitudine peccati videbit. Nō in carne passibili, q est similitudo carnis peccati, sed in glo-

Esaie. 30. rioso corpe, cuius puritas erit oībus cōspicua, L expectātibus se. L longanimiter. Apparebit

Philip. 3. autē eis, Lin salutē. I.i.ad æternā felicitatē eis tunc largiendam.

A Expositio Cap. X. Vmbram enim habens lex futuro^{rum} bono^{rum}, &c. Art. X.

Voniam in precedenti cap. dictū est, q̄ per sacrificia legis nō auferebant p̄ctā, sed q̄ Chrūs vnica sui ipsius oblatiōe absterrit oī m vitia, q̄tum in ipso est. Ideo nūc declarat aplus hoc iōm lucidius. L Vmbrā em̄. L.i. obscurā & remota similitudinē habēs lex. L Moysi L bono^{rum} futuro^{rum}. L.i. cœlestiū p̄mio^{rum}, L nō ipsam imaginem reg^e. L.i. nō expressam & propinquā similitudinē eorundē. Vt em̄ Dionysius protestat, status euāgelicæ legis, medius est inter statū synagogæ seu veteris test. ac patriæ, ideo sacramēta & cœrimonia nouæ legis habent imaginē. i. perfectā similitudinē bono^{rum} cœlestiū. Aperte em̄ ea promittunt, significat, & ad ea immediate introducūt. Sacramēta vero & cœrimonia veteris legis vmboram eōe habuerūt. Nō enim promittebant nec figurabāt bona ista futura in lege, nisi sub ve lamine & cōfuse, L p singulos annos eisdē ipsis hostijs. L.i. eisdē sacrificijs, L quas offerūt (sacerdotes) inde sine ter. L vc̄ bis omni die in sancta, & semel in anno pontifex in sancta sanctoru^m, L nunq̄ pōt accēderentes. L.i. lex per hostias istas nunq̄ valet populu pro q̄ offerē vel sacerdotē q̄ hostiā offeret, L perfectos facere. L.i. à vitijs expurgare, & gratia decorare, L alioquin. L.i. si posse sent perficere sacerdotes, L cessassent (hostiā istā deo) offerri, ideo q̄ non haberent vltra. L vc̄ post hostiā immolatā L cōscientiā peccati cultores. L.i. legis obseruatores, L semel mūdati. L int̄ à vitijs propter hostiā oblationē semel factā, L sed in ipsis hostiā oblatiōibus L cōmemoratio p̄ctōrum per singulos annos fit. L q̄ties hostia pro p̄ctō iterat. Nō ergo ablata erāt p̄ctā oīa p̄ hostiā primā. L Impossibile est em̄ sanguine hircorū & vitulorū L vel similiū holocaustorū. Lauferri p̄ctā L q̄a nec virtute propria habent vim purgatiū p̄cti, (cū sit qd corporeum, nō attingens, nec agens in animā) nec ex influxu diuinæ virtutis, quēadmodū sacramenta nouæ legis, q̄uis sunt corporalia. Multoties tñ Moyses dicit, q̄ obtulerit illud vel illud pro p̄ctō tali vel tali, dimittet ei. Sed illa remissio nō siebat virtute sacrificij, sed fide & deuotiōe offerentis, & pp̄ter orationē sacerdotis. L Ideo (Chrūs filius dei) ingrediens mundū. L.i. humanā naturā assumens, L dicit. L in psal. ad patrē. L Hostiā (de rebus animatis) & oblationē de inanimatis L noluisti. L o pater, i. nō acceptasti q̄si per se idonea ad auferenda p̄ctā, & tempore gratia nullo mō ea acceptas, L corp^r aut aptasti mihi. L.i. corpus cōueniens ad redimendū genus humanū aīz mea seu diuinitati vniſti, vc̄ corpus passibile & immaculatum, atq; per oīatōni obedientissimum. Nostra translatio haber, aures autē perfecisti mihi. Et reddit in idem, qm̄ sensus est, Aures obedientes ad sustinendū crucis tormentū mihi donasti. L Holocaustomata L.i. sacrificia q̄ totaliter incendebant ad diuinā maiestatis honorē, & erāt cœteris digniora, & pro p̄ctō. L.i. sacrificia pro remissione p̄cti oblata, L nō tibi placuerunt. L per se seu propria efficacia, sed ex deuotiōe offerentis. Nō em̄ poterant iustificare. Tēpore autē nouæ legis nullatenus placent deo. Ideo scriptū est apud prophetā: Quid dñe offerē dho? Nungd offerā ei holocaustomata? Nungd placari pōt deus in millibus arletu, aut in multis millibus hircorū pinguium? Et apud alium: Nungd carnes sanctæ auferent à te malitias tuas? Et dñs q̄q; ait in psalmo: Nō accipiā de domo tua vitulos, neq; de gregibus tuis hircos. L Tunc. L q̄n vc̄ yidi tibi oīa illa displicere, & mihi corpus aptum adesse, L dixit: Ecce venio L paratus ad passionē, vt meīpm tibi pro hoībus offerā. L In capite libri. L.i. in principio totius sacræ scripturæ. Vel, in capite libri. i. in primo psalmo, q̄ est caput libri psalmo^r. In q̄ psalmo habet: In lege dñi volūtas eius. Vel, in capite libri. i. iti notitia p̄desti nationis & ternæ, q̄ potissimum meā humanitatē cōcernit, per quā oīes electi saluant. Ideo dicit, in capite, quasi in principali huius notitia, L scriptū est de me, vt faciā volūtatem tuā (o) deus. L pater. L Insuper p̄inductā scripturā ad propositū applicās, & quasi exponens ap̄ lūs, subdit. L Superius. L.i. paulo ante, L dicens. L q̄a hostias & oblatiōes & holocaustomata & pro p̄ctō noluisti. L q̄ iam exposita sunt, L nec placita sunt tibi. L sacrificia exteriora, L q̄ secundū legē offerunt. L iuxta intellectū p̄memoratū. Hoc tñ supra dictū nō est formaliter, sed virtuāliter, q̄a ex dictis inferit. L tūc dixit: Ecce venio, vt faciā deus voluntatē tuā. L hoc iā dictū est atq; expositū. L Aufert primū. L.i. legale sacrificiū, & per consequens vetus test. tanq̄ inutile, L vt sequens statuat. L.i. nouæ legis sacrificiū. L Christi facīm stabilitat, iugiterq; frequentandum affirmet. Vnde p Danielē inducit: In medio hebdomadæ deficiet hostia & sacrificium. De hoc in Esaia multa habent. L In qua volūtate. L dei, i. deo clemēter volente, seu voluntate eius, qua voluit Chrm̄ pati, L sanctificati sumus. L effectiue ac principaliter, suscipiendo remissionē culpa^r, infusionēq; gratia, L p oblationē corporis Christi semel. L factā in crucis patibulo, tanq̄ p cauſam meritorię ac instrumentalē. L Ex his infert apostolus differentiā inter sacerdotē legalem, & Christū sacerdotē nostrū. L Et omnis qđem sacerdos (legalis) p̄sto est. L.i. paratus. Loquitur aut Paulus in istis capitulis de p̄terito per modū p̄sentis, L q̄tudie ministrans. L in prima parte tabernaculi, L & easdē (specie) s̄pe offerens hostias. L.i. frequenter immolans agnū vel aliud simile, L q̄ nunq̄ possunt auferre p̄ctā. L vt dictū est s̄p̄ius. Quotidie nāq̄ siebat iuge sacrificium. i. duos agno^r oblatio, vnius de mane, alteriusq; de vespere in prima parte tabernaculi. L Hic aut (Chrūs) vna pro p̄ctis. L oībus L offerens hostiā (vtrīq; semetiōm) in sempiternum sedet. L.i.

Hebræ. 9
Colos. 2.

Supra. 71
Matth. 9.

Hiere. 11

Leui. 1.4.6
Psal. 39.

Hiere. 6.
Olee. 6.

Micheæ. 6
Hiere. 11.
Psal. 4.9

Psal. 2.

Danie. 9
Esaig. 1

Ephe. 5
1. Pet. 3.

Exodi. 29.
fine

fine sine iā requiescit, Lin dextera dei patris. I.i. in posterioribus bonis, seu ad æqualitatē ipius, L de
 Psal. 109 cætero. I.i. pro tpe restante, L expectans. I.implationē ordinatiōis diuinæ, de hoīm iusta p̄mia-
 tionē, L donec ponant inimici eius. I.i. peruersi ac reprobri, L scabellū pedū eius. I.i. sue p̄tati p̄-
 fecte subn̄ciant, q̄tū ad exequutionē & manifestatiōne, vt s̄ p̄ius dictū recordor. Hoc est v̄lq̄
 Esaie. 41 in diē iudicij, in q̄ venient ad eū & cōfundent oēs q̄ repugnant ei. L Vna em̄ oblatiōe. I.i. meri-
 to suā vnicā passiōis, seu immolatiōis in cruce, L cōsummauit. I.i. plene redemit, & q̄tum i se ē,
 Psal. 83 ad perfectionē adduxit, L in sempiternū sanctificatos. I.i. electos, seu oēs q̄ in hoc seculo p̄ gra-
 Hier. 31 tiam sanctificant. Aeternā em̄ beatitudinē eis promeruit, imo gratiā in plenti, & gloriā in futu-
 ro. Præterea hāc efficientiā oblatiōis seu passiōis Ch̄ri semel factę probat aplūs autoritate Hie-
 remiæ sup̄ius allegata. L Cōtestat aut̄ & nos. I.i. testimoniu n̄ræ assertioi, seu om̄ibus nobis exhibe-
 Supra. 84 bet & affirmat, L sp̄us sanctus. L per Hier. L Postq̄ em̄ dixit. L hoc loco sp̄us sanctus. L Hoc aut̄
 Ephe. 3 testamentū, q̄d testabor ad illos post dies illos, dicit dñs. L Ch̄rus, in cuius persona hāc proprie-
 Psal. 121. afferunt, L dabo leges meas in cordibus eoz & in mente eoz superscribā eas, & p̄ctōs & iniq-
 Esaie. 63. uitatum eoz iam nō recordabor amplius. L Hāc Hieremīæ authoritas superius iā inducta est &
 1. Timor. 3 explanata, idcirco hoc īpm p̄tero. ¶ Deinde concludit intentū suū apostolus. L Vbi aut̄ hoīs re-
 Esa. 63 missio. I.i. in populo dei, cui peccata remissa sunt merito Christi, Liam nō(requiritur) oblatio pro
 1. Pet. 5. p̄ctō. I.i. iterata Christi passio, seu legalis oblatio pro remissione peccati. Vna nāq̄ Christi ob-
 lacob. 1. latio facta in cruce, sufficiens est. Propter q̄d om̄ia sacrificia legis cessare debet. ¶ Deinceps po-
 nit apostolus instructionē morale. L Habentes itaq̄. I.s. q̄a per vñā oblationē Christi redēpti
 sumus, o L frātres(idcirco habētes) fiduciā in introitu sancto. I.i. de ingressu cœlestiū manfio-
 num, seu patriā quā sancti introeunt, L in sanguine Christi. I.i. virtute & merito dñicæ passio-
 nis, q̄a per sanguinē Christi aperta est ianua viæ, L q̄(Ch̄rus) initiauit. I.i. primo parauit ac de-
 mōlitrauit, L nobis viam nouā & viuentē. I.i. ingressum ad patriā. Qui dicit via noua, qm̄ primo
 à Christo inuenta. Et viuens, q̄a ad vitam dicit à ternā. Initiauit aut̄ seu inchoauit nobis Ch̄rus
 hanc viam L per velamen, id est, carnē suā. I.i. per corporis sui occisionem & ascensionē. Quod
 appellat velamen, qm̄ erat diuinæ naturæ seu verbi vestimentū atq̄ latibulū. De q̄ apud Esaīā
 angeli dicunt: Quare ergo rubrū est indumentū tuū? Habentes q̄q; L & sacerdotē magnū sup-
 domū dei. I.i. l̄esum principē pastoꝝ, & summū pontificē toti ecclesiæ militanti ac triūphantī
 p̄fidentiæ, L accedamus. L ad deū orādo, laudando, contéplando, bene viuendo. Non cū corporis
 motu, sed L cū corde vero. I.i. recto & iusto, nō ficto, L in plenitudine fidei. I.i. fide plenissima, n̄i
 hil h̄esitantes, L aspersi corda. I.i. q̄tum ad aīas, seu intus in mentibus nostris sp̄ualiter p̄fusi gra-
 tia eruente nos à consciā mala. I.i. à remorsu peccati, vt nihil nobis cōsc̄i sim⁹, L & abluti cor-
 pus. I.i. corpore loti ac emūdati, L aqua munda. I.i. vnda baptismatis. Tales itaq̄ Christo ope-
 rante effecti, L teneamus. L p̄severanter inter prospera & aduersa. L s̄nei nostra cōfessionē. I.i. cō-
 fessionē eoz q̄ speramus à deo obtinere, q̄ cōfessio procedit ex tpe nobis iudicā, L indeclinabi-
 lem. I.i. regia via ad celos tēdēte, ita vt nec ad dexteram neq̄ ad sinistrā declinet. L Fidelis est
 em̄(deus) qui repromisit. I.i. frequēter promisit nobis futura bona in patria. L Et cōsideremus
 inuicē. I.i. nos mutuo aspiciamus, p̄sando qd singuli q̄q; habeant dignū imitatiōe vel increpa-
 tionē, L in puocatiōe charitatis & bonoꝝ operē. I.i. ad hūc finē vt in charitate dei ac pximi ac-
 cendamur, atq̄ in bonis operib⁹ excitemur dū q̄sq̄ bonū alterius imitat̄, eiusq̄ defec̄ū charita-
 tie redarguit. Quæ oīa sunt charitatis effect⁹, eāq̄ accendūt. Nō tñ eē debemus curiosi scruta-
 tores vel obseruatōres alioꝝ, sed moderate, prout charitas postular, vnuſqſq; aliū admonere
 debet siue corripere, L nō deferentes collectionē noīstrā. I.i. cōgregationē fratru seu cētū fide-
 lium, inter q̄s habitamus, L sicut est cōsuerudinis qbusdam. L q̄ tēpore p̄secutionis, vel ex p̄sum-
 ptione, leuitate aut impatiētia recedere q̄rūt. Vñ Sapiēs: Sicut avis (inqt) transmigrans de nido
 suo, sic vir q̄ relinq̄t locū suū, L sed cōsolantes. I.collectionē. I.fr̄s nostros, animando eos ad pa-
 tientiā, & inseparabile vñionē, L & tāto magis(hoc facite) q̄to amplius videritis. I. oculo cordis
 L appropinquatē diē. L mortis arq̄ iudicij particularis. Qui dies, q̄a q̄tidie appropinquat, debe-
 mus q̄tidie magis ac magis inuite collectionē noīstrā deserere. Scriptū est em̄: Ecce q̄ bonum &
 q̄ iucundū habitare fratres in vñū. Hāc ergo bona agēda & mala vitāda sunt. L Volūtarie em̄. I.
 Psal. 132. I.ex habitu, electione, certa malitia seu deliberatione, L peccātibus nobis post acceptā notitiā
 veritatis. I.i. post cognitionē Christianæ doctrinæ, in q̄ pena impiꝝ, gaudiaq̄ iustoꝝ descri-
 bunt, Liam nō relinquit pro peccatis hostia. I.i. talibus nō restat sacrificiū pro peccatis eoz im-
 molandū aliud à sacrificio seu hostia quā pro nobis obtulit Ch̄rus. Et p̄ cōsequēs nulla hostia
 Prouer. 6. pro p̄ctis relinquit eis, sicut in lege. Ch̄rus em̄ nō rursus offereſt pro eis in cruce, imo passio eius
 Psal. 96. eis nō proderit, cū perseuerēt in malis. L Terribilis est aut̄ qdā expectatio iudicij. I.i. metuendū
 Job. 24. est īpm dei iudicij, & solicite expectandū, L & ignis xmulatio. I.i. pena seu infestatio ignis ge-
 hennalis seu eius qui p̄cedet faciem iudicis. De q̄legit: Ignis ante īpm p̄cedet & inflammabit in
 Matth. 28. circuitu inimicos eius, L quæ(pēna seu xmulatio)cōsumptura. L non annihilatura seu corrupti-
 ra, sed æternaliter afflictura, & q̄tum ad bene eē cōsumptura, L est aduersarios. L veritatis, hoc est
 xmu.

A simul Christi seureprobos. Quod ostendit per locū à minori. Irritā em̄ J.i. vacuā L q̄s faciens. hoc est, transgrediens quis Llegē Moyū, sine villa miseratiōe. iudicis, L duobus vel trib⁹ restibus morit⁹. i.ad testimoniū tot testiū occidit, secundū legis p̄ceptū, si tñ peccati magnitudo id exigat, L q̄to magis putatis deteriora. i.grauiora L mereri supplicia, eum, q̄ filiū dei cōculauerit. L eū inhonorādo, eiusq̄ mādata sp̄ernendo, L & sanguinē testamenti pollutū duxerit. i.sanguinē Christi q̄ cōfirmatū est nouū testamentū parupēderit, & quasi insufficientem putauerit ad auferēda p̄ctā, ob hoc asserēs legalia simul cū euangelio obseruanda, L in q̄ L sanguine, i.cuius effusione L sanctificatus est. i. à vitijs expurgatus & gratia decoratus, primum in baptismo, deinde in p̄cniā, L & spiritui gratiæ cōtumelīa fecerit. i.gratiā sp̄us sancti cōtempserit, seu sp̄m sanctū, om̄is gratiæ collatorē à se repulerit, eiusq̄ effectū, v̄c̄ p̄ctōre remissionē, nō ei sed obseruātijs legis ascripsert⁹. Talis grauiter punief. L Scimus em̄ q̄ dixit. i.veracē esse cognoscimus deū, q̄ ait: Mihi (reservate) vindictā. i.mihi vel vicarijs meis, puta iudicibus, L & ego retribuā. i.justā vltionē per me vel meos ministros. Hoc dñs q̄rum ad sensum loquitur in Deuteronomio: Mea est vltio, & ego retribuā eis in tpe. Secundū quosdā habet in propria forma apud Ezechielē, secundū translationē septuaginta interpretū. L Et ite. dicit scriptura, L Quia iudicabit dñs populū suū. bonos ab impijs liberādo. Horrendum est incidere in manus. i.in iudiciariā potestatē & iustū rigorē, L dei viuentis. p̄serrim post vitam p̄sentē. Tamē in hac vita melius est incidere in manus dei q̄ hoīm. Propter qđ Daniel ait: Melius est mihi incidere in manus dñi. (Multæ em̄ sunt miseratiōes eius) q̄ in manus hoīm. Melius itaq; nobis est in hac vita à superioribus nostris ac fratribus increpari & corrigi, q̄ in futuro à deo redargui.

Deut. 31.
Ezech. 9.
Psal. 134

Danie. 13
z.Reg. 24.

EPIST.

Roma. 13

Esa. 64

Esa. 50

Luc. 21
Judith. 2.
Prouer. 4
Prouer. 16

Psal. 128.
1.Pet. 1.

Apo. 3.

Psal. 89
Iacobi. 5
Abacuc. 2
Roma. 11
FINIS
1.Iohan. 1.
Esa. 21

B Deinde apostolus instruit eos cōmemorādo p̄terita bona eorū, ut sic prouocent ad meliora. L Rememoramini aut̄ pristinos dies. i.ad memorā reuocate cōuersationē vestrā quā in principio cōuerſionis vestrē habuistis, L in qbus(diebus) illuminati. L sp̄u sancto, L magnū certamē sustinuistis passionū. i.validā impugnationē p̄secutionū. L Et in altero qđē. i.in uno genere impugnatiōis, L opprobijs & tribulatiōibus. i.cōuicia & tribulatiōes patiendo in propria p̄sona, L spectaculū(hominū)facti. L qui vos cū admiratione insp̄exerunt propter magnitudinē calamitatis, afflictionisq̄ vestri. L In altero aut̄. i.in alio genere tribulatiōis, L socij taliter cōuersantiū. i.aduersa patientiū estis, L effecti. L cōdolendo afflictis, eorū miseriā quasi propriā æstīmantes. Ideo subdit: Nā & vincit̄ cōpassi estis. L corde & opere eis subueniſtis, L & rapinam bonorū vestrorū cum gaudio suscepistiſ. i.hilari aīo tolerastiſ, q̄ vestra vobis violēter ablata sunt. Infideles nāq; ludri rapuerūt bona primitiū ecclesiæ in Hierusalem & Iudæa collecta. Ideo aut̄ fecistiſ ita ac sustinuistiſ, q̄a eratiſ L cognoscentes vos habere meliore & manentem substatiā. i.celestes divitias, q̄s nec oculus vidit, nec auris audiuit. Hæc mō habetur in spe, & si propter eā t̄palia cōtēnant, acquiret cito in re. L Nolite itaq; amittere cōfidētiā vestrā. i.non cessetis in deo confidere, in q̄nuncq; cōfisi estis inter tot diuersa & aspera, L quæ(cōfidentia) magna habet. i.meret, L remunerationē. ḡræ & cōsolationis in p̄senti, & gloriæ in futuro. Vnde Esaias testat: Deus iudicij dñs. Beati oēs q̄ expectat̄ eū. L Patiētia em̄. i.q̄ est virt⁹ moralis p̄fessionē tristitij reprimēs, estq; æq̄ nimis tolerātia aduersitatū, L vobis necessaria ē. L Hæc virtus p̄cipue necessaria est Ch̄iano, volēti pacē cordis habere, & deo trāquilla mente seruire. Ideo dicit saluator: In patiētia vīa possidebitis aīas vestras. Et Iudith: Illi q̄ teratiōes nō suscepērūt in timore dñi & in patiētia sua, exterminati sunt. Deniq; vt Salomon profitet: Qui impatiēs est, operaſt stultitū. Et: Melior est patiēs viro forti, L vt volūtatem dei. i.diuina p̄cepta, L faciētes. i.nō cessando à bonis opibus, ppter q̄cūq; aduersa L reportetis. i.pro vīo labore recipiat̄s ac reſeratis in futuro, cū dimissi fueritis à tribunali Ch̄fi, L p̄missionē. i.promissam felicitatē, iuxta illud: Veniētes aut̄ veniēt cū exultatiōe, portātēs manipulos suos. Vñ dicit Petr⁹: Vidētes Ielum exultabit̄s lētitia inenarrabili, reportātēs finē fidei vīe salutē aīage vīage. Q̄ Merito aut̄ seruāda est patiētia, L Ahuc em̄ modicū aliquātūlū. i.valde breuerestat spaciū, L & q̄ vēturnus ē(Ch̄is) venier. L vel in die finalis iudicij p̄ localē descēsum à cōcēlo sup valle Josaphat, vel in morte cuiuslibet, p̄ iudicij exhibitionē. Dicit em̄ de⁹ ad aliquē venire, qñ visitat̄ eū per poenā vel gloriā, prout ipē loqtur: Si nō vigilaueris, veniā ad te tanq; fur, L & nō tardabit̄. Vita em̄ nr̄a breuissima est. Et q̄uis t̄ps p̄sens vīq; ad diē iudicij longū videat, tñ cōparatiōe æternitatis sequētis breuissimum est, sicut ait Psal. Qm̄ mille anni aī oculos tuos, tanq; dies hesterna q̄ p̄aterit. Hinc scriptū est: Patientes estote vīq; ad aduētū dñi, & cōfirmate corda vestra, qm̄ aduentus dñi ap̄propinquabit. Ecce iudex ante ianuā assitit. L lustus aut̄ meus. i.hō iustus mihi acceptus atq; electus, L ex fide. L hoc est, per fidē & meritū eius, tanq; per fundamentum virtutū, L viuit. L vita gratiæ, loquēdo de fide formata, de qua ait Iohānes: Hæc est victoria nostra quæ vincit mundū, fides nostra. Qui em̄ incredulus est, infideliter agit. L Quod si subtraxerit se. i.à fide & æq̄itate recesserit, L nō placebit aīa mea. i.volūtati mea. Anima em̄ nō conuenit deo secundum diuinitatis naturam, nisi metaphorice. Sine fide aut̄ impossibile est deo placere, vt infra habet̄. Hæc verba habentur apud prophetam Abacuc secūdum translationē septuaginta interpretū

Nostra vero translatio talis est: Ecce q̄ incredulus est, nō erit recta aīa eius in semetip̄o. Iust⁹ aut̄ D ex sua fide viuet. Nos aut̄ nō sumus subtractiōis. i. auerbiōis à deo filij. i. huic vitio nō sumus subiecti, vel dediti, sicut patri subiicit filius in pditionē. i. ad acquirēdā dānationē æter nā quā meref ista subtractio. Sed (sumus filij) fidei dei adoptiū p̄ fidē formatā in acquisitionem. i. ad obtainendū saluationē Lanimæ Jñræ, q̄a per fidē venit ad beatificatā dei visionem.

¶ Expositio capituli vndecimi: Est aut̄ fides speranda; substantia rei, argumen-
tum non apparentium. ¶ Articulus vndecimus.

Hebr.10.

2.Corp.10.

Iohann.1.
Psal.32
Gene.1

Gene.4.

Ibidem

Gene.4.

Judith.13
Gene.5

Ibidem

Sapiæ.4

Roma.3.

Roma.14

Quoniam in fine pcedētis cap. dicit Ap̄lus spūalem vitam iusti dependere ex fide tangē ex fundamento, idcirco iā pandit p̄sonia fidei, primo causam definiēs, deinde efficiaciā eius p̄ diuersa exēpla exponēs. Sic ergo eam definit. Est aut̄ fides sperādagē substātia rei. i. habit⁹ de reb⁹ sperādis, v̄c̄ de bonis futuris i p̄fia Largumētū. i. adhæsio L nō apparentiū. i. supnaturaliū veritatū, q̄ per rōnē cōprehēdi nequeūt vel videri. Sumit itaq̄ hoc loco substātia nō prout cōdistinguit accidēti, sed pro q̄cūq̄ entitate. Et argumentū accipit̄ pro affectu argumēti, s. p̄ adhæsiōe. Fides ergo vocat substātia rei sperādagē. i. prima inchoatio per quā res speranda nobis insunt. Ap̄lus vero nō ponit definitionē fidei in p̄ p̄fia forma, sed sic redigunt̄ verba ei⁹ in definitionē fidei. Fides ē habit⁹ intelle&us, q̄ inchoat̄ vi- ta æterna in nobis, p̄ quē cōsentit rō nō apparētib⁹, seu supnaturalib⁹ veritatib⁹. Cui definitiōi cōcordat descriptio fidei quā septimo capitulo de diuinis noībus Dionysius tradit, dicēdo. Fides est manēs credētiū fundamētū, collocans eos in veritate, & veritatē in ip̄fis. August q̄q; Fi- des (inq̄) est virtus q̄ credunt, q̄ nō vident. Et Damascenus: Fides est nō inq̄itus cōfensus. ¶ De niq̄ q̄ fides sit substātia, i. inchoatio, per quā insunt nobis speranda, i. beatitudō eterna, & ea p̄ que ad eā ptingim⁹, q̄ iā in nobis sunt per quandā inchoationē, declarat ap̄lus: In hac em̄ fide formata, (q̄ est virtus theologica), i. p̄ fidē vel potius per interiorē & exteriorē actū eius Lte st̄moniū. i. attestatiōne iustitiae à deo. cōsecuti sunt lēnes. i. patres antiqui. Perhibuit nāq̄ eis testimoniu de⁹, φ iusti cēnt ppter fidē ip̄ose. L Fide. i. q̄ est supnaturale lumē mētis Lintelli- ḡim⁹ aptata. i. ordinate p̄ducia, ac sapiēter disposita. eē secula. i. entia vniuersi. L verbo dei. i. p̄ fīū, de q̄ dī: Oia per ip̄m facta sunt. Vel, verbū dei. i. diuino p̄cepto. Iuxta illud: Ip̄se māda- uit & creatas sunt. L vt ex inuisibilib⁹. i. informib⁹ elementis. Vñ in Genesi vbi habem⁹: Terra erat inanis & vacua, translatio q̄ viñ Origenes, sic habet: Terra erat inuisibilis, L visibilita. i. mi- xta vel iōpa elemēta formata, & visu p̄ceptibilia L fieret. L ex inuisibilibus. i. post creationē spū- liū substātia & visibilita fieret, nō posterioritate t̄pis, sed dignitatis. Vel, ex inuisibilibus. i. eternis idēis in mēte diuina splendentibus q̄ si ex formis exēplarib⁹, visibilita fieret. Oia em̄ cōdidit de⁹ secūdū idēas seu exēpulares suæ sapientia rōnes, quēadmodū ait Boetius: O q̄ perpetua mūdū rōne gubernas. Et post pauca: Tu cūcta superno. Ducas ab exēplo pulchrū pulcherrim⁹ ip̄ose. Mūdū mente gerens, simile q̄q̄ imagine formās. L Fide. i. ex fide diuinæ p̄udentia ac remuneratio- nis futuræ, L plurimā (i. p̄tiorē) hostiā Abel q̄ Cain. L frater eius L obtulit deo. L Obiulit em̄ Cain de fructib⁹ terræ. Abel vero de primogenitis gregis sui, & de adipibus eoz L per quam. L fidē, seu plurimā hostiā L testimoniu consecutus est (à deo) esse iustus. i. deus testatus est eū esse iustū. Ideo subdit: Testimoniu perhibente munereb⁹ eius deo. L Testimoniu nempe perhibuit deus munereb⁹ seu hostijs Abel, qđ sibi accepta essent tā verbo q̄ facto. Verbo cū dixit p̄ Moy- sem: Relpexit deus ad Abel, & ad munera ei⁹. Facto, qm̄ ignis de cōelo descendēs super hostiam eā cōsumpsit. Vnde translatio Theodotionis sic habet: inflamavit dñs super Abel, & super mu- nera eius. L Et per illā L fidē atq̄ fidelē oblationē L defunctus. L hoc est, à fratre occisus L adhuc loquit̄. i. merito suæ iustitiae iustā vindictā exqr̄it de innocentia sua occisione, prout dñs atebat ad Cain: Vox sanguinis fratris tui clamat ad me de terra. Vel, defunctus adhuc loquit̄, id est, lo- quendi materiā nobis ministrat. Nā fides & opus eius reddūt eū tā cōmendabilē ac imitabilē, vt semper cōmemoranda sint nobis, nec deficit laus eius de ore hoīm vñq̄ in æuū. L Fide. i. merito fidei L Enoch trāstūtus est L in paradisum terrestrem angelico obsequio L ne videtur L .i. ne experire L mortē L naturalē & corporalē in seipso, tñ in fine mūdi moriet̄, sicut Helias. Occident em̄ in Antichristo. Vel, ne videret mortē alioꝝ, p̄seriū tempore diluuij, quā videre miserabile erat, L & nō inueniebat. L ab hoīb⁹ eū q̄rētibus, L q̄a trāstulit illū de⁹ L in paradisum terrestrem. Hoc est, qđ legit̄ in Genesi: Enoch ambulauit cū deo, & nō apparuit, q̄a trāstulit illū dñs. L Ante translationem em̄ testimonium habebat placuisse deo. L qm̄ deus testabat ad aliq̄ φ Enoch sibi placeret, & multi iusti testimoniu phibebat iustitiae eius anteq̄ transferret̄ in paradi- sum. De hoc Enoch scriptū est per Sapientē: Placens deo factus dilectus & viuens inter p̄fō- res translatus est. Raptus est ne malitia mutaret intellectū eius. L Sine fide em̄ impossibile ē pla- cere deo. L Oportet nāq̄ habere habitū fidei, & interiorē actū eius ad hoc vt opus sit merito- rium, qm̄ fides dirigit intellectū ad finē supernaturalē. Vnde Romanis dixit ap̄lus: Qui qđ nō est ex fide, p̄ctm̄ est. L Credere em̄ oportet accedentem ad deū. i. colentem seu exorantem ipsum deum, L quia est. L hoc est, quod deus vere sit vñus verus deus, cui maxime conuenit eē. Hoc

- A Hoc tñ per naturalē rōnē cognosci pōt, & multis philosophis ex proprii ingenij studio patuit. Nihilominus credēdū pponit, qā cōitas hominū cui puidet deus, nō vacat hmoi naturalibus cōsideratiōibus de deo. Credere qqz oportet q L& inqrētibus se remunera- tor fit. I.i. q deus cultoribus suis mercedē impēdat. Sine horz duoz fide nemo adultus vnq̄ saluari potuit. Nec sufficit fides ista, sed alia multa credere ē necesse. Forstā tñ suffi- cit an legē scriptā, & itē sub lege q̄tū ad Gētiles, qbus, sola lex naturalis data erat, nec ob ligabant ad legē Mosaicā, dūmō implicitā habuerint fidē de aduētu incarnatiōēq̄ Chri. Qui em̄ credit q̄ deus remunerator ē, credit puidētiā dei. Et p cōsequens credit modū hūanæ saluatiōis saltē implicite. Nunq̄ vero potuit alijs saluari ex puris naturalib⁹, cū & fides sit supnaturale donum, & grā dei vita eterna. LFide Noe rñso accepto. Idiuinitus, Lde his q̄ adhuc non videbant. I.i. de futuro diluuiio, & hominū ḡnali interitu, de qbus ei orāti pro hoīm emendatiōe, deus rñdit: Finis vniuersæ carnis venit corā me, &c. Lme- tuēs aptauit (i.cōuenienter fecit & distinxit) arcā. Lde lignis levigatis pro receptiōe aīa- liū, Lin salutē dom⁹ suā. I.i. ad p̄seruādū seipm & filios suos, suāq̄ ac filioz vxores à mor Gene. 7. te diluuij, L p quā (arcā seu fidē) dānauit mūdū. I.i. hoies oñdit dānabiles, q̄ sibi arcā fabri- cāti credere noluerunt de futuro diluuiio, neq̄ p̄eniam agere, sicut & Petrus in sua testat 1.Petr. 3 epistola: Qui increduli fuerūt aliquā, sicut in dieb⁹ Noe cū fabricaret arca, L& iustitiā q̄ per fidē est (i.q̄ ex fide procedit) hāres. I.i. ppetuus possessor seu patrū suoz dignus suc- cessor, Lest institutus. L p grām dei. Ceteris em̄ pereuntib⁹, in eo & domo sua dūtaxat fi des pmāsit. ¶ Insup ponit Aplus exēpla de patribus Iudæoz, ostēdēs q̄ p fidē iustificati sunt. LFide q̄ vocat Abrahā. Qd̄ interptātā pater multaz gētiū, q̄ an vocatus est Abram i.pater excelsus, Lobediuit deo iubēti. Egredere de terratua & de cognatiōe tua. Obe diuit ergo Lin locū exire (vc̄s in terrā Chanaā) quē acceptur⁹ erat (à deo) in hereditatē. Nō vtiq̄ in se, nec pro se, sed pro semine suo lōgo post tpe. Ait em̄ Stephanus in Actib⁹ Nō dedit dñs ei in ea hereditatē, nec passum pedis, L& exiit (de terra ppria) nesciens q̄ iret. Ldonec deus ei viā & terrā nōstrauit Vñ fuerat quasi vagabūdus, Lfide moratus ē in terra re promissiōis tanq̄ aliena. L qā in ea hereditatē nō habuit, Lin casulis I.i. paruis ta bernaculis seu tētorijs de loco ad locū portabilibus, L habitādo cū Isaac & Iacob cohā redibus re promissiōis eiusdē. L qbus promissa est terra hāc, sicut & Abrahā. Dicit glosa hoc loco q̄ nō eodē tpe inhabitauerūt in terra hac. Verunt̄ si Ifa Genesis diligētius at- tendat, inuenimus Abrahā vixisse post nativitatē Iacob. Qd̄ etiā Lyra satis declarat, id- circo dimitto. Eodē ergo tpe inhabitauerūt in terra p̄fata, vt alij dicūt: Ideo vero morari nō horruit in terra aliena. L Expe ct abat em̄ fundamēta habētiē ciuitatē. I.i. firmiter spe- rauit tādū in eternū fundatā seu imobiliter stabilitā, L cuius artifex & cōditor (est) deus (nō hō.) Fide. L hoc ē, merito fidei Abrahā, vel propria fide, L& ip̄a Sara sterilis (p naturā) virtutē. I.i. fēcūditatē Lin cōceptionē seminis (i.ad cōcipiēdū ex semine viri) accepit, etiā ppter tps x̄tatis. L qm̄ nonagenaria erat, desierātq̄ ei fieri mulie- bria, L qm̄ fidelē. I.i. pmissis veracē, L credidit eē eū q̄ re promiserat. L p̄ Isaac nasceret ex Sara. Dicūt qdā, hoc nō posse exponi de Sara, qā ex ifidelitate risit, ppter qd̄ angel⁹ eā redarguit. Sed de Abrahā, q̄ licet riserit, nō tñ ex dubitatiōe seu admiratiōe & gaudio. Alij vero exponūt de Sara dicētes eā p̄ increpatiōe iteratē, pmissiō angeli credidisse. L Propter qd̄. I.i. ppter hāc fidē Abrahā vel Saræ, L& ab vno (priarcha Abraham) orti sunt (Iudei) & hoc emortuo. I.i. ab ip̄o Abrahā venustate cōfecto ac infēcūdo, q̄tū ad Sa ram seu quālibet vetulā. Vñ ad Rom, dictū ē, q̄ nō cōsiderauit corp⁹ suū mortuū. Post- modū tñ plurimos ḡnauit filios de Cethura fēmina iuniore. Senex nāq̄ de iuuēcula ge- nerare pōt. Vel, ab vno, vtero Sarę, & hoc emortuo. i. naturali calore destituto. Ortī er go sunt denyo filij. L tanq̄ sydera cēli, in multitudinē, & sicut arena q̄ est ad orā. (i.ad lit- tus) maris innūerabilis. L Propter multitudinē em̄ cōparati sunt stellis cēli, & arenæ ma- ris, scđm qd̄ dñs locutus est Abrahā. Suspice cēlū & numera stellas si potes. Sic erit se- men tuū. Qm̄ tñ in populo isto ex Abrahā & Sara nato, fuerūt qdā electi & alij reprobi per stellas intelligi p̄nt electi, p arenā innūerabilē, reprobi, L iuxta fidē. I.i. in fide seu fi- dei adhēredo, L defuncti sunt oēs isti (q̄ post diluuij fuerūt, vel oēs p̄ter Enoch trāsla- tū) nō acceptis re promissiōibus. I.i. nō adeptis cēlestib⁹ bonis eis, pmissis, L sed à lōge. I.i. Iohan, 8. de terra & valle hac lachrymaz, seu fidei obscuritate, Leas aspiciētes (oculo fidei). Con- téplabāt em̄ promissa cēlestia & salutātes. I.i. affectuose ad eas suspirātes seu hilariter eis applaudētes, quēadmodū nautæ ciuitatē ad quā nauigāt intuentes salutāt tandē, L& cōfidētes qā peregrini & hospites sunt sup terrā. Hic em̄ quasi in exilio habitauerunt. L iuxta illud in psalmo: Ne fileas qm̄ aduena ego sum apud te, & peregrinus, sicut oēs pa- tres mei. L Qui em̄ hāc dicūt. I.i. q̄ se in hac vita hospites & peregrinos eē veraciter asse rūt, L significat (i. verbo & facto ostēdūt) se patriā inqrere. Nō terrenā sed cēlestē. Sicut subiungit: Et si qdē illius (patriæ) meminissent. I.i. si Chaldēz ac Mesopotamiae recor- dati suissent cum affectu redeundi, Lhabebant vtiq̄ tēpus reuertendi. ad patriā illam. Psalim. 38 L Nunc

Nunc autem meliorē appetūt. i. mō sic est, qd suotpe meliore patriā optauerūt L. i. cœ D
lestē. respectu eius peregrinos se eē professi sunt. Iacob tñ redit in Mesopotamia, sed
nō ad pseuerādū in ea. Ideo nō cōfundit. i. indignū vel indecēs nō arbitrat. L. deus.
oipotes, q est oīm deus, L. vocari deus eoꝝ. L. specialr eo q ei specialr adhāreāt, eūq; ho
Exodi. 3. norēt in om̄ibus, & ipse singulariter prouidet eis. Propter qd dñs ait ad Mosen. Hæc di
ces filijs Israel: Deus patrū vestroꝝ, deus Abrahā, deus Isaac, & deus Iacob misit me ad
Gene. 22 vos. Hoc nomē mihi ē in æternū, & hoc ē memoriale meū in generationē & generatio
1. Mac. 2 nē. L. Fide obtulit. i. offerre paratus fuit. L. Abraham Isaac. filiū suū, L. cū tentaret. L. ipse
Deut. 8. Abrahā a deo, q tētāt, nō vt fallat, aut sciat, sed vt occasionē promerēdi ministret, & a
lios scire qd faciat, L. & vnigenitū offerebat. L. non q solū Isaac protunc habebat in filiū.
Gene. 21. Habuit namq; & alios multos de Cethura, sed solus Isaac fuit hæres, & natus de libera.
L. Qui. L. Abrahā suscepereat repromissiones. i. iteratas promissiones implēdas p Isaac
s. q multos filios pcrearet, & terrā Chanaā possideret in semine Isaac. L. ad quē. L. Abra
hā, L. dictū ē. L. a deo, L. quia in Isaac vocabit tibi semē. i. nati ex Isaac vocabunt filij tui,
Roma. 9. & bona tibi promissa consequent. Huic autē promissioni repugnare videbatur oblatio
Isaac, qui tpe illo nondū genuit prolē, sed Abrahā nō dubitauit de veritate promissio
nis diuinæ. Cuius rō subdit: L. arbitras. L. s. Abrahā, L. q a mortuis suscitare potens est
deus. L. nō solū Isaac filiū suū, sed oēm defunctū. Nō em videbaſt alius mod⁹, q posset ipse
ri diuina promissio de multiplicatiōe filioꝝ ab Isaac, si Isaac oblat⁹ fuisset, nisi resuscitare
tur. Et qm Abrahā sciuit deū hoc posse, nō dubitauit i fide, L. vñ & L. Abrahā L. eū. L. vñ, Isa
ac, L. in parabolā. L. i. typicā significationē L. accepit. L. intellexit nāq; per Isaac significari
Christū, & p imolationē Isaac Chri passionē. Per hoc tñ q nō Isaac sed aries imolatus
est, pfigurabat, q Chrs scdm diuinitatē suā ipassibilis fuit, scdm hūanitatē vero occisus
est. L. Fide & de futuris. L. i. de futuroꝝ bonorꝝ collatiōe, L. bñdixit Isaac. L. priarcha, L. Ia
cob & Esau. L. filiis suis. Bñdictio nāq; eorū fuit de bonis futuris, qā ipleta non fuit in illis
duobus filiis Isaac. (Non em Esau seruuit Iacob) sed ipleta fuit in populis natis ex illis.
3. Reg. 8. Nā tpe Dauid & Salomonis Idumæi orti ex Esau seruierūt Iudeis filijs Iacob. Per hoc
autē q Iacob an Isaac bñdictionē sortitus est, mystice signabat, q populus Chrianus iu
Gene. 48 nior cōsequeret bñdictionē Iudeorꝝ. L. Fide Iacob moriēs. L. i. morti, p̄iniquās, L. singu
los filioꝝ Ioseph bñdixit. L. vñ Esraim & Manassen, p̄ponens Esraim iuniorē Manasse
seniori. Qm̄ deo reuelāte p̄uidit regnū decē tribuū trāsferēdum ad filios Esraim, qd in
3. Reg. 14 Hieroboā cepit ipleri, & qm̄ nouit tribuū Esraim maiore futurā, L. & adorauit fastigium
Gene. 30 virgæ eius. L. i. ipse Iacob post bñdictionē filioꝝ Ioseph, & iuramentū q Ioseph iurauit
qd sepeliret patrē suū in terra Chanaan, in spelūca dupli. L. Jacob adorauit deū
innixus, erectus vel incubēs sup fastigiū. i. cacumē virgæ eius. i. baculi sui, quē propter se
nectutē tenebat in manib⁹ eius. V el, virgæ eius. i. sceptri qd Ioseph portauit in signum
traditę sibi ptatis sup Aegyptū qd Iacob accepit i manibus suis, qn̄ Ioseph iurauit. Quo
iuramēto cōpleto, Iacob innitēs sceptri fastigio adorauit conuersus ad caput lectuli, vt
Gene. 5. nra habet trāslatio. Loco cui⁹ trāslatio. 70. interpretū cōtinet. Adorauit fastigiū virgæ
eius, sicut hic allegat. L. Fide Ioseph moriēs de profectiōe filioꝝ Israel memoratus ē. L. i.
Iosue. 14. egressum eorū ex Aegypto p̄dixit, L. & de ossib⁹ suis mādauit. L. hoc ē, filijs Israel p̄cepit,
Gene. 50 vt tollerēt secū ossa sua, sepelirētq; ea i spelūca duplici (scdm qd dñ) in q sepulti sunt Adā
& Eua, Abrahā & Sara, Isaac, Iacob & Lya. Vñ dixit Ioseph: Deus visitabit vos, efferte
ossa mea vobiscū. In hac qppē terra sepeliri volebāt S. priarche scdm Hieroñ. qā noue
uerāt in ea Chrm nasciturꝝ atq; passū vt simul cū eo resurerēt cū q scim⁹ multorꝝ san
Matth. 27. ctorū q dormierāt corpora resurrexisse. L. Fide Moses nat⁹, occultatus est mēsibus tribus a
parētibus suis. L. ex fide parētū. Diutius autē eū celare nō poterāt. Occultaerūt vero eū,
Exo. 1. Leo q vidissent elegatē infantē. L. i. p̄ter solitū venustate & ḡra magis decoratum. Pro
Ecci. 43 pter qd sperauerūt deū aliqd magni opatus, p illū infantē, L. & nō timuerūt. L. timore cō
plete, quis aliquar̄ timuerint L. regis edictū. L. i. Pharaonis sceptū, q iussit oēs masculos
Hebreorꝝ necari, & i flumē iactari. L. Fide Moses grādis factus. L. mēte & corpore. i. vir
tuosus atq; adultus, L. negauit. L. operibus, quis nō verbis, vñ, occidēdo Aegyptiū, & fu
giēdo regis palatiū, L. se esse filiū. L. adoptiū, L. filiæ Pharaonis. L. q eū adoptauit in filiū,
L. magis eligēs affligi cū populo dei. L. i. cū filijs Israel, q tūc vehemēter ab Aegyptiis op
primebant, L. q tpalis peccati habere iucunditatē. L. i. q esse in regis palatio, atq; corpali
bus trāsitoriisq; frui delitijs, L. maiores diuitias æstimās thesauro Aegyptiis, imprope
rium Chri. L. i. p̄secutionē & tribulationē figuratiūā passiōis Christi, vtiliorē & fructuo
z. Cor. 4. s. iudicās vniuersis Aegypti delitijs. L. Aspiciebat em̄ in remunerationē. L. i. iustū dei
Psalm. 118 iudiciū, & vniuersorꝝ debitā retributionē p̄fauit. Quam. s. momētaneū, & breuē tribu
latiōis p̄sentis, æternū gloriæ pōdus operat in nobis. Vñ Psal. Inclinaui, inqt, cor meū
ad faciēdas iustificatiōes tuas in æternū, ppter retributionē. Verūt̄ magis cōuertēdus ē
oculus mētis ad dei honorē, q ad p̄priā mercedē, potiusq; iduci debem⁹ ad bñ agēdū ac
patien-

A patiendum ex diuino amore q̄ remunerationis desiderio, aliter essemus mercenarij, nō seruifideles neq; amici. L Fide reliqt Aegyptum nō veritus animositatē regis. i. supbiam Pharaonis. Hoc qdā intelligūt de fuga Moysi ab Aegypto statim p̄cuso Aegyptio Vn Chrysost. dicit, quod Moses primo fugit in terrā Madian, nō fuit metus, sed fides, q̄a credebat se libera-ri à deo. Noluit in Aegypto manere, ne esset causa iactatiæ sile in apertum præcipitaret peri-
culū. Verūtñ in Exodo manifeste habet, q̄ Moyses timuit, cū audisset patefactū eē homicidiū quo occidit Aegyptium, & fugit à facie Pharaonis. Ideo ali⁹ exponūt h̄c de egresso Moysie ex Aegypto simul cū filijs Israel. Quibus obuiare videt qd subdit de cœbratiōe Paschæ, que pcessit egressum p̄dictū, nisi dicat, q̄ non seruat hoc loco ordo rei gestæ. L Inuisibilē em̄ deū L tanḡ vidēs sustinuit. i. tā fiducialr expectauit, & in eius auxilio confidebat ac si eum vidisset. L Fide celebrauit. L Moyses L pascha. i. agni paschalis immolationē esum ac ritū, credēs populū hoc modo saluādū L & sanguinis agni. illius L effusionē L celebrauit, liniēdo postes & suplumina-ria domo & sanguine agni scđm imperiū dhi, L ne q̄ vastabat primitiuā. i. ne angelus occidēs primogenita hoīm & iumētor̄ in tota Aegypto, L tangeret eos. i. Hebræos vastaret, lusse-
rat em̄ dñs Moysi, vt filij Israel sanguine agni postes & supluminaria domo & sua & linirēt, qua-
B tenus angelus cernēs domos ita linitas transiliret, nec tangeret habitatores. Quo figurabat, q̄ signati sanguine Chfi, non opprimunt à tētatore L Fide L filij Israel L transieſt mare rubrū. i. paluem exiccatum, in quo pauloante aqua maris fluebat, L tanquam paridam terram L aqua maris diuina virtute diuisa, & existēte ea filij Israel p̄ muro à dextris & à sinistris, L quod L iter L experti. i. attētantes L Aegyptij, sequētes filios Israel p̄ viam maris rubri L deuorati sunt. L hoc ē, submersi, occrētibus eis aquis, & dño eos inuoluēt in medijs fluctibus. L Fide L i. me-rito fidei Israelitarum credētū deo, L muri Hierico corruerunt L miraculose virtute diuina, L circuitu dierum septē. i. completo circuitu qui p̄ septē dies factus est semel vnoquoq; die à toto populo Israel. L Fide L i. propter fidē L Raab meretrix nō perijt. i. occisa nō est L cū in-credulis. L Chananæis, qm̄ credidit deū esse verū ac oipotentē, ita vt daret filij Israel terrā Cha-naan, sicut promisit. L excipiēs exploratores L duos viros missos à Iosue L cū pace. L Nā occul-tauit eos atq; pacificē dimisit eosdē. L Et qd adhuc dicam? L i. rotū qd p̄sente cōcernit materi-am explicare nō possum. L Deficiet enim me tēpus enarrantē L i. spaciū vitæ vel conscriptiōis huius epl̄x mihi nimis breue erit ad eloquēdū L de Gedeon. L cui angelus dixit: Dñs tecū viro-
rū fortissimē. Qui cū viris trecētis debellavit numerosissimū exercitū Madianitay. L Barach. L filio Abinoem, q̄ cū decē millibus pugnatō & occidit cētū millia aduersarior̄. L Sampson L i. de Sāpsone filio Manue ex tribu Dan, q̄ Philistæos opp̄ssit. L Lepte L Galadite, q̄ filios Amon deiecit. L David L rege, q̄ adhuc adoleſcēs, leonē, vrsū, atq; gigantē extinxit. L Samuel L filio Elchay, qui nost. Helius dicatoris Israelē, L & alijs prophetis L veteris testamēti. Ex ihs cōstat, q̄ oēs iam nominati sancti fuerunt, qui in sanctoꝝ ponunt cathalogo. Vnde si aliqua illicita com-miserunt, pœniam fecisse credunt. Vt Gedeon, de hoc q̄ cōtra legē fecit sibi Ephot, seu vestē sacerdotalē. Et Lepte, de hoc q̄ propriā obtulit filiā. Nisi dicat hoc fecisse ex occulto spūs sancti instinctu. Ex quo motus est & Sampson ad occidēdum seipm cū hostibus suis. Ideo de san-ctitate Sampsonis dubitandū nō est. L Qui L iam p̄fati L p̄ fidē vicerūt regna. L Madian, Amo-nitay, Philistinor̄, Syror̄ &c. que oīa in lib. Iudicū plenius cōtinētur, L opati sunt iustitiam. L Iustus enī ex fide viuit, & p̄dicti iudices iusta exercuerūt iudicia. L adepti sunt repromissōes. L i. bona eius promissa. Aliqua enī promissa in præsenti sortiti sunt vita, puta victorias, principa-tum & pacē. Aliqua vero post vitā hāc, maximē post Chfi aduētū, v̄c̄ bona cœlestia. Quod aut supra dictum est. Iuxta fidē hi oēs defuncti sunt, nō acceptis promissionibus intelligitur de promissionibus patriæ. L Obturauerunt. i. occidēdo, vel à deuoratiōe prohibēdo clauerūt, L ora leonū L vt David, Sampson & Daniel L extinxerūt impetū ignis. L vt Aaron, vt tres pue-
tri in camino L effugauerūt. i. in fugā verterūt Laciē gladij. L i. exercitū gladijs cinctū, sicut in lib. Iudicū, Regū, & Parali. se p̄issime recitat, L cōualuerūt L miraculose L de ifirmitate Lethali vt Ezechias & Iob, L fortis facti sunt in bello. L corporali cōtra hostes visibiles, & spūli cōtra hostes inuisibiles, vt patet de David, & Machabæo, & fratrib⁹ ei⁹, L castra verteſt L i. destru-xerunt L exteror̄. L i. alienigenaꝝ L acceperūt mulieres. L v̄c̄ mulier Sunamitis & vidua Sydonia L de resurrectiōe L i. me diūtē resurrectiōe, seu pr̄resuscitationē ex mortuis L mortuos suos. L i. filios suos defunctos. Helias nanq̄ resuscitauit filiū vidua Sydoniq̄. Helis̄us filiū mulieris Suna-mitis. L Alij autē L sanctoꝝ, p̄ fide distēti sunt. L i. in tormētis extēti, vt legiſ de septē fratrib⁹ Machabæis & alijs q̄busdā, L nō suscipiētes redēptionē. L i. p̄sentiū pœnay euasionē, L vt me liorē inuenirēt resurrectionē L in die nouissimo, quā inuēturi nō erāt, si p̄sentes pœnas cura-sen teuadere. Hoc ē, quatenus b̄tām immutationē, atq; felicē suscītationē in die iudicij cōsequi-mer erēt, de qua. 2. Mach. vñus fratrū illoꝝ dicebat: Rex mūdi deus, defunctos nos pro suis le-gib⁹ in æternæ vitæ resurrectione suscītabit. L Alij vero ludibria. L i. irrisiones, cōtumeliasq; verboꝝ, L & verbera expti, insup & vincula & carceres. L i. incarceratiōes. In eo q̄ ait, insuper, & notat

Johan. 10
Exod. 2
Chrysost.

Exo. 2
Exo. 2
Exo. 12

Exo. 10
Exo. 12

Exo. 14

Josue. 5
Josue. 8

Josue. 8

Jud. 6
Jud. 4. 5

Jud. 16

EPIST.

Abacuc. 2

Roman. 4

Jud. 8
Jud. 11

Jud. 16

Reg. 17

Job. 42

Wac. 3

4. Re. 4. 2

Reg. 17. 6

Wac. 7

Ibidē

Hiere. 38. notat hæc in eisdē facta psonis, vñ in Hieremias, Sampone, Michea. L Lapidati sunt. vt Hie remias in Aegypto, Zacharias filius Ioiade pōtificis inter tēplū & altare, L secti sunt. vt Esaias Judicū. 15. à Manasse, L tentati sunt aduersitatibus vt Tobias. Vel blandis promissionibus, vt auerterē. 2. Reg. 22: à Manasse, L tentati sunt aduersitatibus vt Tobias. Vel blandis promissionibus, vt auerterē. 2. Par. 24 tur à deo: vt Matathias & Eleazarus, L in occisiōe gladij. i. gladio facta, L mortui sunt. Nā & Tobiae. 2. Manasses i pleuit Hierlm sanguine innocētum vsq ad os. L Circuierūt varia mūdi loca, L in 2. Dac. 5 melotis. i. vestibus factis de pilis camelorum, sicut Iohā. Bap. Vel melota, est pellis hispida aialis 4. Reg. 21 qd dī melus, L in pellibus caprinis. vt Helias L Egētes. victuatq amictu, L angustiati. i. diuer 2. Dac. 3 tis animi afflictiōibus pressi, L afflicti in corpe L qbus dign⁹ non erat mundus. i. mūdanorū 2. Dac. 11 hoīm cœtus, qd & ipfi ea q mūdi sunt vilipenderūt, & mūdus propter suā impietatē dignus nō 4. Regū. 1. Johā. 15. fuit conuersatione ipsoz. L In solitudinibus. i. locis desertis, L errantes. p deuia, vt David cū 1. Regū. 26 suis tpe Saulis. Et Matathias cū suis tpe Anthiochi illustris, L in mōtibus, & in spelūcis, & in ca 1. Dac. 1 uernis terra, L cōmorātes, vt legi de Helia, & filiis prophetarū, qd abscōdit Abdias tpe Iezabel. 3. Reg. 18 Psal. 34 Vñ & David: Ecce, inqt, elōgau fugiens, & mansi in solidudine. Fugerūt em̄ hoīm aspectus ac strepitus, vt deo vacarent liberius. L Et hi om̄es testimonio fidei. i. actione pcedente exfide vel passione propter fidē suscepta dante testimoniu eis q vere fideles fuerūt, L probati. i. diui 2. Coz. 10 nitus approbat, cōmendabilesq effecti, L nō acceperūt repromotionē. i. cōelestem hæredi 2. Sapis. 3 tamē promissam a Chri passionem, L deo aliqd melius prō nobis. i. prō nřa vtilitate, L pro FINIS. uidente. L vc3, L vt nō sine nobis consummarent. i. ne aā ministros noui testamēti eterna beatitudine pfruerent. Detinebant em̄ in lymbo vsq ad Chri passionem, anteq decollatus est Io. 2. Bart. 14 hannes Bap. noui testamenti minister & p̄co. Sicq propter maius gaudium procurandū simul E 2. Bart. 6 beatificati sunt sancti antiqui, & aliq qui erant tpe Chri. Vel sic: Nō acceperūt repromotionē i. corporis stolam seu glorificationem, deo pro nobis aliqd melius prouidente, vt non sine nobis consummarent. i. ne ante diem iudicij hanc gloriam consequerent, sed tūc om̄es simul suscipiuntur & conglorificemur, atq de beatitudine tanta mutuo congratulemur.

¶ Elucidatio Cap. XII. Ideoq & nos tātam habentes impositam nubem testiū, &c. Arti. XII.

Heb. 11 F Acta in pcedenti cap. exhortatiōe ad fidei stabilitatem; nūc introduci admōnitio ad pacem ac patientiam. L Ideoq. L vñ propter rōnes in superiori cap. tactas, L & nos tātam. i. tam copiosam seu nūerosam, L habentes impositam. i. exemplariter propositam nobis, L nubem testiū. i. multitudinē sc̄tōz. Qui ad similitudinē nubiū alti sunt cōtemplatiōe splendidi cordis puritate, spūaliter pluentes, influendo, stillicidia sapia, & refrige ria cōcupiscentiæ, de qbus propheta: Qui sunt isti q vt nubes volant? Hi qz sunt testes dei, qm verbo & facto ostendūt vera esse diuina eloquia, dū ipm deū in cūctis glorificant L deponentes om̄ne pondus. i. inclinatiōem ad vitia p̄trahentē, quemadmodū grauitas trahit deorsum. Qd em̄ in corporib⁹ facit pond⁹, hoc in spūalibus efficit amor. Trahit etiā quēq sua voluntas L & circūstans. i. ex oīni pte iminens & impugnās, L nos p̄t̄m. i. qd in prosperis impugnat vana gloria, in aduersis inordinata tristitia, L p patientiā. i. oīa obstacula atq aduersa fortiter trāsiliendo & sustinendo, nec propter ea à bonis cessando, L curramus. i. aio p̄proto, & corde spōtaneo, & si opus est etiā motu corporeo, L ad propositū nobis certamen. i. ad p̄liū nobis iniūctū cōtra diabolū, carnem ac mundū, vel ad martyriū seu iustitiae defensionē. Vñ in Eccō legit: Pro iustitia agonizare pro aīa tua, & vñq ad mortē certa pro iustitia, & de⁹ expugnabit prote Laspiçētēs. i. oculū mentis proiçētēs, L in authorē fidei, & cōsummatorē Iesum. i. in dñm saluatorē. Qui dī author fidei, qd vt deus, eā infundit, atq vt hō, eā potissimū p̄dicauit ac docuit. Dicis qz fidei cōsummator, qm eā miraculis cōfirmauit, & fideles à fide trāsferit ad speciē F faciēs fidei succedere beatificā visionem, q est cōsummatio sue p̄fectio fidei, L q proposito sibi gaudio. i. gloria regni sibi oblata, qñ ludei voluerūt eū cōstituere regē, & in die palmarū ho norifice eū proseqbant. Vel proposito sibi gaudio. i. p̄mio accidentalī, ad qd patiendo puenit. Matt. 20 Vel, proposito sibi gaudio, qd in superiori parte aīx plenus semper erat gaudio beatæ frutionis, L sustinuit crucem. i. crucifixionem spōte exardentissima charitate. Oblatus est em̄ qd voluit. 2. Elaīce. 53 L cōfusionē cōtempta. L hoc est tā ignominiosam passionem nō reputās fugiendā, sed suā cōfūsionem pro nihil reputans, seu aīnīmītē sustinens, dūmodo nos p̄ eā ad cōfēstis paradisi honorem reduceret, L atq in dextera sedis dei sedet. i. ad aī qualitatē dei patris in throno gloriæ residentis qescit. L Recogitate eum. i. repetitis vicibus, seu freqūtē memores estote eius, vñz Chri, L q talē sustinuit a p̄tōrib⁹ peruersis Iudæis, L aduersus semetipm cōtradictionē. i. blasphemīā, negationē, & impīssimā impugnatiōem in verbis & factis. Dixerūt nāq euangelisti testantibus. Non est hic hō à deo. Et; Nos scimus qd hic homo p̄tōr est. Et; Nūc scimus, qd demoniū habes. In passione qz dixerūt: Hūc inuenimus subuententem gentem nostrā, L vt nō fatigemini. L propter tribulationes & labores vitæ p̄sentis, L animis. i. cordibus seu spiritibus, vestris deficientes. i. à bono cessantes, & aduersitatibus seu tentationibus succubētes. Christus em̄ omnibus nobis in exemplum proponit, semper qd à nobis aspiciendus est, quantum eius vestigia imitemur. Idcirco exemplo Christi cūcta aduersa latēto animo sustinere, debemus,

bimus, qm̄ nō ē seruus maior dño suo. Merito deniq; nō debetis deficere. L Nōdū em̄ vsq; ad Johan. 13
A sanguinē. i. sanguinis effusionē seu martyriū, L restitutis aduersarijs veritatis, L aduersus pec
 catū repugnātes. i. infidelitate & cæteris vitijs reluctantes. ¶ Deinceps increpat aplus eos q
 non attenderūt sacrā scripturā ad patientiā inuictissimā dulciter excitantē. L Et oblixi estis cō
 solationis. i. scripturæ cōsolatoriæ, L q̄ vobis tanq̄ filijs dei adoptiuis logitur, dicēs in psō Prouer. 3.
 na sapientis. L Fili mi, noli negligere. i. despicer, nō aduertere seu refutare, L disciplinā dñi Job. 5.
 i. p̄cēna vel tribulationē à deo inflictā, L neq; fatigeris. per impatientiā aut pusillanimitatē, Hiere. 10.
 L dū ab eo argueris. p̄ iustā increpationē verbōꝝ seu verbēꝝ, mediate vel immediate. Ideo le-
 gis apud Iob: Beatus hō q̄ corripit à dño. Increpationē ergo dñi ne reprobes. Et Hieremias p-
 cat: Corripe me dñe, verūtā in iudicio, & nō furore. L Quē em̄ diligit. i. cui bonū ḡfæ in p̄nti
 & bonū gloriaꝝ i futuro vult, L dñs castigat. i. p̄ne corrigit in p̄senti, ne postea durius cruciet Roma. 8.
 L Flagellat aut oēm filiū quē recipit. ad nūeꝝ beatorū, & quē habet acceptū. Nā & pprio, na-
 turaliꝝ filio nō pepercit. Hoc est qđ in Apoca. p̄testat: Ego q̄s amo, arguo & castigo. Imò pe-
 riculoſſimū est, & maximū diuini odij, reprobationis q̄ signū, nō castigari nec argui à deo i se-
 culo isto, prout p̄ Ezechiele dñs ait pplo reprobo: Zelus meus recessit à te, non irascar tibi am-
 plius. Itēq; in Psal. Dimisi eos scdm desideria cordis eoꝝ, ibūt in adiuventionibus suis. Ex p-
 inducta insup authoritate insert aplus instructionē morale. L In disciplina. i. correctione iu-
 ste illata, L perseuerate. vsq; in finē eā & q̄nimiter sustinendo, dicentes singuli illud Iob. Pecca-
 ui & vere deliq, & vt erā dignus, nō recepi. Hinc em̄ scriptū ē: Aegestas & ignominia ei q̄ deserit Job. 33.
B disciplinā: q̄ aut acq̄escit arguenti, glorificabit. Alio q̄q; loco Salo. logitur: Qui abiicit discipli-
 nam, despicit aīam suā: q̄ aut acq̄escit increpatiōbus, possessor est cordis. ¶ Cur aut in discipli-
 na p̄seuerandū sit, subdif. L Tanq̄ filijs offert se vobis deus. i. tā clementer & p̄udentialiter
 se habet ad vos, sicut decet patrē se habere ad filios, ideo corripit. L Quis em̄ filius quē nō corri-
 pit p̄? L si peccauerit, tanq̄ dicat: nullus. Scriptū est em̄: Qui parcit virgē, odit filiū suū. Qui aut̄
 diligit, illū instanter erudit. Et alibi: Qui diligit filiū suum, assiduat illi flagella, vt lātet in nouissi-
 mo. L Qđ si extra disciplinā estis. ita q̄ virga dei non est super vos, sicut de ipijs legiſ, L cuius
 disciplinaꝝ particeps facti sunt oēs. filiū & electi, eā experiendo. L ergo adulteri. i. nō spūa-
 liter à deo geniti, sed filiū adulteriniſſiliū vtq; huius seculi atq; diaboli. L estis. L prout apud Iohā
 nem scribit de qbusdāt: Vos ex p̄e diabolo estis. ¶ Deinde probat aplus p̄ locū à maiori, & per
 exēpli in naturalibus, q̄ obediendū sit deo, recipiēdo disciplinā patienter ab eo. L Deinde. i.
 exsequētib⁹ idē patescit, L p̄es qđē carnis nřx. i. p̄es nřos carnales, à qbus corp⁹, nō aīam
 sortiti sumus, L habuimus eruditores, p̄sertim tpe nřx iuuētutis. P̄ em̄ debet filio nutrīmē
 tū ac documētū, L & reuerebamur eos. i. honorē cū timore eis ip̄pendebam⁹. L Nō multo ma-
 gis obtēverabimus. L i. obediemus, L p̄i spirituum. i. deo creatori aīaꝝ, L & viuemus. L vita
 ḡfæ. Q. d. Hoc multo rōnabilius ē, sicut & aīa corpe est nobilior. Quāto em̄ plura ac potiora
 à deo bona suscepimus, tāto amplius ei parere tenemur. L Et illi qđē patres nři carnales, L in
 tpe paucorū dieꝝ. L veꝝ durante adolescentia nřa, L secūdū volūtatem suā erudiebant nos. i.
 in his q̄ eis bona apparuerūt, vcꝝ in honestate hūana, & traditionibus secularibus, L hic aut̄ p̄
 spirituū erudit nos per inspiratiōem internā & sacrē scripturā lectionē seu p̄adicationē, L ad
 id qđ vtile est. i. ad bona gratiæ, & beatitudinem glorię, vt ea assequamur, L in recipiendo san-
 ctificationē eius. i. cordis expurgatiōem à viths, & puritatē dñi illustratiōis. Hēc est em̄ vo-
 lūtas dei, sanctificatio nřa. Præterea admonet i disciplina persistēdū propter copiosissimū fru-
 ctū ex ea sequentem. Ois aut̄ disciplina. i. correptio pro p̄ctis iſſicta, L in p̄nti qđē. seculo. 1. Thess. 4.
 Vel, in p̄nti, i. ea durante, L videt nō esse gaudiū, sed mēroris. i. nō delectabilis, sed molesta. Ta-
 lis em̄ videt carnalib⁹, q̄uis spūales eā delectabilē patianti propter vtilitatem ipiſ⁹, quemadmodū
 æger libenter recipit potionē amarā, ppter spem sanitatis. Vere tñ disciplina ista est i se mole-
 sta, cū sit qđā pena. Disciplina vero (q̄ à discendo nomen accepit, q̄ & sc̄ia dicit) in sua natura
 iucunda & dulcis est, L postea aut̄. i. in vita futura, L fructū pacatissimū exercitatis p̄ eā reddet
 iustitiae, L id est, in patria reddet. i. dari faciet, per modū causæ meritoria, fructū pacatissimum
 iustitiae, i. q̄etissimā mercedē, seu beatitudinē desideriū quietatē. Qui fructus ex iustitia orif,
 & iuste cōferit, exercitatis. i. in actibus virtuosis habituatis, per eā disciplinā. Ideo dictū est alio
 loco: Nō sunt cōdignæ passionis huius temporis ad futurā gloriam q̄ reuelabit in nobis. Etrur-
 sus: Id qđ in p̄nti est momētaneū & leue tribulatiōis nřx, supra modū & ternū ḡfī p̄od⁹ operaſ Roma. 8.
 in nobis. L Propter qđ remissas manus. i. pigras & tepidas affectiones, L & soluta genua. i. 2. Cor. 4.
 fortitudinem qua aīi stetisti, nūc debilitatā, L erigite. L ad deū. i. perficite vt charitatis affectus
 in vobis flammescant, & ad ccelos vos subleuent. Fortitudo q̄q; aīa corroborēt in vobis. Cor-
 poris etiā manus ac genua debemus ad deū leuare, stando erecti ad eū in oratione ac contem-
 platiōe, iuxta illud: Leuenus corda nostra cū manibus ad deū in ccelos, L & gressus rectos. i.
 opera iusta, L facite pedibus vestris. i. ex interioribus virtutibus aīa, qbus itur ad deū, videli-
 cet ex fide, spe & charitate, sine quibus nulla actio meritoria est, L vt non claudicans. i. insta-
 bilis

bilis, vagus & in via dñi nutās, L quis I vestrū Lerret, ab ultimo fine, L magis aut sanet, à vul-
 neribus aīæ, i. peccatis, L Pacē, i. tranquillitatē, sine concordia, L sequimini, i. seruare curate D
 L cum oībus, proximis, amicis & æmulis, Quod intelligendū est de vera spūaliç pace, propter
 Roma. 12 qd & Romanis dictū est: Si fieri potest, cū omnibus hominibus pacē habentes, L & sanctimo-
 prouer. 4 niam, i. cordis munditā, iuxta illud: Omni custodia custodi cor tuū, L fine qua, pace & san-
 Batt. 5 ctionia L nemo videbit deū, in patria, Beati em̄ pacifici, qm̄ filij dei vocabunt, Beati quoq;
 Ibide, mūdo corde, qm̄ ipsi deū videbūt, L cōtemplantes, i. solicite præcauentes, L ne quis defit ḡæ
 dei, i. ne aliqs vestrū elonget, ac separet à gr̄a dei, qua oībus p̄sto est, dūmodo fecerint qd in
 Osee. 12 se est. Vel, ne qs defit ḡæ dei, i. ne gr̄a dei in vobis imperfecta sit propter negligentā vestram.
 Sed potius in ea proficie, L ne qua radix amaritudinis, i. ne aliqua passio vitiosa, p̄enal, seu
 p̄enā promerēs, L sursum germinās, i. in cōsensum vel opus, prorūpens, L impedit, L gratiā
 Deute. 39 & salutē, L & per illā, amaritudinē, L inquinent, i. scādalizent seu perturbent, L multi, ex im-
 patientia, Vnde in lege p̄cipitur: Nō sit inter vos radix germinās sel & amaritudinē, Et quidā
 Eccl. 21 sapiens: Nō est sensus, vbi abūdat amaritudo, L Ne quis, i. sit fornicator, L spūalis, recedēdo à
 Osee. 4 fide, Est em̄ spūalis fornicatio, qua deus relinquit, De qua propheta: Fornicati sunt à deo, Et in
 Psal. 105 psalmo: Fornicati sunt in adiuvationibus suis, Vel, ne qs sit fornicator corporalis, illicitu cōcu-
 Roma. 16 bitū cōmittendo, L aut prophanus, i. penitus irreligiosus, tanq; procul à phano, i. remotus à
 Gen. 25 tēplo, seruens suo ventri magis q̄ deo, vt gulosi, L vt Esau, q̄ propter vñā escam, L putalenti-
 culā à Jacob paratā, L vēdidit, Ipsi Jacob L primitua sua, i. primogenita, s. dignitatē primo-
 genitor, hoc est honorem sacerdotij, prout in Genesi narrat, Primogeniti autē in lege naturae
 erāt sacerdotes, & speciales vestes habebāt, quibus tpe sacerdotij vteban̄t, habebantq; duplice
 portionē in h̄ereditate, Ius aut primogenituræ, & dignitas sacerdotij, spūale sunt bonū, Ideo
 Esau id vendēdo, incidit symoniā, non tū Jacob, qm̄ proprie nō emit ea; sed sui vexationē re-
 demit, qm̄ ex ordinatiōe diuina ei debebant primogenita, Itaq; nō sit aliqs vestrum fornicator
 aut prophanus, vt Esau, L Scitote em̄ qm̄ & postea, L reuersus de agro, & Jacob iā benedicto,
 L cupiēs, L Esau L h̄ereditare, i. h̄ereditarie possidere vel sumere, L bñditionē, L Isaac, L repro-
 Genes. 27 batus est, à deo, & ab impetratiōe bñditionis prohibitus, Verunth in Genesi legit Isaac bñ-
 dixisse Esau filio suo, sed nō bñditione primogenituræ, quā Esau primo & principaliter po-
 stulauit, L nō em̄ inueuit p̄cūnitētā locū, ad recuperandū amissam benedictionē, L quanq; cū
 lachrymis inquisisset eā, i. p̄cūnitētā veniā seu bñditionē, Nō em̄ ex amore iustitiae, vel vera
 cōtritione profluxerūt lachrymæ illæ, sed ex t̄pali dāni mōrōre, vel indignatiōe sive rancore
 2. Mac. 9 Simili modo de Atiocho scribit: Orabat scelestus dñm, à quo nō esset misericordiā cōsequutu-
 Ecc. 29 rus, Nemīnē tñ deus repellit, si recta intētione cōuertat ad eū, Quis em̄ inuocauit deū & despe-
 xit eū, ¶ Deinde assignat Apls rōnem, cur nullus deesse debet gr̄æ dei, eo q̄ noua lex sit lex pie-
 tatis, amoris & gr̄æ, Vetus autē lex, erat lex timoris, rigoris & mortis, L In omnī accessibilitis ad tra-
 citabilē, i. palpabilē, L & accessibilē, L motu corporeo, L ignē, L qualis fuit ignis ardēs in monte
 Exodi. 20 Sina, tpe dationis legis antiquæ, Nec accessibilitis, L & ad L turbinē, i. ventū vehementē, q̄ sit
 cū grandine & pluuiā, L & caliginē, i. ignis tenebrositatē, & L procellā, i. ingentē tēpestatē,
 L & tubæ sonitū, L qualis audiebat in mōte Sinai, L & vocē verbō, L i. vocē angelī loquētis cū
 Exodi. 19 Moysē, De his nāq; legit: Ceperūt audiri tonitrua, & micare fulgura, & nubes densissima ope-
 ruit montē, clangor q̄q; buccinæ vehemētius perstrepebat, totusq; mons Sinai fumigabat, In
 Actoz. 19 his quippe terribilibus data est lex, ad significādū eius rigorē, L quā, L procellā & vocē, L qui au-
 dierūt, L videlicet filii Israēl perterriti, L excusauerūt se, L suā infirmitatē allegādo, L ne eis fieret
 verbū, L immediate ab angelo, loquētis in psona dei, sed à Moysē, dicētes: Loquere tu nobis &
 Exodi. 20 audiēmus, Non loquat nobis dñs, ne forte moriamur, Quid em̄ est oīs caro, vt audiat vocē dei
 loquētis de medio ignis, Ideo subdit, L Non em̄ portabant, i. sustinere & audire nō poterant
 L qd dicebat, i. verbū angelī cū Moysē terribiliter loquētis, L Et si bestia tetigerit montē, lapi-
 dabitur, i. hoc q̄q; dictū fuit à deo per angelū, & per Moysen ad populū, q̄ si bestia tetigerit
 montē Sinai, transeundo vltra terminū pr̄fixū, lapidibus obrueret, Hoc dictū fuit etiā de ho-
 minibus, L Et ita terribile erat qd videbat, L in mōte Sina, L Moyses dixit: Exterritus sum, L cor-
 del, & tremebūdus, L in corpe, Multo magis alij formidabāt, Hoc Moyses nō legit dixisse, in da-
 tione legis, sed in visione rubi ardētis ostendit se territum, abscondendo faciē suā, qm̄ nō aude-
 bat respicere cōtra dñm, ¶ Per ista ostēdit Apls q̄ nō sumus sub lege timoris, sed amoris & gr̄æ
 ideoḡ a nobis parata est, Vñ subiungit, L sed accessibilitis, L baptismatis susceptionē, L ad Sion
 montē, i. ecclesiā militante, deū in alto contēplantē, Sion em̄ interpretat speculatio, Ecclesia
 vero mons dñ propter vitæ & gr̄æ eminetā, Accessibilitis q̄q; per spem, L & ad L ciuitatē dei vi-
 uentis, Hierusalē coelestē, i. ecclesiā triūphantē, L & multoq; milii angelōs, frequentiā, i. fre-
 quentē multitudinē, Nūc em̄ speratis pertingere ad societatē angelōs, qui pene innumerabiles
 sunt, iuxta illud: Milia miliū ministrabāt ei, & decies milies centena milia assistebant ei, Et Job:
 Dani. 7 Nunquid est numerus militū eius, & super quē non surgit lumen ipsius, L & ad ecclesiā primiti-
 uorū, L

uorum. i. cōgregationē & societatē Ap̄lor̄, & alior̄ q̄ primo crediderūt in Christum, L q̄ cō
scripti sunt in cœlis. i. in libro vite, quatenus ad coelestē gloriā pducant. Quēadmodū dixit
A eis saluator: Gaudete & exultate, q̄a noīa vīa scripta sunt in cœlis. Accessisti q̄q̄ p fidē & chari Luce. 6
tatē, L & ad Liudicē oīm deū. i. ad deū patrē, cui ex ppria authoritate primarie cōpetit iudi-
care. Vt tide ait saluator: Ego nō iudico q̄e q̄est q̄ q̄rat & iudicet. Tñ prosecutio iudicij collata Joh. 3
est Ch̄o homini, L & sp̄m iusto & pfecto. i. ad sp̄m sc̄m, q̄ facit atq̄ inhabitat iustos & pſe Joh. 5
ctos, tāq̄ familiaris cū eis, L & testamēti noui mediatorē Iesum. i. ad Christū filiū dei q̄ est me
dius dator euāgelicē legis, iter deū trinitatē & hoīes mediās, pacēq̄ faciēs, L & sanguinis asper-
sionē. hoc ē, ad participationē efficaciq̄, seu fructus ac meriti sanguinis Ch̄ri. i. infusio ḡfæ. Aspersio-
nē inquā L melius loquētem q̄ loquit effusio sanguinis Abel. Sāguis erī Ch̄ri clamat & effi Luce. 13
cit pacē ac veniā. Sāguis vero Abel vindictā & dānationē. Videte ne recusetis loq̄ntē. i. ne
Christū in Euāgelio vos exhortantē audire spernatis. Si em̄. i. qa Lilli rebelles Iudæi L nō
effugerūt debitā p̄cēnā L recusantes. i. audire cōtēnentes Leum q̄ sup terrā loquebat. eis. i.
Moysen vel angelū loquentē in mōte Sinai, L multo magis nos q̄ de cœlis loquentē nobis. i.
Ch̄rm in cœlo lā residentē, & nobis in Euāg. loq̄ntē, L auertimus. i. p̄ inobedientiā à cordibus
nřis repellimus, L nō euaderemus. p̄cēnas cōdignas, L cuius Ch̄ri vox. i. pt̄as & sermo L mo
uit terrā. i. mōte Sinai, q̄ tremete videbat L tūc. i. cū lex dabant. Vox etī angeli mouētis tūc ter-
ram, dī vox Ch̄ri, q̄m in psōna dei, & p cōsequēs in psōna Ch̄ri loquebat, cū ip̄e sit verus deus.
Vñ & ip̄e ait: Creditis in deū, & in me credite, L nūc āt. i. p̄ te noui testamēti. Ch̄rus L repro Joh. 14
mittit, dicēs: Adhuc semel L prāter id. s. qd ante feci in monte Sinai, hoc est, in primo meo ad-
uētu, L & ego mouebo nō solū terrā, q̄ mota est tpe passiōis, L sed & cœlū L aereū. Quod in so Aggei. 2
lito more motū est, angelis tpe nativitatis Christi apparētibus, & nouo sydere radiate de cœ- Matt. 27
lo. Christo q̄q̄ cū sanctis innumerabilibus ascēdēte in cœlū. Quēadmodū aut p motū terre in-
telligi p̄ motio & admiratio hoīim, sic p motū cœli intelligi p̄ ascēsus atq̄ descēsus, & admira-
tio angelor̄, q̄ in primo Christi aduētu frequēter apparuerūt, & vehemēter mirati sunt de my-
steriis Christi, dicētes in ascēsione. Quis est iste q̄ venit de Edom? Et: Quis est iste rex gloriæ?
¶ Deinde exponit qua dā verba authoritatis inducte. L Quod aut adhuc semel dicit. i. phoc
q̄ Propheta h̄c duo cōne cit, adhuc, & semel L declarat in obiliū. i. variabilū re. s. elemē-
to. & orbiū, L translationē. hoc ē, corruptionē, quantū ad statū, & formas quas dā accidēta-
les seu transmutationē in meliore stā. L tanq̄ factō. i. à deo creator. Idcirco cū sint à deo
creata p̄nt ab eo trāfferri in aliū statū. Quod erit in die iudicii, L vt maneāt ea q̄ sunt immobilia, L Psal. 104
id est, h̄c eadē in melius trāsmutata, in æternū p̄seuerēt. Quia post diem iudicij cessabit ḡnatio
& corruptio in rebus corporeis. Vel sic: Qd̄ ait adhuc semel, dicit. i. phoc qd̄ de tpe ḡfæ loquit
declarat in obiliū. cōstat. nē. t. ceremonialiū veteris legis cessationē tanq̄ factō. i. quasi ad tps
instituto. à deo, nō vt sp̄ durarēt, vt maneāt ea q̄ sunt immobilia. i. status, ritus, & sacramenta
nouæ legis v̄sq̄ ad finē seculi p̄seuerēt. Itaq; regnū immobile. i. cōfesseste L suscipiētes. mō in EPIST.
spe, suscep̄turi illud in re L habemus grām. L gratū faciētē, L p̄ quā seruiamus. L obseruādo p̄ce-
pta, L placētes deo. i. opa meritoria p̄petrātes. Seruiamus inquā L cū metu. L inq̄tū est dñs, L &
reuerētia. i. veneratione amorosa, in q̄tū est pater noster. Vñ cōquerit apud Malachiā: Filius
C honorat patrē, & seruus timet dñm suum. Si ergo pater ego sum, vbi est honor meus? Et si dñs Malachiā
ego sum, vbi est timor meus? Sic ergo seruire debemus. Cuius ratio subinferit: L Eterī deus no
st̄r ignis cōsumēs est. similis igni deuorāti. Deus em̄ p̄tōres cōsumit & cruciat. Electos ve- Deuter. 4
ro calore amoris incēdit, atq̄ à fē cibis criminū purgat. Hoc est, qd̄ in Deuteronomio inducit: Cae
ne obliuiscaris pacti dñi dei tui, qm̄ dñs deus tuus signis consumēs est, deus & mulator. Ex
q̄ innotescit, qd̄ ad literā loq̄tur de cōsumptiōe impiōe per pēnas. Quēadmodū in Propheta
Esaiā scribitur: Ardens furor eius, & grauis ad portandum. Elai. 18

¶ Expositio capituli vltimi: Charitas fraternitatis maneat in vobis.

Articulus decimustertius.

Ex hoc loco v̄sq̄ ad finē ep̄lē ponit Ap̄lus moralia documēta: L Charitas fraternitatis. i.
.i. fraterna seu proximo & dilectio L maneat in vobis. Qui em̄ diligit proximū, legē Rom. 13
impleuit. Vñ & Petrus iubet: Aū oīa mutuā charitatē in vobis cōtinuo h̄fites, qm̄ chari i. Pet. 4
tas operit multitudinē p̄tō & L & hospitalitatē nolite obliuisci. L sed eā pro viribus ex-
ercete. Sicut & Petrus h̄ortat: Hospitales inuicē sine murmuratiōe, ne Ch̄rus in die iudicij vo- Ibidē
bis improveret. Hospes fui, & nō collegistis me. L Pet h̄ac em̄ L hospitalitatē, q̄ est actus chari
tatis & mia, L placuerūt. L deo L qdam L v̄c; Abrahā & Loth, L angelis hospitio receptis, L vt Matt. 25
ferit in Genesi: Angeli nāq; in specie hoīim eis apparuerūt, vñ & primo putabāt eos hoīes esse. Gene. 19
Qd̄ patet, qm̄ corporalē refectionē parauerāt eis. Ex qbusdā tñ indicijs videbant eis eē hoīes san-
cti, in qbus deus honoraret. Propter qd̄ adorauerūt eos. Postmodū vero cognoverūt, q̄ angeli
essent. L Memētote vincitor̄. i. captis succurrите, necessaria ministrādo, auxiliū impēndeo,
& 3 L tanq̄

Ltanq simul vincti. i. in carcere corporis huius detenti. Vel tanq simul vincti. i. sic ac si essetis vici. D
 Et si eis. & sicut vobis fieri velleatis. si vincti essetis. Memetote q; L & laboratiu. i. pauperes. &
 infirmos. & ifirmitatibus & laboribus fatigatores. vt eos repausetis. L tanq & ipsi in corpe morantes.
 id est. corpales necessitates quotidie sentientes. Per quod excepti estis quod illis necessariu sit. L Honorabi
 le coniugium. i. honestum matrimoniu sit. L in oibus. vobis coiugatis. vt tria bona m; monij inueni
 ant in vobis. v;c fides proles. & sacramentum. L & thorus immaculatus. i. non nisi legitimè copulati
 Sapiens. condormisunt. L fornicatores em. L simplici fornicatione. L & adulteros. L nisi penitentia. L iudi
 cabit deus. L iudicio reprobatiois aeternae. Ex quibus constat. quod actus matrimonialis possit esse sine
 peccato. Et quod fornicatio simplex sit peccatum mortale. L Sint mores. i. actus & vita vestra. L sine auari
 Ecclesiast. Auaro enim nihil est sceleratus. Et radix omnis malorum est cupiditas. L ceteri peccatis. i. bonis iam
 Timotheus. Ibide. Jovine. dñs dixit. in lib. Iosue: Quod ad gloriam dei ipsi Iosue. moraliter autem vincitur in deo sperati.
 Mattheus. fideter dicam. singulis illis Psal. L Dñs mihi adiutor est. non timebo quod faciat mihi hostis. qui rapiat
 Psalm. 117. Romani 8. mea. Si enim deus per nos. quod contra nos. Nam & si permittat nos tribulati. expoliari. siue occidi. hoc
 facit propter maius commodum nostrum & gloriam ampliorum. Idcirco debemus nos eius dispositioi consi
 derare committere. L Memetote propositorum vestrorum. lapidorum & discipulorum. seu successorum eorum. L quod vo
 bis locuti sunt verbis dei quoniam intuentes. i. considerates. L exitum conuersationis. i. fine & passionem quod
 vitam hanc terminauerunt. Vel exitum conuersationis. i. conuersationem ad alios. L imitamini fidem. L ut sitis
FINIS parati mori per fidem. tamquam fideliter agatis ut ipsi. Sic autem in Christo sperandum est. Nam Iesus Christus heri &
 hodie. ipse & in secula. i. Christus qui fuit adiutor procederetur sanctorum & adiutor & posterorum. omnesque qui
 usque ad finem mundi in ipso sperabunt. Vel per has differencias tamen designata eternitas Christi secundum diui
 nitatem. Quemadmodum & alibi dominus: Gra uobis ab eo quod est. & quod erat. & quod venitur est. ¶ Deinde docet
 Apoc. 1. vitare magnos fallaces. in cathedra pestilentialiter sedentes. L Doctrinis varijs. i. a sacra scriptura diuer
 sis ac distonis. L & peregrinis. i. extraneis. L nolite abduci. L a fide catholica. Ne quis vos decipiatur
 per inanem philosophiam. aut falsam scripturam interpretationem. vel simili modo. L Optimus est enim gratia. i. per
 gratiam gratificante stabiliri cor. i. animam confirmari in deo. Quoniam gratia ista est omnis opera meritoriorum
 principium. sicut natura principium est operationum naturalium. Idcirco per gratiam vitant errores ac heresies.
 Et tanto profectius bona agunt ac mala vitant. quanto amplius cor i gratia stabilitur. Optimus ergo est gratia
 stabiliri cor. non escis. i. non supfluitate ciborum. vel non discretoe escas secundum legem. quoniam escas secundum
 Roma. 14. legem licet non magis conferunt gratiam quam illicet. Ideo subditur. L que escas non perfuerunt. spuialiter
 Lambulatibus in eis. i. gulosis vel obseruatiobus legis. quoniam ad esum crudam escas. & alias eu
 lationem. Talia enim ceremonialia type noui test. mortifera sunt. nec per prauitatem oram conferuntur.
 Apoc. 8. Romanorum. etiam type veteris legis. L Habemus enim altare de quod edere non habet praeterea quod tabernaculo deseruiunt. L
 Altare istud intelligi potest corpus Christi. vel crux in qua Christus oblatus est. vel materiale altare ecclesie. De
 corpore autem Christi. vel de altari & cruce. i. de sacrificio oblationis in altari materiali. in qua Christus quotidie
 immolatur. Vel in cruce. in qua oblatus est semel. non habet praeterea. i. licetiam manducandi. quod tabernaculo de
 seruit. i. cultui veteris test. seu obseruatiobus legalibus. quod siebat in tabernaculo. dediti sunt. vo
 letes obseruare legalia simul cum euangelio. Tales enim censes haereticos. ideo sacram corporis Christi
 manducare non possunt. Non constat. quod escas legales non prosunt. sed optimus sit gratia stabiliri cor. quod sit in
 participacione corporis Christi. ¶ Quidam deinceps probat apostolus per allegoriam veteris testa. seu figuram huius
 Lentis rei significatiua. L Quos enim animalium. s. hirci & vituli. qui in die expiacionis offerebant soleniter
 intra castra. L iterat sanguis. per peccatum in sancta per pontificem. L Hosque animalium sanguinem intulit sum
 mus sacerdos in sancta ecclesia. L horum quos animalium corpora. i. carnes oblatae. L crement extra
 castra. Non enim licuit alicui his carnis vesci. Quoniam per peccatum pontificis erat animalia ista oblatae. pro
 pter quod carnes eorum coburebantur oino extra castra. ¶ Porro hircus & vitulus prefigurauerunt
 Christum. per nimis peccatis oblatum. & similitudine carnis peccati iudicatum. Quod vero pontifex iulit sanguine
 ne illos animalium intra sancta sanctorum. signavit. quod per sanguinem Christi patefactus est aditus regnum ce
 los. Cobustio autem corporum figuravit. quod Christus extra portam patet. Sed quod sacerdotes vesci non
 poterant carnis illis. significavit quod Iudei legalibus inharentes. & tabernaculo deseruientes non
 habent praeterea edendi de altari nostro. v;c participando corpus & sanguinem Christi. propter quod declarauit
 dum introduxit apostolus haec figuram legalis. L Propter quod. i. quod corpora animalium illos crement extra
 castra. idcirco ut figuratum correspondet figura. L & Iesus ut sanctificaret. i. a peccato purgaret.
 Joban. 17. grampus conferret. L per suum sanguinem. i. preciosum sanguinis sui populum. i. genus humanum.
 Marc. 15. L extra portam. Hierusalem passus est. s. in loco Calvariae. Nunc tamen locus ille intra Hierusalem reaesisti
 Luca. 23. catam includit. Examens ergo. L gressibus metis. v;c credendo ac diligendo. L ad eum extra castra. i.
 Joban. 19. extra propria corpora. ea spuialiter mortificando. Qui enim sunt Christi. carnem suam crucifixerunt cum vi
 giliis & cōcupiscētiis. Et: Qui in carne sunt deo placere non possunt. L improperium eius portantes. i.
 Roman. 8. tamen & cōcupiscētiis. Et: Qui in carne sunt deo placere non possunt. L improperium eius portantes. i.
 Luc. 9. passionis eius nos conformantes. & crucem nostram quotidie post ipsum baiulantes. patiendo
 liberum

IN EPIS. AD HEBRAE. ENARRA. Art. XIII. Fo. CXL.

libenter pro Christi amore omnia dura atq; aduersa. Non enim habemus hic J.i.in seculo, vel
corpo isto mortali L.mane ē ciuitatē L.i.stabile mansionē. Velo x nanc est depositio taber-
naculi nostri, & nec diem scimus nec horam. Quēadmodum scriptum est: Nescio qđiu subsi-
stam, & si post modicum p̄stat me factor meus. Et rursus alibi: Dies nostri quasi vmbra super
terram, & nulla est mora, sed futuram L.i.cœlestē ciuitatē, ac patriam beatiorē. Linquimus. L.
De quo in Apocalypsi legit: Ciuitas nō eget sole neq; luna. Nam claritas dei illuminabit eā, &
lucerna eius est agnus. Per ipm ergo L.i.quatenus adhāc ciuitatē futuram p̄ducamur, p̄ ipm
Chīm mediatorē, ad ocatū, atq; pontificē n̄m Lofferamus hostiā laudis. L.i.ofōne deuotam,
obediētiam prompa, & divini nominis laudationē, L.semper L.i.omni hora cōueniēti ac debita
Ldeo L trinitati, q̄ ut in Psalmo: Sacrificiū laudis honorificabit me. De tali sacrificio scriptum
est & alibi: Saluta e sacrificiū est attēdere mādatis, & discedere ab omni iniqtate. Quid aut dicat
hostiā laudis, de orat, L id est fructū, hoc ē, sermonē n̄rōg. L labiorē confitētiū nomini eius. L
idē, laudatiū dñi. Quēadmodū in Propheta legit: Tollite vobiscū verba, & dicite ei: Redde-
mus vitulos Lbiōg. n̄fōg. Et in Psalmo: Cōsitebor dño nimis in ore meo. L.Beneficētiē aut. L
hoc ē, liberatōris & bonorē opatiōis in alios L&cōionis. L.i.charitatiū cōicationis bonorē ve-
stros spūs, L nolite obliuisci, sed ope exercete L Talibus em̄i hostijs. L.i.opibus ad dei hono-
rem exhibitis L promeretur. L.i.pro p̄mio acquirit, L.deus L cum sint opea meritoria vitæ æter-
nae. L.Obedite p̄positis L.i.p̄latiis ac superioribus L vestris. L.Chī vicarijs, eo ḡ p̄cepta seruādo,
L&subiacete illi L reuerētiā exhibēdo. Ait em̄i saluator suis vicarijs: Qui vos audit, me audit: &
q̄ vos spernit, me spernit. L.Ipsi em̄i puigilat. L.i.de v̄fa salute solliciti sunt, L q̄si rōnē p̄aiab⁹ ve-
stris reddituri L Christo L vt cū gaudio hoc faciat. L.i.lætāter provobis per uigilēt aspiciētes se
nō inaniter de sudare pro vobis, sed de v̄fo profectu gratulēti, Maxima q̄ppe cōsolatio bo-
ni plati, est digna cōversatio subditōg, prout Iohānes in tertia sua testat Canonica: Maiorem 3. Johān. b
hos grām nō habeo, q̄ vt audiā filios meos in veritate ambulare. L.Hoc em̄i expedit vobis. L.i. Elata. 65
in hac obediētia & subiectiōe salus v̄ra cōsistit. Melior nāq; est obediētia q̄ victimæ, & auscul-
tare magis, q̄ offerre adipē arietū. Qm̄ quasi p̄ctm̄ ariolandī est repugnare, & quasi scelus ido-
lolatria, nolle ac gescere. Cū gaudio ergo hoc faciūt, L&nō gemētes. L.i.nō desolati, ppter re-
belliōne, & ingratitudinē v̄fam. L.Orate pro nobis. L.Ecce Paulus confirmatus in ḡfa, petit ab 1. Regū. 18
inferioribus orationis suffragiū. Nemo ergo adeo magnus aut sanctus sit in proprijs oculis, vt 1. Isaie. 5
stolus se esse capacē effectus ōfonis auxiliū à proximis seu subiectis. ¶ Insupcr manifestat apo-
consciā habemus. L.i.de nullo p̄ctō, p̄sertim mortali, nobis cōscij sumus L in oībus. L locis, ho- 1. Cop. 4
ris, & causis L b̄h volētes cōversari. L.i.laudabilē viuere, neminē decipiēdo L.Amplius at dēpcor
vos hoc facere L.i.n̄t̄is orare, L quo celerius restituar vobis. L.i.vt cito p̄mittat redire ad
vos, ad v̄fam vtilitatē. L.Deus aut pacis. L amator ac dator L q̄ eduxit de mortuis. L.i.de morte 1. Petri. 1
fuscauit, L.pastore magnū oīm. L.i.Chīm summū, principem q̄ pasto ḡ hoīm humiliū, inno- 1. Johān. 10
centium & electo. De q̄bus ait: Animā meā pono pro ouibus meis. Et ad Petru: Pasce (ingt) 1. Johān. 23
oues meas. Qui facti sunt oues, L in sanguine testamēti æterni. L.i.per meritū effusionis sanguini
nis Chī. Quo sanguine cōfirmatū est nouū testamētu, qđ appellat æternū, qm̄ aliud ei nō suc-
cedit, & q̄a æterna bona promittit. L.Dñs n̄i Iesu Chrūs aptet. L.i.per grām expeditos L.vos. L
faciat L in om̄i bono. L.i.in cogitatiōe pura, locutiōe vera, operatiōe & passiōe, sancta & recta,
L faciēs in vobis. L.i.dās vobis grām agēdi id L qđ placeat corā se. L.i.sua iustitiā sit acceptum
Ipse em̄i opera in nobis, & velle & perficere. Et omnia opera n̄ta opera in nobis, faciat q̄p̄ hoc
L per Chīm Iesum. L.i.merito Chī, per quē oīa diuina nobis charitātē cōferunt, L cui ē gl̄ia 1. Phil. 2
in secula seculorum. L.i.fine fine. L.Amē. Rogo aut vos frēs vt sufferatis. L.i.vt gratāter ac patiēter
audiatis L verbū solatiij. L.i.epl̄am hāc solatiōsam & cōsolatoriā. L.Etemi p̄paucis. L.i.valde bre-
ui sermōe L scripsi vobis. L respectu sentētiā, qua in hac cōtinētē ep̄la, L cognoscite frēm̄ n̄m 1. Romān. 8
Timotheū dimissum. L à carcere, in q̄ dudū vincitus iacebat, L cū quo si celerius. L.i.sefinanter 2. Accor. 16
L venerit. L ad me L videbo vos. L visitādo vos cū eo, si deus sic dederit. L.Salutate oēs p̄positos.
L platos L v̄ros, & oēs sc̄tōs. L.i.viros p̄fectos inter vos existētes. Ex hoc elicit, q̄ p̄ntem ep̄lam
scripsit cōitati, seu inferioribus, nō rectoribus, q̄a fortassis nō indigebat. L.Salutat vos. L.i.beati
tudinē vobis dicūt & optāt oēs L frātres. L.i.Chīiani, L de Italia. L cuius metropolis est Roma.
Ex quo patet, ex Roma hāc scriptā esse ep̄lam. L.Gratia. L gratū faciēs finalis & cōsummata, sit
L cum oībus vobis, Amen. L.Ipsa em̄i est donū supernaturale, ad supernaturālē finē perducens,
quam solus creator infundit. Qui est super oīa deus sublimis & benedictus, Amen.

¶ Finis epistolae ad Hebreos.

¶ Coloniz, impensis suis proprijs Petrus Quentell excudebat, Anno virginici
partus, M. D. XXXIII. mense Augusto.

